

SIGILLVM ACADEMIAE HARVARDIANAE IN NOV·ANG
VE RI TAS
CHRISTO ET ECCLESIAE

DENMA[illegible]

FORELÆSNINGER

OVER

DEN DANSKE RETSHISTORIE.

PRIVATRET.

I.

PERSONRET. FAMILIERET. ARVERET.

AF

HENNING MATZEN,

DR. JURIS.

PROFESSOR VED KJØBENHAVNS UNIVERSITET.

UDGIVET MED BIDRAG AF UNIVERSITETETS FRITRYKSKONTO.

KJØBENHAVN.

TRYKT HOS J. H. SCHULTZ.

1895.

Rec. Feb. 4, 1904

Indhold.

Personret.

Side.

III. Værgemaal.

Familieret.

Arveret.

PERSONRET.

§ 1.

Indledende Bemærkninger.

I Statsretten S. 22 flg. er givet en Oversigt over de forskjellige Kjendsgjerninger, der vare af Betydning for Individernes hele Retsstilling. Idet vi angaaende Sondringen mellem Danske og Fremmede og Sondringen mellem de forskjellige Stænder henvise til det sammesteds Bemærkede, skulle vi her nærmere granske andre mere individuelle Kjendsgjerningers Indflydelse paa Personernes Rets- og Handleevne. Som ejendommeligt for dansk Ret kan her paa Forhaand mærkes den principielle Ligheds Grundsætning, der behersker Personretten, idet vi ikke kjende den andensteds gjængse Klasse Inddeling med tilsvarende forskjellig Værdsætning af Personerne, der navnlig fandt sit Udtryk i Mandebodens forskjellige Størrelse; Strafferet S. 92—93; jfr Brandt: Norsk Retshistorie I S. 77; Steenstrup: Danelag S. 107; 285.

Ved Siden af denne Lighed mellem de frie Personer staar imidlertid Sondringen mellem frie og Trælle. Senere opkom blandt Mandkjønnet af Bondestanden i visse Dele af Riget en Ufrihedstilstand, som kaldes Vornedskab. Desuden kunne endnu andre personlige Forhold, saasom navnlig Uformuenhed, medføre en vis Indskrænkning i Retsevnen. Endvidere kunne begaaede Retsbrud have en tilsvarende Virkning og medføre en Indskrænkning i eller Berøvelse af Retsbeskyttelsen.

Foruden disse Indskrænkninger i Retsevnen og Retsbeskyttelsen bliver derhos endelig endnu i dette Afsnit at omhandle den Mangel paa Handleevne, som findes hos visse Personer og dens Afhjælpning gjennem Værgemaal.

I. Mangel paa Retsevne.

§ 2.

Trældom.

Trældom; Annoghdom; Annøthandom; anøtthug dom; E. sj. L. III—18; Sk. L. II—8; 9; hidledes i den ældre Eddas Rigsmaal fra selve Guderne, idet Hejmdal paa sin Jordvandring siges at være bleven Stamfader til Trælle, Bønder og Jarler, hvilken Digtning kan betragtes som et Udtryk for, at Trældommen alt den Gang, da Digtet blev til, havde bestaaet fra umindelig Tid.

Den holdt sig indtil den ved Kristendommens humaniserende Indflydelse bortfaldt efter kortere eller længere Tids Forløb i de enkelte Lande; i Island og Norge i Slutningen af det 12te Aarhundrede; hos os neppe før i sidste Halvdel af det 13de Aarhundrede.

En fyldig Sum af Regler vedrørende Trællene, navnlig ogsaa vedrørende Ansvaret og Erstatning for dem findes i Sk. L. III—19; V—22; 31; VI—1—13; VII—19; 20; Andreas Sunesøn III—7; V—8—10; VI—1; 3—15; VII—11; 13; 14.

Noget Lignende gjælder om V. sj. L. II—19 og III—12. E. sj. L. III—16; 18 indeholde derimod kun enkelte herhenhørende Bestemmelser.

Slesvig Stadsret Art. 77 og 78 indeholder ligeledes Forskrifter angaaende Trælle, af hvilke dog den sidstnævnte er bortfalden, medens den første endnu er bevaret i Flensborg Stadsret lat. Text Art. 86, d. Text Art. 16, i hvilken Artikel Trældom sidste Gang omtales, men af hvilken man dog ikke med Sikkerhed kan slutte til Trældommens Vedvaren indtil dette Tidspunkt, da Reglen kan være optaget, skjøndt den ikke længere havde praktisk Betydning; Secher & Støchel II S. 73.

Jydske Lov indeholder ligeledes enkelte Bestemmelser om Trælle i I—25; 32; III—2; om hvilke til en vis Grad samme Bemærkning kan gjøres; og i hvert Fald spiller det frie Tyende, leghæ hion; J.L.I—3; II—67; 71; 82; 104; III—44; jfr III—63; 68; her en langt mere fremtrædende Rolle ved Siden af det ufri. Begge Arter omtales vel ogsaa i Sk. L. IX—22; ligesom V. sj. L. II—19 jfr 20 nævner frælsæ svenæ ved Siden af annøgh man;

men dog forudsætter Sk. L. VI—10—12 i Almindelighed, at hion er ufrit Tyende, og Sk. L. III—19; XIII—8; jfr Andr. Sunesøn III—7; XIII—6; V. sj. L. II—45; at Huskonen, ancilla, er Trælkvinde.

Trældommens Aarsager vare:

1) Tilfangetagelse i Krig eller paa Vikingetog af Fremmede. At disse bemægtigede sig Danske kunde ikke anerkjendes som lovligt Erhverv af dem her i Landet. Lykkedes det de Fangne at unddrage sig Fangenskabet, gjenindtraadte de derfor jure postliminii i Nydelsen af deres tidligere Retsstilling; Andreas Sunesøn VI—16. Men var en Dansk bleven gjort til Træl i Udlandet; hærtaken; og derefter kjøbt som saadan af en Dansk, beskyttedes Kjøberen derved, at Friheden for den kjøbte først indtraadte ved Kjøbesummens Erlæggelse. At han dog selv forinden ikke i alle Retninger behandledes som Træl, viser sig deri, at Frænderne, hvis han imidlertid dræbtes, oppebar fuld Mandebod for ham, af hvilken de kun skulde yde Ejeren indtil Kjøbesummens Beløb; Sk. L. VI—8; Andr. Sunesøn VI—7.

2) Fødsel. I saa Henseende gjaldt hos os den Regel, at Barnet fulgte Moderens Stand. Var hun Trælkvinde; anøthug kunæ; Sk. L. VI—7; V. sj. L. III—12; tilfaldt Barnet hendes Herre og blev hans fødte Træl, selv om han var Fader til det; Sk. L. III—19; VI—7; Andr. Sunesøn III—7; VI—5; 6; V. sj. L. II—45; III—12. Var en anden end Herren Barnets Fader, kunde han ifølge den ældre skaanske Ret løskjøbe det endog invito domino for tre Mark; og samme Ret tilkom enhver Slægtning, forudsat, at Faderskabet eller Slægtskabet først var godtgjort ved Vidner og Tylvtered; men ifølge den paa Andreas Sunesøns Tid gjældende Ret krævedes i alle Tilfælde Herrens Samtykke til en slig Løskjøbelse; Andreas Sunesøn VI—9.

3) Ægteskab. Ifølge Kong Frodes Love fulgte den frie Kvinde, der giftede sig med en Træl, Mandens Vilkaar; Saxo S. 227. Men denne Regel gjælder ikke ifølge Landslovene; V. sj. III—12; E. sj. L. III—17.

4) Friheds Forbrydelse kunde finde Sted i Skaane og Sjælland som Straf for Tyveri; ifølge Sk. L. VI—9; VII—15; naar det Stjaalnes Værdi var under $^1/_2$ Mark Sølv; ifølge V. sj. L. III—12 derimod naar det idetmindste havde en slig Værdi; og Tyven var greben i Gjerningen. I begge Tilfælde var Hen-

dømmelse i Trældom dog kun en alternativ Straf ved Siden af henholdsvis Hudstrygning, Lemlæstelse eller Hængning; Andr. Sunesøn VI—8. Dømtes Tyven til Trældom, overleveredes han til Kongens Ombudsmand, som havde at anbringe ham i Kongens Gaard, idet Tyven ligefrem dømtes til at være servus publicus eller »thræl innan kunungs garthe«; og det var udtrykkelig forbudt, at han derfra maatte overdrages i anden Mands Eje; Sk. L. VII—9; Andr. Sunesøn VI—8. Men iøvrigt behandledes han som andre Trælle, saa at der ikke ydedes Mandebod til Slægten, naar han dræbtes, men kun Erstatning til Kongen som Ejer for en Træls Drab; Sk. L. VI—9. Sk. L, VI—8 og Andr. Sunesøn VI—8 forudsætte dog, at hans Trældom atter kan ophæves derved, at han løskjøbes eller frigives, og da gjenindtræder han i fri Mands fulde Ret.

Andr. Sunesøn VI—8 forudsætter dernæst, at ikke blot Tyven, men enhver fri Mand, som er »deprehensus in enormi maleficio«, hvorfor han kan dømmes til Hængning eller Lemlæstelse eller Hudstrygning (aliam quamvis corporis læsionem), ogsaa kan hendømmes i Trældom. Dette maatte saaledes finde Anvendelse paa Mordbrænderen og Stimanden; Sk. L. VII—15; XIV—5; Andr. Sunesøn VII—11; XV—1.

Andre Trældoms Aarsager omtales ikke i vore Love, der ikke, saaledes som de engelske, lade hele Familien forbryde Friheden paa Grund af Faderens Brøde; J. Steenstrup: Danelag S. 106—107.

Heller ikke kjende vore Love Skyldnerens Hendømmelse for ubetalt Skyld under Fordringshaverens Magt og Myndighed og den dermed følgende Ufriheds Tilstand, som andre nordiske Love hjemle; K. v. Amira: Nordgermanisches Obligationenrecht I S. 125 flg.; II S. 154 flg.; ligesom endelig vore Love heller ikke hjemle en saadan frivillig Overgivelse i Trældom, som Lovene i Norge og Island hjemle; K. v. Amira: Anf. V. II S. 162 flg.

Opstod der Tvist, om en Person var fri eller ufri, var det i Almindelighed dens Ret, som paastod, at vedkommende var fri, at føre Beviset derfor ved Vidne og Tylvter Ed; Sk. L. VI—11; Andr. Sunesøn VI—10; 12; 13; E. sj. L. III—18; og ifølge Slesvig Stadsret Art. 77; Flensborg Stadsret, lat. Text, Art. 86; kunde den Fremmede, der var bleven Borger i Byen og havde

boet der i Aar og Dag, endog fri sig med Borgeres Tylvter Ed for Sigtelsen for at være en hemmelig undløben Træl; jfr dog Flensborg Stadsret d. T. Art. 16, som tilføjer: »vtæn han gien prøuæs mæth ræt skiel«.

For den, der befandt sig i Trældoms Tilstand, forudsattes en anden at optræde med Paastand paa hans Frihed; og var vedkommende flygtet fra Herren, skulde han først føres tilbage mod betryggende Sikkerhed for god Behandling og Tilstedeblivelse, indtil Dommen faldt. Hvis derimod en Person, der var i faktisk Friheds Tilstand, sigtedes for at være Træl, maatte han borge enten med sin faste Ejendom eller, hvis han ikke besad en saadan, med tilstrækkelig Kaution, at han vilde forblive tilstede til Sagens Uddrag; Andr. Sunesøn VI—12; 13.

Trællene vare fuldstændig retløse; jfr E. sj. III—29 og J. L. I—25, der udtrykkelig fremhæve, at Træl ej kan arve; og I—31, der frakjender dem Evnen til at være Værge, »forthy at the æræ æi thæræ eghæn wæriæ«.

Trællenes Retløshed fandt navnlig sit Udtryk deri, at de vare undergivne Herrens vilkaarlige Behandling, og han raadede over dem som over Fæ, hvormed de stilles i Klasse; jfr Sk. L. V—30, hvorefter der ikke skal sværges Jafnathæ Ed for Drabet af en Træl saa lidt som »fore annat fæ manz«. Om Trælles Jernbyrd se Proces S. 55; Sk. L. VII—19; Andr. Sunesøn VII—13.

At de undertiden vare Gjenstand for haard Behandling viser Sprogbrugen; jfr J. L. III—32, hvor den, der bliver slaaet saaledes, at han ikke kan hjælpe sig af Stedet, siges at blive slaaet som en Træl; thrælbarth; ligesom V. sj. L. II—5 kalder opskaarne Næsebor Trælsmærke. Herren kunde dernæst udleje Trællen; E. sj. L. III—18; og sælge ham, ligesom han kunde tilbagesøge ham overalt, i Kongens Gaard og Bispegaarden, paa Tinge og i Leding; E. sj. L. III—18; og Ransagning efter en bortløben Træl maatte ikke nægtes; Sk. L. VI—12; Andr. Sunesøn VI—11. Den, der greb Trællen paa Flugten, kunde kræve en lovbestemt Findeløn (laghe gift) af to Øre, hvis han var greben i Landet, og ellers af en halv Mark; V. sj. L. III—12; Sk. L. VI—12; Andr. Sunesøn VI—14. Havde Herren paa Tinget udlovet Mere, maatte han tilsvare dette; V. sj. L. III—12.

Trællen som saadan kunde ikke eje Noget; Alt, hvad han sad inde med, var Herrens, kun overladt ham precario; Sk. L. VI—13; Andr. Sunesøn VI—15; og hvem der kjøbte af en Træl, ifaldt derfor Tyvsstraf; Sk. L. IX—22; Andr. Sunesøn VII—12.

Om Ægteskab mellem Træl og Trælkvinde tale Lovene heller ikke; men derimod forudsætter E. sj. L. III—17 og V. sj. L. III—12 Muligheden af det mellem henholdsvis fri Mand eller Kvinde og Trælkvinde eller Træl; jfr Kirkeh. Saml. I S. 17. Var nogen af Parterne i god Tro og afholdt sig fra Samlivet efter at være bleven vidende om den andens Trællestand, kunde de skilles, »endog de vare sammenviede«, og den frie Part kunde indgaa nyt Ægteskab. Men havde fri Mand eller Kvinde vidende taget Træl eller Trælkvinde til Ægte, da var Ægteskabet fra et kirkeligt Synspunkt gyldigt, dog at det ikke ændrede noget i Ægtefællernes personlige Forhold. Samlivet var derfor betinget af vedkommende Herres Tilladelse, ligesom ogsaa den frie Kvindes Slægt overensstemmende med almindelige Regler maatte samtykke for hendes Vedkommende; V. sj. L. III—12. Om Børnenes Stilling se foran S. 3. Frigav Herren Trælkvindens Børn, bleve de derved strax berettigede som ægte Børn i Forhold til Faderen; V. sj. L. III—12.

Hvad Formuesforholdene angaar, sondres imellem, om de bosætte sig »innæn bondens gardz lith« eller udenfor. I første Fald havde Bonden Ret til hele Boet, og det beroede paa ham, om han for »fore gutz sakæ« vilde overlade den efterlevende frie Ægtemand eller den afdøde frie Kvindes Børn noget deraf. I andet Fald beholdt den længstlevende frie Ægtefælle det Gods, som de begge havde samlet (samæn draghet) i Ægteskabet.

Vare Personerne flyttede sammen uden at være viede, fandt tilsvarende Regler Anvendelse, dog at Trælkvindens Børn ikke strax ved Frigivelsen, men først ved Anerkjendelsen træde i Retsforhold til Faderen; jfr E. sj. L. III—17: »Kommer nokær man . . . oc takær cunæ oc vighæs vith ællær han takær cunæ oc draghær fæ sammæn« etc.; V. sj. L. III—12: »Æn varthær nokæt thet barn, thær bonden hafthæ fürræ frælsæ givæt oc varæ hin frælsæ man vighthær vith the annugthe cunæ ællær

han hafthæ lyust thet a thingi sich til barns, tha takæ thet aruæn«.

For fri Mands Mishandling af Trællen bødedes som for Ejendomsbeskadigelse. Dræbtes Trællen ydedes i Skaane tre, i Sjælland to Mark, hvilke Beløb Gjerningsmanden ifølge den senere Ret derhos kun slap med, dersom han turde give Lov for, at Trællen ej var mere værd; Sk. L. VI—I; Andreas Sunesøn VI—1; V. sj. L. III—12. Ellers maatte den højere Værdi ydes. For Afhug bødes Skaden ifølge V. sj. L. III—12 efter Tingmænds Sigende »for thü, at hvat sculdæ hanum then thræl, thær han ma angthæ gahgn af takæ«. Ifølge Sk. L. VI—1; Andreas Sunesøn VI—1 bødes for hver Haands, Fods eller Øjes Berøvelse mindst halvanden Mark og mere efter Skadens Størrelse. For Saar og Slag bødes efter V. sj. L. III—12 to Øre, medmindre Trællen bliver sengeliggende paa Grund af Mishandlingen, da bødes for Lægeløn (lækis gift) og Arbejds Tab (daghsværkæs spial) indtil et Beløb af tolv Øre eller halvanden Mark ɔ: thylmerki. Ifølge Sk. L. VI—2; Andreas Sunesøn VI—1; ydes Erstatning for Saar og Slag og desuden bødes for Lyde efter Vurdering indtil 3 Mark.

Dertil kom i Skaane to Øres Tokkæ Bod; Strafferet S. 70; jfr dog Andreas Sunesøn VI—1, hvor det hedder, at hvis Trællen slaas eller saares i Herrens Paasyn, bør Tokkæboden »juxta quorundam sententiam« stige til 3 Mark. I Sjælland bødes i dette sidste Tilfælde ifølge V. sj. L. III—12 altid halvanden Mark, medmindre Trællen slaar igjen, thi da faar Bonden kun to Øre til Bod, men maa bøde tre Mark for Trællen. For en Trælkvindes (ambuths) Beliggelse bødes efter V. sj. L. III—12 to Øre, medmindre hun er Bondens »sæthis ambuth«, som ej maler Korn og ej bager Brød og ej udfører andre saadanne Forretninger; thi da er Boden 6 Øre. Denne sidste Forhøjelse omtales ikke i Sk. L. XIII—8, men vel i Andreas Sunesøn XIII—6, der bestemmer sæthis ambuth som den Kvinde, quæ servilibus exempta operibus societatis et honoris et obsequii dignioris intuitu assidendi dominæ suæ officium est adepta«.

»Hwa sum thræl hawær æth fletføring takær, warthæ theræ wærk« siger J. L. I—32. Angaaende de nærmere Regler vedrørende Ansvaret for Trællene henvises til Strafferetten

S. 54; 163 [1]); hvortil føjes, at Bonden, hvis Træl havde saaret eller hugget anden Mands Træl eller Husdyr, ifølge Andr. Sunesøn VI—3 skulde erstatte Skaden eller udlevere Trællen, og hvis hans Træl havde havt Samleje med en fri Kvinde, skulde han ifølge V. sj. L. III—12 bøde hendes Frænder tre Mark.

Trællene vare fra først af Hustrælle til Herskabets personlige Tjeneste og boede indenfor Gaarden, efter Omstændighederne Mand og Kvinde sammen i egne Hytter; kotsæthæ; V. sj. L. III—12; Velschow: De institutis milit. Danor. S. 108—110. Blandt dem nævnes foruden Selskabsdamen, sæthis ambuth, jfr S. 7, navnlig Bryden, bryti, som var de mandlige Trælles Formand, der uddelte Maden til dem; jfr Andr. Sunesøn XIV—1: dispensator. Paa Spindesiden svarede hertil Husholdersken, deyæ; E. sj. L. III—19; under hvem Pigerne, Huskunæ, ambuth, ancillæ, sorterede. I Tidens Løb, da Opdyrkningen skred frem og Enkeltmand kom i Besiddelse af flere Gaarde, indsattes imidlertid Trællene til Bestyrere og Trælkvinderne til Husholdersker paa disse, og Bryde blev da Benævnelsen paa den Træl, der saaledes havde faaet en Gaard at forvalte, ligesom dejgia paa den Trælkvinde, der førte Husholdningen paa Gaarden. Eftersom Trællene mindskedes, bleve imidlertid disse Bestillinger overdragne til frie Personer; og i den Betydning forekomme Ordene allerede i Landslovene; jfr Lunds Ordbog s. v. bryti; E. sj. L. III—19; og nedenfor.

Der var ikke Noget i Vejen for, at Husbonden tog sin Træl med i Leding eller lejede ham ud til en andens personlige Tjeneste ombord med at lave Mad, hente Vand, øse af Skibsrummet o. s. v.; kun maatte det ikke ske uden Styrismandens Tilladelse, og for Pladsens Skyld maatte der ikke være mere end fire Trælle, to for og to agter, i et Skib paa 40 Mands Besætning. Kom det da imidlertid til Kamp, i hvilken Trællene toge Del, hvad navnlig ogsaa kunde tænkes, naar de væbnedes til Afværgelse af fjendtligt Overfald paa Riget, og de udviste Tapper-

[1]) S. 55 L. 20 f. o. indskydes efter Trællen: »hvorfor han dog kunde fri sig ved at betale fulde Bøder for ham«. Ligeledes bør her gjøres opmærksom paa, at de S. 56 i Thorsens Udgave af Valdemars sjællandske Lov fejlagtig staar sin for siv ɔ: syv.«

hed, kunde de derved vinde Friheden. Saaledes bestemte allerede Kong Frodes Lov; jfr Saxo S. 229; at den Træl, der i Slag gik frem foran første Række, skulde blive fri Mand.

Derimod fulgte det af sig selv, at da Ledingsfærd var fri Mands Gjerning, kunde ingen sende en Træl i sit Sted i Leding. Skete det, skulde Bonden ifølge E. sj. L. III—18 bøde tre Mark og Trællen være forbrudt til »cunungs gardh«; men J. L. III—2 tilføjer dog det andet Alternativ, at Kongen kan »mælæ ham fræls for hwær man«.

Foruden paa den her anførte Vis 1) ved udvist Tapperhed i Leding eller Landeværn, kunde Frihed dernæst erhverves for Trællen 2) ved Frigivelse; jfr E. sj. III—16; Sk. L. VI—5; 13; Andr. Sunesøn VI—5; 15.

Frigivelsen kunde ske inter vivos uden Vederlag eller ved Løskjøbelse; S. R. D. III S. 352; enten af Trællen selv ved Hjælp af sit peculium eller ved Tredjemand, og mortis causa, hvilken Frigivelses Gyldighed da var undergivet Reglerne for Dødsgaver baade i Henseende til Form og Indhold, saa at Trællens Værdi ej maatte overstige den halve Hovedlod.

Sk. L. VI—5 kræver, at Herren eller hans Arving skal drage til Tinge og der frasige sig sin Ret over Trællen; men Andr. Sunesøn VI—5 beretter, at ved Frigivelse mortis causa Forkyndelse deraf skete ved Begravelse eller Kirkestævne, og E. sj. L. III—17 nævner kun denne sidste Forkyndelsesmaade, idet den tillige bestemmer, at Frigivelsen i paakommende Tilfælde kan bevises med Tylvter Ed og Vidner.

Var det et Træellebarn, der blev frigivet af Faderen selv, forudsætter Sk. L. III—19, at der efter Frigivelsen følger en Tinglysning, hvilket stemmer med, at Sk. L. VI—4 i Følge med Frigivelsen paabyder, at »annær man takæ han i æt mæth sæ oc wartha hans gerningæ«; jfr Andr. Sunesøn V—10; VI—5, hvor denne Regel henføres til auctoritas consuludinis approbatæ. Denne Ætleding var en naturlig Følge af, at den Frigivne som saadan stod uden Slægtskabsforbindelse, og denne Mangel blev da afhjulpet ved Indoptagelse i en anden Æt, som oftest vel den forrige Herres eller hans Arvings.

De anførte Bestemmelser fra det skaanske Retsomraade tilligemed Sk. L. VI—7; Andr. Sunesøn VI—10; vise, at den

Frigivne der endnu ikke var ligestillet med den Frifødte, førstnævnte kun bødede og bødedes med Halvdelen af sidstnævntes Bod; jfr Saxo S. 81; og i samme Værdiforhold modtog og ydede Frænderne da ogsaa Bøden for den Frigivne; jfr derimod E. sj. L. III—16, som stiller den Frigivne; frælsgivne; lige med den frifødte; frælsbornæ. Rejstes der Tvist, om en Ætleding var foregaaet, og om en bestemt Person derefter var den Frigivnes nærmeste Slægtning, kunde denne sidste føre Beviset derfor ved Tylvter Ed og Vidner. Benægtede han Ætledingen, godtgjordes Nægtelsen ved simpel Tylvter Ed. Ydede den Frigivne ikke selv den ham paahvilende Andel af Bøderne, maatte han enten flygte eller bøde med Linde Bod, bestaaende i, at man fratog ham Alt, hvad han ejede lige til Bæltet. Den samme Skjæbne led han ogsaa, hvor Ingen havde taget ham i Æt med sig, og i Tilfælde af Manddrab kunde denne Bod kræves tre Aar i Træk.

Om Kong Skjolds Lov, ifølge hvilken Frigivelsen kunde tilbagekaldes, fremkaldt ved en frigiven Slaves hemmelige Efterstræbelser mod ham, se Saxo S. 25.

§ 3.

Vornedskab.

Hist. Tidsskr. V—6 S. 339.

Naar ældre Forfattere som N. M. Petersen og Estrup have villet sætte Vornedskabet i Forbindelse med Trældom som en Slags Formildelse af denne, da er denne Betragtning uhjemlet, idet Vornedskabet kun optræder indenfor et vist Landomraade, begrændset til Mandspersoner og først Aarhundreder efter, at Trældommen var forsvunden.

Fra først af, f. Ex. i Landslovene, bruges Ordet Vorned, Warthnath (af varthæ = vogte) som Udtryk for Omsorg, Forsorg, Værn; E. sj. L. I—II—52; J. L. I—50; II—111; og bliver som Følge deraf en Betegnelse saavel for de Personer, der varetage en andens Anliggender som Fuldmægtige; J. L. III—6; Forretningsførere; Sk. L. VII—10; eller Kavtionister; Sk. L. X—2; Andr. Sunesøn X—1; som navnlig ogsaa for de Personer, der ere undergivne en andens Forsorg eller Myndighed, saasom Hus-

folk; E. sj. L. III—44; og Tjenere; Fdg 21 Maj 1284 for Skaane Art. 10. Isærdeleshed bliver derfor ogsaa Ordet i Tidens Løb en gjængs Betegnelse baade for Fæstere paa Landet og for Lejere i Kjøbstæderne, hvilket noksom fremgaar af den Mangfoldighed af Skjøder og Pantebreve, hvori fremhæves Retten for Kjøber og Panthaver til at i- og afsætte Vornede i vedkommende Ejendom; J. E. Larsen: Saml. Skr. I—1 S. 337; H. Matzen: Den danske Panterets Historie S. 374. Udtrykket betegner saaledes fra først af ikke nogen Slags Ufrihed, men kun det Forhold, at de paagjældende Personer befinde sig i vedkommendes Værn derved, at de have fundet Husly i hans Ejendom.

Hvor Ordet bruges om Lejere i Kjøbstæder, er denne Forstaaelse en utvivlsom Følge af, at Vornedskabet aldrig har bredt sig til Kjøbstadgrund. Men ogsaa Fæstere og Husmænd paa Landet nød oprindelig samme Frihed, hvilket følger af, at Sk. L. XV—6; XVII—2; 4; 6; Andreas Sunesøn XV—2; XVII—1; 2; udtrykkelig hjemle Fælligs Brydens og Landboens Ret til at opsige deres Kontrakt og drage bort fra Godset; og Kong Olafs Haandfæstning 1376 Art. 23 hjemler dem endnu samme Ret til frit at drage bort »secundum leges terræ«, idet den blot i Forbindelse med denne Ret fremhæver Pligten til at sige op og fyldestgjøre deres Skyldighed, ligeledes secundum leges terræ. Hermed stemmer en Erklæring af Rigens Raad under Kong Olafs Regerings Tid i G. A. A. B. V S. 52 Art. 7:

Item ad articulam de colonis super eorum føresloff et filiabus eorum desponsandis, quibus voluerint, respondetur, quod tempore legitimo resignent bona sua et domino bonorum satisfaciant et vadant, ubi velint, tempore debito; insuper desponsent filias suas libere, quibus volunt.

Naar Dronning Margretes Fdg 1396 Art. 6 erklærer, at det er vedtaget i Viborg, at de Bønder, der ere farne fra Kronen siden Kong Valdemar Atterdags Fraværelse fra Riget, skulle give deres Landgilde for Aaret og betale 3 Mark i Forlovspenge og fare igjen under Kronen som de før vare, da er her, i en Bestemmelse for Jylland, heller ikke Tale om Vornedes Tilbagesøgning, men kun om Gjenoprettelse af en krænket Retstilstand i Lighed med, hvad der i § 2 bestemmes om Tilbageføring af Krongods derved, at ulovlig bortdragne Fæstebønder tilholdes

til at vende tilbage og opfylde deres Forpligtelse mod deres forrige Herskab.

Hvad nemlig disse Fæsternes Forpligtelser angaar, erindres, at det var en Selvfølge, at Fæsteren ikke maatte drage bort i Strid med den af ham indgaaede Kontrakt, altsaa f. Ex. i Utide, og heller ikke ved sin ulovlige Bortgang maatte unddrage sig Ydelsen af skyldige Arbejder. Gjorde han det, kunde han ifølge Datidens Retsopfattelse ved Dom tvinges til at møde og efterkomme sin Pligt. Paa den Maade forklares en Flerhed af Kongebreve, der paalægge Fæstere med deres Arbejdsredskaber at begive sig tilbage til de Gaarde, som de ulovlig have forladt. Saaledes mærkes her Kong Erik Plovpennings Mandat til coloni og inquilini, der havde forladt Sorø Kloster, om at vende tilbage og forrette deres debita servitia, og Kongebreve fra Aar 1403 og 1416, ved hvilke Kongen paalægger Bønder, som ulovlig ere gaaede bort fra Godser, at begive sig tilbage »assumtis secum utensilibus suis«. I disse Breve maa man altsaa ikke søge Vidnesbyrd om disse Bønders Ufrihed, men kun et Udtryk for Datidens Erkjendelse af, at Arbejdskontrakter kunde søges fuldbyrdede ved direkte Tvang mod den Skyldige.

Paa den anden Side tyder imidlertid den udtrykkelige Tilsikring af Friheden i Kong Olafs Haandfæstning og den anførte Erklæring paa, at der har været gjort Forsøg paa at indskrænke Friheden, og disse Forsøg finde deres naturlige Forklaring fra et nationaløkonomisk Synspunkt i Datidens Mangel paa og Trang til Arbejdskraft til Gaardes Drift. Det gjaldt om at faa dem drevne baade for at Kongen kunde faa sine Skatter og Ejeren sin Afgift; og da det under Datidens usikre Tilstande, navnlig som Følge af Krige, Oprør eller Farsoter, kunde være vanskeligt at finde Folk, der vilde nedlægge deres Arbejde i en Gaard, hvis forsømte Jord ikke kunde forventes at ville give Udbytte, eller hvis Udbytte i alt Fald kunde befrygtes at ville blive berøvet dem ved Fjendehaand, saa søgte man at holde paa den Arbejdskraft, der fra først af ved Fødslen var knyttet til Godset. Og Landarbejderen fra sin Side havde ogsaa til Gjengjæld noget at vinde ved at finde sig i denne Indskrænkning, nemlig den Beskyttelse, som var saa at sige uundværlig i Ufreds Tider, hvor det gik ud over den Enkelte, der ikke kunde værge sig selv

og ikke havde nogen mægtig Mand at ty til, i hvis Interesse det laa at beskytte ham. Denne Tilstand medførte da, at enhver menig Mand mentes at maatte have en mægtig Mand til Forsvar.

Selvejerbonden, som ej havde nogen anden at ty til, stod under Kongens Værn; jfr Lollands Vilkaar Art. 11; det var den kongelige Ombudsmand, til hvis Beskyttelse han i paakommende Tilfælde kunde og maatte ty, og det med denne Beskyttelse følgende Over- og Underordnelses Forhold fandt navnlig sit Udtryk i det Husbondhold, som Selvejere ydede Ombudsmanden paa Kongens Vegne. Men i Kraft af den dermed følgende Myndighed kunde Kongen da ogsaa paalægge Bonden offentligretlige Byrder, som denne for sin egen Velfærds Skyld, for ikke i paakommende Tilfælde at staa helt værgeløs, nødsagedes til at underkaste sig.

En slig offentligretlig Byrde, medførende en betydningsfuld Friheds Indskrænkning, paalagdes saaledes af Hensyn til Kongens Skat Selvejer Bønderne over hele Riget, og den bestod i, at de vare forpligtede til at drage Omsorg for, at de Gaarde, som de ejede, bleve drevne, for at de kunde give Udbytte og Kongen faa sin Afgift af dem. Derfor kunde Selvejere i paakommende Tilfælde tvinges til selv at bo paa deres Gaarde og deles til Stavns, hvis de havde begivet sig andet Steds hen; jfr Kong Olafs Haandfæstning 1376 Art. 21, hvorefter Selvejerbønder tillige kunde være Bryder paa andre Gaarde, »ita tamen quod de suis terris propiis regia jura soluant«; Lollands Vilkaar 1446 Art. 12; Kristian I's Forordning for Nørrejylland 1 Septbr 1466 Art. 5; Hybertz: Aktstykker fra Aarhus I S. 25; Frederik I's Brev 29 Juni 1532; Registr. S. 519.

For Fæsternes Vedkommene var dernæst Jorddrotten, være sig Konge, Herremand eller kirkelig Myndighed, den naturlige Værge, og det privatretlige Kontraktsforhold mellem Jorddrot og Fæster medførte da tillige et Beskyttelses- og Underordnelsesforhold mellem begge Parter, som affødte en tilsvarende Frihedsindskrænkning for Fæsteren, dog kun indenfor en vis Del af Riget, nemlig Sjælland, Lolland, Falster, Møen og Hveen, Bogø, kort sagt paa det sjællandske Retsomraade. Denne Indskrænkning fremgaar klart f. Ex. af Kristian II's g. L. Art. 111, hvor man stiller Ufrihed paa det nævnte Omraade i Modsætning til Friheden i

Fyen og Jylland; jfr D. L. 3—14—1; der lader det forblive ved det Omraade, hvor Vornedskabet har været brugeligt. Naar man har ment ogsaa i de andre Landsdele at kunne paavise Forsøg paa at indføre det, beror dette paa en Misforstaaelse af de tidligere omtalte Domme, der paalægge Fæstere at opfylde deres kontraktmæssige Forpligtelser som saadanne.

Grunden til, at Vornedskabet kun indførtes paa det nævnte Omraade, kan ej søges i nogen enkelt Kjendsgjerning, men maa overhovedet forklares ved, at Forholdene paa det sjællandske Retsomraade have frembudt gunstigere Betingelser for, at den Ordning, som det økonomiske Hensyn krævede, kunde gjennemføres, idet baade de privilegerede Stænders Vælde der var stærkere udviklet; jfr Valdemar III's Haandfæstning 1326 Art. 9 om Retten til Fredkjøb pro homicidio, prout homines regis in Sjællandia utuntur; og Bondebefolkningens Modstand mindre kraftig. Der gjennemførtes saaledes ved Overenskomst uden Urolighed Paalægget af Bispetiende, som i Skaane fremkaldte Opstand, og i Jylland først indførtes 1443. Endvidere finde vi ikke i Sjælland den lange Række Bondeopstande, som navnlig udbrød i Jylland Gang efter anden.

Tidspunktet for Vornedskabets Gjennemførelse er det vanskeligt at bestemme nøjagtigt som Følge af, at den ikke skyldtes nogensomhelst Lovgivningsakt, men indførtes stiltiende ved Fordring fra den ene, Underkastelse fra den anden Side, indtil sædvansmæssig Ordning var gjennemført. Dette var endnu ikke sket i Olafs Regjeringstid, og paa den anden Side synes Udviklingen at være afsluttet ved Midten af det 15de Aarhundrede, skjøndt det er vanskeligt at paavise Lovbud, der med Sikkerhed forudsætte Ufriheden. Man kan saaledes ikke med Sikkerhed paaberaabe sig Kristoffer af Bajerns Mandat 1442, at Kongens Embedsmænd ikke skulde holde eller forsvare Vornede, som skilles i Uminde fra nogen Mand, da dette Paabud ogsaa kunde forklares om dem, der havde gjort sig skyldige i simpelt Kontraktsbrud. Naar dernæst Lollands Vilkaar 1446 i Artt. 3, 6 og 8 tale om Vornede, hvem de tilhøre, er ogsaa dette Udtryk mindre afgjørende; men derimod synes Art. 11 unægtelig bestemt at forudsætte Husmænds ɔ: til Huse værende Mænds Forpligtelse til at tage Bolig paa Grunden i Forbindelse med Jorddrottens For-

pligtelse til at skaffe dem en saadan under Straf af, at Kongens Ombudsmand ellers skulde dele vedkommende Husmand til Kongens Grund, hvilket stemmer med den ovenfor S. 13 fremhævede Grundsætning, at Kongen var alle deres Værn og Værge, som ej havde nogen anden at ty til; J.L.I—28; og vi tør derefter vistnok sætte Vornedskabets Gjennemførelse fra dette Tidspunkt.

Den anførte Oprindelsesgrund forklarer, at Vornedskabet kun hvilede paa Mandkjønnet, som særlig repræsenterede Arbejdskraften, medens Kvindekjønnet var frit og vedblev at være det trods de Forsøg, som gjordes paa at indskrænke dets Frihed i Retning af at betinge Bondedøttres Giftermaal af Jorddrottens Samtykke; jfr S. 11. Derimod hvilede Ufriheden paa alt Mandkjøn, saavel ægte som uægte Sønner; jfr D. L. 3—14—5; skjøndt dette for de sidstes Vedkommende var en Anomali, da de som følgende Moderens Kaar burde have nydt Frihed. Frihedsindskrænkningen fulgte med Fødsel af Bondestand, og da efter Reformationen Gejstlige fik Lov til at gifte sig, blev det derfor udtrykkelig bestemt, at Præste- og Degnesønner ej skulde være Vornede; jfr D. L. 3—14—12.

Ufriheden bestod i, at den Mandsperson, som var født paa et Gods, var forpligtet til at blive der og paa Forlangende overtage Gaard eller Hus til Drift. Videre strakte hverken Øjemedet med Ufrihedens Indførelse eller Lovenes og Dommenes Forskrifter sig. Det er først D. L. 3—14—3, som synes at give Husbonden en videre gaaende Myndighed, idet Artiklen baade taler om Gaard at antage og anden Tjeneste at forrette; men denne Bestemmelse, der først skriver sig fra Fdg 5 Juli 1670, synes nærmest at være en Straffebestemmelse for gjenstridige Vornede.

Den Vornede betragtedes ifølge sin foranførte Bestemmelse som Tilbehør til Gaarden, der fulgte med som andet Tilbehør ved Overdragelse, naar ikke Forbehold var gjort; H. D. D. 14 April 1635, 10 Maj 1639 (utrykt); og ligesaa lidt som andet Tilbehør maatte skilles fra Godset; H. D. D. 5 Juni 1616 (utrykt), hvorfor det i Pantebreve og i Lensbreve fra det 16de Aarhundrede regelmæssig forbydes at frigive Vornede; H. Matzen: Den danske Panterets Historie S. 383. Den Vornede kunde derfor kun begive sig bort fra Grunden med Husbondens Minde, og hvor det skete, oppebar denne en Afgift, der benævnedes Husbondhold, hvilken som oftest bestod i Havre, indtil den ved

D. L. 3—14—6 fastsattes til 2 Lod Sølv. Hvis derimod den Vornede uden Tilladelse opholdt sig andet Steds eller længere, end det var tilladt, og Husbonden havde Brug for ham til Gaardens Drift, kunde han deles til Stavns. Dog var der visse Indskrænkninger i denne Tilbagesøgningsret, navnlig til Fordel for dem, som havde fæstet Bo i Kjøbstæderne. Fra først af gaves der særlige Bestemmelser desangaaende ved specielle Lejligheder, hvorved f. Ex. under Kong Hans Retsforfølgning standsedes mod dem, der vare blevne Borgere i Kjøbenhavn, indtil Kongen og Rigsraadet nærmere havde overvejet Sagen. Ligeledes fik f. Ex. Nakskov i 1539 Ret til at beholde dem, der vare blevne Borgere i Byen, mod Forpligtelse til ikke at indtage flere. I Reglen blev dog Begunstigelsen indskrænket saaledes, at den kun gjaldt dem, der havde boet en vis Tid i Byen. Saaledes fik 1518 Byen Roskilde Bevilling paa, at de Vornede, der havde været bosatte der i 3 Aar, ikke maatte deles til Stavns, og i 1542 blev det fastsat som almindelig Regel, at Vornede, der havde været bosiddende uden Kære i 3 Aar i en Kjøbstad, ikke skulde kunne deles tilbage; men til Gjengjæld maatte rigtignok Kjøbstæderne ikke efter den Dag indtage nogen, som ikke i Minde var skilt fra sit Herskab; jfr Secher & Støchel II S. 483; D. L. 3—14—13, som dog ved Siden deraf fastsætter en Frihedshævd som Følge af 10 Aars Ophold uden Kære i Kjøbstad. Særlig bestemte endnu Kong Hans 1504, at de Vornede, der havde ladet sig bruge i Krig med Bøsse og Pil mod Rigens Fjender, ikke skulde kunne deles til Stavns; jfr D. L. 3—14—15; og endelig gav D. L. 3—14—14 en almindelig Frihedshævd for den, der havde boet paa Landet udenfor sin Fødestavn ukært i 20 Aar.

Paa den anden Side strakte Husbondens Raadighed sig kun til at holde den Vornede paa Godset og fordre, at han skulde overtage en Jord til Drift. Derimod havde han ikke Ret til, som i Følge Livegenskabet i Nordtyskland og Øsel; H. D. D. 8 Maj 1639 (utrykt); at overdrage den Vornede særskilt, skjøndt ganske vist denne Misbrug er bleven drevet, saaledes som det fremgaar af Kristian II's g. L. Art. 111, der forbyder den onde og ukristelige Sædvane at sælge og bortgive stakkels Bønder og kristelige Mennesker som andre uskellige Kreaturer; men hvis deres Husbond for uredeligt imod dem, maatte de flytte af det Gods, de

paaboede, ind paa andet Gods, som Bønderne i Skaane, Fyen og Jylland gjorde, mod at give Førlovspenge og tilsvare Gaardfæld inden Flytningen. Denne Bestemmelse ophæver saaledes kun den Misbrug, der blev drevet med særlig Overdragelse af Vornede, og sætter som Straf derfor Husbondsrettens Forbrydelse; men den hæver ikke Vornedskabet selv, som kun indirekte indskrænkedes ved Lovens Art. 127, der bestemte, at Bondesøn ikke skulde være pligtig til at forblive ved Gaarden, men ogsaa kunde sættes til Haandværk og derigjennem befries. Bestemmelsen synes dog af Bondestanden at være bleven opfattet som sigtende til Vornedskabets almindelige Ophævelse, saaledes at Bønderne derefter frit kunde opsige Gaardene og flytte. Dette fremgaar af Frederik I's Brev 3 Avg. 1523, hvori det hedder, at mange Bønder efter Kristian II's nye Lov have opsagt deres Gaarde og ydet Herskabet deres Forlovspenge, men nu, efterat Lovene vare brændte, paany vare blevne delte til Stavns. Dette Delemaal standser Kongens Brev indtil videre, og den Bevægelse, som Loven havde vakt, og den Frygt for Stemningen i Almuen, som derved var fremkaldt, fremgaar yderligere af et nyt Brev af 17 Septbr samme Aar, der lyder: »Vider, kjære Venner! at vi nu have faaet at vide, hvad vi tilforn ikke ret havde forstaaet, at I sælges og kjøbes som andre uskellige Kreaturer af det Gods, som I ere fødte paa. Dette ville vi herefter ikke tilstede, og ville vi forhandle med Rigens Raad, at I skulle blive ved slig Frihed som vore kjære Undersaatter udi Nørrejylland, Fyen, Langeland og Skaane«. Ogsaa i dette Brev er der saaledes den samme Forvexling mellem selve Vornedskabets og Jorddrottens Misbrug af sin Ret over de Vornede, idet Kongen i Begyndelsen forbyder Misbrugen, men i Slutningen lover selve Vornedskabets Ophævelse. Kongen, som imidlertid var i højeste Grad tvivlraadig, nøjedes dog med at sende Brevet til Biskop Lavge Urne, der var Formand for den sjællandske Afdeling af Rigens Raad, med Bemærkning om, at han ikke vidste bedre Raad til at berolige Almuen; men hvis Raadet kjendte noget, kunde der lade Brevet forblive ulæst, hvilket skete, og Almuen kom saaledes aldrig til Kundskab om dette Kongens Tilsagn; jfr nærmere angaaende den her givne Fremstilling Hist. Tidsskrift VI—3 S. 231—350; Suhms nye Samlinger II—1 S. 169; II—3 S. 142;

Kjøbenhavns Diplom. IV S. 292; Arild Hvitfeld: Danmarks Riges Krønike II S. 1053; Allen: Nordens Historie IV—2 S. 66 flg. Senere skete der ingen Forsøg paa Vornedskabets Ophævelse før under Kristian IV i Aarene 1633—34; men dets Gjennemførelse strandede paa Adelsmændenes Modstand. Derfor nøjedes Kongen med at gjøre, hvad han kunde paa Krongodserne for at formilde Ufrihedens Tryk, dels ved at hjemle Flytningsfrihed mellem de forskjellige Krongodser, dels ved at give Kronens Vornede Lejlighed til at løskjøbe sig for en billig Pris, hvilket dog kun benyttedes i et ringe Omfang; Hist. Tidsskrift V—2 S. 521; Suhms nye Samlinger I S. 224; II S. 120; jfr Universitetets Retshistorie II S. 296; hvorefter Prisen varierede fra 20 til 80 Rigsbankdaler.

Under Frederik III gaves der de Vornede, som havde kæmpet tappert under Kjøbenhavns Belejring, Frihed ifølge Reskript 6 Marts 1661.

Kong Kristian V siges at have været mod Vornedskabet, men naaede dog ikke videre end til at sammenordne de hidtil uskrevne Regler i D. L. 3—14. Først under Frederik IV ophævedes Vornedskabet ved Fdg 21 Febr. 1702.

§ 4.

Andre Indskrænkninger i Retsevnen.

Disse Indskrænkninger skyldes dels den negative Omstændighed, at en Person ikke er i Besiddelse af de reelle Forudsætninger, til hvilke Loven har knyttet Indtrædelsen i et vist Retsforhold, dels positivt Besiddelsen af Egenskaber, der fra Lovgivningens Synspunkt udgjøre Hindringer for Deltagelse i visse Retsforhold. Her kommer i Betragtning:

Personens Formueforhold.

A. Umuligheden af at eje Formue findes hos:

a) Fledføringer, hvorved forstaas Personer, der have overgivet sig selv i en anden Persons Værn og overdraget ham hele deres Formue, imod at vedkommende optager dem i sin Husstand (fleet) og sørger for deres Forsvar og Forplejning. Den faktiske Grund hertil var i Reglen Personens egen Forsvarsløshed

paa Grund af Alderdom eller Sygdom, hvilket Lovene ogsaa udtrykkelig forudsætte; jfr Sk. L. II—13; E. sj. L. I—36; J. L. II—27. At Lovene omtale Forholdet forholdsvis fyldigt, viser dets praktiske Betydning, der ogsaa er forklarlig nok i Tider, hvor det i en væsentlig Grad gjaldt for den enkelte at værge sig selv, og for den, der ikke kunde det, at tilkjøbe sig Andres Værn.

Fledføringsforholdet stiftes ved en Overenskomst med den Fledførte, ikke ved en ensidig Overtagelse af ham og hans Gods. Dette sidste kunde ske, naar næste Frænde tog en Person paa Grund af Uvid under sit Værge; jfr E. sj. L. III—36; Tords Art. 27; H. Matzen: Den danske Panterets Historie S. 185; og dette Værgemaal kunde afføde lignende Virkninger i Henseende til Ansvaret for den overtagnes Gjerninger og Forpligtelsen til at sørge for ham; men Ejendomsret over Godset overførtes dog ikke paa tilsvarende Maade.

I Henseende til Betingelserne for at kunne fledføre sig erindres, at Manden kun kunde gjøre det, hvis Hustruen fledførte sig med ham, forudsat, at de ikke vare saa gamle, at Bispen tillod dem at leve adskilte; jfr J. L. I—32.

Valget af Husbond var dernæst ingenlunde frit, idet vedkommende for at værge Frændernes Ret til Arven først maatte lovbyde sig til dem og kun kunde fledføre sig til en fremmed, naar Arvingerne ej vilde modtage ham; E. sj. L. I—40. Var en slig Lovbydelse forsømt, kunde Arvingerne ved Dom faa Kontrakten erklæret ugyldig; J. L. I—32. Fandtes der flere lige nære Arvinger, som alle vare villige til at overtage Personen, var Reglen den, at de alle kunde faa Del i Godset, og Fledføringens Forsørgelse gik da paa Omgang imellem dem; men af Hensyn til den Ulempe, som derved kunde forvoldes ham, var der paa den anden Side givet ham det Valg at skifte sit Gods med alle sine Arvinger og med den ham tilfaldende Hovedlod begive sig til den Arving, som han foretrak at være hos, der saa beholdt Fledføringens Hovedlod som Vederlag, forudsat, at den ikke overteg 3 Marks Værdi, da den i modsat Fald blev at dele.

Fledføringskontrakten skulde dernæst tinglyses, og var saadan Tinglysning forsømt, var den ikke forpligtende for Fled-

føringen. Efter E. sj. L. I—38 synes Forsømmelsen dog kun at have givet ham Ret til at fri sig ved »Lov«, hvorimod han efter J. L. I—32 siges at være »frels utæn allæ loghum«.

Fledførelsen bevirkede fuldstændigt Tab af retlig Handleevne for den Fledførte. Han kunde ikke være sin egen Værge og derfor ikke heller værge for andre; J. L. I—7; 31; derfor heller ikke optræde selvstændig for Retten ved at kræve Lov eller give Lov eller være i Lov, men Husbonden maatte optræde for ham; E. sj. L. I—39; J. L. I—37. Ifølge J. L. I—25 kunde fledførte Personer dernæst ikke arve som Følge af, at Arven vilde være tilfalden Husbonden, hvilket var i Strid med Slægtens Ret til Formuen efter Datidens Opfattelse. Den eneste Ret, hvoraf han fremdeles var i Besiddelse, var Retten til at kræve Underhold af Husbonden, der, hvor denne var hans Frænde, skulde bestaa i slig Mad og Drikke, som kom paa hans eget Bord, men hvis det var en fremmed, nærmere skulde bestemmes ved Tinglysningen. Tilsynet med, at Fledførte nød sin Ret, paahvilede i saa Fald Kongens Ombudsmand; E. sj. L. I—14; 41; medens Slægten maatte føre Tilsynet, hvor Husbonden var Frænde.

Til Underholdspligten sluttede sig dernæst Pligten til at svare for Fledførtes Gjerninger, saaledes at Husbonden maatte udrede de Bøder, den Fledførte ellers skulde have tilsvaret; E. sj. L. I—39; Sk. L. II—15; Andr. Sunesøn II—4; baade til Kongen, Erkebiskoppen og andre. Havde Fledførte dræbt en Mand, maatte Husbonden derfor bøde $^1/_3$, Frænderne $^2/_3$. Naar J. L. I—32 siger, at hvo Træl haver og Fledføring tager, skal svare til deres Gjerninger, vil det altsaa ses, at denne Sammenstilling dog kun har en begrændset Gyldighed som Følge af, at Bøden for Trællens og Fledføringens Gjerninger var forskjellig, og et Fledføringen vedblivende stod i et Forhold til Familien, som manglede hos Trællen.

Naar Fledføringen forbrød sig mod Husbonden selv, maatte denne selvfølgelig ogsaa udrede Bøden til Kongen, f. Ex. erlægge blodwithæ for Saar; J. L. I—32. Omvendt tog Husbonden ogsaa Bøder for Fledføringen, f. Ex. $^1/_3$ af Mandeboden, naar han var dræbt; Sk. L. II—15; Andr. Sunesøn II—4; E. sj. L. I—39.

b) Om Klostermænd se nedenfor S. 27.

B. Mangel paa Ejendom. J. L. II—24; 30; jfr 71; taler om den ejendomsløse eller oregt Mand; jfr Statsret S. 31; der ej har Hus og Jord og ej udreder Leding og Landeværn; han skal ej nødes til at yde Bidrag til Mandeboden. I Modsætning dertil taler J. L. II—51 om de, »thær thriggi marc mæn æræ«.

Dertil hørte nu først Selvejerbonden; athelbondæ; J. L. II—51; II—103; oþolbondæ; Sk. L. II—1. Han nød som saadan, forudsat, at hans Jord i Jylland var vurderet til to Mark Sølv; J. L. III—12; alle de Rettigheder, der overhovedet tilkom den enkelte Statsborger som saadan, kunde være Nævning; E. sj. L. II—26; J. L. II—49; Sandemænd II—1; og Mededsmænd, hvor der krævedes Tylvter Ed oþolbonde; Proces S. 52; jfr om de tolv Ejere, der efter Jyske Lov kjende i Grændsetvistigheder s. v. S. 75; og endelig Selvejerbonden kunde borge for sig selv; Andr. Sunesøn VI—13; E. sj. L. III—22; J. L. II—103; Proces S. 26. Paa den anden Side ydede ogsaa Selvejeren Leding i Forhold til Ejendommens Vurdering og fuld Skat; Statsret S. 135 flg.[1]). Om Mindskelsen af Selvejendom paa Landet se Statsretten S. 129 flg. Om Selvejere i Kjøbstæderne se Statsretten S. 103. Men selv om en Mand ikke ejer Hus og Jord henregner J. L. II—24 ham dog ikke til de ejendomsløse Personer, naar han udreder Leding og Landeværn; jfr Statsretten S. 138; J. L. III—13; hvorefter ogsaa Landboere (coloni), der udredede 4 Ørtug Sølv, skulde udrede Leding, medens den, der svarede en mindre Afgift, skulde udrede en Ørtug Sølv til Kongsgaarden i Kværsæde. En saadan Lejer, der væsentlig kun ydede Vederlag i Arbejde, benævner Landslovene Jnnæs man; Sk. L. XV—1; J. L. II—99; 104. Disse Arbejdsfolk kunde have Lejlighed eller Hus enten indenfor selve Gaarden; V. sj. L. III—13; J. L. II—42; eller dog i Nærheden af samme og sondres da fra Landboerne ved Benævnelsen Gaardsæder (Garthsætæ); inquilini; V. sj. L. III—13: »Landbo annær manz ællær garthsætæ«; J. L. I—55, der taler om garthsætæ toft ved Siden af

[1]) S. 155 L. 5 f. n. tilføjes efter Tid: Dronning Margretes Fdg 1396 Art. 15 viser, at alle Lande den Gang havde bevilget Dronningen en Hjælp, og at Beboerne i Fyens Stift havde vedtaget at yde 10 lødige Mark af hvert »lagh soghen«, som skulde indsamles af Lensmændene og indbetales til »Herredsmændene og Retterne« i Fyens Stift.

lanbo toft; Steenstrup: Studier S. 87; D. Mag. III—V S. 33; K. Rosenvinge: Gl. d. D. III S. 145. Sk. L. XVII—3; Andr. Sunesøn XVII—2 forudsætter, at Landboen selv er Husets Ejer, uden Tvivl fordi han som oftest selv havde opført det paa en uopdyrket Grund og paalægger ham blot den særlige Indskrænkning, at han ikke maa bortføre det, hvis Eftermanden eller Ejeren vil betale det efter Vurdering. Landboerne vare berettigede til at møde som Tingmænd; E. sj. L. II—49; Progr. 1893 S. 8; derimod kunde de ifølge V. sj. L. III—13 ikke være Nævninger undtagen ifølge E. sj. L. II—26 og 42, naar Sagvolderen samtykkede deri; Statsret S. 32. Ifølge J. L. II—1 kunne Landboer ikke være Sandemænd, hvorimod ifølge J. L. II—51 formentlig ogsaa de Landboere, der ydede Leding, kunde være Nævninger; men Gaardsæderne, der ydede Kværsæde, var denne Ret nægtet; Statsret S. 32.

Landboen kunde ikke borge for sig selv, men Husbonden maatte borge for ham; J. L. II—104; og fældedes han for Tyveri, forbrød han alt sit Løsøre, Igjæld og Tvigjæld til den Bestjaalne, Kreaturerne til Ombudsmanden og det øvrige Løsøre »othelbit« til Husbonden, dog at denne maatte dele med Ombudsmanden, hvis der slet ingen Kreaturer fandtes i Boet; J. L. II—103; V. sj. L. III—12; Strafferet S. 138.

I Henseende til Ledingspligt stod den Landbo, der ydede 8 Ørtug[1] = $^1/_3$ Mark Sølv i aarlig Afgift lig med den, der ejede en Mark Guld i Jord; J. L. III—11; i Skat ydede han senere kun halvt mod Selvejeren; og fra Kong Hans's Tid vare Adelens Gaardsæder eller Ugedagsmænd helt fri derfor, forsaavidt de boede i samme Sogn, hvori Hovedgaarden laa; Statsret S. 136; Jakobsen: Skattevæsen S. 131 flg.; Frederik III's Hdf. Art. 9; Nye danske Magasin I S. 213; V S. 21; D. Mag. III—5 S. 65; IV—1 S. 11; 13.

Ovenfor S. 8 er alt omtalt, hvorledes Bryde og Deje fra først af vare Benævnelser paa visse Trælle, men som alt paa Landslovenes Tid ere gaaede over til at betegne frie Personer, der drev eller dog deltog i Driften af anden Mands Jord; den almindelige Forskjel mellem Bryde og Landbo bestod deri, at

---

1) I Statsretten S. 138 L. 4 f. o. rettes »Øre« til »Ørtug«.

disse sidste drev Jorden for egen Regning og selv oppebar Udbyttet af Driften mod et bestemt Vederlag i Penge eller Arbejde eller begge Dele, medens Bryden enten helt eller tildels drev Jorden for Ejerens Regning. Fra først af var nemlig Bryde det samme som den simple Bryde eller den blotte Forvalter paa Gaarden, hvilken Betydning endnu ligger til Grund for Benævnelsen Kongens og Bispens Bryde; Statsret S. 183; Sk. L. IX—5; Andr. Sunesøn IX—8. I en saadan Betydning, som i hvert Fald ogsaa omfatter dette Brydeforhold, forekommer Ordet baade i Skaane; Sk. L. III—16; XV—1; 2; jfr Andr. Sunesøn XIV—1; XV—1; i Sjælland; V. sj. L. II—44; E. sj. L. II—68; og i Jylland; J. L. I—31; II—33; 68; men i dette sidste Land er iøvrigt Sprogbrogen paa Lovens Tid ved at skifte, saa at den simple Bryde ikke længere benævnes saaledes, men derimod kaldes Ridesvend; J. L. II—67; 69; 71.

Derimod finde vi tillige i alle Landslove en anden Slags Bryde, som benævnes Fælligsbryde; fælægsbryti; hvis Ejendommelighed bestaar i, at han driver en Gaard, som anden Mand ejer, men saaledes, at han faar en Kvotapart af Udbyttet; Sk. L. XV—4—6; J. L. II—67; 71; E. sj. L. III—19. Den sidstnævnte Artikel viser, at Bryden og hans Hustru »ær fæligh hauær lagh«, bo i Gaard sammen med Ejeren; jfr Ordene: »hion, ær innæn garthæn sitiæ«; ogsaa J. L. II—30: »hion, the thær i fælægh æræ i bondens Hus«; men J. L. II—67; III—14; forudsætter, at Fælligsbryden har en egen Gaard at bestyre; og der bestaar da tillige et Fællesskab, brytifælugh; J. L. II—91; E. sj. L. I—11; Sk. L. XV—4—6; Andr. Sunesøn XV—3; i Hensende til det paa Gaarden værende Løsøre. Da Fælligsbryden altsaa ikke som Landboen havde selvstændig Raadighed over Huset, kunde han heller ikke paatale Hærværk, forøvet imod det; J. L. II—33; medens han derimod ifølge J. L. II—67 kunde forfølge for Ran mod Bryde-Gaardens Tilbehør, dog kun naar han havde faaet Ejerens Fuldmagt og denne havde lyst paa Tinge, at han var Fælligsbryde og ej Redesvend. Ligeledes kræver E. sj. L. II—68 som Betingelse for, at Bryden gyldig kan laane anden Mand Jord, at Bonden har været paa Tinge og lyst ham til sin Værge med Fuldmagt til at raade over Jorden. J. L. II—71 forudsætter ogsaa, at Fælliget kan være tinglyst, men i Skaanske Lov mangler en slig Forudsætning, og den har derfor i XV—4 flg.; Andr. Sunesøn XV—2 flg.; udførlige

Regler om Beviset i Tilfælde af Tvist ved Opgjørelse af Fælligets Bestanddele og hvers Anpart deri. Denne Lov synes derved nærmest at have bevaret Forudsætningen om et Sameje mellem Bonde og Bryde i Henseende til Gaardens Løsøre; men dette besværlige Samejeforhold er ikke vedbleven i Tidens Løb, idet Forholdet udviklede sig derhen, at hver af Parterne ejede sit, medens Fællesskabet i Henseende til Driften derimod vedblev saaledes, at hver af Parterne erholdt en vis Del af Udbyttet; J. Stenstrup: Studier S. 68 flg.

Fælligsbryden kunde ikke være Nævning, da han ikke selv svarede Leding af Gaarden, saaledes som Landboen; J. L. II—49; men derimod kunde han mærkelig nok i Modsætning til Landboen være Sandemand; jfr J. L. II—1, der kræver, at Sandemænd skulle have Ejendom i deres Fjerding »at mindstæ fælægs bryti«. Deraf kan ogsaa med Sikkerhed sluttes, at Bryden, som ifølge J. L. I—31 ei kan være Værge, kun kan være den simple Bryde, ikke Fælligsbryden, da en Person, der ej kunde være sin egen Værge, som Artiklen udtaler sig, umulig kunde tænkes at være Sandemand. Derimod kunde Fælligsbryden, da han ikke ejede Jord, ikke borge for sig selv, men Husbonden maatte borge for ham; J. L. II—104; E. sj. L. III—22. De andre Landslove give ingen Regler om Fælligsbrydens offentlige Retsstilling hverken som Tingmand eller Nævning; og det synes derfra at kunne sluttes, at Fælligsbrydeforholdet indenfor Landslovenes Tid har udviklet sig i en stigende Grad, hvormed ogsaa stemmer, at Diplomerne opføre Brydegaarde (curiæ villicales) som en egen Klasse ved Siden af Hovedgaarde (curiæ principales); H. Matzen: D. d. Panterets Historie. S. 167 og ligesom J. L. II—67 forudsætter, at Selvejerbonde kan være Fælligsbryde paa anden Mands Gaard, saaledes hjemles denne Ret ham fremdeles udtrykkelig ved Hdf. 29 Juli 1282 Art. 9 og Olafs Hdf. 1376 Art. 21, blot paa den ovenfor S. 13 omtalte Betingelse, quod de suis terris propiis regia jura solvant. Senere i Frederik I's Fdg 1523 gjenfindes Ordet Bryde, men i Betydning af Fæster; Danske Magasin IV S. 224; ligesom paa samme Tid Ordet Træl og Trælle gjenfindes i uegentlig Betydning, f. Ex. i Indledningen til Frederik I's Haandfæstning, hvor det hedder, at Kong Kristian II har beskattet Adelen som andre Bønder og Trælle; jfr Hist. Tidsskr. V—6 S. 397.

§ 5.

Indskrænkninger i Retsevnen og Retsbeskyttelsen paa Grund af begaaede Retsbrud.

1) Uraadighed. Følgen af, at en Person ikke opfyldte de ham paahvilende Formueforpligtelser var den, at han kom i en Uraadigheds Tilstand, som medførte, at han ikke gyldigen kunde foretage Retshandler og indtræde i Retsforhold, hvortil han som fri Mand ellers vilde have været beføjet.

Hovedbestemmelserne herom findes i J. L. II—68 = 70, hvorefter den, der var fældet til 3 Marks Bøde, ikke maatte afhænde sit Gods, Bofæ eller Andet, førend han havde gjort Ret baade Bonde og Konge; og heller ikke maatte Nogen indtage ham i sin Gaard eller i Fællig med sig, saalænge han ikke havde rettet for sig; jfr nærmere Proces S. 148—149; Tords Art. 31; V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 252.

Den Mangel paa Retsevne, som saaledes efter Loven knyttede sig til Egenskaben som lovfældt, blev dernæst ogsaa i senere Tider knyttet til Egenskaben som fordelt Mand; Reces 1558 Art. 54; Proces S. 154; V. A. Secher: Om Vitterlighed S. 72; K. Rosenvinge: Gl. d. D. II S. 23; V. A. Secher: Rettertingsdomme II S. 414; H. Matzen: Den danske Panterets Historie S. 215—16.

Den her omhandlede Uraadighed var fra først af at anse som en Ugildhed; K. Rosenvinge: Gl. d. D. III S. 148; eller Inhabilitet, der medførte en indirekte Tvang paa Skyldneren. Men ved Siden deraf finde vi senere i Recesserne paabudt en Uraadighed, stemmende med Nutidens Ordning deraf, som en Skyldneren til Bedste for Fordringshaveren paalagt Raadigheds Indskrænkning.

Saaledes erklærede Rigens Ret og Dele 1621 Art. 56, at den, der var under Rigens Dele og Forfølgning, ej maatte afhænde sit Gods. En saadan Forfølgning kunde indtræde, efter at man havde erhvervet Kongens og Rigens Raads Dom over en Skyldner; og Betingelsen for Uraadighedens Indtræden var da, at man havde erhvervet og ladet bryde,. læse og forkynde sex Ugers Paamindelses Brev over ham; jfr R. R. og D. Art. 1; 2; 56; H. Matzen: Den danske Panterets Historie S. 216. Men dernæst

indtraadte Uraadighed i Henseende til Jordegods ifølge R. R. og D. Art. 4 allerede, naar Stævning til almindelig Herredag for Gjæld eller Udlæg var erhvervet over nogen, lovlig forkyndt og læst og paaskrevet paa vedkommende Landsting, saa at der, naar Herredags Dommen var falden, kunde gjøres Indførsel i det siden formeldte Tidspunkt afhændede Jordegods.

Men foruden efter en Herredags Dom kunde Forfølgning med Rigens Ret og Dele ogsaa ske i Henhold til en forudgaaet Dom til Æskning, erhvervet henholdsvis ved Herreds- og Landsting eller By- og Birketing; Proces S. 159; og Uraadigheden indtraadte da, naar første Lavdagsbrev var brudt, læst og forkyndt; R. R. og D. Art. 56; V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 484. H. Matzen: Anf. V. S. 216. I Forbindelse hermed bestemmer dernæst Art. 57, at allerede Varsel til Dom for Æskning, naar det var forkyndt til det Herredsting, hvorunder Godset var beliggende, medførte en tilsvarende Uraadighed for den Mulighed, at senere Dommen erhvervedes.

Endnu indførte Fdg 1 Juli 1623 Art. 4; Reces 1643 II—15—8: Uraadighed for den Adelsmand, hvem en Dom til Udlæg var overgaaet ved Landstinget.

Endelig medførte ogsaa en lovlig iværksat og behørig forfulgt Maning Uraadighed fra det Tidspunkt, da Maningsbrevet var læst paa Tinge; H. Matzen: Den danske Panterets Historie S. 218—219; Secher & Støchel: Forarbejder I S. 248; 596; 600.

2) Om den processuelle Inhabilitet, der indtraadte for dem, som vare lovfældte, fordelte eller under Forfølgning med Rigens Dele, som Parter, Mededsmænd, Vidner, Nævninger, Sandemænd og Tingmænd, henvises til Processen S. 7; 51; 81; 96 — hvor Tords Art. 59 rettes til Art. 79 —; 102; Program 1893 S. 8.

3) Angaaende den fuldstændige Retløshed, der indtraadte ved Fredløshed, og den Indskrænkning i Retsbeskyttelsen for Personens Ukrænkelighed, der fulgte af en Dom til Mandhælgs Fortabelse samt den Indskrænkning i Retsbeskyttelsen for Raadigheden over Godset, der fulgte af en Namsdom, henvises til Processen S. 136 flg.

§ 6.

Andre Kjendsgjerninger, som havde Indflydelse paa den personlige Retsstilling.

1) Religion. Det var en anerkjendt Sætning i Landslovene, at Hedninger ikke maatte arve, hvormed staar i Sammenhæng Reglen om, at Børn først kunde arve, naar de bleve døbte; V. sj. S. 1—6; E. sj. L. I—2; Sk. L. I—3; Andr. Sunesøn I—2; J. L. I—1.

Ifølge Reces 1615 Art. 1; 1643 I—3—1; maatte dernæst den, der var affalden til den papistiske Religion, ikke bo her i Riget og heller ikke arve; men vedkommende Arvelod skulde være forfalden til hans næste Slægt og Arvinger. Ifølge Fdg 28 Febr 1624; Reces 1643 I—3—2 maatte dernæst Munke, Jesuiter og deslige papistiske Gejstlige under deres Livs Fortabelse ikke lade sig finde her i Riget, og Ingen maatte huse dem eller forunde dem Rum til deres Gudstjeneste under Straf som Kongelige Mandaters modvillige Overtræder.

Klostermænd kunde som formueløse ifølge J. L. II—65 ikke borge for Penge; naar Abbeder undtages, er dette en Følge af deres Raadighed over Klosterformuen. Dernæst maatte Klostermænd ifølge J. L. I—25; V. sj. L. I—14; J. L. II—11; Andr. Sunesøn II—2; Arvebog 52; jfr Kjbhvns Stadsret 1294 Art. 90; ikke arve, fordi deres Arv i Virkeligheden ikke kom dem selv, men Klosteret til Gode. Om Munkes og Nonners Arveret efter Reformationen se V. A. Secher: Rettertingsdomme I S. 450; K. Rosenvinge: Gl. d. D. I S. 49; III S. 124; 148.

Ifølge J. L. I—31 maatte dernæst Klostermænd og lærde Mænd ɔ: Præst og Diakon og Subdiakon ikke være Værge paa Lægmands Ting. Om Gejstliges Forpligtelse til ikke at overtage verdslige Embeder, f. Ex. som kongelige Ombudsmænd, se D. K. Hdf. S. 1132.

Endvidere maatte Klostermænd og lærde Mænd ikke gaa i Borgen for Mænd, som skulde miste Liv eller Lemmer; medens Klærke med Undtagelse af Klostermænd nok kunde borge for Penge. Dernæst gav og tog lærde Mænd ifølge J. L. II—26 ej Bidrag til Mandeboden og modtog ej heller deraf »forthy at the hæfne a engi man oc engi man a them«, und-

tagen hvis de vare næste Arving; jfr J. E. Larsen: Saml. Skr. I—1 S. 60.

2) Kjøn. Den samme Regel, som J. L. II—26 giver om lærde Mænd, giver den ogsaa om Kvinder; ligesom J. L. II—65 ikke tillader disse at gaa i Borgen for Personer, som skulle miste Liv eller Lemmer. Heller ikke kunne ifølge samme Artikel Piger og Hustruer være Borgen for Penge, medens det Modsatte gjælder om Enker. I arveretlige Forhold gjaldt en lignende Regel, idet Kvinderne, som oprindelig slet ikke arvede sammen med Mænd, efterat have faaet saadan Arveret tildelt, dog, ialtfald indenfor de nærmeste Slægtninges Kreds, kun arvede halvt mod Mænd, ligeledes med en Undtagelse, hvor Enken sammen med Børnene arvede sin afdøde Mand. Iøvrigt viste Kvindens ringere Retsstilling paa det privatretlige Omraade sig særlig i hendes Mangel paa selvstændig Handleevne, men dog saaledes, at ogsaa Enken i denne Retning havde en begunstiget Retsstilling.

II. Mangel paa retlig Handleevne.

§ 7.

Kjøn.

Mangel paa Handleevne gjorde sig gjældende hos Kvindekjønnet, indenfor hvis Medlemmer dog maa sondres mellem Piger, Hustruer og Enker.

a) Piger vare som saadanne umyndige uden Hensyn til Alder. Derfor havde de ikke Raadighed over deres egen Person; men hvis de lode sig beligge, oppebar og beholdt næste Slægtning Bøden, hvorimod han skulde udbetale den til hende selv, hvis hun var bleven voldtagen; Sk. L. XIII—5—6; Andr. Sunesøn XIII—5; V. sj. L. II—37; 38; E. sj. L. II—20; III—38; Orbodemaal XI; J. L. I—8; II—18; 20; Slesvig Stadsret Artt. 2; 11; Flensborg Stadsret l. T. Art. 2; og Slægtningen siges tillige at være hendes Værge, hvis Samtykke skal indhentes til hendes Giftermaal; J. L. I—38;

jfr E. sj. L. I—48; Ribe Stadsret Art. 26; jfr derimod Slesvig Stadsret Art. 6: Item mulier non maritata eligat sibi defensorem quem vult et quamdu vult. Si defensore nolente nubere voluerit, abneget defensorem et licite nubat, cui vult. Men denne Emancipationsbestemmelse gjenfindes ikke i Flensborg Stadsret, hverken den latinske eller den danske Text; og i Slesvigs nyere Stadsret synes den i hvert Fald indskrænket til Enker.

Medens J. L. I—7 hjemler, at Faderen ikke maa holde paa Sønnerne, naar disses Moder er død og de ere blevne 15 Aar gamle og ville fare fra ham med deres mødrene Arv, tilføjer denne Artikel udtrykkelig, at Datter ingenlunde maa sige sig af Faderens Værgemaal, førend han giver hende en anden Værge, og bliver han selv ude af Stand til længere at være det, skal næste vederhæftige Frænde overtage Hvervet.

Naar dernæst i Fortsættelse heraf J. L. I—8 siger, at Broder og andre Værger ej maa holde deres kvindelige Myndlinge ugifte, saa længe de ville, og, hvis de holde dem hos sig for deres Penges Skyld, naar de ere blevne atten Aar og bekvemt kunne giftes, andre nærmeste Frænder da skulle klage det for Kongen, og han maa bortgifte dem med Frændernes Raad, saa er denne Indskrænkning grundet i den Betragtning, at man ikke har turdet give andre Værger den samme ubegrændsede Magt over Pigerne, som man indrømmede Faderen, fordi hos hine egennyttige Hensigter kunde gjøre sig gjældende, der ej befrygtedes hos denne. Man har derfor i første Fald sat Værgens Myndigheds Grændse ved Myndlingens 18 Aar, da hun var i giftefærdig Alder. Men at hun desuagtet med dette Alderstrin ikke opnaaede personlig Myndighed, viser sig i, at næste Frænder og Kongen fremdeles optræde paa hendes Vegne. Det er ogsaa Frænderne, der indtale Lejermaalsbøderne, hvis hun lader sig beligge, efter at hun forgjæves lovligen paa Tinge har opfordret Værgen til at bortgifte hende; jfr Tords Art. 89; men derimod forbryder hun i dette Tilfælde ikke, saaledes som ellers, sit Gods; J. L. I—33; Slesvig Stadsret Art. 13; Flensborg Stadsret lat. Text Art. 20; d. T. Art. 79.

Ifølge J. L. II—65 kunde dernæst Møer ikke være Borgen for Penge eller Andet og ifølge Sk. L. III—2; jfr Andr. Sunesøn III—1; maatte Møs Jord aldrig afhændes, før hun blev gift; Arvebogen Art. 51; V. sj. L. I—13; E. sj. L. I—44; medens J. L. I—36 dog gjør en Undtagelse fra Forbudet, hvis Møen bliver saa fattig, at hun sælger til Livs Underhold; dog maatte der da ikke sælges mere ad Gangen end for en halv Mark Sølv aarlig og kun med næste Frænders Raad; jfr J. L. I—43, der forudsætter, at i slige Nødstilfælde Pigen eller hendes Værge iværksætter Salget; V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 449.

Endelig maatte Piger ogsaa paa Skifte; E. sj. L. I—49; og i alle Rettergangs Tilfælde repræsenteres af deres Værger; Sk. L. XIII—5; Andr. Sunesøn XIII—5; J. L. II—18.

At Alderen ikke spiller nogen Rolle ved Spørgsmaalet om Pigens Myndighed fremgaar navnlig modsætningsvis af Lovenes Udtryk, hvor Mænd og Kvinder eller Sønner og Døtre sammenstilles; V. sj. L. I—1 § 4: »thæs (Barnets) væriændæ, um thæt ær ænti mø, ællær thæt ær æi ful aldræ«; E. sj. L. I—44: »mø ællær then sven, thær ær æi full aldræ«; J. L. I—41: »the, thær æi waræ kumæn til aldærs, æth quinnæ, thær æi hafthæ rætæ wæriæ«; jfr J. L. I—19. Naar der i E. sj. L. I—47 tales om »swa sma børn at the mughæ ey sinæ eghæn veriæ væræ«, da haves derved dog særlig kun Sønner for Øje; jfr E. sj. L. I—49: »Æn the børn, ær swa sma æræ, at the mughæ ey bæræ lot i, ællær the møør, ær ey æræ mannæ fast, tha bæræ thærræ frændær i«.

Naar E. sj. L. III—35 taler om »børn, the til alders æræ cummæn, synær en ællær flere, ær femten vinter æræ gamæl, oc sva dother; oc køpær nokær man vith the børn sva full vaxæn æræ« etc., da forklares den almindelige Henvisning til fuldvoxne Børn i dette Tilfælde naturligen ved, at den givne Regel overhovedet kun for saadannes Vedkommende havde praktisk Interesse; men ved Siden deraf fremtræder Sondringen mellem Sønner og Døtre ogsaa her tilstrækkelig klart derved, at femten Aars Alder kun spiller en Rolle for Sønnernes Vedkommende. Artiklen gaar efter sit Hovedindhold ud paa at fastsætte, at hverken Hustru, Søn eller Datter kan afhænde af Bondens Bo, dog at Kjøbet ikke betragtes som Tyveri, medmindre Bonden har lyst paa Tinge, at de paagjældende paa

Grund af Uvid ikke maa afhænde noget af hans Bo. Men saa gjør Artiklen den betegnende Tilføjelse, at hvis Sønnen forinden slig Tinglysning har afsluttet en Salgskontrakt, skal Bonden bøde for ham, selv om Salget gaar tilbage; men for Datters Salg skal han ikke bøde. Dette viser altsaa, at Datters Salgs Tilsagn betragtedes som absolut ugyldigt.

Spørge vi nu, om den senere Tids Retsbrug har fastholdt denne Pigernes Retsstilling, da viser den sig til en vis Grad lempet ialtfald for adelige Jomfruers Vedkommende, især deleshed forsaavidt som vi finde dem optræde baade som Sagsøgere og Sagvoldere for Retten uden Værges Medvirken; K. Rosenvinge: Gl. d. D. III S. 156; IV S. 20 m. fl.; V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 189; 561 m. fl.; jfr derimod I S. 76; 583; II S. 194 m. fl. Dernæst vise disse med flere Domme ogsaa, at i Frederik II's og følgende Tider optraadte de med en vis Selvstændighed i Henseende til Styrelsen af deres økonomiske Anliggender; K. Rosenvinge: Gl. d. D. IV S. 25; 76; 118; V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 266; 331; 413; 498. Kanske det er Mændenes Fraværelse under Syvaarskrigen, som gav Stødet til denne Kvindernes mere selvstændige Optræden. I hvert Fald finde vi jævnlig senere, at Værger overlode dem Selvforvaltningen af deres hele Formue. Men en saadan Overladelse antoges dog ikke at medføre en Myndiggørelse til paa egen Haand at afslutte forpligtende Formueretshandler; V. A. Secher: Rettertingsd. II S. 228; H. D. D. 29 Marts 1615 (utrykt); H. Matzen: Den danske Panterets Historie S. 185; og Gjældsbreve, som Jomfruer udstedte for større Summer, erklæredes vedblivende for ugyldige; V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 154; H. Matzen: Den danske Panterets Historie S. 188 Note 5; hvorimod rigtignok Forskrivninger, udstedte for mindre Beløb, erkjendtes forpligtende for dem; V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 519; 561; jfr 466, hvilken sidste angaar en forhenværende Abbedisse i Maribo Kloster. Men dog støtter H. D. D. 27 Marts 1610; V. A. Secher: Rettertingsd. II S. 357; en Jomfrus Gjælds Forskrivnings forpligtende Kraft overfor Arvingerne udtrykkelig paa, at Beløbet er udgivet til Jomfruens Nytte og Behov med hendes forordnede Værges Vilje, og hendes egne Forskrivninger og Kvitteringer erklæres uforbindende ved H. D. Dd. 7 Juni 1619; 23 Juni 1621 (utrykte).

Dernæst kunde Jomfruer vedblivende ikke være Borgen for Penge; H. D. D. 28 Marts 1615; jfr 8 Juni 1616 (utrykte); og ikke afhænde, pantsætte eller forskrive deres Jordegods; K. Rosenvinge: Gl. d. D. III S. 312; V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 449; H. D. D. 1 Juni 1619; 18 Juni 1621 (utrykte); H. Matzen: l. c.; og den, der kjøbte af dem, havde tabt sit Værd; V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 449. Imidlertid gjordes dog paa et vist Tidspunkt en Undtagelse fra Reglen ved Raaden over selverhvervet Gods; K. Rosenvinge: Gl. d. D. III S. 39; saa at Indskrænkningen kun stod fast for Arvejords Vedkommende; V. A. Secher: Rettertingsd. II S. 61; jfr Fdg 23 April 1632; Reces 1643 II—7—1; hvorhos Manglen paa Overdragerens Habilitet kunde afhjælpes ved Hævd af Ejendom eller brugeligt Pant; V. A. Secher: Rettertingsd. II S. 194; H. Matzen: Anf V. S. 203.

I det syttende Aarhundredes Retsbrug finde vi vel ogsaa for Pigers Vedkommende talt om deres umyndige og myndige Aar V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 270; K. Rosenvinge: Gl. d. D. II S. 62; og deres Mindreaarighed; H. D. D. 28 Marts 1615; H. Matzen: Anf. V. S. 188 i Lighed med, at allerede J. L. I—8 taler om, at Mø kommer til Lavalder; men ligefuldt er denne Alder for deres Vedkommende uden Betydning i Henseende til deres almindelige Myndighed, da Fdg 1 Juli 1619 udtrykkelig kun angaar Mandspersoner. Dommene vedblive at erklære dem for umyndige uden Hensyn til Alder; H. Matzen: Anf. V. S. 188; og kræve Værges Samtykke til deres Giftermaal; V. A. Secher: Rettertingsd. II S. 228. Fdg 7 April 1619; Reces 1643 II—3—8; fremhæve vel ikke udtrykkelig, at Overformynderne ogsaa skulle have Tilsyn med de voxne Pigers Værger, da deri kun udtrykkelig fremhæves Værgerne for dem, der ej kunne være deres egne Værger, enten for Alder, Vanvittighed, Skjødesløshed eller af andre Aarsager. Men denne Forbigaaelse forklares naturlig af, at Tilsynet for de nævnte Personers Vedkommende var mindre praktisk, da de vel i Reglen sørgede for sig selv.

2) Gaa vi dernæst videre til Hustruerne, saa erklærer Sk. L. I—9; 10; at Husbonden er baade sin egen og sin Hustrus Værge; Arvebog Art. 47; jfr V. sj. L. I—10; hvorfor han ogsaa ifølge V. sj. L. II—37 indtalte Bøder for hende, saa at Frænderne kun optraadte for Konen, »of hun hauær ey bonde«. Ifølge J. L. II—82 var hun dernæst Mandens

Hustugt undergiven, idet han kunde revse hende, naar hun forsaa sig, med Stav og med Vaand, men ej med Vaaben. Dernæst kunde Husfruen ifølge J. L. II—65 ej være Borgen for Penge; og E. sj. L. III—35 giver samme Regel om, at Manden ej skal bøde for Hustruens som for Datterens Salg. Dog gjør den en vis Indskrænkning i Reglen, idet den tillader Hustruen paa egen Haand at afhænde for 5 Penninges Værdi af Boet, ganske ligesom Sk. L. IX—22; Andr. Sunesøn VII—12; medens Slesvig Stadsret Art. 39; Flensborg Stadsret l. T. Art. 46; d. T. Art. 83; har udvidet Beføjelsen til 12 Ørtug eller en halv Mark, for hvilket Beløb hun da ogsaa kan pantsætte og gaa i Borgen. Hvis hun misbruger denne Beføjelse, kan Bonden lyse paa Tinge, at Ingen maa kjøbe af hende; H. Matzen: Den danske Panterets Historie S. 195; da har Kjøberen i alle Tilfælde tabt sit Værd, og efter E. sj. L. II—35 skal han endog i saa Fald svare for Tyvssag ligesom for Kjøb fra Tyendet. Den samme Virkning indtraadte efter de anførte Stadsretter, naar Kjøberen lagde Dølgsmaal paa Kjøbet.

J. L. III—44 forbyder Hustruen at bortskjøde og paa anden Maade at afhænde uden Husbondens Raad og rette Arvingers Vilje. Gjør hun det, kan Husbonden, eller, hvis han ikke vil, Arvingerne dele det tilbage, og Kjøberen har da i alle Tilfælde tabt sit Værd. Da Arvingerne kunne tilbagekalde Salget, og det derhos forudsættes, at Kjøberen kan vinde Lavhævd paa Jorden, tænkes der her vistnok kun paa Salg af Arvejord.

E. s. L. I—31 forudsætter dernæst, at Konen kan fare i Kloster med henholdsvis sin halve eller hele Hovedlod, eftersom hun gjør det sund eller syg; men dette kunde hun dog utvivlsomt kun gjøre paa egen Haand, efterat hun var bleven Enke; at hun ikke egenmægtig kunde ophæve Samlivet, fremgaar jo ogsaa klart af den Omstændighed, at Mand og Kone kun begge maatte gaa i Kloster, dersom de traadte ind i samme Orden; jfr ogsaa ovfr S. 10.

Endvidere bestemmer E. sj. L. I—32, at Konen kan bortgive sin halve Hovedlod mortis causa, og det samme forudsættes vistnok i V. sj. L. I—6; jfr derimod Sk. L. II—10; Andr. Sunesøn II—2; Arvebogen Artt. 39—41. J. L. III—45 sondrer her

imellem, om Hustruen har Barn med Husbonden, i hvilket Tilfælde hun ej kan give nogen stor Gave uden Mandens Samtykke, medens hun i modsat Fald kan bortgive sin halve Hovedlod som Sjælegave.

Naar vi saa spørge, hvorledes den senere Retsbrug stiller sig til disse Landslovenes Regler, kan først mærkes Udtalelsen i H. R. D. 2 April 1608; V. A. Secher: Rettertingsd. II S. 244; at Enke, som gifter sig igjen, er kommen udi Mands Vold og under Værgemaal, og derfor gaar det ikke an, at hun forfølger »udi sit eget og ikke udi sin Husbonds Navn, som dog er Boens Værge, og ikke til des har det hidtil her udi Riget været lovligt eller brugeligt, at Hustru, som Bonde haver, maa slige større Lovmaal drive«; H. D. Dd. 1 Juni 1616 (utrykte), afsagte med Hensyn til Forskrivninger, udstedte af en Kvinde henholdsvis i Enkestand og efter hendes andet Giftermaal, statuere, at de førstnævnte ere gyldige, de sidstnævnte derimod som Manden ikke har medforseglet, og ikke vil være gestændig, men har vedersagt for Retten, kjendes ugyldige at være; H. D. D. 2 Maj 1639 (utrykt). Et andet Udfald fik Sagen, hvor Manden vedgik Gjælden eller udeblev; V. A. Secher: Rettertingsd. II S. 66; 367.

Ligeledes har en Viborg Landstingsdom 14 Septbr 1605 idømt en Hustru at betale Kost og Tæring, fordi hun i eget Navn havde udtaget Landstings Stævning endog hun havde hendes ægte Husbond levende, og Loven formelder Bonde at være Værge for Huset; V. A. Secher: Rettertingsd. II S. 104. Endvidere udtales det i en H. D. D. 12 Juni 1613, at den, der vil have Tiltale til Hustruen, bør stævne Husbonden; V. A. Secher: Anf. V. II S. 511.

Endvidere viser en H. D. D. i K. Rosenvinges Gl. d. L. II S. 119, at et Skjøde, udstedt paa Arvejord af en Hustru paa en Tid, da hun levede sammen med sin Husbond, er ugyldig i Forhold til hende selv, ligesom ogsaa i Henhold til J. L. III—44 Husbonden og Arvingerne kunne faa Hustruens Afhændelser og Fordringer kjendte ugyldige, forsaavidt de ere udstedte uden deres Vidende og Vilje; V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 122; II S. 208; 331; 511. Naar man derimod som en Dom, der statuerer, at Hustruen kan forpligte sig og sine Arvinger personlig ved sine Forskrivninger, udstedte uden Mandens

Vidende og Vilje, har paaberaabt sig H. D. D. 28 Juli 1595; V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 51; da er herved dog at erindre, at Forskrivningen var en Tilstaaelse af at have laant en Guldkjæde af en vis Værdi. Dommen i K. Rosenvinges Saml. III S. 10, der tilpligter en Enke at holde et skriftligt Løfte, som hun har afgivet inden Mandens Død lydende paa at skaffe Tredjemand hendes Husbonds Forløfte for en Sum Penge, er dernæst af den Grund lidet bevisende, at den ikke endelig afgjør Spørgsmaalet om Forpligtelsens Gyldighed.

I Tilfælde af Separation synes Retsbrugen at forudsætte hendes Myndighed til at raade over sin Ejendom; K. Rosenvinge Gl. d. D. II S. 119; hvormed stemmer at V. sj. L. I—3; Arvebog Art. 35 forudsætter, at der skal finde Skifte Sted ved Separationen.

Reglen i J. L. III—45 om Hustruens Adgang til at give Sjælegave bliver dernæst efter Reformationen uden Betydning, og Hustruens Testamente falder ind under Reglen i J. L. III—44, eller, forsaavidt hun skjænker til Manden, J. L. III—43; V. A. Secher; Rettertingsd. II S. 452.

H. D. D. 8 Juni 1619 (utrykt) udtaler, at Arvingers Ret til at omstøde et Salg, iværksat af Hustruen i Strid med J. L. III—44; jfr S. 33; bortfalder naar Erhververen har havt Godset i rolig Hævd i fyrgetyve Aar.

3) Naar Hustruen blev Enke, var hun fra først af stillet paa samme Maade som andre Kvinder, saa at hun fremdeles stod under den Slægts Værgemaal, hvilken hun ifølge Fødselen tilhørte, indtil hendes egen Søn havde opnaaet den fornødne Alder til at kunne værge hende; jfr V. sj. L. I—13; Arvebog Art. 50; hvorefter hendes ældste Søn, naar han har naaet 15 Aars Alderen, skal være hendes Værge, og i Mangel deraf hendes Broder eller anden næste Frænde skal fungere som saadan. For denne Opfattelse kan navnlig paaberaabes, at Bestemmelserne om Bortgiftning, Oppebørsel af Lejermaals- og Voldtægtsbøder og Procesførelse ved den Frænde, som har Kvindens Værn, i de skaanske og sjællandske Love ere affattede saa almindeligt, at de omfatte alle Kvinder uden Undtagelse; Sk. L. XIII—5; Andr. Sunesøn I—1; V. sj. L. II—37—38; E. sj. L. I—48; II—20; III—38; For »vidughæ, ær ey hauær veriænd« kunde ifølge E. sj. L. III—53 Kongens Ombudsmand optræde som Sagsøger.

Den anførte Regel gjælder isærdeleshed ogsaa, hvor Bevis skal føres for, at en Posthumus er bleven født og døbt og derfor arveberettiget efter Faderen. Her mærkes Sk. L. I—2; jfr Andr. Sunesøn I—1; hvor det udtrykkelig hedder: non uxore sed ipsius defensore juris jurandi religionem exhibente; E. sj. L. I—2. Men naar vi saa se paa Bestemmelsen i J. L. I—1 om det tilsvarende Bevis hedder det der blot: »Thæt skulæ men witæ mæt kyns næfnd« uden at der tales om Værgens Virksomhed. Endvidere siges det udtrykkeligt i J. L. II—65, at Klerke og Enker maa borge for Penge, »forthy at the havæ eghæt til at gialdæ af« uden at der her tales om Værges Medvirken. Dog var der ogsaa her visse Forhold, i hvilke Enkens Underkastelse under Værgemaal vedvarede; saaledes i Henseende til Ægteskab; J. L. I—33, hvorefter Konen skal begjæres til Ægte af Søn, om han er fuldvoxen; og I—8; jfr Tords Art. 89; hvorefter ogsaa Enken forudsættes at opkræve sine Frænder paa Tinge til at bortgifte sig; og i Henseende til Forfølgning af Lejermaal, begaaet med hende; J. L. II—18: Latær mø æth nokær annæn konæ etc.

Endvidere vedblev Indskrænkningen i Henseende til Raadigheden over Jorden, men dog mildere udtrykt. Medens V. sj. L. I—13; Arvebogen Art. 50; bestemt fremhæver, at Værgen skal skjøde og Enken staa hos og holde paa hans Arm og give Ja til, medens hendes egen Skjødning er uforbindende, indskrænker Sk. L. III—2; Andr. Sunesøn III—1; sig til at kræve, at ved Salget »þæn ær wiþæ hennæ, ær næstæ frændæ ok hænnæ gift ualdær«; og J. L. I—36 nøjes med at sige, at Enke baade maa sælge og mageskifte sin Jord »mæth næstæ frændær rath«.

Spørge vi nu, hvorledes hendes Retsstilling senere har udviklet sig, kan først bemærkes, at vi i Rosenvinges Domssamling I S. 264; 286; II S. 272; III S. 140; IV S. 275; m. fl.; regelmæssig finde Enker indstævnte uden Lavværge; jfr derimod som Exempel paa det modsatte II S. 37; i senere Tider findes de mere regelmæssig stævnede med Lavværge; jfr V. A. Secher: Rettertingsd. Regist. u. O. Lavværge; men dog ligesaa ofte uden dem; V. A. Secher: Anf. V. I S. 427; 434; 524; 561; 572; m. fl.; II S. 78; 226; 227; 232; 311; 320; Fremgangsmaaden synes derfor snarere at have været bestemt ved et faktisk Hensyn til

Tidens Brug, og vi finde ogsaa gjentagne Exempler paa, at Enker selv gave Lov med Riddersmændsmænd; K. Rosenvinge: Gl. d. D. IV S. 363; V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 477; 576; men ved H. D. D. 3 Juni 1619 (utrykt) findes dog en Enke efter Paastand dømt kvit for Stævningen i Henhold til den Indsigelse, at Lavværgen ikke er stævnet.

Hvad Optræden paa Skifte angaar, kunde Enken paa egen Haand vedgaa Arv og Gjæld; V. A. Secher: Rettertingsd. II S. 347; men paa den anden Side statuerede dog Kongen og Rigens Raad, at naar en adelig Enke først havde befuldmyndiget sin rette Værge til at fragaa Arv og Gjæld, kunde hun ikke bagefter ved en anden Fuldmægtig vedgaa den; V. A. Secher: Rettertingsd. II S. 235. Herved har dog uden Tvivl ogsaa den Betragtning gjort sig gjældende, at en slig Optræden var den adelige Værges gode Navn for nær; jfr Anf. V. S. 236.

Hvad dernæst angaar Giftermaal, finde vi, at Reglen i J. L. I—33 om Godsets Forbrydelse, hvis Kvinden gifter sig uden rette Værges Minde, i Ribe Stadsret Art. 27 er indskrænket til at gjælde om Jomfru, og i en Kongens og Rigens Raads Dom 16 Juni 1608; V. A. Secher: Rettertingsd. II S. 228; findes den ogsaa kun anvendt med Hensyn til en adelig Jomfru. Derimod forpligtede Bestemmelserne i Reces 1547 Art. 25 og 1558 Art. 36 om Følgerne af Giftermaal med ufri Mand ogsaa adelige Enker, ligesom det samme var Tilfældet med rette Værges Beføjelse til fængslig at indsætte adelige Kvinder ifølge Fdg 1528; Reces 1576 Art. 12. Det er forklarligt, at disse Forskrifter strengt fastholdtes indenfor den Stand, for hvis Ære og Anseelse de havde særlig Interesse.

Hvad endvidere angaar Enkens Adgang til at forpligte sig personlig ved Kontrakt, var den ubestridt; H. D. D. 29 Marts 1615 (utrykt); ved H. D. D. 22 April 1639 (utrykt) godkjendes en af en Enke udstedt Forskrivning, skjøndt den ikke er underskreven af hendes Søn, som skal have havt hendes Værgemaal, eller nogen anden til Vitterlighed eller Bekræftelse. Selv Pantsætning af Arvejord kunde Enken foretage paa egen Haand; H. Matzen: Den danske Panterets Historie S. 200; 203. Om Gyldigheden af Enkes Testamente se H. D. D. 1 Juni 1621 (utrykt).

Naar Reces 1558 Art. 49 bestemte, at Adelsmand med sit Brev og Segl og gode Mænds Vidnesbyrd maatte sit Gods baade sælge og skjøde, endog det ikke blev lovbuden, fandt dette ogsaa Anvendelse paa Enker; Kjøbenhavns Diplom. I S. 467; V. A. Secher: Rettertingsd. II S. 53; 434; jfr 432. I Jylland vare Lovens Ord heller ikke til Hinder for, at Enken selv skjødede; S. R. D. VI S. 451; 470; om end Skjødningens Gyldighed var betinget af, at næste Frænders Raad var indhentet forinden, hvorpaa dog Retsbrugen næppe lagde Vægt. I hvert Fald godkjender H. D. D. 20 Marts 1615 (utrykt) et af en adelig Enke ganske paa egen Haand iværksat Salg af en Kjøbstad-ejendom. Derimod fastholdt man i Sjælland længe og strengt Reglen om Skjødningen i V. sj. L. I—13, at Værgen skulde skjøde for Enken, medens hun holdt paa hans Arm, ikke blot paa Landet, men ogsaa i Byerne; H. Matzen: Den danske Panterets Hist. S. 198; C. Kjer: Om Overdragelse af Ejendomsret S. 126; Kjbhvns Diplom. I S. 545; men med Nødvendigheden af selve Skjødningens Iværksættelse paa Tinge maatte naturlig denne Indskrænkning bortfalde; K. Rosenvinge: Gl. d. D. II S. 172; Kjøbenh. Diplom. I S. 452; 566; II S. 95. Dog finde vi ogsaa i Kjøbstæderne Exempler paa, at Enker udstede Skjøde med deres Lavværges eller Formynders Samtykke; Kjøbenh. Diplom. I S. 369; 559; 570; 652. Til Forklaring heraf bemærkes, at det vistnok snarest erkjendtes som Følge af Enkens Stilling som saadan i Spidsen for en Familie eller Husstand, at hun maatte have en udstrakt Handleevne, navnlig ogsaa som Følge af, at hun som Enke maatte drage Omsorg for Børnene; Sk. L. III—14; Andr. Sunesøn III—5; E. sj. L. I—46; J. L. I—29; hvoraf senere udviklede sig et egentligt Værgemaal for Børnene; Fdg 6 Septbr 1604; Reces 1615 Art. 23; V. A. Secher: Rettertingsd. II S. 294; 339. Da nu de ovennævnte væsentlig familieretlige Indskrænkninger vare af mindre Betydning i Kjøbstæderne, indtog Enken her snart en fuldstændig fri Stilling, og Værgemaal for hende gik af Brug; jfr Slesvig Stadsret Art. 6. Denne for Enken betydningsfulde Frihed kunde dog afføde Ulemper for Hus og Bedrift, naar hun ikke benyttede den paa rette Maade. Derfor kan man forstaa, at først Kjøbenhavns Stadsret 1294 Art. 87 paalagde Enken at kaare sig en Værge inden 6 Uger efter

Mandens Død under 3 Marks Bøde til Bispen og Byen; og derefter Kristoffer af Bajerns Stadsret 1443 V 28 lemper dette Paabud derhen, at Enken skal kaare sig en Værge, hvis Foged, Borgmester og Raad hende tilsige; Kong Hans's Stadsret Art. 105, men Overleveringen kan dog naturlig have bidraget til at bevare Lavværgemaalet uden nogen virkelig Nødvendighed derfor, idet Enker valgte sig Værger for at efterkomme Stadsrettens Bud, skjøndt de ellers havde kunnet undvære dem. Undladelsen af at tage Værge kunde nemlig kun medføre Straf; men intetsteds var det sagt, at Værgens Medvirkning var nødvendig til at give hendes Retshandler Gyldighed; og man kan derfor ikke fra Lavværgemaalets Forekomst slutte til en virkelig Indskrænkning i Enkens Handleevne.

De nærmere Regler om selve Værgemaalet for Enker og Arter deraf ville iøvrigt blive omtalte nedenfor under Læren om Værgemaalet.

§ 8.

Alder.

Denne havde Betydning for Mandkjønnets retlige Handleevne. Aldersgrændsen mellem Umyndige og Myndige var vistnok oprindelig draget ved 14 Aar; jfr Andr. Sunesøn III—1; men Sk. L. III—1 siger udtrykkeligt, at Svendbarn ej maa sælge sin Jord og ej afhænde den paa anden Maade, førend det vorder 15 Vintre gammelt; og dette er ogsaa den almindelige Myndigheds Alder i Arvebogen Art. 50. Deraf kan man uden Tvivl med Sikkerhed slutte, at V. sj. L. I—13 oprindelig har havt samme Aldersgrændse, der ogsaa gjenfindes i forskjellige Haandskrifter; og Tallet atten, som findes i andre af dem; jfr K. Anchers og Thorsens Udgaver; er derfor vistnok sat ind af en jysk Afskriver, der ogsaa længere henne i Artiklen har ændret siælantsfaræ logh til iusk logh; jfr Schlyters Udgave af Skaanske Lov Indledningen S. 142. Den samme almindelige Aldersgrændse gjælder dernæst ogsaa i Jylland ifølge J. L. I—7, hvorefter Faderen ej maa tilbageholde sine Sønner, naar de ere »til aldærs kvmæn femtan wintær« og ville fare fra ham med deres mødrene

Arv; men paa den anden Side maatte dog ifølge J. L. I—36 Svendbarn ej afhænde sin Jord »fyrræ æn warthær attæn wintær gamæl«, og det samme gjælder om Indgaaelse af Borgen ifølge J. L. II—65, hvilken Artikel derhos udtrykkelig siger, at »laghæ aldær thet ær attan wintær«; jfr J. L. I—8. Herefter er det vel forklarligt, at denne Alder i den senere Retsbrug blev gjennemført som den almindelige Grændse for Mandspersoners Myndighed og forudsættes i Fdg 1 Juli 1619; jfr K. Erslev: Rigsraads- og Stændermøder I S. 251—253; i hvis Indledning det hedder, at »lougen dennem efter dæris det attende Aar fuldmyndiggjør«. Fra dette Udgangspunkt opstiller den saa visse Undtagelser, ifølge hvilke den om Mandspersoner mellem 18 og 25 Aar indfører Benævnelsen Mindreaarige, idet disse Personer ikke endnu ere aldeles bekvemme for sig selv uden andres Raad at værge, hvorfor først den 25aarige Mandsperson maa være Værge for andre, indgaa Forløfte og Hægtelse inden eller uden Riget og frit afhænde sit Gods, hvorimod den Mindreaarige kun med sin forrige Værges og næste Venners Raad og Samtykke, »om de saa nær ere bosiddende«, maa sælge til Betaling af sine Forældres eller Arveladeres eller sin egen lovlige Gjæld. Kjøbte Nogen anderledes af ham, skulde Kjøberen have tabt sit Værd og Sælgeren bekomme sit afhændede Gods igjen uden Vederlag; Fdg 23 April 1632; Reces 1643 II—7; der avtentisk fortolker Fdg 1 Juli 1619 som kun vedrørende Arvegodsets Afhændelse; Reces 1643 II—18, der ikke omtaler Værges og næste Frænders Medvirkning ved Salget.

Paa Grundlag heraf udviklede Retsbrugen Reglerne om Mindreaarighed som hjemlende en almindelig Indskrænkning i den formueretlige Handleevne og dennes Afhjælpning ved Kuratel; jfr H. Matzen: Den danske Panterets Historie S. 187; Secher & Støchel: Forarbejder II S. 78.

§ 9.

Uvid.

Denne kunde være fremkaldt ved Sygdom eller Alder. Den første Grund er alt omtalt ovenfor S. 33, hvor det er fremhævet,

at Manden kunde foretage en Slags Umyndiggjørelse af Hustru og Børn ved at lyse paa Tinge, at de »vitæ theræ vit ey swa, at the mughæ forheghæ nokæt af hans bo«; og sammesteds er tillige fremhævet Virkningen af denne Tinglysning for henholdsvis Moder, Døttre og Sønner.

Yderligere bestemmer E. sj. L. III—36 i middelbar Fortsættelse af den foregaaende Forskrift, at hvis en Persons Broder eller anden Frænde mister sit Vid, og har Jord eller anden Ejendom, som Personen nødig vilde se afhændet, da skal han tage de bedste Mænd af Bygden, der kjende Sagen ligesaa vel som han, med sig til Tinge og lyse, »at hin hauær ey sit vit til fulz«, og at han vil tage ved den Sindssyges Gjerninger og svare til, hvad han gjør; da maa den Sindssyge ikke siden afhænde af sin Ejendom, og vedkommende Frænde skal ikke bøde hverken for hans Fæstning eller for hans Skjødning, men vel, om han slaar eller hugger eller dræber nogen Mand. Da den paagjældende Person forsaavidt var stillet i Forhold til sin Frænde som Fledføringen til sin Husbond, kan det forklares, at Tords Art. 27 siger: Item si aliquis redditur nimis decrepitus vel ex toto insensatus, tunc habeant heredes ipsum cum omnibus bonis suis. Denne Fremgangsmaade med at tage en sindssyg Slægtning i Varetægt fandt uden Tvivl jævnlig Anvendelse langt ned i Tiden, saaledes endnu i Aaret 1552; H. Matzen: Den danske Panterets Historie S. 184. Men der var den Mislighed derved, at Adgangen til paa egen Haand at tage en sindssyg Frænde i Forvaring kunde misbruges til at fængsle intet fejlende Personer og afpresse dem Forskrivninger; K. Rosenvinge: Gl. d. D. III S. 267. Og i hvert Tilfælde var vedkommende Frænde udsat for, at, som Exemplet fra 1552 viser, Slægtning klagede over den hans Frænde overgaaede Behandling som en lovstridig Adfærd. Derfor finde vi ogsaa i Aaret 1562 Exempel paa, at der erhverves Kongebrev af vedkommende Frænde, lydende paa, at Ingen maa kjøbe eller pante af den Sindssyge, hvis Breve skulle være uden Gyldighed, og at hans Frænde skal tage hans Gods i Forvaring og give ham fornødent Underhold deraf; jfr N. d. M. VI S. 168; K. Rosenvinge: Gl. d. D. III S. 267 m. fl. En saadan kgl. Bevilling dækkede da vedkommende Frænde, forudsat, at den ikke fandtes erhvervet ved vrang Undersving, og var at anse som en virkelig

Umyndiggjørelse, der paa den Maade forlængst var indført ved Retsbrugen; H. Matzen: Anf. V. S. 185; medens den ikke omtales i Lovgivningen før i Fdg 7 April 1619; Reces 1643 II—3—8, der som en Grund til Umyndighed foruden Alder ogsaa nævner Svaghed, Skjødesløshed og andre Aarsager.

Var saadan Umyndiggjørelse sket, var det dermed afgjort, at vedkommende Person manglede retlig Handleevne; naar den ikke forelaa, maatte det derimod først godtgjøres, at han ikke var ved sin fulde Forstand; men bevistes dette, var Kontrakten i og for sig ugyldig; V. A. Secher: Rettertingsd. II S. 431; H. Matzen: Den danske Panterets Historie S. 184; hvorved dog bemærkes, at den der omtalte H. D. D. kun kjender et Lejebrev ugyldigt overfor Arvingerne, der angribe det, medens det kjendes gyldigt i Udstederskens Livstid.

III. Værgemaal.

§ 10.

Begreb. Arter.

Som Følge af, at der fandtes det i foregaaende Afsnit opregnede Indbegreb af Personer, som selv manglede retlig Handleevne, blev det nødvendigt, at der fandtes dem, som havde det Hverv og den Evne at afhjælpe Manglen enten ved at udfylde den paagjældende Persons Viljeserklæring, forsaavidt dens Handleevne kun var ufuldstændig, saasom ved Kvinders Giftermaal, eller afgive den i Stedet for dem, forsaavidt de ganske manglede Handleevne, saaledes som det var Regel ved uvoxne Personers Formueretshandler. Derved føres vi til at omtale Værgemaalet, som netop har Udførelsen af det anførte Hverv til sin Opgave.

Værgemaalet benævnes Værn; Sk. L. III—13; XIII—5; svarende til tutela; Andr. Sunesøn III—4; Værgen hedder væriæ; Sk. L. III—13; eller væriænde; V. sj. L. I—1; 4; 12; J. L. I—7; II—18; provisor; 30; Andr. Sunesøn XIII—5; ogsaa laghæ væriæ; J. L. I—29. Selve Handlingen at væri; væriæ; væræ;

jfr Lunds Ordbog; Ordet Værge m. m. betegner i Almindelighed Forsvar, forsvare; hvorfor ogsaa den, der har Bevisretten i Strid om Jord siges at være rettæ værn; Sk. L. IV—17; og værge Jorden; Sk. L. IV—15; J. L. I—41; 44; og der er ifølge denne Betydning ikke nogen Nødvendighed for, at Ordets Brug indskrænkes til de forsvarsløse Personer; det kan ogsaa benyttes om dem, der ere kaldede til at optræde for saadanne, som i Almindelighed ere forsvarsdygtige, men paa Grund af Forholdene i givne Tilfælde foretrække at lade Andre optræde for sig. Saaledes tales der i J. L. I—41 om »thæm, ær han hauær til sinnæ værn liusd, ær af riki ær«; og i E. sj. L. II—68 siges det, at »bondæn hauær a thingi væræt oc liust (brüti) til sin veriæ, at thæt ær fult, ær han gør af hans Jord«; H. Matzen: Den danske Panterets Historie S. 185; 200. Dette Værgemaal for selv handledygtige Personer, der altsaa ifølge sit egentlige Væsen er et Fuldmagts Forhold, og som det viljesbestemte kan sættes i Modsætning til det lovbestemte, ville vi lejlighedsvis komme tilbage til nedenfor efter Omtalen af Lavværgemaalet for Enker; men foreløbig beskjæftige vi os kun med Fremstillingen af det egentlige lovbestemte Værgemaal for de til Selvhandlen uskikkede eller fuldt umyndige Personer, dog med Undtagelse af Mandens Værgemaal for Hustruen, der omtales nærmere i Familieretten. Dette Værgemaal omfatter fra først af alle ikke voxne Mænd samt saadanne, der lide af Uvid, og alle Kvinder, ogsaa Enker, hvilke sidste dog snart faldt udenfor Rammen, og kan i Betragtning af den forskjellige Adkomst, hvorpaa Hvervet hviler, deles i det fødte og det satte Værgemaal.

§ 11.

Værgemaal for umyndige Personer.

1) Født Værgemaal. Adkomsten til at være Værge hvilede oprindelig paa Slægtskabet, idet Slægten erkjendtes at have den Pligt at drage Omsorg for dens umyndige Medlemmer længe forinden Statens Forpligtelse i saa Henseende anerkjendtes;

og det satte Værgemaal er ogsaa senere vedblevet at have en mere underordnet udfyldende Betydning.

Betingelsen for, at en Slægtning i et givet Tilfælde kunde og skulde være Værge, var den, at han var den myndige Persons nærmeste Slægtning; V. sj. L. I—1—4; II—43; J. L. I—7; 28. Andr. Sunesøn III—4 sætter ligefrem Værgepligten i Forbindelse med Arveretten, »ut onus sentiat in defensione, quem emolumentum respiceret post mortem impuberis in successione«. Derefter vilde det ligge nærmest, ved Beregningen af Slægtskabets Nærhed ligefrem at lægge Arvegangs Reglerne til Grund, hvorefter Værgelisten vilde følge den forskjellige Arvegangs Orden i de forskjellige Lande. Men en saadan streng Overensstemmelse mellem Værgemaal og Arveret have Lovene dog ikke fastholdt, idet de tværtimod opstille en ensartet Rækkefølge af Slægtninge paa Værgelisten; Sk. L. III—13; V. sj. L. I—1—4; E. sj. L. I—47; J. L. I—7; 28; 33; og paa dette Punkt findes der heller ikke sat nogen lovbestemt Grændse for Slægtskabets Udstrækning; Sk. L. III—13; J. L. I—7. Ganske vist findes der i J. L. I—33 et Udtryk, der kunde tyde paa, at Ret og Pligt til Værgemaal bortfalde udenfor en vis Slægtskabs Grændse, idet der i Artiklen tales om en Kone, der ej har saa nære Slægtninge, at de ere rette Værger; men da J. L. I—28, efter at have nævnt Broder, Bedstefader, Morbroder tilføjer, at, hvis ingen af dem er til, »tha skal nestæ nivi wærri wæræ«, kunne de anførte Ord ikke forstaas paa den Maade, at der ved dem skulde være sat en lignende Grændse for Værgemaalet som for Arveretten. Derimod strider ogsaa selve Begyndelsen af J. L. I—33, der siger, at hvis Fader, Søn og Broder ikke ere til, skal Ægteskabs Begjæringen rettes til »næst nivi«; og Sondringen mellem de Frænder, der kaldes rette Værger, og andre, kan derfor i det højeste have Hensyn til, at de førstnævnte alene ere berettigede til at volde Kvindens Gods, hvis hun gifter sig uden at have indhentet deres Samtykke.

Hvad dernæst angaar Værgemaals Listen erindres, at under iøvrigt lige Forhold gik for ægte Børns Vedkommende Fædrenefrænder foran Mødrenefrænder, altsaa f. Ex. Halvbroder paa fædrene Side fremfor Halvbroder paa mødrene Side; men var

en Mødrenefrænde nærmere i Grad, blev han foretrukken, f. Ex. Morfader for Farbroder.

Blandt iøvrigt ligestillede Slægtninge gik dernæst ældre foran yngre; Andr. Sunesøn III—4: semper præfertur antiquior juniori inter æque conjunctos; E. sj. L. I—47. Den nærmeste til at værge var herefter Broder, forsaavidt han var ægtefødt, idet Slegfredsøn ifølge E. sj. L. I—47 ikke maatte være Adelkones Børns Værge, og heri kunde Tinglysning ikke gjøre Forandring, da Sønnen derefter dog vedblev at være Slegfredsøn, om end tinglyst; Sk. L. III—16; 20.

Efter Broder fulgte Farfader, Morfader, Farbroder, Morbroder o.s.v. efter Gradenærhed; E. sj. L. L. I—47; Sk. L. III—13; Andr. Sunesøn III—4; jfr Sk. Birkeret Art. 37; Kong Hans's Stadsret Artt. 25; 52; 55.

For uægte Børn havde kun mødrene Frænder Værgemaals Ret og Pligt; J. L. II—20.

For at næste Slægtning kunde overtage Værgemaalet maatte han dernæst først og fremmest kunne være sin egen Værge; Sk. L. III—13; J. L. I—31. Som Regel maatte derfor Kvinder være udelukkede fra atkunne være det, og denne Regel maatte ogsaa finde Anvendelse paa Enker ifølge de Landslove, der stillede Enken under næsteFrændes Værgemaal. Imidlertid synes man dog paa dette Punkt i Virkeligheden at have gjort en Indskrænkning i Reglen, selv om man ikke, som alt i V. sj. L. II—43, udtrykkelig tillagde Moderen Værgemaals Ret; Sk. L. III—14; E. sj. L. I—46; idet disse Artikler tillade Moderen, medens hun hensidder i Enkesæde, at beholde ikke blot Børnene men ogsaa deres Gods hos sig, dog under Tilsyn af Frænder og Tingmænd, som kunne skride ind, hvis Børnegodset forkomme for hendes Skyld. J. L. I—29; jfr V. A. Secher Rettertingsd. II S. 332; udtaler sig særlig kun om Forholdet til Jorden, som Moderen kan styre og nytte, medens dog to Lavværger skulle være Jordens Gæszlemen ɔ: Vogtere og Tilsynsmænd og isærdeleshed værge den ved Lov hvis nogen rejste Tiltale derom.

Kong Hans's Stadsret Art. 48 tillægger Enken Værgemaalet med næste Frænders Raad og Viden; og Aab. Brev 6 Septbr 1604; Reces 1615 Art. 23; paabød, at der skulde holdes Skifte efter Mandens Død i Overværelse af en fædrene og en mødrene

Frænde paa Børnenes Vegne, forinden hun kunde tage deres Gods under sit Værgemaal; V. A. Secher: Rettertingsd. II S. 339; Secher & Støchel II S. 73.

Giftedes Enken, kunde hun vel beholde Børnene saalænge de ej kunde undvære Moderens Hjælp, hvilken Aldersgrændse regnedes til 7 Vintre; Sk. L. III—15; Andr. Sunesøn III—5; J. L. I—29; men Værgerne tog Børnenes Gods i Forvaring; Sk. L. III—15; Andr. Sunesøn III—5; Secher & Støchel: Forarbejder I S. 203; og gav Moderen Fosterløn, som Sk. L. III—15; Andr. Sunesøn III—5; ansætter til en halv Mark »vtæn swa rikær man se, at han wil mær giuæ«; Secher & Støchel: Anf. V. II S. 76.

Ifølge J. L. I—30 kunde her ved Enkes Giftermaal indtræde et enestaaende Exempel paa Svogerskabs Værgemaal, idet Stiffader med næste Frænders Samtykke kunde blive Stifsøns Værge; Secher & Støchel: Forarbejder II S. 72.

Mandspersonen, som skulde kunne være Værge, maatte dernæst være fuldvoxen; V. sj. L. I—1—4; II—43; J. L. I—28; 33; eller have opnaaet Myndighedsalderen, oprindelig 15 Aar; Sk. L. III—13; Andr. Sunesøn III—4; J. L. I—7; V. sj. L. I—13; senere ifølge Jyske Lov II—65; jfr V. sj. L. I—13; 18 Aar og endelig ifølgeFdg 1 Juli 1619; Reces 1643 II—8—1; 25 Aar; og han maatte ikke være udygtig til Værgemaalet paa Grund af Alder eller Uvid; J. L. I—7; Kong Hans's Stadsret Art. 55; H. D. D. 6 Maj 1639 (utrykt).

Endvidere maatte han ikke være Træl, Fledføring eller Bryde; J. L. I—31; og han skulde dernæst være en Mand, om hvem det kunde formodes, at han vilde »wæriæ« oc ej »hæriæ«; Sk. L. III—13; Andr. Snnesøn III—14; J. L. I—28; V. sj. L. I—1—4. Derfor siger E. sj. L. I—48, at den ej maa være anden Mands Værge at gjemme hans Gods, »ær sin eghæn heriænde ær«, idet han har fordoblet eller fordrukket eller paa anden Maade tilsat det. For den Mulighed, at han dog kunde forkomme Børnegodset, skulde han dernæst ikke være »Spydmand«; E. sj. L. I—48; ɔ: som kun ejede et Spyd; jfr K. Rosenvinges Udgave S. 348; eller »oregt« Mand; J. L. I—30; men han skulde have ligesaa meget at hæfte med, som han tog under sit Værgemaal; J. L. I—30. E. sj. L. I—48 tilføjer dog den

Lempelse, at naar Frænden ikke har »halfs fæ vith thet, ær børnæn hauæ«, da kan han dog stille Borgen for den manglende Del; og Tords Art. 48 nøjes helt med slig Borgen; jfr Skagens Stadsret Art. 14; Kong Hans's almindelige Stadsret Art. 53. Dernæst maatte Værgen ikke være Klostermand eller lærd Mand; jfr S. 27; da disse ikke maatte være Værger paa Lægmænds Ting; J. L. I—31.

Ifølge Flensborg Stadsret l. T. Art. 18; d. T. Art. 9; Haderslev Stadsret Art. 12; Aabenraa Skraa Art. 30; skulde udenbyes Værger stille Sikkerhed for Børnegodset, inden de fik Lov til tage Børnene og Børnegodset med sig; Kong Hans's Stadsret Art. 94.

Afgjørelsen af, om den nærmeste Frænde fyldestgjorde de opstillede Betingelser, navnlig i Henseende til Vederhæftigheden, tilkom fra først af Frænderne; Sk. L. III—13: »e tho swa mæth frændær rathæ, at then ware withær wærn, ær wæriæ wil oc æi hæriæ«; J. L. I—30; men allerede J. L. I—28 forudsætter dog, at hvis Frænderne ville værge ilde, skal Kongen sætte den til Værge, som han vil, og i senere Tider findes Spørgsmaalet hyppigt afgjort ved Rettergang; jfr V. A. Secher: Rettertingsd. II S. 109; 200: H. D. D. 29 Maj 1619; 6 Maj 1639 (utrykte) ovfr S. 46.

2) Det satte Værgemaal omtales først i Jyske Lov, hvis Fortale fremhæver, at det er Kongens Embede og Høvdingers, som i Landet ere, at frelse dem, der med Vold tvinges, som ere Enker og værgeløse Børn. At saadanne værgeløse Børn fandtes, forudsættes i E. sj. L. III—53; J. L. I—33; Flensborg Stadsret d. T. Art. 10; men J. L. I—28 fremhæver da til Trøst for dem, at »konung ær wær at allæ the, thær æi hauæ rætæ wæriæ«. Hvor rette Værge var død, inhabil som lovfældt eller uvederhæftig eller utjenlig eller frasagde sig selv Værgemaalet som udygtig til at varetage det, finde vi ogsaa, at Kongen efter hans Begjæring beskikkede en anden Værge; Kanc. Brevbøger 1551—55 S. 115; 1561—65 S. 584; 690; Fdg 1 Juli 1623 Art. 3; Reces 1643 II—15—5; K. Rosenvinge: Gl. d. D. II S. 220; V. A. Secher: Rettertingsd. II S. 200; 382; ligesaavel som hvor rette Værge led af en speciel Inhabilitet, saasom paa Skifte, hvor baade han og Myndlingen vare Arvinger, eller ved Søgs-

maal mod Værgen eller Myndlingen; V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 109; II S. 543; 583. Hvor derimod Frænder fandtes, som baade kunde og vilde værge, var der ingen Grund til at forbigaa dem, og derfor finde vi ogsaa, at Kongen svarede paa et Andragende fra en adelig Dame om, at han vilde være hendes Værge, ved at overlade Værgemaalet til hendes Frænde; K. Rosenvinge: Gl. d. D. III S. 171. Overtog Kongen det, skete det ialtfald med den dertil berettigede Frændes Samtykke; H. Matzen: Den danske Panterets Historie S. 202.

I Kjøbstæderne paabyder Kong Hans's Stadsret Art. 54, at hvis der ikke fandtes Frænder eller Venner til at forestaa Børnegodset, skulde Borgmester og Raad tilskikke en eller to Værger. Bestillingen var et borgerligt Ombud, som skulde overtages under 3 Marks Bøde; jfr V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 599. Derimod paabød Kristian II's g. L. Artt. 27; 128; at Værger skulde beskikkes af Dommeren. Men almindelige varige Paalæg om deres Beskikkelse fandtes ikke. I Reglen gik det vistnok saaledes til, at den, der trængte til en Værge, selv søgte at skaffe sig en saadan, som han saa keste og kaarede til sin Værge. Ud fra dette Synspunkt forklares en Række Forbud i Stadsretten mod at tage sig udenbyes Værge uden Biskoppens eller Kongens særlige Tilladelse; Kjøbenhavns Stadsret 1254 Art. 14; 1294 Art. 23; Kong Hans's Stadsret Artt. 93; 94; Skagens Stadsret Art. 14; eller idetmindste mod at tage sig Herremand eller mægtig Mand fra Landet til Forsvar; Aalborg Stadsret 1360 Art. 6; Privileg. for Viborg 1440 Art. 7; ligesom Kristian I's Haandfæstning Art. 12 forbød, at nogen Udlænding, som ikke var født Værge, maatte kaares til Værge for nogen Dansk, og Kong Kristian II i Haandfæstningen Art. 42 gav det Tilsagn, at hverken han, hans Hustru eller hans Fogder skulle tiltage sig Værgemaal paa Ridderskabs Gods, som tilhørte faderløse Børn.

Om Værgepenge tales først i J. L. I—30, der tillægger Værgen en Trediedel af Børnegodsets Indtægt for hans Arbejde og Udgift, idet ved Indtægt her forstaas Netto Indtægt; Fdg 23 April 1632 Art. 10; Reces 1643 II—18.

Hvad Værgens Bestilling angaar, erindres, at han havde at drage Omsorg for Børnenes Opdragelse, forsaavidt de ikke for-

bleve hos Moderen, og i modsat Fald udrede Fosterløn til hende; jfr S. 45. Kristian II's g. L. Art. 128 paalagde særlig Værgerne at drage Omsorg for Myndlingernes Anbringelse i Haandværks Lære. Dernæst havde han at meddele Samtykke til sin kvindelige Myndlings Giftermaal og indtale Lejermaals Bøder, hvis hun blev beligget, hvorhos han eventuelt kunde volde hendes Gods; jfr S. 28; Kjøbenhavns Stadsret 1294 Art. 92; Frederik I's Fdg 1528; Danske Magasin V S. 77; Frederik II's Gaardsret Art. 16; K. Rosenvinge: Gl. d. D. IV S. 207; V. A. Secher: Rettertingsd. II S. 228. Hvorledes Værger for adelige Fruer og Jomfruer ved Frederik I's Fdg 1528; Reces 1576 Art. 12; bemyndigedes til at indespærre dem; V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 276; II S. 36; 226; er omtalt ovenfor S. 37.

Hovedopgaven for Værgen var Formuens Styrelse; i Henseende til de derom givne Regler maa skjelnes mellem Løsøre og fast Ejendom.

Hvad det første angaar, var Faren for Tab og Skade størst, ligesom ogsaa Værgen var udsat for vanskelig at kunne gjøre Rede for de enkelte Gjenstande og derigjennem paadrage sig Mistanke om ulovlig Adfærd. Ud fra dette Synspunkt ere Lovens Regler givne, som det hedder hos Andreas Sunesøn III—6: ad inique fraudis et sinistre suspicationis omnem materiam removendam. Derfor tilpligtedes Værgen ikke til at tilsvare individuelle Gjenstande, men kun enten Gjenstande til en vis Værdi, idet han tog den Umyndiges Løsøre efter Vurdering, eller tog det i Fællig med sit eget, saaledes at det ansattes til en vis Kvotapart af den samlede Formue, som begge Bestandele dannede ved Værgemaalets Overtagelse, hvilken Kvota igjen skulde tilsvares af den samlede Formue, som fandtes ved Værgemaalets Ophør. Fremgangsmaaden i det enkelte Tilfælde bestemtes i Skaane concilio propinquorum, og den Værge, der vægrede sig ved at gaa ind paa Ordningen, maatte vige for næste Slægtning; Andr. Sunesøn III—6. Mere detaljerede Regler findes i E. sj. L. I—48. Derefter skulde fædrene og mødrene Frænder være nærværende ved Værgens Overtagelse af Godset. Saa skulde der foregaa et Skjøn over dets Værdi og dets aarlige Afkastning, idet ogsaa Udbyttet af Jorden toges i Betragtning som indgaaet i den løse Formue. Fandtes det saa,

at Indtægten var større, end der vilde udkræves til Myndlings Føde og Klæder, skulde Værgen overtage Løsøret efter Vurdering og tilsvare en bestemt aarlig Afgift, hvilken Vedtagelse blev at tinglæse. Var Indtægten ikke større, end at den kunde medgaa til Føde og Klæder, beroede det paa Frænderne, om de vilde overdrage Værgen Godset i Fællig eller efter Vurdering. Og slog endelig Indtægten af Godset ikke til, saa at Ingen vilde paatage sig at føde og klæde Børnene derfor, da var det ifølge E. sj. L. III—10 »bætræ, at the thiggiæ them til matz, the stund the æræ sma børn oc gømæ them hint til theræ lang fræmmæ, æn the nøtæ thæræ oc gangæ tho sithæn stafkarlæ«. Kun hvis denne Udvej var uanvendelig, idet Børnene vare saa smaa, at de ej kunde gaa om og tigge eller der indtraf Hungersaar, i hvilke Tiggeriet ikke indbragte tilstrækkeligt til at underholde dem, skulde de føres til Tinge og med Tingmænds Raad hjælpes af deres Gods. J. L. I—30 forudsætter ogsaa, at hvor Godset gav Overskud, Løsørets Overtagelse efter Vurdering har været Reglen, og gaar tillige ud fra, at der ved Værgemaalets Overtagelse med Frænders Raad fastsættes og tinglyses, hvormeget der aarlig skal tilsvares af Godset til Indtægt for Børnene. Men derhos bestemmer Artiklen positivt, at hvis saadan Ansættelse er forsømt, kunne Børnene ved Værgemaalets Ophør kræve hele Indtægten af deres Eje med Fradrag af en Tredjedel. Om Børnegodsets Inddragelse i Fællig ved Siden af dets Overtagelse efter Vurdering giver derimod J. L. kun en Regel ved Stiffaders Overtagelse af Værgemaalet med næste Frænders Samtykke, i hvilket Tilfælde det stod til ham selv at vælge, om han vilde overtage Godset til Fællig eller efter Vurdering. Denne sidste Ordning paabydes ogsaa i Kong Hans's Stadsret Art. 53, der udtrykkelig fremhæver, at Værgen bærer Risikoen, idet saadant Gods hverken maa brændes eller druknes, førend det igjen antvordes.

Fdg 1 Juli 1619; Reces 1643 II—17; jfr Fdg 1 Juli 1623 Art. 2; Reces 1643 II—15—2 give Værgerne Ret til at sælge af Myndlingens Løsøre og Boskab saavidt det var nødvendigt til at dække Arveladers Gjæld, som Godset ej kunde forrente. Salget maatte dog kun ske efter forudgaaet Vurdering og kun til Vurderingsprisen eller derover; jfr om Salg i Kjøbstæderne

V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 598 og om almindeligt Paabud af Salg ved Avktion Fdg 9 Maj 1682 § 1.

Hvad dernæst Umyndiges Jordegods angaar, var det efter Landslovene Regel, at det ej maatte bortsælges; jfr J. L. I—30, som giver et almindeligt Forbud derimod og kun hjemler Undtagelse derfra, hvor den haarde Nødvendighed byder det, fordi den Umyndige ikke ejede Andet til Underhold paa Grund af Hungersnød eller lignende. Ifølge E. sj. L. III—11 skulde i saa Fald baade fædrene og mødrene Frænder drage til Tinge og lyse, at der ej var anden Udvej end at sælge Jorden. Da kunde og skulde Salget ske med Tingmændenes og Frændernes Raad; da det er bedre, at Jorden sælges end at Børnene sulte; for thy »huat dughær then jorthæn, um the dø syæluæ fra«. Frænderne vare nærmest til at kjøbe paa Vilkaar, som Tingmændene fastsatte; vilde de ikke kjøbe, maatte andre gjøre det. Lidet vare nemlig de Frænder Jorden værd, som ej i slig Nød vilde hjælpe deres umyndige Slægtninge. Hele dette polemiske Forsvar viser, med hvilken Betænkelighed, man selv i den yderste Nød skred til at afhænde Jorden.

Med de anførte Regler stemmer ganske Forskrifterne i Sk. L. III—2 og 4; Andr. Sunesøn III—1; hvorefter der ej maa sælges af umyndige Svendbarns og Møs Gods, uden det er nødvendigt for Livs Opholds Skyld. Da sælges først af Løsøret, dernæst af Jorden med næste Frænders Raad paa Tinge, og Værgen maa ikke selv kjøbe. Sælges Jorden, uden at disse Betingelser foreligge, kan den kræves udleveret mod Tilbagebetaling af Kjøbesummen, hvis angivne Beløb skal bekræftes med Tylvter Ed af Odelbønder, dog at Søgsmaalet skal anlægges inden Udløbet af tre Vintre efter at Børnene ere naaede til Lavalder. Tvistes der da, om Jorden virkelig er bleven solgt i Børnenes umyndige Aar, medens Kjøberen paastaar, at de vare voxne, da Salget foregik, har den sidste Bevisretten.

Reglerne om Salg af Jord i J. L. I—36 og 43 ere omtalte ovenfor S. 30; en kgl. Bevilling for Værgen til Salg af Møbarns Jord for Arve Gælds Skyld omtales i H. D. D. 7 Juli 1619 (utrykt); J. L. I—41 forudsætter ogsaa i dette Tilfælde, at Lavhævds Fremme ikke løber i Umyndigheds Aarene.

Særlig kan endnu her mærkes Reglen i J. L. I—29, hvorefter Moderen, der har Børnene hos sig og sælger af sin Jord af Trang til fælles Nytte, paa Skiftet kan kræve Vederlag i Fællesgodset baade Løsøre og Jord, men ikke i Børnenes Jord.

Til Enkes Afhændelse af Børnenes Jord krævedes ialtfald i senere Tider regelmæssig Værgens Samtykke, og den kunde kun gyldig finde Sted, hvor Salg var nødvendig til Dækning af Børnenes Gjæld; H. Matzen: Den danske Panterets Historie S. 192. Ud fra samme Synspunkt tillod ogsaa Fdg 1 Juli 1619; 23 April 1632; Reces 1643 II—7—1; II—18; Mandspersoner under 25 Aar at afhænde deres Gods til at betale deres Arveladeres eller deres egen Gjæld, forsaavidt den hidrørte fra Rejser, Studeringer, Tog eller Hoftjeneste. Paa Skifte kunde dernæst ogsaa af Arvingernes Værger gives Arveladerens Kreditorer Udlæg af Boet for deres Fordringer; Fdg 1 Juli 1619 Art. 2; 1 Juli 1623 Art. 2; Reces 1643 II—15—2.

Ved Fdg 10 Decbr 1621 Art. 18; Reces 1643 II—3—8; indrømmedes det Kjøbmænd af god Opdragelse med deres Formynders Raad at maatte bruge af deres Arvemidler til deres Nærings Fortsættelse, selv om de ikke vare 25 Aar gamle, særlig naar de vilde indgaa Ægteskab.

Tilsynet med, at Værgen behørig opfyldte sin Pligt, paahvilede nærmeste Frænder, særlig i Henseende til Enkens Værgemaal for Børnene; Sk. L. III—14; som dog i J. L. I—29 er gaaet over til Tilsynsværgerne.

Frænderne havde dernæst at paakalde Tingmændene, hvis Afgjørelse i paakommende Tilfælde blev at indhente af dem; E. sj. L. I—45; III—10; 11; og Udviklingen foregik da her som i Almindelighed derhen, at det paa Landet blev Fogden eller paa de private Godser Husbonden, hvem Omsorgen kom til at paahvile; Secher & Støchel II S. 78. I Kjøbstæderne indtraadte Borgmester og Raad med Fogden som tilsynsførende, saa at de paa sine Steder endog selv subsidiært overtoge Godsets Forvaltning, hvis Frænder ej fandtes; eller værgede ilde eller vare uvederhæftige; Dronning Margretes Stadsret Art. 25; Kong Hans's Stadsret Art. 54; H. D. D. 6 Maj 1639 (utrykt); Flensborg Stadsret l. T. Art. 19; d. T. Art. 10; Haderslev Stadsret

Art. 13; Aabenraa Skraa Art. 30; Kjøbenhavns Stadsret 1294 Art. 70; Forbud derimod i Missive 24 Marts 1610 til Helsingør.

Men i Reglen nøjedes de dog med Tilsynet, hvilket ved Fdg 7 April 1619; Reces 1643 II—3—8 særlig overdroges til de i Kjøbstæderne indførte Overformyndere.

Ophøret af Slægt Værgemaalet fandt regelmæssig Sted derved, at Svendbarn blev 18 Aar gammel; jfr Fdg 23 April 1632; Reces 1643; II—7—1 II—18; som udtrykkelig siger, at den attenaarige selv annammer sit Gods at forestaa, og ej heller, hvis han er udenlands, vedblivende skal svare Værgepenge; men Værgen skal kun have sin anvendte Bekostning godtgjort; jfr derimod Secher & Støchel II S. 79. Dernæst kunde Værgemaalet ogsaa for den enkelte Værge ophøre derved, at han overdrog det til en anden Værge; J. L. 1—7; K. Rosenvinge: Gl. d. D. II S. 220; eller at Møbarn ved Giftermaal overgik i Mandens Værgemaal, eller dette fradømtes Værgen paa Grund af slet Styrelse; K. Rosenvinge: Gl. d. D. I S. 101; III S. 41; H. Matzen: Den danske Panterets Historie S. 192.

I alle disse Tilfælde af Værgemaals Ophør blev der da Spørgsmaal om en Regnskabs Aflæggelse, hvorom nærmere Regler gaves i Fdg 19 Juli 1664; jfr D. L. 3—17—39; 40. Fandtes Værgen at have gjort sig skyldig i ulovlig Afhændelse, kunde det afhændede Gods søges tilbage; jfr ovfr S. 30; 33; 34; K. Rosenvinge: Gl. d. D. III S. 211; og desuden var Værgen udsat for at ifalde Erstatnings Ansvar; K. Rosenvinge: Gl. d. D. I S. 128 flg.; H. D. D. 29 Mai 1619; 6 Maj 1639 (utrykte). Børnepenge skulde betales forlods af Boet; Reces 1547 Art. 29; 1558 Art. 53; H. D. D. 16 April 1635; Secher & Støchel II S. 177; saavidt som rede Penge og Løsøret tilstrakte; men en Panteret derfor var ikke indrømmet i den almindelige Lovgivning; hvorimod det i en Del Kjøbstæder var Regel, at ved Gaardes Pantsætning og Udlæg i dem de Umyndiges Ret skulde være forbeholdt; H. Matzen: Den danske Panterets Historie S. 193.

§ 12.

Lavværgemaalet for Enker.

I de foregaaende Paragraffer er allerede lejlighedsvis berørt forskjellige Regler vedrørende Værgemaalet for Enker. Naar vi

nu i denne Paragraf særlig vende tilbage dertil, er det for nærmere at belyse den historiske Udvikling, der paa dette Omraade har fundet Sted.

Foreløbig kan bemærkes, at medens Ordet Lavværge i Nutiden er bleven en speciel Betegnelse for Enkers Værger, gjælder dette, som mangfoldige Dommes Udtryksmaade viser, ikke i den ældre Tid, hvor Ordet lige saavel fandt Anvendelse paa ugifte Kvinders Værge.

For Enkers Vedkommende maa vi dernæst sondre imellem det gamle Slægt Værgemaal, som ifølge Loven tilkom næste Frænde og var et nødvendigt Værgemaal, forsaavidt som Værgens Medvirkning var nødvendig ved processuelle Handlingers Foretagelse samt ved visse Retshandlers Stiftelse, navnlig Ægteskabs Stiftelse og Salg af Jord.

Vi have imidlertid set, hvorledes Nødvendigheden af Enkens processuelle Repræsentation ved Værgen naar hun selv vilde gaa i Rette bortfaldt i Retsbrugen; ovfr S. 36; og hvorledes hendes selvstændige formueretlige Handleevne i alle Henseender anerkjendtes; jfr S. 34; 37; saa at Myndigheden i Familieforholdene var den eneste, der levnedes Slægtningen og indskrænkede Enkens Handlefrihed.

I Kjøbstæderne, hvor Lovene positivt paalagde Enken at kaare sig en Værge; jfr S. 38; tilføjede de dog ingen Bestemmelse om Nødvendigheden af hans Medvirken ved hendes formueretlige Handlen, og man har derfor, som ovfr S. 38 udtalt, ikke i disse Paabud Hjemmel til af dem at slutte til en Indskrænkning i hendes Myndighed. Naar vi imidlertid dog i Retsbrugen jævnlig og vedblivende se Enken handle i Forening med Lavværge eller denne optræde paa hendes Vegne i Retsforhold og paa Retsomraader, i hvilke ingen retlig Nødvendighed derfor forelaa; ovfr S. 38; H. Matzen: Den danske Panterets Historie S. 201—202; saa maa dette forklares paa den Maade, at Enken ifølge sin Stilling, især deleshed hvor hun sad i en større Bedrift, den Gang som nu oftere kunde føle Trang til ved Varetagelsen af det hende paahvilende ansvarsfulde Hverv at tye til en paalidelig Mands Raad og Vejledning. Derfor tyede hun af sig selv til en Lavværge, selv om hun ikke var nødt til at gjøre det; og de kjøbenhavnske Stadsretter fastholdt Sædvanen som

Pligt under Strafansvar; jfr S. 38. Skjøndt denne Værge nu i sit Væsen maatte betragtes under Synspunktet af en Fuldmægtig, forsaavidt som han handlede, hvor Enken kunde handle selv, var der dog en Forskjel, forsaavidt som denne Fuldmægtig for Enken ifølge hans historiske Benævnelse som Værge og Lovenes dertil knyttede Regler maatte være beføjet til at optræde og handle for hende i en Udstrækning, i hvilken Mands Fuldmægtige ikke kunde handle for sin Mandant. Navnlig kunde Lavværgen repræsentere Enken i Rettergang, og give Lov paa hendes Vegne; ovfr S. 35; 36; H. D. D. 16 Marts 1615 (utrykt) hvad Mand ikke kunde gjøre for Mand, hvorhos Enken maatte kunne holde sig til ham og gjøre Ansvar gjældende mod ham i Egenskab af Værge, forsaavidt han maatte findes at have raadet hende ilde, hvilken Raadgivning i Almindelighed konstateredes ved Lavværgens Medunderskrift til Vitterlighed. Dette Lavværgemaal var saaledes i Virkeligheden en Begunstigelse for Enken, fremkaldt ved Hensyn til Kjønnets mulige Skrøbelighed og Mangel paa Erfaring. At Enken ved at benytte sig af denne Begunstigelse tillige skulde have indskrænket sin Handlefrihed, medens hun havde Værge, kan, trods den ovfr S. 37 anførte Dom, ikke antages, ligesom hun ogsaa vilkaarlig kunde opsige ham; H. Matzen: Den danske Panterets Historie S. 201.

Hvad angaar Valget af Lavværgens Person erindres, at der i saa Henseende i Kjøbstæderne ikke var paalagt hende andre end de ovfr S. 48 omtalte almindelige Grændser for Valgfriheden, medens derimod vore ældre Love ikke udtrykkelig hjemlede hende en tilsvarende Frihed udenfor Kjøbstæderne, hvor hun vistnok sædvansmæssig tyede til Slægten. Et Exempel paa, at Landsdommeren i Halland var »forordnet« Værge for en adelig Enke, findes i V. A. Secher: Rettertingsd. II S. 47.

§ 13.

Viljesbestemt Værgemaal.

I den danske Panterets Historie S. 185—187 er oplyst, at der fra ældre Tid foreligger en Flerhed af Exempler paa, at ogsaa myndige Mandspersoner have taget sig Værger. Ved at

gjennemgaa de anførte Tilfælde vil det imidlertid findes, at Udtrykket Værge i alle de anførte Tilfælde kun er benyttet i den ovfr S. 43 omtalte videre Betydning, saa at der skjuler sig en Retshandel af anden Art under den tilsyneladende Værgekaldelse. Denne er efter Omstændighederne en særlig Fuldmagt til at afslutte en Salgskontrakt eller en almindelig Fuldmagt til at føre Sager for Fuldmagtgiveren, eller en Slags Fledføringskontrakt, naar Myndlingen overdrager Værgen Raadigheden over alt sit Gods mod at faa skjælligt Ophold til Føde og Klæder for Myndlingen selv, hans Folk og Heste. Eller endelig kan Beskikkelsen i sig indeholde et Tilsagn fra Myndlingen om ikke at ville afhænde sit Gods til Skade for Værgen. Alle disse Betydninger kunne indeholdes deri paa Grund af den elastiske Betydning af Ordene Værge og Forsvar i Datidens Sprogbrug.

FAMILIERET.

§ 14.

Indledende Bemærkninger.

Naar man i Korthed skal betegne Ejendommelighederne ved Fortidens Familieret i Modsætning til Nutidens, bemærkes, at den ingenlunde maa søges i Beskaffenheden af de derunder faldende Livsforhold mellem Personerne, idet disse Forhold den Gang i det væsentlige vare de samme som nu, nemlig Ægteskab eller Kjønsforbindelse udenfor Ægteskab, Slægtskab, indenfor hvilket særlig visse nærmere Linier og Grader spille en Rolle, og Svogerskab, indenfor hvilket særlig de nærmere Svogerskabsforhold mellem Stifforældre og Stifbørn, Svigerforældre og Svigerbørn have en forholdsvis større Betydning. Men Ejendommeligheden ligger i at de familieretlige Forhold havde en dels mere udstrakt, dels mere intensiv Virkning, end der tilkommer dem i Nutiden. Denne Virkning var igjen begrundet i, at Slægten den Gang dannede et Samfund, der i en væsentlig Grad erstattede Nutidens Statssamfund ved at varetage de Pligter overfor Slægtens enkelte Medlemmer, som den paa hint Tidspunkt endnu ufuldstændig udviklede Statsmagt i Nutiden varetager overfor Statsborgerne. Vi have havt Lejlighed til at se denne Slægtens oprindelige Myndighed i Tidens Løb udfyldt ved og indordnet under den offentlige Magt ved Værgemaalet. Men ved Siden deraf vil det findes, at en Række Forhold, der i Nutiden udelukkende tilhøre den offentlige Ret, fordi de angaa Retshaandhævelse gjennem Proces- og Strafferetten, i hin Tid for en væsentlig Del vare en Bestanddel af Familieretten. Se om Familiehævn; Proces S. 4; Strafferet S. 1; om nærmeste Slægtnings Paataleret; Personret S. 28; Strafferet S. 99; om Kjønsnævn Proces S. 54; om Slægtens Ret og Pligt i Henseende til Mande-

bod; Strafferet S. 94 m. fl. Slægtskabets mere intensive Virkning lagde sig dernæst for Dagen paa den borgerlige Rets Omraade, hvor den Enkelte den Gang langt fra stod saa uafhængig, som Tilfældet er i Nutiden; jfr nedenfor om Familiefælliget, Lovbydelsespligten o. s. v. At endelig Mændene som det stærkere Kjøn, der affattede Retsreglerne, samtidig med at de anerkjendte deres Forpligtelse til at værge Kvinderne, for sig hævdede den stærkeres Ret og derfor i en unødvendig stor Udstrækning fornægtede Kvindernes Ligeberettigelse, er en Kjendsgjerning, hvis Virkninger havde ytret sig indtil den nyeste Tid, men i Fortiden sporedes ulige stærkere, f. Ex. paa det ægteskabelige og arveretlige Omraade, ligesom ogsaa fædrene Frænders gjennemgaaende Fortrin for mødrene Frænder kan føres tilbage til denne Sondring som Ophav.

§ 15.

Ægteskab.

Vi forudskikke den Bemærkning, at der findes forholdsvis faa Bestemmelser vedrørende Ægteskabet i vor ældre Ret, fordi vi ikke have bevaret Love fra den hedenske Tid, i hvilke det var underkastet den borgerlige Lovgivning, medens det efter den kristelige Tids Begyndelse væsentlig var underlagt Kirkens Myndighed, saa at kun den verdslige Side, ialtfald i visse Retninger, saasom navnlig for Formueforholdenes Vedkommende, efterlodes til den borgerlige Ordning. Paa de øvrige Omraader henholdt man sig stiltiende til den almindelige Kirkeret eller den kanoniske Ret, hvilken Lovene benævne som Guds Ret, Kristendoms Lov; V. sj. Lov I—3; Sk. L. I—9; Arvebog 35; J. L. I—5; og hvis Regler forudsættes som givne for og gjældende i hele Kristenheden. Det samme er i det væsentlige Tilfældet med den skaansk-sjællandske Kirkelov, forsaavidt den indeholder Bestemmelser om Ægteskabet. Først efterat Reformationen havde overført Kirkens Myndighed til Staten, blev ogsaa Ægteskabet underlagt denne; men Sporene af den tidligere Tingenes Tilstand bevaredes dog gjennem et længere Tidsrum og fandt deres særlige Udtryk i Gejstlighedens Medvirken ved Ægteskabslovgivning og Jurisdiktion i Ægteskabssager, medens paa

den anden Side de kirkelige Embedsmænd nu ved den borgerlige Lovgivning kaldtes til Deltagelse i Ægteskabets Stiftelse paa en Maade, som ikke tidligere havde fundet Sted, idet Vielse blev nødvendig dertil.

Angaaende de personlige Betingelser for Ægteskabets Indgaaelse mærkes, at vi ikke for Mandens Vedkommende finde noget særligt Paabud om Nødvendigheden af Forældres og Værgers Samtykke til Ægteskabs Indgaaelse, og man kan derfor i alt Fald ikke kræve det ud over den almindelige Myndighedsalders Opnaaelse; jfr E. sj. L. I—7; 10; J. L. I—7; Fdg 1 Juli 1619; der ikke udtrykkelig kræver 25 Aars Alderen til Ægteskabs Indgaaelse. Der foreligger heller ikke nogen Forskrift om, at Mangel af Forældres eller Værgers Samtykke for Mandspersoners Vedkommende gjorde Ægteskabet ugyldigt; men paa dette Punkt kan man med Sikkerhed slutte til den benægtende Besvarelse fra den om Kvinder givne Regel.

Uden Tvivl har der hos os som andet Steds været den Tid, hvor Værgen paa egen Haand traf Bestemmelse om sin kvindelige Myndlings Giftermaal uden at spørge om hendes eget Samtykke; men under Kristendommens Indflydelse anerkjendtes dog Kvindens selvstændige Medberettigelse paa dette Punkt, hvilket J. L. I—33 udtrykkelig anerkjender i den polemisk mod Fortiden vendte Tilføjelse: »dog med hendes Ja og Vilje«; jfr Saxo I—1 S. 227, hvor allerede Kong Frode siges at have givet Kvinderne arbitrariam nubendi potestatem, ne qua thori coactio fieret. Ligeledes siges han samme Steds at have givet den Bestemmelse, at Ægteskabet skulde være gyldigt, selv om det var indgaaet af Kvinden uden Faderens Vidende og Vilje; og det var ogsaa Reglen efter Landslovene; thi vel kræve disse; Sk. L. III—2; E. sj. L. III—38; J. L. I—8 og 33; II—18; at enhver Kvinde, selv Enke, skulde have næste Frændes Samtykke til Giftermaal, men Virkningen var dog kun den tidligere omtalte, at hun mistede Raadigheden over sit Gods, hvis hun giftede sig uden at have indhentet det; jfr Personret S. 27; 39; og Kirkeordinansen 1539, som forbyder at give dem sammen i Ægteskab, som lønlig have trolovet sig indbyrdes uden deres Vilje, som de ere undergivne.

I Forbindelse hermed kan mærkes, hvad der er berørt i Afsnittet om Adelens Rettigheder, at en adelig Kvinde, der

ægtede en uadelig, maatte have sin Families Samtykke til Giftermaalet, da hun i modsat Fald forbrød det frie Jordegods, som hun ejede, ved et sligt Ægteskab, medens hun, hvis hun havde Samtykket, maatte sælge det inden Aar og Dag til frit Folk; Statsretten S. 64; Personretten S. 37.

Om en særlig Ægteskabs Alder findes ingen Forskrift før Kristian III's Reces 1539 Kap. 14; 1547 Kap. 23; som forbyder at give Adelens Børn sammen i Ægteskab i deres umyndige Aar, saaledes som det før den Tid synes at have været almindelig Skik, hvorimod der fremdeles ikke var noget til Hinder for, at adelige Forældre traf Aftale om Ægteskaber imellem deres Børn i disses umyndige Aar, saaledes at den Part, der i paakommende Tilfælde ikke vilde holde Kontrakten, naar den kunde kræves fuldbyrdet, skulde yde en Erstatning til den anden.

I den foregaaende Bemærkning om de adelige Kvinders Giftermaal er allerede givet et Exempel paa, at et Ægteskabs Indgaaelse kunde medføre Tab af visse Goder, naar Ægtefolkene ej vare ligestillede i social Henseende. Som Exempel herpaa kan ogsaa nævnes Forskriften i Kjøbenhavns Stadsret Art. 9, hvorefter den kjøbenhavnske Kvinde, der ægtede en udenbys Mand, var forpligtet til at sælge sin Ejendom i Byen inden 3 Maaneder til en kjøbenhavnsk Borger. Som et andet Exempel kan nævnes, at den Kvinde, der ægtede en Træl, ifølge Kong Frodes Lov selv skulde overgaa i ufri Stand; Personret S. 3. Dernæst blev det senere ved Reces 1643 2—2—1 bestemt, at den adelige Kvinde, der giftede sig med en uadelig, skulde miste sine adelige Rettigheder, selv om det skete med hendes Frænders Samtykke. Medens det her gik ud over Kvinden, indførte Fdg 19 Juni 1582 om Adelen, som tager Boelskab, en anden Regel for det Tilfælde, at en adelig Mand tog en ikke adelig Hustru. Her gik det ud over Børnene af et saadant Ægteskab, idet disse ikke bleve adelige og ikke kunde arve Jordegods efter Fader og fædrene Frænder, medens dog Ægteskabet iøvrigt anerkjendtes som gyldigt og Børnene som ægtefødte. Det vil herefter ses, at alle disse sociale Sondringer ikke paavirkede selve Ægteskabets Tilværelse, men kun affødte visse

Virkninger for den ene eller den anden Ægtefælle eller for Børnene.

Hvad angaar Spørgsmaalet om, hvorvidt Slægtskab og Svogerskab var en Ægteskabshindring, erindres, at allerede Kilderne fra den hedenske Tid afgive Vidnesbyrd om, at Ægteskab mellem Nærbeslægtede som Forældre, Børn og Søskende ansaas for utilladeligt; se f. Ex. Saxo S. 81 (Helge og Yrsa); jfr S. 138; hvor ogsaa Ægteskab med Broders Enke (Hamlets Moder) betegnes som et incestum. Efter Kristendommens Indførelse blev det selvfølgelig den almindelige kirkelige Lovgivning, der i denne Henseende blev herskende hos os, og denne havde en bestemt Stræben efter at udstrække Slægtskabets Virkning som Ægteskabshindring videre og videre, uden Tvivl til en vis Grad paavirket af Hensynet til den Indtægt, som de derved nødvendiggjorte Bevillinger ydede Kirken. Ægteskab blev derfor anset for utilstedeligt mellem dem, der overhovedet kunde regnes for beslægtede, og Slægtskabets Grænse sattes da efter Romerrettens Forbillede ved syvende Mand. Da det derhos beregnedes paa kanonisk Vis, saaledes at man i Sidelinien kun regnede paa den ene Side, fremkaldtes derved en næsten utaalelig Tilstand. Vore ældre Kirkelove; jfr saaledes den skaanske Kirkelov Art. 10; synes nærmest at staa paa dette Standpunkt, idet de overhovedet forbyde Ægteskab mellem Frænder; kynzimi; men, som Anderas Sunesøns statuta vise, kjendte man dog allerede paa hans Tid en Adskillelse mellem mere eller mindre forbudte Grader; K. Ancher: Lovhistorie II S. 527; og uden Tvivl maatte vore ældre Forskrifter forstaas i Overensstemmelse med den senere kirkelige Lovgivnings Bestemmelser om Slægtskabets Grændser paa dette Punkt. Disse bleve nemlig fastslaaede paa det fjerde Laterankoncilium 1215 til 4de Grad efter kanonisk Regnemaade, omfattende saavel Slægtskab som Svogerskab, baade lovligt og ulovligt; Walter: Kirchenrecht 1871 S. 689—92, og ved Siden af det kjødelige Slægtskab tillige det aandelige, cognatio spiritualis, der var en Følge af den aandelige Gjenfødelse ved Daaben; Walter: Anf. Værk S. 694. Til disse Bestemmelser maa det antages, at Gejstligheden hos os har henholdt sig i hele den katholske Tid, da vi ikke finde særlige Regler derom i vor Lovgivning. Men efter Re-

formationen, da den kanoniske Lovgivnings positive Gyldighed ophørte, maatte man selvfølgelig trænge til nye Regler, som derfor ogsaa strax bleve givne i Kirkeordinansen, hvor kun det naturlige Slægtskab og Svogerskab vedblev at være en Ægteskabshindring i tredje Led, hvilken Bestemmelse gjentoges i Frederik II's Ordinans 19 Juni 1582 om Ægteskabssager. Det Forbehold, som her blev optaget i Henseende til fyrstelige Personer, der dog maatte komme sammen i tredje og andet Led, hvilket uden Tvivl skyldtes Hensynet til Frederik II's personlige Forhold, bortfaldt i Reces 1615 Art. 26; 1643 II—5—3; saaledes at Ægteskab blev forbudt mellem Slægtninge indtil tredje Grad i Sidelinien; jfr H. D. D. 15 April 1635 (utrykt), i hvilken to Bønder sagsøges, fordi de havde beediget, at et Par Ægtefolk ikke vare beslægtede indtil tredje Grad; men fejlagtig havde medregnet Stubben ɔ: den fælles Stamfader som en Grad. Til den anførte Regel føjedes dernæst Forbud mod Ægteskab i alle Tilfælde af respectus parentelæ samt i de tilsvarende Svogerskabsforhold, hvorhos der endelig endnu i Fdg 16 Decbr 1646 tilføjedes et Forbud imod, at nogen maatte ægte sin Stiffaders efterladte Hustru eller sin Stifmoders efterladte Mand. Iøvrigt hjemler ogsaa denne Lovgivning en Adskillelse mellem Giftermaal i de Led, som ere forbudne udi Guds Lov, hvilke straffes paa Livet, om nogen sig i dem forse, og Giftermaal mellem Beslægtede i fjernere Grader, som Søskendebørn og andre. Sker dette uvitterligt, skulle Ægtefællerne hverken ved Dom adskilles eller straffes, efterdi alt Ægteskab udi Guds og ikke udi menneskelig Lov haver sin Grund og Fundament, hvori saadant ikke findes forbudent. I Tilfælde af vitterlig Overtrædelse skulde de derimod straffes paa Formuen og rømme Provinsen, men Ægteskabet staa ved Magt. Det var saaledes Guds Lov ɔ: Moseloven, som efter den kanoniske Rets Afskaffelse blev den borgerlige Rets Kilde paa dette Punkt; jfr Strafferet S. 144.

Forud for Ægteskabets Stiftelse gik uden Tvivl endog i den hedenske Tid en Overenskomst om dets fremtidige Stiftelse, sponsalia de futuro. Den var nærmest fra først af at anse som en Slags Kjøbe- og Salgskontrakt, der afsluttedes af Værgen paa egen Haand, ved hvilken han som raadig over sin kvindelige Myndling forpligtede sig til at overdrage hende

til Brudgommen. Denne Kontrakt kaldes Fæstning, og blev i den kristne Tid, efterat den skulde indgaas med Kvindens Ja og Vilje, forandret til en Trolovelse eller Overenskomst om et fremtidigt Ægteskab; jfr E. sj. L. I—49: mø, ær manni fæst ær. Denne Trolovelse skal ifølge Sk. Birkeret Art. 27 afsluttes før Præst og Vidner; jfr Kong Kristoffers almindelige Stadsret Art. 14; Kong Hans's Stadsret Art. 25—36; men iøvrigt have vi i Katholicismens Tid ingen Bestemmelse derom hos os, hvorimod vi i Kirkeordinansen 1539 finde det ovenfor S. 59 omtalte Forbud mod lønlig Trolovelse og i Frederik II's Ordinans om Ægteskabssager udførlige Bestemmelser om Trolovelsen. Der blev saaledes paabudt, at Trolovelsen skulde ske i Præstens og fem Vidners Overværelse, hvorfor en derimod stridende »hemmelig« Trolovelse var ugyldig; V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 95. Ved den oprindelige Fæstning blev der utvivlsomt fra først af erlagt et Slags Haandpenge fra Brudgommen til Giftningsmanden, og denne Skik gik senere over til, at der ved Trolovelsen ydedes Bruden en Gave; derfor tales i Sk. L. III—17; jfr Sk. Birkeret Art. 28 og 29; om, at Kvinden er gift og guldfæst, og fra dette Udspring bevarede senere den Gave, som Brudgommen i Anledning af Trolovelsen forærede Bruden, Benævnelsen Fæstensgave; Kong Hans's Stadsret Art. 35. Den bestod som oftest i Smykker; V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 578; II S. 169; 518; ved hvilke der i senere Tider udfoldedes en saadan Luxus, at det var nødvendigt at sætte en Grændse for Værdien; Reces 1643 II—8—2. Den kunde dog ogsaa bestaa i Forskrivning af en Pengesum, men maatte for at have Retsvirkning som Fæstensgave være sat i Forbindelse med Trolovelsen; K. Rosenvinge: Gl. d. D. I S. 310; II S. 70; IV S. 176; 393, og Kvinden beholdt den, selv om Brudgommen døde inden Bryllupet; Kong Hans's Stadsret Art. 35.

Naar en saadan Trolovelse var gaaet forud og derefter Samleje paafulgte, anerkjendtes Ægteskabet ifølge den almindelige kirkelige Lovgivning for strax at være stiftet ved denne copula carnalis, der ansaas som sponsalia de præsenti eller som en Erklæring om nu at ville fuldbyrde Ægteskabet, saaledes at dette strax indtraadte i Henseende til alle sine Retsvirkninger uden nogen formel Stiftelsesakt; Kong Hans's Stadsret Art. 28. Var Beliggelse, der som saadan ikke forpligtede til Ægteskab; K.

Rosenvinge: Gl. d. D. II S. 2; jfr dog Ordinans 19 Juni 1582 IV—2; gaaet i Forvejen, stiftede derfor ogsaa en simpel Fæstning Ægteskabet; G. A. A. B. V S. 31. Det var nemlig Reglen, at en bestemt Stiftelsesform ikke udkrævedes fra Kirkens Synspunkt. Overenskomsten om Ægteskabets Stiftelse; sponsalia de præsenti; kunde være fuldstændig formløs, naar den blot var bevislig, og deraf forklares, at de kirkelige Myndigheder ikke nedlagde Indsigelse mod en saadan Bestemmelse, som indeholdes i J. L. I—27, hvorefter den Slegfred, der i tre Vintre aabenlyst havde boet som Husfrue paa Gaarden, idet hun havde spist, drukket og sovet sammen med Husbonden og havt Laas og Lukke i Huset, skulde være Adelkone; jfr K. Rosenvinge: Gl. d. D. II S. 81.

Forsaavidt Ægteskabet ej stiftedes paa denne stiltiende Maade ved Hævd, men ved en udtrykkelig derpaa rettet Overenskomst, skulde der forud for samme gaa en offentlig Lysning, om hvilken vi i den katholske Tid, foruden i kirkelige Bestemmelser; Thorkelin: Kirkelove S. 62 og 120; kun finde Bestemmelser i Kong Hans's Stadsret Art. 28, og det er derfor givet, at man ogsaa paa dette Punkt har fulgt de almindelige kirkelige Forskrifter, der krævede den forudgaaende Lysning ifølge en Beslutning paa Lateranconciliet 1215, efterat den fra først af var bleven indført ad den borgerlige Lovgivnings Vej ved en Forskrift af Karl den store. Efter Reformationen fik vi udførlige Forskrifter om dens Iværksættelse i Frederik II's Ordinans 19 Juni 1582.

Hvad selve Ægteskabets endelige Stiftelse angaar, maatte den ifølge det tidligere bemærkede fra først af i det væsentlige have Karakter af en Overdragelses Retshandel, afsluttet mellem Værgen, der overdrog Raadigheden over Kvinden (Mund) til Manden, og Brudgommen, der til Gjengjæld erlagde en Kjøbesum (Mundr) til Værgen. Ægteskabet fik derfor Form af et Kjøbs og Salg Fuldbyrdelse; jfr Saxo S. 235; hvorefter Kong Frode skal have foreskrevet de af ham undertvungne Folk, at ikke nogen maatte hjemføre en Hustru, uden at hun var erhvervet ved Kjøb. Den Omstændighed, at Værgen ikke længere kunde bortgive Kvinden uden hendes Vilje, medførte kun den Forandring, at hendes Samtykke maatte udkræves til Retshandelens Afslutning, ligesom ogsaa Nødvendigheden af Kjøbesummens Erlæggelse til

Værgen bortfaldt. Men iøvrigt vedblev Retshandelen at bevare sin gamle Skikkelse og fuldbyrdedes paa den Maade, at de Nygifte i Frændernes Overværelse besteg Ægtesengen, saaledes som adskillige Beretninger i Sagaerne bevidne, og deraf forklares ganske naturlig den Sætning, hvoraf vi endnu finde tydelige Beviser i Landslovene, at copula carnalis ansaas som nødvendig til Ægteskabets Stiftelse; jfr Andreas Sunesøn III—7; Hist. Tidsskr. V—1 S. 367. Efterat den var sket, plejede Manden at overrække Hustruen en Gave, der efter Tidspunktet, da den plejede at ydes, nemlig Morgenen efter Brylluppet, fik Navn af Morgengave; Suhm XIII S. 227; dog kunde den ogsaa ske senest anden Dagen efter, og plejede da at overleveres med en vis Højtidelighed for netop at gjøre dens Egenskab som Morgengave vitterlig; Kong Hans's Stadsret Art. 41; Troels Lund: Ægteskab og Sædelighed S. 6 flg.; K. Rosenvinge: Gl. d. D. IV S. 370; 423; V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 372; 435; Schlegel: Astræa II S. 168; K. Rosenvinge: Retshistorie S. 139; J. E. Larsen: Saml. Skr. I—1 S. 390; R. Schrøder: Deutsche Rechtsgeschichte S. 68; jfr S. 66; Formular for Morgengavebrev: Arent Berntsen (1656) II S. 373; jfr S. 369.

Reglen om Samlejets Nødvendighed til Ægteskabets Stiftelse svandt dog under Paavirkning af den kirkelige Anskuelse, som gik ud paa, at en Overenskomst om nu at ville være Ægtefolk; sponsalia de præsenti; naar den blot var bevislig, var tilstrækkelig til dette Øjemed; jfr dog Kong Hans's Stadsret Artt. 35 og 40, som endnu fastholder den ældre Regel.

Det følger af den her givne Udvikling af, hvad der fra Kirkens Synspunkt krævedes til Ægteskabets gyldige Stiftelse, at der ikke dertil udfordredes nogen kirkelig Sammengivning eller Vielse. At en saadan dog fandt Sted paa Landslovenes Tid, fremgaar deraf, at Ordet viet findes brugt paa en Flerhed af Steder, baade i de sjællandske Love; jfr V. sj. L. III—12 og E. sj. L. I—49, III—17; samt; J. L. I—24. Men selvfølgelig kan der dog ikke af disse Steder sluttes, at Vielsen skulde have været en til Ægteskabets gyldige Stiftelse nødvendig Akt, hvilket den kanoniske Lovgivning, som bemærket, slet ikke kræver. Heller ikke Reformationens Indførelse medførte i denne Henseende nogen øjeblikkelig Forandring; thi Kirkeordinansen 1539 paalægger kun Kirkens Tjenere efter Begjæring at vie Folk,

idet disse efter Landsens vedtagne Sæd af Kirkens vedtagne Tjenere udi Kirkens Nærværelse; in facie ecclesiæ; maa lade sig samle efter den Skik og Maade, som staar i Dr. Mortens lille Katekismus. Ja det fremgaar endog af Domme fra den efterfølgende Tid, at Retsbrugen ikke fastholdt Adskillelsen mellem Trolovelsen og Ægteskabserklæringen, men ogsaa ansaa Trolovelsen som Ægteskab stiftende, naar Samleje kom til, saa at de Børn, som fødtes af Fæstensfolk, ansaas for ægte Børn; Hist. Tidsskr. V—1 S. 388; jfr D. L. 5—2—31; der dog har forvandlet denne Regel til en nøje afgrænset Undtagelse. At Trolovelse, hvor ikke særlige Befrielses Grunde forelaa, forpligtede til Ægteskab, findes direkte og indirekte anerkjendt i Lovene; Ordinans 19 Juni 1582 III; Kong Hans's Stadsret Art. 31; 32; jfr K. Rosenvinge: Gl. d. D. II S. 142; jfr om Ægteskabsløfte: K. Rosenvinge: Gl. d. D. III S. 215.

Et Udgangspunkt for en bestemtere Adskillelse mellem Trolovelse og Vielse fik man dog i Fdg 19 Juni 1582, som først foreskrev en bestemt Form for Trolovelsen, idet derefter; som omtalt ovfr S. 63; ingen saadan maatte ske, uden at Præsten og 5 Vidner vare nærværende. Derpaa tilføjes i Ordinansen, at det ikke skal tilstedes dem, som ere rettelig trolovede, at søge Seng med hinanden, førend de ere viede eller givne sammen i Kirken. Hvo som dristede sig at gjøre herimod, skulde straffes af sin Øvrighed. Det vil heraf fremgaa, at der heller ikke i denne Ordinans er givet nogen ligefrem Regel om, at først Vielsen skal være den Ægteskab stiftende Akt; tværtimod tillod den endnu fuldt ud at fastholde den gamle Regel, at Trolovelse med efterfølgende Samleje var Ægteskab stiftende, kun at saadant Samleje uden foregaaende Vielse paadrog Ansvar for den borgerlige Øvrighed. Men desuagtet har vistnok paa Grundlag af denne Forskrift den Regel uddannet sig; jfr V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 115; der er forudsat som gjældende i Kristian V's Lov, at Ægteskab kun kan stiftes ved Vielse, om end vi ved Siden af denne Regel endnu finde Spor af den ældre Opfattelse, ikke blot i D. L. 5—2—33, men ogsaa i Ordinans 19 Juni 1582 IV—2; D. L. 3—16—16—2; hvorefter en ældre Trolovelse kunde gaa forud for et senere Ægteskab. Med denne Anerkjendelse af Vielsens Betydning maatte da ogsaa Reglen i J. L. 1—27 have tabt sin Gyldighed; jfr Hist. Tidsskr. V—1 S. 422 flg.

§ 16.

Ægteskabet (Fortsættelse).

Hvad Ægteskabets Retsvirkninger angaar, kan først erindres den Konsekvens af den tidligere omtalte Opfattelse af Ægteskabet som et Raadighedsforhold for Manden, at han ved dets Stiftelse erhvervede en Ret over Hustruens Person, som han havde faaet overdraget mod Erlæggelse af det betingede Vederlag, og derfor var ogsaa Hustruen i Henseende til sine personlige Forhold Mandens Raadighed underkastet; se J. L. II—82; der tillader ham at hævde sin Myndighed over Hustruen ligesaa vel som over Børn og Tyende ved Anvendelse af Hustugt, kun at der er sat en Grændse for Revselsesmidlerne, idet han ikke maa bruge Vaaben, men kun Stokken; jfr Personretten S. 32 og Peder Laales Ordsprog S. 160, hvor det hedder: »Styr Hest med Bidsel og Kone med Kjæp«. Kun Overskridelse af Revselsesretten i Helg var derfor Helligbrøde. At Manden endog benyttede sin Raadighed over Hustruen saaledes, at han overdrog sin Ret over hende til andre, baade ved Salg, Bytte og Testamente, var selvfølgelig en Misbrug, som dog oftere omtaltes i Kilden; jfr Saxo S. 26; 216; K. Rosenvinge: Retshistorie S. 131 Note a; og viser, hvor langt Synspunktet af et Raadighedsforhold i Ægteskabet udstrakte sine Virkninger.

Selvfølgelig var Manden i Kraft af sin Raadighed over Hustruens Person berettiget til at forlange ægteskabelig Troskab af hende, og i Tilfælde af Ægteskabsbrud fra hendes Side havde han en til Værgens svarende Beføjelse, saa at han ikke blot kunde kræve Bøde af den medskyldige; Sk. L. XIII—3; 4; 5; E. sj. L. II—3; 4; J. L. II—18; Slesvig Stadsret Artt. 5 og 11; Tords Artt. 6; 97; men desuden tage alt Hustruens Eje og jage hende i Særk og Skjørt fra Gaarden, idet hun ved Hor forbrød sit Gods til ham, ligesom den ugifte Pige til Værgen; Slesvig Stadsret Art. 20; jfr dog Flensborg Stadsret l. T. Art. 23; d. T. Art. 82; hvorefter Landsherren faar Hovedlodden, hvis hun gribes in flagranti. Efter de sjællandske Lovbøger var Manden endog berettiget til, naar han traf Hustruen in flagranti, at dræbe begge paa staaende Fod; jfr Arvebogen 60; V. sj. L. II—27; E. sj. L. II—2; hvilket ogsaa er Tilfældet

efter Ribe Ret Art. 27, medens derimod Sk. L. XII—1; Birkeret Art. 59 og J. L. III—37; Tords Art. 30; Slesvig Stadsret Artt. 1; 19; Flensborg Stadsret d. T. Art. 80; l. T. Art. 21; Aabenraa Skraa Art. 35; indskrænke sig til at give Manden Beføjelse til angerløst at dræbe den medskyldige, dog at han, for at vække Formodning for, at hans Paastand om de Omstændigheder, hvorunder Drabet var foregaaet, var rigtig, maatte føre Dyne og Lagener blodige til Tinge med 2 Mænds Vidnesbyrd, hvorefter i Jylland Sandemænd svore ham fri, hvis Paastanden fandtes grundet; J. L. III—37; Tords Art. 30; medens i de andre Lande Nævninger svore i Sagen; H. D. D. 2 Maj 1635 (utrykt). Søgsmaal mod Hustruen for Horsbrøde stod det alene til Manden at anlægge, med mindre Overtrædelsen vakte offentlig Forargelse; Slesvig Stadsret Art. 19; jfr 4; Flensborg Stadsret l. T. Art. 22; jfr 7; d. T. Art. 81; jfr 78; Kong Hans's Stadsret Art. 46. Om Bevismaaden ved Jernbyrd, Nævn eller Mededsmænd se endvidere Proces S. 60; Sk. L. XIII—9; Andr. Sunesøn XIII—2; 3; V. sj. L. II 28; Arvebog Art. 60; E. sj. L. II—2.

Derimod var der ikke fra først af anerkjendt en tilsvarende Troskabspligt for Manden overfor Hustruen. Naar J. L. I—24 ved Giftermaal med en fraskilt Person taler om, at »fathær vissæ hoer oc ej mothær«, sigtes der herved til det Tilfælde, at en Mand indgik et nyt Ægteskab, vidende om, at hans fraskilte Hustru endnu var i Live, hvilket fra Kirkens Synspunkt var Bigami, hvorfor det andet Ægteskab fra samme Synspunkt faldt i Klasse med Hor; jfr Sk. L. XIII—9; Andr. Sunesøn XIII—3; E. sj. L. II—2. Det var i det hele taget den gejstlige Lovgivning, som gjennemførte en Reform af Ægteskabets Opfattelse i den her omhandlede Henseende. Ikke blot paabød den Monogami; Kjbhvns Stadsret 1294 Art. 95; ved at sætte Straf for Flerkoneri, paa hvilket sidste endnu Graagaasen frembyder et Exempel derved, at den tillader en Mand at have en Kone i Norge og en paa Island; men den satte ligeledes kirkelig Straf for at leve i Konkubinat; Kjbhvns Stadsret 1294 Art. 35; jfr Kristoffer af Bajerns Stadsret V—31; Kong Hans's Stadsret Art. 47; som forudsætter Muligheden af Horsbrøde hos begge Parter. Den Omstændighed, at Troskabsforholdet i den katholske Tid hævdedes ved Kirkens Disciplin, forklarer ogsaa, at vi

strax efter Reformationens Gjennemførelse finde Bestemmelser derom i den verdslige Lovgivning, nemlig i Reces 1537 Art. 8; hvor Mand og Hustru stilles lige, blot med den Forskel, at Manden skal miste sit Hoved og Kvinden puttes i en Sæk og druknes; jfr Strafferetten S. 142—144.

Hvad angaar Hustruens retlige Handleevne henvises til det i Personretten S. 32 flg. bemærkede, hvortil føjes, at E. sj. L. III—53 forudsætter, at Hustruen i Nødsfald kan repræsentere den fraværende Mand paa Tinge. Udadtil fremtraadte derefter Hustruens Stilling som saadan og dens Forskjel fra det kvindelige Tyendes især deleshed kun i Henseende til hendes Styrelse af det indre Husvæsen, og Symbolet paa hendes Stilling i saa Henseende var Nøgleknippet, hvilket derfor i Landslovene nævnes som hendes Myndigheds Tegn; jfr V. sj. L. III—13; ligesom ogsaa J. L. I—27 kræver Kvindens Indehavelse deraf som Betingelse for, at Slegfredforholdet efter 3 Aar kan gaa over til et Adelkoneforhold.

Hvad Formueforholdet mellem Ægtefæller angaar, mærkes, at der i vor Ret ikke findes Oplysning derom fra Tiden før Landslovene; men den Tilstand, som disses Bestemmelser hjemle, er dog utvivlsomt ikke den oprindelige, idet den tværtimod maa antages at være fremgaaet af en lignende Udvikling som den, hvorom andre nordiske Love bære Vidnesbyrd. Derefter er man fra Særejet som det oprindelige mere og mere gaaet frem i Retning af at anerkjende et Fællesskab. Dette var fra først af begrundet i Overenskomst, idet Ægtefællernes tilførte Formue lagdes i Fællig; jfr endnu J. L. I—13 om det Tilfælde, at Sønnen fører sin Hustru ind til sine Forældre og hendes Gods ikke bliver lagt i Fællig; og denne Overenskomsts Afslutning forudsatte uden Tvivl atter fra først af, at der var en vis Ligelighed tilstede i Henseende til Bruds og Brudgoms Formue. Landslovene vise os derimod en Tilstand, hvor Overenskomst ikke længere behøvedes, idet Fællesskabet indenfor en vis Grænse indtraadte af sig selv i Henhold til den Lovregel, der sædvansmæssig var traadt i Stedet for Overenskomsten, og det lovbestemte Fællesskab indtraadte derfor ogsaa, selv om f. Ex. den ene Ægtefælle ejede 100 eller 1000 Mark og den anden kun én Mark; jfr Sk. L. I—4; Arvebog 15; V. sj. L. I—19; hvilke

Forskrifter endnu modsætningsvis pege tilbage paa den ældre Retstilstand. Indenfor Landslovene finde vi dernæst en lignende Udvikling, saaledes at hele Formuen med visse nærmere begrænsede Undtagelser, nemlig de fra Slægten erhvervede Jordejendomme, enten ubetinget eller dog, forsaavidt angaar arvet Løsøre, under en vis Betingelse inddrages i Fælliget. Spørge vi, hvad dette Fællig omfattede, lyder Svaret:

1. Alt Løsøre, som Ægtefællerne ejede ved Ægteskabets Indgaaelse; jfr Sk. L. I—1; Arvebogen 15; V. sj. L. I—1; 2; 9; E. sj. L. I—3; 28; 29; J. L. I—6. Under Benævnelsen Løsøre indbefattedes alle de Formuegoder, hvoraf Ægtefællerne vare i Besiddelse ved Ægteskabets Indgaaelse, blot med Undtagelse af den Jord, de da ejede. Den senere Tids Retsbrug forstod dog Reglen paa anden Maade, idet den opstillede Sætningen derhen, at alt Arvegods var undtaget fra Fælliget, og under dette Arvegods indbefattedes da ogsaa den dos; Slesvig Stadsret § 7; hæmfærth; J. L. I—15; Medgift eller Brudeskat, som Hustruen indførte i Ægteskabet; jfr K. Rosenvinge: Gl. d. D. IV S. 177; 370 m. fl.

2. Alt Ægtefællernes Erhverv under Ægteskabet uden Hensyn til, om det var Boskab eller Hus eller Kjøbejord; J. L. I—60; og uden Hensyn til Adkomsten, ved hvilken det erhvervedes, dog med den Undtagelse, at Jord, som erhvervedes under Ægteskabet ved Arv eller ved Gave fra den, som Ægtefællen skulde arve, blev i Særeje; jfr Sk. L. I—16; Andr. Sunesøn I—4; 9; V. sj. L. I—1 og 2; E. sj. L. I—24 og 27; medens arvet Løsøre dog under visse nærmere Betingelser blev fælles. I Henseende til saadant Løsøre gjaldt det nemlig om, hvorvidt der fandt Arvebed Sted eller ikke. Ved Arvebed forstodes den Virkning, som den en Ægtefælle tilfalden Arv kunde have til at veje op imod den andens Arv eller Arve, saaledes, at de derved begge eller alle inddroges i Formuefælliget, medens Arven eller Arvene i modsat Fald gik ind i Særejet; Arvebog 16; 17. Ved Afgjørelsen af, hvorvidt denne Betingelse forelaa, maa skjælnes mellem de forskjellige Landslove, i hvilke Udviklingen gaar i Retning af at formilde Betingelsen for Fællesskabs Indtræden. Efter Sk.L. I—7; II—3; Andreas Sunesøn I—4; vare Betingelserne de strengeste, idet den Arv, som skulde kunne regnes op mod en

anden, maatte have en Værdi af mindst 3 Mark og dernæst kun kunde bevirke, at en tidligere Arv, som var tilfalden den anden Ægtefælle, medindtoges i Fællesskabet. Siden synes dog Reglen i Skaane at være bleven den, at den anførte Størrelse af Arven kun udkrævedes for at bede en Arv, der var større end 3 Marks Værdi, hvorimod alle Arve indtil 3 Mark gik op mod hinanden, selv om nogen af dem kun havde en Øres Værdi; jfr den saakaldte dalbyske Forordning; G. A. A. B. V S. 31. Derimod var Reglen efter de sjællandske Love den, at naar den ene Ægtefælle arvede Løsøre til Værdi af en Mark; »lagha arf«; E. sj. L. III—33; 69; indgik derved alt det Løsøre, som den anden Ægtefælle tidligere havde arvet, i Fællesskabet; V. sj. L. I—1—18; 19; E. sj. L. I—30; og en tilsvarende Regel optoges ogsaa gjennem Arvebogen i Skaane, hvor dog Arven skulde have en Størrelse af 2 Mark; Arvebogen Art. 27 og 28; jfr om Bevisreglerne E. sj. L. I—35—37. Paa jysk Retsomraade var endelig Reglen den, at naar blot den ene Ægtefælle en Gang havde arvet noget Løsøre uden Hensyn til, hvilken Værdi dette havde, vejede denne Arv op mod alle tidligere og senere Arvefald til den anden, saa at alt arvet Løsøre blev fælles; jfr J. L. I—17. Naar Tords Art. 40 indskrænker denne Regel til kun at gjælde om Arv i Sidelinien, bliver denne Indskrænkning kun forstaaelig under Forudsætning af, at man gaar ud fra, at alt Løsøre, der arvedes i den op- og nedstigende Linie, blev fælles uden videre. Denne Regel, hvorefter arvet Løsøre uden videre indgik i Fællig og altsaa Arvebed fuldstændig afskaffedes som Betingelse for Fællesskabs Indtræden, bestod fra gammel Tid i Kjøbstæderne; Slesvig Stadsret Art. 84; og indførtes som gjældende for hele Riget ved Kristian III's Reces 1547 Art. 28; 1558 Art. 52; hvorved der tillagdes Hustruen halvt udi alt Løsøre efter hendes Husbond; V. A. Secher: Rettertingsd. II S. 124.

Af den foranstaaende Opregning af Fællesgodset vil med det samme fremgaa, hvad der blev tilbage som Særgods for hver Ægtefælle, nemlig i Korthed Arvejorden; V. sj. L. I—1—2; 9; E. sj. L. I—24; 28; Arvebog Artt. 12; 15. Den vedblev at være i Særeje lige indtil Kristian V's Lov, idet der ikke findes nogen almindelig Forskrift inden den Tid, som forandrer Landslovenes Regler desangaaende; Recesserne bekræfte den tværtimod stiltiende.

Men ved Siden af disse almindelige Regler maa dog erindres, at der allerede forholdsvis tidlig fremkom specielle Afvigelser fra Reglen indenfor Kjøbstæderne. Der spillede nemlig hverken Jorden eller Slægtskabsforbindelserne den samme Rolle som paa Landet, og derfor blev ogsaa indenfor Kjøbstæderne Jorden medinddraget i Formuefælliget. Derom foreligger der udtrykkelige Vidnesbyrd saavel fra det sønderjydske som fra det skaanske Retsomraade; jfr Slesvig Stadsret Art. 40; 84; Flensborg Stadsret l. T. Art. 47; jfr dog Art. 8; d. T. Artt. 1; 11; Haderslev Stadsret Art. 10; Sk. Birkeret Art. 28; hvorefter ogsaa Jorden henregnedes til Boskab og deltes lige mellem Ægtefællerne. Fra de øvrige Retsomraader foreligge vel ingen tilsvarende Bestemmelser; men desuagtet turde Reglen ogsaa der have udviklet sig paa samme Maade i alt Fald i Strandkøpinge; jfr derimod Privileg. for Odense 1477 Art. 8.

Hvad der har særlig Interesse at undersøge i Henseende til dette Særgods, er Spørgsmaalet om, hvorledes Raadighedsforholdet derover stillede sig. Hvad for det første Mandens eget Særeje angik, var han berettiget til selv at raade derover, kun indskrænket ved Lovbydelsespligten, der end ikke fandt Sted i Forhold til Børnene. Havde han afhændet noget af sin Jord til Bedste for Boet, kunde hans Arvinger holde sig til Kjøbesummen, ifald den endnu fandtes i Boet, og til den Kjøbejord eller til det Løsøre, som var indkommet i Boet for den; Sk. L. I—10; 13; II—1; 2; Andr. Sunesøn I—6; E. sj. L. I—34. Derimod kunde han under ingen Omstændigheder kræve Erstatning af Hustruens Særjord; jfr. J. L. I—36; og hermed stemmende Regler findes ogsaa gjentagne i den senere Lovgivning; jfr Reces 1643 I—7—1.

Hvad dernæst Hustruens Særeje angik, var hun selv udelukket fra at kunne afslutte Retshandler derom, idet de andre Landslove tie om slig Raaden og det udtrykkelig forbydes hende i J. L. III—44 at skjøde eller paa anden Maade afhænde sin Jord, og den, der kjøbte af hende, skulde have tabt sit Værd. Det var end ikke tilladt hende at sælge den med Mandens Samtykke; thi hvis Manden ikke kaldte Salget tilbage, kunde Arvingerne gjøre det, og Manden maatte da bøde 3 Mark baade til Kongen og til Arvingerne, fordi han taalte, at hans Hustru skjødede

uhjemmelt; jfr Personretten S. 34—35. I Henseende til Mandens Raadighed over Hustruens Jord erindres, at Landslovene ikke ubetinget nægte ham Raadighed over den; men paa den anden Side kun tilstede den, dersom han har Barn med Hustruen og ligesaa meget at lægge derimod af sit eget; jfr Sk. L. I—9; 10; E. sj. L. I—25; jfr 21; J. L. I—35 m. fl. Naar det her først kræves, at Manden skal have Barn med Hustruen, da er dette begrundet i Hensynet til Lovbydelsespligten, der, som bemærket, bortfaldt overfor Børnene, og Meningen er altsaa kun, at han, hvor der ikke fandtes Børn, først maatte have lovbudt Jorden inden Salget; jfr Sk. L. I—10; Andr. Sunesøn I—5. Hvad dernæst den anden Betingelse angaar, er den kun et Udtryk for, at Manden, naar han solgte Hustruens Jord udenfor Nødstilfælde, paa Skifte skulde være pligtig til at gjøre hende Fyldest derimod af sin egen, og at han derfor ikke maatte iværksætte Salget, naar han ikke havde Sikkerhed for at kunne opfylde denne Fordring. Efter Landslovene var det nemlig Reglen, at Mandens Salg af Hustruens Jord i Forhold til Tredjemand var ubetinget gyldigt; jfr Sk. L. I—8; Andr. Sunesøn I—5; E. sj. L. I—27; jfr dog III—9, hvorefter en Slægtning kunde hindre Erhververen i at vinde Laghævd paa Jorden ved hvert Aar eller hvert andet at lyse, at Jorden ej lovlig kunde sælges; det berettigede kun Hustruen eller hendes Arvinger til paa Skiftet at kræve Vederlag for, hvad der var blevet bortsolgt, bortbyttet eller pantsat; E. sj. L. I—23; V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 47; 517; saaledes at dette Vederlag først skulde udredes af fælles Jord, dernæst af Mandens Særjord; J. L. I—35; og endelig af Løsøret. Undtagelse fra denne Erstatningsret gjaldt kun under visse Betingelser, hvor Salget var foregaaet af Trang, idet J. L. I—36 udtrykkelig vedkjender sig den Sætning, at ogsaa Hustruens Særgods skulde tjene begges Fornødenheder, fordi, som det hedder, de ere skyldige at fødes af begge deres, og naar Manden havde solgt baade sin og Hustruens Jord for Usæld, blev der derfor ikke Spørgsmaal om nogen Erstatningsret derfor hos Hustruen. Den senere Retsbrug gik dog ud fra en anden Opfattelse, idet den ansaa Betingelserne, under hvilke Hustruens Jord maatte sælges, som Betingelser for Salgets Gyldighed og derfor

underkjendte Gyldigheden, hvor de ikke forelaa; jfr Dombrev 1334; Repert. Dipl. I S. 334; K. Rosenvinge: Gl. d. D. I S. 97; H. Matzen: Den danske Panterets Historie S. 213 flg.; V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 107; II S. 81; 319; 471; 498. Men denne Retsbrug fra det 16de Aarhundrede kan dog ikke antages at være vedbleven, efterat Fdg 23 April 1632; jfr Reces 1643 II—7—1; havde indskærpet de gamle Forskrifter med udtrykkelig Fremhævelse af, at der kun var Tale om en Erstatningsret for Hustruen i Henseende til den bortsolgte Jord.

Som en særlig Indskrænkning i Raadigheden over Særgodset kan endnu mærkes Reglen i J. L. III—43, hvorefter ingen af Ægtefællerne med Retsvirkning kunde skænke den anden noget af sit Jordegods, med mindre Arvingerne vilde holde det efter deres Død; jfr. K. Rosenvinge: Gl. d. D. II S. 37, hvor Reglen findes anvendt paa Bornholm.

Angaaende Afgjørelse af Grændsetvistigheder mellem Fællig og Særgods se Program 1893 S. 82; J. L. I—13; Sk. L. I—26; Andr. Sunesøn I—13; V. sj. L. —2.

Hvad endelig Ægtefællernes Gjældsforhold angaar, erindres Bestemmelsen i E. sj. L. I—26, hvorefter den Gjæld, som henholdsvis Manden eller Hustruen skyldte ved Ægteskabets Indgaaelse, blev begge deres, hvilken Regel gives under Henvisning til, at ogsaa de Fordringer, som tilkom hver af dem, bleve fælles. Angaaende den under Ægteskabet stiftede Gjæld gives ingen Regel i Landslovene; men J. L. II—101 taler kun om den Eventualitet, at Manden bliver dømt til at betale 40 Mark eller 3 Mark; hvis hans Hovedlod da ikke strækker til, skulle alle de andre Deltagere i Fælliget yde Bidrag dertil, hvilket var en Undtagelse fra den Regel, der ellers gjaldt, at ingen Deltager i Formuefælliget kunde forbryde mere end sin Hovedlod; jfr med Hensyn til Hustruen Kjbhvns Diplom. IV S. 713; Sk. Birkeret Art. 19; 20; idet de øvrige Deltagere kunde forlange Opgjørelse; E. sj. L. I—43; 45; jfr Sk. L. I—16; 17; Andr. Sunesøn I—9; 10. Hvis Manden blev fredløs, se Reglen i Privileg. 10 Juli 1317 Art. 6. I den senere Lovgivning finde vi heller ingen Bestemmelser angaaende Gjældsforholdet udenfor den, der indeholdes i Reces 1547 Art. 29; Reces 1551 Art. 12; 1558 Art. 53; hvorefter, naar Ægteskabet

opløses ved Døden, al vitterlig Gjæld skal betales af fælles Bo; jfr allerede Slesvig Stadsret Art. 84; Sk. Birkeret Art. 31; og hvis det ikke strækker til, skal regelmæssig enhver i Boet lodtagen betale, som han tager Lod til; H. D. D. 5 Juli 1622 (utrykt); jfr om Arvinger: V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 173; 316.

§ 17.

Ægteskabet (Slutning).

At man i den hedenske Tid ikke tog det saa nøje med Forpligtelsen til livsvarigt Samliv, fremgaar af adskillige Beretninger i Sagaerne, ifølge hvilke Manden synes at have bortsendt Hustruen efter Behag, og han havde heller ingen anden Myndighed over hende end den fysiske Magt over hendes Person og hendes Gods, som han kunde holde tilbage, naar hun forlod ham mod hans Vilje. Med Kristendommen maatte Sætningen om Ægteskabets Uopløselighed finde Indgang. Imidlertid anerkjender dog endnu Graagaasen Muligheden af en virkelig Skilsmisse, saaledes at den fraskilte fik Adgang til nyt Ægteskab; A. f. n. O. 1849 S. 268. Men i vore Landslove er den katholske Kirkes Dogme gjennemført. Der findes i den kun et eneste Tilfælde, i hvilket en virkelig Ophævelse af Ægteskabet kan finde Sted, nemlig naar en Person i god Tro har giftet sig med en Mand eller Kvinde, som senere viste sig at være ufri; jfr E. sj. L. III—17; Personret S. 6. I Tilfælde af Hustruens Utroskab forbrød hun sit Gods med Undtagelse af Arvejorden, som tilfaldt Frænderne; jfr ovfr S. 67; og han kunde da ophæve Samlivet med hende ved at jage hende bort fra Gaarden; Strafferet S. 79; 143. En lignende Separation kunde dernæst ske selv udenfor Tilfælde af Hustruens Horsbrøde; thi det forudsættes i en Række Lovsteder, at Ægtefællerne i levende Live kunde skilles for Guds Ret ɔ: for gejstlige Dommere; Sk. L. I—9; V. sj. L. I—3; ifølge hvilket sidste Lovsted Manden var fortrinsberettiget til ved Separation at beholde Børnene. Men som Udtrykket »for Guds Ret« viser, kunde Ophævelsen af Samlivet kun ske med den kirkelige Myndigheds Samtykke; jfr E. sj. L. I—31; ifølge hvilken Artikel hverken Husbond eller Hustru

maatte drage i Kloster, med mindre de begge tillige begave sig ind i et Kloster af samme Orden, samt J. L. I—32, ifølge hvilken Husbonden ej maatte fledføre sig uden at Hustruen fledførte sig med ham, med mindre de vare saa gamle, at Bispen tillod dem at leve adskilte.

Selv i Tilfælde, hvor Skilsmisse fandt Sted paa Grund af Hustruens Horsbrøde, siges det imidlertid udtrykkelig i Loven; jfr Sk. L. I—9; 10; XIII—9; Andr. Sunesøn XIII—3; at den uskyldige dog ikke maatte indgaa nyt Ægteskab; jfr J. L. I—24; som samtidig med at udtale Forbudet giver udførlige Regler om Retsvirkningerne af et i Strid med Forbudet indgaaet Ægteskab, idet Artiklen gjør Forskjel imellem, om den anden Part er i god eller i ond Tro, og om der fandtes Børn i Ægteskabet eller ikke. I sidste Fald var Reglen den, at et Ægteskab dog anerkjendtes at være indtraadt, forsaavidt som Børnene i alle Tilfælde ansaas for ægte. Derimod kunde den, der i ond Tro havde indgaaet Ægteskab, ikke nyde nogen Ret overfor Børnene, f. Ex. ikke Arveret efter dem, medens de havde den efter ham. Fandtes der ingen Børn, kunde den uskyldige Ægtefælle altid tage indtil Halvdelen af Boet eller mere, forsaavidt som hendes indbragte Gods beløb sig til mere.

Af Landslovenes foranførte Bestemmelser fremgaar det, at Ægteskabets reelle Ordning i det væsentlige var inddraget under den kirkelige Lovgivning, om end med visse Lempelser af Hensyn til den historiske Udvikling. Den katholske Kirke gjorde imidlertid ogsaa Krav paa, at Ægteskabssager skulde henhøre under de kirkelige Domstoles Afgjørelse, og i saa Henseende er Forholdet et lignende, idet vel, som bemærket, Lovene henvise disse Sager til Afgjørelse for Guds Ret, efter Kristendoms Lov o. s. v., men dog tillige hjemle de verdslige Retsreglers Anvendelse i Ægteskabssager, f. Ex. Reglen om Bevis ved Jernbyrd; se Proces S. 60; 62; om Brugen af Jernbyrd i Horsager; jfr Andr. Sunesøn XIII—3; som misbilliger denne Afgjørelsesmaade. Imidlertid gjennemførte Retsbrugen ogsaa paa dette Punkt den kanoniske Ordning; Suhm: XIII S. 801; Thorkelin: Kirkelove S. 96; og fra Midten af det 14de Aarhundrede fremtræder Sætningen om de gejstlige Domstoles Kompetence i Ægteskabssager som bestemt fastholdt; jfr J. E. Larsens saml. Skr. I—1 S. 389; K. Rosenvinge: Gl. d. D. II S. 119.

Efter Reformationen fastholdes til en vis Grad den sidst anførte Ordning, idet Ægteskabssagerne ved Ribe Artiklerne 1542 henvistes til Paakjendelse af Stiftsbefalingsmændene og Kapitlerne; jfr D. L. I—2—17; altsaa en for en væsentlig Del gejstlig Domstol; jfr H. D. D. 15 April 1635 (utrykt), ved hvilken Bispen, Dr. Mads Jensen, i Skaane mulkteres paa 500 Rdlr., fordi Kapitlet ikke havdet taget Stiftamtmanden med. Derimod indtraadte der en Væsensforskjel i Henseende til den materielle Ordning, idet man ikke længere fastholdt Ægteskabets Karakter som Sakrament og dets deraf følgende Uopløselighed, men hjemlede Muligheden af en egentlig Skilsmisse med Adgang for den fraskilte uskyldige Person til at indgaa nyt Ægteskab. Denne Sætning anerkjendtes i Retsbrugen lige fra den første Tid efter Reformationens Indførelse, idet da ikke blot Ægteskabet anerkjendes som ugyldigt, naar det var bigamisk; K. Rosenvinge: Gl. d. D. II S. 65; men ogsaa f. Ex. forudgaaende fordulgt Impotentia anerkjendtes som Skilsmissegrund; jfr K. Rosenvinge: Gl. d. D. II S. 50; og ved Frederik II's Ordinans om Ægteskabssager optoges et helt nyt Afsnit, omhandlende de Aarsager, hvorfor Ægtefolk maatte skilles ad, hvilke Bestemmelser ere Kilderne til D. L. 3—16—15 og 16.

Bortset fra denne efter Reformationen indførte Skilsmisses Mulighed var Ægteskabets legale Ophørsgrund en af Ægtefællernes Død. I saa Fald maatte der finde Skifte Sted mellem den længstlevende Ægtefælle og Arvingerne, hvorom Reglerne vare forskjellige, eftersom der fandtes Børn i Ægteskabet eller ej.

I sidste Fald udtog hver af Ægtefællerne sit Særeje; jfr ovfr S. 70; og Fællesgodset deltes lige; Sk. L. I—1; 7; 25; V. sj. L. I—3—3; Arvebog Art. 37; E. sj. L. I—1; 3; J. L. I—3; 6.

Slesvig Stadsret Art. 7 siger: Item mulier, quæ nubere vult, secundum legem Slesvicensium moriente marito in divisione hereditatis dimidium possessionis accipiat. Insuper etiam tres marcas pro dote et lectum integrum. Men Art. 84 siger: In divisione etiam bonorum post alterum mortuum superstes nihil recipiet forlotæs. Omnia suum æqualiter dividentur, ut supra dictum est. Nilhi enim de hereditate forlotes exibit.

Her kunde det altsaa synes, at Sengen og de tre Mark vare nægtede Kvinden; men Henvisningen til »ut supra dictum est« gjør dette dog igjen tvivlsomt. Maaske sigter Bestemmelsen til de tres marcas pro dote, som ikke findes nævnte i Flensborg Stadsret l. T. Art. 8; d. T. Art. 1; som derimod foruden en Seng tillægger hende en Klædning; hvis der findes tre saadanne i Boet, faar hun den mellemgode, og hvis der kun findes to, den daarligste. Kong Han's Stadsret Art. 42 tillægger derimod Hustruen hendes bedste Seng med Tilbehør og bedste Kirkeklæder forlods, medens Manden forlods kunde udtage sit bedste Sæt Klæder, Seng, Sadel, Vaaben og beste Kiste; jfr Hybertz: Aktstykker fra Aarhus S. 140.

Sk. Birkeret Art. 34 tillægger Hustruen hendes bedste Gangklæder og indtil en Øres Guld.

De nævnte Kjøbstadretters Bestemmelser ere ganske vist ikke indskrænkede til at gjælde, hvor den længstlevende Ægtefælle skiftede med Udarvinger, men de maatte paa den anden Side dog ogsaa finde Anvendelse i dette Tilfælde.

Dernæst siger Sk. L. Art. 29, at Guld, »thær fæstis meth«, skal Konen have, hvis han dør; i modsat Fald skulle »Bondens rette Arvinger« nyde det; jfr Kristoffers alm. Stadsret Art. 14. De udhævede Udtryk tyde nærmest paa, at der her skiftes med Udarvinger, hvilket ogsaa stemmer med den almindelige Regel, at Fæstensgave kun tilkom Hustruen, hvor der ikke fødtes Børn i Ægteskabet. Dens Gyldighed var ikke betinget af, at der fandt Fæstensøl Sted; V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 578; jfr II S. 196. Den kunde kræves udredet forlods af Boet; K. Rosenvinge: Gl. d. D. I S. 310; Fdg 18 Oktbr 1577 Indledn.; V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 120. Dernæst udtog Hustruen, hvor Ægteskabet var barnløst; jfr Kong Hans's Stadsret Art. 44; forlods sin Morgengave; jfr ovfr S. 65; K. Rosenvinge: Gl. d. D. I S. 310; Fdg 18 Oktober 1877; hvilken altsaa gjorde en Undtagelse fra Forbudet i J. L. III—43 mod, at Ægtefællerne maatte skjænke hinanden Noget uden deres Arvingers Vilje; K. Rosenvinge: Gl. d. D. I S. 374; V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 436.

Kong Hans's Stadsret Art. 11 fastsætter et største Maal af 20 Mark for Morgengaven i Kjøbstæderne. For Adelen, mellem hvilke Morgengaven vistnok senere alene havde Betydning, fastsættes Størstemaalet ved Fdg 18 Oktbr 1577 fremtidig til 2000

Rdlr., hvorimod alle ældre Morgengavebreve holdes i Kraft; V. A. Secher: Rettertingsd. II S. 517. Selvfølgelig var det Enkens Sag at føre Bevis for, hvad der var givet; V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 35. For Beløbet kunde Manden give hende af sit Gods i Pant; V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 517; II S. 216; jfr II S. 169; hvor en Part paastaar, at Fæstens- og Morgengave blandt Adelen altid følge dens Arvinger, som den er givet; jfr derimod i Kjøbstæderne Kong Hans's Stadsret Art. 43. Men denne Sætning turde være af tvivlsom Rigtighed; jfr V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 120, hvor det i Dommen hedder: »ej heller fornævnte Morgengavebrev formeldte, at hun forn. 10,000 Daler skulde beholde med Vilkaar, om hun hans (Mandens) Død overlever, som Morgengavebreve her udi Riget ellers sædvanlig lyde; men er stillet med Forord, at de efter hans Død skulle hende eller hendes Arvinger tilstilles« o. s. v. Brevet godkjendtes dog. Hvor Ægteskabet var barnløst, udtog dernæst ogsaa Hustruen forlods sin Brudeskat eller Medgift, der ansaas som Arvegods ɔ: Særgods; K. Rosenvinge: Gl. d. D. II S. 370; 395.

Fra Midten af det 16de Aarhundrede indførte Retsbrugen endelig endnu særlig til bedste for Hustruen de Bebrevelser mellem barnløse Ægtefæller, hvorom Danske Lov 5—4—20 giver en almindelig Forskrift, i det væsentlige i Overensstemmelse med den tidligere udviklede Praxis; jfr K. Rosenvinge: Gl. d. D. I S. 227; 245; 284; III S. 42; 143; IV S. 372; 527; dog med den Afvigelse, at der i Artiklen ikke kræves noget Samtykke fra Arvingerne, som derimod var nødvendigt i Følge den ældre Ret, i Følge hvilken den Længstlevendes Nytte og Brug af hele Boet var en Indskrænkning i Arvingernes lovbestemte Ret, som derfor udkrævede deres Samtykke; V. A. Secher: Rettertingsd. II S. 95.

Hvis Husbonden var død og Enken sagde sig at være med Barn, skulde hun hensidde i uskiftet Bo i tyve Uger, hvorefter gode Kvinder skulde granske hendes Tilstand; Sk. L. I—1; Andr. Sunesøn I—1; hvorpaa der efter Omstændighederne endnu kunde gives Udsættelse i andre tyve Uger; E. sj. L. I—2. Fødte hun da ikke, skulde Boet skiftes. Medens Enken hensad i uskiftet Bo, skulde rette Arvinger tilligemed hendes Frænder se til, at Enken ikke forkom deraf, uden hvad der behøvedes til Kost og

Tyendeløn. Hvad mere hun havde brugt fra tredivte Dag efter Mandens Død, skulde hun ifølge J. L. I—3 erstatte; jfr Kristian II's g. L. Art. 26; Kong Hans's Stadsret Artt. 56; 57; V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 577.

Tvistedes der saa om, hvorvidt Barnet var bleven baade født og døbt og derved arveberettiget, skulde Sagen afgjøres ved hendes Værges eller hendes egen Ed med Kjønsnævn; jfr Personret S. 36—37.

Dersom der herefter var eller kom Børn i Ægteskabet, vare Reglerne fra først af forskjellige, eftersom Manden eller Hustruen var den overlevende og tillige til en vis Grad efter Hensynet til Børnenes Kjøn.

Var Manden den overlevende, havde han i Følge J. L. I—6 Ret til at beholde Kjøbejorden uskiftet, saa at den først faldt i Arv efter hans Død, hvilken Ret ikke tilkom ham i de andre Landslove. Derimod havde Manden ifølge dem, naar han havde avlet Barn med Hustruen, eller var bleven, som Loven udtrykker det, barnmynd ɔ: forsynet med Barn; jfr Schlyter: Glossarium til Skaanske Lov; V. A. Secher: om Vitterlighed og Vidnebevis I S. 34, en Ret til at tage Lod i Hustruens Arvejord; jfr Sk. L. I—7; sj. L. I—1; sj. L. I—12; og derhos havde han i Følge samme Bestemmelser i skaanske og sjællandske Ret tillige Adgang til at nyde en Lod i alt af Hustruen arvet Løsøre, som var arvet inden Barnets Fødsel, saa at dette at blive barnmynd i denne Henseende for Mandens Vedkommende havde samme Virkning som Arvebed. Men da der herved kun er Tale om en Virkning, der indtræder til Fordel for Manden, og denne derhos er betinget af, at der er Barn, kan der ikke være Tale om at opfatte den under Synspunktet af et udvidet Fællesskab, men derimod kun under Synspunkt af en Arveret.

Naar Jyske Lov ikke opstiller samme Regel om Mandens Arveret i Løsøre, finder dette maaske sin Forklaring i den ovenfor omtalte Ret for ham til at beholde Kjøbejorden.

For Hustruens Vedkommende havdes ingen Arveret svarende til Mandens; men hun nøjedes med at tage Lod i Boet, og Reglen var derhos den, at hun tog Søns Lod, hvis Søn var til, Datters Lod, hvis der kun fandtes Døtre, i hvilket sidste Tilfælde V. sj. L. I—8 og 9 taler om nokkæ frughæ; nokkæ kunnæ; hvilket vil sige

enlige Kvinder, jfr Schlyters Glossarium til Skaanske Lov og Lunds Ordbog. I Henseende til Manden var det derimod Regel, at han efter skaansk og sjællandsk Ret altid tog dobbelt Lod imod Datter, medens i Følge Jyske Lov hans Ret til en slig Lod kun havdes, dersom der var Søn til; jfr Sk. L. I—22 og 23; Andr. Sunesøn I—4; V. sj. L. I—1—3 og 8; E. sj. L. I—6, 10, 12 og 24; J. L. I—6.

Denne Deling efter Hovedlodder bortfaldt ved Reces 1547 Art. 28; 1558 Art. 30; Fdg 23 April 1632; Reces 1643 II—7—1; som udtrykkelig giver den Regel for Hustruens Vedkommende, at hun skulde have Halvdelen af Fællesboet, søm blev tilovers efter udredet Erstatning for forbrugt Særgods, og samme Ret maatte da utvivlsomt ogsaa være anerkjendt for Manden, som havde en yderligere begunstiget Stilling ved Retten til en Lod af Hustruens Arvejord og Beføjelse til at bruge Kjøbejorden, som dog vedblivende var indskrænket til det jyske Retsomraade; jfr. K. Rosenvinge: Gl. d. D. I S. 3.

Ifølge Slesvig Stadsret Artt. 7; 9; 10; Flensborg Stadsret l. T. Artt. 8; 9; 10; d. T. Art. 2; jfr dog 1; var Faderen; jfr J. L. I—6; ikke pligtig til efter Moderens Død at gjøre op med Børnene, førend han vilde gifte sig paany, ved hvilken Opgjørelse Begravelsesudgifterne faldt Børnene, Bryllupsomkostningerne Faderen tillast. Dog skal Faderen, saavidt han evner det, efter Moderens Død til Børnene udrede tre Mark samt Skjold, Sværd og Spyd, medens de efter Faderens Død kunde begjære Skifte, naar de vilde. Delingen maatte dernæst ifølge Slesvig Stadsret Art. 7; jfr ovfr S. 77; foregaa saaledes, at den Længstlevende fik det halve Bo; og hermed stemmer ogsaa Flensborg Stadsret l. T. Art. 11: Item civis nubens in civitate habens legitimos cum uxore, ipsa moriente, in divisione hereditatis dimidium possessionis totius accipiat et dimidium pueri, quotquot fuerint; jfr d. T. Art. 4. Men Flensborg Stadsret l. T. Art. 8; d. T. Art. 1; synes mærkelig nok at forudsætte, at den længstlevende Hustru kun tager bedste Arvings Lod paa Skifte, altsaa at hjemle Deling efter Hovedlodder. Kong Hans's Stadsret frembyder dernæst ogsaa den Mærkelighed, at hvis Skifte sker uden Hensyn til nyt Giftermaal, deles Arven efter Lodder, henholdsvis Mands- og Kvindelodder; jfr Art. 44; men holdes Skifte ved nyt Giftermaal, deles

Boet lige mellem Ægtefællen og Børnene; jfr Artt. 49; 50. Om Bevisreglerne ved Delings Stridigheder se Program. 1893. S. 23.

Naar en Enkemand eller Enke vilde skride til nyt Ægteskab, paabyde Landslovene ikke Nødvendigheden af noget forudgaaende Skifte, men de Formueretsforhold, der da kunde indtræde, ville blive omhandlede nedenfor ved Fremstillingen af Familie Fælliget. Her skal kun bemærkes, at hvis ingen anden Ordning var aftalt, blev ifølge Sk. L. I—6; Andr. Sunesøn I—4; V. sj. L. I—1—12; Arvebog 18; E. sj. L. I—4; hver Deltager berettiget til en Hovedlod i Boet, medens ifølge J. L. I—20 i saa Fald Børnene kunde aflægge Ed med Kjønsnævn paa, hvormeget Stiffaderen havde indført. Dette tog han forud og desforuden tog han sin afdøde Hustrues Lod i Fællesboet. Ifølge de lige ovenfor anførte Købstadretter skulde der førend nyt Ægteskabs Indgaaelse holdes Skifte; jfr. Kjbhvn.s Diplom I S. 577; men skete det ikke, paabød Slesvig Stadsret Art. 9; Flensborg Stadsret l. T. Art. 9; d. T. Art. 2, at hele Boet skulde deles i to Halvdele, hvoraf Ægtefællerne fik den ene, Børnene den anden.

I den senere Tids Retsbrug have vi ikke fundet nogen Afgjørelse af Spørgsmaalet, men i Analogi med lignende Tilfælde er det vistnok bleven paalagt vedkommende Ægtefælle eller dens Arvinger med deres Kjøns Ed at gjøre Boet saa godt som den var forinden Giftermaalet; jfr V. A. Secher: Rettertingsd. s. v. Kjønsnævn, og H. D. D. 16 Marts 1615 (utrykt): Efterdi Fru M. Buse efter hendes Husbonds, Johan Norbyes, Død er bleven hensiddende udi uskiftet Bo og ikke rigtigen har ladet registrere eller forsegle Alt, hvis rørende og urørende, som fandtes udi Boen den Tid, uden alene et Knippe Nøgler og hans Skrin og Signet Ring, og hverken hans Arvinger eller nogen paa deres Vegne have derhos været, og hun siden til hendes Dødsdag er bleven besiddende udi hans uskiftede Bo, da skal Iver Ulden paa forne Fru Inger Buses Vegne som hendes rette Laugværge pligtig være efter Dom ved sin Ed selvtolvte med gode Riddersmænds Mænd at gjøre forne Joh Norbyes Bo saa god som den var, da J. N. ved Døden afgik«; jfr Secher & Støchel II S. 107—118.

§ 18.

Forholdet mellem Forældre og ægte Børn.

Ligesom i den moderne Ret skjælne vi i vor ældre Ret mellem ægte Børn; athelkunæ børn; og andre Børn. Det er vel saa, at Forkjellen imellem, om et Barn var avlet i eller udenfor Ægteskab ikke fra først af var saa gennemgribende, som den under Kristendommens Paavirkning i Tidens Løb blev; jfr Statsretten S. 141.; men paa den anden Side har dog Barnets Egenskab som ægte til alle Tider givet det et Fortrin i Forholdet til Fader og fædrene Frænder.

Egenskaben som ægte Barn var givet ved, at Barnet var avlet i Ægteskabet. En Posthumus, der kom til Verden senest fyrgetyve Uger efter Faderens Død, var derfor ægte; E. sj. L. I—2; Kong Hans's Stadsret Art. 64. Derimod gjaldt noget andet, om den fødtes saa længe efter Husbondens Død, at det maatte vel prøves, at den ej var hans Barn; J. L. I—3.

Med Hensyn til Børn, der vare avlede forinden, men fødte i Ægteskab, ere Udtrykkene noget uklare, idet Sk. L. III—17; jfr Andr. Sunesøn III—7; siger, at Barn, avlet i Løn med den Frue, der ej er gift og guldfæstet, ej er Adelkone Barn og ej tager Arv efter Fader, endog Manden siden faar hende lovlig; men alle de Børn, der ere avlede, siden hun blev gift og guldfæstet, de ere Adelkone Børn. Her lægges altsaa efter Bogstaven Vægt paa Avlingen i Ægteskabet som Betingelse for Ægtebarns Egenskab; V. sj. L. II—45 har en tilsvarende Begyndelse, men fortsætter derpaa; End det Barn, der var født, før (Moderen var lovgiven), det tager ej Arv efter sin Fader. Loven efterlader altsaa en Uklarhed i Henseende til det Barns Egenskab, der er avlet forinden Ægteskabet men født i dette; Udviklingen synes imidlertid at være gaaet i Retning af, at det Barn, der var født i Ægteskabet om end avlet forinden, ogsaa holdtes for ægte. Dette fremgaar nemlig af, at vi finde Sætningen om Legitimation ved efterfølgende Ægteskab anerkjendt i de sjællandske Love jfr allerede V. sj. L. III—12; der synes at sætte efterfølgende Vielse med den Trælkvinde, der er Barnets Moder, i Virkning lig med dettes Tinglysning; og E. sj. L. I—50, der slet ikke giver

Regler om, hvorledes der skal forholdes med det Barn, der er født i Ægteskabet, om end avlet forinden, men kun om det, der er født forinden Ægteskabet, om hvilket der siges, at det, naar Forældrene bagefter gifte sig, »skal gange at athelkunæ børn ræt,» hvor intet andet Ægteskab er kommet imellem, medens J. L. I—25 siger: »æn hauær han sløkæfrith børn, thiggær theræ mother sithæn, the børn ære allæ athælkunæ børn, tho at the æræ fyrre fød.« Herefter er det altsaa den almindelige Regel, at ogsaa de per subsequens matrimonium legitimerede Børn ere ægte Børn.

Om Børn, som vare avlede eller fødte i Ægteskab, der fra et kristeligt Synspunkt stempledes som Hor; se ovfr S. 75; erindres, at de vel ifølge J. L. I—24 vare Adelkonebørn, men dog den i bevidst Hor skyldige Fader eller Moder ikke kunde gjøre sin almindelige Ret over dem gjældende i Henseende til at arve dem, ligesom Faderen, hvis han var den skyldige, ikke kunde forlange at have Børnene hos sig.

Forældremagten. Over de ægte Børn havde Faderen fra først af en ubegrænset Raadighed, endog til at udsætte dem, hvilken Raadighed imidlertid sædvansmæssig indskrænkedes til kun at kunne gjøres gjældende, indtil Faderen havde vedkjendt sig Barnet, hvilket i Reglen skete ved at overøse det med Vand (vatnæ), hvilken Fremgangsmaade allerede var i Brug i den hedenske Tid, jfr K. Rosenvinge: Retshistorie S. 142 b. Om han nogensinde efter vor Ret, saaledes som efter de norske og islandske Love, har havt Beføjelse til at sælge Barnet, turde være et Spørgsmaal, da vi ikke kjende den Overgivelse i Ufrihed for Gjæld, som de nævnte Love hjemle; jfr Personret S. 4. I Henseende til Udøvelsen af sin Husbondsret var han ved J. L. II—82 indskrænket overfor Børnene paa samme Maade som overfor Hustruen. Separeredes Ægtefæller, kunde udenfor Tilfælde af, at Faderen var Bigam; jfr S. 83; Børnene kun med hans Tilladelse følge Hustruen; V. sj. L. I—3.

Formuefællig mellem Forældre og Børn. Det ejendommelige ved Datidens Retsforhold mellem Forældre og Børn bestod dernæst i, at Børnene alt i Forældrenes levende Live vare lodtagne i Forældrenes fælles Formue efter Hovedlodder i Forholdet Mand, Hustru og Søn dobbelt mod Datter

Børnenes Egenskab som saadanne viste sig medens dette Fællig bestod, deri, at deres Erhvervsevne var bunden, idet alt, hvad en Deltager i Fælliget erhvervede; bortset foreløbig fra Arv; jfr ovenfor S. 70; og V. sj. L. I—1—17; I—13; kom hele Fælliget til gode; Sk. L. I—16; Andr. Sunesøn 1—9; V. sj. L. I—2; J. L. I—12. Paa den anden Side siges der ogsaa, at hvad en Deltager i Fælliget taber, kommer hele Fælliget til Skade. Men herved maa dog erindres, at Sønner i Faders Fællig vel kunde være myndige og som Følge deraf forpligte sig selv undtagen ved Borgen ifølge det positive Forbud i J. L. II—65; men derimod vare Sønner saavelsom Døtre ude af Stand til ved Retshandler at raade over Fællesboet; Sk. L. IX—22; Andr. Sunesøn VII—12; E. sj. L. III—35; J. L. III—44; Personret S. 30—31. Derimod kunde de vel forpligte det ved Retsbrud, idet Faderen maatte svare til Børnenes Gjerninger, ligesom han oppebar Bøder for dem; Sk. L. I—17; Andr. Sunesøn I—10; J. L. I—20; 100; 101 m. fl.; men dog gjaldt her den Begrændsning, at hverken Søn eller Datter i Fællig med Faderen kunde forbryde mere end sin Hovedlod, hvorfor Faderen, naar Barnet havde forbrudt sig, kunde udskifte det og derved frigjøre sig for at tilsvare mere end den Barnet tilfaldende Lod. Hvor saadan Udskiftning vidnefast var sket, var Faderen derfor sagesløs; Sk. L. I—17; 18; Andr. Sunesøn I—10; E. sj. L. I—45. Medens altsaa Børnene under Fælligets Bestaaen vare passive Interessenter, viste deres Andelsret sig aktiv ved Fælligets Udskiftning, idet de da toge deres Lod som Medejere i fælles Eje ikke som Arv; Andr. Sunesøn I—3; II—2.

I de Sjællandske Love gjælder nu den særlige Regel, at Børnene i Kraft af deres Andel i Fælliget kunne kræve Skifte af Fællesboet allerede i Forældrenes levende Live. Saaledes var Søn berettiget dertil, naar han var bleven myndig og vilde gifte sig eller drage i Kloster eller rejse udenlands; V. sj. L. I—34. Ligeledes kunde Datteren, naar hun skulde giftes, fordre sin Lod udbetalt, hvorved dog erindres, at Datter kun kunde kræve halv Lod mod Søn; V. sj. L. I—1—1; 6 og 14; Arvebog Art. 22; E. sj. L. I—7; 29; 32; 43. Endvidere kunde Børnene forlange Skifte, naar Faderen vilde drage i Kloster; V. sj. L. I—4; E. sj. L.

I—31. At omvendt ogsaa Faderen kunde være berettiget til at kræve Skifte i Tilfælde af Barnet begik Forbrydelser, er allerede omtalt ovenfor S. 85. Naar saaledes et Skifte havde fundet Sted, var dog det udskiftede Barn; Udarving; utarvæ; ikke udelukket fra at tage Arv efter Fader og Moder saalidt som efter de Børn, der vare forblevne i Fælliget, som efter Udskiftningen fortsattes mellem Forældrene og de øvrige Børn; men dog var Udarvingens Ret underkastet den Begrændsning, at han ikke i Faderens levende Live kunde forlange Skifte, naar noget af de i Fælliget forblevne Børn var død, hvilket Lovene udtrykke saaledes, at han saalænge ikke kunde »rejse den Dødes Lod,« som var forbleven under Faderens Omsorg; innæn fathærs flæt; E. sj. L. I—5; men den Døde betragtedes simpelthen, som om han ikke havde existeret; V. sj. L. I—1—3; 13; E. sj. L. I—5; 13; 14. Døde Moderen, vare Børnene under de anførte Betingelser berettigede til at forlange Skifte; men forsaavidt det ikke skete, fortsatte Faderen Fælliget, og Børnene kunde da ikke klage over hans Raaden i hans levende Live, men først kræve Erstatning paa Skifte, naar han havde bortsolgt af deres mødrene Gods; E. sj. L. I—12; V. sj. L. I—1—3. Døde Faderen, kunde Moderen fortsætte Fælliget med de umyndige Børn og raade over Fællesgodset, indtil hun giftede sig igjen, dog med den Indskrænkning, at hun ikke maatte afhænde Børnenes Jord; V. sj. L. I—13; II—43; 44; Arvebog Artt. 50; 51; og at Værger skulde føre Tilsyn med, at hun ikke forødte Børnegodset; jfr Personretten S. 45. Blev Sønnen myndig, var han ifølge V. sj. L. I—13 Moderens Værge. Naar der skulde skiftes, og et Barn var død i Fælliget, maatte der gjøres Forskjel mellem, om der fandtes Børn, som vare udskiftede af Fællig, altsaa rejste den Dødes Lod, eller ikke. Fandtes ingen saadanne, deltes Boet mellem de tilværende Andelshavere, uden at der blev Spørgsmaal om Udregning af den bortdøde Andelshavers Lod; men i modsat Fald maatte en saadan finde Sted, fordi den udskiftede Andelshaver skulde have sin Del af den; V. sj. L. I—3; 8; E. sj. L. I—6; 13. Skiftet skulde ske efter Hovedlodder; jfr. S. 80; og det er derfor en aabenbar Urigtighed, naar V. sj. L. I—7 siger, at Moderen ikke tog Lod i Fællesmassen efter Husbondens Død. Om Bevis i Tilfælde af Tvistigheder og eventuelt Omgjørelse af Skiftet se V. sj. L. I—1—3; 4; 5; 11; 18; E. sj. L. I—8; 20; Program 1893 S. 23.

At Børnene alt i Forældrenes levende Live kunde kræve deres Lod, quæ vulgaritea vocatur »lauæloth«; Repert. Dipl. I. S. 296; udbetalt, forudsættes endnu i Kjøbenhavns Stadsret 1294, hvis Art. 91 e contrario bestemmer, at den ikke skal gjælde i Kjøbenhavn, idet Børnene derefter ikke skulde kunne kræve deres Hovedlod i Forældrenes levende Live; jfr Kristoffer af Bayerns Stadsret V 28, 29; men som almindelig gjældende Regel for hele Landet finde vi først Sætningen udtalt i Kristjan den 4des Lovgivning; Fdg 23 April 1632 Art. 6; Reces 1643 II—7—1; som bestemmer, at Faderen ikke er skyldig at give sit Barn noget i Hænde, medens han og Moderen lever.

Efter Skaanske Lov var det ogsaa anerkjendt, at Børnene havde Lod og Del i Formuefælliget; Sk. L. I—16; Andr. Sunesøn I—9; ovfr. S. 84; og Følgen deraf viser sig ogsaa f. Ex. deri, at Faderen, naar han vil fare i Kloster, skal skifte med de øvrige Deltagere i Fælliget; jfr. Sk. L. II—10; Andr. Sunesøn II—2. Men paa den anden Side har Skaanske Lov dog opgivet den betydningsfuldeste Virkning af denne Sætning derved, at Børnene ikke i Almindelighed anerkjendes berettigede til i Faderens levende Live at kræve Boet skiftet, men at dette Skifte udenfor det lige foran nævnte Tilfælde beror paa Faderens gode Vilje; jfr Sk. L. I—17; som udtrykkelig siger, at Faderen, naar Børnene ville skilles fra ham, kan fare til Landsting eller til Herredsting og lyse det og give Børnene, hvad han vil i levende Live, og mere maa de ej kræve af ham; jfr. Andr. Sunesøn I—10. Efter Moderens Død vare Børnene fremdeles uberettigede til at kræve noget af Fællesmassen udbetalt i Faderens levende Live, hvorimod han heller ikke her kunde foreholde dem deres Andel i Moderens Særgods; jfr. Andr. Sunesøn I—10; og mødrene Jorden havde han ingen Raadighed over, naar undtages, at han kunde mageskifte den for Datteren, naar dette kunde være til hendes Fordel; Sk. L. III—1; Andr. Sunesøn III—1. Døde Faderen, var Moderens Forhold til Børnene af væsentlig samme Beskaffenhed som efter de sjællandske Love; Sk. L. III—14; Andr. Sunesøn III—5; Personretten S. 45. Om Skifte, der heller ikke her sker, naar Barn dør i Forældres Fællig, se S. 80; Sk. L. I—21; 22; 23; Andr. Sunesøn I—11; om Bevis ved Tvistigheder Program 1893 S. 23.

I Følge Jyske Lov var derimod det principielle Grundlag for Formueforholdene et andet end i Følge de andre Landslove. Sætningen om, at Børnene ikke kunne fordre deres Andel udskiftet, er her ført videre derhen, at der overhovedet frakjendes dem Andel i Boet, saa længe Forældrene leve; jfr. J. L. I—13; som siger, at naar Søn fører Hustru ind til sin Fader og Moder og dør siden, uden at der er truffet nogen Overenskomst om Optagelse af hendes Gods i Fælliget, da tager hun ej mere, end hun indførte, da hendes Husbond ej havde Lod, medens hans Fader og Moder levede, og ham ikke var noget særlig i Hænde givet. Denne Sætning var forøvrigt allerede tidligere anerkjendt som gjældende Ret i Følge Slesvig Stadsret Art. 7; jfr 9; jfr derimod Flensborg Stadsret l. T. Art. 8; jfr 9; d. T. Art. 1; jfr 2. Men ved Siden af, at saaledes Jyske Lov opstillede et nyt Princip, viser den dog, at den overleverede Ordning ogsaa har haft Gyldighed paa det jyske Retsomraade, idet vi endnu træffe tydelige Spor af den paa en Række Punkter. Ikke blot bruges saaledes Ordet Udarving; jfr. J. L. I—10; om den, der er udskiftet fra Faderen; J. L. I—12; men der tales ogsaa om Børn, der leve i Fællig med Forældrene; J. L. I—9, 12, 13; II—65; hvilken Sprogbrug aabenbart viser hen til, at en lignende Ordning som i de andre Lande har hersket i Jylland. Udtrykkene ere endnu blevne de samme, medens Retsforholdet selv er skiftet; men vi møde desuden ogsaa i Jylland praktiske Konsekvenser af det ældre Fællesskab, idet Boet skiftes efter Hovedlodder, som Børnene derhos kunde forbryde alt i Forældrenes levende Live; jfr. J. L. I—24; II—97, 99, 100, 101; og Alt, hvad Børnene, som ikke vare udskiftede fra Fælliget, tjente ved egen Virksomhed, skulde tilføres Fælliget under Straf af ellers at miste Arv; J. L. I—12.

Var Moderen død, kunde Sønnerne, naar de blev myndige, og Døtrene, naar de skulde giftes, kræve deres mødrene Arv, dog med Undtagelse af deres Andel i Kjøbejorden; J. L. I—6, 7, 9; men derimod blev Forholdet uforandret overfor de Børn, som forbleve i Fælliget, idet Faderen øvede samme Raadighed over Fællesgodset som tidligere, men ikke maatte afhænde Børnenes Jord; J. L. I—30; Flensborg Stadsret l. T. Art. 10; d. T. Art. 3. Naar Faderen var død, kunde Børnene strax kræve Skifte med Moderen; jfr. S. 81. Men vare de umyndige, vedblev ogsaa her

regelmæssig Moderens Raadighed; K. Rosenvinge: Gl. d. D. I S. 266; under Lavværgers Tilsyn med Jordegodset, indtil hun giftede sig igjen; jfr Personretten S. 45.

Skifte sker ikke, hvor Barn dør i Fællig med Forældrene; J. L. I—9; 10. Om Delingsmaaden se S. 80—81; om Bevisregler ved Stridigheder se Program 1893 S. 23; om Skiftets Omgjørelse J. L. I—16.

§ 19.

Udvidet og fortsat Formuefællig

mellem Svigerforældre og Svigerbørn, Bedsteforældre og Børnebørn, Stifforældre og Stifbørn; Sødskende.

Naar vi omtale dette udvidede Formuefællig paa dette Sted i Sammenhæng med Formuefælliget mellem Forældre og Børn er Aarsagen den, at sidstnævnte dannede Grundlaget og Udgangspunktet derfor.

1) Mellem Svigerforældre og Svigerbørn. Naar Søn eller Datter, som vare i Fællig med Forældrene, giftede sig og ikke i Anledning af Giftermaalet udskiftede; E. sj. L. I—7; kunde efter de sjællandske Love det Gods, som han eller hun indførte i Fællesskabet, enten lægges i Fællig saaledes, at i Tilfælde af Skifte en tilsvarende Kvotadel af den paa Skiftets Tid tilværende fælles Formue udlagdes Svigerbarnet; V. sj. L. I—2; eller ogsaa kunde Godset indtages efter Vurdering, saaledes at i Tilfælde af Skifte en vis Værdi blev at indbetale; E. sj. L. I—11, som udtrykkelig byder, at der skal ske Lysning paa Tinge af en slig Ordning, og at den, der optages i Fælliget, skal være tilstede og meddele sit Samtykke til den. Men blev ingen slig udtrykkelig Aftale truffen og tinglyst inden Aar og Dag efter Ægteskabets Indgaaelse, indtraadte et lovbestemt Formuefællesskab, hvori det af Svigerbarnet tilførte Gods indgik og Svigerbarnet selv blev berettiget til en Hovedlod; E. sj. L. I—10; og Datteren som Hustru i alt fremtidigt Erhverv nu fik fuld Lod, medens hun tidligere kun havde havt halv Lod; V. sj. L. I—2. Hvad angaar dette lovbestemte Fælligs Omfang erindres, at der

ogsaa ved samme fandt Arvebed Sted; Arvebog Art. 30; medens saadant var udelukket ved det viljesbestemte; E. sj. L. I—11.

Sk. L. I—5 siger, at hvis Bondesøn gifter sig og fører Hustruen ind til Forældrene og avler Børn med hende, og Fællig ej lægges ɔ: Overenskomst om en bestemt Andel i Fælliget ej sluttes, da tage Børnene fuld Lod efter deres Fader. Men lægges Fællig, da faa de ej mere, end han ejede i Boet. Her tales nu udtrykkelig kun om Børnene, ej om Svigerdatterens Forhold; men det tør vistnok anses som givet, at i Mangel af Overenskomst ogsaa hun indgik som lovbestemt Deltager i Fælliget, og at der altsaa i Skaane gjaldt samme Regel paa dette Punkt som i Sjælland.

Derimod gjaldt en anden Regel ifølge J. L. I—13. Her fastholdes nemlig for det Tilfælde, at Bondesøn i Fællig fører Hustru ind til Fader og Moder, Sætningen om, at hendes Husbond ej havde Lod, medens hans Fader og Moder levede, og der ikke var ham noget særligt i Hænde givet. Derfor faar hun i Tilfælde af Mandens Død kun sit indbragte Gods med, hvis Mængde i Tilfælde af Tvistighed Faderen bestemmer med Kjønsnævn, forsaavidt ikke anden udtrykkelig Aftale er truffen derved, at hendes Gods er bleven lagt i Fællig. Her er altsaa Fælliget alene viljesbestemt.

2) Fællig mellem Bedsteforældre og Børnebørn opstod, naar Børn fødtes de i Fælliget værende gifte Børn; V. sj. L. I—1—6; I—2; Arvebog Art. 8; E. sj. L. I—10; i Skaane dog først efter Børnenes Død; Sk. L. I—5; Andr. Sunesøn I—3. Hvad angaar Fælligets Omfang erindres, at her var Arvebed udelukket; V. sj. L. I—2.

3) Mellem Stiffader eller Stifmoder og Stifbørn opkom Fællig derigjennem, at den nye Ægtefælle blev lovbestemt Lodtager i Formuefælliget. Hvis der nemlig ved et sligt Ægteskab ikke blev truffet Aftale af Ægtemanden og Børnenes Værger, ifølge V. sj. L. I—2; Arvebog Art. 32; inden 6 Uger eller, hvis Værgerne vare udenrigs, inden Aar og Dag, efter E. sj. L. I—25 altid inden Aar og Dag, om deres Gods skulde lægges i Fællig eller indtages efter Vurdering, indtraadte det lovbestemte Fællig med Deling efter Hovedlodder; V. sj. L. I—2; 12; 13; Arvebog Art. 48; 51; E. sj. L. I—25; hvilket sidste havde Formodning for sig.

Ved det viljesbestemte Fællig var Arvebed udelukket; V. sj. L. I—1—20; 21; I—2; Arvebog Art. 29; medens det finder Sted ved det lovbestemte; V. sj. L. I—7; hvor derimod Barnmynd ikke havde Virkning i Forhold til Stifbørnene; V. sj. L. I—1; 2; Arvebog Art. 29.

Ifølge Sk. L. I—6; Andr. Sunesøn I—4; indtraadte ligeledes en lovbestemt Fællig efter Hovedlodder mellem den nye Ægtefælle og den anden tilligemed dens Børn, hvis ikke Fællig blev lagt.

Her var der dog efter den ældre skaanske Ret; jfr Sk. L. I—21; den Forskjel i Reglerne, at Bondens Barn, naar det var Udarving, efter Faderens Død kunde forlange Faderens Lod udfundet og delt mellem hans Børn, medens Hustruens Barn efter hendes Død ikke havde en tilsvarende Ret; men denne Forskjel er ophævet derved, at den førstnævnte Regel er bortfalden ifølge Andr. Sunesøn I—11, saa at Reglen derefter simpelthen blev den samme som i Sjælland, at Fællesboet deltes efter Hovedlodder.

Med Hensyn til Jysk Ret erindres, at ved nyt Ægteskabs Indgaaelse uden foregaaende Skifte og uden tinglyst Overenskomst om Formueforholdenes Ordning var Reglen ifølge J. L. I—20 den, at Børnene med Kjønsnævn kunde sværge paa, hvormeget Stiffaderen havde indbragt i Boet, hvorefter dette blev udtaget og Resten delt efter Hovedlodder mellem den længstlevende Ægtefælle og Børnene; jfr S. 82. Ved Siden deraf kunde der vistnok ogsaa finde en Overenskomst Sted angaaende Formueforholdet, idet Godset kunde »lægges i Fællig«; V. A. Secher: Rettertingsd. II S. 11; og saa indtraadte et Formuefællesskab, hvis Virkning i Henseende til, hvad det omfattede, dog først kunde regnes fra Afslutningens Dag; J. L. I—6. Efter Tords Art. 54 antoges dog et sligt Fællesskab ogsaa at kunne indtræde stiltiende; tacita communitas; tighendæ fællig; naar det ikke lystes paa Tinge, hvormeget Børnenes mødrene Arv udgjorde.

4) Sødskendefællig. Naar Fader og Moder vare døde, kunde det hænde, at Børnene forbleve i Fællig. Forsaavidt en eller flere af dem vare umyndige, maatte Værgen med Frænderne træffe en Ordning i Henseende til deres Andel; men den kunde da efter

Omstændighederne gaa ud paa, at de vedblivende erkjendtes for berettigede til en Hovedlod i Fælliget, medens de myndige Brødre selv kunde træffe Aftale derom. En saadan Ordning forudsættes i Særdeleshed i E. sj. L. I—42—44; V. sj. L. I—13, hvor der siges, at naar de flere Børn efter Forældrenes Død sidde sammen i Fællig, da kommer alt, hvad der gives, gjældes eller bødes af og til hver enkelt Deltager i Fælliget, være sig Jord eller andet Fæ, alle Fælligets Medlemmer, til Gode, Brødre dobbelt Lod mod Søstre. Med Hensyn til Gaver gjælder dog en Undtagelse, hvis Sødskende ere Halvsødskende, og Gaven bestaar i Jord fra den, som kun det ene Kuld arver; thi da tilfalder den alene dem.

Hvad den ene Deltager satte til, kom ogsaa til at gaa forholdsvis ud over de andre; men saa kunde og burde Frænderne i fornødent Fald forlange Opgjørelse af Fælliget paa de umyndige Andelshaveres Vegne og lade ham fare med sin Hovedlod, thi skete det ikke, tilsvaredes Broderens Bod og Gjæld ud af Fælliget, og han havde fremdeles sin Andel i Resten. Omvendt kunde en Deltager ogsaa forlange Opgjørelse, naar han havde Krav paa store Bøder for Afhug eller Saar, hvilke Bøder i modsat Fald vilde gaa ind i Fælliget.

De umyndiges Jord maatte de myndige Deltagere under ingen Omstændigheder afhænde; V. sj. L. I—13; E. sj. L. I—44; H. D. D. 7 Maj 1639 (utrykt).

Ifølge J. L. I—19 indtraadte Broders Kone stiltiende i Fælliget, hvis Sødskende vare myndige og ikke gjorde Indsigelse; de umyndige forpligtedes derimod ikke derved.

Om Opgjørelse mellem Sødskende og Stifsødskende se J. L. I—16; 18; E. sj. L. I—21; 22; 24; Sk. L. I—27; 28; III—11; Andr. Sunesøn I—13; III—3.

§ 20.

Uægte Børn.

Af disse omtale Landslovene dels Slegfredbørn; sløkæfrithbørn; dels Horebørn. Om dem alle gjaldt den almindelige Regel, at de nød Børns Ret i Forhold til Moder og mødrene

Frænder, ligesom omvendt disse sidste i Forhold til dem, saaledes at de f. Ex. toge Lejermaalsbøder for Datters Beliggelse, toge Arv efter Børnene o. s. v.; jfr Sk. L. III—16; 17; XIII—7; Andr. Sunesøn XIII—5; V. sj. L. II—45; E. sj. L. II—35; III—7; J. L. I—22; Personret S. 45; jfr dog S. 15. Dog siger Andr. Sunesøn XIII—5; J. L. II—20; udtrykkelig, at Slegfredbarn ikke tager den Lejermaals Bøde, som Faderen maa erlægge for Samleje med Moderen. Ligeledes vare adelige Mødres uægte Børn udelukkede fra Arv efter dem ifølge Frederik I's Fdg 1528; Danske Magasin V S. 77; Frederik II's Gaardsret Art. 16; Reces 1576 Art. 12. Derimod var uægte Børns Retsforhold overfor Faderen under alle Omstændigheder betinget af, at Paterniteten var godtgjort, og Beviset for den synes fra først af ogsaa hos os at kunne være ført mod Faderens Benægtelse ved Jernbyrd. Andr. Sunesøn III—7; jfr J. L. I—22; der ophæver denne Mulighed for Paternitetsbeviset, saa at en Anerkjendelse fra Faderens Side under alle Omstændigheder var nødvendig for at et Retsforhold kunde indtræde mellem Faderen og det uægte Barn; jfr Andr. Sunesøn III—7: unde constitutum est, ut naturalis filii pater non nisi voluntarius haberetur. Hvilken Retsvirkning der fra gammel Tid var knyttet til den beviste Paternitet, indeholde vore Love ingen Oplysning om, men derimod give de udførlige Regler om Faderens egen Anerkjendelse af den. En saadan Anerkjendelse maatte ske ved Lysning paa Tinge eller for Kongen; Sk. L. III—16; 18; 20; Andr. Sunesøn III—7; XIII—5; XIII—20; samt V. sj. L. II—44; 46; E. sj. L. I—16; J. L. 1—22; og bestod i, at Faderen personlig lyste, at Barnet var hans Barn, hvorhos Jyske Lov endnu udtrykkelig kræver, at Barnet skal føres til Tinge, hvilken Nærværelse ogsaa i de andre Lande synes at have maattet være nødvendig for at Tingsmændene kunde aflægge Vidnesbyrd om Barnets Identitet, ligesom den i hvert Fald maatte udkræves, forsaavidt der blev Spørgsmaal om at skøde Barnet noget eller give det noget i Hænde ved Anerkjendelsen. En saadan Anerkjendelse var den nødvendige Forudsætning for, at Barnet kunde erhverve nogen Ret overfor Faderen og omvendt han overfor det; men i Henseende til Spørgsmaalet om, hvorvidt den blotte Tinglysning var til-

strækkelig, eller om der udkrævedes mere, og hvilken Virkning der da indtraadte, vare Reglerne i Landslovene væsentlig afvigende. Ifølge Andr. Sunesøn III—7 var den ældre skaanske Rets Regel den, at Faderen ved Tinglysningen kunde skjøde Barnet faste Ejendomme eller, hvis han ikke havde saadanne, bestemme, hvad Løsøre han vilde give det, og saa beboldt Barnet, hvad der virkelig var blevet overleveret det i Faderens levende Live, men ikke videre; jfr Sk. L. III—16; som strængt paabyder, at Tingsvidne om, at Faderen gav det noget, ikke skal gjælde, naar det ikke gaar ud paa, at Barnet virkelig har faaet Gaven i Hænde, og at det derfor heller ikke er tilstrækkeligt, at Faderen siger at ville være Barnets Bryde undtagen i Henseende til det Gods, som det selv har i sin egen Hævd udenfor Faderens Gaard. Var der saa ved Faderens Død noget i Behold af denne Gave, hvor lidet det end var, var Barnet ogsaa arveberettiget efter Sødskende og fædrene Frænder. Om en Begrændsning af, hvad Faderen saaledes maatte give Barnet i Hænde af Hensyn til hans ægte Børn, er der ikke Tale paa de anførte Steder; men denne Tavshed forklares ved Forudsætningen om, at det, der var givet Barnet, var mindre betydeligt; jfr Sk. L. III—20: »saa lidet som det er.« Den nyere skaanske Ret, som omtales hos Andr. Sunesøn III—7; jfr Sk. L. III—16 og 20; har derimod opstillet den Regel, at den nævnte Forskrift kun vedblev at gjælde for det Tilfælde, at Manden havde ægte Børn, hvorimod han, hvis han ikke havde saadanne, kunde nøjes med at tinglyse, at Barnet skulde arve alt efter ham og skøde uden Hensyn til nogen Besiddelsestagelse og derfor ogsaa uden Hensyn til, om Barnet befandt sig i hans Gaard eller udenfor. Fik han da siden ægte Børn, tog Barnet halv Lod imod dem. Som Følge heraf kunde det være af Vigtighed for Barnet at godtgjøre, at der ikke var givet det noget i Hænde, hvilket kunde ske ved Vidner og Tyltered; Sk. L. III—20; Andr. Sunesøn III—7. Faderen fik i alle Tilfælde samme Ret til at tage Bøder og Arv efter det anerkjendte som efter det ægte Barn; V. sj. L. II—44 til 46 stemmer ganske hermed. Derimod skjelner E. sj. L. I—18 imellem, om Faderen lyser Barnet i Kuld og Kjøn til fuldt Frændskab; frændsumæ; og giver det noget i Hænde, i hvilket Tilfælde det maa nøjes med, hvad han saaledes

giver det, eller han lyser det til sit Barn og skjøder det noget efter sin Død, hvilket da ikke maa være mere end halv Lod mod Ægtebarn, kun i dette sidste Tilfælde havde det ogsaa Arveret efter fædrene Frænder lige med ægte Børn.

Medens saaledes de skaanske og sjællandske Love ere enige om, at foruden Lysning en Gave inter vivos eller Skjødning mortis causa skal til for at skaffe Barnet Arveret, er derimod efter J. L. I—21; jfr Slesvig Stadsret Art. 67 og Flensborg Stadsret l. T. Art. 78; d. T. Art. 13; en Lysning paa Tinge i Kuld og Kjøn uden Skjødning tilstrækkelig til at skaffe Barnet Arveret, halvt Lod mod ægte Børn, hvis saadanne findes, ellers fuld Arveret efter Faderen og i alle Tilfælde fuld Arveret efter fædrene Frænder; Slesvig Stadsret Art. 67; Flensborg Stadsret l. T. Art. 78; d. T. Art. 13; jfr. K. Rosenvinge Gl. d. D. II S. 31. Men ved Siden deraf gaves der Faderen en Ret til at skjøde Barnet noget efter hans Død eller give det noget i Hænde i hans levende Live, og i Forbindelse med denne Gave kunde han ogsaa bestemme ikke blot, at det skulde nøjes dermed, men ogsaa, at det ej skulde arve (eller arves af) fædrene Frænder; jfr V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 545; som kræver, at Gaven skal ydes paa Tinge, og Hustru og Arvinger samtykke i den. Om Bøder for thinglyst Slegfredbarn se Sk. L. III—18; J. L. I—22; 2—20. Om Slegfredsbørns Legitimation ved efterfølgende Ægteskab se ovenfor S. 83—84.

Medens Slegfredbørn paa den anførte Maade kunde legitimeres, gjaldt derimod i Følge J. L. I—25 en anden Regel om Horebørn, ɔ: saadanne, som vare avlede udenfor Ægteskab med en gift Kvinde. Om disse Børn hedder det, at de ikke arve Faderen, endog han lyser og skøder dem alt det, han maa mest uden at sælge dem noget i Hænde, forinden han dør. Meningen dermed er, at Faderen i Kraft af sin Raadighed over sin Ejendom ikke var udelukket fra at give deraf til dem som til andre; men Anerkjendelse som ægte og dermed følgende Arveret efter ham og hans Frænder kunde han ikke tillægge Børnene.

Foruden den Betydning som Forskellen mellem ægte og uægte Børn saaledes havde indenfor Familierettens Omraade; jfr ogsaa S. 45; maa fremhæves den Forskel, som fremkom mellem begge Arter, derved, at der krævedes ægte Fødsel til Over-

førelse af adelige Rettigheder, til Præstevielse og til Optagelse i Gilder og Lavg; jfr allerede J. L. I—22 om, at ingen maa »vrækæ« Barn, som Faderen har tinglyst, hvori synes at indeholdes en Forudsætning om, at der allerede den Gang gjorde sig en Lyst til at kaste Vrag paa uægte Børn gjældende.

§ 21.

Andre Slægtskabs- og Svogerskabsforhold.

Næstefter Forholdet mellem Forældre og Børn bliver der dernæst Spørgsmaal om en Undersøgelse af de andre Slægtskabsforhold, der medføre retlige Virkninger, og om Beskaffenheden af de Virkninger, der saaledes ere knyttede til dem.

Den første Opgave bliver her at give Svar paa det Spørgsmaal, hvor langt Slægtskabet retlig udstrækker sig, og hvor omvendt Grændserne for dets Bestaaen i retlig Henseende ere dragne. Dette maa selvfølgelig undersøges, idet man tager Retsvirkningerne til Udgangspunkt, da det maa afhænge af de retlige Virkningers Ophør, hvor Grændsen for Slægtskabet i retlig Henseende skal drages. Vi kunne nu i Datidens Love ikke vente at finde en Besvarelse af dette Spørgsmaal i al Almindelighed; men der kan kun blive Tale derom for enkelte Virkningers Vedkommende, og med Hensyn til de derom givne Bestemmelser bliver det da yderligere at undersøge, om disse ere af en mere speciel eller mere omfattende Betydning.

Om den kirkelige Lovgivnings Afgrændsning af Slægtskabet som Ægteskabs Hindring henvises til det ovfr S. 61 bemærkede. Hvad den verdslige Lovgivning angaar, kan først fremhæves, at vi finde forholdsvis flest af saadanne Grændsebestemmelser i den yngste af Landlovene, nemlig Jyske Lov, og dette taler for, at Udviklingen nærmest har været den, at man oprindelig ikke har kjendt bestemte Grændser for Slægtskabets Udstrækning, men at disse først efterhaanden ere blevne indførte paa enkelte Punkter, og at følgelig disse Forskrifter heller ikke kunne formodes at have Gyldighed uden for det Omraade, for hvilket de ere givne, tilmed da de ere indbyrdes væsentlig afvigende.

Først kan saaledes mærkes et enkelt Forhold, i hvilket Slægtskabets Grændser ere dragne forholdsvis snævert, nemlig i Henseende til Slægtskabets Evne til at gjøre en Mand inhabil som Nævning, hvilket den ej maa være, der er Sagsøgerens Frænde innæn thrithie mannæ; E. sj. L· II—26; og i Henseende til Frændernes Ret og Pligt til at være med i Kjønsnævn. Det hedder nemlig i J. L. I—1, at Kjønsnævn er tolv Mænd inden tredje Byrd og inden Syssel. Som det vil ses af den sidste stedlige Begrænsning er der her imidlertid Tale om en mere vilkaarlig Adskillelse indenfor Frænderne, endogsaa efter Hensyn til Bopælen, og denne Bestemmelse kan derfor under ingen Omstændigheder formodes at skulle have en almindeligere Betydning, hvor Talen er om Slægtskabet og dettes almindelige Virkninger; Sk. L. I—2; V—29; Andr. Sunesøn I—1, V—4; Valdemars II's Fdg om Jernbyrds Afskaffelse; E. sj. L. I—2; kjende den heller ikke, men kræve kun i Almindelighed, at Mændene skulle være af Slægten; de consanguineis. Kanske skyldtes den Kirkens Opfattelse af tredje Grads Slægtskab som det nærmere i Modsætning til det fjernere Slægtskab; thi vi møde denne Sondring ogsaa i Kirkelovene, hvor den, der sigtes for at have forbrudt sig mod Fader eller Moder, Broder eller Søster, Sødskendebørn eller Næstsødskendebørn, skal værge sig med Nævn; men den, som er fjernere beslægtet, med Tylvter Ed. Saa meget mindre kan man lægge Vægt paa den anførte Grændsebestemmelse, som man end ikke har fastholdt den indenfor det Omraade, for hvilket den var bestemt til at gjælde, idet Tords Art. 91 har udvidet Adgangen saaledes, at den, der var beslægtet med en Mand infra quintam lineam, kunde give Lov med ham.

En Grændsebestemmelse af en anden Udstrækning og paa et andet Omraade møde vi dernæst i J. L. II—26, hvorefter den, der var fjernere beslægtet med en Mand end i fjerde Led, ikke var forpligtet til at yde ham Bidrag til Mandebod, men saadant var overladt hans gode Vilje; og omvendt var heller ingen fjernere Slægtning berettiget til Andel i den, der var erlagt for hans Drab, forsaavidt ikke de nærmere Frænder godvillig vilde yde ham Andel deri. En tilsvarende Bestemmelse findes heller ikke i de andre Landslove, hvor Grændsen; jfr E. sj. L. III—26: »e mæth hans frændsum ær«; er draget paa en ganske anden Maade; jfr

Strafferet S. 95; og det er derfor rimeligt at antage, at ogsaa den er positiv draget i Jyske Lov, og draget forholdsvis snævert af Hensyn til Bestræbelsen for at indskrænke Frændernes Forpligtelse. Derimod stiller Spørgsmaalet sig mere tvivlsomt i Henseende til Reglerne om Slægtskabsgrændsen, forsaavidt angaar Slægtninges Adgang til Arv. Herom haves ogsaa en Forskrift i J. L. I—23, hvor der tales om ret Arving inden syvende Mand, hvilken videre Udstrækning af Slægtskabets Grændse yderligere bestyrker Antagelsen af de før nævnte Grændsebestemmelsers specielle Karakter. Men har denne syvende Mands Grændse været den ældre, eller har ogsaa Jyske Lov først indført den? Derimod taler selve Forskriftens Affattelse, idet den ingenlunde tyder paa, at Loven selv først vil indføre den; men den omtales snarere lejlighedsvis som en given og gjældende Grændse; jfr Ordene: »æn ær rætæ arving til innæn sivnde mannæ,« . . . »æn of ængi rætæ arving hittes . . . æn kumær ængi rætæ arving« etc. Undersøge vi da de andre Landslove, er det først saa, at der ikke i Skaane findes Bestemmelser, der vise, at Grænsen ogsaa har været anerkjendt der. Tværtimod siger Sk. L. II—6; jfr Andr. Sunesøn II—1; at Arv skal fremgange, medens Arv er til og Slægt. Arvebogen Art. 14 gjengiver imidlertid denne Regel med den Begrændsning, at Arv skal fremgange, medens Afkom er til. Gaa vi dernæst videre til de sjællandske Love, hedder det i E. sj. L. I—17; at Arv gaar frem, saa længe Slægtninge; frænsumæ; ere til, og naar de ikke længere findes, tager Kongen Arven. Men paa den anden Side indskrænker dog V. sj. L. I—1; 8; i Lighed med Arvebog Art. 14; jfr E. sj. L. I—16; J. L. I—4; sig til at udtale, at Arv bør at fremgange, medens Afkom er til, og har ikke den vide Regel om dens Fremgang, medens Slægtninge ere til. Tværtimod finde vi draget en positiv Slægtskabsgrændse ved Arv i V. sj. L. I—20; hvor Grændsen sættes ved femte Mand. Man har dog henvist til, at Valdemars Lov lige i Forvejen har opregnet visse Slægtskabsled, nemlig Forældre, Søskende, Bedsteforældre og Broders og Søsters Børn som arveberettigede. Naar den derefter fortsætter med andre Slægtninge indtil femte Mand, kunde dette Udtryk formentlig forstaas som regnet fra de særlig opregnede Slægtninge, og Resultatet vilde da blive syvende Mand, regnet fra

Arveladeren, hvilket Udtryk ogsaa er optaget i Arvebogen Art. 58; jfr Stemann: Retshistorie S. 310. Men herimod maa dog erindres, at de opregnede Slægtninge ikke ere beslægtede i anden, men i første Grad efter den Regnings Maade, som følges i E. sj. L. I—17. Den regner nemlig kanonisk, forsaavidt som den i Sidelinien kun tæller Fødslerne paa den ene Side, idet den siger, at der er to Mænd mellem Sødskendebørn, tre Mænd mellem Næstsødskendebørn o. s. v. Denne Beregningsmaade maa utvivlsomt ogsaa følges andetsteds, hvor der er Tale om tredje Byrd, fjerde Mand; quinta linea; J. L. I—1; II—26; Tords Art. 92; allerede af den Grund, at den romerske Beregningsmaade vilde drage Grændsen aldeles urimeligt snævert. Men paa den anden Side erindres, at E. sj. L. I—17 regner ukanonisk, idet den i den ulige Sidelinie tæller Fødslerne paa den korteste Side, da den udtrykkelig fremhæver, at der kun er én Mand mellem Broder og Søster og deres Sødskendes Børn, eller, som man korrektere kan udtrykke det, den regner kun de mellem Slægtningene liggende Fødsler med; jfr Udtrykkene: thæn, ær én; tva; thre; fyuræ; man ær i mællæn; og efter denne Beregning vilde vi kun naa til sjetteMand i V. sj. L. I—20; men paa den anden Side ere Udtrykkene i denne Artikel anderledes affattede: then, thær næst ær at bürth til fæmtæ mannæ, saa at de lade Mulighed aaben for en anden Forstaaelse. I hvert Fald er syvende Mands Grændsen opstillet i Artiklens Gjengivelse i Arvebogen Art. 58 og i J. L. I—23. At syvende Mands Grændsen saaledes trængte igjennem forklares naturlig ved dens Overensstemmelse med den kanoniske Ret; jfr c. 6 D. c. XXXV qu. 5. Desuagtet kunne de almindelige Udtryk i de før anførte Bestemmelser af Skaanske Lov og Eriks sjællandske Lov vistnok tjene til Bevis paa, at der har været en Tid, da man heller ikke i Henseende til Arveretten anerkjendte nogen positiv Slægtskabsgrændse; men at en saadan først har uddannet sig i Tidens Løb under Kirkens Paavirkning og vel ogsaa med særligt Hensyn til Kongens subsidiære Arveret. Efterat denne Regel var opkommen, maatte da selvfølgelig ogsaa saadanne Udtryk som: »saalænge Slægtninge ere til« forstaas i Overensstemmelse med den. Imidlertid er man vistnok uberettiget til at udvide ogsaa denne Grænsebestemmelse udenfor Arverettens Omraade, f. Ex. i Henseende til Værgemaalet, hvor Jyske

Lov ikke anerkjender den, men kun henviser til, at næste Slægtning skal være Værge; J. L. I—7; 28; 33; her maa derfor vistnok Slægtskabets Udstrækning anerkjendes som aldeles ubestemt; jfr Personret S. 44.

Spørge vi dernæst om Slægtskabets Retsvirkninger, er der visse blandt disse, som ere rent familieretlige, og som derfor ogsaa ere bevarede i den gjældende Ret: Slægtskabets Betydning som Ægteskabshindring og Forudsætning for Blodskams Begaaelse jfr ovenfor S. 61—62; samt Ret og Pligt for Frænderne til at overtage Værgemaalet for deres umyndige Slægtninge, jfr Personretten S. 43 flg. Dernæst Arveretten, der ikke maa forvexles med den Andelsret i et Formuefællig, der bestod mellem Ægtefæller, Forældre Børn m. fl. efter de foran S. 69 og 84 fremstillede Regler. Oprindelig var Arveretten uden Tvivl alene begrundet paa Slægtskab; men da der alt i Landslovene var indtraadt en Forandring heri, idet ikke blot Ægteskab kunde medføre en Arveret for Manden, men ogsaa en Viljeserklæring kunde begrunde den, vil der være Anledning til at fremstille Arveretten i et særligt Afsnit, ikke blot som en til Slægtskab knyttet Retsvirkning.

Ved Siden af disse vedblivende Virkninger af Familieforholdet var der dernæst i Fortiden knyttet endnu andre Virkninger dertil. som ere bortfaldne under de forandrede sociale og politiske Tilstande. Hertil hører foruden de andetsteds omtalte Virkninger; jfr ovenfor S. 57; Slægtens Ret i Henseende til det enkelte Medlems Jordejendom, som indskrænkede baade den enkelte Ejers frie Raadighed derover og Ægteskabets Retsvirkninger i Henseende til den. Det sidste Forhold er omtalt ovenfor S. 71. Den første Virkning fremtraadte særlig i Lovbydelsespligten, hvorved forstaas Forpligtelsen for Ejeren til, naar han vil afhænde sin Jord, først at give Frænderne Adgang til at erhverve den. Denne Forpligtelse fandt Sted for barnløs Mand; jfr S. 73; i Henseende til Arvejord, hvilket udtrykkelig siges hos Andr. Sunesøn III—2: predium avitum; quod progenitorum suorum fuerat; og maa forudsættes i de andre Love; jfr Sk. L. III—7; E. sj. L. III—2; J. L. I—31; Tords Art. 29. Ligeledes erklærer Andr. Sunesøn III—2 udtrykkelig, at den kun fandt Sted ved Afhændelse, ikke ved Mageskifte, med mindre Forskjellen

i Værdien mellem de mageskiftede Ejendomme var saa stor, at der betaltes mere end 3 Mark i Penge fra den ene Side. Lovbydelsen skulde foregaa paa lovligt Ting; jfr E. sj. L. II—50; under hvilket Jorden var beliggende; vilde næste Slægtning kjøbe, kunde Eieren strax skjøde paa første eller andet Ting. Ellers maatte Lovbydelsen fortsættes indtil tredie Ting, hvilket er Regel efter J. L. I—32; Repert. Dipl. I S. 253. Frænderne vare berettigede til at erhverve Jorden for dens rette Værdi, pro justo pretio, som det hedder hos Andr. Sunesøn III—2, eller for den højeste Pris, for hvilken lignende Jord var solgt i Bygden, som det siges i E. sj. L. I—35; og vare altsaa efter Landslovene ikke forpligtede til at erlægge det samme Beløb, som den fremmede Kjøber bød.

Hvad angaar Følgerne af Lovbydelsespligtens Tilsidesættelse, vare Reglerne afvigende i de forskjellige Provinser. I Skaane var Spørgsmaalet omtvistet; men den Mening sejrede, at Frænderne ikke kunde omstøde Salget, men kun kræve en Bøde af 3 Mark; jfr Sk. L. III—7; Andr. Sunesøn III—2. Ifølge E. sj. L. III—4 kunde Salget derimod omstødes, dog kun indtil Kjøberen havde fanget Lavhævd, hvis Erhvervelse imidlertid overfor Børn. »ther ai ære fuld aldræth æller the mø, thær ey ær man nægift«; først kunde begynde fra den Tid, da Mand var fuldvoxen og Mø gift; jfr Personret S. 51; hvorimod Reglen i J. L. I—34 var den, at Tilbagesøgning kunde finde Sted, selv efter at Lavhævd var erhvervet; K. Rosenvinge: Gl. d. D. II S. 94; foruden at Sælgeren skulde bøde sine tre Mark. Benægtede Frænderne, at Lovbydelse havde fundet Sted, skulde Sælgeren ifølge Sk. L. III—7; Andr. Sunesøn III—2; bevise den ved Tylvtered, men ifølge Tords Art. 43 ved Tingsvidne; Repert. Dipl. I S. 230.

Reglen om Lovbydelsespligten omfattede oprindelig alt Arvegods, Skov og Mølle derunder indbefattet; E. sj. L. III—5; ikke blot paa Landet, men ogsaa i Byerne; jfr Ribe Stadsret Art. 49; Flensborg Stadsret d. T. Art. 102; Aabenraa Skraa Art. 2 3. Men i saa Henseende skete en Forandring ved H. D. D. 1554; jfr Krag: Kristian III's Historie; Suppl. S. 232; jfr K. Rosenvinge: Gl. d. D. III S. 140; jfr derimod I S. 224. Kilden til D. L. 5—3—4, der erklærede Kjøbstadsgods for Løsøre; J. L. I—38 gjorde dernæst en Undtagelse fra Lovbydelsespligten i

Henseende til den Jord, der solgtes til Guds Hus, fordi alle kristne Mænd skulle være Brødre; jfr dog Repert. Dipl. I S. 253. Men iøvrigt finde vi ingen Undtagelse fra Reglen i Henseende til Jordegods paa Landet før Reces 1547 Art. 30; 1558 Art. 49; ifølge hvilken adelige Ejendomme kunde sælges uden Lovbydelse, der derefter kun bevaredes i Henseende til Bondejord.

I Henseende til Lovbydelsen gjorde Sondringen mellem fædrene og mødrene Frænder sig gjældende paa den Maade, at fædrene Jorden kun lovbødes til fædrene, mødrene Jorden kun til mødrene Frænder; J. L. I—24.

Til Værgemaal kaldtes begge Slags Frænder, dog under iøvigt lige Omstændigheder med Fortrin for fædrene Frænder; jfr Personret S. 44. I Bidraget til Mandebodens Udredelse og Modtagelse deltoge ogsaa begge Slags Frænder paa den i Strafferetten S. 94 flg. omtalte Maade.

Svogerskab i fjernere Grader havde kun Betydning som Ægteskabshindring og som Forudsætning for Blodskams Begaaelse; jfr ovenfor S. 61 og Strafferetten S. 44.

§ 22.

Indtræden i Slægtninges Sted.

Exempel derpaa foreligger fra gammel Tid derigjennem, at Personer svore sig sammen i Fostbrødrelag med de deraf flydende Virkninger i Henseende til Ret og Pligt til Hævn, Eftermaal og Frændebod m. m.; jfr M. Pappenhejm: Die altdänischen Schutzgilden S. 18 flg; 82 flg. I saa Henseende kan især mindes den bekjendte Beretning om Hardeknud og Magnus den Gode; Nord. Tidsskr. IV S. 11—12. Denne Indtrædelse i Slægten virkede endog ved denne Lejlighed til, at den svorne Broder kunde gjøre den Konge Ættens Medlemmer forbeholdte Adgang til at vælges til Konge gjældende.

I Personretten S. 9 er dernæst omtalt, hvorledes en fri Mand kunde tage en frigiven Person i Æt med sig, hvorved han berettigedes og forpligtedes til at tage og give Bøder for ham. I den senere Retsbrug møde vi Slægtninges; K. Rosenvinge: Gl. d. D. II. S. 259; og Fremmedes; N. d. M. VI S. 166; An-

tagelse i **Børns Sted** af barnløse Forældre. Saadan Antagelse skete med **Hjemmel af** Forskrifterne i J. L. I—22 om Kuldlysning af **Slegfredbørn**; jfr Ordene: »Hvæm sum fathær gør sik til barn, thæn ma engi man vrækæ«; og Antagelsen fandt da ogsaa Sted i **Form af Kuldlysning**; Secher & Støchel II S. 119. Den skete med **Hustrus Samtykke** og medførte Lydighedspligt for Barnet samt **Arveret for** dette endog til Arvejorden, som det derfor **erhvervede uden** Lovbydelse. For at afskjære mulig Indsigelse fra **Slægtens Side** finde vi erhvervet kgl. Konfirmation paa **Overenskomsten**; J. E. Larsen: Saml. Skr. I—1 S. 399.

ARVERET.

§ 23.

Indledende Bemærkninger.

I vor ældre Ret anerkjendtes fra først af den Sætning, at en Persons efterladte Formue ved hans Død ikke blev herreløs, men at Døden derimod var en Aarsag til dens Overførelse til andre. Ligesom imidlertid Slægtens Ret, efter hvad der foran er paavist, allerede i den enkeltes levende Live gjorde sig gjældende indenfor visse Grændser som indskrænkende hans Ret og Raadighed over Godset, saaledes erkjendtes Slægten ogsaa at have en Ret til at sukcedere ham, og Slægtskabet var derfor fra først af den eneste Adkomst til Arveret. I Forbindelse hermed gjorde imidlertid Ægteskabet i Tidens Løb sine Virkninger gjældende ogsaa i Henseende til Arveretten saaledes, at Manden efter Hustruens Død behandledes i Lighed med Slægtningene, idet han nød samme Ret som Søn, og derved blev ogsaa Ægteskabet anerkjendt som en Adkomst til at arve. Derimod kunde den enkeltes Ret til selv at indsætte sig Arvinger først vinde Anerkjendelse efter Kristendommens Indførelse, idet man anerkjendte Retten til at testere, hvorved Godset unddroges Familien, som en Undtagelse til bedste for kirkelige Anstalter, fra hvilke Begunstigelsen saa udvidedes til bedste for verdslige Personer, og ad denne Vej anerkjendtes ogsaa Testament som en Adkomst til Arv. Subsidiært gjaldt endelig den Regel, at Gods, som efterlodes af den, der ikke havde Arvinger eller ikke fyldestgjorde Betingelserne for at kunne efterlade Arven til sin Slægt, eller hvis Arvinger ikke meldte sig inden Aar og Dag, eller efter hvem de havde fragaaet Arv og Gjæld, tilfaldt Kongen i Kraft af den almindelige Sætning, at Kongen ejer det, som ingen anden har Ret til. I Lighed med denne Kongens Arveret kan opfattes den, som Bisperne tilegnede sig efter afdøde gejst-

lige, der til en vis Grad var anerkjendt ved de kirkelige Statuter, men i et endnu videre Omfang øvedes som et faktisk bestaaende Misbrug. Vi skulle nedenfor nærmere omhandle de her opregnede Adkomster efter først at have omhandlet visse almindelige Betingelser for Arveretten.

§ 24.

Om de almindelige Betingelser for at kunne arve.

Den første blandt disse er, at den Person, som skal arves, er død. Var Døden en Følge af Henrettelse eller Selvmord, forbrødes den Dødes Boslod til Kongen; Statsret S. 144; Kanc. Brevbøger 1561—65 S. 53; i Næstved til Klosteret S. R. D. IV S. 363; men Jorden forbrødes kun for crimen læsæ majestatis; D. K. Hdf. S. 166; jfr dog Slesvig Stadsret Art. 21; Flensborg Stadsret l. T. Art. 29; d. T. Art. 117, som medtager Landflygtige og Fredløse samt dem, der ere dømte for en stor Forbrydelse; ardua causa; blandt dem, der forbryde deres Jord. Ribe Stadsret Art. 25 lader dog ikke Boslods Forbrydelse indtræde for Selvmordere, men kun for dem, der ere blevne hængte for Tyveri, Halvdelen til Fogden, Haldelen til Byen. Der findes ikke i vor ældre Ret en Dødsformodning, i Kraft af hvilken en Arvefølge kan finde Sted; men Efterladenskaberne efter den, der gik i Kloster, arvedes som efter en Afdød; Andr. Sunesøn II—2; E. sj. L. I—31; V. sj. L. I—4.

En særlig Betingelse for, at en afdød Person kunde arves af sine Slægtninge, findes kun opstillet indenfor det jyske Retsomraade i Kjøbstæderne, i hvilke det fra gammel Tid var nødvendigt, at en Person tilkjøbte sig Retten til at arves af Slægten ved Ydelse af en Afgift til Kongen af fire Ørtug og to eller tre Penninge, som benævnedes Arvekjøb. Ifølge den gamle slesvigske Stadsret Art. 29; Flensborg Stadsret l. T. Art. 38; d. T. Art. 11; skulde denne Afgift kun erlægges af Mænd, alle de fremmede og de Borgere, som vare gifte; men ifølge Haderslev Stadsret Art. 11 gjøres ikke længere Forskjel mellem gifte og ugifte Borgere. Ifølge de anførte Stadsretter skulde Vedkommende dernæst sørge for at erlægge Afkjøbet saa be-

timelig, at han selv kunde holde Vægten; men Ribe Stadsret Art. 108 tillader dog, at Arven kan tages, selv om Afgiften ikke er erlagt, naar Arveladeren er bortkaldt ved en pludselig Død. Valdemar III's Hdf. 1326 Art. 43 bestemte, at dette Arvekjøb skulde være afskaffet, men det synes dog at være blevet bevaret i de jyske Stæder som en Afgift af fremmede; Privileg. for Viborg 1440 Art. 8; for Kolding 1452 Art. 37. Udenfor det jyske Retsomraade nævnes Arvekjøb slet ikke som saadant; jfr Statsretten S. 26.

Dernæst maatte den Person, der skulde arve, have overlevet Arveladeren. I saa Henseende opstilledes en Formodning til Gunst for Børnene i Forhold til Forældrene, saaledes at det, naar Spørgsmaalet var, om henholdsvis en af Forældrene havde overlevet et Barn eller omvendt, formodedes, at Barnet var længstlevende; Sk. L. I—4; J. L. I—1; E. sj. L. I—2; V. sj. L. I—17; Arvebog Art. 54. Var det omtvistet, hvorvidt denne Betingelse forelaa, kunde Moderens Værge eller Moderen selv eller Faderen i paakommende Tilfælde ved Vidner og Kjønsnævn eller efter Jyske Lov alene ved Kjønsnævn føre Beviset for, at Barnet havde overlevet Faderen eller Moderen; jfr Personret S. 35; 36; 55; Sk. L. I—2; Andr. Sunesøn I—1; E. sj. L. I—2; J. L. I—1. Med Hensyn til Beviset for Betingelsens Tilværelse henvises iøvrigt til den efterfølgende Fremstilling af Arvefaldet.

I Henseende til Spørgsmaalet, om Personen for at kunne arve allerede skulde være født til Verden paa den Tid, da Arven faldt, eller om det var tilstrækkeligt, at den var undfanget, erindres, at oprindelig vistnok det første havde maattet kræves. Ligesom der i Forholdet mellem Slægtningene, f. Ex. naar Talen blev om, hvem der skulde bidrage til Mandeboden, kun toges Hensyn til de paa det kritiske Tidspunkt, da Drabet skete; Sk. L. V—9; Andr. Sunesøn V—3; eller Bøden skulde erlægges; E. sj. L. III—26; allerede fødte Medlemmer, saaledes var det vistnok ogsaa i Henseende til Arveretten den oprindelige Regel, at Personen for at kunne tage Arv maatte være født paa den Tid, da Arven faldt. At Arven, som tilfaldt et Medlem af Familiefælliget, kom samtlige Fælligets Medlemmer, deriblandt ogsaa de efter Arvefaldet fødte, til Gode; V. sj. L. I—1—17; er ingen egentlig Undtagelse fra den anførte Regel. Denne er dog allerede

forandret i Landslovene, der alle forudsætte, at en posthumus, med hvem Moderen har været frugtsommelig ved Faderens Død, tager Arv efter ham, dersom han kommer levende til Verden med Hud og Haar, med Navle og Næse, hvorfor Beviset i paakommende Tilfælde føres paa den Side 107 anførte Maade; Sk. L. I—2; Andr. Sunesøn I—1; E. sj. L. I—2; J. L. I—1. Endvidere fremgaar det af V. sj. L. I—6, at Fosteret ogsaa tager Arv efter Bedsteforældrene, men det tilføjes sammesteds, at det kun kan tage Arv efter andre Slægtninge, dersom der savnes andre Arvinger, og denne Bestemmelse staar saaledes endnu som et Minde fra den Tid, da Fosterets Stilling var mindre god.

Det var dernæst ikke tilstrækkeligt, at Fosteret var blevet levende født, men det maatte endvidere efter Kristendommens Indførelse være blevet gjenfødt ved Daaben for at kunne tage Arv, eller, som det udtrykkes, have faaet sin Kristendom, fordi ingen hedensk Mand maatte arve; Formodning for, at Barnet var blevet kristnet, og Beviset derfor førtes paa den S. 107 angivne Maade; jfr Sk. L. 1—1; J. L. I—1; V. sj. L. I—6; Arvebog Art. 43; E. sj. L. I—2; Personret S. 27.

Før Reformationens Tid blev der ikke Spørgsmaal om nogen bestemt kristelig Trosbekjendelse som Betingelse for Arveret; men da Konfessionsforskjellen var fremkommen ved Reformationen, blev yderligere ved Reces 1615 Art. 1; 1643 I—3—1; Papister udelukkede fra at kunne arve, dog saaledes, at deres Arvelod ej skulde tilfalde Medarvinger; men deres egen næste Slægt var deres Arving; Personret S. 27.

At den Person, der skulde kunne arve, maatte være fri, er udtrykkelig sagt i J. L. I—25, ifølge hvilken Trælle ej maa arve; jfr V. sj. L. III—12; E. sj. L. III—29; hvilken Forskrift ikke blot forklares ved Trællens Mangel paa Retsevne, men ogsaa derved, at Trællens Formue tilhørte Herren, og at den Arv, som var tilfaldet Trællen, derfor i Virkeligheden vilde være kommen Herren til Gode. Fra dette Synspunkt forklares det ogsaa, at Fledføringer udtrykkelig vare udelukkede fra at arve ifølge samme Artikel, der ogsaa udelukkede Klostermænd; jfr Sk. L. II—11; Personret S. 27; forsaavidt ikke Klosteret nød et særligt Privilegium i saa Henseende; S. R. D. VIII S. 187; 189; 245; Repert. Dipl. I S. 272. Til Gjengjæld fik eller toge de

Personer, der gik i Kloster, i Reglen en Medgift med; Repert. Dipl. I S. 59; 133; 158; 222 m. fl. Efter Reformationen anerkjendte man en Arveret for de Munke, der vare fordrevne fra Klostrene, men ikke for de Nonner, der egenmægtig vare rømte derfra; K. Rosenvinge: Gl. d. D. I S. 49; III S. 123. Jomfruer tabte ikke deres Arveret ved at blive indtagne i Maribo Jomfrukloster; H. D. D. 19 Juni 1622 (utrykt). En Indskrænkning som den anførte for Klostermænd gjaldt ikke for de øvrige Gejstlige, der kunde have egen Formue, og ligesom de arvede deres Slægtninge, saaledes kunde de ogsaa arves af dem, forsaavidt ikke Bispernes Myndighed, som ovenfor nævnt, gjorde Indgreb deri; jfr D. K. Hdf. S. 153.

En Selvfølge var det dernæst, at alle Danske kunde arve uden Hensyn til Sondringen mellem Landene. Men det samme gjaldt vistnok ogsaa om Udlændinge. At disse i jyske Kjøbstæder for at kunne arves, maatte have erlagt Arvekjøb, er berørt ovenfor S. 106. Men naar saadan Betingelse var opfyldt, kunde de uden Tvivl arves saavel af Indfødte og Fremmede. idet der intet Steds findes opstillet særlige Betingelser for Udlændinges Adgang til at tage Arv; jfr E. sj. L. III—57, hvorefter Arven, naar en Udlænding døde, skulde gjemmes i Aar og Dag, og Roskilde Stadsret 1268 Art 11; Holbæk Stadsret Art. 28; Kjbhvns Stadsret 1294 Art. 78, der tale ganske almindelig om Arvens Henlæggelse, naar der ikke fandtes legitimi heredes præsentes, uden at skjelne imellem, om de fraværende Arvinger vare Indfødte eller Fremmede. Derimod paabød Fdg 6 April 1610; jfr Reces 1643 II—7—2; Udredelse af Sjettepenge af alle Arvemidler, som førtes ud af Riget; jfr dog H. D. D. 29 April 1639 (utrykt), der statuerer, at Sjettepenge ikke skulde svares af en Arv, der udførtes til Norge, da Norges Rige var inkorporeret til Et med Danmarks Rige. Om tre Marks Førlovspenge i Næstved se S. R. D. IV S. 362.

Forinden Bestemmelsen om Sjettepenge gaves, var det allerede i forskjellige Stadsretter bleven bestemt, at Tiendepenge skulde ydes af Arv, som førtes af Byen, og enten tilfalde Byen alene; jfr Kjbhvns Stadsret 1443 V—59 eller deles mellem Kongen og Byen; Privileg. for Malmø Art. 4; for Roskilde Art. 1; jfr. Dronning Margrethes Stadsret Art. 36. Ifølge H. D. D. 20 Juli 1630 (utrykt) skulde Tiendepenge ej svares af Arv efter Universitets Supposita.

Forsaavidt der endelig endnu spørges om Kønnets Betydning i Henseende til Arveretten, erindres, at Kvinderne fra først af uden Tvivl slet ikke vare berettigede til at tage Del i Slægtarven, og Saxos og Svend Aagesens Beretning om, at Svend Tveskjæg forundte dem Andel deri til Tak, fordi de havde løskjøbt ham af det vendiske Fangenskab; J. Steenstrup: Normannerne I S. 257; kan, om den end ikke har fuld historisk Hjemmel, dog opfattes som Vidnesbyrd om, at den historiske Overlevering i Befolkningen har fastholdt Erindringen om en Ændring i den gjældende Ret paa dette Omraade. Men selv efter at have erhvervet Arveretten anerkjendtes Kvinden dog ikke overalt som ligeberettiget med Manden. Ifølge J. L. I—4; 5; var det nemlig Regel, at Kvinden kun tog halv Lod mod Mænd i alle Arve, fra hvilken Regel kun gjordes Undtagelse, hvor Moderen arvede sammen med Sønner, og ifølge Flensborg Stadsret l. T. Art. 13; d. T. Art. 6; ved Arv efter Sødskende. Men i de andre Lande anerkjendtes denne Regel om Kvindens halve Arveret kun indenfor en vis Grændse, nemlig naar Talen var om Arv efter Forældre, Sødskende, Børn og Børnebørn; jfr Sk. L. II—6; E. sj. L. I—15; V. sj. L. I—1. Denne Arvegangmaade benævnes i Sk. L. II—6 Fremarv i Modsætning til Gangarv, der fandt Sted, hvor Arv tilfaldt andre end de nævnte Slægtninge, og her tog Kvinde lige Lov med Mand. Forskellen mellem disse to Arvegangsmaader vedblev at bestaa indenfor de forskjellige Lande, indtil Jyske Lovs Regel blev eneherskende i hele Riget i Henhold til Reces 1547 Art. 24, 1558 Art. 39, der særlig i Henseende til Sædegaardsarv overalt gjennemfører Fremarvens Regel og ved samme Lejlighed omtaler den som gjældende i saa almindelige Udtryk, at den blev Grundlaget for Udviklingen af en tilsvarende almindelig Retsbrug; jfr. K. Rosenvinge: Gl. d. D. I S. 230; V. A. Secher: Rettertingsd. I. S. 27; 74.

At Arveret ikke forbrydes ved at denne i Kongens Naade og Unaade er udtrykkelig udtalt i H. D. D. 1566 i K. Rosenvinge: Gl. d. D. III S. 54. En H. D. D. 1550; K. Rosenvinge: Gl. d. D. I S. 133; viser, at en borgerlig Pige, der var løben bort med en Mand, med hvem hun dog senere havde giftet sig, i Henhold til J. L. I—33 og Ribe Stadsret Art. 27 erklæredes at have forbrudt sin Arveret; og et tilsvarende Resultat opstiller en H. D. D. 1590; K. Rosenvinge:

Gl. d. D. IV S. 207; uden dog udtrykkelig at støtte det paa Forskriften om Arvegodsets Forbrydelse i Tilfælde af en slig Vanære. Den samme Følge maatte da indtræde, hvor Kvinden uden foregaaende Beliggelse havde giftet sig uden at indhente vedkommede Slægninges Samtykke. Men efter vedkommende Kvindes Død faldt Godset tilbage til hendes Arvinger; H. D. D. 5 Juli 1622 (utrykt); jfr ogsaa V. A. Secher Rettertingsd. II S. 95.

§ 25.

Slægtskabs Arv.

I. Den almindelige Slægtskabsarv. Vi forudskikke den Bemærkning, at Forudsætningen hos Arveladeren i dette Tilfælde var den, at enten hans eller hendes Fader var død, eller dog i modsat Fald Arveladeren var udskiftet af Familiefælliget, da den, der døde i Fællig med Faderen, betragtedes, som om han aldrig havde existeret, saa at der ikke blev Spørgsmaal om Arveret efter ham, eller som Lovene kalde det, om at »rejse den Dødes Lod«, V. sj. L. I—1—3; 6; 13; E. sj. L. I—5; 13; 15. Hvad Arvingerne angaar, bliver der navnlig Spørgsmaal om Arvefølgeordenen, og den første overalt gjældende Regel er da den, at den første Arvegangsklasse udgjøres af Afkommet, hvis Tilværelse udelukker alle andre Slægtninge fra Arv, jfr Fr. 23 April 1632; Reces 1643 II—7—1.

Hvad angaar de nærmere Regler om Arvegangsordenen indenfor Afkommet erindres, at selv om de derunder faldende Arvinger oprindelig alle maatte have arvet in capita, var dog Arvegangen in stirpes allerede anerkjendt for Børnebørnenes Vedkommende i Sk. L. II—5; Andr. Sunesøn II—1; hvorefter hvert Kuld Børnebørn erholdt den Lod, som deres Fader eller Moder vilde have taget; og Mand tog dobbelt Lod mod Kvinde. Derimod gjaldt samme Regel ikke om Afkom i fjærnere Grader, der i Følge Sk. L. II—6 arvede in capita med lige Lod for Mand og Kvinde. De sjællandske Loves Regler ere i Overensstemmelse hermed; jfr V. sj. L. I—1 og 16 og E. sj. L. I—9; men denne sidste Artikel indeholder tillige en ny Regel, hvortil hverken den skaanske eller Valdemars sjællandske Lov have noget Sidestykke, idet Børnebørn i Følge den arve sammen med Børn jure repræsentationis. Men der savnes paa den anden Side i denne Lov ogsaa enhver Hjemmel til at udstrække Repræsen-

tationsretten til de fjenere Grader. Anderledes er Forholdet paa det jyske Retsomraade; jfr J. L. I—4, der ikke blot giver den samme Regel om Børnebørns og andre Descendenters Arv in stirpes, men ogsaa tillægger samtlige Descendenter den samme Repræsentationsret som Børnebørn, en Regel, der først ved D. L. 5—2—34 blev gjort almindelig for hele Riget. Spørger man dernæst om Ejendommeligheden ved denne første Arvegangs Klasses Arveret, erindres, at Grænsen for Retten til at give Dødsgaver var i vor ældre Ret opstillet uden Sondring imellem Livsarvingers og andre Arvingers Tilværelse. Derimod finde vi anerkjendt Børnenes Krav paa ligelig Andel i Forældrenes Bo; Sk. L. I—19; Andr. Sunesøn I—11; V. sj. L. I—18; E. sj. L. I—20; og i naturlig Overensstemmelse hermed var det da ogsaa, at der anerkjendtes Kollationspligt for det enkelte Barn, som i levende Live havde modtaget en Gave af Faderen, forsaavidt som det vilde være berettiget til at tage Arv. Det var saaledes Reglen, at Faderen nok kunde give et af sine Børn noget, men kun paa Betingelse af, at de andre fik lige saa meget derimod; J. L. II—14; og var det ikke sket i Faderens levende Live, maatte derfor Jævning ske paa Skiftet; jfr Sk. L. I—19; Andr. Sunesøn I—11; E. sj. L. I—7; 32; Sk. Birkeret Art. 35. Det var derfor givet, at det Barn, der undlod at tilbageføre det modtagne, ikke kunde arve; men i Følge skaansk og sjællandsk Ret kunde det end ikke slippe dermed, idet Medarvingerne kunde anlægge Søgsmaal for at faa Godset ført tilbage. J. L. I—14 erklærer ligeledes udtrykkelig, at Barnet, som ikke vil tilbageføre alt det modtagne, skal miste Arv; men den følgende Artikel tilføjer paa den anden Side, at det ved at opgive Arven kaa slippe for at føre det tilbage, og en Undtagelse gjøres kun i Henseende til Jord, som altsaa ogsaa i Følge Jyske Lov kunde kræves ubetinget tilbageleveret. Spørger man dernæst, om Retten til Kollation af, hvad der var ydet Børnene, ogsaa kunne strække sig til Børnebørnene, erindres, at Børnebørn vel efter Forældrenes Død indtraadte i disses Andelsret i Boet; Sk. L. I—5; Andr. Sunesøn I—3; V. sj. L. I—1—4; 5; Arvebog Art. 6; 7; 8; men efter Sk. og V. sj. L. ikke ubetinget bleve arveberettigede efter Bedsteforældrene; og en Eftervirkning heraf er vistnok, at ingen Landslov taler om Barnebarnets Pligt til at tilbagegive, hvad der virkelig er givet, ikke blot laant Barnet; jfr E. sj. L. I—9; Sk. L. III—10; Andr. Sunesøn III—3; ja J. L. I—14

siger udtrykkelig, at hverken Bedstefader eller anden Mand maa fratage Barnebarnet Bedstefaderens Gave til Barnet. Naar man endelig undersøger Lovenes Regel om Børnebørnenes Kollationspligt i Henseende til, hvad de selv havde modtaget af Bedsteforældrene, var Reglen i Følge Sk. L. II—9; Andr. Sunesøn II—3; den, at det modtagne ikke kunde forlanges tilbageført, dog kun paa Betingelse af at det ej oversteg Faderens eller Moderens Arvelod. V. sj. E. I—1—7; Arvebog 9; 10; 11; opstille samme Begrændsning i Henseende til Beløbet af det, som Bedsteforældrene kunne give Barnebarnet, men kræve, for at Barnebarnet skal kunne værge Gaven med Tylvter Ed og Vidner, at det har besiddet Gaven i sex Uger i Bedsteforældrenes Levetid. Disse Bestemmelser forklare formentlig, hvorledes man paa den ene Side har kunnet begynde med at undvære en Repræsentationsret for Børnebørnene, og paa den anden Side er endt med at anerkjende den, idet Bedsteforældrene ved Gaver i levende Live til Børnebørnene kunde yde dem et Vederlag for den Arveret, som man derefter fandt det rimeligere og retfærdigere ligefrem at tillægge dem.

Fandtes intet Afkom, var den næste Arvegangsklasse Forældrene. Det er dog et Spørgsmaal, om denne Regel gjaldt i Skaane, hvor Sk. L. II—6 udtrykkelig kun siger, at Fader arver og ej Søskende, medens Moderen ikke omtales. Men denne Bestemmelse synes dog at kunne forstaas som sigtende til det Tilfælde , at Faderen lever, medens Moderen er død, idet den strax efter nævner det Tilfælde, at Moderen lever, medens Faderen er død. Under denne Forudsætning kommer Bestemmelsen i Harmoni med de øvrige Landes Arvegangs Regler, der foreskrive, at, naar begge Forældrene ere i Live, Faderen arver i Forening med Moderen; jfr V. sj. L. I—1—3; E. sj. L. I—17; J. L. I—5; 24. Saa længe begge Forældrene levede sammen, arvede de alle Børnene i Forening; men var Samlivet mellem dem hævet, giver V. sj. L. I—3 den særlige Regel, at Moderen ikke arvede de Børn, der vare forblevne i Fællig med Faderen, medens denne omvendt arvede de Børn, der vare forblevne i Fællig med Moderen. Var Moderen død, var Reglen igjen forskjellig henholdsvis i den sjællandske og den jysk-skaanske Ret. I Sjælland var Reglen nemlig i Følge V. sj. L. I—1—3; 13; 20; Arvebog Art. 4; 38; 58; og E. sj. L. I—17; den, at Søskende arvede tillige med Fader, medens derimod i

Skaane og Jylland Faderen arvede alene; Sk. L. II—7; Andr. Sunesøn I—11; J. L. I—5; 9; 11; Flensborg Stadsret l. T. Art. 12; d. T. Art. 5. Var Faderen død, arvede Søskende overalt tilligemed Moderen, som tog bedste Barns Lod, altsaa Søns Lod, naar Søn var med i Fællig, selv om han ikke var Arving, medens iøvrigt en Kvinde tog halv Lod mod Mand; Sk. L. I—22; II—7; Andr. Sunesøn I—4—11; V. sj. L. I—1—16; I—8; 10; Arvebog Art. 46; J. L. I—9. Vare begge Forældrene døde, arvede overalt Søskende, og Forskellen mellem, om de vare Halv- eller Helsøskende, fik kun Betydning i Henseende til Arvejorden, som kun det ene Kuld arvede, eftersom den henholdsvis var fædrene eller mødrene; jfr E. sj. L. I—14; Sk. L. I—24; 26; 27; Andr. Sunesøn I—4; J. L. I—11 udtaler, at den Arv, som saaledes tilfalder Børnene, kun kommer de Børn til gode, der alt ere til paa den Tid, Arven falder, medens V. sj. L. I—17 gaar ud fra den Opfattelse, at Arven gaar ind i Fælliget, og derfor ogsaa komme de senere ind i Fælliget fødte Børn til gode.

Fandtes heller ingen Sødskene, vare Arvegangsordenen forskellig henholdsvis i Jylland og Sjælland-Skaane. I Jylland gik Arven efter J. L. I—4 til Oldeforældrene ɔ: Bedsteforældrene og først, naar ingen saadanne fandtes, til Sidebeslægtede; men i de andre Lande stode disse lige med dem i den opstigende Linie, saaledes at de alle konkurrerede indbyrdes efter Gradnærheden, altsaa f. Ex. Farfader, Farbroder og Brodersøn paa en Gang i Forening arvede efter Gangarvens Regler, jfr Sk. L. II—8; V. sj. L. I—20; E. sj L. I—15; jfr derimod J. L. I—5, som siger, at Arven skal skiftes i Sidelinien som imellem Søskende, altsaa Mand tage dobbelt Lod mod Kvinde. Den jydske Lovs Arvegangsorden optoges i skaansk Arvebog Art. 58 i Strid med Sk. L. II—8, og i Henhold til denne Arvebogens Bestemmelse blev Ascendenternes Fortrinsret i Henseende til Arv anerkjendt ved H. D. D. 11 Juni 1596 for Skaane og virkede i hele Riget; V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 74; ligesom J. L. I—5 anvendes i Skaane; V. A. Secher: Rettertingsd. II S. 146.

Under den første Sag stod Striden om Arven mellem den Afdødes Bedstemoder og hendes Datter, den Afdødes Faders Søster. Sidstnævntes Mand paaberaabte sig Sk. L. I—8; E. sj. L. I—7; samt Landstingsdomme fra Skaane og Sjælland. Men Modparten, Bedstemoderen, paaberaabte sig Arvebogens Art. 58 og J. L. I—4

og mente, at den nye Skaanske Lov ɔ: Arvebogen havde kasseret den gamle. Landstingsdommen havde givet Bedstemoderen Medhold i denne Opfattelse og tillige fremhævet, at Arvebogens Regel bekræftedes af Jyske Lov, som var den fornemste Lov i Riget. Herredagsdommen giver Bedstemoderen Medhold under Paaberaabelse af, at Skaanske Lov udi sidste Bog 58 Kapitel kommer overens med Jyske Lov, og at det er mod al naturlig Ret, at de, som paa Siden tilhøre, skulde foretrækkes dem, som ere udi den rette Linje, idet Arv bør udi den rette Linje at opgaa, ligesom den nedgaar, uden hvor Moder med flere Sødskende arver sit Barn.

Om en lovbestemt Repræsentationsret i Sidelinien var der intet Steds Tale, før Fdg. 23 April 1632 indførte den almindelige Regel, at Søskendebørn skulde arve lige med Søskende, hvilken Regel ved Reces 1643 II—7—1 udvidedes til alt Søskendes Afkom.

Med Hensyn til Arvegangsmaaden efter Kong Hans's almindelige Stadsret, hvis Kilde er den svenske Kong Magnus Eriksens Stadslag Ærffda Balk Art. 1 og 2 og Gifftamala Balk Art. 41—44 bemærkes, at disse arverettige Bestemmelser ikke findes i samme Konges Aar 1507 udstedte Stadsret for Skagen og at de derfor næppe ere blevne almindelig gjældende i danske Kjøbestæder, ligesom det overhovedet er et Spørgsmaal, i hvilken Udstrækning disse almindelige Stadsretters Bestemmelser ere blevne gjældende i Kjøbstæderne; D. K. Hdf. S. 68.

II. Den særlige Slægtskabs Arv fandt Sted i Henseende til 1) adelige Sædegaarde ifølge Reces 1547 Art. 24; 1558 Art. 39; i hvilke Lovbestemmelser man første Gang finder dette Udtryk brugt; jfr derimod endnu Hdf. 30 Oktbr 1536 Art. 37, hvilken der tales om de Hovedgaarde (curiæ principales), som Adelige selv bo udi eller holder deres Foged og bruger deres Avl udi; V. A. Secher: Rettertingsd. II S. 234. Om disse Sædegaarde bestemmes i Reces 1547 Art. 24, at »de, som falde i Arv efter denne Dag, med Ugedagsmænd og det næst omliggende Gods, saavidt som Godset og Arven, som alden er, kan taale, skulle blive paa Sværdsiden og hos Brødrene, der skulde gjøre Søstrene og Svogrene Fyldest med andet Jordegods og Penge efter Samfrændes Tykke; og saa skal forholdes udi al Arv, som falder iblandt Adelen, naar de ere alle lige nære,« hvor der findes flere lige nære Arvinger, tage Mændene altsaa

Sædegaardene, og Kvinderne fyldestgjøres paa den anførte Maade, idet Manden arver to Parter og Kvinden den tredje; men hvor ingen mandlige Arvinger findes, skiftes Arven mellem Kvinder efter Loven. Reces 1558 Art. 39 gjør i denne Regel imidlertid den Tilføjelse, at Brødrene skulle gjøre Søstrene og Svogrene Fyldest med Penge for Bygningerne. Herefter skulle altsaa Bygningerne paa Gaarden ansættes i særskilt Værd og Søstrene have Erstatning i Penge for deres Lod deri; jfr Arent Berentsen (1656) om adeligt Søskende Skifte II S. 366.

En H. D. D. 1552; jfr K. Rosenvinge: Gl. d. D. III S. 161 paakjender et af afgangne Kansler Johan Frijs og af Kongens og Rigens Raad oprettet Skjøde paa Hesselager Gaard og Gods m. m., hvorved han under Henvisning til, at samme Ejendom udi lang Tid havde været i hans Forældres Eje og han selv i sin Tid havde forbedret den, paa det samme Ejendom nogen Tid maatte blive hos hans Arvinger paa Skjoldsiden, bestemtes, at den altid skulde falde til næste Arving paa Skjoldsiden. Johan Frijs's Svigersøn angreb imidlertid den trufne Disposition under Hensyn til, at den var i Strid med Loven, som kræver Ligelighed i alle Sødskende Skifter, hvilken krænkedes ved en Bestemmelse om, at ældste Søn skulde tage Gaarden forlods og siden alligevel gaa lige i og Arv med de andre Børn, i Henhold dertil underkjendtes Skjødet den kongelige Stadfæstelse som erhvervet ved vrang Underretning.

I en H. D. D. 1595, V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 41; omtales to Gavebreve, et, hvorved Kristoffer Gøe skjænker sine Brødrebørn sin Gaard Bollerup med alt sit Gods i Skaane, saaledes, »at de skulde skifte Broder for Broderlod og Søster for Søster«, et andet, hvorved han skjænker dem Gaarden Gundersløvholm med Gods i Sjælland og nævner dem alle ved Navn uden at gjøre Forskjel paa, hvad hver skal have, saaledes som han havde gjort i det andet Brev Striden drejer sig saa om, hvorvidt der ogsaa her skal gjøres Forskjel paa Broder- og Søsterlodder. For den benægtende Besvarelse paaberaabes en Dom af Kristian IV og Rigens Raad angaaende en slig Gave; men da den er udgaaet før Recessen 1558 Art. 39, tages der ikke Hensyn til den, og den modsatte Afgjørelse træffes, saa at Gaarden og Godset blive at dele i Henhold til J. L. I—5, og Reces 1558 Art. 39, tilmed da Giveren selv i Brevet havde bestemt, at Hoved-

gaarden med næst hosliggende Gods skulde blive paa Sværdsiden hos Brødrene.

2) Med Hensyn til Selvejerbøndergaarde fandtes der oprindelig ingen Grænse for deres Udstykning: Naar en Ejer skulde betale Penge og ikke havde dem, solgte han derfor undertiden for at skaffe sig Penge enkelte Marker af Gaardens Jorder. Derved opstaar det Stuf- og Særkjøb, som endnu omtales i Frederik I's Fdg 1525; D. Mag. IV S. 254. En saadan Udstykning ved Salg blev imidlertid forbudt ved en (ukjendt) Ordinans af Kong Frederik I; K. Rosenvinge: Gl. d. D. II S. 13. Den kunde imidlertid ogsaa blive Følgen af den almindelige Arvelovgivnings Anvendelse paa Selvejerbondegaarde, idet vi derefter finde en Bondegaard delt i endog fire og tyve Parter; K. Rosenvinge: Gl. d. D. II S. 221; Statsretten S. 129. Naar saa en Mængde Personer vare lodtagne udi en saadan i Fællig værende Gaard, skete det jevnlig, at hver enkelt Lodsejer gjorde Overgreb ved at bruge Gaardens Tilliggende uden Hensyn til de øvrige Andelshavere, hvilket sævlig kunde gaa ud over Skovene. Derfor bestemte Frederik I's Fdg 1525; D. Mag. IV S. 254; at Ingen maatte bruge eller bruge lade Fællig i Skov, Mark, Hede, Fiskevand eller Jagt ydermere end hans rette Lod og Del deri kunne taale. Men ligefuldt levnedes der en Vanskelighed: hvem blandt de flere Andelshavere skulde Kongen holde sig til i Henseende til Skatters Ydelse? Derfor var den fiskale Lovgivnings Øjemed at faa slaaet fast, at der skulde være en enkelt Mand bosiddende paa Gaarden, som skulde svare fuldt af den, hvilken de samtlige Medejere til dette Øjemed skulde udvælge, der saa enten selv skulde besidde og skatte af Gaarden eller overdrage den til en anden, som var istand dertil; Fdg 1 Septbr 1466 Art. 5; Hist. Tidsskr. V—6 S. 373. Og Frederik I's Brev 29 Juni 1532 gik saa vidt, at det i Henseende til Lolland bestemte, at naar en Selvejer havde flere Sønner, saa skulde den dueligste være fri og nyde Gaarden og ikke deles eller mæles til Stavns derfra; Hist. Tidsskr. V—6 S. 377; Personret S. 13; hvorfor vi i H. D. D. 1 Juni 1919 (utrykt) paa Lolland finde talt om jordegne Vornede; og ved H. D. D. 1539; K. Rosenvinge: Gl. d. D. II S. 85 finde vi endvidere i Henhold til Sætningen om, at Bøndergods ikke maa splittes ad, kjendt for Ret, at den,

som har den største Part i Gaarden, og hans Arvinger bør nyde, bruge og beholde den og yde deraf kongelig Tynge og give til sine Medarvinger Skjæppeskyld efter deres Stamfrænders Tykke, hvis Gaarden ydermere kan taale udover den kongelige Tynge, eller fuldgjøre dem og have det i deres Minde. Denne Dom som er afsagt den 17de Septbr 1539, paaberaaber sig mærkelig nok ikke den under 24 Juni s. A. udkomne Reces Art. 11; jfr Reces 1547 Art. 32; som derfor vistnok gaar ud fra denne Retsregel og fra dette Udgangspunkt indskjærper, at den Bonde, der besidder Gaarden, alene maa bruge alle Gaardens Tilliggende og ingen af de andre Medarvinger maa understaa sig at gjøre det, navnlig ikke forhugge Skovene, men alene annamme Skjæppeskyld af den, som besidder Gaarden.

Hvem blandt de flere Medarvinger der skulde besidde Gaarden, afgjør Recessen ikke; navnlig hjemler den ikke, at den Medarving, som har den største Part i Gaarden, skal være berettiget dertil. Derfor finde vi i 1553 fulgt den Fremgangsmaade, at tolv Ejere opkræves til at afgjøre dette Spørgsmaal: jfr K Rosenvinge: Gl. d. D. I S. 211. Men en senere Dom af 1558; K. Rosenvinge: Gl. d. D. I S. 255 fastholder dog igjen Sætningen om, at den Medarving, som har størst Lod i Gaarden, skal besidde den; men denne Regel forhindre dog ikke, at Arvingerne mellem dem selv enedes om at bortfæste den paa Aaremaal til en enkelt Medarving; K. Rosenvinge: Gl. d. D. IV S. 256. Fandtes saa Besidderen at misbruge Gaarden og forhugge Skoven, kunde Lensmanden med Medarvinger afsætte ham og indsætte en anden dertil egnet blandt Medarvingerne i Gaardens Besiddelse. Reces 1558 Art. 40, som iøvrigt gjentager de anførte Forskrifter, nævner blot Samfrænder i Stedet for Medarvinger som dem, der i Forening med Lensmændene skulle træffe Bestemmelse om Besidder Skifte.

Om den retlige Arvefølge i Bornholmske Selveiergaarde se Hybertz: Aktstykker fra Bornholm S. 106; 379.

3) Med Hensyn til Kjøbstadgaarde, som faldt i Arv til flere Medarvinger, findes lignende Bestemmelser, sigtende til at hindre Gaardens Udstykning, i Vedtægt for Aarhus 1 Maj 1551; Hybertz: Aktstykker I S. 145; Fdg 21 Marts 1589; Missive 5 Febr 1590.

§ 26.

Ægteskabsarv.

Denne frembyder den Ejendommelighed, at Ægteskabet ikke for begge Ægtefæller er en Adkomst til at arve, men kun for Manden, og dette var endda kun Tilfældet ifølge de almindelige Landslove, ikke ifølge Kjøbstadsretterne. Betingelsen for, at der tilkom Ægtemanden en Arveret, var, at han var barn mynd ɔ: barnmægtig ved at have faaet et Barn med Hustruen, som endnu var i Live ved hendes Død. I saa Fald var Arveretten hjemlet, til en »Myndelod«; Repert. Diplom I S. 344; Ifølge Sk. L. I—7; 23; V. sj. L. I—3; E. sj. L. I—12; arvede Manden en Lod i al Hustruens Eje, baade Løsøre og fast Ejendom, og Lodden var altid lig Mandslod uden Hensyn til, om der kun var efterladt Døtre eller tillige Sønner; J. L. I—6 hjemler ogsaa en Arveret for Ægtemanden under den nævnte Betingelse; men Artiklen fremhæver udtrykkelig kun, at han tager en Lod i Hustruens Jord, ikke derimod i hendes hele Eje, og denne Lov var ikke i alle Tilfælde Mandslod, men henholdsvis Søns Lod eller Datters Lod, eftersom Søn eller kun Datter var til. I Mangel af positiv Hjemmel er man vistnok ubeføjet til at antage, at Arveretten strakte sig udenfor Jorden, tilmed da Jyske Lov, som tidligere omtalt, indeholdt den særlige Begunstigelse for Manden, at han kunde beholde Raadigheden over Kjøbejorden, saalænge han levede; jfr en hermed stemmende H. D. D. 28 Juni 1621 (utrykt).

§ 27.

Testamentarisk Arv.

Exempler paa Testamenter, oprettede af Gejstlige, ere bevarede siden Slutningen af det 12te Aarhundrede; S. R. D. V S. 249; 250; 422; jfr Suhm VIII S. 707; og selve Ordet Testament forekommer i J. L. III—45. Spørger man, ad hvilken Vej de ere blevne anerkjendte, lyder Svaret, at de ere fremgaaede af kristne Sjæles Trang til at yde Gaver til Kirken.

Den kristne Trang kunde give sig forskjellige Udtryk, først og fremmest derved, at Vedkommende selv gik i Kloster; Personret S. 33; Repert. Dipl. I S. 60; 219; 283; 313; 326; 331 m. fl. Saa blev imidlertid Spørgsmaalet, om han kunde tage sin Formue med sig helt eller delvis. Her stode Slægtens og Kirkens Interesser imod hinanden og mødtes da i et Slags Kompromis, hvorefter der gjordes Forskjel imellem, om vedkommende Person var sund eller syg paa den Tid, han fattede Beslutningen. Den praktiske Betydning af dette Spørgsmaal fremtræder navnlig derigjennem, at Lovene anføre bestemte Kjendetegn paa Forskjellen mellem begge Tilstande, hvorefter det afgjørende er, om vedkommende Mand eller Kvinde var i Stand til at varetage sin daglige Dont eller ikke; Sk. L. II—10; Arvebog Art. 41; Andr. Sunesøn II—S; V. sj. L. I—4 og 6; E. sj. L. I—29. Var det første Tilfældet, anerkjendtes Mandens Ret til efter opgjort Fællig at tage hele sin Hovedlod med ind i Klosteret; thi her laa Faren for, at Dødsfrygten skulde have indvirket paa hans Beslutnings Frihed til Skade for Slægten, fjernere. Var Vedkommende derimod i syg Tilstand, da han fattede Beslutningen, stillede Forholdet sig anderledes, og til Slægtens Betryggelse blev da den Grændse fastholdt i Lovgivningen, at han kun maatte tage sin halve Hovedlod med sig; Arvebog Art. 40; 41; jfr 39; Skaanske og Sjællandske Kirkelov Art. 9; Sk. Birkeret Art. 36. Denne samme Grænse maatte det da ogsaa ligge nær at fastholde, naar Talen blev om, hvorvidt en Person uden selv at begive sig i Kloster kunde skjænke Gods til det for paa den Maade at delagtiggjøres i Klostrets fromme Gjerninger, men da Bestemmelse om slige Gaver vel som oftest først blev taget, naar Døden var i Udsigt, fastholdtes Grænsen her som almindelig gjældende for alle Tilfælde. Ad den Vej anerkjendtes Muligheden af at yde Dødsgaver til Klostre til Kirker og Altre, deres Indstiftelse, Udsmykning og Forsyning med Brød og Vin, ell. lign.; Repert. Dipl. I S. 310; 377 m. fl.; saaledes at Vederlaget, der ydedes, dels var Sjælemesser, som læstes for Giverens eller hans Nærmestes Sjæle, dels en Begravelsesplads, som erhvervedes i eller ved Kirken. Herfra banedes saa yderligere Vej for Muligheden af at give Gaver til andre Personer. Udviklingsgangen fremtræder tydelig i de herhen hørende Bestemmelser i Landslovene, der stille det at gaa i Kloster ved Siden af det

at yde noget til Kirker og Klostre; V. sj. L. 1—5; dernæst ved Omtale af Dødsgaver først fremhæve Klostre, Kirker, Bisper og Præster, og endelig i Almindelighed tilføje »eller nogen anden Mand, Kloster eller hvemsomhelst;« V. sj. L. I—5; Sk. L. II—10. Paa den Maade opkom den almindelige Regel, som E. sj. L. I—32 udtrykker derhen, at Bonde ej maa give bort mere end halv sin Hovedlod, og ligesaa Hustru. Kristian II's g. L. Art. 23 siger, at Bortgivelsen skal ske i en Persons Velmagt; S. R. D, IV S. 367; den Stund, det er hans; thi den, som bortgiver i sin Døds Stund, naar han mærker, at han selv ej kan bruge det længere, han bortgiver ikke af sit, men af sine Arvingers, og de maa igjenkalde saadant. Dette Ræsonnement maatte jo i Grunden føre til at ophæve Muligheden af Gaver mortis causa, og Artiklen kunde ogsaa nærmest synes at forudsætte Gavens Fuldbyrdelse i levende Live, da det tilføjes, at den skal gjøres uden alle Vilkaar; gjøres den i andre Maader, da forstaas det, som om en vilde give en anden noget og sætte saadant Vilkaar hos, at han vil have det igjen, hvis han lever; saadant Vilkaar skal ingen Magt have; jfr S. R. D. IV S. 367; 505; H. D. D. 1 Juni 1621 (utrykt); hvori omtales et Testamente, lydende med saadanne Vilkaar: Dersom Gud sparer mig, at jeg bliver tilpas igjen, da skal dette Skrift blive dødt og magtesløst udi alle Maader. Ikke desto mindre forudsætter dog Kristian II's g. L. Art. 25, at Testamente kan oprettes paa »Helsengen«.

Spørge vi om Habiliteten til at testere, tilkom Retten ifølge de lige foran citerede Bestemmelser fra Skaane og Sjælland saavel Hustru som Husbonde; jfr Sk. Birkeret Art. 36. Men derimod er Grændsen draget snævrere for Hustruens Vedkommende i Jyske Lov, idet hun ifølge J. L. I—39; III—45; naar hun havde Barn med Husbonden, ikke maatte give nogen Sjælegave uden hans Minde; jfr K. Rosenvinge: Gl. d. D. III S. 287. Tvistedes der, om og til hvormeget Samtykke var meddelt, kunde Bonden værge sig ved Kjønsnævn. Fandtes der ikke Børn i Ægteskabet, havde Hustruen ogsaa her Ret til at give sin halve Hovedlod til Sjælegave; N. d. M. VI S. 140. Om Fremmedes Testamenter se Fdg 26 Avg. 1622; Reces 1643 II—3—12.

Om gjensidige Gaver af Ægtefæller se ovenfor S. 74. Hvad Oprettelsesmaaden angaar, erindres, at det mest praktiske

Tilfælde af Dødsgaver var Overdragelse af faste Ejendomme, og at den fra først af foregik som en Overdragelse inter vivos ved Skjødning; jfr Dipl. Svec. S. 133; E. sj. L. I—30, som siger, at hvis nogen bortgiver sin halve Hovedlod og skjøder paa Tinge, da stande det ved Magt, hvorom Tingsvidne er. Jevnlig tilføjedes dog visse Forbehold for Overdragerens Livstid i Henseende til Besiddelse elles Frugtnydelse; se de forskjellige Klostres Gavebøger; Repert. Dipl. I S. 127; 190; 196; 221; 261; 379; jfr S. 65; 114; 190; 291; 369; m. fl. . Det maa herefter antages, at der ikke fra først af var foreskrevet særlige Former for Oprettelse af Testamenter, men at den forskjellige Oprettelsesmaade kun havde Betydning i Henseende til Bevisførelsen. Naar saaledes en Mand havde iværksat en Skjødning mortis causa, og der forelaa Tingsvidne om dens Iværksættelse, saa var den gyldig uden videre Bevisførelse, og Spørgsmaalet blev da kun om Iværksættelse af den virksomme, gejstlige og verdslige, Forfølgning, hvormed Testamenthaveren maatte søge Arvingerne fjernede, forsaavidt disse vare i Besiddelse af Ejendommen og vægrede sig ved at udlevere den; Repert. Dipl. I S. 56; 59; 181. Manglede saadant Tingsvidne, maatte Arvingerne kunne fragaa Gaven ved Lov, selv om der havdes Vidner paa den, og denne Regel er ogsaa udtrykkelig udtalt i E. sj. L. I—30; men denne Artikel tilføjer dog en særlig Undtagelse fra Reglen til Fordel for Gaver til Guds Hus eller Sjælegaver; thi naar slige Gaver vare bekræftede med Vidner, skulde Nævninger sværge om dem, hvilket ligeledes fremhæves i V. sj. L. I—5; jfr sj. Kirkelov Art. 9; og samme Regel gjaldt i Skaane ifølge den sk. Kirkelov Art. 9, som paabød, at, dersom der fandtes Vidner om Gaven, skulde Nævn i Kirkesogn sværge om dens Gyldighed, medens ellers Tylvtered var nok til at afkræfte den. Ifølge J. L. III—45 var der opstillet en lignende Undtagelse til bedste for Kirker, Klostre og Hospitaler, som nød den Begunstigelse, at naar der var tillagt dem en Dødsgave til Værdi af mindst $^1/_2$ Mark Sølv, og dette var sket i et skriftligt med gode Mænds Vidnesbyrd oprettet Testament, skulde Spørgmaalet om Gavens Gyldighed underkastes Sandemænds Granskning, medens den i modsat Fald kunde fragaas af Arvingerne ved Kjønsnævn, en Regel, som dog forandredes ved Kristian II's Haandfæstning Art. 36, som bestemte, at Sande-

mænd ikke længere skulde sværge om Ejendom. Det blev da de almindelige Regler om Bedømmelsen af skriftlige Dokumenters Gyldighed, som derefter maatte følges, blot at der ved Testamenter særlig maatte kræves gode Mænds Vidnesbyrd til deres Gyldighed; jfr K. Rosenvinge: Gl. d. D. IV S. 367, hvor et Tingsvidne om et mundtligt Testamente paabydes indstævnet til Landstinget; III S. 288, bvor en Dødsgave underkjendes, fordi den ikke findes indført i Hustruens Testamente med Sognepræstens Overværelse og Paahørelse. Kristian II's g. L. Art. 23 kræver endog, at Testamentet skal være underskreven af Testator i Herredsskriverens og syv Vidners Overværelse. Om Testamentets Oplæsning ved Graven se S. R. D. S. 512.

Ligesom det skyldtes kirkelig Paavirkning, at Testamente underlagdes Sandemænds og derigjennem Biskops og Bygdemænds Kjendelse; I. L. II—27; saaledes forklarer deres Udspring og forsatte kirkelige Betydning, forsaavidt som de jevnlig indeholdt Sjælegaver, at Kirken indtil Reformationen for sig hævdede Jurisdiktion i Sager om Testamenter; S. R. D. VIII S. 427—430; og dette synes ogsaa til en vis Grad at være bleven Brug hos os; N. D. M. VI S. 239; Hvitfeldt: Bispekrønike S. 83; men Kristian II's g. L. Att. 19 forbød Gejstlige at befatte sig med alle civile Sager undtagen Ægteskabssager; og Klostrenes Gavebøger vise noksom, hvorledes Jordedele, deriblandt ogsaa Sager angaaende testeret Jordegods, regelmæssig forfulgtes ved de verdslige Ting, saaledes som Haandfæstningerne senere udtrykkelig paabød, at det skulde ske; Proces S. 40.

Den i de ældre Love dragne Grændse for Testations Retten; jfr ovfr S. 120; der allerede findes omtalt 1161 som lex Danorum; Repert. Dipl. I S. 5; jfr Saxo S. 955; fastholdes ogsaa senere; Codex Esrom. S. 163; V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 576. Men hvad forstaas saa herved Hovedlod? Dette Ord tages i forskjellige Forhold i forskjellig Betydning. Naar der saaledes i de ældre Love tales om Hovedlods eller senere om Boslods Forbrydelse, tænkes derved regelmæssig kun paa Løsøret, da Jord som Regel ikke forbrødes; V. sj. L. II—29; III—13; E. sj. L. II—27; Sk. L. V—6; Andr. Sunesøn V—20; Privileg. 10 Febr 1317 Art. 6; Slesvig Stadsret Art. 21; Flensborg Stadsret l. T. Art. 29; d. T. Art. 117; D. K. Hdf. S. 166; Repert. Dipl. I S. 94; 102; S. R. D. IV S. 505. Hvor der-

imod Ordet Hovedlod forekommer i det familieretlige Fællig, tænkes derved paa Løsøre og Kjøbejord i Modsætning til arvet Jord; jfr ovfr S. 70; E. sj. I—7; 12; 13. Men endelig kan Ordet Hovedlod ogsaa i andre Forhold omfatte en Mands hele Eje; jfr Sk. L. II—12: »Hafær man andræ arfæ æn børn sin, þa ær þæt han a baþæ i fæ ok i iorþ hans hofoþlot; hafir han et barn, þa ær alt halft þæt han a; hafær han fleræ børn, þa tækær lot uiþær huært þeræ, sua sum han a«; Andr. Sunesøn II—2.

I denne vide Betydning, omfattende al Personens Ejendom i rørligt og urørligt Gods, bruges nu netop Ordet Hovedlod i denne Sammenhæng; jfr V. sj. L. I—4; 5; 6; Arvebog Art. 39; 40; 41; E. sj. L. I—31; 32; Repert. Dipl. I S. 5: medietatem omnium suarum facultatum; Tords Art. 34: Item habeat vir plenam potestatem in testamento suo, cuicumque voluerit, exceptis heredibus, terras et alias possessiones male acquisitas resignandi, et postea potest pro anima sua legare medietatem portionis sue tam in bonis immobilibus quam mobilibus, et, si contentio fuerit, discernant super hoc veredici. Lovenes Udtryk, at han kan give eller afhænde »fran arfuen; Sk. L. II—10; V. sj. L. I—5; jfr 4; Arvebog Artt. 39; 40; vise ogsaa, at det netop er Arveladers Myndighed overfor Arvingerne, som er tilsigtet at afgrændse.

Der savnes derfor Hjemmel for den Paastand; jfr J. E. Larsens samlede Skrifter I—1 S. 403; at Arvingernes Samtykke skulde udkræves til Bortgivelse af Jord; Repert. Dipl. I S. 186; S. R. D. IV S. 389; jfr dog S. 473. Imod det anførte kan ikke henvises til den Kjendsgjerning, at Arvingernes Samtykke omtales i mange Testamenter, da dette selvfølgelig kunde paaberaabes, hvor det havdes, til yderligere Bestyrkelse af Gaven, uden at Giveren derved erkjendte sig forpligtet til at indhente Samtykket; jfr det analoge Tilfælde, at Rigens Raads Samtykke paaberaabes i Forordninger længe før det var statsretlig nødvendigt; Statsret S. 171. I Konsekvens heraf er det endvidere forklarligt, at Arvingernes Samtykke paaberaabes som Støttegrund i Domme; jfr H. D. D. 1 Juni 1621 (utrykt): »Efterdi vi befinde forbemeldte Testamente og Sjælegave med (Opretternes) egne Hænder at være undertegnet saavelsom og af rette Arvinger samtykt og underskrevet, desligeste flere gode Folk samme Tid have hos været, til Vitterlig-

hed med dem underskrevet og bekræftiget etc.« Denne Opfattelses Berettigelse fremgaar klart af, at som yderligere Støttegrund i den foreliggende Sag endnu fremhæves, at Sagsøgeren med Hustru, som angrebe Testamentet, tildels alt have opfyldt og i saa Maade selv bekræftet det. Dog fremhæve Rektor og Professorer i deres Forsvar for den indankede Dom, at Testamentet i sine Punkter og Artikler er baade komponeret og ratificeret af Opretterens Sødskende, »som epther lougen wedburdt«. Gjengivelsen af Tords Artikel 34 i den danske Text medtager ikke Retten til at raade over urørligt Gods, og Arild Hvitfeldt II S. 963 kræver Arvingernes Samtykke. At der saaledes til Tider kan have gjort sig afvigende Anskuelser gjældende paa dette Punkt, tør ikke benægtes.

Medens saaledes Familiehensyn næppe medførte Indskrænkninger i Testations Gjenstanden, medførte derimod politiske Hensyn til en vis Grad Nødvendigheden af en Ombytning af den. Dette var Tilfældet i Kjøbstæder, i hvilke der for at værne Borgerskabet mod Indgreb af Adel og Gejstlighed var optaget den Bestemmelse i Stadsretten, at faste Ejendomme i Byen ikke maatte bortskjænkes til gejstlige Personer eller Stiftelser saa lidt som til Herremænd, men at de skulde sælges til Borgere og Salgssummen komme Gavemodtageren til gode; Kjbhvns Stadsret 1254 Art. 13; 1294 Art. 22; Ribe Stadsret Art. 7; Dueholms Dipl. S. 122; Heise: Dipl. Viberg. S. 246; 278; 286; jfr Kristian II's g. L. Art. 23; v. L. Art. 91; som kun tillader at testere Guld, Sølv eller Penge.

En væsentlig Indskrænkning i Testationsfriheden fulgte af den indbyrdes Ligelighed, som Livsarvinger kunde kræve overholdt overfor dem; jfr S. 112—113; H. D. D. 22 Juli 1630 (utrykt); og E. sj. L. I—32 udstrækker endog denne Regel til alle Arvinger: thet scal man oc vitæ, at man ma ængin enum ærfungæ meræ giuæ en andrum; jfr Tords Art. 34, som indskyder: exceptis heredibus; men saa strengt fastholdtes Forbudet dog ikke i den senere Retsbrug; K. Rosenvinge; Gl. d. D. IV S. 415.

Forsaavidt det ved Haandfæstningerne var forbudt Kongerne at kjøbe og pante frit Jordegods, maatte det Spørgsmaal ligge nær, om da ikke ogsaa en Gave af sligt Gods til Kongen maatte være ugyldigt. Det Spørgsmaal drøftes i H. H. D. 22 Juli 1630 (utrykt), hvori Giverens Søster angriber en Gave af et anseligt Stykke Jordegods og Bondegods i Haar Syssel til

Kongen som stridende mod Haandfæstningens Art. 20. Men Kongens Sagfører forsvarer frejdig Gavens Gyldighed under Henvisning til, at den anførte Artikel kun handler om Kjøb og Pant. Dommen lyder paa, at Gaven kjendes ved Magt, dog at Godset skal opbydes til Tinge tre Gange med et Fjerding Aars Mellemrum, om Nogen vil kjøbe det. Sker det ikke, kan Kongen frit raade derover.

Endnu skal kun tilføjes, at de egentlige Sjælegaver; jfr endnu Reces 1533; bortfaldt ved Reformationen, som dog lod de tidligere Overdragelser uberørte, forsaavidt de ikke ligefrem vare ydede mod at der som Vederlag læstes Sjælemesser for de Afdøde, idet man da anerkjendte en Berettigelse for Givernes Arvinger til at tilbagesøge dem, efterat Messelæsning var ophørt; jfr K. Rosenvinge: Gl. d. D. II S 26; 66; 100. Efter Reformationen anerkjendtes derimod fremdeles Sjælegaver i Betydning af Gaver til gudeligt Brug, saasom til Kirker, Skoler og Fattige.

Til Slutning kan endnu rejses det Spørgsmaal, om der ved slige Gavebreve mortis causa erhvervedes en egentlig Arveret eller dog kunde erhverves en saadan for Modtageren, saaledes at han som Arving kunde tage Del i Skiftet og paa den anden Side blev ansvarlig for Gjælden lige med de andre Arvinger; eller om Gaven kun kunde anses som et Legat, saaledes at Nyderen kun havde Krav paa Udlæg af Arvingerne, medens han ikke selv kunde træde til Skifte og Deling, men paa den anden Side heller ikke bar noget Ansvar for Gjælden. Der findes forskjellige Bestemmelser, som tyde paa, at Besvarelsen maatte gaa i sidstnævnte Retning. Her maa saaledes først fremhæves Landslovenes ovenfor anførte Bestemmelser om Dødsgaver, hvor Gavemodtageren stilles i Modsætning til Arvingerne, som skulle udrede eller benægte Gaven; Sk. L. II—10; Andr. Sunesøn II—2; V. sj. L. I—3; E. sj. L. I—32; J. L. III—43; 44; 45. Dernæst kan her mærkes Kristian II's g. L. Art. 23; v. L. Art. 92; ifølge hvilke Testamentet for at være gyldigt skulde indeholde Angivelse af rette Arving; jfr Har Syssels Dipl. S. 6; og intet Testament eller Sjælegave maatte fuldbyrdes, førend den Dødes bevislige Gjæld var bleven betalt. At denne sidste Bestemmelse kun var et Udtryk for, hvad der allerede forinden var anerkjendt som gjældende Ret, fremgaar deraf, at Forskriften allerede findes saakaldte

Dronning Margretes Stadsret Art. 40. At der saaledes tales om Fuldbyrdelse af Testamenter og Sjælegaver, viser, at de indsatte Berettigede ikke selv forudsættes at kunne træde til og tage deres Andel af Boet, men at den udlægges dem af andre. Imidlertid maa man dog ikke slutte for meget af disse Bestemmelser, idet vi yderligere finde en Række Forskrifter i vor ældre Ret, som foreskrive, at Gjælden først skal betales, førend nogen kan tage Arv, hvoraf dog ingenlunde kan sluttes, at Arvingerne ikke bleve ansvarlige for Gjælden; jfr Sk. Birkeret Artt. 31; 32; Kjbhvns Stadsret 1294 Art. 72; Kong Hans's alm. Stadsret Art. 125; Privileg. for Malmø Art. 62; V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 577; m. fl.; jfr Danske Lov 5—2—14 sammenholdt med 5—4—16. Ligesom der i de sidstnævnte Artikler er givet Arvingerne et Paalæg til bedste for Kreditorerne, saaledes er der i førstnævnte Bestemmelser givet Arvingerne et Paalæg til bedste for dem, der have faaet Gaver; men deraf kan dog ingenlunde sluttes, at disse sidste ikke ved at erhverve Andel i Arven ifølge Testament ogsaa skulde blive ansvarlige for Gjælden. Da imidlertid højst det halve Bo kunde bortgives, blev Ordningen fra gammel Tid naturlig nærmest den, at Gavemodtagerne svarede til de moderne Legatarer, hvis Legaters Fuldbyrdelse paahvilede Arvingerne, og det kunde da jævnlig være for bundet med Vanskelighed at opnaa Gavernes Fuldbyrdelse, saaledes som det fremgaar af Pavebrevenes Klager, naar Arvingerne vægrede sig ved at udlevere noget af det efterladte Gods til de indsatte Gavemodtagere; K. Rosenvinge; Retshistorie S. 217; S. R. D. IV S. 517; Heise: Viborg. Dipl. S. 20. For slige Muligheders Skyld maatte det da ligge nær, at Testator allerede i levende Live traf Foranstaltninger til at sikre Dødsgavernes Fuldbyrdelse, og Forbilledet derfor var i en vis Retning allerede givet i J. L I—26, ifølge hvilken en Arvelader, som var meget forgjældet, kunde betro sin Formue til Klostermænd eller andre, indtil det viste sig, om Arvingerne vilde vedgaa Arven, i hvilket Tilfælde den skulde overgives dem, og de skulde svare til Gjælden; eller de ikke vilde vedgaa den, i hvilket Tilfælde den, hvem Formuen var betroet, skulde benytte den til Kreditorernes Fyldestgjørelse, saa langt som den strakte til; jfr S. R. D. IV S. 505; Kristian II's g. L. Art. 23; v. L. Art. 92; der endnu forudsætter, at Godset gives Præster og Munke i Forva-

ring og paabyder, at det ikke maa ske, uden at lovformeligt Testamente følger med.

I Overensstemmelse hermed blev det mere og mere Sædvane i Testamenter at udnævne saakaldte executores testamenti eller testamentarii, som skulde fuldbyrde dem; jfr Harsyssels Dipl. S. 6; Repert. Dipl. I S. 207; S. 366; Dipl. Svec. II S. 83; 407; Terpager Ripæ Cimbricæ p. 54 sequ.; Kirkeh. Saml. IV—1 S. 99; Codex Esrom. S. 130; 163; 171; 222. I Kristian II's g. L. Artt. 24; 25; findes det saadanne testamentarii paahvilende Hverv nærmere bestemt. Denne Ordning tyder saaledes paa, at de, der skulde modtage Dødsgaver, vedblivende ikke selv kunde tiltræde og skifte, og den modsatte Regel blev vistnok først anerkjendt i saadanne Tilfælde, hvor Slægtsarvinger slet ikke fandtes, medens man paa den anden Side næppe nogensinde har tvivlet om en Ret for Kreditorerne til, naar en testamentarisk Arving havde modtaget en Lod af Boet, søge ham pro quota for Gjælden.

§ 28.

Kongens og Kirkens Arv.

Medens Skaanske Lov og Valdemars sjællandske Lov ikke omtale Kongens Arveret, gjælder det modsatte om E. sj. L. I—17 der udtrykkelig tilføjer: »thæghær æy ær frændsum til, tha ær kunnung næst ærfuæ«. Der sættes her ingen Grændse for det arveberettigede Slægtsskab; men i J. L. I—23 er dette sket, idet Loven gaar ud fra, at Grændsen er draget ved syvende Mand. Hvis ingen saa nær beslægtet findes, da tager Kongen Arven som Danearv; Privileg. for Kolding 1452 Art. 37; og det samme gjælder ifølge Artiklen ialtfald indtil videre ogsaa, hvis rette Arving ikke melder sig inden Aar og Dag.

Den samme Virkning maatte dernæst ogsaa indtræde, hvor Arvingen ikke havde fyldestgjort Betingelsen for at kunne arve ved at betale Arvekjøb; Slesvig Stadsret Art. 29; Flensborg Stadsret l. T. Art. 38; d. T. Art. 11; jfr. Ribe Stadsret Art. 108; eller var gaaet fra Arv og Gjæld; V. A. Secher: Rettertingsd. I. S. 551; da Kongen i saa Fald tog Arven. Kongens Arveret siges i de foranførte Artikler at indtræde, naar ingen arveberettiget Slægtning findes; men forsaavidt som senere en Adgang til at arve

i Kraft af Ægteskab og i Kraft af Testament var anerkjendt, maatte Kongens Ret selvfølgelig ogsaa vige for den derved skabte private Arveberettigelse. At Ærkebiskoppen i Lund gjorde Kongen Retten til Danearv stridig, fremgaar af Proces Akterne mellem Kong Kristoffer I og Ærkebiskop Jakob Erlandsen; S. R. D. V 599; men i Forliget, som sluttedes 1303 mellem Kong Erik Menved og Ærkebiskop Isarnus, findes dog denne Paastand ikke fastholdt; Arild Hvitfeldt I S. 220.

I Kjøbenhavn tilfaldt ledig Arv ifølge Stadsretten 1294 Art. 73 Biskoppen; ifølge Stadsret 1443 V—59 Kongen. Kongen delte dog paa sine Steder Arven med Byen; Ribe Stadsret Art. 25; Aabenraa Skraa Art. 29. I Næstved tilfaldt den Klosteret; S. R. D. IV S. 363.

Medens der dernæst paa Kirkemødet i Helsingborg; Suhm XIII S. 766; klagedes over, at Lægfolk rane Præsternes Efterladenskaber, værgede paa den anden Side den verdslige Lovgivning Præsternes Arvinger mod Bispernes Tilegnelse af Præsternes Efterladenskaber; Fdg 1 Juli 1354 Art 8; men i Olafs Haandfæstning 1376 Art. 7 er dog Forbudet afdæmpet derhen, at Ingen maa befatte sig med disse Efterladenskaber uden Arvingernes eller Biskoppens Minde. Kirken fastholdt nemlig paa dette Punkt en Sondring mellem, om Præsten havde oprettet Testamente; jfr om Oprettelses Maaden Thorkelin: Kirkelove S. 72; 93; 114; eller ikke. I Forliget 1303; Arild Hvidtfeldt I S. 220; hedder det vel ganske almindelig: Item quod bona clericorum decedentium libere veniant ad eorum heredes legitimos, si existant; alias ecclesiæ vel archiepiscopo juxta canonicas sanctiones; men i Thorkelins Statuta provincialia 1425 fol. b. 111 indskjærpes kun, at ingen Biskop eller ringere Prælat maa tilegne sig noget af de ham undergivne Gejstliges Efterladenskaber udover, hvad de af egen Drift maatte have skjænket ham; om de uden Testament bortdøde Gejstliges Gods siges derimod, at det skal deles »secundum sacrorum canonum sanctiones«. Kristian II's g. L. Art. 31; v. L. Art. 93; vise ogsaa denne Sondrings Bestaaen og gaa med den som Udgangs Punkt særlig ud paa at ordne Arveforholdene efter de uden Testament bortdøde Præster. Biskoppen faar forlods det bedste Klenodie i Boet, de tre Fjerdedele af dette tilfalde Arvingerne; men den sidste Fjerdedel Kirke og Hospital.

Kun hvis Præsten havde begaaet Selvmord eller var død som en forhærdet Synder uden Skriftemaal, vare de tre Fjerdedele forbrudte til Biskoppen.

§ 29.

Arvefaldet.

Den almindelige Regel var den, at Arven var falden ved Arveladerens Død og i samme Øjeblik erhvervet af den eller de Arvinger, som da vare eller legalt formodedes at være i Live, saaledes at deres Kreditorer kunde gjøre Indførsel i deres Arvepart, og de ved deres Død kunde overføre Arven paa deres Arvinger; V. sj. L. I—16; E. sj. L. I—31; H. D. D. 28 Maj 1630 (utrykt). Naar der herefter ikke udkrævedes nogen særlig Vedgaaelse af Arven til dens Erhvervelse, behøvedes der paa den anden Side heller ikke nogen saadan Handling for at Arveladerens Forpligtelser kunde gjøres gjældende mod Arvingerne; og hermed stemmer ogsaa den almindelig fulgte Fremgangsmaade, paa hvilken der findes Rækker af Exempler i Domssamlingerne, at de Arvinger, som vilde undgaa Gjældsansvaret, udtrykkelig fragik Arv og Gjæld, som oftest straks ved Begravelsen, idet Fragaaelsen f. Ex. læstes over Graven; jfr J. E. Larsens samlede Skrifter I—1 S. 457; Kirkeh. Saml. IV—5 S. 800; V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 373; 551; II S. 162; 236; 496; ved Siden deraf sker Frasigelsen ogsaa paa Tinge: V. A. Secher: Rettertingsd. II S. 162; 500. Men paa den anden Side maa dog erindres, at der gjøres en vis Sondring mellem den Arving, der kjendes ved Arven, og den, med hvem dette i alt Fald endnu ikke er Tilfældet, jfr allerede J. L. I—26, der skjælner imellem, om rette Arving kjendes ved Arven paa den rette tredivte Dag, idet da han skal gjælde al Gjæld, som kræves, eller om han ikke kjendes ved Arven, da de, som have overtaget Godset til Sikkerhed for Gjælden, skulle tilsvare denne, og den derved fremkomne Uklarhed strækker sig i Virkeligheden gjennem hele vor ældre Ret lige ned til Kristjan den V's Lov, i hvilken der ogsaa fremhæves en Sondring mellem den Arv, som er fragaaet; jfr D. L. 5—14—30; og den Arv, som ej er vedgaaet; jfr D. L.

I—24—39 og I—4—11. Det fremhæves derfor ogsaa af J. E. Larsen: Samlede Skrifter I—1 S. 458, at Arvingerne næppe kunde behandles som de, der havde vedgaaet Arven, fordi de ikke udtrykkelig og betimelig frasagde sig den, naar de dog ikke udtrykkelig eller stiltiende vedgik den; jfr Udtrykkene i J. L. I—26: kjendes ved Arven; i Reces 1547 Art. 29; 1551 Art. 12; 1558 Art. 53: om han tager ved Arv; V. A. Secher: Rettertingsd. II S. 453: Efterdi Eline Marsvin har vedtaget Arv og Gjæld efter hendes afdøde Husbond, bør hun fornøje og betale etc.; H. D. D. 10 Juli 1622 (utrykt): Efterdi ikke bevises, at Gunde Rostrup havde vedtaget Arv og Gjæld efter hans Broder Jørgen Rostrup; men bevises til Overflod, at Gunde Rostrup sig samme Arv haver frasagt etc. Overfor Domme, der betinge Arvingernes Ansvarsfrihed af Arvens betimelige Fragaaelse; V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 401; 590; tør man dog ikke betinge Ansvarets Paadragelse af en udtrykkelig Vedgaaelse; jfr ndf. S. 140. Men paa den anden Side maa fastholdes, at Arvs og Gjælds Fragaaelse ikke behøvede at være udtrykkelig, men ogsaa kunde ske stiltiende.

I H. D. D. 8 Juli 1630 (utrykt) drøftes dette Spørgsmaal med Hensyn til en Enke i Slangerup By. Der indtales en Fordring hos hende efter et af Manden udstedt Haandskrift for Børnegods, »som ikke kan drukne eller brændes efter Loven«. Hendes Forsvarer har ved Tingsvidne godtgjort, at hun ved Mandens Død var meget syg, saa at hun ikke vidste om hans Død og efter Mandens Begravelse blev baaret ud af Huset til næste Nabo og hverken den Gang fik noget med sig eller senere befattede sig med Boet. Strax efter hendes Mands Død blev dette registreret af Byfogden, Døren tilnaglet, stod saa efter Aar og Dag urørt, og blev siden lovbudt af Fremmede, som havde Pant og Gjæld der at søge. Ti Aar efter Mandens Død tilfaldt der Enken en rig Arv, og nu falder en af Mandens Fordringshavere over hende. Borgmester og Raad frifandt hende under Henvisning til, at det var en »fortiet« Sag, da J. L. I—23 viser, hvorledes Gjæld lovlig skal kræves. Fordringshaveren stævner saa nogle Vidner ind for Landsdommeren, fordi en Navne af Enken formenes at have været inde i Huset efter Mandens Død og borttaget af Godset og paa denne Stævning skriver Landsdommeren, at Borgmester og Raad skulde

hjælpe Sagsøgeren »Lavdag og Ret« over Enken efter Haandskriften, saavidt tilbørlig ske kan, at han nogenledes kan komme til sin Betaling »og dermed ladet Stævningen falde«. Derefter have Borgmester og Raad gjort Udlæg hos Enken. K. og R. R. Dom lyder, at Landsdommeren ved sin Paaskrift og Gjælds Paakjendelse til Lavdag og Betaling haver Uret gjort. Enken bør for samme Gjældsfordring fri (at være) og træde til sit Gods eller dets Værd, som efter førbemeldte Landsdommers Dom er udlagt hos hende.

Med Sikkerhed synes man herefter at kunne sige saa meget, at i den Tid, i hvilken Arv og Gjæld ikke var fragaaet, men heller ikke vedgaaet, hvilken Tid kunde være af ubestemt Varighed, da der nok var sat en Frist for at kræve Arven i J. L. I—23; 26; men ikke for at fragaa den, som i D. L. 5—14—30, vare Kreditorerne berettigede til at søge Fyldestgjørelse i Boet ved enkelt Mands Forfølgning efter Stævning til den afdødes Bopæl; V. A. Secher: Rettertingsd. II S. 462; R. R. og D. 10 Dcbr 1621 Art. 15, medens saadan Mulighed ikke længere forelaa, naar Arv og Gjæld var fragaaet; K. Rosenvinge: Gl. d. D. III S. 138; hvilket udtrykkelig siges i Fdg 1 Juli 1623 Art. 2; Reces 1643 II 15—3 og 4; H. D. D. 19 Avg. 1665; og paa den anden Side ogsaa var udelukket, naar Arven var vedgaaet, idet Forfølgningen i saa Fald maatte rettes mod Arvingerne personlig. Rigens Ret og Dele Art. 55 fastsætter i saa Henseende positivt, at den mod den afdøde begyndte Forfølgning ikke kunde fortsættes mod Arvingerne, medens omvendt i Følge Art 54 den af den afdøde begyndte Forfølgning kunde fortsættes af Arvingerne.

Den anførte Regel finder for saa vidt sin naturlige Begrundelse, som det i den Tid, i hvilken ingen Arvinger havde meldt sig, kunde være tvivlsomt, om overhovedet nogen saadan vilde fremkomme, hvorfor ogsaa Rigens Ret og Dele Art. 15 udtrykkelig sammenstiller begge Tilfælde; men dog kunde Kreditorernes Fyldestgjørelse i saa Fald ikke holdes hen i det ubestemte, og den eneste mulige Ordning, saalænge offentligt Skifte ikke var anerkjendt i noget videre Omfang, var da den at give Fordringshaverne en Adgang til fremdeles at søge sig fyldestgjort af Boet.

En Vedgaaelse af Arven og Gjælden med Vilkaar kun at ville tilsvare Gjælden, saavidt som den Afdødes Gods og

Løsørestrakte, friede ikke Arvingen for det fulde Ansvar; H. D. D. 28 Juni 1622 (utrykt). Han havde derfor kun Valget imellem en ubetinget Vedgaaelse eller Fragaaelse. Var nogen Arving umyndig, optraadte Værgen, være sig den almindelige eller, hvis der skiftedes med Faderen, en særlig dertil forordnet paa hans Vegne ved at vedgaa eller fragaa Arv og Gjæld: H. D. D. 26 Juni 1622 (utrykt). Var nogen Arving fraværende, blev der først Spørgsmaal om, hvorvidt han ved at overleve Arveladeren var bleven virkelig Arving, og i saa Henseende synes de sjællandske Loves Forskrifter bortset fra Spørgsmaalet om en posthumus; ovfr S. 107; ikke at være ganske overensstemmende. I Følge E. sj. L. I—33 kunde den fraværende Arvings Arvinger føre Bevis ved Vidner og Tylvter Ed for, at han havde opfyldt den nævnte Betingelse, naar der blot ikke forelaa vis Meddelelse om, at han var død forinden, medens V. sj. L. I—19; Arvebog Art. 57; kræver, at Arvingen selv kommer til Stede eller sande Jærtegn paa, at han er i Live, forat han kan blive berettiget til at tage Arv. Men til Gjengjæld hjemler da ogsaa E. sj. L. I—33, at Alting han gjøres om, hvis der bagefter kommer sandt Vidnesbyrd om hans Død.

I Følge de nævnte sjællandske Love var det dernæst i alle Tilfælde Reglen, at der, medmindre den fraværende kom til Stede forinden, ikke maatte skiftes inden Aar og Dag, efterat Dødsfaldet var lyst paa Tinge. Skiftedes der forinden, kunde den fraværende Arving, naar han kom til Stede, forlange det omgjort, og selv om Skiftet var bleven udsat i den foreskrevne Tid, kunde Jordskiftet dog fordres omgjort, naar den fraværende kom til Stede og klagede inden Aar og Dag; V. sj. L. I—19; 20; E. sj. L. I—33: »æn tho at the æræ æj suskæn«. Den Lod, som ved Skiftet var bleven udlagt den fraværende, skulde gjemmes i Aar og Dag, men synes derefter at kunne være skiftet mellem hans Arvinger; jfr V. sj. L. I—19; E. sj. L. I—33; jfr dog I. E. Larsen: Saml. Skr. I—1 S. 455.

J. L. I—23 giver Regel om, »hwænnær arf skal kræves oc giald«; og bestemmer, at Arvingen eller hans Bud skal møde paa rette tredivte Dag; jfr V. A. Secher: Rettertingsd. Ordregister s. v. »thrønningsdag; tredvends Dag«, eller det første Ting næst efter, om han er inden Bygd; er han udenfor Bygden men i Landet, har han sex Ugers Frist, og er han udenlands, kan han vente i Aar og Dag. Er han bortrejst i Kongens Ærinde, har

han Frist til tre Uger efter Hjemkomsten. Udeblivelsen paa de fastsatte Frister uden lovligt Forfald har i alle Tilfælde den Virkning, at en anden Arving, som er mødt og har overtaget Arven, bliver bevisrettiget, idet han kan give Lov for, »at han tog retlig«. Men er ingen Arving mødt paa tredivte Dag, har det kun den Virkning, at Arven skal »wirthes oc sættæs at gømæ« i Aar og Dag. Møder ret Arving ej da, tager Kongen Arven (at gjemme, indtil han kommer).

Ifølge den senere Tids Lovgivning; Roeskilde Stadsret Art. 11; Holbæk Stadsret Art. 28; Privileg. for Kolding 1452 Art. 37; Aab. Brev 1 Novbr 1565; og Retsbrug fastholdtes ogsaa, at Arven, hvor ingen Arving fandtes nærværende ved Arvefaldet, skulde gjemmes i Aar og Dag og udleveres til Arvingerne, hvis de indfandt sig inden denne Frist; i modsat Fald tilfaldt den Kongen; Kanc. Brevbøger 1551—55 S. 300; 1556—60 S. 138; 1561—65 S. 617; 677; Dipl. Svec. III S. 737 (1326 Skaane). Udeblev en Medarving, tilfaldt hans Lod efter Fristens Udløb Medarvingerne; Codex Esrom S. 235; H. D. D. 13 Maj 1639 (utrykt); jfr dog V. A. Secher: Rettertingsd. II S. 120; Chr. Stemann: Uddrag af sønderjyske Tingbøger S. 169.

§ 30.

Arvemassens Bevaring.

Derom haves en særlig Forskrift i E. sj. L. III—57, naar Udlænding dør i Huset hos en Bonde, hvilken Forskrift dog ifølge E. sj. L. III—69 maatte finde Anvendelse overalt, hvor »man« dør »innæ at annærs«; da skal Bonden sende Bud til Kongens Ombudsmand, som skal komme med Grander og syne Arven og lyse paa Tinge, hvorefter Tingmænd skulle udnævne Mænd til med Ombudsmanden og Bonden at værdsætte Arven, og siden skal Bonden gjemme den til rette Arving i Aar og Dag.

Han maa ikke afhænde Noget af Arven under tre Marks Bøde undtagen Ting, der ikke taale at gjemmes, som Fødemidler eller lign. Melder rette Arving sig inden Aar og Dag med Kongens eller andre gode Mænds Brev, som Ingen kan tvivle om, da tager han uden videre Arven; i modsat Fald maa han bevise sin Paastand om at være »thes døthæ næstæ nivæ« og »rætæ arftakæ« med Tylvter Ed og Vidner, inden Arven udleveres ham. Er ingen Arving kommen inden Aar og Dag, tager Fogden Arven paa Kongens Vegne; jfr Roeskilde Stadsret

Art. 11; Holbæk Stadsret Art. 28; Vil Bonden ikke gjemme Arven, skal Kongens Foged gjøre det efter samme Regler som Bonden. Er saa Aar og Dag gaaet, skal Fogden lyse det. Gjør han det ikke, er Arvingens Ret fremdeles bevaret for ham, men i modsat Fald fortabt. Sigtes Bonden for at have underslaaet en Arv, kommer det an paa, om den paastaas at have været »lagha arf« ɔ: af mindst en Mark Sølvs Værdi, eller ikke. I første Fald skal Bonden værge sig mod Sigtelsen ved tre Tylvters Ed; i modsat Fald »dülle han thæt sum annæt fæ oc æi sum arf delæ«; E. sj. L. III—33. Sigtes Bonden for at have underslaaet Noget af Arven, skal han værge sig med Tylvter Ed og Vidner«.

Det er betegnende, at Loven saaledes giver særlige Regler om Arvens Bevaring efter den, som dør i anden Mands Hus, særlig naar han er Udlænding; thi her var aabenbart Faren for Besvigelse størst. I den senere Tids Retsbrug finde vi ogsaa fremdeles anerkjendt den Regel, at de, hos hvem en Person er død, skulle udlægge hans Gods med Tylvter Ed inden 12 Uger. Den samme Regel fulgtes under Paaberaabelse af J. L. I—18; jfr 20; overfor de Medarvinger, der indesad med Arven ved Arveladerens Død; jfr V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 26; (Sjælland) 31; 573; H. D. D. 28 Juni 1622 (utrykt; Skaane). For at afværge Nødvendigheden af denne Bevisførelse, var det da i alle Parters Interesse at faa klart Bevis for Boets Tilstand strax ved Dødsfaldet; V. A. Secher; Rettertingsd. I S. 26; 32. Bestemmelser til dette Øjemed findes i Slesvig Stadsret Art. 29, som forudsætter. at, hvor Arvingerne ere fraværende, heriditas sub fidejussione pronenda est, hvilket Udtryk uden Tvivl svarer til det danske »tacsætte«, hvorefter altsaa Arven overgaves i en privat Mands Varetægt; men denne Ordning var ikke tilfredsstillende, da man ikke derved undgik en Bevisførelse; jfr Flensborg Stadsret d. T. Art. 12, at den, af hvem Arv kræves og som nægter at have modtaget saa meget, som kræves, skal værge sig med Tylvter Ed og Vidner. I Flensborg Stadsret l. T. Art. 17; d. T. Art. 11; Haderslev Stadsret Art. 11; er derfor den anførte Forskrift ombyttet med Paalæg om, at Raadet og Fogden skulle gjemme Arven. Naar J. L. I—23 først giver Regel om, hvad der skal gjøres ved Arven paa den tredivte Dag, da udfyldes denne Regel ved Aabenraa Skraa Art. 29, som paabyder, at Efterladenskaberne skulle blive i Huset, hvor de ere. indtil den tre-

divte Dag under Raadets Tilsyn. Hvis saa rette Arvinger ikke indfinde sig, skal Raadet tage Arven i Forvaring. Indfinder Arvingen sig da inden Aar og Dag, skulle de have den; ellers faar Fogden den ene og Raadet den anden Halvdel; Kristian II's g. L. Artt. 24; 25; paalægge testamentarii i Arvingernes Fraværelse at drage Omsorg for Boet Registrering og Forsegling, saaledes at de, hvor en Mand opretter Testament paa sin »Helseng«, endog skulle gjøre det strax i hans levende Live. Fdg 1 Juli 1623 Art. 2; Reces 1643 II—15—4; paabød, »særdeles naar Ingen sig Arv og Gjæld tiltager«, om ingen Arving til Stede er, at den eller de, som havde Tilsyn i Huset, strax skulde forsegle alt Boets Løsøre med Undtagelse af Fødemidler og nødvendigt Boskab. I Arvs og Gjældsfragaaelses Boer skete Registrering i Kjøbstæderne sædvanmæssig af Øvrigheden; Kanc. Brevbøger 1551—55 S. 126; 201; 1561—65 S. 530. K. Rosenvinge: Gl. d. D. II S. 37; IV S. 398; for Landets Vedkommende af Jorddrotten ved Fogden; K. Rosenvinge: Gl. d. D. II S. 239; Osterssøn Weylle: Glossarium s. v. Arveskifte og Skiftebreve; Fdg 1 Juli 1623 Art. 2; Reces 1643 II—15—3 gav derhos en almindelig Regel om, at Arvingerne eller deres Værger eller, hvis Værgen var udenlands, den næste Frænde eller, hvis en af de næste Frænder var i lovligt Forfald, den anden af dem med Kongens Foged skulde registrere og besegle Boen.

§ 31.

Gjældens Betaling.

J. L. I—26 siger: »Kænnæs hans rætæ arving æith arf a rætæ threthiughend, gialdæ alt giald, thær krævæs æth givæ logh af hins hændæ, thær døth ær«; jfr K. Rosenvinge: Gl. d. D. IV S. 343. Her er saaledes allerede udtalt den almindelige Regel om, at Arvingerne, som kjendes ved Arven, ere ansvarlige for Arveladerens Gjæld i fuldt Omfang uden Hensyn til Gjældens Art og Oprindelse; K. Rosenvinge: Gl. d. D. II S. 160; III S. 1; 40; IV S. 343; jfr V. A. Secher: Rettertingsd. II S. 434; 453; 496. Arvinger drages endog til Ansvar for en af Arveladeren afsagt Dom eller anden Embedshandling; V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 337; II S. 170. Dog gjordes en Undtagelse i Henseende til Forskrivninger, der i Virkeligheden kun vare Gaver til Skade for Arvingerne;

V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 379; H. D. D. 14 Maj 1639 (utrykt); hvori en Forskrivning paa 500 Rdlr kjendes ikke at kunne forbinde flere af Udstederens, Mogens Graffues Arvinger end dem, som have samtykket i den, saavidt deres Arvepart vedkommer, efterdi disse 500 Rdlr. befindes som en Gave, der først skal betales af Boet efter hans Død og Afgang. I H. D. D. 17 Juni 1630 (utrykt) omtales, at Jomfru Margrete Bilde i Henhold til kgl. Bevilling til at maatte afhænde af sit Gods den 22 Jan. 1615 har udstedt Skjøde paa en Gaard i Varde til Kristoffer Westrup; men forinden havde han under 26 Decbr 1624 udstedt en Revers til hende at, eftersom han havde afkjøbt hende en Gaard i Varde, har han lovet at give hende Forleningsbrev derpaa kvit og frit paa hendes Livstid; og dersom han blev tilsinde samme Gaard at afhænde, bepligter han sig til ydermere at give hende en slig Forvaring, at hun i hendes Livstid skal fange 6 pCt. af saa mange Penge, som Gaarden bliver solgt for; dog Hovedstolen at følge ham og hans Arvinger til evindelig Eje. Dommen lyder: Belangende den Gaard i Varde da, efterdi Skjøde bør at være uden Omstænde og Vilkaar; derfor uden og uanset, at den Revers, K. W. havde udgivet, er ældre end Skjødet, dog efterdi af samme Revers noksom erfares, hvorledes samme Skjøde ment er, og hvorledes med Kjøbet er omgaaet, samme Revers og er forbleven og befunden udi hendes Vold og Værge, hvoraf forfares, at al Nytten deraf hende udi hendes Livstid skulde følge og siden først hendes Arvinger fravendes, idet K. W. sig reserverede at gjøre hende Forvaring paa samme Gaard eller Rente af Pengene, dog saa at naar hun ved Døden afgik, skulde Hovedstolen tilfalde ham alene, hvilket alt ufornødent havde været, om noget endeligt Kjøb derom havde været gjort, hvorfor bemeldte Kjøb ikke kan eragtes saa nøjagtigt, at det bør ved Magt at blive; men Grunden at følge afgangne Margrete Bildes Arvinger.

Saadanne Gaver forpligtede altsaa Arvingerne ikke som Gjældskrav, men i det højeste forsaavidt de havde Gyldighed som Dødsgaver. Fandtes der flere Arvinger, skulde de svare, som de toge Arv til; Reces 1558 Art. 53; K. Rosenvinge: Gl. d. D. III S. 8; 140; V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 43; 174; medmindre Arvelader havde forpligtet sine Arvinger en for alle og alle for en; H. D. D. 23 Juni 1630 (utrykt).

Det vedkom ikke Fordringshaverne, at Arvingerne havde Krav indbyrdes, f. Ex. Hustruens Arvinger for bortsolgt Arvejord; V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 13. Arvingerne kunde dernæst ikke fri sig for Ansvaret overfor Fordringshaverne ved Overenskomst med en Tredjemand om, at han skulde tilsvare Gjælden; V. A. Secher: Rettertingsd. II S. 333; men derimod bleve de berettigede ifølge en slig Overenskomst, ligesom de bleve berettigede, men ikke forpligtede, ved en Aftale om nogle Gjældsposters Overtagelse af nogle Arvinger; Repert. Dipl. I S. 349; V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 525; H. D. D. 23 Juni 1630 (utrykt). Derimod ansaas en Fordringshaver, som tog en enkelt Medarvings Brev paa hele Gjælden for at have frafaldet sin Ret mod de øvrige; V. A. Secher: Rettertingsd. I. S. 9.

Naar den efterlevende Ægtefælle var bebrevet med hele Boet, findes der modstridende Afgjørelser af Spørgsmaalet, om Arvingerne skulde svare til deres Anpart af Gjælden; K. Rosenvinge: Gl. d. D. I S. 284; III S. 140; men den sidste Dom opstiller den vistnok rigtige Sætning, at Gjældskravets Fordeling ikke berørtes af en slig Forskrivning.

Hvad angaar Forholdet mellem Gjældskravs og Arvekravs Fyldestgjørelse mærkes de tidligere anførte Bestemmelser i Slesvig Stadsret Art. 84; Sk. Birkeret Artt. 31; 32; Kjbhvns Stadsret 1294 Art. 72; Kong Hans's Stadsret Art. 125; Privileg. for Malmø Art. 62; V. A. Secher : Rettertingsd. I S. 577; hvorefter Boet ikke maatte deles, Ingen maatte tage Arv, og intet Testament maatte fuldbyrdes, før Arveladers Gjæld var fyldestgjort. Reces 1547 Art. 29; 1551 Art. 12; nøjes dog med at bestemme, at naar Hion (Ægtefolk) komme sammen i Bo, og en af dem dør, da skal al vitterlig Gjæld, Hjemfærd og Børnepenge, som derinde ere, først betales af fælles Bo, saavidt som Bopenninge og rørligt Gods tilstrækker, og, tilføjer Reces 1558 Art. 53, hvis det ikke kan tilrække, da betale enhver, som han tog udi Arv, om han tager ved Arv. Det er allerede ovfr S. 131 fremhævet at disse Bestemmelser betinge det personlige Ansvar for Gjælden af, at Arvinger tage ved Arv, hvorfor Kreditor, naar og saalænge en saadan Vedtagelse ikke havde fundet Sted, kun kunde søge sig fyldestgjort af det i Boet værende Gods. Men i Henseende til Spørgsmaalet, om Fordringshaverne,

dersom Arvinger vedgaa Arven, kunne fordre Betaling, forinden Boet deles, fastholde Recesserne ikke længere fuldt ud Slesvig Stadsrets Regel: Omne debitum solvetur de indiviso; de paalægge dette kun i Henseende til den vitterlige Gjæld; jfr V. A. Secher: Om Vitterlighed og Vidnebevis I S. 61; Proces S. 150; hvilket er ganske i sin Orden, da man ikke med Føje kunde paalægge Arvingerne at lade Delingen vente efter, hvorledes det gik med den omtvistede Gjæld; men Fordringshaverne maatte finde sig i eventuelt at søge hver Arving for sin Andel i denne. Naar der saa efter Ordene vitterlig Gjæld tilføjes Udfærd eller Hjemfærd — ikke Hjemgjæld; jfr V. A. Secher: Anf. V. S. 61 — ɔ: Udstyr; Medgift; jfr. S. 70; Rosenvinges Ordforklaring i Udgaven af Recesserne S. 537; og Børnepenge, da tænkes vistnok i første Række ved vitterlig Gjæld paa formueretlige Krav; og derefter fremhæves særlig de familieretlige, Hustrus og Børns Krav paa Boet. Ved Udfærd eller Hjemfærd tænkes da paa Alt, hvad Hustruen kan kræve forlods udbetalt af Boet, Fæstensgave og Morgengave og Brudeskat; jfr S. 70; 78. Ved Siden deraf nævnes Børnenes Krav; nemlig paa den i Boet indestaaende Arvepart; Slesvig Stadsret Art. 9; Flensborg Stadsret l. T. Art. 9; d. T. Art. 2; og hertil maa saa ifølge Forskriften angaaende Arvs og Gjælds Fragaaelsesboer i Fdg 1 Juli 1623 Art. 2; Reces 1643 II—15—3 føjes, at Kirkepenge, og hvad Umyndige havde at fordre, særdeles og efter Loven skulde haves i Agt. Dog kunde disse Krav ogsaa kun forlanges forlods fyldestgjorte, forsaavidt de vare vitterlige, altsaa f. Ex. Børnepenge vare konstaterede ved Haandskrift; V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 362—64. Naar Boet var bleven skiftet, uden at der trods stedfunden Anmeldelse var sket disse Forskrifter Fyldest, bleve Arvingerne ansvarlige en for alle og alle for en; jfr H. D. D. 19 Juli 1630 (utrykt), hvor denne Skjæbne overgaar Arvingerne efter Mogens Giøe for en Sum af 1000 Rdlr, hvilke han var bleven skyldig som Forstander for Herlufsholms Skole.

For at kunne fordre Gjælden betalt maatte Arvingerne imidlertid have krævet den; og J. L. I—23 paabød samme Frist for Gjælds som for Arvekrav; jfr ovfr S. 135. J. E. Larsen: Saml. Skr. I—1 S. 454 udtaler den Formening, at disse Frister uden Tvivl vare præklusive eller rettere sagt præskriptive; og til

Støtte derfor kan ogsaa paaberaabes, at man i Domme; jfr K. Rosenvinge: Gl. d. D. III—10; V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 545; finder Undladelse af betimelig Paakrav anført blandt Frifindelses Grundene. Men begge disse Domme angaa Forhold, hvor Gjælden først er krævet mange Aar efter Dødsfaldet, og at Dommen saa paaberaaber sig denne Forsinkelse som en Støttegrund for Frifindelsen, er ikke tilstrækkelig til at godtgjøre den anførte Paastand. Det er givet, at Fristerne i J. L. I—23 i Henseende til Arvekrav ikke vare præskriptive undtagen Aar og Dags Fristen, og dens Betydning i saa Henseende er positiv hjemlet for Arvens men ikke for Gjældens Vedkommende. I H. D. D. 28 Maj 1616 (utrykt) omtales, at en Mand er forlist udenfor Sæby i Septbr 1613; da Tidenden derom ved Paaske 1613 kom til Aarhus, synes nogle af Arvingerne at have gjort sig tilgode med hans Efterladenskaber, medens andre forholdt rig fuldstændig passive; men ingen af dem fragik Arv og Gjæld. Saa, adskillige Aar efter, indfinder en Kreditor sig og sagsøger Arvingerne for Arveladers Gjæld. En af dem gjør med Styrke den Indsigelse gjældende, at Gjælden ikke er krævet efter J. L. I—23; men først efter tre Aar. Dertil tager imidlertid hverken Landsdommeren, som møder paa egne og Landstinghørerens Vegne med et ypperligt Indlæg, mindste Hensyn; men Dommen lyder: Efterdi forne Rasmus Andersens Arvinger ikke udi rette lovlig Tid have afsagt sig med Arv og Gjæld efter ham, som det sig bør; men det befindes, at de fast over et halvt Aar efter alene have benægtet (uden Bevisførelse) at have taget Arv efter ham, og Landsdommeren ikke haver kjendt samme Benægtelse saa nøjagtig, at den burde at komme Gjældrerne ɔ: Fordringshaverne paa deres retfærdige Gjælds Fordringer til Hinder eller Skade, det og befindes, at en Part af hans Arvinger havde nydt udaf hans Klæder og optaget ɔ: oppebaaret af hans Gjæld Fordringer, og Byfogden fordi haver tildømt (Arvingerne) at udlægge deres Anpart udi R. A.'s Gjæld, hvilken Dom af Landsdommeren er bekræftet, bør denne Landsdommers Dom ved Magt at blive. Mod Fristens præskriptive Karakter taler dernæst ubetinget ogsaa Indførelsen af Proklamata, som kom til os fra Holsten; jfr H. D. D. 27 Juni 1622 (utrykt), hvori omtales et paa tredje Aar forleden erhvervet kongeligt Proklama for Fru Sofie Høcker, udgaaet og offentlig for-

kyndt, at alle og enhver, som formente sig at have nogen Gjældsfordring hos afgangne O. Munck eller hans Arvinger, skulde møde frem til Kieler Omslag 1621, selv eller ved deres Fuldmægtige, med Breve og Segl eller andre Dokumenter og Beviser originaliter at fremlægge, hvormed de samme Gjæld formene at bevise, deres Gjæld da bestandelig at stadfæste og likvidere, under deres Gjælds Fortabelse samme Gjæld for vor Statholder Grev Geert Rantzow at angive; og er dette Proklama først forkyndt fra Prædikestolen i Flensborg paa en almindelig Landdag den 12 November 1620; dernæst i Kiel, »hvor alle den holstenske Adels højeste og største Bedrifter ere«; og er det endnu offentlig udhængt paa Kirkedøren sammesteds og endda til Overflod anden Søndag efter Hellig tre Kongers Dag Aar 1621 læst i Kiel fra Prædikestolen. Saa lyder Dommen, at efterdi Kongens Proklama er offentlig forkyndt, at Alle og Enhver, som formene sig at have nogen Gjælds Fordring efter afgangne O. Munck eller hans Arvinger, skulle anmelde den som anført og forne Didrik Paavisch eller nogen paa hans Vegne da inden den Tid ikke ere fremkomne og samme Gjæld lovlig krævede eller angav, bør forne Fru S. Høcker for forne Gjæld og D. Paavischs's Tiltale fri at være«. Da kort efter Proklamata indførtes i Kongeriget; jfr H. D. D. 5 Juni 1630; (utrykt) udstedtes de ogsaa i Henhold til kongelig Bevilling og forkyndtes paa alle Landsting, hvorfra Landstingsriderne bragte Bud rundt til alle Herreds-, Birke- og Byting, som ikke selv havde Landstings Ret, hvorhos de forkyndtes endnu andre Steder, saasom paa Unlversitetet og hvor iøvrigt fornødent gjordes; jfr H. Matzen: Den danske Panterets Historie S. 409. Indkaldelsen af Fordringshaverne lød da ogsaa paa Anmeldelse inden Aar og Dag under deres Kravs Fortabelse. Denne Brug har saa D. L. 5—14—29 optaget. i Henseende til de Skyldnere, som havde udstedt Haandskrifter, Vexelbreve eller Pantebreve, saaledes at Arvingerne eller deres Formyndere skulde lade forkynde Dødsfaldet og indkalde Fordringshaverne med Aars og Dags Varsel, om de vare i Riget; eller sex Uger efterat de i Riget vare indkomne. Forsømte Kreditorerne dette, havde de mistet deres Tiltale til Stervbo og Arvinger; jfr Secher & Støchel: Forarbejder II S. 175; 383; 507; 529. Ifølge denne Sammenhæng laa det nu ganske vist nærmest at fortolke Artiklens Forskrift saaledes, at det var en særlig Be-

gunstigelse for de Fordringshavere, der havde forsynet sig med Haandskrifter og Breve, at de kun præcluderedes efter Proklama, medens mundtlige Krav præskriberedes ved forsømt Anmeldelse efter Fristens Udløb; Chr. Stemann: Uddrag S. 77 (1664); men denne Fortolkning af Fristernes Betydning savnes der Hjemmel til at opstille forinden. Betydningen af Fristernes Oversiddelse kunde derfor i Analogi med Reglen om Arvingerne; J. L. I—23; jfr 26; fra først af kun være den, at Arvingerne, naar en Fordringshaver var udeblevet uden lovligt Forfald, bleve berettigede til at fragaa Gjælden med Tylvter Ed, hvormed stemmer, at den lange ubegrundede Undladelse af at kræve Gjælden skabte en vis Formodning mod Fordringens Rigtighed; jfr S. 140. Derhos kunde der uden Tvivl være Tale om at tillægge de i J. L. I—23 fastsatte Frister en vis Betydning, forsaavidt som Arvingernes Deling af Boet dog ikke vel kunde udsættes af Hensyn til den Gjæld, som ikke var anmeldt inden de lovbestemte Frister; og den Fordringshaver, der ikke mødte inden disses Udløb, var derfor udsat for at maatte sagsøge de enkelte Arvinger, hver for hans Andel i Gjælden. Dette er dog ikke at forstaa saaledes, at Boet ikke maatte deles før den sidste Frist var udløben, da den jo kunde være aldeles ubestemt; men den tredivte Dag; jfr ovenfor S. 133; ansaas vistnok i det Hele for den normale i Henseende til at tage Boet under Behandling i Henhold til Reglen i J. L. I—23 om, at Boet skal wirthæs oc sættæs at gømæ, naar Arving ej giver Møde; Aabenraa Skraa Art. 29; ovfr S. 135.

Imidlertid indførte Fdg 1 Juli 1623 Art. 2; Reces 1643 II—15—2—5 helt nye Regler paa dette Punkt, som dog alle forudsætte Tilværelsen af umyndige Arvinger.

Først giver Fdg 1 Juli 1623 Art. 2; Reces 1643 II—15—5 en Regel for det Tilfælde, at en Adels Person, som uden Forældres Fællig er; jfr ovfr S. 111; ved Døden afgaar og en umyndig Arving er fraværende. Da skulle to Samfrænder, som ere den Afdødes næste og ældste Frænder paa fædrene og mødrene Side, som i Landet ere bosiddende, registrere Arv og Gjæld. Er en af dem i lovligt Forfald, kan den anden tage en god Mand eller Kongens Foged med; ere de begge forhindrede, maa Landsdommeren forordne to andre Mænd, næste Frænder eller andre vederhæftige og næst bosiddende Mænd i deres Sted.

Efter at Registreringen er fuldendt, hvis og en af dem, som har iværksat den, ikke selv er Arvingens Værge, skal Registreringen tilsendes denne. Finde Samfrænder eller Andre, at Værgen er uvederhæftig eller utjenlig, kunne de gjøre Indstilling til Kongen, som saa vil forordne den til Værge, som ellers næst er. Her standse nu imidlertid Lovreglerne, og vi faa ikke afgjort det interessante Spørgsmaal, hvorledes der videre skal forholdes, naar den fraværende Værge faar Kundskab om Arven, hvornaar han saa skal fatte Beslutning om Vedgaaelse eller Fragaaelse; men, som ovenfor S. 132 bemærket, fandtes der, naar han holdt sig fuldstændig borte fra Arven, intet Tvangsmiddel paa ham, ligesaalidt som paa den myndige Arving, undtagen det, at han udsatte sig for, at Kreditoren søgte Fyldestgjørelse i Boet; jfr S. 132. For at afværge dette, foreskriver saa Fdg 1 Juli 1623 Art. 2; Reces II—5—2; i Almindelighed, at der med den Afdødes Gjæld forholdes efter Loven og Recessen ɔ: efter den gjældende Ret; V. A. Secher: Rettertingsd. II S. 200; 430. Derefter skal Boet inden fjorten Dage af næste Frænder registreres, Indgjæld og Udgjæld, saavidt findes, antegnes og Alting siden i Boet forsegles undtagen hvis til daglig Ophold og Brug kan medgaa. Samme Fremgangsmaade følges, naar Arv og Gjæld forsværges, blot at Boet saa strax skal registreres og forsegles, eventuelt, hvis ingen anden er tilstede, af dem, der i Huset ere.

Vedgaas derimod Arv og Gjæld, da skulle Samfrænderne med Værgen, om saadan Gjæld findes, som af Vigtighed er, give Landsdommeren det til kjende, der skal forkynde det til Tinge i Lighed med Opbydelsen og derefter forordne to gode Mænd, som Værger tilligemed Samfrænderne nævne for ham; disse to Mænd, eller en anden, tiltagen i Forfaldstilfælde, skulle paa sjette Uges Dag taxere og likvidere Godset og Gjælden, og derefter maa Arvingerne eller deres Værger selv gjøre Fordringshaveren Udlæg udi godt Løsøre og Jordegods. Enhver Fordringshaver, som begjærte Betaling, skulde strax fyldestgjøres, forudsat dog, at hans Krav var likvid; jfr S. 139; og Arvingerne vare berettigede til at betale, forsaavidt de vilde; men de kunde ogsaa enes med Kreditorerne, om de vilde lade Gjælden bestaa, og her blev det daet alvorligt Spørgsmaal for Værgerne, at overveje om deres Myndlinge vare bedst tjente med at bevare deres Jordegods, idet Gjælden

ikke var større, end at den nok kunde forrentes af Indtægten. Et urigtigt Skjøn i saa Henseende kom da til at gaa ud over de umyndige Arvinger; H. D. D. 23 Juni 1630 (utrykt): Endog Høeg med Rette burde have befriet de Børn, som han er Værge for, for Gjælds Skade; etc.

Var Arv og Gjæld fragaaet, toge Fordringshaverne ifølge Fdg 1 Juli 1623 Art. 2.; Reces 1643 II—15—3; Fyldestgjørelse overensstemmende med Reglerne om Opbud saaledes at Landdommeren udnævnte to gode Mænd, som Fordringshaverne selv kunde vælge om de vilde, der forestode Udlodningen. Her skulde da ogsaa fortrinsvis haves i Agt Børnepenge, Kirkepenge og Umyndiges Krav. I Kjøbstæderne forestod her Øvrighederne Udlodningen; jfr S. 136; med Hensyn til Universitetet: Nye kirkeh. Saml. IV—4 S. 84, 100; 105; og i Lighed dermed paatog andre Øvrigheder f. Ex. den patrimonielle sig Omsorgen for Boet i slige Tilfælde; K. Rosenvinge: Gl. d. D. III S. 138. Hvorledes en slig Sædvane opkom, ses af H. D. D. 10 Juni 1630: En Bonde paa Hans Markdanners Gods, Langesø, han havde Ryttere i Indkvartering og slaaet en af dem ihjel om Natten, hvorpaa han med Familie og Tjenestefolk strax rømte. Da Rytterne truede med at ødelægge Alting og sætte Ild paa Huset, sendte Husbonden sin Gaardfoged og sin Delefoged ned til dem for at holde Orden. Efterat Rytterne ere dragne bort, medtagende Løsøret, og Huset staar tomt, kommer Svogeren og beder H. Markdanner med Taarer om at hjælpe til at skaffe det borttagne Gods tilstede og tage sig af Boet. H. M. befaler da sin Foged at tage nogle Mænd af Byen med sig og omtrentlig vurdere, hvad han anammede, og efterdi han ikke selv havde Føring dertil om Vinteren, befalede han Fogden det at sælge de Interesserede til Bedste og samme Penge til Sagens Uddrag hos sig beholde, hvortil han formente som den største Lodsejer nok mægtig at have været anseendes, at Bonden var fredløs og Rømningsmand, og tilmed Gaarden var rømt af ham og al hans Tyende etc.

§ 32.

Arvedelingen.

Tilværelsen af en Flerhed af Arvinger medførte dernæst Nødvendigheden af et Arveskifte. Dette Skifte blev at værdsætte

efter de Arveretsregler, som gjaldt paa det Sted, hvor Arveladeren havde været bosat; havde han været bosat i Tønder, hvor lybsk Ret gjaldt, blev derfor ogsaa den at lægge til Grund for Arvedelingen; V. A. Secher: Rettertingsd. II S. 139. Det var Arvingerne selv, som vedgik Arven, eller de der vare indtraadte i deres Ret, som selv havde at iværkvætte dette, ligesom de selv havde at fyldestgjøre Kreditorerne. For de umyndige Arvinger handlede ogsaa her Værgerne, og hvad det for Øvrigheden gjaldt om at paase ved Skifterne var de hovedsagelig, at de umyndige Medarvinger vare aller bleve forsynede med gode og paalidelige Værger; jfr Osterssøn Weylle s. v. Arveskifter Nota: »I Danmark med dets underliggende Provinser haver hidintil været i Brug paa somme Steder, at, hvor som noget Skifte sker paa Landsbyen, paa Kongens, Adelens eller andres Gods, at Fogden over Stedet, ja endogsaa Herredsfogden da endelig maa være tilstede og have Indseende med, at fattige Enker og smaa faderløse Børn blive med gode og vederhæftige Værger forsynede, saa at deres Arv og Gods bliver vel forvaret, og de ej i nogen Maade vorde forurettede«. Derefter først fremhæves Tilsynet med, at Husbonden bekommer sin pligtige Rettighed resterende Landgilde og Foernød. Gjælden berøres endelig kun i Forbigaaende idet, hvis i saa Maade udgjøres og forhandles til Gjæld eller i andre Maader det giver Fogden fra sig beskrevet med Herredsfogdens og Dannemænds Underskrift til Vitterlighed.

Et Billede paa Fremgangsmaaden ved Arvedelingen giver os E. sj. L. I—49, i et analogt Forhold, hvor Talen er om et enkelt Barns Udskiftning af Fællesskabet. Boet deltes i Lodder, pro nuinero personarum, num portionum; Andr. Sunesøn III—3; og saa trak alle Arvinger Lod; de myndige selv; for de fæstede Døtre deres Fæstemænd, for andre Døtre og for umyndige Sønner Frænderne. Det Barn, der er saa heldig at komme i Besiddelse af sin Lod, saa at »bügden thor sveriæ, at thet hafthæ thet i sin hæfd« kan værge sig i Besiddelsen med Tylvter Ed og Vidner. Saadan Deling og Lodtrækning foregik ogsaa i senere Tider saaledes, at et Barn trak Lodderne; jfr S. R. D. IV S. 385; V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 541; Arent Berntsen II S. 366. Selvfølgelig maatte alle Arvinger have fornøden og behørig Adgang til at tage Del

i Lodtrækningen; ellers kjendes den ugyldig; K. Rosenvinge: Gl. d. D. IV S. 420. Ligeledes kunde Skiftet forlanges omgjort, naar Lodtrækning var undladt, uden at alle Interesserede havde samtykt deri; H. D. D. 28 Maj 1630 (utrykt): Efterdi Frederik Munck udi Henrik Holcks Arvepart er indført og berettiget og interesseret; samme Arveskifte og er forrettet uden hans Samtykke og Overværelse, uanset han haver begjært og tilbudt at være over Skifte med visse Vilkaar, som han her for Retten og haver fremlagt; forne Skifte og uden Laadning sket er, ikke heller i andre Maader saa nøjagtig er fuldkommet, som det burde, bør samme Skifte ingen Magt at have, men paany at foretages og da enhver at tage, saavidt han lovlig derudi er berettiget.

Var Boet forholdsvis stort, saa at den endelige Opgjørelse mellem Arvingerne kunde medtage uforholdsmæssig lang Tid, fandt der jevnlig en foreløbig Udlodning Sted, et saakaldet »Tokkeskifte«, hvorved Brugen og Nytten af Boets Ejendomme fordeltes med Forbehold af en endelig Opgjørelse; jfr K. Rosenvinge: Gl. d. D. I S. 145; II S. 175; III S. 191; V. A. Secher: Rettertingsd. II S. 26; hvilken Udlodning iøvrigt foregik paa lignende Vis som den endelige.

Hvorledes Delingen skete mellem Mænd og Kvinder, efter Fremarv og Gangarv, i den almindelige Arv og i Sædegaards Arven, vil fremgaa af de ovfr. S. 111 flg. derom fremstillede Regler. At der ved testamentarisk Arv kunde opstaa Tvivl om Fordelings Reglerne, er ligeledes omtalt S. 116. I Søskendeskifte gjaldt dernæst den ejendommenlige Regel, at hver enkelt af dem, som mente sig forurettet af de andre paa Skiftet, kunde kræve dem til Jævned, saalænge samtlige Sødskende vare i Live, forudsat at vedkommende selv tilbageførte sin Arvelod til fornyet Opgjørelse i Boet; Sk. L. III—2; Andr. Sunesøn III—3; V. sj. L. I—17; Arvebog Artt. 55; 56; J. L. I—16. Deraf kommer Ordsproget, at Lod staar og Jevned gaar, medens Søkende sammen leve; K. Rosenvinge: Gl. d. D. IV S. 422; V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 33. Denne Udjevning kunde ogsaa finde Sted i Henseende til Mark og Skov; Sk. L. III—12; Andr. Sunesøn III—3; E. sj. L. II—56. Selvfølgelig var Retten fortabt, hvor nogen ved en gyldig indgaaet Overenskomst havde frasagt sig Adgang til Skiftets Omgjørelse; Repert. Dipl. I S. 337; 364; jfr derimod S. 158. Forsaavidt nu slige Arve De-

linger affødte en Mulighed for Tvistigheder, som jevnlig blev til Virkelighed, indeholdt Landslovene forskjellige Regler om deres Afgjørelse. Saaledes siger J. L. I—16, at naar Tvistighed rejser sig paa Skifte mellem Forældre, være sig Fader eller Moder, og Børn, ere de første berettigede til at føre Bevis. Samme Bevisret er imidlertid kun tillagt Faderen overfor Børnene i V. sj. L. I—1—3; E. sj. L. I—8; medens ifølge V. sj. L. I—16; Arvebog Art. 53. Tvistigheder mellem Moder og Børn og imellem Stiffader og Stifbørn skulde afgjøres ved Samfrænder, som derhos ogsaa altid skulle afgjøre Stridigheder paa Søskende Skifte; J. L. I—16; jfr derimod 18; Sk. L. I—27; 28; Andr. Sunesøn I—13; paa hvilket Skifte der ifølge E. sj. L. I—21 ej maatte gives Lov om Jorddele. Vare Søskende Halvsøskende, skulde Samfrænder tillige afgjøre Tvistigheder om, hvad der var fædrene og hvad der var mødrene Eje. De bestode af tolv Mænd, henholdsvis sex fædrene ok sex mødrene Frænder. Sk. L. I—27; V. sj. L. I—15; E. sj. L. I—21; J. L. I—6; jfr derimod 18. Arvebogen Art. 53 kræver udtrykkelig, at de skulle være Frænder som ere Børnene nærmest og de »sannast men i therre cul«. I andre Tilfælde var det de bedste Mænd af Bygden eller Herredet, som opnævntes til at afgjøre Tvistigheder; principalt E. sj. L. I—23: 24; III—9; eller subsidiert, hvis ej Samfrænder fandtes; E. sj. L. I—22

Disse Samfrænder; amici nostri et consanguinei; Repert. Dipl. I S. 159; 281; eller gode Mænd vedbleve at spille en fremtrædende Rolle i den senere Retsbrug i alle Skifte Opgjørelser; jfr Registrene til K. Rosenvinges Samling af gamle danske Domme og V. A. Sechers Samling af Rettertingsdomme under Ordet »Samfrænder«, hvor det ogsaa ses, at jevnlig Arve Stridigheder, der vare indbragte for Herredagen, henvistes til Afgjørelse ved Samfrænders Afgjørelse. Reces 1576 Art. 2 paabød, at Kongens Befaling skulde udgaa i de Sager, som Samfrænder burde at dømme udi, og slig Befaling skulde tages af begge Parter. Men havde den ene Part tilbudt den anden at være med dertil og denne havde vægret sig derved, kunde den førstnævnte selv tage Kommissarier, naar han bevislig først havde tilbudt Vederparten at vælge Halvdelen.

Disse gode Mænd beskikkedes for Arvedelingers Skyld, for at bilægge og eventuelt paakjende Skiftestridigheder mellem Arvin-

gerne; men Forholdet til Kreditorerne og Opgjørelse med dem laa udenfor deres Kompetence; H. D. D. 21 Juni 1630 (utrykt).

Isærdeleshed tiltoges slige gode Mænd regelmæssig i Arveskifter, i hvilke der fandtes umyndige Arvinger og der følgelig burde være forordnet særligt Tilsyn for dem, naar den almindelige Værge selv var Medarving; jfr V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 540. Indlæg: Da J. L. I—30 formelder, at ingen Værge maa afhænde Børnegods, saa bør en Værge fast mindre være mægtig i slig Arv at skifte med sin umyndige Broder uden at andre gode Mænd ere tilforordnede at være med; Dom: Efterdi Korfits Rud var et Barn i sine umyndige Aar, den Tid hans Forældre ved Døden afgik, og Knud Rud, som var hans ældste Broder og Værge efter Loven, haver med sine Brødre delt og skiftet deres Forældres efterladte Gods dem imellem, og ikke Knud Rud da haver fordret nogen kongelig Befaling til nogen deres fælles Venner, som særdeles paa hans umyndige Broders Vegne kunde hos være, oppebære hans Lod og have Opsyn med, at hannem skete saa godt Skjel og Fyldest, som andre hans Sødskende, de Lodder, Knud Rud frembærer, ikke hellere findes med andre gode Mænds Hænder end hans egne og hans Brødres underskrevne, og i saa Maade befindes Korfits Rud i samme Skifte ingen anden Værge at have havt end Knud Rud selv, da bør det Skifte og de Lodder, dennem udi ham umyndige Aar imellem gjort og gangen er, ikke at komme Korfits Rud til Hinder og Skade, men bør magtesløse at blive«; K. Rosenvinge: Gl. d. D. III S. 211.

Om de Forbehold, som plejede at tages ved Samfrændeskifte og det Afkald, som plejede at meddeles af Medarvingerne indbyrdes og de umyndiges Værge naar Skiftet var endt, idet Betænkningstiden var udtalt uden Krav paa Skiftets Omgjørelse, kan efterses Arent Berntsen (1656) II S. 371; 377.

I Kjøbstæderne varetog fra gammel Tid Borgmester og Raad med Fogden de umyndige Arvingers Tarv paa Skifte; Flensborg Stadsret l. T. Art. 16: Divisiones hereditatum debent publicari in placito cvitatis et non in alio loco; alioquin indivisæ reputantur; d. T. Art. 7; Harsyssels Dipl. S. 24; 25; (Ribe); V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 444, hvor omtales et Skifte sket mellem Stifdatter og Stifmoder i Overværelse af Byfogden, en Raadmand, Byskriveren, Kæmneren og andre Dannemand; jfr Vedtægt 1 Septbr 1606 Art. 4;

Kjbhvns Dipl. II S. 531; hvorefter Byfogden ikke ene skulde have Skifte af Børnegods, ikke heller befatte sig med arvingsløst, Rømnings- eller frastaaet Gods her i Byen; men den svorne Byskriver og Byens Kæmnere burde være derhos, som altid har været brugeligt, paa det at Kongl. Majestæt og Byens Sager udi Alting kunne befordres uden Mistanke efter Fogdens Instrux, som det sig bør; jfr H. D. D. 19 Juli 1630 (utrykt): Faderen udlægger Børnene en Hovedgaard paa Amagertorv og 18,000 Rdlr. efter en Kontrakts Indhold, som for en siddende Ret er oprettet og vedtagen, »saa og efter gammel Sædvane udi deres Stads Børnebog til ydermere Bekræftelse indskrevet«. Ved Aab. Brev 16 Jan. 1605 blev udtrykkelig forbudt ethvert hemmeligt eller Vinkelskifte i Helsingør, idet Skifte kun maatte holdes i Overværelse af Fogden, Byskriveren og Kæmneren, hvorved dog er at mærke, at det i første Række er fiskale Interesser, som have fremkaldt disse Paabud.

Den særlige kirkelige Skiftejurisdiktion hjemledes ikke udtrykkelig før ved Gejstlighedens Privilegier 24 Juni 1661 Art. 11. Om Gejstligheden ligesom Universitetet; jfr S. 144; Secher & Støchel I S. 123; sædvansmæssig havde øvet den før, ved jeg ikke; men det er vel rimeligt. Over det afholdte Skifte udstedes Skiftebreve, som i Byerne indførtes i Skiftebogen, eller »Børnebogen», som den betegnende nok kaldes i den anførte Dom; og Osterssøn Weylle s. v. Skiftebrev forudsætter, at det senere ogsaa frivillig og sædvanmæssig skete paa Landet. I Honorar faar Fogden i Sjælland det bedste Bondens Hynde, som i Boet findes, »som hannem underlægges at sidde paa som en Ære, det første han indkommer og sætter sig ned, paa Kongens og Husbondens Vegne, og desuden en Rigsdaler eller to efter Boets Tilstand« samt særskilt Betaling for Skifterbrevets Affattelse.

Skiftebreve, udstedte af dertil forordnede Samfrænder eller gode Mænd, eller af Borgmester og Raad maatte anses som judicielle Akter, der som saadanne bleve at appellere til Underkjendelse i Landstinget og det samme bliver Følgen paa Landet, eftersom Fogden mere og mere udvikler sig til at anerkjendes som Retsbetjent; Secher & Støchel: I S. 408.

§ 33.

Arvepagter.

I Tiden før der endnu var indrømmet Søskendes Børn lovbestemt Repræsentationsret i Arv finde vi jævnlig afsluttet Overenskomster mellem Sødskende, hvorved der tillægges deres Børn en saadan; K. Rosenvinge: Gl. d. D. III S. 144; IV S. 431; V. A. Secher: Rettertingsd. II S. 390; men, som de anførte Steder vise, gav disse Overenskomster tillige rigelig Lejlighed til Tvist om deres Indhoid og Virkning.

En Overdragelse af forventet Arv til Medarvinger kjendes endnu gyldig 1572; K. Rosenvinge: Gl. d. D. III S. 174. Ved en Dom af 1578; K. Rosenvinge: Gl. d. D. III S. 310; underkjendes Overdragelsen vel, men som Følge af, at den var sket af en Jomfru med Værge, der ikke med Virkning kunde samtykke i en slig Overdragelse. Endelig findes hos K. Rosenvinge: Gl. d. D. IV S. 23 en Dom om samme Æmne, der frembyder Interesse derved, at Svogeren og hans Hustru med sammenlagte Hænder staa personlig tilstede for en besiddendes Tingsdom og med en Mund tilskjøde en Broder baade den efter Hustruens Fader faldne og efter hendes Moderen ventede Arv. Men denne Overdragelse underkjendes ogsaa, dels fordi Børnene endnu sad i Fled og Fællig med Moderen og i Henhold til Reglen i J. L. I—13 om, at Søn i Fællig ikke har noget Forlods, Erhvervelsen ogsaa burde komme en ikke i Overenskomsten indbefattet Broder til Gode; dels fordi Erhververen var Moderens Værge og som saadan den, der skulde værge hendes og hendes Arvingers Tarv og Gavn, hvilket han forudsættes ikke at have gjort ved denne Erhvervelse fra dem til sig. Det vil derfor ses, at vi ikke i disse Domme have nogen klar Hjemmel for den Sætning, at en iøvrigt i alle Henseender gyldig Overdragelse er ugyldig alene af den Grund, at dens Gjenstand er forventet Arv.

Om Salg af falden Arv mærkes Reglen i Reces 1643 II—7—3; jfr D. L. 5—2—80.

Tilføjelser og Rettelser.

I. Personret.

S. 5 L. 6 f. o. tilføjes: jfr Codex Esrom. S. 230—31, hvor Kong Valdemar I 1177 paalægger Bari et Atti de Ochem at gjengive en fri Kvinde, som de have gjort til Trælkvinde, Friheden; L. 24 f. o. tilføjes: Om Afløsning for Træl, der havde øvet Vold mod Præst se Pavebrev 13 Jan. 1206; Dipl. Svec. I S. 127. S. 15 L. 6 f. o. tilføjes: Hermed stemmer, at Udtrykket Vornede ved Siden af hion og Tjenere første Gang forekommer i Aaret 1444 i Codex Esromensis; se Dr. Nielsens Udgave S. 80; 82; 83; 84. S. 18 L. 2 f. o. tilføjes: Om Mageskifte af vornede Bondesønner se Danske Kancelliregistranter 1535—1550 S. 301; om Overdragelse af en Vorned Kancelliets Brevbøger 1551—1555 S. 291. S. 31 L. 17 f. n. tilføjes efter »dog«: »indtil Aar 1630«. L. 13 f. n. tilføjes foran »og«: men derefter synes Krigen igjen at have gjort sin emanciperende Indflydelse gjældende; medens saaledes H. D. D. 7 Juni 1619; jfr S. 53; gjør Værgen ansvarlig, fordi han har ladet sin kvindelige Myndling selv raade for sit Gods og Løsøre, gaar en anden Aand igjennem H. D. D. 5 Juni 1630. Ved Skjøde 10 Juli 1625, medunderskrevet af to Slægtninge, have Jomfruerne Else og Maren Norbye bortsolgt en Gaard i Odense; Jomfru Maren Norbye har desuden udstedt et »Bibrev« af 14de s. M., hvori hun bekræfter Overdragelsen og beretter, at der for Pengene er indkjøbt Bøndergods til Uggerslev Gaard; Kjøberen indstævner Skjødet til Stadfæstelse paa Fyenbo Landsting, hvor Stadfæstelse erhverves den 29 April 1626 uden Indsigelse, »medmindre Nogen ydermere paaskader, da forne Skjøde for sin tilbørlige Dommer kan svækkes«. Værgen anlægger saa Sag ved Herredagen og paastaar Skjødet, der er udstedt uden hans Vidende og Vilje, erklæret ugyldigt. Dommen

lyder: Efterdi befindes forne Jomfruer at have uden nogen deres Værges Modsigelse været deres eget Gods mægtig over tyve Aar, solgt og kjøbt, og denne Kjøbstad Ejendom, som de have afhændet, har været en forfalden Gaard, og den ene Jomfru, som særdeles samme Kjøb paany stadfæster, dermed (derimod?) sin Formue i ingen Maade forringet, men fast paa godt Løsøre og Jordegods forbedret, Gaarden og dem til Nytte efter hendes Erklærings Indhold er afhændet, da er derpaa saaledes for Retten afsagt, at samme Gaard bør at følge Kjøberen. Ved H. D. D. 8 Juni 1630 tilkjendes en Gaard, som Jomfru E. Norbye har pantsat paa egen Haand, trods Værgens Indsigelse til Ejendom. I H. D. D. 17 Juni 1630 omtales, at Jomfru Margrete Bille har udstedt en Forskrivning paa 300 Rdlr med 18 Rdlr i aarlig Rente til Søren Rytter, hvoraf 100 Rdlr ere betalte. Sønnen, Joh. Rytter, har æsket Retten for M. B.'s Arvingers Bopæle, som have kjendt sig Arvinger at være. Indførsel for Summen er sket og stadfæstet ved Landstings Dom. K. og R. R. Dom lyder: Efterdi befindes forne Jomfru Margrete Bille med hendes Værges Tilladelse at have besiddet hendes Gods og gjort sig det nyttigt, sig og Sædegaarde og andet Gods tilforhandlet, bør Joh. Rytter nyde de 200 Rigsdaler Kapital samt »enfak« Rente, men ingen Rentes Rente. L. 8 f. n. tilføjes efter »dem«: »forsaavidt Gjælden var stiftet til deres Nytte og Nødtørft«. H. D. D. 5 Juni 1620, anført i en Dom 1630: Efterdi Hans Kaas's (Lavværgens) Fuldmægtig bestaar, samme (Jomfru Anna Kaas's) Gjæld at være for Kramvarer, som paa nogen Aars Tid kan være udtagen, og samme Sum ikke heller saa stor er, at den kan eragtes ubillig og videre end til Nødtørft, hvilken Gjæld afg. Mester H. Sørensen som en fremmed Mand efter hendes Vilje til en vis Tid har indløst, ere hans Arvinger til Betaling af Jomfru Anna Kaas berettigede. H. D. D. 5 Juli 1630 lyder: Efterdi af Jomfru Elisabeth Frijs's Missive, Fru Elisabeth Brysche tilskreven, bevises, at hun hende samme Pendinge for et Smykke skal være skyldig bleven, hvilke Pendinge hun sig erbyder at ville betale eller og Smykket igjen levere, da bør hendes tilforordnede Værge (Frederik Munck) forne Jomfru E. F. tilholde, at hun samme Smykke forne Fru E. B. igjen forskaffer eller og hendes Værge paa hendes Vegne forne udlovede Penge betale. L. 2 f. n. tilføjes

efter »Vilje«: H. D. D. 5 Juli 1620 er afsagt i en Sag, hvorunder Jomfru E. Frijs beretter at have udstedt en Forskrivning til Th. Jensen i Vejle paa 55 sl. Daler; og fandtes derom uden paa samme Brev skrevet: »Jomfru E. F's Haandskrift til Th. Jensen i Vejle, udgivet paa 55 sl. D. for to Møllestene; og blev berettet, at samme Opskrift skal være med hendes Værges Tjeners Haand skreven«. Dom: Efterdi befindes med hendes Værges Tjeners Opskrift paa forne Th. Jensens Seddel, at hun samme Penge er bleven skyldig for to Møllestene, som formodentlig ere komne til hendes Gavn og Bedste, da bør hendes Værge paa hendes Vegne forne Th. Jensen samme Gjæld at betale. S. 33 L. 2 f. o.: I Forbigaaende kan her mærkes, at Reglen om Husbond og Tjener ogsaa findes anvendt paa Præst og Degn; Heise: Dipl. Viborg. S. 37. S. 34 L. 18 f. o. tilføjes efter »være«: V. A. Secher: Rettertingsd. II S. 452; samme Tilføjelse gjøres L. 25 efter »104« og L. 3 f. n. efter »331«. S. 37 nederst H. D. D. 1 Juni 1621 omhandler ikke Enkes Testamente men hendes Samtykke til Broders Testamente; jfr S. 124. S. 38 L. 17 f. o. tilføjes efter 545: Codex Esrom. S. 243; (Kjøbenhavn 1484). S. 47 L. 12 f. o. tilføjes: At Medarving ikke bør være Værge ved Skifte med Myndling se S. 148. S. 48 L. 15 f. n. tilføjes efter »14«: Repert. Dipl. I S. 122 (Kjøge); S. 143 (Nakskov). S. 55 L. 1 f. o. efter »38« indføjes: Under den Sag, som afgjordes ved H. D. D. 1 Juni 1621; jfr S. 121 og S. 125 bemærke dog Rektor og Professorer, at, eftersom de hans (Dr. Esbern Nielsen) Hustru i hendes Enkesæde ikke med Værgemaal forsynet have, formente de, Loven ikke noget Steds tilholdt at sætte Enker nogen Værge, uden de den selv begjære, hvilket aldrig skulde bevises, at hun gjort havde.« S. 75 L. 5 f. o. tilføjes: At Hustruen ikke hæftede personlig for den Gjæld, der var stiftet medens hun levede i Ægteskab med Manden, medmindre hun vedgik den efter hans Død og gjorde den til sin egen rette Gjæld, er udtalt i H. D. D. 7 Juli 1630.

II. Familieret.

S. 61 L. 11 f. o. tilføjes efter »os«: Om Omgaaelse af de kirkelige Forbud se Pavebrev 13 Novbr. 1298 Dipl. Svec. I S. 132. S. 74 L. 2 f. o. tilføjes: S. R. D. VII S. 26; S. 76 nederst

tilføjes: Kristian II's g. L. Art. 19; jfr S. 123. S. 77 L. 3 f. o. tilføjes efter »Kapitlerne«: jfr Aab. Brev 15 Jan. og 11 Sept. 1570; 20 Avg. 1574; Missive 20 Decbr 1591; 10 Juni 1592. S. 78 L. 11 f. o. tilføjes: Stadfeldt: Beskrivelse af Randers Kjøbstad S. 34—35. S. 95 L. 21 f. o. tilføjes: I Chr. Stemanns Uddrag af sønderjyske Tingbøger findes en Række Exempler paa Tinglysninger med de forskjellige hér angivne Virkninger, og det ses der tillige, at en Slægtning kunde foretage Tinglysningen efter Faderens Død i Henhold til hans Bemyndigelse. S. 101 L. 7 f. o. tlføjes efter »253«: Dueholms Dipl. S. 86. S. 101 L. 3 f. n. ændres ».« til »;«.

III. Arveret.

S. 106 L. 11 f. o. tilføjes efter Brevbøger: 1535—50 S. 3; 231. S. 106 L. 13 f. n. tilføjes: At den Mand, der slog sin Broder ihjel, hvad der var hændt blandt Adelen, forudsat, at han ikke havde gjort det af Vaade eller Nødværge, ikke maatte arve ham, men at hans Arv skulde tilfalde andre den Dødes Sødskende eller næste Frænder, er udtrykkelig bestemt i Reces 1576 Art. 13. S. 107 L. 9 tilføjes: Ved Privileg. 19 Novbr 1316; 16 Decbr 1619; 20 Avg. 1320; forbeholdt Kristoffer II sig Arvekjøb af Borgere fra Stralsund, som døde her i Landet; men ved Privileg. 1 Apr. 1320 fritog han og ved Privileg. 23 Juli 1326 Valdemar III Borgerne i Greifswalde ab emptione sepulturæ, quod vulgo Erfkoep (Erfwin); seu in Danice dicitur arfuxkøøp; Dipl. Svec. III S. 285; 426; 456; 472; 724; jfr K. Ancher: Saml. Skr. II S. 734; P. Hasse: Das Schleswiger Stadtrecht S. 68. S. 116 L. 11 læs: »et af Johan Frijs oprettet og af Kongen og Rigens Raad stadfæstet«. Herved erindres, at Kongen og Rigens Raad under 18 Juni 1557 ogsaa stadfæstede Oprettelse af Selsø Gaard og Gods paa Sjælland til et Stamhus, hvilken Oprettelse iværksattes af Andreas von Barbye for sin Brodersøn og dennes ægte Descendenter, dog kun for den Eventualitet, at han selv døde uden ægte Livsarvinger. S. 115 L. 11 f. n. tilføjes: Ordet Sædegaard forekommer i et Tingsvidne af Aar 1418; Dueholms Dipl. S. 34; jfr derimod S. 42: Hovedgaard; ved samme Lejlighed kan erindres, at Sædegaarde ifølge H. D. D. 10 Juli 1630 vare skattepligtige, naar de vare bortforpagtede til ufri Mand.

S. 117 L. 19 f. o. tilføjes efter »254«: jfr Statsretten S. 129 og E. sj. L. III—7, der som en Grund til, at Mølledam eller andre Fiskevande ligge øde fremhæver: forthy at thær fa mange mæn loti, oc ærvæ mangæ mæn. S. 118 L. 71 »læs »særlig« for »retlig«. Ved Arv af Kjøbstadgaarde tilføjes Kancelliets Brevbøger 1551—55 S. 137 (Randers); 212 (Kjøge); 216 (Aarhus); 236 (Assens). S. 121 L. 3. f. n. tilføjes: Om Enkers Gaver til Klostre se f. Ex. Codex Esrom. S. 120; 130; Dueholm Dipl. S. 12; 16; 20; 21; 22; hvor der særlig føres Vidne om, at Enken endnu ikke var klostergiven men »uregelbunden enten ved Kors eller anden Regel«, da hun skjødede Godset paa Tinge. S. 122 L. 13 f. n. efter »20« indføjes: Derfor vare de kirkelige Stiftelser ogsaa ivrige for allerede at erhverve Besiddelsen og derigjennem faa Adgang til at erhverve Lavhævd endnu i Giverens levende Live; jfr Avia Rip. S. 38, hvor et Gavebrev af Biskop Gunner til Kapitlet slutter saaledes: Et ne ecclesia illa, cui ita contulimus, videretur in diebus nostris esse penitus exclusa a censu et a legitima præscriptione possessionum collatarum, obligamus nos coram fratribus nostris soluturos de illis annalem pensionem, videlicet marcham denariorum ad communem bursam canonicorum ibidem residentium; Repert. Dipl. I S. 196; 221 m. fl. Det har særlig Interesse at se, hvorledes Dueholms Kloster forstod at beskjæftige og i eller ved Klosteret forsyne Giverne samtidig med, at det fik Raadigheden over deres Ejendom; se Dueholms Dipl. S. 6; 10; 13; 18; 23; paa hvilket sidste Sted Giveren betinger sig for sin Søn, at Klosteret skal give ham Kors og et Par gode nye Klæder og gjøre hans »Korsøll och introyæ um han suælff wyl, fyrst han kommer til skiels oldær«; jfr ogsaa Repert. Dipl I S. 114; 283; 291; 313; 394. S. 123 L. 11 f. n. tilføjes: Derimod erklærer Erkebiskop Ascer i Brev 7 Jan. 1133; jfr Dipl. Svec. I S. 45: Alias (terras) dederunt quidam boni viri pro aminabus suis et proximorum suorum, quas tamen iterum integra empcione comparavi a proximis heredibus eorum. I dette Aar synes da Retten til at give Sjælegaver fra Arvingerne endnu ikke at være anerkjendt.

FORELÆSNINGER

OVER

DEN DANSKE RETSHISTORIE.

PRIVATRET.

II.

TINGSRET. OBLIGATIONSRET.

AF

HENNING MATZEN,

DR. JURIS,

PROFESSOR VED KJØBENHAVNS UNIVERSITET.

UDGIVET MED BIDRAG AF
UNIVERSITETETS FRITRYKSKONTO OG DET FINNE'SKE LEGAT.

KJØBENHAVN.

TRYKT HOS J. H. SCHULTZ.

1896.

Indhold.

Tingsret.

Tingene.

Ejendomsretten.

Erhvervsmaader.

Begrændsede Rettigheder i Tingene.

Obligationsret.

TINGSRET.

§ 1.

Indledende Bemærkninger.

Naar vi kaste et Blik paa den formueretlige Ordning i det Tidsrum, der her beskjæftiger os, og sammenligner den med den nuværende, er det en given Sag, at der frembyder sig Væsenslighed i selve det reelle Grundlag for den retlige Ordning som Følge af, at Formuegoderne, Tingene og den menneskelige Arbejdskraft, til alle Tider have været de samme, og de menneskelige Fornødenheder, som skulle fyldestgjøres deraf, ligeledes. Derfor vil ogsaa selve den retlige Ordning af Formueforholdene i Datiden frembyde væsentlige Overensstemmelser med Nutidens. Men desuagtet fremkommer en historisk Udvikling i de enkelte Retsdannelsers Ordning som Følge af Folkets fremskridende Kulturudvikling, der navnlig ogsaa giver sig Vidnesbyrd paa Formuerettens Omraade. Exempelvis kan saaledes nævnes den Forskjel, der følger af, at i Fortiden den menneskelige Arbejdskraft ikke blot kunde gjøres frugtbringende til Fordel for andre gjennem frie Overenskomster, men ogsaa derved, at man enten helt eller dog til en vis Grad fornægtede den frie Personligheds Ret ved Anerkjendelsen af Trældom og Vornedskab. Endvidere var det først gjennem lange Tiders Udvikling, at Grundsætningen om, at Tro og Love skal holdes i Omsætningen, skete Fyldest, saaledes at Løftets forbindende Kraft anerkjendtes, ikke blot ved visse Arter af Tilsagn f. Ex. af Mandebod og af Fæste, hvor den praktiske Trang tidlig og særlig havde affødt Anerkjendelsen; og ikke blot paa den Maade, at den, der brød Løftet, skulde erlægge en Bøde, men saaledes, at det var almindelig Regel, at den Lovende, naar de lovbestemte

Betingelser forelaa, blev tilpligtet til at opfylde selve Løftets Indhold. I Forbindelse med disse af selve Kulturudviklingen og den derved bestemte Retsbevidstheds Fremskridt udspringende Forskjelligheder i Henseende til de formueretlige Regler maa dernæst mærkes, at ogsaa de udenfor de formueretlige Forhold liggende sociale, politiske og kirkelige Tilstande til en vis Grad indvirkede bestemmende paa den formueretlige Ordnings Dannelse og Omdannelse særlig for Tingsrettens Vedkommende. Medens vi saaledes fra først af finde anerkjendt de samme Gjenstande for de tinglige Rettigheder, som nuomstunder, og den samme naturlige Sondring mellem de forskjellige Arter deraf, er det paa den anden Side givet, at Grændsen ingenlunde er draget paa samme Maade som nu, f. Ex. mellem faste Ejendomme og Løsøre, idet Huse fra først af ingenlunde udgjorde Bestanddele af den faste Ejendom. Det var Datidens Bygningsmaade, der her indvirkede paa den retlige Behandling. I en omfattende Grad træder Forskjellen dernæst frem i Henseende til den paa Bebyggelsesmaaden grundede Agerdyrknings Driftsmaade, der til sin Forudsætning havde et Driftsfællesskab, som i høj Grad indskrænkede den enkelte Ejers Raadighed over Ejendommen. I Forbindelse med denne i Avlingsmaaden grundede Forskjel erindres dernæst, hvorledes den i Datiden langt mindre udviklede Omsætning fra først langtfra stillede de samme Krav til Erhvervelsens Betryggelse, som i Nutiden, navnlig ved Anerkjendelse af exstinktive Erhvervelser, af hvilke Jyske Lov endnu kun er naaet til Anerkjendelsen af en Hævdserhvervelse i enkelte Forhold. Forsaavidt Offentliggjørelses Grundsætningen ogsaa fulgtes i Datiden ved Skjødning til Tinge, havde den et væsentlig andet Øjemed end nu, idet den fra først af skulde virke til at sikre et varigt Bevis for Retshandlers Iværksættelse ved at indprente dem i Offentlighedens Erindring. Paa den Maade erstattede den Brugen af Skrift og Bog i Nutiden. I Henseende til Løsøre gaa Datidens Lovgivnings Regler endog ligefrem ud paa at betrygge Ejendomsrettens Ukrænkelighed paa Bekostning af Omsætningens Sikkerhed og Lethed, f. Ex. ved Indskrænkning af Hjemmelspligten, ved Paabud af en Borgens Tilstedeværelse o. s. v.

Hvorledes dernæst de politiske Samfundstilstande kunde indvirke paa de formueretlige Regler vil fremgaa af en Henvisning til Sondringen mellem Jordejendommene i frie og ufrie; og at selv kirkelige Forhold greb bestemmende ind, ses deraf, at hverken den personlige eller den reelle Kredit kunde trives i den katolske Tid, saalænge som den kanoniske Rets Forbud mod Renters Tagelse formelt holdtes i Hævd. Det var Reformationen, der paa dette Punkt tilvejebragte den nødvendige Forudsætning for den formueretlige Ordnings frie og fornuftige Udfoldelse overensstemmende med den fremadskridende økonomiske Udviklings Krav.

§ 2.

Tingene.

En fælles Betegnelse for Gjenstandene for de tinglige Rettigheder findes egentlig ikke i vore ældre Love, naar undtages Ordet »Mun«; jfr Lunds Ordbog; der kan bruges i en saa vid Betydning, at det omfatter baade faste Ejendomme og Løsøre; V. sj. L. I—6 og II—29; men oftere kun sigter til Løsøre; E. sj. L. I—3; III—54; V. sj. L. III—13; navnlig i Sammenstillingen fæmun; V. sj. L. I—4; E. sj. L. I—5; 6; 7; eller har en helt udenfor Tingsretten faldende Betydning lig Maade; E. sj. L. I—42; V. sj. L. I—1—16. Derimod finde vi vel talt om en Mands Ejendom; æghæn; æghn; V. sj. L. I—20; 21; E. sj. III—1; i Betydning af hans Formue; men dette Udtryk er paa den ene Side mere omfattende end Ordet Ting, og paa den anden Side forekommer det ogsaa i en saa snæver Betydning; jfr E. sj. L. III—36: »iordh ællær æghæn«; at det betegner de ikke under Jordegodset henhørende Formuebestanddele. Disse Bestanddele faldt fra først af, da Fordringsrettighederne endnu ikke spillede nogen videre Rolle, i det væsentlige sammen med de rørlige Ting eller Løsøret. Dette benævnes »fæ«; Sk. L. I—6; Arvebog Art. 30; V. sj. L. I—2; E. sj. L. I—16; hvor Jord og Fæ stilles i Modsætning til hinanden; ogsaa bofæ eller bolfæ; Sk. L. I—3; V. sj. L. II—44; E. sj. L. I—10; J. L. I—29 m. fl. I samme Betydning bruger J. L. I—6 Ordet Boskab, og Haderslev Stadsret

Art. 10; Sk. Birkeret Art. 64; Ordene Bopenninge eller Bolpenninge; men ved disse sidste Ord tænkes dog nærmest paa Penge i Modsætning til andet Løsøre; jfr Reces 1551 Art. 12; 1558 Art. 53, hvor der skjælnes imellem Bopenninge og rørendes Gods. At Skibes ejendommelige Beskaffenhed gjorde sin Indflydelse gjældende i tingligretlig Henseende baade i Lovgivningen; jfr om Bodmeri Frederik II's Søret Art. 68; og i Retsbrugen og Sædvanen f. Ex. ved Pantsætning; H. Matzen: Den danske Panterets Historie S. 243; kan endnu fremhæves.

§ 3.

Jord; Tilbehør; Skov og Vand.

Spørger man, om tingligretlig set al Jord kan sættes i Modsætning til Løsøre, maa man ubetinget svare Ja, forsaavidt som et helt Indbegreb af Regler vedrørende Ejendomsret, Panteret m. v. om end efter Omstændighederne med visse Afvigelser efter Hensyn til Jordens forskjellige Art som fri eller ufri, Borgers eller Bondes Jord, er fælles for al Jord, hvad enten den er Kjøbstad Jord eller Landsbyjord, fri Jord eller ufri Jord, Arvejord eller Kjøbejord. At Kjøbstadjord i familieretlig og arveretlig Henseende behandles efter andre Regler end Landsbyjord, hvilket Dommene f. Ex. i Henseende til Lovbydelse udtrykke ved, at den er Løsøre, jfr S. 101, vedkommer ikke Tingsretten.

Spørger man om den faste Ejendoms Tilbehør, erindres, at den oprindelig kun indbefattede de naturlige blivende Bestanddele af Jorden, ikke dem, der ved menneskelig Virksomhed vare bragte i Forbindelse dermed, f. Ex. Sæden paa Roden; V. A. Secher: Rettertingsd. II S. 439, i hvilken der derfor kunde gjøres særskilt Udlæg; H. Matzen: Den danske Panterets Historie S. 160. At Abildgaarden; pomerium; medregnedes blandt Boskabet; D. Mag. V—43; skyldtes et lignende Hensyn til Frugttræernes Egenskab som plantede. En tilsvarende Opfattelse finder Anvendelse paa Huse; Repert. Dipl. I S. 197; 243; og Møller; D. M. V S. 43; der oprindelig vare flyttelige; Saxo S. 773; Fdg 1 Juli 1354 Art. 5; og derfor kaldes eller sammenstilles med Bofæ; Sk. L. I—1; II—1; J. L. I-6; II—38; jfr dog Sk. L. XVII—3; Andr. Sunesøn

XVII—2; Slesvig Stadsret Art. 70; Flensborg Stadsret l. T. Art. 80; d. T. Art. 41; jfr D. Mag. I S. 205; der hjemle Jordejeren eller den nye Fæster en Ret til at kjøbe Landboens Hus; J. Steenstrup: Studier over Kong Valdemars Jordebog S. 79. Flensborg Stadsret d. T. sammenstiller Kjøb af Hus i Art. 110 med Kjøb af Skib; men derimod i Art. 102 om Lovbydelse med Kjøb af Jord. Ribe Stadsret Art. 50 taler i samme Anledning kun om possessiones; men Erik Glippings Stadsret Art. 46 tilføjer Hus eller Jord; jfr paa Landet: Æ. d. A. R. I S. 153 (1363): Hovedgaarden med Stenhuset; i Kjøbstæderne: S. R. D. VII S. 39; c. 1370: domus lapidea; Suhm XIV S. 535 (1384): cum domibus ligneis et lapideis. Som oftest fulgte dog vistnok ved Overdragelse de nævnte Løsøregjenstande med Gaarden; jfr. D. Mag. V. S. 43; S. R. D. IV S. 497; 498: cum domibus et seligine seminata. Parterne havde fuld Frihed til at vedtage, at Noget, som i Følge sin Beskaffenhed var et selvstændigt Retsobjekt, i et vist Retsforhold f. Ex. ved Bortgivelse, Salg eller Pantsætning skulde følge med den faste Ejendom som Bestanddel af Jorden f. Ex. Bistader; apes; S. R. D. IV S. 507; Bygninger og Bohave; Suhm XIV S. 525; H. Matzen: Anf. V. S. 160; 175; S. R. D. IV S. 500; jfr dog S. 497, hvor en Mand skjænker Jorden, men modtager Betaling pro domibus, pecoribus et ceteris mobilibus; Codex Esrom. S. 185: cum domibus, exceptis boskapet. At mur- og nagelfaste Appertinentier regelmæssig medindbefattes under Bygningerne, findes udtrykkelig fremhævet i Tingbøgerne fra det 16de Aarhundrede; H. Matzen: Anf. V. S. 160; 175.

Blandt Jordens naturlige Bestanddele er der dernæst enkelte, som fra først af ikke uden videre underkastedes Jordejerens retlige Herredømme; men dette indtraadte først under særlige yderligere Betingelser. Dertil høre Skove. Ved Forskrifterne i Sk. L. X—1 flg.; Andr. Sunesøn X—1 flg.; angaaende Skovene vil man nemlig finde gjort en Forskjel mellem hegnede Skove; hægnæþe skoghe; og Almindings Skove; almænnings skogh; nemus communis; og de Bestemmelser, der hjemle en privatretlig Raaden over Skovene for Ejeren, som paalægger Andre Indskrænkning i deres Handlefrihed, knytte sig alene til de hegnede Skove; saaledes Forbudet mod Hugst i dem og Undtagelsen derfra i Henseende til Hugning for at erstatte en brudt Axel; samt Nødde-

plukning; jfr Strafferet S. 57; Forskrifterne om Retten til Bisværme, der satte sig i dem; samt Retten til at grave efter Ræve. At denne Forskjel er Forfatteren klart bevidst, fremgaar navnlig af de Lovsteder, i hvilke der gives almindelige Regler vedrørende alle Skove, f. Ex. om Ansvaret for udsatte Snarer og Gildre, som anbringes i dem, og om Forbudet mod Borttagelse af Høge, som en anden har hittet, naar han har mærket Træet eller fastbundet Høgene. Dette Forbud gjælder udtrykkelig baade hegnede Skove og Alminding, medens Forbudet mod at hugge Stænger og Kroge til at stige op i Træet og gribe Høgene kun omfatter de hegnede Skove. I de sjællandske Love finde vi derimod aldeles ikke fremhævet den her nævnte Sondring. Der tales i dem om Skovland; E. sj. L. II—57; og Skove kunne være skiftede og uskiftede; E. sj. L. II—56; 58; men ved Reglerne om Retsbeskyttelsen for Raadigheden over dem tales kun om, at man hugger i anden Mands Skov eller flaar Træ i den; E. sj. L. II—78; III—42; V. sj. L. II—42; ligesaa mærkes E. sj. III—37 om Bier, der flyve hen og sætte sig i anden Mands Skov. Man kan herefter gaa ud fra, at de sjællandske Love ere komne bort fra at stille den Fordring til Anerkjendelsen af en privat retlig Raadighed over Skoven, at den skal være hegnet.

Paa lignende Maade stiller Forholdet sig i Henseende til J. L. II—74 om Hugst i anden Mands Skov og J. L. III—38 om Bier. Det er ogsaa i og for sig højst rimeligt, at den stigende Opdyrkning og dermed følgende Minskelse af Skovstrækningerne har bevirket, at Skovland nu er bleven betragtet fra et lignende Synspunkt som Ager og Eng, ved hvilke ingen Indhegning udkrævedes som Betingelse for Ejendomsrettens Anerkjendelse.

Se vi dernæst paa Vandet, møde vi i Skaane; Sk. L. XII—1; 3; Andr. Sunesøn XII—1; 2; 3; en Sondring mellem, hvad E. sj. L. II—63 kalder gjort vatn ɔ: mæþ dammæ fæst, saasom Mølledam; aqua propria; og i Modsætning dertil almænnings vatn eller aqua communis, nullo manu facto aggere sed naturalibus tantum contenta litoribus, f. Ex. Sø. Skaanske Lov fremdrager særlig Sondringen mellem begge i Henseende til Fiskeri Retten, der er fri i Almindings Vand. Det vil altsaa ses, at ogsaa denne naturlige Bestanddel af Jordstykket ialtfald først i alle Henseender bliver inddraget under privatretlig Raadighed, naar denne har givet

sig et aktuelt Udtryk gjennem Inddigning; i Sjælland siger derimod E. sj. L. II—58, at man ej maa tillade anden Mand, som er udenfor Fælliget, at hugge i uskiftet Skov og ikke tillade ham at fare i og nytte Vand, »hvat thet ær hælder syo ællær gjort vadn«, uden at alle Andelshavere give Lov dertil, thys enæ, at thet ær hans envæght ɔ: envængth ɔ: hans Enemærke. Her forudsættes altsaa aabenbart, at man kan holde fremmede Fiskere borte fra Sø som fra Dam. Dog er der ogsaa her endnu en Forskjel tilbage i Henseende til Ansvaret, som ifølge E. sj. L. II—63 paahvilede Ejeren for »gjort vatn«; Strafferet S. 52; medens J. L. II—37 har ophævet det ogsaa for Mølledams, Fiskegaardes og andet »gjort vatn«'s Vedkommende, alene med en Undtagelse i Henseende til Brønde. Jyske Lov udtaler sig ikke særlig om Fiskeriet; men Tords Art. 6 siger: Item si contentio fuerit de piscatura, tunc quilibet licenciam piscandi habeat, sicut habet repdraghen in suo mark. Altsaa, hvis der ligger Vand til Landsbyens Jorder, har enhver Fiskeret i Forhold til sin Andel i Marken; og denne Bestemmelse maa gjælde alt ferskt Vand. Derimod er ifølge J. L. I—58 og Tords Art. 1 fremdeles at bemærke, at Raadigheden over Vandet er begrændset ved, at Jordens Ejer ikke maa lede det ud af sit gamle Løb fra Mølle eller Fiskegaard eller Jord under 3 Marks Bøde og Forpligtelse til Tilbageføring til den tidligere Tilstand inden femten Dage. Forskjellen mellem naturlige og indelukkede Vande gjør sig dog vedblivende gjældende, forsaavidt som Brud paa Mølledam og Fiskedam straffes som Hærværk med 40 Marks Bøde til Kongen og Bonden; Heise: Dipl. Viberg. S. 56; Vands Afledning fra det naturlige Leje kun med 3 Mark.

§ 4.

Jord.

Ornum. Stuf.

Vi komme dernæst til en nærmere Granskning af de historiske Sondringer indenfor Jordeiendommene og deres Bestanddele, idet vi her bortse fra Forskjellen mellem Hovedgaardsjord og Bondejord, hvorom henvises til Statsretten S. 62 flg. S. 132 flg.;

Proces S. 30; 122. Disse historiske Sondringer blive dog ikke nærmest at bygge paa Jordoverfladens Beskaffenhed, eftersom den bestod af Land eller Vand, Ager eller Eng eller Skov; men derimod paa den Forskjel i Retsreglerne, som gjaldt henholdsvis om de Jordstrækninger, der vare inddragne under Kulturen og derigjennem underkastede privat Mands Raadighed, og om dem, der endnu henlaa som Øde eller Alminding udenfor Enkeltmands Eje.

De opdyrkede Ejendommes Ordning var igjen i en væsentlig Grad bestemt ved den Maade, hvorpaa Bebyggelsen var foregaaet. Det kan tænkes, at en enkelt Mand med Familie og Folk uden Forbindelse med andre har taget et Stykke Jord i Besiddelse, opdyrket det og paa den Maade erhvervet sig et udenfor alt Fællesskab liggende, ganske for sig selv bestaaende Særeje; jfr S. R. D. IV S. 483. Naar da tidligere eller senere den almindelige Bebyggelse bredte sig i den paagjældende Egn, vedblev dog den særskilt opdyrkede og indhegnede Jord at ligge som et afsondret Hele udenfor den almindelige Inddeling. Deraf Benævnelsen Ornum af or—nema = undtage; Sk. L. IV—7; Andr. Sunesøn IV—8; V. sj. L. III—2; som tidt forekommer i Jordebøger og Breve; S. R. D. IV S. 468. XIV oras terræ in censu de terra comuni et in ornume dimidiam marcam; 471; 508; 509; VI S. 424: predium, quod dicitur ornum. Naar vi ved Siden af Ornum i Breve og Bøger ogsaa finde talt om Ornummæbol; S. R. D. IV S. 471; 507 m. fl.; VII S. 9; 608; Repert. Dipl. I S. 223; maa derved vistnok forstaas et Ornum, der senere er medindtaget under Bymarken; J. Steenstrup: Studier S. 49; Paludan Müller: Kong Valdemars Jordebog S. 80; eller maaske paa Grund af sin Størrelse udstykket i rebdragne Jordstykker; S. R. D. VII S. 9: unum solidum terræ in Ornummæbol; de terra ornummæ dant rustici V pund annonæ; Repert. Dipl. I S. 223: 3 oras terrarum in censu ibid. in ornummæbol. At den fuldstændige Isolerethed er det Oprindelige ved Begrebet, fremgaar ogsaa af J. L. III—53, hvor der tales om Fæ, der er forsvarligt tøjret eller henstaar i Bondens Ornum.

I J. L. I—46 siges, at Ornum, der ligger i By, skal være af Arild og særmærket med Grøft eller Sten eller Stabel; K. Rosenvinge G d.. D. III S. 249; og af Hensyn til at det saaledes var særskilt og synlig afgrændset, betegnes det ogsaa som Kænne

Land; J. L. III—13; Heise: Diplom. Viberg. S. 38—59; 102; I Modsætning dertil sættes i samme Artikel den i Fællesskab henliggende ikke saaledes kjendelig afgrændsede Jord, der derfor var underkastet Rebning og som Følge deraf betegnes som rebdragen Jord; Tords Art. 4. Den samme Modsætning møde vi i Jordebøger og Breve; S. R. D. VII S. 42: (curia) non habet Rebedret sed ornummæ; S. R. D. IV S. 507: terræ mensuratæ seu mensurabiles, quæ vulgo dicuntur Rebedrætæ. Naar J. L. I—46 stiller Ornum og Deld (Del) imod hinanden, er dette kun et andet Udtryk for samme Tanke, da Deld betegner den rebede Markjord eller den en Ejendom tillagte Andel deri, hvorom nedenfor. J. L. I—46 bruger Udtrykket særmærct og enmærct om Ornum, fra hvilket sidste Udtryk stammer Benævnelsen Enemærke; S. R. D. IV S. 353; 318; VI S. 426; VII S. 71; VIII S. 74; Reces 1558 Art. 30; istedetfor hvilket ogsaa bruges Endel; jfr Heise: Dipl. Viberg. Regist. s. v. Endel, medens den rebdragne Jord i senere Tider findes betegnet som Gribsjord; K. Rosenvinge: Gl. d. D. III S. 249; IV S. 108. Imidlertid finde vi samtidig i Stedet for den nævnte Modsætning brugt Ordene »ukjendt Jord« eller »Gribsjord« i en anden Betydning nemlig om den Jord, som endnu henligger uudskiftet, altsaa enstydig med ikke rebdragen eller i Bol inddelt Jord; jfr Heise: Dipl. Viberg. S. 83; 102; Reces 1547 Art. 15; 1557 Art. 17; 1558 Art. 28; K. Rosenvinge: Gl. d. D. I S. 76; III S. 20; jfr K. Rosenvinge: Recesser og Ordinanser S. 327; Osterssøn Weylle s. v. Gribsjord; Arent Berntsen III S. 447.

Følgen af, at Ornum laa udenfor By Fællesskabet, var den, at Rebning af By Jorden ikke vedkom Ornums Ejer; J. L. I—55. Andr. Sunesøn IV—8 kalder Ornum en terra privilegiata og taler, vistnok mere spøgende, om, at dens »privilegium dignitatis non permittit eam venire cum aliis ad divisionem; jfr dog K. Rosenvinges Udgave af Andreas Sunesøns Parafras S. 28. Til Gjengjæld havde Ornums Ejer ogsaa selv at værge og gjærde Jorden; J. L. III—57. Reistes Tvist, om en Ejendom, der laa i Bygden, var Ornum eller ikke, og den var synlig afmærket, kunde Ejeren ifølge J. L. I—46 bevise sin Paastand ved Kjønsnævn; men ifølge Sk. L. IV—7; Andr. Sunesøn IV—8; V. sj. L. III—2; afgjordes baade Spørgsmaalet, om Jorden var Ornum, og hvilke dens

Grændser vare, af tolv Odelbønder. Landboer svarede ifølge J. L. III—2 og 11 ikke Leding men Kværsæde af Ornum.

Ved Siden af Ornum nævner dernæst J. L. I—55 som Jorder, der ikke ere undergivne Rebning; Kyrki Stuf; S. R. D. VI S. 429: Totus campus de Koltee præter Kirkestuf divisus est in tres partes æquales; S. 428: habet autem ista ecelesia (Tislest) terras, quæ dicuntur Stuf, equipollentes uno bol in quatuor territoriis extra Tisælestmark; Heise: Diplom. Viberg. S. 183; 209; 226. Endelig nævnes enkøp; jfr J. L. II—21: stuvkøp; III—55: køper man a annæns manz marc for swik antugh en marc æth twa æth meræ etc; men saa tilføjes i J. L. I—55 den Begrændsning; »thær man witæ æj, hvæm skærthe skal« ɔ: hvem der skal lide Afgangen. Denne Indskrænkning angaar ikke Ornum, hvorom J. L. I—46 siger, at det rebes ei med Byen, »forthy at hun skærther al by« ɔ: afgaar som liggende udenfor den samlede Bys Jord; og vel heller ikke Kirkestuf; der, som de anførte Steder synes at tyde paa, i Almindelighed laa udenfor Bymarken; jfr ogsaa Heise: Dipl. Viberg. S. 226; men derimod Enkøp, Stuvkøp eller senere Særkøp; D. Mag. IV S. 254; der derfor maa omtales nærmere.

Ved Ordet Stuf betegnes i Almindelighed visse Parceller, fremkomne ved Udsondringer fra større samlede Ejendomme; jfr Repert. Dipl. I S. 78: 3 particulas terræ, quæ stuuæ Danice nominantur, quas de Esberno Jonæssen emi; S. 205; S. R. D. IV S. 497: donavit IV oras in censu cum dimidia in Rebedret et cum stuuæjordh. VII S. 43: emit unam curiam, non habentem Rebredretiorth, sed I Stuf etc. Disse Jorder fandtes paa sine Steder saa talrige, at de endog skaffede Bonden, der dyrkede dem, Navn af Stufbonde; S. R. D. VII S. 40; 41. Det Ejendommelige ved det Jordstykke, der benævnedes Stuf, var dernæst, at det ikke udgjorde en Kvotitet af den Ejendom, hvorfra det var taget. Forsaavidt samme Ejendom nu som Ornum laa udenfor Byjorden, frembyder Parcellen ingen særlig Interesse; men derimod nok, naar den var erhvervet fra en under Byjorden hørende rebdragen Jord, et Bol eller en Del deraf. Saa blev Forholdet ejendommeligt. Ved Rebningen opmaaltes kun Bole og Dele af saadanne; jfr nedenfor; Stuf som saadant ignoreredes, men berørtes dog indirekte af Rebningen, forsaavidt som dets Ejer maatte finde sig i at dele Skjæbne med den »Deld«, hvorfra det var taget. Bleve dens

Grændser indsnævrede paa den Side, hvor Stufjorden laa, blev ogsaaa denne indskrænket paa tilsvarende Vis; J. L. I—49; 55; og Erhververen havde da kun at søge Oprejsning hos sin Sælger; Æ. d. A. R. II S. 218. Denne Stilling forandredes ikke, selv om han havde erhvervet Lavhævd paa Jorden; Sk. L. IV—13; Andr. Sunesøn IV—3; E. sj. L. II—55; J. L. I—49. En Undtagelse fra Reglen maatte kun gjøres i det i Loven antydede Tilfælde, at man ikke kunde finde ud, fra hvilket Bol Stufjorden eller Særkjøbet var udskilt; thi da Rebningen kun omfattede Bolene, kunde den ikke medtage Jord, der ikke kunde paavises at stamme fra noget af disse; jfr i Henseende til den senere Retsbrug: K. Rosenvinge: Gl. d. D. I S. 138; 240; Fynske Aktstykker II S. 176; Dueholms Dipl. S. 114: frij enmercks jordt, stugh och ornom.

Da Ejernes Gjærdepligt fordeltes efter Bol, omfattede den heller ikke Stufjorden; J. L. III—57: utæn thet ær fortæ, fallæt i by ɔ: undtagen, hvis Stufjorden grændsede ud imod Byens offentlige Plads; thi »tha gærthæs ther for houæth garth« ɔ: paa den Side, der vender ud imod Pladsen.

En særlig Regel tilføjer endelig endnu J. L. II—21 i Henseende til Bønder fra en By, der have kjøbt Stuf i en anden By, hvis dennes Markeskjæl begjæres svoret. De maa da indstævne Sælgerne et Ting, forinden Markeskjæl sværges, og gjøre deres Kjøb gjældende og følge med Markeskjællet; saa kunne de værge sig i Besiddelsen af deres Stuf med Kjønsnævn under Forudsætning af, at det er afmærket med Sten og Grøft; i modsat Fald er deres Ret fortabt; D. Mag. III—1 S. 189; 213. Dette var en Forbedring af de paagjældende Kjøberes Retsstilling i Sammenligning med Sk. L. IV—7; Andr. Sunesøn IV—8; E. sj. L. II—68; der kun fremhæver den Ret, som Bybeboerne have til, efter at Markeskjæl er svoret, at benægte de Fremmedes Paastand paa Kjøb eller anden særlig Erhvervelse af Stykker af Byjorden med Tylvtered, uden at anvise de Fremmede nogen Udvej til at undgaa denne Følge af Markeskjæls Tog. Kong Hans dømte dog, at enhver maatte nyde Gods og Ejendom, som han havde indvordet, endog Sandemænd havde gjort Herredsskjæl og Markeskjæl, medens Lavhævden staar ved Magt; Æ. d. A. R. II S. 13; 38; og i senere Tiders Retsbrug; 1532 og 1544; ses Sandemænd at tage Forbehold i

Henseende til »alle stwge och alle siere kiøøbe vdi tesse fforscrefne marche«; O. Nielsen: Gl. d. Tingsvidner S. 27; 31; Jyske Saml. V S. 135; Reces 1558 Art. 27.

§ 5.

Jord (Fortsættelse).

Landsbyernes Anlæg. Veje. Forte. Fægang. Udflyttere. Torp.

Efter at have belyst de anførte udenfor Reglerne faldende Jordstykkers Væsen og Forhold gaa vi dernæst videre til at betragte den normale Bebyggelsesmaade og den derved fremkaldte Ordning af Ejendomsforholdene.

Som alt bemærket kan det efter Omstændighederne nok tænkes, at en eller anden betydelig Mand har spillet en særlig Rolle ved en eller flere Landsbyers Grundlæggelse og derfor ogsaa øvet en bestemmende Indflydelse paa Anlægsmaaden; Annaler f. n. Oldk. 1847 S. 312 flg. Derpaa tyde f. Ex. Landsby Navnene endende paa —lev eller —løv, som regelmæssig ere sammensatte med et Person Navn; Hist. Tidsskr. VI—5 S. 340 flg.; men langt hyppigere ere dog Byernes Endelser hentede fra deres Tilblivelsesmaade eller fra Egnens Forhold som —rød, —holt, —skov, —inge (Eng), —løse (Græsgang); jfr Hist. Tidsskr. a. St.; og man tør derfor vel nok gaa ud fra, at det regelmæssig har været Tilfældet med de ældste Nybyggere herhjemme, som med de danske Erobrere af Normandiet, at de frie Mænd alle vare lige; J. Steenstrup: Normannerne I S. 278. Denne Ligestilling har i høj Grad bidraget til en oprindelig gjennemgaaende Ensartethed i Ordningen, som er vedbleven at være raadende selv ved senere Bebyggelser, som navnlig fandt Sted paa ryddet Skov eller indtaget Alminding, hvor Kongen ejede Jorden; O. Nielsen: Kong Valdemars Jordebog S. 46: 47; 56; 57 m. fl.

Ved Byens Anlæg rejste sig strax det praktiske Spørgsmaal om Vejanlæg. Af saadanne Veje omtale Lovene en hel Række. Der er først den offentlige Vej; aþul vægh; Sk. L. IV—2; 5; Andr. Sunesøn IV—4; 6; V. sj. L. II—50; hvilken ifølge J. L. I—56 skal være fjorten Alen bred. I Modsætning til den staa de private Veje, hvoraf vi vistnok have en Antydning i E. sj. L.

III—12, idet den først fremhæver methæn vægh ɔ: Mellemvej, Vej mellem Byerne (?); og dernæst andre Veje, saa som Skovveje; jfr Kristian I's Privileg. for Skaane 9 Marts 1481 §§ 3; 5; og 7: vor almenningh i Bare herret, som kalles »Mellom Weye«; og dernæst Veje mellem Tofterne. Da de sidste slet ikke nævnes i de andre Landes Love, var der vistnok god Grund for Lovforedrageren til at tage Anstand paa Spørgsmaalet om deres Ordning; jfr Statsretten S. 161.

De offentlige eller svorne Veje; J. L. I—55; faldt igjen i den kirkelige og de verdslige; den første er Kirkevejen; Sk. L. IV—4; Andr. Sunesøn IV—5; V. sj. L. II—49. Tvistes Sognemændene om den, skal Ærkebispen eller Biskoppen udnævne tolv Mænd til at kjende i Sagen. Dernæst kom de verdslige Veje, hvortil foruden Veje og Tværveje; jfr Andr. Sunesøn IV—3: transitus ad stratam publicam; indeni selve Byen hørte Herreds- og Bygdevejene. Dem opregner V. sj. L. ikke enkeltvis; men Sk. L. IV—3; Andr. Sunesøn IV—4; omtaler tre Slags: Vejen til Kjøbstaden eller til Stranden eller til Skoven; og J. L. I—56 tilføjer saa Tingvejen; men foruden dem fremhæver denne sidste endnu særlig Kongens Hærvej; jfr Ældste danske Arkivregist. III S. 100; Codex Esrom. S. 248: vesten og sønden ved Kongens Hærstræde (Roeskilde); Slesvig Stadsret Art. 41: platea regis; Flensborg Stadsret l. T. Art. 59: platea domini ducis; d. T. Art. 28: hærskops gatæ; som Bymarkens Ejere skulde anlægge og vedligeholde, dog at de kunde faa Hjælp af Kirkesognet, hvis Byrden paa Grund af Terrænforholdene blev dem for tung. Endvidere bestemmer samme Artikel, at hele Herredet skal hjælpe til at bygge Bro paa Herredsvejene; Reces 1547 Art. 40; 1558 Art. 48; V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 354; H. D. D. 13 Juli 1630 (utrykt); senere paatog jævnlig enkelte Mænd sig at vedligeholde Broen mod derfor at oppebære en Afgift i Brokorn, hvorfor Broerne endog oftere bleve Gjenstand for Forlening; jfr Kanc. Brevbøger 1551—55 S. 70; 162 m. fl. De andre Landslove give ingen Bestemmelser om Vedligeholdelsen, men kun saadanne, som vi ogsaa finde i J. L. I—56; jfr Slesvig Stadsret Art. 41; Flensborg Stadsret l. T. Art. 50; d. T. Art. 28; 29; om 3 Marks Bøde til Kongen for den, som spærrer eller forulæmper Færdslen paa offentlig Vej; Sk. L. IV—1; Andr. Sunesøn V. sj. L. II—50.

Derhos gives der ogsaa Regler om Afgjørelsen af Tvistigheder, som maatte rejse sig, om en Vej er offentlig, eller om en Ejer virkelig har bygget ind paa den. Saadanne Tvistigheder afgjøres ifølge Sk. L. IV—23; Andr. Sunesøn IV—3; 4; V. sj. L. II—48; af Grander eller Herredsmænd ved Vidner og Tylvter Ed; men for Herredsvejenes Vedkommende skal dog Tylvten udnævnes til Tinge eller for Konge eller Ærkebiskop, og Mændene skulle sværge under tre Marks Bøde til Kongen. Her er aabenbart en Overgang til de Nævn, der skulle afgjøre Stridigheder om Kirkeveje ligesom efter E. sj. L. III—12; jfr II—52; om Mellemveje; og J. L. I—52 bestemmer i Almindelighed, at i Stridigheder angaaende Grændserne for Kongens Hærvej skulle tolv Ejere sværge.

Hvad der særlig har Interesse i Henseende til Vejene, er imidlertid Udtalelsen i J. L. I—56 om, at der til hver By med Rette skal gaa fire Veje, saaledes som Tilfældet har været fra Arilds Tid. I sin Udgave af Andr. Sunesøns Parafas S. 26 sætter K. Rosenvinge disse fire Veje i Forbindelse med de foran nævnte fire Herredsveje; jfr ogsaa Blytings Glossa; men næppe med Føje; da en Landsby, der f. Ex. laa midt inde i Landet, ikke havde Brug for Vej til Stranden. De fire Veje staa derimod i naturlig Forbindelse med de i Skjøder og Pantebreve saa tidt forekommende quatuor fines (limites, lumbi) camporum, quæ dicuntur Markeskjæl; H. Matzen: Den danske Panterets Historie S. 171; eller Udtrykket: alle fire Veje (Veyne) til Markemode; (Markemøde); Ducholms Dipl. S. 29 m. fl., Heise: Dipl. Viberg. S. 50; 59; 69 m. fl.; K. Rosenvinge: Gl. d. D. I S. 189; II S. 263; III S. 250. Ved at lade Byen gjennemskjæres af to Veje tværs paa hinanden fik man Vej ligeud til alle fire Sider, hvorved alle Ejere af Agre i Marken forsaavidt behandledes ens uden Hensyn til Agrenes forskjellige Beliggenhed; og en saadan ensartet Behandling er jo netop den bærende Grundsætning for hele Anlæggets Ordning. Bestemmelsen er derfor i en enkelt Retning et Udtryk for den Anlægsplan, som fra Arilds Tid er fulgt i Landsbyerne, saaledes at de anlagdes i Skjæringspunktet af to Adelveje, hvis Brede hver for sig ifølge J. L. I—56 var fjorten Alen. Men i umiddelbar Fortsættelse af denne Forskrift bestemmer samme Artikel, at »forte« skal være femten Favne bredt eller, tilføjes der, saa bredt, som alle Ejere ville

nøjes med. J. L. I—51 indskjærper udtrykkelig, at en forte skal lægges foran hver Toft, ikke blot de gamle, men ogsaa de nye, som i Tidens Løb maatte blive indrettede; jfr Avia Rip. S. 104: tres fundi juxta fortæ. Alle Byens Tofte skulle have en saadan Forte. Udflyttere udenfor Byen skulle selv udlægge sig en »af theræ eghæt«, da de ifølge deres Beliggenhed ikke kunne faa Andel i Byens fælles offentlige Forte; jfr J. L. I—48, der siger, at hver, som sættes i Vang fra Adelby, endog han bygger paa sit Eget, skal af sit Eget skaffe sig »fortæ oc fægang« alle Ejere skadesløse eller flytte tilbage. Ifølge J. L. I—52 skal og maa hver Mand, som bor i Byen, kunne vinde sig Forte og Udgang til, om han har tre Vintres Hævd ukært paa Udgangen.

Hvad forstaas saa ved Forte?

Dette er et meget omtvistet Spørgsmaal, men holder man sig til Lovenes Bestemmelser, skjønnes det ikke rettere, end at man maa være enig med Schlyters Forklaring i hans Glossarium til Sveriges gamle Love s. v. forte, at det er den mellem Husene og Vejene efterladte ubebyggede Plads. At Lovene paabyde eller dog forudsætte en saadan, er i og for sig ganske naturlig; thi byggedes Husene lige op til Vejen, vilde der savnes en fælles offentlig Plads i Landsbyens Midte til at rumme Folk og Fæ: Derfor skulle Husene trækkes saa langt tilbage, at der efterlades en Bredde af 15 Favne mellem dem og Vejen. Derved fremkommer saa en stor aaben Plads som Byens samlende Midtpunkt. Ved Udbyggerne gjorde denne Nødvendighed sig ikke gjældende, og Kjernen i den ovenfor anførte dem vedkommende Bestemmelse er vistnok ogsaa kun, at, hvis de ville have Forte, hvad Lovene forudsætte ifølge Bygningernes vante Opførelses Maade, skulle de skaffe sig den ved Udlæg af deres egen Jord. For Fortes anførte Beliggenhed taler formentlig afgjørende, at baade Sk. L. IV—1; Andr. Sunesøn IV—2 og J. L. I—52 forudsætte, at der bygges ind paa Forte. Hvis denne nemlig laa bag ved Toften, ud imod Agrene; jfr Avia Ripens. S. 16: (via), quæ separat agros a fundis; hvorledes skulde da en slig Paabygning i Skaane og Jylland være lige saa nærliggende i Henseende til Forte, som i Sjælland i Henseende til Gade; E. sj. L. II—53; V. sj. L. II—47. Naar dernæst Forte er en Jordstrækning, der indenfor Byen ligger ved Siden af Vejen, forklares det, at J. L. I—56 i umiddelbar Fortsættelse af dens

Forskrift om Adelvejens Brede giver Regel for Fortens Brede. Endvidere stemmer det hermed, at Loven slet ikke taler om Byens Gade men kun om Byens Forte; thi denne skyder sig saa at sige ind allevegne mellem Gade og Toft. Hvor der i de sjællandske Love er Tvist om Grændsen mellem Gade og Toft, der er der i Jyske Lov Tvist om Grændsen mellem Forte og Toft; jfr J. L. I—52, hvilken Artikel formentlig afgjørende viser Fortens Beliggenhed. Naar den nemlig bestemmer, at tolv Ejere skulle sværge mellem Toft og Forte og mellem Toft og Agerland, saa fremgaar deraf, at Toft og Ager grændse umiddelbart op til hinanden, og at der følgelig ikke er Plads paa denne Side for nogen Forte imellem dem; thi Ageren er enkelt Mands, men Forte er alle Mands; og naar det nu efter Artiklen er forudsat, at Forten dog grændser op til Toften, saa maa den følgelig ligge paa den anden Side ud mod Vejen. Spørgsmaalet om Grændsen overfor denne bliver da uden praktisk Betydning, saalænge Byen staar, da Forte jo ogsaa er locus publicus.

Denne Lovens Forte gjenfinde vi ogsaa senere under Navn af Gadeforte, jfr et utrykt Brev paa Kongens Bibliothek; Ny kgl. Samling. 1135 fol. in fine: Item gadeforte i byen bør at være 15 favne bred fra den ene Ende og til den anden udi byen til 4 veie, og 2 store kampesten sættes midt i byen, en paa den søndre og en paa den nordre Side; og uden byen 4 veie fra by til marken skal være 14 alen brede«; eller fælles Forte; Stemann: Uddrag S. 93; 111; Osterssøn Wejlle Glossar. s. v. forthe; og som oftest eller dog jevnlig paa de Steder, hvor der tales om Indtagelse af Gadejord; Ældste danske Arkivregistr. III S. 105: Vider, at det Byggested, som M. B. byggede paa i B., er »rette grande deris forte« og har ikke været Byggested i Mands Minde; jfr S. 107: paa det Sted, som M. B. byggede paa B. Gade; jfr S. 20 og S. 41. Stemann: Uddrag S. 69. Men iøvrigt bruges Ordet Forte efter Lands Lovenes Tid ganske vist i en Del varierende Betydninger, som vi nedenfor skulle komme tilbage til efter først at have gjort et Par Bemærkninger om Forstaaelsen af Ordet Fægang i J. L. I—48, hvor Forte og Fægang sammenstilles. Hvad forstaas her ved Fægang? I Lunds Ordbog oversættes det under udtrykkelig Henvisning til den anførte Artikel ved Græsgang og Kalckars Ordbog anfører intet

Exempel paa en anden Brug af Ordet før Kristian V's Danske Lov.

Men skal Ordet i J. L. I—48 betyde Græsgang, vil det altsaa sige, at Udflytteren bliver helt udskilt af Ejerlavget, idet han ikke længere maa lade sit Kvæg græsse paa Fælled med Ejernes; jfr J. L. III—58, der aabenbart hjemler et sligt Sommer Græsnings Fællesskab, i Modsætning til E. sj. L. II—74, der kun omtaler Fælles Græsning i Vangen paa Ævret, medens E. sj. L. II—71; 72; Friis Edvardsen: Skjelskørs Beskrivelse S. 208; hele Tiden tale om at tøjre paa sit Eget, skjøndt E. sj. L. II—58 dog ogsaa nævner »fælæth«. Men medens nu J. L. I—47 forudsætter et Skifte af Ager og Eng med Adelbyen ved Anlæg af et Torp, er noget saadant ikke foreskrevet ved en enkelt Ejers Udflytning. I Byen selv kan en Flytning ifølge J. L. I—51 ske derved, at »allæ men takæ en deld oc gøre hænnæ til toftæ, thær forræ war akær land, tho swa at af then samæ swornæ deld gøræs oc fortæ«. Altsaa en Lod i Marken bliver svoret til Toft, medens omvendt den i Byen liggende Toft bliver en »ubygd« Toft, der som Følge heraf efter Bygningens Fjernelse i sin Helhed kan behandles og dyrkes som Ager. Naar Artiklen gaar videre til at tale om dem, der bo udenfor Adelbyen, fremhæver den derfor kun den selvfølgelige Forskjel, at saadanne maa skaffe sig selv en Forte af deres eget, da Byens fælles Forte ikke kan komme dem til Gavn; men iøvrigt maa vi forudsætte, at Flytningen kan ske under de samme Betingelser, at alle Ejere samtykke i den; jfr J. L. I—48, at man »sættæs i wang . . . allæ eghær skathæløst«, og at Toft og Ager bytte Plads; for Resten foregaar der ikke nogen Ændring i Ejernes indbyrdes Forhold. Der er ingen Grund til at forudsætte, at Ejeren ikke fremdeles skulde kunne nyde sin Del i Fælled og Ævret, ligesom tidligere. Derfor kan Artiklen ikke antages at ville paalægge ham at skulle forsyne sig selv med Græsning; og derfor kan Fægang heller ikke her forudsættes at skulle forstaas om Græsning. Men ligesom Udflytningen affødte sin Virkning i Henseende til Forten, saaledes kan den ogsaa forudsættes at ville gjøre det i Henseende til Kvægdriften. Udflytteren kan fremdeles benytte de almindelige Veje, ad hvilke Byens Kvæg drives til og fra Fælleden; men

det kan tænkes, at han ikke længere finder sig tjent med Benyttelsen af dem. Han bor nu muligvis i længere Afstand fra Byen i en helt anden Retning og vil derfor være interesseret i, at hans Kvæg kan skyde Gjenvej til Fælleden istedetfor at maatte gaa den lange Omvej sammen med Byens Kvæg. Under denne Forudsætning indskjærper imidlertid Artiklen Udflytteren, at han, dersom han saaledes paa Grund af Flytningen ønsker at have egen Fægang, ogsaa selv maa skaffe sig den, ligesom han selv maa skaffe sig Forte paa sin egen Jord; Stemann: Uddrag S. 143. Der kan vist ikke være Tvivl om, at denne Forstaaelse af Udtrykket er i Overensstemmelse med Gjengivelsen deraf i D. L. 5—10—55, som siger, at Udflytteren paa sit eget skal have baade Fortov og Fægang og Farvej. Det sidst fremhævede Ord, om hvis Tilføjelse der ikke foreligger nærmere Oplysning; Secher & Støchel II S. 165; 381; taler formentlig afgjort for, at Fægang i denne Sammenhæng ikke betyder Græsgang, men en Vej, ad hvilken Kvæget drives. Man føres herved naturlig til at spørge, hvorfor J. L. I—48 ikke ogsaa, ligesom D. L. 5—10—55 udtrykkelig har krævet, at Udflytteren selv skal skaffe sig Farvej; men naar den nøjes med at paalægge ham at skaffe sig selv Forte, maa den formentlig være gaaet ud fra, at Udflytteren bygger op til en af de Veje, der gjennemskære Bymarken, saa at særlig Vej til hans Toft ikke behøves. Forsaavidt som denne Forudsætning imidlertid maatte briste, udfylder Kristian V's Lov paa en korrekt Maade Jyske Lovs Forskrift.

Gaa vi saa imidlertid fra denne Granskning af Jyske Lovs Forstaaelse af de anførte Udtryk videre til at spørge, hvorledes de ere blevne forstaaede i de efterfølgende Tider, vil det ses, at Fægang tillige har antaget Betydningen af Græsgang eller Fædrift; Aabenraa Skraa Art. 4; jfr Haderslev Stadsret Artt. 1 og 38. Men ulige flertydigere er dog Udtrykket Forte blevet i Medfør af de forsjellige Synspunkter, hvorunder det kan ses som 1) Bymændenes fælles Jord, 2) Jordstrækning udenfor de almindelige Veje, ad hvilken dog Folk og Fæ kunne færdes til Hus og Mark, 3) Jordstrækning, liggende imellem Ejendommens Skjæl og de indenfor denne opførte Bygninger; jfr Osterssøn Weylle s. v. forthe: locus submoenianus.

I Kraft af dens Egenskab som fælles Jord; jfr S. 20; sammenstilles Forte og Fællig, i hvilken Sammenstilling Forte, hvor der er Tale om Tilliggende til By eller Bol, kan forstaas i sin legale Betydning, hvorefter begge Ord tilsammen omfatte al til By eller Bol hørende uudskiftet Jord; Fynske Aktstykker II—41; 51; V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 566; Hybertz: Aktstykker fra Aarhus I S. 51; O. Nielsen: Gl. j. Tingsvidner S. 22; 96 m. fl. Den samme Forstaaelse kan ogsaa tillægges Ordet i Sammenstillingen Forte og Fægang, Fædrift eller Fælled som almindeligt Tilliggende til By eller Gaard; Aabenraa Skraa Art. 43; jfr 38; Heise: Dipl. Viberg. S. 69; 102; 242 m. fl. Men disse Sammenstillinger føre da til, at Forte undertiden synes enstydig med Fællig eller Fægang; Jyske Saml. II—3 S. 357; V. A. Secher: Rettertingsvidne I S. 324; jfr 323; 421; jfr 420; D. Mag. IV—2 S. 192; K. Rosenvinge: Gl. d. D. III S. 208; Kjbhvns Dipl. I S. 342: Kvæg gaaende paa Byens forthaa; Heise: Dipl. Viberg. S. 3; 4; 94; Dueholms Dipl. S. 31: Hus bygget i forthæ og fælligh; Hybertz: Aktstykker fra Aarhus I S. 45, hvor et Jordstykke siges at være Byens rette forthaa, fælledh og frii fægangh. Hvor der tillægges en Kjøbstad Forte og Fægang; jfr Bøtticher: Æbeltoft og Omegn S. 21; er det derfor et Spørgsmaal, om der behøver at lægges en særlig Betydning ind i det første Led af denne Alliteration; men forsaavidt som man mener, at det bør ske, synes Forte naturlig kun at kunne forstaas som Markvej ud til Fælleden, særlig til at drive Kvæget derud; Æ. d. A. R. III S. 84: ret fortaa oc uddrefſth. Her ses da Fortens Betydning under det andet foranførte Synspunkt; jfr Friis Edvardsen; Skjelskjørs Beskrivelse S. 218. Naar man tænker sig denne Markvej tilvejebragt ved et afhegnet Stykke af Bymarken, der selv fremtræder som en græsklædt Strækning og med skiftende Beliggenhed i Bymarken, eftersom selve Græsvangens Beliggenhed skifter; Stemann: Uddrag S. 181; bliver Overgangen fra Forte til Fællig og Fægang meget let forstaaelig.

Den anførte Forstaaelse af Ordet Forte fører saa atter til, at det kommer til at staa i en mere abstrakt Betydning af fri Adgang til et vist Jordstykke; Repert. Dipl. I S. 285: cum quarta parte boløth (?) libere aditu conuseto, quod danice forta dicitur

undique minime impedito; og fri Udgang derfra; S. R. D. VIII S. 242: cum libere Forta undique intrandi et exeundi. Hvor Forte og Fægang sammenstilles, synes de da ogsaa efter Omstændighederne at betyde det samme som fri Adgang for Mennesker og Kvæg. Naar der saaledes i S. R. D. VIII S. 150 tales om at overdrage unum agrum cum forthæ et fægangh in Alsle marck, er det vanskeligt at forstaa, hvorledes en saadan Ejer af en enkelt Ager skulde kunne forlange Andel i Byens Forte og Fælled, men derimod er det aabenbart af stor Betydning for Erhververen, at han ikke blot faar en Ager i Bymarken, men ogsaa fri Adgang til den for Folk og Fæ. At Forte fik den nævnte Betydning af Adgang har sit naturlige Udspring fra selve J. L. I—52. Naar denne nemlig stiller Forte og Udgang imod hinanden, ligger det nær at forstaa det første Ord som Adgang, og herved var Vejen anvist; Æ. d. A. R. II S. 40: Tolv Ejere have sat Sten mellem Præstens Jord og Kongens Jord; steen paa »forte och vdgang« til Skader (Landsbyen).

Om en sidste Betydning af Ordet Forte under Synspunktet af en ubebygget Jordstrækning paa Grændsen af en bebygget Ejendom, der især udviklede sig i Kjøbstæderne; jfr D. L. 5—10—56; henvises til Kjøbenhavns Diplomatarium Registret og Kalckars Ordbog s. v. forte.

Byens Forte var Bymændenes fælles Eje; »fortæ ær allæmenz«; J. L. I—51; hvorfor det, naar Adelbyen nedlagdes, skiftedes som anden Jord til By og Bol; men saalænge Byen stod, var det en locus publicus; Andr. Sunesøn IV—1; i Betydning af en res publico usui destinata. Ingen maatte derfor huse ɔ: bygge ud eller op paa Fortovet; Sk. L. IV—I; J. L. I—48; Aabenraa Skraa Art. 38; og ethvert Medlem af Ejerlavget kunde rejse Sag i saadan Anledning, hvorpaa ifølge Sk. L. IV—1; Andr. Sunesøn IV—2; Granderne kunde godtgjøre Overskridelser ved Tylvter Ed og Vidner; medens ifølge J. L. I—52 tolv Ejere skulde sværge om Grændsen mellem Forte og Toft; jfr E. sj. L. II—53, som ogsaa subsidiært lader tolv Nævninger sværge om Skjællet mellem Toft og Gade. Indbygning paa Forten fandt uden Tvivl ikke saa sjældent Sted, navnlig ved Opførelse af Gadehuse; V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 565; 566; II S. 103; H. D. D. 19 Juni 1630 (utrykt); under hvilken Sags Procc-

dure paatales, at et Hus med Kaalgaard er bygget paa den Forte, som løber til Hoffgaard; og det Stykke Land, som ligger Vesten for samme, 24 Favne i Længden og 16 Favne i Breden, er taget fra samme Forte.

Ordet Forte forekommer ogsaa i Sk. L. IV—2, hvorimod de sjællandske Loves tilsvarende Bestemmelser kun tale om gatæ; E. sj. L. II—53; V. sj. L. II—47; og Udtrykket fortæ findes næppe heller i nogen sjællandsk Kilde udenfor Kjøbstæderne, f. Ex. ikke i Codex Esromensis, der derimod jævnlig nævner Fægang.

I Forbindelse med Omtalen af Forskriften i J. L. I—48 vil det dernæst formentlig være rigtigt at kaste et Blik paa Reglen i E. sj. L. II—57, hvis Oversættelse har voldt K. Rosenvinge Vanskeligheder, som han efter eget Sigende ikke rigtig har vidst at klare; jfr Udgaven af Erik sjællandske Lov S. 369. Artiklen forudsætter, at en Ejer vil indvænge sin Ager og paabyder ham da, at han »mæth ræthæ af sin houeth toft læggæ til troth æm mykæt, sum han vænger in til sich til ollændis. K. Rosenvinge oversætter dette Sted saaledes, at Ejeren af sin Toft skal udlægge lige saa meget til Græsgang, som han indvænger af Udmarksjorderne. Herved bemærkes, at dette sidste Udtryk, Udmarksjorder, er mindre heldigt, da det uundgaaeligt henleder Tanken paa Overdrevet; K. Rosenvinge: Gl. d. D. III S. 209—10; og Rosenvinge bemærker ogsaa selv i Anmærkningen S. 365, at hans Tanke ved Læsemaaden allændæ i nogle Haandskrifter er bleven henledet paa, om ikke ollandæ eller ollændæ kunde betegne Almindingsjorder. Men det er en given Sag, at ollændæ i E. sj. L. II—54; 55; ligesom utlænde i Sk. L. IV—11—13; Andr. Sunesøn IV—10; jfr V. sj. L. III—4; 5; betegner Agrene i Marken. Ved at indvænge en af dem berøver Ejeren de andre Lodsejere den Adgang til Græsning paa Ævret, som ellers tilkom dem paa Ageren; og derfor er det i sin Orden, at Ejeren udlægger et tilsvarende Stykke af Toften til Troth ɔ: Fægang; jfr Glossarium til Norges gl. Love s. v. Trød: et optraakket Stykke Mark, Kvægfold, hvori Kreaturer drives ind; Brakmark. Rosenvinge er imidlertid i Tvivl, om ikke Artiklen ved troth forstaar Fægang i Betydning af Kvægvej, og overvinder kun denne Tvivl, fordi han ikke kan se, af hvad Grund Vejen skulde være

ligesaa stor som den indvængede Jord. Det er da formentlig ogsaa givet, at »troth« ikke kan betyde alene Kvægvejen ud til den indvængede Ager. Denne selv maa af den ovenanførte Grund i hvert Fald være medindbefattet deri; men om Artiklen ikke under Troth tillige tænker sig indbefattet en indhegnet Fægang ud til Ageren, turde navnlig gjøres sandsynlig ved den efterfølgende Forskrift om, at den, der har indvænget Ageren, ikke maa drive sit Fæ gjennem Vangen, selv om han driver det paa sit eget, hvilket i Forbigaaende sagt, stemmer med det foran S. 17 om Kreaturers Tøjring paa egen Jord i Sjælland bemærkede; han skal derfor trække Kvæget igjennem ved Hornene. Da dette nu imidlertid ved et større Antal turde blive besværlig og i Længden utaalelig, vil der ikke være anden Udvej for Indvængeren, end at faa en indhegnet Fægang ud til Ageren, hvorved hans Kvæg forhindres fra at komme i Vang. Om deslige indhegnede Veje til indhegnede Agre se K. Rosenvinge: Gl. d. D. III S. 209—210.

Saa tænker Forfatteren sig dernæst, at en Ejer kan ønske at opføre Bygninger ude i Marken f. Ex. et Fæhus eller en Svinesti; jfr V. sj. L. II—33; 34; E. sj. L. II—30, der netop forudsætte at saadanne Bygninger kunne ligge ude i Marken; og da Artiklen særlig ogsaa taler om at bygge paa Skovland, hvor der kan forudsættes at være Olden, er Opførelsen af en Svinesti et nærliggende Foretagende. Men hvis saa Ejeren i den Anledning skal kjøre derud, saa skal han, selv om han har udlagt Jord til Fægangen, dog ikke undlade at sørge for at skaffe sig selv Vej til at fare derud.

I Sammenhæng med Omtalen af Udflytternes Stilling vil det dernæst være naturlig at omtale Reglerne om Grundlæggelsen af et Torp ɔ: en Koloniby, hvorved Landsbyen, hvorfra Grundlæggelsen foregaar, bliver til Adelby; J. L. I—47; 48; Sk. L. IX—16; Andr. Sunesøn IX—2 forudsætte Tilværelsen af Torpemarker ved Siden af Adelmarker, men uden at give nærmere Regler om Udsondringen. J. L. I—47 forudsætter ogsaa, at der sker en Udskiftning mellem Adelbyens Mark og Torpets Mark, men taler ikke nærmere om Betingelserne, hvorunder den kan ske; men da J. L. I—51 udtrykkelig erklærer, at den enkelte Ejer, der er forbleven i Byen, kan kalde samtlige Udflyttere til-

bage, saalænge de ikke have vundet Lavhævd paa deres nye Bosted ved tre Vintres Ophold paa samme »ukært a thinge«, saa maa Udflytningen antages at kræve samtlige de tilbageblivende Ejeres Samtykke. Finde Ejerne, at »thet torp stær them til skathæ« og at »then skathæ ær vthollik«, kunne de forelægge Torperne paa Tinge at vende tilbage, saalænge som de ikke have vundet Lavhævd, under 3 Marks Bøde til Kongen og Bonden. Tvistes der om Skjællet mellem Adelbyens og Torpets Marker, have Adelbyens Beboere Bevisretten.

§ 6.

Jord (Fortsættelse).

Bol. Toft. Agre. Gjærder. Landsby-Vedtægter.

Omkring Byens fælles Forte, aflukket ved Gadeled; E. sj. L. II—75; grupperede sig Landsbyen med alle dens Gaarde og alt Gaardenes Tilliggende. Dette Gaardenes Tilliggende kunde i Almindelighed sondres i den opdyrkede Jord og de udenfor samme liggende uopdyrkede Strækninger.

Tilliggendet af opdyrket Jord til Gaarden indbefattes i Kilderne under Benævnelsen Bol, paa Latin mansus; Repert. Dipl. I S. 175 (scotavimus) 1 mansum in censu terræ, quod vulgariter dicitur bool. Bolets Størrelse er i Almindelighed bestemt ved Hensynet til Familiens Behov, men varierer paa de forskjellige Steder efter Jordens forskjellige Beskaffenhed. Det kunde fra først af være erhvervet ved ensidig Besiddelsestagelse, naar enkelt Mand med Familie; O. Nielsen: Malt Herred S. 29; havde opdyrket et Omraade; se ovfr S. 8 om Ornummæbol; eller, hvor Nedsættelse og Opdyrkning vare foregaaede i Fællesskab, ved Fordeling. I sidste Fald var det Regel, at Bolene i Byen vare ligestore; Andr. Sunesøn IV—1: æquitatis funiculus, cujus dimensione tota villa in æquales partes redigitur, quas materna lingua vulgariter bool appellant, et nos in latino sermone mansos possumus appellare; Sk. L. IV—9; 10; Andr. Sunesøn IV—9; jfr i Sjælland Codex Esrom. S. 265; 268; 269 m. fl. I Skaane mistede dog Udtrykket Bol sin udelukkende Betydning af Jorddelings Enhed og gik over til ogsaa at betegne et Jordbrug i Almindelighed; jfr Sk. L. XIII—2; 3.

I Sjælland blev Bol; E. sj. L. II—54; senere lig Mark Jord; Repert. Dipl. I S. 281; 1 mansus, id est census 1 marche; census $^1/_2$ mr., id est $^1/_2$ mansus; jfr S. R. D. III S. 424: Semper enim quasi per totam Sjælandiam census octo orarum facit unum bol; et notandum, quod census cujuslibet ore hic valet XXX marchas denariorum. I Jylland omtales ogsaa Bol; J. L. I—51; III—57; skjøndt der i dette Land tillige tales om »full plox æriæ«; J. L. III—18; hvilket Maal tillige findes benyttet i Sjælland; S. R. D. VIII S. 54 flg.; ligesom Skyldsætningen i Skaane og Sjælland var sket efter Udsæd, i Jylland efter gulz wirning; J. L. III—55; 58; S. R. D. VI S. 426; 427: secundum antiquam æstimationem; men disse to forskjellige Ansættelser dog til en vis Grad findes overførte fra det ene Land til det andet; J. Steenstrup: Studier S. 52 flg.; Paludan-Müller: Kong Valdemars Jordebog S. 69—85.

Ved den mere intensive og udstrakte Dyrkning af Jorden og dennes derved forøgede Frembringelses Evne, der stod i naturlig Sammenhæng med Familiernes voxende Tal, fremkom Bolenes Deling i Kvotadele; Sk. L. IV—9—13; Andr. Sunesøn IV—9; 10; jfr K. Rosenvinges Udgave S. 33; Gl. d. D. III S. 248; Reces 1547 Art. 15, 1551 Art. 17; 1558 Art. 28; S. R. D. IV S. 427: quarta pars cujuslibet bol pro una marcha auri computatur; S. 429 marcha auri, quæ est octava pars uuius bol. Andelen udtrykkes jævnlig ved, at Vedkommende ejer f. Ex. hver fjerde Fure, hvert fjerde Græs eller hvert fjerde Træ; Ældste danske Arkivregistratum II S. 18; 242; 258; m. fl. Andelene kunde derhos være forskjellige henholdsvis i Indmark og Udmark; s. V. II S. 35; Dueholms Dipl. S. 10.

Bolets regelmæssige Bestanddele vare Toften og Agrene. Den udenfor liggende Andel i det fælles Overdrev vil blive omtalt nedenfor.

Toften; fundus; var et Jordstykke, liggende ud til Fortovet; J. L. I—51; 52; som udgjorde en Bestanddel af hver Gaard; jfr J. L. I—55; der taler om lanbotoft og garthsætæ toft; Størrelsen kunde Ejerne bestemme ved Overenskomst; E. sj. L. II—54. Men som Regel skulde de være lige gode, og Mangler i Kvalitet bleve afhjulpne ved en forøget Kvantitet; E. sj. L. II—54: »Ær annær toft thæræ for brethær, at hun var værræ

fallæn ællær vatær, ællær thær var anti brinc i ællær dal ællær biærgh, tha ær thet ræt, at then hauæ meræ, ær værræ hauær«. J. L. I—51 sondrer mellem de gamle Tofte, der skrev sig fra selve Bebyggelsen, og de senere indrettede svorne Tofte; Hybertz: Aktstykker fra Aarhus I S. 44; saakaldte, fordi deres Grændser vare afsatte ved Ed af tolv Ejere; J. L. I—52; hvortil i Sjælland svarede tolv Odelbønder; E. sj. L. II—54; 68. Disse Artikler omtale særlig »høræ« eller »høghræ« Tofte, som synes at skulle betyde Udflytter Tofte; jfr Ordene: »bor sva utæn vithær, at han bør utæ a høghræ toft«. Toftene skulde være indgjærdede; Sk. L. IX—18; Andr. Sunesøn IX—4; selv om de vare ubebyggede; J. L. III—57; og det er denne særskilte Indhegning, ifølge hvilken de præsentere sig paa en mere fremtrædende, anskuelig Maade, der gjør, at Opmærksomheden fængsles ved dem, og Retsvirkninger knyttes til dem fremfor til de fladt henliggende for Øjet sammenløbende Agre. Derfor kalder ogsaa Andr. Sunesøn Tofterne i Lighed med Ornum; ovfr S. 9; for digniores i Forhold til de uindhegnede prædia; hvorimod det er en Misfortolkning af Andr. Sunesøns Ord, naar man har ment; jfr K. Rosenvinge: Eriks sjællandske Lov S. 365; Neues staatsbürgerliches Magasin VI S. 15 m. fl.; at han alene skulde tillægge de bebyggede Tofte denne Titel; jfr Ordene i IV—10: ratione fundorum veluti digniorum non adjacentium prediorum, quæ fundis velut membra capitibus obsequuntur, pensiones redduntur ɔ: Af Toftene som de værdigere, ikke af de tilliggende Agre, der følge Toftene, som Lemmerne følge Hovedet, svares Afgifterne o. s. v. Forsaavidt Toftene som Regel vare bebyggede, benævnes de Hustofte, hustofthæ; Sk. L. IV—1; 11; 13; XVII—6; Andr. Sunesøn IV—2; 10; XVII—3. Der var af dem afhegnet en Gaardsplads med Gaardsled; Andr. Sunesøn IX—6: curia inclusa; indenfor hvilken laa Gaarden; garth; Sk. L. IX—5; mansio; Andr. Sunesøn IX—8; omfattende selve Vaanings Huset med Hytter til Trælle og Tjenestefolk; V. sj. L. III—12; E. sj. L. III—17; og Avlsbygninger som Fægaard, Ladegaard m. fl.; V. sj. L. II—29; E. sj. L. II—14; 30; hvortil regelmæssig sluttede sig Bigaard, Kaalgaard, Abildgaard; J. L. III—38; 41; 60. Den tilbageblevne frie Del af Toften benyttedes da som Ager f. Ex. til Dyrkning af Rugsæd; Sk. L. XVII—6; Andr. Sunesøn XVII—3; Hustoften kaldes

ogsaa Hovedtoften, fordi den er Gaardens Hoved i Modsætning til de udenfor den liggende utlænde; ollændæ: Sk. L. IV—11; 12; 13; V. sj. L. III—5; E. sj. L. II—56; 57; eller Udjorden; Sk. L. III—12. Hovedtoftenes repræsentive Karakter viste sig først deri, at der af deres Indehavere skulde svares Stud, Innæ og Leding for Gaarden; Sk. L. IV—11—13; Andr. Sunesøn IV—10; V. sj. L. III—5; som vise, at der i Skaane har staaet en Strid mellem de Lovkyndige, om ikke den, der ejede en Hovedtoft med en Ager i hver Vang, netop i Kraft af sin Skattepligt kunde vindicere de øvrige frasolgte Agere, hvilken Strid dog løstes til Fordel for Ejerens Salgsfrihed. Endvidere rettede Agrenes Beliggenhed paa Marken sig efter Hovedtoftens Beliggenhed i Byen, hvorom strax nedenfor.

Agrene; Sk. L. IV—11—13; E. sj. L. II—55: J. L. I—52; m. fl.; prædia; Andr. Sunesøn IV—10; indbefattede Pløjemarken; ager; og Eng; pratum; Sk. L. IX—1; 3; 3; 6; Andr. Sunesøn IX—6; 7; J. L. III—50; 51; jfr dog III—48, som straffer det at »hjorde« anden Mands Ager med 40 Mark, men Engen med 3 Mark. Istedetfor Ager findes en enkelt Gang ogsaa Udtrykket Vang; Sk. L. IX—2; jfr Andr. Sunesøn IX—7; medens dette Udtryk i Reglen benyttes om den samlede til Kultur indtagne og indhegnede Bymark; J. L. I—48 om Udflytteren, der »sættæs i wang« fra Adelby; m. fl. Efter Omstændighederne har dog dette Udtryk en snævrere Betydning, forsaavidt som Byens samlede Mark var afdelt i en Flerhed af Vange; to eller regelmæssig tre; idet man i Agerbruget fulgte den saakaldte Trevangsbrug, hvorefter henholdsvis hvert Aar en Tredjedel af Marken brugtes til Rugsæd, en anden Tredjedel til Bygsæd og den sidste Tredjedel til Græsning; Sk. L. IV—11; IX—20; Andr. Sunesøn IV—10; IX—3; V. sj. L. III—5; E. sj. L. II—55; O. Nielsen: Kong Valdemars Jordebog S. 34: Item in Ornummæ possunt seminari simul duobus annis V. mr. annonæ; sed in tercio anno erit in pascua pecorum; Codex Esrom. S. 148: in tribus araturis, dictis Wangæ. Vangene benævntes efter den Retning, i hvilken de laa: Østre-, Søndre-, Vestre- og Nørre-Vang; S. R. D. IV S. 430; 431. Vang kan da ogsaa betyde Græsmarken; E. sj. L. II—58; 71; 72; men i Særdeleshed tænkes dog derved paa Kornmarken. J. L. III—58; jfr 59; der ogsaa forudsætter Trevangs Driften.

bruger saaledes særlig Udtrykket Vang om de Dele af Bymarken, der i de enkelte Aar ere udlagte til Korn og derfor hegnede; hægnæth; i Modsætning til Græsmarken, der kaldes Fællig; fælæth; jfr ogsaa Sk. L. IX—19; 20; Andr. Sunesøn IX—3; E. sj. L. II—75.

Vi føres derved ind paa en Omtale af Hegnspligten, som spillede en meget betydningsfuld Rolle i Fortidens Landbrug.

For Toft og Abildgaard, Kaalgaard og Bigaard skulde enhver Ejer selv hegne; jfr Strafferet S. 69; Sk. L. IX—17; 18; Andr. Sunesøn IX—4; J. L. III—38; 57; 60. Hvad Agrene angaar, opstillede Sk. L. IX—16; Andr. Sunesøn IX—3; i Henseende til Byers og Torpers indbyrdes Hegnspligt den Grundsætning, at det tilkom Kornmarkens Ejere at hegne, ikke Dyrenes Ejere at holde dem borte fra Sæden. J. L. III—58 fordeler derimod Pligten ligelig paa begge, fordi de, som nu have Hegnet, ad Aare have Fælled, og J. L. III—57 fordelte Gjærdselspligten paa Ejerne saaledes, som de efter ret Rep havde Andel i By og Bol; jfr om særlige Vedtægter S. R. D. VI S. 425; om Stuf ovfr S. 11. Enhver Ejer stod til Ansvar for sit Gjærde, og maatte betale Skaden, hvis Kreaturerne vare gaaede igjennem det; E. sj. L. II—73. Var der Ingen, som kjendtes ved den paagjældende Gjærdestrækning, opmaaltes Gjærdet af Markmændene, som fastsatte, hvis det omtvistede Stykke var, og den, hvem Rebet traf, var fældet, uden at kunne give Lov mod deres Kjendelse. Gjærdet blev fra først af rejst til den Tid, Ejerne enedes om, og til hvilken det paa Lagstævne blev forelagt Alle at gjærde under lovbestemt; Sk. IX—19; Andr. Sunesøn IX—1; eller vedtagen; J. L. III—57; Bod. Blev Paalægget ikke efterkommet, kunde de andre Ejere tvinge den Forsømmelige ved Nams Dom; Sk. L. IX—19; Andr. Sunesøn IX—1; J. L. III—57; 58; hvorefter den Skyldige skulde bøde 3 Mark til Kongen og 3 Mark til Bonden. Det samme gjaldt ifølge E. sj. L. II—70, naar en Ejer nedbrød Gjærdet i Utide; disse Bøder findes omtalte under Navn af garthewithe; excessus sepium; ved Siden af excessus excubiarum circa litora marina, quæ dicuntur strandword; Codex Esrom. S. 79; 83; Repert. Dipl. I S. 319. Men i Tidens Løb uddannedes der staaende Vedtægter angaaende Tiden, inden hvilken Hegnene skulde være rejste og ikke maatte

nedbrydes; J. L. III--58; som siger, at Gjærdet for Rugvangen skal være sat senest ved Paasketid, men for Vaarsædvangen Pintsedag. Borttagelsen maatte først ske Mikkelsdag, hvis ikke alt Kornet var høstet forinden. Samtidig med at Hegnet rejstes, bleve Ejerne tillige enige om Pantet, der skulde erlægges for Dyr, som brød ind og optoges paa fremmed Ager eller Eng; og Reglen blev tillige, at Pantet skulde være indløst senest Allehelgens Dag; J. L. III—56. Det er denne historiske Ret til at affatte Hegnsvedtægter, grundet paa Sætningen: »thær i bo waldæ lagh, forthy at the witæ gørst, hwat thæræ marc ma tholæ«, der gaar igjen i Fyens Vedtægt 19de Febr 1492 Art. 16; G. A. A. B. V S. 80; Reces 1547 Art. 1547 Art. 37; 1558 Art. 46; jfr Fdg 1 Maj 1618; Reces 1643 II—27—2 og D. L. 3--13—31; 32; kun udvidet til ogsaa at omfatte Vedtægter angaaende Grøft og Led, sær Jord og anden Byens Nytte og Tarv. Angaaende de paa Grundlag heraf affattede Landsbyvedtægter; se H. Matzen: Den danske Panterets Historie S. 91 flg.; Statsretten S. 189; Samlinger til jysk Historie og Topografi; Danske Samlinger; m. fl.

§ 7.

Agrenes Fordeling. Toftenes og Agrenes indbyrdes Beliggenhed.

Ved Udlægning af Jord i Vangene fulgtes den Grundsætning, som udtales i E. sj. L. II—54: »tha ær væl skift, thar allæ hauæ æm got«. Som Følge heraf maatte hver Ejer have Lod i alle Vangene, om flere saadanne fandtes; og i hver Vang igjen lige meget og lige godt. Men da det nu som oftest var uundgaaeligt, at der paa en hel Bymark fandtes Jord af forskjellig Bonitet, saa var det nødvendigt til Gjennemførelse af den opstillede Grundsætning først at sondre de forskjellige Boniteter fra hinanden og derefter gjennemføre Udlodningen indenfor hver enkelt, hvor saa subsidiært Mangler i Bonitet maatte erstattes ved en forøget Kvantitet; S. R. D. VIII S. 41—42; E. sj. L. II—56: »the lyute utæ æræ a markæ anti mæth høgh ællær mæth brinckæ ællær mæth dal, vilæ the allæ ornæs at thet lyuti, hvar hauær fangit, tha ma thet væl standæ. Æn ær ænnæn thærre, ær bætring

vil hauæ for hans liutæ, tha scal them allæ fullæ (da skal Erstatning ydes alle dem), ær liutæ hauæ fangit; then ær e næst, ær iafnæth vil hauæ a liutæn«. Særlig tilføjes endnu den Forskrift: »Thet scal man oc se, ær til varthæ næfndæ af hæretz thing, of them biuthæs rep, at the, thær meræ hauæ fangit i bünum, at the sculæ æi sva thærræ skiftæ goræ, at then, ær minne hauer i bynum, at han ma ey sit nütæ«; de større Andelshaveres Lodder maa altsaa ikke lægges saaledes, at de hindre de mindre Lodshavere i den frie Brug af deres Jord; »tha ær væl skift, thær hvær ma sit nütæ«. Med Hensyn til Loddernes Beliggenhed mærkes dernæst, at de skulle ligge i Marken, som Tofterne ligge i Byen; J. L. I—55; og disse skulle ligge efter Solfald; E. sj. L. II—56: sva scal ollændi utæ a markæ liggiæ solfallæt, sum toft ær hemæ solfallin; II—55: Æn forutæn the giuæ allæ ia vithær, tha scal sva repæ hvart bol, sum thet var fyrræ at solfallit; oc sva sum hværs houæth toft fallær i byir, sva scal limænæ uti liggi a marke. Er der kommen Forstyrrelse i denne Tofternes og Agrenes ensartede Beliggenhed uden vedkommende Besidders Samtykke, kan derfor Hovedtoftens Besidder, forudsat at han endnu besidder en Ager i Marken med tilsvarende Beliggenhed, søge de øvrige tilbage; men i modsat Fald kan Agrenes Besidder tilbagesøge Hovedtoften, dog under Forudsætning af, at der ikke foreligger en lovlig Afhændelse af Toften; E. sj. L. II—55: mæth thy at houæth toftæn hafthæ akær i hvær vang til sin sva sol fallæn, sum houæth toftæn var siælf; tha ær han nærmer at uitæ, at allæ limmenæ liggiæ, sum toftæn liggær. Æn varthær sva, at allæ limmenæ liggi annær costæ æn toftæn, tha thæn, ær limæn hauær, ær nærmær at vitæ toftæn til sin, thys enæ, at hun ær sva mæth loghum afhænd; jfr Sk. L. IV—11—13; Andr. Sunesøn IV—10; V. sj. L. III—5; ovfr S. 26. J. L. I—55 sigter til samme Udlæg efter Solfald, naar den begynder med at sige: Æn gaar solskift a by etc., jfr Tords Art. 7; funis solaris.

Samme Fremgangsmaade fulgtes derimod ikke i Henseende til Skovenes Deling. Derom bemærkes udtrykkelig i E. sj. L. II—56; Æn um scoghæ skiftæ tha ma thet ey sva gangæ æfti solfallit, sum toft ær, forthy man takær oftæ then værstæ scogh og lægger ofna then bæstæ oc gør sva til iafnæth« etc.. Solfald og Solskifte, hvorom iøvrigt ingen nærmere Forklaring findes i vore

Love, betyder vistnok den Retning, i hvilken Solstraalerne falde paa Jorden og en derefter bestemt Rækkefølge af Lodderne. De svenske Love betegne udtrykkelig disses indbyrdes Beliggenhed paa denne Maade i Forhold til Solens Stilling, idet de kalde Syd for nærmere ved, Nord for fjærnere fra Solen; jfr Lunds Ordbog s. v. Solskifte og Westmanna Lagen Ærfda Balk 13, hvorefter ved Arv yngste Broder skal tage Tomten næst Solen, ældste Broder den, der er fjærnest fra Solen; jfr Dipl. Svec. V S. 116; 198; 242; og samme Beliggenheds Angivelse finde vi i Danmark; Repert. Dipl. I S. 285: silva soli vicinior; S. R. D. VIII S. 161; Molbech & Petersen: Danske Dipl. S. 166. Om man dog i Almindelighed er begyndt fra samme Udgangspunkt hos os, eller om man ikke snarere er gaaet fra Øst til Vest, kan jo være et Spørgsmaal; men de foreliggende Vidnesbyrd fra Sønderjylland tale mest for den sidste Mening; jfr S. R. D. VIII S. 92; Chr. Stemann: Uddrag af sønderjydske Tingbøger S. 131: Rebning ret om med Solen; ret Solgang om. De østligste Agre benævnes derfor »Uphof«, ɔ: Begyndelse, de vestligste »Udfald«; Chr. Stemann: Anf. Værk S. 127; 144; jfr dog S. 102, hvor Rækkefølgen er omvendt. Arent Berntsen III S. 460 beretter, at Lodsejerne efter sædvanlig Vedtægt kaste Lod om, hvilken der skal ligge til Solfald, eftersom derhos skal være adskillig Fordel synderlig efterdi, hvilken det tilfalder i en Mark, skal det ilige maade hannem og i de andre Marker tilfalde.

Det er klart, at det anførte Delings Princip medførte, at hver enkelt Ejer kunde faa sin Markjord spredt paa mange Steder, ikke blot saaledes, at den kom til at ligge i forekjellige Vange, men ogsaa paa en Flerhed af Steder indenfor samme Vang. Det kunde dog ske, at en Ejer indvængede sin Ager; E. sj. L. II—57; ovfr S. 21 eller dog indgjærdede den med et Brøndgjærde, Sk. L. IX—20; Andr. Sunesøn IX—3; men i Almindelighed var saadan Særdrift en Umulighed, idet den vilde have udkrævet et Anlæg af Hegn og Gjærder og Veje m. m., som vilde have borttaget en uforholdsmæssig stor Del af Agerjorden. Derfor maatte man nøjes med at gjærde mellem Forte og Toft, imellem Toft og Vang og imellem Vang og Overdrev. I Sk. L. finde vi ikke omtalt nogen særlig Afgjørelsesmaade af Stridigheder om disse Grændsers Fastsættelse undtagen i Henseende til Vejskjæl. I

E. sj. L. II—53 forudsættes, at Grændsen mellem Gade og Toft principalt fastsættes ved Rebning, subsidiært ved tolv Nævningers Ed; i E. sj. L. II—54 forudsættes en lignende Regel i Henseende til Stridigheder om Grændserne mellem Toft og Agre, idet derefter, hvis en Ejer hellere vil have de gamle Grændser; »fyrning«; opdragne istedetfor at faa en ny Rebning iværksat, tolv Aldunge Bønder skulle udnævnes af Herredstinget til at sværge om Grændserne mellem Toft og Ager. Naar der saa tilføjes »oc sithæn sculæ the repæ«, da vil det sige, at de skulle opmaale selve de enkelte Bol indenfor de svorne Grændser. I J. L. I—52 siges derimod, at tolv Ejere skulle sværge om Grændsen for Kongens Hærvej og Grændsen mellem Toft og Forte; mellem Toft og Ager; mellem Ager og Skov samt »deld i mællæ toft oc allæ vphof«. Ved det fremhævede Udtryk maa forstaas, at Ejerne skulle sværge om Grændserne for den inddelte Agermark, der ligger mellem Toften og Overdrevet, idet Uphof maa antages fra først af at have betegnet Begyndelsen til Agermarken og alle Uphof ere derfor alle dens Grændser, blot med Undtagelse af den, der vender ind mod Toften; jfr O. Nielsen: Gl. j. Tingsvidner S. 88: tage Ophoff; S. 102: »først uphoff; . . . ther nest«; om end Ordet i den senere Sprogbrug fik en noget lempet Betydning af Agrenes yderste Dele, paa hvilke Ploven vendes; O. Nielsen: Gl. j. Tingsvidner S. 112: then blotte lycky, so langth som plowen wænder, oc enthet off skowen j nogher made; Chr. Stemann: Uddrag S. 127; Arent Berntsen III S. 451. Fandtes der ikke tolv Ejere i selve Byen, skulle de tages fra næste By. De opkrævedes og Tinget forelagde dem en Lavdag, paa hvilken de skulde sværge. Flertallets Ed gjorde Udslaget. Kom Stemmerne til at staa lige, udnævntes endnu tre. For den Mulighed, at »fleræ næfnd kumæ til«, bestemte Artiklen, at »thet standæ, the fyrstæ gorthæ«; jfr om Markeskjæl: Æ. d. A. R. II S. 347.

Mellem de her nævnte mere omfattende og afgjærdede Dele af Bymarken kunde drages svorne Skjæl; jfr om Grændsen mellem Mark og Skov J. L. I—53: tha a hin, ther scogh a, swa langt, sum lime lutæ oc røtær rinnær; men det samme var ikke muligt med Hensyn til Grændserne mellem de enkelte Lodder i Ager og Eng. Her maatte man nøjes med at betegne Grændsen ved en Reen eller en upløjet Strimmel Jord;

K. Rosenvinge: Gl. d. D. I S. 261; og den uundgaaelige Følge heraf blev da den, at der overmaade let skete Forrykninger af Skjællet ved Afpløjninger eller lign.; E. sj. L. II—68; J. L. II—73. Kunde man da ikke enes om nye Skjæl; E. sj. L. II—54; var der ingen anden Udvej end en Gjenopmaaling af Lodderne, som efter det Redskab, hvormed den fra først af foretoges, kaldtes Rebning; jfr J. Steenstrup: Normannerne I S. 301; senere, da den foregik med en Stang; Raft; kaldtes Handlingen ogsaa at rebe og rafte; Heise: Dipl. Viberg. S. 119; 227; Chr. Stemann: Uddrag S. 127. Den fælles Regel angaaende Rebningens Iværksættelse var, at den ikke foretoges i større Udstrækning end nødvendigt; tvistedes der imellem Ottinger, rebedes Fjerdingen o. s. v.; men tvistedes der om et Bols Grændser, rebedes den hele By; J.L.I—45. I Skaane mærkes Reglerne om Rebningspligten og Tvangen til dens Efterlevelse i Sk. L. IV—1; 9; 10; Andr. Sunesøn IV—2; 9; i Sjælland jfr V. sj. L. III—4; E. sj. L. II—54. Ifølge disse Lovbestemmelser kunde hver Lodsejer uden videre kræve Rebning i den foran angivne Udstrækning; S. R. D VI S. 434 (Sjælland): Istæ terræ sic sunt deordinatæ et transpositæ per compossessores, quod modicam certitudinem de eis habere possumus; verum oportet, ut ad funiculum divisionis compellantur; men ifølge J. L. I—50 var Fremgangsmaaden mere omstændelig, idet vedkommende Lodsejer skulde anlægge Søgsmaal til Rebning til Tinge, hvorefter der udnævntes Tinghøringer, gode Mænd, til at granske Aastedet og derefter gjøre Indstilling, hvorefter Tinget enten skulde »mælæ rep til« eller dømme »thæt at standæ, thær thinghøring varæ samsatæ om«; jfr Æ. d. A. R. I S. 249; II S. 261: Jord udlagt, for at Marken ikke skal komme til Rebning; O. Nielsen: Gl. j. Tingsv. S. 78. Kristian II's g. L. Art. 120 erklærede, at Rebning var skadelig paa Agre; Marken skulde derfor ikke mere rebes, men loddes; Reces 1547 Art. 15; 1551 Art. 17; 1558 Art. 28; vendte derimod tilbage til Jyske Lovs Regel, blot at Fogden er traadt i Stedet for Tingmændene i Henseende til Rebsmændenes Udnævnelse og Forretningens Ledelse. Om Undtagelserne fra denne Rebning er talt ovfr S. 8 flg., og der er ligeledes fremhævet, at den rebningspligtige Jord ikke fritoges for Rebningspligten, fordi Bonden havde vundet Lavhævd paa den. Reb-

ningen begyndte med Toften; jfr J. L. I—55; og til Fordel for de bebyggede Tofte var da i samme Artikel den Regel anerkjendt, at hvis Rebet faldt under anden Mands Bygning, der var opført før end Søgsmaal til Rebning var anlagt, saa var han ikke pligtig til at borttage den; men Jordejeren kunde kun kræve Erstatning i ubebygget Jord, Reb mod Reb.

Med Hensyn til Skovene gjaldt ogsaa her en Undtagelse fra den om Marken givne Adgang til Rebning ifølge Tords Art. 7: Item silva semel divisa nunquam potest fune solari diuidi, licet campus dividatur. Her var der nemlig ikke den Fare for Grændsernes Forrykkelse, som ved Pløjning af Agermarker. Om Rebningsmaaden se Arent Berntsen III S. 415 flg. Af Skove rebedes i Almindelighed kun Oldenskove af Eg og Bøg, og Skovene findes derfor skyldsatte efter Svineslag; S. R. D. VI S. 434; 128 Swinslag æqui pollent VIII marchis auri. I Haandfæstningerne; jfr Hdf. 1523 Art. 16; 1536 Art. 36; 1596 og 1648 Art. 33; jfr dog D. Mag. III—4 S. 86; lovede Kongerne imidlertid at haandhæve den lovbestemte Adgang til at kræve Rebning, ogsaa for Skoves Vedkommende.

I Sjælland skete Rebning af tolv Aldunge Bønder; E. sj. L. II—54; i Jylland af tolv Ejere. Rebnings Forretningen kunde indankes til og underkjendes af Biskop og gode Mænd; Æ. d. A. R. II S. 223; senere ved Landstinget; Heise: Dipl. Viberg. S. 226—227. Rebsmændenes Fæld var ifølge Recesserne 15 Mark til Konge og Bonde; men ifølge den ældre Retsbrug 40 Mark; Gl. kgl. Saml. 1135 fol. in fine.

§ 8.

Fælled. Markeskjæl.

Udenfor den til Korndyrkning og Høhøstning samt Græsning indtagne og indhegnede Mark af Ager og Eng henlaa dernæst de til Bymarken hørende uopdyrkede Strækninger af Skove; Heder og Moser; Dueholms Dipl. S. 64; 82; 91: frij tørregryfft oppa closthers hedhe; Heise: Dipl. Viberg. S. 102; Krat, græsbevoxede, stenede Strækninger m. m., der i Almindelighed betegnes som oræ ɔ: Skov, Urmark, stenet Jord; jfr Lunds Ord-

bog; E. sj. L. III—8: nokær the oræ, ær mange men aghæ lot i; Fdg 17 Juni 1283: exceptis nostris antiquis hora ɔ: gamle Skove; J. Steenstrups Studier S. 336; 356—357; hvoraf Oraædrift; Friis Edwardsen: Skjelskørs Beskrivelse S. 465; Overdrev eller Alminding; jfr Sk. L. IV—6, som bestemmer: Bo Mænd i By sammen og have alle tilsammen Alminding, Skov eller Lyng eller anden øde Mark o. s. v. Alminding betegnes ogsaa sædvanlig som Forte eller Fællig eller begge Dele; men da Græsvangen tillige betegnedes saaledes, sondres den heromhandlede som »fortthæ och fellett vtti wdmark« fra de samme Strækninger »vtti indmarck«; Dueholms Dipl. S. 81; K. Rosenvinge: Gl. d. D. III S. 208; V. A. Secher: Rettertingsd. II S. 325. Af E. sj. L. II—58 fremgaar da, at ingen enkelt Andelshaver maa give Tredjemand Lov til at benytte den fælles Ejendom; men at alle skulle samtykke deri; og J. L. III—55 hjemler, at de øvrige Medejere kunne nøde en enkelt Medejer til »æfter gulz wirning at takæ, sum marc maa tholæ oc lægge til theræ fælægh, swa sum swin lægges til aldæn; jfr om fælles Fiskevand Tords Art. 6 foran S. 7; S. R. D. VII. S. 23: in Magelsyø duo dræter; Codex Esrom. S. 124: cum stagnis, piscationibus et tribus hægnethe dræther ad dictam terram pertinentibus. Sk. L. IV—6; Andr. Sunesøn IV—6; giver dernæst de Medejere, som ville »yrkiæ« (bearbejde) og »betræ« deres Jord, Ret til at kalde dem, der ikke ville det, til Herredsting og faa dem lagt Frist før, at de skulle lade rebe Jorden dem imellem. Ville de ikke, da maa de, der ville, bearbejde deres Lod, og de andre kunne da ikke forlange Skifte, før de have oparbejdet deres Jord lige saa godt, som de førstnævnte; jfr derimod D. Mag. IV—5 S. 148. At de flere Samejere forudsættes at have bestemte Andele i Fælliget, er en Følge af, at de antages at have lige Lod i Fælliget som i Marken; og de maa da foreløbig selv kunne udmaale den med Forbehold af et endeligt Opgjør, naar Medejerne opfylde den stillede Betingelse.

Reces 1547 Art. 19; 1551 Art. 8 og 1558 Art. 29 og 30 kodificere Reglerne om Fælliget derhen, at der ikke maa hugges i uskiftede Skove; jfr Kanc. Brevbøger 1551—1555 S. 164; 240; Aab. Brev 5 Avg. 1570, hvorefter altsaa kun Olden af dem kunde nyttes i Fælliget; jfr Codex Esrom. S. 120: pastus porco-

rum, dictus vulgariter alden; men paa den anden Side kunde saa ogsaa hver Lodsejer fordre dem delte ved Rebning; jfr ovfr S. 33. Reces 1547 Art. 19 var gaaet saa vidt, at den havde givet hver Medejer Ret til at forlange alt Sameje i Jord rebet; men dette er ikke gjentaget i de senere Bestemmelser, som nøjes med at fastsætte, at Ingen, være sig Konge, Adel, Bonde eller nogen anden maa bruge Fællig i Skov, Mark, Fægang eller Fiskevand ydermere, end enhvers Lod kan taale. Iøvrigt findes en Mængde Kongebreve gaaende ud paa Tilhold om at frede Skovene, navnlig ved at paalægge Bønder og Beneficiarier kun at hugge efter Udvisning, hvorimod til Gjengjæld ved given Lejlighed Bønderne bede om selv at maatte raade for deres Skove; Kanc. Brevbøger 1556—60 S. 11.

Det kunde nu tænkes, at flere Byers eller Byes og Torps Overdrev laa sammen og nyttedes i Fællig; Sk. L. XI—10; Andr. Sunesøn XI—10; K. Rosenvinge: Gl. d. D. III S. 245. Der fandtes da forsaavidt intet Skjæl mellem Byerne, forinden Udskiftning skete. Men regelmæssig havde dog Byerne deres Markeskjæl, ligesom Herrederne havde deres Herredsskjæl. Naar der desuagtet i Breve tales om Overdragelse af alt Gaardens Tilliggende inden alle fire Markeskjæl og uden; Codex Esrom. S. 220; da tænkes ved disse Markeskjæl paa Skjællet mellem Mark og Overdrev; men naar det derimod i samme Codex S. 110 m. fl. hedder. infra quatuor terminos, qui dicuntur markeskæl, infra sepes et extra, da er ved Markeskjæl tænkt paa Byjordens yderste Skjæl, og ved sepes paa Vanggjærderne. Det var en almindelig Regel, at Kongen kunde ride Markeskjæl; V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 287; i Sjælland lod han Biskop Absalon gjøre det; jfr Codex Esrom. S. 92: dominoque Absaloni episcopo Rosceldensi et Sononi cognato ejus jubendo injunxit, ut divisionem et certos terminos de silua illa equitando, sicut moris nostri est, facere curarent; men J. L. II—21 siger dog, at det er bedre, at Markeskjæl sværges end rides, og det første skete i Jylland og Fyen ved Sandemænd, i Skaane og Sjælland ved tolv eller tretten Oldinge; Sk. L. IV—7; Andr. Sunesøn IV—8; E. sj. L. II—68. Skjællet skulde de »staple antigh mæth sten æth mæth stok«; jfr Proces S. 91—92; Fyenske Aktstykker II S. 153; O. Nielsen: Gl. j. Tingsvidner

S. IX; 169; m. fl. Det stemmer med Forholdets Natur, at Markeskjel maatte være afsat, forinden Rebning kunde foregaa; jfr E. sj. L. II—54; K. Rosenvinge: Gl. d. D. III S. 245; men Kong Hans's ovenfor S. 11 anførte Dom lader dog en vunden Lavhævd gjælde uden Hensyn til Sandemandstog, som have omsvoret Markeskjællet.

§ 9.

Kongens Alminding.

Udenfor de til Byerne indtagne Strækninger laa endelig Kongens Alminding, under hvilket Navn omfattes alle ikke under privat Ejendom inddragne som oftest skovbevoxede Strækninger; O. Nielsen: Kong Valdemars Jordebog S. 47; 49. Om Jylland siger Adam af Bremen: Ager ibi sterilis; præter loca flumini propinqua omnia fere desertum videntur. Vix invenitur culta in aliquibus locis, vix humanæ habitationi oportuna etc. Ødet maa derfor særlig i denne Landsdel have været udstrakt og det er derfor betegnende, at vi ogsaa i J. L. I—53 finde den første positive Lovregel derom, gaaende ud paa, at hvor Alminding er »thære a kunnung iord oc bønder skogh«, hvilken Sætnings første Del uden Tvivl er et Udslag af den Grundsætning, som J. L. III—61 udtaler, at »thet, ther ængi man a, thet a konning«. Ifølge Saxos og Svend Aagesens Beretninger var Sætningen allerede anerkjendt i Svend Tveskjægs Tid, da han solgte af Almindingsskovene for at skaffe sig Løsepenge af Fangenskabet; Saxo S. 492; S. R. D. I S. 54. Og Bøndernes Brugsret over Skoven, bestod ogsaa i hvert Fald siden Harald Hejns Tid, da han siges at have forundt den til hele Almuen, medens den tidligere kun øvedes af de mægtige Mænd; S. R. D. I S. 378: Hic silvas a solis potentibus obsessas communes fieri jussit. Under Knud den Hellige forudsættes da ogsaa baade Kongens Ejendomsret og Befolkningens Brugsret at være i anerkjendt Kraft og Virksomhed; jfr Knytlinge Saga Kap. 28; hvorfor Jyske Lovs ovenanførte Udtalelse altsaa kun gjengiver en ældgammel Rigsrets Sætning.

Kongens Eiendomsret viste sig navnlig virksom, naar der var Spørgsmaal om at opdyrke Almindingen. Dertil krævedes

nemlig hans Samtykke, som det stod til ham at meddele paa de Betingelser, han fandt for godt; og de kunde da efter Omstændighederne gaa ud paa, at han skulde vedblive at være Ejer af Jorderne og Bønderne dyrke den som Fæstere. Paa den Maade forklares det, at Konger eller Medlemmer af Kongefamilien eje hele Landsbyer; O. Nielsen: Kong Valdemars Jordebog S. 47; 48; 49; Repert. Dipl. I S. 27; Codex Esrom. S. 94; dimidiam villam, quæ vocatur Sande, que antiquitus juri regio subjecta erat et cujusdam regis in regno nos antecedentis permissione ad alios transierat possessores. Eller ogsaa kunde Kongen kræve en Andel i den indtagne Jord udlagt til sig, og paa den Maade fremkom naturlig det meget Strøgods, som Kongen efter Valdemars Jordebogs Udvisende ejede rundt omkring i Riget. Ældste Arkivregistraturer I S. 257: Tingsvidne 1459, at Lodsejere tilstode, at Kongen skal have en fuld Gaards Eje over al Salten Mark og Skov; og skal det være hvert (1) 8 Reb over Salten Mark. II S. 35: Kronen haver en Gaard udi Salten, hvert ottende Reb over al Salten Skov og Mark.

Bøndernes Brugsret af Almindingsskoven beskrives i Codex Esrom. S. 230 som bestaaende i: stantia et virentia in silva succidere; vetera vento dejecta sustollere; sal coquere; glandibus porcos pascere. De kunde herefter til Husbehov hugge til Brændsel, Gjærdsel og Gavntræ, dog i senere Tider kun efter Udvisning; jfr ovfr S. 35; Sk. L. XI—12; Andr. Sunesøn XI—6, som bestemmer, at den, der fælder Træ i Almindingsskov og skjærer af begge Ender, bevarer sin Ret til Træet i Aar og Dag. Endvidere kunde Bønder drive Svin paa Kongens Skove, hvoraf dog ogsaa Kongen havde en Indtægt, idet der maatte erlægges en Afgift derfor, som kaldtes Oldengjæld; Kancelliets Brevbøger 1556—60 S. 345; S. R. D. VII S. 53 m. fl. Fogderne forsøgte derfor ogsaa undertiden at tvinge Bønderne til at drive Svin paa Kongens Skove; men en saadan Tvang blev forbudt; Fdg for Sjælland 26 Maj 1284 Art. 8; jfr D. K. Hdf. S. 17; undtagen i Henseende til Kongens egne Bryder, Fæstere og Gaardsæder; jfr Kancelliets Brevbøger 1556—60 S. 306. Som Følge af denne Bøndernes Brugsret vare de interesserede i, at den ikke blev betaget dem derved, at Skovstrækninger indhegnedes til Vildtbane, og derfor forbød ogsaa Kong Valdemar III's Hdf. Art. 30, at

Kongen maatte indrette sig nye Jagt Parker, men at det skulde have sit Forblivende ved dem, der alt vare indrettede i Kong Valdemars Tid; jfr O. Nielsen Kong Valdemars Jordebog S. 46: Hæghnethscogh juxta mæthælfar. At derhos Kongen efter Omstændighederne ogsaa indtog visse Skove af Hensyn til det Bygnings- og Skibstømmer, som de ydede, finde vi vistnok Exempel paa i Fdg for Bara Herred 17 Juni 1283; G. A. A. B. V S. 19; hvor Hugsten anvises alle Bønder in silvis, que dicuntur almening, et quæ ad almening juratæ sunt, exceptis nostris antiquis hora ɔ: Storskov; jfr J. Steenstrup: Studier S. 355—356; Codex Esrom. S. 228; Kristian I's Fdg 9 Marts 1481 Art. 4, 7, hvilken sidste Artikel viser, at i Tvistigheder om Almindings Grændser sværge i Skaane tolv Nævninger, ligesom i Jylland tolv Ejere.

I Kraft af Kongens Ret til alt Øde ejede han dernæst ogsaa Rigens Strømme, indbefattende alle Forstrande; J. L. III—61; Æ. d. A. R. I S. 24; Sunde; Knytlinge Saga Art. 28; Fjorde og større Aaløb; Slesvig Stadsret Art. 68: quia flumen regis est; i Kraft af hvilken Ejendoms Ret Kongen dels forbeholdt sig Vrag og større Fisk; Sk. L. VIII—1; 2; Andr. Sunesøn VIII—1; 2; E. sj. L. III—61; 62; J. L. III—61; Statsret S. 24; samt Færgeret; G. A. A. B. V S. 52; dels traf Bestemmelser om Fiskeriet; Slesvig Stadsret Art. 71; Flensborg Stadsret, l. T. Art. 82; d. T. Art. 22; J. Steenstrup: Studier S. 337; 343; jfr nedenfor blandt Ejendoms Erhvervelsesmaaderne.

§ 10.

Hovedgaarde; Brydegaarde; Avls- og Ladegaarde; deres Jorders Udsondring fra Landsbyfælliget; Bøndergaarde; Inddelinger; Maalsgaarde; Huse.

Ovenfor S. 7 er allerede nævnt Ornum som regelmæssig liggende udenfor Jordfællesskabet; og vi finde ogsaa paa en Flerhed af Steder nævnt Gaarde, som have udelukkende Tilliggende af Ornum; S. R. D. VI S. 431: Hic habet mensa enmærki etc.; VII S. 42: (Curia) non habet terram rebedret sed ornummæ; og vi faa tillige Oplysning om, hvorfor J. L. I- 46 kræver, at ornum skal være af Arild, da senere opdyrkede

Strækninger faa Benævnelsen Rud; VIII S. 43: duo fundi non habent Rebedretiorth, sed habent Ruth ɔ: ryddet Jord. I S. R. D. VII S. 30 hedder det: Item Asknæs curia principalis, quæ non habet terram Reepdræt; og længere nede: Item ibidem sunt quatuordecim inquilini, quorum quilibet dat solidum grossorum; et isti inquilini habent agros suos de terra curiæ principalis et non de terra ville; ligesaa S. 67: curia principalis habet quinque garsæde, qui habent agros et prata ex illis duo bool curiæ principalis, lata conditione, quod in autumpno laborent per IV dies qualibet septimana etc. Heraf lærer man altsaa, at naar der i Breve og Bøger fra Begyndelsen af det fjortende Aarhundrede; J. Steenstrup: Studier S. 90; tales om curiæ principales, Hovedgaarde; jfr Ducholms Dipl. S. 34: 1418 Sædegaard, S. 42: 1435 Hovedgaard; og curiæ villicales; Brydegaarde; Repert. Dipl. I S. 148 (1308): curiam habentem 3 octavas partes unius mansi in censu terræ, quam Hanhæthæ villicus meus inhabitat, cum situationibus inquilinorum etc.; 325; maa man ikke tro, at disse Gaarde som saadanne regelmæssig laa udenfor Landsby Fælliget; tværtimod; K. Rosenvinge: Gl. d. D. III S. 250; jfr S. 252; og Gaardsæderne maa vi regelmæssig tænke os fremkomne ved Gaardes Udstykning; S. R. D. VII S. 28; curia modo dat tria pund, quoniam terra, qvam habuit, est divisa inter inquilinos. Naar der dernæst i S. R. D. VI S. 426; jfr S. 425; tales om IIII curtes villicorum et unum colonum, saa maa man ogsaa antage, at disse Brydegaardes Jorder ligge i Fællig, da de siges at have »in terris unum bool excepta octava parte unius atting«; jfr S. R. D. III S. 449; 455; VI S. 432: villicus autem residens in curia principali habet quartam partem respectu XVII colonorum et ultra hoc quoddam speciale enmærki etc. At dette forholder sig saaledes, bliver navnlig ogsaa klart, naar man udtrykkelig finder fremhævet, at Gaardene have Ornum og Rud ved Siden af den rebdragne Jord; S. R. D. VII S. 4; 30; 62. Men dog turde Udviklingen ganske naturlig have medført, at disse større Gaarde udsondrede sig fra Byfælliget. Naar det saaledes i S. R. D. VII S. 47 hedder: Primo in Sunderbye est una curia principalis, habens III bool terræ et XII inquilinos, & villa ibidem habet V bool terræ etc., saa stilles her Hovedgaarden med sine tre og Landsbyen med

sine fem Bol Jord saaledes overfor hinanden, at der maa forudsættes at være rejst et Skjæl mellem begges Jorder; ligesaa S. 18, 19, 49: curia principalis in Haweløse maglæ habet in censu IV bool terræ et XVIII inquilinos servientes. Item ibidem XV landbo, qui habent in censu IV bool terræ et dant XXX solidos grossorum etc. Her faar man ubetinget Indtrykket af en for sig afgrændset Hovedgaard med tilliggende Ugedags Mænd og en Række Fæstegaarde.

Et Exempel paa, hvorledes saadanne Hovedgaarde oprettedes af nedlagte Bryde- og Fæstegaarde, haves i S. R. D. VII S. 11, hvor en Hovedgaard med 6 Gaardsædestavne er dannet af en Brydegaard, fire Fæstesteder og 6 Gaardsædestavne.

Avls- og Ladegaarde under Benævnelsen Grangia findes jævnlig omtalt ved Klostrene; Codex Esrom. S. 8; 21: infra clausuras locorum seu grangiarum vestrarum; Dipl. A. M. I S. 46: pro decimis grangiarum nostrarum, quas in parochia de T. per fratres notros aramus; etc. S. R. D. VII S. 64. Sorø Kloster havde ogsaa en Mængde saadanne Ladegaarde; S. R. D. IV S. 566; 567: til hvis Oprettelse ogsaa Torper findes nedlagte; S. R. D. IV S. 469. I Codex Esrom. S. 5 nævnes 1178 kun en Grangia, que dicitur Sande; men S. 18 nævnes de 1228 i 11 Byer. De curtes, der omtales i Aarhusbogen S. R. D. VII S. 425: duas curtes in Urchistorp et duas curtes in Wulertorp et unam curtem in Ørskough et unam in Blek wild; ere vel Gaarde af lignnnde Art. De maa ogsaa forudsættes regelmæssig at have været indrettede ved de kongelige Slotte eller »Huse«. Man kan vel antage, at saadanne Huse have ligget i de Byer, som deraf have faaet Benævnelsen Huseby; Avia Ripensis S. 5: (Rex) in nostris villis, quæ huseby dicuntur, et episcopus in talibus villis, suis. Men da Navnet Huseby altsaa her som andet Steds; jfr f. Ex. Codex Esrom. S. 117: villam totam in Husæby; er Navnet paa en Landsby, turde det være tvivlsomt, om Ordet hos os er gaaet over til at blive Benævnelse paa en Hovedgaard; jfr dog Steenstrup: Studier S. 20—21.

Hvad angaar de i Fællig liggende Bøndergaarde, maa sondres mellem Ejendoms Gaarde og Fæstegods, hvilket sidste, forsaavidt

det ved Overdragelse fulgte med Hovedgaarden, ansaas som Tilbehør til denne, saa at Tinglysning m. m. foregik ved Hovedgaardens Værneting, medens det, naar det var Gjenstand for en særskilt Retshandel f. Ex. Overdragelse til Ejendom, behandledes efter Reglerne om Bondejord.

Blandt Kongens Fæstegaarde maa særlig mærkes Maalsgaardene, der maa antages at have nydt den Frihed, at de henlaa umiddelbart under Kongens Fadebur istedetfor at ligge under en Lensmand, og hvis Indehavere vel svarede visse Afgifter og i Særdeleshed ydede Ægter dertil, men vare fri for almindelige Skatter; Annaler f. n. Oldk. 1847 S. 261; K. Rosenvinge: Gl. d. D. III S. 256; Repert. Dipl. I S. 86: bona (de Antworthscogh), quæ in presentiarum ad innæ et stuth sunt pertinentia seu male nostæ ascripta; Æ. d. A. R. I S. 153.

Sondringen mellem Landbo Gaarde og Gaardsædestævne har ingen særlig Betydning i tingretlig Henseende, idet den hovedsagelig vedrører den offentlige Ret, forsaavidt angaar Skattepligten; jfr Statsretten S. 136; 138; og Obligationsretten i Henseende til Besidderens Ydelser til Ejeren, som for Gaardsædestavnes Vedkommende for den væsentligste Del bestode i Ægt og Arbejde; jfr S. R. D. III S. 8: 11 m. fl. Sondringen i Sprogbrugen er dog ikke skarpt gjennemført, idet vi ogsaa finde talt om coloni, som ere jordløse Husmænd; S. R. D. VI S. 430: Duo residui (coloni) non habent terras. De vare da indskrænkede til Hus og Kaalgaard: Dueholms Dipl. S. 7; O. Nielsen: Gl. d. Tingsvidner S. 108; H. D. D. 19 Juni 1630 (utrykt); ovfr S. 20: »Det Hus, som K. P. beboede, stod paa menige Granders Jord, og var der udtaget et Stykke Jord dertil ogsaa af menige Granders Jord, 40 Favne i Længden og 7 Favne i Breden«. Men saadanne Husmænd havde dog vistnok i Almindelighed Adgang til at lade et eller flere Kreaturer græsse med paa Fælled eller Overdrev mod at yde Græspenge; H. Matzen: Den danske Panterets Historie S. 95 Note 3.

§ 11.

Møller.

En Art Paabygninger paa Jorden, som fortjene særlig Omtale, er **Møller**, ved hvilke vi sondre mellem Vind- og Vandmøller.

Hvad Vandmøller angaar, stod Indretningen af dem ifølge Landslovene enhver frit for, naar han paa sit Eget havde baade Byggeplads og Vej til Møllen, Dam og Damsbaand, Flod og Flodsted eller vedkommende Ejeres Tilladelse til Benyttelsen af deres Lod og derhos sørgede for, at Vandets Opstemning, som kaldtes »Støvning«, ikke giorde Skade paa fremmede Marker eller paa Landevej eller Skovvej: J. L. I—57; V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 258; Sk. L. XII—3; Andr. Sunesøn XII—4; E. sj. L. III—5; 6; hvilken sidste Artikel ogsaa taler om, at Mølleren »hauær takæt uilskæth iordh oc torf; jfr Dueholms Dipl. S. 57: dam oc damsbond; tørref oc lyungh oc tørregrefft til mylnæ dæmmyngh paa W. marck; Repert. Dipl. I S. 5; molendina aquatica cum pertinentiis vz dam et damsband et damfløthe; 73: aquæ inundantia, quæ vulgariter dicitur damfluith; 175: bol cum attinenciis suis præter decursum aquarum, qui dicitur flothærmaal, quem pro molendino nostro in Ramsiø ex antiquo habueramus; 204: Stigotus Niclæssen skjøder Henrik N. unum damstath i campo Watnstath cum damszbande cum floth et flothstath, quantum de terris meis ibidem capere voluerit; cum torfgrøft et arenis, ubicunque in eodem campo de terra, quæ dicitur lynngjorth, invenitur; 225: Beatrix Gunulph Swenssens Enke skjænker H. Niclæssen, sin Slægtning; »de terris meis in campo meo Watnstath aggerem; locum aggeris; floth; floth stath et fossuras terrarum, quæ toruægryftæ dicuntur«; 280; Dueholms Dipl. S. 106: med fry støffning alle firæ vegne til march moedt; S. 47: givet til Klostret then grvndh hoos M. mølnædam i L. so wyth oc romth, som then samme dam flødde paa wor iordh etc.«; Æ. d. A. R. I S. 200: maa flyde saa længe, til man maa lægge sin Hand tør paa de Stene, der ligge ved Hornu maade; O. Nielsen: Gl. j. Tingsvidner S. 59; 60. Kanc. Brevbøger 1556—60 S. 175 m. fl. om den store Erstatning, Kongen maatte udrede for »Støvningen« af Dronningborg Mølle paa Engene; K. Rosenvinge: Gl. d. D. IV S. 102. J. L. I—57 føjer saa hertil den yderligere Betingelse, at den nye Mølle ikke med Bagflod maa skade de gamle Møller, som have været af Alderstid; Codex Esrom. S. 98: nec houætstoch vel aggerem eleuet vel exaltet in superioris molendini dampnum aliquid vel gravamen. Skulde Møllen ogsaa gaa om Vinteren, da skulde Mølleren henholdsvis i Sjælland og Skaane

tage Stigbordet op Korsmesse den 3dje Maj eller Pintseaften og ikke nedsætte det paany, før alt Korn var høstet, eller før Mikkelsdag. Undlod han dette, kunde Ejerne paa Tinge faa forelagt ham Lagstævne, hvorefter han skulde gjøre det inden forelagt Tid.

Var Møllen opført uden Kære og havde staaet ukært i tre Vintre ɔ: tre Vintres Vandbredning; J. L. I—57: »laghæhæftth ær thrinnæ floth mal vtæn kæræ; Tords Art. 18: Item sciendum est, quod thrinne flodemaal intelligatur spatium trium annorum«, saa havde han erhvervet Laghævd paa Møllen, dog kun med den Vandstand, som havde været i Hævdstiden. Tvistedes der, om han ikke senere retsstridig havde forhøjet Flodemaalet, blev det at afgjøre ved Nævn eller Synsmænd.

Hvad dernæst angaar andre Møller, forudsatte V. sj. L. II—33; Arvebog Art. 4; at Bonden selv kunde have Mølle i sin Gaard, hvorved dog vel ikke med Sikkerhed behøver at være ment andet end Haandkværne; Repert. Dipl. I—401: Rex Wæ inhabitantibus: Diutino gravamini Vestro condolentes hanc vobis gratiam indulgemus, ut molas manuales vobis habere liceat in domibus vestris, prohibentes districtius, ne quis super hoc vos audeat molestare, annonam vestram ad molendina ferre compellendo (uden Aarstal); Codex Esrom. S. 98 (1271): In hoc etiam commutatione talis forma conditionum intes nos et ipsos intercessit, quod nullus advocatorum nostrorum aliquem de familia nostra, que ibidem molere consuevit, alias ad molendinum compellere debeat; Dipl. A. M. I S. 255 (1175): cives Othinienses nullibi suum frumentum portent, quam in monachorum molendinum. Hvad der særlig har Interesse ved disse Breve, er, at de forudsætte en Mølletvang.

Hvorledes er denne opstaaet? Uden Tvivl derigjennem, at Grundejerne gjorde sig en Indtægtskilde af Møllenæringen ved at bygge og bortfæste Møller paa Godset; men skulde de have nogen Fordel deraf, maatte Møllen have en sikret Indtægt, og til dette Øjemed maatte al Maling udenfor Jorddrottens egne Møller være forbudt. Det er ogsaa dette Hensyn, der fremhæves i den Række Kongebreve, som indskjærpe Mølletvangen; jfr V. A. Secher: Corpus Constitutionum Daniæ; Regist. s. v. Møller; især den almindelige Fdg 16 Febr 1617; Reces 1643

II—9—1; 2. Og det nævnte Hensyn førte endog til, at det i Thy, Salling og Mors blev forbudt ufri Folk at opføre nye Vejrmøller, hvorved Kronens og Adelens Vandmøller og de gamle Vejrmøller ødelagdes; Kanc. Brevbøger 1561—65 S. 53. Men ved Siden af denne almindelige Regel staar fremdeles Undtagelsen for Blekingens Vedkommende i Missive 16 Juni 1575, der forudsætter, at Bønderne selv maa opføre Skvatmøller ved deres Gaarde, og hjemler, at disse Møllesteder, som ikke ere Landgildemøller, maa være skattefri. Om Skat paa Møllerne se Stadsretten S. 136; jfr Kanc. Brevbøger 1551—1555 S. 242, hvorefter kun virkelige Ugedagstjenere og de Møllere, som bo ved Kongens Gaarde og Adelens Sædegaarde og male frit for deres Herskab, maa være fri for Skatten; S. R. D. VII S. 61: Item molendinum prope curiam, gratis molans ad curiam, propter hoc nihil dat pensionis. Om Bøndernes Forpligtelse til at yde Arbejde til Kongens Møller se Hdf. 29 Juli 1282 Art. 7; Fdg for Nørrejylland 1284 Art. 12; Hdf. 1376 Art. 19.

§ 12.

Besiddelse.

Forinden vi dernæst gaa over til at omtale de tinglige Rettigheder, skulle vi gjøre et Par Bemærkninger med Hensyn til det faktiske Raadigheds Forhold, der ogsaa i Fortiden spillede en Rolle paa den tinglige Rets Omraade, nemlig Besiddelsen. Vor ældre Ret kjendte ikke selve dette Udtryk; men derimod brugtes Benævnelsen Hævd baade om Raadigheds Forholdet over faste Eiendomme; Sk. L. IV—7; 19; 21; jfr Andr. Sunesøn IV—12; 21; som gjengiver Hævd ved possessio. E. sj. L. II—68; 69; III—4; J. L. I—41; 44; 47; 55; og over Løsøre; Sk. L. VI—13; VII—6; 7; men om den, som staar i dette Forhold til en Ting, bruges dog ogsaa Betegnelsen: then, thær hænde imellæn hauær; Sk. L. III—5; VII—7; 14; jfr Andr. Sunesøn VII—5, som ogsaa gjengiver dette Udtryk ved possessor; E. sj. L. III—21; 40; 55; 56; J. L. II—36; 70; 76 m. fl. I Overensstemmelse hermed tales ogsaa i den senere Lovgivning; Reces 1547 Art. 26; 1558 Art. 50; og i Retsbrugen; Heise: Dipl. Viberg. S. 71; O. Nielsen: Gl. j.

Tingsvidner S. 39; 72; 115; K. Rosenvinge: Gl. d. D. IV S. 199; V. A. Secher Rettertingsd. I S. 485; m. fl. om at have en Ting i Haand og Hævd. Tvistedes der om Hævd, afgjordes Spørgsmaalet ifølge Sk. L. IV—7 ved tolv Aldunge Bønders og ifølge V. sj. L. III—8 ved tolv gode Herredsmænds Ed. Sk. L. IV—17; jfr. 19; bruger Udtrykket: rætta hæfth; Andr. Sunesøn IV—12: juste possessio; i Modsætning til rans hæfth, ved hvilket sidste Udtryk tænkes paa en Besiddelse, hvis Erhvervelse paadrager Ejeren Rans Bod til Bonden; E. sj. L. II—68; 69: tha bøtæ han bondæn thot hvaræn thre marc, at han ræntæ hans hæfth af hanum; J. L. II—73; O. Nielsen: Gl. j. Tingsvidner S. 47.

Ikke forvexles med rætta hæfth maa Udtrykket lagha hæfth; Sk. L. IV—15; 17, som er rætta hæfth af en fast Ejendom fortsat gjennem tre Høstbøder halmæ; Sk. L. IV—13; Andr. Sunesøn IV—12 tres agriculturæ; unde solet trium annorum præscriptio nominari, licet minus tempus sufficiat, cum tres agriculturæ duobus vel paulo minori spacio concludantur. Den almindelige Betegnelse for Tidsrummet bliver dog tre Vintre; Sk. L. III—5; E. sj. L. III—3; 6; J. L. I—41; 47; 51; 52; 57; ovfr S. 43; jfr J. L. I—44; Reces 1547 Art. 26; 1550 Art. 50. Til lagha hæfth udkrævedes endvidere, at Hævden i det anførte Tidsrum havde været uilskæt och ukært a thingi; Andr. Sunesøn IV—12: continuata in pace et quiete, non turbata quærimoniis, non quovis alio modo civili vel naturali ex parte illius, qui terras illas, quæ possidentur, vendicare nititur, interrupta; O. Nielsen: Gl. j. Tingsvidner S. 14; 18; 35. Om Retsvirkningerne af denne Lavhævd og Ordets skiftende Betydning vil blive talt nedenfor i Forbindelse med Ejendoms Søgsmaal.

Med Hensyn til Ordbrugens Udvikling mærkes, at uden Tvivl under tysk Indflydelse blev Ordet Være; Gewere; en Benævnelse paa Besiddelse; jfr O. Nielsen: Gl. d. Tingsvidner S. 14; 18; 28; 40; 98; 200; 209: fry haffuendes Være; men dette Være gaar dog senere over til Værge; og vi finde da talt om at have Gods i Hævd og havendes Værge; K. Rosenvinge: G. d. D. IV S. 162; eller Haand og havendes Værge; V. A. Secher: Rettertingsd. II S. 200. Ved Siden deraf forekom dog lige fra Tiden for Danske Breves Fremkomst Ordet besidde; Codex Esrom.

S. 197 (1400); Molbech og Petersen. Danske Dipl. S. 95; 170; 212; m. fl.

Hvad angaar Besiddelsesforholdelts Beskaffenhed er Lovgivningen gaaet ud fra den naturlige Opfattelse af dets Væsen som Udtryk for et Raadighedsforhold over Gjenstande og har kun lejlighedsvis paa enkelte Punkter formuleret denne sin Opfattelse i positive Forskrifter.

Ovenfor S. 5—7 have vi saaledes omtalt, hvorledes Raadighedsforholdet med Hensyn til Skove og Vande for at anerkjendes som saadant fra først af skulde have givet sig Udtryk i en Indhegning eller Inddæmning, hvilken Fordring dog snart findes frafalden.

Med Hensyn til Løsøre ser ogsaa J. L. III—62 i Gjenstandenes Tildannelse til Brug, som Tømmer, Kiste eller Klæder, et Udtryk for, at de have været i »manz hæfth«; og hermed stemmer Skaanske Lovs Forskrift, hvorefter ikke allerede den blotte Omhugning af et Træ i en Alminding skabte et Raadigheds Forhold, men et saadant først kom tilstede, naar der var skaaret af begge Ender; saa havde Vedkommende en Fortrinsret til det i Aar og Dag, og var Træet endog tilhugget til Bjælker og Lægter, var derved begrundet et endeligt Raadighedsforhold; Sk. L. XI—12; 13; 14; Andr. Sunesøn XI—6. I Henseende til Bier eller Høgeunger, som man fandt i Skovene, begrundedes allerede et Raadigheds Forhold ved et paa Træet anbragt Mærke; Sk. L. XI—5; men Andr. Sunesøn XI—1 og 2 omtaler dog ikke denne noget ufuldkomne Besiddelsestagelse, hvorimod han fremdeles ligesom Skaanske Lov anerkjendte en Bemægtigelse af Høge eller Falkeunger, selv om det var i en fremmed Skov, ved at binde deres Fødder med Vidje Grene, saa at de ikke kunde flyve bort, naar de bleve store. Hvis Nogen da hemmelig tager dem bort, bliver han nemlig Tyv derfor; Sk. L. XI—5; Andr. Sunesøn XI—2. At Tingenes ved deres økonomiske Brug bestemte Anbringelses Maade var af Betydning med Hensyn til Anerkjendelse af et Raadighedsforhold viser J. L. III—60, hvorefter Borttagelse af Kaal eller Æbler fra Mands Abildgaard er Tyveri, medens den, der mister sine Klæder i anden Mands Abildgaard, ikke kan søge efter dem med Ran.

Hvad angaar Spørgsmaalet, om Besiddelses Forholdet ogsaa var Udtryk for en Besiddelses Vilje, sondre Lovene mellem, om

Gjenstanden fandtes i aflaasede Rum eller Gjemmer; da Formodningen i saa Fald var for en animus possidendi og Besidderen derfor fældedes som Tyv, medens han i modsat Fald kunde værge sig mod Tyvssigtelsen med Ed; J. Lov II—98; Flensborg Stadsret d. T. Art. 118; jfr dog Sk. L. VII—1, der endnu ikke kjendte denne Sondring, som E. sj. L. III—44 derimod ogsaa opstiller og tillægger Betydning i Henseende til Ansvaret for betroede Koster, forsaavidt som Gjemmeren er angerløs, hvis Ejeren selv har havt Nøglen til Kosternes Gjemme i sin Forvaring. Naar J. L. II—99 siger: æn for the kostæ i huus varthæ funnæ, ma ængi man bindæs vtæn husbondæ enæ, fortly at han ær wæriæ at husæt, da er det vistnok en Reminiscens fra den Tid, da Husbonden var enevældig Hersker i Huset, saa at Intet maatte være aflaaset for ham; og denne Regel er endnu bevaret i J. L. I—97; Flensborg Stadsret d. T. Art. 116; i Henseende til Gjenstande, der findes under Hustruens Laas; men i Tidens Løb har den dog ikke kunnet fastholdes. Selve J. L. II—99 gjør allerede en Undtagelse, hvis Kosterne findes under Arbejdsmandens eller Arbejdskonens Laas og Lukke; og J. L. II—100 tilføjer en yderligere Undtagelse i Henseende til Bondesønnen.

Naar paa den anden Side Slesvig Stadsret Art. 22, Flensborg Stadsret l. T. Art. 30, erklære, at hvis Kosterne findes i Huset, ere baade Hustru og Gjæst ansvarlige for Tyveriet, da er dette en besynderlig vilkaarlig Sigtelse mod Gjæsten, af hvilken Flensborg Stadsret d. T. Art. 118 ogsaa kun har beholdt den Sætning, at Husfruen er angerløs, hvis Kosterne findes udenfor Huset, hvilken Sondring der endda kan være Mening i, forsaavidt Husfruen som Nøgleknippets Bærerske maa forudsættes at aabne og lukke for alle Husets indre Rum, medens omvendt hendes Raaden ikke strækker sig udenfor Husets Indre.

Hvad dernæst angaar Inddelinger af Besiddelsen, have vi allerede nævnt Inddelingen i rætta hæfth og rans hæfth; men dernæst maa Sondringen mellem borgerlig og naturlig Besiddelse antages at have været ældgammel i vor Ret. Naar saaledes, som foran S. 45 omtalt, Lavhævd kunde erhverves ved tre Vintres Besiddelse uilskæt og ukært, og Jorden i denne Tid havde været bortfæstet, da kan der ikke være Tvivl om, at efter Tidens Udløb Lavhævd var erhvervet for Ejeren, som i Mellemtiden havde

oppebaaret Afgift af Ejendommen. Det var jo netop til dette Øjemed, at Biskop Gunner i Ribe forpligtede sig til alt i levende Live at yde en aarlig Afgift af de Ejendomme, han skjænkede Kapitlet; jfr Arveretten S. 155; J. L. I—44: of iord ær i kirkens hæfth; Dueholm Dipl. S. 18: then gord i E, ther P paa boor, och P. M. aff døde, hawær været i klosters være i fem Wintær; och sancte Marie Magdalene kloster havær opboryt skyld oc afgifft aff then fornæffnde gord wthen alle kiære och afftale til nu i aar etc.; S. 35: quam curiam (impigneratum) libere possideant et redditus annuatim sublevent: S. 68: Niels Krabbe oc hans foreldher haffwe frelsligh haffd i theræ wære een gord, i hvilkæ gord Symen nw i boor, i halfiærdæsindæ tiwæ aar oc længer etc. O. Nielsen: Gl. j. Tingsvidner S. 117: the hade aldrigh hørd eller spordh aff there forældern eller af nogher andhre anneth, en Rooskæær, som her Jochim hawer latt y leye til Wedell, oc Kærsgordh wor drost Lauris rettæ gotz oc hans arwinghe effther hanum y roolig høvdh; Jurid. Tidsskr. XXV S. 325: Och skall jach sælff ok mine Arffwinge haffwe forne (Kjøbstad) Gotz i wære, ok wordnethe (Lejere) i at sette ok aff etc.; O. Nielsen: Gl. j. Tingsvidner S. 115—116, hvor en Ejer indvorder en Mængde Gods, hvoriblandt Fæstegods »inttit vnttaghen, som han nu i hand og wære haffuer«. Ligesaa Heise: Dipl. Viberg. S. 79; Valdemars Hdf. Art. 33, at Ingen maa hugge i nogen Mands Skov eller fiske i hans Fiskevand sine veri possessoris voluntate et consensu. Ligeledes kan her henvises til, hvad der vil blive bemærket nedenfor i Læren om Overdragelse om, at en bortfæstet Ejendom fulgte Erhververen, naar han havde oppebaaret Afgifter af den; V. A. Secher: Rettertingsd. II S. 198: to Bol i G. Sogn havde fulgt hans Fader og ham ulast og ukjært i 30 Aar med Landgilde, Ægt og Arbejde etc. Men paa den anden Side er det ogsaa forstaaeligt, at det for Datidens mere haandgribelige Opfattelse stillede sig som en Nødvendighed til et virkeligt aktuelt Besiddelsesforholds Anerkjendelse, at en saadan udvortes synlig Raadighedsøvelse gjennem Afgifts Oppebørsel m. m. foregik, og hvor den manglede, idet Brugeren besad uden Hørighed og Lydighed og Afgifts Svarelse, anerkjendtes intet Besiddelsesforhold. Et Exempel herpaa foreligger netop hvor, som i K. Rosen-

vinge: Gl. d. D. IV S. 188, en Ejendom ved Morgengavebrev; Bricka: Frederik II's Ungdomskjærlighed S. 231; var overdraget en Enke, Fru Anna Hardenberg, saaledes at hun kvit og frit skulde have, nyde, bruge og besidde den sin Livstid, blot med Forpligtelse til at holde Gaard og Gods ved Magt og ikke at forhugge Skovene til Upligt. Her blev da, saalænge Forleningen varede, ikke Tale om, at Ejeren positivt kunde øve nogen faktisk Raadighed over Tingen, og deraf forklares, at D. L. 5—3—32 i Slutningen nægter, at der i dette Tilfælde kan finde en Annammelse ɔ: Besiddelsestagelse Sted, førend den, der har Ejendommen i Forlening, er død. Men derfra kan aldeles ikke sluttes til, at Fortidens Retsopfattelse skulde have anerkjendt noget lignende i andre Tilfælde af Overdragelse, hvor Indehaverens Forhold til Godset var et ganske andet, idet han enten svarede Vederlag eller dog kun besad Godset indtil videre som Laan; Dueholms Dipl. S. 41; O. Nielsen: Gl. j. Tingsvidner S. 49.

At paa den anden Side Indehaveren ogsaa maatte anerkjendes som Besidder var en Selvfølge, forsaavidt som Lovene knyttede en vis Retsbeskyttelse til hans Raaden, hvilket allerede J. L. II—73 udtrykker ved at sige, at den, der ompløjer anden Mands Sæd ifalder tre Marks Bøde til Konge og Bonde, endog Jorden er hans egen, »forthy at mæn skvlæ delæ sic til ræt oc æi gøræ sik sialf ræt«. Med dette Forbud mod Selvtægt var allerede Besidderens Retsbeskyttelse given; V. sj. L. II—34; E. sj. L. II—30; Orbodemaal Art. 5; 6; 14; jfr om Landbo og Leje J. L. II—32; 33; V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 284. Og Lovsproget anerkjendte da ogsaa til alle Tider, at Brugeren ligeledes havde Godset »i Være«; Dueholms Dipl. S. 97: »then gardt, som bispens officialis nv haffuer i Were aff closthret« etc.; O. Nielsen: Gl. j. Tingsvidner S. 115; Heise: Dipl. Viberg. S. 78.

Hvad angaar Besiddelsens Erhvervelse yde Landslovene enkelte Bidrag til Besvarelse af Spørgsmaalet om Betingelserne for dens endelige Erhvervelse uden den hidtilværende Besidders Vilje. Den, som har læsset anden Mands Skoveffekter paa sin Vogn, er først beskyttet mod Ejerens Angreb, naar han har naaet Adelvejen; J. L. II—74; jfr 76. Kom en Mands Fæ ind paa anden Mands Ager, anerkjendtes denne ikke derved at være

bleven Besidder deraf. Kom Fæets Ejer nemlig forinden eller samtidig med Jordens Ejer tilstede, maatte denne sidste ikke hindre Fæets Ejer i at tage det med; E. sj. L. II—75. Hvis derimod Fæets Ejer kom tilstede bagefter; E. sj. L. II—75; hvad J. L. III—50 nærmere bestemmer derhen, at han først kom til, naar Kvægets Indtager var naaet med det til Hegnet eller ud paa Adelvejen; da var denne beskyttet i sit Forhold til Kvæget og Borttagelsen deraf, som kaldtes Fornam, paadrog en Bod, som efter E. sj. L. II—75 var 6 Øre, hvis Indtageren endnu ikke var naaet til Gadeledet, men i modsat Fald 12 Øre; ifølge Sk. L. IX—1; Andr. Sunesøn IX—6: 3 Mark, hvis han tog Kvæget ud af Indtagerens Hus eller Gaard eller fra den, som trak det; men i modsat Fald kun 2 Øre; efter J. L. III—50 derimod Ransbod, hvis Indtageren med Fæet endnu ikke var naaet til sit Hus; i modsat Fald Hærværksbod. At man efter J. L. II—106 kunde følge og anholde den Tyv, man traf i Besiddelse af en selv tilhørende Koster, til hvilke han ikke kunde skaffe Hjemmel, naar man traf ham »gænstæ« i Modsætning til, om »thær warthær nokær dwalæ imellæ, antigh thwa daghæ æth meræ, vedkommer ikke Spørgsmaalet om Besiddelsens Erhvervelse i Henseende til Kosterne.

Hvad angaar Betingelserne for Besiddelsens Erhvervelse gjennem Overdragelse henvises til, hvad der vil blive bemærket i Læren om Ejendoms Overdragelse og Pantsætning særlig angaaende Spørgsmaalet om Besiddelsens Erhvervelse ved repræsenteret Besiddelse. Hvad angaar de til Besiddelsen knyttede Retsvirkninger mærkes, at Besidderen var beskyttet i sit Forhold som saadan mod egenmægtige Angreb og derfor angerløst kunde modsætte sig andre Personers Forsøg paa at raade over Tingen uden hans Samtykke. J. L. II—75 bestemmer saaledes, at hvis Nogen vil age over anden Mands Ager eller Eng »then, thær æi ær skyldugh wægh at liggæ« og Ejeren jager ham bort, og han efterlader Vogn eller andre Koster paa Stedet, da bliver Ejeren ikke derfor Ransmand. Lykkes det Angriberen at fratage Besidderen Tingen, ifalder han Bøde; ovfr S. 49; Hærværks- eller Rans Bod, eftersom han har taget den i eller udenfor Huset; ovfr S. 50; K. Rosenvinge: Gl. d. D. III S. 36; D. Mag. IV S. 278; dog at han ved Afpløjning slipper for Bod

og kun skal tilsvare Erstatning, hvis han handlet i god Tro. Naar J. L III—50 med Hensyn til Innams ulovlige Udtagelse tilføjer: tho skulæ mæn æi dælæ with annæn, æn with thæn, thets vt tok«, da kan denne Bestemmelse ganske vist efter Bogstaven sigte til Sondringen imellem Gjerningsmand og Meddelagtig; men rimeligere er det dog, at den sigter til Modsætningen mellem den Ejer, der selv har indtaget Fæet og senere Erhververe af dette, saa at Meningen kun er at tillægge Indtageren et Krav paa Bøde og Erstatning for den ulovlige Indtagelse, ikke en Tilbagesøgningsret med Hensyn til Fæet.

Ved Besiddelsens Fortsættelse i lovcestemt Tid og under de lovbestemte Betingelser kunde Besidderen dernæst vinde Lavhævd; jfr ovfr S. 45; og Ejendom; J. L. I—44; Reces 1547 Art. 26; 1558 Art. 50; hvorom nærmere nedenfor under Ejendomsrettens Forfølgning og Exstinktion.

§ 13.

Tinglige Rettigheder.

I det Væsentlige anerkjendte vor Ret i den historiske Tid de samme Arter af tinglige Rettigheder som den nugjældende Ret. Anerkjendelsen af deres Egenskab som tinglige skyldtes den praktiske Trang og den almindelige Retsbevidstheds derpaa byggede Opfattelse af en dem som saadan tilkommende Retsbeskyttelse. Meget betegnende er det saaledes, at medens i de sydlige varmere Lande locatio-conductio kun begrundede et obligatorisk Retsforhold, opstiller i vort koldere Klima, hvor det gjælder om at sikre sig Tag over Hovedet, allerede J. L. II—32 den Regel, at »hwilt hus man leghær, thæt ær hans eghæt, e til leghæ mal ær utæ«. Vi havde derfor ogsaa i den ældre Ret paa den ene Side Ejendomsretten, paa den anden Side begrændsede ongtlige Rettigheder i en Udstrækning, som væsentlig svarer til deres nuværende, medens dog de enkelte Rettigheders Ordning frembyde større eller mindre Afvigelser. Blandt de begrændsede ongtlige Rettigheder kan saaledes sondres imellem Brugs Rettigheder og Sikkerheds Rettigheder, og blandt de første findes baade saadanne, som ere forbundne med Tingens

Besiddelse og andre, ved hvilke dette ikke er Tilfældet, f. Ex. Ret til Græsning, Tørvegravning og Skovhugst, som særlig Kongerne fra gammel Tid plejede at tillægge de Strandkøpinge, der savnede fornøden Jord. Indenfor Kjøbstæderne førte derhos den snevrere Sammenbygning til Anerkjendelse af visse i Naboforholdene grundede Udvidelser og Indskrænkninger i Ejendoms Raadigheden til Bedste for Naboejerne, og derved fremkom da baade positive og negative Servituter. Realbyrderettigheder spillede ligeledes en betydningsfuld Rolle baade paa Landet, navnlig efterat ved Mageskifte Kongens og Kronens Ret til Ydelser af jordegne Bøndergaarde i et vidt Omfang var bleven overført til private Jorddrotter; og i Kjøbstæderne, hvor særlig henimod Reformations Tiden de kirkelige Institutioner tilhørende Ejendomme overlodes Borgerne mod Forpligtelse for Ejeren til at svare Jordskyld.

Blandt Sikkerheds Rettighederne spiller Panteretten fra gammel Tid en vigtig Rolle, og dens historiske Udvikling har særlig Interesse ved at vise, hvorledes Krediten under den friere økonomiske Udvikling, som indtraadte efter Reformationen, skabte en baade Fordringshaverens og Skyldnerens Interesse fyldestgjørende Ordning af den reelle Sikkerheds Stillelse ved Overgang fra brugeligt Pant til Underpant først ved fast Ejendom, derefter ogsaa ved Løsøre.

Tilbageholdelses Retten anerkjendtes sædvansmæssig især som retsbestemt Tilbageholdelses Ret, hvor Betingelserne derfor forelaa, f. Ex. ved Indtagelse af fremmede Kreaturer, det saakaldte Innam.

Endelig kunde der ogsaa ved Retsforfølgning erhverves Ret i anden Mands Ejendom, navnlig til at søge Fyldestgjørelse i den uden Hensyn til stedfunden Overdragelse af Rettigheder i den.

Ejendomsretten.

Erhvervsmaader.

§ 14.

Primitive Erhvervsmaader.

Blandt disse kan først mærkes Bemægtigelse. Dens Betydning var ogsaa i vor ældre Ret i en væsentlig Grad indskrænket ved den Kongen tilkommende Ejendomsret til det, som ikke var inddraget under Enkeltmands Raadighed, saasom alt Øde; ovfr S. 38. Derfor ejede Kongen ogsaa al Forstrand; J. L. III—61; men som Følge af denne Ret forbeholdt han sig dog kun Adgangen til at bemægtige sig større og kostbare (gørsumæ) Fisk som Hval, Lyft eller Gørle og Stør, medens mindre Fisk som Marsvin og Sild ikke faldt ind under det Kongen forbeholdte Vrag. Derhos kunde Finderen kræve en vis Andel i den fundne Fisk, henholdsvis gaaende, ridende, kjørende eller roende Mand saa meget han selv eller Hest eller Vogn eller en sexaarings Baad kunde læsse; J. L. III—62; E. sj. L. III—62; Sk. L. VIII—1; Andr. Sunesøn VIII—1. Derimod var Hval, der fandtes i aaben Sø ikke forbeholdt Kongen; K. Rosenvinge: Gl. d. D. I S. 267. Om Kongens Ret til arvingsløs Arv se Arveretten S. 128—129; hvortil kan føjes, at saadan Arv ogsaa kaldes Danefæ; Dipl. A. Magn. I S. 3: hereditas illorum, qui nullum post se certum hæredem relinquunt; Roeskilde Stadsret Art. II: bona quæ vulgariter dicuntur danefæ; og hans Ret til Danefæ er anerkjendt i E. sj. L. III—69: gull thet, ær hit varthær oc up grauæt af iordh, thæt men callæ danæt fæ; det hørir konungen enum oc ængin umbutzman; J. L. II—113.

Gaa vi dernæst over til at spørge om, hvilke Ting der da kunde være Gjenstand for Bemægtigelse, standse vi først ved Bier. E. sj. L. III—37 staar endnu principielt paa det Standpunkt, at Moderkubens Ejer er berettiget til Sværmen. Selv om anden Mand finder en saadan, kan Ejeren derfor gjøre Krav paa den eller Erstatning for den, medmindre Finderen selv tredje gjør Ed paa, at Sværmen er hans egen. Først naar Finderen har anbragt Sværmen i sit Bistade, kan han beholde Hælvten af Kuben og senere derfra udgaaende Sværme. Lignende Regler gjælde, naar Bier sætte sig i anden Mands Skov. Sværger Træets Ejer da selvtredje paa, at de fundne Bier ere hans egne bortfløjne Bier, beholder han dem. Sværger derimod Eftersøgeren paa det modsatte, kan han tage Bierne bort, hvis det kan ske uden at beskadige Træet; men hvis Træet maa fældes for at man kan faa Bierne, og Skovejeren gaar ind derpaa, faar hver af dem Hælvten; ellers maa Biernes Ejer vente til Træet en Gang falder af sig selv; saa faar han baade alle Bierne og al Honning. Sk. L. XI—1; Andr. Sunesøn XI—1 giver en tilsvarende Regel om Bisværme, som Ejeren følger efter, og som sætte sig i anden Mands hegnede Skov, idet den tilføjer, at hvis Biernes Ejer fælder Træet uden Skovejerens Samtykke, skal han bøde denne 3 Mark eller værge sig mod Sigtelsen ved Tylvter Ed. For det Tilfælde, at en Bisværm satte sig i anden Mands Hus, kunde Husets Ejer selv tredje gjøre Ed paa, at den var hans; men i modsat Fald kunde Biernes Ejer sværge selvtredje og tage dem bort, dog uden Skade paa Huset.

J. L. III—40 giver ogsaa Ejeren Ret til at følge sine Bier og frit borttage dem, hvis de sætte sig paa den vilde Mark, endog han ikke har Lod i den. Men sætte de sig i anden Mands Skov, faar Biernes Ejer kun en Tredjedel af dem eller en Øres Penge, efter som Træets Ejer foretrækker. Denne Regel gjælder derhos kun, hvis Ejeren har fulgt Bierne lige til Sædet; til stofns; »forthy at hwænnær som the flyghæ af manz øxsiun, tha a then them, thær them finner.«

Fisk. Fiskeri af al Slags Fisk i det aabne Hav var frit for alle og enhver; Gl. d. D. I S. 267; paa Forstranden var Adgangen dertil indskrænket ved Kongens Ret; jfr S. 53. Men iøvrigt øvede Kongen selvfølgelig Territorialhøjhed over dansk

Vand. I Kraft deraf forbeholdt han sig Østerfisket; Aab. Brev 4 Febr 1587; og indrømmede omvendt endog Fremmede Adgang til Sildefisket; jfr Statsretten S. 29; Reces 25 Juli 1560; Aab. Brev 15 Decbr s. A.; Missive 21 Maj 1577; Tidsskrift for Fiskeri I S. 14 flg.; D. K. Hdf. S. 81; 164; Aab. Brev 6 April 1581; ligesom han gav nærmere Bestemmelser til at frede om det og opretholde Ordenen ved samme; jfr Tidsskrift for Fiskeri II S. 192 flg.; Søret 1561 Art. 64; Missive 29 April 1569; Aab. Brev 16 Juli, 8 Decbr 1579. Endvidere kunde Kongen i Kraft af Territorrialhøjheden paalægge Afgifter paa Fiskeriet; Aab. Brev 11 April 1559; 25 Marts 1563; 29 Juni 1564; 22 Marts, 28 Juni 1578; 28 Jan. 1608 m. fl.; jfr dog Kristian II's Hdf. Art. 66; Frederik I's Art. 69; som tilsagde, at de, der boede ved Stranden, skulde have Frihed til at bruge den med Fiskeri, som de havde gjort af Arilds Tid uden al ny Afgift. Naar der her er Tale om dem, der bo ved Stranden, er det vistnok ingenlunde Meningen dermed at give Strandboerne nogen Eneret paa Havfiskeriet. Udtrykket er kun brugt som Betegnelse for alle dem, der i Virkeligheden drev Fiskeri. Men Frederik I's Hdf. Art. 62 slaar bestemtere fast, at naar Nogen har Fiskeri udenfor sin egen Grund, skulle hans Fiskere ikke svare Afgift til nogen Anden end til Grundens Ejer, og heri er aabenbart indeholdt en stærkere Hentydning til Grundejerens Ret. Efterat Adelspartiet havde sejret i Grevefejden og ved Reformationen var bleven den eneste politisk privilegerede Stand, saa at Haandfæstningerne fremtidig alene indeholdt Privilegier for den, blev den antydede Sætning da ogsaa udtrykkelig hjemlet til Fordel for adelige Grundejere, idet Kristian III's Hdf. Art. 11 og de følgende Haandfæstninger Art. 22 bestemte, at Rigens Raad og Adel maatte nyde frit Fiskeri for deres egen Grund, som de havde havt fra Alderstid og i Særdeleshed siden Kong Hans's Tid; jfr Hdf. Art. 22, at de Riddersmænd, der havde havt frit Fiskeri for deres egen Grund eller Fiskeboder i Kong Hans's Tid, skulde nyde dem saa frit, som de havde nydt dem i samme Konges Tid, medens de senere byggede Fiskeboder skulde nedbrydes eller tilfalde Kongen; Reces 1547 Art. 20; 1558 Art. 31. Heraf fremgaar altsaa, at Fiskeretten ikke indbefattede en almindelig Ret til Anlæg af Fiskegaarde udenfor Ejendomme; men dog tilføjedes et alminde-

ligt Forbehold af, at de Fiskergaarde, som havde bestaaet i Alderstid, skulle blive ved Magt; jfr J. L. I—58; O. Nielsen: Gl. j. Tingsvidn. S. 62; hvorhos Retten til Anlæg af Aalegaarde udenfor Grunden hjemledes enhver Adelsmand undtagen i de Fjorde, som Kongen og den menige Mand havde Skade af: jfr Aab. Brev 19 Juni 1578. Ellers udkrævede slige Aalegaardes Anlæg en særlig Bevilling; Codex Esrom. S. 85. Naar Erik Menved tillagde Borgerne Ribeindløbet mellem Øerne List og Manø indtil Kysterne som deres Forstrand; Terpager: Ripæ Cimbr. S. 690; Kinch: Ribe Bys Beskrivelse I S. 111; Tidsskr. f. Fiskeri II S. 175; og som Følge deraf ogsaa Fiskeriet paa dette Omraade maatte antages at være Byen forbeholdt; jfr ligeledes i Henseende til Aalefiskeri under Amager; Aab. 14 Febr 1580; er dette i god Overensstemmelse med, at Kongen jevnlig findes at have raadet over Fiskeretten i Snævringer, saasom Belter; jfr i Henseende til Fiskeriet i Lillebelt Aab. Brev 18 Maj 1598; Sunde og Fjorde, saasom Dele af Isefjorden og Limfjorden, Randers Fjord og Mariager Fjord samt de sønderjyske Fjorde; Slesvig Stadsret Art. 71; Flensborg Stadsret l. T. Art. 82; d. T. Art. 22; Tidsskr. f. Fiskeri II S. 152; 166; D. Mag. S. 152; 206; 366; Aab. Brev 20 Maj 1609. I saadanne Fjorde udformedes da baade særlige Fiskerettigheder og særlige Fiskeri Vedtægter saasom navnlig i Limfjorden; jfr Aab. Brev 9 Juni 1579; 2 Juni 1570; Heise: Dipl. Viberg.: Regist. s. v. Fiskeri; Tidsskr. f. Fiskeri II S. 189; 191; 205; Reces 1546 Art. 21; 1558 Art. 61; 1576 Art. 14; Aab. Brev 24 April 1361; Aab. Brev 29 Oktbr 1570; 19 Marts 1575; 21 Juni 1583; 8 Maj 1595; m. fl.

Den Strækning af Hav eller Sund eller Aa, i hvilken de tilstødende Grundes Ejere havde Eneret til Fiskeri benævnes i Almindelighed Forstrog; Aab. Brev 14 Febr 1580; Heise: Dipl. Viberg. Regist. og Kalckars Ordbog s. v. Forstrog. Da Slesvig Stadsret derhos forbyder Indbygning i Fjorden, quia flumen regis est, kan det ikke undre os, at vi efter Omstændighederne finde Aaer behandlede i Lighed med Fjorde, saa at der ogsaa i dem findes anerkjendt særlige Rettigheder i Henseende til Fiskeriet; jfr om Retten til Fiskeriet i Ribe Aa: Tidsskr. for Fiskeri II S. 152; om Lønborg Aa: Steenstrup: Studier S. 346; Dipl. A. M. I S. 243; særlig forbeholdt Kongen sig at træffe Bestemmelse om visse Arter af Fiskeri i Aaer, f. Ex. Laxefiskeri; Aab. Brev

23 Febr 1571; Tidsskr. for Fiskeri II S. 156; 158; Aalefiskeri; Aab. Brev 17 Aug, 1581.

I fælles Fiskevande fiskede Enhver, som hans Lod kunde taale; Kristian II's Hdf. Art. 9; Kristian III's Art. 8; Frederik II's flg. flg. Art. 7; Reces 1347 Art. 19; 1558 Art. 29. Men Anlæg af Fiskegaarde var dog i J. L. I—58; jfr. E. sj. L. III—7; knyttet til de samme Betingelser som Anlæg af Møller; ovfr S. 42—43; Dipl. A. M. I S. 135. Sk. L. XII—2; Andr. Sunesøn XII—2 bestemmer derhos, at den, der ejer Jord paa den ene Side af et Vand, kun kan bygge Fiskegaard indtil Midtstrøms, medens den, der ejer paa begge Sider, kan bygge helt over; Heise: Dipl. Viberg. S. 56; 91; 223; Dipl. A. M. I S. 135; men i Sunde og Aaer kunde dog vistnok Ingen uden særlig Adkomst anlægge en Fiskegaard saaledes, at den hindrede Fiskestrøget, ɔ: Fiskenes frie Gang op og ned ad Strømmen; jfr Heise: Dipl. Viberg. S. 88; 91; 265; Repert. Dipl. I S. 145; 195; K. Rosenvinge: Gl. d. D. I S. 39; ligesom paa de sejlbare Aaer Sejladsen ikke maatte hindres; Tidsskr. f. Fiskeri II—147. At Skaanske Lov betingede Ejerens Eneret til Fiskeri i hans Vande af, at disse vare inddæmmede, er omtalt ovfr S. 6. Iøvrigt viser den ovenfor anførte Bestemmelse i Skaanske Lov, at Fiskeriretten alt den Gang regelmæssig strakte sig indtil Midtstrømslinien, og denne til Grunden knyttede Fiskeret fremhæves ogsaa meget jevnlig i Overdragelses Brevene og Jordebøgerne; Harsyssels Dipl. S. 101; Avia Rip. S. 72; 85; jfr Codex Esrom. S. 305; m. fl.; men ved Siden deraf findes den dog ved Grundens Overdragelse undertiden kun at være overdraget i en begrændset Udstrækning; Dipl. A. M. I S. 12: captura piscium, quæ evenit omni decima die ac nocte, qualis cunque vel qualicunque arte fuerit; ligesom den endelig ogsaa jævnlig findes særskilt overdraget; Heise: Dipl. Viberg. S. 72; Repert. Dipl. I S. 73; 91; 198.

Vildt. Om Adgangen til Bemægtigelsen deraf har der gjort sig meget afvigende Anskuelser gjældende. Kofod-Ancher: Saml. Skr. II S. 311, har opstillet den Mening, at Jagten oprindelig var et Regale. Derimod har J. E. Larsen: Saml. Skr. I—1 S. 423 med megen Energi forsvaret den Paastand, at Jagten oprindelig var fri for Alle og Enhver, saaledes at den Enkelte kunde jage, ikke blot paa sit Enemærke, men paa alle udyrkede

Landstrækninger, om end de tilhørte Andre, og Forfatteren henviser til Støtte for denne sin Paastand til Sk. L. XI—5; Andr. Sunesøn XI—2; hvorefter man endog kunde tage Høge og Falke samt andre vilde Fugle i andres hegnede Skove, forsaavidt man kunde gjøre det uden at beskadige Træerne. Han bekæmper derfor den Forstaaelse af dette Lovsted, for hvilken Ancher i Saml. Skr. II S. 317 udtaler sig, hvorefter det kun skulde hjemle Jagt paa skadelige Dyr i andres hegnede Skove. Forsaavidt der i de øvrige Landslove ej findes særlige Bestemmelser om Jagten, maa denne Tavshed efter hans Formening forklares paa den Maade, at Jagten ikke har været underkastet andre Indskrænkninger end de naturlige, og at altsaa i det mindste enhver Grundejer har havt Jagtret. Vi skjønne nu heller ikke rettere, end at Larsens Polemik mod Ancher er fuldt begrundet. I og for sig er det vistnok en aldeles uhistorisk Opfattelse, at en af Befolkningens vigtigste Næringsveje, hvilket Jagten oprindelig var, skulde have været nægtet Landets Indbyggere og forbeholdt Kongen, og denne uhistoriske Betragtning finder heller ikke nogensomhelst Støtte i Retskilderne. De nævne ikke Kongens Jagtret, ja forbeholde ham end ikke nogen Slags Dyr, saaledes som de svenske Love gjøre det, og vore egne Love i Henseende til store og kostbare Fisk; Gørsumsfisk; ovfr. S. 53. At Kongerne dernæst havde Jagtdistrikter, i hvilke der ogsaa var opført Jagthuse, som de havde indrettet paa de dem tilhørende Almindinger, navnlig ogsaa paa Øerne, fremgaar af Kong Valdemars Jordebog; jfr O. Nielsens Udgave S. 50; og Haandfæstningen af 1326 Art. 30, der sætter en Grændse for den yderligere Indretning af Jagt Parker. Men derved godtgjøres kun den selvfølgelige Kjendsgjerning, at Kongerne havde Ret til at indhegne Jagtdistrikter paa Almindingerne og til en vis Grad benyttede sig af denne Ret; Bestemmelsen beviser derimod intetsomhelst angaaende Tilværelsen af Kongens Jagtret paa private Grunde. Den Uskik, der senere indsneg sig, navnlig fra Kong Erik Glippings Tid; jfr Kofod-Anchers Saml. Skr. I S. 599 Note, at Kongen indkvarterede Jægere og Hunde til Forplejning i Klostrene; jfr Haandfæstning 1326 Art. 7; Haandfæstning 1376 Art. 8; Privilegium 5 Septbr 1314; G. A. A. B. V S. 44; viser ogsaa kun, at Kongerne dyrkede Jagten og begik Overgreb mod Klostrene for

at tilfredsstille denne Lyst — hvilke Overgreb de iøvrigt ikke vare ene om —, men Tilværelsen af deslige Overgreb godtgjør selvfølgelig ikke Tilværelsen af den paastaaede Jagtret.

Men medens vi forsaavidt ere fuldstændig enige med J. E. Larsen, er hans egen Fremstilling af Jagtrettens oprindelige Ordning alt andet end klar. Her bliver navnlig det Hovedspørgsmaal at besvare: Var Jagtretten paa Landslovenes Tid at anse som en i Ejendomsretten indeholdt Beføjelse, saa at den tilkom Grundejeren som saadan, eller var Jagtretten fri for Alle og Enhver, blot med Forbehold af, at dens Udøvelse ej maatte komme Grundejeren til Skade? Naar J. E. Larsen siger, at i det mindste enhver Grundejer havde Jagtret, omgaar han ved denne Udtalelse i Virkeligheden Hovedspørgsmaalet; og naar han endvidere tilføjer, at Enhver kunde jage paa udyrkede Strækninger, om end de tilhørte andre, da efterlades Spørgsmaalet om Jagtretten paa Andres opdyrkede Marker ubesvaret.

J. Steenstrup: Studier S. 343 ff. gjør derimod den Opfattelse gjældende, at der vel har været den Tid ogsaa hos os, da Jagten var fri for Alle og Enhver, men at denne Jagtfrihed allerede er forsvunden paa Landslovenes Tid, i hvilke Reglen tværtimod er den, at Jagten tilkommer Grundejeren. Denne Regel er vel ikke nogetsteds udtalt, idet de sjællandske og den jydske Lov aldeles ikke nævne den, men den formenes at være underforstaaet der saavelsom i Skaanske Lov, der yderligere formenes indirekte at bekræfte Reglen, idet den har knyttet en vis Betingelse til Rettens Indehavelse og opstiller visse Undtagelser derfra. Overgangen fra Jagtfrihed til Jagtrettens Forbindelse med Ejendomsretten er foregaaet gjennem en vis Mellemtilstand, for hvilken vi finde et Udtryk i Sk. L. XI—5; 6; 7; Andreas Sunesøn XI—2; som udtaler, at man kan borttage Høge og Falke saavelsom andre vilde Fugle og deres Unger i anden Mands hegnede Skove, ligesom man kan tage Ræve og Ræveunger sammesteds, saaledes at man endog maatte grave efter Rævene, medens man ikke maatte hugge i Skoven for at bemægtige sig Fuglene eller grave efter Ræveungerne. Vi ere nu enige med Forfatteren i, at man ingenlunde fra de anførte Beføjelser kan slutte til en almindelig Jagtret, f. Ex. efter Dyr. Man kan nemlig vel paavise særlige Grunde til, at just de nævnte Dyr ere

fremhævede, idet Forskrifterne aabenbart ere foranledigede ved de akcessoriske Bestemmelser om, at man ikke for at bemægtige sig Fuglene maatte hugge i Skoven, medens man omvendt maatte grave efter Ræve; men desuagtet er det af Affattelsen navnlig hos Andr. Sunesøn (in nemore alieno-quamvis in nemore alieno) klart, at Forskriften tillige har villet fremhæve, at man havde Ret til at jage disse Dyr selv i fremmede Skove. Derfor nævnes de særlig, og Modsætningen fremtræder navnlig klart i Sk. L. XI—5, 2det Stykke, hvor baade hegnede Skove og Almindings Skove nævnes, som Følge af, at Loven her ikke vil give en Regel om Adgang til Bemægtigelse paa fremmed Grund, men i Almindelighed om, hvad der udkrævedes til Bemægtigelse af Høge og Falkeunger saavelsom Bier, med Hensyn til hvilke aabenbart en i Loven fastslaaet sædvansmæssig Regel havde udviklet sig. Vi gaa derfor ud fra, at de nævnte Bestemmelser virkelig staa som Undtagelser fra den Regel, at Jagten i hegnede Skove var forbeholdt Ejeren. Og at denne Regel ikke blot gjaldt i Skaane, men ogsaa trods Lovenes Tavshed tør opstilles for de øvrige Provindsers Vedkommende, kan støttes ved den Kjendsgjerning, at Kongerne netop for Jagtens Skyld indrettede sig hegnede Skove eller Parker. Dermed fulgte da udelukkende Jagtret paa den indhegnede Strækning, og den i Skaanske Lov hjemlede Undtagelse kunde da neppe fastholdes for de øvrige Landes Vedkommende. Men naar Forfatteren mener, at man i disse yderligere skulde være naaet til det samme Resultat i Henseende til Jagten som i Henseende til Fiskeriet, nemlig at Enhver havde Jagtret paa sin Mark og i sin Skov uden Hensyn til, om den var hegnet eller ikke, da er Rigtigheden af denne Paastand vistnok i højeste Grad omtvistelig. Holde vi os til Skaanske Lov, da taler den i XI—6; 7; ganske vist om Rævejagt, ikke blot i anden Mands hegnede Skove, men ogsaa paa anden Mands Mark. Den særlige Anledning til denne Bestemmelse er imidlertid den, at Reglens væsentligste Indhold er Forskriften om, at den Jagende kan opgrave Marken og udgrave Ræven (i Modsætning til Ræveungerne), hvorimod den til Gjengjæld paalægger ham en Forpligtelse til atter at udfylde Graven under Ansvar for den Skade, som Forsømmelse maatte foranledige. Det er nu givet, at selv en nok saa udstrakt Jagtfrihed ikke

uden videre kunde hjemle Frihed til den Slags Raaden over anden Mands Ejendom, og at man derfor ikke fra denne Bestemmelse kan slutte, at medens Jagten efter Ræve undtagelsesvis var tilladt paa fremmed Mark, var Jagten som Regel forbeholdt Ejeren. Naar vi saaledes opstille en Forskjel henholdsvis i Henseende til Jagt- og Fiskeretten i og efter Landslovenes Tid, da er Grunden den, at Lovene og Brevene indeholde Bestemmelser om Fiskeretten, hvortil ikke findes noget tilsvarende for Jagtrettens Vedkommende. Lovene indeholde nemlig alle Forudsætninger om Fiskerettens Tilværelse og dens Forbindelse med Grunden, og deres Forudsætning deraf udfyldes ved senere Lovbestemmelser, f. Ex. Tords Art. 6, og Retsbrugen. Paa lignende Maade stiller Forholdet sig i Henseende til Skjøder og Overdragelses Breve, der forholdsvis tidlig omtalte Fiskeretten som Tilbehør til Ejendomsretten; og Haandfæstningerne værge, som tidligere omtalt, den private Ejers Fiskeret ligesaa vel som hans Ret til at hugge i Skovene mod Kongens Overgreb. Derimod iagttage saavel Lovene som Haandfæstningerne og Brevene en fuldstændig Tavshed angaaende Jagtretten, der end ikke saaledes som Hugstretten nævnes i Forbindelse med Skovene og derfor ikke kan antages hverken at være anset som Bestanddel af Ejendomsretten eller at være blevet et saadant retsbeskyttet Gode for bestemte Personer, som kunde være Gjenstand for Overdragelse fra Mand til Mand. Derfor maa Jagtfriheden vedblivende siges at have været en gjældende Regel i hele det 14de Aarhundrede, hvor overhovedet Jagten kun nævnes i Haandfæstningerne og Forordningerne i Anledning af Forbudet mod ulovlig Gjæstning af Klostrene med Heste og Hunde. Det er først fra Midten af det 15de Aarhundrede, da Bondefrihedens Indskrænkning var bleven gjennemført, at vi ogsaa møde Bestemmelser, først af stedlig Natur, sigtende til at indskrænke Almuens Jagtfrihed; se saaledes Laalands Vilkaar 1446 Art. 6, hvorved Jagten blev forbudt Bønder og Vornede under en Bøde af 3 Mark til Skovens Ejer og 3 Mark til Kongen; fynsk Vedtægt 19 Febr 1492; G. A. A. B. V S. 78; der er vedtaget af Gejstligheden og Adelen og stadfæstet af Kongen, i hvis Artt. 8 og 11 det forbydes alle, ikke blot Almuesmænd men ogsaa Kjøbstadsmænd, at jage Raa og Harer, og paabydes,

at alle Raa- og Haregarn skulle overleveres Jorddrotten; jfr derimod den ældre Affattelse 1473: D. Mag. IV—5 S. 148, som kun nævner Almuesmænd; Bornholms Vedtægt 6 Juli 1499 Art. 11; G. A. A. B. V S. 85; hvorefter endnu kun Rævejagt synes tilladt paa Bornholm. I Privilegiebreve nævnes Jagtret først fra tilsvarende Tidspunkter i Codex Esrom. S. 82 (1467); 84; S. R. D. VII S. 474: jus venandi (1436); jfr endvidere J. E. Larsen Saml. Skr. S. 425—26 om en Række efterfølgende partikulære Bestemmelser, der alle gaa i Retning af Jagtfrihedens Indskrænkning til Skade for Almuen og dens Overførelse paa privilegerede Ejere; se navnlig Fdg 1532 for Jylland, der forbyder alle Borgere og Bønder at befatte sig med Jagt efter Kronvildt, Raadyr eller Harer. Fra disse partikulære Forbud skete dernæst naturlig Overgangen under Tidsforholdenes Udvikling til almindelige Forbud, omfattende hele Riget, som dannede Afslutningen paa den stedfundne Udvikling, der her ligesom paa andre Omraader førte til, at den tidligere almindelige Ret blev til en Særret for de privilegerede Stænder; jfr Kristian III's Reces 1537 Art. 26; Reces 1558 Art. 67 og 68; i hvilken det strengt forbødes Bønder og Kjøbstadmænd at skyde eller slaa Dyr eller Harer, og gejstlige og verdslige Embedsmænd, Borgere eller Bønder hverken maatte holde Støvere eller Mynder eller skyde Dyr, dog Jagten paa Ulve undtaget. Krybskytteri straffedes ifølge Reces 1537 Art. 26 saaledes, at den, der greb en Krybskytte paa fersk Gjerning, kunde stinge begge hans Øjne ud eller hænge ham op i det første det bedste Træ, hvilken Regel dog efter Reces 1558 er ændret derhen, at Forbryderen først skulde føres til Tinge. Efter de almindelige Udtryk, der findes i de almindelige Lovbestemmelser, »Bønder og Kjøbstadmænd«, kan der formentlig ej være Tvivl om, at ogsaa Selvejerbønder maatte være udelukkede fra at drive Jagten indenfor de i Recesserne bestemte Grændser, endog paa deres egne Jorder, selv om paa den anden Side ingen anden var Indehaver af den dem fratagne Jagtret; jfr Juridisk Tidsskrift XVIII S. 206, hvor Spørgsmaalet om Selvejerbønders Jagtret er underkastet en nærmere Prøvelse, og Forfatteren ligeledes kommer til det her antagne Resultat, blot med den Tilføjelse, at privilegerede Ejere

kunde øve Jagt paa Selvejerbønders Jorder, forsaavidt disse laa i Fællig med hines, et i og for sig dog omtvisteligt Resultat.

Allerede forinden Reformationen fremtræder paa den anden Side de privilegerede Stænders Tilegnelse af Jagtfriheden paa forskjellig Maade, saaledes i Vedtægter for Laaland 1446 Art. 6 og Fyen 1473 og 1492 Artt. 8; 9; i hvilke sidste navnlig Gejstligheden og Ridderskabet med Kongens Samtykke træffe Bestemmelser om Jagtrettens Udøvelse for hele Landet, og den finder ligeledes sit Udtryk i Haandfæstningerne; jfr Kristian II's Hdf. Art. 9, som bestemmer, at Kongen ej maatte bevare sig med Jagt og Fiskeri i den hellige Kirkes og Ridderskabets Enemærke-Skove, men Gejstlige og Adelige selv uhindret maatte øve Jagtretten i dem i Henseende til hvad Dyr der kunde falde, store eller smaa, og ligeledes i Fælligskove, eftersom Enhver havde Lod og Del i Grunden, dog med den Undtagelse, at ingen uden Kongen eller hans Embedsmænd maatte jage Storvildt i de falsterske Skove, som Kronen havde Lod og Del i; jfr Reces 1537 Art. 26, hvor Kongen yderligere forbeholdt sig Storvildtet ogsaa fra Langeland og Bogø til sit eget Behov, og Frederik II's Hdf. Art. 7; Reces 1547 Art. 19; 1558 Art. 29; i hvilke Forbeholdet er indskrænket til Langeland og Falster. I Kredsen af de privilegerede Jagtberettigede indtraadte ved Reformationen den Forandring, at de Gejstlige udgik derfra, og Kongen blev jagtberettiget ogsaa paa de gejstlige Stiftelsers Omraade; jfr Fdg 1550 i D. Mag. VI S. 219, hvor Kongens Jagtdistrikter angives, derunder ogsaa gejstlige Stifters Ejendomme. Iøvrigt delte vedvarende Kongen og Adelen Jagtretten saaledes imellem sig, at hver jagede paa sine Enemærker, og i Forening paa de Jorder, der laa i Fællig mellem begge. I Henseende til Jagtrettens Udøvelsesmaade bestod der iøvrigt ifølge Reces 1558 Art. 68 den væsentlige Forskjel mellem Enemærke og Fællig, at man kunde udøve den ved hvemsomhelst paa sit Enemærke, men paa Fællig kun selv eller ved sine Folk. At iøvrigt Ejendomsretten nu anerkjendtes som det reelle Grundlag for Jagtretten, hvortil kun yderligere maatte komme den privilegerede Stand hos Ejeren, erkjendtes ogsaa i Lovgivningen, skjøndt fra først af mere lejlighedsvis; Reces 1558 Art. 68; Fdg 25 Avg. 1631; jfr Reces 1643 2—25—1, som ganske almindelig udtaler den

Sætning, at Ingen maa jage, skyde, fiske eller lade fiske paa de Steder, hvor han sig ikke Lod eller Del til Grunden kjender.

Den naturlige Følge af den ved Suveræneteten skete Forandring maatte da nærmest have været den, at Fordringen om privilegeret Stand som Betingelse for Jagtrettens Udøvelse bortfaldt, og Jagtretten tillagdes enhver Grundejer. Men i Modsætning hertil blev Opfattelsen den, at Jagten ansaas som et Regale, som Kongen dog kun forbeholdt sig indenfor visse Grændser, nemlig paa de Strækninger, der vare udlagte som kongelig Vildtbane; jfr Fdg 30 Maj 1662, medens iøvrigt ved Privilegium for Adelen 24 Juni 1661 Art. 4 og Grevers og Friherrers Privilegier 25 Maj 1671 for Grever Art. 12, for Friherrer Art. 11, baade den lavere og den højere Adel fik Andel i den.

§ 15.

Afledte Erhvervelser.

I. Overdragelse af faste Ejendomme foregik i alle Lande ved en Handling, som bærer den fælles Benævnelse af Skjødning eller, som Andreas Sunesøn oversætter den paa Latin, scolatio, og han beskriver den i det bekjendte Sted i Parafras IV—13 under Overskriften: »Qvid sit scotatio?« saaledes: »In venditione terrarum ad translationem dominii est necesse, ut interveniat quædam sollempnitas, in qua terræ modicum emtoris pallio extento manibus assistentium, qui, si factum revocetur in dubium, perhibere possint testimonium veritatis, apponit venditor, qui designatam terram, quam distrahit, in emptoris ipsius se tranferre dominium profitetur«, jfr Dipl. Svec. I S. 133; Sk. L. IV—16: swa brat sum scøta warthær samman lukit; Andr. Sunesøn IV—12: statim demisso pallio post scotationem factam; scotatio, quæ ad translationem dominii præterquam in hereditario susceptione ubique requiritur; Codex Esrom. S. 150; 152; 260.

Det vil heraf tilstrækkelig fremgaa, at der til Ejendomsrettens Overgang ad den her omhandlede Vej krævedes en derpaa rettet Viljeserklæring fra Overdragerens og en Antagelse af denne Erklæring fra Modtagerens Side, og ifølge heraf er det ogsaa forklarligt, at Andreas Sunesøn erklærer Skjødningen for

nødvendig til Ejendomsrettens Overførelse, hvilket ogsaa den senere Tids Retsbrug bestemt fastholdt.

En Anvendelse af samme Sætning foreligger i E. sj. L. I—29 som ved Afgjørelse af Spørgsmaalet, om Jord var erhvervet før eller under Ægteskabet, lægger Vægt paa, om den var skjødet forinden Giftermaalet eller ej; forthy at han (hun) atæ ey hanæ førræ til fuls, æn hun var hanum scøt.

I Retsbrugen findes Ordet scotare først benyttet i et Brev fra 1158; Dipl. A. M. I S. 13; men at Formen dog er ældre, kan sluttes fra et Overdragelses Brev af 1138, hvori det hedder: prædium perpetui posessionis jure, ut nostræ legis mos est, contradidi; jfr S. 68; 71.

Til Overdragelses Erklæringens Gyldighed udkrævedes først, at Overdrageren var i Besiddelse af den fornødne Habilitet; jfr om Pigers og Hustruers Mangel paa Overdragelses Evne Personret S. 28 flg. samt Tilføjelser og Rettelser S. 151—153; om Enkers Forhold i saa Henseende S. 35 og 53, hvor navnlig ogsaa erindres Reglen i V. sj. L. I—13, hvorefter Værgen skulde skjøde og Enken holde paa hans Arm og give Ja ved; jfr Panterettens Historie S. 466; Codex Fsrom. S. 104; 108; 243; S. R. D. IV S. 482; 483; 493; 525; Repert. Dipl. I S. 222. Dernæst maatte Overdrageren være i Besiddelse af den fornødne Raadighed over Ejendommen til at kunne afhænde og hjemle den, idet Ingen kunde erhverve gyldig Adkomst uden af rette Ejer; J. L. I—41; K. Rosenvinge: Gl. d. D. IV S. 218; J. L. Indledning S. XXIII; D. Mag. III—1 S. 181; 202. Her erindres, hvad der i Personret S. 32 og Familieret S. 72 er bemærket om Raadigheds Forholdet over Ægtefællernes Fællesjord og Særjord, hvortil kan føjes, at Ægtefællerne i Retsbrugen jævnlig findes at skjøde manibus conjunctis eller coadunatis; Heise: Dipl. Viberg. S. 18; jfr Harsyssels Dipl. S. 59; Panterettens Historie S. 196; eller ogsaa saaledes, at Manden skjøder, medens Hustruen holder paa hans Arm; S. R. D. IV S. 494; jfr Repert. Dipl. I S. 217, hvor Skjødet paa Hustruens Jorder tillige nævner det hende til Vederlag derfor tillagte Gods; Codex Esrom. S. 153, hvor Løfte om Erstatning derfor gives.

Ejeren kunde dernæst være indskrænket i sin frie Raadighed ved andres Rettigheder over Grunden, saasom Forkjøbs-

rettigheder, være sig lovbestemte, som Frændernes; jfr om Lovbydelse Familieretten S. 100; Dueholms Dipl. S. 86; Heise: Dipl. Viberg. S. 65; O. Nielsen: Gl. j. Tingsvidner S. 20; 46; 55; 63; m. fl.; K. Rosenvinge: Gl. d. D. II S. 94; H. H. D. 8 Maj 1640 (utrykt); eller viljesbestemte; V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 169; Kjbhvns Dipl. VII S. 134; 138.

Endvidere kunde Ejerens Raadighed være indskrænket i Medfør af Retsforfølgninger; Personret S. 25—26; Proces S. 139; 149; 154; 156. Om Maning se Repert. Dipl. I S. 334 og H. R. D. 16 Juni 1630 (utrykt), hvori der frakjendes Maning Virkning, efterdi den ikke var sket lovlig; ej heller i Forskrivningen var nævnt Herberg, Sum eller Tid for nogen Maning. Det kom ved Spørgsmaalet, om Overdrageren havde været under Forfølgning, ikke blot an paa det Tidspunkt, da Skjødet var udstedt, men ogsaa paa det, da Godset var blevet annammet; V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 184; II S. 329.

Samejere overdroge Ejendommen manibus coadunatis; Panterettens Historie S. 410; K. Rosenvinge: Gl. d. D. IV S. 23; jfr Repert. Dipl. I S. 374; S. R. D. VIII—17; medens hver enkelt Medejer kun kunde overdrage sin Anpart; K. Rosenvinge: Gl. d. D. I S. 90.

Overdragelses Erklæringen maatte dernæst ikke være afgiven under Paavirkning af retsstridig Tvang, idet den i modsat Fald var fuldstændig ugyldig; G. A. A. B. V S. 51: Item ad articulum super coacta vendicione et scotatione bonorum responsio: Omnes scotationes extortæ per vincula vel per captivitates nullius sint virtutis; D. K. Hdf. S. 126; K. Rosenvinge: Gl. d. D. I S. 34; Panterettens Historie S. 222; jfr V. sj. L. III—13.

Indholdet af Viljes Erklæringen ved Skjødningen gik i Henhold til Andr. Sunesøns Udtalelse klarligen ud paa, at Ejendomsretten over den skjødede Grund skulde overføres i Henhold til den uden nogen yderligere derpaa rettet Viljeserklæring.

Ved Pantsætning per modum forvæth, hvor det bestemtes, at Pantet, hvis Pantesummen ikke betaltes til aftalt Tid, skulde være Panthaverens Ejendom, kunde man vel sige, at der i Pantsætningen tillige indeholdtes en betinget Ejendoms Overdragelse, ligesom Pantsætteren ogsaa siges at skjøde Panthaveren Ejendommen; Panterettens Historie S. 361; Harsyssels Dipl. S. 14;

og Pantebrevet forsaavidt tillige var et Skjøde; V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 549; men der udkrævedes dog ved en slig betinget Overdragelse eventuelt en yderligere Erklæring fra Ejeren, gaaende ud paa, at Betingelsen nu var opfyldt og Ejendomsretten dermed endelig overført, for at Erhververen kunde være legitimeret til som fri og fuldkommen Ejer at raade over Ejendommen; jfr Panterettens Historie S. 361; hvor det ses, at denne udfyldende Erklæring ogsaa kaldes Skjødning. Som Følge af denne Forskjel finde vi ogsaa, at Landslovene gjøre en bestemt Adskillelse mellem væth scøtning og værælz scøtning; Sk. L. IV—21; V. sj. L. III—2; og den sidste, ved hvilken Ejendommen overdroges endelig og ubetinget til at besiddes jure perpetuo; Andr. Sunesøn IV—12; stilles da som Ejendoms Skjødning i Modsætning til Pante Skjødning; der fulgte sin egen særlige Udviklingsgang; Panterettens Historie S. 232; 361; Repert. Dipl. I S. 323: (curia) cedere debeat tanquam sibi scotata esset; jfr E. sj. L. I—29: at Ejendommen ved Skjødning bliver Erhververens til fuls; og Modsætningen i Flensborg Stadsret d. T. Art. 83 mellem væth køp og full køp. Hermed stemmer ogsaa, at der i enhver Skjødning i Henhold til et forudgaaende Salg indeholdtes en Erklæring om, at Afhænderen havde oppebaaret Fæ og fuldt Værd; O. Nielsen: Gl. j. Tingsvidner S. 17; Heise: Dipl. Viberg. S. 65; Harsyssels Dipl. S. 19 m. fl.; og hvor det i Pantebrevet var betinget, at Pantet eventuelt først skulde tilfalde Panthaveren mod Erlæggelse af en »Tilgift«; Panterettens Historie S. 360; var derfor Pantebrevet forsaavidt nærmest kun at anse som en Kjøbekontrakt.

Overdragelses Erklæringen afgaves for juridiske Personer i Henhold til en Bemyndigelse af deres Bestyrelse; Repert. Dipl. I S. 153: Provisor hospitalis cum consensu tutoris fundum molendini scotavit publice coram episcopo ac deinde coram placito Roscildensi; for ufuldmyndige Personer af deres Værger eller i Henhold til Bemyndigelse fra disse eller dog under deres Medvirkning; jfr S. 65; af myndige Personer selv eller ved Fuldmægtig; Codex Esrom. S. 149; Repert. Dipl. I S. 64; 297: Noveritis, me filio et genero dedisse potestatem scotandi. Insuper obligo me, si convaluero, ad placitum vestrum (Gøringherred) venire ad scotandum ejdem G. dicta bona; Harsyssel Dipl. S. 61; hvor

Hustruen skjøder ifølge Bemyndigelse fra Manden; O. Nielsen: Gl. j. Tingsvidner S. 107. Erhververen maatte selv eller ved Fuldmægtig være tilstede for at modtage Skjødningen; S. R. D. IV S. 527; VI S. 165; Cod. Esr. S. 150; 152; 260; Rep. Dipl. I S. 120; 222: Relicta scotari fecit monasterio per manum filii sui; fatre Benedicto scotationem recipiente; 239; og denne kunde derfor ikke foregaa inter absentes. Selv om Jordklumpen ved Overdragelse til Kirken lagdes paa Alteret; S. R. D. IV S. 475; Dipl. A. M. I S. 14; 36; Dipl. Svec. I S. 133; Codex Esrom. S. 95; 123: terram supra altare more terræ scotavit; Repert. Dipl. I S. 158; 429; jfr 369: ad altare; skete det dog i Overværelse af Kirkens Værger.

Erhververen maatte dernæst være habil til at erhverve, hvilket kunde faa Betydning ved Overdragelse af frit Jordegods; Statsret S. 65; og Kjøbstad Jord; Heise: Dipl. Viberg. S. 286; Kjbhvns Dipl. I S. 469; Chr. Kjær: Overdragelse S. 102. At Forbud mod Deling af Kjøbstad Ejendom; jfr Arveret S. 118; i Helsingør ogsaa gjaldt ved Salg, og at Overholdelsen af Forbudet kontrolleredes ved en efterfølgende Lovbydelse ses af H. D. D. 8 Maj 1640 (utrykt).

Den hos Andreas Sunesøn l. c. beskrevne Skjødnings Form, hvorefter Jorden kastedes i Erhververens udspændte Kappe; pallium extentum; eller Skjød; sinus; Codex Esrom. S. 260; holdt sig vistnok væsentlig uforandret gjennem Tiderne, saalænge mundlig Skjødning foregik; S. R. D. IV S. 492 (1304); 493 (1404): scotavit secundum consuetudinem et leges terræ; VI S. 188; 205; saaledes som det ogsaa fremgaar af de gjængse Betegnelser for Skjødningen: insinuare; ingremiare; in sinum scotare etc.; Panterettens Historie S. 228; S. R. D. IV S. 353; VI S. 414; m. fl.; blot med den Lempelse, at man i Tidens Løb tog Muld paa Kniv; Dueholms Dipl. S. 86; eller en Græstørv paa en Træpind istedetfor i Haand, og derpaa overleverede Erhververen Mulden med Kniven eller Tørven med Pinden i Haand istedetfor at kaste den i hans Skjød; Panterettens Historie S. 228; 491; Dipl. A. M. I S. 218: in manus nostras scotavit sive per scotationem tradidit; S. R. D. IV S. 517; VI S. 447; 496; 506; VIII S. 237; Chr. Kjær: Overdragelse S. 39 flg. Skjødningen foregik i almindelig Form i By som paa Land; Dipl. A. M. I S. 234; Chr. Kjær: Overdragelse S. 43; men da dens sollemnitas dog nærmest var en symbolsk Form

for Jords Overdragelse, udfyldtes den efter Omstændighederne for bebyggede Jorders Vedkommende ved Nøglernes Overlevering; Codex Esrom. S. 108; 113; ligesom ved Siden af den almindelige Skjødningsform i alt Fald i de skaanske Kjøbstæder findes omtalt særlige symbolske Former for bebyggede Jorders Overdragelse, idet Afhænderen gik ind og Erhververen ud af Døren; Kofod Ancher: Saml. Skr. II S. 435.

I god Overensstemmelse med denne Skjødningsform er det, naar Sk. Birkeret Art. 1 paabyder, at Jord skal skjødes hjemme ved Døren med gode Mænds Vidnesbyrd; og Reglerne i Sk. L. IV—20; 21; jfr Andr. Sunesøn IV—16; 17; om Bevisførelse for Skjødningen ved Tylvter Ed og Vidner forudsætte aabenbart ogsaa Skjødning udenfor Tinge. Sk. L. III—8 byder vel, at Jord, som sælges, skal skjødes paa Tinge, men dog med den Tilføjelse, at Skjødningen, hvis den ej foregaar paa Tinge, skal lyses paa Tinge, en Bestemmelse, som derhos maa forudsættes at være af sildigere Oprindelse, da den ikke har staaet i Andr. Sunesøns Kodex. E. sj. L. III—3 forudsætter ogsaa, at Skjødningen foregaar uden Tinge, idet den kan benægtes med Tylvter Ed; Codex Esrom. S. 97: Testes 7 viri. Hæc omna facta sunt in stuba Gerardi monetarii; og der tilføjes derhos den Regel, at endog Jorden skjødes uden Tinge, da er Erhververen »vith fullæ iorthæ værn, æm væl sum hun varæ a thingi scøt bathæ hanum igen, ær saldæ, oc hværum mannæ«. Imidlertid forudsættes dog her ogsaa Muligheden af en Skjødning paa Tinge, der strax afføder den Virkning, som Udentings Skjødning først afføder, naar Lavhævd kommer til; og det er derfor forklarligt, at V. sj. L. III—11 ved Overførelsen af Reglen i Sk. L. IV—21 har udfyldt den saaledes, at Skjødning paa Tinge og Bevis derfor ved Tingsvidne opstilles som det normale, saa at Bevis ved Tylvter Ed og Vidner kun benyttes, hvor Tingsvidne ikke haves, idet Tingmændene ikke længere mindes, hvad der er foregaaet. Paa tilsvarende Vis indleder V. sj. L. III—8 Overførelsen af Reglerne i Sk. L. IV—13 med den nye Rets Sætning, at, hvis Nogen har skjødet sin Jord paa Tinge og derefter vil fragaa Skjødningen, »tha dughæ thet hanum ey thingi igen«. Endelig er J. L. I—37 naaet til ligefrem at paabyde Skjødning paa Tinge, idet Artiklen under Overskriften: Hvor Jord skal kjøbes, paabyder: Paa Tinge

skal man Jord skjøde, og ej andet Steds; det er paa Herredstinget, som Jorden ligger under, eller paa Sysselting, eller paa Landsting eller for Kongen: »forthy at things witnæ ær swa starct, at gen things witnæ skal æi logh givæs«; jfr Ribe Stadsret Art. 58; Erik Glippings alm. Stadsret Art. 55; Kristoffer af Bajerns Stadsret Art. 1. At dette Paabud er gjort for Bevisets Skyld og særlig for at hjælpe paa Erhververen i Tiden inden han har fanget Lavhævd, fremgaar til Overflødighed af Forskriften i J. L. I—42, hvorefter, naar Trætte opkommer mellem Sælger og Kjøber om Omfanget af den solgte og kjøbte Jord, og Kjøberen har faaet Lavhæd paa Jorden, »tha ma han vitæ. hin igen ther saldæ«. Men »skil them innæn thre wintær, tha ær thet til things witnæ; æn ær æi things witnæ til, tha worthær hin nærmær, thær saldæ, at wittæ«. Var i Strid med Reglen i J. L. I—37 en Ejendoms Overdragelse foregaaet udenfor Tinge, var derfor Erhververens Retsstilling ganske den samme, som naar i Skaane og Sjælland en Skjødning var iværksat udenfor Tinge. Med disse fra Landslovenes Vidnesbyrd hentede Slutninger om den sukcessive Udvikling af Skjødning paa Tinge stemmer ogsaa Brevenes Vidnesbyrd; Chr. Kjer: Overdragelse S. 54—55.

Vi finde herefter i Retsbrugen Skjødning iværksat i Kirke; S. R. D. IV S. 492; Codex Esrom. S. 166; Kloster; S. R. D. IV S. 527; for Biskoppen; Repert. Dipl. I S. 153; for Kapitlet; Avia Rip. S. 38; paa Landemode; (in synodo); Repert. Dipl. I S. 379; for en Forsamling af gejstlige og verdslige Herrer; Codex Esrom. S. 129; jfr S. 228; Avia Rip. S. 17; Dipl. A. M. I S. 155; m. fl.; for Kongen; Codex Esrom. S. 95; 96; 115; Kjbhvns Dipl. II S. 120; og paa Tinge; regelmæssig paa et saadant, hvorunder Ejendommen var beliggende; J. L. I—37; R. Dipl. I S. 243; S. R. D. VI S. 485; Chr. Kjær: Overdragelse S. 54; 55; som oftest paa en Flerhed af Ting; Rep. Dipl. I S. 249; 310: Scotavit coram placito Justitiario ducis W.; obligans se ad idem faciendum in placito Warwitsyssel, cum primo pacifice potest illuc ire requisitus; 336: scotaverunt in justitia regis, obligantes se ad scotandum in placito generali Ryngsted et provinciale Ryngsted Herred, quandocunque fuerint requisiti; 342: in placito regis justiciario scotavimus nos obligando, quod eadem bona in placito generali Wybergensi vel in placito sysælthing vel hæretthingh scotabimus, cum per eum vel nuntium ejus certum

fuerimus requisiti; 379 (scotatio) in placito generali Selandie, quam scotationem postmodum in synodo communi ratificans protestabar; Codex Esrom. S. 124: scotata primo apud monasterium de Esrom; secundo apud Slangethorp; Thryggæ hæræths thing; tercio in landsthyng Rinstadis; 429; jfr Chr. Kjær: Overdragelse S. 56.

Beviset for Skjødningen paa Tinge førtes ved Tingsvidne; oprindelig mundtlig; V. sj. L. III—11; senere skriftlig udfærdiget. I Kjøbstad og Land findes endnu omtalt, at Skjødet blev »stadfæstet« eller »stadig« meldt paa alle fire Tingbænke; Dipl. A. M. I S. 324; Cod. Esr. S. 233; S. R. D. VI S. 188; ligesom Kongen stadfæstede den for ham iværksatte Skjødning; Cod. Esr. S. 243; Rep. Dipl. I S. 324; 377; og Biskoppen gjorde det samme; Rep. Dipl. I S. 153. Endelig omtales endnu i Helsingør, at Skjøde Tønden blev drukken; Dipl. A. M. I S. 324; uden Tvivl svarende til Lidkjøb ved Salget.

Skjødningen foregik fra først af mundtlig; skriftlig Udfærdigelse desangaaende fremkom enkeltvis fra Knud den Helliges Tid; jfr Dipl. A. M. I S. 1; takket være de skriftkyndige Gejstliges Medvirkning særlig ved Overdragelser til Kirker og Klostre. Disse Udfærdigelser indskrænke sig dog gjennem lange Tider til Bevidnelser om, at en Skjødning er foregaaet; Dipl. A. M. I S. 36 (1174): super altare more terræ scotavit; et in civitate Lundensi coram me (rege) et multis optimatibus meis eundem scotationis modum sollempniter et devotissime spontaneæ voluntatis arbitrio iteravit; Avia Rip. S. 35 (1214); in pleno synodo astantibus multis tam clericis quam laicis jure, quod dicitur scøtningh, appropriavimus; S. 14 (1248) Noveritis, me dedisse et scotasse. Ne super scotatione facta super altari et in placito veniat in dubium, presentes litteras sigillis feci communiri; Codex Esrom. S. 119 (1250): assignans eis sub titulo legitimæ possessionis secundum omnem cursum juris et sollempnitatem, quæ in regno Daciæ pro lege solet observari. Avia Rip. S. 17 (1266): Scotationem verum predictam fecimus in pallio venerabilis patris episcopi; Codex Esrom. S. 121 (1274): in præsentia domini mei regis Danorum illustris Erici secundum consuetudinem et leges patriæ scotavi. S. 122 (1285): Sciant nos . . . dedisse assignasse ac legitimæ scotationi juxta leges patriæ tradidisse; Repert. Dipl. I S. 125 (1300): Notum facimus, nos vendidisse

ac in manus suas secundum consuetudinem legum regni Daciæ assignasse; S. 127 (1302): Noveritis, me per scotationem tradidisse; 218. Paa den anden Side hedder det dog allerede i Repert. Dipl. I S. 66 (1272): scotho; 69 (1277): prout scotaveram litera mea patenti; 82 (1285); Cod. Esr. S. 127 (1303): curiam meam dimitto, scoto et presentibus approprio perpetuo possidendam. Men skjønt altsaa fra det anførte Tidspunkt Ordet skjøde ogsaa anvendes paa den skriftlige Overdragelses Erklæring, og skjøndt man ikke lang Tid efter en enkelt Gang synes at have slaaet sig til Ro ved den; Repert. Dipl. I S. 353 (1347): absque omni alia scotatione possidenda; vedbliver dog den gamle Overdragelses Maade og den mundtlige Skjødningsform lige til Kristian V's Lovs Tid; Chr. Kjer: Overdragelse S. 41; Kjbhvns Dipl. IV. S. 283; 284; 293; 294; 296; 299; 797: vdi louglig thingsliud med haand oc mund schiødte oc aldeelis afhende; Panterettens Historie S. 228—229; og lige indtil den Tid finde vi ogsaa, som de anførte Steder vise, udfærdiget Tingsvidner om den mundtlige Skjødning samtidig med skriftlig Skjødning.

De skriftlige Skjøder affattedes indtil henved Aar 1400 paa Latin, fra hvilket Tidspunkt de begyndte at affattes paa Dansk; jfr Molbech & Petersen: Danske Diplomer; Codex Esrom. S. 193; O. Nielsen: Gl. j. Tingsvidner S. VII; Harsyssel Diplom. S. 22. Nedskrivningen skete paa Pergament, og dette vedblev at være Regel længe efter Papirets Opkomst; jfr mange Exempler i Kjøbenhavns Diplomatarium; dog saaledes, at man, som det lejlighedsvis omtales i Herredagsdomme fra Kristian IV's Tid, foreløbig nøjedes med at nedskrive Skjødet paa Papir, indtil det kunde blive udfærdiget paa Pergament; V. A. Secher: R. D. II S. 249. I Forordningerne om det trykte Papir 1 Oktbr og 28 Novbr 1660 omtales derfor endnu baade Skjøder paa Papir, hvoraf hvert Ark skal være stemplet til 2 Mark, og Skjøder paa Pergament til Taxt 2 Rdlr, medens Kjøbebreve stempledes til Taxt 1 Rdlr af hvert Tusinde, som Kjøbesummen androg.

Skjøderne have regelmæssig Form af aabne Breve; literæ patentes; Repert. Dipl. I S. 69; Codex Esrom. S. 175; idet Udstederen gjør vitterligt; eller lignende; at han har afhændet og hermed afhænder, skjøder og oplader m. v., hvorpaa følger Betegnelsen af Skjødningens Gjenstand, som Gaard, Mølle, Fiske-

dam o. s. v.; Fæstegaarde med Angivelse af Beboere og Afgifter; Kjøbstadgrunde med Angivelse af Beliggenhed og Alenmaal. Med Ejendommen følger i Reglen alt dens Tilliggende i Ager og Eng, Mark og Skov, Fægang og Fiskevand, Vaadt og Tørt, Intet undtaget i nogen Maade, ad alle fire Veje til Markeskjel o. s. v.; jfr ovfr S. 14 og 35. Er Skjødningen en Fuldbyrdelse af et Salg, fremhæves det dernæst, at Sælgeren har modtaget fuld Betaling, medens ved Mageskifte berettes, hvad han har faaet til Vederlag for det Gods, han skjøder; og ved Gaver, som oftest til Kirker og Klostre, regelmæssig fremhæves de til dem knyttede Vilkaar i Henseende til Underhold af Klostret, Begravelse, Messelæsning, Aartiders Begængelse m. m., hvorom der jævnlig udstedtes særligt Gjenbrev fra vedkommende kirkelige Stiftelses Side; Codex Esrom. S. 141; 145; Dueholms Dipl. S. 1 m. fl. Dernæst forpligter Afhænderen sig til at hjemle Erhververen eller hvem han vil overdrage det; Cod. Esr. S. 189; 196; S. R. D. VI S. 191; 192; appropriare; disbrigare; ordgrandgjøre; Rep. Dipl. I S. 211; Godset for hver Mands Tiltale, hvortil navnlig i senere Tider føjes en Angivelse af Vanhjemmelspligtens Indhold, i Reglen gaaende ud paa at skulle skaffe ligesaa godt og velbelejligt Gods inden en vedtaget Frist, som oftest 6 Uger; Codex Esrom. S. 246; jfr V. A. Secher: Rettertingsd. II S. 91; Skjøde Formularer i Helvaders Formularbog. I Skjøder til Kirker og Klostre vedføjes derhos hyppig Forbehold i Henseende til Overdragerens Besiddelse og Nydelse af Ejendommen sin Livstid uden eller mod en vis Afgift; Avia Rip. S. 13: hoc modo, ut in signum possessionis veræ adeptæ canonici percipiant anuatim dimidiam marcham denariorum, me, quoad vixero, more usufructuarii residuos fructus de ejsdem bonis recepturo; Arveret S. 122. Efter Omstændighederne tilføjes ogsaa i Skjøderne andre Forbehold, saasom af Servituter: Repert. Dipl. I S. 211: ita tamen, quod familia nostra in Byærghæ ad emendationem domorum et ligna cremabilia in ea silva habere debeat, sicut consueta fuerat ab antiquo; Codex Esrom. S. 120.

I visse Skjødeformularer findes dernæst ogsaa optaget Afkald paa Indsigelser i Henhold til Landslov, Kirkelov m. m.; Codex Esrom. S. 111; 127; 164; 166; Rep. Dipl. I S. 215; ligesom der i ældre Breve er tilføjet en udtrykkelig Omtale af de Vidner, som

have overværet Skjødningen; Codex Esrom. S. 107; 117; 130; 135. Avia Rip. S. 17; 19; 20. Dertil slutter sig endelig i alle Tilfælde en Angivelse af Stedet hvor, og Tiden, da Skjødet er udstedt. Skjøderne forsynedes med Udstederens ved Pergament Skjøderne vedhængende, paa Papirs Skjøderne paatrykte Segl; Kjbhvns Dipl. I S. 450; 547; forsaavidt han havde et saadant; i modsat Fald traadte en dertil ombedt Mands Segl i Stedet; Repert. Dipl. I S. 180; 209; 210; 290: Cum sigillum personale non habeo, sig. dom. Andreæ sacerdotis et sacristæ Roscildensis ecclesiæ ad petitionem meam est appensum; Codex Esrom. S. 171; 251. Undertiden tilføjes udtrykkelig, at Seglet er vedhængt med Udstederens Vilje og Vidskab; Codex Esrom. S. 199. Seglets Vedhængen var en nødvendig Betingelse for Brevets Gyldighed; K. Rosenvinge: Gl. d. D. III S. 10. Til Seglet føjedes i senere Tider ogsaa Udstederens Underskrift; jfr Kjbhvns Dipl. I S. 450; 557; Helvaders Formularbog; og til hans Segl og Underskrift som oftest andre gode Mænds Segl og Underskrifter; jfr dog Codex Esrom. S. 126; 127; 175; 177; som han kjærligen dertil havde ombedet, være sig Skjødevidners; Codex Esrom. S. 117; 223; 260; Rip. Dipl. I S. eller Ægtefælles, Slægtninges eller Besvogredes eller Arvingers; Codex Esrom. S. 101; 121; 130; 135; 148; 260; Kjbhvns Dipl. I S. 558; eller Venners; Codex Esrom. S. 169; eller ansete Mænds; Codex Esrom. S. 203; m. fl.; som ved deres Besegling bevidnede og bekræftede Overdragelsens Iværksættelse. Med Skjødet overleveredes tillige ældre Adkomstbreve; Codex Esrom. S. 205; 219; Rep. Dipl. I S. 97.

Medens nu disse skriftlige Skjøder fra først af fulgte som Bevidnelser med; Repert. Dipl. I S. 202; 218; eller efter Skjødnings Akten, blev Forholdet senere hen det, at de udstedtes først og indeholdt et udtrykkeligt Tilsagn om, at Skjødningen skulde iværksættes senere; Repert. Dipl. I S. 215 (1321); Codex Esrom. S. 164: »per me vel heredes meos in predicto festo beati Michaelis in placito Holmbohæreth juxta patriæ consuetudinem predicti monasterii fratribus scotanda et in manus assignanda«. Det skriftlige Skjøde, forsaavidt det ikke tinglæstes; Rep. Dipl. I S. 346; var da et Hjemmekjøb; jfr Dueholms Dipl. S. 85—86; hvor der ved Aar 1457 anføres et saadant aabent Brev, hvori Udstederen erklærer at have solgt og skjødet, sælge og skjøde m. m., og derpaa siges: »Effther thenne hiemkøb,

tha bleff thenne same gardt lawebødhit och skott til tinghe«, hvorpaa følger Tingsvidne om Skjødningen; S. 96: frii hiemkiøb. Rimeligt er det nu, at man i Tidens Løb, eftersom de aabne beseglede Breve fik en stigende Betydning i Retslivet, har ladet sig nøje med dem og undladt Skjødnings Akten, saaledes som det utvivlsomt skete for Pantsætningens Vedkommende; og Retsbrugen synes henimod Slutningen af det 15de Aarhundrede at have anset saadant Hjemmekjøb for tilstrækkeligt til Ejendomrettens Overførelse; thi det hedder i en Viborg Landstingsdom af 1487 i en Sag angaaende Retten til pantsat Gods: »Effther thet gotz var ey igen løsth innen then tiidh, som thet breff førsth paarører, tha er thet ey panth, men hemmekiøb; och effther righens raad haffwer nw fundhen all hemmekiøb with makth, tha bør thett forde hemmekiøb och ath bliffwe with makth« etc.[1]) Men det vil ses,

---

[1]) 386. Niss Lawsen af Nielsbye Gaard hans Pante-Obligation af 1426 blev ved Landstinget læst, og Pantet dømt Capitelet til Eyendom, fordj det ey er løst i rette Tiid. Dat: Løverdag effter Assumptionis Mariæ 1487.

Anders Cristiernssen, Landzdommer i Nør Juthlandh, och Niels Swiffuer, Landztinghører same sted, giører vitherlicht alle, ath Aar effter Gutz byrdh MCDLXXXVII then Løverdagh nesth effther wor Frwe Dagh assumptionis paa Wigborigh Landztingh var skicketh hetherligh man Hr: Atzer Jenssen, Canicke i Ribe, och lodh løse et Pergementz Breff met VII henghendes Insigle, wforderffweth i alle madhe, ludendes Ordh fraa Ordh, som her effther staar: Alle men, thette breff see eller hører læses, hilser iegh Nisz Lawssen aff Nielsby ewinneligh meth Guth, och kwndgiører iegh alle men, nw ære och komme sculendes, met thette mith obne breff, ath iegh wetherkenner migh och myne arffwinge skyldugh at wære Anders Jenssen Skeel och hans Arffwinge Hundreth lødik mark, som i Lubke och Hamborgh ære gæffwe och gænghe uthen all Hielperethe, ffore huilke forde Penninge iegh och myne arffwinge (alth mith) tiil Panth sætther Anders Jenssen och hans Arffwinge alth mith Gotz i Ostrup Soghen, liggendes i Molt Herreth och i Gøring Herreth, othæ och bygdh, swo som han nw haffwer i hans haffwendes wæræ, Aggher och Ængh, Skoff och Fiskewatn, waath och tywrth, och intet undhtaghet, oc ythermere all hans Rettigheeth, hwar thet spøries i then Soghn, i hwar thet helsth liggher, huilketh Gotz migh Nis Lawssen er tiilkommeth antigh meth arff, meth Kiøb eller meth Panthe, met swodanth wilkore haffth i melle ossz, ath løssz iegh, forde Nis Lawssen, eller myne arffwinge thet forde Gotz icke aff Anders Jenssen eller hans Arffwinge innen the neste fire Aar efftherkommendes, tha skøther iegh och myne arffwinge, sælier oc uplather met frii Wilie Anders Jenssen oc hans Arffwinge thet forde Gotz for the forde Penninge. Item ware

at det Pantebrev af Aar 1426, hvorom der er Tale i denne Dom er udstedt af en adelig Pantsætter til en adelig Panthaver; og det er da meget rimeligt, at Rigens Raads paaberaabte Dom kun har angaaet adelige Personers Skjøde i Kraft af den anerkjendte strenge Forpligtelse for Adelen til at holde Brev og Segl. Eftersom det nemlig erkjendtes at være en Æressag for Adelige at gjøre dette, maatte det blive en naturlig Følge heraf, at ogsaa Adeliges skriftlige Overdragelses Breve erkjendtes for gyldige; og muligen derfor ogsaa de i Rosenvinges Gl. d. D. III S. 9 omtalte Privilegier for den fyenske Adel, der ses at indeholde Bestemmelser om aabne Breves Gyldighed, og som netop kunne skrive sig fra Kong Hans's Tid, paa hvilken Hjemmekjøb siges at være kjendt ved Magt, have medført den Forret for Adelen, som senere findes udtrykkelig anerkjendt i Reces 1547 Art. 30 og 1558 Art. 49, at »enhver Adelsmand maa sit Gods baade sælge og skjøde med sit Brev og gode Mænds Vidnesbyrd; V. A. Secher: Rettertingsd. II S. 432; endog det ikke bliver lovbuden, dog at det sælges til frit Folk og til ingen

---

thet swo, ath iegh eller myne arffwinge wii løse thet forde Gotz, som forscreffwet ær, tha scal athwares tre tingh fore Myth-Sommer och løses Sancti Michels Dag nesth effther kommendes, och Penninge uthgiffwes i Ribe paa en fælich Stedh. Item tilbyndher iegh migh och myne arffwinge frii och frelsse Anders Jenssen och hans Arffwinge thet forde Gotz aff hwer mantz aatale aff rette, och inghen Skyldh affslaaes i Howeth-Gialdh. In cujus rei tutelam firmiorem sigillum meum una cum sigillis plurimorum fidedignorum, videlicet Domini Cantoris Ripensis, Domini Olaui, Officialis Domini Episcopi Ripensis Jelling Sysel, Kanuti Steen armigeri, Petri Nicolai Consulis, Nicolai Therberni, Magni Nicolai et Asceri Smith, presentibus extat coappensum. Datum anno Domini MCDXXVI crastino corporis Christi et cetera. Och spurde om thet Gotz, som same breff paaludher, bør nw ath wære kiøb eller Panth effther same breffs Lüdelsse wilkør och Datum. Tha sagde wii swo for Rette, ath effther thet Gotz war ey ighen løsth innen then tiidh, som thet breff førsth paarører, tha er thet ey Panth, men Hemmekiøb, och effther Righens Raad haffwer fwndhen all Hemmekiøb with makth, tha bør thette forde Hemmekiøb och ath bliffwe with makth och Capitell i Ribe forde Gotz ath haffwe, nyde, brwge och beholde i alle made, som thet er forde Capitell paa kommeth meth Rette. In cujus rei testimonium sigilla nostra presentibus sunt appensa. Datum anno, die, loco et tempore presignatis.

(Rigsarkivet: Documenta antiqva dioecesis Ripensis ab anno 1236. Jussu regio exarata a Davide Grønlund.)

anden«. Her hjemles altsaa adelige Ejere ikke blot Fritagelse for Lovbydelse men ogsaa for at skjøde paa Tinge, idet de kunne »sælge og skjøde (deres frie Jordegods) med Brev og Segl og gode Mænds Vidnesbyrd«; jfr Chr. Kjær: Overdragelse S. 89 flg. For at afværge svigagtig Antedatering blev det saa ved Fdg 26 Avg. 1622; jfr Reces 1643 II—2—5 bestemt, at alle Skjøder, som udstedtes til Adelige, skulde læses og paaskrives til næste eller andet Landsting i den Provinds, i hvilken de vare daterede; jfr dog Fdg 1 Juli 1623 § 9, der ved Pantsætning kræver Læsning ved Landstinget, hvorunder Godset ligger, til Annammelse. Naar kun nævnes Skjøder til Adelige, vil det sige det samme som Skjøder paa frit Jordegods, hvilket kun Adelige kunde eje. Kjøbstadgaarde vedblev ogsaa Adelen at maatte skjøde paa vanlig Vis; Kjbhvns Dipl. I S. 467; V. A. Secher: Rettertingsd. II S. 395. I H. D. D. 8 Maj 1640 (utrykt) bemærker Appellanten Goridtz Svendtzen, »at Kjøbstedgoedtz, hvilcken Addelen allene eyer och tillkommer, løesoere for deris Personer er, och icke ehr for privat Stand, anseende at en Addelsmand wed hansz eget Skjøedebreff uden paafølgende schoede til Thinge hans Goedtz, naar och till huem hannem lyster, maa och kand afhende, huilchet wfri mand ey gjøre kand, meden effther Jydske Loug I—37 paa det Herridtzis-, Syszell- eller Landtzting, hvorudi den selgende Jord der liggendis, endelig schall schiødis, hvoraff han formeente klarlig schall kunde sees, at Kjøbstedgoedtz ey widere end for adelige stand løesøre at were kan hedentyes och forstaas, Borger eller Bønder i ingenn maader wedkommende«. Mandens Opfattelse af Grunden til, at Kjøbstadgods er Løsøre, er aabenbart urigtig, og Dommen statuerer ogsaa, at det ikke behøver at lovbydes selv ved Salg af og til Borgerlige; men Anerkjendelsen af Adeliges Beføjelse til at overdrage uden Skjødning viser sig at være trængt ind i den almindelige Retsbevidsthed.

Bortset fra Overdragelse af adeligt Gods vedblev derimod Skjødning paa Tinge at være den regelmæssige Overdragelses Form af Ejendomsret over faste Ejendomme. Blandt Kjøbstad Retterne indskrænkede Sk. Birkeret Art. 1 sig til at give den ovfr S. 69 anførte Regel om Skjødning hjemme ved Døren, men Ribe Stadsret Art. 57 indeholder det almindelige Paabud: Omnes

terræ civium nostrorum extra civitatem et infra scotandæ sunt in communi placito advocato et consulibus presentibus, medens Flensborg Stadsret d. T. Art. 103; jfr l. T. Art. 16; indskrænker sig til at udtale, at Salg af forældreløse Børns Gods med Raadmænds og andre gode Mænds Raad paa Tinge skal være stadigt. Kjøbstædernes Brevbøger vise dog, at man i Retsbrugen vedblev at skjøde paa Tinge; ovfr S. 72; Repert. Dipl. I S. 52; 82. Imidlertid synes det, som om der kom den Tid, da man ialtfald paa sine Steder nøjedes med at udstede skriftlige Skjøder; Heise: Dipl. Viberg. S. 101 (1493); jfr derimod S. 65 (1479). H. D. D. 1537 kjendte dog i Henseende til Skjødning af et Jordstykke i Thisted, at »Skjøde, som hjemme gjøres, bør ingen Magt at have«; K. Rosenvinge: Gl. d. D. II S. X. Men ligefuldt synes man i Kjøbstæderne at være vedbleven med slige Hjemmekjøb. Derfor udkom Fdg 29 Juni 1553; D. Mag. V S. 253; Kanc. Brevb. 1551—55 S. 238, ved hvilken i Betragtning af, at Undersaatterne bleve bedragne derved, at Kjøbstad Gods, som de tilforhandlede sig, undertiden fandtes solgt to eller tre Gange tilforn, blev paabudt, at Afhændelse af Kjøbstad Gods skulde foregaa paa Byting eller Raadhus og siden klarligen indtegnes i Stadsbogen. Afhændelser, skete i Strid med dette Paabud, skulde ingen Magt have. Men da denne Forordning ikke blev efterlevet, ja endog overset af Lovgiveren selv; jfr Aab. Brev 24 Decbr 1572; 28 April 1577; Aubert: Den norske Obligationsret, sp. D. III S. 35; ialtfald for Pantebreves Vedkommende, udkom der under 22 Avg. 1580 en ny Forordning, der under Paakaldelse af de samme Grunde, som den førstnævnte Forordning forbød al hemmelig Skjødning af Kjøbstadjord, men derimod paabød, at Skjødningen skulde ske offentlig til Tinge med Tilføjelse, at den i modsat Fald skulde være død og magtesløs; Panterettens Historie S. 275; V. A. Secher: Rettertingsd. II S. 396; H. D. D. 1 Maj 1639 (utrykt); som anvender denne Forordning paa et Kjøbebrev = Kjøbekontrakt, der som utinglæst erklæres for ugyldigt overfor Sælgerens Arvinger. Hermed var altsaa det moderne Publicitets Princip ved Ejendoms Overdragelse indført i Henseende til Kjøbstad Jord. Naar vi ikke træffe tilsvarende Bestemmelser gjennemførte i Henseende til Bondejord, saa kan dette ikke forklares ved, at Paabudet var

upraktisk, fordi der fandtes saa lidt Selvejer Bondejord; thi i Henseende til Pantebreves Tinglæsning finde vi dog Regler givne desangaaende; men Grunden var uden Tvivl den, at man paa Landet blandt Bondealmuen, indenfor hvilken de aabne Breve ikke spillede samme Rolle som i Kjøbstæderne, vedblev at skjøde paa Tinge, og at Hjemmekjøb derfor ikke agtedes gyldige paa Landet; V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 33; II S. 396. Til at opretholde Skjødningen paa Tinge bidrog uden Tvivl ogsaa, at Lovbydelsen, som jo vedblev at være Pligt i Henseende til Bondejord, skulde foregaa paa Tinge; E. sj. L. III—2; Tords Art. 43; Kjbhvns Dipl. I S. 157; 469; Familieretten S. 101; og Skjødningen sattes da i naturlig Forbindelse dermed som en efter Lovbydelsen følgende Akt; O. Nielsen: Gl. j. Tingsvidner Reg. s. v. labøjn; Heise: Dipl. Viberg. S. 65; hvorfor Skjødning paa Tinge ogsaa for Adeliges Vedkommende bortfaldt sammen med Lovbydelsen. Dette er i god Overensstemmelse med, at Offentliggjørelses Grundsætningen mere og mere viser sig at være anerkjendt og gjennemført i Retsbrugen i Henseende til aabne Breves Gyldighed; V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 364, hvori Indstævnte siges at ville tilholde sig en Eng i Henhold til et Brev af en Bonde, og samme Bondes Navns Indtegnelse i en Jordebog, uanset, at »samme brefve skal verre nogen stue och benkebrefve och icke for Ting och Domb, som det sig burde, bekreftiget«. Men dette er da en helt ny Betydning af Skjødningen paa Tinge i Forhold til Tredjemand, forskjellig fra dens oprindelige Betydning som Bevismiddel imellem Parterne indbyrdes. I Kraft af denne Skjødningen paa Tinge fra først af alene tillagte Betydning kan det ogsaa alene forklares, at den bortfaldt for Overdragelse af frit Jordegods, medens saadant vilde have været vanskelig forklarligt, dersom Skjødning paa Tinge alt i 1487 havde været anset som nødvendig for Tredjemands Skyld.

Som ovenfor S. 71 omtalt førtes Beviset for Skjødningen paa Tinge efter Skriftens Anvendelse i Rettergang ved skriftlige Tingsvidner; men der var den Mangel ved dem, at de vare udsatte for at forkomme; Repert. Dipl. I S. 213. Mod denne Fare værgede man sig ved at lade tage Vidnesbyrd om deres Tilværelse, idet de frembares for Konge, Bisp eller Ting, som saa udstedte skriftlige beseglede Vidnesbyrd om, at de havde set og læst et

aabent, velbeseglet Brev, hvis Indhold var følgende; o. s. v. Fra Begyndelses Ordene: Testamur nos vidisse; fik da disse Bevidnelser Navn af Vidisser; men de kunde dog ikke erstatte Hovedbrevet, idet Retsbrugen opstillede den Regel: Med Vidisser kan man Gods forsvare, men ej Gods vinde; K. Rosenvinge: Gl. d. D. III S. 92; jfr S. 191; V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 266. Ved Siden af denne Ulempe for Skjødehaveren var det aabenbart en stor Vanskelighed for Tredjemand at faa sikker Kundskab om en stedfunden Skjødning, naar og saalænge der ikke fandtes Tingbøger, i hvilke de indtegnedes. I Kjøbenhavn findes en Raadstue og Tingbogs Førelse alt paabudt 1292; Kjbhvns Dipl. I S. 32; ligesom de vel ogsaa sædvansmæssig ere blevne indførte i andre Kjøbstæder, forinden Indførelsen af en Tingbog ved hvert Ting og en Raadstuebog paa hvert Raadhus blev paabudt ved Reces 1551 Art. 3; 1558 Art. 11; jfr Kristian II's g. L. Art. 42; Heise: Dipl. Viberg. S. VIII; Aab. Brev 29 Marts 1578; V. A. Secher: Rettertingsd. II S. 430. Recesserne paabyde ogsaa udtrykkelig, at Skjøder, som læses paa Tinge eller Raadhus, skulle antegnes i Bøgerne; og dette gjentages ved Fdg 29 Juni 1553, til hvilken Fdg 22 Avg. 1580 maa antages at henholde sig. En særlig Bog over tinglæste Breve førtes sædvansmæssig alt i Kjøbstæderne fra anden Halvdel af det 16de Aarhundrede; Aubert: Anf. V. S. 38; og ved Fdg 23 April 1632; jfr Reces 1643 II—15—11; indførtes en Pantebog for hver Jurisdiktion; men en tilsvarende Skjødebogs Førelse paabødes endnu ikke.

Ved Aab. Brev 24 Decbr 1572 til Aalborg paabødes det, at Skjødet skulde skrives af Byskriveren, og i H. D. D. 1 Maj 1639 (utrykt) udtales, at en lignende Vedtægt er gjældende i Kjøbenhavn. Sagsøgeren bemærker, at det ej skal kunne gjøres bevisligt nogen ærlig Mand at være forment at skrive enten Kjøbebreve, Skjøder, Haandskrifter eller andre vigtige Breve foruden deres Skrivers Konsens førend nu forleden Aar, de; B. & R.; det til Tinge have ladet forbyde; dog om Sligt med Kongens og Rigens Raads Bevilling sket er, paatvivles. Tilmed er samme Kjøbebrev skrevet af H. Hansen Lund, som da tjente Byfogden og fra Retten blev fordret af Parterne samme Brev at skrive. Men B. & R. dømme, eftersom den paa Kjøbet gjorte Kontrakt ej af eller hos den svorne Byskriver er skreven,

fast mindre til Tinge offentlig med Skjøde udi Kjøberens levende Live er stadfæstet, men ikkun et hjemmegjort Vinkel- og Bænke-*brev* er, og Aabent Brev 22 Avg. 1580 byder etc., bør det hjemmegjorte ulovlige Vinkelkjøb være ugyldigt. H. D. Dommen lyder: Efterdi samme Kjøb er ulovligt, bør B. & R.'s Dom ved Magt at blive. Men en tilsvarende almindelig Regel om Retsskriverens Eneret findes ikke. Derimod var det givet, at Skjødehaveren, naar han vilde lade sit Skjøde læse til Tinge, maatte stævne Udstederen til at paahøre Læsningen og Tingsvidnets Optagelse derom, hvis disse Handlinger skulde kunne paaberaabes som gyldige overfor ham.

I Forbindelse med Skjødningen finde vi dernæst i Breve og Tingsvidner omtalt en Indsættelse af Erhververen i den skjødede Ejendoms Besiddelse; S. R. D. IV S. 521; Rep. Dipl. I S. 190; sket i Tinghøringers Overværelse; Cod. Esr. S. 108; 150: Insuper etiam testamur, in eodem placito (Holmbohæret) fuisse specialiter nominatos et in auditores placitales coram omnibus deputatos ad introducendum prenominatos dominos et fratres de Esrom in predictorum bonorum corporalem possessionem. Hermed stemmer Ordbrugen i mange Skjødebreve, hvor Bemyndigelsen til at skjøde eller Erklæringer desangaaende umiddelbart følges af Udtryk, der hjemle en Ihændegivelse; Codex Esrom. S. 147: scotasse et in manus assignasse; S. 189: do et scoto ac ad perpetuam possessionem in presenti assigno; S. 196: scotavit alienavit et ad manus suas tradidit; m. fl.; Repert. Dipl. I S. 68; 125: vendidisse et in manus suas secundum consuetudinem legum regni Daciæ assignasse; S. 127: per scotationem tradidisse; S. 291: dedisse et scotasse, ponens eas in corporalem bonorum possessionem. Harsyssels Diplom S. 3 in manu supra majus altare . . . scotavit et . . . libere assignavit; Avia Rip. S. 39; K. Ancher: Saml. Skr. II S. 430. Der er heller ingen Grund til at antage, at Retsbrugen har gjort Undtagelse fra Reglen, hvor Skjødningen skete som Fuldbyrdelse af et Salg eller et Mageskifte; thi her kunde Erhververen ikke forventes at ville give Penge eller Gods fra sig uden mod at erhverve Besiddelsen af det skjødede Gods. Hertil kom yderligere den uheldige Stilling, hvori han kom i Henseende til Bevisretten ifølge Tords Art. 74: Item si aliquis placito bona sua alienaverit et ad annum eadem quiete

tenuerit, defendant ea sibi per juramenta cognatorum et precium receptum non exponat. Og paa den anden Side var Overdrageren interesseret i Besiddelsens Overgang derved, at det Offentlige forsaavidt angik Skatter og andre Ydelser af Ejendomme, holdt sig til Besidderen uden at bryde sig om Skjødehaveren som saadan; Abels Fdg Art. 2; jfr Kristoffers Art. 9: Item quicunque scotaverit bona sua alii, quamdiiu in illis resederit, teneatur ad plenum innæ. Det er ikke nogen Undtagelse fra Reglen, at vi i dette Forhold tidligen finde Exempler paa Besiddelsens Overførelse gjennem et Constitutum possessorium; Heise: Dipl. Viberg. S. 13, hvor Sælgeren fæster de skjødede Ejendomme af Kapitlet (1345). Men i Tidens Løb gjordes der derimod betydelige Undtagelser, hvor der var Tale om Gaver. Ganske vist var Skjødningen ogsaa her det oprindelige Symbol paa Ejendoms Raadighedens Overdragelse; thi ellers vilde selve dens sollemnitas have været helt uforstaaelig; jfr Pave Innocens's Brev til Ærkebiskop Absalon 1198; Dipl. Svec. I S. 133; hvori siges: cum hujus modi signum, quod scotatio dicitur, non tam factae donationis, quam traditæ possessionis sit evidens argumentum. Men det er i Arveretten S. 122 oplyst, hvorledes Skjødning jævnlig anvendtes ved Dødsgaver; S. R. D. VI S. 175; 180; og her kan man derfor ingenlunde gaa ud fra, at med selve Skjødningen tillige Besiddelsen overførtes; jfr Avia Ripensis S. 16: scotavimus (curiam) jure perpetuo post mortem nostram, si prolem de uxore nostra non habuerimus, ad usum episcoporum Ripensium devoluendam, Scotationem vero prædictam de predictis possessionibus fecimus in pallio episcopi; Rp. Dpl. I S. 76; D. A. M. I S. 217; m. fl. Sommetider forbeholdtes Besiddelsesretten ikke blot for Giverens men ogsaa for Kones ja Børns Livstid; S. R. D. VI S. 158; 173; 486; ja Giverinden forbeholdt sig endog i Trangstilfælde at sælge af Godset til Livets Ophold, blot med Forkjøbsret for Klostret; S. R. D. VIII S. 163; jfr ligeledes S. 222; m. fl.; og vi finde derfor ogsaa i Landslovene paa dette Punkt fremhævet en Sondring mellem at skjøde og give i Hænde. Særlig henvises saaledes til Fremstillingen i Familieretten af uægte Børns Kuldlysning af Faderen S. 93 flg. Det vil der ses, at man ogsaa her fra først af i Sk. L. III—16; V. sj. L. II—44; gik ud fra, at det, der skjødedes, skulde sælges Barnet i Hænde i dets levende Live; og Loven

gaar endog saa vidt udtrykkelig at frakjende et constitutum possessorium Gyldighed; »thæt ma oc æi dughæ slokæfrith børn til fæthrinis, at fathær callær sic haua waret brytia thæs«; etc.; men den yngre skaanske Ret ligesom de andre Landslove er gaaet bort fra denne strenge Fordring og har hjemlet Skjødning mortis causa, mod hvis Misbrug Værnet er søgt i en Begrændsning af Gavens Størrelse. Paa tilsvarende Vis er man naaet til i Almindelighed at frafalde Fordringen om Besiddelsens aktuelle Overgang ved Dødsgaver; jfr Arveretten S. 120; og det er derfor forklarligt, at D. L. 5—3—32 i Erindring om det fælles historiske Udspring af Skjødning inter vivos og mortis causa til Paabudet af, at Hus og Jord strax skal følge den, som de skjødt vorde, føjer Undtagelsen, med mindre Skjødet er et Testament, som først fuldbyrdes, naar Mand er død.

Om Bevisreglerne i Henseende til slige Overdragelser mortis causa henvises ligeledes til Arveretten S. 122. Der var jo især den Væsensforskjel, at Gave Modtagere, som ikke vare Besiddere, ikke kunde blive bevisberettigede ved at erhverve Lavhævd; jfr Arveretten S. 155; Ribe Stadsret Art. 57; Kristoffers Fdg Art. 9; G. A. A. B. V S. 14; hvorfor man ogsaa jævnlig finder truffet en Ordning, ifølge hvilken Besiddelsen strax skal være overført; jfr Arveretten S. 155; Repert. Dipl. I S. 65; hvor en Præst erklærer, at han i Anledning af Slægtninges Søgsmaal til Omstødelse af en Gave af Jordegods til St. Agnetes Kloster i Roeskilde for Retten har godtgjort, »(se) omnia, quæ ad dictam donationem et scotationem atque introductionem de jure et secundum leges terræ pertinebant, legitime peregisse; ligesom det ved andre Aftaler fremhæves, at Gavemodtagerens Besiddelse ikke skal være anfægtet ved dem; Repert. Dipl. I S. 196 (1317): Testamur, nos bona, quæ scotavimus monasterio (S. Agnetis) in concessu habere absque revocatione ad dies vitæ nostræ ex ipsarum (sororum) amicitia, nec poterit occasione istius honestatis per eas nobis factae circa bonorum plenariam possessionem eis calumpnia inferri; 221; m. fl.

Men det er klart, at deslige Ordninger, der vistnok som oftest vare trufne med Forholdet til Arvingerne for Øje, meget tidligt maatte fremkalde Spørgsmaalet om Sondringen mellem Livs- og Dødsgaver. Det gjaldt navnlig om, at ikke en virkelig

Dødsgave eller Gave fra Arvingerne iklædtes Skin af en Livsgave fra Arvelader selv; thi en saadan Iklædning medførte, at Arvingerne kunde paastaa Gavens Ugyldighed. Og Svaret paa det opstillede Spøgsmaal kom da i Retsbrugen til at lyde paa, at det afgjørende Skjelnemærke var, om Gaven alt i Giverens levende Live havde fulgt Erhververen eller ikke; thi kun i førstnævnte Fald anerkjendtes dens Gyldighed som Retshandel inter vivos; K. Rosenvinge: Gl. d. D. III S. 243; jfr S. 163; 194; 260; 294; IV S. 300; som godkjender et Gavebrev, fordi den skjænkede Gaard strax havde fulgt Skjødet, da Gavemodtageren havde oppebaaret Leje af Gaardens Beboer, skjøndt Giversken vedblivende havde havt Værelse og Natteleje paa Gaarden.

Men naar nu den Anskuelse er bleven gjort gjældende, at Reglen om, at Ejendommen skulde følge Skjødet for at dette kunde have Gyldighed som saadant, kun gjaldt i den heromhandlede Retning overfor Arvingerne; C. Torp: Besiddelse S. 131 flg.; jfr Tingsretten S. 304 flg.; da forholder dette sig ikke rigtigt. At Arvingerne kunde kræve det Skjøde, som Godset ikke havde fulgt i Overdragerens levende Live, erklæret ugyldigt, var kun en enkelt Anvendelse af den almindelige Grundsætning, at en Erhverver af en Ejendom trods stedfunden Skjødning til ham i Sammenstød med senere Retserhvervelser i den skjødede Ejendom, hidrørende fra Retshandeler med eller Retsforfølgninger mod samme Overdrager, ikke nød Retsbeskyttelse som Ejer, med mindre ogsaa den aktuelle Ejendomsraadighed, forsaavidt Overdrageren havde været Indehaver deraf, forinden den senere Retserhvervelse var bleven overført til Erhververen.

At Grundsætningen har denne almindelige Rækkevidde fremgaar af dens Formulering i Dommene, lydende paa, at »efter almindelige Domme udi alle Retthergang udgangen paa Laughæffder Skiødebreffue eller Panthebreffue ingen Magt at haffue, hvor Eyendom Heffd eller Besiddelse thennom icke fuldt haffd«. Og særlige Anvendelser af Sætningen møde vi i Sammenstød mellem Skjødninger og Indførsler; H. D. Dd. 31 Maj 1616 (utrykte):

»Och derhoesz berette forne Claus Morttenszøn (Fru E. Rostrups Sagfører), att forne Geertt Brysche nogenn thid forledenn siden haffde thill euindeligh

eyendomb soltt, schøtt oc aldeelis afhentt fraa sigh oc sine arffuinger oc thill forne hans høstrue moder frue Ellen Rostrup och hindes arffuinger forne hans høstruis frue Kierstine Sandbiergs fhedernegaardt Iszgaardt med ald desz thilliggendisz eigendomb oc rette thilliggelsze, huilckett schødebreff forne Claus Morttenszen nu for os wdi rette lagde, daterit Hadersleff dend 8. Januarij 1616, med forne Geertt Bryscbes segell oc egen haand wnderthegnitt, huilckett schødebreff thuende wore goede mend os elsch: Jurgen Friis thill Farschouff oc Jacob Krabbe thill Webnerszholm, wore mend oc thienere, med hannom thill witterlighed forszeglid oc wnderschreffuitt haffde som saeme schødebreff vdi sigh selff wittløfftigen formelder oc jndeholder. Och derhoes berette, att forne frue Elline Rostrup epter bemeltte hendes schøde och lougligh adkompst liudelsze haffde bekommitt gaardenn wdi possession oc dend 18. Januarij der nest epter haffde annammitt forne Jszgaardtz thienere, bønder, gaardmend, møller oc boelzmendt wdj forsuar, huilcke oc saeme thid wdi gottfolckis offuerurelsze hafuer thilsagt forne frue Ellinne Rostrups fuldmegtich deris thienniste epter forne Geertt Bryskes skøde oc følgebreffs liudelsze, huilckett hand oc med ett thingsuinde aff Molszherridtzthingh dend 27. Januarij 1616 wdgangen nu for osz beuiste. Och effter sligh leilighedt saatte forne Claus Morttenszønn paa bette frue Ellinne Rostrups wegnne wnderdannigst wdi rette, om forne Christoffer Nielszens oc Hans Nielszens jndførszell icke wor wlougligh giortt oc burde magtløs att were oc icke att komme forne frue Elline Rostrup emoed henndes louglige schøde, som hun aff rette eyere bekommidt hafde, thill hender eller schade wdi nogenn maade. Deremoed wdi rette lagdes os elsche: Christoffer Nielszens oc Hans Nielszøns schrifftlige oc med egenn hender vnderschreffne berettningh wdi huilckenn de lader anngiffue, att de haffuer jnndførtt forne Hans Schram wdi dett goedtz, hannom aff forne Geertt Brysche wor bebreffuitt, oc alleniste effterfultt forne Geertt Brysches egne wdgiffuenn breffue oc forpligter, formeentte sigh derudi ingenn wrett att haffue giortt och saatte wnderdannigst vdi rette, om de icke burde for denne forne frue Ellene Rostrups steffningh oc thiltalle quitt att were. Medt flere ordt dennom derom emellem wor.

Tha er forne Geertt Bryske icke møtt her for os eller nogenn paa hanns wegnne for hannom att suare, eller hannom lougligenn wndschylde wille, endogh beuistes med opschrifft paa steffningen hannom louglігenn hidsteffntt ad were.

Tha effterdi wij befinde, att forne Geertt Brysche icke haffuer werrett nogen lougmaall, forføllingh, eskningh eller domb offuergangen, saa hand icke kunde werrett megtich sitt goedtz att affhende, dend thid han haffuer sollt, skiøtt oc bebreffuitt hans høstrue moder frue Ellenne Rostrup Jszgaard oc goedtz med goede mendtz forszeilingh, som oc med hannum thill witterlighedt haffuer vnderschreffuett dennd 8. Januarij nest forleden; menn wii befinde, att forne Geertt Brysche thill dend thid szelff haffde saeme gaardt och goedtz wdi possession; dett och befindis, att saeme goedtz haffuer epter fuld skøden och dett endnu følger forne frue Ellenn Rostrup epter bemeltte hindis schøde och adkompst liudelsze, huilckett med ett thingsuinde saa well som och medt bøndernis egenn bekiendelsze, som haffuer sagt hinde deris thieniste, dend 18. Januarij bekrefftis; forne frue Ellen Rostrup oc med jndløste breffue, hun her

for rettenn fremblagde, beuiiste att haffue erlagt enn stoer summa penge paa saeme kiøb; och epterdi wii deremodt befinnde, att Christoffer Nielszønn oc Hanns Nielszønn epter Geertt Bryskes forpligt haffuer dendt 6. Februarij dernest epter jndførtt forne Hanns Skram vdi enn partt aff saeme Jsgaardtz goedtz, som frue Ellen Rostrup thend thid haffde vdj possession, førind de jnndførde forne Hans Skramb vdi saeme goedtz, da sagde wii derpaa saaledis aff for rette, at forne frue Ellenn Rostrups skiøde bør wed sin fulde magt bliffue, och forne Christoffer Nielszønn oc Hans Nielszøns jndførszell deremoed icke att komme hinde thill hinder eller skade vdi nogen maade. Och schall ingen kost oc thæringh giffuis for wor steffningh i denne sagh«.

»Effterdj wii befinde, att thet schiøde, som forne Geertt Brysche haffuer wdgiffueth thill forne frue Ellenn Raastrup er daterit dend 8. Januarij 1616, diszligeste dett skiøde, som hannd sin broder Thrude giffuitt haffuer, att werre daterit thennd 28. Januarij saeme aar, och wii deremod befinde, att dett goedtz, som forne Albrett Rostrup haffuer ladett annamme, icke er bleffuenn annammitt førinnd thend 1. och 2. Februarij der nest epter, wahnszchit forne frue Ellen Rostrup och Thrude Brysche thend thid haffde godtzitt wdi possession, da bør forne frue Ellenn Rostrup och Thrude Brysche for denne forne Albrett Rostrups steffningh och tiltalle quitt att were, och forne Albrett Rostrup igien att søge sinn rett oc oprettningh hoesz forne Geertt Brysche for huisz tiltalle hannd thill hannom kannd haffue wdi denne sagh. Och skall ingen kost och thærinngh giffuis for wor steffningh wdi denne sagh«

Endvidere gjælder samme Regel i Sammenstød mellem Skjøder og senere frivillige Overdragelser af Ejendomsrettigheder eller Panterettigheder i den skjødede Ejendom fra samme Overdrager; Panterettens Historie S. 246—248; V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 33; II S. 199.

Naar man har lagt Vægt paa, at den heromhandlede Sætning muligvis kunde være lempet ved Tinglæsnings Paabudet i Fdg 26 Avg. 1622, da skal derimod gjøres opmærksom paa H. D. D. 4 Juni 1577; K. Rosenvinge: Gl. d. D. III S. 302; i hvis Slutning det udtrykkelig fremhæves, at den skjænkede (Sigbrits) Gaard i Kjøbenhavn ikke blot er »skjødt og givet af Fru Birgitte Giøe«; men »och siden till Kiøpenhaffns Byeting Skiødt at vere udgangen«; og desuagtet tilføjes: »sammeledis att samme Gaardt haffuer fuldtt (Fru Birgitte Rosenkrands) epther samme hindis Skiøde« som medbestemmende Grund til, at samme Gaard bør følge Sagsøgeren »epther forne Fru B. G.'s Skiøde och Gaffuebreff, saa och epther thett Skiøde her till Kiøpenhaffns Byeting udgiffuitt er.

Selv hvor Skjødning er sket til Tinge, kommer det altsaa i Henseende til Skjødets Gyldighed yderligere an paa, om Ejendommen har fulgt Skjødet. Vel angaar denne Dom nu Forholdet overfor Arvingerne; men der er ingensomhelst Grund til at antage, at der i denne Retning skulde have gjort sig særlige Regler gjældende, og tilmed finde vi Reglen i ganske den samme Almindelighed, hvori Retsbrugen tidligere havde vedkjendt sig den, optaget i D. L. 5—3—32 i Fortsættelse af de nye Tinglæsnings Regler i D. L. 5—3—28 til 30.

Som foran S. 84 fremhævet, gjaldt den anførte Grundsætning om Nødvendigheden af, at Ejendom fulgte Erhververen som Betingelse for Skjødets Gyldighed, dog kun, hvor Overdrageren selv havde den i sin Besiddelse. Kun i saa Fald var der nemlig Fare for anden Mand, som ved vedblivende at se den hidtilværende Ejer som Indehaver af den aktuelle Ejendomsraadighed ogsaa maatte være opfordret til at afslutte Retshandler med eller rette Forfølgninger imod ham, og derfor var udsat for Skuffelse og Tab, dersom disse Handlinger ikke skulde anses som fuldgyldige.

Hvor derimod dette skuffende Raadighedsforhold ikke forelaa, stillede Forholdet sig anderledes, saasom hvor en Enke var forlenet med Ejendommen sin Livstid; jfr S. 48—49. I dette Tilfælde anerkjendte derfor ogsaa Retsbrugen, at en gyldig Skjødning kunde foregaa uden Annammelse; K. Rosenvinge: Gl. d. D. IV S. 188: eptherthi then lejlighedt icke herhoes findis, som hoes andre Skiøder, som ere macteløes dømpt, huor nogen haffuer skiøtt nogedt Guodtz och dog selff beholtt thett; V. A. Secher: Rettertingsd. II S. 170; 379. D. L. 5—3—32 i Slutningen har da ogsaa optaget denne Undtagelse i Henseende til det paa Livstid forlenede Gods, der ej, førend Mand er død, kan af den Kjøbende annammes; jfr Secher & Støchel: Forarbejder II S. 131; 374; hvilke Steder særlig oplyse, at Lovens Forfattere ikke kunne antages at have godkjendt det Synspunkt, at enhver Brugsbesiddelse udelukkede Erhververens borgerlige Besiddelse.

I Henseende til Spørgsmaalet om, hvad der udkrævedes til, at Ejendommen kunde siges at være fulgt Skjødet, henvises

særlig til de foran anførte Domme, af hvilke fremgaar, hvad der udkrævedes dertil, hvor Ejendommen var bortfæstet.

Den nye Ejer fik Følgebrev til Bonden, at han fremtidig skulde være ham hørig og lydig og svare ham sin Landgilde, hvorpaa Bonden tog den nye Herre eller hans Foged paa hans Vegne i Hand og i Vidners Overværelse lovede ham tro Tjeneste.

H. D. D. 31 Maj 1616 (utrykt):

»Dernest i rette lagde [Albrett Rostrup] thuende wore goede mendtz wnderschreffne kundschaff, som osz elsche: Hanns Stygge oc Erick Steenszønn haffuer med eigne hender wnderschreffuitt, huor udj de kiendis, att de dend første och annden Februarij sidst forleden epter Albrett Rostrups begieringh haffuer weritt offuerneerendis och hørtt, att hand haffuer ladett for sigh fordre Anders Søffrenszen i Thillerup, Per Jennszøn i Biørstrupe, Jens Farszen, Madts Huid ibd., Kield Nielszøn i Deeritt, Jens Laurszøn och Søffren Nielszøn, alle i Thued sogenn i Molsherritt, och ladett forne schadisløsbreff leesze for dennom. Da haffuer forne mend wdi forschreffne thuinde herremandtz neruerelsze racht Albrett Rostrup deris hender och thilsagt hannom deris thienniste, och jngen anndre att suare end forne Albrett Rostrup epter som saeme deris kundschaff widre formeltte.«

En tilsvarende Fremgangsmaade fulgtes, hvor en Kjøbstad-Ejendom var bortlejet, idet der ogsaa her udstedtes et Følgebrev til Lejerne, at de fremtidig skulde svare Afgiften til den nye Ejer. I H. D. D. 13 Juli 1624 (utrykt) hedder det: Dernest i rette lagdes forne frue Marren Juells wdgiffne føllgebreff, hun bemellte jomfrue Margrette Bille paa samme gaard giffuett haffde, jndehollendis, att Iffuer Marquorsen, borger och byefoget i Warde, som i samme hindis gaardt boede, schulle der effter werre jomfrue Margrette hørig och lydigh, giffue och giøre till hinder alld dend rettighedt, som hand aff samme gaard burde att giøre och diidt jndtill hinde giortt haffde«‹; etc.

Derimod fandt ingen Annammelse Sted, hvor den hidtilværende Ejer vedblev at staa i Forhold til Brugeren som Ejendomsbesidder, idet han oppebar Afgift af ham i eget Navn, selv om han saa havde forpligtet sig kontraktmæssig til at overlevere Skjødehaveren al den indkommende Indtægt; K. Rosenvinge: Gl. d. D. III S. 244. Et saadant dobbeltleddet Kontraktsforhold anerkjendtes saaledes ikke som et virkeligt Besiddelsesforhold.

At en Annammelse ogsaa kunde finde Sted, hvor den hidtilværende Ejer samtidig med at han bortsolgte og bortskjødede

sin Ejendom gik over til at blive Fæster af den; jfr Heise: Dipl. Viberg. S. 13; ovfr S. 81; maa anses for utvivlsomt; thi dette var jo et jævnligt mødende Forhold; jfr Statsretten S. 31; Aab. Brev 29 April 1580. En anden Sag er, at man efter Omstændighederne stillede strenge Fordringer til Anerkjendelse af Besiddelsens Overgang paa den nævnte Maade, saasom navnlig ved Gaver, hvor Mistanken om Bedragelighed overfor Arvingerne laa nær; jfr de ovfr S. 82 anførte Steder i Landslovene, som frakjende en Gave til Slegfredbarnet Gyldighed, naar Faderen beholder den som Bryde for Barnet, og derimod kræve, at Gaven skal sælges Barnet i Hænde. At Overdrageren efter Skjødningen vedblev at bruge Ejendommen ligesom tidligere for egen Regning, saa at Fogden aflagde Regnskab til ham, selv om Forholdet kun bestod indtil videre, medførte, at Ejendommen, saalænge dette Raadighedsforhold bestod, ikke kunde siges at have fulgt Erhververen; V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 33. Paa den anden Side erkjendtes en bortskjænket Gaard at have fulgt Skjødet, selv om der vedblivende indrømmedes Giverinden Værelse og Natteleje i Gaarden; K. Rosenvinge; Gl. d. D. III S. 300.

§ 16.

Afledte Erhvervelser (Slutning).

II. Exekutive Erhvervelser. De nærmere Regler om disse i Henseende til den formelle Fremgangsmaade ere fremstillede i Processen S. 163 flg.; men forsaavidt som de exekutive Handlinger ogsaa medførte en Ejendomserhvervelse, maa de tillige, ialtfald i Oversigt, omtales paa dette Sted.

Vi kunne da sondre mellem Selvtægtserhvervelser og processuelle Erhvervelser, og indenfor de sidste atter mellem Erhvervelser ved Dom, Erhvervelser ved Udlæg og Erhvervelser ved Indførsel, hvorved dog erindres, at disse forskjellige Erhvervelser i ikke faa Tilfælde gaa over i hinanden. Oprindelig blev der dernæst kun Spørgsmaal om Udlæg efter Dom, men i Tidens Løb kom ogsaa Spørgsmaalet om Udlæg til Kreditorer efter foregaaende Opbud og i Arvs og Gjældsfragaaelses Boer til at spille en betydelig Rolle.

Under Selvtægtserhvervelser maa henføres Erhvervelser ved Nam, forsaavidt som man gaar ud fra, at det private Nam begrundede en Ejendomsret, hvilket dog efter vor Opfattelse ej er Tilfældet; jfr Proces S. 141 flg. Derimod blev der Spørgsmaal om en Tagen til Ejendom ved Haandpant, efterat Pantsætningen ej længere lød paa, at Pantsætteren skulde beholde Pantet, naar Fordringen ej betaltes til Forfaldstid, men hans Ret derimod indskrænkedes til efter foregaaende Opbud at lade Pantet vurdere og derefter beholde det til Ejendom, forsaavidt det ikke løstes inden en af Tinget forelagt Frist. Her forudsatte Ejendomserhvervelsen altsaa Opbud og Vurdering, hvorefter den endnu var opløselig i den fastsatte Løsningsfrist; og endelig kom der endnu en Betingelse til, hvor Vurderingen udviste et Overskud, idet dette da maatte være betalt eller henlagt til Pantsætterens Raadighed. Derimod udkrævedes der fra først af ingen Dom til Ejendomsrettens Erhvervelse, men forsaavidt den søgtes, havde den kun Betydning som en Legitimation for den stedfundne Erhvervelse; Flensborg Stadsret l. T. Art. 53; d. T. Art. 31; Haderslev Stadsret Art. 26; det er først i Tiden henimod Kristian V's Lov, at der efter foregaaende Opbud og Vurdering erhvervedes en formelig Dom til Ejendom paa Pantet, og forsaavidt falder altsaa Haandpants Erhvervelse i Slutningen af Perioden ind under den følgende Slags Erhvervelser. Omvendt maa det siges, at Erhvervelse af underpantsatte faste Ejendomme ifølge det bogstavelige Indhold af Fdg 23 April 1632 var en Tagen til Ejendom efter forudgaaende Opbud og Vurdering ligesom ved Haandpant, og den derved hjemlede Erhvervelsesmaade hører altsaa strengt taget ind under den her omhandlede Slags. Panthaveren skulde nemlig kun tilbyde Ejeren, naar Forfaldstiden var kommen, at indløse Pantet inden 2 Maaneder. Skete det ikke, opkrævedes Vurderingsmænd til Underret og Landsting. Efter Vurderingen skulde det staa til Løsning indtil 2 Maaneders Dagen derefter, og løstes det ikke inden denne Frists Udløb, kunde Panthaveren beholde det til Ejendom mod at betale eller henlægge Overskudet. Trods denne Forordnings Ordlyd blev imidlertid Ejendoms Doms Erhvervelse paa Pantet i Retsbrugen det almindelige, og vi omtale derfor Erhvervelse af

Ejendomsret over underpantsatte faste Ejendomme under den næste Klasse.

Ejendomsrets Erhvervelse ved Dom fandt nemlig forholdsvis tidlig Sted ved faste Ejendomme, som vare givne i Pant. Ifølge det oprindelige Indhold af Pantsætningsakten var vel, forsaavidt der overhovedet blev Spørgsmaal om en Ejendoms Erhvervelse, Viljeserklæringen det ejendomsstiftende, idet ifølge den selve Ejendomsretten gik over paa Panthaveren, naar Fordringen ikke betaltes ved Forfaldstid, og den Dom, som derefter erhvervedes, havde da kun Betydning som en Legitimation af den stedfundne Erhvervelse; jfr Slesvig Stadsret Art. 43; Flensborg Stadsret 1. T. Art. 53; d. T. Art. 31; Haderslev Stadsret Art. 26. I Modsætning hertil finde vi derimod fra Slutningen af det 15de Aarhundrede Vidnesbyrd om en Forfølgning mod Pantet med forudgaaende Vurdering og efterfølgende Dom til Ejendom; jfr Panterettens Historie S. 395; og fra det 17de Aarhundredes Begyndelse finde vi tilsvarende Domme fra Landet, der tildømme Pantet til Ejendom efter forudgaaende Opsigelse af Fordringen og Løsnings Tilbud fra Panthaveren, som imidlertid ej er efterkommet, dog saaledes, at Pantet først skulde vurderes og derefter annammes til Ejendom efter Vurdering, saaledes at Ejendomsretten, hvor Vurderingen udviste et Overskud, først var erhvervet, naar Betaling eller Henlæggelse havde fundet Sted, hvortil Dommen endnu føjede en Løsningsfrist paa $^1/_2$ Aar eller efter 1632 paa 3 Maaneder, efter hvis Udløb altsaa Panthaverens Ejendomsret først blev endelig. Denne Forfølgningsmaade med Ejendoms Doms Erhvervelse vedblev ogsaa trods Bestemmelsen i Fdg 23 April 1632 at være den almindelig brugte og gik derfor ogsaa over i D. L. 5—7—11; jfr D. L. 5—7—12; der forlænger Løsningsfristen til Aar og Dag.

Ifølge Fdg 1 Juli 1623 § 9 maatte Panthaveren dernæst kun erhverve Dom paa Pantet til Ejendom efter Vurdering, selv om Forskrivningen lød paa, at han kunde beholde det uden en saadan, en Regel, som derimod ikke er optaget i Danske Lov. Denne Forfølgning mod Pantet stod ogsaa for Underpantets Vedkommende uafhængig af Pantsætterens Opbud; jfr Panterettens Historie S. 408.

Vi komme dernæst til Ejendomserhvervelse ved Udlæg af Fogden eller paa Skifte. Udlæg ved Ombudsmanden under Benævnelsen Nam for Bøder til Konge og Bonde findes omtalt i Landslovene; E. sj. L. II—51; J. L. II—52; Fdg 28 Decbr 1800; Sk. L. V—1; Andr. Sunesøn V—3; Tords Art. 82; L. Holberg: Dansk Rigslovgivning S. 207; og i Kjøbstadretterne og Gaardsretterne findes ogsaa omtalt Udlæg for selve Gjælden; Proces S. 163—164. Derimod kunde der ikke i Almindelighed gjøres Udlæg for Gjæld udenfor Kjøbstæderne; jfr dog Rp. Dpl. I S. 29; Proces S. 164; førend i Henhold til Fdg 8 Novbr 1527; Reces 1539 Art. 6; 1547 Art. 34; 1558 Art. 54; og kun hos en ufri Skyldner, naar han var bleven fordelt, og kun i hans Løsøre; Fogden med 2 eller 4 Mænd skulde da udvurdere Sagsøgeren Fyldest af »de beste Varer udi Boet«. Først ved Fdg 1 Juli 1623 Art. 5 blev det tilladt, hvis Løsøret ikke strakte til, ogsaa at tilvurdere Sagsøgeren Fyldest af Domfældtes Jord. Ogsaa Udlæg hos Adelige kunde derefter iværksattes af to Adelsmænd, ligesom Ridemænd plejede at gjøre, og det udlagte Jordegods kunde Landsdommeren tildømme Udlægshaveren til Ejendom, saafremt det ikke indløstes inden Aar og Dag; men en tilsvarende Indløsningsfrist hjemledes ikke i Henseende til ufri Jord eller overhovedet i Henseende til Løsøre.

Den anførte Fdg 1 Juli 1623 Art. 4 hjemler imidlertid endnu, at Landsdommerne ikke blot, naar der paa Gjælden er erhvervet kgl. Dom eller Afsigt ɔ: Kommissariers Afgjørelse; D. L. 1—5—27; men ogsaa om Gjælden kjendes rigtig eller vedgaas, paa Begjæring skulle tilforordne tvende gode Mænd af dens Stand, som gjør Udlægget, men bevilgede eller tilnævnte af den, som æsker Udlægget, der skulle taxere det, som tilbydes, være sig Løsøre eller Jordegods, som de ville forsvare. En saadan Annammelse af Jordegods fandt iøvrigt i Retsbrugen Sted allerede forinden denne Forordning, idet vedkommende Skyldner i Forskrivningen optog det Tilsagn, at Kreditor, hvis han ikke fyldestgjordes til vedtagen Tid, maatte annamme af hans Jordegods saameget, som kunde tilstrække til Gjældens Dækning.

H. D. D. 31 Maj 1616 (utrykt):

»Geertt Brysche haffuer sigh forpligted och schadiszløsze breff thill Albrett Rostrup for hans persoenn wdgiffuett, huorudinden hand sigh thillforpligted

haffuer att fli och forschaffe hannom eller hans arffuinger hans haand oc seigell igien thill neste forleden omslaugh anno 1616 och holde hannum och hans arffuinger dett schadeszløst i alle maader; men dersom saa scheede, att hannd eller hanns arffuinger icke bekom hans haand oc seigell igien thill forne thidt, och hannd eller hanns arffuinger der offuer kom thill nogenn maaningh, pendings wdgifft eller schade, bepligter forne Geert Brysche sigh och sine arffuinger wed adelige ære, goede thro och loffue, att hand da maa och schall haffue fuldmagt med 3 eller 4 wore goede mend wden ald widere eschning och maaningh eller tiltalle att annamme och annamme lade saa megitt aff forne Geertt Brysches eller hans hustrues jordegnodtz, saa hand kannd haffue schiell och fylliste och were well betald for sin schade, som hannd for forne løffter fangendis worder, oc saeme goedtz att nyde bruge oc beholde for sitt eigett, jndtill hannd aff forne Geertt Brysche eller hans arffuinger bliffuer fornøyett, thilfridtzstillett och welbetaltt dend første penninge med dend siste, och dend siste med dend første. Da epter forne Albrett Rostrup sin haand och seigell jcke thill forne thid igien bekom, medenns der offuer haffuer lid stor schade, som hannd formeentte med jndløste breffue och wdgiffuen beuiiszer nocksom wille beuisze, haffuer hand werett foraarsagitt epter saeme forne Geertt Brysches schadeszløszebreff oc for pligt wdi thuinde goede mendtz neruerelsze att jndtage nogen hans gaarde och goedtz paa Mols wdi wortt lannd Nørre Julland, ey anderledis sigh thill forszeett, ennd hannd jo epter forne schadisløszbreffs indhold schulle saeme gaarde och goedtz angerløsz niude och beholde, effter som bønderne, paa goedsitt er boendis, wdi de 2 goede mendtz neruerelsze haffuer ragt hannom sinn haand oc sagt hannom thienniste«.

Dette var altsaa nærmest et frivilligt Udlæg af Sagsøgte, en egentlig datio in solutum, og Fdg 1 Juli 1623 Art. 4 ordner kun nærmere Landsdommerens Medvirkning derved og tillige Betingelserne, hvorunder det gyldig kan ske, idet den, som gjør Udlægget, først maa fyldestgjøre den, som tilforn havde søgt ham for Gjæld eller Udlæg.

Ved de anførte Bestemmelser i Fdg. 1 Juli 1623 Art. 5 indskrænkedes Nødvendigheden af at ty til den tidligere brugte besværlige og bekostelige Indførsel i Gods ved Ridemænd efter Rettertingsdom; jfr Motiverne; der udtrykkelig fremhæve det Øjemed at fritage Sagsøgeren for at bruge Rigens Ret, efterdi mange ej ville gjøre Udlæg alene for at gjøre Sagsøgte Skade med Rigens Rets vidtløftige Proces. Om Fremgangsmaaden ved denne henvises til Processen S. 161; 164. Grundlaget for Retten i Tingen var selve den ved Ridemændene skete Indførsel i Godset; jfr en Beskrivelse af en slig Indførselsforretning fra Aar 1493 i D. Mag. III—4 S. 328. Den indførte Kreditor blev sat paa Gavlbænken i Huset, og Bonden paa Bolet fæstedes

af ham og sagde ham sin tro Tjeneste; Secher & Støchel: Forarbejder II S. 144. Efter Tords Art. 81, lat. Text, stod Jorden til Løsning for Ejeren eller hans Slægtninge i Løbet af 3 Aar. Løstes den ikke inden denne Frist, var den Udlægshaverens endelige Ejendom; jfr R. R. og D. 1621 Art. 52; Fdg 1 Juli 1623 Art. 5; Reces 1643 II—15—7; D. L. 5—6—2. I Retsbrugen nøjedes man dog ikke med denne Regel, men Trangen til at faa Forholdet endelig ordnet førte til den Fremgangsmaade, at man indstævnede Indførselen til Herredagen og da fik Dom paa, at Godset skulde følge den Indførte til Ejendom, hvis det ikke indløstes inden et halvt Aar; V. A. Secher: Rettertingsd. II S. 159; jfr D. L. 5—6—2, der har beholdt Indstævningen til Højesteret, men ikke Løsningsfristen.

Om Udlæg paa Skifte, der foregik mellem Arvingerne indbyrdes, henvises til Arveretten S. 44; jfr Suhm XIV S. 535; Heise: Dipl. Viberg. S. 15; Rep. Dipl. I S. 281; 339; og om Udlæg ved Opbud til Fdg 1 Juli 1623 Art. 1; jfr Reces 1643 II—15—1; der i det Hele taget indfører den Ordning med Godsets Vurdering og Kreditorernes Fyldestgjørelse efter Lodtrækning, som er fastholdt i de tilsvarende Bestemmelser i Danske Lov; jfr V. A. Secher: Rettertingsd. II S. 529, hvor alt forud en tilsvarende Ordning ses at være truffet. Om en Løsningsret blev der i dette Tilfælde ikke Spørgsmaal saa lidt som en Stadfæstelse af Udlægget ved Dom; men Ejendomsretten var strax erhvervet endelig under Forudsætning af, at Udlægget ikke underkjendtes ved højere Ret, eller Tredjemand vindicerede Godset; jfr V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 538; D. L. 5—6—1.

§ 17.

Extinktive Erhvervelser.

Hævd. Denne Erhvervelsesmaade findes ikke omtalt hverken i Skaanske Lov eller i de sjællandske Love, og forsaavidt som der i Slesvig Stadsret Art. 42; Flensborg Stadsret l. T. Art. 52; d. T. Art. 30; er Tale om, at den, der havde besiddet en Ejendom i Aar og Dag, kunde værge den med 12 jordegne

Borgere, da er herved kun tilsigtet en Forkortelse af den Lavhævdstermin, der andetsteds var 3 Aar; og Ribe Stadsret Art. 58 frembyder i saa Henseende den Ejendommelighed, at den paa tilsvarende Maade forkorter Lavhævdsterminen overfor Folk fra Byen til 1 Aar, medens den vedbliver at være 3 Aar overfor udenbys Folk. Af lignende Indhold er Kristoffers Fdg Art. 9, som til Bestemmelsen om, at en Mand, som har skjødet en anden Ejendom, men bliver hensiddende i den, dog skal svare Afgift deraf, føjer: si vero ab illis possessionibus exierit et per diem et annum alibi fuerit, qui scotationem accepit, eadem libere disponat. Derimod finde vi alt forinden Jyske Lovs Tid ved de kirkelige Domstole anvendt den romersk-kanoniske Rets Hævdsregler i den Retning, at kirkelige Stiftelser kunde erhverve Ejendom ved 30 Aars Hævd; S. R. D. VIII S. 220; 225; 230; Tidsskr. f. Retsvdskb 1892 S. 359. Paa den anden Side maatte man da selvfølgelig ogsaa anerkjende den tilsvarende Regel om Lægmands Ret til at hævde i 40 Aar fra Kirken; og skulde Kirken være sikker paa denne den romersk-kanoniske Erhvervsmaades almindelige og utvivlsomme Anvendelse, maatte den nødvendigvis optages i den borgerlige Lovgivning, hvilket efter det gode Forhold mellem Kirke og Stat under Valdemar Sejr ikke kunde holde synderlig haardt; og Biskop Gunner har sikkert ogsaa paa dette Punkt været Mellemmanden; Tidsskr. f. Retsv. S. 358--59; som har indført »den hellige Kirkes Lov«; S.R.D. VIII S. 3; i vor borgerlige Ret. J. L. I—44 bestemmer derfor, efter først at have ordnet Bevisreglerne i Jorddele mellem Kirke eller »Guds Hus«; Dueholms Dipl. S. 107; Æ. d. Æ. I S. 201; II S. 265; 266; og Bonde: »Hauær Bondæ hæfth a iordh firtiugh wintær i sin hæft, wær loghløs for kyrki; æn hauær kyrki i hæfth thretiugh wintær, wær loghløs for bondæ, of thæt stoth vkærth«. Naar altsaa henholdsvis Kirke og Bonde bevislig have besiddet en Ejendom henholdsvis i 30 og 40 Aar, saa bortfalder dermed enhver videre Bevisførelse. Dette er Betydningen af, at henholdsvis Kirken og Bonden under de anførte Betingelser erklæres for loghløse ɔ: fri for Bevisførelse. Derved adskiller altsaa de 30 og 40 Aars Hævd sig fra den treaarige Lavhævd; ved den sidste bliver Besidderen bevisberettiget; ved den første beholder han Ejendommen uden at føre videre Bevis end for den ukærte Besiddelse i Hævdstid; S. R. D. VIII S. 72. Denne

Hævd kaldtes senere Lovens Hævd; og skjøndt Reglen desangaaende efter Bogstaven kun gjaldt i et enkelt Forhold paa jysk Retsomraade; S. R. D. VIII S. 72; Heise: Dipl. Viberg. S. 209; O. Nielsen: Harsyssels Dipl. S. 78; Gl. j. Tingsvidner S. 18; udvidedes den dog ved Retsbrugen til at gjælde i andre Lande, og det ikke blot i kirkelige men ogsaa i rent verdslige Ejendoms Trætter; S. R. D. IV S. 348; 356; 358; Krag: Kristian III's Historie II S. 374; K Rosenvinge: Gl. d. D. I S. 9; II S. 72. Fra først af sattes den almindelige Hævdstid til 40 Aar; men Reces 1547 Art. 26; K. Rosenvinge: Gl. d. D. I S. 184; og 1558 Art. 50 mindskede Tidslængden til 20 Aar, hvorfor der i Domme ogsaa tales om Recessens (tyveaarige) i Modsætning til Lovens (tredive- og fyrgetyveaarige) Hævd; K. Rosenvinge: Gl. d. D. I S. 182; III S. 210; 299; IV S. 105; 293; V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 217; II S. 184. Beviset for denne Tids Besiddelse havde den, som paastod at have erhvervet Ejendomsret paa den Maade, at føre, i Reglen ved Tingsvidner af gamle Mænd; jfr de ovenfor anførte Diplom Samlinger; K. Rosenvinge: Gl. d. D. III S. 294; Harsyssels Dipl. S. 71; men naar Loven tillige krævede, at Besiddelsen i den Tid skulde have været »ukært«, var det Modparten, hvem Beviset for stedfunden Kære paahvilede, om end det selvfølgelig ogsaa stod den Hævdende frit for at føre Vidne paa, at ingen Kære havde fundet Sted; O. Nielsen: Gl. j. Tingsvidner S. 2; 14; 18; 98. Last og Kære maatte ske ved Paaklage af Forurettelsen og Indsigelse mod Besiddelsen til Tinge; K. Rosenvinge: Gl. d. D. I S. 184; IV S. 405; jfr E. sj. L. III—9; J. L. I—51: vtæn of han thighær oc thol for længi, thæt ær thre wintær u k æ r t h a t h i n g i; Rep. Dipl. I S. 243. Ligeledes var det Modpartens Sag at godtgjøre, at Besiddelsen i den lovbestemte Tid ikke havde været en Ejendomsbesiddelse. Dette, som forudsættes i Lovens Ord »loghløs« om den hævdende, er udtrykkelig angivet i Recessernes Affattelse; jfr Ordene: uden det bevises og befindes. Da den Hævdende altsaa, naar han havde bevist sine 30 eller 40 Aars Besiddelse uden Kære ifølge Jyske Lov var bevisfri, paahvilede det ham heller ikke at oplyse nogen anden Adkomst; og selv om det fra Modpartens Side oplystes, at hans Adkomst led af Mangler, idet Ejendommen f. Ex. var skjødet af en inhabil eller inkompetent Person, anfægtede dette ikke Hævdens Gyl-

dighed; Personret S. 35; K. Rosenvinge: Gl. d. D. I S. 184 IV S. 162; Panterettens Historie S. 103. Men var Adkomsten erhvervet ved Svig, f. Ex. et Kongebrev erhvervet ved vrang Undersvig, fordi en Arving havde fortiet en Medarvings Tilværelse; V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 193; berøvede dette Hævdsbesiddelsen sin Ejendomsret stiftende Virkning.

Frugterhvervelse. I det i S. R. D. VII S. 399 aftrykte Tingsvidne, optaget under Stridighederne mellem Kong Erik af Pommern og de holstenske Grever om Sønderjylland, omtales det allerede som gammel Ret, at den, hvem en fast Ejendom blev frakjendt, skulde tilsvare Sagsøgeren Frugterne fra den Tid, da Søgsmaalet blev anlagt; jfr K. Rosenvinge: Jyske Lov S. 493; 523; hvor Bemærkningen i Tords Tillægs Artikel 28; Thorsens Udgave S. 308—309; om, at Rigens Raad og Kejser Sigismund have givet denne Regel, naturlig forklares ved det Tidspunkt, da dens Tilværelse bevidnedes. Den optoges derefter i Rigens Ret; jfr D. Mag. III—1 S. 182, lydende paa, at den, der holder en anden Mand sit Gods for, Hus, Jord, Land og Slot, naar det fravindes ham, skal give Kost og Tæring og al Opbyrd, som han har oppebaaret fra den Tid, han deler paa hannem; og hvis de ikke kunne enes, skal Sagsøgeren fastsætte Erstatningens Beløb ved Ed. I Tingsvidnet siges det, at Besidderen i det mindste skal svare til Oppebørslen fra det paagjældende Tidspunkt »secundum leges regni«; men i Gjengivelsen i Tords Artikel og Rigens Ret er denne Begrændsning bortfalden, saa at Reglen derefter kun lyder paa, at Besidderen skal svare til Oppebørslen fra Paatalens Tid. Derved er Bestemmelsen gaaet over fra at paalægge Besidderen et Erstatningsansvar for Frugterne til at fastsætte en Begrændsning af Ansvaret til de efter Paatalen oppebaarne Frugter, overensstemmende med den gjældende Rets Regel i D. L. 5—5—4, og det er da fuldstændig ugrundet, naar Rosenvinge i Danske Magasin loc. cit. bemærker, at det synes, som om Bestemmelsen kun har været anvendt paa possessor malæ fidei; jfr derimod S. R. D. VIII S. 219 (1289). En Præst har i sit Testamente legeret Lygumkloster en Fæstegaard (colonia). Hertugen forbyder hans Arvinger at befatte sig med den; mandantes etiam dictis heredibus, ut si aliqua de dicta colonia post memoratam legationem medio tempora receperunt, infra XV dies

restituant cum emenda, jure nostro super hoc etiam non neglecto; Panterettens Historie S. 363 (1309), hvor Ejendommen tildømmes Vindikanten med Frugter og Indtægter fra den Tid, da Modparten først bemægtigede sig den; S. R. D. VI S. 498 (1317); adjudicamus fundum cum domibus adeo bonis secundum bonorum testimonium, sicut ipse A. (injustus possessor) ipsum dinoscitur recepisse et pleno jure pro anno quolibet, quo ipse dominus A ipsum dinoscitur occupasse; Rep. Dipl. I S. 59; 111; 420 (efter 1327): mandantes, ut fructus dictorum bonorum illegaliter perceptos infra 15 dies exponere non omittat; Arild Hvitfeldt I S. 320. Altsaa er det givet, at den ældste danske Rets Regel var, at Besidderen, hvem Ejendommen fravindiceredes, var fuldt ansvarlig for Frugterne, at den nyere Regel i den Skikkelse, som Retsbrugen har givet den, nødvendigvis maatte gjælde netop om den godtroende Besidder, og at Spørgsmaalet følgelig kun kunde være det, om den Begrændsning af Ansvaret, som den hjemlede, ogsaa kunde komme possessor malæ fidei tilgode, der ganske vist, som Rosenvinge rigtig fremhæver, er indbefattet under Affattelsens Ordlyd; jfr Ordene »hvis nogen holder anden Mand hans Gods for«, ligesom Tilfældet endnu er i D. L. 5—5—4; men til nærmere Belysning af den Undtagelse fra Reglen, som dog maatte gjøres i Henseende til den erstatningspligtige Besidder, yder Retsbrugen intet direkte Bidrag, og kun Analogien fra, hvad der ovenfor er bemærket om Beskaffenheden af den Besiddelse, der ikke kunde begrunde en Hævdserhvervelse, kan her komme i Betragtning.

Hittegods; affaræ fæ. Retten dertil tillægges i E. sj. L. III—54 Kongen, hvis det er fem Penninge værd, saafremt Ejeren ikke melder sig inden Aar og Dag; K. Rosenvinge: Gl. d. D. II S. 183; men om Driftefæ giver E. sj. L. III—55 ingen tilsvarende Regel, hvorimod den bestemmer, at Hitteren kan bruge og benytte det, efterat det forinden er lyst til Tinge og værdsat; men Tilføjelsen »til jamlangæ daghs« ɔ: i Aar og Dag, gjør det dog tvivlsomt, om ikke ogsaa her Kongens Ret dertil efter denne Termins Udløb er forudsat. I de andre Landslove findes derimod ingen tilsvarende Regler; J. L. II—112; 113; Sk. L. VII—12; Andr. Sunesøn VII—9; og D. L. 5—9—1 og 2 vise, at heller ikke i den senere Retsbrug Kongens Ret til Hittegods er bleven almindelig anerkjendt.

Strandet Gods. Naar det var skibbrudent Gods, hvor levende Folk fulgte med, var det dem tilladt at bjerge saameget, som de kunde selv og ved lejede Folk; Sk. L. VIII—2; Andr. Sunesøn VIII—2; E. sj. L. III—61; J. L. III—63; jfr Slesvig Stadsret Art. 55; Flensborg Stadsret l. T. Art. 70; d. T. Art. 88. Men opgives Bjergningen, indtræder Kongens Ret, dog med det Forbehold, at efter E. sj. L. III—61 Ejeren, hvis han er tilstede, kan bortgive eller bortsælge Resten. Om Bjergepligt og Bjergeløn for Kronens Lensmænd fra Kristian II's Tid se Statsretten S. 25—26; Sølov 9 Maj 1561 Art. 73; jfr 49. Om Straffen for at hindre Skibbrudne i at bjerge eller for at røve fra dem se J. L. III—63; Fdg 20 Marts 1282; 13 Marts 1304 Art. 12; Repert. Dipl. I S. 123; 222; Kristoffer II's Hdf. Art. 32; Valdemar III's Hdf. Art. 25; Kristian II's Hdf. Art. 24; Arild Hvitfeldt: Danmarks Riges Krønike S. 1172; Strafferetten S. 126.

Var det strandede Gods Vrag uden levende Folks Medfølge, paahvilede det Ombudsmanden at bjerge og gjemme det i Aar og Dag; hvis Ejeren ikke indfandt sig inden den Tid, tilfaldt det Kongen; dog synes det ifølge Sk. L. VIII—3 strax at være tilfaldet Kongen, hvis Ejeren var en Udenrigs Mand; Statsret S. 24.

Gods, der laa paa Havets Bund; Grondhegotz; behandledes efter de samme Regler som Danefæ; høghæ sylff; og strandet Gods; Schlyter: Skaane Lagen S. 234—235.

Den Kongen tilkommende Forstrandsret, i Kraft af hvilken han nød de foromtalte Rettigheder, overdrog han paa enkelte Steder til gejstlige Stiftelser; S. R. D. VI S. 395; (Læsø); (Thunø); Heise: Dipl. Viberg. S. 5; jfr 6; jfr derimod Avia Rip. S. 1; men Biskopperne tilegnede sig den uden videre; S. R. D. V S. 395; jfr dog Rp. Dpl. I S. 172; og efterat Adelen havde erhvervet al kongelig Ret paa deres Ejendomme, tilegnede de sig uden Tvivl ogsaa Forstrandsretten; Statsretten S. 24—25; D. K. Hdf. S. 46; Sølov 9 Maj 1561 Art. 73.

Tilbage staar endelig endnu paa dette Sted at undersøge det Spørgsmaal, om ikke vor ældre Ret kjendte Godtroenheds Erhvervelser. Her maa sondres imellem Erhvervelse af faste Ejendomme og Løsøre. For de førstes Vedkommende foreligger der intet særligt Materiale til Besvarelsen ud

over den Sætning, at Ingen kunde faa Adkomst uden af rette Ejer; ovfr S. 65; hvilken Sætning i Almindelighed maatte udelukke Godtroenheds Erhvervelsers Anerkjendelse. Mere tvivlsomt stillede Spørgsmaalet sig derimod i Tidens Løb med Hensyn til Løsøre. Det er givet, at Ejeren i Almindelighed kunde tilbagesøge Tingen, naar den ved en Forbrydelse f. Ex. Hærværk, Ran eller Tyveri var bleven berøvet ham, selv om Tyven havde solgt Tingen til en godtroende Erhverver; og denne Maade at miste Tingen paa var ubetinget i Datiden særlig praktisk, hvilket ogsaa Sk. L. VII—7; Andr. Sunesøn VII—4; gaa ud fra, idet de paalægge Ejeren, naar han vil tilbagesøge Tingen, at aflægge Ed paa, at den var rantaget eller tyvstjaalet. Dog kan det Spørgsmaal opkastes, om der ikke selv i dette Tilfælde anerkjendtes en godtroende Erhvervelse, naar den nuværende Besidder paastod, at han havde torvekjøbt den stjaalne Ting, dersom den var uforarbejdet. Til Støtte herfor kunde særlig paaberaabes Bestemmelserne i Sk. L. VII—8; Andr. Sunesøn VII—5. De paalægge nemlig kun Besidderen med Tylvtered at sværge paa, at han har erhvervet Tingen ved ret Torvekjøb; jfr Sk. Birkeret Art. 26, der dog tillige kræver to Vidner paa Kjøbet. Men hvis nu dette Bevis føres, hvad saa? Svaret derpaa kunde maaske synes at foreligge i Roeskilde Stadsret Art. 13; jfr Holbæk Stadsret Art. 30. Den oprindelige latinske Text har desværre en Lakune paa det afgjørende Sted; men de danske Oversættelser hjemle klart, at Kjøberen med Vidner og Tylvtered maa tilholde sig Tingen. Men selv om nu Roeskilde Stadsret maatte have opfattet Reglen paa denne Maade, er det utvivlsomt, at Landslovene have et andet Sigte med den. Deres Øjemed var Ejendomsrettens Betryggelse fremfor Omsætningens Lettelse. Derfor krævedes det af Besidderen, hvor en forarbejdet Ting eller et Husdyr var erhvervet ad Omsætnings Vejen, at han skulde gjøre Rede for, af hvem han havde erhvervet dem, og foruden Hjemlen endda have skaffet sig en Kautionist; Vin; for ham. Dog slap han for Tyvsstraf, selv om Vin eller Borgen ikke kunde skaffes til Veje, naar han kunde føre to Vidner paa, at han havde erhvervet Tingen ved ret Kjøb. Men hvor Talen var om uforarbejdede Ting, eller rettere Materialier til Forarbejdelse, kunde Erhververen slippe med at sælge Tylvtered uden

Vidner for, at han havde indkjøbt dem paa offentligt Torv. Dette hjemler Sk. L. VII—8; Andr. Sunesøn VII—5. At Reglen overalt i Landene end ikke var saa blid, fremgaar imidlertid af Sk. Birkeret Art. 26, der yderligere kræver to Vidners Nærværelse, og af J. L. II—93, der kræver Vidner paa, at Tingen var torvekjøbt, og desuden Lov for, at Besidderen ikke er Tyv eller Tyvs Medvider og ved sin Kjøber hverken levende eller død, hvorefter Følgen endda er, at han skal have »tapæth sit wærth« ɔ: udlevere Tingen uden at faa Kjøbesummen godtgjort. I denne strenge Regel gjør kun Slesvig Stadsret Art. 18 en Indskrænkning, idet den, naar Vindikanten har tilhjemlet sig Tingen med Vidner og Tylvtered, paalægger Besidderen med to Vidner og en halv Tylvter Ed at godtgjøre, at han har kjøbt den paa offentlig Torv og ikke er Tyv eller Tyvs Medvider. Derefter kan han med en halv Tylvter Ed beedige, hvormeget han har betalt for Tingen og saa faa Halvdelen deraf godtgjort. Men denne Bestemmelse var en af de tre, som Hertugen i den ham forelagte Flensborg Stadsret undtog fra Stadfæstelse; jfr Seidelin: Diplom. Flensb. S. 14; Thorsen: Stadsretter S. 119. I Henhold til disse Vidnesbyrd om Vidnernes og Tylvteredens Betydning som alene i Stand til at fri Besidderen fra Tyvssigtelse, tør man vistnok gaa ud fra, at det i hvert Fald ikke er i Overensstemmelse med den almindelige Ret, naar Roeskilde Stadsret vil lade den godtroende Erhverver tilholde sig stjaalne Koster med Vidner og Tylvtered. Da Bestemmelsen tilmed udtrykkelig kun angaar uforarbejdede Ting »cui empcioni non oportet exhibere testem, qui vulgariter dicitur win«, fremgaar deraf klart nok Bestemmelsens historiske Sigte og det absolut Umulige i at anerkjende en Godtroenheds Erhvervelse for uforarbejdede, men ikke for forarbejdede Ting, mellem hvilke Sondringen alt er begyndt at udviskes i J. L. II—93.

Naar J. L. II—70 dernæst giver en særlig Forskrift om, at den, der har laant eller lejet en lovfældt Mand Fæ eller andre Koster, ikke kan søge dem tilbage, hvis Manden beholder dem saalænge, at det kan forventes, at de ere hans egne, og de derefter borttages ved Nam, da viser denne Undtagelse netop, at Reglen var den, at man ogsaa kunde tilbagesøge Ting, som man selv

havde overgivet i en andens Værge, naar de ved Retsforfølgning vare fratagne denne.

Derimod have vi i Landslovene ingen Afgjørelse af det Spørgsmaal, om Tilbagesøgning ogsaa kunde finde Sted, naar den, hvem Ejeren havde betroet Tingen, begik Brud paa Tro og Love ved f. Ex. at sælge eller pantsætte den. Her var der selvfølgelig særegen Grund til i Omsætningens Interesse at gjøre Brud paa den strenge Følge af Ejendomsretten og anerkjende enten en extinktiv Erhvervelse eller dog en Indskrænkning i den strenge Tilbagesøgningsret, f. Ex. ved at paalægge Vindikanten at godtgjøre Besidderen Kjøbesummen. Dette Omsætningshensyn maatte særlig gjøre sig gjældende i Kjøbstæderne, som derhos vare under Indflydelse af den gjennem Hansestæderne tilførte tyske Retsopfattelse, og derefter finde vi ogsaa en Indskrænkning i Vindikationsretten anerkjendt med Hensyn til betroet Gods baade ved Kjøbenhavns Raadstueret 1590 og endnu senere ved Aarhus Raadstueret, som i 1668 anerkjendte en Pantsætning af laant Gods under udtrykkelig Henvisning til den Sætning, at Haand skal Haand faa, som er en Gjengivelse af den tyske Regel: »Hand muss Hand wahren«, ɔ: vedkommende Ejer maa selv passe paa, hvem han betror Tingen, og tage Skade for HJemgjæld, hvis den, hvem den er betroet, gjør Brud paa Tilliden; jfr Panterettens Historie S. 6. Men medens saaledes Omsætningshensynet gjorde sig gjældende som en Undtagelse i Kjøbstæderne, var den almindelige Regel, saaledes som den blev slaaet fast i Retsbrugen, den, at Ejeren havde en ubegrændset Vindikationsret. Dette anerkjendtes ved H. D. D. 4 Avg. 1590; K. Rosenvinge: Gl. d. D. IV S. 216; som baade underkjendte en Pantsætning af laant Gods og tillige en Frempantsætning af pantsat Gods udover Pantesummens oprindelige Beløb, netop under Henvisning til den almindelige Sætning, at ingen kan erhverve Ejendomsret uden af rette Ejer, en Sætning, som Retsbrugen havde anerkjendt og fastslaaet i Henseende til Erhvervelse af Lavhævd paa faste Ejendomme; jfr D. Mag. III—1 S. 202; og som nu Retsbrugen ogsaa gjennemførte i Henseende til Løsøre.

Som særlige Indskrænkninger i Tilbagesøgningsretten i vor ældre Ret, der dog ikke alle begrunde extinktiv Erhvervelse af

Ejendomsret, kunne derfor kun nævnes de, der indførtes ved Fdg 24 Juli 1660 om Trætter og Tvistigheder, som rejste sig fra sidste svenske Fejde; jfr Artt. 1 og 5; som ere Kilderne til D. L. 5—3—35, 36, 38.

§ 18.

Ejendomsrettens Indhold og Grændser.

Til Bestemmelse af Ejendomsrettens Begreb foreligger der ikke særlige Bidrag i vor ældre Ret, i hvilken man har forudsat Ordets Betydning som givet i Henhold til Datidens med Nutidens stemmende almindelige Forstaaelse deraf, saaledes at Ejendomsretten gav en Adgang til frit at raade over Tingen, saa langt som overhovedet Retsordenen hjemlede Enkeltmand saadan Raaden. Til umiddelbar Støtte for denne Sætning kan særlig henvises til Skjødebrevenes Indhold, der sige, at Erhververen skal have Ejendom pleno jure; jure perpetuo; nyde, bruge og beholde den til evindelig Eje; etc. Indenfor dette Rettens Omraade var Ejeren dernæst ogsaa udelukkende berettiget til at raade over Tingen; og naar andre tilegnede sig nogen Raadighed over den ved uden særlig Hjemmel, saasom Ejerens Samtykke, at hugge i Skovene, fiske i Vandene, opføre Bygninger paa Grundene, grave i dem eller lede Vand derover, etc., var det Retsbrud, som Haandfæstningerne og Lovene udtrykkelig forbyde særlig Kongen; Hdf. 1282 Art. 10; 1326 Art. 33; 1376 Art. 22; jfr J. L. I—57; E. sj. L. II—96; Sletvig Stadsret Art. 85; Flensborg Stadsret l. T. Art. 94; d. T. Art. 46; Privileg. 10 Juli 1317 Art. 4; Forbud 22 Febr 1341; jfr Rep. Dipl. I S. 141.

Paa den anden Side var der i Datiden som i Nutiden draget Grændser for Ejendomsrettens Udstrækning, dels af almindelig, dels af individuel Natur. Til de første hørte de offentlige Indskrænkninger, saasom navnlig Forpligtelsen til at skatte og ægte, der oprindelig paahvilede alle Grundejere, men senere i det Væsentlige indskrænkedes til Ejere af ufri Jord; Statsretten S. 62; 135. Dernæst finde vi ogsaa paa et enkelt Sted anerkjendt en Forpligtelse til for Almenvellets Skyld at afstaa sin Ejendom; Kjøbenhavns Stadsret 1254 Art. 15 bestemte nem-

lig, at ingen Grundejer maatte lægge Byens almindelige Vel Hindringer i Vejen i Henseende til at drage Grave og Veje; og naar Kommunen til Byens Gavn af nogen Borger begjærte Hus, Tømmer, Sten, Jern, Kalk eller lignende, saa skulde han være pligtig til at afgive saadant mod tilbørlig Erstatning under Straf af at miste Tingen og erlægge den dobbelte Værdi i Bøde; jfr Stadsret 1294 Art. 25; 1443 V—7; 8; Kong Kristoffers alm. Stadsret Artt. 44; 45; Kong Hans's Stadsret Art. 133.

Endvidere erindres de sociale Indskrænkninger, der skyldtes Hensynet til, at de forskjellige Stænder skulde bevare den Jord, hvoraf de en Gang vare komne i Besiddelse, henholdsvis Adel og Bondestand; jfr Statsretten S. 63—64. Deraf fulgte navnlig Indskrænkninger i Adgangen til at afhænde — men ikke pantsætte — Jorden og til at fastsætte Størrelsen af Landgilden paa Fæstejorden; jfr Statsretten S. 132 flg. Den der givne Begrundelse af Forbudet mod Landgildens Forhøjelse bestyrkes afgjort ved Kongebrev 10 Decbr 1603:

»Eptersom vi komme udi forfaring, at naar nogen jordeigne bunde her udi Koldinghus Len tilforhandler seg nogen jordeigne bundegoeds, skulle de dennom strax understaa paa samme gaard at forhiøge landgildet, hvorudofver Gaardene blifve forsatte och forderfvede med tiden oc de derpaa boe icke kunde afstedkomme at giøre os och kronen den egt, arbeide och anden rettighed deraf bøer och af arrilds tid tilforne giort och gangen er, da ville vi hermed stræengeligen och alfvorligen hafve forbudet alle jordeigne bønder her udi Koldinghus Len boendis, epter denne dag at att forhiøge skylden paa nogen de jordeigne bøndergaarde, dennom allerede tilhøre eller oc de sig herepter kiøbendis eller tilforhandlendis vorder videre, end som de af arrilds tid oc indtil denne dag udgifvet hafver«.

Paa Kjøbstadejendom hvilede efter Omstændighederne ogsaa Indskrænkninger; Statsretten S. 65; K. Rosenvinge: Gl. d. D. II S. 276; Heise: Dipl. Viberg. S. 246; 278; 286; Dueholms Dipl. S. 122; K. Rosenvinge: Gl. d. D. IV S. 149; jfr om en lignende Regel i Birk: S. R. D. VIII S. 229. Om Forbud mod Udstykning af Kjøbstadejendom se ovfr. S. 68; jfr Arveretten S. 118. Dertil komme endelig de familieretlige Indskrænkninger, der særlig fandt deres Udtryk i Lovbydelsespligten; jfr ovfr S. 66; Dueholms Dipl. S. 34; 86; S. R. D. VI S. 450; 485; 487; 506; 508.

Saa komme de individuelle Indskrænkninger, paalagte de enkelte Ejendomme i Kraft af Forbehold ved Overdragelsen, f. Ex. Afhændelsesforbud; Avia Rip. S. 16; eller Forkjøbsrettigheder; N. d. Mag. I S. 188; eller Lovbydelsespligt; Kjbhvns Dipl. I S. 469. Dertil slutter sig endelig Indskrænkninger i Kraft af de begrændsede tinglige Rettigheder, som ville blive omtalte nedenfor; og i Kraft af Retsforfølgninger til Bedste for Kreditorerne; jfr Personretten S. 25.

§ 19.

Ejendomsrettens Beskyttelse og Forfølgning med Hensyn til faste Ejendomme.

En Selvfølge er det, at Ejeren, forsaavidt han var Besidder af Tingen, kunde værge sig mod Angreb ved Nødværge; jfr ovfr S. 50; og at han dernæst var beskyttet ved Straffebestemmelser mod dem, der øvede retsstridige Ejendoms Indgreb; S. 103; Strafferet S. 68 flg.; S. 121 flg. Hvis Nogen derimod ad Rettens Vej angreb Ejerens Ret ved at anlægge Søgsmaal for at faa denne kjendt uberettiget til Ejendommen eller sig selv kjendt berettiget til en vis Raaden over den, havde Ejeren at forsvare sig; og med Reglerne om dette Forsvar korresponderede da fra den anden Side Reglerne angaaende Søgsmaalets Iværksættelse af den Ejer, der ikke selv var Besidder, men søgte sig sat i Besiddelse af en ham formentlig med Urette frakommen Ting. Ved Spørgsmaalet om dette Søgsmaals og Forsvars Ordning knytter Interessen sig som i hele vor ældre Proces fortrinsvis til Bevisreglerne; og vi maa da i Henseende til den nævnte Ordning sondre imellem, om Gjenstanden for Søgsmaalet er en fast Ejendom eller en Løsøre Gjenstand. Hvad de første angaar, vil det allerede af, hvad der er bemærket ovenfor om de frivillige Erhvervelser i levende Live fremgaa, hvorledes Bevisreglerne stillede sig i Henseende til dem. Naar ikke enhver Bevisførelse bortfaldt, fordi der forelaa Tingsvidne om Skjødningen fra Vindikanten til Besidderen, var Vindikanten berettiget til at føre Beviset for sin Ret til Tingen ved Tylvtered, og en Forandring heri indtraadte først, naar Erhververen havde besiddet Tingen i

3 Vintre og derved vundet Lavhævd; idet han saa blev berettiget til at værge Jorden ved Vidner og Tylvtered, hvilken Ed aflagdes paa Ejendommen i Overværelse af Tinghøringer; Rep. Dipl. I S. 131; E. sj. L. III—1; 3; 4; 6; 7; V. sj. L. III—8; J. L. I—41; hvorved dog mærkes den efter megen Vaklen vedtagne Undtagelse ifølge Skaanske Lov i det Tilfælde, at Overdrageren selv optraadte som Vindikant, idet Besidderen da strax kunde føre Ejendomsbeviset ved Skjødevidner og Tylvtered; Sk. L. IV—15; 17; Andr. Sunesøn IV—12; en Undtagelse, som imidlertid ej havde Gyldighed i de andre Lande, hvor Hovedreglen gjaldt aldeles undtagelsesfrit. Disse 3 Aar, der, hvor en Umyndigs Ejendom var bleven afhændet, dog først regnedes fra den Tid, da Manden var bleven myndig eller Pigen var bleven gift; jfr Sk. L. III—5; E. sj. L. III—6; J. L. I—41; havde da ogsaa Betydning i Henseende til Varigheden af Overdragerens Hjemmelspligt, idet han var pligtig til i bemeldte Tidsrum at hjemle Erhververen Ejendomsretten med Ed af Selvejerbønder eller i Jylland med Kjønsnævn; Sk. L. IV—15; Andr. Sunesøn IV—12; V. sj. L. III—8; E. sj. L. IV—30; 34; J. L. I—41. Men i Henseende til Hjemmelsmandens Stilling til Bevisførelsen foreligger ingen nærmere Udtalelse i Lovene, og man er derfor ej berettiget til at slutte videre, end at han havde Bevisretten under samme Betingelser som Overdrageren. Hvor Indehaveren havde erhvervet Ejendommen, ikke ved Afhændelse men ved Arv, indeholdes en Bestemmelse om Bevisforholdet i Sk. L. III—9; jfr Andr. Sunesøn IV—13; som gaar ud paa, at Sønnen var berettiget til at værge Alt, hvad Faderen havde havt i sin Besiddelse ulast og ukært indtil sin Dødsdag efter nok saa kort Tids egen Besiddelse med Tylvtered af Odelbønder. Men en tilsvarende Forskrift, der aabenbart var en særlig Begunstigelse for Arvingen, findes intetsteds i de andre Love, og her kan man derfor vistnok ikke gaa videre end til at antage, at Arvingen kunde medtage den Tid, i hvilken Arveladeren havde besiddet; jfr E. sj. L. III—8; hvor der tales om »Sagsøgeren eller hans Forældre som Ejere.

Af det Anførte vil fremgaa, at Spørgsmaalet om, hvem af de tvistende Parter der i Øjeblikket var Besidder, havde betydelig Interesse, særlig i Skaane, hvor allerede selve Besiddelsens

Erhvervelse gjorde Besidderen bevisberettiget overfor Afhænderen; og hermed stemmer det ogsaa, at vi i Skaane finde givet en Regel om, at Tvist om selve Besiddelses Forholdets Tilværelse afgjøres ved tolv Odelbønders Kjendelse; Sk. L. IV—17; jfr 7; Andr. Sunesøn IV—12; jfr 8; og en tilsvarende Regel gjaldt hvor Hævden paastodes at have været Ranshævd; jfr ovfr S. 45; Andr. Sunesøn IV—12: possessio minus legitima, der som saadan udelukkede fra Lavhævds Erhvervelse. Paa tilsvarende Vis maatte man vistnok afgjøre lignende Tvistigheder i andre Lande; V. sj. L. III—8; E. sj. L. III—38.

Beviset for Besiddelsens Varighed maatte Besidderen selv føre ved Tingsvidne; Dueholms Dipl. S. 18. Paastod Modparten, at Hævden ikke havde været ulast og ukært, maatte han regelmæssig selv føre Beviset for denne sin Paastand ved Tingsvidne, da Last og Kære jo maatte være givet paa Tinge; jfr S. 96; Rep. Dipl. I S. 243; S. R. D. VI S. 449.

Naar nu en Erhverver har opfyldt den Betingelse at have erhvervet Lavhævd, var han berettiget til i alle forekommende Søgsmaal at føre Bevis for sin Ejendomsret. Selvfølgelig maatte han give Møde under Sagen og gjøre sin Ret gjældende; thi ellers dømtes Modparten til at aflægge Ed paa sin Ejendomsret; Sk. L. IV—20; Andr. Sunesøn IV—16: swæriæ, at han ær ræther æghænde at the iorth; eller Besidderen havde simpelthen tabt Sagen; V. sj. L. III—10. Om Ejendomsretten stod jo Striden, og de tre Aars uanfægtede Besiddelse skabte da en saadan Formodning for den ene Part, at han blev bevisberettiget. Da denne Kjendsgjerning altsaa var en Betingelse for Edens Gyldighed og følgelig for hans Ret til at hævde den fortsatte Besiddelse, omfattedes den ogsaa af Edstemaet; Sk. L. IV—17: bithi sæ swa guth hiælpæ, at han fic af rætæ æghande oc han hauir hauít lagha hæfth ofna oc han a fore thy oc ængin annar man«; Andr. Sunesøn IV—12; se dominum declarare; quod a justo domino comparaverit terram illam, et quod eam tempore legitimo ad præscribendum possederit et idcirco eam solus ipse et non alius teneatur justo dominio retinere«. Men Eden paa den lovlige Adkomst til Ejendom er dog Hovedsagen; Andr. Sunesøn IV—12; Panterettens Hist. S. 500; og i senere Tiders Lavhævds Breve lyder derfor Eden ogsaa regelmæssig paa, at den Sværgende ikke kjender anden

at have Lod og Del i den indvordede Ejendom uden Gud i Himlen og ham selv og hans Arvinger; O. Nielsen: Gl. j. Tingsvidner S. 81. Besiddelses Temaet er indesluttet i Udtrykket, at han indvorder ɔ: indværger, erklærer sig berettiget til at værge den Jord, som hans Vandring har indesluttet.

I Overensstemmelse med, at Lavhævden kun hjemler en Bevisret, forudsætter Sk. L. IV—17; Andr. Sunesøn IV—12; V. sj. L. III—8; at Jorden kan gaa tabt, selv efter at Lavhævden er erhvervet, ikke blot fordi Beviset brister, men ogsaa fordi Besidderen ikke selv drister sig til at sværge paa sin lovlige Ret, »foræ þy, at þæn mate uranglikæ hafæ fangit, ær hanum saldæ, ok han uil æi mæþ mene uæriæ hanæ ok æi andri mæþ hanum«. For denne Mulighed, at Ejendom saaledes bliver Erhververen afvunden efter Lavhævdens Erhvervelse, gjælder da ogsaa Afhænderens materielle Hjemmelspligt. Deraf kommer Ordsproget, at »jorþ skal jorþo warþæ ællær men fore suæriæ«, thi »þæt skal sua undistandæ, at sithæn hin far lagha hæfth ofna oc gar hanum af hænde sithan, tha scal hin, ær hanum saldæ, ellær atær gialde ællær logh fore sæliæ, at han salde æi«.

Var Beviset brustent eller ikke forsøgt aflagt af den bevisberettigede Part, kunde Modparten med Tylvtered vindicere Ejendommen; Sk. L. IV—20; Andr. Sunesøn IV—12.

Naar Besidderen ved at erhverve Lavhævd var bleven bevisberettiget, havde det selvfølgelig Interesse for ham paa bindende Maade overfor alle og enhver at faa godtgjort, at dette forholdt sig saaledes, for at ikke i ethvert nyt Søgsmaal Bevisspørgsmaalet skulde kunne rejses og Bevis for Lavhævden derfor maatte føres paany. Han sikrede sig da en Gang for alle Beviset for denne sin Bevisberettigelse ved en processuel Fremgangsmaade, som kaldtes at »fange Lavhævd«; jfr D. Mag. III—1 S. 181; hvor Ordet Lavhævd fra at betegne selve det lovbestemte Besiddelsesforhold med tilhørende Bevisret er gaaet over til at betegne den processuelle Legitimation for Tilværelsen deraf; Dueholms Dipl. S. 110 (1438); O. Nielsen: Gl. j. Tingsv. S. 99 (1459); Heise: Dipl. Viberg. S. 45 (1461); S. R. D. VII S. 55 (1489); Harsyssel Dipl. S. 70 (1485) m. fl. Lavhævd nævnes i den gamle Rigens Ret Art. 8, hvor det overensstemmende

med foranstaaende Udvikling hedder, at det er Rigens Ret i Danmark, at ingen Mand kan faa Lavhævd paa Jordegods, det er Bygning eller Grund, uden han haver fanget det med Rette af Ejermanden, eftersom Loven derom udviser. Derimod behøvedes det ialtfald senere hen ikke til denne Lavhævds Erhvervelse, at Erhververen endnu var Ejendommens Besidder; K. Rosenvinge: Gl. d. D. I S. 11.

Fra først af tales ikke om nogen Stævning; men Reces 1547 Art. 14; 1551 Art. 16; 1558 Art. 27; siger, at Ingen skal efter denne Dag findes til Lavhævd uden hans Gjenpart fanger lovligt Varsel eller er selv til Vedermaals Ting.

Det efter Omstændighederne tvivlsomme Spørgsmaal, hvem der skulde agtes for Modpart, besvaredes i Retsbrugen derhen, at derunder indbefattedes de tilstødende Lodsejere; K. Rosenvinge: Gl. d. D. I S. 156; hvor en Lavhævd underkjendes, fordi de paagjældende Lodsejere ikke vare varslede til Forretningen. Hvad angaar den videre Fremgangsmaade, ses det ikke i noget af de mange Lavhævdsbreve, at Sagsøgeren ved Sagens Foretagelse i Retten har fremlagt sine Adkomster, men kun, at han har tilbudt sin Lavhævd første, anden og tredje Gang. Under Forudsætning af, at der mødte Indsigelse, udspandt sig da en almindelig Proces; men mødte Ingen, blev Lavhævden fæstet af Sagsøgeren og denne derpaa af Fogden og menige Herredsmænd funden til Lavhævd paa en bestemt Dag; Heise: Dipl. Viberg. S. 133; 189; 191; S. R. D. VIII S. 8. Derpaa udnævntes af Tinget to Lavhævds Høringer, som lovtidags ɔ: til lovbestemt Dag og Tid; Heise: Dipl. Viberg. S. 71; ikke i Helgstid, saasom Fasten; O. Nielsen: Gl. j. Tingsvidner S. 116; skulde være nærværende, se og høre, at Sagsøgeren selvtolvte med gode Mænd, Adelsmænd, Gejstlige og Selvejerbønder drog rundt langs Ejendommens Grændser og indværgede den ved at sværge den at være sit eller vedkommende Stiftelses rette Gods og Ejendom; Heise: Dipl. Viberg. S. 133; 189; O. Nielsen: Gl. j. Tingsv. passim. Dog maa mærkes, at der efter Omstændighederne gjøres Forbehold i Eden, ikke blot i Henseende til Lod og Del; O. Nielsen: Anf. V. S. 105; men ogsaa »vthen ther kan omme noghræ mæth gamle opnæ beseglet breffue« og gamle Lavhævder s. St. S. 104; Fyenske Aktstykker I S. 73. Lovhøringerne

mødte paa Tinge og bevidnede Omgangen og Edsaflæggelsen, hvorhos det efter Omstændighederne findes, at Lavhævden og Eden meldes stadig, fast og aldeles ved Magt, saalænge indtil den rygges efter Loven af Biskop og Bygdemænd; Heise: Dipl. Viberg. S. 70; 97; O. Nielsen: Gl. j. Tingsvidner; Regist. s. v. Lavhævd; Harsyssels Dipl. S. 71. Derom optages saa Tingsvidne af særlig dertil udmeldte Mænd i et af Tinget udstedt Brev, som kaldtes Lavhævdsbrev.

Om Biskops, senere Landsdommers, og bedste Bygdemænds og endelig Landsdommers Adgang til at underkjende Lavhævden se O. Nielsen: Gl. j. Tingsvidner og Heise: Dipl. Viberg. Regist. s. v. Bygdemænd; Biskop og Bygdemænd; Proces S. 13; 124. Den gjaldt dog ikke i Henseende til Lavhævder, som adelige Ejere havde svoret; thi disse skulde indstævnes til Underkjendelse for Kongen og Rigens Raad; D. K. Hdf. S. 136.

Forsaavidt Lavhævden angav Ejendommens Grændser, maatte Sandemænd og Nævninger ikke sværge imod den, saalænge den stod ved Magt; ovfr S. 11; 36; D. K. Hdf. S. 136. Heller ikke kunde senere erhvervede Lavhævdsbreve eller optagne Tingsvidner komme i Betragtning derimod; K. Rosenvinge: Gl. d. D. I S. 8; II S. 6; jfr dog V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 27. En anden Sag er, at, naar Lavhævden kun lød paa en Andel i en eller flere Byers Marker, stod Spørgsmaalet om Markeskjæls Fastsættelse uberørt deraf; K. Rosenvinge: Gl. d. D. III S. 245; ligesom vedblivende den i J. L. I—46 udtalte Regel gjaldt, at Lavhævd maatte opgives for Reb, naar den indvordede Mark ikke, som Ornum, var afmærket med Sten og Stabel; K. Rosenvinge: Gl. d. D. I S. 138; 240.

Lavhævdsbrevet indeholdt herefter en Legitimation for Indstævntes Ret til at føre Bevis for, at han var Ejer af den indenfor de i Brevet dragne Grændser indesluttede Ejendom. Men det efterlod den Usikkerhed, at der dog i hver ny Proces skulde føres et nyt Bevis, som kunde briste. Derfor gjaldt det for Ejeren, om han yderligere kunde sikre sig herimod ved overhovedet at fri sig for Nødvendigheden af en fortsat Bevisførelse. Dette opnaaedes ved den processuelle Forfølgning, som nu skal omhandles.

§ 20.

Forfølgning til Laas.

Denne er en videre Gjennemførelse af den Tanke, der ligger til Grund for Lavhædsproceduren: Sikring mod fremtidige Processer ved Erhvervelse af en Ejendoms Dom contra omnes. En saadan Dom kunde og kunde kun faas ved Kongens Retterting; thi det var en Rigens Ret, hvis Domsmyndighed omfattede hele Riget; Proces S. 127; og Øjemedets Opnaaelse ad den Vej maatte ligge saameget nærmere, som vi fra gammel Tid finde, at Kongen dømmer i Ejendomstrætter.

Et mærkeligt Vidnesbyrd derom foreligger alt udstedt af Biskop Absalon fra Aar 1177; Codex Esrom. S. 229; Indhyggerne af Farthusa Herred i Halland havde fremsat Krav paa Esrom Klosters Skove ved Motorp i Kong Valdemars Nærværelse paa Farthusa Marker. »Rex adjudicavit predictis fratribus et ceteris, qui prefatam villam et calumpniatas silvas in possessione habebant sacramento approbare, easdem silvas a justis possessoribus se adeptos fuisse et ipso sacramento præstito de jure easdem silvas in perpetuum debere absque ulla calumpnia possidere. Præstitum est sacramentum in presentia domini Kanuti regis et nostra, et præfatæ silvæ de jure ab ipso fratribus in perpetuum sunt adjudicatæ, omni calumpnia in posterum abjudicata; jfr Repert. Dipl. I S. 192; S. R. D. VI S. 497; 499. Efterat Kongens Retterting og Forfølgningen med Kongebreve var bleven anerkjendt som en forfatningsmæssig Ordning ved Haandfæstningen af 1282; Proces S. 125; D. K. Hdf. S. 37; udformedes der ogsaa til det anførte Øjemed den saakaldte Forfølgning til Laas. Den har betegnende nok udviklet sig ved Tillempning af den exekutive Forfølgning med Rigens Ret til Indførsel i faste Ejendomme; Proces S. 125 og 157.

At denne Forfølgning er den ældste, fremgaar med afgjort Tydelighed af den Form, som Bestemmelserne angaaende de 4 Kongebreve have i de herhen hørende Bestemmelser; Abels Forordning Art. 13; Kristoffers Art. 4; Hdf. 19 Marts 1282 Art. 3; 29 Juli 1282 Art. 4. Deres Formulering tyder overalt paa, at der

handles om Kongebreve, der give Paalæg, hvis Oversiddelse straffes; men herom er der ikke Tale i Henseende til Laasebreve. Vi maa altsaa tænke os Udviklingen saaledes, at Kongebrevene bleve benyttede overfor den, der skyldte en Gjæld, som han ikke kunde eller vilde betale. Her gik Forfølgningen efter Hdf. 29 Juli 1282 Art. 4 ud paa Udvurdering af hans Ejendom til Fyldestgjørelse for Kongens og Bondens Krav. Derfor udgik der fire Breve til Skyldneren om at betale og fire Breve til beskedne Mænd; viri discreti; om at udvurdere Sagsøgerens Fyldest; altsaa i alt fire Par Breve; jfr dog Rep. Dipl. I 332: bona pro tribus paribus literarum regalium per discretos adjudicata; hvorpaa endnu fulgte Mændenes Udvurderings Brev; Repert. Dipl. I S. 249; S. 375: pro 4 litteris regiis estimasse et dictam estimationem placito appropriasse; Godsets Lovbydelse paa tre Ting og endelig Kongens Stadfæstelsesbrev; Rep. Dipl. I S. 346 (1328). Hvorledes Fremgangsmaaden i Tidens Løb ændredes, vil ses af Processen S. 161, idet der senere kun blev Spørgsmaal om ét Ride- eller Indførselsbrev. Naar Nogen dernæst paastod sig ejendomsberettiget til en Ejendom, hvoraf en anden var i Besiddelse, var Fremgangsmaaden ganske den samme; der udstedtes fire Breve, som paalagde Besidderen at fravige Ejendommen, og fire Breve til viri discreti om at indføre ham in corporalem possessionem bonorum; Panterettens Historie S. 365 (1309); Suhm XII S. 358 (1323); Repert. Dipl. I S. 249 (1328); 275 (1334); P. H. har ulovligen solgt en Hustruen tilhørende Mølle uden at have Barn med hende; »nos dominæ Christinæ nunc relictæ dicti P. H. predictum molendinum, prout sibi per 4 literas nostras adjudicatum est, in cujus etiam corporalem possessionem per discretos introducta est, adjudicamus, scotationem cuicunque de eodem postmodum factam cassantes et huic causæ perpetuum silentium imponentes«; 348 (1347). Samme Fremgangsmaade fulgtes, naar en bestemt Person var optraadt med Krav paa Ejendommen og Besidderen derefter overfor ham søgte sin Ejendomsret anerkjendt ved Dom; Repert. Dipl. I S. 170: Ericus rex: terras, quas Somarus quondam monetarius noster Roscildendis a Christina Croks scotationis tytulo in placito Roscildensi obtinnit postmodum ultra 6 annos in sua possessione habuit et nunquam alienavit, Johanni filio suo per 4 litteras nostras postmodum ab impetitione Lan-

rencii Holæbæk adjudicatas, nullis nostris litteris per L. contra J. receptis in contrarium, eidem Johanni adjudicamus, Laurencio hac de causa sub amissione denariorum suorum perpetuum silentium imponentes; jfr Stadfæstelses Brevet og de 4 Dombreve Repert. Dipl. I S. 407, af hvilke sidste det første lyder: adjudicamus ab impetitione · Laurencii Holebek et alterius cujus cunque. Dertil sluttede sig saa kongelige Forbudsbreve, hvor Ejere i Almindelighed vare udsatte for Forurettelser, idet uvedkommende Personer huggede i deres Skove, fiskede i deres Vande o. s. v.; Repert. Dipl. I S. 101 (1293); jfr Dombreve paa samme Ejendom Rep. Dpl. I S. 198 (1317) og 211 (1320). Ved Siden deraf finde vi Beskyttelsesbreve for Klostre med særligt Hensyn til deres anfægtede Ejendomme og Paalæg til disses Beboere om at svare vedkommende Klostre deres Afgifter; Rep. Dpl. I S. 116—117 (1297). Slige Breve optage snart en Domsformular: adjudicamus; Rp. Dpl. I S. 104 (1294); og inddrages derefter i en almindelig Forfølgning til Dom; Rep. Dpl. I S. 234 (1326); S. 237: inhibemus jam secundo precipientes etc. Og saa naa vi endelig til det heromhandlede Tilfælde, hvor den, der var i Besiddelsen, fik sig Ejendommen tildømt overfor alle mulige fremtidige Angreb; Rp. Dpl. I S. 293: Gherardus, comes Holsatiæ (1338); S. 331: W. dux Jucie (1344); 425; S. R. D. IV S. 489; 490; 492; m. fl.

Medens vi allerede kjende Laasebreve paa Pant fra Aar 1316; Panterettens Historie S. 457; have vi først fundet Laasebreve paa Ejendom fra Aar 1329; Repert. Dipl. I S. 253; 293 (1338). At disse Breve ere tillempede fra Forfølgningen med Rigens Ret fremgaar til Overflod af, at der endnu i senere Tider tales om en Indførsel i Godset, skjøndt Sagsøgeren jo paa Forhaand havde det i sin Besiddelse, saa at Indførslen her var en ren Form; Repert. Dipl. I S. 253 (1344); Panterettens Historie S. 468 (1354); hvorfor vi heller ikke finde Indførslen nævnt i Laasebreve 1329 og 1338; Repert. Dipl. I S. 253; 293; og de ere bortfaldne i Forfølgningens endelige Ordning. Som Bestanddele af den udviklede Forfølgning til Laas maa dernæst foruden de 4 Domsbreve endnu mærkes det forudgaaende Stadfæstelsesbrev, hvorved Kongen godkjendte Adkomsten. Dette Brevs Fremkomst forklares naturligen ved, at Kongen jævnlig stad-

fæstede den for ham skete Skjødning; jfr ovfr S. 71; Repert. Dipl. I S. 66 (1272); 77 (1282); 163 (1312); 198 (1317): E. r.; in presentia nostra resignavit R. S. piscaturam Birkedam sanctimonalibus monast. S. Claræ; unde nos eis eam adjudicamus; inhibentes, ne quis in ipsa piscari præsumat sine Sanctim. concensu. S. 211 (1320): C. r. Ex quo A. S. in placito justiciario fratris nostri Erici resignavit Sanctim. monast. S. Claræ Roscildis piscaturam nomine Birkedam, prout in litteris dicti fratris nostri apertis continetur, nos eis eam adjudicamus, inhibentes, ne quis etc.; S. 377 (1350). Andre Overenskomsters Bekræftelse fik da undertiden tillige Form af en Dom; Repert. Dipl. I S. 84 (1297): Unde dictum et factum istud confirmamus, adjudicantes claustro tres partes de prato; S. R. D. VI S. 172. En tilsvarende Form møde vi derhos ogsaa ved tidligere Retserhvervelsers Bekræftelse; Repert. Dipl. I S. 103 (1293): Borgerne i Nakskov tager Kongen i sin Beskyttelse: ipsis pascua pecorum suorum, quæ tempore patris nostri villæ adjacere consuevit, cum campo Siegerseghi et silva, quam pater noster a Dn Matheo quondam dapifero suo habuit, adjudicando in perpetuum possidenda; jfr S. 102 (1293): cupimus et approbamus; V. S. Skr. V—1 S. 99.

Selve Laasebrevet med den karakteristiske Slutning: »huic causæ perpetuum silentium imponentes« har endelig ogsaa sit Forbillede i de Domme, der i en Proces mellem bestemte Parter afskære den tabende Part fra fremtidige Indsigelsers Fremsættelse; jfr S. 113; Panterettens Historie S. 363 (1309): adjudicamus, supradicto Gyncelino et suis heredibus perpetuum silentium imponendo; S. R. D. VI S. 499.

Vi se herefter alt under Kong Erik Menved ved Aar 1313, af Elementerne til Forfølgningen til Laas givne Stadfæstelsesbrevet, fire Dombreve, Gjenbrev og Formularen til Laasebrevet; Repert. Dipl. I S. 170; 406; og selv Laasebrevet paa Ejendom i sin hele karakteristiske Form udstedt senest 1329; S. R. D. IV S. 403 (1354). Naar K. Rosenvinge i Vdsk. S. Skr. V—1 S. 99 flg. synes at ville rykke Forfølgningens Gjennemførelse i sin endelige Skikkelse længere ned i Tiden, er dette vistnok væsentlig begrundet i, at han ikke har opfattet de af ham citerede Dombreve fra senere Tider som det, de virkelig ere, Stadfæstelsesbrev eller første Dombrev eller selvstændig

kongelig Konfirmation, ligesom de hos Suhm XIV S. 358 anførte Breve fra 1323 ikke høre herhen, da de klarligen angaa en Ejendomstrætte mellem bestemte Personer. At der her i Dombrevene bruges den Vending: adjudicamus perpetuo possidenda et, si necesse fuerit, juramento cognatorum suorum defendenda, altsaa en om Lavhævdsbrevene mindende Vending, er ikke uforklarlig, tilmed da der her er Tale om en Retsforfølgning paa et mere primitivt Standpunkt. At ogsaa Forfølgning til Laas paa et tidligere Trin, inden dens endelige fæstnede Skikkelse, frembød visse Afvigelser f. Ex. i Henseende til Indførsels Breves Udstedelse og Antal, vil noksom fremgaa af det foran omtalte.

Den eneste Bestanddel af Forfølgningen til Laas, der endnu manglede, for at den kunde frembyde Forudsætningerne for, at Laasebrevet kunde blive en virkelig Ejendoms Dom, der satte den Sag evindelig Tielse paa, er den almindelige Stævning med Aars og Dags Varsel, som vi først finde omtalt i en Forfølgning til Laas Aar 1433; Panterettens Historie S. 364; K. Rosenvinge: Gl. d. D. II S. 260; hvortil derpaa endnu slutter sig en almindelig sex Ugers Overhørelses Slævning; S. R. D. IV S. 237 (1488); Hybertz: Aktstykker fra Aarhus I S. 72 (1490); O. Nielsen: Gl. j. Tingsvidner S. 34—35 (1511); Heise: Dipl. Viberg. S. 191 (1533). Dermed har Udviklingen af Forfølgningen til Laas naaet sin Afslutning. Denne Udvikling var imidlertid alene foregaaet gjennem Retsbrugen uden Lovgivningsmagtens Medvirkning. Det kan derfor forstaas, at der herskede mindre Kjendskab til den, og at endnu i 1471 Rigens Hofmester kunde forespørge paa Kongens Retterting, hvorledes man skulde forholde sig med at forfølge sin Ejendom til Laas; K. Rosenvinge: Gl. d. D. I S. 10. Fra denne Erklæring stamme da vistnok de Opskrifter, der findes desangaaende f. Ex. i Dueholms Dipl. S. 37—38. En fyldigere Opskrift af Formularen findes fra Frederik II's Tid; Vidsk. Selsk. Skr. V—1 S. 139 flg.; indtil Kristian IV i Aaret 1621 kodificerede Reglerne i Rigens Ret og Dele 10 Decbr 1621; jfr K. Rosenvinge: Gl. d. D. III S. 185. Man begyndte med at fare til de Ting, hvorunder Godset var beliggende, tre Gange til Herredstinget og tre Gange til Landstinget undtagen i Jylland, hvor det var nok at drage en Gang til

Landstinget for Landets Storheds Skyld. Der skal man saa lade læse sine Adkomstbreve og forkynde, at man har sligt Gods udi Hævd og Værge; jfr dog K. Rosenvinge: Gl. d. D. III S. 291; og vil forfølge det til Laas. Saa farer man med Forfølgningen beskreven til Rigens Kansler, hos hvem man faar Stadfæstelsesbrev og derpaa fire Dombreve med sex Uger imellem hvert. Efter andre sex Ugers Forløb eller senere samtidig med fjerde Dombrev udstedes almindelig Stævning med Aars og Dags Varsel og efter denne Termins Udløb sex Ugers Overhørelses Stævning. Paa ethvert Stadium kan saa inden dette Tidspunkts Udløb; jfr dog K. Rosenvinge: Gl. d. D. II S. 174; en Modpart indfinde sig og udtage Gjenbrev, hvorpaa Sagsøgeren maa stævne ham til at høre det kjendt ugyldigt for Rigens Kansler med sex Ugers Stævning. Kjendes da Brevet ugyldigt ved et Nederfældings Brev, fortsættes Forfølgningen, der imidlertid har hvilet, hvor den slap, og Sagsøgeren faar sit Laasebrev, om hvilket det hedder, at Laas er Lovens Ende; K. Rosenvinge: Gl. d. D. II S. 292; 301; III S. 167; V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 293; II S. 25; jfr Secher & Støchel: Forarbejder I S. 474. Med Hensyn til Udgifterne viser Opskriften i Dueholms Diplomatarium l. c., at det var Skik for Laasebrevet at betale Rigens Kantsler et Aars Indtægt af Godset foruden Brevpengene.

Laasebrevet maatte nævne vedkommende Ejendom med dens Grændser; i manglende Fald bleve disse sidste at fastsætte ved Markeskjels Forretning; K. Rosenvinge: Gl. d. D. IV S. 459; V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 135; jfr II S. 100; 115; men Rebning var udelukket; s. St. S. 20; ligeledes maatte Tilbehør og Herligheder være tilstrækkelig tydelig betegnede for at være res judicata; s. St. S. 464. Saa langt som Indholdet strakte sig, var Laasebrevet res judicata contra omnes; K. Rosenvinge: Gl. d. D. II S. 272; Adkomster, som ikke vare fremførte i rette Tid, vare magtesløse; s. V. I S. 338; og dette gjaldt ogsaa om Adkomster til begrændsede tinglige Rettigheder, f. Ex. Forleningsbreve, der ligeledes indkaldtes ved den almindelige Stævning; s. V. II S. 242. Men selvfølgelig kunde ogsaa Laasebrevet underkjendes, naar det f. Ex. erklæredes for falsk; s. V. I S. 34;

og naar det var blevet meget gammelt, findes ogsaa ny Forfølgning iværksat; s. V. II S. 260; ligesom Tilfældet iøvrigt var med Lavhævdsbreve.

§ 21.

Ejendomsrettens Forfølgning i Henseende til Løsøre.

Medens de i de foregaaende Paragrafer omhandlede processuelle Regler udelukkende have Hensyn til faste Ejendomme, gjælde derimod andre ejendommelige Forskrifter i Henseende til Bevis ved Tilbagesøgning af Løsøre. Til Forstaaelse af dem maa forudskikkes den almindelige Bemærkning, at i Datiden Omsætninger udenfor Handelspladserne langtfra spillede nogen betydelig Rolle, idet Befolkningen selv tilvirkede eller dog tildannede sine fleste Fornødenheder. Vel kunde der opstaa Trang til at skaffe sig Materiale til Tilvirkningen af Brugsgjenstande, men denne Fornødenhed forudsættes da at kunne fyldestgjøres ved Kjøb paa de dertil bestemte Pladser, hvor den offentlige Omsætning foregik. Iøvrigt maatte Omsætningen saa vidt muligt begrændses til snævrere Kredse imellem Personer, der kjendte hinanden og kunde have Tillid til hinanden, medens en videre gaaende Omsætningsfrihed ikke paakaldtes af Samfundets Tarv, og Lovgivningen derfor heller ikke havde nogen Interesse i at lette og betrygge den, men tværtimod overvejende Hensyn maatte tages til Betryggelse af Ejeren mod Tyverier og lignende retsstridige Angreb, der derfor maatte nødvendiggjøre strænge Krav til dens Legitimation, som havde erhvervet en Ting ad Omsætningsvejen, forsaavidt den ikke blot bestod i Materiale, erhvervet paa offentlig Handelsplads. Fra dette Synspunkt maa man da opfatte de efterfølgende Forskrifter om Bevisreglerne og Besidderens Indskrænkninger i Adgangen til at skyde paa Hjemmel. I Overensstemmelse med de udviklede Synspunkter skjelnes først imellem det Tilfælde, hvor den, der optraadte som Vindikant, var selve Overdrageren. Her kom selvfølgelig Omsætningshensynet ej i Betragtning; det gjaldt kun om, at Erhververen havde sikret sig Beviset for, at han virkelig havde erhvervet Tingen ved lovlig Overdragelse fra Vindikanten, og derfor var Reglen ogsaa den, at Besidderen med 2 Vidner og et til Tingens Værdi

svarende Antal Mededsmænd kunde føre Bevis for, at Tingen var overdraget ham af Vindikanten, uden at der i saa Henseende gjordes Forskjel imellem, af hvad Beskaffenhed Gjenstanden var. Denne Regel findes udtrykkelig udtalt i Sk. L. VII—14; Andr. Sunesøn VII—5; E. sj. L. III—39; og maa uden Tvivl forudsættes som gjældende ogsaa i Jylland. Var det derimod en anden Mand, der optraadte som Vindikant, var det af Betydning, hvorledes den afhændede Ting var beskaffen, om den var en livløs, uforarbejdet Gjenstand, med andre Ord et blot Materiale til en Brugsgjenstands Forfærdigelse eller Tildannelse, eller om den var en til umiddelbar Brug egnet Ting, være sig en forarbejdet Brugsgjenstand eller et Husdyr. Den første Klasse af Ting, f. Ex. uskaaret Klæde, uskaftet Øxe eller ufæstet Sværd, vare saadanne, som der var en Nødvendighed for at erhverve, og som man derfor frit maatte kunne kjøbe paa offentligt Torv. De havde derhos intet Mærke paa sig, som henførte dem til en bestemt Person som Ejermand, saa at der ikke var nogen Mulighed for at efterspore Hjemmelen, og derfor var det Regel, at den, som havde dem i Besiddelse, var berettiget til at føre Bevis for, at han havde kjøbt dem offentlig paa Torvet, og dermed var han angerløs. Ifølge de sjællandske og jyske Retskilder; jfr Roeskilde Stadsret Art. 13; J. L. II—93; Slesvig Stadsret Art. 18; H. D. D. 1 Juni 1619 (utrykt); skulde han føre dette Bevis ved Vidner og hel eller halv Tylvtered. Det samme var Tilfældet efter Sk. Birkeret Art. 26; men Sk. L. VII—8; jfr Andr. Sunesøn VII—5; gaar endnu et Skridt videre, idet den endog nøjes med Tylvtered uden at kræve Vidner paa Kjøbet. Begunstigelsen, som vistes Besidderen, var altsaa den, at han, selv om han angav at have erhvervet Tingen ad Omsætningsvejen, dog ej var forpligtet til at føre sin Hjemmel tilstede, men blot kunde nøjes med Beviset for, at han havde kjøbt den, om end af ukjendt Mand; jfr J. L. II—93. Denne Begunstigelse var imidlertid paa den anden Side indskrænket til det Tilfælde, at han havde kjøbt den paa det almindelige Omsætningssted, paa Axeltorv, ved højlys Dag; thi Kjøb paa andet Sted af nogen Slags Ting kjendte Slesvig Stadsret Art. 18; jfr 23; endnu slet ikke; jfr J. L. II—93: æn hauer han witnæ til, at han torgh køftæ. Forsaavidt som Forudsætningen om Torvekjøb imidlertid ikke slog til, maatte derfor de nedenfor nævnte Regler

om forarbejdede Ting finde Anvendelse, saaledes at Kjøberen blev pligtig til at angive sin Hjemmel. Paa den Maade forklares det, at Lovene kun indeholde særlige Regler om Kjøb af uforarbejdede Ting paa Torvet. Her indtraadte nemlig en Begunstigelse i Henseende til Bevisreglerne, afvigende fra de almindelige, som derimod havde fuld Gyldighed, forsaavidt Kjøbet var foregaaet andetsteds end paa Torvet.

Hvad den anden Klasse af Gjenstande, de forarbejdede Brugsgjenstande, syet Klæde, skæftet Øxe, fæstet Sværd, gjort Boskab saavel som Husdyr angaar, da vare de alle saadanne Brugsgjenstande, som vare tilpassede til Enkeltmands Person eller Enkeltmands Gaard, og dette fandt sit synlige Udtryk deri, at de vare forsynede med hans Mærke, hvorfor ogsaa J. L. II—94 i Almindelighed betegner de nævnte Gjenstande som dem, der have særligt Mærke paa sig; K. Rosenvinge: Gl. d. D. II S. 140; 382; V. A. Secher: Rettertingsd. II S. 180; medens iøvrigt Angivelsen deraf er væsentlig overensstemmende i samtlige Landes Love; jfr Sk. L. VII—7; 8; Andr. Sunesøn VII—4; 5; E. sj. L. III—39; 40; Slesvig Stadsret Art. 23; Flensb. Stadsret l. T. Art. 31; d. T. Art. 119; Haderslev Stadsret Art. 29; J. L. II—94. I Kraft af denne Tingenes Individualisering og Bestemmelse til Enkeltmands Brug kunde de regelmæssig forudsættes ikke at blive Gjenstand for hyppig Omsætning, ligesom Mærket, de bar, kunde foranledige Kjøberen til at undersøge Overdragerens Hjemmel, og disse Kjendsgjerninger have da aabenbart indvirket paa Bevisreglernes Ordning. Den normale Erhvervsmaade var den, at Vedkommende selv havde forarbejdet Tingen eller ladet den forarbejde eller opfødt Dyret, og i saa Fald stillede Forholdet sig simpelt, idet Besidderen var berettiget til at føre Beviset for denne Paastands Rigtighed ved Vidner og Tylvtered; Sk. L. VII—7 Andr. Sunesøn VII—4; E. sj. L. III—21; 22; J. L. II—105; V. A. Secher: Rettertingsd. II S. 150. Denne Regel udtales vel i de anførte Lovbud udtrykkelig kun med Hensyn til Kreaturer; men at den analogisk maatte finde Anvendelse paa forarbejdede Ting, kan der efter den Maade, paa hvilken begge Arter af Gjenstande sammenstilles, og efter den fælles Betegnelse ikke være Tvivl om. Havde Besidderen derimod erhvervet Tingen ved Omsætning, fremtraadte Lovgivningens Ugunst mod Omsætningen i Bevisreglerne. Man holdt

sig til den, hos hvem Tingen fandtes, og paalagde ham Ansvaret for ej at have udvist fornøden Forsigtighed i Erhvervelsen. Derfor var det for det første under 3 Marks Bøde paalagt ham at drage Omsorg for, at Overdrageren, selv ved Torvekjøb, stillede Borgen; Vin; fidejussor; for sin Adkomst til at afhænde. Denne Regel var gjældende i alle Lande; Sk. L. VII—8; Andr. Sunesøn VII—5; Sk. Birkeret Art. 25; E. sj. L. III—23; 39; 40; Slesvig Stadsret Art. 23; som dog i Henseende til Torvekjøb af Kreaturer gjør en Undtagelse for Tiden fra Mortensdag til Jul; J. Steenstrups Danelag S. 376, i hvilken Kjøberen kunde værge sig mod Tyvssigtelse ved simpel Tylvter Ed; Roeskilde Stadsret Art. 13; Kjøbenhavns Stadsret 1294 Art. 28; og er navnlig, som de anførte Bestemmelser vise, bleven bevaret som en bestemt Forpligtelse for Kjøberen i Sjælland, indtil ogsaa her skete den samme Forandring, som allerede er foregaaet i J. L. II—94; Flensborg Stadsret l. T. Art. 31; d. T. Art. 119; hvor Vin er gaaet over til at betegne det samme som Vidne; jfr Kjøbenhavns Stadsret 1443 III—6; hvor samme Forandring er foregaaet, en Overgang, der maatte være saa meget lettere, som den gamle slesvigske Stadsret særlig fremhæver Nødvendigheden af at have en fidejussor tilstede pro evtianda suspicione sinistra, medens Sk. L. VII—8 udtrykkelig fremhæver, at Vin skal være Kjøberens Hjemmel, men Vidners Nærværelse skal sikre ham mod at straffes som Tyv, og Vidners Nærværelse aabenbart ogsaa var bedst skikket til dette Øjemed, medens det maatte være Kjøberens egen Sag, om han vilde nøjes med Overdragerens Hjemmel eller kræve en Borgen derfor. Reglen var altsaa fra først af den, at enhver, som erhvervede forarbejdede Ting, f. Ex. en Bryggerkjedel; Hybertz: Aktstykker fra Aarhus I S. 38; H. D. D. 11 Juni 1621 (utrykt); eller Husdyr fra andre, maatte sikre sig Bevis for sin Hjemmel; K. Rosenvinge: Gl. d. D. II S. 40; 308; jfr dog H. D. D. 1 Juni 1619 (utrykt); der lader Kjøberen af en stjaalen Hest slippe for Ansvar, da Sælgeren var bortrømt, men Kjøberen har ført to Lidkjøbs Vidner til Bevis paa Kjøbet. Pligten paahvilede Erhververen uden Hensyn til, hvor han havde kjøbt Tingen, hvis han ikke vilde udsættes for at behandles som Tyv; men ved at skyde paa Hjemmel havde han ikke allerede godtgjort sin Berettigelse til Tingen, idet hans Ret

tværtimod var afhængig af Overdragerens, og det derfor blev denne, som maatte føre Beviset. Havde Overdrageren atter erhvervet Tingen fra en Tredjemand, maatte det blive denne, til hvem Beviset overførtes o. s. v., da i en Lovgivning, som ikke anerkjendte extinktive Erhvervelser, Adkomsten i sidste Instans altid maa være af primitiv Natur, Bemægtigelse eller Frembringelse, og først naar en saadan var oplyst som Grundlag for Besidderens Ret, var det nødvendige Bevis derfor ført. Paa dette Punkt fremtræder nu den Ejendommelighed i vor ældre Ret, at Besidderens Adgang til at skyde paa Hjemmel var begrænset, hvorved Lovgivningen aabenbart maa være gaaet ud fra den Opfattelse, at den nørmale Ordning var den, at hver Mand enten selv frembragte og afbenyttede det til hans Persons og Ejendoms Fornødenheder bestemte Løsøre eller dog bevarede de kjøbte Gjenstande saalænge, indtil de vare opbrugte, saa at der ikke blev Spørgsmaal om nogen Omsætning deraf. Dog udelukkede denne Regel med sin Ordning ikke Undtagelser, forsaavidt som der kunde blive Spørgsmaal om lejlighedsvis at overdrage en Gjenstand, f. Ex. til en Nabo eller Slægtning; men at gjøre Forretninger med Tingen, hvorved den vandrede fra Haand til Haand gjennem en Række Omsætninger, var noget i og for sig abnormt, som den almindelige Lands Lov og Ret ej kunde tage Hensyn til; og Overdrageren skulde derfor heller ej være forpligtet til ud over den anførte Grænse at hjemle senere Erhververe Tingen. Praktisk udmunder da Opfattelsen i Begrændsningen af Overdragerens Hjemmelspligt. I Skaane gik denne videst; thi ifølge Sk. L. VII—8; jfr Andr. Sunesøn VII—4; kunde Besidderen skyde paa Hjemmel, være sig sin Kjøbmand, af hvem han havde erhvervet Tingen, eller sin Borgen; køpæ eller win sin; som da vare berettigede til at føre Beviset for, at de havde forarbejdet Tingen eller opfødt Dyret. Men førtes dette Bevis ikke af dem, overførtes Retten til Sagsøgeren, som da med det halve Antal Mededsmænd kunde aflægge Ed paa, at Tingen var hans. Hvis altsaa Overdrageren eller hans Borgen ej selv havde produceret Tingen, men erhvervet den fra en anden, maatte denne Følge indtræde, og enhver Erhverver var altsaa højst prækært stillet, naar mere end én Overdrager adskilte Besidderen fra Frembringeren. Imidlertid maa man dog

lægge Mærke til, at Loven ikke blot hjemler Besidderen at skyde paa Sælgeren som Hjemmel, men ogsaa paa sin Borgen, og da denne jo kunde være og rimeligvis vel som oftest var Tingens Producent, saa var derigjennem givet en Adgang til at raade Bod paa Erhververens vanskelige Stilling, naar hans Sælger ikke var første Erhverver, og han var udelukket fra at skyde paa Sælgerens Formand som sin Hjemmelsmand; men Reglen var altsaa i hvert Fald i Skaane den, at Erhververen ikke var sikker i Besiddelsen, med mindre han enten havde erhvervet Gjenstanden fra Producenten eller dog havde denne til sin Borgen.

I Sjælland er E. sj. L. III—21 gaaet et Skridt videre i Retning af Omsætningens Lettelse derved, at Besidderen ikke blot kunde skyde paa sin Overdrager som Hjemmel, men denne yderligere kunde paakalde sin Formands Hjemmelspligt, forsaavidt dette var nødvendigt. Den, der paastod at have erhvervet Tingen af en anden, skulde da stævne sin Hjemmelsmand til Tinge, som saa, hvis Kreaturet var hjemmefødt o. s. v., kunde føre Beviset derfor ved Ed med Mededsmænd. Men hvis han havde erhvervet det ved Overdragelse fra en anden, gik Stævningen videre til denne, og den fjernere Hjemmelsmand skulde da i Lighed med den første inden 3dje Femt; jfr Proces S. 57; føre Beviset ved Vidner og Mededsmænd; skete det ikke, blev det Vindikantens Ret at føre Beviset for sin Adkomst til Tingen med et efter dens Værdi bestemt Antal Mededsmænd. Det vil altsaa ses, at Eriks sjællandske Lov gaar ud fra en gjentagen Omsætning af Tingen som det tilladelige, medens der fremdeles ikke tages Hensyn til flere udenfor Reglen liggende Omsætninger. Imidlertid maatte dog Omstændighederne kunne afføde en saadan, og der maatte da ogsaa her haves et Middel til at hjælpe paa Besidderen, saa at han ikke blev prisgivet en hvilkensomhelst Tredjemand, der optraadte som Vindikant, idet han ikke kunde være tjent med den Adgang, som E. sj. L. III—23 aabner ham til blot at holde sig til sin Borgen for Kjøbesummen. Derfor hjælper E. sj. L. III—24 paa ham ved den Bestemmelse, at fjernere Hjemmelsmænd nok kunde optræde, naar de vilde gjøre det med god Vilje, selv om Tingen var passeret gjennem 10 Mænds Hænder, og give Lov for deres oprindelige Erhvervelse, kun at de skulde gjøre det indenfor Besidderens eller første Hjemmelsmands Hjemting. Her

kunde altsaa Erhververen ogsaa sikre sig ved at stille den Betingelse, at en tidligere Sælger skulde være hans Hjemmel, hvilket imidlertid forudsatte en særlig Overenskomst desangaaende; J. L. II—93 er bleven staaende paa samme Standpunkt som Eriks sjællandske Lov, idet Besidderen heller ikke maa skyde paa Hjemmel længere end til Tredjemand. Muligvis er der endog Udtryk for et Fremskridt fra den orindelige Regel i J. L II—105, der kun omtaler en Paaberaabelse af Sælgeren som Hjemmel, saaledes at det, hvis denne ikke kan hjemle Tingen, bliver Vindikanten, som skal skaffe fyls witnæ ɔ: 2 særlig udnævnte Vidner og Tylvtered paa, at Dyret er hans Hjemmefødning. Iøvrigt giver Jyske Lov ikke nærmere Regler om Vindikationsretten, navnlig heller ikke om, hvorledes Besidderen skal hjælpes, naar Tingen er erhvervet gjennem Overdragelse. Det er dog en Selvfølge, at den Begrændsning i Hjemmelspligten, som Landslovene saaledes omtale, maatte blive en Umulighed i Kjøbstæderne, hvor Omsætningen netop var af den største Betydning, og vi finde heller ikke fremhævet disse Begrændsninger i Kjøbstadretterne, saaledes at det vistnok ad denne Vej er bleven muligt at udslette baade Begrændsningerne og Sondringen mellem de forskjellige Arter af Løsøre, som ere forsvundne i D. L. 6—17—5 flg.; jfr allerede J. L. II—93 og 94; der vel sondre imellem begge Arter af Ting, forsaavidt angaar Nødvendigheden af at have Vin ɔ: Vidner tilstede ved Kjøbet af forarbejdede Ting og Kreaturer; men Modsætningen, de uforarbejdede Tings udtrykkelige Fremhævelse, er helt forsvunden.

§ 22.

Ejendomsrettens Ophør.

Herom er fra Fortidens Synspunkt egentlig Intet særligt at erindre i Henseende til de civilretlige Ophørsgrunde; men derimod er der nok Anledning til at fremhæve, at de offentligretlige Ophørsgrunde i Datiden havde en ulige mere fremtrædende Betydning end nu, idet Ejendomsforbrydelse den Gang spillede en overmaade stor Rolle. Saaledes erindres, at baade fast Ejendom og Løsøre forbrødes for Landsforræderi og Oprør og

ifølge Kjøbstadretter for andre grove Forbrydelser; Arveret S. 106; 123; S. R. D. IV S. 491. Bonde Ejendom kunde »skures i Fald« for manglende Skattebetaling; Statsretten S. 129; og Kjøbstad Ejendom af samme Grund forbrydes; Statsretten S. 103; Rep. Dpl. I S. 142. Boslodden forbrødes endelig fra gammel Tid paa Grund af Forbrydelser, der medførte Fredløshed; Strafferetten S. 87; og desuden ved Selvmord, Hor, Tyveri, Toldsvig, m. fl.; jfr Strafferetten S. 79; 138; Arveretten S. 106; Flensborg Stadsret d. T. Art. 85; Kanc. Brevbøger 1556—60 S. 438; m. fl.

Begrændsede Rettigheder i Tingene.

§ 23.

Brugsrettigheder og Realbyrder.

Den vigtigste Art af disse var i Datiden som i Nutiden de med Besiddelse forbundne Brugsrettigheder, af hvilke der atter gaves flere Arter.

Godsfæstning eller Godsforlæning, ved hvilket vedkommende Erhverver fik en eller flere Hovedgaarde med tilhørende Bøndergods eller Strøgods eller alt vedkommende Ejers Gods indenfor et vist Landomraade overdraget til Brug, være sig mod at svare en vis Afgift eller uden en saadan. Exempler derpaa foreligge i stort Antal fra kirkelige Stiftelser; Hist. Tidsskr. V—6; S. 666 flg.; navnlig som Følge af, at de, der solgte eller skjænkede Gods til Klosteret, beholdt dette eller fik andet Gods i Brug mod en vis Afgift eller ogsaa uden en saadan; S. R. D. IV S. 384; 391; 394; 479; Heise: Dipl. Viberg. S. 13. Undertiden foregaar ogsaa en slig Godsfæstning uden noget bestemt angivet Motiv; S. R. D. IV S. 358; Harsyssels Dipl. S. 217; maaske for at vinde en eller anden Adelsmand til Klostrets Tjeneste. Et andet Exempel paa et saadant Brugsforhold afgave de Forleningsbreve paa Livstid, som en Mand udstedte

til Hustruen; ovfr S. 48—49; Arveret S. 138; K. Rosenvinge: Gl. d. D. IV S. 188; 208; 427. Lignende Overdragelser af Gods kunde dernæst ogsaa forekomme udenfor det familieretlige Forhold; K. Rosenvinge: Gl. d. D. II S. 242. Det Ejendommelige ved dette Forhold var altsaa, at Lejeren eller Lensmanden sted som Husbond over for Fæsterne og oppebar deres pligtige Ydelser. Forsaavidt han da selv svarede en Afgift af Godset til den virkelige Ejer og beholdt Forskjellen mellem den og Indtægterne, var hans Forhold nærmest at anse som en Godsforpagters. Han skulde holde Godset ligesom sit eget og ikke i nogen Maade forurette eller beskatte de Vordnede udover deres rette Skyld; Harsyssels Dipl. S. 27; og ikke forhugge Skovene til Upligt; ovfr S. 49. Men iøvrigt findes der ikke nærmere Bestemmelser vedrørende dette Retsforhold.

Gaardfæstning eller Gaardforlæning. I Modsætning til den foregaaende Brugsoverdragelse er der her Tale om, at Erhververen selv er umiddelbar Bruger af Jorden, om end muligen med Benyttelse af Arbejde, som en eller anden tilliggende Gaardmand eller Ugedagsmand kontraktmæssig er pligtig til at yde. Sondringerne udenfor dette Brugsforhold referere sig dels til Varigheden, dels til Vederlaget. Hvad det første Punkt angaar, har særlig Udviklingen fra dets Stiftelse for et Aar ad Gangen paa Landslovenes Tid til Livsfæstets fremadskridende Gjennemførelse fra Reformationens Tid og videre fremad sin særlige Interesse. Men den vedrører egentlig udelukkende Forholdets obligatoriske Side og vil derfor blive fremstillet nedenfor i Obligationsretten. Kun kan her forudskikkes den Bemærkning, at ogsaa i denne Udvikling have de kirkelige Stiftelser øvet deres tidlige Indflydelse. Thi Givernes Forbehold af Brugsretten over det til Kirker og Klostre skjænkede Gods for Giverens, hans Hustrues og efter Omstændighederne endog Børnenes Livstid; jfr S. 82; indeholder vistnok de ældste Exempler baade paa Livsfæste og Arvefæste; jfr Avia Rip. S. 16 (1266), hvor det endnu kun forbeholdes Hustruen, hvis hun bliver den Længstlevende, at blive hensiddende i 40 Uger efter Mandens Død i den til Ribe Domkirke skjænkede Gaard, medens saadan Ret senere forbeholdes hende paa Livstid; H. S. R. D. VI S. 173 (1384); 187; IV S. 524 (1410). Allerede fra Aaret 1250 finde vi dernæst

et Gavebrev gaaende ud paa, at en Giver forbeholdt sig Besiddelsen og Brugen af den skjænkede Gaard for sin egen og sin Søns Livstid; S. R. D. VI S. 158; 1312 fæstes (andet) Gods paa Giverens og Børns Livstid; S. R. D. IV S. 480; 486; jfr Rep. Dipl. I S. 303 (1340); hvor Roeskilde Bisp fæster Giveren en skjænket Ejendom paa Livstid; proviso, quod unus liberorum suorum, quem deputaverit, post eum ad dies suos eadem bona valeat, si voluerit et suffecerit, retinere, post cujus decessum mensæ nostræ episcopali bona cedant. Her gives tillige den Bestemmelse om Fæsteren: nec tributa seu tallias aliquas præter tributa, quæ imponi contigerit in placito generali, nobis exponere debeat, nec oneribus videl. innæ seu aliis debeat fatigari. 1306 bortfæster St. Claræ Kloster en Gaard i Alverslev paa Brugerens Livstid; Rep. Dipl. I S. 142; og 1344 findes en Kjøbstadjord bortfæstet af en Borger i Roeskilde til en anden Borger paa Livstid; Rp. Dpl. I S. 234.

Efter Reformationen bestemtes det ved Reces 1547 Art. 33; 1558 Art. 41; at Jord, som var givet fra Bøndergaarde til Kirken, skulde de Bønder, fra hvis Gaarde samme Jord var given, nyde for Landgilde, som der var svaret deraf fra Alderstid, Arving efter anden, dog at de skulde fæste den paany ved hvert Skifte for en skjellig Kjendelse.

Hvad dernæst angaar Sondringen i Henseende til Vederlaget, mærkes Forskjellen imellem vederlagsfri Brugsoverdragelser; Laan; Dueholms Dipl. S. 41; og Overdragelse mod Vederlag, der igjen enten kunde bestaa i en vis Andel af Driftens Udbytte, Brydefællig; jfr Personret S. 132; Statsret S. 23; eller et uafhængig deraf bestemt Vederlag; Landbo- eller Fæsteforhold. Den nærmere Granskning af disse Retsforholds Enkeltheder tilhører imidlertid ogsaa udelukkende den obligatoriske Ret. Kun kan her gjøres den Bemærkning, at Udtalelserne i J. L. III—11 om, at Landboer, hvis som de ere, Bispers, Kirkers, Præsters, Bønders eller Hærmænds, skulle svare Leding af den Jord, de have fæstet, noksom viser, hvor almindelige disse Brugsoverdragelser allerede den Gang maa forudsættes at have været hos alle jordejende Samfunds-klasser.

Hus-Leje eller -Fæste. Dette Forhold spillede en særlig Rolle i Kjøbstæderne, og Udviklingen er her til en vis Grad lignende den, der fandt Sted paa Landet. Kristian II's g. L.

Art. 14; v. L. Art. 89; byder, at Gaarde og Jordegods, som Kirker, Klostre, Riddere og Bønder ejede i Kjøbstaden, og som de ikke selv beboede, skulde sættes for skyldig Landgilde, og Borgerne nyde dem Arving efter anden; bleve de trængende, maatte de afhænde eller pantsætte dem, dog Landgilden uforkrænket. Denne Lovbestemmelse fik vel ikke lang Varighed; men Reformationens Tryk førte dog tilnærmelsesvis til det samme Resultat. I Kjøbenhavde Biskoppen fra gammel Tid nøjedes med at oppebære Jordskyld af sine Grunde; Stadsret 1254 Art. 3; 1294 Art. 106; Diplom. I S. 112; og for at stemme Borgerskabet til Modstand mod det frembydende lutherske Kjætteri gik hele den katolske Gejstlighed da ind paa en væsentlig tilsvarende Ordning, saaledes at der først indførtes en arvelig Brugsret; K. Rosenvinge: Gl. d. D. III S. 234; som senere ledte til en virkelig Ejendomsret med en uforanderlig Jordskyld som derpaa paahvilende Realbyrde; H. Matzen: Kjøbenhavns Universitets Retshistorie II S. 312; Panterettens Historie S. 205; J. Steenstrup: Studier S. 34—35; K. Rosenvinge: Gl. d. D. II S. 275. Kommunerne fulgte efter; Hybertz: Aktstykker fra Aarhus I S. 181. At disse Brugsrettigheder kunde stiftes ved en Overdragelse fra en dertil kompetent Person er givet, og at Mangler ved Overdragelseshandlingen, saasom paa Grund af Overdragerens Inhabilitet, kunde afhjælpes ved Hævd, følger af, at tilsvarende Mangler ved andre Retshandler, saasom Overdragelser af Ejendomsret og brugeligt Pant; jfr Personret S. 35; V. A. Secher: Rettertingsd. II S. 194; kunde afhjælpes paa den Maade. Spørger man saa om, hvad der udkrævedes til disse Brugsrettigheders Stiftelse som tinglig Ret, give hverken Lovene eller Retsbrugen noget udtrykkeligt Svar; men at den Ret, de medføre, er af tinglig Natur, derfor taler Sætningen i J. L. II—52, Kilden til D. L. 5—8—13, som lyder, at hvilket Hus man lejer, det er hans eget, til Lejemaalet er ude; jfr V. A. Secher: Rettertingsd. II S. 362; om end Loven ikke gjør Anvendelse deraf i Sammenstød mellem Leje- og andre Retserhvervelser, men kun til Begrundelse af, at Lejeren kan paatale Hærværk, som er øvet mod Huset. Andr. Sunesøn XVII—2 byder derhos: Si se duo contendant ab eodem pariter conduxisse, in conductionis mansioni residenti semper

est probatio deferenda; at si neuter ingressus est mansionem, cui testimonium locator perhibuerit, audiatur.

Brugsrettigheder uden Besiddelse forekom ligeledes fra meget gammel Tid ved de Byers eller Egnes Beboere eller Stiftelser overdragne Brugsrettigheder i Alminding Skov eller paa Overdrev; jfr ovfr S. 36—38; Steenstrups Studier S. 117; 335; Fyenske Aktstykker I S. 86; Slesvig Stadsret Art 74; Aabenraa Skraa Art. 4; m. fl. Dertil slutte sig saa de privatretlige Forbehold eller Overdragelser af slige Rettigheder, som Ret til Tørveskjær; Græsning; Lyngslet; Skovhugst m. fl.; ovfr S. 42; 73; Rep. Dipl. I S. 132—133 (1303): E. rex. Quoniam (14) compossessores stagni Snesøør omne, quod ipsis in dicto stagno de jure competebat, nobis dederunt, et scotationis titulo assignarunt, presentes scire volumus, quod ipsis omnem utilitatem, qua de stagno usi fuerant ab antiquo, piscatura solum excepta, concedimus pro se, pecoribus suis et aliis quibuscunque libere a quorumcumque inpetitione.

Hvad disse Brugsrettigheders Stiftelsesmaade som tinglige angaar, da kunde den gyldig foregaa ved Overdragelse; men et andet Spørgsmaal er, om de ogsaa kunde stiftes ved Alderstids Hævd. Allerede i J. L. I—46; 56—58; ligesom i Reces 1547 Art. 20; 1558 Art. 31; og i Retsbrugen; V. A. Secher: Rettertingsd. Registr. s. v. Alderstid; findes Henvisninger til den i Alderstid bestaaende, uforstyrrede Tilstand som Norm for den fremtidige Ordning, f. Ex. i Henseende til Vandløb, Veje, Møller, Fiskeri. Men Et er, at f. Ex. Ejendoms Grændser, Grændser for Flodemaal og Støvning, Regler for fælles Ejendoms Afbenyttelse, Afgifters Størrelse; Ribe Art. 15 (1542); bestemmes efter Tilstanden, som den har bestaaet i Alderstid; men et Andet er, om man alene paa en saadan adkomstløs Udøvelse kan grunde en Ret over anden Mands som saadan anerkjendte Ejendom. At man finder ført Vidner om, at »Rolstrop fææ haffuer haffdt vdgangh och dreffth i Vettels marcke firrityffue och halfftredie sinne tyffue aar ulast och ukiærdt«; Dueholms Dipl. S. 112; jfr S. R. D. IV S. 348; 349; beviser Intet, da der ikke findes nogen Dom afsagt i Sagen, og Tingsvidnet derhos snarere har Muligheden af 40 Aars Hævd paa slige

Rettigheder for Øje; jfr K. Rosenvinge: Gl. d. D. III S. 168; IV S. 288; m. fl. I en H. D. D. af 1590 i K. Rosenvinge: Gl. d. D. IV S. 129 berettes nu vel om en Dom, som »skal« være udgangen forleden, og som »skal« lyde paa, at man kan fange Hævd saavel paa Brug som paa Ejendom; men denne Sætning underkjendes dog ved selve den anførte H. D. D., ved hvilken en Græsningsret paa Vallø Gaards Grund frakjendtes Kjøge Byes Borgere, skjønt den bevidnedes at være udøvet i Aarhundreder og bekræftet ved Aarhundreder gamle Kongebreve, fordi det ikke var billigt, at nogen skulde have Brug paa anden Mands Grund og Ejendom uden den kunde ske med hans Vilje. En Herredagsdom fra 1574 i en Sag mellem Faaborg By og de tilgrændsende Lods Ejere havde afgjort Tvisten paa samme Maade; K. Rosenvinge: Gl. d. D. IV S. 199. Anerkjendelse af Alderstids Hævd som Stiftelsesgrund for disse Brugsrettigheder kan derfor ikke med Sikkerhed føres længere tilbage end til Kristian V's Lov.

Om Bygningsservituter finde vi ingen Bestemmelser i Lovene; men at de desuagtet existerede, fremgaar baade af Brevene og Dommene; jfr f. Ex. Panterettens Historie S. 174, hvor der overdrages fri Gang gjennem Gaarden til Huset; Kjøbenhavns Dipl. I S. 305, hvor der tales om Tagdryppet, som hører til Huset, og V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 8; 130; hvor ligeledes en Tagdryps Ret omtales og forudsættes som et bekjendt Retsforhold. Paa lignende Maade har vistnok Forholdet mellem Naboejendomme affødt en Flerhed af Indskrænkninger i Ejendommes Brug og Benyttelse; men vi finde dog kun ganske enkelte savdanne paalagte ved specielle Bestemmelser i Kjøbstadretterne, navnlig i Henseende til hemmelige Huse, Svinestier og deslige, der kun maatte anbringes i en vis Afstand dels fra offentlig Vej, dels fra Nabogrunden; jfr f. Ex. Ribe Stadsret Art. 56; Kjøbenhavns Stadsret 1443 III—48; 49; Kristoffer af Bajerns Alm. Stadsret Art. 20; Kong Hans's Stadsret Artt. 117; 118. Derimod findes ingen Bestemmelse svarende til D. L. 5—10—56, idet J. L. I—52 angaar et ganske andet Forhold, og bestemmer, at hver Mand, der i By bor, skal vidne sig Udgang og Forte til, om han har 3 Vintres Hævd ukært paa Udgangen. Her er aabenbart Tale om Udgangen til den offentlige Plads; jfr J. L.

I—51, som siger, at Forte er alle Mands, og om Beviset for Berettigelsen dertil, men ikke om nogen privatretlig Servitut i Forhold til Naboejeren. Benævnelsen Servituter forekom ikke undtagen i latinske Privilegier for kirkelige Stiftelser; Rep. Dipl. I S. 318 (1341), hvor det hedder, at St. Klaræ Klosters Tjenere ikke skulle »astruge ad aliquas emgarias vel quaslibet personales vel reales servitutes impositas ant inponendas«.

Realbyrder. Om dem henvises til, hvad der lejlighedsvis er bemærket ovfr S. 127 angaaende Jordskyld i Kjøbstæderne; jfr Friis Edvardsen: Skjelskørs Beskr. S. 553; Fyenske Aktstykker I S. 67; 104; 114 m. fl.; og angaaende det Pligtarbejde, som jordegne Bønder fra gammel Tid svarede til Kongen, hvilke Ydelser ved Rettens Overdragelse til private Ejere gik over til at blive egentlige Realbyrder; Statsretten S. 131; K. Rosenvinge: Gl. d. D. I S. 281.

§ 24.

Sikkerhedsrettigheder.

Panterettigheder spille her den ubetinget herskende Rolle, og blandt de forskjellige Arter af Panterettigheder er atter den viljesbestemte den vigtigste. Idet vi henvise til den i Panterettens Historie S. 127 flg. givne udførlige Fremstilling, skulle vi her kun fremhæve følgende Oversigt.

Hvad Retsforholdets Benævnelse angaar, erindres, at den gamle nordiske og germaniske Betegnelse for det viljesbestemte eller det satte Pant var wæth; vadium; vadimonium; invadiare; hvilket Ord vi endnu gjenfinde i Ordet Væddemaal, hvor Talen er om at sætte en Gjenstand paa Spil og som derfor passer godt med den oprindelige Ordning af Panteretsforholdet, hvorefter virkelig Pantet sattes paa Spil, da det fortabtes ved ej at løses paa lovbestemt eller viljesbestemt Maade. Omkring 1300 afløstes imidlertid dette Udtryk af det nu gjængse Pant og Sammensætningerne deraf. Overgangen kan navnlig forfølges i de sønderjydske Stadsretters Udtryksmaade; jfr Panterettens Historie S. 127—28.

Hvad angaar Arterne af det viljebestemte Pant, bliver der at gjøre en Hovedadskillelse i vor ældre Ret ligesom i Nutiden mellem Pant i Løsøre og Pant i faste Ejendomme.

Hvad den første Art af Pant angaar, finde vi allerede Regler derom i Slesvig Stadsret Art. 43 og ligeledes i J. L. II—114; Flensborg Stadsret l. T. Art. 53; d. T. Art. 31; Haderslev Stadsret Art. 26; alle vedrørende Ansvaret for Pantet, samt i J. L. II—61 om Tilbagesøgning af pantsat Gods. Men hvad der har særlig Interesse til at bestemme Panterettens oprindelige Indhold i Løsøre, er de Regler, vi finde i alle Landslove om den retsbestemte Pantsætning, som fandt Sted i Tilfælde af det saakaldte Innam eller Optagelse af Kreaturer paa fremmed Mark; jfr Panterettens Historie S. 158; og hvorom Reglerne senere udgjorde en fremragende Bestanddel af Landsbyvedtægterne. Her var det Regel, at Dyrenes Ejer maatte finde sig i, at de holdtes tilbage, indtil han havde indløst dem. I visse Tilfælde maatte dette ske ved kontant Betaling af Skaden, naar denne var mindre betydelig; E. sj. L. II—75; idet den ej var over 2 Øre; men ellers kunde Dyrets Ejer slippe med at stille Pant for det skyldige Beløb; Sk. L. IX—14; og dette kunde han efter J. L. III—56 altid, idet der ifølge denne Artikel for Fæ, som indtoges i Korn eller Eng, skulde erlægges lovligt Pant, som Ejerne enedes om, den Tid de rejste Hegnet. Af samtlige disse Artikler, som omhandle Pant i Løsøre, baade i Landslovene og i Stadsretterne, fremgaar det nu som en given Forudsætning, at Panteret i Løsøre stiftedes ved Gjenstandens Overleverelse, idet Panthaveren overalt forudsættes at være i Besiddelse af det, og der haves heller ingen Hjemmel til at antage, at Panteret i Løsøre i Tiden før Danske Lov kunde stiftes paa anden Maade end ved en Overlevering af Pantet; thi ganske vist finde vi forholdsvis tidlig Exempler paa, at pantsat Løsøre forblev i Pantsætterens Besiddelse, baade Redskaber og Dyr, og det omtales ogsaa, at sligt Pant tinglæstes; men desuagtet er Retsudviklingen ej naaet til at anerkjende Gyldigheden deraf, idet Retsbrugen tværtimod nægtede, at Pant i Løsøre, som ej var overleveret, medførte en tinglig Ret; jfr Panterettens Historie S. 23; 243; 244. Undtagelse gjordes kun i Henseende til Skibe,

der paa dette Punkt i det Hele behandledes i Lighed med faste Ejendomme.

Hvad angaar Stiftelsesmaaden iøvrigt, kræver Sk. Birkeret Art. 56 Vidners Nærværelse, hvilket havde sin Betydning, saavel naar Ejeren fragik Panteretten, som naar der tvistedes f. Ex. om Laanesummens Størrelse; jfr Panterettens Historie S. 226—27; Aabenraa Skraa Art. 22; der ligeledes kræver, at man ved Pantsætningen skal tiltage 2 Naboer som Vidner, men dog undtager det Tilfælde, hvor der sættes Pant i Værtshuse for udskjænkede Drikkevarer. Senere oprettedes der ialfald ved betydeligere Pantsætninger skriftlig Kontrakt, og Bevisreglerne fulgte da paa dette Omraade den almindelige Retsudvikling; jfr Panterettens Historie S. 226—27.

Hvad angaar Indholdet af den Ret, der erhvervedes ved Pantsætningen, var den fra først af en betinget Ejendomsret, hvor Betingelsen var Pantefordringens Ikke-Erlæggelse efter Paakrav til vedtagen Tid. Naar man har sagt, at Pantsætningen var et Salg med Gjenkjøbsret, er dette dog mindre rigtigt, forsaavidt som Pantsætteren ej stod med en obligatorisk Fordring paa Pantets Gjenoverdragelse, naar Fordringen var betalt, men han tværtimod vedblivende var i Besiddelse af en Ejendomsret, der kunde gjøres gjældende overfor hvemsomhelst, f. Ex. den Tredjemand, til hvem Panthaveren svigagtig havde overdraget Pantet; og ved Pantefordringens Betaling indtraadte denne Ret i sit fulde ubetingede Omfang. Pantefordringens Betaling betegnes derfor ogsaa som en Løsning af Pantet, medens Ordet Gjenkjøb aldeles ikke forekommer med Hensnn til Pant i Løsøre; jfr Panterettens Historie S. 293—96; 298; hvor det tillige er fremhævet, at Lovenes Sprogbrug overalt skjelner mellem Pantet som fremmed Gods, der tilhører Pantsætteren, og Panthaverens eget Gods. At paa den anden Side Panthaveren erhvervede en ubetinget Ejendomsret under den anførte Betingelse, fremgaar af J. L. III—56; der siger, at hvis det Pant, der erlægges for optagne Kreaturer, ej bliver løst før Helgenmesse, da være det forgjort; og en ganske tilsvarende Regel indeholdes i Sk. L. IX—14. Ifølge denne var det Reglen, at naar den, som havde sat Pantet, ej løste det til den forelagte Tid, tha liggja wæth hans for wæthia ɔ: da er Pantet forgjort. Hvorledes nu Overgangen fra denne Haand-

pantets oprindelige Formation som en betinget Ejendomsoverdragelse, et Wæthkjøb i Modsætning til Fuldkjøb, som det hedder i Flensborg Stadsret Art. 83, er foregaaet, lader sig ikke i det Enkelte forfølge; men givet er det, at Overgangen ej synes at være foregaaet direkte, men gjennem et Mellemled, saaledes at Panthaveren, efter forgjæves at have tilbudt Pantsætteren at løse Pantet, solgte det for paa den Maade at søge sig fyldestgjort af Kjøbesummen. Naar denne først var bleven den sædvanlige Fremgangsmaade, maatte det imidlertid snart erkjendes, at det, som Panthaveren havde Krav paa, kun var den skyldige Pengesum, og til at udfinde Pantets Evne til at skaffe ham denne Fyldestgjørelse var Salget deraf i Datiden ej det rigtige Middel; der maatte dertil udkræves en Vurdering, som gik forud for Salget og snart gjorde dette overflødigt; jfr Panterettens Historie S. 304; hvor det ses, at Udviklingen indenfor den svenske Ret netop har været denne, at der til Salgsretten senere har sluttet sig en Vurdering. I de sønderjydske Stadsretter; Aabenraa Skraa Art. 22; Haderslev Stadsret Art. 26; finde vi ogsaa fremhævet, at Panthaveren efter foregaaende Opbud blev berettiget til at sælge Pantet, sætte det ud eller lignende; men fra den efterfølgende Tid foreligge ingen Oplysninger, forinden Tingbøgerne begynde fra sidste Halvdel af det 16de Aarhundrede, Da finde vi Retsforholdet udviklet derhen, at Panthaveren lod foretage en Vurdering af Pantet og i Henhold til denne Vurdering tog det til Ejendom, saaledes at Overskuddet af dets Værdi ud over Fordringens Beløb udlagdes Pantsætteren, og Pantet kun i Kraft af en Pantsætning med særlig derpaa rettet Aftale eller Vilkaar; jfr Osterssøn-Vejle: Vilkaar; Pant; forfaldt uden videre ved Fordringens Ikke-Betaling som Panthaverens Ejendom. Paa den anden Side maatte den Virkning af Retsforholdets Ordning, hvorved Panterettens egentlige Væsen gjennemførtes, ogsaa blive den, at Pantsætteren, naar Pantets Værdi ej strakte til at dække Fordringen, maatte betale det Manglende. Dette Tilfælde var vel forholdsvis sjældnere, da Kreditor som oftest sikrede sig ved fuld Værdi i Pantet, og deraf forklares det, at denne Pantsætterens Forpligtelse først findes omtalt og anerkjendt fra et noget senere Tidspunkt. Men allerede fra Begyndelsen af det 17de Aarhundrede findes Sætningen gjennemgaaende anerkjendt

og hævdet i Kjøbstæderne, saaledes at man kun træffer ganske enkelte Exempler paa Bytingsdomme, der gjøre en modsat Opfattelse gjældende, ifølge hvilken den, der har taget imod Pant, skal nøjes med dette som Sikkerhed for Gjælden; jfr en Dom fra Vordingborg Byting; Panterettens Historie S. 311. I Reglen lyder Dommen paa, at Kreditor kan overtage Pantet for Vurderingssummen og for Resten tage Nam i Skyldnerens Gods, hvorimod han næppe var berettiget til strax at søge sig fyldestgjort i Skyldnerens øvrige Gods fremfor i Pantet. Denne Opfattelse, ifølge hvilken Pantsætningen ej blot medfører en Fordel for Panthaveren, men ogsaa afføder en Indskrænkning i hans Ret, idet han er forpligtet til først at holde sig til den stillede Sikkerhed, er først opgivet i D. L. 5—7—17, der for Løsørets Vedkommende gjennemfører den korrekte Betragtning, at Pantsætningen udelukkende skal gjøre Fordringshaverens Stilling bedre, ej i nogen Henseende paalægge ham en Indskrænkning; jfr Panterettens Historie S. 314—15.

Som tidligere omtalt var det fra først af en Betingelse for, at Pantet forfaldt til Ejendom, at Pantsætteren forgjæves var opfordret til at indløse det ved at betale det skyldige Beløb. Forsaavidt J. L. III—56 maatte opstille en Undtagelse fra denne Regel, er dette begrundet i den almindelige lovbestemte Løsningsfrist, som den opstiller. I Modsætning hertil hedder det i Sk. L. IX—14 udtrykkelig, at den, der har sat Pantet, kan løse det, naar han vil, saa at Panthaveren navnlig ej kan forlange Løsning, inden Kornet er tærsket; men derefter skal det løses paa Anfordring, og sker det ikke, kan Panthaveren drage til Tinge og faa Pantsætteren forelagt at møde til en bestemt Tid for at løse det. Sidder han denne Tid overhørig, er Pantet forfaldet. I Slesvig Stadsret Art. 43; Flensborg Stadsret l. T. Art. 53; d. T. Art. 31; paabydes det ligeledes, at Pantet skal tilbydes Debitor til Løsning med 3 $\times$ 2 Mænd inden 5 Dage. I Aabenraa Skraa Art. 22; Haderslev Stadsret Art. 26; er Reglen den, at Pantet først skal lovbydes paa 3 Ting og derpaa én Gang for Pantsætterens Bopæl, og samme Fremgangsmaade findes ogsaa senere at være den almindelig fulgte, blot at Vurderingen kom til efter Lovbydelsen; jfr nærmere Panterettens Historie S. 323, hvoraf det ses, at Panteretten iøvrigt var ud-

dannet til en vis Grad afvigende i Retsbrugen paa de forskjellige Steder, ligesom man undertiden valgte at gaa frem med en almindelig Forfølgning til Namsdoms Erhvervelse, hvorunder da Pantets Vurdering fandt Sted, inden man skred til Udlæg i Skyldnerens øvrige Gods, enten under Sagen eller efter Dommens Erhvervelse; V. A. Secher: Rettertingsd. II S. 226. Enkelthederne i denne Udvikling have dog ej tilstrækkelig Interesse, da D. L. 5—7—2; 3; ganske have brudt med den historiske Fremgangsmaade af Pantets Opbydelse til Tinge.

I Henseende til Panteforholdets tingligretlige Side kan endnu blot erindres, at Pantsætternes Ret vedblivende var en Ejendomsret, kun indskrænket ved Panteretten, og at han i Kraft deraf kunde søge Pantet udleveret mod at betale det skyldige Beløb, uden Hensyn til, om Panthaveren svigagtigen maatte have afhændet Pantet eller pantsat det for højere Sum, ligesom Pantet skulde være ham følgagtig, naar han i god Tro betalte til den, hvem han havde overdraget det; jfr K. Rosenvinge: Gl. d. D. IV S. 219; 308; D. L. 5—7—4. Hvad det kontraktmæssige Mellemværende mellem Parterne angaar, bliver der navnlig Spørgsmaal om Panthaverens Tilbageleveringspligt, som indtraadte, naar Fordringen betaltes eller dens Beløb henlagdes; Panterettens Historie S. 340. Kunde Pantet ej tilbageleveres, opstod det Spørgsmaal, om Umuligheden kunde tilregnes Panthaveren. Hvad hans Ansvar angaar, erindres, at vi fra gammel Tid finde en Sammenstilling af Ansvaret for Pant og henlagt Gods; J. L. II—114; Haderslev Stadsret Art. 27. Oprindelig var Reglen den; Slesvig Stadsret Art. 43; Flensborg Stadsret I. T. Art. 31; at Panthaveren, naar han ej kunde tilbagelevere Pantet, skulde godtgjøre med Tylvtered, at det var forkommet tilligemed hans egne Ting. Dette sidste krævedes til Betryggelse for, at Tabet ej skyldtes Svig eller Forsømmelse fra hans Side; jfr E. sj. L. III—45, som nævner det, at en Mands eget Gods ej er stjaalet, som Bevis paa, at det fremmede er gaaet tabt ved hans Forsømmelse, og Haderslev Stadsret Art. 27, der omtaler det, at Mandens egne Ting ere forkomne tilligemed de fremmede, som Bevis paa, at disse sidste ere blevne behandlede ligesaa forsvarlig som hans egne; og da disse antoges at være Gjenstand for almindelig Omhu, var følgelig begges Undergang Bevis paa, at

overhovedet fornøden Omhu var bleven udvist; jfr Slesvig Stadsret Art. 46; Flensborg Stadsret l. T. Art. 56; d. T. Art. 33; som opstiller den Regel, at Enhver skal gjemme fremmede Ting ligesom sine egne. Imidlertid er denne Slutningsrække ingenlunde sikker, og derfor finde vi ogsaa Lempelser i den oprindelige Regel indført i J. L. II—114; jfr Haderslev Stadsret Art. 27; som først kræver, at Panthaveren med Vidner skal bevise, at hans eget Gods er forkommet tilligemed det fremmede, men dernæst, hvis Pantsætteren ej vil nøjes med det Vidnesbyrd, at han yderligere skal sværge med Kjønsnævn eller, hvis han er Kjøbstadmand, med Nævn af hans højeste Gilde, at han ej bærer Ansvar for Undergangen. Kan han ej præstere dette Bevis, skal han bøde Skaden og erlægge 3 Mark til Kongen og 3 Mark til Sagsøgeren. Paa den anden Side maatte det imidlertid erkjendes at være en Ubillighed, at Panthaveren skulde gjøres ansvarlig, naar hans eget Gods maaske ved et rent Tilfælde ej var forkommet med det fremmede, selv om han havde udvist al fornøden Omhu for dettes Bevarelse. Ribe Stadsret Art. 48; jfr ogsaa den saakaldte Erik Glippings almindelige Stadsret Art. 45; er derfor gaaet videre til at give den almindelige Regel, at Gjemmeren eller Panthaveren, hvis Ting er forkommet, skal aflægge Ed paa, at Tingen ej er forkommet ved hans Forsømmelse. Medens nu den heri indeholdte materielle Retsregel er fuldt forsvarlig fra almindelige Retsgrundsætningers Synspunkt, er den derimod i ntvivlsom Strid med den hele historiske Retsopfattelse af Ansvarspligten i dette Forhold, og det samme gjælder i endnu højere Grad om den processuelle Forskrift, at Panthaveren skal sværge alene uden Mededsmænd; sola manu in reliquiis se expurgabit. Den hele Bestemmelse turde derfor ved sit Indhold tyde hen paa, at den ligesom saa mange andre Bestemmelser i Ribe Stadsret er af fremmedretlig Oprindelse, skjøndt en bestemt Kilde ej med Sikkerhed lader sig oplyse; jfr Hasse: Die Quellen des Ripener Stadtrechts S. 49—50; men den fik da heller ej videre Indflydelse paa den almindelige Retsudvikling, idet Jyske Lovs Regel ses at være den herskende, hvilken vi finde anvendt overalt i Retsbrugen; jfr Panterettens Historie S. 346; og den blev ogsaa lagt til Grund som Kilde til Bestemmelsen om Ansvaret i D. L. 5—7—1, hvorefter Panthaveren skal gjemme

det haandfaaede Pant som sit eget Gods, altsaa en Regel svarende til, hvad der efter det før bemærkede maa antages at have været den egentlige Kjærne i Reglen om dette Forhold. I Forbindelse med denne Hovedregel opstillede dernæst D. L. 5—7—1 en nu bortfalden Forskrift om Virkningen af Pantets rent kasuelle Undergang i Forbindelse med Panthaverens eget Gods, gaaende ud paa, at Panthaveren i saa Fald skulde miste det, han havde laant paa Pantet, medens han ifølge Sammenhængen endda ej slap saa billigt, hvor Pantet var forkommet alene, idet han i saa Fald vistnok maatte tilsvare dets Værdi hvis denne var større end Laanets Beløb. Denne i D. L. 5—7—1 i Slutningen indeholdte Forskrift har man villet sætte i Forbindelse med Panterettens oprindelige Ordning som betinget Ejendomsret, der formentlig endnu paa Lovens Tid skulde have ytret sin Virkning i denne Følgesætning, hvoraf man yderligere har villet udlede en Støtte for Paastanden om Haandpanthaverens Mangel paa Ret til at søge Fyldestgjørelse for sin Fordring i andet end Pantet. Der savnes imidlertid i de foreliggende Kjendsgjerninger enhversomhelst Hjemmel til paa denne Maade at sætte Forskriften i Forbindelse med den oprindelige uegentlige Pantsætningsmaade, da det første Spor til den først findes i Herredagsdom af 23 Novbr 1635; jfr Tillæg til Panterettens Historie S. 511; der vistnok maa anses for dens Kilde og er afsagt paa en Tid, hvor ifølge det tidligere bemærkede en egentlig Panteret eller en Ret til gjennem Vurdering at søge sig fyldestgjort i Pantet for længe siden var anerkjendt overalt. Dommen blev afsagt i en Sag angaaende et Armbaand, som Niels Arnfeldts Hustru, Ane Dyhre, havde pantsat til Kristen Høegh for 100 Rigsdaler Species Pinse 1627, og som af Panthaveren tilligemed hans eget Guld- og Sølvtøj var bleven overgivet i Forvaring til en Borger i Holstebro, fra hvis Fadebur det blev røvet tilligemed alt det øvrige der henliggende Guld og Sølv af en kejserlig Ritmester von Schwarzenberg. At Sætningen nu ikke den Gang var anerkjendt som en fra tidligere Tid overleveret gjældende Regel, fremgaar allerede deraf, at den hverken er anerkjendt i Herredstings- eller Landstingsdommen, men først udtales i Herredagsdommen saa at sige uden al Motivering. Det Spørgsmaal, der egentlig forelaa og drøftedes under Sagen, angik nemlig Panthaverens Ansvar for

det borttagne Pant under de givne Omstændigheder. Herredagsdommen frikjender ham derfor, men tilføjer saa til Gjengjæld, at Pantsætteren ogsaa skal være fri for at betale de 100 Rigsdaler, idet Dommen lyder paa, at efterdi Kristen Høegh har forvaret Armbaandet hos sit eget Guld og Sølv, og dette med samt Armbaandet er borttaget af Fjenden, da bør Kristen Høegh være fri for at levere Armbaandet og Niels Arnfeldt i lige Maade fri for at erlægge de 100 Rigsdaler.

§ 25.

Pant i faste Ejendomme.

Pant i faste Ejendomme var oprindelig ligesom Pant i Løsøre kun af et saadant Slags, som stiftedes ved en Overenskomst i Forbindelse med en Overlevering af Pantet. Dette var Regel lige fra den Tid, da Pant i faste Ejendomme overhovedet omtales i vor Ret. Vidnesbyrd om dets Tilværelse foreligge i Slesvig Stadsret Art. 43; jfr Flensborg Stadsret l. T. Art. 53; d. T. Art. 31; Sk. L. IV—21; samt den derfra hentede Bestemmelse i V. sj. L. III—11 om Forskjellen mellem Wæthskøthning ɔ: Pantsætning, og Wærelzskøthning ɔ: Ejendomsoverdragelse, samt en anden Bestemmelse hos Andr. Suncsøn XVII—1 om Retsforholdet mellem Pantsætteren og første Panthaver i Tilfælde af, at denne havde overdraget Panteretten til en Anden, hvilken Bestemmelse ej har noget Tilsvarende i den danske Lovtext, men viser, at Panteforholdet allerede den Gang maa have naaet en vis Udvikling og Betydning. Et enkelt Exempel paa en Pantsætning foreligger i et Vidnesbyrd, udstedt af Ærkebiskop Absalon 1199 om, at en Mand ved Navn Johannes havde pantsat en Ejendom for en Sum Penge, som han havde laant for at rejse til det hellige Land; J. T. XXV S. 313. Men denne Pantsætning til Sorø Kloster for et Laan til en Pilgrimsrejse til Jerusalem, ydet Roeskilde Biskops Broder, ved hvilken Pantsætterens Foged beholdt Pantet under sin Styrelse og leverede Panthaveren Frugterne til Afdrag paa Laanet, er et enestaaende Exempel, idet vi ellers først i Kilderne finde Vidnesbyrd om Pantsætningen fra Tiden efter Midten af det 13de Aarhundrede; jfr Panterettens Historie

S. 153 flg.; Rep. Dipl. I S. 59 (1268): curias impignoravit, ita quod curiæ per bona, quæ ex cis proveniunt, se redimant annuatim.

I Henseende til Afslutningen af den Overenskomst, der afgav Grundlaget for Pantsætningen, findes ingen særlige positive Paabud i Lovene; V. sj. L. III—11 indeholder kun den Udtalelse, at naar man wæthsætter og wæthskjøder sin Ejendom paa Tinge, da skal det stande, som paa Tinge er sket; jfr J. L. II—61: æn alt thæt, man wæth sættæ a thingi, thet skulæ mæn løsæ a thingi. Det er altsaa klart, at Skjødning paa Tinge var en Fremgangsmaade, ved hvilken man kunde sikre sig Beviset, saa vidt som det var muligt i hine Tider, hvor man ej kjendte Breve eller Tingbøger, men Alting maatte opbevares i Tingmændenes Hukommelse, der undertiden kunde svigte, hvilket den anførte Artikel endog ligefrem gaar ud fra, idet den for den Mulighed, at Tingmændene ej kunne mindes, om Skjødningen var iværksat til Ejendom eller til Pant, eller om den overhovedet var foregaaet, hjemler Besidderen Ret til at føre Beviset for Ejendomsskjødning med Vidner og Tylvtered; jfr Panterettens Historie S. 229—30. Fra gammel Tid møde vi derfor ogsaa en Mangfoldighed af Bevidnelser om Pantsætninger paa Tinge; i Roeskilde under Byens Segl; Rep. Dipl. I S. 175; m. fl.; der alle ligesom Skaanske Lov og Valdemars sjællandske Lov betegne Erklæringens Afgivelse som en Skjødning; jfr dog Rep. Dipl. I S. 148 (1308); 322; 323 (1342): obligo me bona in placito generali Vibergensi viva voce impignorare; men uden at dog de ved Ejendomsoverdragelse brugelige Former nogetsteds kunne ses at være benyttede i dette Tilfælde. Det maa derhos erindres, at denne Pantsætning paa Tinge som før bemærket intetsteds var positivt paabudt saaledes som Ejendomsskjødningen i J. L. I—37. Den var kun en Fremgangsmaade, som Parterne i deres egen Interesse selv fulgte for Bevisets Skyld, og den maatte følgelig blive overflødig, naar Beviset, efterat Skrift var kommen i Brug, kunde føres ved Hjælp af Pantebreve, som Pantsætteren forseglede med tiltagne Vitterlighedsvidner, der ligeledes hængte eller senere trykkede deres Segl under og paa den Maade erstattede Tingmændenes Vidnesbyrd; Repert. Dipl. I S. 341: per patentes litteras suas impignoravit (1346). Eftersom nu disse Breve bleve hyppigere, bleve Pant-

sætninger paa Tinge sjældnere, men fandt dog endnu i aftagende Mængde Sted, saa længe Brevene udstedtes paa Latin. Efterat Breves Udstedelse paa Dansk er begyndt ved Aar 1400, ophører derimod Pantsætning til Tinge, saaledes at der kun findes enkelte forsvindende Exempler derpaa efter den Tid, og Tinglæsning var uden al Betydning for Panterettens gyldige Stiftelse, indtil nye positive Bestemmelser derom blev givne i de Love, der ville blive omhandlede strax nedenfor; jfr Panterettens Historie S. 24. Hvad dernæst angaar den anden til Rettighedens Erhvervelse nødvendige Kjendsgjerning foruden Overenskomsten, nemlig Besiddelsestagelsen, erindres, at det ved en i Panterettens Historie S. 246 flg. anført Række Domme er positivt godtgjort, at det lige indtil Fdg 23 April 1632 var en aldeles nødvendig Betingelse for Panterettens Stiftelse som tinglig Ret, at Pantet havde fulgt eller var blevet annammet af Panthaveren. Det gjaldt saavel i Forhold til senere frivillige Erhververe som i Forhold til Kreditorer, der gjorde Indførsel i Godset; ja selv overfor Arvinger kunde Panthaveren kun gjøre en Ret i Tingen gjældende under samme Betingelse; jfr K. Rosenvinge: Gl. d. D. III S. 295; hvor det siges, at det ved almindelige Domme udi al Rettergang udgangne er udtalt, at Lavhævder og Skjøder eller Pantebreve ej have nogen Magt, hvor Ejendom, Hævd eller Besiddelse ikke har fulgt dem. Den anførte Sætning udelukkede nu ikke, at man jævnlig lod Ejendomme, der vare givne til Sikkerhed for et Laan, forblive i Laantagerens Værge; navnlig var dette Tilfældet, efterat Renters Tagelse var kommen i Brug, da den kanoniske Ret ved Reformationen var ophørt at være positiv forpligtende paa Formuerettens Omraade, idet Forskrivningerne efter den Tid jævnlig lød paa, at Ejendommen maatte forblive i Pantsætterens Besiddelse, saalænge han svarede Renterne; men undlod han dette, skulde det staa Laangiveren frit for selv at annamme Pantet til et frit brugeligt Pant. Benævnelsen Underpant forekom ogsaa jævnlig, særlig ved Forhold af den angivne Natur, men nogen virkelig Panteret var ligefuldt ikke i nogen Retning stiftet derved før Fdg 23 April 1632.

Undersøge vi dernæst nærmere de viljebestemte Panterettigheder, der i Modsætning til det senere Underpant stiftedes ved Overenskomst og Overlevering af Pantet, vise de sig efter

Pantebrevenes forskjellige Indhold at falde i 2 forskjellige Arter. Den første kunne vi i Overensstemmelse med Kildernes Sprogbrug betegne som en Pantsætning per modum for wæth; jfr Panterettens Historie S. 348 flg.; Rep. Dipl. I S. 226; 321; eller efter senere Tiders Sprogbrug Vilkaar Pant; S. R. D. VIII S. 149; 240. Den lignede i Henseende til sit Indhold ganske Haandpantet, idet Ejendommen overgaves til Pant for et Laan, som skulde betales efter en vis kortere Frist, med det Vilkaar, at Pantet forfaldt til Ejendom, hvis Betalingen ikke efter Anfordring skete til den fastsatte Tid. Var denne Betingelse indtraadt og den fornødne processuelle Omgang iagttaget, forfaldt Pantet som oftest uden videre, sine ulteriori additamento eller Tilgift, som det udtrykkelig hedder i en Række Pantebreve. Men undtagelsesvis bestemtes det dog ogsaa, at der, forinden Ejendomsretten endelig overførtes paa Panthaveren, af denne skulde erlægges en »Tilgift«, som enten forud var fastsat i selve Pantebrevet eller eventuelt skulde bestemmes ved Voldgift; Rep. Dipl. I S. 148 (1308); S. R. D. VI S. 449.

Undersøge vi det økonomiske Øjemed, som ligger til Grund for disse Pantsætninger, og som har bestemt deres retlige Skikkelse, vil det findes, at det ogsaa er ganske det samme, der i Reglen ligger til Grund for Haandpantsætningen, gaaende ud paa at skaffe Laangiveren, der har hjulpet en anden i en midlertidig Forlegenhed, Sikkerhed for den udlaante Kapital, uden at der bliver Spørgsmaal om tillige at sørge for denne Kapitals Frugtbargjørelse. I det højeste fremtræder dette sidste Hensyn i enkelte Tilfælde paa en mere underordnet Maade, naar det bestemmes, at Ejendommen skal forfalde, dersom Pantsætteren gjentagne Gange udebliver med den skyldige Afgift, eller der sættes en længere Frist, f. Ex. adskillige Aar, for Pantets Indløsning, eller det skal indløses inden Debitors Død, saaledes at det forfalder til Ejendom, hvis Indløsning ej sker inden den Tid, medens Panthaveren saalænge oppebærer Indtægterne; jfr Panterettens Historie S. 349. I Betragtning af dette økonomiske Øjemed, at afhjælpe Trangen og sikre Kapitalen, er det naturligt, at denne Form for Pantsætning af faste Ejendomme er den, der træder først frem, og den maa derfor ogsaa antages at have været den ældste i vor Ret; jfr Slesvig Stadsret Art. 43; Flensborg Stadsret l. T.

Art. 53; d. T. Art. 31; der ganske sammenstille Pant i faste Ejendomme og Pant i Løsøre. Bestemmelserne i Sk. L. IV—21, Andr. Sunesøn IV—17; XVI—1; i hvilke der er Tale om en Wæthskøthning, scotatio hypothecæ nomine, indeholde vel intet, hvoraf med Sikkerhed kan udledes, hvilken Ret derved erhvervedes. Men paa den anden Side er der heller intet i de anførte Bestemmelser, som taler imod, at Wæthskjødningen netop er gaaet ud paa at stifte den her omhandlede betingede Ejendomsret, der ogsaa fremtræder i de ældste Vidnesbyrd om Pantsætning fra 1298 og 1300 paa det skaanske Retsomraade. Denne Art af Pantsætninger var dernæst, som Kilderne vise, meget hyppig i hele det 14de Aarhundrede, men bliver derefter sjældnere, medens Exempler derpaa dog forekomme, lige indtil den udtrykkelig blev forbudt ved Fdr. 1. Juli 1623 Art. 9, som bestemte, at hvis nogen Panthaver vilde hænde Dom paa Pantet for Ejendom, maatte han alene tage Fyldest deraf efter gode Mænds Sigelse og ej videre, hvorledes og Pantebrevet formeldte.

Hvad angaar Reglerne om Stiftelsen, er det fornødne allerede bemærket, og det samme gjælder om Besiddelsesforholdet, idet Pantebrevene selv fra ældre Tid vise, at Pantsætteren jævnlig maa antages at være forbleven i Besiddelse af Pantet mod en Afgift. Naar Fordringen betaltes, førte Pantebrevenes Ord i de fleste Tilfælde ligefrem med sig, at Panthaveren maatte tilbagelevere Pantet uden at kunne tilbageholde Frugterne, som maatte være faldne i Mellemtiden, hvilket ogsaa ganske stemmer med, hvad der foran er bemærket om, at Øjemedet med Pantsætningen kun var at sikre Kapitalen, ej at frugtbargjøre den. Hvis derimod Fordringen ej betaltes, forfaldt selvfølgelig Pantet med de i Mellemtiden oppebaarne Frugter. Var Forfaldstiden kommen, havde Laangiveren at æske Betaling. Ydedes den ikke efter Anfordring, skulde han i Følge de anførte Artikler i Slesvig og Flensborg Stadsretter søge til Tinge og der faa forelagt Skyldneren endnu en Frist, til hvilken denne skulde indfinde sig for at løse Pantet. Først hvis Pantsætteren derefter ikke løste, var Retten over Pantet endelig erhvervet for Panthaveren. Var denne Betingelse indtraadt, var det Pantsætterens Pligt at afgive Tilstaaelse herfor, hvilket ogsaa jævnlig udtrykkelig paalægges ham i selve Pantebrevet, Rep. Dipl. I S. 247 (1328); jfr dog

S. 266 (1332); tanquam scotata cedere debeant; 323 (1343); S. R. D. IV S. 530; og Exempel paa Skødning af pantsat Gods, som var forfaldet til Ejendom og derfor nu skødes jure perpetuo, findes ogsaa jævnlig omtalt i Kilderne; S. R. D. VI S. 486. Men ofte undlod selvfølgelig Pantsætteren at iværksætte denne endelige Skødning, i hvilken han ej havde nogen Interesse, og Panthaveren hensad da med Godset uden nogen Legitimation for, at den til Ejendomsrettens Erhvervelse ved Pantsætning knyttede Betingelse var opfyldt. Denne Mangel blev afhjulpen derved, at han erhvervede Dom paa Pantet, hvilken allerede omtales i Slesvig Stadsret; vindicet sibi terram judicio placiti; og har ligeledes i andre Kjøbstæder været i Brug fra gammel Tid; jfr en Dom fra Ribe By paa pantsat Gods, afsagt secundum civitatis jura ab antiquo conservata; Panterettens Historie S. 362. Paa Landet fandtes ingen tilsvarende Adgang til at erhverve en Legitimation for den alt erhvervede Ejendomsret, indtil Forfølgningen til Laas uddannedes og benyttedes til dette Øjemed, hvorpaa findes Exempler fra Begyndelsen af det 14de Aarhundrede; jfr Tillæg til Panterettens Historie. Naar det i Doms- og Laasebrevene omtales, at Pantet er blevet lovbudt paa 3 Ting; tribus placitis exhibitum; var dette nødvendigt som Følge af Frændernes Ret, der maatte være beføjede til at indløse Pantet, saaledes at endelig Dom derpaa, hvorved det overførtes i Panthaverens Eje, ej kunde gives, forinden det havde vist sig, at de, skjønt lovlig opfordrede, ej gjorde Brug af deres Ret; jfr Panterettens Historie S. 206.

Den anden Gruppe af Panterettigheder eller Pant med Frugtoppebørselsret betegnes i et Indførselsbrev fra Skaane som Pantsætning per modum grøthagjald; jfr Panterettens Historie S. 471; senere i dansk Lov og Retsbrug almindelig kaldet brugeligt Pant; Fdg 1. Juli 1623 Art. 9; Reces 1643 II—15—9 m. fl. Den omtales ej i Landslovene, men først i Breve fra Slutningen af det 13de til Begyndelsen af det 14de Aarhundrede, jfr U. f. R. 1869 S. 645; Repert. Dipl. I S. 85 (1287). Som Vidnesbyrd om, at den har uddannet sig med den foregaaende Art af Pant som Udgangspunkt, kan fremhæves, at de ældste Pantebreve af denne Art ogsaa lyde paa en Skødning titulo pignoris sub conditione, quod si in solutione fierit defectus, ex tunc omnes fructus percipiet creditor usque ad solutionem completam; Repert. Dipl.

I S. 74 (1279): Grev Jakob af Halland pantsætter til St. Claræ Kloster en Gaard for 62 Mark usualis monetæ, som skulle betales til Mortensdag. Sker det ikke, skal Klosteret oppebære Indtægterne af Gaarden in remedium animæ meæ, indtil Pengene betales. Det vil altsaa ses, hvorledes Renteydelsen her er iklædt Form af en Sjælegave. Virkningen af, at Laanet ej betales, er altsaa ikke den, at Ejendomsretten fortabes, men kun den, at Kreditor bliver berettiget til at oppebære Frugterne af Pantet. Derfra sker saa yderligere Overgangen ved, at Panthaveren skal beholde Aarets Indtægt ogsaa, hvis Indløsning sker til bestemt Tid; Repert. Dipl. I S. 254; jfr derimod S. 307; til den egentlige typiske Art af denne Slags Pantebreve, der simpelt hen lyde paa, at Pantsætteren har laant en Sum Penge og derfor pantsat en Ejendom, hvoraf Panthaveren kan oppebære Frugter og Indtægter, indtil Ejendommen løses ved Pantesummens Betaling. Repert. Dipl. I S. 94 (1289): Dronning Agnes pantsætter til Andreas Rentemester for 160 Mark Niels Henriksens forbrudte Gaarde sine pecoribus libere ordinandas, donec legaliter redimantur, ita quod medio tempore fructus percipiat in sortem debitorum minime computandos. Det økonomiske Øjemed, som bestemmer denne Pantsætningsmaade, er, at den ej blot skal afhjælpe en Trang hos Skyldneren, men tillige en overflødig Kapital ved den skal frugtbargjøres for Laangiveren. Derved forklares, at Pantsætningen først skriver sig fra en senere Tid, da Pengene vare til Stede i rigeligere Mængde, navnlig hos kirkelige Stiftelser. Disse Penge kunde nu i den katholske Tid ej frugtbargjøres ved ligefremme Udlaan paa Rente, da den kanoniske Ret forbød Renters Tagelse i Henhold til Udsagnet hos Evangelisten Lucas: »mutuum date, nihil inde sperantes«; kun en ganske enkelt Gang findes i Katolicismens Tid Rente betinget i Form af Morarente; Repert. Dipl. I S. 249; 256. Men man omgik da dette Forbud ved at tage Pant og betinge sig Ret til at oppebære Frugter af Pantet, saalænge det henstod uløst; ikke som betinget Rente men som en frivillig Gave til den kirkelige Stiftelse, hvilket Synspunkt f. Ex. Sorø Klosters Gavebog gjennemfører fuldstændig; S. R. D. IV S. 489; 490 flg.; Som Følge af dette Laanets Øjemed forklares det, at der ved denne Art af Pantsætning regelmæssig ikke findes fastsat nogen Betalingstid; men det er overladt Debitor at betale efter Op-

sigelse; jfr dog Rp. Dpl. I S. 324; 368. Tværtimod har endog Hensynet til, at Laangiveren vilde være sikker paa at have sine Penge udstaaende uforstyrret til Renteydelse i et længere Tidsrum, ført til, at Pantet kun maatte løses hvert tredje Aar; Rp. Dpl. I S. 351; eller endog til Forbud mod, at Løsning maatte finde Sted før efter et vist Tidsrums Forløb, hvilket Tidsrum kunde variere fra 2; 5; 10; 20; til 100—120 Aar. En saadan Klausul synes navnlig at have været hyppig ved Aar 1500, men blev da forbudt i Henseende til Pantebreve paa Bondejord ved en Ordinans af Frederik den første; jfr Panterettens Historie S. 393.

Hvis man vil spørge, hvorledes da Laangiveren bar sig ad, naar han trængte til Kapital, hvad der jo dog kunde hændes, selv om han ikke havde Brug for den paa Udlaanstiden, saa blev Trangen afhjulpet paa lignende Maade som ved Nutidens uopsigelige Forskrivninger, f. Ex. Statspapirer. Ligesom man nu rejser Penge ved at afhænde dem, saaledes rejste i Datiden Kapitalisten Penge ved at oplade ɔ: overdrage Pantet, og naar man i Boerne ved Siden af Ejendomsgods som en regelmæssig Bestanddel finder nævnt Pantegods, da repræsenterer dette sidste den Afdødes rentebærende Kapitaler, ligesom hint repræsenterer de faste Ejendomme. Men selvfølgelig var der dog en Ulempe forbunden med denne Ordning, baade for Pantsætteren og for Panthaveren. For Pantsætterens Vedkommende medførte den, at Pengene blev dyrere, saa vist som den Omstændighed, at Panthaveren selv skulde have Ulejligheden med at administrere Pantet og oppebære Indtægten, maatte vederlægges ved en saa meget større Brutto-Indtægt af Pantet, hvortil kom, at Laanets Uopsigelighed fra Kreditors Side den Gang ligesom i Nutiden medførte en højere Rente. At Renterne vare høje, fremgaar noksom bl. A. af de Forhøjelser af Pantesummen, som jevnlig fandt Sted, medens Panteforholdet bestod, navnlig ved Lenspantet; jfr ogsaa Rep. Dipl. I S. 343 (1346): Gods pantsættes for 150 Mark Sølv, kølnsk Vægt, at indløse Jakobi Dag i det følgende Aar. Hvis det ikke sker, skal Godset følge Panthaveren for 300 Mark Sølv med Frugtoppebørselsret, indtil det indløses. Derpaa tilføjer Kongen, i hvis Overværelse denne Pantsætning er sket: Nos igiter articulis in patentibus dicti N. G. super impigneratione confectis contenti præscripto J. B. bona

memorata adjudicamus suis usibus ordinanda, donec redimantur. Paa den anden Side kunde dog Panthaveren ikke ved Overdragelse fri sig for den ved det af ham udstedte Gjenbrev; Harsyssels Dipl. S. 97; konstaterede Forpligtelse til at tilbagelevere Pantet, naar det løstes ved Pantefordringens Betaling, en Sætning, der udtrykkelig anerkjendtes ved Herredagsdom; jfr K. Rosenvinge: Gl. d. D. I S. 116. En fyldestgjørende Ordning fremkom derfor først, naar Panthaveren ej blot blev berettiget til at skaffe sig Renter for Kapitalen gjennem Pantets Frugter; men ogsaa kunde søge Fyldestgjørelse deri for selve Hovedsummen. Denne Ret synes nu ogsaa Retsbrugen at have anerkjendt og det mærkelig nok til Trods for, at der ikke indførtes nogen Forandring i Pantebrevenes overleverede Affattelsesmaade, saa at de fremdeles kun lød paa, at Pantsætteren maatte løse Pantet, naar det konvenerede ham, medens der ej taltes om nogen Ret for Panthaveren til at kræve Løsning ved Pantefordringens Betaling. I Kjøbstæderne har denne Ret vistnok allerede været anerkjendt fra meget gammel Tid, og den giver sig i alt Fald Vidnesbyrd fra sidste Halvdel af det 15de Aarhundrede; jfr Panterettens Historie S. 595—97; hvor der omtales Exempler paa, at der er søgt Fyldestgjørelse i Pantet efter Vurdering i Aalborg 1462, i Kjøbenhavn 1477, i Odense 1489, og det kjøbenhavnske Pantebrev udtrykkelig viser, at Affattelsen er sket efter den ældre Formular. Paa Landet finde vi først efter Aaret 1600 en lignende Ret anerkendt, saaledes at Pantsætteren søgtes til at løse Pantet, og dette, hvis Løsningen ej fandt Sted, tildømtes Panthaveren til Ejendom. Retten dertil anerkjendtes endog, skjøndt der udtrykkelig under Forfølgningen blev gjort den Indsigelse gjældende, at det Brev, som Pantsætteren havde udgivet, ej tilholdt ham at indløse Pantet, naar Panthaveren ej længere vilde beholde det. Derved blev der imidlertid begaaet en Uretfærdighed mod Pantsætteren; thi fordi han fik Lov til at beholde Laanet uopsigeligt fra Kreditors Side, havde han maaske forpligtet sig til at svare en forholdsvis høj Rente eller med andre Ord stillet et Pant, hvis Værdi langt oversteg Fordringens Beløb, og naar dette nu, hvis Fordringen ej betaltes, i ligefrem Strid med Pantebrevets Ord tildømtes Kreditor til Ejendom uden Fradrag, tilpligtedes han i Virkeligheden til ej blot at tilsvare en

høj Rente, men ogsaa en langt større Kapital end den, som Laanet repræsenterede. Denne Uretfærdighed blev der da ogsaa raadet Bod paa ved Retsbrugen, idet Panthaveren ved de efterfølgende Domme kun blev kjendt berettiget til Fyldestgjørelse af Pantet efter Vurdering, og denne Ordning blev endogsaa slaaet præceptivt fast ved Fdg 1 Juli 1623 Art. 9, der frakjendte en derimod stridende Vedtagelse i Pantebrevet Retsgyldighed.

Jeg har forudskikket dette Overblik over denne Panterets historiske Udvikling, forinden jeg har villet drøfte det bekjendte Stridsspørgsmaal, om den har udviklet sig fra, som det i Almindelighed udtrykkes, et Salg med Gjenkjøbsret eller, som det rigtigere burde hedde, en Overdragelse til resolutiv betinget Ejendomsret, saaledes at Retten bortfaldt ved Pantesummens Betaling. Jeg har i Panterettens Historie S. 367 flg. besvaret Spørgsmaalet benægtende og fastholder Rigtigheden af denne Besvarelse trods de i U. f. R. 1869 S. 644 derimod fremsatte Indvendinger; thi man kan ikke uden at komme i Strid med Pantebrevenes klare Ord og den deri udtrykte Opfattelse af Retsforholdet konstruere dette som et Salg for en vis Kjøbesum, hvor Sælgeren er berettiget til at indløse det Solgte ved Summens Betaling, medens Brevene selv helt igjennem fremstille det som et Gjældsforhold med dertil sig sluttende Pant, hvor Laantageren er forpligtet til at betale, om end Tidspunktet er henstillet til hans eget Forgodtbefindende, og denne Betaling er Betingelsen for Pantets Løsning. Under den første Forudsætning vilde nemlig Udviklingen ej naturlig have kunnet udmunde i en Ret for Kjøberen til at søge sig fyldestgjort i den kjøbte Ejendom for Salgssummen, medens den under den sidstnævnte Forudsætning falder som af sig selv. At den almindelige Opfattelse var i Overensstemmelse hermed, fremgaar ogsaa aldeles tydeligt af Pantebrevene, i hvilke overalt Anerkjendelsen af Gjældsforpligtelsen stilles i Spidsen, f. Ex. ved Ordene: »ratione veri mutui teneor; noveritis, me veraciter esse obligatum in viginti marcis puri argenti«; Rep. Dipl. I S. 99: constare cupio; me ratione dotis, cum tradidi filias meas claustro S. Claræ Roskildis promississe dicto claustro 200 mr. denar. persolvendas; S. 357: ultra litteratoriam obligationem impignero; og at denne Udtryksmaade ej var en Tilfældighed, fremgaar navnlig deraf, at vi i den ældste

Tid, da Pantsætning endnu var forholdsvis sjældnere, møde Breve, der aldeles tydelig tale om betingede Salg med Løsningsret, i hvilke der ej er Tale om noget Gjældsforhold; jfr Panterettens Historie S. 155; 458. Pantebrevenes Bestemmelser angaaende Frugtoppebørselsretten ere dernæst ogsaa i Overensstemmelse med Erkjendelsen af et Skyldforholds Tilværelse. Navnlig er dette Tilfældet i de enkelte Pantebreve, hvor det bestemmes, at de oppebaarne Frugter skulle afdrages i Gjælden, enten helt eller dog saaledes, at der aarlig bliver afregnet et vist Beløb i Hovedstolen. Frugternes Øjemed, at træde istedetfor Renter af den skyldige Sum, fremtræder endvidere klart, naar vi i Pantebrevene finde dem anslaaede til en vis aarlig Værdi, saaledes at Pantsætteren skulde tilsvare, hvad der maatte mangle, eller hefte for dem, hvis de ej bleve betalte, f. Ex. fordi Gaarden blev øde, medens han da paa den anden Side ogsaa havde Krav paa Overskuddet af Frugternes Værdi ud over den anslaaede Sum; Rep. Dipl. I S. 29. Denne Ansættelse af Pantets Indtægter til en bestemt aarlig Sum dannede den naturlige Overgang til, at Pantsætteren, forsaavidt Panthaveren havde Tillid til ham, beholdt Pantet i sin Besiddelse mod at svare den anslaaede Afgift, og derved fremkom allerede forholdsvis tidlig Exempler paa en til det senere Underpant svarende Ordning af Raadighedsforholdet; jfr Panterettens Historie S. 379; Rep. Dipl. I S. 579 (1335); 303; 304; 319; 371: cedere debet possidenda. I de allerfleste Pantebreve er der dog ikke Tale om slige Fastsættelser eller Bestemmelser om Afdrag paa Hovedstolen, men det hedder simpelthen, at Panthaveren skal oppebære Frugterne, uden at disse skulle afregnes i Hovedstolen: fructus percipiet in sortem minime computandos. Denne Frugtoppebørselsret, ved hvilken Kapitalen skulde frugtbargjøres, var derfor Kjærnen i Panthaverens Ret, der ogsaa fra først af fremhæves i alle Breve som saadan. Men for tilfulde at kunne udnytte den maatte Panthaveren selvfølgelig have den fornødne Raadighed over den pantsatte Ejendom ved at kunne besidde og bruge den paa en til Øjemedet svarende Maade, og det principale Øjemed affødte derfor snart en Række akcessoriske Beføjelser; Rep. Dipl. I S. 232; 272 (1333): conferens potestatem redditus et servitia eorundem sublevandi, villicos instituendi et destituendi nec non et bona ordinandi; S. 299 (1339):

familiam suam in eisdem bonis imponendis et deponendis habeat potestatem; som i Tidens Løb mere og mere traadte frem for den almindelige Bevidsthed og derfor ogsaa gav sig Udtryk i Pantebrevenes Affattelse, i hvilke Betegnelsen for Omfanget af Panthaverens Raadighed blev stadig mere detajleret og omfattende. De nøjes ikke med at sige, at Panthaveren skal have Ejendommen i sit Værge og oppebære dens Frugter; men det hedder, at han skal have den under sin Styrelse (ordinatio), skal være beføjet til at i- og afsætte Bryder; villici; samt i- og afsætte Vornede og Tjenere, Lejere og Fæstere: og i det Hele taget gjøre sig den saa nyttig, som han bedst kan og véd. Han var derhos ej indskrænket til selv at udøve Raadigheden, men kunde ogsaa overføre den til Andre ved at oplade Pantet. I enkelte Tilfælde findes en saadan Beføjelse udtrykkelig omtalt i Pantebrevet; Rep. Dipl. I S. 223; men Anledningen dertil er dog som oftest den, at der er sat visse Betingelser, som indskrænke Retten, idet dens Udøvelse f. Ex. er betinget af Pantsætterens Samtykke, eller den kun maa øves, efterat Panthaveren først har henvendt sig til Pantsætteren med Forespørgsel, om han vil skaffe Pengene ved at indløse Pantet. Bortset fra saadanne udtrykkelige Indskrænkninger var derimod Panthaveren som tidligere omtalt selv uden en udtrykkelig Hjemmel berettiget til at oplade Pantet, og Pantsætterens Samtykke til Opladelsen kunde kun have den Betydning, at Tilbageleveringspligten derved maatte anses overført til den nye Erhverver, medens den i andre Tilfælde vedblev at paahvile Overdrageren. Opladelsen skete oprindelig i Overensstemmelse med Reglerne om Overdragelse af Ejendomsret mundtlig og for Bevisets Skyld paa Tinge, hvorom der senere udstedtes Tingsvidne. Efterat Brugen af Breve var bleven almindelig, skete imidlertid ogsaa denne Opladelse ikke længere mundtlig paa Tinge, men ved en skriftlig Overdragelseserklæring, et senere saakaldet Følgebrev; S. R. D. VI S. 194; der overleveredes i Forbindelse med Pantebrevet som Hovedbrev; Rep. Dipl. I S. 235 (1326); 381; Harsyssels Dipl. S. 48; 67. Denne skriftlige Form blev den almindelige fra Aar 1400, og derved blev selvfølgelig ogsaa Panthaverens Stilling yderligere forbedret gjennem den Lethed, hvormed nu Pantets Overdragelse kunde foregaa, og dette var vistnok en medvirkende

Grund til, at Pantsætningen per modum forwæth paa dette Tidspunkt begynder at forsvinde. Udviklingen af Panterettens Indhold til sin største Fylde kan derfor sættes ved det her nævnte Tidspunkt, Aar 1400, og hermed stemmer det da ogsaa, at vi netop fra dette Tidspunkt af møde Betegnelsen af Panterettens Indhold som lig med en Ejers Ret, idet han siges at skulle besidde den ligervis som sin egen, og Pantsætningen undertiden betegnes som en Overdragelse til Vederkjøb, et Salg til Gjenkjøb ell. lign. Men dette er efter min Opfattelse ikke noget, hvorfra, men noget, hvortil Panthaverens Raadighed over Pantet i den her omhandlede Art af Retsforhold har udviklet sig. Naar man imod denne Opfattelse har henvist til enkelte saadanne Kjendsgjerninger som den, at Pantsætningen i Breve fra ældre Tid betegnes ved Udtrykket scotatio og Panthaverens Opladelse af Pantet til Pantsætteren som en rescotatio, ligesom Pantsætterens Hjemmelspligt i Pantebrevene betegnes ved Udtrykket appropriare, da ere disse Kjendsgjerninger intet bevisende, idet Skjødningen staar som Udtryk for Overdragelsen af den faste Ejendom, uden at der derved er tænkt paa en Ejendomsoverdragelse, hvilket tydelig ses af saadanne Pantebreve, i hvilke Udtrykket »scoto« bruges, skjøndt Indholdet kun gik ud paa, at Panthaveren skulde være berettiget til at oppebære Frugter til et Beløb af 20 Mark aarlig; Rep. Dipl. I S. 29. Paa samme Maade betegner rescotatio; S. R. D. VIII S. 23; kun en Tilbagegivelse af Pantet; S. R. D. IV S. 507; og Udtrykket appropriare er kun en Gjengivelse af det danske Udtryk hjemle.

Selv efterat Panthaverens Ret var bleven udstrakt i det anførte Omfang, var den dog begrænset ved Restitutionspligten, der som foranført S. 45 var hjemlet ved det af Panthaveren udstedte Gjenbrev og traadte i Virksomhed, naar Indløsningen fandt Sted ved Pantesummens Erlæggelse, idet Pantet da skulde restitueres i uforringet Stand, hvorfor Panthaveren var udelukket fra ikke blot at bortsælge af Ejendommen eller pantsætte den for mere end den skyldige Sum, men ogsaa fra at afhænde Ejendommens Tilbehør, f. Ex. ved at bortskjænke Vornede, hvilke Pantsætteren efter Indløsningen kunde tilbagesøge; jfr Panterettens Historie S. 383. Som Følge heraf maatte han heller ikke forhugge Skovene til Upligt, hvorom udtrykkelige Bestemmelser

findes optagne i Pantebrevene; Rep. Dipl. I S. 315 (1341): familiam meam in dictis bonis residentem ultra leges terræ non impediat nec silvam meam vendere vel alienare debet nisi ad ædificium domorum in bonis. Hvis Tilbehør, f. Ex. Bygninger, var blevet ødelagt ved ulykkelig Hændelse i Krig eller ved Ildsvaade, stod Panthaveren ikke til Ansvar derfor, og gjenopførte hen Bygningerne, var han derfor berettiget til Erstatning for disse. Derimod maatte han fra først af svare til enhver Forringelse, ikke blot den, der var en Følge af hans egen Vanrøgt, men ogsaa den, der skyldtes Slid eller Ælde; jfr dog Rp. Dpl. I S. 271; og først i det 17de Aarhundrede, navnlig efterat det var blevet sædvanligt, at Pantsætteren beholdt Besiddelsen, overtog han ogsaa hele Vedligeholdelsespligten. Havde Panthaveren bygget og forbedret Ejendommen, saaledes at dens Brugsværdi var bleven forøget derved, var han berettiget til Erstatning; Repert. Dipl. I S. 175; der som oftest fastsattes efter 4 af deres fælles Venners Sigende, i Overensstemmelse med de i Pantebrevene nærmere fastsatte Vilkaar, og skulde udredes, inden Panthaveren fraveg Ejendommen; jfr Codex Esrom. S. 168, hvor Bygningen ses at være overleveret ved Vurderingsforretning in presentia placitantium og vurderet til 4 Skilling Grot, der ved Aflevering skulle tilsvares.

Pantsætterens Løsningsret overførtes paa hans Arvinger saa vel som paa hans Kreditorer, der havde gjort Indførsel i Ejendommen, og den, til hvem han havde overdraget sin Ret; Repert. Dipl. I S. 225; 246; 336; 363; Harsyssels Dipl. S. 47; forsaavidt en slig Overdragelse ikke enten var ligefrem forbudt; Repert. Dipl. I S. 212; 239; Harsyssels Dipl. S. 34; eller dog nærmere begrænset i Pantebrevet, f. Ex. derved, at Ejendommen først skulde tilbydes Panthaveren; Repert. Dipl. I S. 220. Havde nogen forpligtet sig til at indløse Pantet for en anden; kunde han tvinges til at opfylde sin Forpligtelse ved Forfølgning med Rigens Ret; S. R. D. VI S. 481. Løsning skulde Ejeren kynde for Panthaverens rette Bopæl og til Tinge; K. Rosenvinge: Gl. d. D. I S. 98. Oprindelig kunde Løsningsretten gjøres gjældende naarsomhelst i Aaret; men efterhaanden blev det af Hensyn til Markforholdene Regel, at den skulde ske til Mortens- eller Mikkelsdag, efterat Pantsætteren havde kyndet Løsen til St. Hansdag; Rep. Dipl. I S. 324; 368: $^1/_2$ Aars Varsel. Oprindelig foregik den paa

Tinge; Repert. Dipl. I S. 247; 257; senere ved et Opladelsesbrev mod Udlevering af Hovedbrevet og mod Tilbagelevering af Gjenbrevet. Forsaavidt noget af disse Breve var forkommet, maatte Modtageren erklære dem for døde og magtesløse. I Løsnings Aaret oppebar Panthaveren regelmæssig Frugter og Indtægter af Ejendommen; Repert. Dipl. I S. 223; 254; 271; 272; 288; m. fl.; og undertiden det efterfølgende Aars Rughøst med pro araturis suis; Repert. Dipl. I S. 220; jfr dog S. 272; dimidietas fructuum. Opfyldtes Tilbageleveringspligten ikke frivillig, maatte Pantsætteren skride til Retsforfølgning, som begyndte med, at Pantesummen blev opbudt paa Herredsting, Landsting og Kongens Retterting, hvorefter den i Overværelse af Tinghøringer; præsentibus testibus dictis tinghøring; henlagdes i Forvaring i Fjerdingskirken, det vil sige den af Herredets Kirker, som bar denne Benævnelse, eller i Landskisten ɔ: Landstingskisten, hvor den skulde henligge i Aar og Dag og derefter, hvis den Berettigede ikke meldte sig inden Tidsfristens Udløb, tilkjendes Kongen. Samtidig med at Pengene tildømtes Kongen, erhvervede dernæst Pantsætteren Dom til Herredsting, Landsting og hos Kongens Kansler, hvorefter han indførtes i Pantet; Panterettens Historie S. 448; Harsyssels Dipl. S. 22. I denne langvarige Forfølgning indtraadte dog senere den væsentlige Lettelse, at Pantsætteren kunde faa Indførsel efter en Landstingsdom uden at behøve at søge Kongens Kansler, og at den kunde faas samtidig med Pengenes Hendømmelse i Forvaring. Denne Fremgangsmaade findes fastslaaet i den ældste Samling af Rigens Ret Art. 16, jfr D. Mag. III—I S. 185, som bestemmer, at alle Jordedele skulle forfølges 4 Gange til det Herredsting, som Jorden ligger udi, og siden 4 Gange til Landsting, og paa hver Rejse skal opbydes paa det, som Pant er, Guld og Penge, og den, som Godset forfølger, skal paa fjerde Ting nævne sine Ridemænd, og ham skal gives Ridebrev til dem.

Underpant. Naar vi saa fra vor Omtale af den ældste Slags Pant gaa over til at omtale Underpantet i moderne Forstand, er Væsensforskellen mellem begge Arter den, at der til Stiftelse af Underpant ikke som til Stiftelse af det ældre Pant kræves Besiddelsestagelse; men Stiftelsesakten derimod bestaar i Pantebrevets Tinglæsning. Denne nye Retsdannelse fremkom ikke paa én Gang, men maatte først forberedes gjennem det økonomiske Livs Ud-

vikling og dertil svarende Retsregler, hvorved begge de nævnte Forudsætninger efterhaanden tilvejebragtes. Den første, Pantets Forbliven i Pantsætterens Besiddelse, tilvejebragtes forholdsvis tidlig gjennem Parternes Overenskomst, hvor Panthaveren havde den Tillid til Pantsætteren, at han ej vilde misbruge Raadigheden over Pantet til hans Skade, og Forudsætningen for dens hyppige Tilstedekomst indtraadte navnlig, efterat den kanoniske Rets Gyldighed var ophævet indenfor det borgerlige Samfunds Ret ved Reformationens Indførelse, og Renters Tagelse som Følge heraf var bleven tilladt og forudsat i Recesserne. Den ubetinget almindelige Form for Pantebrevenes Affattelse blev da den, at Pantsætteren erklærede at have laant en Sum, for hvilken han pantsatte visse Ejendomme, som han dog forbeholdt sig selv at have i Værge, saa længe han svarede Renter; men udeblev han dermed, skulde Panthaveren have Ret til selv at træde til sit Pant og besidde det som et frit brugeligt Pant, oppebære Frugter deraf o. s. v., saaledes at der derefter indtraadte en viljesbestemt Tagen til Brug af Pantet. Denne Ordning var imidlertid højst ufyldestgjørende for Panthaveren for den Mulighed, at Pantsætteren svigtede den ham viste Tillid og enten ikke kunde eller ikke vilde sætte ham i Besiddelse af Pantet, idet der da ej var anden Udvej for Panthaveren end gjennem Retsforfølgning at søge sig indsat i Pantets Besiddelse. Denne Retsforfølgning synes nu vel i enkelte Kjøbstæder at være bleven iværksat paa en forholdsvis nem Maade gjennem Indførsel ved Fogden med tiltagne Mænd efter Raadstuerettens Dom; men paa Landet kunde Indførselen kun ske gjennem den langvarige Forfølgning med Rigens Ret. Her var da Trang til at hjælpe paa Panthaverens mislige Stilling og indirekte ogsaa paa Pantsætterens, der enten maatte undvære Pantet eller yde Vederlag i forhøjet Rente for den Risiko, Panthaveren løb. Begyndelsen dertil skete ved Fdg. 1. Juli 1623 Art. 9, hvis Regel uden Tvivl slutter sig til den tidligere vedtagne Fremgangsmaade; jfr ovfr S. 92; idet der gives Panthaveren Ret til med Fogden og 2 gode Mænd, Adel eller Uadel, efter den, som maa afhænde, hans Forskrivnings Indhold, at annamme det, hannem pantsættes, jfr Reces 1643 2—15—9. Bestemmelsen er netop motiveret ved de anførte Hensyn, at det i disse Tider er misligt at udlaane uden Sikker-

hed, og at det falder Laantageren besværligt at afstaa sin Ejendom til brugeligt Pant. Men den Panthaveren indrømmede Ret var dog i Virkeligheden ufyldestgjørende, idet Forordningen ej indførte nogen Ændring i Betingelserne for den tinglige Rets Stiftelse, men tværtimod fremdeles forudsatte Nødvendigheden af en Annammelse til dette Øjemed, idet Adgangen til at annamme Pantet efter Forordningen kun var hjemlet, naar Godset ej tilforn var blevet lovlig annammet af andre. Panthaveren var altsaa fremdeles udsat for, at Pantsætteren, inden han havde tiltraadt Pantet, overdrog det til en anden til brugeligt Pant, og at Panthaverens Ret i saa Fald maatte staa tilbage, ligesom hans Ret maatte vige for en Annammelsen forudgaaet Indførsel. En Ændring heri skete først ved Fdg 23 April 1632, der gav Underpanthaveren Ret til at gaa foran alt yngre Pant og træde til Brugen, om end det siden af den, det til Underpant sat haver, anden til brugeligt Pant overdrages. Samtidig med, at saaledes Nødvendigheden af Panterettens Stiftelse ved Besiddelsestagelse bortfaldt, indførtes dernæst ogsaa Nødvendigheden af Pantebrevets Tinglæsning, der i Fdg 1 Juli 1623 Art. 9 opstilledes som en Nødvendighed for Iværksættelsen af den der foreskrevne Annammelse, og allerede rum Tid forinden var bleven paabudt i Kjøbstæderne som nødvendig til selve Pantsætningens Gyldighed. For Panterettens Vedkommende er det i hvert Fald utvivlsomt, at disse positive Paabud om Tinglæsningens Iværksættelse betegne en hel ny Udvikling af den i Henseende til Øjemedet, Hensynet til Tredjemand; thi vel havde der i den ældste Tid fundet en Pantsætning til Tinge Sted, men kun for Bevisets Skyld, og den bortfaldt fuldstændig efter Aar 1400, da Pantsætningen i Almindelighed foregik ved Udstedelse af aabne Breve. Man kunde nøjes med denne Pantsætningsform, saa længe man var betrygget ved Reglen om Besiddelsestagelsens Nødvendighed til Panterettens gyldige Stiftelse, og paa Landet har man ogsaa til ind i det 17de Aarhundrede slaaet sig til Ro dermed, uden Tvivl fordi man her strængt fastholdt, hvad der krævedes til Annammelse, nemlig en Overleverelse, eller, forsaavidt Overdrageren besad ved Foged, Fæster eller deslige, en Forpligtelse fra denne overfor den nye Erhverver. I Kjøbstæderne gjorde Hensynet til Realkreditens Betryggelse sig derimod alt tidligere

gjældende, uden Tvivl fordi Besiddelsesforholdet her i Henseende til mangfoldige Ejendomme langt fra stillede sig saa klart, og ved Kristian III's Fdg 1553 blev det derfor i Henseende til Pantsætning ligesom i Henseende til Skjødning paabudt, at alt Kjøbstadgods, som pantsattes eller paa anden Maade afhændedes, skulde pantsættes paa Bytinget eller paa Raadhuset for Borgmester og Raad og klarligen indtegnes udi Stadsbogen, saa at man kunde vide sig derefter at rette. En herimod stridende Pantsætning skulde være uden Gyldighed. Denne til samtlige Kjøbstæder udsendte Forordning blev imidlertid fuldstændig ignoreret, og den indskjærpedes derfor, dog med visse Lempelser, navnlig i Henseende til, at al Pantsætning skulde foregaa paa Bytinget, ved Fdg 22 Avg. 1580, som derefter blev efterlevet i nogle Kjøbstæder, omendskjøndt næppe i alle; se Panterettens Historie S. 275. Paa Grundlag af denne Forordning uddannede der sig delvis i Kjøbstædernes Retsbrug en egen Art Pantsætning ved Pantsætning paa Tinge og Indlægning af Adkomstbrevene paa Pantet i Byens Gjemme; V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 595.

Udenfor Kjøbstæderne blev Tinglæsning af Pantebreve først paabudt ved Fdg 26 Avg. 1622, som dog kun havde et begrændset Omraade, idet den kun angik Pantebreve, udstedte til Adelige, og et begrændset Formaal, nemlig at forhindre Antedatering af disse Breve. Retsbrugen betingede derfor ifølge H. D. D. 13 Maj 1647 slige Pantebreves Gyldighed af, at Udstedelsesdagen var anført i dem; jfr Panterettens Historie S. 237. Forordningen 26 Avg. 1622 kunde nu vel beskytte senere Erhververe mod at forurettes derved, at Pantebreve, som udstedtes, antedateredes, men ikke mod Muligheden af, at der alt forinden var udstedt rettelig daterede Pantebreve paa det Gods, som pantsattes. Derom havde de nemlig ingen sikker Adgang til at faa Kundskab, da Læsningen ej var paabudt at skulle ske ved den pantsatte Ejendoms Værneting. Imidlertid var dette dog vistnok det sædvanlige, og denne Sædvane blev ogsaa udtrykkelig forudsat og godkjendt ved Fdg 1 Juli 1623 § 9, der betingede Retten til Pantets Annammelse af, at Pantebrevet »efter forrige Forordning« læstes og paaskreves til Landstinget der, hvor Godset var beliggende; jfr Reces 1643 II—15—9; Secher & Støchel: Forarbejder I S. 69. Herefter var der altsaa givet Regler om

Tinglæsningen af Pantebreve paa Adeliges Gaarde og Gods, hvorimod der fremdeles savnedes Regler om Tinglæsningen af Pantebreve paa Bondejord. De spredte og ufuldstændige Bestemmelser bleve først samlede paa en fyldestgjørende Maade ved en almindelig Fdg 23 April 1632; jfr Reces 1643 II—15—11; Secher & Støchel: Forarbejder I S. 69. Den paabyder dog ikke Pantebreves Tinglæsning til Panterets Stiftelse overhovedet i faste Ejendomme, idet den tværtimod tillader enhver paa sædvanlig og tilforn brugelig Maner at sætte og annamme Pant; men den giver kun en Regel om, hvad den kalder »visse« Underpant, som, naar de ere stiftede paa en bestemt Maade og med bestemte Vilkaar, skulle medføre en vis Ret for Panthaveren. Stiftelsesmaaden var den, at Pantebrevet skulde læses til Herreds-, By- eller Birketing og siden til det Landsting, under hvilket Godset var beliggende, og Vilkaaret, paa hvilket Laanet skulde være ydet, det, at Pantsætteren kunde vedblive at beholde det, saa længe han gav 5 eller 6 pCt., saa at Panthaveren ej kunde opskrive sine Penge, saa længe hans Rettighed gaves ham. Da gik saadant Pant for alle Pant o. s. v. I Forbindelse hermed paabød Forordningen Indførelsen af en Pantebog ved hvert Herreds- og Landsting, hvoraf der skriftlig skulde gives enhver Efterretning, om det Gods, der tilbødes ham til Pant, tilforn var overdraget andre til brugeligt Pant eller til Underpant. Det vil altsaa ses, at denne Forordning indførte et virkeligt Underpant, stiftet ved Tinglæsning uden nogen Annammelse, men kun i Tilfælde, hvor Gjælden var uopsigelig fra Panthaverens Side, saa at den kun kunde kræves betalt, naar Pantsætteren misligholdt sin Forskrivning ved ikke at erlægge Renten paa vedtagen Maade. Denne Indskrænkning blev ogsaa i Begyndelsen fastholdt af Retsbrugen, hvilket fremgaar af H. D. D. 18 April 1642, som udtrykkelig udtaler, at Fdg 23 April 1632 alene er at forstaa om nogle særlige Pantebreve, som med synderlige Conditioner gjorte ere. Forsaavidt man ikke pantsatte med det anførte Vilkaar, maatte man altsaa ifølge Forordningens strænge Ordlyd holde sig til den ældre ubekvemme Pantsætningsmaade; men desuagtet blev dog, som selve den anførte Dom viser, denne Opfattelse ej konsekvent gjennemført, idet man i alle Tilfælde, hvor Tinglæsning var sket overensstemmende med Forordningens Bud, opgav Fordringen

om Annammelsens Nødvendighed til den tinglige Rets Stiftelse, og paa den Maade blev Fdg 23 April 1632 Grundlaget for Indførelsen af Underpant overhovedet, hvorefter det viljesbestemte brugelige Pant af sig selv faldt bort som en upraktisk Institution. Man fik derfor ej længere to Arter af Pant i faste Ejendomme, saaledes som Forordningen forudsætter det, nemlig brugeligt Pant og visse Underpant, men kun et Underpant, til hvis lovbestemte Indhold hørte en Ret til at tiltræde og bruge Pantet, hvilken Ordning forudsættes som gjældende i D. L. 5—7.

Retsforholdet i Henseende til Underpantet ifølge Fdg 23 April 1632 stiller sig iøvrigt simpelt og klart, i det væsentlige overensstemmende med Reglerne i D. L. Almindeligt Underpant havde ingen Gyldighed; Secher & Støchel I S. 70; men den lovhjemlede Gjenstand derfor var Jord, Hus eller Grund; Retsbrugen tilføjede yderligere Skibe; jfr Panterettens Historie S. 243. At Forordningens Bestemmelser om Tinglæsning ej passede paa dem, kan ej antages at have været en Hindring for Anerkjendelsen af dette Underpant saa lidt før som efter D. L. Panterettens Stiftelse skete ved Pantebrevets Læsning ved vedkommende Underret eller Landsting, hvorunder Godset var beliggende. Efter Bogstaven skulde Læsningen ved Landstinget omfatte al Slags Jord; men i Retsbrugen er den dog kun bleven forstaaet saaledes, at Læsningen til Landstinget var nødvendig i Henseende til det frie Jordegods, medens Pantebrev paa Kjøbstadgods læstes ved Bytinget og i Analogi dermed paa Bondejord ved Herredstinget; jfr Panterettens Historie S. 278—79; Secher & Støchel: Forarbejder I S. 69; D. L. 5—7—7; 5—3—28. Da der ikke i Forordningen saaledes som i den sidstnævnte Lovens Artikel var fastsat nogen Frist, inden hvilken Læsningen skulde ske, maatte den gyldig kunne foretages til en hvilkensomhelst Tid efter Pantebrevets Udstedelse, dog at den tidligere omtalte Bestemmelse i Fdg 26 Avg. 1622 om, at Pantebreve, udstedte til adelige, skulde læses inden 1ste eller 2det Ting efter Dateringen, vedblivende maatte staa ved Magt ved Siden af den almindelige Regel i Forordningen; jfr Panterettens Historie S. 279—80; men paa den anden Side var det ogsaa, fordi Tinglæsningens Iværksættelse i Fdg 1632 ej var paabudt at skulle ske inden en vis Frist, givet, at Panterettens Stiftelse først kunde regnes fra Ting-

læsningens Iværksættelse, hvad der ogsaa ligefrem følger af Forordningens Affattelse, og i alle Sammenstød med frivillige Overdragelser; Opbud; cessio bonorum; Indførsler og andre Retsforfølgninger, kom det derfor alene an paa, om Tinglæsningen var sket, inden den paagjældende Begivenhed indtraf; Panterettens Historie S. 280; jfr dog Secher & Støchel: Forarbejder I S. 69. At Tinglæsningen var den Panterettighed stiftende Kjendsgjerning, medførte ogsaa, at Panterettens Virkning i modsat Fald ej indtraadte, end ikke mellem Parterne, saa at Panthaveren ej kunde tiltræde og bruge Pantet, naar Pantebrevet ej var tinglæst; jfr Fdg 1 Juli 1623 § 9. Selve Tinglæsningen iværksattes fra først af som oftest paa den Maade, at man ej nøjedes med at lade Pantebrevet læse til Tinge og forsyne med en Paategning om Læsningen; men der foregik enten en Slags ny Pantsætning paa Tinget i Overensstemmelse med selve Pantebrevets Indhold, eller, selv om dette ikke skete, optoges der dog et formeligt Tingsvidne om den stedfundne Læsning; jfr D. L. 1—25—16; som erklærer dette for unødvendigt. Som Følge af, at der plejede at optages et sligt Tingsvidne, der kun kunde optages efter lovligt Kald og Varsel; jfr Reces 1558 Art. 14; V. A. Secher: Rettertingsd. II S. 156; maatte der ogsaa ske Kald og Varsel til Tinglæsningen, forsaavidt Pantsætteren ej selv havde frafaldet Fordringen derom, hvilket senere var det almindelige; jfr Panterettens Historie S. 280; D. L. 1—4—34, som erklærer Kald og Varsel for ufornøden.

Indholdet af Retten bestod for det første i en Adgang til at træde til Pantets Brug. Betingelsen herfor var, at Pantsætteren ej holdt sin Forskrivning med Rentens Erlæggelse i rette Tid. Om en Træden til Brug, fordi Kapitalen ej erlagdes ved Forfaldstid, kunde der derimod efter Forordningens Ordlyd ej være Spørgsmaal; men efterat Retsbrugen havde frafaldet Nødvendigheden af Gjældens Uopsigelighed, føjes ogsaa denne Betingelse til; jfr D. L. 5—7—8. Men selv om den nævnte Betingelse ej forelaa, hjemler Forordningen dog Panthaveren en Ret til at træde til Pantets Brug, nemlig naar Pantsætteren havde opdraget det til brugeligt Pant til en anden; thi dette var fra Forordningens Synspunkt en Misligholdelse af Kontrakten, der berettigede Panthaveren til selv at tage Pantet i Besiddelse. Til-

trædelsen til Brug skete uden nogen Proces eller Indførsel, altsaa ordentligvis gjennem en rent privat Besiddelsestagelse, hvilket var en naturlig Følge af denne Rets historiske Opkomst som rent viljesbestemt. Men for den Mulighed, at Pantsætteren ej holdt sig Kontrakten efterrettelig, maatte der dog ydes Panthaveren et Retsmiddel, og dette bestod da i, at der, hvis han begjærte det, skulde nævnes ham Mænd af Tinget til at overlevere ham Pantet uden Ophold. Om Annammelses Maaden se Secher & Støchel: Forarbejder II S. 144: »Dog bør Herritzfogden, huor gotzit ligger, vere creditoren følgagtig til huer bonde i sær oc tilholde hanom effter den dag ingen vden den Panthaffuende eller hans fuldmægtig at suare oc derpaa strax giøre haandstreckning i tu vednesbyrds oververelse; siden effter loulig kald til debitoren tagis saadan forretning beschreffuen i et tingsvidne«. Derved blev Tiltrædelsen en Bestanddel af Panthaverens Retsforfølgning, der indtraadte i Kraft af Forskrivningens Misligholdelse, og skiftede for saa vidt ganske sin oprindelige viljesbestemte Karakter; jfr D. L. 5—7—8. Hvor Forskrivningen var misligholdt, idet Pantsætteren var udebleven med Renten, havde Panthaveren dernæst yderligere Adgang til at søge sig fyldestgjort af Pantet for selve Kapitalen, en Beføjelse, der, efterat Fordringen om Gjældens Uopsigelighed var opgivet, ogsaa tilkom ham, naar den ej var erlagt til Forfaldstid. Panthaveren behøvede da ej at søge Dom paa Pantet; men han kunde nøjes med at tilbyde Ejeren det til Indløsning inden 2 Maaneder. Løstes det ikke inden denne Frist, kunde han lade opkræve Vurderingsmænd henholdsvis til Landsting, Herredsting og Byting, og derefter stod det yderligere til Løsning i 2 Maaneder. Efter disses Udløb kunde Panthaveren beholde det til Ejendom mod at udlevere den overskydende Værdi in natura eller i Penge til Pantsætteren eller hensætte den paa Tinge, hvis Pantsætteren ej vilde modtage den. Denne Fremgangsmaade synes dog kun at være fulgt enkelte Steder, f. Ex. paa Bornholm, medens man i det øvrige Land vedblev at erhverve Dom paa Pantet; jfr Panterettens Historie S. 212; uden Tvivl fordi man derved fik en Legitimation for Ejendomsretten, som savnedes ifølge Forordningen. Denne Panthaverens Ret nød fuld tingligretlig Beskyttelse, idet Forordningens Synspunkt var det, at den Om-

stændighed, at Panthaveren indtil videre havde tilladt Pantsætteren at beholde Besiddelsen af Pantet, ej i retlig Henseende skulde komme ham til Skade; men han skulde tværtimod retlig behandles, som om han fremdeles havde faaet brugeligt Pant. Overdroges derfor Pantet i en andens Besiddelse til Pant, til Brug eller til Eje, kunde Panthaveren vindicere sig Ejendommens Besiddelse. Stiftelse af Efterpant var vel mulig efter Underpantets Indførelse, og den foranstaaende Panthaver nød i Mangel af anden Vedtagelse kun Fortrinsret for Kapitalen; ikke for Renten og Omkostningerne; V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 596; men Efterpanthaveren kunde dog ikke tiltage sig nogen Raadighed over Pantet, forinden han havde udløst den foranstaaende Panthaver, jfr Panterettens Historie S. 428, hvor det er oplyst, at Indløsningsretten efter D. L. 5—7—14 allerede er indført før Loven, saaledes at første Panthaver havde Fortrinsret. Dernæst gik Panthaveren foran alle Kreditorer og skulde først udløses efter sit Pantebrevs Lydelse, hvorfor han maatte staa uberørt af Udlæg, der kun kunde iværksættes med Forbehold af hans Ret i Pantets overskydende Værdi, og af Opbud; jfr Secher & Støchel: Forarbejder I S. 60; 68; jfr dog S. 153; saa at han uden Hensyn til Skifte af Skyldnernes Gods kunde træde til sit Pants Brug og erhverve Ejendomsdom derpaa.

§ 26.

Andre Sikkerhedsrettigheder.

Til disse hører Tilbageholdelsesretten, af hvilke baade den viljebestemte og den lovbestemte kjendes i vor ældre Ret. Den første, der dog ikke spillede nogen videre fremtrædende Rolle, havdes f. Ex. af Panthaveren, naar det var betinget, at han skulde fyldestgjøres for Forbedringer paa Pantet, inden han opgav Besiddelsen deraf. Den lovbestemte Tilbageholdelsesret anerkjendtes i Særdeleshed ved Innam ɔ: Optagelse af Kreaturer, som havde forvildet sig ind paa fremmed Ager eller Eng, hvilke Grundens Ejer kunde tilbageholde, indtil han havde faaet Erstatning udbetalt eller Sikkerhed stillet for Skaden; jfr S. 49; hvorved dog erindres, hvad der er bemærket ovfr S. 51, hvorefter

Besidderen vel kunde rejse Klage mod den, som ulovlig havde frataget ham Dyret, men ikke tilbagesøge det fra den sagesløse Tredjemand, til hvem det var bleven overdraget. Som et andet Exempel kan nævnes Skipperens Tilbageholdelsesret i Ladningen for Fragten; Aabenraa Skraa Art. 41; m. fl.

Dernæst erindres de Sikkerhedsrettigheder, som erhvervedes ved Retsforfølgning, gaaende ud paa at sætte Ejeren ude af Stand til at afhænde sin Ejendom til Forfølgningshaverens Skade, og hvis Virkning derfor var, at Forfølgningshaveren eventuelt kunde søge sig fyldestgjort i Alt, hvad den Forfulgte ejede paa den Tid, da Forfølgningen var skredet frem til det lovbestemte Trin, fra hvilket Uraadigheden indtraadte for den Forfulgte, uden Hensyn til de efter dette Tidspunkt stedfundne Overdragelser af Rettigheder i hans Formue. Angaaende de Forfølgninger, som medførte denne Virkning, henvises til Processen S. 139; 149; 154; 159; og Personretten S. 66; jfr ovfr S. 25 og H. D. D. 10 Febr 1622 (utrykt); hvoraf vil fremgaa, at der savnes udtrykkelig Hjemmel til blandt de Retsforfølgninger, som affødte Uraadighed i vor ældre Ret, at medtage Arrest; thi vel hedder det i Birkeretten Art. 15, at hvis ufri udenbys eller udenbirks Mand er Gjæld skyldig i By eller Birk, maa hans Gods, som sammesteds findes, arresteres og ej udstedes eller udtages, førend Ejermanden har betalt Gjælden; men der tilføjes kun under Straf som forbemeldt ɔ: Voldsbøder, uden at der tales om udtrykkelig Forbud mod Afhændelse og Adgang til eventuelt at søge Fyldestgjørelse i det afhændede Gods.

OBLIGATIONSRET.

§ 27.

Indledende Bemærkninger.

Medens det af Fremstillingen i den foregaaende Afdeling vil fremgaa, at de tinglige Rettigheders Ordning fra først af har havt og vedblivende har beholdt en vis fast og ensartet Skikkelse, der vel i Tidens Løb under Samfundsforholdenes Udvikling er bleven noget omdannet i enkelte Retninger, men ej i sin Helhed er undergaaet Væsensændringer, saa vil noget andet findes at have været Tilfældet indenfor den obligatoriske Rets Omraade, hvor selve det væsentlige Grundlag for hele Ordningen først i Tidernes Løb er bleven anerkjendt i det almindelige Omfang, hvori den moderne Ret har gjennemført det. Der findes ganske vist en Kjendsgjerning, som fra selve Retsforholdenes første Begyndelse er bleven anerkjendt som Grundlag for en personlig Forpligtelse til Formueydelse, nemlig Retsbruddet, som forpligter til Skadeserstatning, og forsaavidt som denne civilretlige Følge i den moderne Ret fremstilles i Obligationsretten, ville vi altsaa finde denne Bestanddel deraf, Skadeserstatningslæren, om end med Afvigelser i Ordningen, der skyldes Datidens Tankegang og Samfundstilstand, hvilende paa samme Grundopfattelse som i Nutiden. Imidlertid maa bemærkes, at denne Bestanddel dog ej spiller nogen særlig fremtrædende Rolle i den borgerlige Ret, fordi Erstatningspligten navnlig forekom i Forbindelse med Straffen, og disse to Begreber endog paa sine Steder gaa over i hinanden, idet den for en Overtrædelse fastsatte Formueydelse efter Omstændighederne skulde virke baade som Straf og Erstatning, saa at Følgerne af Retsbruddet overensstemmende med Datidens Opfattelse helst maa fremstilles i Strafferetten; jfr Strafferet S. 5 og 161.

Hvad derimod angaar Obligationsrettens væsentligste Bestanddel, nemlig Forpligtelser i Kraft af den borgerlige Samfundsordnings normale Krav, udspringende af Sætningen om Løfters forpligtende Kraft, da maa man ingenlunde tro, at denne Forpligtelsesgrund fra først af var anerkjendt ligesaa almindeligt og ligesaa stærkt som indenfor den moderne Ret. Det var ikke muligt for Folket i Kraft af en blot abstrakt Betragtning at forme den sædelige Bevidstheds Bud om at skulle holde Tro og Love til et saadant, der ogsaa havde retlig forpligtende Kraft, saa at dets Opfyldelse kunde fremtvinges ved ydre Magt. Der ligger tværtimod Aarhundreders Udvikling forud for Opstillingen af Sætningen i D. L. 5—1—2 om, at Kontrakter skulle holdes, og selv D. L. 5—1—1 peger endnu ved sin Affattelse tilbage mod en Tilstand, hvor ikke det blotte Løfte (Mund) var forpligtende, men hvor Haand (Haandslag) og Segl ɔ: Kontraktens skriftlige Affattelse vare af Betydning i Henseende til Retsvirkningerne.

Ved de tinglige Overenskomster, hvor en Overleverelse hørte med til de retsstiftende Kjendsgjerninger, var det ikke saa vanskeligt at erkjende dennes Retsgyldighed, skjøndt vi tidligere have set, at man dog ogsaa her ingenlunde lod sig nøje med den simple Udtalelse men forstærkede Ordene ved at foretage en vis symbolsk Handling. Ved Kontrakterne stillede Forholdet sig derimod ulige vanskeligere. Mindst Vanskelighed frembød de, der udkrævede et lignende Grundlag som de tinglige Overenskomster, nemlig Tingens Overleverelse, altsaa Tilbageleverings Kontrakter ved Laan, Leje, Forvaring, Pant, og deres forpligtende Kraft blev derfor ogsaa forholdsvis tidlig anerkjendt. Men hvor selve Løftet uden noget reelt Grundlag skulde forpligte, der kom Vanskelighederne frem. At man selv følte sig forpligtet til at efterkomme Tilsagnet var ét, men at den, til hvem det var givet, derpaa kunde støtte en Ret til at fordre dets Opfyldelse fremtvunget ad Rettens Vej, var noget ganske andet. Deraf forklares naturlig, at man kun tillagde Løftet retlig Betydning, naar det var afgivet under Iagttagelse af visse Former eller ledsaget af Kjendsgjerninger, som maatte fremkalde Bevidstheden og Forventningen om, at man kunde gjøre Regning paa dets Opfyldelse. Selv hvor denne Betingelse forelaa, ansaa man det dernæst ej for forsvarligt i alle Tilfælde strax og ubetinget at tage den

Lovende paa Ordet; men naar han efter nærmere Overvejelse fandt, at han ej kunde staa ved sit Ord og tilkjendegav dette inden en passende kort Frist, maatte han have Lov til at sige sig løs derfra. Og selv om han endelig erkjendte, at Løftet var givet og fastholdt under saadanne Forhold, at det ej kunde anses som retlig betydningsløst, og at Undladelsen af at opfylde det derfor maatte have en vis Retsvirkning, var man dermed dog ingenlunde strax naaet til den Erkjendelse, at Retsvirkningen netop maatte være den, at Løftet skulde opfyldes efter sit Indhold, saa at Modtageren blev berettiget til at kræve Ydelsen eller dens Værdi; men man mente kun, at Brud paa Løftet ej maatte hengaa ustraffet, og at Tilsidesættelsen derfor maatte afføde en Straf i Form af en Bøde. Først lejlighedsvis, eftersom de enkelte Kontrakters Beskaffenhed og de praktiske Fornødenheder, som derved søgtes afhjulpne, tjente til at vejlede og oplyse den almindelige Retsbevidsthed, lykkedes det efterhaanden paa enkelte Punkter at naa til en Erkjendelse af, at visse Løfter eller Løfter af et vist Indhold burde have en videre gaaende Betydning ved at forpligte ligefrem efter deres Ordlyd. Vi skulle fremhæve enkelte Exempler paa, hvorledes denne Erkjendelse i Forhold af særlig praktisk Betydning har gjort sig gjældende allerede i Landslovene. Saaledes mærkes Bestemmelsen i Jyske Lov II—28, som siger, at Manddraberen skal betale de Bøder, som han har lovet, uden Hensyn til at han ej faar noget Tilskud fra sine Frænder, hvortil han var berettiget, og hvorpaa han altsaa ved Løftets Afgivelse maaske havde gjort Regning, fordi, siger Loven, man skal holde det, som man lover. Det er Erkjendelsen af den Nødvendighed, som forelaa for et sligt Løftes forbindende Kraft, for overhovedet at bevæge Folk til at indgaa Forlig og til at afværge de private Kampe indenfor Samfundet, der her har ført Retsbevidstheden til at godkjende Sætningen om, at Løftet forbinder, selv om Loven endnu kun har gjort en Anvendelse af den i et enkelt specielt Forhold, hvorfra man ingenlunde tør slutte til dens Almengyldighed. Men selv bortset fra dette Forhold af offentligretlig Betydning finde vi dernæst Sætningen anerkjendt i en Flerhed af borgerlige Forhold, hvor særlige Forudsætninger for, at dens Gyldighed kunde springe i Øjnene, forelaa. Saaledes kan mærkes J. L. II—62, der aner-

kjendte Retsgyldigheden af et Forløfte, fordi, som Loven siger, hvad man vorder Borgen for, det skal man gjælde. Her er det aabenbart selve Forløftets Beskaffenhed og Øjemed som sigtende til at sikre en Forpligtelses Opfyldelse, der har ført til Anerkjendelsen af Kontraktens forpligtende Kraft efter dens Indhold. Dernæst kan her mærkes et særligt Forhold, hvor nærmest den praktiske Trang til Sikkerhed i et vist økonomisk Forhold synes at have ført til Reglens Anerkjendelse allerede i Skaanske Lov; se Sk. L. XVII—3; jfr Andreas Sunesøn XVII—2; der klart og bestemt hjemler, at et Løfte, afgivet af en Ejer om at bortfæste en Gaard til en Landbo, berettiger denne til at kræve et sligt Løfte opfyldt efter Bogstaven, naar det er bekræftet ved Haandslag og bevist ved 2 Vidner. Her synes det aabenbart, at Retsvirkningen er begrundet i Hensynet til Landboen, der, naar Ejeren fragik Løftet, var udsat for til Skiftetid at være husvild, og herimod kunde ingen Bøde fra Ejerens Side hjælpe ham. Han var kun sikret, naar han kunde stole paa, at Ejeren virkelig var pligtig til at opfylde sit Løfte, medens omvendt Ejeren ikke i samme Grad blev brøstholden, fordi han ikke fik nogen Fæster til sin Jord; og derfor tillader Sk. L. XVII—2 ogsaa Landboen, der har fæstet sig et Bol, at slippe med at bøde 2 Øre, hvis han ej kan fragaa Kontrakten med 3 Mænds Ed. Endelig mærkes endnu Reglen i Sk. L. III—22; Andr. Sunesøn III—8; J. L. III—42; at den, som »vlogh fæstær, han skal vlogh winnæ« ɔ: at den, der frivillig optræder paa en Parts Vegne i Processen og tilbyder Lov for ham, er bunden ved sit Løfte. Her er det aabenbart den fuldstændig frivillige Overtagelse af Forpligtelsen, det, at Vedkommende kunde have ladet være at give Tilsagnet, som har gjort, at man ikke har havt Betænkelighed ved at forpligte ham ifølge samme, »quam vis in candentis ferro consistat iudicio, temeritati suæ imputaturus, quod pro ingrato voluerit respondere; V. A. Secher: Om Vitterlighed S. 148.

Naar herefter med de anførte Undtagelser Tilsagns retlig forpligtende Karakter regelmæssig viste sig i, at Brud paa dem affødte en større eller mindre Bøde, saa stod dette vistnok i naturlig Forbindelse med en anden Mangel ved Datidens Retsordning, ifølge hvilken Opfyldelsesinteressens Ydelse ikke direkte kunde fremtvinges. Saaledes siger Sk. L. IV—18,

at hvis nogen sælger anden Mands Jord og ej kan hjemle ham den, da skal han bøde tre Mark; men kan han og vil ej, idet han foretrækker at bøde tre Mark fremfor at miste sin Jord, »æghæ aldrigh wald til thæs vtan halde cøp sit«; Andr. Sunesøn IV—14: »Si autem propria terra vendita, quam præstare poterit, resilire voluerit, nullatenus audiendus est, volens factum proprium vitiare et propriam inconstantiam allegare, licet trium marcarum afferat satisfactionem«; E. sj. L. III—3: »Æn scøtær han hanum, tha scal han halde«; men hvis han nu ligefuldt vægrede sig ved at opfylde Salgsløftet, hvad saa? Kjøberen havde jo da ingen andre Retsmidler til at fremtvinge Opfyldelsen, end de indirekte ved Nam, Mandhælgs Berøvelse og Fredløshed, eller Exekution for Bøderne ved Kongens Ombudsmand; og hvorlidet han var sikker paa ad den Vej at faa inddrevet Bøderne end sige Gjælden, fremgaar noksom af E. sj. L. II—52; Proces S. 144. Under disse Omstændigheder er det ligefrem et mærkeligt Udslag af Retsbevidsthedens frembrydende Styrke, naar der, som paavist dog findes de Tilsagn, fra hvilke Landslovene ikke tillod den Lovende at slippe med Bod; og en mere gjennemført Hævdelse af Sætningen om Løfters forbindende Kraft kan man ikke vente, forinden Tvangsfuldbyrdelsen ved Kjøbstadretter og Gaardsretter samt Rigens Ret er ordnet i Retning af at skaffe den Berettigede Fyldestgjørelse for selve hans Berettigelse eller dens økonomiske Værdi.

Af det anførte forklares, at man ej kan vente et stort Indbegreb af almindelige Regler, omfattende samtlige Kontraktsforhold, uddannet i vor ældre Ret, og den obligatoriske Rets almindelige Del vil derfor i Sammenligning med de moderne Fremstillinger blive forholdsvis lidet omfattende. Reglerne om Kontraktsforholdenes Stiftelse, Retsvirkninger, baade de ligefremme og de afledte, saasom Hjemmelspligt, Ansvar for Tingens Undergang, Egenskaber o. s. v. samt om deres Ophør, f. Ex. ved Forældelse, have i det Væsentlige udviklet sig indenfor særlige Omraader med bestemte Kontraktsforhold som Kjøb og Salg, Leje, Laan og deslige for Øje, med hvilke de derfor ogsaa bør bringes i Sammenhæng, fordi det i denne historiske Fremstilling netop gjælder om at undersøge og paavise, hvorledes Retsreglerne efterhaanden under givne Forhold ere blevne aner-

kjendte og gjennemførte, hvor Forudsætningerne herfor vare særlig gunstige. Selvfølgelig hindrer dog dette Øjemed ikke forud for Omtalen af de enkelte Kontraktsforhold at fremhæve visse almindelige Sætninger, der ere vejledende ved Undersøgelsen af de enkelte Kontraktforholds Ordning.

§ 28.

Obligatoriske Retsforholds Stiftelse ved Viljeserklæring.

I Andreas Sunesøns latinske Gjengivelse af Skaanske Lov tales vel om consensus som retsstiftende; Andr. Sunesøn XVII—1: Contractus igitur conductionis et locationis solo consensu contrahentium celebratur; men i den danske Text findes intet tilsvarende Udtryk, ligesom vort ældre Retssprog ikke har nogen dansk Betegnelse for Ordet Kontrakt. Men naar Talen er om de retsskiftende Kjendsgjerninger ved obligatoriske Retsforhold, lægges Vægten i første Række paa den Parts Forhold, som forpligter sig. Dette gjælder, hvad enten der er Tale om at mælæ; jfr E. sj. L. III—1—3: mælæ vith annær til stathz um iorthæ køp; malæ værzlæ; Sk. L. IV—14; Andr. Sunesøn IV—14: nuda et simplex promissio; eller om at fæste ɔ: bekræfte sit Løfte ved Haandslag; E. sj. L. III—3; V. sj. L. III—7; Sk. L. IV—14; si (promissio) contactu manum roborata fuerit; hvilket Udtryk almindelig forekommer i Betydning af at love; f. Ex., naar det hedder at fæste Lov; K. Rosenvinge: Gl. d. D. III S. 182; fæste Bøde; uden Tvivl fordi Haandslag var en regelmæssig benyttet Form for Overenskomsters Afslutning; hvorfor det ogsaa med Hensyn til selve Fæstekontrakten hos Andr. Sunesøn XVII—1 hedder, at den »impune rescinditur, donec juxta consuetudinem approbatam percussione manus unius in manum alterius roboretur«; jfr V—6: debet adversariis suis interim pacem promittere et eandem in signum indissolubilis firmitatis contingendo manu sua manum alterius alicuius roborare; E. sj. L. III—27: »thær sculæ the varæ satæ mæth oc læggæ hændær sammæn oc minnæ«. Hvorledes endelig ved Skjødning, der forpligtede endnu stærkere end Fæstning; E. sj. L. III—3; V. sj. L. III—7; Sk. L. IV—18; Andr. Sunesen IV—14; Overdrageren baade

talte og handlede, er fremstillet ovenfor S. 64. Paa den anden Side forudsættes baade ved Skjødning; jfr S. 68; Rep. Dipl. I S. 120; 176; og Fæstning og blotte Løfter, at en anden Person modtager Tilbudet og Tilsagnet; E. sj. L. III—3: Mælær man vith annær; fæstær han vith han; V. sj. L. III—7: Fæstær man vith annæn; II—11: then scal vith botæ fæstæ takæ; etc.; saaledes at der altsaa til Løftet fra den ene Side maatte svare en Modtagelse deraf fra den anden Side for at en endelig Retshandling kunde komme i Stand. Naar H. D. D. 1554; K. Rosenvinge: Gl. d. D. I S. 234; bestemmer, at et Pergaments-Skjøde, der findes i død Mands Gjemme, bør udleveres af Arvingerne til den, paa hvis Navn det lyder, da maa herved dog erindres, at det ikke var selve Overdragelses Erklæringen, men kun Skjødets formelle Udfærdigelse paa Pergament og dets Overleverelse, som stod tilbage ved Udstederens Død, idet selve det mundtlige Løfte var afgivet og et Papirs Skjøde var bleven udstedt og, som det synes, overleveret forinden Døden.

Var Retshandlen dobbeltsidet med gjensidige Krav, maatte der selvfølgelig ogsaa finde en gjensidig Ydelse og Modtagelse af Tilsagnene Sted; jfr nedenfor ved Mageskifte.

Tilsagnet maatte dernæst være afgivet af en Person, der havde den fornødne Myndighed til at forpligte sig til en slig Ydelse, hvorom henvises til Personretten; og Raadighed over Gjenstanden krævedes ligeledes, for at Tilsagnet kunde kræves opfyldt efter sit Indhold; men ikke for at Løftet overhovedet kunde afføde Retsvirkninger. Kunde Vedkommende ikke holde sit Løfte af Mangel paa Raadighed, fik Manden en Bøde, fordi han eller Sønnen solgte uhjemlet, og maatte tilbagegive Vederlaget; Sk. L. IV—14; 18; Andr. Sunesøn VI—14; J. L. I—40; III—44; Tords Art. 85; forsaavidt som ikke Overenskomsten bestemte yderligere Virkninger, saasom at der skulde ydes en anden ligesaa god Præstation istedetfor den uhjemlede.

Kontraktens Afslutning foregik i den ældste Tid mundtlig; men man blev da i Reglen ikke staaende ved den blotte Erklæring (mælæ) om at ville være forpligtet til at yde; thi det var naturligt, at Parterne, hvor Overenskomsten ikke ved at nedskrives var bleven iklædt en ydre haandgribelig Skikkelse, følte Trang til paa anden udvortes synlig Maade ligesom at bekræfte og

fastslaa Løftet gjennem tilsvarende ydre Handlinger. Dertil hørte i Særdeleshed, som lige foran fremhævet, Fæstning eller Haandslag; jfr D. L. 5—1—1, der endnu taler om, hvis man har lovet med Haand o. s. v.

Ved Afslutning af Kjøb og Salg i Kjøbstæderne dannede der sig i Tidens Løb ved Siden af Haandslag; Sk. Birkeret Art. 2; Kjbhvns Stadsret 1294 Art 102; 1443 III—17; visse Sædvaner, der ledsagede Handelens Afslutning, saasom Drikning af Lidkjøb; Slesvig Stadsret Art. 52; Flensborg Stadsret l. T. Art. 64; d. T. Art. 38; Haderslev Stadsret Art. 30; Kjbhvns Stadsret 1294 Art. 102; 1443 III—18; Kristoffers alm. Stadsret Art. 2; Hans's Stadsret Art. 87; Sk. Birkeret Art. 3; Haandpenges Erlæggelse; Slesvig Stadsret Art. 52; Flensborg Stadsret l. T. Art. 64; d. T. Art. 38; Haderslev Stadsret Art. 30; Gudzpenninge; Ribe Stadsret Art. 50: Denarii Sti spiritus; Hasse: Die Quellen des Ripener Stadtrecht S. 50; Betydningen og Retsvirkningen af disse Handlinger, af hvilke Lidkjøb ogsaa omtales ved Befragtning; Slesvig Stadsret Art. 53; Flensborg Stadsret l. T. Art. 63; d. T. Art. 85; enkeltvis eller samlede, ville vi komme tilbage nedenfor ved Fremstillingen af Kjøb og Salg, hvor ogsaa vil blive omtalt den særlige jus poenitentiæ, der er indrømmet Kjøberen ved Salgskontrakten ifølge Ribe Stadsret Art. 54; Kjbhvns Stadsret 1294 Art. 102; 1443 III—18; Kristoffers alm. Stadsret Art. 37; Hans's Stadsret Art. 86. Naar saa et Løfte var givet og modtaget, blev det første Spørgsmaal om Beviset for, hvad der var foregaaet. I saa Henseende var det ved Retshandler inter vivos med en enestaaende Undtagelse i Henseende til Fæstekontrakten; S. 168; Regel, at den Lovende kunde fragaa Løftet ved Lov, selv om det var bekræftet ved Vidner; jfr Program 1893 S. 63 flg.; ligesom den Sigtede selv kunde give Lov for, hvormeget han kontraktmæssig havde at yde; J. L. II—61. Denne almindelige Bevisordning vedvarede, indtil der ved det 16de Aarhundredes Retsbrug og det 17de Aarhundredes Lovgivning indførtes en Ændring deri; Proces S. 56; hvilken Ændring dog allerede tidligere havde fundet sit Udtryk i Gaardsretterne; Gl. Gaardsret Art. 11; Frederik II's Gaardsret Art. 40; og Kjøbstadretterne; Kjbhvns Stadsret 1294 Art. 28; Sk. Birkeret Art. 62; Aabenraa Skraa Art. 22; ovfr

S. 132; men at denne forandrede Regel dog selv i Kjøbstæderne er af forholdsvis nyere Oprindelse, ses af Bestemmelsen i Kjbhvns Stadsret 1294 Art. 27: Item statuitur, quod super quocumque facto, causa vel contractu testimonium duorum consulum haffnensium affuerit, nullus se lege negativa valeat defensare. En saadan særlig Regel om Raadmændenes Vidnesbyrds Beviskraft havde aabenbart ikke været nødvendig, i det Øjeblik to Mænds Vidnesbyrd ydede fuldt Vidnebevis. En Udvej stod selvfølgelig Parterne aaben i Henseende til at sikre Beviset for Løftets Afgivelse ved at afslutte Retshandelen paa Tinge eller i Kjøbstæderne for Raadet; Ribe Stadsret Art. 27; Flensborg Stadsret d. T. Art. 107; og ovfr S. 69 er omtalt, hvorledes denne Fremgangsmaade i stigende Maal benyttedes ved Ejendomsoverdragelse af faste Ejendomme; jfr til yderligere Bevis herpaa: Sk. L. IV—14; V. sj. L. III—7; der kun tale om, at nogen fæster anden Jord at kjøbe. medens E. sj. L. III—3 bruger Udtrykket; at sæliæ hanum iord a thingi. Ligeledes forudsætter E. sj. L. III—1, at Mageskifte Kontrakter lyses paa Tinge; jfr Ordene: Skifter man iordh vith annær oc mælær han for a thingi, hvræ mykit han giuær hannem gen, thot thet ær haluæ bætræ, æn hins ær, tha ær thet vært, at thet standæ, oc thing vitnæ ær til; men ved Siden deraf forudsætter dog Artiklen ogsaa, at »the skiftæs hemæ vithær.« Paa samme Maade forudsætter E. sj. L. III—2, at ved Salg af Jord Kjøbesummens Betaling enten sker paa Tinge eller dog lyses paa Tinge, i hvilket Tilfælde Bevis føres ved Tingsvidne; eller ogsaa, at Betalingen kan ske uden Tinge, hvorefter ved Retshandelens Tilbagegang Modparten skal lægge ud med Tylvter Ed og Vidne.

Paa tilsvarende Vis og med tilsvarende Sondring i Henseende til Bevisførelsen forudsætter E. sj. L. II—10 og 12, at Bøder fæstes og Lov tilsiges paa Tinge eller udenfor Tinge, ligesom endelig J. L. II—71 ogsaa gaar ud fra, at Brydefællig lægges paa eller udenfor Tinge. Noget almindeligt Paabud om Retshandelens Indgaaelse paa Tinge, svarende til Paabudet om Skjødnings Iværksættelse sammesteds, findes heller ikke; kun er J. L. II—61 naaet til i Henseende til Lovfæstning at bestemme: æn var loghæn fæst oc æi a thingi, tha ær thæt æi laghdelt; saa at der ej kan iværksættes Nam derefter; ligeledes forud-

sætter samme Artikel, at væth sættes paa Tinge og paabyder da: »æn alt thet, man wæth sættæ a thingi, thet skvlæ mæn løsæ a thingi«; jfr Rep. Dipl. I S. 126 (1302): 200 mr. persolventur; et hoc fiet cum testimonio placitantium. J. L. III—42: tho allæ kostæboz eth, thær fæstæs a thingi, the sculæ winnæs a thingi. J. L. III—42: æn takær han with kostæboz eth a tingi, for hvat sak ham gafs, winnæ antigh logh, thær han fæstæ, æth wæræ laghfældt etc. Kun ved Familierets Handler, som Optagelse i Familie-Formue Fælliget og Udskiftning deraf; Familieret S. 87; 89; Kuldlysning S. 93; Fledførelse; Personret S. 19: Indtagelse af en Afsindig under Værgemaal; S. 41; var eller blev Handlingens Iværksættelse eller Lysning paa Tinge en nødvendig Form for selve Retsforholdets Stiftelse. Men iøvrigt havde Retshandlens Indgaaelse paa Tinge fra først af alene Interesse for Parterne selv med Hensyn til Beviset.

Særlig mærkes i Henseende til de paa Tinge indgaaede Retshandler Paabud 15 Marts 1303 for Kjøbenhavn; jfr Kjbhvns Dipl. I S. 65; hvorved Biskop Oluf i Henhold til sin Forgjængers Paalæg af 1292; Kjbhvns Dipl. I S. 32; om Indførelse af en Stadsbog foreskriver, at i den skulle indføres ikke blot alle Skjødninger, men ogsaa alle »contractus legitimi in placito vestro vel coram advocato et consulibus facti«, saaledes at Ikkeindførelsen medførte deres Ugyldighed.

Selv om det nu var givet, hvad der var foregaaet, hvorvidt var der saa derved stiftet en retlig Forpligtelse eller, med andre Ord, hvorvidt var Retshandlen forpligtende? Her synes der fra gammel Tid at have fundet en vis Sammenblanding Sted af Svarene paa Spørgsmaalene om, hvorvidt en Retshandels Indgaaelse var bevist, og hvorvidt den var forpligtende. Saaledes hedder det allerede i Sk. L. IV—18, at naar nogen har solgt Jord til tvende, da kan han hjemle den, hvem han vil, indtil han haver hjemlet en af dem Jorden paa Tinge eller for Konge eller Biskop; og selv om han tidligere har hjemlet en anden Jorden paa Gadestævne eller Kirkestævne, kan han dog fri sig ved Lov. Her er altsaa kun Tale om et Bevisspørgsmaal; men hos Andr. Sunesøn IV—15 gjengives Reglen saaledes: Si duorum uterque ab eodem se contendat idem predium comparasse, ille debet omni obtinere, cui coram rege vel in jure irrevocabilis suffragatur

confessio uenditoris. Herefter er altsaa Sælgerens Erklæring uigjenkaldelig ɔ: forpligtende; jfr ligeledes ovfr S. 168 om de to Vidners Nærværelse ved Fæstekontrakten, som gjør den forpligtende for Udfæsteren. Det naturlige Grundlag for denne Følgesætning er det, at Vidners Nærværelse, ialfald naar de ere særlig tilkaldte, indeholder en Betryggelse for, at det virkelig har været Parternes Alvor med at stifte et Retsforhold, at de maa have vidst, hvad de gjorde, og have gjort det i en bestemt Hensigt, og at det derfor ogsaa kan forsvares at forpligte dem ved deres Udtalelse. Vi fremhæve denne Kjendsgjerning, fordi den er en nødvendig Forudsætning for Forstaaelsen af, hvorledes man i Tidernes Løb fra de anførte specielle Regler angaaende enkelte Arter af Kontrakter har kunnet naa til den almindelige Sætning, at en Kontrakt overhovedet forpligter efter sit Indhold. Overgangen er nemlig aabenbart sket derigjennem, at man saa at sige af sig selv har erkjendt Nødvendigheden af Løfternes bindende Kraft for at fyldestgjøre den økonomiske Trang, og Opgaven for den positive Retsanordning har kun været at fastsætte, under hvilke Betingelser der kunde tillægges Løftet denne Retsvirkning.

Paa den Maade naaede man vistnok til det Resultat, at Retshandler, der vare afsluttede paa Tinge, som fuldt beviste ogsaa vare fuldt forpligtende; jfr Tords Art. 85: Item quicumque placito promiserit alicui bona sua vendere; ad implendum hoc tenetur obligatus; si vero bona alterius vendere promiserit et non impleverit, soluat bondoni tres marcas et regi tantum. Imidlertid synes det dog, som om Retsbrugen gjennem lange Tider har holdt paa, at Retshandlen ikke blot skulde være indgaaet paa Tinge, men at der ogsaa strax skulde være optaget Tingsvidne om dens Indgaaelse; K. Rosenvinge: Gl. d. D. I S. 245; III S. 133; 184; jfr endnu Secher & Støchel: Forarbejder I S. 45: »Hvad nogen for Ret og Dom udsiger, vedgaar eller ikke modsiger, hvorpaa endog strax Tingsvidne tages, det bør at gælde«. I Kjøbstæderne udstraktes Reglen om Løfter, afgivne paa Tinge, til saadanne, der vare afgivne for Raadet; Ribe Stadsret. Art. 27: Ubi promissio aliqua coram consulibus vel coram illis, qui modo sunt ad consilium deputati, facta fuerit et ordinata, eadem

promissio rata tenebitur; etc.; Flensborg Stadsret d. T. Art. 107: Ee hwat thær louæs oc ændæs for rathmæn, thet scal wæræ æm stathigt, som thet gørthæs a thing.

Men spørge vi saa videre, om mundtlige Tilsagn, afgivne uden for Tinget, selv om de vare vidnefaste, vare forbindende, maa Svaret lyde, at vi i Tiden indtil Kristian V's Lov savne tilstrækkelig Hjemmel til at antage dette som almindelig Regel. Som ovenfor S. 164; 168; omtalt, finde vi i Landslovene og Kjøbstadretterne en Række Forskrifter, der i Henseende til visse Overenskomster, afsluttede under Iagttagelse af en vis Fremgangsmaade, hjemle visse Retsvirkninger. Men det gaar da formentlig ikke an uden positiv Hjemmel at antage, at Retsbevidstheden alt inden Lovens Tid skulde have udviklet sig derhen, at ethvert bevisligt Tilsagn, som ikke stred mod Lov og Ærbarhed, var fuldt forpligtende overensstemmende med dets Indhold. Og det er saa langt fra, at en saadan positiv Hjemmel, som den ommeldte findes, at der endog foreligger afgjørende Bevis for den modsatte Sætning. I en Herredags Doms Sag af 6 Juni 1632 drejer saaledes Striden sig om en Gjældsfordring paa 500 Rdlr med Pant i Risom Bondeeje. Pantebrevet siges at være forkommen ved Fjendernes Indfald 1627, og Tingbøgerne, som havde ligget i Vejrum Kirke„ vare blevne afhentede efter Befaling af Lensmanden i Holstebro i Aaret 1629, da Fjenderne droge af Landet, saa at de heller ikke kunde tilvejebringes. Men der foreligger en Række Vidnesbyrd om Gjældens Tilværelse. Herredagen dømmer imidlertid efter Tiltale, Gjensvar og den Sags Lejlighed, »saa enddog Winder findis aff adel och andre om samme gield, saa icke tuifflis, at io samme gæld verrit haffuer, dog effterdi J. J. ved sin eed gielden fragaar, och gield medt breff och beuis bør at windis, som icke fremleggis, ehr derpaa for retten affsagdt, at J. J. bør for denne deris tiltale fri at være. I Fdg 5 Juli 1651 om dem, som ikke holdt deres udgivne paa Maning lydende Breve, hedder det: Efterdi en hver ærlig Mand er pligtig sit Brev og Segl at holde; jfr K. Rosenvinge: Gl. d. D. III S. 10; 20; 110; IV S. 247; 348; 380; m. fl.; jfr D. L. 5—1—1, der taler om, at man er pligtig til at efterkomme, hvis han med Mund, Haand og Segl lovet og indgaaet haver; og D. L. 5—1—3, hvorefter en Kontrakt,

som ej af alle vedkommende underskrevet og forseglet er eller for Dom og Ret vedgaaet, ej kan gjælde mod den, som den ej underskrevet og forseglet haver. I disse Affattelser aabenbare sig tydelig nok endnu Minder fra den Tid, da mundtlige uden Tings Tilsagn ej vare forpligtende, selv om de vare fuldt vidnefaste. Denne Sætnings Rigtighed maa saa meget mere fastholdes i Følge den i vor ældre Ret hjemlede Regel, at Vidner om mundtlige Udtalelser skulde føres paa fersk Fod for at være bevisende; og Vidnesbyrd om langt tilbageliggende Kjendsgjerninger derfor ikke kom i Betragtning, hvorhos det beroede paa Omstændighederne, hvorvidt Vidnesbyrd angaaende død Mands Forhold kunde anses; Proces S. 103. Men herved maa mærkes, at alt i det første Projekt til Danske Lov Reglen om, at Vidner skulde føres paa fersk Fod, aldeles klart og bestemt er indskrænket til Injurier, og Reglen om, at Vidner paa en andens Mund skulle føres inden Aar og Dag, er optaget i samme Artikel, saa at den aabenbart ogsaa kun angaar Injurier; Secher & Støchel: Forarbejder I S. 430—31. Udsondringen af den sidstnævnte Forskrift til en selvstændig Artikel er kun en forandret Affattelsesmaade, stemmende med Lovens almindelige Artikulering af Texten, hvor en ny Sætning indledes med Ordet: End; D. L. 5—2—60; 81; 5—3—14; 5—4—4; m. fl.; og den kan derfor ingenlunde antages at ville lægge en ganske anden og ny Mening ind i samme Sætning. Derfor er det vistnok ikke rigtigt, naar det paastaas; jfr H. Sylow: Den materielle Bevistheoris Udvikling i dansk Ret S. 224; at Sætningen om, at Vidner skulde føres indenfor en rimelig Frist, holdt sig i Henseende til alle mundtlige Udtalelser, der skulde kunne forpligte og paadrage Ansvar lige indtil Kristian V's Lov. Tværtimod var den nævnte Sætning ligesom Sætningen om Vidners Førelse paa fersk Fod af Lovens Affattere uden Tvivl tilsigtet indskrænket til Injurier, og den efter Loven følgende Retsbrug, der gav Ordene i D. L. 1—13—22 en videre Anvendelse, beroede snarere paa en Misforstaaelse af Artiklens virkelige Indhold. Den snævrere Forstaaelse af Artiklens Ord stemmer derhos formentlig ogsaa bedst med Ordene i D. L. 5—1—2, hvorefter alle Kontrakter skulle holdes uden Hensyn til, om de ere mundtlig indgaaede eller skriftlig affattede.

§ 29.

Skriftlige Kontrakter.

I Fremstillingen af Tingsretten S. 71 og 139 er omtalt Fremkomsten af skriftlige Skjøder og Pantebreve. Andre skriftlige Kontrakter møde vi forholdsvis senere, saasom Gjældsbreve; Repert. Dipl. I S. 116 (1297); 148 (1308); 249 (1328); 256 (1330); 264 (1332); 273 (1334); 300 (1339); Kvitteringer Repert. Dipl. I S. 184 (1315); 224 (1323); 229 (1325); Kjøbekontrakter; Repert. Dipl. I S. 140 (1306); skriftlige Brugsoverdragelser; Repert. Dipl. I S. 179 (1314); 303 (1340); Kjbhvns Dipl. I S. 160 (1433); Tilstaaelser af at have Gods i Brug; Repert. Dipl. I S. 277 (1334); Fuldmagt til at skjøde; Repert. Dipl. I S. 60 (1268); 70 (1277) m. fl. Et Bevis paa, at skriftlige Udfærdigelser af Kontrakter først begyndte at spille en betydeligere Rolle ved Overgangen til det 14de Aarhundrede, foreligger i den Kjendsgjerning, at literæ apertæ først efter dette Tidspunkt omtales i Lovene; Tords Art. 37; Aabenraa Skraa Art. 14; Gl. Gaardsret Art. 11.

Spørger man om disse skriftlige Udfærdigelsers Form kan i det væsentlige henvises til Bemærkningerne om Skjøder og Pantebreve. De udfærdigedes oprindelig paa Pergament; senere i alt Fald for nogles Vedkommende forholdsvis tidlig paa Papir; se med Hensyn til Kvitteringer: Hybertz: Aktstykker fra Aarhus I S. 1 (1404); Kjøbenhavns Dipl. I S. 193 (1457); Codex Esrom. S. 215 (1479); 284 (1480). Fdg 21 Juli 1657 Art. 7; jfr S. 72 byder udtrykkelig, at Obligationsbeviser, Kvitteringer, Fæstebreve for at være gyldige skulde skrives paa »seglet« Papir, dog at Pergament fremdeles maa benyttes. Til skriftlige Udfærdigelsers Gyldighed krævedes absolut, at de vare forsynede med vedhængende eller paatrykt Segl, som regelmæssig skulde være Indsegl; sigillum; men dog kunde Signet; secretum; i alt Fald ved visse Udfærdigelser, saasom Fuldmagter, træde i Indsegls Sted, naar Vaabenet fandtes deri og Navnet derover; D. Mag. VI S. 212. Som Følge af denne Seglets forpligtende Evne var det af yderste Vigtighed at drage Omsorg for, at det ikke kom i urette Hænder og misbrugtes til at besegle falske Breve. Derfor finde vi ogsaa, at en Mands Indsegl efter hans Død blev

sønderhugget og kastet i Graven, og, hvis det bortkom i hans levende Live, blev Gjenstand for en formelig Mortifikation; J. E. Larsens Sml. Skr. I—1 S. 466—467. Det kom dernæst selvfølgelig ikke blot an paa, at Seglet var ægte, men ogsaa paa, at det med rette Ejers Vidende og Vilje var hængt ved eller trykket paa Brevet; jfr V. A. Secher: Rettertingsd. II S. 305; om Falskneren C. Rosenkrands, der havde skaaret Segl fra nogle Breve og anbragt dem under andre. Om dette væsentlige Punkt finde vi ogsaa jevnlig tvistet, idet de Folk, der havde en Mands Segl i Forvaring, aflægge Vidnesbyrd om, at det ej er bleven benyttet til at besegle et vist Brev, eller at Seglet med List eller Magt er bleven frataget den, der havde det i Forvaring, og derefter anbragt mod Ejerens Vilje; Panterettens Historie S. 235—236.

Til Seglet sluttede sig senere Underskrift; Kjbhvns Dipl. I S. 575: Lejebrev paa St. Jørgensgaard fra 1609; men der foreligger ingen Hjemmel til at antage, at en slig Underskrift skulde have været fornøden til Brevets Gyldighed; K. Rosenvinge: Gl. d. D. IV S. 299; i det Højeste kunde den bøde paa en Mangel ved Seglet; K. Rosenvinge: Gl. d. D. I S. 7. Hvor Underskriften fandtes, skulde den selvfølgelig være ægte, for at Brevet kunde være gyldigt; og her kunde da efter Omstændighederne en Skrift Sammenligning, iværksat af Retten selv, oplyse Underskriftens Falskhed; jfr Panterettens Historie S. 225; V. A. Secher: Rettertingsd. II S. 286; hvor Kresten Juls Enke lader fremlægge tretten Breve til Bevis paa, at det ikke er hendes Haand, som findes under det Gjældsbrev, som Kristoffer Rosenkrands har fremlagt, idet hun ikke skriver sit Navn paa den Maade, som sket er i Brevet. Brevet maatte dog først af den, mod hvem det forelagdes, sigtes for at være falsk; V. A. Secher: Rettertingsd. II S. 214; og denne Sigtelse eventuelt bekræftes ved Lov; i Jylland og Fyen ved Kjønsnævn; hvorpaa efter J. L. III—64 Nævninger findes opkrævede til at sværge i Sager om Falsk; Panterettens Historie S. 508.

Til Udstederens Segl og Underskrift sluttede sig i Reglen Vitterligheds Vidners, som Udstederen havde anmodet om at forsegle og underskrive med sig. Disses Medtagelse havde navnlig den Betydning, at de regelmæssig afholdt Udstederen fra at benægte Beseglingens Ægthed, da Vitterligheds Vidnerne

vilde vidne mod ham og, selv om han stedtes til Lov, deres Vidnesbyrd vilde bevirke, at Loven brast. Hvor derimod Vitterligheds Vidner, hvis Medtagelse ikke i og for sig var nødvendig til Brevets Gyldighed; K. Rosenvinge: Gl. d. D. IV S. 341; ikke fandtes, fik det særlig Betydning, at, hvor ikke f. Ex. ved Rettens egen Granskning Seglets Uægthed var oplyst; Panterettens Historie S. 235; Tords Art. 37 tillod Udstederen at fragaa Udstedelsen ved Kjønsnævn, idet den bestemte: Item apertæ literæ, quæ dantur, debent stabiles esse, nisi possessor sigilli juramento cognatorum, quod dicitur kynsnæffnd, se possit defendere, quod literæ tales nunquam ex consensu suo datæ erant.

Brevene skulde dernæst have Form af aabne Breve; literæ apertæ; jfr S. 72; hvilken Form viste, at de vare udstedte netop i det Øjemed at vedstaa en Forpligtelse overfor alle. Derfor kunde ikke Gjældens Omtale i en Missive fra Skyldneren til Tredjemand være bevisende, med mindre Tredjemanden var Udstederens Foged, og Missiven leveret Fordringshaveren til Besørgelse, for at han kunde faa sine Penge hos Fogden; V. A. Secher: Rettertingsd. II S. 94. Naar vi i Retsbrugen hyppig finde talt om Stuebreve eller Bænkebreve; K. Rosenvinge: Gl. d. D. IV S. 159; V. A. Secher: Rettertingsd. Registr. s. v. Bænkebreve; der frakjendes Beviskraft, da betegnes derved dog ikke saameget Modsætningen til aabne Breve som til offentlige Breve, der ere udfærdigede eller læste paa Tinge efter forudgaaende Kald og Varsel til den, hvem de paagjælde. Men den her fremhævede Modsætning fik dog ogsaa Betydning i Henseende til de aabne Breve, forsaavidt som en længere umotiveret Hemmeligholdelse af dem trods given Anledning til at fremkomme med dem vakte en Formodning mod Brevets Ægthed, som i Forbindelse med andre Tvivlsgrunde kunde føre til dets Underkjendelse; Panterettens Historie S. 510; V. A. Secher: Rettertingsd. II S. 283. En Nødvendighed for at omtale Udstedelsesdagen i alle aabne Breve, ligesom i Pantebreve foreligger ikke, idet der ikke findes noget positivt Bud derom; Omtalen havde derfor kun Betydning til eventuelt at konstatere Brevets Identitet og i Sammenhæng med andre Kjendsgjerninger medvirke til at godtgjøre Uægtheden; V. A. Secher: Rettertingsd. II S. 286. Naar nu Alt

i Henseende til Brevets Formalia var i Orden, blev Spørgsmaalet dels om Brevets Beviskraft, dels om dets forpligtende Kraft og særlig dets Evne til at forpligte Udstederen overensstemmende med dets Indhold. I saa Henseende erindres, at Sigtede kunde fragaa Brevets Indhold ved Lov; men gjorde han ikke dette, men vedkjendte sig Haanden og Seglet, var Brevet bevisende og Indholdet forpligtende for ham; jfr Tords Art. 37, som siger, at apertæ literæ, quæ dantur, debent stabiles esse; Aabenraa Skraa Art. 14: Si hospes hospitem incausaverit apud nos super debitis, si habet apertas literas super his, incausatus satisfaciat conquerenti; etc.; Gl. Gaardsret Art. 11; Frederik II's Gaardsret Art. 40; og i den senere Tids Retsbrug mærkes de Udtalelser i Fdgr og Domme; jfr S. 176; som ligefrem eller forudsætningsvis udtale, at Brev og Segl skal holdes; Secher & Støchel: Forarbejder I S. 125: Mens enhvers særlig skriftlige Bevis agtes først hands egen udgivne Haand, enten det er Obligation, Kvittantz, Revers eller deslige, som gielder al Tid imod ham selv undtagen Gældsbreve, som ere over 20 Aar gamle etc.

§ 30.

Gjældsbreve.

Som en særegen Art af aabne Breve mærkes Gjældsbreve, hvorved forstaas saadanne, ved hvilke Udstederen erklærer sig af ret vitterlig Gjæld skyldig at være etc. Gjælden bestaar i Reglen i Pengesummer, som angives i en Mangfoldighed af Møntsorter; Panterettens Historie S. 131 flg.; men enkelte Gange ogsaa i andre fungible Ting, som Korn, Smør, Peltsværk ell. lign. Derefter angives Skyldgrunden, som oftest ratione veri mutui, undertiden Kjøb: Rp. Dipl. I S. 140; iøvrigt kunde Gjældsbrevet slutte sig til en hvilkensomhelst Skyldgrund; »blotte og bare« Gjældsbreve, hvori ingen Skyldgrund forekommer, findes ogsaa omtalte; Rp. Dpl. I S. 249; 300; V. A. Secher: Rettertingsd. II S. 356. Med Hensyn til Gjældsbreves Udfærdigelses Form, Bevisevne og forpligtende Kraft kunne vi nøjes med at henvise til, hvad der i foregaaende Paragraf er bemærket om aabne Breve i Almindelighed.

Betydningen af, at der for Gjæld var udstedt Brev, viste sig først i, at Gjælden ved at være anerkjendt i Brevet var bleven vitterlig, saa at der for den kunde finde efter Omstændighederne en Fordeling eller Æskning Sted; Kristian IV's Birkeret Art. 11 jfr 12; V. A. Secher: Om Vitterlighed og Vidnebevis I S. 47; og paa lignende Vis kunde ufri udenbyes og udenbirks Mand i By og Birk arresteres for vitterlig Gjæld. Men dette maa dog forstaas paa den Maade, at Gjældens Anerkjendelse ved Gjældsbrev kun var en Maade, hvorpaa dens Vitterlighed kunde konstateres, uden at derved var udelukket, at ogsaa mundtlig Gjæld, som støttedes f. Ex. paa Kjøbmandsbog, kunde anses for vitterlig. Naar man dernæst spørger, om Gjældsbreve i Datiden spillede den samme Rolle, som i Nutiden, saa at de ikke blot vare Beviser for en Skyldgrunds Existens, men selvstændige Skylderklæringer og Bærere af Gjældsforpligtelsen, saa at denne i Forhold til den godtroende Erhverver kunde vedblive at bestaa, selv om den materielle Skyldgrund var bortfalden, f. Ex. ved Laanets Tilbagebetaling, saa maa dertil svares Nej. Der var vel Intet i Vejen for, at Retten ifølge et Gjældsbrev, som i denne Sammenhæng kaldtes Hovedbrev, ved et »Følgebrev« overdroges til en anden Person til Ejendom, saaledes at denne indtalte og oppebar det skyldige Beløb istedetfor den oprindelige Indehaver. Men Erhververen havde da ingen anden og større Ret overfor Skyldneren end den, som tilkom Overdrageren, og Skyldneren kunde derfor overfor Erhververen gjøre ganske de samme Indsigelser gjældende, som overfor den oprindelige Fordringshaver, saaledes at de udenfor Gjældsbrevet liggende Aftaler f. Ex. om Betingelser, som skulde fyldestgjøres inden Betaling fandt Sted, ogsaa maatte fyldestgjøres af den senere Erhverver; Panterettens Historie S. 333—34; H. D. D. 18 Marts 1616 (utrykt). I Overensstemmelse hermed kræves det ogsaa, at Gjældsbrevets Betaling vel skal bevises ved Kvittering, men kun ved denne, ikke tillige, at Betalingen skal være afskreven paa Gjældsbeviset; V. A. Secher: Rettertingsd. II S. 155; 157; og vi finde talrige Exempler paa, at Gjældsbrevets Indehaver efter at have modtaget Betaling, simpelthen selv kasserer Gjældsbrevet; Rep. Dipl. I S. 229 (1325): literas suas apertas pro ejs (denariis) adnichilans. Isærdeleshed gjaldt dette ogsaa, hvor Gjældsbrevet var blevet borte; Rep.

Dipl. I S. 380: promittens, quod, si dictæ literæ fuerint inventæ, ipsas casso. Men herved maa dog erindres, at vi i senere Tider finde bortkomne Gjældsbreve mortificerede i Henhold til udstedt Proklama; H. D. D. 1 Juli 1630 (utrykt); hvilket aabenbart tyder paa, at man har tillagt Gjældsbrevene en mere selvstændig Betydning; og i Sammenhæng hermed kan ogsaa mærkes, at et »blot og bart« Gjældsbrev, der ikke stod i Sammenhæng med Parternes øvrige Mellemværende, kunde kræves betalt uden Hensyn til dette; V. A. Secher: Rettertingsd. II S. 155; 157; jfr S. 181.

Ved Fdg 1 Juli 1623 Art. 5; Reces 1643 II—5—7; bestemmes ogsaa, at naar der var gjort Udlæg for Gjælden, skulde Gjældsbrevene, Misbrug at forekomme, nøjagtig paaskrives og kasseres og siden den, som Udlæg gjør ɔ: Skyldneren, tilstilles.

Som ovenfor S. 144 omtalt finde vi i de katolske Tider kun enkelte Exempler paa Gjældsbreve; Rep. Dipl. I S. 116; 148; 249; 256; 264; 273; 275; 355; 362; der ikke tillige ere Pantebreve; først efter Reformationen, da Rentes Tagelse blev tilladt, fremkom de; Panterettens Historie S. 147; og her mærkes da særlig de af Adelige paa deres adelige Ære, Tro og Love udstedte Pengeforskrivninger, der skulde betales i rede Penge og ingen anden Vare. Med Hensyn til disse mærkes Fdg 4 Juli 1616; 1 Juli 1623 Art. 1; Reces 1643 II—15—14; Fdg 5 Juli 1651; hvorom mere nedenfor. Dertil kom Skadesløsbrevene, hvorved en Skyldner forpligtede sig overfor sin Borgen til at skaffe Forloveren hans Haand og Segl igjen til bestemt Tid eller, hvis det ikke skete, at holde ham skadesløs derfor. Til disse Skadesløsbreve ville vi komme tilbage nedenfor ved Omtale af Forløfte.

Ved Fdg 1 April 1606; Reces 1615 Art. 24; 16 II—15—13; bestemtes, at alle efter 1 April 1606 udgivne Gjældsbreve skulde være døde og magtesløse, naar de vare blevne 20 Aar gamle uden at være blevne fornyede.

Om Udstedelse af Proklamer og Gjældsbreves Indkaldelse samt Præklusion derved i Boer se Arveretten S. 141. Om præklusiv Indkaldelse af kongelige Gjældsbreve se Aab. Brev 15 Juli 1587; 9 December 1596.

I Forbindelse med de anførte Regler om Gjældsbreve kan endnu erindres, at Ordet Vexel forekommer i Fdg 7 April 1619; Reces 1643 II—3—5. Men særlige Bestemmelser vedrørende dem findes først i Tiden umiddelbart før Kristian V's Danske Lov i Fdg 16 April 1681; jfr L. M. B. Aubert: Nordisk Vexelret S. 19; og forinden have derfor vistnok Reglerne vedrørende dem ogsaa hos os udviklet sig uafhængig af den almindelige Landslov og Ret efter den mellem Kjøbmænd gjængse internationale Brug; N: d. M. VI S. 166 (1570); Secher & Støchel: Forarbejder I S. 83.

§ 31.

De enkelte Kontraktsforhold.

Den anførte Fdg 7 April 1619 nævner foruden Vexler ogsaa Assurance, Fragt, metskabii ɔ: Interessentskab; V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 343; II S. 211; og andet, af hvad Navn nævnes kan. Vi maa derfor gaa ud fra, at der den Gang i Handels- og Søfartsforhold havde udviklet sig Kontrakter, svarende til Nutidens, blot Aktieselskaber og lignende moderne Dannelser undtagne. Men ligesaa vist er det paa den anden Side, at Lovgivningen ikke holdt Skridt med Retsforholdenes Udvikling, hvorfor de i en væsentlig Grad formedes gjennem Sædvanen og derfor kun frembyde forholdsvis ringe Stof for den retshistoriske Forskning, som derfor maa indskrænke sig til at omtale de Kontraktsforhold, med Hensyn til hvilke fyldigere Oplysninger foreligge.

§ 32.

Afhændelses Kontrakter.

Kjøb og Salg. Bestemmelserne i Landslovene om Virkningen af Jordsalg ved at mæle, fæste og skjøde, hvilket sidste, hvor Jorden ikke fulgte Skjødet, ogsaa kun stiftede en obligatorisk Forpligtelse; jfr S. 83; ere omtalte ovfr S. 168. Hertil kan saa føjes Bestemmelsen i Flensborg Stadsret d. T. Art. 110 om, at den, der kjøber Hus eller Skib og gaar fra Kjøbet, skal gjælde tre Mark. I Modsætning hertil mærkes Tords Art. 85 om Rets-

virkningen af Salgsløfte paa Tinge ovfr S. 171. Men iøvrigt indeholde Kjøbstadretterne væsentlig kun Bestemmelser vedrørende de i Kjøbstæderne sædvansmæssigt brugte Former ved Afslutningen af Kjøb og Salg. Paa et enkelt Sted omtales en saadan Form som benyttet ved Kjøb og Salg af Jord til Forstærkning af Retsvirkningen, idet der ifølge Sk. Birkeret Art. 3 skulde bødes tre Mark, naar nogen ikke opfyldte en Fæstning af Jord, efter hvilken der var drukket Lidkjøb, medens Kjøberen ellers kunde slippe fra Kjøbet ved at betale 6 Øre. Men iøvrigt vare disse Sædvaner vistnok snarest udviklede ved Torvekjøb af Løsøre, og Lidkjøb havde da først en særlig Retsvirkning i og for sig, som dog ikke var stor; jfr Slesvig Stadsret Art. 52, hvorefter den, der brød Kontrakten, ved hvis Afslutning der var drukket Lidkjøb, skulde betale Lidkjøbet; jfr Flensborg Stadsret l. T. Art. 64; d. T. Art. 38; der tilføjer den mærkelige Bestemmelse, at Kjøberen, hvis han fragaar Kjøbet, skal værge sig med Lidkjøbs Vidners Ed; Hybertz: Aktstykker fra Aarhus I S. 32; 38; men hvis ingen Vidner have været tilstede, ved sin egen Ed. En yderligere Betydning tilkom derhos Lidkjøbet som Led i en Flerhed af Kjendsgjerninger, der tilsammen affødte en vis Retsvirkning. Saaledes erindres Slesvig Stadsret Art. 53 og Flensborg Stadsret l. T. Art. 65; d. T. Art. 80; hvorefter den, der havde fragtet et Skib og drukket Lidkjøb med Vidner og ført Gods i Skibet, skulde betale hele Fragten, medens han, hvor intet Gods var indladet, ifølge Slesvig Stadsret kun skulde betale Skaden og ifølge Flensborg Stadsret den halve Fragt. Kjbhvns Stadsret 1294 Art. 102 gaar endog saa vidt, at den gjør Lidkjøb til en ligefrem forpligtende Kjendsgjerning, saa at den, der havde kjøbt en Ting, som han havde set paa iforvejen, og drukket Lidkjøb, skulde være bunden ved Kontrakten.

En Kombination af Lidkjøb og Penge paa Haanden møde vi i Haderslev Stadsret Art. 30, som giver Regler om Kjøb og Salg og skjælner imellem, om Godset er mere eller mindre end 3 Mark værd, idet den, der fragik Kjøbet, naar de anførte Betingelser forelaa og Godsets Værdi var under 3 Mark, skulde erlægge 2 Øres Bod, men i andet Fald 2 Marks Bod. Iøvrigt var Reglen i Henseende til Haandpenge ifølge Slesvig Stadsret Art. 51; Flensborg Stadsret l. T. Art. 64; den, at de, naar Med-

kontrahenten fragik Kontrakten, tilfaldt Modtageren, som derhos kunde kræve 6 Øres Bod; jfr Flensborg Stadsret d. T. Art. 38; hvorefter Bøden kun var 2 Øre. En videregaaende Virkning, dog kun under en vis Betingelse, finde vi dernæst tillagt Haandpenge i Ribe Ret Art. 55, som bestemmer, at naar Haandpenge vare givne i Overværelse af 2 gode bosiddende Mænd som Vidner, skulde Kontrakten være forpligtende, forsaavidt ikke en af Parterne betænkte sig, inden de endnu vare gaaede fra hinanden. Her have vi altsaa endnu en Kjendsgjerning, der spiller en Rolle ved Spørgsmaalet om Løftets Retsvirkning, nemlig en vis Tids Forløb, inden hvilken Parterne skulde have Lejlighed til at overveje og fragaa Kontrakten, hvis de fortrød dens Indgaaelse. I den Retning mærkes ogsaa den endnu videre gaaende Regel i Kjbhvns Stadsret 1294 Art. 102, hvorefter Kjøberen, der ved Fæstningen havde erhvervet en Ting, kunde tilbagelevere den samme Dag mod at erlægge 2 Øre, medens han var bunden, hvis han havde beholdt Tingen Natten over. I den anførte Ribe Artikel vil der tillige ses at være lagt Vægt paa Beviset som Betingelse for, at Virkningen er knyttet til Handlingen, idet der kræves Vidners Nærværelse ved Haandpengenes Udbetaling, for at Retsvirkningen kan indtræde; jfr til Forklaring heraf det ovfr S. 175 bemærkede.

Hvad der er bemærket ovfr S. 175—176 om Retsgyldigheden af Kontrakter, der vare afsluttede til Tinge eller for Borgmester og Raad eller bekræftede med Brev og Segl, finder dernæst ogsaa Anvendelse paa Kontrakter om Kjøb og Salg. Angaaende Habiliteten til at sælge se Personret S. 28 flg.; Tilføjelser og Rettelser S. 151; Repert. Dipl. I S. 320, hvor en puella paa Hertug Valdemars Retterting (1342) bortskjøder Jord. Hvis en umyndig Person efterat være bleven myndig tilbagesøgte det afhændede Gods, maatte ogsaa det ydede Vederlag tilbagegives; Sk. L. III—3; Andr. Sunesøn VII—7; III—I; og det er først Fdg. 1 Juli 1619; Reces 1643 II—18; som er Kilde til Reglen i D. L. 5—3—10. Med Hensyn til Virkningen af vis et metus, se ovfr S. 66. Ogsaa paa Grund af læsio enormis kunde Kontrakten anfægtes; G. A. A. Sk. V S. 51: Si quis dixerit, se bona sua propter metum scotasse, nec dimidium precium eorum habuisse, compareat coram episcopo illius terræ, in qua lis

vertitur, et illis XII discretis, qui ad hoc nominati fuerint etc.; Proces S. 115. Solgte Sælgeren uhjemmelt, ifaldt han en Bøde af 3 Mark, hvorved erindres, at Landslovene udtrykkelig udtale, at det ej var Sælgeren tilladt, hvis han foretrak det, at bøde 3 Mark fremfor at hjemle Kjøberen Jorden; Sk. L. IV—18; Andr. Sunesøn IV—14; hvorfor E. sj. L. III—3 og 4 kræve Sælgerens Lov for, at han ej kan det. Til Bøden sluttede sig desuden det vedtagne Vanhjemmels Ansvar, ifølge hvilket Sælgeren inden en vis Frist skulde skaffe Erhververen ligesaa godt og velbeliggende Gods; ovfr S. 73. Hvis det ikke skete, maatte selvfølgelig Vederlaget tilbagegives; Rp. Dpl. I S. 57; 230. Var dette ydet paa Tinge eller lyst paa Tinge, »scal hin atæ gjaldæ fæet, swa sum han tok thet in mæth thingvitnæ, oc latæ thær ey annær logh gen gangæ«; i modsat Fald udbetalte Sælgeren det med Tylvter Ed og Vidne, »at han fic ey meræ«. Om Udstrækningen af Hjemmelsmandens egen Pligt til at føre Bevis for sin Adkomst ved faste Ejendomme og dens Begrændsning ved Løsøre se ovfr S. 105 og 117. Med Hensyn til Ansvar for Tingens Egenskaber har Slesvig Stadsret Art. 50; Flensborg Stadsret l. T. Art. 62; d. T. Art. 35; en enestaaende Regel vedrørende Kjøb af Tøj fra fremmed Kræmmer; emptor panni diligenter prospiciat, quid emere debeat; quia, postquam panum cum corda traxerit; ɔ: efterat have maalt Klædet med Reb; non licet ej rejicere, nisi tinea demolitum vel putredine violatum, ɔ: medmindre det er mølædt eller raadent.

Mageskifte. Om denne Retshandel kan i det hele taget siges, at den var undergivet tilsvarende Regler, som Kjøb og Salg; jfr Sk. L. III—2; J. L. I—36; III—42; der give fælles Regler om at sælge og i andre Maader afhænde; dog gjøres der Undtagelser som Følge af, at Vederlaget for Jorden ved Mageskifte bestaar i anden Jord. Derfor gjøre Sk. L. III—1; Andr. Sunesøn III—2; en Undtagelse fra Forbudet mod Afhændelse, forsaavidt som Faderen nok maa mageskifte mødrene Jorden; og heller ikke fik Frændernes Forkjøbsret Betydning ved Mageskifte dog kun under Forudsætning af, at dette var et virkeligt Mageskifte og ej et forklædt Salg. Spørgsmaalet herom opstod i Reglen kun, hvor der gaves Penge i Tilgift; og her kom det da ifølge Andr. Sunesøn III—2 an paa, om Tilgiften udgjorde 3 Mark eller derover, idet Retshandlen i

saa Fald behandledes som et Salg. Med Hensyn til Kontraktens Afslutningsmaade siger. E. sj. L. III—1: Skiftær man iordh vith annær oc mælær han for at thingi, horæ mykit han giuær hanuum gen, thot thet ær halue bætræ, æn hins ær, tha ær thet vært, at thet standær oc thing vitnæ ær til. Altsaa er Tilsagnet i saa Fald forbindende uden Hensyn til læsio enormis. Men var Kontrakten afsluttet hjemme, kunde den forurettede kræve Jævned, saalænge Modparten ikke havde erhvervet Lavhævd paa sit Vederlag; thi saa kunde han give Lov for, at han kun havde faaet, hvad han skulde have. Blev nogen Del af den mageskiftede Jord fravendt Erhververen ved Lov og Dom, kunde han kræve tilbageleveret en tilsvarende Del af den Modparten overdragne Jord; E. sj. L. III—1; eller fordre, at hele Retshandlen gik tilbage; E. sj. L. III—4; og i begge Tilfælde kunde han kræve Tylvtered paa, at Modparten ikke kunde hjemle ham Jorden.

Om Udstedelse af Mageskiftebreve; Arent Berntsen Danmarks og Norges frugtbare Herlighed III S. 376; se ovfr S. 73. I Virkeligheden vare de Skjøder; Rp. Dpl. I S. 120; 176; og maatte derfor selvfølgelig lig andre Skjøder tinglæses, og Jorden maatte være fulgt Erhververen, for at han kunde nyde Retsbeskyttelse som Ejer. Var den mageskiftede Jord overdraget Andre til Brug, udsteder ogsaa Overdrageren Følgebreve til Brugeren; Arent Berntsen: Anf. Værk S. 403; K. Rosenvinge: Gl. d. D. III S. 244; Noten.

Gaver. Med Hensyn til disse har det særlig Interesse at granske de Indskrænkninger, som af Hensyn til Arvingers Ret vare paalagte Ejerens Raadighed til at bortgive sit Gods.

Først erindres i saa Henseende, hvad der er fremhævet ovenfor S. 84, at en Gave, der ikke forkyndte sig som en Dødsgave, ikke var forpligtende for Arvingerne, medmindre den havde fulgt Erhververen i Giverens levende Live, hvilket i Henseende til de til Brug overdragne Jorder beroede paa, om Gavemodtageren havde oppebaaret Skyld og Landgilde af samme Ejendom; K. Rosenvinge: Gl. d. D. IV S. 163. Altsaa forpligtede ufuldbyrdede Livsgaver ikke Arvingerne.

Dernæst erindres, at det var en ældgammel Regel i vor Ret, at Faderen ikke maatte give et sit Barn Noget uden at yde de andre Fyldest derimod; Søn fuld Lod; Datter halv; E. sj. L.

I—7; J. L. I—14; Fdg 23 April 1632; Reces 1643 II—7—1; K. Rosenvinge: Gl. d. D. IV S. 111, som anvender J. L. I—14, paa Moders Overdragelse af et Pantebrev til en Søn; S. 163, hvilken Dom dog tillige viser, at denne Omstødelsens Ret for de øvrige Børn bortfaldt ved 20 Aars Hævd; Arveretten S. 112. Reglen gjaldt ikke blot om Ejendoms Overdragelse, men ogsaa om Laan; E. sj. L. I—8. Om Børnenes Kollationspligt paa Skifte i Henseende til modtagne Gaver, Børnebørns Pligt til at tilbagelevere de Børnene ydede Gaver, og om Bedsteforældres Gaver til Børnebørn, Betingelserne for deres Gyldighed og Børnebørnenes Bevisret se Arveretten S. 112—113; jfr E. sj. L. I—9, som dog gjør en Undtagelse fra Reglen om at Barnebarnet kan værge den Faderen ydede Gave, hvoraf det efter hans Død er i Besiddelse, ved Lov, dersom Faderen ved Tingsvidne beviser, at Overdragelsen kun var sket til Laan. Spørgsmaalet er dernæst, om en tilsvarende Ret til Jævned ogsaa tilkom andre Arvinger, end Børn eller andre sammen med Børnene arveberettigede Livsarvinger. E. sj. L. I—32 bestemmer ganske vist i Slutningen: man ma ængin enum ærfingæ meræ giuæ æn andrum; men da Artiklens Overskrift lyder: Hvat bonde ma giuæ æftær sic; og dens Begyndelse »Æftær sich døthæn ma bondæn ey meræ giuæ«, etc., kan man vistnok med Sikkerhed gaa ud fra, at den kun handler om Dødsgaver; K. Rosenvinge: Gl. d. D. IV S. 115. Sk. Birkeret Art. 35, som utvivlsomt handler om Livsgaver, siger derimod ganske vist: Man maa ej give en Arving mer end anden; men da den tilføjer: Giver Fader en mere end anden o. s. v., kan det ogsaa her antages, at den kun angaar Forholdet i Henseende til Børnene. Man tør derfor ikke statuere nogen Indskrænkning i Ejerens frie Adgang til at gjøre Livsgaver af Hensyn til Udarvinger; K. Rosenvinge: Gl. d. D. IV S. 415.

Af Hensyn til Børn og Livsarvinger er dernæst yderligere gjort Indskrænkning i Adgangen til at give Gaver til Udenforstaaende. Reglerne derom angik vel væsentligst Dødsgaver, naar nogen, som det hedder i V. sj. L. I—5, vil give noget efter sin Død; æfter sik døthæ; men omfattede dog ogsaa Livsgaver, forsaavidt som de paagjældende Gaver jævnlig fuldbyrdedes med den forestaaende Død for Øje. I saa Henseende var det Regel, at den, der var bleven syg, i alle Tilfælde ikke

gyldig kunde bortgive udover sin halve Hovedlod, hvad enten han saa vilde tage den med sig i Kloster, eller han vilde give den til Kirker, Klostre eller andre; jfr E. sj. L. I—29; V. sj. L. I—5; Sk. L. II—10, 12; Andr. Sunesøn II—2. Derimod hjemle de anførte Artikler ganske vist, at den, der var sund, kunde fare i Kloster med sin hele Hovedlod; men V. sj. L. I—4 tilføjer udtrykkelig: sin egen Lod maa han ej afhænde fra sine Børn, medmindre han farer i Kloster og tager ved Klæde. En tilsvarende Bestemmelse findes vel ej i de andre Love; men de omtale paa den anden Side særlig kun Mandens og Hustruens Ret til med deres Hovedlod at fare i Kloster, og der kan derfor næppe være Tvivl om, at Børnene i Følge Landslovene strængt taget vare sikrede mod, at Forældrene i deres levende Live bortgav mere end deres halve Hovedlod. Den nævnte Undtagelse for det Tilfælde, at Forældrene gik i Kloster, bortfaldt dernæst ved Reformationen, og derefter maatte altsaa Reglen opstilles som ganske undtagelsesfri.

Naar Spørgsmaalet endelig bliver, om tilsvarende Indskrænkning gjaldt i Henseende til andre Arvinger end Børn, da hedder det vel i Sk. Birkeret Art. 36, at Mand eller Hustru ej maa give mere end deres halve Hovedlod fra deres Arvinger; men, som tidligere fremhævet, er det dog ej afgjort, at dette Ord Arvinger skal forstaas i bogstavelig Betydning, idet der snarere derved kun er sigtet til Børn; jfr hvad der lige er bemærket om Art. 35. Og for den snævrere Forstaaelse af Ordet taler i Særdeleshed den Omstændighed, at vi intetsteds ellers finde omtalt en slig Indskrænkning, undtagen paa et enkelt Sted, i J. L. I—39 for Hustruens Vedkommende, idet hun, selv om hun ej havde Børn, dog kun maatte give sin halve Hovedlod til Sjælegave, en Begrænsning, der herhos snarere turde være fremkaldt af Hensyn til Husbondens Myndighed end i Udarvingernes Interesse. Men herved maa dog mærkes, at den anførte Indskrænkning i Retsbrugen uden Tvivl kun har faaet praktisk Betydning, forsaavidt angik Dødsgaver eller ufuldbyrdede Livsgaver; thi vel ere Bestemmelserne affattede ganske almindelig, saaledes at der derved sættes en Grænse for alle Gaver; men Retsopfattelsen turde dog af Hensyn til Vanskeligheden ved at kontrollere og begrænse en Mands Raadighed over sin Formue i levende Live kun have fast-

holdt den i den nævnte Udstrækning, idet Arvingernes Interesse i andre Tilfælde ansaas tilstrækkelig betrygget ved Ejerens egen Interesse i at bevare sin Formue, saalænge han levede. Hvad der taler for denne Anskuelse er navnlig den Omstændighed, at Tvist om Gavers Gyldighed i Retsbrugen kun findes rejst, forsaavidt som Talen enten var om ligefremme Dødsgaver eller om ufuldbyrdede Livsgaver; jfr S. 84; eller om Gjældskontrakter, der formentes at være forklædte Gaver; Arveretten S. 137.

§ 33.

Brugs Overdragelses Kontrakter.

Brugsoverdragelser af Jord. Idet vi angaaende Gods Forpagtning og Gods Forlæning nøjes med at henvise til det ovfr S. 124 Bemærkede; Cod. Esr. S. 181; skulle vi her først dvæle ved Brugsoverdragelser af Gaarde og Huse paa Landet.

Brydefællig var en Art af disse Brugsoverdragelser med Hensyn til Gaarde, hvis Ejendommelighed bestod i, at der derved indgikkes Forening om en Fællesdrift af et Avlsbrug, saaledes at dets Ejer leverede Jorden, medens Løsøret paa Bruget, navnlig Besætning og Inventarium, var til en vis Grad i Sameje; jfr E. sj. L. I—11; J. L. II—71; brytifælægh; idet ved Siden deraf Jordejeren og Bryden dog kunde eje hver sine Bestanddele deraf; Rep. Dipl. I S. 99 (1286) P. T. (Klosterbroder) in Kjendeløsæ: Omnia quæ habet, sunt in compositione, exceptis infrascriptis: 4 jumenta; 2 sistas (cistas?); 1 lectisternium; 1 compedem; 2 secures; 5 falces; 1 juvencum; 3 bincos (Foderkasser); 2 falcastra. Derhos indtraadte et vist Sameje i Henseende til Udbyttet, hvilket Bonde og Bryde delte i et vist Forhold, som oftest vistnok saaledes, at Bryden fik to Tredjedele, Bonden en Tredjedel deraf; J. Steenstrup: Studier S. 78—79; Rp. Dpl. I S. 155. Fællesskabet i Henseende til Løsøret bortfaldt vistnok forholdsvis hurtig som Følge af de Vanskeligheder ved Opgjørelsen, som det medførte. Sk. L. XV—4; 5; 6; Andr. Sunesøn XV—2; 3; bære talende Vidnesbyrd herom ved deres udførlige Bevisregler i Henseende til Tvistigheder om, hvad der var Fællig, og hvad Særeje, samt naar der fremsattes Sigtelser fra Husbonden mod Bryden for at

have underslaaet af fælles Godset; og naar Bonden gjorde lovstridige Forsøg paa at holde Bryden tilbage, efterat han havde sagt op, være sig »forþy at han ær goþær bryte,« eller fordi Bonden vil »hafa hans fæ«. J. L. II—71; jfr 61; bestemmer herom kun, at Bonden ved Opgjørelsen kan udlevere Bryden saameget han vil, med mindre Fælliget er tinglyst; thi da er Tingsvidnet bestemmende; jfr om forbeholdt livsvarig Andel i Frugterne Rp. Dpl. I S. 191.

At vi saaledes se Reglerne angaaende Opgjørelsen spille en mindre fremtrædende Rolle i de senere Love stemmer med de historiske Vidnesbyrd i Breve og Bøger om Retsforholdets almindelige Ordning, ifølge hvilke Bonden overleverede Bryden en Del Besætning og Inventarium; Holdsfæ og Holdskorn; efter Vurdering, hvilken Værdi igjen skulde tilsvares ved Forholdets Ophør; J. Steenstrup: Studier S. 71 flg.; 78; Rep. Dipl. I S. 214 (1320); (curia) cum æstimatione tam in pecoribus, quam annona, sicut eam habet Boo, villicus meus, in eadem. Derimod er det rimeligt nok, at Ordningen i Henseende til Fordelingen af Udbyttet, der ikke frembød de samme Vanskeligheder, gjennem længere Tidsrum er vedbleven at være ejendommelig for Fælligsbryde Forholdet i Modsætning til Fæsteforholdet; J. Steenstrups anf. St.; og dette forklarer, at vi vedblivende finde villici et coloni nævnte jevnsides; Rep. Dipl. I S. 33 (1251); 37 (1253); 58 (1268); 77 (1282); 232 (1325); 311 (1341); 325; 327 (1343); Hdf. 1376 Art. 21. Det synes, at det fra først af nærmest har været større Gaarde, der bleve drevne i Brydefællig; ovfr S. 39; Rep. Dipl. I S. 148; 159: et Bol paa to Mark Jord, »in quo sunt duo villici cum colonis et inquilinis«; 214; 343 (1346) curia villicalis cum inquilinis; hvad der stemmer med, at E. sj. L. III—19 forudsætter, at Bryden og hans Dejgie, hver med Tilføjelsen: »thær fælagh havær laugh vith bondæn« bo i selve Bondens iboende Gaard, som perfor maa antages at være bleven dreven i Fællig; jfr J. L. II—30: »hion, the thær i fælægh æræ i bondens hus«. Disse Gaarde ere da vedblevne at benævnes Brydegaarde, og Brugerne ere blevne kaldte Brydere, selv efter at Brugskontrakten med dem var affattet ligesom enhver anden Fæstekontrakt; Codex Esrom. S. 218; 273 (1497); jfr som tilsvarende historiske Betegnelser: Brydeskov; Hejse: Dipl. Vi-

berg. S. 286; Brydeskifte; Dueholms Dipl. S. 114; og Personnavnet Bryde; Codex Esrom. S. 207; 218; 276.

Bryderne udgjorde tilligemed Fæstere og Gaardsæder Ejerens »familia« eller Tjenere; Rp. Dipl. I S. 62; 147: omnes villici sui, coloni et inquilini ceterique de ipsarum familia; Codex Esrom. S. 83. Med Hensyn til Kontraktens Indgaaelse mærkes Sk. L. XV—2; Andr. Sunesøn XV—1; hvorefter den, der havde »fæstet« sig til Bryde og ej vilde opfylde Kontrakten, skulde bøde 6 Øre eller dølge med Tylvter Ed, medmindre han havde tilført Løsøre til Gaarden; ad assignatam sibi mansionem; om end kun et eneste Læs; thi saa skulde han bøde tre Mark eller fragaa Kontrakten med Tylvter Ed. Denne sidste Regel gjaldt i alle Tilfælde, hvor Nogen havde fæstet sig til Bryde i Kongens eller Ærkebispens Gaard; Sk. L. XV—3; Andr. Sunesøn XV—1. Om Opsigelse og Fraflytning se Schlyter: Skåne Lag S. 237.

I Henseende til Brydens Ansvar for Gaardens Brand mærkes Sk. L. XV—1; Andr. Sunesøn XIV—1; hvorefter Bryden — hvorved maa tænkes paa Fælligsbryden, da Andreas Sunesøn nævner dispensator ɔ: Forvalteren, ved Siden af villicus ɔ: Fælligsbryden — skulde sværge Tylvtered paa, at Ilden ej skyldtes hans Vanrøgt. Fælligsbryden kunde ifølge J. L. II—67 paatale Ran om alt »thet, thær til then garth hør, thær han ær bryti for,« hvilket udtrykkelig kun gjælder om Fælligsbryden, da Husbonden skal »vm biuthæ ham the delæ at delæ oc a thingi liusæ, at ær fælæx bryti oc æi ræthe swen.« Derfor kan J. L. II—33, der nægter Bryden Ret til at paatale Hærværk paa Gaarden, ogsaa kun antages at gjælde om den simple Bryde eller om den Fælligsbryde, der boede i Gaard med Bonden. Ifølge E. sj. L. II—69 maatte Bryden ikke laane anden Mand Jord, medmindre Bonden havde været paa Tinge og lyst ham til sin Værge »at thet ær fult, ær han gør af hans Jord.« Saaede nogen ellers ifølge Brydens Tilladelse i Jorden, havde han »sit for saat.«

G a a r d f æ s t e er det Retsforhold, ved hvilket der er stiftet en med Besiddelse forbunden Brugsret i en fast Ejendom, mod at Brugeren svarer Ejeren et periodisk Vederlag, der ikke som Fælligsbrydens er sat til en Kvotadel af Driftens Udbytte. Dette Brugsforhold var paa Landslovenes Tid almindelig udbredt; jfr

Rp. Dpl. I S. 6 (1161); i Særdeleshed som Følge af den store Mængde uopdyrkede Jordstrækninger, der i Tidens Løb vare blevne optagne til Dyrkning. Er end dette fra først af i stor Udstrækning sket ved Hjælp af Trælle, maatte dog i samme Maal, som Trællenes Tal svandt ind, de frie Fæsteres Mængde øges.

Med Hensyn til Fæsteforholdets Stiftelse foreskriver Sk. L. XVII—2; 3; Andr. Sunesøn XVII—1; 2; at Overenskomsten ikke forpligter, før Haandslag kommer til; saa maa Fæsteren, hvis han ikke er kommen i Besiddelse af Jorden, værge sig ved tredje Mands Ed eller bøde to Øre; men er han flyttet ind, maa han værge sig med sjette Mands Ed eller bøde 6 Øre. Den praktiske Trang til at sikre sig fri Arbejdskraft ved Trældommens Bortfald medførte imidlertid, at vi allerede fra jyske Lovs Tid finde undvegne Fæstere tvungne med Rigens Breve til at vende tilbage og efterkomme deres kontraktmæssige Pligt; Steenstrup: H. T. V—6 S. 353 flg. Derimod er Kontrakten alt efter Landslovene fuldt forpligtende for Bonden, dersom den er bekræftet ved Haandslag i to Vidners Nærværelse. I senere Tider fulgte Reglerne om Oprettelsen den almindelige Udvikling. Derfor finde vi oprettet en dobbeltsidet skriftlig Kontrakt med Fæstebrev og Gjenbrev; ovfr S. 126; Rep. Dipl. I S. 277; K. Rosenvinge: Gl. d. D. Reg. s. v. Fæstebrev; V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 209. Derimod findes intetsteds paabudt nogen Tinglæsning af Fæstebreve. Hvad angaar Kontraktens Retsvirkning, maa den almindelige Forpligtelse til at holde Brev og Segl have fundet Anvendelse paa den. Til den tinglige Rets Stiftelse maatte uden Tvivl Besiddelses Tagelse udkræves. K. Rosenvinge: Gl. d. D. II S. 98 gjengiver vel i Overskriften over en der anført Dom dens Indhold derhen, at et ældre Fæstebrev gaar forud for et yngre; men det vil tillige af Indholdet ses, at det ældre Fæstebrevs Indehaver er i Gaardens Besiddelse. Det samme er Tilfældet i en Dom, der findes indført i V. A. Sechers Rettertingsd. I S. 209; jfr ligeledes K. Rosenvinge: Gl. d. D. II S. 304.

Hvad Fæstebrevets Indhold angaar, bemærkes, at Fæsterettens Tilsagn undertiden var betinget f. Ex. af Fæsterens Tilsagn om at ægte en Pige eller Enke, hvilken Betingelses Opfyldelse da kunde fremtvinges ad Rettens Vej; K. Rosenvinge:

Gl. d. D. III S. 218; medmindre den var umulig f. Ex. paa Grund af for nært Slægtskab og Svogerskab, i hvilket Tilfælde Kontrakten gik tilbage; K. Rosenvinge: Gl. d. D. II S. 304.

I Kraft af Kontrakten var Fæsteren berettiget til selv at besidde og bruge alt Fæstestedets Tilliggende; K. Rosenvinge: Gl. d. D. S. 52; men han maatte ikke overlade anden Mand noget deraf til Brug; E. sj. L. II—68; K. Rosenvinge: Gl. d. D. II S. 108; eller tage anden Mands Fæ i Fællig med sig uden Jorddrottens Minde; Sk. L. XVII—5; Andr. Sunesøn XVII—2; heller ikke forhugge Skoven til Upligt; K. Rosenvinge: Gl. d. D. I S. 277; II S. 86; 287; D. Mag. IV S. 224; men kun hugge Træer, »fructus non portantes«, til Gavntræ og Brændsel til Gaardens Brug; Rep. Dipl. I S. 142.

Hvad angaar Gaardens Bygninger, forudsættes det som Følge af, at Fæsteren vel fra først af som oftest havde opdyrket en Ødemark, at Bygningerne paa Gaarden vare hans Ejendom; men der er ved Sk. L. XVII—3; Andr. Sunesøn XVII—2; paalagt ham den Indskrænkning, at han ved Ejendommens Fratrædelse paa Forlangende skal være pligtig til at overdrage Bygningerne efter Vurdering til Eftermanden eller til Ejeren og senere findes Bygningerne jævnlig at være Ejerens; Rp. Dpl. I S. 159: cum pecoribus et structura; cum structura; m. fl.; jfr ovfr S. 4; og eftersom Stenhuse opkom; jfr ovfr S. 5; Rep. Dipl. I S. 130 (1302): St. Klaræ Kloster Søstre have lidt stor Skade ved Ildebrand og mangle »facultates ad ædificium lapideum perficiendum, quod noviter inchoaverant«; 175; maatte dette blive Regel.

Som oftest fik Fæsteren dernæst ved Brugsforholdets Stiftelse en Del Løsøre overdraget, som han ved sin Afgang skulde tilsvare efter Vurdering, hvorfor det i Brevene betegnes som Vurdning eller æstimatio; Rep. Dipl. I S. 143; 148: cum situationibus inquilinorum; æstimationibus, id est worthnyng. 159; cum æstimatione et structura; 276: cum 2 oris annnonæ æstimativæ in eodem fundo; 346; Sk. L. XVII—1; Andr. Sunesøn XVI—7; kalder det halzfæ; Rep. Dipl. I S. 343: haald (?). De saaledes overleverede Ting maatte aldrig forgaa, idet der skulde afleveres samme Antal og Værdi af dem; deraf Benævnelsen annona redditiva: vaccæ non morituræ; etc.; J. Steenstrup: Studier S. 80 flg.; Panterettens Historie S. 171—172.

Hvad angaar Brugsforholdets Varighed, udtaler Andr. Sunesøn XVII—1, at Kontrakten afsluttes for et Aar ad Gangen, dog at Forholdet stiltiende kunde fortsættes udover det enkelte Aar, hvis ej Opsigelse fandt Sted inden 5 August til Fraflytning femte Dag efter Paaske Ugen; jfr Rp. Dpl. I S. 363: Forbehold paa 3 Aar.

Faktisk vedblev derfor Forholdet vistnok regelmæssig at bestaa gjennem et længere Tidsmaal, ligesom Brugen jævnlig overdrages paa Fæsterens Livstid; jfr ovfr S. 125; Rp. Dpl. I S. 142; men en Forpligtelse til at afslutte Kontrakten paa et sligt Tidsmaal og derigjennem sikre Landboens Ret, kjendtes ej, forinden Kristian II's g. Lov Kap. 101 bestemte, at Fæsteforholdet skulde stiftes paa 10 à 12 Aar, eftersom Parterne kunde enes om; Hejse: Dipl. Viberg. S. 172.

Men denne i og for sig ubestemte Regel afløstes snart af Frederik d. 1's Fdg 14 Maj 1523; Reces 1551 Art. 9; 1558 Art. 42; jfr D. Mag. IV S. 224, som er Kilden til D. L. 3—13—1. Denne Forordning bestemmer, at ingen Bryde skal fæstes af sin Gaard eller udvises af den, saalænge han bygger og forbedrer sin Gaard og redelig udgiver Skyld, Landgilde, Gæsteri, Sagefald og anden Smaaredsel og er sin Husbond hørig og lydig og ej forhugger Skoven uskelligt eller lejer og fæster fra Gaarden Ager, Eng eller Fiskeri. Denne Forordning hjemlede saaledes Fæstets Varighed for Fæsterens Livstid. Derimod maatte Enken, hvor Fæstet ikke fra først af tillige var overdraget for hendes Livstid; jfr ovfr S. 125; fraflytte Gaarden ved Mandens Død, forsaavidt som hun ej fæstede paany; og dette vedblev ogsaa senere at være Reglen, idet dog Reces 1551 Art. 10; 1558 Art. 43; give hende den Begunstigelse, at hun maatte blive boende i Gaarden til næste Fardag uden at fæste paa ny.

Den Regel, at Fæsteforholdet ogsaa skulde gjælde for Fæsterens Enkes Livstid, indførtes for Fæsterne paa Krongodset i Følge Fdg 23 Octbr 1565, men derimod var den ej indført som obligatorisk paa det private Fæstegods. Om Brugsoverdragelser eller Brugsforbehold til Bedste ogsaa for Børn se S. 126; Cod. Esrom. S. 173; for Arvinger; Rp. Dpl. I S. 179; V. A. Secher: Rettertingsd. II S. 53.

Selvfølgelig var Landboen, forsaavidt han ej var vorned og som Følge deraf nødt til at blive ved den Gaard, Jorddrotten

anviste ham til Drift, berettiget til at opsige Forholdet til enhver Tid og drage bort, naar han havde opfyldt de ham paahvilende Forpligtelser i Henseende til Pengeydelse og Pligtarbejder; Sk. L. XVII 3; 6; Andr. Sunesøn XVII—2; 3; secundum leges terræ, som det hedder i Kong Olufs Haandfæstning 1376 Art. 23; K. Rosenvinge: Gl. d. D. II S. 226. En Ændring i denne Regel, i Følge hvilken Fæsterens Frihed indskrænkedes, skete først ved Fdg 28 Jan. 1682 § 17; jfr D. L. 3—13—7; ifølge hvilken ingen Bonde eller Enke maatte opsige eller flytte fra sin Gaard, saa længe Husbonden vilde betro ham den, med mindre han handlede med dem imod Loven.

Fra Reglen i Fdg 1523 om, at Fæsteren ej maatte udsiges af Gaarden, saa længe han holdt sig Kontrakten efterrettelig, indførtes dog ved Retsbrugen den Undtagelse, at Husbonden erkjendtes berettiget til at udsige Bonden, naar han selv skulde bo i Gaarden; jfr K. Rosenvinge: Gl. d. D. II S. 214; D. L. 3—13—3; men Retten dertil var dog yderligere betinget af, at Husbonden tilbagebetalte den modtagne Indfæstning.

Paa den anden Side havde Landboen til Vederlag for Brugen at være Husbonden hørig og lydig; Kanc. Brevbøger 1556—60 S. 171; D. Mag. IV S. 224; K. Rosenvinge: Gl. d. D. II S. 86; IV S. 117; hvilken Forpligtelse anerkjendtes ved, at Fæsteren tog Husbonden eller hans Foged i Haand og lovede ham tro Tjeneste; jfr K. Rosenvinge: Gl. d. D. I S. 281. Denne Bestemmelse, som er den almindelige i Fæstebrevene efter Slutningen af det 14de Aarhundrede, gav ved sin Ubestemthed Anledning til megen Misbrug, navnlig efterat det var anerkjendt, at Jorddrotten var berettiget til at hævde Lydighedspligten med egen Magt og selv straffe for Overtrædelse deraf; jfr nedenfor; Ubestemtheden i Forpligtelsens Omfang forelaa dog ingenlunde fra først af, da tværtimod Fæstebrevene i Reglen nøje bestemte, saavel hvad Fæsteren skulde yde, som hvad Arbejde han skulde udføre; og i førstnævnte Henseende vedblev Forholdet i det væsentlige uforandret; men i Henseende til Arbejdspligten indtraadte meget ugunstige Ændringer til Skade for Bonden.

Fæsteren skulde dernæst bygge og forbedre Gaarden; men dette var dog vistnok i det væsentlige kun at forstaa om Vedligeholdelsespligten, saa at han skulde holde den ved Hævd og

Bygning og udbedre Manglerne; Reces 1551 Art. 9; 1558 Art. 42; K. Rosenvinge: Gl. d. D. I S. 277; jfr Rep. Dipl. I S. 334 (1344): Quic quid in terra ædificaverit, ad arbitrium 4 vi rorum discretorum, 2 ex utraque parte, stabit æstimando.

Hvad Ydelserne angik, bestod de først i Indfæstningen; K. Rosenvinge: Gl. d. D. II S. 86; 304; eller Stædsmaalet, som erlagdes ved Fæstestedets Tiltrædelse, men ingenlunde kunde kræves paany, fordi Jorddrotten skiftede; jfr Steenstrup: anf. St. S. 675, omend ganske vist slige Krav oftere ere blevne fremsatte og vel ogsaa blevne efterkomne; K. Rosenvinge: Gl. d. D. I S. 208; skjønt med Urette, da baade en Række Kongebreve til Lensmændene paa Krongodset i Kong Kristjan III's og følgende Kongers Tid erklærede Fremsættelsen af slige Krav for utilladelig, og Kongen og Herredagen underkjendte Fordringer derpaa fra private Godsejeres Side; K. Rosenvinge: Gl. d. D. I S. 139. For Indfæstningens Størrelse var der ej fastsat nogen lovbestemt eller sædvansmæssig Grænse; men den beroede alene paa, hvad Parterne i hvert enkelt Tilfælde kunde enes om, hvorved dog erindres, at det paa Krongodserne var indskærpet Lensmændene, at de ej maatte tage højere Indfæstning end tilbørligt og skelligt var; jfr Steenstrup S. 680. Indfæstningen omtales ej i Landslovene og kan ogsaa først antages at være bleven ydet, efterat Fæsteforholdet var gaaet over til at blive et mere varigt Forhold. Derimod bestod Fæsterens oprindelige Ydelse alene i den aarlige Afgift, pensio, som benævnes Landgilde, hvorom en Række Bestemmelser allerede findes i Sk. L.; jfr XVII—4, som siger, at den skal erlægges til Mariæ Messe, den 15 August, forat Ejeren kan have Pengene til Raadighed ved de skaanske Fiskemarkeder, som holdtes til ind i Efteraaret; jfr Andr. Sunesøn XVII—1. Senere ændredes dog Ydelsestiden; Repert. Dipl. I S. 142; 334; og Ydelsesmaaden, idet Landgilden ej længere bestod i en enkelt Afgift, men i en Række Ydelser, som erlagdes til forskellige Forfaldstider, som Ydelsernes Natur medførte, jfr Reces 1551 Art. 9; 1558 Art. 42: Smørskyld St. Hansdag, Kornskyld St. Mortensdag og andre smaa Bede, Gæsteri, Oldengjæld og anden Rettighed, hver til sin tilbørlige Tid; jfr D. L. 3—13—1. Et i Henseende til Landgilden meget omdebatteret Spørgsmaal er det, om den udgjorde en uforanderlig Størrelse, eller om det var

Ejeren tilladt at tage saa høj en Landgilde, som han til enhver Tid kunde enes med Fæsteren om; jfr Steenstrup S. 680, hvor den herhen hørende Literatur findes angivet. Resultatet af Undersøgelserne synes med temmelig Sikkerhed at kunne angives derhen, at Landgilden, saaledes som den en Gang var fastsat efter Hensynet til, hvad uvillige Mænd skønnede, at Ejendommen kunde taale, var en uforanderlig Størrelse, som regelmæssig vedblev, om end med visse Ændringer, f. Ex. begrundet i en Konvertering af de forskellige Landgildespecies. Normen, hvorefter Ejendommen taxeredes til Landgilde, vexlede selvfølgelig efter Tidernes Sædvane, men i Slutningen af Perioden var det, som Arent Berntsen: Danmarks og Norges frugtbare Herlighed II S. 46 oplyser, Sædvane at ansætte Landgilden til $^1/_3$ af Udsæden. Denne Ansættelsesmaade ved dertil beskikkede Oldinge med Paabud om at ansætte den, efter hvad Ejendommen kan taale, gjenfinde vi i en Række Kongebreve; jfr Steenstrup S. 700 flg.; Kristensen: Agrarhistoriske Studier S. 113—14; og den derefter bestemte Landgilde indførtes saa i Jordebøgerne som bindende Norm for, hvad der skulde svares i Landgilde af Ejendommen. Derfor siges det ogsaa i de skaanske Stænders Privilegium 1664, at det har været de danske Bønders Privilegium, at hverken Kongen, Adelen eller Gejstligheden kunde belægge en Bonde med større Skat end efter de gamle Jordebøger; jfr Saml. til Skånes Historie 1870 S. 33; Kristensen loc. cit. S. 111, og til disse gamle Jordebøger er der da ogsaa sigtet ved Henvisningerne i D. L. Til Støtte for det anførte Resultat kan allerede henvises til selve Ansættelsesmaaden. Dersom Fastsættelsen af Landgildens Størrelse var anset som et rent privat Anliggende, der kun vedkom de kontraherende Parter, er det mindre vel forklarligt, hvorfor den skulde ansættes gjennem en formelig Taxering af uvillige Mænd med en bestemt Norm for Ansættelsens Størrelse. Selve denne Norm, Hensynet til, hvad Ejendommen kan taale, hvorefter Ansættelsen skete, var dernæst ogsaa en saadan, der regelmæssig maatte udelukke enhver Forhøjelse af Landgilden. Endelig og i Særdeleshed kan ogsaa henvises til den Kjendsgjærning, at Jordebøgerne saavel paa Kronens Gods som paa de private Ejendomme vise Landgildens gjennemgaaende Uforanderlighed; jfr Rasmussen: Gisselfeld m. fl. Forsaavidt som

der i Henseende til enkelte Gaarde i Jordebøgerne kan paavises, at en Forhøjelse af Landgilden har fundet Sted, kan der i nogle Tilfælde godtgjøres en særlig Grund til denne Forhøjelse, saaledes f. Ex. Forøgelse af Gaardens Tilliggende med Mark eller Eng, Skov eller Mølle eller deslige, og hvor en saadan særlig Grund i andre Tilfælde ej lader sig oplyse, kan dens Tilstedeværelse derfor dog formodes. Endelig kan endnu anføres forskellige Domme, der netop gaa ud paa, at Fæsteren skal svare saadan Skyld og Afgift, som har været Sædvane af Alderstid, og fritage ham for at svare Paalæg der udover; jfr K. Rosenvinge: Gl. d. D. I S. 167; II S. 4 m. fl.

Den anførte Uforanderlighed af Landgilden udelukkede dog ikke, at der kunde finde en Omfordeling Sted, naar Ejendommens Udstrækning i Tidens Løb var ændret saaledes, at den ej mere passede, f. Ex. fordi der var taget Jord fra en Gaard og lagt til en anden, uden at dog Landgildens Beløb af den Grund var blevet ændret. Her kunde der da ske en tilsyneladende Forhøjelse af den ene Gaards Landgilde, men som i Virkeligheden kun bestod i en Tilbageførelse af det rigtige Forhold. En saadan Rettelse fandt, som de anførte Kongebreve vise, jævnlig Sted paa Kronens Godser og efter Omstændighederne ogsaa paa private Ejendomme, jfr Ryge: Peder Oxe S. 244, og den kan altsaa anses som den præsumitive Grund til de Forhøjelser af Landgilden, paa hvilke Jordebøgerne opvise enkelte uforklarede Exempler. Dernæst kunde der være Tale om en Konvertering af Afgifter, f. Ex. af Korn til Penge eller omvendt, uden at der derved blev Spørgsmaal om en Overtrædelse af Reglen; og endelig kan det selvfølgelig ogsaa være sket, at Bonden har bøjet sig for Ejerens Forlangende, selv om det var uberettiget, og at paa den Maade den oprindelige Norm er bleven ændret. Men den Slags Undtagelser ophæve ej Reglen; tværtimod bekræfte de den ved deres Sjældenhed; thi der kan vel ej være Tvivl om, at Jorddrotterne, hvis de havde troet sig berettigede til en Forhøjelse, ikke Aarhundreder igjennem saa regelmæssig vilde have ladet Landgildens Størrelse vedblive at være uforandret; Statsret S. 63—64.

Ovfr S. 104 er paavist, hvorledes Selvejerbønders Forsøg paa at bryde den foranførte overleverede Ordning standsedes ved Kongebrev 10 Decbr 1603; men bedre lykkedes dog Forsøget

lejlighedsvis i Adelvældens Tider for pengegriske og samvittighedsløse Herremænd som Godske Ranzov; V. A. Secher: Rettertingsd. II S. 50; 191; 494; saaledes som den i Rettertingsd. II S. 194—196 omtalte H. D. D. udviser.. Under Sagen klage Fæstebønderne paa Trojborg Gods over, at, medens nogle af deres bedste Enge ere blevne dem fratagne, er deres Skyld og Landgilde bleven forhøjet og usædvanligt Arbejde paalagt dem videre end af Alderstid. Den sidstnævnte Godsejer gjør derimod gjældende, at Paalæggene have fundet Sted alt for lang Tid siden under en tidligere Ejer, og at nogle af Bønderne have fæstet deres Gaarde med Tilsagn om at yde den forhøjede Landgilde. Herpaa lægger Dommen imidlertid aldeles ingen Vægt, men paaberaaber sig i Begrundelsen Haandfæstningen af 1559 Art. 6, i Følge hvilke Danmarks Riges Adel skulde »nyde, bruge og beholde deres Jordegods og Tjenere fri til evig Tid med Hals og Haand, alle kongelige Sager og al anden Herlighed og Rettighed, som vi og vore Forfædre, Konger i Danmark, over vore og Kronens Tjenere og Gods haver og friest haft haver«. Det er imidlertid indlysende, at denne Bestemmelse ej med Rette kunde paaberaabes i en Sag mellem Ejeren og Bonden, da den aldeles ej vil give Regler for dette Forhold; men udelukkende tager Sigte paa Forholdet mellem Kronen og Adelen og begrænser den førstnævntes Ret til bedste for den sidste, saaledes at Adelen skal være fri for Kongemagtens Indgreb paa dens Gods Omraade. Det eneste, der kan sluttes fra Artiklerne, er derfor, at Adelens Ret over Godset strækker sig ligesaa vidt som Kronens; men Grænserne for denne maa hentes andet Steds fra, og navnlig maatte det derfor først være godtgjort, at Kronen havde en Beføjelse til at forhøje Fæsternes Landgilde, for hvilken der imidlertid ej kan paavises nogen Hjemmel. Men dernæst henviser Dommen til Recessen ɔ: Reces 1558 Art. 34, som bestemmer, at det skal staa en Riddersmands Mand frit for at gjøre sig sit eget Gods saa nyttigt som han kan. Imidlertid er det ogsaa givet, at denne Artikel i Følge Sammenhængen aldeles ej sigter til Adelens Overdragelse af Brugsrettigheder i faste Ejendomme; men der er i den Tale om Salg af Jordbrugsprodukter som Korn, Smør o. s. v., samt Handel og Kjøbmandskab paa Landsbyerne, og i denne Sammenhæng siges det, at det skal være en Ridders-

mands Mand tilladt at gjøre sig sit eget Gods saa nyttigt som han kan, ɔ: der skal ej paahvile ham nogensomhelst Indskrænkning i Henseende til hans Produktion og Afhændelse. At dette er Meningen, bliver saa meget tydeligere, naar man læser Fortsættelsen af den anførte Artikel, der lyder: »og sælge det, hvem han vil, dog at ingen Riddersmands Mand paa Landsbyerne maa sælge Staal, Salt, Humle, Klæde eller nogen Kramvarer«. Dette sidste til den rette Forstaaelse nødvendige Stykke udelades imidlertid ganske i Dommen, idet Uddraget standser ved Ordene »gjøre sig sit eget Gods saa nyttigt som han kan«, og Præmisserne lyde da at efterdi Haandfæstningen formelder, at Adelen o. s. v. og Recessen tillader o. s. v. og Ejeren i sit levende Liv har gjort slig Forandring paa sin Bondeejendom, som hannem syntes, det kunde være ham mest nyttigt, saa frikjendes den nuværende Ejer for Bøndernes Tiltale. Men det vil altsaa ses, at det kun var gjennem en ganske forfejlet Opfattelse og urigtig Anvendelse af en Flerhed af Lovbestemmelser, at Kongen og Rigens Raad naaede til dette Resultat.

Forhøjelse af enkelte Bestanddele af Landgilden, saasom Smørskyld findes ogsaa uhindret iværksat; K. Rosenvinge: Gl. d. D. I S. 193; og derfor turde det være Tilfældet, at naar Sætningen om Landgildens Uforanderlighed gjennemgaaende fastholdtes ogsaa for Adelsgodsets Vedkommende; jfr S. 199—200; skyldtes dette ikke saa meget Rettens Tvang, som Adelens egen velforstaaede Interesse i og Omsorg for sine Fæstebønders Konservering.

I Landslovene omtales ej andre Afgifter ved Siden af Landgilden; men Kongens Forbillede i Henseende til at kræve Gjæsteri af Befolkningen synes ogsaa at have affødt lignende Krav fra Jorddrotterne i deres Fæstekontrakter; S. R. D. VI S. 187 (1474): gesting at holle, som andre closthers worthnedhe pleye at holle; saasom at Fæsteren skulde have hans Jægere og Hunde indkvarterede hos sig i Jagttiden; jfr K. Rosenvinge: Gl. d. D. II S. 154: Jægergjæsteri; dog finde vi ej Gjæsteri omtalt i Lovgivningen førend i Kristian III's Recesser; jfr i Retsbrugen: C. Esr. S. 181; 264; K. Rosenvinge: Gl. d. D. I S. 193; og her paalægges der da en Indskrænkning deri, idet Reces 1547 Art. 38; Reces 1558 Art. 47; henvise til, at Ingen maa gjæste sine Tjenere uskjelligen ved at begjære fremmed Drik eller sligt og ej besvære dem med ydermere Fodring end den, som de pleje og pligtige ere af gammel Tid;

K. Rosenvinge: Gl. d. D. II S. 193. Arent Berntsen II S. 97 og Osterssøn-Weylle s. v. Gjæsteri; vise dog, at Naturalgjæsteriet paa den Tid i Reglen var blevet afløst med en Afgift i Penge og Korn eller andre Ydelser, og derefter blev dette Vederlag vistnok behandlet i Lighed med Landgilden; jfr D. L. 3—13—1; om end det fremdeles stod i Modsætning til den oprindelige uforanderlige Landgilde. At iøvrigt ogsaa paa dette Punkt Alderstidsydelsen forholdsvis tidlig erkjendtes som Norm, ses af et Kongebrev fra 1575, som fritog Bønder paa Krongodset for Gjæsterikorn, som var blevet paalagt dem udover det rette Gjæsteri, som de havde ydet af Alderstid.

Ved Siden af Landgilden nævnes derimod allerede i Landslovene som Bestanddel af det Vederlag, Landboen ydede for Brugen, Arbejde; Innæ; idet Sk. L. XVII—2 paalægger den Fæstebonde, der vil drage bort, at holde op alle Innæ ɔ: udføre alle Arbejder. I og for sig kan det nu vel være tvivlsomt, om der herved er tænkt paa andet Arbejde end det, som Gaardens Aflevering i behørig Drift udkrævede, f. Ex. af Pløjning og Saaning; jfr Sk. L. XVII—3; hvorefter den Landbo, der vilde flytte, skulde saa saa megen Rugsæd, som Reglen var i Bygden, hvori han boede. Men Breve og Jordebøger fra Midten af det 12te Aarhundrede vise, at der af Landboerne paa de gejstlige Godser betingedes Dagværk eller Hoveri, navnlig i Pløje- og Høsttider; Dpl. A. M. I S. 11; m. fl. Oprindelig var nu, som disse Breve vise, dette Arbejde ej blot indskrænket til Avlingen, men ogsaa nøje bestemt i Henseende til Art og Omfang, hvilket kunde ske, fordi selv de adelige og gejstlige Gaarde vare forholdsvis smaa, og Besiddelserne derhos for største Delen bestod i Strøgods. Men eftersom Kronen og Adelen fra Slutningen af det 16de Aarhundrede i stort Omfang samlede deres Ejendomme, idet de baade forstørrede Sædegaardene og oprettede nye Avls- og Ladegaarde af nedlagde Landsbyer, omkring hvilke de derhos erhvervede et sammenhængende udstrakt Areal af Bøndergods, tiltog Arbejdet for Bonden, baade fordi Hovedgaardene udkrævede uforholdsmæssig større Arbejde, og fordi Antallet af Bønder, der skulle yde det, minskedes ved Bøndergaardenes Ødelæggelse; jfr V. A. Secher:Rettertingsd. II S. 145. I Løbet af det 17de Aarhundrede indtraadte derfor en afgjort Tilbagegang i Fæste-

bondens Kaar, især paa Grund af Hoveriets Forøgelse ved Stordriftens Opkomst, og hertil kom yderligere, at Arbejdet nu ej blot krævedes til Avlingen, men ogsaa i andet Øjemed, navnlig til Bygningsarbejde ved Opførelsen af de Slotte og Herregaarde, som Kongen og Adelen foretog. Tilstanden var derfor ligesaa uheldig paa Kronens Gods som paa private Godser. Det uheldige i Forholdets Udvikling viste sig i Særdeleshed deri, at man under de forandrede Tilstandes voxende Trang til Arbejdskraft ej længere kunde fastholde nogen rimelig Norm for Arbejdets Størrelse. Selv om man nemlig ikke mere kunde fastholde et bestemt kontraktmæssigt Maal af Arbejde for hver Bonde, saaledes som vi træffe det i den ældre Tid, var det dog endnu muligt at fastholde en vis Begrændsning for Arbejdets Størrelse i den fra Alderstid bestaaende Skik og Brug, til hvilken der derfor ogsaa henvises i Lensordningen af 1557, som forbyder Lensmændene at paalægge Undersaatterne nogen ny og usædvanlig Tjeneste og derimod indskjærper dem at holde dem ved gammel Brug og sædvanlig Herkom; Stemann: Retshistorie S. 542 og Kristensen: Studier S. 383; jfr K. Rosenvinge: Gl. d. D. IV S. 55. Men eftersom ved Overgangen til det 17de Aarhundrede ej blot Avlingen forøgedes, men ogssa Bøndernes Arbejde krævedes til andre uvedkommende Formaal, kunde man ej blive staaende ved denne Norm. Det var allerede en ubestemt Begrændsning, naar Kongebrevene paalagde Bønderne det hele Arbejde, som Gaardens Drift udkrævede, og som Herredagene kjendte Bønderne pligtige at yde; jfr K. Rosenvinge: Gl. d. D. I S. 229; hvorefter det paalagdes dem at yde saa meget Arbejde, som Behov gjordes til Gaardens Nytte og Bygning. Men udenfor alle Grændser kunde selvfølgelig Forpligtelsen udstrækkes, naar Reglen blot var den, at de skulde gjøre Ægt og Arbejde efter Jorddrottens Forlangende uden Hensyn til, om det stod i Forbindelse med Gaardens Drift eller ikke, en Udstrækning af Arbejdspligten, som vi se gjennemført paa Krongodserne; jfr Kristensen: Studier S. 196—97, og som uden Tvivl ogsaa er bleven hævdet paa de private Godser.

En Afløsning af Hoveriet ved Overenskomst om at yde Penge eller Korn istedetfor Arbejde findes Exempler paa fra Slutningen af det 15de Aarhundrede, og ogsaa senere var det

Regel, at Arbejdspenge ydedes af fjærnere boende Bønder, som vare fri for det daglige Hoveri og slap med at forrette enkelte Langægter; jfr A. Berntsen II S. 155; og Kristian IV paatænkte i 1623 til en vis Grad at gjennemføre en Konvertering af Hoveriet; men Manglen paa Arbejdskraft umuliggjorde allerede paa Forhaand denne Reform, idet Bønderne saa meget mindre kunde være tjente med at gaa ind paa den, som Erfaringen jævnlig viste, at det betingede Vederlag for Hoveriet blev anslaaet til Landgilde, idet »Ærridspenge og Ærridshavre regnes i alle Jordebøger i Kjøb og Salg og Mageskifte som Landgildepenge for Hartkorn;« jfr Kristensen: S. 181—82; 189; og da Trangen til Arbejdskraft vedblivende gjorde sig gjældende, betingedes fremdeles af Fæsterne det samme Arbejde, for hvilket der én Gang var fastsat et Vederlag.

Ligesom Hoveriet saaledes tyngede paa Fæsteren ved dets Væxt til ubestemt Omfang, saaledes gjordes det ogsaa i en anden Retning mere trykkende for ham som Følge af, at han maatte arbejde paa egen Kost. Ogsaa denne Forværrelse af Bondens Kaar indtraadte i det 17de Aarhundrede; thi medens han endnu i det foregaaende Aarhundrede fik Kosten af Herskabet, saaledes som det havde været Skik fra gammel Tid; jfr K. Rosenvinge: Gl. d. D. I S. 228; indtræder Forandring fra Begyndelsen af det 17de Aarhundrede, saaledes at der fra Midten af dette kun er levnet et Traktement med Øl i Høsttiden; jfr Steenstrup: S. 709; Kristensen: Studier S. 209.

Efterat Arbejdspligten var udstrakt paa den anførte Maade, maatte Fæstebrevets Forpligtelse for Fæsteren til at være sin Husbond og i hans Fraværelse hans Foged hørig og lydig blive vanskelig at opfylde, navnlig overfor en uvillig Foged; og vægrede Fæsteren sig ved at efterkomme Paalæg, som han ansaa for retsstridige, eller kunde han ej opfylde dem, sagsøgtes og dømtes han til Fæstets Forbrydelse; jfr Kristensen S. 186—87. Men ej nok med den Forfølgning med Lov og Dom anerkjendtes der allerede i Løbet af det 15de Aarhundrede en privat Tvangs- og Straffemyndighed for Jorddrotten overfor hans Tjenere. Det hedder saaledes i Kristian I's Privilegium for Jylland af 1 Septbr 1466 Art. 10, at naar nogle gode Mænd hindre deres Tjenere, som gjøre Daarskab i deres Nærværelse, og styre dem til Skjellighed

med Stok og Jern eller deslige, det skal Ingen fordeles for. Fra denne Ejeren indrømmede Selvtægt udsprang saa de berygtede Straffemidler, som ligeledes kom i Brug i Løbet af det 17de Aarhundrede, idet de overførtes fra den militære til den borgerlige Ret; Strafferetten S. 28; skjøndt en mere udstrakt Anvendelse deraf først synes at være hjemlet i Løbet af det 18de Aarhundrede; jfr Rasmussen: Gisselfeld S. 120; og disse Straffe anvendtes fortrinsvis fremfor at forfølge Bonden med Lov og Dom til Fæstes Forbrydelse, fordi Ejeren i sidste Fald udsatte sig for, at Gaarden kom til at staa øde, naar ingen ny Fæster kunde overtage den. Derfor se vi ogsaa, at selv Kongen i 1605 befalede Lensmændene at straffe nogle Bønder med Taarn og spansk Tønde paa deres egen Kost, fordi de ej havde udført nogle dem paalagte Ægter, men ej paa Gods og Penge, for at ej Gaardene skulle komme til at staa øde; jfr Kristensen S. 159 flg. Hvor lidt overhovedet selv Kongerne i det 17de Aarhundrede brød sig om at holde paa Lov og Ret overfor Bønderne paa Krongodset viser f. Ex. et Kongebrev af 16 Decbr 1635 til Lensmanden i Nordsjælland, hvori det hedder, at uanset Loven formelder, at man ej maa tage Nam uden Tingsdom, skal han ligefuldt gjøre Nam hos Bonden for Landgilden, naar den ej betales i rette Tid, en Bestemmelse, hvis Fremkomst aabenbart skyldes den tilsvarende Forskrift i Skattebrevene, som vi allerede møde i anden Halvdel af det 16de Aahundrede; jfr Panterettens Historie S. 8S. Men denne Inddrivning af Landgilden ved Pantning uden foregaaende Dom var ogsaa først noget, som indførtes i Løbet af det 17de Aarhundrede, ej ved nogen almindelig Lovhjemmel, men kun i Kraft af en Slags Sædvane paa Godserne, idet Jorddrotterne tiltog sig Myndigheden og Fæsteren stiltiende underkastede sig; jfr Panterettens Historie S. 108—112. Endnu i Aaret 1567 blev det ved en Herredagsdom; jfr K. Rosenvinge: Gl. d. D. III S. 36; erklæret for ulovligt at lade tærske og bortføre Bondens Korn for skyldig Landgilde, endog han var lov uforvunden, og man har altsaa den Gang endnu opretholdt den gamle Regel i Sk. L. XVII—7 om Landgildens Inddrivelse, hvorefter Landboen, naar han ej kunde erlægge den til den bestemte Dag, kunde bede om at faa sig forelagt en yderligere Frist. Betalte han ikke da, skulde han yde 2 Øre, og drog han bort uden at

betale Landgilden, skulde Husbonden stævne ham til Tinge og faa Dom over ham; jfr Andr. Sunesøn VII—5. Vilde Ejeren paa den anden Side ikke modtage Landgilden, naar den vidnefast tilbødes ham paa rette Stævne, skulde Landboen i Vidners Overværelse lægge Landgilden paa Tærskelen og dermed være angerløs for Ejeren.

Angaaende Fæsterettens Ophør erindres særlig, at den kunde forbrydes, naar Fæsteren ikke vedligeholdt Bygningerne, naar han overlod Andre af Gaardens Tilliggende til Brug, forhuggede Skoven til Upligt; H. D. D. 9 Maj 1639 (ntrykt); og ikke havde betalt Landgilde i tre Aar; K. Rosenvinge: Gl. d. D. I S. 277; II S. 108; 132; 287; D. Mag. III S. 1; S. 20; naar han hælede Løsgjængere og uden Husbondens Minde indtog Inderster til Værelse; Fdg 15 Avg. 1655 §§ 3; 6. Udsattes Fæsteren derimod uden Grund, fik han sin Indfæstning igjen og Erstatning for, hvad han havde mistet af Løsøre; H. D. D. 12 Juni 1621 (utrykt). Endvidere ophørte Fæsteretten ved den Berettigedes Opsigelse eller Død; ovfr S. 196; eller ved Jorddrottens Opsigelse, naar han selv skulde bo i Gaarden; ovfr S. 197. Blev Bonden hensiddende i Gaarden efter rette Fardag, blev han voldsvoren; K. Rosenvinge: Gl. d. D. II S. 7. Udvistes Bonden af Gaarden for hans rette Forsømmelses Skyld, skulde han stille Borgen for sin resterende Skyld saavelsom for, at han ikke vilde fejde paa sin Eftermand. Vilde han ej dette sidste, kunde han fængsles, indtil han stillede Borgen; Reces 1547 Art. 36; 1558 Art. 44.

Overdragelse til Brug af Gaardsæde-Fæster eller -Stavne; curiæ; fundi inquilinares; situationes inquilinorum; ovfr S. 195; Repert. Dipl. I S. 148; 304. Personerne hedde Gaardsæder eller Inquilini; Repert. Dipl. I S. 58; 86; villici; coloni et inquilini. De havde et Hus med Have og Toft; J. L. I—55: garthsetæ toft; og efter Omstændighederne vel ogsaa et Stykke Ager; men dog ikke mere Jord, end at de i Nutidens Sprog maa betegnes som Husmænd med Jord. Det, som regelmæssig adskilte dem fra Fæsterne var, at Vederlaget, som de ydede for Brugen, for den væsentligste Del bestod i Arbejde; S. R. D. VII S. 8; 11 m. fl. Gaardsæderne havde derfor deres Navn derfra, at der var bygget dem et Hus med Have, Toft og Ager paa en anden Mands Jord. Men Brugs Overdragelsen af deslige Steder var ej

undergivet de samme Bestemmelser, f. Ex. i Henseende til Vederlag og Varighed, som Fæsteforholdet i Henseende til Gaardene. I det højeste finder man fra Frederik d. 1's Tid en Bestræbelse efter at værge Gaardsæderne paa Krongodserne mod vilkaarlig Behandling; jfr Kongebreve i Kancelliets Registranter 1535—1550 S. 168; 196; 253; 407 m. fl.; hvor det ved Lens Overdragelse af Krongods paalægges vedkommende Lensmænd at holde Gaardsæderne ved Lov og ej udfæste dem af deres Gaarde eller paalægge dem nogen ny Fæstning mod gamle Sædvaner. Men Bestemmelser, som indskrænkede Ejernes Raadighed over Gaardsædestavnene i Almindelighed, findes ej, og derfor ere Reglerne om Fæste i D. L. 3—13 heller ikke blevne anvendte paa disse mindre Ejendomme.

Leje af Huse og Værelser paa Landet. Forsaavidt der i Landslovene tales om Innæsmænd; J. L. II—104; tænkes derved i Almindelighed paa Personer, der havde faaet overdraget et Hus til Brug mod som Vederlag at forrette Arbejde til Gaarden, altsaa nærmest svarende til Nutidens jordløse Husmænd; jfr Fdg 15 Avg. 1655 Art. 6; om Inderster i moderne Forstand. Efter Omstændighederne vare Husene til slige faste Arbejdere fra først af opførte indenfor selve Bondegaardens Omraade; jfr V. sj. L. III—12, som taler om, at Personer drage sammen til Kotzætæ (til Hyttebo) indenfor Bondens Gaardsled; men at dette dog ingenlunde altid var Tilfældet, fremgaar af E. sj. L. III—17, som siger, at den frie Kvinde, der har ægtet en Træl, kan beholde Boets Ejendele, selv om Husbonden tilbagesøger Trællen, dersom han boede udenfor Bondens Gaardsled; jfr Personretten S. 6. Iøvrigt findes kun enkelte Bestemmelser angaaende dette Brugsforhold i Sk. L. XV—1, hvorefter Indersten, hvis Huset brændte, skulde sværge med Tyltered, at Ulykken ej var foranlediget ved hans Vanrøgt; og i J. L. II—99 og 104, hvorefter Husbonden ej var ansvarlig for de Tyvekoster, der fandtes i Innæsmands eller Innæskones Kiste eller Kammer, og ej skulde borge for dem.

Leje af Huse i Kjøbstæderne. Med Hensyn til Forholdets Stiftelse fremhæves det udtrykkelig, at Aftalen forpligtede; Kong Hans Statsret Art. 67; naar den var afsluttet vidnefast; jfr Aabenraa Skraa Art. 39; dog saaledes at Lejetageren ifølge sidst-

nævnte Artikel ej forpligtedes til videre end til at yde den halve Leje, saalænge han endnu ej havde taget Huset i Besiddelse, medens han i modsat Fald skulde svare fuld Leje. I Følge Ribe Stadsret Art. 50 var Besiddelsesforholdet ogsaa afgjørende i Henseende til Bevisretten. Bestemmelse om Forholdets Varighed, Vederlag o. s. v. var overladt Kontraktsfriheden. I Reglen stiftedes Forholdet paa et Aar mod en aarlig Afgift, der skulde svares halvaarsvis, f. Ex. ifølge Ribe Stadsret Art. 49 St. Hansdag og St. Andreas's Dag (30 Novbr) eller aarsvis sidstnævnte Dag; Privilegier for Viborg 1440 Art. 27. Men dog kunde Forholdet, som Ribe Stadsret Art. 83 viser, ogsaa stiftes paa en bestemt eller ubestemt Aarrække, og en Selvfølge var det da, som Artiklen udtrykkelig fremhæver, at Lejeren ej kunde udfæstes indenfor den vedtagne Tidsgrændse, saalænge han svarede det betingede Vederlag. Udeblev han derimod til Forfaldstid, kunde han udsættes, og i Følge Flensborg Stadsret Art. 125; 126; havde Husbonden baade en Fortrinsret for Huslejen og en Pantningsret; jfr Aabenraa Skraa Art. 40; i Henseende til samme, som man dog ej har Hjemmel til i Almindelighed at tillægge ham. Om det særlige Arvelejeforhold navnlig af gejstlige Ejendomme i Kjøbenhavn og flere Kjøbstæder, der havde bredt sig henimod Reformationstiden for at vinde Borgerne for Gejstligheden og gik over til en Ejendomsret med Forpligtelse til at svare Jordskyld, henvises til det ovfr S. 127 og 136 Bemærkede. Angaaende Ansvaret for det lejede erindres, at Lejetageren maatte bøde for Ulykker, som vare foraarsagede ved hans egne Handlinger; jfr Viborgs Privileg. 1440 Art. 21: si proprio igni casu comburi contigerit; og ifølge Ribe Stadsret Art. 50 maatte Lejeren dernæst bære periculum rei, forsaavidt som han i Tilfælde af Tingens tilfældige Undergang dog maatte svare $^1/_2$ Aars Husleje eller, hvis han havde boet der længere, 1 Aars Leje; men denne Regel har man dog ingen Hjemmel til at opstille som almindelig.

Om Skibsleje bestemmer Sølov 9 Maj 1561 Art. 38, at Lejeren ikke skal svare for ham utilregnelige Begivenheder, heller ikke om de hindrer ham i at tilbagelevere Skibet til aftalt Tid; dog at han maa bevise Hændelsen.

Om Befragtning giver Slesvig Stadsret Art. 53; Flensborg Stadsret l. T. Art. 65; d. T. Art. 84 den Regel, at naar Nogen har befragtet et Skib og drukket Lidkjøb og ført sit Gods i Skibet og derefter ej vil fare, skal han gjælde hele Fragten; men har han ikke ladet Godset i Skibet, betaler han kun halv Fragt; jfr derimod Søret 9 Maj 1561 Art. 45, hvorefter Kjøbmanden skal tilsvare den fulde Fragt, naar han er in mora, medmindre Skipperen indtager anden Ladning; thi saa skal Kjøbmanden ikke svare ham noget; jfr iøvrigt Sølov 9 Maj 1561 Art. 37. Om forgrebs Befragtning bestemmer særlig Art. 41, at Kjøbmanden, der mod Skipperens Vilje laster Skibet for stærkt, skal tilsvare den halve Skade, som foraarsages derved.

Leje af Løsøre. Endnu mærkes de i ældre Tid hyppige Lejeforhold i Henseende til Løsøre, navnlig Kreaturer; se D. L. 5—8—9 om, at man ej maa tage ubillig Leje af Stude til Pløjning eller Køer og Faar til Malkning; J. Steenstrup: Studier S. 61 m. fl. At Forholdet allerede har været praktisk paa Landslovenes Tid, vise Bestemmelserne om Ansvar for lejede Kreaturer, f. Ex. Heste eller Øxne. Her gjælder efter Sk. L. XVI—4 Regelen, at Lejeren staar til Ansvar for Vanrøgt eller Haandgjærning. Sigtedes han derfor, skulde han efter Sk. L. XVI—4 fralægge sig Sigtelsen med et til det tabte Kreaturs Værdi svarende Antal Mededsmænd. E. sj. L. III—45 fremhæver udtrykkelig kun Ansvar for Vanrøgt. Er Dyret forkommet, skal han ligeledes give Lov for, at det ej skyldes hans Forseelse; men desuden føre Huden til Stede. Er det stjaalet, skal ogsaa hans eget Kreatur være stjaalet med; ellers antages det at være tabt ved Vanrøgt. Ifølge J. L. III—54 skulde Lejeren ligeledes føre Hale og Manke (Tagel og Top) til Stede og give Lov for, at Kreaturet ej var forkommet ved hans Brøde. Dog gjaldt disse Regler om Ansvaret kun, naar Dyret var overgivet Brugeren til Raadighed, medens han var angerløs, naar Ejeren eller hans Fuldmægtig selv havde Raadigheden over Dyret.

Laan af Løsøre. Medens der ikke findes særlige kontraktmæssige Regler om vederlagsfri Brugsoverdragelse af faste Ejendomme i Lovgivningen, mærkes i Henseende til Laan af Løsøre den strænge Tilbageleveringspligt, som det affødte, og som findes udtrykt i J. L. III—54, at Laan skal lydesløst hjem-

komme; jfr J. L. II—114, at Laan og Virdepenge ej maa fortabes; og E. sj. L. III—43, at Laan, være sig Hest, Oxe, Klæder eller Vaaben, skal hjemkomme ligesaa godt, som man annammede det; Sk. L. XVI—3; Andreas Sunesøn XVI—3. Var det bortkommet, skulde Laantageren i Følge den sidstnævnte Artikel først aflægge Ed paa, at det ej var ham muligt at skaffe det igjen, og denne Eds Indhold angives i den anførte Artikel af E. sj. L. at skulle lyde paa, at han ej havde solgt eller givet det bort, hvilken Ed skulde aflægges med et efter Tingens Værdi fastsat Antal Menedsmænd. Kunde han ej aflægge denne Ed, skulde han erlægge en i Forhold til Tingens Værdi fastsat Bøde, der kunde stige indtil 3 Mark; men aflagde han Eden, slap han med kun at betale Skaden efter Vurdering, som udfandtes ved, at Laangiveren satte en vis Værdi paa Tingen, hvorefter det Antal Mededsmænd, med hvilke Eden skulde aflægges, blev fastsat, og derpaa fastsatte Laantageren Skadens Størrelse ved Ed med det paagjældende Antal Mededsmænd. Skaanske Lov giver endelig endnu den Regel, at hvis den laante Ting kom til Stede, kunde Ejeren, som havde modtaget Erstatning, vælge imellem, om han vilde beholde Pengene eller tage Tingen tilbage mod at aflevere de modtagne Penge. J. L. III—54 paalægger Brugeren et Ansvar for at overskride den ham indrømmede Brugsret ved en Bøde af 2 Øre for hver Mark, som han rider Hesten ud over den aftalte Strækning indtil 6 Øre. Stredes der om Laan af Hest eller andre Kreaturer mærkes Bevisreglen i J. L. II—61; jfr ovfr S. 172.

§ 34.

Forsørgelses Kontrakter.

Disse finde deres naturlige Omtale i Fortsættelse af Brugs Overdragelses Kontrakterne; thi en Art af dem falde til en vis Grad ind derunder, men dog med en vis Ejendommelighed, idet de snarest med et moderne Udtryk kunne betegnes som

Aftægts Kontrakter. Lejlighedsvis ere de allerede berørte i Tilføjelser til Arveretten S. 155, idet Exempler derpaa fortrinsvis foreligge, hvor Personer, som havde skjødet Ejendomme til Klostret, betinge sig en livsvarig Forsyning af dette med

Bolig eller dog Grund til Opførelse af en saadan, Ildebrand, Græsning og Foder til flere eller færre Kreaturer paa Klostrets Jord, saasom til en Hest, 5 Køer, 10 Faar, eller blot til tre Køer, Tørvegrøft og Lyngslet samt efter Omstændighederne Landgilde af de skjænkede Gaarde; og endelig skal Klosteret skjænke Gravsted og holde Giverens Ligfærd, somme Tider med stor Højtidelighed, saasom med 10 à 12 Præster overværende og Gjæstebud til Følget, hvorhos der tillige findes betinget regelmæssig Læsning af Sjælemesser; jfr Dueholms Dipl. S. 6; 10; 12; 32; 50. En lignende Kontrakt om Underhold i Klosteret foreligger fra Næstved; Rp. Dipl. I S. 394, hvor Giverinden betinger sig af Alt at faa saameget til sin Føde som tre Brødre; desuden Klæder, Linned, Sengklæder m. m., hvorhos hendes Pige skal have hendes aflagte Tøj; jfr ligeledes med Hensyn til St. Agnetes Kloster i Roeskilde Rp. Dipl. I S. 291, hvor en Enke skjøder Klosteret sit Eje his conditionibus, ut medietas fructuum ei in sua vita cedet ac eidem infra curia monasterii domus construi debeat, in qua cum una puella residere valeat, duplicem sororis portionem receptura; Rp. Dpl. I S. 191 omtales Enkes Skjødning til Klostret med Forbehold af den halve Indtægt paa Livstid for Enken; S. 302 forbeholdes Enken aarlig 6 Mark Sølv in moneta dativa o. s. v. I Esroms Klosters Brevbog findes ogsaa Exempel paa, at en Mand nyder en livsvarig Afgift af en skjænket Ejendom eller livsvarig Fæste af en anden Ejendom; Cod. Esr. S. 154; 223; m. fl. Om klostergivne Døtres livsvarige Nydelse af skjænkede Ejendommes Indtægter se Rp. Dpl. I S. 217; 222 m. fl.

Om Fledførings Kontrakter henvises til Personretten S. 18, hvortil føjes, at vi ogsaa finde omtalt en Fledføring af Mænd og Kvinder til St. Klaræ Kloster; Rp. Dpl. I S. 60: Placuit mihi et uxori meæ mundum declinare et animabus nostris providere. Proinde significo, me uxori meæ Gro licentiam dedisse intrandi religionem etc.; S. 114; 330; jfr ligeledes Rep. Dipl. I S. 6 angaaende Tummathorps Kloster (1161): Eorum fratres seculares, qui se suaque subjectioni eorum dederunt, eorum que colonos ab omni expeditione regio jure pertinente liberos esse demandamus; jfr Cod. Esr. S. 66: Ericus r. Volumus etiam, quod conversi eorum, in ipsorum grangiis residentes, a dictis jam gravaminibus (Innæ Stuth m. m.) simpliciter sint exclusi.

§ 35.

Forvarings- og Pantekontrakter.

Forvarings Kontrakter stiftes ved Overgivelse af en Løsøre Gjenstand i Gjemme. Betingelsen for, at et Forvaringsforhold kan være stiftet, maa være den, at en Gjenstand virkelig er overgivet eller efterladt i en anden Persons Raadighed, medens et sligt Forhold ej foreligger, hvor man blot har overladt en anden et Gjemme under hans egen Laas og eget Lukke til deri at anbringe en Gjenstand. Er saaledes f. Ex. en Kiste overladt en anden til deri at gjemme Tøj, saaledes at han selv har Nøglen til den, medens Kisten dog bliver henstaaende i dens Ejers Hus, kan denne ej siges at være Gjemmer af Tøjet; men under Forudsætning af, at Kisten findes uskadt, er han kun ansvarlig overfor Ejeren af Tøjet som Tredjemand. Hermed stemmer ogsaa Eriks sjællandske Lov III—44, som kun paalægger den, til hvem en aflaaset Kiste er sat ind, Ansvar derfor, hvis Ejeren tør sigte ham eller nogen, for hvis Handling han er ansvarlig, for Tyveri. Dette Forhold er saaledes her ordnet paa den Maade, at Ejeren kun kan anklages under samme Betingelser som en Tredjemand. Men endvidere siges det, at Ansvar heller ikke skal paahvile Modtageren af en Ting, som er nedlagt i Modtagerens egen aflaasede Kiste, naar han dog har givet Tingens Ejer Nøglen til Kisten i Forvaring, altsaa svarende til det ovenfor fremhævede Tilfælde. Hvor derimod er virkeligt Forvaringsforhold forelaa, var det den oprindelige Regel i Følge Sk. L. XVI—5; Andreas Sunesøn XVI—6; at Modtageren stod til Ansvar for Godset og maatte erstatte det, hvis det forekom, med mindre han godtgjorde, at hans eget Gods tillige var forkommet. At Meningen med denne Regel var den, at Undergangen af hans egne Ting skulde yde en Betryggelse for, at det selv ved behørig og forsvarlig Behandling af det fremmede Gods ej havde været muligt at redde dette, saa at Undergangen maatte anses som rent hændelig, fremgaar af Andreas Sunesøns Udtryk: »si eodem infortunio ostendit res suas et depositam amississe.« Men selvfølgelig kunde dog ej Tabet af en hvilkensomhelst Gjenstand af nok saa ubetydelig Værdi komme i Betragtning til at yde denne Betryggelse, og

derfor er Undtagelsen ogsaa kun med en vis nærmere Begrændsning optaget i E. sj. L. III—44 og 45, af hvilke den første i Almindelighed paalægger Gjemmeren Ansvaret for Godsets Undergang, medens den følgende Artikel kun fritager ham derfor, naar det egne Gods, som bliver stjaalet med det fremmede, er ligesaa meget værdt som hint, og han i modsat Fald maa udrede Værdiforskellen. I denne Fordring om en vis Værdi søger man da aabenbart en yderligere Betryggelse for, at Gjemmeren ej selv har tilegnet sig eller forkommet Godset. J. L. II—114 har dog ej fulgt samme Fremgangsmaade, men er tværtimod bleven staaende ved Skaanske Lovs Regel, dog med en Skærpelse i forskellige Retninger. Saaledes kræver den Vidnebevis for, at Bondens eget Gods er forkommet med det fremmede, saa at det ej er tilstrækkelig, at den sigtede godtgjør det ved Lov; og selv om dette Bevis er ført, kan Ejeren dernæst fordre aflagt Ed med Kjønsnævn paa, at Undergangen ej skyldes Gjemmeren; jfr Panterettens Historie S. 343—44; K. Rosenvinge: Gl. d. D. II S. 46; 240; der vise, at Jydske Lovs Regel vedblev at gjælde indtil Kristian den 5tes Lov. At iøvrigt Meningen med denne Bestemmelse om Fritagelse for Ansvar paa Betingelse af, at Vedkommendes egne Gjenstande vare forkomne, i Virkeligheden var den at kræve samme Omhu for det fremmede Gods som for hans eget, fremgaar slaaende af Haderslevs Stadsret Art. 27, der paalægger Gjemmeren at forvare Godset ligesaa troligt som om det var hans eget; jfr Slesvig Stadsret Art. 46: ut quilibet servet res alienas tam quam proprias; men saa tilføjes: End taber han det og sit eget, og er det fuldt vitterlig, da er han skyldig at være orsak (angerløs).

Halzfæ eller Virdepenning. I Forbindelse med Forvaringskontrakten omhandles i Lovene det saakaldte Halzfæ eller, som J. L. II—114 kalder det, Virdepenge; jfr. Sk. L. XVI—5: Takær annær nokæt til halzfæ, þa ma þæt aldrigh tapæs, men skal e þæt atær gialdæ, huat sum at kumbær; huat sum þæt ær hældær ær nøt (Kreatur) ællær annær kost; Andreas Sunesøn XVI—7: »Qui cunque recipit ea conditione quælibet conservanda, ut in eodem valore reddantur, quidqüid eis contigerit, quæ deposita halzfæ lingua patria nominantur etc. Retsforholdet bestod altsaa deri, at Tingene overgaves efter Vurdering, saaledes at de kunde tilbageleveres in genere, men ufravigelig

skulde have samme Værdi som de overleverede. Nægtede Besidderen at have modtaget Tingene paa dette Vilkaar, kunde han godtgjøre Nægtelsen ved Tylvter Ed. Der ses imidlertid ingen Grund til at sætte dette Retsforhold i Forbindelse med Forvaring, da Øjemedet i de Forhold, hvor det forekom, var et ganske andet. Det forelaa navnlig hyppigt ved Overdragelse af Gaarde i Fæste, idet da Kreaturer og Løsøre overgaves med Forpligtelse til Tilbagelevering af saadanne, der havde tilsvarende Værdi; ovfr S. 195; Codex Esrom. 147; 148; 152. Undertiden findes saadant ogsaa indsat paa Ejendomsgaarde; Rp. Dipl. I S. 239: M. Sk. har skjænket Ebbe Galt en Del Gods, »scotationem de 1 curia in W. eodem placito ab ipso E. recipiendo. Idem M. se obligavit quod eandem curiam in W. nulli impignerare vel alienare debeat, sed recognovit, se ab ipso E. annonam et pecora in æstimationem habere, de quibus ipsi in eadem curia residendo merito familiae studio promisit deservire. Her er der da ej Tale om et depositum irregulare, men snarere om et conductum eller commodatum irregulare, idet Øjemedet med Tingens Overgivelse var dens Brug, men saaledes at Brugeren havde Ret til at afhænde Tingen mod at sætte en anden ligesaa god i Stedet, og J. L. sammenstiller derfor ogsaa med Føje Virdepengene ej med Forvaring men med Laan.

Forsaavidt ogsaa Værger toge deres Myndlingers Ejendele til Virtning eller Vurdering, havde de her den endnu videre gaaende Beføjelse til ogsaa at ombytte Tingenes Art, naar blot Værdien blev den samme.

Om Pantekontrakter, der særlig omtales paa dette Sted, fordi J. L. II—114 sammenstiller Ansvaret for Ting, der ere givne i Forvaring eller satte i Pant, henvises til det ovenfor S. 135 bemærkede.

§ 36.

Arbejdskontrakter.

En Række Kjendsgjerninger bidrog til, at Tyendeforholdet i Fortiden ikke spillede en ligesaa betydningsfuld Rolle som i den nyere Tid. I den ældste Tid indskrænkedes Tyende-

forholdet gjennem Trældom, og senere sikredes Arbejdskraften til en vis Grad gjennem Vordnedskabet, ligesom den for Landbrugets Vedkommende for en væsentlig og altid stigende Del tilvejebragtes gjennem Hoveri og Pligtarbejde af Landboer, Gaardsæder og Inderster, der ydede Arbejde til Vederlag for den dem overdragne Brug, saaledes at Arbejdslejen kun fremtraadte som Bestanddel af et andet Retsforhold, ej som et selvstændigt Arbejdslejeforhold. Imidlertid vise dog allerede Landslovene, at et frit og selvstændigt Arbejdslejeforhold bestod baade ved Siden af Trælleforholdet og Jordbrugsforholdet, idet der tales om legho hion ved Siden af anøthoght hion; Sk. L. IX—22; og om Frelsesvende ved Siden af Trælle; V. sj. L. II—19. Ligeledes gjøres der i J. L. II—67 Forskjel mellem Fælligsbryde og Redesvend; rætheswen; jfr Personret S. 2—3. At derhos Forholdet havde praktisk Betydning, fremgaar af den Række Bestemmelser, som Landslovene indeholde angaaende Tyendets Forhold. Saaledes bestemmer J. L. III—2, at Bonden ej maa sende sin Lejedreng i Leding for sig under Straf af, at Drengen hudstryges, og II—67, at Redesvenden ej maa sværge om Ran, som øves paa Gaarden. I Henseende til Raadigheden over Fællesboet gives dernæst i alle Love den Regel, at Tyendet ej maa afhænde af Bondens Bo; jfr J. L III—44; E. sj. L. III—35. Sk. L. IX—22 tilføjer udtrykkelig, at den, der kjøber af Tyendet, skal straffes som Tyv ligesom den, der kjøber af en Træl. I Henseende til Bondens Ansvar for sit Tyende bestemmer J. L. II—104, at Husbonden ej skal gaa i Borgen for Lejedrengen, der sigtes for Tyveri, ligesaa lidt som for Innæsmænd og Innæskone, men det staar ham frit for, om han vil gjøre det eller ikke, idet Artiklen tilføjer, at Ombudsmanden maa anholde Drengen, der er sigtet for Tyveri, hvis Bonden ej vil gaa i Borgen for ham. E. sj. L. III—44 bestemmer dernæst, at naar Ting, der ere givne i Forvaring, ere bortkomne, skal Bonden ej undgjælde det, medmindre han selv eller hans vardnæth sigtes for at have stjaalet dem, og han ej tør give Lov for Sigtelsens Usandhed. Ordet vardnæth oversættes i Rosenvinges Retshistorie S. 264 uden videre ved »hans Folk«. Men dette er næppe korrekt, da det staar i Strid med de Bestemmelser, som indeholdes i J. L. III—68, hvorefter Bonden, naar hans Hyrde eller andet Hion

havde foraarsaget Ildebrand, kunde slippe med at sværge med Kjønsnævn paa, at han ej havde foranlediget det; jfr V. sj. L. II—19, der ligeledes kun paalægger Husbonden Ansvar, naar han har befalet sine frie Svende at slaa og saare Nogen. Endelig indeholder J. L. II—82 en Bestemmelse om, at Husbonden har samme Revselsesret over Tyendet som over Hustru og Børn. Men iøvrigt indeholde Landslovene ikke nogensomhelst Regel om selve Tyendeforholdets Stiftelse, Varighed, Vederlaget o. s. v. Herom findes derimod Forskrifter i Henseende til en særlig Art af Tjenesteforhold, nemlig Svendenes paa Kongens og Adelens Slotte og Borge; jfr derom Fdg 1528 i D. Mag. IV S. 283—84; Reces 1537 Art. 25 og Frederik II's Gaardsret samt de analoge Bestemmelser i Vederlagsretten.

Om det almindelige Tyendeforhold finde vi derimod først en Række Bestemmelser fra Kristian IV's og Frederik III's Tid, særlig i Fdg 1 April 1606 om Tjenestefolk i Jylland og alm. Fdg om Tjenestefolk 16 Novbr 1619; 15 Avg. 1655; 12 Maj 1657. Ifølge de anførte Bestemmelser i Vederlagsretten; Fdg 1528; Reces 1537 Art. 25; Gaardsret Art. 30; maa det antages, at Tjenesteforholdet fra den ældste Tid af regelmæssig afsluttedes paa et Aar, og at Tyendet, naar det vilde skifte, skulde opsige med et passende Varsel, som var sat forskjelligt, til 3 Maaneder, 8 Dage, 6 Uger, 3 Uger og tilsidst ved Fdg 16 Novbr 1619; jfr Reces 1643 2—21—1; fastsattes til 8 Uger før Fardag. Imidlertid medførte de økonomiske Forholds Tilbagegang og Arbejderbefolkningens trykkede Tilstand navnlig paa Landbrugets Omraade, at der var en Utilbøjelighed til at afslutte faste Tyendekontrakter, idet de løse og ledige Karle foretrak at gaa paa Dagleje eller Ugeløn, og det faste Arbejde paa Landet alene udførtes af de gifte Gaardsæder eller Innæsmænd. Herimod rettede Lovgivningen sine Forbud og stræbte fra Kristian II's Tid hen til, at Tyendeforholdets Afslutning ej længere var en frivillig Sag, men at alle de Folk paa Landet, der forrettede Bondearbejde og ej vare bosatte som Husmænd eller Inderster, skulde bortfæste sig som Tyende og ej maatte arbejde i Dagleje eller mod Ugeløn. Saaledes hedder det i Kristian II's Privilegium for Sjælland m. fl. Øer 1521 i D. Mag. III S. 295, at Tjenestekontrakter paa Landet skulle sluttes paa Aar og Dag, og at Ingen

maatte afslutte Kontrakt med løse Folk, der droge fra Gaard til Gaard, men at dette Arbejde skulde være forbeholdt de bosatte Husmænd, Inderster o. s. v., som vare gifte. Imidlertid var dog dette Paabud om Kontrakters Aars Varighed et nyt og skjærpet Paabud, som det ses af Lollands Vilkaar 1446 Art. 9, hvorefter Lejemaal skulde afsluttes for et halvt Aar ad Gangen, dels om Foraaret ved Saaningsarbejdet, dels om Efteraaret til Medhjælp ved Høsten, og denne Regel om Nødvendigheden af Tyendekontrakters Afslutning for et saadant Tidsrum blev optaget og gjort til gjældende Forskrift ved Kristian IV's Fdg 16 Novbr 1619, som bestemte, at Dagleje skulde være forbeholdt de bosatte og gifte paa Gaard eller Gaardspart, Gadehusmænd og Inderster, som vare gifte, og ydede aarlig Rettighed til deres Herskab, medens alle ugifte Personer, som udførte Bondearbejde paa Landsbyerne, skulde tage halvaarlig Tjeneste, og de, der ej vilde rette sig efter dette Paabud, skulde gribes og sluttes i Jern som Landstrygere; jfr Kristensen S. 94; som viser, hvorledes der gjennem en Række af Kongebreve førtes en haabløs Kamp for Gjennemførelsen af dette Paabud. Undtagelse derfra hjemledes kun for dem, der ernærede sig ved Stranden med Fiskeri, idet de om Vinteren maatte bortfæste sig mod Dagløn, naar de ej vare tilsøs. Fdg 16 Novbr 1619 fastholdt dernæst tildels en anden Indskrænkning, som allerede Kristian II's Privilegium 1521 havde opstillet, at der ej maatte ydes Vederlag i Korn, men kun i Penge; dog fastholdtes den ej ubetinget, men der maatte udbetales en vis Del i Korn ligesom i Klæde o. s. v. mod et lovbestemt Afdrag for disse Ydelser i den betingede Pengeløn. I Henseende til dennes Størrelse gav Fdg 1619 dernæst ogsaa en Række Forskrifter, der navnlig fastsatte bestemte Grændser for Vederlagets Størrelse, som for en fuldvoxen Tjenestekarl var fra $4^1/_2$ Rdlr til 7 Rdlr, og skulde overholdes under Straf af Bøder for Husbonden og eventuelt Arbejde i Jern for Tyendet; jfr derimod Fdg 15 Avg. 1655, som sætter Lønnen fra 12 til 15 slette Dalere og tillader Lønning i Korn. Intet Tyende maatte fæstes, uden at have rigtigt Pasbord eller Bevis for dets Tjenestefrihed og Frihed for Ægteskabsforpligtelse, hvilket i senere Tider benævnedes Skudsmaal; Kristian II's g. L. Art. 34; Reces 1558

Art. 48; Gaardsret 1561 Art. 38; Fdg 1 April 1606 Art. 2; og Meddelelsen· deraf henlagdes til Sognepræsten; Fdg 16 Novbr 1619 Art. 4; jfr Reces 1643 I—21—1; Fdg 12 Maj 1657 m. fl.

Om Haandpenge og om Virkningen af Kontraktsbrud se Kristian II's g. L. Art. 34; Fdg 15 Avg. 1655 Art. 4; 5; m. fl.

Om de strænge Straffe for Svenden, der forbrød sig ved Beliggelse, se Strafferet S. 146.

Om den særlige Jurisdiktion over Vederlagsmændene og om Borgstueretten paa Kongens og Adelens Borge, som øvede Jurisdiktion over Svendene; se Processen S. 14. Her erindres endnu kun, at Tvistigheder mellem Husbond og Svende ifølge Reces 1537 Art. 26 skulde indbringes og afgjøres for Kongens Fodermarsk.

Hyre. I Slesvig Stadsret Art. 54; 57; 58; 59—62; Flensborg Stadsret l. T. Artt. 69; 71—75; d. T. Artt. 87; 89—93; findes en Del Bestemmelser om nautæ eller skipmæn; men Slesvig-Flensborg Stadsret forudsætter kun, at der foruden Skibsfolkene findes en gubernator om Bord, som vel kan indkræve Bøder af Folkene, men dog kun øver Magten om Bord sammen med Skibsfolkene, idet f. Ex. naar Skibet er sejlet ud af Havnen, Ingen maa vende tilbage til Land sine commini nautarum licentia, si direptionem bonorum suorum voluerit evitare. Heller ikke maa Nogen efter at Skibet er kommet tilbage til Havnen, bortføre sine Effekter fra Skibet »sine licentia nautorum et gubernatoris«. Ja Slesvig Stadsret Art. 57 jfr 58 forudsætter endog, at Skibsfolket kan sejle bort efter at have ventet et Døgn paa Styrmanden. Flensborg Stadsret l. T. Art. 66; d. T. Art. 35; forudsætter dog, at det er en civis eller mercator; byman eller køpman; som sejler, saa at han altsaa maa være om Bord. Skulle vi herefter danne os en Forestilling om Forholdets ældste Ordning, maa vi vistnok tænke os Skipperne som et Selskab, der ejer Skibet, som de rimeligvis have bygget, og som have valgt en iblandt dem til Styrmand. Kjøbmanden fragter saa Skibet og sejler med Skipperne. Først i Tidens Løb ændres Forholdet, saa at den moderne Sondring mellem Skipper og Skibsfolk kommer frem; og først fra dette Tidspunkt kunne vi da ogsaa forudsætte Tilværelsen af moderne Hyrekontrakter, om hvilke Søretten 9 Maj 1561 Art. 2 flg. indeholder en Række Forskrifter.

Men her gjenfinde vi ikke Bestemmelsen om Styrmandens Myndighed til at opkræve Bøder pro discordia in via, som derfor ikke tilfaldt Ombudsmanden, og heller ikke Straffen for Tyveri om Bord, bestaaende i at udsættes paa en øde Ø med Tønder og Ildjern samt Levnedsmidler for tre Dage. Skipper i Ordets nuværende Betydning omtales først i Aabenraa Skraa Art. 41: Item nauta, dictus skipher, et secum in navi existentes sua bunkæ non aperiant, antequam satisfactum fuerit pro naulo et omnibus causis inter ipsum et nautas motis; qui contra hoc fecerit, soluat skipher et nautis tres marcas.

Som Exempler paa andre Arbejdskontrakter kunne mærkes en Kontrakt med en Teglbonde om Levering af Mursten til St. Klaræ Kloster; Suhm: XI S. 887; Rep. Dipl. I S. 136; jfr S. 141; og Kontrakter om personlige Forpligtelser, der undertiden bleve indgaaede af Personer, som skjænkede deres Formue til kirkelige Stiftelser; Rep. Dipl. I S. 114 (1296): Ommnia bona, quæ nunc habeo et in posterum habiturus sum, confero et scoto sororibus S. Claræ Roskildis ecclesiæ; insuper obligo me ad perpetuum servitium eis faciendum sive in bonis earum residendo sive pro negotiis ipsarum procurandis eundo seu alio quocumque modo eis placuerit: (et si uxorem meam mori contingat, matrimonium contrahere mihi non licet sine licentia abbatissæ).

Tilsagn om Bistand ved Bevarelse og Forsvar af skjænket Gods findes i Rep. Dipl. I S. 221 (1322): Margarete relicta Dn. Henrici Albricssen; scotavi bona hac conditione, ut diebus vitæ meæ cum sororibus (monasterii S. Agnetis; Roscildis) vel earum provisore intendere debeam dictis bonis pro earum conservatione ac jurium defensione, ita tamen, quod monasterium plena possessione bonorum nihilominus perfruatur.

Som Exempel paa Overdragelse af Godsbestyrelse for Klostre mærkes Rep. Dipl. I S. 189 (1316): P. dictus Brun; Recognosco, me procurationem (bonorum) a priorissa et prelatis dicti monasterii (S. Agnetis Roscildis) taliter recepisse, ut ab isto die usque ad annum complendum a festo pasche jam venturo de eisdem ordinem secundum priorissæ et monasterii mandatum; per istud autem servitium, quod eis impendere volui ex

amicitia, nulla eis poterit circa bonorum plenariam posessionem calumpnia inferri. S. 283: Magnus og hans Hustru Gunnar have givet sig ind under St. Klara Klosters Disciplin, og deres Kvæg, Svin, Korn og andet nuværende Eje, samt hvad de efterlade ved deres Død, have de overladt og ville de overlade Klostret sub his conditionibus, quod in curia dicti monasterii Skæthæ debeant familiæ præsidere, censibus omnibus et proventibus dictis sororibus reservatis, molendinis solum exceptis; si autem propter annos vel infirmitatem vel aliam causam rationabilem sororibus non poterint vel etiam neglexerint in dictis fundo vel molendinis utiliter deservire, sorores habeant facultatem de ipsa curia et molendinis, cuicumque maluerint, locandi.

En af en Enke udstedt Fuldmagt til at bestyre en Gaard erklæres for uigjenkaldelig ved H. D. D. 9 Maj 1630. Andre Exempler paa Fuldmagter foreligge i talrigt Antal, f. Ex. ved Skjødning; jfr S. 67—68; Rep. Dipl. I S. 98: (1291) viro provido et discreto ac suo fideli amico Joon dicto Longo sivi Roscildensi in Windebothæ Cristina cognomento Hvitæ Trelæburgh commorans. Vobis committo autoritatem, ex quo personaliter adesse non possum, curiam, quam habeo Roscildis juxta ecclesiam S. Jacobi, sororibus S. Claræ pro 12 mr. denar. si plus habere non poteritis, vendendi et scotandi tali conditione, ut mihi sorores denarios illos persolvant in sterlingis et apud se reservent, donec eos mihi possint mittere per securum nuntium in Scaniam transiturum; 126; 379; scotationem ratifico; annihilans omnem commissionem cuicumque famulo meo aut propinquo per me super eis factam, omnes literas super tali commissione irritas declarando; men særlige Regler vedrørende dem har jeg ikke fundet omtalte i Lovgivningen saalidt som i Retsbrugen. Om Skipperens begrændsede Fuldmagt se Sølov 9 Maj 1561 Kap. 46.

Endelig kan her endnu nævnes Raad, Mægling, Vurdering eller Voldgift, som fælles Venner jevnlig paatoge sig at yde stridende Parter, og som disse paa Forhaand eller senere godkjendte; Rep. Dipl. I S. 62; 73; 146; 159; 282; 409: 4 mediatores; 336: in quorum manus in placito justiaiario compromisimus; 148; 304; 335; 344; V. A. Secher: Rettertingsd. II S. 405.

§ 37.

Laan til Eje.

Dette Kontraktsforhold stiftes ved Overlevering af Penge eller andre fungible Ting og gaar ud paa Forpligtelse til Tilbagelevering in genere. Blandt de andre fungible Ting, der nævnes som Gjenstande for Laan, kunne fremhæves Smør, Korn, Pelsværk, Klæder; jfr. Panterettens Historie S. 131; men de forekomme dog kun aldeles undtagelsesvis, idet Penge er den ubetinget sædvanligste Gjenstand for Laan. Om Laan i myntet Sølv og den indenlandske Mønt, dens oprindelige aarlige Fornyelse og den Mangfoldighed af fremmede Møntsorter, der i Middelalderen cirkulerede hos og derfor ogsaa gjenfindes i Laanebrevene, henvises til Panterettens Historie S. 132 flg.; J. Steenstrup: Studier S. 221; flg.; A. f. n. Oldkyndighed 1884 S. 217; 1886 S. 136; 1891 S. 1 flg. I Særdeleshed indførte Hansekjøbmændene en Mangfoldighed af de hos dem gjængse Mønter, der gik under Benævnelsen Stæderpenge eller Fireleydæmønt ɔ: Mønt, som brugtes i Hansestæderne, særlig de 4 Hansestæder Lübeck, Hamborg, Wismar og Lüneborg; Aarbøger f. n. O. 1891 S. 12; ligesom ogsaa engelske Livres Sterling Mønter og franske grossi surnenses fandtes her i Mængde; Rep. Dipl. I S. 331 (1344): 12 mr argenti in Turonensibus, sterlingis et lybycensibus sublevavit; S. 317: bona pro 12 mr. argenti in prompta pecunie et legali moneta vz turonensibus sterlingis et lybicensibus redimenda. Laan stiftedes fra først af mundtlig, udkrævede selvfølgelig Myndighed, ogsaa hos Laantageren, da det en umyndig ydede Laan ej forpligtede ham; jfr. Personretten S. 31; Arveretten S. 143; V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 455. Fra Forudsætningen om dets mundtlige Stiftelse gaar ogsaa Reglen om Beviset for dets Størrelse i J. L. II—61 ud. Sk. L. XVI—1; Andreas Sunesøn XVI—1; forudsætte vel, at Beviset for Gjældens Betaling eller mundtlige Afgjørelse skal føres ved Vidner og Tylvtered; men derimod omtale de ej Vidners Nærværelse ved Stiftelsen, hvorimod saadanne Vidner forudsættes indenfor Gaardsretterne; jfr Gl. Gaardsret Art. 11; Frederik II's Gaardsret Art. 40; og ved Pantsætning for Gjæld i skaanske Birkeret Art. 56; Aabenraa Skraa Art.

22. Men ifølge den almindelige Landslov var det dog givet, at Skyldneren først var forpligtet, naar Gjælden var anerkjendt ved Brev og Segl. Hvor disse fandtes, kom selvfølgelig de tidligere omtalte Regler om Brevenes bevisende og forpligtende Kraft til Anvendelse. Herved erindres nu, at denne Slags aabne Breve selvfølgelig ej blot udstedtes for Pengelaan, skjønt dette hyppig var Skyldgrunden og Forskrivningerne derfor ogsaa ofte begynde med en Tilstaaelse om at have oppebaaret en vis Sum eller at være forpligtet for den i Følge modtaget Laan; »ratione veri mutui teneor«; eller lignende; jfr. Panterettens Hitorie S. 137. Men selvfølgelig kunde dog den Slags skriftlige Bevidnelser ogsaa slutte sig til andre bestaaende Skyldforhold, hvor Skyldgrunden var en ganske anden end Laan; ja der behøvede endog slet ikke at være angivet nogen Skyldgrund i Brevet; jfr ovfr S. 181, og Benævnelsen Gjældsbrev er derfor for saa vidt betegnende, som Brevet kan slutte sig til al Slags Gjæld uden Hensyn til Skyldgrunden. For saa vidt er der ingen Hjemmel til blot at omtale Gjældsbreve i Forbindelse med Laan til Eje, og vi have derfor ogsaa ovfr S. 178—181 i Almindelighed omtalt skriftlige Skyldserklæringer og det dertil sig sluttende Indbegreb af Regler, med Hensyn til hvilke altsaa blot mindes, at de ogsaa finde Anvendelse paa Forskrivninger for modtagne Laan.

Gjenstanden for Forpligtelsen ifølge Laanekontrakten var Laanesummens Tilbagebetaling. Om andre Ydelser blev der ikke Tale under den kanoniske Rets Herredømme, som forbød Renters Tagelse; G. A. A. B. V S. 52: quicunque aliquam pro usura impetere velit, citet ad episcopum suum ordinarium et agat contra eum, quia causa est ecclesiastica. Men efter Reformationen betingedes de; jfr Panterettens Historie S. 147; og derved fremkom Modsætningen mellem Hovedstolen og Renter; jfr Reces 1643 II—15—15; idet Lovgivningen om end modstræbende gik ind paa deres Tilladelighed; jfr Kristian III's Fdg om Aager 1554; Reces 1547 Art. 8; 1558 Art. 66; som erklære det for ej at være sømmeligt og at være stridende mod Guds Bud at tage nogen Rente eller Aager af Penninge eller anden Handel, som udlaanes; men paa den anden Side tilføjes, at denne Handel dog ikke vel aldeles kan aflægges, og derfor bestemmer Recessen en Grændse for den tilladelige Rente, idet der af Penge, Korn

eller andet ej maa tages mere end $^{1}/_{20}$, og Fdg 23 April 1632; jfr Reces 1643 II—15—11; gav yderligere Adgang til at tage 6 pCt., om den, som Pengene udlaaner, ej vil nøjes med den kristelige og billige Rente, som Recessen tilsteder.

Hvad angaar Betalingsstedet, findes det kun enkelte Gange bestemt i Brevene; Rp. Dpl. I S. 324: Promitto insuper, pecuniam me redditurum Scandelborgh sive Byørnholm aut alio loco tuto infra Norjutiam, ubi sibi auferri non poterit; 273: 100 mr. argenti, quod vel ad pondus Coloniense vel pro marcha puri 5 sol. grossorum vel 15 sol. sterlingorum coronatorum . . Ottonie vel in civitate Kylæ exsolvantur; S. 157: 55 mr. denar. in placito Flakkebiærgh solvendæ. Ellers maatte vistnok Fordringshaveren afhente Pengene hos Skyldneren.

Hvad dernæst Gjældens Forfaldstid angaar, erindres, at den oprindelig ganske var overladt Parternes Forgodtbefindende. Sædvansmæssig sattes dog i Tidernes Løb Betalingstiden i de af Adelen udstedte Forskrivninger, forsaavidt de udstedtes til Fremmede, til Kieler Omslag; men forsaavidt angaar den indenlandske Gjæld, blev det Sædvane i Jylland og Fyen at stile Brevene til det første Landsting efter Nytaar, 12te eller 20de Dag Jul, da Adelen samledes i Viborg og Odense til Landemodet. Men ved Fdg 1 Avg. 1671 fastsattes Terminen for Fyen til 24 Februar, for Jylland til 11 Marts, efterat der alt ved Reces 1643 II—15—15 var bleven indført en Omslagstermin i Sjælland og Skaane 14 Dage før Jule Helg, hvilken imidlertid ændredes ved Fdg 17 Decbr 1656 til 11 Juni, efterat alt forinden Løbedage vare indførte ved Fdg 14 Juli 1654. Betalingen maatte ske overensstemmende med Forskrivningens Indhold; hvis Gjældsbrevet lød paa Varer, kunde det det derfor ej betales med Penge; jfr V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 38; og omvendt: lød det paa Penge, maatte det betales dermed og ej med nogen anden Valuta; in prompta pecunia et nullo alio valore, som det jævnlig hedder i Forskrivningerne; jfr Panterettens Historie S. 132. Undertiden bestemtes dog ogsaa udtrykkelig, at Betaling kunde ydes i Penge eller gjængse Handelsvarer; J. Steenstrup: Studier S. 132; Rep. Dipl. I S. 362; 15 sol. grossorum betales sub excommunicatione in festo Mich. prox. 2 juvencos et 1 vaccam pro 3 sol. gross. et ad valorem tanti; et postea in

3 annis sequentibus in quolibet anno in festo predicto 4 sol. gross. Pengene, som skulde ydes, skulde dernæst være landgjængse Penge; Rep. Dipl. I S. 355: 42 mr. et 1 ora per festum Mich. jam proximo per biennium currentis tunc monetæ persolvendis; eller Penge, som gjorde fuldt i Kongens Leding; Panterettens Historie S. 133. Men lød Forskrivningen særlig paa en bestemt Slags Mønt, maatte den erlægges. som det udtrykkelig udtales i Reces 1643 II—15—10. Undertiden var Betalingen bestemt i Sølv efter Vægt eller i visse Møntsorter efter et vist Forhold; jfr Rep. Dipl. I S. 266. Var der i Mellemtiden mellem Laanets Ydelse og dets Betaling foregaaet en Forandring i Møntfoden, idet Pengenes Værdi var bleven forringet, skulde Betalingen dog erlægges i den paa Kontraktstiden gjængse gode Mønt, saaledes som det udtales i Retsbrugen; jfr K. Rosenvinge: Gl. d. D. I S. 51; 91. Særlig bestemtes i Reces 1540 Art. 13 i Anledning af den da stedfundne Møntforandring, at Gjæld, som skyldtes, skulde betales, som Mønten var, den Tid Laanet eller Kjøbet afsluttedes, og kunde slig Mønt ej længere skaffes, maatte dens Værdi erlægges i Guld eller Sølv.

Ved Fremstillingen af Pant i faste Ejendomme er det omtalt, hvorledes Pantsætteren, naar Panthaveren ej vilde modtage de efter forudgaaende lovligt Varsel paa Tinge opbudte Løsepenge, kunde henlægge disse i Forvaring i Fjerdingskirken eller Landskisten, og i Overensstemmelse hermed maatte ogsaa en Henlæggelse kunne fri Debitor for sin Forpligtelse ved almindelig Gjæld; jfr Sk. L. XVII—8; Fdg 26 Maj 1284 for Skaane Art. 13; der begge henvise Skyldneren til en Henlæggelse af Pengene. Ifølge den første Artikel skulde Landboen, naar Ejeren ej vilde modtage den vidnefast tilbudte Landgilde, i Vidners Overværelse henlægge den paa hans Tærskel, og naar Ombudsmanden ej vilde modtage Skatten, efterat den lovlig var opbudt paa 3 Ting, skulde Bonden med 3 à 4 Vidner tilbyde den paa Kongens Gaard eller Ombudsmandens Gaard eller, hvis de ej fandtes i Herredet, henlægge den i Herredskirken. Hvad Skade der siden kom paa den Skat, det skulde være Ombudsmandens og ej Bondens Ansvar. Naar desuagtet slig Henlæggelse regelmæssig; jfr dog Rp. Dpl. I S. 195; ej findes omtalt i Kilderne udenfor de Tilfælde, hvor der var stillet Pant for Gjælden, er dette selvfølgelig be-

grundet i, at Skyldneren, hvor der var stillet Pant, havde en Interesse i Henlæggelsen, da denne udgjorde et Led i Forfølgningen til Pantets Løsning, som ej forelaa ved simpel personlig Gjæld.

Retsforholdet kunde ophøre ved:

Betaling. I Henseende til Beviset derfor hævder Andr. Sunesøn XVI—1, at Skyldneren skal bevise den ved 2 Vidner og Tylvtered; jfr den hermed stemmende Regel i Slesvig Stadsret Art. 44; Flensborg Stadsret l. T. Art. 54; d. T. Art. Senere traadte selvfølgelig Kvitteringer istedet; Rep. Dipl. I S. 340 (1345): residuas vero 8 mr. idem P. prox festo pentecostes W. aut suo nuntio, literas suas apertas quittationis deferenti exsolvere deberet; et si nuntius ipsas 8 mr. secure non esset ausus deducere, idem P. eum Randrusius vel ulterius securare deberet, prout amicus amico de jure facere teneretur; 354. Løse Kvitteringer vare efter det tidligere bemærkede fuldt gyldige uden Hensyn til, om Betalingen ogsaa var afskrevet paa Gjældsbrevet. Den samme Regel som om Betaling giver Andr. Sunesøn om Gjældens Ophør per transactionem, altsaa f. Ex. ved en datio in solutum af en anden Værdi end den skyldige. Endvidere nævner han i samme Artikel Gjældens Ophør ved Eftergivelse. Her var det Kreditor, hvem det var overladt at føre Beviset for Urigtigheden af denne Paastand ved Tylvtered. Hvad endelig angaar Ophør ved Forældelse, erindres, at Retsbrugen ganske vist synes at have tillagt den Omstændighed, at Fordringen gjennem lange Tider ikke var bleven gjort gjældende, en vis Betydning til Skade for Kreditor, naar han senere gjorde den gjældende. Det er nærmest det tidligere omtalte Synspunkt i Henseende til Bænkebreve, som træder frem, saaledes at den langvarige Fordølgelse af Fordringen gjør den mistænkelig; jfr K. Rosenvinge: Gl. d. D. II S. 1; som udtaler; at gamle fortiede Breve ej bør komme Sagsøgte til Brøst og Skade, men han bør være kvit for samme Gjæld, som har staaet i 44 Aar og aldrig er bleven omtalt før. Men paa den anden Side er det dog klart, at denne lange Tavshed kun kommer i Betragtning som en Resultatet støttende Kjendsgjerning, der kan virke i Forbindelse med andre, men ej alene være nok til at begrunde en Frifindelse. I den anførte Dom foreligger der saaledes tillige Kvittering for

Gjælden, og paa lignende Maade stiller Forholdet sig i andre Tilfælde; jfr V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 176; 385. I den førstnævnte Dom lægges der Vægt paa, at Fordringen ej er gjort gjældende i 19 Aar eller i dens levende Live, til hvem Forskrivningen er udstedt. Men i Forbindelse hermed fremhæves dog, at der siden Brevets Udstedelse er afsluttet en ny Kontrakt mellem Parterne, som indeholdt en almindelig Forening angaaende deres hele tidligere omstridte Mellemværende. I det andet Tilfælde, hvor Gjælden var 22 Aar gammel, var der givet Kvittering for en Del af den og Haandskriftet kasseret; jfr ligeledes V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 273; hvor det ved Spørgsmaalet om en Kontrakts Gyldighed hævdes, at den ikke blot befindes at være 23 Aar gammel; men der desuden er erhvervet Laasebrev paa den ifølge samme afhændede Ejendom. En egentlig Forældelse, ved hvilken alene den Omstændighed, at Rettigheden ej har været gjort gjældende indenfor et vist Tidsrum, bevirker dens Ophør, foreligger derfor alene i Henseende til Gjældsbreve. Den første Bestemmelse derom findes i Fdg 1 April 1606 og derefter i lille Reces 1615 Art. 24, som fremdeles lod Reglen gjælde om alle Gjældsbreve, der vare ældre end 20 Aar, beregnet fra Anno 1606; og i Reces 1643 II—15—13, som i Almindelighed opstiller Reglen derhen, at alle Gjældsbreve, som vare ældre end 20 Aar, skulle være døde og magtesløse, medmindre de inden fornævnte Tid vare blevne fornyede.

§ 38.

Sikkerheds Forbund.

Derunder falde alle de Overenskomster, hvis Opgave er at skaffe Sikkerhed for en vis Forpligtelses Opfyldelse, især en Gjælds Betaling, være sig vedkommende Persons egen eller en anden Persons. Dertil hører, naar vi bortse fra Gidslers Overgivelse, der tilhører den offentlige Ret:

Forskrivning til at lide Maning eller holde Indlager; jfr Festskriftet til K. Maurer S. 150 flg. Ordet mane forekommer f. Ex. i Gl. Gaardsret Art. 11, hvor det forbydes at mane Nogen for Gjæld eller Skyld, da saadan Maning skal straffes som Be-

nyttelse af Ukvemsord, en Regel, der fandt sin Forklaring ved Udtalelserne i Olufs Hdf. Art. 33; hvor der tales om at tiltale en Mand med onde og haanende Ord: quæ maning dicuntur; K. Anchers saml. Skr. II S. 285. Men forskjellig fra denne Maning var den, der hidrørte fra Skyldnerens Tilsagn om at ville, som det kaldes, holde Indlager; jfr Frederik II's Gaardsret Art. 31 (Indleje); hvorved forstodes Forpligtelsen for Skyldneren til, naar han ej betalte paa Opfordring til Forfaldstid, at begive sig — efter Omstændighederne med et vist Følge — til et forud aftalt eller af Kreditor bestemt Sted og forblive der paa egen Bekostning, indtil Gjælden var betalt. Her var det da Opfordringen til Skyldneren om at efterkomme sit Brev og Segl, der kaldtes Maning. Gaardsretten synes at nævne Indlager som et lovbestemt Tvangsmiddel; men regelmæssig indtraadte Forpligtelsen dertil kun følge en udtrykkelig Forskrivning; H. D. D. 16 Juni 1630. Det ældste bekjendte Exempel derpaa hos os foreligger i Valdemar II's Forskrivning til Greven af Schwerin om hans Sønners og andre danske Gidslers Løsning af Fangenskabet; Mecklenb. Urkundenbuch I S. 359—360; hvorefter Forloverne for Løsningssummens Rater forpligtede sig til at gaa i Indlager, hvis Raterne ikke betaltes til aftalt Tid. Hyppigst vedtoges saadan Forpligtelse fra først af i Forskrivninger, udstedte af Konger og Bisper, for hvilke da en Række Stormænd forpligtede sig til at borge og, hvis Pengene ikke betaltes, at lide Indlager med eller uden Skyldneren selv; men tilsvarende Vedtagelser forekom dog ogsaa snart i private Forskrivninger, kun at det her er Skyldneren selv, der skal holde Indlager; Rep. Dipl. I. S. 308: impignero, obligans me castrum Koldingh nullatenuis resignare, antequam predicta summa est persoluta: 334: bona impignero, obligans me, si bona ej per A A vel alios fuerint impedita, ad intrandum ciritatem Roskildensem nec ipsius absque beneplacito et consensu liberis vel heredum suorum me nullatenus exiturum, donec Gerlaco predictas 20 mr. persolvero; jfr D. L. 5—7—16. I disse Breve nævnes ikke nogen udtrykkelig Maning; men en saadan maatte dog finde Sted, dels som et Paakrav til Skyldneren om Gjældens Betaling og en Paamindelse om hans Forpligtelse for den Eventualitet, at det ikke skete, dels som en Meddelelse til Forloverne af, at Gjælden ikke var betalt og en Paamindelse til dem om den deraf udspringende For-

pligtelses Aktualitet. Maningen skulde være nøjagtig og fuldstændig i Henseende til Indhold, saa at den angav baade Beløbet, hvorfor der manedes, Tiden og Stedet, naar og hvor Indlageret skulde finde Sted; H. D. D. 12 Juni 1630; Panterettens Historie S. 219. Men da den ikke var positivt paabudt, kunde den ske ganske formløs, mundtlig eller skriftlig, blot i alle Tilfælde vidnefast, idet Fordringshaveren maatte bevise dens behørige Iværksættelse; men Sædvanen medførte saa tillige en efterfølgende Lysning paa Landstinget for Adelige; K. Rosenvinge: Gl. d. D. IV S. 346; hvortil saa svarede Lysning paa Bytinget for Borgeres Vedkommende. Holdt Skyldneren sig saa Maningen efterrettelig, »kan af ham intet videre begjæres, førend concursus creditorum tillades;« Secher & Støchel: Forarbejder I S. 599; men fra den Tid, Tinglæsningen havde fundet Sted, indtil han havde betalt, indtraadte en Uraadighedstilstand for den Manede; Panterettens Historie S. 218—19; Secher & Støcher: Forarbejder I S. 248; 598—607.

For at Uraadigheden kunde vedvare, maatte Maningen imidlertid være behørig forfulgt; Panterettens Historie S. 219; jfr Secher & Støcher: I S. 248; 598—601.

Maningsbrevet forpligtede i Almindelighed Arvingerne; men de kunde dog fri sig for den dertil knyttede Forpligtelse ved at fragaa Arv og Gjæld; V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 401.

Maningen indførtes til os fra Tyskland og bredte sig især gjennem den danske Adels store og stadige Gjæld i Holsten; Secher & Støchel: Forarbejder I S. 599; 601; hvor efter Manings Forkyndelse ingen videre Proces falder, mens dend indmante strax at regnes de facto infamis, om hand ikke holder den; og denne var strengt taget den rigtige Virkning, forsaavidt som Udstederen forpligtede sig paa adelig Ære, Tro og Love. Men saa strængt gik det dog ikke til hos os. Naar den Forpligtede ikke holdt sig Maningen efterrettelig, blev han, forsaavidt han var Adelsmand, sagsøgt ved Kongen og Rigens Raad til at holde sit Brev og Segl; holde Maning o. s. v.; men naar man ser, hvor tidt slige Domme gaa paa, navnlig fra Aar 1598 flg.; V. A. Secher: Rettertingsd. Reg. under Maning; kan den forgjældede danske Adel paa den Tid ikke antages at have taget det saa nøje med Brud paa Æresord i Pengesager. Saa trængte man til

et skrappere Tvangsmiddel; derfor bestemte Fdg 4 Juli 1616, at Adelsmænd, som satte sig i højere Gjæld, end de kunde betale, og hvis Forlovere derfor havde maattet betale for dem, af disse kunde paagribes og indsættes i det Gjældsfængsel, som Kristian III havde ladet indrette i Kjøbenhavn; Kanc. Brevbøger 1556—60 S. 4—5. Reces 1643 II—15—14 optager den anførte Forskrift med den Læmpelse, at den skal anvendes, naar Forloverne, efter at have betalt Gjælden, stævne Skyldneren »efter sin Æres Forpligt«, og, fordi han den ikke efterkommet haver, faar Dom over ham istedetfor Æren paa hans Frelse og til Fængsel, hvorefter Lensmanden skulde være Domhaveren behjælpelig ved Anholdelsen. Men ogsaa her vistes Mangel paa Strenghed i Gjennemførelsen, idet man første Gang lod Skyldneren slippe for Fængsel, hvorfor Fdg 5 Juli 1651 indskjærper Forordningens strænge Efterlevelse, som igjen blev formildet ved Fdg 12 Juni 1679 Art. 3, hvorefter Skyldneren først kunde dømmes paa Ære og til Fængsel, naar han ikke kunde stille Sikkerhed for Gjælden; men denne Lempelse bortfaldt dog igjen ved D. L. 1—24—44; jfr derimod Privileg 25 Maj 1671 for Grever § 7; for Friherrer § 6. Efter Fdg 1 Juli 1623 Art. 1 kunde Skyldneren dog slippe ved at gjøre Opbud; cessio bonorum; forsaavidt Godset strakte til, idet kun den, der ikke havde at betale med, skulde straffes med Fængsel efter Forordningen (1616).

§ 39.

Sikkerheds Forbund (Fortsættelse).

Borgen eller Forløfte. Forpligtelsen ifølge denne Retshandel betegnes ved Ordet at borge, og den forpligtede selv kaldtes Borgen; jfr J. L. II—62; 65; men i den senere Lovgivning ombyttes disse Ord med Ordene Forløfte eller blot Løfte. Selvfølgelig kunde Borgen ej blot stiftes for Gjæld, men ogsaa for en Persons øvrige Forhold. I Særdeleshed var det praktisk at borge for en sigtet Persons Tilstedeblivelse; jfr J. L. II—70 om Husbondens Pligt til at gange i Tak, naar Landboen var sigtet for Tyveri; og J. L. II—62 om, hvad den, der ganger i Tak for Tyv eller anden Ugjerningsmand,

skal svare, hvis den Sigtede udebliver, idet han skal svare for alle de af den Sigtede forskyldte Bøder og desuden erlægge 40 Mark til Kongen og 40 Mark til Bonden. Men ved Siden af denne Borgen for selve den sigtede Persons Tilstedeværelse fremhæver Loven tillige en Borgen; Tak og Varthnath; for Tilstedeblivelse af Koster, som ere i en Mands Gjemme, og som en anden Person paastaar at være sig tilhørende, være sig Bonden selv; E. sj. L. III—21; 22; eller Bondens Frænder eller Naboer, naar han selv er fraværende; Sk. L. VII—18; J. L. II—111; og endelig nævnes Borgen for Penninge; jfr J. L. II—65; D. Mag. III—1 S. 141; der opstiller en Forskjel i Henseende til Habiliteten til at borge i kriminelle og civile Sager, idet derefter saavel Kvinder og de, der ej ere komne til Lavalder ɔ: 18 Vintre, som ogsaa lærde Mænd og Klostermænd ej maa borge for Mænd, der skulle miste Liv eller Lemmer, medens det udtrykkelig siges, at Klerker eller Enker maa være Borgen for Penninge, fordi de have eget at gjælde af. Iøvrigt kan med Hensyn til denne Artikel bemærkes, at dens Regel om Evnen til at være Borgen ingenlunde alene er grundet i Reglerne om de Paagjældendes Myndighed. Naar det forbydes Umyndige at være Borgen, er dette selvfølgelig en Anvendelse af de almindelige Regler, og det samme gjælder, naar Loven forbyder, at Mø eller nogen Mands Hustru maa være Borgen for Penge eller andet. Derimod stiller Forholdet sig anderledes, naar det tillige forbydes den voxne Søn, som er i Fællig med Faderen, og ligesaa Klostermænd med Undtagelse af Abbeder, at være Borgen; thi i disse Tilfælde er det Mangel paa Raadighed over Godset, der har begrundet Forbudet, og Sammenblandingen mellem Myndighed og Raadighed fremhæves ogsaa udtrykkelig baade i Begrundelsen, »fordi Ingen, det ej haver eget, maa noget afhænde«, og ved Modsætningen, at Enker og Klerker maa være Borgen for Penge, fordi de have eget at gjælde af. En kvalificeret Myndighed til at være Borgen krævede Jyske Lov ikke, men den blev foreskrevet ved Fdg 1 Juli 1619: jfr Reces 1643 II—7—1; II—18; jfr D. L. 1—23—12. Hvad angaar Indholdet af Forpligtelsen, fastholdt man Forskjellen mellem Grundlaget for Gjerningsmandens og Borgens Forpligtelse; jfr J. L. II—62; men iøvrigt havde Forloveren at svare som Selvskyldner, saa at Kreditor uden videre kunde holde sig til ham for Gjælden;

jfr V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 391. Overfor Kreditor personlig kunde Borgen dernæst ej slippe for sin Forpligtelse, forinden den var bortfalden paa almindelig Maade; jfr J. L. II—75; der siger, at Ingen maa sige sig af Borgen; men derimod forpligtede Borgen ikke Arvingerne, forsaavidt Borgen døde, inden Gjælden var forfalden; dog hvis den Afdøde var gaaet i Borgen for en Person, der var tiltalt for Bøder, skulde hans efterladle Gods sættes i Kværsted indtil Sagens Uddrag; D. Mag. III—1 S. 191. Derhos anerkjendtes det, at et Løfte om at borge for en Skyldner ej kunde forpligte ham for bestandig overfor denne, men at han efter foregaaende lovlig Opsigelse maatte kunne fordre Befrielse fra Løftet derved, at Skyldneren skaffede ham hans Haand og Segl igjen; jfr K. Rosenvinge: Gl. d. D. IV S. 129; Rigens Ret og Dele 1621 Art. 7; jfr D. L. 1—23—15, og forsaavidt det ej skete, kunde han forfølge ham til at faa Fyldestgjørelse for det Beløb, for hvilket han havde borget, hvorimod han saa maatte svare til Gjælden. Vare Flere gaaede i Forløfte med hinanden, skete det i Reglen paa den Maade, at de lovede manu coadunata eller med sammenlagte Hænder, og det erkjendtes da fra først af, at de vare forpligtede En for Alle og Alle for En, uden at dette sidste udtrykkelig behøvede at være tilføjet i Forskrivningen; jfr K. Rosenvinge: Gl. d. D. I S. 114; hvor en Sagsøgt, som ej kan bevises at have lovet med samlet Haand, kun dømmes til at betale sin Anpart af Gjælden. Den samme Regel forudsættes i Rigens Ret Art. 35, ifølge hvilken, naar 3, 4 eller 5 Mænd love et Løfte med samborgen Haand, den, der først søges, er pligtig til at betale, alligevel at de Andre have lovet; D. Mag. III—1 S. 191. Imidlertid skiftede Retsopfattelsen i denne Henseende, idet en Herredagsdom af 1554; jfr K. Rosenvinge: Gl. d. D. II S. 144; statuerede den Sætning, at Forlovere, selv om de havde lovet med samlet Haand, ej skulde være forpligtede til at svare mere end hver for sin Anpart, naar de ej udtrykkelig havde forpligtet sig til at svare En for Alle og Alle for En; jfr ogsaa Fdg 1 Juli 1619 og Reces 1643 II—18; som bestemme, at Forlovere ej indbyrdes indestode for hinandens Myndighed; men den, der havde ladet sig nøje med en umyndig Forlover, skulde tage Skade for Hjemgjæld i Henseende til hans Anpart.

§ 40.

Ikke kontraktmæssige Forpligtelser.

Blandt disse er allerede nævnt Skadeserstatnings Pligten, hvorom henvises til Strafferetten; hvor det tillige vil ses, at vor ældre Ret kjender en hel Række kvasideliktmæssige Forpligtelser i Kraft af Ejerens Ansvar for Trælle, Dyr og andre Ejendele; hvorimod vor ældre Ret ikke kjender en Regel svarende til D. L. 3—19—2. Hvad angaar kvasikontraktmæssige Forpligtelser kan særlig mærkes Havari Fordelings Reglerne; Søretten 9 Maj 1561 Cap. 50 flg.; jfr E. sj. L. III—60; hvorefter det udkastede Gods ikke er Vrag. Om uanmodet Procesførelse se Proces S. 8.

Tilføjelser.

S. 13 L. 9 f. o. tilføjes efter J. L. I—55: Fyenske Aktstykker I S. 172; L. 11 f. n. tilføjes efter »;«: Rp. Dpl. I S. 222. S. 27 L. 15 f. o. tilføjes efter Fælled: jfr dog Rp. Dpl. I S. 413. S. 29 L. 7 f. o. tilføjes: jfr dog Secher & Støchel I S. 145: at Rebsmændene skulle møde paa Aastedet saa tidlig Sol gaar op og begynde da Reb, som fordi kaldes Soelskift; etc. S. 35 L. 3 f. n. tilføjes efter Sten: jfr Fyenske Aktstykker I S. 175; Steningsmænd. S. 44 L. 4 f. n. indføjes efter »possessor«; jfr V. sj. L. II—44: »fangæ the thet æy i hand og i hæfd« S. 48 L. 19 f. n. tilføjes efter »;«: Cod. Esr. S. 181: Klostrets Abbeder skulle have Gaarden i derees Forsvar og i deres frie havende Være »fuld Magt i og af at sætte« etc.; L. 10 f. n. tilføjes: »S. 22«. S. 51 L. 10 f. o. tilføjes som nyt Stykke: At Besiddelsen affødte en Formodning for Ejendomsret, fremgaar af H. D. D. 9 Maj 1639, hvis Slut-

ning lyder: »Effterdi Thoerd Oelsen gaarden haffr besiddet och Presten (Modparten) sig icke beviser den at tilkomme, haffr Landsdommer wrett giort, idet hand Thord Oelsen har tilfunden at bevise, Gaarden sin at were, huorfore hans Domb bør icke at komme Thord Oelsen til hinder och Presten at igjengive ham de tre Daler, som han efter Landsdomærs Dom bekommet haver«. S. 57 L. 15 f. n. tilføjes efter »Jordebøgerne«: Rp. Dpl. I S. 246: bona cum piscaturis tam in stagno, quam in fiskægarthæ Halæby aa existentibus impignero. S. 68 L. 16 f. tilføjes efter »102«: Friis Edvardsen: Skjelskørs Beskr. S. 402; 404; 409; 414; 438; Geh. Ark. A. B. III S. 72; L. 11 f. n. tilføjes foran »414«: 188; 205. S. 70 L. 21 f. o. tilføjes efter »iværksat«: over Graver; Cod. Esr. S. 151. S. 71 L. 5 f. n. tilføjes efter »;«: Rp. Dpl. I S. 64: presentes fuimus, cum (Jutta) se et omnia sua cum pluribus sodalibus suis deo offerendo in sinum Dn. regis Erici scotavit et eandem scotationem pluribus astantibus per manum regium super altare monasterii adimplevit; L. 2 f. n.: S. R. D. VI S. 165: me presente rogante ac pallium cum aliis discretis viris infrascriptis tenente. S. 73 L. 14 f. o. tilføjes efter »;«: Rp. Dpl. I S. 220: Confido quod ea, quæ sorores mihi per literas suas patentes promiserunt, observabunt; S. 224: prout patet in literis patentibus eorum. S. 74 L. 7 f. o. indføjes efter »S.«: »quia solus tunc inter nos sigillum habui personale«; L. 13 f. n. tilføjes: S. R. D. VI S. 194. S. 81 L. 14 f. o. tilføjes efter »190«: 224: concedo facultatem scotandi atque eosdem in corporalem possessionem bonorum mittendi; L. 15 f. o. tilføjes efter »S.«: 104. L. 23 f. o. tilføjes efter »assignasse«: ; S. 177: »in placito Holmbohæret legaliter scotasse et in presentia placitantium dictorum thingøringe ad manus assignasse«; L. 3 f. n. tilføjes efter »Gods«: Rp. Dpl. I S. 255: Notum facio, me bona mea vendidisse pro 40 mr. denar. sjalend., de quibus recognosco, me 20 mr. habuisse et residuas 20 mr. profesto Laurentii prox. teneor obtinere; et tunc obligo me eodem die monialibus bona in generali placito Sialændie vel eorum certo nuntio scotandi«. S. 73: scotaret pro quadam summa pecuniæ, super cunjus solutione sibi cautum est statutis terminis facienda. S. 78 L. 6 f. o. efter »stadigt« tilføjes: Aubert: Grundbøgernes Historie S. 90. S. 82

L. 12 f. n. tilføjes efter »76«: 190. Codex Esrom. S. 122; jfr S. 289, hvor Giveren forpligter sig til at erlægge til Klostret Landgilden af den skjænkede Gaard, som han selv skal have i Forsvar, og han og hans Arvinger skulle nyde andre smaa »resla« af Gaarden. S. 83 L. 5 f. n. tilføjes: Ja endog, hvor Erhververen indførtes i Besiddelsen, synes dette efter Omstændighederne nærmest kun at have været en formel Indsættelse paa Tinge, medens selve den aktuelle Raadighed forblev hos Overdrageren; Rp. Dpl. I S. 190: Eandem quoque donationem et scotationem eis roboravimus, corporalem possessionem tradendo in placito Selandiæ generali . . . hoc adjecto, ut in his bonis, quæ tenemus et tenebimus diebus nostris nos nullatenus molestare debeant etc. S. 98 L. 1 f. o. tilføjes efter »neglecto«: Cod. Esrom. S. 258 (1290): Ærkebispen af Lund dømmer Værgen; Joh. Bosun; for Arvingerne af en afdød Lægmand; Joh. Tholfsøn; der havde legeret en Anpart i en Mølle til Kloster »ad restitutionem dictæ partis molendini et fructuum a tempore mortis prædicti Johannis exinde perceptorum, quam quidem condempnationem idem Joh. Bosun in dicto jure acceptavit; L. 8 f. o. efter »S.« indskydes: 56: moneatis etiam Dn. Andream, ut curiam, quam detinet, sororibus dimittet et pro dampnis eis satisfaciat; L. 13 f. n. tilføjes efter »fæ«: E. sj. III—54, som den senere Retsbrug nærmest synes at forstaa om Driftefæ; V. A. Secher: Rettertingsd. II S. 151; 152; jfr Lunds Lexikon s. v. affaræ fæ; J. L. II—112: Fynd. S. 99 L. 21 f. o. tilføjes: Undertiden fik Kjøbstæder det Privilegium, at deres strandede Skibe ikke skulde være Vrag paa visse Steder; Kjbhvns Stadsret 1294 Art. 104; 1443 V—35; G. A. A. B. III S. 7; jfr E. sj. L. III—59. S. 110 L. 6 tilføjes efter »71«: jfr om Lavhæd paa Fiskevand: Fyenske Aktstykker I S. 128. S. 124 L. f. o. tilføjes efter »;«: ja endog for Politiovertrædelser; V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 116. S. 125 foran L. 15 f. n. indføjes som nyt Stykke:

Forpagtning af en Hovedgaard omtales i H. D. D. 10 Juli 1630:

Wij Christian r. etc. Giørre alle witterligt, for osz war schichett osz elschl. frue Anne Hansdatter, affgangne Eustacius van Theumens till Sandbyegaard, hindis fuldmegtige paa den enne och haffde med wor egen steffning for osz udj rete steffnid osz elschj. Peder Bassze thill Søerup, wor mand, thienner

och befallingsmand paa wort slott Thrankier, paa den anden side, hannom thiltallede for en hiemmels thilstand, som hand for nogen thid siden schall haffue giort en hans thienner wed naffn Peder Pedersen i Vinderup, med huilchen hiemmels zedel hand schall haffue hinde frastøet hindis retferdige thilltalle, som hunn schall haffue hafft till forne Peder Pederszen anlangendis hanns tinde, som hand paa sex aars thid schall haffue hoes sig forholdenn, wannseet hand ey schall findis at were frj mand, ey heller med rette at schall haffue nogen libertet, huormed hand sig det hun formenner billigen kunde frjholde, thillmed schall haffue giffuet baade presten och deignen aarligen dieris rettighet och nøye, huorfore hun formenner hannom med samme hanns hiemmels thilstannd at schall haffue giort hinde stoer omkostning och for vart, och samme hiemmels breff formenner hun bør jngenn magt at haffue, mens død och machtesløes at bliffue, och hannd for saadan hans hiemmels at staa thil rette som wid bør. Haffde och hid steffnid osz elschl. Jacob Wlffeld thil Bawelszøe, vor mand och thienner och førige landzdommer i vort land Siellannd, som affuiszning wdj samme sag wdgiffuitt hafuer, om hand noget her emod wil haffue at suare. Och bleff for osz først wdj rette lagt en domb aff Siellandzfars landzting denn 23. julj 1628 wdsted, huorudj bemeldte Peder Basszes for osz jndsteffnte hiemmels zedel findis jnddraget formellendis: Efftersom forne frue Anne hanns thienner Peder Pederszen, boendis i Winderupgaard, for tiende woris och kierches anpart thiltaller, som hun aff same gaard formenner at wil haffue, saa effterdj Winderupgaard ehr en frij hoffuidgaard, och dend jche anderledis thill sin thienner bortpachted, end hand joe sielff derpaa kand holde hus, naar hannom løster, och efftersom presten i Sandbye hafuer vondet paa samme thinde thilforne thil hans thienner at haffue hafft thiltalle, saa ehr hand derfor frjfunden, endog hand jngen prestes thieniste for indted begierer, saa wor hand daa bemeldte hanns thienners Peder Pederszens fulde och fast hiemmell paa, at hannd jngen tiende schulle wdgiffue aff samme hanns hoffuitgaard effter den contract, som dennom derom emellum gangen er, at hand schall affstaa samme hans hoffuidgaard, naar hand derom thillsigendis vorder; mens huem som haffde der noget paa at thalle, da at thalle hannom sielff thill derforre och jche hans tiennere, saa ville hannd sielff suare dertill. Med mere witløfftighed samme hiemmels zedel derwdinden bemeldis. Herhos er fremblagt en domb aff Siellandzfar landzting den 14. Januarj 1629 wdsted, formellendis thil besluttning, att efftersom bete frue Anne did haffde indsteffnt forne Peder Bassze, for hand haffuer gaaet berørte hanns thienner i hiemmel sted for same tinde, daa haffuer landzdommer derom affsagt, at hand ey thorde sig wnderstaae noget paa Peder Basszes hiemmel at dømme, meden for osz och voris elschl. Danmarckis riggis raad indfunden at paakiennde. Med mere samme domb thill besluttning wduiszer. Sammeledis er aff bete frue Annes fuldmegtig fremblagt hindis schrifftlig beschyldning, som fast wdj lige mening med hindis forhuerfuede steffning ofuer ens kommer, huor wdinden hun formenner sig aff bete Peder Bassze med hans hiemmels zedel forvreted werre, saa den bør machteszløes bliffue och hans thienner paa samme thiendis wdgiffuelse jche thil nogen befrielse at komme, huorpaa hun wnderdanigste war domb begierendis. Huoremod at suare er for osz vnderdanigste wdj rette møtt osz elschl. Peder Basszes

fuldmegtige och formennte samme hiemmel wed magt burde bliffue, och hanns thienner for samme thiendis vdgifft frj och forschornet at werre. Med flere ord dennom emellum waar. Daa effter thilltalle, giensuar och dend sags leiglighet saa effterdj befindis, at wfrj mand besziidder Winderupgaard och der holder dug och disch och kand derfor jche erachtis at werre frj for thiennde eller achtis anderledis end en anden bunde, daa sagde wi derpaa saaledis aff for rette, at samme Peder Basszes hiemmels zedel bør jche at komme frue Anne Stachszis thill hinder paa hindis thiende j nogenn maader. Dattum vt supra.

S. 126 L. 16 f. o. tilføjes: 1494 bortfæster Esrom Kloster al dets Jord i Bannebjerg paa Mands og Datters Livstid; Cod. Esr. S. 173. S. 128 L. 7 f. o. tilføjes efter »86«: 123; 125. Friis Edvardsen: Skjelskørs Beskr. S. 404 flg.; Geh. Ark. Aarsb. III S. 7 (Skovhugst); S. 125 (Tørveskjær). S. 130 L. 10 f. o. indføjes efter »S.«: 414 flg., og tilføjes efter »553«: Geh. Ark. Aarsb. III S. 24; 71. S. 206 tilføjes efter L. 15: Et mærkeligt Exempel paa den private Straffemyndighed, Jorddrotterne bemyndigedes til at øve, foreligger i H. D. D. 21 Juni 1630, hvor en Bonde ulovlig har afhændet en Ko, han havde modtaget i Rytterskat paa sin Husbonds Vegne og uden sin Husbonds Minde hugget i sin Skov. Dommen lyder:

. . . . endog Jens Madtzsøn sellff wedgaar at haffue ladet hugge femb eeger wden sin hosbundtz minde och sambtøcke, wedgaar och dend eene kow att haffue soldt, og dogh jcke affbeuiser pengene derfor sin hosbund att haffue tillstillet, och jche helder fremblegger, huorweed de winder om dend bortschiffte koe kand suechis; dog haffuer Anders Bilde iche allene de andre sager, hand Jens Madsszøn haffuer forebeschylt, medenn och skouffhugh och hiemmelsbøder 3 m℔ affstaet och effterlat, dogh at Jens Madsen i andere mader worder straffedt i jern och arbeyde paa Anders Bildes gaard at hugge weed och dedtzlige arbeyde paa sex wggers thiid, huilcket forne Jens Madsen haffuer wedtaget, och schall der jmoed forne domme iche komme Jens Madtzen till widere hinder paa ære och lempe och hiemmels eller andre bøder, och schall forne Jens Madsen giffue wor landzdommer 10 rixdr. till kost och terring. Datum.

Rettelser.

S 40 L. 13 f. n.: lignnnde, læs lignende. S. 41 L. 21 f. o.: S. R. D. III læs S. R. D. VII. S. 43 L. 16 f. n.: intes læs inter. S. 51 L 3 og 6 f. n.: ongtlige læs tinglige. S. 68 L. 15 f. o.: S. 286 læs S. 246. S. 70 L. 11 f. o.: Lavhæd læs Lavhævd. S. 82 L. 7 f. o.: quamdiiu læs quamdiu. S. 90 L. 6 f. o.: Pantsætteren læs Panthaveren. S. 111 L. 2 f. o.: Lavhæds-proceduren læs Lavhævdsproceduren. S. 114 L. 8 f. n.: selv læs selve. S. 120 L. 18 f. n.: evtianda læs evitanda. S. 121 L. 12 f n.: nørmale læs normale. S. 123 L. 7 f. o.: orindelige læs oprindelige. S. 125 L. 5 f. o.: sted læs stod; L. 20 f. o.: udenfor læs indenfor. S. 127 L. 7 f. o.: Kjøben- læs Kjøbenhavn; L. 11 f. o.: frembydende læs frembrydende. S. 129 L. 12 f. n.: savdanne læs saadanne. S. 130 L. 6 f. o.: astruge, emyarias; læs: astrugi. angarias. S. 132 L. 4 f. o: Art. 56 læs Art. 62; L. 12 f. n: Hensun læs Hensyn.

FORELÆSNINGER

OVER

DEN DANSKE RETSHISTORIE.

INDLEDNING. RETSKILDER.

AF

HENNING MATZEN,

DR. JURIS,

PROFESSOR VED KJØBENHAVNS UNIVERSITET.

UDGIVET MED
BIDRAG AF UNIVERSITETETS FRITRYKSKONTO.

KJØBENHAVN.

TRYKT HOS J. H. SCHULTZ.

1897.

Indhold.

Indledning.

Retskilder.

Hærlove.

Gaardsretter.

Stadsretter.

Søretter.

Retssamlinger for Landene.

Forordninger og Privilegier for enkelte Lande.

Almindelig Rigslovgivning.

Indledning.

§ 1.

Retshistoriens Begreb og Betydning. Dansk Retshistorie. Udvortes og indvortes Retshistorie.

Ved Retshistorie forstaas overhovedet Fremstillingen af en positiv Rets Udvikling indtil den gjældende Rets Tilblivelse. Denne Fremstilling frembyder først den Interesse, som er knyttet til al Historie, idet Retshistorien udgjør en væsentlig Del af Kulturhistorien saavel som af den politiske Historie; og dernæst har den Betydning for Retsvidenskaben som Følge af det væsentlige Bidrag, den yder til den gjældende Rets Forstaaelse saavel i dens Helhed som i alle dens Enkeltheder, hvorfor ogsaa det retshistoriske Element spiller en ikke uvigtig Rolle ved Lovenes Fortolkning; jfr J. Nellemann: Anders Sandøe Ørsteds Betydning S. 42—43; A. V. Scheel: Priv. R. a. D. I S. 540 flg.

Ved dansk Retshistorie; jfr Adg 26 Septbr 1890 § 6; hvilket Udtryk nu har afløst det tidligere brugte dansk Lovhistorie i Fdg 26 Juni 1821 § 3 Nr. 4, forstaas da Fremstillingen af den danske Rets Udvikling fra den Tid, da man først har Kundskab om dens Tilværelse, indtil Kristian V's Danske Lov. Vel strækker nemlig den historiske Udvikling indenfor enkelte Fag sig en hel Del længere ned i Tiden indtil det Aar, da Retsordningen har modtaget et nyt Grundlag. Med Hensyn til Strafferetten naar den saaledes til Indførelsen af Almindelig borgerlig Straffelov 10 Febr 1866 og militær Straffelov 7 Maj 1881; i Statsretten til Grundlov 28 Juli 1866; i Søretten til Sølov 1 April 1892. Men den

almindelige Retshistorie maa standse der, hvor den gjældende Ret begynder, som er ved Kristian V's Danske Lov. Skjønt nemlig store Dele af den nu kun indeholde historisk Ret, saasom 4de Bog om Søretten og 6te Bog om Strafferetten, indeholder den dog endnu en Mængde gjældende Retsregler i Henseende til Privatret og Proces samt Kirkeret i 1ste, 2den, 3dje og 5te Bog; og den almindelige Retshistorie kan derfor ikke føres længere ned; men den efterfølgende historiske Udvikling indenfor de enkelte Fag bliver at fremstille i disses historiske Indledning.

Ved dansk Ret i den historiske Fremstilling forstaas dernæst den, der er udviklet indenfor det danske Folke- og Land-Omraade, saaledes som dette var i den historiske Tid. Derfor medtages baade skaansk og sønderjysk Ret under dansk Rets Historie, medens derimod den islandske Ret udgjør en selvstændig historisk Forgrening af den norske Ret.

Studiet af vor danske Rets Historie har sin særlige Betydning derved, at der hos os ikke har fundet noget Brud med den oprindelige Retsudvikling Sted saaledes som i England, hvortil fremmed Ret blev indført lagvis ved Erobringerne; eller i Tyskland, hvor den romerske Ret blev reciperet omkring Aar 1500; men vor Ret er vedbleven at være national, idet Kristian V's Lov for en væsentlig Del er øst af vor ældre Ret og indeholder ikke faa Artikler, hvis Kilder ere at søge i Landslovene; jfr V. A. Secher & Støchel: Forarbejder til Kristian V's Danske Lov; I—II; og V. A. Sechers Udgave af Danske Lov med Henvisninger til Kildesteder.

I tidligere Tid plejede man at opstille en Sondring mellem udvortes og indvortes Retshistorie, den første omhandlende Retskilderne, den sidste selve Retstilstanden. Endnu i den sidste Udgave af sin Retshistorie havde K. Rosenvinge fastholdt denne Sondring ved at fremstille den første kronologisk, den sidste systematisk. Men denne Sondring er opgiven i nærværende Fremstilling, fordi ogsaa Retskilderne, i det mindste hos os, helst bør grupperes efter deres forskjellige Arter, og den almindelige Retsudvikling bedst belyses ved at se disse forskjelligartede Retskilders Opkomst og Udbredelse, Tiltagen eller Aftagen indenfor det samlede Tidsrum, medens det sammenhængende

Overblik vilde hindres, hvis man delte den samlede Fremstilling i bestemte Tidsafsnit. Der er da ingen Grund til at fastholde den anførte Sondring, og ved den retshistoriske Fremstilling følge vi derfor det samme System som ved Fremstillingen af den gjældende Ret.

§ 2.

Retshistoriens Kilder.

Ved Retshistoriens Kilder forstaas de historiske Kjendsgjerninger, der oplyse os om den i Fortiden gjældende Ret. Derunder falde først alle de Fortids Levninger, der i sig indeholde Udtryk for Fortidens Ret, Retsbrug og Retsliv. Hertil høre:

I. Alt, hvad der i videste Forstand kan indbefattes under Love, for saa vidt derved tænkes paa en fra en Samfundsmagt udgaaet Retsordning.

A. Vedtægter.

a) Vedtægter for Landene; jfr Statsret S. 152 flg.; nemlig de sjællandske og den skaanske Retssamling, der i Almindelighed gaa under Benævnelsen: Valdemars og Eriks sjællandske Lov og Skaanske Lov, i hvilke Benævnelser det danske Lov har en tilsvarende vid Betydning som det latinske lex = gjældende Retsregel; saa at leges terræ er Lands Lov og Ret; Den danske Panterets Historie S. 22; Hist. Tidsskr. V—2 S. 206—207; VI—6 S. 323. Paa jysk Retsomraade kan hertil føjes leges scriptæ in Thord; Fdg 13 Marts 1304 Art. 17; eller Tords Artikler, som de almindelig kaldes. Med Hensyn til disse Samlinger opstaar Spørgsmaalet om, hvornaar, hvorfor og hvorledes de have fundet Sted, om Forskjellen i deres Affattelser, for saa vidt flere saadanne findes; jfr C. Kjær: Valdemars sjællandske Lov S. 118; og om Affattelsernes rette Text. Til Besvarelse af disse Spørgsmaal udkræves en Granskning og Gruppering af de forskjellige Haandskrifter, hvori de findes nedskrevne.

b) Vedtægter for Landes enkelte Dele; saasom Vedtægter angaaende Kirkefredens og Landefredens Overholdelse; 1377 og 1381; Strafferetten S. 4; jfr nedenfor S. 16; Laalands Vilkaar 1446; G. A. A. B. V S. 62; der ikke ses at være blevne stadfæstede; Fyens Vedtægt 1473; 1492; m. fl.; D. Mag. IV—5 S. 146; G. A. A. B. V S. 78; Bornholms Vedtægt 1499; G. A. A. B. V S. 83; Vedtægt for Fiskeri i Limfjorden 1471; Heise: Dipl. Viberg. S. 51—54; Langelands Vedtægt 1477; Kirkehist. Saml. I S. 49.

c) Vedtægter for Kjøbstæderne. Af disse mærkes den ældste slesvigske Stadsret, der aldrig vides at være bleven stadfæstet, og den skaanske Birkeret, der vel er bleven stadfæstet, men først længe efter dens Tilblivelse. Aabenraa Skraa kunde ogsaa synes at maatte nævnes her, da den vel først er stadfæstet 1335, men Statuterne, quæ Skraa dicuntur, i Indledningen siges at være nedskrevne, prout erant temporibus Waldemari regis. Imidlertid er dog denne Tilføjelse næppe paalidelig i Henseende til Indholdet af Skraaen i dens Helhed, der tyder paa en senere Retsudvikling; se Art. 18; jfr Fdg for Jylland 1284 b. Art. 3; m. fl.; jfr C. Hegel: Städte und Gilden; I S. 175.

I Henhold til den Borgmester og Raad i Forening med Fogden ved Stadsretter indrømmede Avtonomi; Statsret S. 97; Roskilde Stadsret Art. 16; Ribe Stadsret Art. 32; Kofoed Ancher: Lovhistorie II, Fortalen; fremkom dernæst en lang Række Vedtægter for enkelte Kjøbstæder; jfr med Hensyn til Ribe: K. Rosenvinge: Gaardsretter og Stadsretter; Indledning S. 30 flg.; Rp. Dpl. II S. 162; N. d. Mag. II S. 279—80; V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 537; Magistrats Vedtægter for Aalborg: Saml. til j. Historie og Topografi II S. 113 flg; S. R. D. VII S. 244—46.

d) Landsby Vedtægter; jfr Statsretten S. 289; Privatret IV S. 28; Saml. f. j. Hist. og Topografi II—1 S. 61.

e) Gilde Skraaer; Dr. Max Pappenheim: Die altdänischen Schutzgilden; Anhang; Zeitschr. f. R. G. 1888 S. 220; C. Hegel: Städte und Gilden I S. 123 flg.; og Lavs Skraaer; C. Nyrop: Samling af Danmarks Lavsskraaer fra Middelalderen; I—II.

B. Landslove. Dertil høre:

a) Kirkelove, nemlig den skaanske Kirkelov; jfr Aarbøger for nordisk Oldkyndighed 1891 S. 125; og den sjællandske Kirkelov; jfr C. Kjer: Valdemars sjællandske Lov S. 126. De have begge en Overskrift, der forkynder, at de ere givne paa Maalstævne, henholdsvis af Ærkebiskop Eskil og Biskop Absalon; og den sjællandske har tillige en Efterskrift, som angiver Dagen og Tiden for dens Udstedelse, som bliver 21 Juli 1171; medens den tilsvarende Efterskrift i enkelte Haandskrifter af den skaanske Kirkelov vistnok er en uægte Efterligning af den sjællandske. Derimod berettes det i en troværdig Kilde, at et Exemplar af den skaanske Kirkeret, beseglet med Kongers og Ærkebispers Segl, paa Kristoffer I's Tid henlaa i Lunds Domkirke, af hvilket Exemplar Kongen under Striden med Ærkebiskop Jakob Erlandsen lod tage Afskrifter og sende rundt i Herrederne, for at Bønderne kunde værge sig med dem over for Ærkebispens Forlangender; S. R. D. V S. 583; 587; 588; Aarbøger for nordisk Oldkyndighed 1891 S. 129; Schlyter: Skånelagen S. 357 Note 13; hvoraf man med Rimelighed tør slutte, at en saadan Afskrivning og Omsendelse kun extraordinært skete, medens det ellers var overladt dem, der skulde benytte Loven, selv at skaffe sig Afskrifter af den. Med Hensyn til den sjællandske Kirkelov forlyder Intet om en slig Besegling eller Omsendelse.

b) Verdslige Love. Den ældste Landslov, hvis Text er bevaret, er Kong Knud VI's latinske Forordning 28 Decbr 1200 for Skaane. Derefter følger for samme Landsdel en Forordning om Ættebod; jfr G. A. A. B. V S. 7; der har et ganske ejendommeligt Udseende, idet den kun indeholder en Lovtext uden nogen Angivelse af dens Oprindelse. Man vilde da vanskelig kunne forstaa Sammenhængen dermed, hvis ikke Andreas Sunesøns Parafras V—3 indeholdt Opløsningen paa Gaaden. Skaaningerne fandt ikke Knud VI's Fdg 28 Decbr 1200 fyldestgjørende til at raade Bod paa Drabenes Hyppighed, hvorfor »auctoritate regis Waldemari, fratris prædicti regis Kanuti, prudentiores Scaniæ novissime decreverunt« o. s. v. Det er altsaa gaaet saaledes til, at de ledende Tingmænd i Skaane, som betegnes ved »prudentiores Scaniæ«; Program 1893 S. 7; Statsret S. 150; Andreas Sunesøn V—6; C. Kjer: Kong Valdemars Lov

S. 44; have affattet en Text til Indføjelse i deres Lovbog paa tilsvarende Maade, som Indholdet af Fdg 28 Decbr 1200 er indføjet i Sk. L. V—1. Denne Text have de derpaa præsenteret Kong Valdemar, som, med eller uden Ændringer, har godkjendt den. Godkjendelsen er da sket mundtlig, og hvis Andreas Sunesøns Meddelelser ikke havde været, vilde vi slet ikke have faaet nogen Kundskab om den. Dette anmærkes til Begrundelse af, at muligvis ogsaa Bestanddele af de skaanske og sjællandske Retssamlinger kunne være blevne bekræftede af Kongen, uden at Meddelelse derom er naaet til os. Kanske denne Sætning ogsaa kunde paaberaabes til Fordel for den saakaldte Dalbyske Forordning for Skaane; G. A. A. B. V S. 30—31, indeholdende en Række Forskrifter vedrørende Familie- og Arveretten.

Da et Stykke af denne Forordnings første Artikel er optaget i Runehaandskriftet af Skaanske Lov, hvori Fortsættelsen dog er bortfalden, fordi et Pergament Blad er skaaret væk; og da baade dette og et andet gammelt Haandskrift have udeladt eller ændret Bevisreglen i Skaanske Lov III—6, rimeligvis efter Bestemmelsen i Fdg.'s Art. 5, som andre Haandskrifter helt have optaget; jfr Schlyter: Skånelagen S. CXIV—CXV, ligesom den findes optaget i ældre Codices, og Beretningen om dens Udstedelse som Lov er stadfæstet til Dalby, saa er det vel rimeligst at antage, at Forordningen indeholder gjældende Ret; og vi maa da tænke os, at det i Henhold til Traditionen i Skaane er gaaet med denne Forordning som med Valdemar II's Fdg om Ættebod, at skaanske Tingmænd ere komne til Kongen (Erik Glipping?) og have faaet mundtlig Stadfæstelse paa de indbragte Artikler. Men i øvrigt er dette ogsaa den eneste Landslov, med Hensyn til hvilken en Tvivl om dens virkelige Udstedelse som Lov kan rejses; thi siden Valdemar II's Tid staar det fast, hvad der udkræves til en gyldig Lov. Forordningen om Ættebod og muligvis ogsaa den lige foran nævnte Forordning viser, at Skaaningerne endnu i længere Tid selv toge Initiativet til at vedtage Love; men de kunde dog ikke gyldig vedtage dem paa egen Haand, uden Kongens Samtykke. Paa den anden Side synes Valdemar Sejr i Lighed med den Tendens, der kundgjorde sig i Knud VI's Fdg. 28 Deebr 1200 undertiden at have villet hævde den kongelige Lovgivnings Myndighed paa en Maade, hvorved der fremkaldtes Konflikter; Statsretten S. 155;

156; jfr 154; men man er da uden Tvivl naaet til den endelige Forstaaelse, som har fundet sit Udtryk i Fdg om Jernbyrds Afskaffelse, at Kongen gav Loven med gode Mænds Raad, eller som det hedder i Fortalen til jyske Lov af 1241; Kong Valdemars Lovbog; Fdg for Nørrejylland 1284 Art. 3; 4; den eneste Lovbog i Tiden før Kristian V's Lov; jfr Hist. Tidsskr. VI—6 S. 323; som er ment ved Ordene »leges Waldemari regis«; Hist. Tidsskr. VI—6 S. 1 flg: Kongen giver Loven og Landet tager ved den. Naar Dr. L. Holberg: Kong Valdemars Lov S. 105—106 og Dansk og fremmed Ret S. 63 vil forstaa disse Udtryk saaledes, at Land er enstydigt Rige, og Ordene altsaa kun sigte til Rigslove, da kan jeg ikke være enig heri. For Fortolkningen af Land som Rige paaberaaber Forfatteren sig, at naar det i Indledningen hedder, at Loven skal være efter Landets Vane, saa er dette en Oversættelse af det latinske secundum patriæ consuetudinem. Men ganske bortset fra, at Patria kan betyde Landskab; G. Storm: Monum. hist. Norv. S. 77: patria Trondemia; siger dette i hvert Fald kun, at Loven skal være efter »Fædrelandets« Vane; patriæ, ikke regni; jfr Ordene patriæ leges i Fdg 20 Marts 1282; Hdf. 29 Juli 1282 Art. 2; Fdg for Bara Herred Art. 5; 13 Marts 1304 Artt. 4; 5. Men Fædrelandets Vane var nu hos os netop den, at hvert Land inden for det skulde nyde sin Lov, og skulde den være efter Fædrelandets Vane maatte den derfor netop ogsaa være efter Landets Vane. Derfor er der ingen Grund til at fravige den almindelige Betydning af dette Udtryk i Lovens Indledning. For saa vidt dernæst Forfatteren paaberaaber sig, at ved Landslove Initiativet ikke behøvede at udgaa fra Kongen, men meget vel kunde udgaa fra en eller flere af de bedste Mænd i Landet og senere faa Kongens Billigelse som f. Ex. Fdg om Ættebod og senere Tords Artikler, da er det ganske vist heller ikke Meningen ved de anførte Udtryk at forbeholde Kongen Initiativet, saa at en Lov ikke gyldig kunde komme i Stand, hvor Landet begjærte og Kongen bevilgede; jfr Fdg for Sjælland 26 Maj 1284 Art. 16: forthy at the bethæs thæt sialff af kunung Waldemar; oc han gav ok the tokæ with; og en gyldig Vedtægt for en enkelt afsluttet Del af et Land skulde vel endog efter Omstændighederne komme i Stand uden Kongens Samtykke, fordi lokale Vedtægter stode som en egen Retskilde ved Siden af

Landsloven; jfr Laalands Vilkaar; ovfr S. 14. Meningen er kun, at Landet ikke længere paa egen Haand kan vedtage Love, men at Kongens Samtykke udkræves dertil, og dette er da i Kraft af Kongens i Datiden stærkere fremtrædende Initiativ udtrykt paa den Maade, at Kongen giver og Landet vedtager Loven. At Vægten falder paa den første Sætning, fremgaar ogsaa af den Kjendsgjerning, at vi, bortset fra den foranførte Dalbyske Forordning for Skaane, i hele den efterfølgende Landslovgivning ikke finde en eneste Forordning, der ikke i Begyndelsen eller Slutningen forkynder sig som udgaaet fra Kongen, om end den, som f. Ex. Forordningen for Bara Herred, kan indskrænke sig til at navngive en Kong Erik uden Tidsangivelse, saa at Spørgsmaalet om, under hvilken Kong Erik den er udgaaet, stiller sig tvivlsomt; G. A. A. B. V S. 3—4; 19.

Da Jyske Lovs Indledning siger. at »Kong Valdemar lod skrive denne Bog«, bekræfter dèn derved til Overflødighed, at han har haft et Exemplar af Loven for sig, da han gav den; men om dette originale Exemplars Skjæbne vides Intet. Paa Landstinget, hvor dens Givelse maatte kundgjøres for Landet, maatte der ogsaa haves mindst et Exemplar tilstede; men om Lovens Udbredelse iøvrigt vides Intet. Det Haandskrift af Jyske Lov, der findes i Flensborg Raadhus Arkiv, formenes ikke at være samtidig med Loven. men først skrevet senere hen i Aarhundredet; jfr Thorsens Udgave af Jyske Lov; Indledning S. 20. Deraf maa man snarest slutte, at det har været overladt Byerne selv at skaffe sig Exemplarer af Loven afskrevne; og det samme har da vistnok været Tilfældet med Herrederne og overhovedet med Alle, som ønskede at komme i Besiddelse af den. Deraf forklares da den Mængde private Haandskrifter af Loven, som endnu findes. Hvad der vistnok har bidraget til, at intet enkelt Exemplar af Loven anerkjendtes og bevaredes som Originalen, er den Omstændighed, at Loven ikke var beseglet af Kongen; thi om en slig Besegling taler Jyske Lovs Indledning ikke. Heller ikke finde vi i den efterfølgende Tid Forordninger for Landene beseglede før i det 14de Aarhundrede; Privileg. 5 Septbr 1314; Forbud 22 Febr 1341; 15 Febr 1422 m. fl. Den sidste Forordning, der er udstedt til de sjællandske Kjøbstæder, ses tillige at være udsendt til disse, ligesom ogsaa Kristian I's Stadfæstelse

deraf 18 Maj 1461; Aabent Brev 23 Febr 1472; Fdg 30 Septbr 1475; m. fl. Originale Exemplarer af disse Forordninger findes derfor f. Ex. i Kjøbenhavns med flere Byers Raadstue Arkiver. Kanske Fdg for Bara Herred viser, at man ogsaa alt paa den Tid har fulgt den Fremgangsmaade at udsende Forordninger for Landet til dets enkelte Herreder; men Betingelserne for deres Bevaring sammesteds have ikke været saa gunstige som i Byerne, hvorfor de i Almindelighed ere gaaede til Grunde.

I Mangel af originale Exemplarer er man da henvist til at holde sig til Afskrifterne og i Tilfælde af Uoverensstemmelse mellem dem søge at udfinde den rette Text, hvilket for Jyske Lovs Vedkommende har Betydning f. Ex. i Henseende til Indledningen; jfr Dr. L. Holberg: Kong Valdemars Lov S. 105; Dansk og fremmed Ret S. 37; H. Olrik: Valdemars Tidens Kirkemagt og Kongedømme S. 139; J. L. I—23; III—65; m. fl. Med Hensyn til Forordningerne, f. Ex. Fdg 1284 for Jylland, kan dernæst ogsaa opstaa Spørgsmaal om deres rette Bestanddele; Dr. L. Holberg: Konge og Danehof I S. 181.

C. Stadsretter, hvorved vi i Modsætning til de foran S. 14 omtalte avtonomiske Retsdannelser for Byerne tænke paa de af Kongen Borgerne givne eller dog fra først af bekræftede Stadsretter; jfr K. Rosenvinge: Samling af Gaardsretter og Stadsretter; P. G. Thorsen: Samling af sønderjyske Stadsretter; Hybertz: Aktstykker fra Aarhus I S. 14; Danske Magasin II—5 S. 235; II—6 S. 223; V—I S. 157. Samlinger til jysk Historie og Topografi S. 168; Repert. Dipl. I S. 90; 240; jfr II S. 40—253: 356. Som det vil ses paa de anførte Steder, ere adskillige Stadsretter blevne bevarede in originali ved at være gjemte i vedkommende Bys Arkiv, saasom de kjøbenhavnske Stadsretter, Ribe Stadsret, Aabenraa Skraa, Privilegier for Kolding, Vejle m. fl. I Henseende til andre er man derimod henvist til mer eller mindre paalidelige Afskrifter. Dog volder Spørgsmaal om disse Stadsretters Tilværelse for de enkelte Byer ingen videre Vanskelighed. Værre stiller Sagen sig derimod i Henseende til de saakaldte almindelige Stadsretter. Derved tænkes dog ikke paa saadanne, der vare givne for enkelte Byer, men derfra overførte til andre, som skulde have en Stadsret. Dette gjælder navnlig om den gamle slesvigske Stadsret, der vistnok havde almindelig

Gyldighed i de nørrejyske Byer; jfr det bevarede Haandskrifts Overskrift, hvorefter Horsens Borgere have sendt det som exemplar legis nostræ, per illustres reges Danorum confirmatæ, til Ebeltoft. Dette skete i Anledning af, at Ebeltoft By ved Privileg. 25 Avg. 1317 fik »eandem legem et terræ consvetudinem approbatam, quam omnes Wiburgenses et Aarhusienses habent«. At Horsens Stadsret fulgte med, var begrundet i, at Privilegiet til Ebeltoft er udstedt fra Horsens; P. Hasse: Das Schleswiger Stadtrecht S. 130—131; hvor altsaa den slesvigske Stadsret ogsaa har været gjældende.

Paa Sjælland overførtes paa tilsvarende Vis Roskilde Stadsret til Kjøge; Repert. Dipl. I S. 90; 253. Holbæk, se K. Rosenvinge: Samling og D. Mag. II 1. S. 87. Slangerup, Repert. Dipl. I S. 127. Præstø og Korsør; Kofoed Ancher: Saml. Skr. II S. 654; og tildels til Slagelse; Repert. Dipl. I S. 356. Endelig tildeltes skaanske Birkeret de Byer, som skulde have en Stadsret, saasom Elleholm, Nexø og Aakirkeby; Schlyter: Skånelagen S. CXX—CXXV. Men ved almindelige Stadsretter tænkes derimod paa saadanne, der forkynde sig at være gjældende for alle Byer, hvilket dog maatte forstaas in subsidium, for saa vidt deres egne Stadsretter ikke indeholdt specielle Bestemmelser om vedkommende Forhold, nemlig Kong Erik Glippings, Dronning Margretes, Kristoffer af Bajerns og Kong Hans's almindelige Stadsret. I Henseende til Kong Erik Glippings Stadsret har Dr V. A. Secher udredet Forholdet i Universitets-Jubilæets danske Samfunds Skrifter Nr. 8, idet han har paavist, at denne Stadsret kun er en dansk Gjengivelse af Ribe Stadsret paa et vist Tidspunkt af dens Udvikling fra dens Oprindelse til dens senere fyldigere Affattelse. Dronning Margretes Stadsret er dernæst en Samling af Kjøbstadregler, som en Samler eller Afskriver har givet en Overskrift, der henfører den til Dronning Margrete. At den ikke er ægte, godtgjøres noksom ved, at Kilden til mange af dens Artikler er Kristoffer af Bajerns Stadsret for Kjøbenhavn af 1443. Om Sammenhængen med de to andre almindelige Stadsretter henvises til vedkommende Afsnit i det følgende. En virkelig avtentisk almindelig Kjøbstadsret foreligger i Kong Kristian II's saakaldte verdslige Lov 6 Jan. 1522, i Følge hvis sidste Artikel der i alle Kjøbstæder skulde dømmes efter den og ikke efter Kjøbstædernes Privilegier,

undtagen for saa vidt disse angik Forbold, der ikke omhandledes i Loven. Dernæst kan i denne Forbindelse ogsaa omtales Kristian IV's Birkeret af Januar 1623, som fandt Anvendelse baade i Kjøbstæder og i Landbirkerne; jfr Dr. V. A. Secher: Corp. Const. IV S. 46.

D. Privilegier. Det Udtryk bruges undertiden i Lighed med Forordninger med særligt Hensyn til saadanne, der tilsige hele Befolkningen eller visse Bestanddele af den inden for et vist Landomraade Nydelse af visse Goder eller Befrielse fra visse Onder; se saaledes Privilegier henholdsvis for Sjælland, Skaane og Jylland; 5 Septbr 1314; 10 Febr 1317; 8 Jan. 1443; 15 Maj 1454; 9 Marts 1481; og for de sjællandske Kjøbstæder 1521; D. Mag. III S. 295. Deslige Privilegier ere eller blive derfor ogsaa for den væsentligste Del optagne i den almindelige Ret, saasom Adelens, Gejstlighedens og Kjøbstadborgernes; jfr Statsrettens Fremstilling af disse Stænders Forrettigheder. Men ved Siden af disse almindelige Bestemmelser findes dernæst ogsaa specielle Forskrifter, der gjøre særlige Undtagelser til Bedste for enkelte Bestanddele af en Stand; jfr Grev Johans Privilegier for Gejstligheden paa Lolland 1330; Arild Hvitfeldt I S. 452; for enkelte Kjøbstæder; Repert. Dipl. I S. 92—93; 121; 122; 123; 401; II S. 48; P. Hasse: Das Schleswiger Stadtrecht S. 127 flg.; gejstlige Korporationer, Embeder eller Stiftelser; Joh. Steenstrup: Studier S. 476 flg.; inden- eller udenlandske; Statsretten S. 29—30; jfr S. 24—25; Aarb. f. n. O. 1895 S. 88; hvorved erindres, at deslige Privilegier dog ofte kun ere rene Retstilsagn, der tilsige den gjældende Rets Overholdelse i Forholdet til de vedkommende Privilegiers Nydere. For Byernes Vedkommende kan det efter Omstændighederne have Vanskelighed at skjelne mellem Stadsretter og Privilegier. Til de første maa principielt henregnes Samlinger af Retsregler for Kjøbstæderne, der gaa ud paa at ordne deres særlige Retstilstand i Almindelighed uden Hensyn til Fordele eller Byrder, medens Privilegier gaa ud paa at tilsige Byen eller dens Indbyggere bestemte mer eller mindre omfattende retlige eller økonomiske Goder. I Reglen begynder derfor en Handelsplads med Privilegier baade retlige, navnlig i Henseende til undtagen Jurisdiktion, og økonomiske; Slesvigs Stadsret Art. 1; 31; 74; m. fl.; Aabenraa Skraa Art. 4 m. fl. Derpaa faar den en almindelig Retsorden i Stads-

retten, og dertil slutter sig saa som oftest atter særlige Privilegier, navnlig af økonomisk Natur i Henseende til Næringsvæsen. Men medens nu de ældre Retssamlinger for Kjøbstæderne fra det 13de Aarhundrede navnlig have Karakteren af Stadsretter, ere de senere mere omfattende Samlinger som oftest af en saa blandet Natur, at det beror paa et Skjøn, om man vil tillægge dem den ene eller den anden Benævnelse, og som virkelige Privilegier kunne i hvert Fald kun de opfattes, der udelukkende tilsige Byerne bestemte særlige Goder.

Privilegierne maatte stadfæstes ved hvert Tronskifte, og dette skete da undertiden kun med Vanskelighed og i dyre Domme; J. Steenstrup: Studier S. 95; 99; Statsretten S. 36; Danske Kongers Haandfæstninger S. 88. Spørgsmaalet om deres Gyldighed kunde bringes for Domstolene og et Privilegum eventuelt kjendes ugyldigt; Arveret S. 116; jfr Nye d. Mag. VI S. 162. Privilegiebrevene gjemtes i vedkommende Bys eller Stiftelses Arkiv, hvorhos der for den ikke fjerne Mulighed, at de maatte forkomme ved Vold eller Uheld, blev taget Afskrifter af dem, hvorhos Afskrifter indførtes i en Bog, som findes kaldt vedkommende Bys Lovbog og, for saa vidt som den ogsaa indbefattede Landslove; liber legum Selandensium eller lign.; C. Kjer: Valdemars sjællandske Lov S. 190. I Reglen indførtes ogsaa de paa Stiftelsens Vegne afsluttede Retshandler i Bogen, som derfor var et almindeligt Diplomatarium eller Brevbog; jfr Ribe Oldemor; Esroms, Dueholms m. fl. Klostres Brevbøger. Efter Omstændighederne blev saa Rigtigheden af en saadan Brevbog verificeret af en eller anden pavelig Notarius, som f. Ex. Esrom Klosters Brevbog.

De ældste originale Privilegier, som ere bevarede hos os, ere et Stykke af Erik Emunes Privilegium 1135 for Lunds Domkirke og Erik Lams Privilegium for Næstved Kloster 1140; jfr Fotolitografier i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed 1882 S. 219. Sidstnævnte Privilegium tilsiger Marieklostret i Næstved »forum villæ prænominatæ ac omnia fori jura cum omni justitia ac Danorum consuetudine; nominatim autem trium marcarum ac quadraginta forisfacturam, quod ad regiam dignitatem pertinet cum debito, quod Danico vocabulo dicitur mithsommersskuld.» Forum betyder

her ikke Marked men Ting, og forum villæ er vedkommende Byting. Naar dette overdrages Klostret, vil det sige, at Klostret skal udøve al kongelig Ret paa Tinget og oppebære al kongelig Indtægt, som falder der. Af disse og det endnu ældre Privilegium for Lunds Domkirke 1085; Thorkelin: Dipl. A. M. S. 1; vil det ses, hvor langt tidligere og langt mere kirkelige Institutioner vare begunstigede med Privilegier forud for Herremændene. Derfor var det uden Tvivl ogsaa særlig til Gunst for dem, naar der i Abels Udkast Art. 12; Kristoffers Art. 3; var optaget en Bestemmelse, lydende: »omnia privilegia antiqua et nova et in futurum legitime danda inviolabiliter in perpetuum conserventur«. Men Hdf. 29 Juli 1282 Art. 12 fastholder dog kun Pligten for Kongen til at respektere dem, nisi in parlamento doceri poterimus, quod sint merito revocanda. Fdg 13 Marts 1304 § 8 bestemmer: de literis et privilegiis, quæ handfæst dicuntur: promissum est quod cum ipsa privilegia per se vel eorum certa transcripta fuerint præsentata, omnia et singula, quæ coronæ regni et communitati proficua fuerint et utilia, deo autem et juri non contraria, stabilia habeantur; J. Steenstrup: Studier S. 97; Danske Kongers Haandfæstninger S. 1—2. Haandfæstningerne siden Kong Hans's Tid indskrænkede derhos særlig Kongens Ret til at udstede Privilegier, som gjaldt paa Riget, ligesom han i Følge Frederik III's Haandfæstning heller ikke maatte bevilge noget Monopol, uden det kunde ske med Rigens Raads Samtykke; Danske Kongers Haandfæstninger S. 171.

Medens endnu i Valdemar I's Tid Vidnerne underskrev, men Kongen hverken underskrev eller beseglede Privilegiebrevene, findes de alt i Knud VI's Tid forsynede med Kongens Underskrift og Segl; Aarbøger for nord. Oldk. 1882 S. 232.

Et naivt Exempel paa et uægte Privilegiums Tilvejebringelse foreligger i Ulrich Petersens Sammenskrivning af Svend Grathes Privilegium for Byen Slesvig; P. Hasse: Das Schleswiger Stadtrecht S. 1—5; Hist. Tidsskr. V—1 S. 217. Om de uægte Pavebuller, vedrørende den Bremiske Ærkebiskops Overhøjhed over den nordiske Kirke se Hist. Tidsskr. IV—1 S. 703. Om flere uægte Breve se K. Erslev: Kilderne til Danmarks Historie i Middelalderen S. 25.

E. Rigslove.

1) Specielle Rigslove. Blandt disse er den ældste:

a) Vederlagsretten, som gjaldt for de i Tidens Løb over hele Riget fordelte Vederlagsmænd. Det er vel rimeligt, at Vederlagsretten alt i gamle Knuds Dage er bleven affattet skriftlig; Uffe den Snilde og hans Søn Eskild, som Knud den Rige særlig siges at have taget paa Raad med ved Lovens Affattelse, berettes nemlig at være antagne som hans »secretarii« ɔ: Lønskrivere. Men saaledes som den er bevaret til Nutiden, er den dog først bleven nedskreven under Knud VI ved Biskop Absalons Foranstaltning »in exiguum quoddam volumen velut in matriculam« (collatum). Foruden denne Absalons Text haves Saxos udførlige Omtale af Loven; jfr K. Rosenvinges Udgave; og Svend Aagesens Historia legum castrensium regis Canuti Magni, der ved sin Omtale af forskjellige constitutiones generales viser, hvilke Ændringer de oprindelige Vedtægter senere undergik. En særlig Interesse knytter sig dernæst paa dette Punkt til Kong Harald Hejns Lovgivning; men da selve hans Love ikke ere bevarede, kun Beretninger om dem, maa vi forbigaa deres Omtale paa dette Sted, hvor vi derimod skulle bemærke, at der i Geh. Ark. A. B. V S. 9—14 findes to latinske Aktstykker med dansk Oversættelse af det første, som i det væsentlige ere overensstemmende, med Hensyn til hvilke Spørgsmaalet er, fra hvilken Tid de skrive sig, om fra Valdemar II's, hvilket Dr. L. Holberg har gjort gjældende i »Leges Waldemari regis«, og senere forsvaret i Dansk og fremmed Ret S. 148; 168; eller om de kun ere et gjentagne Gange henholdsvis under Kong Abel og Kong Kristoffer forelagt Udkast, som ikke er blevet til Lov. Til dette Spørgsmaal kommer jeg nedenfor tilbage. Samme Spørgsmaal om Lov eller Udkast rejser sig ogsaa i Henseende til et Aktstykke, omhandlende Processen i Majestætfornærmelses Sager, hvilket Dr L. Holberg i Dansk Rigslovgivning S. 138 henfører som Lov til Tiden omkring Aar 1263, men hvilket jeg ligeledes anser som et blot Udkast. Derimod er det givet, at Fdg 9 Oktbr 1276 de crimine læsæ majestatis er en gjældende Lov, dog kun tildels, idet den i §§ 2—4 indeholder en Forskrift om, at Kongen skal beskikke Nævnet i de der omhandlede Sager, medens Danehoffets overvældende Flertal stemte for, at Tiltalte skulde udnævne dem. Følgelig bliver kun tilbage

Bestemmelsen i Art. 1, at der i Sager om Sigtelse mod en Person for at have dræbt sin Herre skal sværges af et Worthænævn; jfr Proces S. 66—68; hvor Bemærkningen S. 68 angaaende Processen mod Erik Glippings Mordere rettes i Henhold til min Fremstilling i Hist. Tidsskr. VI—6.

Efter den Tid finde vi, bortset fra Reglerne om Worthænævn; Hdf. 29 Juli 1282 Art. 13 og 3 Maj 1376 Art. 26; kun omtalt en særlig Straffebestemmelse for en Vederlagsmand, der tilføjer en anden en Legemsskade, i Tords Art. 69, der derfor kun paalægger en Bod af 40 Mark til henholdsvis Kongen og den Skadelidte; medens Kong Abels og Kristoffers Udkast tillige paalægger en 40 Marks Bod til Vederlaget; Hdf. 24 Maj 1360 Artt. 13; 14; henviser derhos til Forfølgning og Straf efter leges terræ for Forseelser, for hvilke Hærmændene utvivlsomt burde være dømte efter Vederlagsretten. Derfor kan dennes Gyldighed vistnok anses for fuldstændig bortfalden paa det anførte Tidspunkt.

b) Efter at Vederlagsretten saaledes er forsvunden, optræde Gaardsretterne, af hvilke den ældste, udgiven af K. Rosenvinge i Danske Gaardsretter og Stadsretter, særlig fremkalder Spørgsmaalet om, i hvilket af de nordiske Lande den først er indført, samt hvornaar og hvorledes Indførelsen er sket; jfr K. Maurers Afhandling: Das älteste Hofrecht des Nordens; 1877. Om Frederik II's Gaardsret 9 Maj 1562; se Dr V. A. Secher: Corpus Constitut. I S. 184.

c) Medens Søretsforholdene hos os gjennem lange Tider beherskedes af den internationale Retssamlng, som kaldtes den Visbyske Søret, udstedte Frederik II under 9 Maj 1561 en egen Søret; Dr V. A. Secher: Anf. V. I S. 109; jfr S. 115.

2) Haandfæstninger, begyndende med Kong Erik Glippings 19 Marts 1282, der hyppig anføres som Rigens Ret; V. A. Secher: Rettertingsd. I Regist. under Forordninger; og 29 Juli 1282; fortsættende med Valghaandfæstninger, af hvilke den første er Kong Kristoffer II's af 25 Jan. 1320, og som alle ere bevarede in originali med Undtagelse af Valdemar III's; jfr G. A. A. B. II S. 1 flg. Haandfæstningerne 1282 ere vistnok udstedte i særskilte Exemplarer til de enkelte Lande, hvilket fremgaar af, at det skaanske Exemplar indeholder en særlig Forskrift om Mønt

Beregningen i dette Land; jfr G. A. A. B. II S. 2 og 3. Ved Siden af de kongelige Haandfæstninger mærkes dernæst den gjensidige Haandfæstning mellem Kong Valdemar Atterdag og hans Mænd 24 Maj 1360; G. A. A. B. II S. 15—19. Men i Henseende til Indholdet af en Flerhed af dens Artikler, saasom Artt. 13, 14, 15, 16 og 21, henhører den til en egen Kategori af Vedtægter, der kan betegnes som

3) Rigsvedtægter mellem Konge og Undersaatter angaaende Haandhævelse af Lands Lov og Ret og Landets Fred. Derunder falder foruden den anførte Haandfæstning tillige Vedtægten af 1377; G. A. A. B. V S. 22.

4) Almindelige Rigslove. Dersom de foran S. 14 omtalte Aktstykker fra Kongerne Abels og Kristoffers Tid vare blevne virkelige Love, maatte de, da de ikke blot indeholdt Vederlagsret, men tillige almindelige Retsregler, betegnes som vor ældste almindelige Rigslov; Hist. Tidsskr. VI—6 S. 319. Men naar dette ikke forholder sig saa; jfr ovfr S. 14; ere de første almindelige Rigslove fra Kong Erik Glippings Tid; Fdg 9 Oktbr 1276, der foruden Vederlagsreglerne i Art. 5 har en almindelig Straffebestemmelse for Brud paa Gaardfred, Kirkefred og Tingfred; og Fdg 20 Marts 1282 om Udvidelse af Jyske Lovs Regler om Skibbrudne til hele Riget, hvilken dog uden Tvivl kun førte en stakket Tilværelse; Hist. Tidsskr. VI—6 S. 686 flg.; jfr derimod Dr L. Holberg: Konge og Danehof I S 50; samt en Fdg Marts 1283 af blandet Indhold; Dr L. Holberg: Anf. Værk S. 140.

Efter at Rigslovene saaledes først vare opkomne, finde vi indgaaet en ejendommelig Forbindelse mellem dem og Landslovene, baade i Henseende til Udstedelses Maade, der skete særskilt til de enkelte Lande; jfr ovfr under 2; og i Henseende til Indhold, hvori Rigslov og Landslov var sammenskrevet; se med Hensyn til Fdgrne 1284; Dr L. Holberg: Anf. Værk I S. 175 og Erik Menveds Fdg 13 Marts 1304; G. A. A. B. V S. 41. Derefter følge enkelte almindelige Forordninger under Valdemar Atterdag; saasom navnlig Fdg 1 Juli 1354; G. A. A. B. V S. 48; og Kristoffer af Bajern; Strafferet S. 30; hvorpaa Rigslovenes egentlige Periode begynder med Kristian II's Love og de efter den Tid udstedte Recesser og Forordninger indtil Aar 1683. Reces

1558 og de efterfølgende Recesser og Forordninger udgives af Dr V. A. Secher i et samlet Værk under Navnet: Corpus Constitutionum Daniæ. Deraf ere tre Bind indtil Aar 1621 afsluttede, og af 4de Bind tre Hefter indtil Aar 1629 udkomne. Ved Siden deraf kan mærkes K. Rosenvinge: Samling af Recesser og Ordinancer af Kongerne af den Oldenborgske Stamme. Naar Udtrykkene Loven, Recessen og Haandfæstningen findes sammenstillede i Tiden efter 1559, forstaas derved Jyske Lov eller Valdemars Lov; K. Rosenvinge: Gl. d. D. III S. 163; Hist. Tidsskr. VI—6 S. 689; Reces 1558 og Frederik II's Haandfæstning, og ved alle tre Udtryk tilsammentagne hele den gjældende Ret; V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 88; 90; 144; 277. Fra Kong Hans's Tid førte man Register over de fra Kongens Kancelli udgaaede Breve, og en Registrant fra Kong Kristian II's Tid er endnu i Behold; Suhm: Saml. til den danske Historie I S. 105 flg.; Erslev og Mollerup: Kong Frederik I's danske Registranter. Men indtil 1535 registreredes dog hovedsagelig kun de aabne Breve, der udgik med Indledning: Vi o. s. v. gjøre Alle vitterligt o. s. v. Fra 1535 indførtes derimod ogsaa sammenhængende Bøger over de andre Breve, der indledes med Ordene: Vor Gunst tilforn, og de Bøger, hvori de indførtes, benævnes da til Forskjel fra »Registrene« som »Tegnelser«. Tegnelser fra 1535 til 1550 ere trykte i Danske Magasin III—1 flg. Registrene for samme Aarrække i Uddrag i et eget Værk af Erslev og Mollerup: Danske Kancelliregistranter 1535—50, og derefter ere Tegnelserne og Registre trykte under Et i Uddrag i særlige Bøger, udgivne af Rigsarkivet for Tiden indtil Aar 1570. Meddelelser fra Arkiverne 1883—85 S. 65 flg.; Kancelliets Brevbøger 1551—55. Forord.

Om selve Lovenes Udarbejdelse findes undertiden Meddelelser i Indledningen, og desuden kan Oplysning derom somme Tider faas af de derom udstedte Skrivelser og førte Forhandlinger; jfr Dr V. A. Sechers Indledninger til de enkelte Love, f. Ex. Sølov 9 Maj 1562; Ordinans 19 Juni 1582; Birkeret 1623; og Kr. Erslev: Rigsraads- og Stændermøder 1588—1648; 3 Bind; hvor ogsaa Forhandlinger i Rigens Raad vedrørende Lovgivningen omtales.

Med Hensyn til Kundgjørelser af disse Love og Forordninger erindres, at medens der alt ved privat Foranstaltning

findes trykte Udgaver af ældre Love fra 1504, er den første Forordning, som er bleven offentliggjort ved Trykken Kristian II's Fdg om Vrag 26 Maj 1521. Efter den Tid blev denne Kundgjørelses Maade mere og mere Sædvane; jfr Reces 1615 og 1643; Indledning. Reces 1615 siger i Indledningen, at mange forse sig mod »vore Forordninger, som vi over alt vort Rige Danmark lade publicere« og det undertiden af den Aarsag at »vore Lensmænd eller andre, som dermed bør at have Indseende, enten dennem ikke saa ofte lade forkynde eller» o. s. v.

Det var altsaa Lensmændene, hvem Forordningerne tilsendtes, og som havde at lade dem forkynde, hvilket de ialtfald fra Kristian IV's Tid lode ske ved Tinglæsning; jfr Dr V. A. Secher: Corpus Constitut. III Indledning og IV S. 9; 34; 46; m. fl. Men Paabud om, at det skulde ske, fandtes dog ikke idet D. L. 1—3—7 ikke har nogen Kilde i den ældre Ret; jfr Reces 1615, Art. 40, som foreskrev, at Lensmændene udi en Bog, som skulde forblive ved Lenet, skulde lade registrere Kongens Mandater og andre Breve, som udi deres Tid »enten af Os ere gjorte eller til Tinge udgivne»; og heller ikke var Tinglæsningen en Betingelse for Forordningers bindende Kraft. Dette udtales i H. D. D. 28 Juni 1630 i en Sag, under hvilken en Del Bønder under Herrevad Kloster vare tiltalte for at have huset og befordret Tatere i Strid med Kongens Mandat af 31 Maj 1589. Birkefogden i Riseberg Birk, Rasmus Madsen, havde derfor dømt dem til at tale sig til Minde hos Befalingsmanden paa Herrisvad Kloster, Hr. Anders Bilde, eller at bøde som de, der modvillig have foragtet Kongens Mandat. Denne Dom blev underkjendt ved Landstinget; men denne Landstingsdom blev appelleret til Herredagen, hvor Birketingsdommen søgtes stadfæstet.

. . . . Huor jmoed att suare er møtt for wor landsdommer en part aff dj jndsteffnte bønder och suarid, at dj iche weste aff nogen kongelig mandater at sigge, som derom skulle were wdgangen, ey heller dj dend haffde hørt at were forkønt till derris vernetingh; meente, dj derfor burde quit werre.

Och lyder wor landsdommers domb saaledis till affsigt, att effterdj k. mz. forordning om thatterne huercken er beuislig giort att haffue weret forkyndet till tinge paa nogen steffne, iche heller er-beuist, at herridtzfoegden, deellefougderne eller sognefougder er aluorligen forordnet, att dj lenszmendene schulle giffue det tillkiende, Thatter at werre wdj deris lehenn, effter forne leylighed wiste wor landsdommer thingfoegdens dom iche at kunde stadfeste, mens magteløs

kiender. Sammeledis fremlagdis hr. Anders Billes wnderschreffne forset, huorwdj hand formeener, forschrne Hendrick Gyldenstiern med sin domb wret at haftue gjort, wdj at hand bette birckétings domb haffuer vnderkient och det formedelst, at mandaten icke schall haffue werit forkønt till tinge eller paa sogensteffne, huilckedt nochsum skall kunde agtes wnødig att werre, effterdj att mandaten findes wdj lougen trøgt och er mer end før 40 aar siden wdgangen; wilde och mange, om slig wdflugt schulle haffue genge wdj slig eller andre maade sig wndschylde iche at haffue hørt lougen; och aff forberørte leyligheed meener derfor, hans domb bør magteløs were, och hand for kost och terringh till rette stande, och birckefougdens domb vid magt bliffue. Derpaa vnderdanigste wor dom begierendisz. Her jmoed att suare er irette møt dj jndsteffnte bønder och wdj rette lagde deris schrifftelig beretning, huorvdj de giffuer till kiende, att det wor dennom wbeuist, at det wor Thatter, dennom bleff paaført, som dj tiltallis for, mens de at schall haffue beret at haffue frj pasz at drage i landet, formedelst derres mend schulle haffue tient os i krien, saa dj derfor icke torte der emoed staa; thil med schall dj iche woris mandat derom weridt beuist, at dend nogen tid wor forkønt til tinge eller sogensteffne. Setter derfor wnderdanigste i rette, om woris landtzdommers domb iche bør weed magt bliffue, och dj for dend tiltalle quit bliffue. Er och wdj rette møt forschrne Henrich Gyldenstiern och berette, ded wahr for hannom wbeuist, at ded wahr thattere, som forne bønder haffuer huuset, och formeente med sin wdstede dom jngen wrett at haffue giort; satte derfor vnderdanigste i rette, hand iche for denne steffning bør quitt at werre.

Med flere ord dennum derom emellum wor. Da effter tiltalle, giensuar och dend sags leyligheed, saa och effterdj landtzdommer sin domb haffuer funderit derpaa, at dend mandat, derom gangen ehr, ey er publiceret, och jngen dog med rettens wuidenheed sin forseelse kand wndschylde, da sagde wij derpaa saaledis aff for rette, at wor landtzdommers domb icke bør at befrij dii, som beuises at haffue huset och heelet dennom, som beuises at haffue weret thattere, att dj joe bør effter kongl. maytz. forordeningh att staa til rette och bøde 3 mark for huszen og hælen, och burde lenszmanden at staa i lige maader til rette effter mandaten, med mindre hand beuiser, dennom sigh wuidende at haffue weret der i egnen och aff sine bønder fløttet och førth.

Ligeledes kan her mærkes H. D. D. 29 Novbr 1621:

Om ett Frandzøsk skib, som paa forbudne steder wor jndløbenn udi Norlandene att fische huall oc derfor er bleffuenn confiscerit och till priis kiendt.

. . . .

Da effter tilltalle, giensuar oc sagszens flittig oc grandgiffuelige forhør, oc efflerdj Peter du Val befindes sig med sitt skib att haffue begiffuett paa de steder, nemlig imellom Trundhiemb oc Nordcap, huor ingen jnd eller vdlendische, woris egen nation eller andre, wdenn special benaading oc tilladellsze tillstedes ad handtheere, fische eller huall fannge wnder skib oc goedzis fortabellsze; dett hannom oc icke aff lennszmanden, bischop eller fougett kunde udj nogen maade tillstedes eller hiemblis, om di ennd sig schulle thord haffue wnderstaaed saadann tilladelse hannom att giffue, huormed di ickonn sielff aller-

høyeste straff haffde fortienndt som di, der sig emoed woris seerdelis kongelige regalier oc aff alders herkomme høyheder haffde forgrebid, som dog ingen jnd eller wdlenndische y w-tenckelig aar haffuer tord sig wnderstaaid derimoed paa de steder nogett att prætendere; wj oc sielff udj woris kongelige cronning offuer samme forbudne steders besøøgellsze effter gammell seduaanlig priuilegier att wille holde lade osz naadigst haffuer forschreffuett, emoed huilcke almindelige landz forordning aldiellis ingen sin w-widenhed sig till wndschyldning bør eller kannd haffue att forewende . . . .

II. Embeds- eller ombudsmæssige Erklæringer om den gjældende Ret.

1) Administrative Erklæringer. Vi have en saadan Erklæring bevaret fra Kong Olafs Tid, afgiven af Rigens Raad i Svar paa en Række Spørgsmaal, der vare tilsendte det fra Rettertinget; G. A. A. B. V S. 51—52; flere Exempler i K. Rosenvinge: Gl. d. D. I S. 21; 25.

2) Judicielle Erklæringer, afgivne af Retter. Vi finde saadanne afgivne af Landstingene: D. Mag. I S. 319; Statsret S. 157—58; K. Rosenvinge: Saml. af danske Domme I S. 7; 11; af Kongens Retterting: Anf. Værk I S. 4; 13; af Kongen og Rigens Raad: Anf. Værk I S. 15. Deslige Betænkninger henføres i Samlingerne ligefrem under Benævnelsen Domme.

III. Domme, som ere Udtryk for den offentlige Retsbrug. Disse spillede i Fortiden en tilsvarende Rolle som i Nutiden, idet de ikke blot vare Anvendelser af den gjældende Ret og derfor kunne give Oplysning om Love, der ikke kjendes andet Steds fra; K. Rosenvinge: Gl. d. D. II S. 11; men ogsaa efter Omstændighederne grundlagde Retssætninger og derfor paaberaabes som Kilde til dem. Det store Antal private Domssamlinger, som findes, vise noksom deres Betydning i saa Henseende. Dette gjælder om Landstingsdomme og i Særdeleshed om Domme, afsagte paa Kongens Retterting. V. A. Secher: Rettertingsd. II S. 190; 434; hvor Love, Recesser og kongelige Domme staa som Udtryk for den gjældende Ret; Kongelige Domme paaberaabes ogsaa hyppig som Hjemmel for Retssætninger; V. A. Secher: Anf. Værk: Register s. v. Dom; og Kongerne selv paaberaabe sig »sædvanlige Domme« for deres Afgjørelser; V. A. Secher: Anf. Værk I S. 120; jfr K. Ancher: Lovhistorie I S. 203

—204; D. Mag. III—1 S. 177 flg., hvor det ses, at Samlinger af deslige ved Retsbrug fastslaaede Sætninger gik under Benævnelsen Rigens Ret. En særegen Bestanddel af denne Rigens Ret var »Rigens Rets Dele«, senere i Sprogbrugen forandret til Rigens Ret og Dele, som omfattede Reglerne angaaende Forfølgning med Kongebreve, udviklet paa Grundlag af Hdf. 19 Marts 1282 Art. 3; 29 Juli 1282 Art. 4; jfr Abels Udkast Art. 13; Kristoffers Udkast Art. 4; dels som Forfølgning til Indførsel, dels som Forfølgning til Laas. En Samling af herhen hørende Formularer fra Kong Frederik II's Tid findes trykt i Videnskb. Selsk. Skrifter V—7 S. 132; Proces S. 158; Kong Kristian IV kodificerede Reglerne i sin Lov 10 Decbr 1621, kaldet Rigens Ret og Dele, i hvis Indledning det urigtig siges, at Kong Erik paa Danehoffet i Nyborg 1244 har stadfæset Rigens Ret.

De kongelige Domme findes fra først af indførte sammen med de administrative Udfærdigelser; men efterhaanden ophører Indførelsen deri, idet Dommene fra 1537 indføres i egne Dombøger; se Dr V. A. Secher: Vejledende Arkivregistraturer S. 75; 85. Af trykte Samlinger mærkes: K. Rosenvinge: Udvalg af gamle danske Domme i fire Bind og Dr. V. A. Sechers Samling af Kongens Rettertings Domme i to Bind. Reces 1551 Art. 3 paabød Indførelse af Tingbøger, af hvilke dog kun i enkelte Byer saasom Ribe Exemplarer ere bevarede fra den nærmest følgende Tid c. 1568.

Fra samme Tid findes ogsaa Landstingsprotokoller bevarede, om end ikke i fortløbende Række.

Fra den forudliggende Tid ere en Mængde Lavhævds- og Laasebreve trykte i de forskjellige Brevbøger; jfr Privatret IV S. 105 og 111; og desuden enkelte andre Domme bevarede; jfr Danske Magasin, Register, hvori flere findes trykte, og Suhm X S. 1024, hvor Danehofsdommen 28 Maj 1285 mellem den danske Krone og Hertugen af Sønderjylland findes trykt.

IV. Tingsvidner, indeholdende Tingenes Bevidnelser af de paa dem stedfundne processuelle Handlinger eller iværksatte Retshandler. En særskilt Samling af gamle jyske Tingsvidner er udgivet af Dr. O. Nielsen. I øvrigt findes de optagne i Brevbøgerne. De have ikke blot Betydning ved umiddelbart at belyse Retsbrugen, men kunne ogsaa vidne om Loves Tilværelse

og Brug, f. Ex. om Kristian II's Lov for Landet Art. 39; Gl. j. Tingsvidner S. 45.

V. Breve, indeholdende private Retshandler, saasom Skjødninger, Pantsætninger, Laan, Gaver, i Særdeleshed Testamenter m. fl. Ogsaa disse findes i Brevbøgerne, hvoraf vi allerede foran S. 12 have nævnt flere. Dertil kan endnu føjes H. Knudsen: Diplomatarium Christiani primi; Kjøbenhavns Diplomatarium, udgivet af Dr O. Nielsen i 8 Bind; A. Hejse: Diplomatarium Vibergense: S. Sejdelin: Diplomatarium Flensburgense; Dr O. Nielsen: Harsyssels Diplomatarium. Desuden findes en Række Domme, Tingsvidner og Breve, trykte i ældre Værker, saasom i Arild Hvitfeldts Danmarks Krønike; E. Pontoppidans Annales ecclesiæ Danicæ; m. fl.; og som Tillæg til Dr H. Rørdam: Kjøbenhavns Kirker og Klostre og Den danske Panterets Historie m. fl. Ogsaa fremmede Samlinger kunne have Interesse i denne Henseende ved at have optaget danske Breve; saasom Diplomatarium Svecanum; Urkunden Sammlung der Schlesw.-Holstein-Lauenburg. Gesellschaft; P. Hasse: Schleswig-Holstein-Lauenburgische Regesten und Urkunden; Urkundenbuch der Stadt und des Stiftes Lübeck; Mecklenburger Urkundenbuch; Hanseresse; o. s. v. En Oversigt over samtlige trykte Breve, vedrørende den danske Historie, findes i Regesta Diplomatica Historiæ Danicæ. For Middelalderens Vedkommende mærkes K. Erslev: Fortegnelse over Danmarks Breve fra Middelalderen I og II—1; og: Bibliografisk Oversigt over Kilderne til Danmarks Historie i Middelalderen.

Medens Lovene, deres Ægthed forudsat, ere paalidelige Kilder, ere Domme og Breve, selv om de ere ægte, for saa vidt mindre paalidelige, som jo Dommen kan være afsagt og Brevet oprettet i Strid med den gjældende Ret. I Henseende til Domme vil dette Spørgsmaal dog have mindre Interesse, især for saa vidt angaar Kongens Rettertingsdomme. Derimod er den private Retsbrug ikke et fuldt saa paalideligt Udtryk for den gjældende Ret, idet Brevene vel kunne tænkes udstedte i Strid med denne. Men for saa vidt som der findes Rækker af Breve, udstedte væsentlig overensstemmende i Form og Indhold, uden at Strid om dem er rejst, tør man nok gaa ud fra deres

Retsgyldighed. Exempelvis skal blot henvises til, hvorledes hele Panterettens Historie fra Landslovenes Tid indtil Kristian IV's Lovgivning væsentlig og alene er oplyst ved Hjælp af Pantebreve med dertil sig sluttende Tingsvidner og Domme.

VI. Ikke officielle Gjengivelser af den gjældende Ret. Disse ere anden Haands Kilder, ved hvilke der frembyder sig den Mulighed, at Fortælleren kan have gjort sig skyldig i Fejltagelser og Urigtigheder ved Gjengivelsen. Under denne Afdeling henføres

a) Oversættelser. Af saadanne findes en latinsk og en plattysk Oversættelse af Jyske Lov; Oversættelser paa Dansk af Tords Artikler og af Kong Abels Udkast samt af Haandfæstningen 29 Juli 1282; m. fl. Efter Omstændighederne er Oversættelsen tillige given i Form af en Beretning om vedkommende Lovbestemmelses Indhold; Privileg. 10 Decbr 1317; G. A. A. B. V S. 45. Af saadanne Oversættelser findes ikke faa i Arild Hvitfeldts Krønike.

b) Fremstillinger og Forklaringer. Her mærkes navnlig Andreas Sunesøns Parafras af den skaanske Lovsamling, som indtager en egen Plads, idet den ikke er en simpel Oversættelse, men nærmest er en friere Udvikling af den i Skaane gjældende Ret med en foreliggende dansk Text som Grundlag. Paa lignende Maade stiller Forholdet sig i Henseende til Svend Aagesens Fremstilling af Vederlagsrettens Historie og Saxos Gjengivelse af dens Indhold. I denne Sammenhæng kan ogsaa nævnes Glossatorer, som Biskop Knud Mikkelsen; jfr Dr L. Holberg: Dansk og fremmed Ret S. 3 flg.; og Ostersson Weylle: Glossarium juridicum samt Helvaders Formularbøger.

Selvfølgelig ville deslige Gjengivelser efter Omstændighederne kunne yde betydningsfulde Bidrag til Lovenes Forstaaelse. Særlig er Andreas Sunesøns Parafras af Værdi i denne Henseende.

c) Med Beretninger om Lovgivningen er man i Særdeleshed nødt til at nøjes med fra de Tidsrum, i hvilke ingen skriftlig Affattelse af dem fandt Sted. Dette gjælder først om Sagntiden, fra hvilken Saxo beretter om en Række Lovarbejder; saaledes erindres Kong Skjolds Lov; Personret S. 10. Dernæst erindres Kong Frodes Lovgivning; J. Steenstrup: Normannerne I S. 311

flg.; Aarb. f. n. O. og H. 1882 S. 233; A. Olrik: Saxos Oldhistorie S. 196; Arkiv för nord. Filologi XIII S. 101; Regnar Lodbrogs Lov; Program 1893 S. 95. Ja selv fra den historiske Tid ere vi henviste til Beretninger om Harald Blaatands Lov om Jernbyrds Indførelse i Henhold til Popos Mirakel; Program S. 91—92; jfr Saxo S. 307; H. Olrik: Konge og Præstestand I S. 79; ligesom Adam af Bremens Beretning om Harald Blaatand »eum tam nostro populo, quam Transalbianis et Frisonum genti leges et jura constituisse« har givet Anledning til Spørgsmaalet om, hvad der forstaas ved »nostro populo«, hvilket man nu er mest tilbøjelig til at forstaa om det danske Folk, idet Sætningen antages at være en Gjengivelse af Svend Estridsens Ord; C. Paludan Müller: Om Harald Blaatands Lovgivning; Odense Skoles Program 1832; A. D. Jørgensen: Den nordiske Kirkes Grundlæggelse, Tillæg I; H. Olrik: Anf. V. S. 92; Suhm: Danmarks Historie III S. 205; Kofoed Anchers Saml. Skr. I S. 3, Note; jfr derimod S. 2; II S. 1 flg.; Lovhistorie I S. 1 og 255 flg. Om Svend Tveskæg berettes dernæst hos Saxo og Svend Aagesen, at han tillagde Kvinder Arveret; J. Steenstrup: Normannerne I S. 251; Arveretten S. 110. Om Knud den Riges Vederlagsret er talt ovenfor S. 14; men derimod have vi kun Saxos lidet klare og ufuldstændige Beretning at holde os til angaaende Harald Hejns Love, der siges at være blevne de Danske saa kjære, at de lige til Kong Niels's Tid maatte bekræftes af Kongerne ved deres Valg; Dr L. Holberg: Kong Valdemars Lov S. 246; Danske Kongers Haandfæstninger S. 20. Man spørger først, om Reformen i Bevisreglerne, som Saxo særlig fremhæver, angaar Vederlagsprocessen eller den almindelige Proces, og i alt Fald, hvilket Reformens egentlige Indhold er; jfr Dr L. Holberg: Anf. Værk S. 241; Program 1893 S. 51; Kritische Vierteljahrsschrift für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft 1890 S. 74; Tidsskr. f. Retsvdsk. 1891 S. 117.

Men ikke blot, hvor saaledes selve Lovenes Text mangler, ere Historieskrivernes Beretninger om dem af Betydning; det samme gjælder ogsaa, hvor en Lovtext er bevaret og det f. Ex. gjælder om at afgjøre, hvorvidt den er et Udkast eller en Lov. I saa Henseende kan henvises til, hvad der nedenfor vil blive bemærket om Beretningen hos Arild Hvitfeldt II S. 1182 angaaende Kristian II's Lov for Landet, hvis Udstedelse derhos

bestyrkes ved andre samtidige Breve. Men ved deslige Beretninger gjælder det da selvfølgelig om at anvende fornøden Kritik angaaende deres Troværdighed, som kan være større eller mindre. I det syttende Aarhundrede hyldede man saaledes en aldeles kritikløs Opfattelse af Fortidens Begivenheder; jfr Indledningen til Rigens Ret og Dele; ovfr S. 21; Birkerettens Indledning, som beretter, at Kong Valdemar har udgivet en Birkeret; Danske Lovs Indledning m. fl.; Erik Glippings Fdg 1284 for Nørrejylland citerer 1586 som Haandfæstning; K. Rosenvinge: Gl. d. D. IV S. 101; og i H. D. D. 1 Maj 1639 tales om »wortheldt crimen majestatis« efter Kong Eriks Constitution 1282 og Kong Olafs Haandfæstning 1376. Derfor bør ogsaa Arild Hvitfeldt og andre af Datidens Forfatteres retshistoriske Meddelelser fra Fortiden undergives en nøje Prøvelse, inden de tages til Følge.

Foruden de specielle Kilder, som ere anførte i det foregaaende, maa endelig endnu erindres, at den almindelige Histories Kilder ogsaa ere Retshistoriens Kilder, for saa vidt som de i hvert Fald indirekte kunne tjene til at belyse denne. Beretninger, der, helt eller delvis, ere nedskrevne i et ganske andet Øjemed, kunne dog give fyldige Oplysninger om Retstilstande; saaledes f. Ex. Kong Valdemars Jordebog, der i saa høj Grad belyser Datidens offentlige Ret, og Arent Berntsens: Danmarks og Norges frugtbare Herlighed. Som et enkelt i Flæng valgt Exempel paa Betydningen af Saxos Beretninger for Retshistorien kan fremhæves hans Omtale i Hamlets Krønike af præfectus Scaniæ og Slesvicensium præfectus Keto; S. 160; 165; jfr 618; Nordisk Tidsskr. I S. 382 (817): Normannorum custos; Hist. Tidsskr. VI—6 S. 144. Deraf tør nok sluttes, at saadanne Befalingsmænd i Grændselandene have været anordnede fra ældgammel Tid. Beretninger om indtrufne politiske Begivenheder og bestaaende Tilstande kunne dernæst i høj Grad bidrage til at oplyse Lovenes Indhold; jfr Dr L. Holberg: Konge og Danehof I S. 26; 152; og bestemme Tidspunktet, til hvilket de maa henføres. Ligeledes kan Omtale af en Persons Liv eller Død i en eller anden Optegnelse bidrage til at bestemme Tidspunktet for Udstedelsen af en Lov, i hvilken han omtales; G. A. A. B. V S. 3—4. Historiske Runeindskrifter kunne give betydningsfulde Oplysninger om politiske Begivenheder; jfr Statsretten S. 1; og oplyse indre Tilstande, f. Ex. Goders ɔ: hedenske Tempelfor-

standeres Tilværelse i forhistorisk Tid; Vdsk. Selsk. Skr. VI—2 S. 54; ligesom overhovedet sproglige Mindesmærker og andre Fortidslevninger belyse Folkenes Slægtskab og Kulturtilstand og derigjennem yde den sammenlignende Retshistorie den fornødne Vejledning. I Forbindelse med de anførte almenhistoriske Kilder kan endelig endnu anføres:

De folkelige Overleveringer, saasom Den danske Rimkrønike; J. E. Larsen I—1 S. 109; Folkeviserne; Statsretten S. 158; og Ordsprogene; jfr Axel Kock og Carl af Petersens: Peder Låles Ordspråk I S. 5; 19; P. Pedersen Syv: Danske Ordsprog I S. 312; Strafferet S. 118; V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 34. Alt i Landslovene finde vi flere Retssætninger udtrykte i Ordsprogsform: Sk. L. III—22; J. L. III—42: Hvo Ulov fæster, skal Ulov vinde; V. A. Secher: Om Vitterlighed I S. 148; Sk. L. VII—8; J. L. II—93: Vidne vinder Bast og Baand og Kongens Ret; Vald. sj. L. III—13: »the æræ ey allæ thiufæ, thær thiuf sach varthær giuæn«; J. L. Indledning: Med Lov skal man Land bygge; Dr L. Holberg: Dansk og fremmed Ret S. 37—38; J. L. III—21: aughæ waldær e mest gørsum ɔ: Frygt (for Blodhævn) volder som oftest Ydelse af Øverbod; jfr Strafferetten S. 9, hvor aughæ urigtig er gjengivet ved Strid.

Ligesom altsaa Retshistorikerne øse af de samme Kilder som andre Historikere, for saa vidt som Kilderne kunne tjene til at belyse Retsforholdenes Udvikling, saaledes maa de ogsaa benytte dem efter de samme almengyldige Regler for deres Prøvelse og Værdsættelse; jfr K. Erslev: Om Grundsætningerne for den historiske Kildekritik 1892; kun at Retshistorikerne paa dette Punkt jævnlig ville være henviste til at bygge paa de af den almindelige historiske Granskning opstillede Sætninger.

Særlig Betydning for Retshistorien har dernæst ogsaa Diplomatiken eller Kunsten at prøve Haandskrifterne, særlig Brevene, med Hensyn til deres Ægthed og Originalitet; Ficker: Beiträge zur Urkundenlehre; Brunner: Zur Rechtsgeschichte der römischen und germanischen Urkunde; K. Erslev: Oversigt S. 24—25; Aarb. f. nord. Oldkyndighed 1882 S. 229; 1887 S. 1 flg.; 1895 S. 87 flg. For saa vidt Talen er om Haandskrifter af Lovsamlinger eller lignende, gjælder det særlig om ikke blot at bedømme deres Alder og Beskaffenhed, men ogsaa at jævnføre dem med andre og udfinde Afstam-

ningsforholdet mellem dem alle for paa den Maade, saa vidt muligt, at naa til enkelte Moderhaandskrifter; jfr C. Kjer: Kong Valdemars Lov S. 113. Er Texten afvigende i flere Haandskrifter, gjælder det om at finde den rette oprindelige; har noget af dem Tilføjelser, maa deres Fremkomst efterspores o. s. v.; jfr C. V. Schlyters Udgave af de Skaanske Lovsamlinger i Corpus juris Sveo-Gothicum IX; der fyldestgjør disse Fordringer, medens det samme ikke er Tilfældet med nogen dansk Udgave, være sig af de sjællandske Lovsamlinger eller af Jyske Lov og Tords Artikler. For saa vidt som Lovene og Brevene have Tidsmærker, saaledes som f. Ex. sjællandske Kirkelov; jyske Lov; m. fl.; vil man til deres rette Forstaaelse kunne blive nødt til at ty til Kronologien; jfr Grotefend: Zeitrechnung des deutschen Mittelalters etc. 1891. Dagene angives i Middelalderen enten paa romersk Vis eller efter kanonisk Maade ved Hjælp af Helgendagene eller Dagene før eller efter: feria prima, secunda etc.; ante eller post; se Liste over Helgendagene i G. A. A. B I. I Lovene regner man derhos sædvanlig efter Vintre og Nætter i Stedet for efter Aar og Dage. Annus dominicæ incarnationis findes i den almindelige Tidsregning baade regnet fra 25de Marts, 25de December og 1ste Januar, saa at Beregningsmaaden i hvert enkelt Tilfælde kan blive at granske; Dr. Brinkmeyer: Practisches Handbuch der Chronologi 1882 S. 94 beretter, at man i Danmark ogsaa har begyndt Aaret med den hellige Tiburtius Fest den 11te August; men han anfører dog ikke noget Exempel paa denne ejendommelige Beregningsmaade. Om Aarets Søndagsbogstav, ved hvis Hjælp man udfinder, paa hvilken Ugedag en vis Helgendag og Kalenderdag falder, og om de bevægelige Festers Beregning se C. Paludan-Müller: Kort Fremstilling af det kirkelige Kalendervæsen; Grotefend: Anf. V. S. 145; 179. Om Betydningen af Ordet Indictio I; II; o. s. v.; der jævnlig forekommer ved Dagtegninger af Pavebrevene og i vore ældste latinske Gavebreve af 1085, 1135 og 1146; m. fl.; Dipl. Arne-Magn. S. 2; Aarbøger for nordisk Oldkyndighed 1882 S. 225 og 228; se Matzka: Chronologie S. 137 flg.; Grotefend: Anf. Værk S. 92. Af Hensyn til de Mønt Angivelser, der forekomme baade i Lovene og Brevene samt til Forstaaelse af hele Møntvæsenets Udvikling maa man dernæst søge hen til Numismatiken; K. Erslev: Anf. Værk S. 39. Det synes, som om den danske Mønt i Skaane

har holdt sig ulige længere end i de andre Lande, idet vi endnu i 1368 finde omtalt denarii novi Scanienses; Rep. Dipl. II S. 123, medens der i øvrigt alle Vegne kun omtales fremmed Mønt. Maaske dette kommer af, at Skaaningerne vare mere omhyggelige for deres Møntvæsen, hvorom muligvis Tilføjningerne vedrørende Skaane i Hdf. 19 Marts 1282 og 29 Juli 1282 turde vidne.

Til Benyttelse af Kilderne kræves dernæst Kjendskab til de Sprog, hvori de ere skrevne, saasom middelalderligt Latin og Tysk; jfr om Ordbøger i disse Sprog K. Erslev: Anf. Værk S. 4. Da Runehaandskriftet af Skaanske Lov er skrevet med Runer, udkræves for saa vidt ogsaa Kjendskab til denne Skrivemaade; jfr Dr L. A. F. Wimmer i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed; 1874; Navneordenes Bøjning i ældre Dansk S. 3 flg. Dernæst kommer Landslovenes Periode, i hvilken Skriften er Bogstavskrift og Sproget er dansk; jfr Schlyter: Glossarium til hans Udgave af Skaanske Lov; G. Lund: Det ældste danske Skriftsprogs Ordforraad. Men efter Landslovenes Tid bliver Lovsproget Latin, indtil Dansk igjen kommer til Magten ved Aaret 1400; jfr Dr O. Nielsen: Gl. jyske Tingsvidner S. 12—14; Kalckar: Ordbog til det ældre danske Sprog 1300—1700, hvoraf 2 Bind og nogle Hefter ere udkomne.

Hjælp til Forstaaelse af det gamle danske Sprog yde dernæst ikke blot de danske men ogsaa de andre nordiske Ordbøger, særlig de islandske; jfr K. Erslev: Anf. Værk S. 4 og Fritzners nye Udgave af Ordbog over det norske Sprog.

Hvad den retshistoriske Literatur angaar, henvises til Oversigten i A. Aagesen: Retssamlinger, Retsliteratur m. m. Samlede Fremstillinger findes i det grundlæggende Hovedværk af Kofoed Ancher: Dansk Lovhistorie I—II; senere optrykt og forsynet med Anmærkninger i Udgaven af hans samlede Skrifter af Schlegel og Nyerup. Dernæst K. Rosenvinge: Grundrids af den danske Retshistorie i tre Udgaver, hvortil J. E. Larsen har knyttet sine mer eller mindre fyldige Noter, der tillige med hans værdifulde retshistoriske Afhandlinger, navnlig om Kilderne til Jyske Lov, findes optagne i hans samlede Skrifter. Senere er udkommet: Chr. Stemann: Den danske Retshistorie indtil Kristian V's Lov 1872. I Forbindelse hermed mærkes: T. H. Aschehoug: Norges offentlige Ret I: Danmarks og Norges Statsforfatning indtil 1814;

1866. Af enkelte retshistoriske Arbejder mærkes derhos: J. Kinch: Om den danske Adels Udspring af Tinglid i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1875 S. 747 flg.; jfr A. D. Jørgensen i Aarbøgerne for 1876 S. 56 flg.; og J. Kinchs Afhandling om Tords Artikler i Samlinger til jysk Hist. og Topogr. II S. 230 flg.; C. F. Allens Afhandling om Kristian II's Love i Vdsk. Selsk. Skr. hist.-filol. Afdel. III—2 S. 205 flg. Endvidere mærkes J. Steenstrup: Om Vornedskab og om Fæstebøndernes Stilling; Hist. Tidsskr. VI—5 S. 339; 655; J. Nellemann: Om Vielse i Danmark; Hist. Tidsskr. V—1 S. 363. Dr H. Sylov: Om den materielle Bevisteoris Udvikling indtil Kristian V's Danske Lov. Dr V. A. Secher: Om Vitterlighed og Vidnebevis I 1885; Dr L. Holberg: Leges Waldemari regis 1886; Kritische Vierteljahrschrift 1890 S. 32; Dansk Rigslovgivning 1889; Dansk og fremmed Ret; 1891; Konge og Danehof I; 1895; Hist. Tidsskr. VI—6 S. 1; 319; Dr A. Hude: Danehoffet og dets Plads i Danmarks Statsforfatning; 1893; C. Kjer: Om Overdragelse af Ejendomsret over faste Ejendomme for Tiden indtil Chr. V's Lov; 1889; Valdemars sjællandske Lov; 1890; Er den skaanske eller den sjællandske Kirkeret den ældste? Aarbøger for nordisk Oldkyndighed 1891 S. 124. Af fremmede Forfatteres Arbejder kunne foruden de foran S. 22 anførte nævnes: K. Maurer: Oversigt over de nordgermaniske Retskilders Historie II; Kristiania 1878; K. Lehmann: Der Königsfriede der Nordgermanen, 1886; Dr P. Hasse: Das schleswiger Stadtrecht; 1879; og Das Ripener Stadtrecht; 1883; jfr Hist. Tidsskr. V—2 S. 156; V—4 S. 480; Aarbøger for nordisk Oldkyndighed 1880 S. 1 flg. Af almindelig historisk Literatur mærkes særlig: J. Steenstrup: Studier over Kong Valdemars Jordebog, 1874; Normannerne I og IV, 1876 og 1882; K. Erslev: Oversigt over Middelalderens Historie, 1891 flg.; A. D. Jørgensen: Den nordiske Kirkes Grundlæggelse og første Udvikling; 1874—78; H. Olrik: Konge og Præstestand i Danmark indtil det 12te Aarhundredes Begyndelse; Valdemarstidens Kirkemagt og Kongedømme; 1895; L. J. Moltesen: De Avignonske Pavers Forhold til Danmark; 1896; D. Schäfer: Die Hansestädte und König Valdemar; 1879; C. Reinhardt: Valdemar Atterdag; 1880; K. Erslev: Dronning Margrete; 1882; K. Erslev: Konge og Lensmand; 1879; Danmarks Lens-

mænd 1513—1596; 1879; W. Christensen: Unionskongerne og Hansestæderne; 1895; C. F. Allen: Nordens Historie under Kong Hans flg.; 1864 flg.; Troels Lund: Danmarks og Norges Historie i Slutningen af det 16de Aarhundrede, 1879 flg.; J. A. Fredericia: Adelsvældens sidste Dage; 1894; J. Kinch: Ribe Bys Historie og Beskrivelse I; 1869; II; 1884; m. fl. Nyt historisk Materiale er udgivet i Danske Samlinger I—III Række og udgives fremdeles i Samlinger til jysk Historie og Topografi og Kirkehistoriske Samlinger samt Dansk Magasin. I øvrigt henvises til Indholdsfortegnelsen over Historisk Tidsskrift I—V Række og Oversigterne over den historiske Literatur i samme Tidsskrift.

§ 3.

Fremmed Rets Betydning for Studiet af dansk Retshistorie.

I. Nordisk Ret.

Et Folks Retsorden former sig i Overensstemmelse med dets almindelige Kulturtilstand. Hvor denne er væsensforskjellig, vil ogsaa Retstilstanden være det og omvendt. Denne Kjendsgjerning giver sig Vidnesbyrd i Nutiden, f. Ex. i Vest- og Mellem-Evropas offentlige Ret. Det er væsentlig ensartede aandelige og materielle Strømninger og Tilstande, der virke indenfor de enkelte Nationer til at forme deres politiske Væren og Virken. Paa tilsvarende Vis er Udviklingen ogsaa foregaaet i Fortiden, og derfor har Granskningen af beslægtede Nationers Retstilstande paa samme Kulturtrin en særlig Betydning som Hjælpemiddel for Studiet af det enkelte Folks Retshistorie, idet navnlig Paavisningen af en positiv Ordnings Uddannelse indenfor en stammebeslægtet Nation kan yde Vejledning til Forstaaelsen af hjemlige Forhold. For vor Retshistories Vedkommende har derfor Studiet af de andre skandinaviske Folks Rets Udvikling en særlig Interesse.

Hvornaar og hvorledes denne nordiske Folkestamme har

sondret sig fra den tyske, er et omtvisteligt Spørgsmaal. Men for Tiden antages det i Almindelighed at være sket ved, at slaviske Stammer ere trængte frem fra Øst langs Østersøens sydlige Bred helt op til Vagrien og Femern samt Lollands Kyster. Denne Begivenhed henlægges i Almindelighed til Tidsrummet mellem det tredje og femte Aarhundrede efter kristelig Tidsregning. Medens saa nogle af de Stammer, som Slavernes Indfald fordrev fra deres Bostavne, gik Syd paa under forskjellige Navne som Goter, Longobarder, Heruler; Hist. Tidsskr. VI—6 S. 136; droge andre over til England, hvor de grundlagde Angelsaksernes Herredømme; og atter andre over Østersøen for at søge Ly hos deres nordlige Stammefrænder; A. D. Jørgensen: Fyrgetyve Fortællinger S. 11—12; C. Rosenberg: Nordboernes Aandsliv I S. 23—31; J. J. A. Worsaae: Nordens Forhistorie S. 136 flg.

Stammeslægtskabet mellem de nordiske Folk aabenbarer sig i det fælles nordiske Sprog, »den danske Tunge« eller »vor Tunge«, som de islandske Love ogsaa udtrykke det; og at dette Slægtskab ogsaa var Folkene bevidst, viser sig i den Ligestilling, som bemeldte Love indrømme danske, norske og svenske Mænd fra de tre Kongers Riger, i hvilke vort Sprog tales; jfr V. Finsen: Skálholtsbók S. 682. I den ældste Vestgöta Lag er ligeledes Saarboden den samme for en svensk, nork og dansk Mand. For Drab af en svensk Mand var Boden vel $13^1/_2$ Mark, for en norsk og dansk kun 9 Mark, men for en Tysker og Englænder dog kun 4 Mark; Schlyter: Vestgöta-Lagen S. 13 og 17.

Som Arbejder vedrørende den samlede nordiske Retshistorie kunne navnlig mærkes: K. Maurers Oversigt over de nordgermaniske Retskilders Historie; Oversættelse af samme Forfatters Afhandling i Holtzendorffs Encyclopædie der Rechtswissenschaft; 5te Auflage I S. 351 flg.; K. v. Amira: Nordgermanisches Obligationsrecht I; 1882; II; 1895; K. Lehmann: Der Königsfriede der Nordgermanen; 1886; m. fl.

Indenfor den nordiske Ret kan atter sondres imellem den dansk-svenske og den norsk-islandske Ret.

Den islandske Ret; jfr K. Maurer: Oversigt S. 72 flg.; Holtzendorff: Rechtslexicon I S. 357 flg.; har taget sit historiske

Udgangspunkt fra den norske som Følge af, at Island i Aarene 860—74 koloniseredes af Nordmænd, særlig efter at Harald Haarfager havde samlet Norges Rige. Efter at Bebyggelsen i Aarenes Løb var bleven fortsat og udstrakt, følte Befolkningen Trang til at give sig en Forfatning, hvilken vedtoges Aar 930 ved en Lov, der efter Forfatteren kaldes Ulfliots Lov. Denne indstiftede Altinget, paa hvilket der fandtes en lovgivende Forsamling; kaldet lögretta; jfr V. Finsen: Skálholtsbók S. 647; bestaaende af 48 Mænd, 12 fra hver af Øens Fjerdinger, tilligemed de to Biskopper og Lovsigemanden; lögsögumaðr; V. Finsen: Anf. V. S. 649—50; den øverste Embedsmand i Fristatstiden, som førte Forsædet i Lovretten, der valgte ham paa tre Aar ad Gangen. Fmbedet bestod af Navn lige til Aar 1800. Hvert Aar ved Altingets Begyndelse skulde han foredrage Tingordningen; de øvrige Lovafsnit i Løbet af hans treaarige Embedsperiode, og enhver ny Lov, der ikke var foredraget i Løbet af de tre Aar, var derved sat ud af Kraft; V. Finsen: Skálholtsbók S. XIV—XV; K. v. Amira: Westnordisches Obligationsrecht S. 37—38. Lovretten overværede og kontrollerede dette Lovforedrags Nøjagtighed. Strakte hans Kundskab ikke til, kunde han forud holde Møde med fem eller flere Lovkyndige, hos hvem han kunde faa Oplysning. Den dømmende Myndighed paa Altinget var adskilt fra den lovgivende og øvedes af fire Fjerdingsdomstole, en for hver af Øens Fjerdinger. Denne Inddeling indførtes ved en ny Vedtægt af Aar 965, den saakaldte Tor Gellirs Lov. Hver Fjerding var delt i tre Tinglag, dog med Undtagelse af Nordfjerdingen, der havde fire; og hvert Tinglag havde igjen tre Godord eller Høvdingskaber; jfr V. Finsen: Anf. V. S. 617; dannede omkring et hedensk Tempel, hof, som Midtpunkt, hvorfra Benævnelsen Hofgoder.

I Aaret 1004 indførtes endnu Femteretten som Domstol i sidste Instans. Dens Oprettelse sættes af Maurer i Forbindelse med Tvekampens Afskaffelse som Rets Afgjørelses Middel cirka 1006; jfr V. Finsen: Om den oprindelige Ordning af nogle af den islandske Fristats Institutioner i Vdsk. Selsk. Skr. hist.-filos. Afd. VI—2 S. 116. I øvrigt er det omtvistet, om Adskillelsen mellem den lovgivende og dømmende Myndighed paa Altinget alt var indført ved Ulfliots Lov 930, saa at Thor Gellirs Lov

965 kun opløste den tidligere fælles Domstol i fire Fjerdings Domstole, eller om hele Sondringen mellem Lovretten og Domstolene først skete ved sidstnævnte Lov, ligesom ogsaa, om denne Lov først har fæstnet Antallet af Tinglag og Godord eller kun forøget Antallet af dem med et Tinglag og tre Godord for Nordlandet; samt endelig, om hver Fjerdings Domstol var sammensat af henholdsvis 9 eller 36 Medlemmer; jfr V. Finsen: Anf. V. S. 83 flg.; Göttinger gelehrte Anzeigen 1889 S. 249 flg.

Aar 1000 vedtoges dernæst Kristendommen som Statsreligion paa Øen; et Bispedømme oprettedes der 1055, som knyttedes til Skalholt c. 1090; og endnu et Bispedømme oprettedes i Holar 1105, efter at Tienden alt var indført 1096. Saa var Befolkningen naaet saa vidt i aandelig Kultur og verdslig Ordning, at der kunde tænkes paa at nedskrive Lovene; og Altinget besluttede da, at de skulde nedskrives i en Bog efter vise Mænds Meddelelse og Raad, hvorpaa de nedskrevne Love skulde oplæses den følgende Sommer i Lovretten, og de skulde gjælde, som Flertallet ikke stemte imod. Den herefter forfattede Lovsamling, som benævnedes Haflidis Skraa efter den Mand, i hvis Hus Nedskrivningen foregik, eller Bergtors Lov efter den datidige Lovsigemand, vedtoges paa Altinget Aar 1118. I Tidsrummet 1123—1133 affattedes dernæst en Kristenret, ligesom der Tid efter anden blev givet flere nye Love; nymæli; Aarbøger for nordisk Oldkyndighed 1873 S. 225; V. Finsen: Staðarhólsbók S. XX—XXI; ovfr S. 32; men det er omtvistet, om der til Udstedelse af saadanne nye Love krævedes Enstemmighed, ligesom det udtrykkelig er foreskrevet i Henseende til Bevillinger og Undtagelser fra Lovene, eller om Flertallets Stemme gjorde Udslaget her, saaledes som det udtrykkelig er bestemt, hvor det gjaldt om at afgjøre Tvistigheder med Hensyn til den gjældende Rets Forstaaelse. I saa Henseende gjaldt nemlig paa Island den ejendommelige Regel, at naar Parterne i en Proces kom i Tvist om den gjældende Ret, kunde hver af dem henvende sig til Lovretten og forlange en avtentisk Forklaring af Loven, hvilket kaldtes at rètta lög; V. Finsen: Staðarhólsbók S. XXI—XXII; K. Maurer: Festschrift zu Planck S. 119 flg. hvilken Tvist, som de anførte Steder vise, tillige staar i Forbindelse med den forskjellige Betydning, som man ved

Siden af Loven tillægger Sædvanen som Retskilde indenfor den islandske Ret.

En Selvfølge er det, at der, efter at man var begyndt at nedskrive Love, som Følge af det store Antal Personer, der vare knyttede til Lovgivningen samt Lovforedrag og Domsafsigelser, til praktisk Brug maatte fremkomme et større Antal Lovhaandskrifter; Reglen var da den, at Haflidis Skraa skulde gjælde, forsaavidt som den ikke var bleven ændret ved senere Lovbestemmelser. Andre Lov Haandskrifter gjaldt kun, forsaavidt de tydeligere forklarede eller udfyldte Haflidis Skraa. Var der saa Afvigelser mellem samme Lov Haandskrifter, skulde Biskoppernes have Fortrinsret. Var der Uoverensstemmelser mellem dem, skulde det udførligste Haandskrift følges; men vare de lige udførlige, gjaldt det, som fandtes i Skalholt; V. Finsen: Konungsbók S. 212—13.

Samlinger af den i Fristatstiden gjældende Ret ere i Særdeleshed overleverede os i to Haandskrifter, der ere sammenfattede under den fra en Magnus den Gode tillagt norsk Lov overførte Benævnelse Grágás; jfr K. Maurer: Artiklen Graagaas i Ersch og Grubers Encyklopædie og hans mange fortræffelige Bøger og Afhandlinger vedrørende Islands Retsforfatning, som findes citerede i V. Finsens anførte Skrifter. Det ene Haandskrift, der findes paa det kongelige Bibliotek, kaldes Konungsbók, det andet efter Gaarden, paa hvilket det fandtes, Staðarhólsbók; jfr V. Finsens Udgave S. VII. Dertil slutte sig forskjellige Brudstykker af Samlinger, som Skálholtsbók, der indeholder Graagaasens Kristenret m. fl. Alle disse Samlinger har V. Finsen udgivet, og til Konungsbóken har han vedføjet en dansk Oversættelse. Forud for Staðarhólsbóken og Skálholtsbóken gaa værdifulde Forerindringer, og til den sidste er føjet et fortræffeligt Ordregister. De to Hovedhaandskrifter have væsentlige Bestanddele fælles; men ved Siden deraf indeholder hvert af dem Stykker, som mangle i det andet. Staðarhólsbóken er forholdsvis fyldigst i de fælles Partier og medtager ligefra den ældste til den yngste Ret. Grundlaget for Samlingerne maa uden Tvivl søges i Lovforedragene, men med forskjellige andetsteds fra hentede Tilsætninger; V. Finsen: Staðarhólsbók S. XXXI—XXXII; K. v. Amira: Nordgermanisches Obligationsrecht S. 37 flg. Samlingerne

have optaget Bestemmelser lige til Fristatstidens Ophør, ja endog efter denne; V. Finsen: Staðarhólsbók S. XIII Note. At der ikke er bevaret flere Haandskrifter, finder sin Forklaring i, at disse Samlingers Retsgyldighed snart bortfaldt, efter at Øen i 1262 havde underkastet sig Norge, og der i Aarene 1271—73 vedtoges en ny Lovbog, hvortil Forslag var sendt fra Norge, som efter Bindets Beskaffenhed benævnedes Jarnsida. Den findes tilskreven i Staðarhólsbóken, dog med en yngre Haandskrift end Graagaasen; V. Finsen: Forerindring S. VIII. Denne afløstes dog snart igjen af Jonsbogen 1281, saa kaldet efter Lagmanden Jon Einarsson, som overbragte den til Island, efter at der alt forinden paa Altinget i 1275 var blevet vedtaget en ny Kristenret, den saakaldte Biskop Arnes Kristenret. Men da dennes Gyldighed længe blev bestridt, førte dette til, at en Del flere Haandskrifter bevaredes af Graagaasens Kristenret end af dens øvrige Bestanddele; V. Finsen: Skálholtsbók S. 3.

Efter de nævnte Kodifikationer fulgte en Del Forordninger, saakaldte Rettebøder, af de norske Konger angaaende baade gejstlige og verdslige Forhold. Altinget vedblev at tage Del i Lovgivningen til ind i det syttende Aarhundrede paa den Maade, at det vedtog Bestemmelser, paa hvilke der søgtes kongelig Stadfæstelse, saasom Store Dom 2 Juli 1564 angaaende Straf for Løsagtighed, som stadfæstedes 15 April 1565; men i adskillige mindre vigtige Tilfælde ansaas dog den kongelige Ombudsmands Samtykke for tilstrækkeligt, saa at Kongens eget Samtykke ikke indhentedes.

Ved Siden af denne særlige islandske Lovgivning overførtes ogsaa en Del fælles Love til Island, saasom Kong Kristian den tredjes Kirkeordinans, der vedtoges paa Island 1541 og afløstes af Kristian IV's norske Kirkeordinans 2 Juli 1607; Reces 1558; der indførtes som subsidiær Ret paa Island ved Fdg 20 Marts 1563; Frederik II's Ordinans om Ægteskabs Sager 19 Juni 1582; m. fl.

Om Lovgivningen paa Island efter norske Lovs Udstedelse og dennes delvise Indførelse paa Island se A. W. Scheel: Privatrettens almindelige Del I S. 104 flg.

I Norge; jfr Norges gamle Love indtil 1387 med Glossar. I—V; K. Maurer: Oversigt I S. 12 flg.; Holtzendorff: Rechtslexikon 5te Ausgabe I S. 351 flg.; Gulatingslov i Ersch og Grubers Encyclopædie; dannede Befolkningen fra først af i de forskjellige Bygder en Række Fylker, af hvilke igjen i Tidens Løb flere eller færre sluttede sig sammen i Tingforbund eller Lag (lög), der havde fælles Lovbog, tilblevet som Følge af det fælles Ting, henholdsvis Frostating i Trøndelagen, Gulating mod Vest, Borgareting mod Syd og Ejdsiviating mod Øst. Af disse Tings Bøger ere Frostatingsbogen og Gulatingsbogen bevarede nogenlunde fuldstændigt, hvorimod af de andre Bøger kun er bevaret Kristenretterne; A. Taranger: Den angelsakslske Kirkes Indflydelse paa den Norske S. 203 flg.; hvilket finder sin Forklaring i, at disse bevarede deres (omstridte) Gyldighed i længere Tid.

Frostatingsbogens oprindelige Text kan føres tilbage til Begyndelsen af det 12te Aarhundrede, men den er bleven undergiven en Flerhed af Revisioner under Magnus Erlingsøn og Hakon Hakonssøn. Gulatingsbogens Tilblivelse kan dateres fra samme Tid; men dens foreliggende Text har en dobbelt Affattelse, af hvilke den yngste henføres til Magnus Erlingsøn, medens den ældste med Urette tilskrives Kong Olaf (den hellige); se K. Maurer: Afhandlinger i Abhdl. der königl. Bayerischen Akademie der Wissenschaften I C. XII—XIII Bd., III Abth.; Nord. hist. Tidsskr. II—6 S. 203. Overleveringen nævner Konger som Lovgivere, Hakon Adelstensfostre, Hellig Olaf, Magnus den Gode m. fl.; men ganske bortset fra Spørgsmaalet om denne Traditions Mangel paa tilstrækkelig historisk Hjemmel, f. Ex. i Henseende til Magnus den Godes Udstedelse af en Lov, kaldet Graagaas; jfr dog A. Taranger: Anf. Værk S. 293 flg.; er det givet, at Kongerne kun gjorde deres Indflydelse gjældende i Henseende til Lovenes Affattelse og deres Vedtagelse paa Tinge. Men i øvrigt forkynde kun enkelte Retsregler sig udtrykkelig som nyere Love; nymæli; medens Grundlaget maa antages at være dannet af Tingenes Vedtægter; F. Brandt: Norsk Retshistorie II S. 5; og Formen skyldes Foredrag; uppsaga; af den gjældende Ret, hvilket klart fremgaar af den personlige Udtryksmaade i Retsreglernes Fremstilling; K. Maurer: Gulatingslov S. 160 flg. Forstatingslov S. 80 flg. Det er herefter givet, at Lovforedrag ere blevne holdte; men det er ogsaa

først fra Kong Sverres Tid givet, at der har været udnævnt en særlig kongelig Embedsmand: Lovmand; lögmaðr; hvem Afholdelsen af disse Foredrag paahvilede; for den forudgaaende Tids Vedkommende er Forholdet omtvistet; jfr Maurer: Ueber das Alter des Gesetzsprecher Amtes in Norwegen i Festgabe zum Doctor Jubilæum Ludwig Arndts S. 21 flg.; V. Finsen i Vdsk. Selsk. Skr. hist. filos. Afd. VI—2 S. 174 Note; Ebbe Hertzberg: Grundtrækkene i den ældste norske Proces S. 156—177; Gustav Storm: Sigurd Ranessons Proces S. 65 flg.; Aarbøger f. nordisk Oldkyndighed 1879 S. 163 flg; J. Steenstrup: Normannerne IV S. 195 flg.; A. Taranger: Anf. Værk S. 28. Det turde dog snarest være rigtigst at antage, at de lögmenn, der enkelte Gange nævnes i den ældre Tid, altid i Flertal, som Bestanddel af Tingforsamlingen i Sammenstillingen Lændermænd og Lovmænd og hele Almuen eller Lovmænd og Bønder m. fl. dannede en snævrere Kreds af lovkyndige Tingmænd, som vi gjenfinde hos os i Andreas Sunesøns prudentiores Scaniæ, juris periti o. s. v.; Statsret S. 159—160; Proces S. 63; Hj. Linder: De svenska Lagmännens Ställning S. 4; og først da Kongemagten i Tidens Løb udfoldede sig stærkere, og Tingmændenes Virksomhed paa Tinge gik over til Embedsmænd, er dette folkelige Ombud gaaet over til at blive et kongeligt Embede, hvis Indehavere dog vedblivende kun havde at fremstille den gjældende Ret, men ikke at skabe ny Ret; Brandt: Norsk Retshist. I S. 4; K. Maurer: Oversigt I S. 161.

Af norske Rigslove mærkes først de kirkelige Love og Vedtægter, der, for saa vidt de ikke ere apokryfe Samlinger, som Kong Sverres Kristenret, dels skyldes Konger, som Olaf den Hellige, dels Overenskomster mellem Kongen og Ærkebispen, som Tønsberger Forliget 1277, der væsentlig godkjendte Ærkebiskop Jons Kirkeret, dels ensidig Ærkebispen, saasom den saakaldte Guldfjæder, der skyldes Ærkebiskop Eysten. Angaaende Tvisten om disse Bestemmelsers Gyldighed og om den hele langvarige Strid mellem Stat og Kirke i Norge se Ph. Zorn: Kirche und Staat in Norwegen S. 5—17; K. Maurer: Oversigt S. 51—55. Dertil kom Vedtægter angaaende Tronfølge Ordningen, f. Ex. af 1164, 1260 og 1279; Ph. Zorn S. 12—13; K. Maurer: Frostatingslov S. 28—31; Oversigt S. 43; samt endelig Kong Magnus's almindelige Landslov; vedtaget paa Frostatinget 1274; og den almindelige

Bylov; tinglæst i Bergen 1276; der afløste den ældre Birkeret; ligesom en Hirdskraa fra Aarene 1274—77, der afløste ældre Hirdskraaer; K. Maurer: Oversigt S. 16; 31; 49.

Fra Aar 1386 Indtraadte Norge i Union med Danmark; men Unionen indførte dog indtil videre ikke noget Retsfællesskab, tilmed da Norges Rige var et Arverige, medens Danmark var et Valgrige, og kun Kongerne Kristian I og Frederik I udstedte særlige Haandfæstninger til Norge, hvorimod de andre oldenborgske Kongers danske Haandfæstninger ogsaa omhandle norske Forhold; T. H. Aschehoug: Norges offentlige Ret I S. 192; D. K. Hdf. S. 46—47. Efter at Kristian III's Haandfæstning havde erklæret, at Norge ikke længere skulde være et Kongerige for sig, men et Ledemod af Danmarks Rige under Danmarks Krone, indførtes ogsaa dansk Ret i Norge baade igjennem verdslige Love, saasom Søretten og Gaardsretten, samt kirkelige, saasom Kirkeordinansen 1537 og Ribe Artikler 1542; Ægteskabs Ordinans 19 Juni 1582; og igjennem Retsbrugen. Under Kristian IV udstedtes der imidlertid en egen norsk Lovbog 4 Decbr 1604, og en egen norsk Kirkeordinans 2 Juli 1607; men senere finde vi igjen en Forening mellem begge Rigers Lovgivning i Reces 1643, hvis tredje Bog særlig handler om Norge, og som ogsaa sendtes til Kundgjørelse der, ligesom Kongeloven 14 Novbr 1665 blev fælles Forfatning for begge Riger.

Om Tilblivelsen af Kristian V's norske Lov se L. M. B. Aubert: De norske Retskilder S. 43 flg.; N. Prebensen og Hj. Smith: Forarbejderne til Kong Kristian V's norske Lov; 1887.

Fra Betragtningen af den norsk-islandske Ret vende vi os dernæst til den svenske Ret, der for saa vidt har særlig Interesse paa dette Sted, som den frembyder forholdsvis større Overensstemmelse med den danske, hvortil Grunden naturlig er at søge i, at foruden Stammeslægtskabet ogsaa Naboskabet bidrog til at fremkalde en mere ensartet Udvikling, idet Skaane som landfast med Sverige dannede et naturligt Bindeled mellem begge Riger og derigjennem ogsaa mellem dansk og svensk Ret. Det maa nemlig erindres, at de skaanske Landskaber, Skaane, Halland og Blekingen, i den historiske Rets Tid indtil 1660 hørte til Danmark; S. R. D. II S. 118—19; Schlyter: Jurid. Afh.

II S. 61 flg.; Statsret S. 6. Den korte Forening af disse skaanske Landskaber med Sverige medførte vel en Udstedelse af Privilegier for Landskaberne fra de svenske Konger; men Landet beholdt dog sin egen Retsforfatning; G. A. A. B. V S. 45; 49; Rep. Dipl. II S. 52; og kun paa Slutningen indkom forskjellige svenske Retsudtryk; Rp. Dipl. II S. 58: dombrct ensak; K. Lehmann: Königsfriede S. 37. Sverigc dannedes af de forenede Svears og Götars Riger, der hvert for sig atter omfattede en Flerhed af Landc, hvert med sin egen Retsforfatning, udtrykt i egne Retssamlinger. Skjøndt disse Samlinger vel paa flere Steder nævne Love, udgaaede fra Konger; C. Kjer: Kong Valdemars Lov S. 92; maa det dog antages, at ogsaa i Sverige Landenes Vedtægter fra ældgammel Tid udgjorde Retsgrundlaget, og at ogsaa der Lovmændene, hvoraf der fandtes en i hvert Land, øvede en særlig Indflydelse paa Retsudviklingen ved deres Foredrag af Landcts gjældendc Ret. Vidnesbyrd derom aflægger Snorre Sturleson, som i Hejmskringla Kap. 76 fra et Ophold i Sverige Aar 1219 beretter, at der i hvert Land fandtes en fælles Lov, fælles Lovbog og fælles Lovmand, og at det skulde gjælde, hvad han foredrog som Lov. I et Brev fra Pave Innocens III Aar 1206; Dipl. Svec. I S. 156—157; omtales ogsaa den de svenske legislatores paahvilende Forpligtelse til aarlig at foredrage legem consuetudinis; jfr Maurer: Oversigt S. 150—151; Schlyter: Jurid. Afh. II S. 103 flg.; dog at Flertalsformen: vi, der efter Omstændighederne forekommer, taler for, at Lovmanden efter Omstændighederne har medtaget lovkyndige Tingmænd; C. Kjer: Kong Valdemars Lov S. 51; Schlyter: Anf. V. II S. 115. Den gjældende Ret foredroges fra først af i enkelte Afsnit eller flockor, men samledes i Tidernes Løb til omfattende Retsbøger, inddelte hver for sig i en Flerhed af Balker.

Af disse Bøger ere 8 bevarede, henholdsvis for Vest- og Østgøtland, Upland, Sødermanland, Vestmanland, Helsinge og Gulland samt et Brudstykke, omfattende Kristenretten, for Smaaland.

Den ældste blandt disse Samlinger er Vestgøtaloven, der foreligger i to Affattelser, af hvilke den første skriver sig fra Begyndelsen af det 13de Aarhundrede. Uplandslagen er forfattet

paa Foranledning af Birger Jarl · og stadfæstet af ham den 2den Januar 1296. Efter Snorre Sturlesons Beretning skulde i Tilfælde af indbyrdes Uoverensstemmelser mellem Retssamlingerne de øvrige Landes Love forstaas i Overensstemmelse med Uplandsloven og alle andre Lovmænd være underordnede Lovmanden i Tiundeland ɔ: Upland; Schlyter: Anf. St. Uplandsloven har trods sin Stadfæstelse som saadan ogsaa helt igjennem bevaret et Lovforedrags Karakter, idet hver enkelt Balk slutter med en rimet Strofe, og i Slutningen af hele Loven siges: Fred være med Konge, Land og Lovmand og med alle dem, som have lyttet til denne Lovsaga. Gullandsloven er dog afvigende fra de øvrige i Henseende til Sprogform, til Inddeling i Kapitler i Stedet for i Balker og til selve Retsreglernes Indhold, hvilket forklares af Befolkningens blandede Beskaffenhed, idet Tyskerne udgjorde en væsentlig Bestanddel deraf.

I Tiden efter 1361, da Gulland stod under dansk Herredømme, fik dog ikke dansk Ret videre Indpas paa Øen; Statsret S. 6; 10.

Ved Siden af Landslovene nævnes en Birkeret, der uden Tvivl oprindelig var givet for Stockholm og derfor fandtes optegnet sammen med Uplandsloven; men senere overførtes til andre Landes Byer, saasom Byen Lødøse, og optegnedes i Forbindelse med vedkommende Landslov, saasom Vestgøtaloven; jfr Schlyter: Corpus Sveo-Goth. VI S. XXX—XXXVII; Glossarium s. v. Biærkøa rætten; Jurid. Afh. II S. 161 flg.

Blandt specielle Stadsretter kan mærkes Visby Stadsret fra Tiden efter 1332, der indeholder en Søret, som er væsentlig afvigende fra den saakaldte Visbyske Søret.

Dernæst erindres Gaardsretten; jfr ovfr S. 15; som vi nedenfor i Omtalen af Retskilderne ville komme tilbage til.

Rigslovgivningen udvikledes navnlig under Magnus Ladulås ved flere Forordninger af 1285, udstedte af Kongen med Samtykke af Rigets Stormænd; K. Lehmann: Königsfriede S. 37; 44; og umiddelart efter Landslovgivningens Afslutning begyndte man at arbejde paa en almindelig Rigslov, som ogsaa maa antages at være bleven udstedt af Kong Magnus Erikson 1347; V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 355; hvortil nogle Aar senere sluttede sig en almindelig Bylov; men Gejstligheden mod-

satte sig Kodifikationen for Kirkeretternes Vedkommende, og de enkelte Lande fastholdt ligeledes vedblivende deres selvstændige Lovgivningsmyndighed, saa at de kun vedtog Rigsloven efter eget frit Skjøn, og Udstrækningen af dens Gyldighed stiller sig derfor tvivlsom; endnu mere tvivlsomt stillede sig Spørgsmaalet i Henseende til Kong Kristoffer af Bajerns Rigslov, dagtegnet 2 Maj 1442, udstedt efter Samraad med Rigets Stormænd. Forvirringen ophævedes først endelig, da Sveriges Rige fik sin almänna Lag 23 Jan. 1736.

Som nordiske Fællesvedtægter mærkes de forskjellige nordiske Unionsakter; se G. A. A. B. V S. 26 flg.; K. Erslev: Unionsbrevet fra Kalmar Mødet 1397; Aarbøger f. n. Oldk. 1889 S. 101 flg.

Unionen medførte vel ogsaa, at enkelte fælles Forordninger udstedtes til de tre Riger, saasom Forbud 5 Juli 1442 mod at bære Vaaben; G. A. A. B. V S. 60; ligesom enkelte svenske Retsudtryk, saasom bildtuger = fredløs; jfr K. Lehmann: Der Königsfriede S. 44; slap med ind i vore Forordninger; Fdg. 12 Juni 1442 Art. 5; men i øvrigt beholdt hvert Rige sin særlige Retstilstand.

Et Blik paa de foran skitserede Omrids af Retsudviklingen i de nordiske Riger vil vise den almindelige Ensartethed, som gaar igjennem dem; og en tilsvarende almindelig Overensstemmelse vil frembyde sig i Henseende til mange enkelte Retsinstituter og Regler. Men ved Siden af at benytte den rige Oplysning, som kan øses fra denne Kilde, gjælder det da tillige om ikke at overse, at den samme Grundtanke efter de forskjellige Nationaliteters og Landes afvigende Beskaffenhed kan læmpes i Gjennemførelsen saaledes, at Overensstemmelse i Gennemførelsen ikke med Sikkerhed tør forudsættes. Vor nationale Opfattelse er saaledes mindre formel og organisatorisk anlagt end vore Nabofolks, og vi maa derfor ikke gaa ud fra, at deres administrative Organisation f. Ex. af et særligt Lagmands Embede; V. Finsen: Vdsk. Selsk. hist. filos. Afd. VI—2 S. 74; eller den judicielle Anordning f. Ex. af private Domstole og Sondringen indenfor Procesmaaden; Dr. V. A. Secher: Om Vitterlighed I S. 97; jfr S. 111—12; m. fl.; skulde kunne gjenfindes hos os.

§ 4.

Fremmed Rets Betydning for den danske Rets Studium.

(Fortsættelse.)

II. Engelsk og tysk Ret.

Ved Siden af at betragte Rettens ensartede Udvikling indenfor nærmere betegnede Folkestammer bliver det dernæst af særlig Betydning for Studiet at granske et Folks Retsudviklings Paavirkning af andre Folks Ret og de forskjellige Veje, ad hvilke den er foregaaet. Saadan Paavirkning er udgaaet fra Danmark gjennem Vikingetogene, der førte til Erobringer baade i England og Normandiet. Den retshistoriske Interesse ved disse Begivenheder knytter sig navnlig til Undersøgelse af deres Virkninger i retlig Henseende, hvorvidt Benævnelser og Ordninger i de erobrede Lande og Landsdele kunne antages at skyldes dansk Paavirkning, idet de da kun tjene til at belyse Retstilstande hos os i forhistoriske Tider og bidrage til at kaste Lys over disses retshistoriske Overleveringer. I saa Henseende skal jeg henvise til Professor Joh. Steenstrups udmærkede Arbejder om Normannerne, baade første Bind; Indledning til Normannertiden, hvori findes Kapitlet om Kong Frodes Lov S. 311 flg.; Proces S. 59; og fjerde Bind: Danelag; jfr III S. 366; hvori belyses Indvirkningerne af den danske Ret i England, navnlig ogsaa Spørgsmaalet om de angelsaksiske Nævningers Oprindelse; S. 206 flg.; i hvilken Sammenhæng mærkes Saxos Beretning om Regner Lodbrogs Lov, hvorefter alle Retstvistigheder skulde afgjøres af duodecim patres approbati, har Interesse; Proces S. 95. Ligeledes mærkes Overensstemmelsen i Reglerne om Omsætning af Løsøre, der rimeligvis skyldes dansk Paavirkning; J. Steenstrup: Normannerne IV S. 365 flg.; F. Liebermann: Leges Edwardi confessoris S. 104; Tidsskr. f. Retsv. 1864 S. 209 flg. Men paa den anden Side erindres, at vor Vederlagsret skyldes Forbindelsen med England under Knud den Rige; og rimeligvis ogsaa 40 Marks Bøden; Dr. L. Holberg: Rigslovgivning S. 97; F. Liebermann: Anf. V. S. 112; Tidsskr. f. Retsv. 1864 S. 282; jfr dog J. Steenstrup: Normannerne IV S.

287 fl. Den kulturhistoriske Paavirkning, der udgik fra England til Danmark, særlig i kirkelig Retning; jfr A. D. Jørgensen: Den nordiske Kirkes Grundlæggelse S. 385; H. Olrik: Konge og Præstestand I S. 126; falder udenfor denne Fremstillings Ramme, og vi skulle derfor herom kun bemærke, at denne Paavirkning dog var uforholdsmæssig større paa Norge; jfr A. Taranger: Den angelsaksiske Kirkes Indflydelse paa den norske S. 116 flg.; end paa Danmark, som laa nærmere ved og derfor mere paavirkedes af Kultur Strømningerne fra Syd. At muligvis en eller anden derfra udgaaet Retsdannelse har lagt Vejen til os om ad Vest, er derved ingenlunde udelukket; jfr Dr L. Holberg: Dansk Rigslovgivning S. 187 flg. I Henseende til selve Retsudviklings Maaden formede dog Tilstanden hos vore sydlige Naboer sig i høj Grad mangelfuld. Den begyndte med Retssamlinger for de enkelte Folkestammer, hvis Nedskrivning, forsaavidt den ikke alt tidligere havde fundet Sted, blev paabudt af Karl den Store. Den ældste blandt disse Samlinger er Lex salica ɔ: de saliske Frankers Lov fra Kong Klodevigs Tid. De fleste af disse Lovsamlinger ere vedtagne af Folkeforsamlinger og stadfæstede af Kongen eller Hertugen, om end i de foreliggende Haandskrifter senere Tillæg og uvedkommende Indskud ere medoptagne. Lex Frisonum fremtræder dog helt igjennem som et privat Samlerarbejde af Love, Betænkninger og andre Retsoptegnelser. I denne og flere andre Love omtales en Asega eller Ordfører paa Tinge for Dommes Vedtagelse og Erklæringers Afgivelse angaaende verserende Retstvistigheder; men han synes ikke at svare til den islandske Lovsigemand eller til den norske og svenske Lovmand; jfr dog Zeitschrift der Savigny Stiftung für (germ.) Rechtsgeschichte IV S. 215; VI S. 193; og der foreligger heller ingen Hjemmel til at antage de tyske Folkestammers Love for at være fremgaaede af Retsforedrag; H. Brunner: Deutsche Rechtsgeschichte I S. 110; 150—151.

Medens nu fra først af Folkeforsamlingens Vedtagelse var Lovenes vigtigste Grundlag, kom med Kongemagtens stigende Udfoldelse især under Karolingerne Kongens Deltagelse i Lovgivningsmagten ogsaa til at spille en mere fremtrædende Rolle, saa at ikke blot Tilføjelser til Stammelovene med Folkeforsamlingers Tilslutning skete i Form af kongelige Forordninger; capitularia

legibus addenda; men Kongen ogsaa i Samraad med Rigsforsamlingen udstedte Forordninger for hele Riget; capitula per se scribenda; og altsaa i Lighed med Udviklingen hos os Königsrecht (Rigsret) opkom ved Siden af Volksrecht (Landsret); H. Brunner: Deutsche Rechtsgeschichte I S. 240. Men paa Grund af Rigsenhedens Opløsning og Kongemagtens Svækkelse ved Territoriernes voxende Selvstændighed og Landsherrernes stigende Vælde sygnede Rigslovgivningen hen og naaede slet ikke den Betydning, som den under Forholdenes normale Fremadskriden kunde og burde have havt for at føre Retstilstanden frem i Overensstemmelse med Samfundstilstandene, idet den i det Væsentlige indskrænkede sin Virken til enkelte offentlige Retsomraader; R. Schrøder: Deutsche Rechtsgeschichte S. 614. Savnet blev da afhjulpet, men kun til en vis Grad og paa ufyldestgjørende Maade ved partikulære Love, hvoriblandt navnlig Stadsretter, ombudsmæssige Erklæringer angaaende den gjældende Ret; Weisthümer; og praktiske Juristers Samlinger og Udarbejdelser af den. Til disse Samlinger høre især den saakaldte Sachenspiegel, forfattet af Nævnet Ejke von Repkow mellem Aarene 1215 og 1235; R. Schrøder: Deutsche Rechtsgeschichte S. 614; og reciperet som gjældende Ret i Nordtyskland. Den afgav Grundlaget for de i den efterfølgende Tid udarbejdede sydtyske Retssamlinger: »Spiegel deutscher Leute« og »Schwabenspiegel« af ukjendte Forfattere. Derpaa levede man saa indtil Receptionen af Corpus juris Justiniani som gemeines deutsches Recht.

En Selvfølge er det nu, at den almindelige evropæiske Samfundstilstand og den derpaa byggede Retstilstand i Datiden som i Nutiden blev herskende ogsaa i vort Land; og Vejen, ad hvilken de evropæiske Strømninger trængte frem, gik nærmest over Tyskland. Derigjennem fik vi Kristendom og Kirkeordning, og ogsaa paa den verdslige Rets Omraade frembød de hos Tyskerne forlængst indførte Ordninger et Forbillede for at forme og omforme vore Retstilstande i Overensstemmelse med de fremadskridende politiske og sociale Tilstandes Krav.

Det var saaledes selvforstaaeligt, at vort Krigsvæsen ogsaa i Datiden maatte søge at følge med den almindelige Udvikling, og vi fik derfor Ryttertjeneste i Hæren, ligesom Tyskland forlængst havde indført den; jfr Z. f. R. G. XXI S. 1 flg.; en deraf frem-

gaaet privilegeret Adel, og senere Gaardsretter og Krigsartikler, som for en større eller mindre Del havde deres Udspring fra tysk Ret; jfr Krigsordning 10 April 1611. Ved Handelssamkvemmet imellem Landene affødtes dernæst ogsaa analoge Ordninger for Handelspladserne, der bleve til Kjøbstæder med egne Stadsretter, hvor baade Benævnelsen og Betegnelsen for Bymarken (Wikbelt) paa sine Steder; jfr derimod Rep. Dipl. I S. 241 (Byfred); dannedes efter fremmed Forbillede; Statsret S. 79; R. Schrøder: Deutsche Rechtsgeschichte S. 588; og hvor man efter Omstændighederne ogsaa hentede en Del af Materialet til Stadsretten fra tyske Statsretter, saasom lybsk Ret, der indførtes i Tønder af Hertug Abel og derfra til Dels i Ribe; jfr ogsaa Statsret S. 5. Selvfølgelig kan da ogsaa en eller anden fremmed Regel være sluppen ind gjennem Retsbrug og Sædvane i Kjøbstædernes Privatret; jfr Statsret S. 26; Personret S. 4; Formueret S. 94—95; 102; 136; jfr H. Matzen: Den danske Panterets Historie S. 7; Tidsskr. for Retsvæsen 1864 S. 303; ligesom de beskæmmende Straffe i vid Udstrækning ere indførte dertil fra Nabolandenes Stadsretter; Strafferet S. 27; 90. Men paa den anden Side maa dog ogsaa som Exempel paa, at tilsvarende Forhold uafhængigt af hinanden kunne afføde tilsvarende Virkninger, nævnes den Ændring i Landslovene, som medførte Vornedskabets Fremkomst i det sjællandske Retsomraade, og som fik sit Tilsvarende i Ufriheden for Bondestanden i Nordtyskland; Hist. Tidsskr. V—6 S. 383; medens paa den anden Side det øvrige Danmarks saavelsom Sveriges og Norges Bondebefolkning slap fri derfor, hvilket viser, hvor varsom man maa være i Slutninger fra Retstilstanden paa et til et andet Sted endog indenfor samme, endsige i forskjellige Riger. Naar vi møde fælles Regler, f. Ex. om Udskiftning af Børn fra det familieretlige Formuefællig; Historische Zeitschrift XXXIX S. 252; fælles Benævnelser og fælles Forstaaelse af dem, f. Ex. Aar og Dag forstaaet som Aar og 6 Uger; Tidsskr. f. R. 1864 S. 299; 302; Z. f. R. G. 1893 S. 75; maa man derfor ikke uden Videre slutte til en Overførelse deraf fra et Retsomraade til et andet; jfr Kofoed Ancher: Lovhistorie I S. 337 flg. Derhos er der en Ting, som vel maa fastholdes, at de fælles Institutioners Gjennemførelse hos os helt igjennem har formet sig paa en selv-

stændig med vor nationale Retsopfattelse stemmende Maade. Naar vi f. Ex. se paa vore Kongebreve, er det en Ejendommelighed, som formentlig ikke gjenfindes andetsteds, at de udstedes fire Gange efter hinanden i Overensstemmelse med vor Rets gjentagne Indstævninger; Proces S. 125 flg.; og hele Forfølgningen med Kongebreve til Indførsel og til Laas og dens Indordning i den almindelige Procesordning er en selvstændig dansk Retsdannelse. Gaa vi dernæst til Lensvæsenet, kjende vi udenfor Kongehuset saa godt som ikke til arvelige Forleninger; jfr Hist. Tidsskr. VI—6 S. 146; Rep. Dipl. I S. 250; saa at Lensmanden i det Væsentlige kun var Embedsmand, og en Overdragelse jure pheudali perpetuo omtales derfor ogsaa kun i udenlandske Breve; Rep. Dipl. II S. 20. Indadtil har Gildevæsenet udviklet sig selvstændig i vore Kjøbstæder, ligesom deres Ret i det Væsentlige helt igjennem er af nationalt Indhold, saasom Slesvig Stadsret §§ 3; 19; m. fl.; medens vel Indholdet af Art. 18 nærmest indeholder en Tilnærmelse til tysk Ret; jfr Privatret IV S. 101; Tidsskr. f. Retsv. 1864 S. 208; men denne Artikel heller ikke er blevet stadfæstet ved Optagelsen i Udkastet til Flensborg Stadsret og i øvrigt ikke gjenfindes noget Steds. Selv hvor fremmede Bestanddele ere optagne, f. Ex. i Ribe Ret, ere de dog mere eller mindre selvstændigt bearbejdede; jfr P. Hasse: Anf. V. S. 52. Derfor bør man ogsaa være varsom med at antage Paavirkning af fremmed Ret f. Ex. paa Tinglæsningsvæsenets Udvikling; L. M. B. Aubert: Norsk Retstidende 1872 S. 82; jfr S. 152; 175; hvor Paavirkningen i det højeste har været af lokal Natur, f. Ex. i Bergen. At Ordningen paa dette Omraade snarere har været en naturlig Følge af de Krav til Omsætningens Sikkerhed, som den stigende økonomiske Udvikling i Tidens Løb førte med sig, turde ogsaa fremgaa deraf, at det alt Aar 1303 af Roskilde Biskop udstedte Paabud om, at Skjøder og andre til Tinge indgaaede Retshandler i Kjøbenhavn skulde indføres i den 1292 indførte Tingbog; Kjbhvns Dipl. I S. 32—65; næppe har havt virkelig Gyldighed i Praxis, ligesom senere Fdg 1553 heller ikke havde det; Privatret IV S. 155.

I jydske, iøvrigt nationale Stadsretter findes vel enkelte Retsregler, som maa antages udviklede under fremmed Paavirkning, f. Ex. om Nødvendigheden af Arvekjøb; Statsret S. 26; Arveret;

Tilføjelser S. 154; Sitzungs Berichte der Berliner Akademie der Wissenschaften 1887 S. 237; og Retshandler af tysk Indhold, f. Ex. Rentekjøb, ses at være trængte op i Jylland; H. Matzen: Den danske Panterets Historie S. 3; ligesom det tyske Udtryk Pant har fortrængt det nordiske Væth; men iøvrigt kan Indflydelse af tysk Ret ikke paavises, heller ikke i Invasions Tiden; Rep. Dipl. I S. 293; 421; II S. 164; Arild Hvitfeldt I S. 452; kun kan erindres, hvad der i Arveretten S. 140—141 er bemærket om Proklamata's Indførelse fra Kiel, ligesom ogsaa den danske Adels Hals- og Haandsret over dens Tjenere skriver sig fra Holsten; Statsret S. 68.

Naar Aarbøger; S. R. D. II S. 261; indeholde den apokryfe Beretning, at Kong Valdemar II i Viborg lod opbrænde libros legum imperialium, quibus tunc Dania regebatur, da maa vel herved nærmest være tænkt paa Corpus juris Justiniani; jfr Dr L. Holberg: Kong Valdemars Lov S. 107 Note; ligesom i Brevene; f. Ex. Cod. Esr. S. 219, hvor der tales om »keyseres logh« ved Siden af »kyrkæ logh«. Det første er en dansk Gjengivelse af det latinske jus civile, der ellers forekommer ved Siden af jus canonicum; Cod. Esr. S. 127. Derimod finde vi i senere Tider Ordet Kejserloven brugt om tysk Retslovgivning.

En Mærkelighed frembyder saaledes hos os Anvendelsen af Kejserloven som Straf for Hor; Tilføjelser og Rettelser til Straffe-retten; jfr om Reception af Const. Carol. Crim. i Polen; Z. f. R. G. 1889 S. 168. Mindre mærkeligt er det derimod, at ogsaa Kejser Frederik Barbarossas Privilegium af 1158 endnu i Domme af 1555 og 1558 hos os findes anerkjendt som hjemlende en undtagen Jurisdiktion for Studerende og Skolepersoner; Heise: Dipl. Viberg. S. 304; 334—37; K. Rosenvinge: Gl. d. D. I S. 270; H. Matzen: Kjøbenhavns Universitets Retshistorie I S. 32 flg.; thi ligesom Universiteternes Ordning var væsentlig uniform i alle Lande, saaledes ansaas ogsaa den de Studerende tillagte undtagne Jurisdiktion som inhærent, hvor Universiteter vare indrettede, eller som en jus commune for alle Studerende i Lighed med de Klerkerne indrømmede Privilegier, idet Universiteter og Studerende betragtedes som kirkelige Anstalter og Personer. Paa lignende Maade gik det med Søretsreglerne, hvilke opkom og bredte sig som internationale, idet de ikke afgrændsedes af

Lande, men af Have, indenfor hvilke der uddannede sig staaende Vedtægter mellem Skippere og Kjøbmænd, som formuleredes og optegnedes i forskjellige Samlinger; jfr ovfr S. 15.

Naar vi endelig endnu i Straffeprocessen møde visse i Retsbrugen fulgte Regler, hvortil Hjemmel fra først af ikke findes i vor Ret, saasom pinligt Forhør; Proces S. 63; Strafferet S. 32—33; Hybertz: Aktstykker fra Aarhus II S. 255; Vandprøven ved Troldom; Hybertz: Anf. V. l. c.; N. d. D. II S. 223; hvor der henvises til aqua maledictionis; 4 Mosebog V—17 flg.; Ordalet ved Baaren; N. d. M. VI S. 160; kan vistnok kun det sidste betragtes som et reciperet internationalt Bevismiddel fra den verdslige Straffeproces's Omraade, medens de øvrige snarest have deres Oprindelse fra den kanoniske Inkvisitionsproces; og det samme gjælder om saadanne Straffe som at brændes levende for Kjætteri og Troldom; Strafferet S. 32—33; Heise: Dipl. Viberg. S. 128; Holtzendorff: Encyklopædie 5te Aufl. S. 264—265. Ogsaa andre kvalificerede Dødsstraffe findes anvendte hos os uden Lovhjemmel, nærmest vistnok i Kraft af en Slags fælles international fra Oldtiden stammende Brug; Strafferet S. 14; 90—91; Wilda: Strafrecht der Germanen S. 498; om Nedsænkning under Vand eller Tildængning med Stene; jfr endnu Andr. Sunesøn VII—11; som forhistorisk Exekutions Maade ved Siden af Hængning; Saxo S. 42; 46; 80; 148; 204; Strafferet S. 14; Wilda: Anf. Værk S. 153; Saxo S. 79; jfr 217; Hist. Tidsskr. III S. 282; IV S. 253.

I denne Sammenhæng maa dog mærkes, hvorledes alt før Enevælden den Erkjendelse bryder sig Vej, at i dansk Land kun gjælder dansk Ret. Dette udtales i H. D. D. 4 Maj 1649. Striden drejer sig om en Sum af 4500 Rigsdaler, som Hertug Hans den Ældre havde legeret til Haderslev Skole. Disse Penge vare i Aaret 1605 blevne udlaante til Jomfru Cidsel Thott, for hvem bl. A. Tage Krabbe var Forlover. Skyldnersken døde i 1622 og arvedes af Tage Thott Andersen, der tilsvarede Renten indtil 1643; men derefter ophørte Ydelsen, uden at nogen Grund dertil angives i Dommen. Skolens Conservatorer sagsøgte da Forloveren Tage Krabbes Søn, Niels Krabbe, til at betale Summen; men denne frifandtes ved følgende Doms Konklusion:

Daa effter thillthhle giensuar och denne sagsz leilighed, och efiterdi Nielsz Krabbe, som ehr sögett for en summa penge, som hansz arffuing affgangen lader haffuer werret forloffuer fore, iche kand dömmesz til noget effter anden loug och rett end dend, som her i rigit alle rigens wndsaate, endten de aff indl: eller vdlendsche tiltallisz, nydr och er vndrgiffuen; det breff, som effter kretfisz och langt elldere, end recessen formeldr, nogen at kand till betaliingh obligere, det och langt offr 20 aar erh, at huercken höfftmannden eller forloffuer haffuer werrit i liffue, huelchet conservatoribus schole nochsom haffr werrit beuist, eptrdi alle de quidtantzer, som paa rendten erh vdgiffuen, effter iomfrué Sidtzel Todtzesz död i her Thage Tottesz nahffn er wdgiffuen, som i hofftt breffuet iche ehr benfft, er derpaa for retten affsagt, at Nielsz Krabbe imod recessen och dend observantz, som (erh) her i riget brugeligt erh, iche kand kiendisz plichtig til denne sag (saa) lenge for taugde och forsommelsze (forsømmede) gields kraff at suare, mensz der forre frie at uerre.

§ 5.

Fremmed Rets Betydning for den danske Retshistories Studium.

(Slutning.)

III. Kanonisk og Romersk Ret.

Som Følge af den romersk-katolske Kirkes med selve dens Dogmer givne Styrelsesmaade under Pave, Episkopat og Koncilier uddannede der sig indenfor den en selvstændig Lovgivningsmagt med deraf følgende Lovsamlinger, af hvilke de efterfølgende ere indbefattede under Benævnelsen corpus juris canonici:

1) Decretum Gratiani, saaledes kaldet efter Samleren, Gratian, som var Lærer i Kirkeret ved St. Felice Klostret i Bologna i Aarene 1140—1160. Dets Benævnelse er Concordantia discordantium canonum og dets Bestanddele ere Konciliebeslutninger; canones; og Pavebreve; decretales; indtil Aar 1139; foruden Udtalelser af Kirkefædre m. m. Til disse kirkelige Avtoriteter slutte sig saa Gratians egne Udtalelser; dicta Gratiani; der dog ikke have Gyldighed som gjældende Love, da Samlingen som saadan aldrig er bleven sanktioneret som kirkelig Lovbog. Dekretet er inddelt i tre Dele, første Del indeholdende 101 Distinc-

4

tioner, anden Del 36 causae, inddelte i Distinctioner, af hvilke causa 33 quæst. 3 under Benævnelsen tractatus de poenitentia igjen er inddelt i 7 Distinctioner; og tredje Del de consecratione endelig er inddelt i 5 Distinctioner.

Om ældre og yngre Citermaader se Schulte: Geschichte der Quellen und Literatur des canonischen Rechts I S. 65. Et Exemplar af Dekretet forærede Andreas Sunesøn til Lunds Kapitel, hvilket Forfatteren af Kapitlets Gavebog kalder en liber honestus et multum utilis. Et yderligere Bevis paa Dekretets Udbredelse hos os findes i Jyske Lov, hvis Indledning væsentlig er hentet derfra; jfr Dr L. Holberg: Dansk og fremmed Ret S. 37 flg.; S. R. D. VIII S. 161; Dpl. Svec. I S. 667.

2) Decretales Gregorii IX, som denne Pave lod samle ved sin Kapellan, Dominikaneren Raymondus a Pennaforte 1230—1234; Schulte: Anf. V. II S. 408; inddelt i 5 Bøger med Titler og Kapitler og kundgjort som kirkelig Lovbog ved at være sendt til Universiteterne i Paris og Bologna; jfr S. R. D. VIII S. 161; Kirkehist. Saml. I S. 46. Ved Citer Maaden; Schulte: Anf. V. II S. 20; mærkes, at Samlingen betegnes med X ɔ: extra Decretum; f. Ex. C. 1 X II—26.

3) Efter den Tid udgav Pave Bonifacius VIII endnu i 1298 en Lovbog, indeholdende en Samling Pavebreve, der som Tillæg til de forudgaaende fem Bøger fik Benævnelsen: liber sextus decretalium; citeres som »in sexto«; Schulte: Anf. V. II S. 42—43; Harsyssels Dipl. S. 4: addo decretales meas cum sexto; Dpl. Svec. II S. 287.

4) Endelig samlede endnu Pave Klemens V Beslutninger fra Konciliet i Vienne 1311 samt egne Breve indtil 1313, hvilke derpaa af hans Efterfølger Johan XXII udsendtes som Lovbog til Universiteterne; citeres som in Clementinis; Schulte: Anf. V. II S. 45; 49; jfr S. Birket Smith: Kjøbenhavns Universitets Bibliotek før 1728 S. 95—97. Udenfor disse Samlinger, der altsaa udgjøre Corpus juris Canonici, findes endnu i Udgaverne af dette optagen en Del Pavebreve under Benævnelsen extravagante, der have Gyldighed som saadanne; Schulte: Anf. V. II S. 59 flg.

Den kanoniske Ret var Kirkens Ret, og dens Anerkjendelse krævedes derfor overalt, hvor den katolske Kirke selv

var anerkjendt; men dette Kirkens Krav kom jævnlig i Strid med Kongens og Lægfolkets Vilje; og derfor har det sin særlige Interesse indenfor vort Land at undersøge, hvorvidt Konge og Folk have underkastet sig den kanoniske Ordning; jfr om Sverres Sejr over Kirken i Norge; Ph. Zorn: Kirche und Staat in Norwegen.

Hvad angaar Forholdene indenfor vort Land, formede Kirkens Styrke og indre Organisation sig i Tidens Løb væsentlig overensstemmende med den kanoniske Ordning; Statsret S. 37 flg.; H. Olrik: Konge og Præstestand I S. 248; II S. 119. Paven udstedte Mængder af Privilegier og Stadfæstelsesbreve til Embeder og kirkelige Stiftelser, men udskrev ogsaa Afgifter fra Danmark til kirkelige Formaal og oppebar Gebyrer af Ærkebisper og Bisper; L. J. Moltesen: De Avignonske Pavers Forhold til Danmark S. 51; 59 flg.; Rep. Dipl. I S. 267; II S. 120; 131; 132; 139; 162; 164; 168; 171; 229; ligesom han ogsaa efter Omstændighederne med mer eller mindre Føje beskikkede dem per provisionem; jfr D. K. Hdf. S. 154—155. Jyske Lovs Indledning sidestiller Kirke og Stat. Ligesom den hellige Kirke styres ved Pave og Bisper, skal Landet styres af Kongen og hans Rettere. Men i Kraft af det guddommelige Krav til at herske over Aanderne, som Kirken tillagde sig selv, maatte, saalænge det godkjendtes af Folkene, Kirken i ethvert Sammenstød være den stærkeste; sicut spirituale præcellit temporali, ita et jus ecclesiæ juri seculari; S. R. D. V S. 597—598. Derfor maatte Lægmænd ikke sidde til Doms over Gejstlige, hvilken Sætning Knud den Hellige anerkjendte, saavidt Gejstlighedens indbyrdes Stridigheder angik; Saxo S. 575; og Kong Niels gjennemførte derhen, at Gejstlige overhovedet kun maatte tiltales ved gejstlig Ret; S. R. D. I S. 380; og denne privilegerede Jurisdiktion, der hos os gjennemførtes hurtigere og fyldigere end i Nabolandene; jfr Ph. Zorn: Kirche und Staat S. 37 flg.; hævdedes senere ved Haandfæstninger, Love og Anordninger; Danske Kongers Haandfæstninger S. 153; Rep. Dipl. I S. 171; G. A. A. B. V S. 47; Tords Art. 10; Aabenraa Skraa Art. 33; Statsret S. 40.

Derimod maatte Lægfolket svare for de gejstlige Domstole. Paven eller hans delegerede Dommere dømte i Stridighederne

mellem Kongerne Erik Glipping og Erik Menved og Ærkebiskopperne Jakob Erlandsen og Jens Grand; Vdsk. Selsk. Skr. V—4 S. 353; 366; S. R. D. VI S. 328—29; 351; Aarb. f. n. Oldk. 1860 S. 137; Kirkeh. Saml. IV—3 S. 276 flg. samt i andre Stridigheder mellem Gejstlige og Lægfolk; Rep. Dipl. I S. 88; 109; 115; 118; 247; 257; S. R. D. VIII S. 151; og Ban og Interdikt vare de kirkelige Tvangsmidler, hvilket første Ærkebisperne efter Omstændighederne anvendte endog paa Trods mod Kongens Mænd; S. R. D. VI S. 597; VI S. 293; 323; 368; Rep. Dipl. I S. 410. Lægfolk stævnedes ogsaa, selv i Ejendoms- og Gjældssager, for Kirkens Domstole; Rep. Dipl. I S. 422; II S. 104; 106; ligesaa vel som for de verdslige Domstole; Hdf. 3 Maj 1376 Art. 26; Rep. Dipl. II S. 107; 114; S. R. D. V S. 595; jfr S. 598; hvor Ærkebispen paastaar, at ogsaa Kirkens Fæstere skulde svare for Kirkens Domstol; og censura ecclesiastia er ligeledes her det strænge Tvangsmiddel; Rep. Dipl. II S. 106; Den danske Panterets Historie S. 460—461; indtil Kong Kristian II's g. L. Art. 19 forbød denne Lægmænds Indstævning for gejstlig Ret i verdslige Sager; jfr Kirkeh. Saml. I S. 419; og Frederik I derefter ved Fdg 8 Novbr 1527 maatte indføre verdslig Exekution; Statsret S. 40; Proces S. 165; efterat Praxis alt forinden havde udtalt, at den, som var frifunden ved verdslig Ret, ikke for samme Sag kunde stævnes for kirkelig Domstol; K. Rosenvinge: Gl. d. D. I S. 14. Kong Knud den Hellige havde dernæst hjemlet de kirkelige Myndigheder Ret til at paalægge Bøder for kirkelige Overtrædelser; Saxo S. 575; G. A. A. B. V S. 9; J. L. II—50; 86; Strafferet S. 32; Rep. Dipl. II S. 186; og disse Bøder oppebares af Klerk og Læg, indtil Odense Reces 1527 paalagde en Indskrænkning i Retten med Hensyn til Adelens Tjenere. I Kraft af særlige Privilegier oppebare derhos mange kirkelige Embeder og Stiftelser ogsaa Bøder for verdslige Overtrædelser af deres Tjenere; Dipl. A. Magn. I S. 2—4; m. fl.; Rep. Dipl. I S. 17; 90; 147; 149; 211; 235; 317; 319; 325; II S. 52; og i deres Byer; ovfr S. 12; eller Birker, Statsret S. 9; 48; Cod. Esrom. S. 145; D. Mag. I S. 150; VI S. 75. For mange Forbrydelser, der baade vare verdslige og kirkelige, maatte derfor ydes dobbelt Bod; Strafferet S. 32. Iøvrigt klagede Gejstligheden over Bødesystemet, ifølge hvilket grove Forbrydelser kunde sones

med Penge, da det særlig gik ud over de værgeløse Gejstlige; S. R. D. V S. 589—90; VI S. 282; jfr 388; 366; og et Forsøg paa at værge Landefreden ved stængere Straffebestemmelser finde vi derfor ogsaa gjort i Abels og Kristoffers Udkast; G. A. A. B. V S. 11 og 14. En Asyl Ret for Klostrene anerkjender J. L. II—23 ikke: Pontoppidan: Annaler I S. 517 (Rane Jonsen); jfr derimod Kofoed Ancher: Lovhistorie I S. 204; om Indførelse af Talionsprincipet ved Straf for Injurier fra kanonisk Ret se D. Mag. III—3 S. 171.

Der var dernæst visse religiøse og sædelige Forbrydelser, som Kirken alene paatalte og straffede med Exkommunikation; og kun hvis denne ikke havde frugtet inden Udløbet af et Aar, traadte brachium seculare til; Kjøbenhavns Stadsret 1294 Art. 95; 1443; V—31; Bestemmelsen mangler i Kristoffer af Bajerns almindelige Stadsret; men gjenfindes i Dronning Margretes Stadsret Art. 26; Kong Hans's Stadsret Art. 47 og Privileg. for Malmø Art. 41; Strafferet S. 27. Denne Hjælp skulde derhos ifølge de anførte Artikler overhovedet ydes i alle aandelige Sager.

Kirkens Krav paa Skattefrihed blev ogsaa hos os som andetsteds efterkommet, men dog kun i begrændset Maal. I Henseende til Klostrene respekteredes Lateran Konciliets Paabud af deres Skattefrihed i J. L. III—10, dog kun med Hensyn til den alt erhvervede Jord; og ved særskilte Privilegier bleve derhos kirkelige Stiftelsers Tjenere i vid Udstrækning fritagne for de almindelige paa Bondejord hvilende Byrder; jfr de foran citerede Steder; H. Olrik: Anf. Værk I S. 258; II S. 185; Codex Esrom. S. 59 flg.; J. Steenstrup: Studier S. 93 flg. Præsternes Ugifthed belønnede J. L. III—9 ved Skattefrihed for Præstegaarden. I Henseende til senere Skatter mærkes, at den Plovgene paalagte Myntskat ogsaa erlagdes af Gejstlighedens Jorder; Avia Rip. S. 8; G. A. A. B. V S. 14; hvilket ligeledes var Tilfældet med andre overordentlige Skatter i Erik Menveds Tid; D. K. Hdf. S. 102; S. R. D. VI S. 419. Ærkebiskop Jens Grand forlangte derfor: quod rex hominibus Lundensis ecclesiæ vel familiæ taleam (talliam) nullatenus imponat vel collectam; men ved Overenskomsten 1303 blev dette Krav dog indskrænket til, at Kongen ikke ensidig maatte paalægge Skatter, hvorimod de, der vare paalagte med Danehoffets Samtykke, skulde ydes;

D. K. Hdf. S. 102. Naar Kristoffer II's Haandfæstning Art. 5; jfr Valdemars Haandfæstning Art. 3; med Hensyn til de Gejstlige bød: ne tallientur, kan der vel derved sigtes til Skattepaalæg; L. J. Moltesen: De Avignonske Pavers Forhold S. 56—57; men rimeligere er det dog ifølge Haandfæstningens almindelige Brug af Ordet talliare; D. K. Hdf. S. 101; at der derved kun tænkes paa Fogdernes ulovlige Pengeudpresninger. I hvert Fald vedblev Kong Kristoffer II med at paalægge ogsaa Gejstligheden Skat; og det samme var Tilfældet med Valdemar Atterdag; D. K. Hdf. S. 102; Statsret S. 50; som tillige krævede baade Ægt og Arbejde af den; S. R. D. VI S. 259. Dog havde Kongen 1341 lovet ikke at kræve anden Skat af Gejstligheden i Sjællands Stift, end den, som den selv havde bevilget pro communi deliberatione et redemptione terræ Sjællandiæ; Kjbhvns Dipl. I S. 76; Rep. Dipl. I S. 311; og ved Olafs Haandfæstning Art. 1 tilsagdes der endelig Gejstligheden Frihed ab omnibus oneribus regiis, quocunque nomine censeantur; D. K. Hdf. S. 152; jfr S. 101.

Hvad angaar Paalæg af Ydelser til Fordel for Kirken erindres, at det paalagdes Jyderne at yde Biskopstiende ved Kongens og Ærkebispens Dom 1443; dog ikke umiddelbart i Henhold til den kanoniske Ret, men ifølge det gamle saavelsom det nye Testamentes Paabud og de andre Nabolandes rosværdige Sædvaner, idet Sjællændere og Skaaninger frivillig havde vedtaget at yde den ved Kirkelovene; ovfr S. 5. Den modstaaende jyske Sædvane; uno venus corruptela; underkjendes ganske ved Dommen; Arild Hvitfeldt I S. 381. Derhos finde vi ogsaa, at Statsmyndighederne have paalagt andre Afgifter i kirkeligt Øjemed; Rep. Dipl. I S. 29. Erik Plovpenning stadfæster elemosynam, quam avus noster Rex Valdemarus cum consilio et consensu meliorum regni fratribus hospitalis S. Johannis Baptistæ de Antwordschow contulit, vz de qualibet familia denarium unum, qui vocatur huspenning ... ad usus terræ sanctæ deputatum ... si quis illud solvere contradixerit, ultionem nostram sentiat et exactores nostri id exigant cum augmento ɔ: i Mangel af Betaling skal den inddrives af Fogden med det dobbelte Beløb, saaledes som det var almindeligt i Landslovene. I et Gavebrev 21 Oktbr 1499; Codex Esrom. S. 145; hvorved Kong Hans

skjænker Esrom Kloster frit Birketing og fri Birkeret, forbeholder han sig dog »helymændtz skodt, som er en enggelsk af huer mandt, hwes oss bør at haffue till landsting paa kronens vegne« udi en Række Esrom Klosters Byer og Gods. Maaske den Skat endnu er en Levning af slige kirkelige Afgifter.

Hvad Procesmaaden angaar, afskaffede vel Valdemar II Jernbyrd i Skaane i Lydighed mod Kirkens Misbilligelse deraf; men derimod lykkedes det ikke Kirken at faa lex negativa afskaffet undtagen i Kjøbenhavn; jfr Stadsret 1294 Art. 28; forsaavidt Bevis kunde føres ved Vidner. Dette Bevis spillede en Hovedrolle i den kanoniske Proces; Rep. Dipl. I S. 423; D. Mag. II S. 179; hvorfor alle Delegationer af kirkelig Domsmyndighed ogsaa hjemle kirkelig Vidnetvangs Anvendelse; Rep. Dipl. I S. 109; II S. 229; Ny d. Mag. VI S. 198. Naar dette Bevis kunde benægtes ved Lov, var dette i Pavens Øjne en pestes omni juri contraria; Progr. 1893 S. 71; Dpl. Svec. I S. 196. Bedre kunde Kirken forsone sig med Inkvisitions Processen og Paakjendelsen ved Hjælp af Nævninger. Kirkelovene indførte derfor ogsaa Bevis ved Nævn i Kirkesogn, ligesom Jyske Lov II—78 indførte Biskops Nævninger, der svor i Sager som Helligbrøde, og de sjællandske Love hjemlede, at Nævninger svore om vidnefaste Gaver til Kirken og kirkelige Institutioner. Jyske Lov indførte endelig Sandemænds Ed i Sager angaaende Kirkens Jord og Testamenter; Statsret S. 49; hvorhos Biskop og Bygdemænd ifølge J. L. II—7 bleve Appelinstans for Sandemænds Kjendelser og ifølge den senere Retsbrug og Lovgivning for alle Edssager; Proces S. 13 og 124; Statsret S. 42.

Paa Formuerettens Omraade herskede den kanoniske Rets absolute Forbud mod Renters Tagelse, hvilket var Aager; usura; og Sager derom henhørte under Bispernes Jurisdiktion; G. A. A. B. V S. 52; jfr Privatret IV S. 144; Arild Hvitfeldt II S. 858; Kirkehist. Saml. I S. 51. Naar man ser de mangfoldige Exempler i Brevene paa Frafalden af exceptiones juris canonici; Codex Esrom. S. 99; 103; 106 flg.; Rep. Dipl. I S. 218; Privatret IV S. 73; Den danske Panterets Historie S. 12; kunde denne Frafalden vel have sin Betydning, forsaavidt Sagen verserede for gejstlig Ret; men iøvrigt hørte den vistnok ene til de lærde Juristers Formularer for Brevenes Affattelse, fra hvilke der ikke

kan sluttes til den kanoniske Rets Gyldighed hos os saa lidt som til Gyldighed af jus civile, der saa godt som altid nævnes ved Siden af jus canonicum. Det kan derhos mærkes, at blandt de enkelte Indsigelser, der fremhæves, nævnes vel exceptio doli mali, fraudis o. s. v., men aldrig exceptio vis et metus, som vistnok havde den største praktiske Betydning; Privatret IV S. 66; Rep. Dipl. II S. 116: Recognosco, me bono velle non coactum nec truncatum nec ferrea catena aggravatum libere resignasse etc.

Om Anvendelsen af den hellige Kirkes Lov om Hævd i Retsbrugen før Jyske Lovs Tid og dens Lovfæstelse ved J. L. I—44 se Privatretten IV S. 95.

Vedblivende beherskede dernæst den kanoniske Ret hele Ægteskabs Retten blot med Undtagelse af Ægteskabs Myndigheden og Ægteskabs Formueretten; Familieret S. 58 flg.; S. 69 flg.; og naar vi i E. sj. L. I—31 finde bestemt, at Mand og Kone ej maa fare i Kloster med al deres Hovedlod uden de tage begge Klædet tilsammen og fare til den samme Orden; Repert. Dipl. II S. 45; jfr dog S. 67; I S. 60; da er dette en ligefrem Gjengivelse af den kanoniske Rets Paabud. At endelig ogsaa Syvende Mands Grændsen ved Arv rimeligvis er hentet fra kanonisk Ret, er bemærket i Arveretten S. 99.

I Henseende til Testationsretten til Fordel for Kirker og Klostre viser vor Ret endelig ogsaa en Imødekommen mod Kirkens Krav; Arveretten S. 119 flg.; jfr dog Kirkehist. Saml. I S. 54 Note **; som vore Nabolande ikke udviste Mage til; jfr Ph. Zorn: Staat und Kirche in Norwegen S. 80; m. fl.; Westgöta Lagen Arf þær B. Art. 10.

Paa Grundlag af den fælles Kirkeret affattede dernæst det danske Episkopat en Række særlige Vedtægter for den danske Kirkeprovinds. Saaledes mærkes Andreas Sunesøns Statuta ecclesiasticæ; Kofoed Ancher: Lovhistorie II S. 525; som navnlig viser den Tugt, Kirken øvede mod Raahed og Usædelighed, som gik i Svang paa hine Tider; Dipl. Svec. I S. 131; 150; 753; Vdsk. Selsk. Skr., hist.-filos. Afd. VII S. 7 flg.; Constitutione: Cum ecclesia Danaria, vedtaget i Vejle 1256 til et Værn for Bisperne mod Kongernes Overgreb, og stadfæstet af Paverne; Rep. Dipl. I S. 40; Kirkehist. Saml. IV—3 S. 279; S. R. D. V S. 600; VI S. 309. Et Udtryk for Bestræbelserne efter at tilbageføre Kirkens

Avtoritet og Orden efter Statens Opløsningstid ere dernæst Statuta provincialis 1345; R. R. D. VI S. 490; Suhm XIII S. 795; medens Statuta synodalia, udstedte under Ærkebiskop Peder Lykke 1425; jfr Thorkelins Udgave 1778; Dekreta Arhusiensia af Biskop Ulrik Stykke 1443, der siges at være blevne reciperede af de andre danske Biskopper, og Statuta synodalia af Ærkebiskop Johannes (Laxmand) formodentlig ved Aar 1440, forsynet med Tillæg af Ærkebiskop Birger; udgivne med dem og med Statuta provincialia 1778; jfr Thorkelins Kirkelove S. 51; 108; nærmest ere at anse som Udslag af de kirkelige Reform Bestræbelser paa Koncilierne i Konstans og Basel; jfr om Kjøbenhavns Kapitels Bidrag til dette Koncilium: Kjbhvns Dpl. II S. 62.

Disse kirkelige Vedtægter ligesom andre kirkelige Anordninger og Domme forkyndtes paa Landemode; Kirkehist. Saml. VI—3 S. 287; jfr S. R. D. VI S. 295, hvor der findes rejst Indsigelse mod Gyldigheden af Constitutionen: Cum ecclesia Daciana, fordi den ikke er kundgjort.

Retskilder.

§ 6.

Retssædvaner.

Spørge vi om, hvilke Fortidens Retskilder vare, støde vi først paa Retssædvanen. At den overhovedet havde Gyldighed som gjældende Norm i dansk Ret, forudsættes i Kong Hans's Tilsagn i hans Haandfæstning Art. 2, at han vil regjere efter hvert Lands beskrevne Lov, Haandfæstninger, Statuter, Friheder, Privilegier og gode gamle Sædvaner. Ligeledes hyldede Skaaningerne Kong Oluf paa Betingelse af, quod omnia jura nostra tam in libris legalibus; jfr Hist. Tidskkr. VI—6 S. 684; quam in Haandfæstning contenta, privilegia generalia et privata per reges Danorum et suos prædecessores liberius concessa, consuetudines & libertates conservet etc.

At Sædvanen havde Betydning som Retskilde i offentlige Retsforhold, fremgaar af Kong Hans's Haandfæstning Art. 1, hvorefter Kirken og Kirkens Tjenere skulde nyde alle deres Privilegia, Statuter, Haandfæstninger og gode, gamle Sædvaner; men naar der saa tilføjes: som de friest nydt have af den hellige romerske Kirke, fremfarne hellige Fædre, kristne Konger, Fyrster og Fyrstinder, da viser denne Tilføjning, at man ikke særlig har havt egentlige Sædvaner for Øje; jfr Rigens Vedtægt 1377; omni jura, leges, libertates et consuetudines licitas et honestas a dno Valdemaro legifero . . . datas et concessas. At Consuetudo ogsaa paa andre Steder staar enstydig med lex viser sig f. Ex. i Privilegiet for Vejle; Rep. Dipl. I S. 241; hvor Nævningerne siges at skulle beskikkes for et Aar ad Gangen juxta consuetudinem terræ ɔ: J. L. II—49; ligesom omvendt leges terræ regelmæssig staar som Betegnelse for Lands Lov og Ret, indbefattende ogsaa Sædvane Retten; ovfr S. 3.

Men ligefuldt indeholde altsaa de anførte Udtryk Hjemmel for, at gode gamle Sædvaner udgjøre retlig gyldige Normer. Dette fremtræder ogsaa i Bestemmelserne angaaende Kongeedens Aflæggelse og Formulering; jfr G. A. A. B. II S. 38: Quædam forma juramenti conscripta et per reges Daciæ præstari consueta, facienda et præstanda secundum dicti regni consuetudinem approbatam; og i Bestemmelserne angaaende Danehofs aarlige Holdelse St. Hansdag i Nyborg; Fdg 1 Juli 1354 Art. 9: secundum antiquam consuetudinem regni Daciæ; Kong Olafs Haandfæstning 3 Maj 1376 Art. 29: prout antiquitus est consuetum. Naar man nu erindrer, at Haandfæstningerne 19 Marts 1282 Art. 1 og 29 Juli 1282 Art. 1 vel paabyde, at Danehof skal holdes aarlig, men Midtfaste og paa et Sted, hvortil man kan komme til Søs, saa er Retssædvanen virkelig Hjemmel til, at det skulde holdes i Nyborg St. Hans Dag; og denne sidste Regel viser, at Sædvanen endog har kunnet ændre Haandfæstninger. Amnesti Brevet 6 Jan. 1341; Haandfæstningen 1320 Art. 1; 1360 Artt. 3 og 7; hjemle dernæst Kirken og verdslige Stormænd deres Privilegiers Nydelse »prout (melius et uberius) uti (habere) consueverunt ex antiquo; og Riddere og Væbnere henvises i Haandfæstning 1320 Art. 11 og 1326 Art. 9 til at

nyde Sagefald af deres Tjenere secundum consuetudinem cujuslibet terræ.

Retssædvanen gav dernæst Adgang til Erhvervelse af en privilegeret Jurisdiktion for Byer, f. Ex. Nyborg, hvor ingen Borger maatte sagsøges udenfor Bytinget, prout antiquitus est consuetum; Rep. Dipl. I S. 167; og for Birker; Statsret S. 48; Birkeret Aar 1623; V. A. Secher: Corp. Const. IV S. 46. Disse ved Love bekræftede Sædvaner betegnedes da som consuetudines approbatae; jfr P. Hasse: Das Schleswiger Stadtrecht S. 130—131; hvor Kong Erik Menved indrømmer Ebeltoft Borgere eandem legem et terræ consuetudinem approbatam, quam omnes Viburgenses et Aarhusienses habent. For Jordbrugeres offentlige og private Ydelser afgav Sædvanen ogsaa regelmæssig Maalestokken; Statsret S. 125; G. A. A. B. II S. 4; Privatret IV S. 200. I Privilegiet 1135; ovfr S. 12; synes ved Danorum consuetudo endog at være sigtet til alle sædvanlige offentlige Ydelser, være sig Bøder eller Afgifter. Dernæst findes ogsaa stedlige Sædvaner i Herredet lagte til Grund for Afgrændsningen af Forpligtelserne og deres Ydelsesmaade i offentlige og private Retsforhold; G. A. A. B. II S. 4; K. Rosenvinge: Gl. d. D. III S. 335; ligesom Skik og Brug i Sognet er bestemmende for de kirkelige Forholds Ordning; K. Rosenvinge: Gl. d. D. III S. 179. I øvrigt skjælnes der ogsaa i Lovene mellem bonæ et honestæ consuetudines, som bør opretholdes; ovfr S. 58; og abusiones et dissuetudines contra leges terræ; hvis Gyldighed underkjendes; Hdf. 29 Juli 1282 Art. 5; Hist. Tidsskr. VI—6 S. 30 flg.; Kjøbenhavns Stadsret 1254 Art. 17; Roeskilde Stadsret Art. 15 o. s. v.; ovfr S. 54. Her fremtræder saaledes Lovens Herredømme over Sædvanen paa den offentlige Rets Omraade.

Gaa vi dernæst over til at granske Retssædvanens Betydning paa Privatrettens Omraade, maa Opmærksomheden særlig fæstes paa Breve, i hvilke Udstederen frafalder Indsigelser, som maatte kunne hentes fra modstaaende Retssædvaner. I Særdeleshed gjælder dette om Formularerne, hvorefter Brevene i Esrom Klosters Brevbog ere udstedte; se Brevbogen S. 106; 111; 116; 119; 121; 125; 126; 127; 152; 164 m. fl.: hvor især den Vending kommer igjen, at Brevets Udsteder renuncerer paa »omni consuetudini, quæ in regno Daciæ pro lege consueverat

observari«; at Ejendom overdrages secundum omnem cursum juris et sollempnitatem, quæ in regno Daciæ pro lege solet observari; secundum consuetudinem et leges patriæ scotare; contuli avtoritatem meo nomine secundum terræ consuetudinem scotandi; juxta patriæ consuetudinem scotandi: fratre Ingvaro, cellerario, scotationem recipiente et sinum secundum terræ consuetudinem extendente; Rep. Dipl. I S. 125: secundum consuetudinem legum regni Daciæ; 218.

Naar man nu lægger Mærke til, at Lovene vel bruge Udtrykket »skjøde«, men ikke give nogen Forklaring af Handlingens Form, som vi derimod finde fremstfllet hos Andr. Sunesøn IV—13; Privatret IV S. 64; kan der ikke være Tvivl om, at denne Form er uddannet ved Sædvanen, som ifølge Andreas Sunesøns klare Ord: Ad translationem dominii, est necesse, ut inter veniat quædam sollempnitas etc., har affødt en bindende Norm og altsaa er bleven til en Retskilde; jfr Cod. Esr. S. 91; Privatret IV S. 65; Ordene: ut nostræ legis mos est ɔ: saaledes som det er en Retssædvane hos os. De anførte Forhold, i hvilke de private Personer vare selvhandiende, vare selvfølgelig i høj Grad egnede til at skabe en Sædvane, som derfor ogsaa kunde skifte Form f. Ex. for bebyggede Steders Vedkommende; Privatret IV S. 69; hvor L. 7 f. o. Tallet 435 rettes fil 372.

Naar dernæst Cod. Esr. S. 110 taler om bona, quæ tanquam in publico placito legitime scotata et juxta omnes leges et placitales consuetudines regni Daciæ tradita cedere debeant, da fremhæves her et andet Omraade, hvor Sædvanen kunde faa Raaderum, nemlig i Henseende til Iværksættelse af Handlinger, henhørende til Jurisdictio, ikke blot voluntaria men ogsaa litigiosa. Saaledes kan her mærkes Forundersøgelsen; Codex Esr. S. 112; til Oplysning, om en Enke havde været til Stede paa Landstinget og holdt paa sin Værges Arme »ut moris terræ fuerat«, medens han skjødede hendes Ejendom til Klostret. Sammesteds S. 92 omtales et Paabud til Biskop Absalon og hans Frænde Sune at fastsætte Markeskjæl »equitando, sicuti moris nostri est«. Ligeledes høre Maaderne, paa hvilke Edsaflæggelserne skete; jfr Sk. L. V—29; Andr. Sunesøn V—4; D. Mag. III—1 S. 220; Harsyssels Dipl. S. 72; 78; til placitales consuetudines. Af materielle Retsregler, der skyldtes slig Retsbrug, kan dernæst

mærkes den opbudte Pantesums Henlæggelse i Fjerdingskirken eller Landskisten som Betingelse for Pantets Tilbagesøgning; jfr H. Matzen: Den danske Panterets Historie S. 478; hvor Henlæggelsen i Ringsted Kirke pro custodia siges at være sket »ut moris est«, presentibus testibus, dictis thinghøringæ. Overhovedet frembyder Panterettens Udvikling, som gjennem Aarhundreder foregaar upaavirket af al Lovgivning, et slaaende Exempel paa Retssædvanens Beherskelse af saadanne Retsomraader, hvor Retsforholdets Ordning fra først af bestemtes gjennem Aftaler mellem Parterne, hvis fortsatte ensartede Formulering overensstemmende med de praktiske Forholds Krav af sig selv affødte Retssædvanen; jfr V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 333, hvor Rentes Rente nægtes en Fordringshaver, »efterdi den hertildags ikke har været sædvanlig«.

Et andet herhenhørende Exempel frembyder Reguleringen af Mandebodens Størrelse. Slesvig Stadsret Art. 3 henviser i saa Henseende udtrykkelig til Sædvanen, idet Manddraberen, regni consuetudine conservata, til den Dræbtes Frænder skal svare trinnæ attan mark cum marca auri, quæ gørsum Danice dicitur; jfr Flensborg Stadsret lat. Text Art. 3: Cognatis vero interfecti ter decem et octo marchas denariorum cum marcha auri, quæ Gørsum dicitur, emendabit; totins regni in hoc consuetudine observata. Der er heller ikke Tvivl om, at Mandebodens Størrelse, som fra først af fastsattes ved Overenskomst mellem Drabsmanden og den Dræbtes Slægt, sædvansmæssig er bleven fastsat til det i Landslovene bestemte almindelige Beløb. Som et andet Retsomraade, hvor den legale Ordning er fremkommen ad tilsvarende Vej, kan nævnes Formue Forholdet mellem Ægtefæller, hvor det fra først af aftalte Formuefællesskab senere blev lovbestemt; jfr Familieretten S. 69; og paa tilsvarende Vis er da ogsaa i Kjøbstæderne Jorden bleven inddraget under Ægtefællernes Formuefællesskab; jfr Familieretten S. 72.

At der dernæst paa den private Rets Omraade ogsaa kunde udvikle sig partikulære Sædvaner i Strid med Loven, viser sig i Særdeleshed i Godkjendelsen af den af Adelige fulgte Sædvane at sælge deres faste Ejendomme med Brev og Segl uden Lovbydelse og uden Tinglysning, som det vil fremgaa af efterfølgende Herredags Dom:

Hartuig Sckram och Oluff Munck.

Hartuig Sckram tiill Dedbierglundt hagde wtj retthe steffntt osz elsckl.e Oluff Munck, wor mandt och raadt, for en gaardt liggendis wtj Bögballj, som hans fadermoder frue Anne her Niels Erickszens dather aff Aszdall hagde pantszatt her Loduig Nielssz tiill Palszgaardt, oc beklagett, att szamme pantt haffwer szuo werett hans foreldre oc hannom forholden for. Ther tiill szuaret osz elsckl.e Herman Scheyll, wor secreterer, paa Oluff Munckis wegne, att forne frue Anne hagde fyrsth pantszatt forne her Loduig szamme gaardtt oc sziiden szoldt oc sckött hannom then tiill euindelig eyghe, oc wtj retthe lagde ett beszeglitt scködebreff wnder dattum mcdlxxxij, lydendis, att forne frue Anne hagde szoldt og sckött fra szeg oc szyne arffuinge oc tiill forne her Loduig Nielssön forne gaardt wtj Bögballe, som then tiidt Thomes Terckilssön wdibode. Ther tiill szuaritt forne Hartuig Sckram szamme sckôde wor icke szaa loglig szom thet szeg burde; thj hans faderbroder, som forne frue Annes rethe werig wor, hagde szamme sckôde icke beszeglitt, oc wtj retthe lagde ett tings witne aff Jelingszytzell ting wnder datum mcdlxxxvj, lydendis, att viij mendt hagde witnet, att the aldrig hagde hörtt eller spurtt. att szamme gaardt hagde weritt loglig lagboden ther tiill tinge eller och skött thet indeu tynge epther logen; sammeledis, att Jes Kollemorthen hagde iij szambfelde ting giffuet last oc kiere paa frue Anne Sckrams börns wegne, att szamme gaardt wor icke loglig lagboden tiill tinge eller sckött epther logen etc.; jtem ett anditt witne, lydendis, att Niels Sckram oc hans myndige fogitt hagde weritt inden tyngj iij ting for paascke oc epther, oc esckitt her Loduigs breff i rethe paa szamme gaardt, oc wilde wandre tiill Fierdings kyrcke oc ther giöre szamme breff fullt etc. Mett flere breffue, forne Hartuig Sckram wtj retthe lagde, oc szatthe wtj retthe, att eptherthj szamme gaardt icke wor loglig lagboden eller skött tiill tyngj epther logen, oc eptherthj forne frue Annes rethe werig icke haffwer samme scköde beszeglitt, som thet szeg burde, om szamme scköde burde att komme hannom och hans metarffuinge till bröst eller sckade. Tiill huilckett forne Herman Sckeyll szuaritt paa Oluff Munckis wegne, att endog logen sziger, att jorde godts sckall lagebiudis oc scködis tiill tynge tha haffuer thet dog weritt lang tiidt en gammell brug, szeduone oc vedtegtt eblantt adelen, att the haffwer skött oc szoldt theris gods, huor thennom löste oc theckeligtt wor, som er oc mange koninglig domme gangen paa, att slig theris scköder ere dömptt uedt magt att bliffue, oc myente oc, szom logen sziger, att thett er log, som konningen giffuer oc landitt wedtagher etc. Tha epther tiltall, gienszuar oc sagens legligbet szagde wij ther szuo paa fore retthe epther riigens gamble szeduane, brug oc wedtegtt, att forne scköde bör wedt szyn magtt att bliffue, oc Oluff Munck bör szamme gaardt wtj Bögballj at nyde oc be‿olde epther forne scködebreffs lydelse, jndtill szuo lengj wij oc wort elsckl.e menige Danmarckis riigis raadt ther om anderledis en beszynderlig sckick giörendis worder. Datum Koldinghns torszdagen nest epther Sancte Juliane jomfrues dag, neruerendis osz elsckl.e Johan Friis, wor cantzeler, her Anders Bilde, her Mogens Gyllenstierne ritther, Per Ebbessön, Byrgj Trolle, wore mendt oc raadt, Erich Sckram, Jens

Mogenssön, landsdommere wtj Nörre Jutlandt, Albrett Göye oc Mogens Kosz, wore mendt oc thienere etc.

(Herredagsdombog 1545—1549 fol. 114 b fg.)

Af denne Dom fremgaar klart, at det er rigtigt, naar Bestemmelsen i Reces 1547 Art. 30; jfr Reces 1558 Art. 49; er forstaaet derhen; Privatret IV S. 76—77; Chr. Kjer: Overdragelse af Ejendomsret S. 89; at den hjemler Adelen ikke blot Frihed for Lovbydelses Pligt men ogsaa Frihed for Skjødning paa Tinge af dens Gods; og tillige viser Dommen, at det er rigtigt, som antaget Privatret IV S. 75, at Sætningen for længst var hjemlet ved Sædvane og Retsbrug, forinden den fik positiv Anerkjendelse i Lovgivningen.

§ 7.

Domme.

Med Hensyn til Betydningen af dette Udtryk kan først erindres, hvad der er bemærket ovfr S. 20, at derunder falder ifølge den historiske Sprogbrug ogsaa Erklæringer angaaende omstridte Retsspörgsmaal, selv om de ikke have Karakteren af egentlige Domme. Som Exempel kan nævnes den i Krag: Kristian III's Historie Supplem. S. 111 trykte Dom om Mølle Gods og Mølle Bygning. Den begynder vel med at sige, at to tvistende Adelsmænd, Niels Juul som Citant og Peder Skram som Indstævnt, havde givet Møde for Kongen og hans Raad i Faaborg i Anledning af en Tvist om Møllegods. Men derpaa fortsættes, at mangfoldige Klager have været fremsatte for Kongen og hans Forfædre i Anledning af den Artikel i Loven om Møllegods, ved hvilken Adelen finder sig storligen besværet. Derfor har Kongen, den menige Adel i Riget til Nytte, Gavn og Bistand, for at slig Uenighed og Misforstand maatte desbedre udlægges og forklares, og enhver fremtidig maatte vide, hvorledes han havde at forholde sig, tilskikket Danmarks Riges Raad med Otto Krumpen og Kristen Frijs som de fornemste af menige Adel i Nørrejylland at dømme og sige og derom endelig beslutte, som de det selv lide og undgjælde vilde. Derpaa blev saa paasagt for Retten, at Møllehus og Bygning, Dæmning, Pælеværk og

Alt det, som er gjort med Hænder, skal regnes for Løsøre, men Dam og Damsbaand og det Sted, paa hvilket Møllen staar, skal agtes for urørendes Gods, og naar skiftes skal mellem Løsøre og urørendes Gods, da skal den Part, som Grunden tilhører, gjøre den Anden Fyldest for hans Anpart i det nævnte Løsøre eventuelt efter Samfrænders og gode Mænds Sigende, og indtil dette er sket, bør de være halvt om Indtægt og Udgift af Møllen. Forholdet er altsaa i Virkeligheden det, at den rejste Strid giver Anledning til, at Kongen lader Rigens Raad med tiltagne menige Adelsmænd afgive en almindelig avtentisk Fortolkning af en omstridt Lovbestemmelse, der saa selvfølgelig ogsaa blev at lægge til Grund for Afgjørelsen af den verserende Tvist.

Den Artikel om Møllegods, som var Gjenstand for saa megen Strid, og med hvilken derfor Adelen fandt sig saa storlig besværet, er aabenbart E. sj. L. III—5, som bestemmer, at ogsaa Møller skulde lovbydes, ligesom Jord og Skov. Derved fremkaldes naturlig Spørgsmaalet, om og hvorvidt Møllen som saadan skal agtes at være en fast Ejendom eller ikke. Dette Spørgsmaal besvarer Betænkningen, og Følgesætningen af denne Dom i Henseende til Møllegods drages i en anden Dom 1554; Familieret S. 101; angaaende Kjøbstadgods; Frijs Edvardsen: Skjelskør S. 600—602. Deri paaberaabes en Viborg Landstingsdom, lydende, at efter Loven og gammel Sædvane vidste Landsdommene ikke andet, end at Kjøbstad Gods var Bo og Penninge og Løsøre efter den Dom, vi (Kongen og Rigens Raad) have udgivet om Møllegods. Derefter have Borgmester og Raad i Kolding dømt paa tilsvarende Vis, og Kongen og Rigens Raad ligeledes, at, efterdi Kjøbstadgods er Løsøre, bør det ikke at lovbydes. Det er altsaa herefter klart, baade at Artiklen om Lovbydelse har fremkaldt Spørgsmaalet, og at man i saa Henseende fra Møller har draget en Slutning til Kjøbstadjord, som iøvrigt er højst urigtig. Thi den førstanførte Dom erklærer kun kunstigt indføjet Tilbehør til Jordoverfladen for Løsøre, medens sidstnævnte Dom erklærer selve Jorden for at være det. Ligesom denne Dom derfor i sig selv var urigtig, var den ogsaa i Strid med den tidligere gjældende og anerkjendte Ret; Familie-

retten S. 101; men ligefuldt blev den Grundlaget for Retsreglen i D. L. 5—3—4.

Vi have altsaa i disse Domme klare Exempler paa, at de ændre den gjældende Ret ved at underkjende dens Gyldighed indenfor et vist Omraade, indenfor hvilket den efter sin Ordlyd maatte gjælde, paa Grund af Forholdenes særlige fra de almindelige og ved Lovens Givelse forudsatte afvigende Beskaffenhed.

Vi have dernæst ogsaa Exempler paa, hvorledes Domme have udfyldt Ufuldstændigheder i Lovene. Landslovene indeholdt saaledes ingen Regel angaaende Muligheden af at tilbagesøge en udlaant, udlejet eller pantsat Løsøre Gjenstand fra den Tredjemand, til hvem Laaneren eller Lejetageren svigagtig havde afhændet den til Pant eller Ejendom eller overpantsat den. Retsbrugen udfyldte denne Mangel først i Kjøbstæderne ved at nægte Tilbagesøgningsret, dernæst i Rigens Ret ved at anerkjende den; Privatret IV S. 102. Ligeledes var det en Sætning, som almindelige Domme, udi al Rettergang udgangne, sloge fast, at Skjøder og Pantebreve ikke havde Gyldighed som saadanne, naar Ejendommen ikke havde fulgt dem; Privatret IV S. 84; 140. Endvidere skyldes Reglen D. L. 5—10—2 om Vidissers Beviskraft Retsbrugen; V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 268. I Særdeleshed viste Domme deres retsskabende Kraft paa det processuelle Omraade; og i Samlinger af den saakaldte Rigens Ret vil man derfor ogsaa ved en Flerhed af processuelle Sætninger finde angivet Kongen og Herredagen eller Rigens Raad som Kilde; jfr D. M. III—1 S. 179; 183; 192; ligefra Dronning Margretes til Kong Hans's Tid. Hvorledes Kongens og Rigens Raads Brug bredte Jyske Lovs Gyldighed til hele Riget ses f. Ex. i V. A. Sechers Rettertingsdomme I S. 253.

De ved Kongens Retterting opstillede almindelige Sætninger fulgtes da ogsaa ved Landstingene; jfr D. M. III—1 S. 215, hvor det hedder, at Forløfte for Penge bortfaldt, hvis Forloveren døde før Forfaldsdagen; og der tilføjes: Herom er ogsaa dømt af Danmarks Riges Raad og paa Lunde Landsting. Men skjøndt i forreste Række vare Kongens og Rigens Raads Domme dog ikke alene retsstiftende. Ogsaa Landstingsdomme findes paaberaabte som Hjemmel for en vis Retssætnings Gyldighed i alt Fald inden for Landet. Saaledes finde vi Biskop Knud; Kofoed-Ancher:

Lovhistorie I S. 203—204; i sine Glosser anføre en Række Landstingsdomme, der udfylde Jyske Lovs Regler. Ligeledes anvender en Landstingsdom af 1455 Analogien af Faderens Revselsesret over Børnene efter J. L. II—82 paa Broderen, som er Værge for den ugifte Søster, og en anden Landstingsdom af 1465 udfylder Forbudet mod, at lovfældt Mand maa være i Lov, med Paalæg af en Bøde af tre Mark til Kongen, hvorimod Følgen ikke bliver den, at Loven bliver ugyldig. Der var dernæst heller ikke noget i Vejen for, at de af Landstinget opstillede Regler ved at godkjendes af Kongen og Rigens Raad gik over til at blive Rigsret. Exempel foreligger allerede i den foran anførte Dom om Møllegods; og Biskop Knuds Glosser l. c. nævner et andet Exempel, hvorefter Landstingets af Rigens Raad godkjendte Dom var Kilden til Reglen i Reces 1547 Art. 29; jfr 1558 Art. 53; at vitterlig Gjæld, Hjemfærd og Børnepenge først skal betales af fælles Bo, og Resten deles lige mellem den overlevende Ægtefælle og den Dødes Arvinger; S. R. D. IV S. 363.

Men selv om en Landstingsdom ikke paa den Maade blev stadfæstet, kunde den dog i Kraft af den almindelige Retsbevidstheds Anerkjendelse af dens Rigtighed gaa over til at blive almengyldig Rigsret. Derfor indbefattes ogsaa de ved slige Landstingsdomme fastslaaede Sætninger under Benævnelsen Rigens Ret; D. Mag. III—1 S. 178. Et Bevis paa den Rolle, disse Domme spillede i Retsanvendelsen, foreligger navnlig i de haandskrevne Domssamlinger, hvoraf der findes en større Mængde paa Kongens Bibliotek, indeholdende Afskrifter og Uddrag baade af Herredags- og Landstingsdomme samt tillige enkelte Biskops og Bygdemænds Kjendelser. Derimod findes kun en ganske enkelt Underrets Dom, hvilket viser disses Mangel paa Betydning i den almindelige Retsudvikling. En Række af disse Domssamlinger begynde med Uddrag af Kejser Sigismunds Dom i Striden om Sønderjylland og fortsætte dernæst med Domme til Frederik II's og Kristian IV's Tid. En stor Mængde Domme gaa derhos igjen i disse Samlinger, og de indeholde langtfra alle selvstændige Retssætninger, men jævnlig kun simple Anvendelser af Lovregler. Exempler yde de i Biskop Knuds Glosser anførte Domme; Kofoed-Ancher: Anf. St., hvor der citeres en Kongens og Rigens Raads Dom af 1469, gaaende ud paa, at lærde Mænd

og Kvinder ej skulle yde Mandebod, hvilket ligefrem staar i J. L. II—26. Men Optagelsen af den Slags Domme i Samlingerne forklares naturlig ved, at Lovhaandskrifter ikke vare talrige og let tilgjængelige, og man nøjedes derfor efter Omstændighederne med det Kjendskab, som Dommen ydede om Lovreglen, som vel kun var en anden Haands Kjendskab, men som til Gjengjæld ogsaa hjemlede Sætningens praktiske Anvendelse. Herredags Dombøgerne vise ogsaa i fuldt Maal baade Parternes Iver for at paaberaabe sig Præjudikater; V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 26; 30; 68; 75; 202; 221; og den Avtoritet, som Herredagen selv tillagde sine egne tidligere afsagte Domme; ovfr S. 20—21. Men ved denne ledende Stilling, som Retsbrugen indtog, hævdedes og bevaredes netop paa bedste Maade Retsudviklingens nationale Karakter. Thi medens teoretiske Jurister som Biskop Knud tyede til den kanoniske Ret, søgte Retsbrugen i Tvivls Tilfælde hellere til den naturlige Ret; V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 76; og hvor en enkelt Gang en kanonisk Retssætning findes anvendt paa den verdslige Rets Omraade; jfr S. 20; var dette uden Tvivl ogsaa væsentlig fremkaldt ved, at Retsbevidstheden hos os fandt den stemmende med naturlig Rets Opfattelse.

§ 8.

Love.

Ovenfor S. 3 er alt fremhævet, i hvilken vid Betydning Udtrykket Lov forekommer, og i Forbindelse dermed kan fremhæves, at vi jævnlig i Domme og Breve finde anført Lovbestemmelser, der ikke findes i Love; D. Mag. III—1 S. 184; 204; K. Rosenvinge: Gl. d. D. IV S. 422; V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 34; saavelsom Artikler af Rigens Ret, der heller ikke findes i den; V. A. Secher: Anf. V. S. 129; ved hvilke Kjendsgjerningers mulige Forklaring ikke bør overses, at man ved Lov i Datiden ingenlunde altid tænkte paa en skreven Lov, men kun i Almindelighed paa en anerkjendt, gjældende Retssætning. Her bruge vi derimdd Ordet i den ovfr S. 3 angivne snevrere Forstand om de fra en lovgivende Magt udgaaede Paabud; og vi

sondre da i historisk og systematisk Rækkefølge mellem I. Hærlove; II. Gaardsretter; III. Kjøbstadretter og Landsbyvedtægter; IV. Søretter; V. Landslove; a) kirkelige; b) verdslige; VI. Haandfæstninger og VII almindelige Rigslove.

Hærlove.

§ 9.

I. Kong Frodes Love.

Saxo, som aabenbart nærer særlig Interesse for Retshistorien, omtaler paa adskillige Steder; S. 24; 81; 83; 273; 282; 435; 447; 432; forhistoriske Kongers Love. Men blandt dem alle har Forskningen i fortrinlig Grad beskjæftiget sig med Kong Frodes Love; jfr J. Steenstrup: Normannerne I S. 311 flg.; Sybel: Hist. Zeitschrift XXXIX S. 266; A. Olrik: Sakses Oldhistorie S. 196 ffg.; Ark. f. nord. Filologi XIII S. 125 flg.; Aarb. f. nord. Oldk. 1882 S. 233 flg. Disse Love ere sondrede i en Flerhed af Grupper, af hvilke de to, ligesom en Flerhed af andre hos Saxo S. 81; 83; 273; 282; 435; omtalte Love siges at være givne for overvundne Folkeslag, Normænd; S. 247; og Østerlændinge; S. 234. Men ved Siden deraf siges Kong Frode at have indført en ny Hærordning; Saxo S. 225: novis exercitum legibus formare constituit, quarum presens quasdam ritus usurpat, quasdem arbitraria juris novitas abolevit. Det er herefter klart, at Saxo maa have havt en gammel Overlevering for sig som Grundlag for sin Fremstilling. Kong Frodes Regjering henføres af ham S. 255 til Kristi Fødsels Tid, men herpaa kan der ikke lægges Vægt, da Saxo som bekjendt er i den Grad uden al Tidsregning, at han end ikke anfører et eneste Aarstal i hele sit store Værk. Hans Antagelse er i dette Tilfælde vistnok alene bygget paa Sagnet om Frode Freden, som han ifølge sin middelalderlig fromme Tankegang S. 255 henlægger til Tidspunktet for den store Fredsfyrstes Komme til Verden. Spørger man derimod, paa hvilken Tid saadanne Hærlove naturlig kunne tænkes tilblevne, maa Svaret blive: I Vikingetiden, som begynder omtrent Aar 800 efter Kristi Fødsel; jfr J. Steenstrup: Norman-

nerne I—III; Norsk hist. Tidsskr. II—6 S. 236; Taranger: Den angelsaksiske Kirkes Indflydelse paa den norske S. 5 flg. I denne Vikingetid droge Nordboerne ud fra deres Hjemlande mod Øst, Syd og Vest fra først af i mindre Skarer med enkelte Skibe, idet de nøjedes med at gjøre Strandhugst; men ikke længe efter, Vikingetogenes Begyndelse, henimod det niende Aarhundredes Midte, se vi dem alt sejle ud i større Skarer paa hele Flaader. Det fælles Navn, hvormed Vikingernes Hovedmasse i de fremmede Krøniker benævnes, er Hæren; og dette Udtryk viser baade, at de have udgjort større Mængder og været i Besiddelse af militær Ledelse. Efter at de paa denne Maade vare øgede og ordnede, nøjedes Vikingerne derhos ikke med enkelte Plyndringstog i Ny og Næ mod fremmede Steder; men alt ved Aar 850 begyndte de at tage blivende Ophold ved at overvintre paa Kyster eller ved Flodmundinger, hvor de oprettede faste Lejre. Det tredje Stadium i Vikingetogene betegnes endelig ved varige Erobringer af enkelte Landsdele eller hele Riger, saasom Normandiet og England.

Paa det Stadium, hvor Vikingerne havde sat sig fast paa fremmede Kyster og laa i Lejr mellem en fjendtlig Befolkning, maatte der naturlig gjøre sig en stærk Trang gjældende til Uddannelse af en militær Lovgivning, i Særdeleshed værgende Freden indadtil og Sikkerheden udadtil.

Naar vi nu se, at Kong Frode hos Saxo er fremstillet ikke blot som en stor Viking, men som en vældig Erobrer, der endog havde et Hærfølge af 220 Konger; Saxo S. 239—40; saa passer den anførte Situation netop paa hans Tid; og den Hær, for hvilken han har givet Love, og som i Saxos Fremstilling heller ikke findes specielt knyttet til Danmark som en hjemmeværende Hær, kan da meget vel tænkes at betegne Vikingehæren i fremmed Land. Forsaavidt som adskillige af Lovenes Udtryk netop og kun under Forudsætning af denne Hærens Udkommando maatte blive forklarlige, vil der ikke være Nogetsomhelst i Vejen for at gaa ud fra, at Reglen netop er givet med den anførte Situation for Øje. Men paa den anden Side maa det dog ogsaa fastholdes, at Saxo med sin levende Sands for at samle retshistoriske Levninger kan have fundet Lovregler i Overleveringen, som han saa selv har bragt i Forbindelse med Frodes Hær-

lov, uden at de have staaet i nogen virkelig historisk Sammenhæng med den.

Først indeholder Frodes Lov; Saxo 225—230; Regler om Byttets Deling, hvilket passer godt til en Vikingehær. Mærkismanden; primipilus; faar en større Lod; Anførerne for de enkelte Hærafdelinger; duces, quibus in acie signa antiferri solerent; Saxo S. 684; 690; 876; 975; 976; 985: fik det erobrede Guld dignitatis causa; medens den menige Hirdmand; gregarius miles; jfr Saxo S. 236; gregarius ant conductitius miles; fik nøjes med Sølvet. Dernæst fik Hirdmændene; pugiles; de erobrede Vaaben, medens de udskrevne Ledingsbønder; populares; fik de erobrede Skibe utpote ejs debita, quibus condendi rates instruendique jus esset; Statsret S. 120. Endvidere fastsattes Straf for Fejghed og Belønning for Tapperhed. Den, der først flygtede i Slaget, blev a communi jure alienus; hvilket vistnok betyder æreløs; Saxo S. 226—227; D. Mag. V S. 320: bliffue ærleløøsz oc ligers ængen godt Man; idet Fredløshed hos Saxo snarere gjengives ved exilium; Saxo II S. 150; men den af de Menige, der gik foran Mærkismanden i Slaget, blev, hvis han var Træl, fri; hvis han var Bonde; agrestis; blev han »illustris«. Var han derimod ikke en menig Soldat, men en Hirdmand; ingenuus; blev han udnævnt til Befalingsmand; satrapa; jfr Saxo S. 235: Centurionis vero vel satrapæ corpus.

Med Hensyn til de sidstomhandlede Forskrifter kan man spørge, om de ogsaa gjælde for Ledingshæren, eller ikke snarere for Landeværnet; thi Saxo lader dem følge ovenpaa Bestemmelsen om, at den, der nølede med at stille, naar Hærpilen gik i Anledning af fjendtligt Angreb, skulde straffes med Fredløshed; og hertil kan yderligere føjes, at Trællene ifølge Landslovene kun i et meget indskrænket Omfang maatte medtages i Leding; Personret S. 8. Men herimod er dog at erindre, at Regnars Love; Saxo S. 447; 451; tillode Husfaderen at sende efter Omstændighederne en doven og upaalidelig; pigrioris operæ ac minus spectatæ fidei; eller en mere paalidelig; probatioris fidei; Træl i Leding; og det tør vel derfor antages, at i Vikingetiden Trangen til Krigere har ført til, at ogsaa Trællene toges med i et videre Omfang end senere.

Hvad dernæst Sammenhængen angaar, erindres, at en egentlig systematisk Sammenhæng ikke findes i Frodes Love; og vi kunne heller ikke vente at finde den der, da den ligesaa lidt haves i senere Lovoptegnelser, f. Ex. Tords Artikler. Saxo har derfor i Overleveringen fundet en Del Lovregler, som enten alt vare optegnede eller som han selv har sammenskrevet i en mere brudstykkeagtig Gruppering. Naar saaledes efter Reglerne om Byttets Deling følge de nedenfor anførte Forbud mod at aflaase sine Gjæmmer og Straf for at se gjen-

nem Fingre med Tyve, kunne alle disse Bestemmelser nok tænkes samlede omkring Byttet som Midtpunkt. Dernæst indeholder Saxo S. 228 to Regler, hvis Sammenknytningsled aabenbart er Fredløsheds- eller Landflygtigheds Straffen; exilium. Først hedder det, at den Fredløse eller Landflygtige, der optraadte som Fædrelandets Fjende og bar Avindskjold mod sine Medborgere, skulde miste Liv og Gods. Dette er nu vistnok en ældgammel Overlevering; jfr Strafferetten S. 147, der ikke paa nogen Maade kan forudsættes at være udgaaet særlig som Lov for Vikingehæren; men som Saxo paa Grund af Sammenhængen med Hærlovene dog har henført til Kong Frodes Love; og dertil kunde der være saa meget mere Anledning, som det muligvis nok tør antages, at den efterfølgende disciplinære Forskrift: Si quis autem ad exequendum regis imperium ob animi contumaciam piger existeret, exilio mulctaretur; virkelig har udgjort en Bestanddel af Frodes Hærlov. Som Indledning til den heromhandlede Fredløsheds Straf har Saxo saa passende ment at kunne omtale Straffen for den Fredløse, der bar Vaaben mod Fædrelandet, og han har derefter yderligere ment at kunne illustrere Reglen ved at omtale den overleverede Fremgangsmaade med Hærpilen: Solebat namque etc.; idet Forsømmelighed med at efterkomme dette Ilbud var Fredløshed, og, hvis Synderen blev nappet, Hængning ved hans egen Hanebjælke; D. Mag. V. S. 320. Jeg tror derfor, at den anførte Sætning trods Adsplittelsen i Fremstillingen maa medtages som Bestanddel af den egentlige Hærlov og hjemler den Belønning for Tapperheden, som vi ikke vel kunne savne i en Hærlov, ligesaa lidt som Straffen for Fejghed.

Udtryksmaaden i Ordene agrestis og ingenuus er vel lempet efter Tilstanden paa Saxos Tid med Sondringen mellem Hærmænd og Bønder, som vi dog ikke; jfr A. f. n. Oldk. 1876 S. 67—68; tør føre tilbage til Frodes Tid, in mente. Men naar vi i Datiden tænke os en Modsætning mellem menige Krigere; populares; og Hirdmænd; ingenui; og indenfor de første igjen mellem de jævne Bønder; agrestres; og de mere ansete; hethwarthæ mæn; Sk. L. V—28; Andr. Sunesøn V—21; illustres; saa bliver Sætningen forstaaelig ogsaa med den Tids Forhold for Øje. Ganske vist er det noget vanskeligt at fatte Muligheden og Betydningen af Udnævnelse til »illustris«, da det ikke ses, hvilke Retsgoder, der skulde være forbundne med denne Udnævnelse; men da der i Kong Frodes Love for Østerlandene ogsaa findes en Forskrift om, hvilke Betingelser en Soldat skulde fyldestgjøre for at opnaa titulus spectatæ virtutis, altsaa agtes for en Mand af prøvet Tapperhed, saa maatte vel ogsaa Titlen som »Hædersmand« have sin Værdi, skjønt der i Landslovene kun tillægges Titlen af hæthwarthæ Mand eller divis et præpotens den Betydning, at Anstiftelse af ham til et røverisk Overfald paa Andres Ejendom paadrog 3 Marks Bøde, hvor Anstiftelse af Andre var straffri. Men maaske ogsaa Meningen med Udnævnelsen til illustris var den, at Kongen skulde yde ham de fornødne Dotationer til at kunne optræde paa en med hans fornemmere Stilling passende Maade; og da ifølge Andreas Sunesøn Egenskaben som »hethwarthæ« Mand kunde erhverves aut propter generis claritatem aut officii dignitatem, kan der jo ogsaa i Titlen illustris tænkes indeholdt Opnaaelsen af Adgangen for Bonden til en anset Embedsstilling.

Endvidere indeholde Kong Frodes Love ogsaa Bestemmelser sigtende til at afværge og afgjøre Tvistigheder.

I førstnævnte Henseende forbydes det at yppe Kiv (litem contrahere) ved at bekræfte en Paastand enten ved at sværge paa dens Rigtighed eller tilbyde Væddemaal om den. Det er fortrinsvis det sidste, som forbydes; thi Kongen havde indset, at Væddemaal i Særdeleshed fremkaldte Stridigheder. Derfor blev det forbudt at tilbyde Væddemaal under Straf af et halvt Pund Gulds Bøde, eller i Mangel af Bødens Betaling haard legemlig Revselse.

Dernæst skulde enhver opkommen Strid afgjøres med Vaaben. Der blev draget en Kreds om de Kjæmpende, og den, der veg udenfor Kredsen, havde tabt. Med Hensyn til Vaabnene gjaldt Reglen, at Hirdmanden, naar han var udfordret, skulde kjæmpe med Sværd, Ledingsbonden med en alenlang Kølle.

At ogsaa disse Bestemmelser ere udmærket egnede til at værne om Freden og summarisk afgjøre Stridigheder indenfor Hæren, er indlysende. De maa derfor utvivlsomt medtages blandt Hærlovens Regler.

Saa komme vi til en Gruppe af Retsregler, hvis Formaal er at værne om Ejendomssikkerheden. Ingen maatte have Laas for sine Gjemmer under et Pund Gulds Bøde til Kongen. Men bleve Ting borttagne fra ham, fik han da ogsaa dobbelt, ja efter Kong Frodes Lov for Norge; Saxo S. 247; endog tredobbelt Erstatning af Kongen. At en saadan Forskrift kunde gives for en kantonnerende Armé, er egentlig ikke saa unaturlig; thi her maatte Fælliget skabe fuldt indbyrdes Fortroende, og derfor er det heller ikke underligt, at Vikinge Konger gik ud fra, at samme Ejendomssikkerhed som i deres Lejr skulde herske i deres Rige, hvorfor ogsaa senere Konger, som Knud den Hellige, der selv havde faret i Viking, fulgte samme Regel som almindelig Landslov; J. Steenstrup: Normannerne I S. 336; ligesom det ogsaa stemmer hermed, at Kong Frode som Symbol paa Ejendoms Sikkerheden i sine Riger lod udhænge Guldringe baade i Norge og Danmark, hvilket samme berettes om Vikingefyrsten Hertug Rollo af Normandiet; J. Steenstrup: Anf. Værk S. 342—43. Paa den anden Side maatte da ogsaa Brud paa Tillidsforholdet ved Tyveri fra Kammerater i Lejren være en uhørt Forbrydelse, og karak-

teristisk er det derfor, at Frodes Love ikke udtrykkelig satte Straf for selve Tyven, men kun for den, der tilgav ham; idet denne selv skulde lide Tyvsstraf; og at, naar Nogen med Tyvekoster havde søgt til en anden Mands Hus, og Værten havde lukket Døren efter ham, altsaa blot paadraget sig Mistanke om Hæleri, skulde denne miste sin Boeslod og kagstryges »quod se eidem delicto obnoxium fecisse videretur«. Ud fra denne Hærlovens Synsmaade kan det da ogsaa forklares, naar Kong Frode i Norge paabød, at Tyve saavelsom deres Medskyldige skulde hænges med Ulve ved Siden; J. Steenstrup: Normannerne I S. 338; jfr ogsaa om Hertug Rollos Paabud af Tyves og deres Medskyldiges Hængning a. St. S. 337; ligesom vistnok Landslovenes ubarmhjertige Behandling af disse Forbrydere; jfr Strafferetten S. 3; 15; er en Eftervirkning af samme i Hærlovene fastslaaede Opfattelse.

Medens altsaa de anførte Regler om Ejendomssikkerhed og Straf for Ejendoms Indgreb passende kunne tænkes givne for en kamperende Hær, maa det dog paa den anden Side indrømmes, at der ikke i Affattelsen af dem findes noget umiddelbart Jertegn til Støtte for, at det virkelig forholder sig saaledes. Anderledes derimod med Straffebestemmelserne for Ran og Manddrab. Om den første hedder det nemlig: Edixit quoque, ut, si Danus Dano rapinam infligeret, duplum rependeret ac violatæ pacis crimine censeretur; hvis »en Dansk ranede fra en Dansk«, skulde han herefter bøde Tvigjæld og desuden straffes for Fredsbrud. De i Anførselstegn satte Udtryk kunne vistnok bedst og naturligst forklares under Forudsætning af, at man tænker sig en dansk Hær kamperende i fremmed Land; J. Steenstrup: Normannerne I S. 314; og Reglen er da udtrykkelig indskrænket til at skulle gjælde i Forholdet mellem Danske indbyrdes, ikke i Forholdet mellem disse og Indfødte, hvor ingen Lov gjaldt, men det maatte være overladt den Danske at tage sig selv til Rette. Med Hensyn til en dansk Mands Drab af en fremmed bestemmes dernæst, at dette skulde sones med to fremmedes Drab. Ogsaa dette kan naturligen opfattes som en Sikkerheds Regel for at værge de danske Krigere mod enkeltvis at snigmyrdes af den indfødte Befolkning.

Medens jeg altsaa nok antager, at samtlige de anførte Regler kunne have havt deres Plads i en Lov for Vikingehæren, stiller Forholdet sig mere tvivlsomt i Henseende til Bestemmelserne, som Saxo S. 227 anfører angaaende Ægteskabs Indgaaelse og Straffen for Horkarle. Vel kunne de nemlig tænkes optagne i Love for en kamperende Hær, i hvis Lejr ogsaa Kvinder færdes; men her maatte man dog snarest vente at finde Straffebestemmelser for Forbrydelser mod Kvinder, som vi finde dem i Frodes Love for Østerlandene, hvorefter den, der voldtog en Mø, skulde gildes eller løse sig med 1000 Mark; og i Gaardsretterne; men de findes ikke i Hærlovene; og det ligger derfor formentlig nærmere i denne Sammenhæng at rette Blikket mod Hjemlandet, hvor Kvindernes Mængde maa forudsættes at være efterladt, medens Fædre, Ægtefæller og ugifte unge Mænd færdedes ude paa Vikingetog. Her var der da god Grund til at give Regler om de hjemmeblevne Kvinders Stilling under disse extraordinære Forhold; og den Sætning, hvormed Saxos Fremstilling indledes, at Kong Frode gav disse Love, ubi in Daniam rediit, passer ogsaa bedst hermed. Vel kunne nemlig disse Ord tilligemed den efterfølgende Motivering være Saxos egen indskudte Forklaring; men de behøve ikke at være det; og selve Lovenes Indhold taler snarere derimod. Naar det saaledes i dem siges, at Kvinderne skulde have fri Ret til at gifte sig, og at deres Ægteskab skulde være gyldigt, selv om det var indgaaet uden Faderens Vidende og Vilje, da kan dette vel forklares under Forudsætning af, at Faderen Aar igjennem havde færdedes ude i Ledingsfærd. At dernæst en fri Kvinde kunde tænkes at indlade sig med en Træl, naar den fribaarne Ungdom var borte, og at hun saa til Straf blev gjort til Trælkvinde, lader sig ogsaa høre. At Mændene dernæst skulde hjemføre den, som de først havde indladt sig i Forhold til, var ogsaa en praktisk Regel under de givne Forhold, hvor en Flerhed af Forbindelser nok kunde tænkes indgaaede, og hvor tillige drakoniske Straffe mod Mandfolk, som indlod sig med gifte Kvinder, saasom den Ret for Ægtemændene til at gilde dem, som Loven hjemler, kunde være paa deres Plads. Dette Indskud hører derfor formentlig ikke til Hærloven, der først begynder igjen Saxo S. 227 nederst med Ordene: Edixit quoque, ut, si Danus Dano rapinam

infligeret etc., hvor baade det forskjellige Æmne og Ordene Danus Dano tale for, at Indskudet nu er sluttet og Texten fortsættes.

Vi ere nu færdige med Indholdet af Kong Frodes Hærlove og komme saa til dem, han efter Saxos Sigende S. 234 gav de undertvungne Folkeslag, hvilke Love ikke udtrykkelig angive sig som særlige Hærlove, men dog ogsaa indeholde herhen hørende Bestemmelser. Lejlighedsvis har jeg alt i det Foregaaende berørt Forskriften hos Saxo S. 236, hvorefter den Kriger, der eftertragtede Titlen som en Mand af prøvet Tapperhed, skulde angribe (impetere) en; tage mod Angreb (excipere) af to uden at røre sig af Pletten, medens han maatte trække sig lidt tilbage for tre; tres modica pedis retractione vitaret; og uden Skam kunde flygte for fire. Men en videregaaende Interesse have de militære Lønningsbestemmelser for Vintertiden, som Kong Frodes heromhandlede Paabud indeholde. Der sondres i dem nemlig mellem patrius domesticusque miles, som for Vintertiden skulde nyde tre Mark Sølv. Ved disse Ord tænkes uden Tvivl paa Hirdmændene, der stadig laa inde til Tjeneste som Kongens Livvagt; jfr Saxo S. 616: quotidiana militia under Kong Niels kun bestaaende af sex aut septem clypei; jfr Saxo S. 226: signa, quæ in acie ducibus anteferri solerent; ovfr S. 70; Saxo S. 672; vistnok Hærafdelinger; Fænniker. Dernæst nævnes gregarius aut conductitius miles. Dette Udtryk omfatter det større Tal menige Hirdmænd, der er hvervet til varig Krigstjeneste, men permitteres om Vinteren, hvor Leding ikke udbydes og deres Tjeneste ikke behøves. De faa da kun to Mark Sølv for Vintertiden. Endelig er der privatus ac militiæ laboribus defunctus miles. Dette er den civile Mand; privatus; den ledingspligtige Bonde, der har aftjent sin Ledingspligt om Sommeren og nu til Vinter dimitteres med en Afskedslønning af en Mark Sølv. Dette kan vistnok meget vel stemme med Hærordningen i Vikingetiden, hvor Frodes Love ogsaa alt forudsætte Ledingsvæsenet indrettet paa en med Jyske Lovs Forskrifter stemmende Maade; jfr foran S. 70. Hvad derimod de heromhandlede Love bestemme angaaende Krigsmænds Jordefærd, er af mindre Interesse. Først bestemmes, at

enhver Familiefader, som var faldet i den førte Krig, skulde højsættes med Hest og Vaaben. Omtalen af Heste kan nu vel passe paa Vikingetidens Krigsførelse; J. Steenstrup: Normannerne I S. 358; Zeitschrift für germ. Rechtsgeschichte VIII S. 8; 21. Men lidet stemmende med denne Højsættelse ere de efterfølgende Forskrifter om Krigernes Baalfærd; Konger og Hærførere; duces; paa eget Skib;. Delingsførere; centuriones vel satrapæ; paa et af deres eget Skib dannet Baal; ti Styrismænd paa Baal af en Stavn. I det Højeste kan der tillægges Omtalen af de forskjellige militære Embedsmænd paa dette Sted en vis retshistorisk Betydning, idet den nemlig ogsaa forudsætter Styrismænds Tilværelse i Datiden.

Hvad dernæst paabydes om, at Ægteskab kun maatte stiftes ved Kjøb; ne quis uxorem nisi empticiam duceret; kan vel forklares som Modsætning til et ældre Ægteskab, stiftet ved Bortførelse af Kvinden, hvormed ogsaa den ovfr S. 74 omtalte Straffebestemmelse for Voldtægt staar i god Sammenhæng; men Hæren vedkomme deslige Bestemmelser ialtfald næppe, hvorfor vi forbigaa dem paa dette Sted. Det samme gjælder Kong Frodes Love for Norge. Foruden den ovfr S. 72 omtalte Straffebestemmelse for Tyve og Tyves Medvidere og Erstatning, ydet af Kongen til den Bestjaalne, indeholde de en Flerhed af Forskrifter om, at hver, som færdedes til Vands, frit maatte benytte Aarer, hvor han fandt dem; at den, som skulde sætte over en Flod, frit maatte benytte den Hest, som han traf nærmest ved Vadestedet, men dog saaledes, at han skulde slippe den, saasnart den havde sat Forbenene paa den modsatte Bred; i modsat Fald skulde han straffes paa Livet. En Rejsende maatte dernæst tage af fremmede Fødevarer saa meget, som der behøvedes til et Maaltid, men tog han mere, blev han Tyv. Disse Regler passe godt for et fattigt, tyndt befolket, af Elve gjennemstrømmet Land som Norge eller Island; og Saxo har da rimeligvis ogsaa havt en derfra hentet Lovoverlevering til sin Kilde. Forbindelsen med Frodes Lovgivning kan da tænkes iværksat før ham eller af ham i Kraft af Kongens Ry som Norges Erobrer og hans strænge Værn om Ejendomssikkerheden, der til Gjengjæld ogsaa forudsatte Ejendomsrettens fornødne Afgrændsning.

Med Hensyn til selve Lovgivningsmagten skal her endnu blot erindres, at Kong Frode ene optræder som Giver af Hærloven; Constituit; edixit; o. s. v.

Der tales her end ikke om Lovens Givelse for den forsamlede Hær, saaledes som Østlændingernes Love gives convocatis gentibus og Normændenes habita cum Norvagensibus concione. Men paa denne forskjellige Udtryksmaade kan der ikke lægges Vægt; thi Regner Lodbrog siges; Saxo S. 447; at have givet Love om Udskrivning af Børn og Slaver og Retstvistigheders Afgjørelse ved tolv beskikkede Fædres Kjendelse uden at nogen Folkeforsamling omtales, medens det S. 451 hedder om ham: vocata Danorum concione saluberrimas se populo leges laturum promittens etc.; deriblandt ogsaa Love om Sønners og Trælles Udsendelse i Leding. Vi kunne derfor vistnok ikke fra Saxos Fremstilling hente Oplysning om Lovgivningsmagten i den mytiske Tid, særlig vedrørende Hærlove, og jeg nøjes derfor med derom at henvise til den almindelige Udvikling i Statsretten S. 152 flg.

§ 10.

Hærlove.

II. Vederlagsretten.

Om denne foreligger der en Række af betydningsfulde Undersøgelser, baade ældre; Kofoed-Ancher I S. 16—42; 600; II S. 275; Langebeks Anmærkninger til Lovens Udgave i S. R. D. III S. 159—164; K. Rosenvinges Udgave i Samlinger af danske Gaardsretter og Stadsretter, i hvis Fortale tillige Haandskrifter og ældre Udgaver findes omtalte; og nyere af J. Kinch i Aarb. f. n. Oldk. 1875 S. 261 flg.; A. D. Jørgensen i samme Aarbøger 1876 S. 56; J, Steenstrup: Normannerne III S. 373; IV S. 127; Dr L. Holberg i Kong Valdemars Lov 1886; Dansk Rigslovgivning 1889; jfr Kritische Vierteljahrschrift 1890 S. 32 flg.; Konge og Danehof I 1895; Hist. Tidsskr. VI—6 S. 735; o. s. v.

Til nærmere Forklaring af Lovens historiske Tilblivelse og Plads i Hærlovenes Udvikling kan forudskikkes den Bemærkning,

at det næppe kan anses for omtvisteligt, at Kongerne hos os ligesom i andre skandinaviske og germanske Lande fra gammel Tid have været omgivne af et Følge af Krigsmænd, en Hird, hvilket Udtryk netop ogsaa benyttes i Vederlagsretten i Indledningen og Artikel 1, hvor der tales om Kongen og andre hethwarthæ mænd, ther hirdh skulde hawa; jfr J. L. III—11: hirmansz. Den Foranstaltning, som skyldes Knud den Rige, er da ikke Indretningen af Hirden, men dens ejendommelige Formation i et Antal af mindst 3000 Mand, udtagne af hele Hæren blandt dens mest velhavende Krigere, der kunde møde i en smuk og kostbar Udrustning, hvorfor Vederlagsmændene ogsaa senere udgjorde de verdslige majores regni, som i Tidens Løb bleve til en egentlig Arveadel; og dens Organisation under en egen streng Hærlov; jfr Vederlagsrettens Indledning og Svend Aagesens Fremstilling Kap. 2. Aaret, i hvilket Kong Knud har truffet denne Ordning, er ikke angivet, men rimeligvis er det sket, efter at Englands Erobring var fuldendt og Ledingsflaaden hjemsendt; da var der Trang til Oprettelse af en staaende Landhær. Det Korps, som saaledes oprettedes, kaldes en enkelt Gang hos Svend Aagesen Kap. 2 Thinglith, men ellers i Kilderne Tingmannalid, hvilket Ords Forklaring maaske bedst tydes ved Hjælp af et angelsaksisk Ord, þening, Tjeneste, Tjenestemands Korpset; Dr L. Holberg: Rigslovgivning S. 93; jfr dog Univ. Jub. d. Sfd.s Blandinger I S. 209. Den sædvanlige angelsaksiske Betegnelse af Medlemmerne er Huskarle, som ogsaa forekommer hos os i Sammensætningerne Huskarlestævne og Huskarledom. Paa Latin kaldes Korpset militia og Medlemmerne milites; Saxo S. 672; 805; 853; m. fl.; deraf Benævnelsen lex militaris; jfr Svend Aagesen Indledn. og Kap. 5; Slesvig Stadsret l. T. Art. 63; Flensborg Stadsret l. T. Art. 87; senere, da milites særlig betegnede Riddere; Fl. Stadsret d. T. Art. 17; med Sondring mellem Riddere og Væbnere; armigeri; a vapn; Statsret S. 55.

Optagelse i Liden fandt Sted for hvert enkelt Medlems Vedkommende personlig sollemni more; Saxo S. 805; med Aflæggelse af Troskabs Ed til Herren, hvis Mand vedkommende derved blev, hvoraf Benævnelsen homines regis eller dominorum; Kjbhvns Stadsret 1254 Art. 13; Tords Art. 69; eller paa Dansk Herre-

mænd; J. L. III—14; 15; 18; A. f. n. Oldk. 1875 S. 313; senere Adelsmænd; P. G. Thorsen: Sønderjydske Stadsretter og Tords Artikler S. 305; nobiles viri; Hist. Tidsskr. VI—6 S. 740. Indtrædelse i Kraft af arvelig Ret kjendtes ikke, da Vederlaget var opløst paa den Tid, Arveadelen havde uddannet sig; Hist. Tidsskr. VI—6 S. 737.

Svend Aagesens Fremstilling i Kap. 5 viser, at Liden fra først af gjorde Tjeneste til Hest; jfr alt fra ældre Tid Saxo S. 224; 350: Jutiæ equitatus; Scanico equitatu; og det samme vedblev ogsaa senere at være Tilfældet.

Den udgjorde fra først af en Samling Hustropper; Saxo S. 672: militum cohors; der vare indkvarterede i eller ved Kongens Gaard; Curia; deraf Benævnelserne curiales; decuriones; lex curiæ; eller dog vare lejrede i Nærheden af den; deraf lex castrensis; Svend Aagesens Indledning.

Men i senere Tider laa regelmæssig kun en Del af Vederlaget inde til Tjeneste; in statione; G. A. A. B. V S. 15; medens Resten sad hjemme paa deres Gaarde og kun indkaldtes, naar Behov gjordes; jfr Saxo S. 616 om Kong Niels: Quotidianam militiam suam sex tantum aut septem clypeis ob exturbanda latrocinia contentam habuit; og ovfr S. 75: Sondringen i Kong Frodes Lov mellem patrius domesticusque miles og gregarius aut conductitius miles.

Til Vederlag for deres Tjeneste fik Vederlagsmændene foruden, som det maa forudsættes, Kosten ved Kongens Bord; Svend Aagesen Kap. 5; tillige Lønning; male; Vederlagsretten Art. 1; J. L. III—7; som vel efter Omstændighederne ogsaa anvistes paa Indtægten af en eller anden Gaard; hvoraf kanske Udtrykket Malegaard; Privatret IV S. 41; men om andre Begunstigelser finde vi ikke talt førend Jyske Lovs Tid. Da havde nemlig Ryttertjenesten paa Grund af Riddervæsenets Udvikling, der udkrævede jernklædte Ryttere, ført til, at Vederlagsmændene foruden Lønningen, som de modtog, naar de drog i Leding, ogsaa fik Ledingsfrihed for deres Gaarde; jfr Statsret S. 55. Denne var vel nærmest et Vederlag for Udrustningen med »full manz vapn« og Underholdningen, som ikke længere ydedes dem, idet de sknlde fare i Leding »a thæræ eghæn kost«,

medens de vedblivende nød deres Lønning; J. L. III—7. Om den senere Fremvæxt af Vederlagsmændenes Forrettigheder, efter at de vare blevne til en Adelstand, se Statsretten S. 55 flg.

Liden var delt i Svejter og Fjerdinger; jfr Vederlagsretten Art. 3: stewne i sin sweet oc i sin fierdhung; Art. 7: siex manna eth, lotathe i sin fierdungh; Svend Aagesen Kap. 9: cum sex sortitis in suo coetu id est fiarthing; af hvilke den sidste havde blivende retlig Interesse, selv efter at Vederlagsmændene vare blevne bosiddende i Rigets forskjellige Lande; thi da dannede Rytteriet fra henholdsvis Skaane, Sjælland, Fyen og Jylland egne Afdelinger; jfr Saxo 689; 812; 919; 943; 959; m. fl.; ligesom iøvrigt ogsaa Ledingshæren og Flaaden fra vedkommende Land; og Udtrykket Worthæld, som forekommer i senere Vederlagslove, saasom Fdg 9 Oktbr 1276; m. fl.; maa ogsaa forstaas om de tilsvarende Fjerdinger, fra hvilke Nævningerne i Wortheldnævnet skulde tages, skjønt Ordets Oprindelse og Betydning (fra Worth hald? statio?; G. A. A. B. V S. 15; A. f. n. Oldk. 1876 S. 83); ikke er klar.

Alle Kilder ere enige om, at Vederlaget oprettedes i England, og det vedblev at bestaa der under de følgende Konger, indtil den tilbageværende Stamme nedhuggedes i Slaget ved Hastings, hvor den kjæmpede tappert ved Harald Godwinsens Side. Men ogsaa i Danmark vedblev efter den Tid Vederlaget at bestaa og Vederlagsretten at gjælde; og det maa være ifølge Kong Knud den Riges Indstiftelse, da vi ikke kjende til nogen senere Konges Indretning deraf; jfr den danske Text og Svend Aagesens Beretning i Kap. 11 om Lovens uforandrede Gyldighed i 8 Kongers Tid; Dr L. Holberg: Kong Valdemars Lov S. 248 flg.; Dansk Rigslovgivning S. 1 flg. Denne Lovens Gyldighed i Danmark er saa meget mere forklarlig, som den jo ikke blot var bestemt til at gjælde for Kong Knuds Tingmannalid; men overhovedet ifølge Art. 1 for Kongen og Høvdinger og deres væbnede Følge.

Loven benævnes Witherlaxret eller Witherlog. Det første Udtryk betegner den som Vederlagets Ret, idet Ordet Vederlag overhovedet betegner et Samlag eller et Samfund; J. L. III—[illegible]; 57; i foreliggende Fald Krigersamfundet; det sidste Udtryk er

Betegnelsen for Loven som Straffelov; J. Steenstrup: Danelag S. 127; jfr dog G. A. A. B. V S. 13; A. D. Jørgensen i A. f. n. Oldk. 1876 S. 58. Naar Svend Aagesen Kap. 8 bruger Udtrykket: in Witherloghmanne reum esse, da betegner det fremhævede Ord ikke Vederlagsmændene, men Mændenes Witherlog ɔ: Straffelov.

Vederlagsretten siges at være givet af Knud den Rige under Raadførsel med Sjællænderen Uffe den Snilde og hans Søn Eskil, som var Kong Knuds Secretarii. Det blev saa Vederlagsmændenes Sag, om de vilde træde i hans Tjeneste paa de opstillede Vilkaar, og forsaavidt kan det altsaa siges, at Kongen gav og Vederlaget vedtog Loven. Men i Henseende til den under Kong Niels vedtagne Ændring af Straffen for Drab og Saar af en Fælle tilføjet en anden siger Svend Aagesen: totius curiæ assensu regis Nicolai conniventia (decurio Bo Hæthenson) novæ constitutionis sententiam promulgavit. Ændringer i Loven kunde saaledes ikke ske uden selve Vederlagets Samtykke; medens ved saadanne vigtige Lovændringer som den anførte selvfølgelig ogsaa Kongens Samtykke udkrævedes, hvorimod Vederlagsmændene selv synes at have ordnet deres indbyrdes Forhold i Tjenesten og vedtaget Straffe for ukammeratlig Optræden; Svend Aagesen Kap. 5.

Der foreligger intet Bevis for Vederlagsrettens oprindelige Affattelse i skriftlig Form i Lighed med Kong Knuds andre Love; men paa den anden Side har dog denne Affattelses Maade en vis Rimelighed for sig; thi hvorfor skulde Kongen ellers have raadført sig med sine secretarii? At Vederlagsretten ikke optoges i Landets Lovsamlinger, er vel forklarligt som Følge af, at den nærmest var givet for Hæren; det eller de enkelte Haandskrifter af den, der maatte være blevne udfærdigede, kunne derfor let tænkes forkomne. Og vist er det, at den ikke mere fandtes i skriftlig Form, da Absalon efter Svend Aagesens Vidnesbyrd lod den nedskrive paa Dansk, saaledes som den var i gamle Knuds Dage: »consueta curiositate circumspectaque ac provida deliberatione cum nutricio suo Canuto rege Waldemari primi Danorum regis filio mature habita atque instituta in exiguum quoddam volumen velut in matriculam contulisset«. Der er ingen Tvivl om, at denne danske Text, saaledes som den er overleveret

os, udgjør en Helhed istedetfor, som undertiden paastaaet, et Brudstykke af Loven; K. Rosenvinge: Indledning S. IX; N. M. Petersen: Liter. Hist. I S. 17; og heller ikke er Texten en historisk Optegnelse af Fortidens Ret, men en skriftlig Affattelse af en gjældende, om end ved mellemkommende Begivenheder, saasom navnlig Borgerkrigene i Henseende til Anerkjendelse og Haandhævelse svækket og netop derfor ved Nedskrivningen i sin oprindelige Skikkelse gjengivet og gjenindprentet Lov; Dr L. Holberg: Dansk Rigslovgivning S. 15 flg. At Knud VI benævnes Konge, viser, at Optegnelsen er sket efter 1170; men paa den anden Side tyder hans Betegnelse som nutricius ved Siden af Absalon som Hovedmand hen paa, at han den Gang endnu ikke var hverken myndig eller eneherskende Konge, og Nedskrivningen kan derfor snarest antages at være sket inden 1181. En formelig Vedtagelse af Loven i den skriftlige Affattelse vides ikke at have fundet Sted. Det var jo kun den gjældende Ret, der var bleven nedskrevet; men naar Knud VI 1184 siges at have holdt Møde paa Samsø ingenti nobilitate contracta, og dette Møde foruden af anden Aarsag ogsaa siges at være holdt juris civilis emendandi causa, da turde det være muligl, at der her netop har været Tale om at forbedre Vederlagsretten; thi jus civile maa i denne Sammenhæng forstaas om den verdslige Lov i Modsætning til Kirkeloven og kan da ogsaa tænkes benyttet om den for de verdslige Stormænd i Modsætning til Prælaterne gjældende. Paa Landslovene bør man derfor næppe tænke ved det anførte Udtryk, da et Rigsmøde næppe alt i Datiden vedtog Reformer af dem. Men dette Forsøg mislykkedes uden Tvivl, for saa vidt det gik ud paa at skjærpe Lovens Bestemmelser; thi Vederlagsmændene vilde nok stemme for Formildelse af Lovens Regler til Fordel for dem, saasom af Procesreglerne under Harald Hein og Straffereglerne under Kong Niels; men ikke omvendt. Absalons og Knud VI's Text forelaa for Svend Aagesen, som hans Ord i Indledningen vise: Quum itaque constitutiones ejusmodi nostra vernacula et quidem succincta brevitate conscriptas reperissem, eas in Latinum sermonem transferre conatus sum. Hans Fremstilling er imidlertid ikke en blot Oversættelse af Absalons Text, men en fyldig Redegjørelse for Lovens Tilblivelse, oprindelige Indhold og

senere Ændringer ved flere constitutiones generales, hvoraf igjen den historiske Beretning, der i Oversættelse senere maa antages at være bleven føjet til den danske Text, indeholder en Gjengivelse vedrørende Straffelovs Ændringer, som skete under Kong Niels; Dr L. Holberg: Rigslovgivning S. 25 flg. Med Svend Aagesens Arbejde for Øje maa igjen Saxo antages at have formet sin Fremstilling; A. f. n. Oldk. 1875 S. 258; Dr. L. Holberg: Dansk Rigslovgivniug S. 24. Desværre har imidlertid Svend Aagesens Beretning en Lakune der, hvor Processen i Majestætsforbrydelses Sager skulde være fremstillet, og den udfyldes vel, men højst utilfredsstillende, af Saxos skruede og uklare Udtryk.

Iøvrigt mærkes, at der i Enkeltheder findes en Del Afvigelser mellem begges Gjengivelser, saa at de forsaavidt have øst af selvstændige Overleveringer.

Med Hensyn til Vederlagsrettens Indhold erindres, at den ikke giver Regel om Tjenesteforholdets Stiftelse; men om Ophøret bestemmer den, at Vederlagsmanden, som vil udtræde, skal opsige sin Tjeneste aatte Dage efter Jul med to Vederlagsmænd. Angaaende Kontraktsforholdets Indhold fastsættes dernæst, at Herren skal være sine Mænd huld og blid og yde dem deres Sold; men de skulle yde ham tro Tjeneste og være rede til at efterkomme alle hans Bud. Dernæst indeholder Loven processuelle Forkrifter i Sager som 1) Kongen anlægger mod en Vederlagsmand for at have lagt Raad op mod hans Liv eller Land; 2) en Vederlagsmand anlægger mod en anden, hvilke kunne være af forskjellig Art og Oprindelse. Med Hensyn til Indstævningen bemærkes i Almindelighed, at den skulde ske til Huskarlestævne 3 Gange med to Vederlagsmænd, dels i Sagvolderens Sveet og Fjerding i Kongsgaarden, dels i hans Hus og Hjem; Dr. L. Holberg: Rigslovgivning S. 40; K. Rosenvinge: Gaardsretter og Stadsretter S. 580—81. Stævningen kunde ske sponsione; Saxo S. 529; saaledes at Sagsøgeren samtidig erklærede sig rede til at føre Bevis, svarende til at »fæste Lov« fra Sagvolderens Side i den almindelige Proces; og denne Stævningsmaade affødte den særegne Virkning, at Indstævnte ikke kunde fri sig ved at paatage sig en Pligt til at iværksætte en Befrielses Handling; restipulatio; medens denne Mulighed ellers maatte

staa ham aaben; jfr nedenfor S. 89. Stævningsmændene skulde, naar de mødte og afhjemlede Stævningen, sværge paa, at de i den Sag havde handlet i god Tro, hverken for Gunst eller Fjendskabs Skyld; Kritische Vierteljahrsschrift XXXII S. 52. Udeblev Indstævnte da, blnv han fældet og fredløs og Kongen tog hans hele Eje; jfr Vederlagsrettens danske Text; Saxo S. 530, som dog forudsætter en regelmæssig Forfølgning, Bevisførelse og Paadømmelse, ogsaa mod fraværende Anklagede: Juxta in præsentem et absentem sententiæ ferebantur. Mødte Indstævnte derimod, skredes til Bevisførelse, som principalt skete ved, at Kongen fremførte to Vederlagsmænd som Vidner, hvilke forud toges i Helligdoms Ed paa, at de vare uvillige og ikke vilde sige Andet, end de havde set eller hørt, hvilket sidste var en Ejendommelighed ved Majestæts Forbrydelses Sager; Saxo S. 524; jfr dog Kr. Vierteljahrsschrift XXXII S. 59. Disse Vidner forudsættes at være ensidige Anklagevidner og deres Udsagn derfor ogsaa fældende for Indstævnte; Saxo S. 529; thi han kunde ikke føre nogen Art Modbevis imod dem; Saxo l. c.: Sed neque ej, si sponsione provocatus fuisset, restipulatione ubi licuit. Ita reus adversum testimonii fulmen nec culpam nec innocentiam ullo argumento tueri potuit.

Efter at Vidnesbyrdet er aflagt, hedder det dernæst videre hos Saxo S. 529—30: Rationem testium destricta judicum insequebatur autoritas, reum . . . damnantium. Det er aabenbart urigtigt, naar Dr Holberg: Dansk Rigslovgivning S. 276 oversætter dette Flertal af Dommere ved Enkelttallet Dommeren. Det Mærkelige er imidlertid, at vi slet ikke faa noget nærmere at vide om disse judices, hvilke de ere, og hvorfra de komme, samt hvorledes Sammenhængen er med deres Dom, da der endnu følger en senere Dom af selve Vederlaget efter. En Vejledning til Forklaring af dette Forhold kunde muligvis søges i Svend Aagesens Fremstilling Kap. 10 i Skildringen af Kong Knuds eget Brud paa Vederlagsloven, hvor det først hedder: Verum, cum regis manus hanc cædem commississe innotuit (phalanx universa), collecto coetu, quidnam facto opus esset sollicita indagatione perscrutabatur. Ambiguis quippe distrahebantur sententiis ancipitique fluctuabant judicio. Men derefter hedder det: Universae tandem cohorti hæc placuit sententia etc. Da Svend Aagesen i

Kap. 9 oversætter coetu ved Fjerding, kunde den anførte Fremstilling muligvis forstaas derhen, at Sagen først behandledes i Fjerdings Møde, hvor Meningerne vare delte, og derefter for det samlede Vederlag, hvor Afgjørelsen faldt. Men paa den anden Side kan dog ogsaa coetus vel forstaas om en Forsamling af hele Vederlaget; og det efterfølgende nniversæ cohorti placuit staar da som Udtryk for den Enstemmighed, man tilsidst naaede til i Forsamlingen i Modsætning til de forud fremtraadte Meningsforskjelligheder.

. Under denne Forudsætning er der ikke Tale om nogen Kjendelse og Dom i de anførte Ord. Paa den anden Side erindres dog, at Saxo vist ogsaa kalder en Nævningekjendelse for en Dom, f. Ex. S. 447 i Beretningen om Regner Lodbrog: instituit, ut omnis controversiarum lis semotis actionum instrumentis nec accusantis impetitione nec rei defensione admissa duodecim patrum approbatorum judicio mandaretur. Saxos Ord om Vederlags Dommernes Virksomhed kan man heller ikke tage bogstaveligt; thi naar han siger: Hostibus (rei) honos atque impunitas adjudicabantur, har Dommen dog antageligvis ikke udtrykkelig kunnet lyde derpaa; men Forfatteren er bleven betaget af Tanken om Anklagedes forsvarsløse Stilling overfor Vidnerne og har derfor udtalt sig i poetisk Overdrivelse. Det var endvidere ikke muligt at udtale en Dom over en Mands Liv efter Vidnesbyrd uden at have gransket disses virkelige Indhold og Beviskraft, og denne Granskenings Iværksættelse forudsætter naturlig en snævrere Kreds af Mænd, et Nævn, der saa, naar Vidnesbyrdene fandtes fyldestgjørende, tillige udtalte den domfældende Konklusion: Saxo S. 530: accusatio testibus; damnatio sententiis. Deres Udtalelse; jfr Saxo S. 530: pronunciatio; fremkom i Form af en Doms Indstilling til Domstolen, det samlede Vederlag, forelagt dets Formand, Kongen, der havde sat Retten sella posita. Naar dernæst Saxo S. 530 beretter: Tunc demum rex cognitione suscepta, an ea ceteris pronunciatio placuisset, interrogat«, og Dr L. Holberg i Dansk Rigslovgivning S. 276 gjengiver denne Sætning ved: »Naar den retlige Undersøgelse var endt, spurgte Kongen, om den og den Dom vandt de øvriges Bifald«, da er denne Gjengivelse formentlig ikke korrekt, idet Oversættelsen bør lyde: Da, efterat Nævnet havde af-

givet sin Kjendelse, spørger endelig Kongen, efterat have optaget Sagen til Doms; jfr de følgende Ord i Texten: quæstionem ad se delatam ad curiæ cognitionem relegavit; om den afsagte Kjendelse havde vundet de øvrige Vederlagsmænds Bifald. Kongen foreslaar herefter ikke nogen bestemt Doms Afsigelse, som Dr Holberg mener, men fremsætter simpelthen som Formand det Spørgsmaal til Forsamlingen, om den afsagte Kjendelse har vundet Bifald hos Vederlaget, som er Dommeren, og i bekræftende Fald afsiges da Dommen af Kongen paa hele Vederlagets Vegne. En Sondring mellem Kjendelse og Dom fremgaar klart af Saxos Ord S. 532: Cæterum solenni jure convictos ac superiori modo damnatos; og med Paastanden om, at Vederlaget er Dommeren, stemmer i Realiteten ogsaa hele Saxos Fremstilling, om end han, den stærkt kongeligsindede Mand og Modstander af Stormands Vælden, fremstiller hele Vederlagets Domsmyndighed som en Indrømmelse til det af kongelig Naade. Hans hele herhenhørende Udtryksmaade er der derfor ikke Grund til at lægge Vægt paa; jfr Svend Aagesen Kap. 10, hvorefter Vederlaget endog fældede Dom over selve Kong Knud: Universæ tamen cohorti hæc placuit sententia; etc. Herimod kan ikke henvises til Beretningen hos Svend Aagesen Kap. 11 om Kong Niels's Forhold, da en Vederlagsmand havde saaret en anden: Perplexa fuit sententia regis, hvilket Dr Holberg i Rigslovgivning S. 262 gjengiver ved, at Kongen var i Forlegenhed med, hvad Dom han skulde fælde. Kongen skulde nemlig ved denne Lejlighed ikke gjøre Andet end det Samme, som han altid gjorde, nemlig forelægge Nævnets Kjendelse for Vederlaget til Vedtagelse; men det kunde jo forudses, at denne Kjendelse ifølge den gjældende Ret maatte gaa ud paa, at Gjerningsmanden skulde udstødes af Vederlaget med Nidingsnavn; og denne Udsigt gjorde, at Kongen hverken vidste ud eller ind; perplexa fuit sententia; thi en slig Dom vilde jo føre til, at han fik Gjerningsmandens mægtige Slægt til Uvenner. Saa er det, at Vederlagsmændene, der ere Gjerningsmandens Slægt og Venner, søgte Raad hos de Gamle, og Bo Hæthenson fandt da paa den Udvej at vedtage en ny formildet Straffelov, hvorefter Forbrydelsen skulde kunne sones med tre Gange fyrgetyve Marks Bøde og 2 Mark Guld i Overbod; Gørsum. Naar dette skete totius curiæ

assensu regis Nicolai conniventia, saa viser det fremhævede Udtryk, at Kongen ikke selv traadte aktivt op, men lod Vederlagsmændene agere og blot stiltiende tiltraadte deres Afgjørelse, hvilken Form han ikke havde behøvet at vælge, hvis han selv havde været Dommer og følgelig kunde have affattet Dommen efter eget Tykke ogsaa i formildende Retning. At Valdemar I ved en lignende Lejlighed træder mere aktivt i Forgrunden; Saxo S. 911; ved at benaade to Skyldige, som havde tilstaaet, viser kun Kongemagtens Væxt paa den Tid. Naar Saxo dernæst fortsætter: Cumque demum exaudita militum responsione totius concionis suffragia judicationi consentire noscerentur, qui damnatus fuerat, interrogari solebat, terreno, an maritimo secessu fugam petere decrevisset; og som Begrundelse dertil føjer: Ita rex proscriptione suos, quam nece puniri maluit, delectumque fugæ, ne violentiam repræsentaret, indulsit, da er ogsaa dette et af Saxos ræsonnerende Indskud, gaaende ud paa Kongens Lovprisning, hvoraf han senere S. 531 leverer et andet til behageligt Udvalg: Adeo enim rex contumeliam sontium non sangvinem sitiebat, ut eos probroso castigationis genere quam cruento punitiores putaret. Der kan ikke være nogen fornuftig Tvivl om, at den Grund, som Andr. Sunesøn VII—3 og E. sj. L. II—15 fremhæve for at den, der i Frihed har fremstillet sig for Retten i Modsætning til den, der er fanget og ført dertil, og fældes mod sin Benægtelse i Modsætning til den, der selv har tilstaaet, nemlig at ellers vanskelig nogen vilde indlade sig paa at løbe Risikoen ved at give Møde for Retten, ogsaa maatte gjælde om Møde for Huskarlestævnet; jfr Saxo S. 905, hvor Kong Valdemar I's Staller udtaler overfor Prinds Magnus: capitali crimini damnatis patriæ legis instituto dilabendi inducias tribui, iisdemque e vestigio supplicium irrogari nefas haberi. Udtrykket interrogari solebat kan da ogsaa meget vel passe paa de almindelige Tilfælde, at Sigtede var mødt frem for Retten fri for Baand og Tvang. Paa den Maade forklares ogsaa Fremhævelsen af Dødsstraf og Fredløsheds Straffen for Oprørs Handlinger som Alternativer ved Siden af hinanden; jfr Saxo S. 586: Quam rem si quis palam exhortatus fuisset, publicatis bonis aut in exilium agi aut capitali supplicio affici lege merebatur, og det hele Overgangs Forhold mellem begge Straffe: Dr L. Holberg: Rigslovgivning S. 93—94. At der ikke i Vederlagsretten som i

Landslovene er fastsat en bestemt Undvigelses Frist, følger naturlig af den sammesteds omtalte regelmæssig fulgte Fremgangsmaade, at Domfældte tilspurgtes, om han vilde flygte til Lands eller til Vands, hvorpaa han af Fællerne ledsagedes henholdsvis til Skoven eller til Stranden og forsynedes henholdsvis med Hest eller Baad, hvorpaa han nød Fred saalænge, indtil han var sluppen Fællerne af Syne. At disse saa samtlige endnu til Afsked gjentoge Domsafsigelsen over ham; superiori ab omnibus sententia repetita; viser yderligere, at det var Vederlaget, der havde fældet ham.

Reglen om Anklagerens Bevisførelse ved to Vederlagsmænds Vidnesbyrd ændredes ved Harald Hejns Lovgivning; jfr Saxo S. 571—572: adversum provocationem restipulandi jus edidit prioresque defensionis partes quam accusationis instrumenta constituit. Reo siquidem actoris jus in refellenda accusatione concessit, quam antea, testium fide subnixam, defensionis præsidio repellere non licebat. Naar man har ment, at denne Lovgivning ikke særlig angik Vederlagsretten; A. f. n. Oldk. 1876 S. 77; Krit. Vierteljahrsschrift XXXII S. 74 flg.; Tidsskr. f. Retsvdsk. 1891 S. 117; taler herimod afgjørende, at Saxos Ord S. 529—30 angaaende Bevisførelsen i Vederlagsretten og dens Reform under Harald Hejn; S. 571—72; ganske modsvare hinanden: neque ei, si sponsione provocatus fuisset, restipulatione uti licuit; og: adversus provocationem restipulandi jus edidit. En yderligere Angivelse af Reformens Afgrændsning behøvedes herefter ikke. Naar man dernæst fremhæver, at Svend Aagesen ikke omtaler Harald Hejns Reform i Vederlagsrettens Historie, forklares dette simpelthen ved, at der, som foran S. 83 bemærket, er en Lakune i hans Fremstilling af Processen i Majestætsforbrydelses Sager, medens han i Procesmaaden vedrørende andre Sager kun fremstiller den ældre Ret; jfr ndfr S. 91. Forsaavidt det endnu siges, at Kilderne tale mod Reformens begrændsede Omraade derved, at de betegne den som en stor Vinding for alle Danske, som disse satte særlig Pris paa, maa herimod dog erindres, at Kilderne kun tale om Dani; S. R. D. III S. 341; Saxo S. 572; hvilket i den foreliggende Sammenhæng er enstydig med dem, der valgte Kongen; Saxo S. 568; og nu er det vel saa, at Kongevalget i

den Tid ikke var forbeholdt en enkelt Stand; men at Vederlagsmændene, som Regel verdslige Stormænd, dog spillede en fremragende Rolle derved, særlig ogsaa ved dette processuelle Spørgsmaal, hvori de gejstlige Stormænd, der ikke stode under verdslig Jurisdiktion, vare uinteresserede, medens det havde en vital Betydning for de verdslige Stormænd, følger af sig selv. Naar Harald gav sine Love habito in octo dies concilio, forudsættes derved en Forhandling i et snævrere Raadsmøde med Valgforsamlingens ledende Mænd; og at de verdslige Stormænd der stillede deres Vilkaar for Valget, som de saa ogsaa sørgede for at faa bekræftede ved de følgende Kongevalg, er vel forstaaeligt. At man ikke kan gaa ud fra, at Vederlagsrettens Bevisordning kun var en Anvendelse af Datidens danske Proces Rets almindelige Bevisregler, og at derfor Vederlagsrettens Bevisregler kunne forudsættes at være blevne ændrede med Processens almindelige Bevisregler, er søgt godtgjort i Program 1893 S. 55.

Hvilken Befrielses Handling Anklagede efter Harald Hejns Reform kunde og skulde iværksætte, naar Vidnesbyrd mod ham forelaa, omtaler Saxo ikke. Derimod beretter Valdemar I's Staller; Saxo S. 904; udtrykkelig, at Bevismidlet i Majestætsforbrydelses Sager var Jernbyrd, og selve den sigtede Prinds Magnus gjør ingen Indsigelse derimod. Men dog kan denne Pligt til at bære Jern kun have paahvilet Tiltalte, hvor der forelaa Vidnesbyrd imod ham; thi Saxo beretter S. 532 udtrykkelig: Quod si reus ab actore testimonio superari nequiret, sex secum commilitonibus in jus jurandum accitis, culpæ, quæ objicebatur, aliennm se fuisse, monstrabat; hvilken Regel ifølge Sammenhængen ogsaa finder Anvendelse i Majestætsforbrydelses Sager. Og herfor taler ogsaa, at Absalon fandt det vanskeligt for Anklageren at indrette Anklagen i Prinds Magnus's Sag; nec accusationem actori instruere, expeditum; i hvilken nok forelaa Breve, men Vidnesbyrd manglede, og i hvilken derfor ogsaa Magnus forudsættes at kunne værge sig ved at iværksætte Renselseshandlingen; Saxo S. 909: nec purgationem partes detrectare sincerum; jfr S. 904: penes ferrum purgationis morem consistere. Vi maa herefter antage, at Harald Hejns Reform gik ud paa, at Sigtede i Majestætsforbrydelses Sager, hvor der ikke forelaa Vidnesbyrd imod ham, kunde værge sig ved Lov, men i modsat

Fald maatte fri sig ved at bære Jern. Saaledes var Opfattelsen paa Saxos Tid; men det turde være mindre vel forklarligt, at Adgangen til at værge sig mod Vidnesbyrd ved Jernbyrd kunde vække saa stor Begejstring hos Vederlagsmændene. Snarere turde Reformen oprindelig have indrømmet dem et mindre strængt Forsvarsmiddel ogsaa mod Vidnesbyrd. Men efter Borgerkrigene, da Kongen ikke mere aflagde Ed paa Harald Hejns Love, forstodes Bevis Reglen som foranført; Program 1893 S. 53; jfr S. 51—52, hvor Bemærkningerne om de sex Anklagevidner bortfalder, idet disse kun vare Stævnings Mænd; og Forstaaelsen af Ordene provocatio sponsione rettes overensstemmende med det ovfr S. 83 Udtalte.

Efter Jernbyrds Bortfalden gjordes ogsaa paa Vederlagsrettens Omraade Forsøg med Indførelse af Nævn; saaledes i det i G. A. A. B. V S. 15 trykte Lovudkast; Hist. Tidsskr. VI—6 S. 707; der af Haandskriftets Overskrift henføres til Kong Kristoffers Tid, men af Andre til Kong Erik Glippings Mindreaarigheds Tid; Dr L. Holberg: Dansk Rigslovgivning S. 138 flg.; Kritische Vierteljahrsschrift XXXII S. 35—36. Her foresloges indført Syssel Nævninger i Lighed med dem, som Valdemar II havde indført i Skaane. Men først ved Fdg 9 Oktbr 1276 Art. 1 enedes Konge og Danehof om en Procesordning i Sager angaaende Efterstræbelser mod Kongens Liv, hvorefter der til deres Paakjendelse skulde beskikkes et Worthældnævn, tre af hvert Worthæld. Hvem der skulde udtage Mændene, siges ikke, men det maa forudsættes at være sket af Danehoffet; Hist. Tidsskr. VI—6 S. 726 flg.

Vi komme dernæst til Processerne mellem Vederlagsmænd indbyrdes og maa her sondre imellem Sager angaaende personlige Angreb ved Saar, Hug, Trækken i Haaret eller Afklipning deraf; Saxo S. 528: si comam alieni capitis violasset; Strafferet S. 112; Skjældsord og andre Forhaanelser. Her var det ogsaa Regel, at Sagsøgeren skulde føre Bevis lor Forbrydelsen ved to Vederlagsmænd; men kunde han ikke dette, var der dog ikke Tale om, at Sigtede skulde bære Jern. Hvorledes Reglen oprindelig har været i dette Tilfælde, vides ikke, da Vederlagsrettens danske Text tier derom; men Svend Aagesen Kap. 9 oplyser, at det senere hen ved en generalis constitutio blev be-

stemt, at Sigtede i saa Fald skulde rense sig for Anklagen med sex Vederlagsmænds Ed. Paastod Anklagede, at han uforvarende eller af en Fejltagelse var kommen til at fornærme en Fælle, skulde han godtgjøre dette med tre Vederlagsmænds Ed. Efter Saxos Beretning S. 571 maa det dog antages, at ifølge Harald Hejns Reform Anklagede ogsaa kunde værge sig mod Vidnesbyrdene ved Lov; og Svend Aagesens Gjengivelse; jfr Kap. 14; af de ældre Bevisregler, hvori dette ikke omtales; Saxo S. 528; kan selvfølgelig ikke paaberaabes herimod.

Kong Kristoffers Udkast; G. A. A. B. V S. 16; har i Henseende til Sager om Afhug gjenoptaget den ældre Bevis Ordning, dog med den væsentlige Lempelse, at Anklageren med sex Vederlagsmænds Vidnesbyrd skulde godtgjøre Anklagens Rigtighed, medens i modsat Fald Sigtede kunde fri sig ved syvende Mands Ed af Vederlaget. Tillige indeholde Kong Abels og Kong Kristoffers Udkast henholdsvis i Artt. 11 og 2 Regler om Bevisførelse i Sager, hvor en Fælle er bleven anklaget af en anden for Kongen. Sigtede skal da overfor Kongen værge sig med tolv Kjønsnævn af Vederlaget; men er han bleven frikjendt, skal den, der har sigtet ham, værge sig mod Anklagen for falsk Sigtelse med 6 Kjønsnævn, saa vidt muligt af Vederlaget; jfr om disse Regler Hist. Tidsskr. VI—6 S. 735 flg. Det nye i dem er, at de Mænd, ved hvilke Anklagede skal fri sig, ere Kjønsnævn, og at deres Antal kan stige til tolv. I ældre Tid havde man ved en almindelig Regel bestemt, at Mededsmændene kun behøvede at være Vederlagsmænd, og at Antallet skulde være henholdsvis sex, tre og to; jfr Svend Aagesen Kap. 13: Generali constitutione definitum est, omnes controversias, quæ legum decisione sunt divisæ, ɔ: som ere henviste til Afgjørelse ved Lov, sexta commilitonum manu vel tertia aut secunda, quales medioxumæ sunt, vel minutæ, prout superius enucleavimus, terminare.

Fra første Færd, da hele Hirden bestod af en Skare lønnede Krigere, der laa inde til stadig Tjeneste i Kongsgaarden, vare vistnok de nævnte Sager de eneste, som vare forbeholdte Paadømmelse paa Huskarlestævnet. Men senere blev det ifølge Svend Aagesen Kap. 8 ved en Generalis constitutio bestemt, ut omnis controversia, inter ipsos commilitiones exorta, nusquam nisi

in colloquio jam nominato agitaretur aut decideretur. Denne nyere Vedtægt er ogsaa optaget i Vederlagsrettens danske Text, der forsaavidt viser Rettens Udvikling paa et senere Stadium end Kong Knuds Tid. Men Rækkevidden af denne Vedtægt fandt man vistnok Grund til at præcisere nærmere, da Forholdene havde udviklet sig derhen, at en stor Del af Vederlaget ikke laa inde til stadig Tjeneste, men sad hjemme paa Gaardene. Skulde da ogsaa alle Tvistigheder mellem dem vedblivende paatales ved Huskarlestævnet selv angaaende f. Ex. faste Ejendomme? Afgjørelse i saa Henseende blev ifølge Svend Aagesen Kap. 9 truffet ved en ny Constitutio generalis, der ogsaa findes optaget i Vederlagsrettens danske Text. Her bestemmes udtrykkelig, at Jorddele de fundis, prædiis et agris skulle afgjøres ved Huskarlestævnet; og i naturlig Forbindelse dermed fremhæves særlig Borans Sager; de mansionis depredatione; J. L. II—45: Thæt ær bo raan, at man gær i annæns mansz garth oc takær thæræ burt af hans fæ æth klæthæ æth wapnæ æth nokær andræ costæ, thær gialdær half march pænning«. Saadan Selvtægt øvedes nemlig vistnok jævnlig ved Stridigheder angaaende faste Ejendomme. Men ved disse Ejendoms Søgsmaal var det da saa at sige en Selvfølge, at man vedtog at følge de almindelige Procesregler i Henseende til Bevisførelse ved Lov i Stedet for ved Vidner. Spørgsmaalet om, hvem der skulde være berettiget til Bevis, som i de senere Landslove findes afgjort ved Lovreglen om Lavhævd, afgjøres i Vederlagsretten ved en særlig Beviskjendelse af Retten: »then, ther a huskarla dom worthir loghum nermeer« skulde være berettiget til at føre Beviset, og dette skulde da føres ved sex Mænds Ed, lothate i sin fierdhung ɔ: udtagne ved Lodtrækning i hans Fjerding. Var der derimod Tale om ringere Sager; smerre Dele; altsaa f. Ex. Tvistigheder angaaende Løsøre, skulde de afgjøres med to Vederlagsmænds Ed, oprindelig hans nærmeste Bordfæller, en paa hver Side, senere to hvilkesomhelst; jfr Svend Aagesen Kap. 9: Minores vero controversia duorum commilitonum testimonio placuit terminare veteri videlicet constitutione proximorum uno interiori et altero exteriori in coenaculo reo assidente; jfr J. L. II—115. Licet moderni rigorem in plerisque decernant temperandum terminumque causæ imponendum, etiam in præsentis articuli

negotio, si quis modo duobus commilitonibus undecunque acquisitis se tueri poterit. Tiltrods for Udtrykket testimonio kan der dog ikke være Tvivl om, at der menes Mededsmænd; jfr ovfr S. 91; og disse Forskrifter vise sig altsaa at være formulerede i Overensstemmelse med de almindelige danske Bevisregler, medens Bestemmelserne angaaende Vidnebevis ere fremmede, og de, der hjemle Befrielse ved Lov, hvor Vidner mangle, repræsentere en Sammenblanding af fremmed og national Ret; jfr Program 1893 S. 49; 60.

Foranførte Fremstilling holder sig helt igjennem til Vederlagsrettens danske Text i den overleverede Skikkelse og Svend Aagesens dermed stemmende Gjengivelse i Kap. 8 og 9. Dr L. Holberg: Dansk Rigslovgivning S. 34 flg. har udtalt den Mening, at den anførte Text og Fremstilling ikke gjengiver den oprindelige Ret; men denne Paastand er uhjemlet, da der, som den foranførte Udvikling viser, er god Sammenhæng i den foreliggende historisk bevidnede og bekræftede Text; medens Dr L. Holbergs herimod stridende Hypotes fører til det lidet antagelige Resultat, at man paa samme Tid har havt en Bevisordning med Anklagebevis ved Vidner i visse Sager og Befrielses Bevis med to Mededsmænd i andre Sager, hvilke to modsatte Systemer dog ikke godt kunne tænkes samtidige, hvad de efter den foreliggende Text og dens Gjengivelse heller ikke ere, da i dem det sidste System aabenbart fremtræder som et, der i Tidens Løb er trængt frem ved Siden af det andet.

Hvad angaar Vederlagsrettens Straffebestemmelser mærkes først Reglerne angaaende Forbrydelse mod Kongen; naar en Vederlagsmand havde lagt Raad op mod hans Liv eller Land, da skulde han have tabt Vederlaget og forgjort sig selv ɔ: miste Liv og Gods; Svend Aagesen Kap. 14; Saxo S. 530. I Henhold til det ovfr S. 87 bemærkede forstaas denne Forskrift saaledes, at paa den, der var greben paa fersk Gjerning eller selv havde tilstaaet sin Forbrydelse paa Tinge, kunde Livs Straffen fuldbyrdes uden videre, saa at det beroede paa Kongen, om han vilde lade ham slippe naadigere; Saxo S. 911. Hvis derimod Sagsøgte i Frihed havde indfundet sig for Retten og ikke tilstaaet, men var bleven forvunden med Vidnesbyrd eller brændt af Jernet, maatte han have Ret til frit at drage bort paa den ovfr S. 87—88 beskrevne Maade, saa at Straffen i Virkeligheden blev Fredløshed, ligesom hvor han ved Udeblivelse dømtes in contumaciam; jfr Vederlagsrettens danske Text: »tha ware feld oc fly land oc konung take alt thet, han a«.

Ifølge Saxo S. 532 bleve de paa Huskarlestævnet forvundne og dømte Vederlagsmænd yderligere bandsatte af Bisperne i tre Riger ɔ: dem, i hvilke Knud den Rige var Hersker.

Abels Udkast Art. 10; G. A. A. B. V S. 10; bestemte ogsaa Straf paa Liv og Gods for al crimen læsæ majestatis; men denne Bestemmelse er udeladt i Kong Kristoffers Udkast, fordi den anførte Forbrydelse var af altfor ubestemt Omfang til at kunne belægges med en slig streng Straf. Derfor udsondrede Fdg 9 Oktbr 1276 de enkelte Arter af Troskabsbrud og belagde kun den værste, Efterstræbelser mod Herrens Liv, med Straf paa Liv og Gods, medens der for mindre grove Troskabsbrud kun paabødes Boeslods Forbrydelse eller Bøder og Erstatning; Hist. Tidsskr. VI—6 S. 704 flg.

Den danske Text indeholder ikke nogen udtrykkelig Forskrift angaaende en Vederlagsmands Drab af en Fælle; men Svend Aagesen Kap. 10 forudsætter i Beretningen om Knuds Drab af en Vederlagsmand, at sligt Drab kunde straffes paa Livet; jfr Ordene: utruum ob facinoris novitatem capite princeps plecteretur, an ei competeret indulgentia. Ved samme Lejlighed blev saa vedtaget, at samme Forbrydelse fremtidig skulde straffes med Livsstraf eller i det mindste under formildende Omstændigheder; temperato rigore; med Udstødelse af Vederlaget med Nidingsnavn.

Abels og Kristoffers Udkast; G. A. A. B. V S. 10 og 12 paabyde derimod, at Drabsmanden foruden tre Gange 40 Mark skal yde tredobbelt Mandebod.

Iføige Vederlagsrettens danske Text straffedes ogsaa Saar og Hug, tilføjede en Vederlagsmand af en Fælle, med Udstødelse af Vederlaget med Nidingsnavn. Men hvad angaar Straffen for Ssar blev denne forandret ved den ovfr S. 86 omtalte Vedtægt under Kong Niels, hvorefter den, der saarede en Fælle; commilitonem suum vulnere lædendo; skulde bøde 3 Gange 40 Mark henholdsvis til Kongen, Vederlaget og den Saarede, som desuden skulde have 2 Mark Guld i Gørsum ɔ: Overbod. Abels og Kristoffers Udkast l. c. lyder derimod paa, at Gjerningsmanden for Afhug skal bøde tredobbelt secundum quantitatem læsionis et consuetudinem patriæ, og desuden 3 Gange 40 Mark; og Tords Art. 69 foreskriver

endelig kun, at Vederlagsmanden, som har tilføjet en anden en Legemsbeskadigelse, skal bøde ultra jus commune 40 Mark til den Beskadigede og til Kongen, hvorimod der ikke nævnes Bøde til Vederlaget; og desuden gjøres Undtagelse fra Straffen, si lesus insultum fecerit, quod dicitur aradh«.

I Forbindelse hermed erindres, at Abels og Kristoffers Udkast l. c. ogsaa paalægger Vederlagsmænd en Bøde af 3 Gange 40 Mark foruden Skadeserstatning for falskelig at have anklaget en Fælle for Kongen.

Ændringen i Vederlagsretten med Hensyn til Saar vedrørte ikke Hug; og den ældre Regel om beskjæmmende Udstødelse af Vederlaget for forsætlig Tilføjelse deraf vedblev ifølge Saxo S. 532 hele Tiden som Straf for Stokkeslag, »quo canis quis abigere soleat«; men i Henseende til andre Hug formildedes Reglen derhen, at Gjerningsmanden kunde undgaa Udstødelsen ved knælende at gjøre den Fornærmede Afbigt.

For Skjældsord og Forhaanelser, som en Fælle havde tilføjet en anden, og for anden ukammeratlig Adfærd, straffedes han med at flyttes en Plads ned ved Bordet og i Gjentagelses Tilfælde med helt at udelukkes fra Bordfællesskabet, forsaavidt han ikke undgik dette ved Udtrædelse af Vederlaget; Svend Aagesen Kap. 5; Saxo S. 526—27; Dr L. Holberg: Dansk Rigslovgivning S. 98.

Gaardsretterne.

§ 11.

Indledende Bemærkninger.

Med Hensyn til Gaardsrettens Gyldigheds Omraade bemærkes, at den oprindelig kun gjaldt for Kongens civile og militære Betjente; jfr Gl. Gaardsret Art. 17, 1ste Stykke; men dernæst forundtes Kongens Raader; Art. 17, 2det Stykke; og ved Retsbrugen ogsaa udvidedes til Betjente paa Adelens Gaarde over hele Riget; D. Mag. VI S. 54; 316; hvilken Udvidelse udtrykkelig

bekræftedes ved Frederik II's Gaardsret; Indledning. Ved Privileg. 25 Maj 1671 Art. 22; Reskr. 5 Maj 1696; forbeholdtes den fremdeles Greverne; men iøvrigt kjender D. L. 1—2—6; 7; kun Kongens Hof- og Borgret. Gaardsretten gjaldt dernæst i Kjøbstæderne, hvor Kongen eller hans Marskalk laa med Hofsinder og Folk; Gl. Gaardsret Art. 9; Gaardsret 1562 Art. 42; og førstnævnte Artikel saavelsom Gaardsret 1562 Art. 43 forudsætter desuden ogsaa Reglens Anvendelse paa Landet. Gaardsretten maatte derfor gjælde for de vedkommende Personer overalt, hvor de færdedes i tjenstlige Forhold under deres Herres eller hans Marskalks eller Fogders Befaling; jfr Gaardsret 1562 i Slutningen; og ogsaa i andre Forhold, hvor de i Lovforskrifterne indeholdte Forudsætninger vare tilstede, f. Ex. ved Beliggelse af et kvindeligt Tyende paa Gaarden. Gaardsretterne tage vel ved adskillige Bestemmelser, f. Ex. om Straffrihed for Nødværge; Gl. Gaardsret Art. 1; Gaardsret 1562 Art. 5; om Straf for forsømt Vagthold; Gl. Gaardsret Art. 5; Gaardsret 1562 Art. 9 og 10; særlig Hensyn til Krigsfolket; men iøvrigt maatte deres Regler ogsaa finde Anvendelse paa andre Tjenere. Derimod fandt de ikke som Vederlagsretten Anvendelse paa Kongens eller Mænds Mænd, der boede paa deres egne Gaarde uden at staa i aktuelt Tjenesteforhold paa Herrens Gaard.

Medens Gaardsretten ved danske Lovs Indførelse forsvandt som partikulær Ret, blev derimod en Flerhed af dens Regler optagen som almindelige Lovregler; jfr D. L. 6—13—10; 11; 12; 16; 18; 6—21—7.

§ 12.

Den gamle Gaardsret.

Om den foreligger en Række Undersøgelser; Kofoed Ancher: Lovhistorie II S. 275—300; Saml. Skr. II S. 555—594; J. F. W. Schlegel: Om de gamle Danskes Retssædvaner og Avtonomi S. 241—46; Kolderup Rosenvinges Udgave i Danske Gaardsretter og Stadsretter; Gamle danske Love V med Indledning og Ordforklaringer; K. Maurer: Das älteste Hofrecht des Nordens S. 87 flg.

Af Gaardsrettens Forskrifter ere enkelte senere Indskud og Tilføjelser af dansk Oprindelse. Dette gjælder saaledes Straffen for Ridder eller Svend, der beligger nogen Kvinde i Kongens Gaard; Kilde til Gaardsret 1562 Art. 17. Hvorledes saadanne kvalificerede Strafferegler kunde opkomme i Praxis, ses af en Biskops og Bygdemænds Kjendelse 1469; Kilde til Gaardsret 1562 Art. 18; der straffer den, der beligger en Kvinde, som er betroet Laas og Lukke til Gods, som Tyv, og, hvis han tjener i Gaard med hende, tillige som Forræder.

Af dansk Oprindelse er endvidere et Tillæg om, at den der dræber eller saarer i Nødværge, skal være sagesløs, naar i Tvivlstilfælde tolv Mand af Gaarden have svoret, om Nødværge forelaa.

Men et tredje Indskud om Bøde for Forsinkelse med at give betimelig Møde til Nattevagt, bestaaende i, at den Skyldige Morgenen efter skal bøde en Tønde tysk Øl i Borgestuen, viser baade slige Forskrifters Oprindelse ved Landsknægtenes Vedtægter og deres Vandringer med Krigsfolkene fra Land til Land; thi en ganske tilsvarende Regel findes i yngre svenske Texter.

Gaardsrettens øvrige Indhold kan grupperes i:

Straffebestemmelser 1) for tjenstlige Forseelser; Sammensværgelser Art. 16; Vagtforsømmelser Art. 8; ulovlig Nattesæde og Spil Art. 10; for at stige over Gaard eller Hus; Art. 15; 2) for almindelige Forbrydelser ved Angreb paa Liv og Lemmer med Saar og Hug; Artt. 1—3; og Dragen af Sværd og Kniv; Art. 4; Skjældsord; Art. 6; Undsigelse; Art. 14; Voldtægt; Art. 12; Røveri; Art. 13; Tyveri; Art. 8; Brandstiftelse; Art. 9.

Straffene ere strenge: Livsstraf; Lemlæstelse; Fængsel paa Vand og Brød; Hudstrygning. Tyveri af mindre end en Øres Værdi straffes med Hudstrygning; af en Øres Værdi med tillige at miste Øret; af to Øres med Hængning; hvorimod først Røveri af en halv Mark straffes med samme Straf.

Processuelle Forskrifter om Sagernes Afgjørelse, naar den Sigtede ikke er greben paa fersk Gjerning, ved et Nævn, i Livssager af 12, i andre Sager af 6 Mand, hvoraf hver Part skal udnævne henholdsvis 6 og 3.

Hertil kommer en mere civilretlig Regel angaaende Gjæld, Art. 11; som skal bevises ved Vidner eller Brev eller

fragaas ved Lov, medens Maning; Hdf. 24 Maj 1360 Art. 18; 3 Maj 1376 Art. 33; er forbudt under Straf som for Injurier; men Kongens Ombudsmand med gode Mænd skal udlægge Fordringshaveren Fyldest eller overgive Skyldneren i hans Værge, dog hans Liv uskadt.

Af den heromhandlede Række Bestemmelser vise adskillige, saasom Artt. 10, 11, 14 ved at tale om »min Herre Kongen«, ligesom dette Udtryk findes i Bemærkningerne i Art. 17 om Gaardsrettens Udstrækning, at de ere en skrivkyndig Betjents Nedskriv- af den for Borgens Folk gjældende Ret. Derimod stiller Forholdet sig anderledes i Henseende til Art. 16, hvor Kongen selv taler; jfr Ordene: vor Ret; vore Øjne; og i Tilslutning dertil findes i adskillige Haandskrifter et positivt Bud, der forkynder sig som udgaaet fra Kong Erik til alle Kongens Tjenere om at hjælpe Kongens Ombudsmand og den private Sagsøger til at gribe og fængsle Lovens Overtrædere.

Bortse vi foreløbig fra disse sidste Bud, er der ikke Tvivl om, at Gaardsrettsn indeholder Opskrift af en Samling Regler for en Besætning af Krigsfolk, hvis Ophav maa føres tilbage til de tyske Landsknægte. Derfor taler afgjort Udtrykkene Knabe; Artt. 5; 6; 10; Habe; Artt. 6; 11; Frimarket; jfr Osterssøn Weylle: Feylemarcket; Germania XIX S. 1 flg.: Freimarkt. Hvorledes den Slags militære Anordninger reciperes, have vi fra senere Tider Exempler paa i Kristian IV's Krigsordning 10 April 1611. Men hvad særlig Gaardsrettens Bestemmelser angaar, er det yderligere klart, at de have lagt Vejen til os om ad Sverige. Dette fremgaar af Sproget; jfr Artt. 5; 6: Hørdreng ɔ: Hirddreng; og minnæ man ɔ: ikke mindre Mand men lavere stillet Mand; og selve Retsreglernes Indhold, idet f. Ex. hver af Parternes Valg af Halvdelen af Nævningerne er ukjendt i vor Ret, ligesom Afgrændsningen af Værdien ved Tyveri og Straffen derfor er afvigende fra vor Rets almindelige Regler.

Vi maa altsaa tænke os, at en vis Sum af disse gaardsretlige Regler, omfattende navnlig Straffe for almindelige, grove Forbrydelser, er overført fra Tyskland til Sverige og derfra ogsaa er naaet over Grændsen til Norge, hvor de enkelte Haandskrifter naa tilbage til Begyndelsen af det 14de Aarhundrede. I Tidens Løb er saa Hovedbestanddelen af den oprindelige Stamme i Sverige

bleven bevaret og udvidet ved andre Tilføjelser og i denne Skikkelse overført til Danmark. Hvad angaar Tiden for denne Overførelse erindres, at Bestemmelsen i Art. 2 om, at den, der saarer en Person, skal miste sin Haand, alt gjenfindes hos os som gjældende Ret paa Kongens Borge i 1378; jfr Suhm XIV S. 513—14; D. Mag. IV S. 291; idet Forfatteren til et plattysk Brev til Dronning Margrete fra samme Aar udtrykkelig udtaler, at det er vitterligt, at den, som saarer en anden i Kallundborg, derved med Rette har forbrudt sin Haand; og Gjerningsmanden takker da i Brevet Dronningen for, at hun har benaadet ham; K. Maurer: Anf. Værk S. 132; vil vel ikke lade dette Bevis gjælde, idet han henviser til, at det kan være en stadsretlig Regel, som der sigtes til; og om end der ikke kjendes til en slig Regel fra Kallundborg, henviser K. Maurer dog til Ribe Stadsret Art. 5; men ganske bortset fra det Tilladelige i at paastaa Ribe Rets Gyldighed i Kallundborg, overses det herved, at efter Stadsretten maatte Gjerningsmanden nødvendigvis optinge med Byen; jfr Ribe Ret § 5: nisi cum consensu læsi per advocatum et consules amicabilis composicio posset fieri inter ipsos; men i Brevet optinger Gjerningsmanden kun med selve Dronningen uden at der er Tale om Byen; og dette forudsætter aabenbart, at Forbrydelsen er begaaet paa Borgen, hvilket ogsaa bedst stemmer med Brevets hele Udtryksmaade, hvorefter Udstederen ikke vil rejse Anklage mod Dronningen og hendes Befalingsmænd og Tjenere for den Sag eller fejde mod hendes Slotte, Lande og Stæder af den Aarsag. Jeg skjønner herefter ikke rettere, end at det anførte Indbegreb af gaardsretlige Regler alt under Dronning Margrete maa være bleven reciperet som gjældende Ret her i Riget. Men hvad dernæst angaar Art. 16, 1ste og 2det Stykke, der begge fremtræde som kongelige Forordninger, medens sidste Stykke i en Række Haandskrifter udtrykkelig nævner Kong Erik, da vise de svenske Udtryk »borghæræ«, »Ingæsin« og »malseghændæ« i sidste Stykke for dettes Vedkommende ogsaa bestemt hen til en Overførelse fra Sverige. Spørgsmaalet er nu kun, om Kong Erik af Pommern nogensinde har udstedt en saadan Forskrift, hvorved Gaardsretten kan siges at have faaet en positiv Bekræftelse som Lov i Danmark. I nogle næsten samtidige Haandskrifter findes en Angivelse af, at Kong Erik af Pommern den 16 Avg. 1403

har givet Hofretten i Viborg ɔ: i Finland, og derfra kan den da meget godt tænkes overført med tilføjet Stadfæstelse til Danmark; men hvad der i enkelte yngre Kilder berettes om dens Udstedelse 17 Maj 1400 i Nyborg eller Nykjøbing, turde derimod være utilstrækkelig hjemlet.

At Gaardsretten tidlig spillede en mere fremtrædende Rolle i Sverige end i de andre nordiske Lande, forklares naturlig ved, at Norge havde sin Hirdskraa og Danmark sin Vederlagsret. Først efter at denne med det 14de Aarhundredes Begyndelse var gaaet af Brug, kunde under Forbindelsen med Sverige allerede ifølge Skaanes midlertidige Afstaaelse og senere under Unionen Gaardsrettens svenske Text brede sig i Danmark.

§ 13.

Frederik II's Gaardsret.

»Da Gaardsretten paa nogen Tid skal være nederlagt og ikke saa rettelig ved Magt holdt, som tilbørlig havde været«, udstedte Frederik II 9 Maj 1562 en Gaardsret; jfr Secher: Corpus Const. Daniæ I S. 184; hvorved han oprettede den gamle og forbedrede den med nogle nye Artikler efter Tidens Lejlighed. At Forbedringerne vare meget omfattende, fremgaar af den Kjendsgjerning, at den nye Gaardsret indeholder 27 nye Artikler hvoriblandt en skriver sig fra Frederik II's Artikler 1 Juli 1561 medens de øvriges Kilder ikke kjendes, foruden den ældre Gaardsret, hvis Indhold dog i det enkelte er undergaaet væsentlige Forandringer. Særlig Betydning har den lange Række nye Artikler, forsaavidt som de indeholde en hel Række civile Retsforskrifter angaaende Retsforholdet mellem Husbond og Svende.

Om de Gaarde, for hvilke Retten gjaldt, er det fornødne bemærket ovenfor. Dens Gyldighed udstrækker sig fremdeles kun til Forholdet mellem Husbonden og Gaardens Folk og Folkene indbyrdes. Men der findes dog en enkelt udenfor dette Omraade sig strækkende Bestemmelse i Art. 16 om Straffen for at beligge en adelig Frue eller Jomfru, hvor Gjerningsmanden, hvis han er adelig, straffes paa sin Ære, men den uadelige paa sin Hals, medens Kvinden har forbrudt sit Gods til Værgen eller

andre Frænder; jfr Frederik I's Fdg om Adelen 1528; D. Mag. V S. 75.

De civile Retsforskrifter findes navnlig i Art. 26—36, indeholdende Regler for Tjenestetidens Varighed i Aar og Dag, medens Opsigelsestiden er et Fjerdingaar; og den, der tager en Svend i sin Tjeneste, som ikke er forsynet med Pas fra sin forrige Husbond, skal bøde denne 100 Mark m. m.

I processuel Henseende bestemmer Art. 20 fremdeles, at hvilkesomhelst Sager skulle afgjøres ved et Nævn af 12 Mænd af Gaarden, af hvilke hver Part skal udnævne 6, og efter Art. 21 kunde den Mand, der ikke havde saa mange Svende, tilkræve sine næste Naboer med deres Svende til at sværge. Denne Regel stemmer imidlertid ikke godt med Gaardsrettens øvrige Forskrifter vedrørende samme Emne. Ifølge Art. 2 skal nemlig, naar Talen er om en Anklage for Drab, Afgjørelsen ske ved 12, 8 eller 6 Mænd af Gaarden, eftersom Huset eller Gaarden eller Formuen er til. Disse Mænd siges derhos at skulle udnævnes af Marskalken, Fogden, eller hvem der ellers havde Befalingen. Umiddelbart derefter siges det imidlertid, at den, der paaklager, skal udnævne Halvdelen og Sagvolderen den anden Halvdel. For at disse to Bestemmelser kunne bringes i Harmoni med hinanden, maa den første Forskrift nødvendigvis forstaas derhen, at Befalingsmandens Myndighed i det væsentlige kun gaar ud paa efter et Skjøn over Gaardens Forhold at fastsætte hvor mange Mænd der skulde tages til Nævnet, samt paa at meddele dem den formelle Avtorisation til at anstille Granskning, medens Udtagelsen af Mændene i Realiteten er Parternes Sag. Den samme Forskrift, som staar i § 2 om de 12, 8 og 6 Mænd, kommer derhos igjen i Artt. 3, 4, 19, 22 og 35; jfr 42; og det kan herefter formentlig ikke være tvivlsomt, at Art. 20, naar den kun nævner 12 Mænd som sværgende om enhver Misgjerning angaaende Liv, Lemmer, Ære eller andet, har gjort sig skyldig i en Uagtsomhed ved at optage den ældre Regel uden Hensyn til de i den nye Lov indeholdte Forskrifter, i Overensstemmelse med hvilke den dog maatte forstaas; jfr Ordene: som Gaarden er til.

Nævnets Medlemmer vare ifølge Art. 22 pligtige til at sværge under Straf af at miste deres Formue og rømme Gaarden;

og ifølge Art. 23 skulde den Adelsmand, der ikke selv magtede at gjøre Gaardsretten Fyldest, forfølge vedkommende Sag ind for Landsdommeren.

I civile Sager nævnes dernæst ikke mere, som i den ældre Gaardsret, Ombudsmanden, men Marskalken, Fogden eller Befalingsmanden som retshaandhævende Myndighed, der skal sørge for ved udmeldte Mænd at skaffe Domhaveren Fyldest, og en hel ny Bestemmelse indeholdes endvidere i Art. 34, hvorefter Hofmarskalken er Dommer i Sager mellem Husbond og Svend, som tjener i Kongens Gaard, saaledes at selv Kongen skal staa til Rette, naar Svenden lider Overlast. Tjener han derimod i anden Mands Gaard, da skal Husbonden stande til Rette for Rigens Marskalk.

Hvad endelig Straffebestemmelserne angaar, da bære de gjennemgaaende det samme strænge Præg som i den ældre Gaardsret, ja deres barbariske Karakter er endog til en vis Grad øget, som f. Ex. i Art. 6, hvorefter den, der slaar en anden, ikke blot skal stinges gjennem Haanden, men endog ristes ud mellem Fingrene. Særlig kan erindres Bestemmelsen i Art. 14, hvor Talionsprincipet er gjennemført, saaledes at den, der ærefornærmer en anden ved at kalde ham Tyv, Horesøn; egentlig Herjensøn ɔ: Odins Søn; uden at kunne bevise Sigtelsens Sandhed, selv skal være samme Mand.

Stadsretter.

§ 14.

Almindelige Bemærkninger.

Om Byers Opkomst og Udvikling er handlet i Statsretten S. 78 flg.; jfr Museum 1891 II S. 22. Sammesteds S. 104 er fremhævet, hvorledes Kjøbstædernes oprindelige Privilegium bestod i, at der i dem kunde drives borgerlig Næring, navnlig Handel og i Strandkøpinge Skibsfart, saaledes at de vare almindelige stadige Handelspladser med regelmæssige Torvedage, i Modsætning til Fiskerlejerne

med deres begrændsede Handelsret; Statsret S. 104; og Markedspladserne, hvor der kun paa Dagene, naar det eller de aarlige Markeder holdtes, kunde handles; P. Hasse: Das Schleswiger Stadtrecht S. 131 (1310): Concedimus villanis in Æbletoft, ut lege aliarum villarum forensium et civitatum regni nostri utentes forum generaliter celebrent singulis diebus dominicis in loco consueto; etc.; S. 131 (1317): Dimittentes ipsis diem forensem in quarta feria cujuslibet septimanæ; etc.

Dr P. Hasse anf. St. forstaar Forholdet mellem disse Breve, som om Kongen ved det sidste har indrømmet Borgerne endnu en Torvedag om Ugen, nemlig Onsdag foruden Søndag; jfr Kjbhvns Stadsret 1294 Art. 69; men det virkelige Forhold er dog snarere det, at den ugentlige Torvedag ved det sidste Brev er flyttet fra Søndag til Onsdag; Rep. Dpl. II S. 48; G. A. A. B. V S. 52.

Rep. Dipl. I S. 122 (1299): Insuper villanis in Nyborgh concedimus, quod forum generale omni quarta feria ibidem cum adventantibus poterint frequentare et mercimonia quælibet exercere; etc.

Paa Torvet skulde der herske en særlig Fred, Torvefreden; Brud paa den belagdes med 40 Marks Bod. Den omtales ikke i Skaanske Lov, men i Orbodemaal XII; V. sj. L. II—39; E. sj. L. II—22; 23; og den omtales betegnende nok heller ikke i Slesvig Stadsret; men vel i Roeskilde Stadsret Artt. 4; 23; og breder sig derfra snart til en almindelig Byfred; Skaanske Birkeret Art. 9; J. L. III—22: i Køping; P. Hasse: Anf. V. S. 131: pacem nostram tam super ipsis villanis (in Æbletoft) quam super omnibus illic cum rebus suis emendis vel vendendis frequentantibus firmiter denunciando. Men denne særlige Fred, der ogsaa skulde herske paa Tinge; i Kirke; m. m.; begrundede dog i og for sig ingen ejendommelig Kjøbstadret. Dennes Tilblivelse forudsatte nødvendigvis, at Kjøbstaden var bleven til et selvstændig organiseret Samfund, hvortil først og fremmest udkrævedes, at den udgjorde en egen Jurisdiktion med eget Ting. Dette forum villæ finde vi derfor ogsaa alt anerkjendt i Næstved 1140; ovfr S. 12; og i Slesvig Stadsret, Indledning; hvorefter ingen Borger skulde kunne sagsøges nisi intra moenia civitatis, licet causa opposita fuisset læsæ majestatis, ɔ: selv om Forbrydelsen, hvorfor han sigtedes, var Majestætsforbrydelse, hvilket sidste Udtryk Dr P. Hasse har oversat omvendt; Hist. Tidsskr.

V—2 S. 217; Roeskilde Stadsret Art. 12; Rp. Dpl. S. 121; Statsret S. 114. En saadan selvstændig Jurisdiktion udgjorde imidlertid ogsaa Herredet; men hvad der yderligere udmærkede Byerne, var det omfattende administrative Selvstyre, som udfoldede sig indenfor dem, væsentlig som Følge af, at det for Byens Befolkning gjaldt om Forvaltningen af langt flere, betydningsfulde og stadige Fællesanliggender end for Herredet. Af den Grund finde vi fra først af cives optræde ved Siden af exactor; Slesvig Stadsret Artt. 24; 38; 79; 87; Roeskilde Stadsret Artt. 6; 7; m. fl.; og paa den Maade blev villa forensis en civitas. Naar der var dannet et saadant selvhandlende Samfund med en Mangfoldighed af Tilstande og Forhold, der afveg fra Landsbysamfundene og derfor ogsaa krævede en afvigende Ordning, vare Forudsætningerne for særlige Byretters Opkomst tilstede, og saadanne maa da ogsaa forudsættes at have udviklet sig. Hermed stemmer, at f. Ex. Privilegier for Kolding og Vejle 1327; Rp. Dpl. I S. 241; stille Byens Lov ved Siden af Landets Lov; jfr Ordene: prout exigunt leges terræ sive villæ supradictae: skjøndt hverken Kolding eller Vejle vides at have havt nogen ældre skreven Lov. Men der maatte da vise sig Trang til, saasnart Lovene overhovedet begyndte at nedskrives, ogsaa at samle og nedskrive de for Byen gjældende Retsregler, særlig forsaavidt som de vare afvigende fra Landslovene, og forsaavidt der, som i større Byer, var Lejlighed dertil, maatte denne Trang naturlig søges tilfredsstillet. Derfor finde vi ogsaa fra den ældre Tid lignende Opskrifter af Stadsretter som af Retssamlinger for Landene og af Gaardsretten. Indholdet af disse Stadsrets Samlinger er hentet fra en Flerhed af Kilder, den almindelige Landslov og den partikulære Kjøbstadret, Vedtægt, Sædvane, Retsbrug; o. s. v. Forsaavidt som de særlige Retsregler kun gik ud paa Ordningen af Borgernes egne indre Anliggender, maatte Sædvane og Vedtægt i meget vid Udstrækning kunne beherske Forholdene; og ligesom Landets Vedtægter ogsaa gjaldt for de Fremmede, der kom ind i Landet, saaledes var der neppe noget i Vejen for, at under Statsmagtens uudviklede Tilstand, hvor Selvstyret herskede, Retsbevidstheden til en vis Grad hjemlede Kjøbstadens Vedtægter en lignende forpligtende Kraft.

Hvor Kjøbstaden tiltog sig en slig retsstiftende Myndighed og den uden Indsigelse anerkjendtes, byggede den i alt Fald paa Retssædvanens befæstende Magt; Rp. Dpl. I S. 121: Dimittimus villanis nostris in Nyborg omnes easdem libertates, quas in diebus Valdemarii regis habuisse dinoscuntur; ... volumus, quod quicunque eos super aliquibus causis impetere voluerit, in placito ipsius villæ contra eos agat; S. 167: quod in ipsorum villa antiquitus est consuetum; Statsret S. 48 (om Birkeret); Hist. Tidsskr. IV S. 602; ovfr S. 59.

I alt Fald finde vi deslige avtonomiske Retsdannelser som afgivende det historiske Udgangspunkt for særlige Kjøbstadretters Opkomst. Men det gik Byerne, som det gik Landet. Ifølge Kongemagtens stigende Betydning maatte efter Retssamlingernes Tid Kongens Bekræftelse komme til, og derfor fremtræde de senere Kjøbstadretter ogsaa som konfirmerede Vedtægter eller ligefrem i Lovsform. Under Datidens Vanskeligheder ved at oplyse Loves virkelige Udstedelse, selv for de udstedende Myndigheder, der ikke førte Registranter, kan det da ikke undre, at tillige med de ægte ogsaa adskillige uægte Kjøbstadslove have faaet praktisk Gyldighed som saadanne.

Særlig kan endnu paa dette Sted mærkes den Avtonomi, som en Række Stadsretter tillagde Foged og Raad; jfr Ribe Stadsret Artt. 30 og 31; Privileg. 24 Jan. 1321; 24 Juni 1325; for Flensborg: Sejdelin: Dipl. Flensb. I S. 20—21; Roeskilde Stadsret 1268 Art. 16 m. fl.; hvoraf en Række Tillægsvedtægter til Stadsretterne fremgik.

Hvad angaar Forholdet mellem Stadsretterne og Rigslovgivningen erindres, at Stadsretten vel som special Ret principielt maatte staa uberørt af denne, men at man dog ikke kunde fastholde dette Synspunkt, hvor Statsrettens Regel kun var et specielt Udtryk for en ældre almindelig Regel; V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 536—537.

§ 15.

Slesvig Stadsret.

Den er bevaret i en bekræftet Afskrift paa det store kgl. Bibliotek, som Horsens Borgere have sendt til Æbeltoft, da denne By havde faaet Kjøbstadsret meddelt, som exemplar legis

nostræ per illustres reges Danorum confirmatæ; jfr P. Hasse: Das Schleswiger Stadtrecht S. 6 flg.; Aarbøger f. nord. Oldk. 1880 S. 1 flg.; Hist. Tidsskr. V—2 S. 197 flg. Grunden til denne mærkelige Overførelse er, at Kongens Privilegium for Æbeltoft er dateret fra Horsens, hvor altsaa Slesvig Stadsret har været gjældende, ligesom det samme med Hensyn til Viborg og Aarhus fremgaar af Æbeltoft Privilegiets Ordlyd: Item omnibus significamus, quod sepedictis eandem legem et terræ consuetudinem approbatam, quam omnes Wiburgenses et Aarhusienses habent, dimittimus; P. Hasse: Anf. Værk S. 130—131.

I den anførte Tilskrift siges nu vel, at Loven er bekræftet af Kongerne; men Vidnesbyrd herom med Hensyn til selve Slesvig By foreligger ikke. Lovens Indledning: Predecessorum nostrorum decrevit autoritas in civitate Slæswicensi legem condere, conditam conservare et immutabilem relinquere posteris conservandam. Cujus Auctor principaliter exstitit Sueno rex Danorum, qui inter ceteras civitatis libertates et remedia instituit et consessit; etc.; er vel egnet til at fremkalde et vist Skin af, at Lovens Indhold hidrører fra Konger, særlig fra Kong Svend, hvorfor denne ogsaa af ældre Forfattere betegnedes som Stadsrettens Giver; men i Virkeligheden dække Ordene dog kun over den Kjendsgjerning, at Retssamlingens officielle Udfærdigelse eller Bekræftelse savnes.

Stadsretten er derfor en ret fyldig Samling af den for Byen gjældende Ret, nedskrevet af en Klerk, rimeligvis til praktisk Brug. At der i Opskriften særlig dvæles ved Kong Svend baade i Indledningen, Art. 31 og Art. 74, er vel forklarligt. Slesvig Byes Borgere havde nemlig i trofast Vedhængen ved deres Gildes Formands, Knud Lavards Minde sluttet til med fuld Hengivenhed til hans Hævner, Kong Erik Emune og senere til dennes Søn Svend. Nu vilde imidlertid den onde Skjæbne, at denne, hensynsløs og ubesindig, som han var, i Aaret 1156 lod sine tyske Krigsfolk plyndre en russisk Handelsflaade i Havnen, dog uden Tvivl kun tvungen af den bitre Nød for at skaffe Lønning til Krigsfolket; Saxo S. 713: direptas Rutenorum merces stipendii loco militibus erogavit. Det var et haardt Slag, han derved havde tilføjet den ham hengivne Byes Handel, og som Bod for Brøden skænkede han den da en Flerhed af Privilegier,

hvoriblandt i Særdeleshed mærkes den enestaaende Myntrettighed. Opregningen af dem i Art. 31 indeholder vel en Fejlskrift, forsaavidt som de siges at være givne af Kong Svend efter Erik Ejegods Begjæring, men er iøvrigt at anse som fuldt paalidelig, hvorimod den i Rigsarkivet opbevarede Afskrift af det i Art. 74 særlig nævnte Privilegium er en af Byskriver Ulrich Petersen forsøgt Rekonstruktion.

Naar nu altsaa Kong Svend ved Aar 1156 har givet Byen jus fori, stemmer det meget godt dermed, at man i den efterfølgende Tid til Brug for Bytinget har nedskrevet Byretten. Trangen dertil maatte uden Tvivl være stærk, da der forlængst i en ældgammel betydelig Handelsstad; Museum 1892 I S. 262; maatte have udviklet sig et Indbegreb af partikulære Retsregler, dels udfyldende, dels afændrende Landsloven.

Med denne Antagelse af Stadsrettens Nedskrivning i Tiden efter 1156 passer det da ogsaa, at vi i den ved Siden af en rex, som i denne Stadsret endnu spiller den ubetinget mest fremtrædende Rolle, dog tillige finde talt om en dux; jfr Art. 3; 29; 73: villicus regis et villicus ducis; Kong Valdemars Jordebog S. 45: Af hethebu tres partes pertinent ad kununglef et quarta pars ad ducatum. Vi maa ifølge denne Jævnføring mellem Konge og Hertug nærmest tænke os Hertugdømmet som en endnu i Udvikling værende Ordning; og dette passer netop paa den Tid, da Valdemar Sejr var Hertug i Sønderjylland i Tiden fra 1188 til 1202.

Man har ment endnu nærmere at kunne præcisere Tidspunktet for Stadsrettens Nedskrivelse ved Hjælp af dens Omtale af Reynoldsborg, der i § 30 med Hensyn til Tolden skulde være behandlet som Indland, medens Landet trans Eidoram behandledes som Udland. Dette siges dog ikke ligefrem i Artiklen, der kun bestemmer Udførselstoldens Størrelse efter den Afstand fra Byen, til hvilken Varerne føres, henholdsvis til Hudelssted 4 Penninge, til Reynoldsborg 6 Penninge og endelig trans Eidoram 12 Penninge; og man har derfor ogsaa gjort gjældende, at man fra disse Afstandsbestemmelser slet ikke skulde kunne slutte Noget, om Rendsborg var en slesvigsk eller holstensk Besiddelse; Aarb. f. n. Oldk. 1868 S. 180—181; Hist. Tidsskr. V—2 S. 198. I denne Betragtning er jeg dog ikke enig. Man kan forstaa, at

Tolden bestemmes efter Bestemmelsesstedets forskjellige Afstande indenfor Landet lige til Grændsestationen; men det vilde være uforklarligt, om man yderligere graderede Størrelsen efter Bestemmelses Stedets forskjellige Afstand udenfor Landet; jfr § 30 i Begyndelsen om Søtolden og i Slutningen om Frisernes Salttold; thi hvor skulde da Grændsen drages? Altsaa, var Rendsborg tysk Grændseby, vilde Toldens Størstemaal være fastsat ved Udførsel dertil; er den derimod sønderjydsk Grændseby, standser Højdemaalet af den indenlandske Told ved Udførsel dertil; og saa begynder den fælles udenlandske Toldsats, indenfor hvilken der ikke gives Grader. Jeg gaar derfor ud fra, at den forskjellige Toldsats for Varers Udførsel henholdsvis til Reynoldsborg og trans Eidoram naturlig kun kan forklares ved, at Reynoldsborg er en sønderjydsk Besiddelse; men Landet trans Eidoram Udland. Herved vilde vi altsaa kunne fastslaa Nedskrivnings Tiden til efter Maj Maaned 1200, da Rendsborg blev overgivet til Kong Knud VI af Hertug Adolf af Holsten; og terminus, ad quem vilde da være Aar 1202, da Valdemar II blev Konge; thi vi kunne ikke standse ved Septbr Maaned 1201, fordi Holsten da blev erobret, da det ligefuldt i Forhold til Sønderjylland var Udland, og den tidligere fastsatte Told derfor meget vel kunde vedblive, selv om det nu under Navnet Nordalbingien blev et dansk Rigslen; Udtrykket trans Eidoram passede ogsaa da ligefuldt.

Imod denne Tidsfæstning er der dog fremsat nogle forvirrede Bemærkninger i Indledningen til Thorsens Udgave af Sønderjydske Stadsretter S. 26—27, som maaske skulle referere sig til C. F. Wegeners lærde Undersøgelse om Landshøjheden over det gamle Rendsborg paa Ejder Øen, skjøndt denne Bog ganske vist ikke nævnes. Ved den er imidlertid at erindre, at Saxo og Svend Aagesen vel omtale Ejder Øen, paa hvilken Uffe kjæmpede og Bjørn Svendsøn anlagde en Borg; men den siges dog intetsteds at være en dansk Besiddelse. Borgen kan ogsaa efter Sammenhængen meget vel tænkes anlagt i selve det erobrede Land; og Øen kan være fremmed Territorium, selv om den ligger nærmere ved og tilgjængeligere fra den sønderjyske Bred; hertil kommer, at ingen dansk Forfatter i den forud for Slesvig Stadsrets Nedskrivning liggende Tid kjender Noget til Reynoldsborg. Det er først Arnold af Lybek VI—11, som 1199 siger, at Kong Knud VI førte sin Hær ad Eidoram »in loco, qui Reinoldsburch dicitur«, medens den tyske Hær var lejret paa den anden Bred. Deraf

kan man nu vel slutte, at den Borg, som ifølge Benævnelsen maa antages en Gang at have ligget paa Stedet, den Gang ikke længere existerede, og at Borgstedet var lettere tilgjængelig fra den sønderjyske end fra den holstenske Bred; men man kan dog ikke slutte til, at Stedet ogsaa var sønderjysk Territorium. Derimod taler snarere, at det senere hedder: rex castra movens ad sua reversus est, og at en lybsk Krønikeskriver er den første, som kjender Stedet og omtaler dets Navn; hans efterfølgende Fremstilling taler ogsaa afgjort for dets Tyskhed, naar han siger, at Hertug Adolf »castrum Reinoldsburch antiquum redificare coepit«. Dette stemmer med, at den gamle Borg i Forvejen maa antages at være forsvunden, saa at kun Borgstedet var tilbage. Men en saadan Gjenopførelse kan han dog ikke antages at have villet paabegynde paa fremmed Grund; og de efterfølgende Udtryk: »sic ad gratiam regis venit, ut ipsum castrum regi cederet« passe ogsaa hertil; Fortsættelsen: ut comes sua quietus possideret, taler ikke derimod; thi sua kan i denne Sammenhæng naturlig forstaas om det Territorium, der derefter forblev hos Hertug Adolf som hans; A. D. Jørgensen: Den nordiske Kirkes Grundlæggelse og første Udvikling; Tillæg S. 72. Naar vi da først finde Reinoldsburgh omtalt 1199 af en fremmed Forfatter som et Sted, paa hvilket derefter af en holstensk Greve en gammel Borg blev gjenopført, som i Aaret 1200 blev overgivet til Kong Knud, og vi saa første Gang i et dansk Skrift, Slesvig Stadsret Art. 30, finde nævnt dette Sted, saaledes at det maa formodes at være sønderjysk Grændsested, saa taler dette formentlig afgjørende for, at Art. 30 er nedskrevet efter Maj Maaned 1200.

Stadsrettens Nedskrivelse ligger altsaa imellem Maj Maaned 1200 og Septbr Maaned 1202, da Kong Knud VI døde; jfr R. Usinger: Deutsch-dänische Geschichte 1189—1227 S. 403—405. Da Rendsborg senere forblev ved Sønderjylland indtil 1252, ja endnu pantsattes med dettes sydlige Del 1260, var der heller ingen Grund til i den efterfølgende Tid at ændre Texten.

P. Hasse: Anf. Værk S. 55 flg.; jfr Zeitschr. f. germ. Rechtsgeschichte 1888 S. 221 har dog villet henføre Stadsrettens Optegnelse til et senere Tidspunkt mellem Aarene 1253—57; men hans Begrundelse deraf er gjendrevet saa udførligt i Hist. Tidsskr. V—2 S. 198 flg.; jfr Dr M. Pappenhejm: Altdänische Schutzgilden S. 7; K. Hegel: Städte und Gilden I S. 158; at der ikke er Grund til at gaa nærmere ind paa denne Mening. Allerede den Omstændighed, at Stadsretten ikke kjender Jyske Lov, og at den almindelige Landslov, som den forudsætter, paa mange Punkter tyder paa en forud for Jyske Lov liggende Retstilstand, taler afgjørende herimod.

Men saa har yderligere Dr K. Lehmann: Der Königsfriede der Nordgermanen S. 149 Note 6 fremsat en Anskuelse, hvorefter Stadsretten vel skulde være nedskrevet før Jyske Lovs Tid, men dog senere end her forudsat, nemlig henved Aar 1230, idet den ikke formenes at kunne være nedskrevet saa tidlig som anført, fordi 1) den ikke kjender Jernbyrd. Hertil er simpelthen at svare, at da dette Bevismiddel alt er afskaffet i den sjællandske Kirkelov Aar 1171, kan det ogsaa nok være bortfalden i den slesvigske Stadsret Aar 1200; 2) at den ikke kjendte det private Nam; men da den i Artt. 29, 79 og 87 har indført en offentligretlig Tvangsfuldbyrdelse ved Fogder og Borgere, ses det ikke, hvad Gavn det private Nam i Virkeligheden skulde gjøre. Hvorlidet Omtale deraf i Stadsretter derhos bærer Vidnesbyrd om deres Alder, fremgaar bedst af den Kjendsgjerning, at Flensborg Stadsrets danske Text af 1284 Art. 64 er den eneste Stadsrets Bestemmelse, som overhovedet nævner det; 3) at Stadsretten betoner Riget fremfor Landet; men naar Sk. L. VIII—3 og Valdemar II's Fdg om Ættebod omtale kunungs rike ligesom E. sj. L. II—27 Riket, saa kunde vel ogsaa Slesvig Stadsret i Artt. 3, 56 og 75 omtale regnum Daciæ og regni consuetudo uden derfor at flyttes ned til en yngre Tidsalder, tilmed da den iøvrigt bygger paa Landsloven, til hvilken den udtrykkelig henviser i Art. 19: procedant secundum leges terræ; jfr Artt. 12 og 13. Men Hovedsagen er, at Dr Lehmanns Paastand gaar stik imod den historiske Udvikling. Jo længere Tid vi gaa tilbage i Historien, desto mere gik Sønderjylland op i Danmarks Rige. Derfor var ogsaa Rigstanken endnu mere levende ved Aar 1200, da Landet først var begyndt at udsondres som mere selvstændigt Hertugdømme, end den senere blev det, og det bedste Bevis herpaa frembyder Flensborg Stadsrets latinske Text, i hvilken regnum kun omtales i Art. 3, medens Udeladelsen af Ordet i Art. 85; jfr Slesvig Stadsret Art. 56; er særlig betegnende; 4) at den forudsætter Skattefrihed for milites i Art. 63; men denne Artikel lyder: Item quicunque sive miles fuerit sive baro et infra moenia civitatis habitare voluerit, omni legi civitatis subjacebit in omni honore et grauamine civitatis. Artiklen taler altsaa ikke særlig om Skattefrihed, men kun i Almindelighed om, at hvad Stadsretten bestemmer om cives, gjælder ogsaa for de i den bosatte milites et barones, hvilket i og for sig er en fuldkommen naturlig og hensigtsmæssig Regel, selv om man maatte gaa ud fra, at der ved Aar 1200 ikke var Tale om Vederlagsmænds Skattefrihed for deres Kjøbstads Residenser. Endnu skal det ikke være et Bevis paa Ælden, 4) at Slesvig Stadsret ikke kjender Nævn, da det heller ikke findes i Skaanske Birkeret, som dog er fra en senere Tid. Men herved maa erindres, at Birkerettens Art. 40 udtrykkelig forudsætter Nævn i Landslovene, idet den bestemmer, at Nævn ikke skal gange i Lund. Den maa altsaa være affattet efter 1216. Et tilsvarende Tidsmærke haves der-

imod ikke i Slesvig Stadsret, som bortset fra et senere Indskud heller ikke kjender Sandemænd, der dog allerede findes paa Fyen 1228, og iøvrigt villigen indførtes i Kjøbstæderne; Proces S. 89; 5) at Slesvig Stadsret Art. 23 har bevaret vin i sin oprindelige Skikkelse som fidejussor maa endelig heller ikke være et Bevis paa stor Ælde, da samme vin ogsaa er bevaret i Skaanske Birkeret Artt. 24, 25. Hertil bemærkes, at dette Arguments Betydning først forudsætter Rigtigheden af Forfatterens Paastand, at Birkeretten tilhører det trettende Aarhundredes anden Halvdel. Dette antages vel af Schlyter: Skåne Lagen S. CXIX; men han benægter dog ikke, at enkelte Bestemmelser kunne være optegnede alt i Valdemar II's Tid. Dette turde nu f. Ex. gjælde om Bestemmelsen i Art. 40 om, at Nævn ikke skal gange i Lund, der turde tilhøre Tiden snart efter 1215, da Nævn afløste Jernbyrd, og noget lignende kan da ogsaa vel formodes at have været Tilfældet med Artt. 24 og 25. Men dernæst vilde det dog være mærkeligt, om man alt i 1241 i Jylland var naaet til ganske at glemme den oprindelige Betydning af vin ved at definere Ordet som enstydigt med to Vidner; J. L. II—94; naar man endnu i Aaret 1230 omhyggeligt indskjærpede Brugen deraf i Ordets oprindelige Betydning i Landets største Handelsby.

At Stadsretten ikke fremtræder i stadfæstet Lovsform, taler ogsaa afgjort for, at den ikke tilhører den senere Tid fra Aarhundredets Midte, da de stadfæstede Stadsretter begyndte; og at den er nedskrevet paa Latin, viser ogsaa hen til Knud VI's Tid, da man i Valdemar II's Tid begyndte at nedskrive almindelige Love paa Dansk. Iøvrigt viser ogsaa hele Stadsretten et til den forudsatte Samlingstid svarende gammeldags Præg saavel i Ordbrugen; jfr § 24: Reækning; Ark. f. n. Filologi XI S. 58; § 57: Akkerhaald; § 71: hyalmerwol; crokwoth; som i Retsreglernes Indhold. Trældom har praktisk Betydning; §§ 77; 78: Hetzlaget ɔ: Edslaget; jfr Ark. f. n. Filologi XI S. 33; der fører tilbage til Knud Lavards Tid; Statsretten S. 82; viser sin vedvarende fremragende Betydning gjennem de tildels ganske ejendommelige Bestemmelser angaaende fratres conjurati; Art. 27; 65; 66; Aarb. f. n. Oldk. 1880 S. 30; Sitzungsberichte der Berl. A. d. W. 1887 S. 243. Stadsretten kjender intet til Dødsgaver, som dog alle Landslove omtale; men Handels-, Søfarts-, Told- og Fremmedreglerne i §§ 29; 30; 50 flg. forudsætte et blomstrende Handelsliv, saaledes som det kan antages at være bleven udviklet i Slesvig inden Lybeks Opkomst. I processuel Henseende kjender Stadsretten som alt bemærket hverken Nævn eller, bortset fra

et enkelt senere Indskud i § 57, Sandemænd, og Doms Fuldbyrdelsen i Straffesager er simpel, for saa vidt som Klageren selv hænger Tyven i Land, og Skibstyven udsættes paa en øde Ø med tre Dages Kost, Tønder og Ildjern; Art. 60. Stadsrettens hele Straffesystem stemmer med Landslovenes. Den kjender ingen særlig Torvefred, end sige Byfred; Drab paa sagesløs Mand straffes med Mandebod og tre Marks Bøde til Kongen; men hverken for Drab; Art. 3; Voldtægt; Art. 2; eller Ran; Art. 28; bødes til Byen. Kun i Artt. 38 og 41, 1ste Sætning, samt § 56 omtales saadanne Bøder.

Men Stadsrettens § 87 indeholder saa den Bestemmelse: Item pro quolibet delicto omnia Witægjald debentur civibus et exactori, exceptis excubiis et collecta, quæ Skoot dicitur. Exactor per se non accipiet Wytæ sed cum civibus. Dr P. Hasse: Anf. Værk S. 37—38 har nu villet gjøre gjældende, at §§ 84—91 ere senere Tilføjelser til Stadsretten, og K. Hegel: Städte und Gilden I S. 158—159 har i Tilslutning til hans Udvikling udtalt den Formening, at det er utilladeligt at nævne et bestemt Aar for Affattelsen af den foreliggende Redaktion af Stadsretten, da den aabenbart ikke er fremgaaet af en Støbning, men fremkommet stykkevis og tilsidst sammenskrevet til et Hele, saaledes som de i den forekommende Gjentagelser, Ændringer og Tilføjelser i Slutningsartiklerne 84—91 vise.

Det er nu en Selvfølge, at der i en saadan Opskrift, som Stadsretten er, ikke kan forudsættes at herske nogen systematisk Orden og Sammenhæng; men at Affattelsen maa blive i høj Grad kasuistisk. De samme Regler komme igjen, ikke blot forsynede med Tilføjelser; jfr Artt. 40; 84; men efter Omstændighederne endog blot i anden Affattelse; jfr Artt. 3 og 12. Der kan heller ikke være Tvivl om, at nogle Artikler ere føjede ind efter andre, f. Ex. § 56, der er en videre Udførelse af Indlednings Privilegiet og som et Indskud bryder Rækken af de sørettige Bestemmelser. Ligeledes forkynder § 48 ved Begyndelses Ordet Notandum sig som en Glossa, der senere er sat ind i Texten. Men ligefuldt maa fremhæves, at der savnes enhver Hjemmel til at paastaa, at Samlingen er foregaaet saaledes, at ikke hele den foreliggende Text med Undtagelse af Tilskudet til § 57, som ikke gjenfindes i Flensborg lat. Stadsret Art. 71, har foreligget i Aaret 1200; thi der findes ingen Modsigelse imellem samtlige de anførte Forskrifter. Dog henviser K. Hegel: Anf. Værk I

S. 159 Note særlig til § 87, som efter hans Mening vistnok skal forstaas saaledes, at den indeholder en almindelig Forskrift om Bøders Deling mellem Foged og Borgerne, medens en Række tidligere Artikler kun taler om Bøder til Kongen alene. Men denne Fortolkning turde bero paa en Misforstaaelse. Trods Ordene pro quolibet delicto maa Artiklens Ord uden Tvivl fortolkes indskrænkende om Forseelser, ved hvilke der bliver Spørgsmaal om at »gjaldæ witæ«; thi hvorfor skulde den just indskyde de danske Ord »Witægjald« og »witæ«, naar de ikke skulde have en egen Betydning; og hvorledes forstaas den særlige Fremhævelse af Undtagelserne ved excubiæ og Skoot? Til Forklaring henvises til J. L. III—57 om Gærde Rejsning. Den, der ej gjærder sin Gaard paa den Dag, Ejerne havde forelagt, »gialdæ witæ, swa sum withær læggæs«. Witæ betegner her og i § 87 den Bøde, der gjældes af en Person for ikke at møde til foreskreven Tid eller inden fastsat Frist for at udføre et ham paahvilende Hverv. Derfor staar § 87 i naturlig Tilslutning til § 86, som lyder: Item Si quis viam publicam foderit vel stagnum, cum ponte infra V dies tegat vel emandet tres marcas; jfr § 41: Item qui pontem suam non refecerit infra quintum diem post judicium placiti, IX solidos reddet regi et . . . civitati; jfr Rep. Dpl. I S. 319.

Reglen maa herefter ogsaa finde Anvendelse i § 79, naar det der paalægges Skyldneren, der har vedgaaet Gjælden, at betale 1ste Gang sub poena duarum horarum og anden Gang sub simili poena. Fogden med Borgerne giver da Sagsøgeren Udlæg for Gjælden »cum predicta satisfactione« et sumat sibi tres marcas. Den tre Marks Bod, som Fogden tager, hvilken er Bøden for Retløse, tilfalder ham paa Kongens Vegne; men satisfactio er Withægjalden for Oversiddelse af den forelagte Frist, og den deles ifølge § 87 mellem Fogden og Borgerne.

Naar dernæst som Undtagelse anføres Bøderne for forsømt Vagthold; excubiæ; passer dette ogsaa hermed; thi § 38 siger: Postquam condictum fuerit in placito et ab omnibus approbatum, ut excubiæ nocturnæ fiant in civitate, qui debet inchoare et omiserit, reddat regi IX solidos. Postquam vero inceptæ fuerint, si alicubi defecerint, ad cives pertinet corrigendum. Altsaa for første Vagtholds Forsømmelse bødes alene til Kongen, senere

faa Borgerne vaage over Disciplinen; jfr Slesvigs nyere Stadsret Art. 58; Aalborg Stadsret Art. 14; Privileg. f. Viborg 1440 Art. 37; for Kolding 1452 Art. 45; for Odense 1477 Art. 11.

Naar endvidere som anden Undtagelse nævnes collecta, quæ scoot dicitur, da tænkes derved uden Tvivl paa Skat til Kongen; ikke blot paa Leding; J. Steenstrup: Studier S. 194—195; men ogsaa f. Ex. paa Arnegjæld; Art. 29; Roeskilde Stadsret Art. 9; og Meningen er da vistnok ogsaa her, at Bøder for ikke at møde efter Forelæggelse med Skattebidraget kun tilfalder en af Parterne; men om Kongen eller ikke snarere Byen; jfr Privileg. f. Odense 1477 Art. 11; Privileg. f. Malmø 1360 Art. 24; 1415 Art. 22; siges ikke udtrykkelig.

Forsaavidt man endnu deraf, at § 81 af vilde Dyr nævner Løver, Ulve og Aber eller lign. i Stedet for Jyske Lovs Ulve og Bjørnehvalpe, har villet godtgjøre, at den er yngre end Jyske Lov; Hist. Tidsskr. IV—2 S. 843; hvilken Paastand Dr. Hasse; Zeitschrift f. germ. Rechtsgeschichte 1888 S. 221; ikke har undladt at medoptage, da vise de anførte Ord tværtimod, at Bestemmelsen er affattet upaavirket af nogen nordisk Lov, da der i en saadan næppe tales om Løver eller Abekatte som Exempler paa vilde Dyr, og dette Træk turde derfor endog yderligere dokumentere den historiske Prioritet af Stadsretten fremfor Landslovene.

Jeg mener herefter at kunne gaa ud fra, at Slesvig Stadsret i den overleverede Skikkelse har foreligget nedskrevet ved Aar 1200.

Stadsretten indeholder en Gjengivelse af almindelige Landslovsregler, ved hvilke den er særlig opmærksom paa de almindelige Værnetings Reglers Anvendelse paa Bønderne, og specielle Stadsretsbestemmelser, Privilegier, Skattepaalæg, som Told og Arvekjøb, kommunale Vedtægter af Fogden og Borgerne samt Vedtægter og Sædvaner vedrørende borgerlig Næringsdrift, som Handel og Søfart, og endelig privatretlige Regler vedrørende Person-, Familie- og Arveret. Om Gildebrødre som Erstatning for Familien se Statsretten S. 81 og ovfr S. 110. I Familie Forhold fremtræder stærkt Individets Emancipation fra Familien, saaledes at Kvinden endog selv kan tage sig Værge; Art. 6; og fuldt Formuefællig er gjennemført i Ægteskabet; Art. 40; ogsaa

i Henseende til Arvemidler; Art. 84. Ved Gjennemførelsen af det fuldkomne Fællig har kanske nok en syd fra kommende Indflydelse gjort sig gjældende; Hist. Zeitschrift XXXI S. 309; og det samme turde være at formode i Henseende til Reglerne i §§ 42 og 77 om Aars Hævd paa Frihed og Ejendom.

Lagkjøbet erkjendes derimod ogsaa i Stadsretten selv at være et for Byen ejendommeligt Paalæg, et speciale debitum regis. Naar man har villet forklare dets Oprindelse som et Paalæg af de danske Konger paa de saksiske Kolonister i Byen Slesvig, der drog et tilsvarende Paalæg paa de indfødte gifte Danske efter sig; K. Hegel: Städten und Gilden I S. 161; da er for det første denne saksiske Kolonis i hvert Fald fortsatte Existens højst problematisk; jfr Adam af Bremen I S. 59 om Henrik I: apud Sliaswich, quæ nunc Hejdiba dicitur . . . marchionem statuit et Saxonum coloniam habitare præcepit; II—3: (Dani) apud Hejdibam legatos Ottonis cum marchione trucidarunt, omnem Saxonum coloniam funditus exstinguentes; H. Olrik: Konge og Præstestand I S. 69 flg. Men selv dens Existens forudsat, hvorledes skulde da den danske Konge kunne paalægge Kolonisterne Arvekjøb, saalænge de stode under deres marchio? og og naar denne ikke længere existerede, hvorfor skulde saa den danske Konge behandle ikke blot alle andre fremmede Beboere men ogsaa sine egne indfødte gifte Undersaatter lig med de de saksiske Kolonister? Naar Afgiften hedder Lagkjøb og ikke Arvekjøb, er det naturligt at hidlede dens Oprindelse fra Borgerskabs Erhvervelse. Derom blev der regelmæssig kun Tale ved Giftermaal; derfor paalægges Afgiften kun civis uxoratus, medens uqæntæ bymen, thær fød ær hær i by, oc quinnæ thyrf them ei arfkøp; Flensborg Stadsret d. T. Art. Art. 11.

Gjæsterne, hvoraf der fandtes mange i en større Handelsstad, fandt man ingen Anledning til at stille bedre end Borgerne, og de fik derfor paalagt en tilsvarende Afgift, som i Særdeleshed medførte det Gode for dem, at deres efterladte Midler behandledes i Lighed med Borgernes, sattes i Tak; sub fidejussione; i Aar og Dag og udleveredes til Arvingerne, som mødte inden Aar og Dags Forløb. Lagkjøbet var derfor for de fremmedes Vedkommende særlig et Arvekjøb; P. Hasse: Anf. Værk S. 69; jure nostro non empto, quod vulgariter arfkøp dicitur; Statsret S. 26; Arveret S. 106 og

154; og den fælles Benævnelse har saa medført, at denne Virkning overførtes paa de indfødte Borgeres Lagkjøb, saa at det ogsaa betragtedes som et Arvekjøb, hvilket saa meget lettere kunde ske, som Størrelsen vel var overensstemmende i begge Tilfælde. Ribe Stadsret; K. R.'s Udgave; skjelner derimod bestemt mellem bylagh; Art. 100; og Arvekjøb; Artt. 107; 108; om hvilket sidste den giver Regler for Ydelsens Sted og Tid, men uden at omtale, af hvem det skal ydes. Flensborg Stadsret l. T. Art. 38; d. T. Art. 11; har vel skiftet Benævnelsen til Ingjald eller Arvekjøb; men Reglerne ere de samme; hvorimod Haderslev Stadsret Art. 11 er gaaet et Skridt videre, idet derefter hver Mand, der i By bor, skal arvekjøbe sig. Da Hdf. 1326 Art. 43 ophævede Arvekjøb, synes dette at have bevirket, at Aabenraa Skraa 1335 ikke omtaler Arvekjøbet, medens Optagelse i Borgerlaget og derfor ogsaa Lagkjøbet maatte vedblive; jfr Art. 23; men Haandfæstningen som Kongens Tilsagn til Borgerne kunde dog ikke give Fremmede nogen Ret; og Privileg. for Viborg Artt. 8; 9; for Kolding 1452 Artt. 14 og 15; fremhæve derfor ogsaa udtrykkelig kun, at Ingen, der er født i Byen, skal give Arvekjøb; jfr Privileg. f. Sæby 11 Novbr 1525 Art. 6; hvorimod Borgerretten; jus civile eller jus civitatis; Kbhvns Dipl. I S. 51; vedblivende skal svares af dem; Privileg. f. Viborg 1440 Art. 26; jfr Privileg. f. Kolding 1452 Art. 3; J. Steenstrup: Studier S. 136—141.

Det er allerede omtalt ovenfor S. 105, at Slesvig Stadsret er bleven overført til de nørrejydske Byer, Horsens, Ebeltoft, Aarhus, Viborg og formentlig flere, hvoraf forklares Manglen paa ældre Stadsretter for de nørrejydske Byer. Derhos er Slesvig Stadsret bleven Kilden til

§ 16.

Flensborgs Stadsretter.

Af saadanne findes først en latinsk Stadsret, hvis middelbare Kilde er den slesvigske Stadsret, der ifølge Overskriften er forfattet den 14de Avg. 1284 af Oldermænd, Raadmænd og Bymænd i Flensborg, da de ikke tidligere havde nogen skriftlig Stadsret,

og stadfæstet af Hertug Valdemar den 29de Decbr s. A. Ved Stadfæstelsen undtog Hertugen tre Artikler; jfr P. Hasse: Anf. Værk S. 28—29; Hist. Tidsskr. V—2 S. 200; superexcepimus; hvoraf den første var den, at Lejermaalsbøder ikke skulde svares, selv om Vedkommende blev grebet in flagranti; og da Lejermaalsbøder ogsaa findes paalagte i Art. 20, ligesom de to andre undtagne Artikler ikke findes optagne i den foreliggende Text, maa vi antage den for at være ikke den af Borgerne forfattede og Hertugen forelagte, men den efter Stadfæstelsen rettede Text.

Sammenligne vi den med den slesvigske viser det sig, bortset fra smaa Ændringer, i Særdeleshed, at dominus terræ helt igjennem er traadt i Stedet for rex; consules cum advocato staa i Spidsen for Byen, og de første drage særlig Omsorg for umyndige Børns Gods; Artt. 17—19; convivia omtales kun i Artt. 5; 7; summum convivium, in quo est, og majus convivium; ligesom den særlige Fremhævelse af fratres conjurati er bortfalden; Art. 77; Sandemænd ere indførte i Sager om Drab, Afhug, Udslaaen af Øje og Voldtægt; Art. 14. I Sager angaaende Husfredsbrud ere 8 Nabonævn indførte; jfr Ribe Stadsret Artt. 2—5; og ogsaa, mindre vel forstaaelig, i Sager angaaende Ran, begaaet af en Bonde. En særlig Byfred er indført, og Bøder erlægges gjennemgaaende foruden til Kongen ogsaa til Byen; Artt. 2; 3; 4; 44; 50; 51; hvorfor Art. 96 ogsaa er affattet afvigende fra Slesvig Stadsret Art. 87. I Familieretten er den mest vidtgaaende Forskjel. Det fuldkomne Formuefællig, ogsaa i Henseende til Arvemidler og faste Ejendomme paa Landet, naar en Borger giftede sig, selv med en ruricola, findes ikke i Flensborg Stadsret. Der tales kun i Artt. 8 og 11 mere ubestemt om mulier og civis nubens in civitate; og Manden faar vel paa Skifte, naar han har Børn med Hustruen, det halve Bo; men Hustruen faar kun bedste Barns Lod de omni hereditate præter terras ɔ: i Løsøret; jfr Familieretten S. 81.

Af denne latinske Statsret findes kun enkelte private Afskrifter, tildels ufuldstændige og med betydelige Varianter, uden Tvivl fordi den snart gik af Brug, idet man i Praxis benyttede en dansk Gjengivelse, hvorfor den ogsaa har samme Overskrift

og Dagtegning som den latinske, der imidlertid i den danske Gjengivelse er forøget med en Række Artikler.

Den latinske Text ses endnu at have været til og benyttet 1295, da nogle Tillægsartikler fra det Aar ere føjede til den; men derimod savner den Tillægsartikler til den danske Text fra Aar 1321. Der er ogsaa en vis Forskjel paa Udtrykkene i Stadfæstelsesbrevene af 1284 og 1314 samt 1325, hvilken Afvigelse maa anses for betydningsfuld, da der ellers er saa væsentlig Overensstemmelse mellem Affattelserne, saa at endog Undtagelsen med Hensyn til de tre Artikler gaar igjen i dem alle.

I det første nævnes: omnes articuli in litro legali delectorum civium nostrorum depici; men i de følgende tales om privilegia ac jura in libro ipsorum contenta. Hver Gang har der altsaa kun foreligget én Bog, første Gang en liber legalis, anden Gang kun en liber. Denne sidste turde vel være den, hvori den danske Gjengivelse af Stadsretten har været nedskrevet; Sejdelin: Diplom. Flensburgense I S. 14; 18; 20.

Sammenligner man den danske Text med den latinske, indeholder den foruden Indskud i Artt. 61; 63; 64; 95 m. fl.; væsentlige Tilføjelser; Artt. 18; 57; 60; 65; 68; Toldrullen, som følger efter Artt. 93; 94; 96; 111; 124; 126.

Blandt Ændringerne fra den latinske Text mærkes især, at der er kommen en Modsigelse ind i Stadsretten i Henseende til Formueforholdet mellem Ægtefællerne, hvor den baade har optaget Slesvigs og den latinske Stadsrets Regel; men den første turde dog være et senere Indskud. Ligeledes overskærer den i Art. 68 yderligere Baandet mellem Land og By ved Bestemmelsen om, at Bidrag til Mandebod ikke skal ydes fra Land til By og omvendt. Paa den anden Side fastholdes dog Nødvendigheden af at lovbyde Arvegods; Art. 102. Blandt en Række gjæsteretlige Bestemmelser mærkes Art. 96, som indfører Adgang til at arrestere Gjæsters Gods i Byen. I processuel Henseende mærkes, at den slaar Ordet lovsøgt fast som juridisk Begreb i Artt. 61, 64, 65; og især er det mærkeligt, at den blandt Virkningerne deraf ogsaa optager Adgangen til privat Nam; nærmest efter J. L. II—61; 101. Stadsrettens Art. 104; jfr 107; 108; gaar ud paa at gjøre Raadmændene til Overinstans over

Fogden; og en Regel om Breve i Art. 100 synes at forudsætte Reglen derom i Haandfæstningen 1282 Art. 4; ligesom Straffen for Husfredsbrud i Art. 60 forudsætter Fdg for Nørrejylland 1284 Art. 3. Straf paa Liv og Gods indføres for at føre falsk Gods til By og sælge det, dog at Gjæsten kan værge sig »mæth thæn logh, thær vor by ær byghd mæth« ɔ: Mededsmænd; og Borgeren med Mænd »af sit høghæst lagh«; Artt. 98 og 99; jfr Ribe Stadsret Art. 18. I Henseende til Gilderne er iøvrigt ikke blot i Artt. 99 og 118 indskudt en Bestemmelse om Lov med høghæst Lagh, men i Særdeleshed ogsaa den betydningsfulde Forskrift i Art. 124 om, at St. Knuds Gildes Oldermand med de fremmeste Raadmænds Raad skulde i- og afsætte Raadmænd. Med Hensyn til de undtagne Artikler mærkes, at Art. 79 ikke har optaget de tidligere Lejermaalsbøder, men bestemt, at den, der løber bort med en Kvinde, skal miste sin Hovedlod; da den imidlertid tilføjer: »æ men fathær liuær«, faar Reglen i Virkeligheden ingen Betydning.

§ 17.

Haderslev Stadsret; Aabenraa Skraa.

Haderslev Byret; jfr A. Sach: Der Ursprung der Stadt Hadersleben und das Stadtrecht Herzog Waldemars. IV; 1892; er givet af Hertug Valdemar med hans gode Mænds Raad, »saasom the Bymen wilkoret og gaffue ia til«. Den originale Stadsret haves ikke, da Byens Arkiv brændte i 1627, men kun en senere Opskrift, som Kristian IV stadfæstede 1639, og det er et Spørgsmaal, om ikke den originale Stadsret, ligesom de andre søderjyske Byers, har været affattet paa Latin, saa at den foreliggende Text kun er en dansk Oversættelse, der derhos ikke gjengiver Stadsretten fuldstændig. Særlig Interesse har Reglen i Stadsrettens Art. 8, at Hellig ikke maa brydes med Arbejde paa nogen Helligdag »uthen den Dag Viti og Modesti, ther kuning wand Røe«, hvilken Sætning tyder paa en samtidig Vedtægt. Ligeledes erindres den ejendommelige Fremmed Ed; Art. 23; for den, »som er a Lengd sittend« ɔ: udenfor Barvith Syssel, idet han skal sværge med Foden paa Hjulnavet, hvis han er kjørende,

eller i Stigbøjlen, hvis han er ridende, eller med Roret i Haanden eller Foden paa Skibsbord, hvis han er sejlende, først paa, at han ikke har Ven eller Frænde saa nær, at de kunne værge ham (ved Kjønsed) og derefter tolv Gange Renselses Eden; en Efterklang af de gotiske Folks Vaabened. Dette i Forbindelse med den Omstændighed, at, medens overensstemmende med Jyske Lov Nævninger sværge i Tyvssager mod en Borger, Befrielse med Lov endnu er hjemlet, hvor Landsmand eller Gjæst sigtes for Tyveri, tyder paa den heromhandlede Forskrifts ældgamle Oprindelse fra en Tid, da Landsloven endnu hjemlede Befrielse med Kjønsed for Tyvssigtelse.

Iøvrigt er Stadsretten sammensat af Landslovens Regler; jfr om Vin Art. 29; med senere Forordninger; saasom Fdg 1284 Art. 3; jfr Stadsrettens Artt. 11; 18; dog med Lempelser f. Ex. ved Indførelse af Formuefællig i Jord; Art. 10; specielle Forskrifter og Privilegier for Byen; Straffebestemmelser, baade drakoniske f. Ex. Talionsprincipet ved Afhug; Art. 21; og forholdsvis milde; f. Ex. at en Borger ifølge Art. 17 kun bøder 12 Mark til Fogden for Manddrab, en Fremmed 3 Gange fyrgetyve Mark som rette Bøder; jfr Roeskilde Stadsret Art. 1. Dertil kommer endelig Forskrifter, optagne væsentlig efter Flensborg latinske Stadsret, og en Del baade civilretlige og næringsretlige Regler vedrørende Handel, særlig Indskrænkning i Gjæsters Handelsret; Art. 36; Skibsfart og Haandværk; jfr Art. 36 om Bagere, som for at bage undervægtigt Brød tredje Geng kan dømmes til at »sitte up a en Kaag«; Sachs: Anf. Værk S. 38. Udenbyes Mand kan ifølge Art. 16 arresteres for Gjæld, dog kun naar han er Lægmand.

Aabenraa Skraa, som er bevaret in originali, have Raadet og Borgerne ladet nedskrive efter eget Sigende: prout erant temporibus Woldemari regis, hvilket Sigende dog ikke kan forholde sig rigtigt, da Skraaen aabenbart indeholder en Række nyere Retsregler, og den er stadfæstet af Hertug Valdemar Aar 1335; jfr Ordene: leges et consuetudines bonas et approbatas quas a nostris progenitoribus, scilicet rege Waldemaro et aliis regibus principibus et ducibus liberum habuerant, dimittimus. Skraaen er original; selv hvor den behandler beslægtede Æmner, sker det med egne Ord og eget Indhold; Artt. 28; 29; 30; 36;

jfr Flensborg Stadsret d. T. Artt. 17; 18; 44; 94. Indholdet er helt igjennem national Ret, kun at tysk Ordbrug er begyndt at trænge ind; Artt. 7; 22; Pant; og ogsaa Straffemaaden fra tyske Kjøbstæder, f. Ex. at bære Sten af Byen; Art. 34. Der henvises udtrykkelig til Jyske Lov i Artt. 17 og 35; som dog følges med Lempelser, idet der f. Ex. kun er 4 faste Nævninger i Byen; Art. 18. Om Vidne ved Kjøb se den særlige Regel i Art. 47. Iøvrigt mærkes, at Skraaen foruden Privilegier og Toldbestemmelser væsentlig kun indeholder civilretlige, handelsretlige og processuelle, men saa godt som ingen strafferetlige Forskrifter, undtagen f. Ex. for Brandstiftelse; Art. 36; men vel Bestemmelser til Beskyttelse af den personlige Frihed; Artt. 15 og 16; hvorefter Borgeren ikke maa fængsles, naar han er tilstrækkelig vederhæftig eller kan stille Borgen, og Gjæsten heller ikke i sidste Fald. Skraaen har ogsaa bevaret den ældgamle Fremmed Ed, dog kun i Gjældssager; Art. 14. Gilderne fremhæves endnu; Art. 13; og Gildebrødrene i St. Knuds og St. Nikolais Gilder have bevaret deres Privilegium paa at maatte nøjes med 5 Mededsmænd, hvor andre skulle have 11, dog kun i indbyrdes Stridigheder; jfr derimod endnu Haderslev Stadsret Artt. 21; 27; 28; hvor Privilegiet er mere almindeligt.

Trangen til Retsregler, som Stadsrettens Ufuldstændighed affødte, synes at være bleven afhjulpet ved, at man i Aabenraa har benyttet Flensborg danske Stadsret i Oversættelse som subsidiær Ret, der formentlig er bleven stadfæstet 1514; P. G. Thorsen: Indledning S. 50.

§ 18.

Ribe Stadsret. Kong Erik Glippings almindelige Stadsret og Landbirkeret.

Ribes ældste Stadsret, der er bevaret in originali paa det kongelige Bibliotek, udarbejdedes i Lovsform i Byen saaledes, at det i Indledningen meddeles, at Loven er forundt Ribe Borgere paa Danehoffet i Nyborg den 26 Juni 1269 og beseglet af Kongen, hvorpaa med en anden Haandskrift i Slutningen følger Antegnelsen om den kongelige Stadfæstelse og Besegling; H. Tidsskr. VI—6 S. 715.

Hvad angaar Stadsrettens Kilder erindres, at der i Tønder var indført lybsk Ret 1243; Hansische Geschichtsblätter 1883 S. 92; V. A. Secher: Rettertingsd. II S. 139; og dette gav Anledning til, at ved Udarbejdelsen af Ribe Stadsret den Tønderske Codex benyttedes i udstrakt Maal. Af Stadsrettens 59 Artikler kunne 36 med større eller mindre Sikkerhed antages at være affattede med lybsk Text for Øje, dog saaledes, at denne helt igjennem kun har afgivet Rammen, indenfor hvilken Bearbejdelsen i vid Udstrækning ikke blot har skiftet Ord men ogsaa Indhold, saa at intet Kildested er bleven optaget uforandret; jfr Hansische Geschichtsblätter anf. Aar S. 101; P. Hasse: Die Quellen des Ripener Stadtrechts Anhang I; Zeitschrift f. germ. Rechtsgeschichte X S. 251; Hist. Tidsskr. V—2 S. 480—496. Iøvrigt tyde enkelte Udtryk, saasom ardua causa, ogsaa paa Indflydelse af Flanderske Byvedtægter; Hans. Geschichtsblätter 1883 S. 109. En væsentlig Del af Stadsretten bestaar af Straffebestemmelser, som røbe deres fremmede Oprindelse baade i Henseende til Art og Strenghed, med hvilken dog enkelte hjemlige Bødestraffe staa i en stærk Modstrid. Særlig kan erindres, at den kriminelle Lavalder i Art. 55 er sat til 9 Aar. Ejendommeligt er det paa den anden Side, at ikke enhver henrettet Forbryder, men kun den, der er hængt for Tyveri, mister sin Boslod. Med Hensyn til Bevisreglerne i Straffesager mærkes Nævnet, bestaaende i Sager om Drab, Voldtægt, Husfredsbrud, Saar, overlagt Overfald, efter Omstændighederne af et Nabonævn af 12 eller 8 bosatte Naboer eller af 8 gode bosiddende Mænd. Dette Nabonævn kan ikke med Sikkerhed siges at være af fremmed Oprindelse; Hans. Geschichtsblätter 1883 S. 97; da dets Forbillede allerede findes i Bestemmelserne om Naboer som Mededsmænd i Vederlagsretten ovfr S. 92; Slesvig Stadsret Art. 15; J. L. II—115. Stadsretten sammenblander paa sine Steder Nabonævn og Vidner, f. Ex. i Art. 4: si convictus fuerit cum VIII bonis viris et inculpatis vicinis suis, qui presentes fuerunt. I mindre Straffesager, f. Ex. angaaende Slagsmaal og reelle Injurier føres Beviset ved to gode Øjenvidner; som Regel skulle disse for gyldig at kunne vidne være bosiddende Mænd i Byen. Befrielse ved Tylvter Ed forekommer dog ogsaa i Straffesager; jfr Art. 18; og Udtrykkene paa andre Steder, saasom i Artt. 9; 24; efterlade en vis Tvivl, om der menes

Nævn eller Mededsmænd. Hvad der dog taler imod denne sidste Forstaaelse er, at Stadsretten i Erstatningssager nøjes med Partsed alene. Af civile Regler findes forskjellige vedrørende Overdragelse af faste Ejendomme, ved hvilke Lovbydelse skal ske, hvorhos Overdragelse af alle Borgernes Ejendomme i og udenfor Byen skal iværksættes paa Tinge; derhos løber Hævds Terminen, et Aar for indenbyes Folk, tre Aar for alle andre. Til obligatoriske Regler om Kjøb, Leje, Laan slutter sig Reglen om Tvangsinddrivelse og, hvis Betaling ikke kan opnaas, Adgangen til at sætte Skyldneren i Fængsel. Derimod findes ingen Regler vedrørende Familieretten undtagen den ene i Art. 26, at Pigen, som gifter sig uden Forældrenes Samtykke, mister sit Gods. Den er forsaavidt stemmende med Landsloven, og Stadsrettens Tavshed om Familieretten iøvrigt kan formentlig heller ikke forklares anderledes, end at den paa dette Punkt henholder sig til Landslovens Regler, blot med den Lempelse i Art. 1, at Slægtningene ikke skulle yde Ættebod for Drabsmanden. Ogsaa paa Arverettens Omraade har Stadsretten kun den særlige Regel i Art. 7, at faste Ejendomme i Byen ikke kunne legeres til Adel eller Gejstlighed. Ribe Stadsret kjender Intet til Gilder; men indeholder derimod endnu en Række selvstændige Bestemmelser i Artt. 27—34 vedrørende Raadsmændene, hvoriblandt navnlig den Forskrift i Art. 31, der skriver sig fra et ældre Privilegium af 1252, stadfæstet 1266; Terpager: Ripæ Cimbricæ S. 687; Kinch: Ribe Byes Historie og Beskrivelse I S. 66: Super quacunque causa consules cum advocato in unum conveniunt sine quorumlibet civium vel aliorum proclamacione, ratum et stabile tenetur; Rp. Dpl. II S. 162. Ifølge denne Bemyndigelse blev der udstedt en Række Artikler indtil 123, af hvilke dog nogle slet ikke ere Retsforskrifter, men kun historiske Notitser, der oven i Kjøbet ere urigtige, saasom Beretningen i Art. 102: anno Domini 1201 incepimus murare circa civitatem; jfr Hasse S. 45. At Artiklerne i alt Fald til Dels ere blevne til paa Grundlag af den citerede Forskrift, bekræftes f. Ex. ved Art. 121, der udtaler, at Borgerne ere blevne enige med Fogden om, at enhver Raadmand ved Tiltrædelsen skal give et Gilde efter sin Formue under Straf af ikke at blive gjenvalgt. Dette gjælder navnlig om hele den lange Række Politiforskrifter og Bestem-

melser vedrørende Næringsvæsenet. Til Oplysning om deres Tilblivelse kan henvises til det saakaldte Ribe Buersprog i Ny Danske Magasin II S. 279—80, hvilket Udtryk ogsaa i sin Benævnelse røber den tyske Retsudvikling; jfr Stobbe: Geschichte der deutschen Rechtquellen I S. 498. Men iøvrigt maa det vistnok antages, at de ny tilkomne Retsforskrifter, navnlig forsaavidt som de indeholde almindelige borgerlige Retsforskrifter, nærmest have deres Udspring fra Retsafgjørelser, der indeholde Anvendelser af den almindelige Lovgivning eller Stadsrettens Regler eller romerretlige Sentenser; jfr Art. 3: cum jura omnia permittunt, se defendere et vim' vi repellere. At der derhos ogsaa er optaget specielle Vedtægter angaaende enkelte Forhold, fremgaar f. Ex. af Art. 55, hvor det hedder, at Raadmænd ikke skulde fungere som Nævninger, saalænge de beklædte deres Stilling som saadanne.

Stadsretten i denne fyldigere Skikkelse findes i et elegant udstyret Haandskrift i Ribe Raadstues Arkiv; se Rosenvinges Indledning S. 33. Men medens denne nyere Stadsret derfor, hvad ogsaa dens Opbevaringsmaade vidner om, har havt Gyldighed i Retsbrugen, savnede den dog formel Bekræftelse og opnaaede den heller aldrig. Thi da Kristoffer af Bajern 1443 stadfæstede Ribe Stadsret, var det ikke den nye, men i det væsentlige den gamle, blot med en Del Tilføjelser og Forandringer, hvorved Artiklernes Antal naaede op til 74; jfr nærmere Rosenvinges Indledning til Stadsretten i Udgaven af Stadsretter og Gaardsretter og P. J. Resens Udgave af Stadsretten 1683.

Medens Ribe Stadsrets Texter ere affattede paa Latin, er den yngre Stadsret ledsaget af en dansk Oversættelse, om hvis Tilblivelse ingen nærmere Oplysninger foreligge, men som uden Tvivl i Lighed med andre lignende Oversættelser er fremkommen ifølge en praktisk Trang til Kundskab om Stadsrettens Indhold for de ulærde Borgere, naar de skulde anvende dens Forskrifter.

I Forbindelse med denne Ribe Stadsret vil det vistnok være naturligst at omtale den saakaldte Kong Erik Glippings almindelige Stadsret, som foruden af Kofoed-Ancher og Rosenvinge er bleven aftrykt af V. A. Secher efter et nyt Haandskrift i Universitetsjubilæets Danske Samfunds Skrifter; Blandinger. Den har

samme Dagtegning og samme Begyndelse og Slutning som Ribe Stadsret. Hvad Indholdet angaar, er der ogsaa en væsentlig Overensstemmelse, medens det dog er mindre rigtigt, naar Stemann udtaler, at den i det Hele er en Gjengivelse af den gamle Ribe Stadsret med Tillæg af 7 nye Artikler; thi en nærmere Undsrsøgelse har vist, at den indeholder et større Antal, ikke blot formelle, men ogsaa reelle Afvigelser fra den ældre Text. Rimeligvis stiller Forholdet sig derfor saaledes, at den saakaldte almindelige Stadsret indeholder en Oversættelse og Bearbejdelse af Ribe Stadsret i den Skikkelse, som den havde antaget paa et vist senere Stadium i dens historiske Udvikling, hvor Bearbejdelsen navnlig er gaaet ud paa at fjerne alle Udtryk og Bestemmelser, som særlig have Hensyn til Ribe, og paa denne Maade gjøre den egnet til almindelig Brug i Kjøbstæderne; jfr saaledes Overskriften: »Denne Lov gav Kong Erik o. s. v. alle sine Bymænd til Nytte at holde og bruge«, hvor »alle sine Bymænd« er sat i Stedet for Ribe Borgere.

En anden dansk Bearbejdelse af den gamle Ribe Stadsret er den saakaldte Erik Glippings Landbirkeret; jfr Kofoed-Ancher: Lovhistorie II S. 208—221; i 45 Artikler, hvoraf de to sidste ere Tilføjelser vedrørende Straf for Skovforbrydelser; en tredje dansk Gjengivelse foreligger i en saakaldet Stadsret for Nyborg med Aarstal 1270; Kofoed-Ancher: Saml. Skr. II S. 673; 675. Disse Gjengivelser vise den Udbredelse, Ribe Stadsret har faaet, og skjøndt Gjengivelserne kun ere private Arbejder, er det dog muligvis, i alt Fald paa sine Steder, gaaet med dem, ligesom det ses at være gaaet med Nyborg Stadsret, at de ere blevne ansete for ægte og efterlevede som saadanne. Den ældre Tids ovfr S. 17 fremhævede Mangel paa Midler til at kontrollere Ægtheden muliggjorde jo i høj Grad den Slags Retsvildfarelser.

§ 19.

Andre nørrejyske og fyenske Byers Stadsretter og Privilegier.

Som ovfr S. 105 omtalt, maa den gamle Slesvigske Stadsret antages at være bleven overført til en Række nørrejyske Byer, hvoraf forklares, at vi finde saa faa og sene Retssamlinger for de nørre-

jyske Byer. Vi møde fra først af mindre omfattende Privilegier vedrørende Byernes Afgifter og Toldforhold, Borgernes Ting, Proces og Strafferet, hvortil senere komme Privilegier i Særdeleshed vedrørende Handel og Kjøbmandskab, og disse sammendrages da for enkelte Byer til mere omfattende Byrets Samlinger. Saaledes kan mærkes:

Privilegium for Randers 1311, indførende en almindelig Byfred med 40 Marks Bøde til Konge og Byen for alle Sager, i hvilke Sandemænd have svoret, med Tilføjelse, at der skulde være 8 Sandemænd i Byen secundum ejusdem villæ consuetudinem; og Appelstævning; literæ inquisitionis; jfr Dr L. Holberg: Dansk Rigslovgivning S. 189; ovfr S. 43 om Sandemænd; bør ikke tilstedes udenbyes Boende, uden at Borgerne ere enige deri; Stadfeldt: Randers Bys Beskrivelse S. 18.

Privilegium for Kolding 1327 indeholder ligeledes Bestemmelser om Byens Toldfrihed og privilegerede Jurisdiktion samt Forbud mod Antagelse af udenbyes Sagførere; om 40 Marks Bøde og om Sandemænd og Nævninger, af hvilke Byen skal have henholdsvis 4 og 2, som Raadet skal udnævne, og Nævningerne skulle beskikkes for et Aar; juxta consuetudinem terræ omni anno. Selvfølgelig var det en betænkelig Sag at miste Boslodden, naar deres Kjendelser fældedes, og derfor finde vi ogsaa allerede i Privilegierne en Ansættelse deraf for Sandemænd til 4 Mark, for Nævninger til 3 Mark.

Privilegium for Vejle 1327; Rp. Dpl. I S. 240; af samme Indhold som de foregaaende med Tilføjelse af Artikler om Arrest og Forkjøb; V. A. Secher: Rettertingsd. II S. 112.

Privilegium for Aalborg, givet af en Kong Valdemar, formodentlig Valdemar Atterdag, 1342; som Rosenvinge kalder Stadsret, uden Tvivl ifølge dets Omfang, da dets Bestemmelser svare til de foregaaende, og derhos iudeholde en Række processuelle Forskrifter, deriblandt Forbud mod at arrestere den, der kan borge for sig, 3 Marks Bøde for at drage af Byen efter at være indstævnet for Retten; statsretlige vedrørende kongelige Paalæg paa Borgerne; en vis Afgiftsfrihed for dem; Art. 1; jfr Saml. til j. Hist. og Topografi X S. 175; og Adeliges Skattefrihed af deres Gaarde i Byen; og handelsretlige, særlig vedrørende Gjæsters Handelsret. Dertil slutter sig Kristian I's Pri-

vilegium for Aalborg, blandt hvis handelsretlige Regler en enkelt Straffebestemmelse om 40 Marks Bøde for Jomfrukrænkelse staar mærkelig isoleret. Kong Hans's første Privilegium for Aalborg angaar mest kommunale Forhold, da det begynder med at sætte Livsstraf for Oprør mod Borgmester og Raad og ender med en Regel om Gejstliges Byskat af deres Gaarde; men hans andet Privilegium for samme By indeholder igjen Toldbestemmelser og næringsretlige Begunstigelser for Borgerne, deriblandt ogsaa i Forhold til Haandværkerne, som, hvis de ville drive begge Næringer, skulle skatte af dem begge; men ved Siden deraf møder os dog en Regel om Sandemænd, der viser, hovorledes dette Ombud vedblivende trykkede Borgerne, idet de kun skulle kunne indstævnes for Biskop og Bymænd; jfr et tilsvarende Privilegium af samme Konge for Odense: K. Rosenvinge: Indledning S. XXIX.

Vi komme dernæst til en Række Privilegier for jyske Byer fra Kristoffer af Bajerns Tid.

Privilegier for Viborg 1440; Hejse: Diplom. Viberg. S. 27 flg.; indeholdende en Række Bestemmelser af ældre og yngre Natur angaaende Skat, Sandemandstog, Værneting og Renselses Ed; med St. Knudsbrødre i Stedet for Kjønsnævn; Fremmedes enlige Ed i Stedet for Tylvter Ed; Artt. 10 og 19; m. fl.; Gjæsters Handelsret, Arveret efter og Exekution hos dem, m. m. Særlig erindres, hvad Privilegierne indeholde om Arvekjøb; S. 16.

Dernæst findes første Gang Forfølgning med Tinghøringer omtalt i disse Privilegier; Art. 18. En ubegribelig Bestemmelse er det, at ifølge Art. 35 Ranssag ikke maa anlægges af Borger mod Bonde og omvendt.

Straffen for personlige Angreb er nedsat. Drab, Saar og Hug, forøvede af en Fremmed i Byen, bødes med 40 Mark; Saar, tilføjet af en Borger eller hans Tjener, endog kun med tre Mark.

Som Grund til at vise Viborg Borgere en særlig Begunstigelse ved Fritagelse for Told og Vogngjæld samt Torveørtug anføres i Art. 16, at de ikke have Sejlads til deres By.

En fremmed Indflydelse skjønnes at have gjort sig gjældende

ved Reglen om, at Borgerne ifølge Art. 24 faa to Tredjedele af Bøden for Politiovertrædelser, Fogden en Tredjedel.

Disse Privilegier for Viborg ere for den væsentligste Del Kilde til Privilegierne for Kolding af 1452 og tildels 1475; jfr Saml. t. j. Hist. og Topogr. X S. 11; for Sæby Byret af 1525 og Holstebro Byret af 1552; Saml. t. Jysk Hist. og Topogr. X S. 168 flg.

Privilegier for Aarhus af 2 Juli 1441; Hybertz: Aktstykker fra Aarhus I S. 14. Af nye Bestemmelser mærkes her, at Gjæster, som bryde Besætningen, skulle søges paa Bytinget for Vold; jfr Kong Hans's første Privilegium for Aalborg Art. 2, hvorefter den Skyldige kan forfølges med Sandemænd for Hærværk, som i andre vore Kjøbstæder og Birker i Nørrejylland; medens han ifølge Privileg. for Viborg Art. 13 og for Kolding 1452 Art. 19 kun skulde bøde 3 Mark. Ligeledes faar Aarhus By det samme Privilegium som tidligere Odense havde faaet ved Valdemar Atterdags Privilegium Art. 25 og senere Kolding fik ved Privilegium 1452 Art. 5; Skagens Stadsret Art. 42; at den, der var svoret fredløs paa Bytinget, skulde være fredløs i hele Riget. Endelig faar ogsaa Borgmester og Raad Fuldmagt til at regjere alle Embeder i Kjøbstaden; jfr Privileg. for Malmø 1360 Art. 2; for Lund 1361 Art. 3; for Odense af Valdemar Atterdag, Art. 24, stadfæstet 1477; for Landskrona og Malmø 1415 Art. 3. Endelig skulle alle Kjøbmandsvarer vejes i Aarhus som Hansestæderne under 3 Marks Bøde; jfr Privileg. for Malmø 1440 Art. 2.

Vi bortse fra en Række lignende Privilegier for enkelte Byer; jfr Statsret S. 107; Hejse: Dipl. Viberg. S. 45; Stadfeldt: Randers Kjøbstads Beskrivelse S. 18 flg.; og komme til den nyeste, egentlige Stadsret i Nørrejylland, nemlig

Stadsretten for Skagen 10 Novbr 1507; men dens nærmere Omtale kan passende sættes i Forbindelse med den saakaldte Kong Hans's almindelige Stadsret, hvorom nedenfor; jfr om Skagen Byes Opkomst Suhm XIII S. 828.

Paa Fyen mærkes Odense Stadsret, stadfæstet paa Dansk af Kristian I 1477; V. A. Secher: Rettertingsd. II S. 209 og 254; rimeligvis oprindelig udstedt paa Latin. Det siges i Stadfæstelsen, at det gamle Brev for Forsømmelses Skyld ej var vel færdigt med Indsegl og sammeledes ej i alle

sine Artikler og Punkter vel færdigt paa Skriverens Vegne. Det turde hererefter være et Spørgsmaal, om den gamle Stadsret virkelig har været gyldig udstedt. Det siges kun i Stadfæstelsen, at Stadsretten er givet af en Valdemar, ikke hvilken; men dens Henførelse til Valdemar Atterdag støttes dog ved en Jævnførelse af dens Udtryksmaade og Indhold med samme Konges Privilegier for skaanske Byer; Privileg. f. Odense Artt. 1; 5; 6; 8; 15; 16; 18; 19; 24; for Lund Artt. 4; 14; for Malmø Artt. 2; 10; 18; 20; 23; 28; 29; jfr Aalborg Stadsret Artt. 7; 8; 19. Dog er Art. 25, hvorefter den, der sværges fredløs i Odense, skal være fredløs over hele Danmarks Rige, en ny Bestemmelse, givet af Kongen efter hans elskelige Raads Raad.. Andre Bestemmelser ere vistnok ældgamle, saasom angaaende Byfreden og Forfølgningen mod Borgerne; Artt. 1 og 2; hvor Stadsretten slet ikke kjender Sandemænd, men lader Borgeren, hvis Sagen gaar paa hans Mandhælg, værge sig med tolv Gildebrødre af sit ypperste Lag; jfr Slesvig Stadsret Art. 27; er han i St. Knuds Gilde, slipper han endog med at sværge selv sjette Gildebroder, som gammel Sædvane er; Privileg. f. Malmø 1360 Art. 25. Dog forudsættes Sandemænd i Odense i Privilegium for Svendborg 1504; Fyenske Aktstykker I S. 92; jfr ogsaa Kong Hans's Privileg. f. Odense; K. Rosenvinge: Indledn. S. XXX. Ligesaa mærkes Bestemmelsen om Skibbrudne i Art. 14, der henviser til Jyske Lovs Regel III—64, og i Art. 8 om at Jord i Byen ikke skal skiftes som Strandkjøbings Jorder, men efter almindelig Lands Lov. Om forskjellige senere Privilegier for Odense se K. Rosenvinges Indledning S. XXIX; Fyenske Aktstykker I S. 23 flg.

For andre fyenske Byer findes kun en Række specielle Privilegier, saasom for Svendborg; Anf. Værk I S. 86; et fra 1253 angaaende Servitutrettigheder paa Kongens Ejendom og Handelsrettigheder; for Faaborg; Anf. Værk I S. 123 flg. fra 1288 angaaende samme Æmner og Toldfrihed eller Toldbegunstigelse. Svendborgs og Faaborgs Privilegier bleve af Kong Erik af Pommern ogsaa tildelte Kjerteminde 1413; N. d. Mag. V S. 235; som derhos ved samme Lejlighed fik »all biærkes Ræt«. Den fik altsaa først ved denne Lejlighed egen Jurisdiktion, skjøndt den forudsættes at have været til som Kjøbstad forinden. I andre fyenske Byer er en tilsvarende Ordning vistnok gjennemført

sædvansmæssig; jfr i Henseende til Nyborg ovfr S. 59; Rp. Dpl. I S. 237. Om Rudkjøbing Privilegier se P. Rasmussen: Oplysninger om Rudkjøbing S. 33.

§ 20.

Skaanske Stadsretter og Privilegier.

Den skaanske Birkeret. Med Hensyn til Oprindelsen af Ordet Birk se Statsretten S. 19; A. D. Jørgensen: De nordiske Kirkers Grundlæggelse S. 103. Ordets mere omfattende Betydning i vort Lovsprog er ethvert undtaget Jurisdiktions Omraade; Statsret S. 19; paa Land; Dipl. Viberg. S. 13: cum ipsorum (bonorum) ibidem placito, quod dicitur bierck; Codex Esrom. S. 145; G. A. A. B. V S. 69; Ældste d. Arkivregistraturer I S. 181; II S. 32; 50; III S. 135; Molbech & Petersen: Danske Dpl. S. 322; og i By; D. Magasin VI S. 75; (Mariager) Rp. Dpl. II S. 40 (Vejle) ovfr S. 129 (Kjerteminde); og Birkeret bruges da ogsaa baade om undtagne Landjurisdiktioner; Rp. Dpl. I S. 333: »leges, quæ dicuntur Byærkælough in parochia Kristorp« og om Kjøbstadretter jfr Statsretten S. 19. I denne sidste Betydning bruges det netop, uden Tvivl under svensk Paavirkning, om Birkeretten i Skaane. Med Hensyn til den rejser sig Spørgsmaalene: Hvor og hvornaar er den fremkommet? og Hvorledes er den bleven gjældende? Det første Spørgsmaals Besvarelse volder Vanskelighed, fordi de mange Haandskrifter nævne hver sin By, snart Lund, snart Malmø, snart Helsingborg m. fl. Særlig Vægt har man lagt paa, at et Exemplar af Loven, som Ærkebiskop Peter 1346 skal have sendt til Nexø, ligesom den senere skal være sendt af Ærkebispen til Aakirkeby, henførte den til Helsingborg; men dette er Intet bevisende, da det kan være en Tilfældighed, at denne By just nævntes i det Exemplar, Biskoppen lod afskrive og afsende; jfr Schlyter: Skåne Lagen Indledning S. CXX flg. Men hvad der, bortset fra andre Grunde, afgjort taler imod, at Birkeretten er bleven til i en Søstad, være sig Helsingborg eller Malmø, er, at den ikke har en eneste søretlig Antydning, medens den derimod begynder med Regler om Overdragelse af Jord i Artt. 1—3 og i Art. 54 har en Regel om »Bondens Fæ,

som ganger i anden Mands Gaard«. Dette passer kun og passer vel paa en Axelkøping som Lund, der ogsaa ifølge sin forholdsvis fremragende Betydning snarest kan tænkes at have udviklet en egen Stsdsret.

Naar Kong Kristoffer II; Rp. Dpl. I S. 222; 1322 taler om »alle Friheder, som vore Borgere Lundemen og Helsingborgzmen har klarlig beskrevet af os«, hvilke han skjænker til sin nye By »Broktorph«, da kan her vel kun være Tale om Birkeretten, og dens almindelige Udbredelse over Skaanes Byer er da alt bevidnet paa den Tid.

Spørge vi om Tiden for dens Fremkomst, maa vi bortse fra Art. 55—57 i Schlyters Udgave; thi de ere aabenbart af yngre Oprindelse. Artt. 55 og 56 tale om Kjøbstadmænd, medens foregaaende Artikler bruge Ordet Bonde; Art. 55 nævner Sysleman og Art. 57 Foged, medens foregaaende Artt. kun kjende Gældkær og Ombudsmand. Art. 55 er derhos en Udvidelse af Reglen om Værnetinget i Art. 35 til alle Skaanes Kjøbstæder. Art. 57 indfører direkte Tvangsfuldbyrdelse af Gjældskrav, saa at Domfældte kun subsidiært søges som andre udædiske Mennesker; Art. 37 kjender kun sligt Søgsmaal som Tvangsmiddel imod ham. Med denne Antagelse stemmer ogsaa Haandskrifternes Vidnesbyrd; Schlyter: S. CXIX.

Betragte vi saa de tilbageværende Artikler, vise de Regler om en særlig Byfred; Art. 9; og undtaget Jurisdiktion; Art. 37. Ligeledes viser Art. 11 et Fremskridt fra Landslovene, idet Bonden forudsættes at kunne aflevere Tyven til Gældkæren, ligesom Reglen i Art. 36 om, at Nævn ej skal gange i Lund; men for Nævnet skal gange trende Tylvter, forudsætter Nævns Indførelse ved Jernbyrds Afskaffelse i Landsloven. Men iøvrigt ere dens Regler lovlig primitive som Stadsretsregler betragtede. De forudsætte vel Samboen paa et snævrere Jordomraade af en større Mængde ikke beslægtede Mennesker. Derfor spiller hverken Familien eller Jorden den samme Rolle som paa Landet, hvilket fremtræder i det udvidede Formuefællesskab mellem Ægtefællerne og i Lovens Tavshed om Lovbydelse. Tillige kræve Forholdene en større Beskyttelse for Liv og Lemmer ved Hjælp af Byfreden, og den undtagne Retstilstand kræver da ogsaa en egen Retskreds; men iøvrigt staa Stadsrettens Regler helt igjennem paa

Landslovens Grund. Den begynder med Regler om Overdragelse af faste Ejendomme, der derhos ej som ifølge Sk. L. III—8 skal foregaa eller dog lyses paa Tinge, men tværtimod hjemme ved Døren; og af Bestemmelserne om Løsørekjøbet er den væsentligste Indskjærpningen af Vins Tilstedeværelse i Artt. 24 og 25 ved Kreaturers og forarbejdede Tings Omsætning. Denne saavel som hele Mængden af Straffebestemmelser, hvormed Birkeretten er fyldt, kunde ligesaavel tænkes optagne i en Landslov. Derfor viser Birkeretten Kjøbstadlivet i en primitiv Skikkelse, hvor Omsætningens Udvikling endnu ikke har sat sit Præg paa Stadsretten ved en Række handelsretlige Forskrifter; og det turde derfor være rigtigst at henføre dens Tilblivelse til Valdemar II's Regjeringstid efter Aar 1216. Herfor taler afgjort en saa gammeldags Bestemmelse som den, der findes i Art. 50, hvorefter Bonden kan gilde den, som han griber i at beligge hans Datter eller anden kvindelig Slægtning; jfr Slesvig Stadsret Art. 11, som stemmer hermed. At der først findes Haandskrifter af Birkeretten fra det 14de Aarhundrede, beviser Intet mod Muligheden af, at den kan være tilbleven i Aarhundredets første Halvdel, da Skaanske Lov er bleven til i det 13de Aarhundredes Begyndelse, men der først findes Haandskrifter af den fra henved et Aarhundrede senere. Det ses heller ikke, at Forholdene i Skaane efter Valdemar Sejrs Død vare gunstige for Birkerettens Udvikling, ligesom dens formløse Opkomst bedst passer med Tiden inden Jyske Lovs Givelse, da de efter den Tid følgende Stadsretter findes udtrykkelig konfirmerede.

Om Tidspunktet, da Artiklerne 55—57 ere tilføjede, haves ingen anden Oplysning, end at Brugen af Ordet væth i Art. 56 i Stedet for det senere Pant endnu peger hen paa det 13de Aarhundrede, og at de maa være blevne tilføjede inden 1326, da Birkeretten i et Haandskrift berettes at være bleven konfirmeret paa Danehoffet i Nyborg.

Om Maaden, hvorpaa den er bleven gjældende i de vigtigste skaanske Byer, Lund, Malmø, Helsingborg og Landskrona, foreligger ingen Oplysning. Men naar vi se, at det i Privilegium for Lund 1361 Art. 3 paabydes, at Høvedsmanden i Skaane med nogle fribaarne Mænd af Landet hvert Aar skal komme til Lund og med Raadet sætte Taxten paa Øl og Andet og regulere

Haandværksforholdene, saa er det vel muligt, at fra først af prudentiores Scaniæ have været med til at drøfte og godkjende Borgernes Vedtægter. Fra det 14de Aarhundrede ses Birkeretten at blive tildelt Byerne af Kongen; jfr ovfr S. 131; Hertugen af Halland; Dpl. Svec. IV S. 35; eller Ærkebiskoppen; ovfr S. 130; med enkelte mest lokale Tilføjelser. Men det blev herefter dog ingensinde Tilfældet, at den, som det hedder i senere Haandskrifter, gjaldt overalt, hvor Kjøbstadlov holdtes i Skaane eller endog i Danmark. Dens Gyldigheds Omraade vedblev derhos at være indskrænket til Skaanes Kjøbstæder, idet kun et enkelt Haandskrift indsætter Navnet Helsingør; Schlyter: Anf. Værk S. CXXV; og selvfølgelig var Birkeretten med sine forældede Bestemmelser ufyldestgjørende for de nyere kommunale og kommercielle Forholds Rrav. Derfor fremstaar i det fjortende Aarhundredes Midte en Række helt nye omfattende Privilegier, begyndende med saadanne for Lund, som dog ikke findes bevarede; men den 20de Decbr 1353 tilstod Kong Magnus Malmø Borgere consuetudines et statuta, quas et quæ cives Lundenses a nobis habere noscuntur, hvilke med enkelte Lempelser gjentoges den 23de Decbr 1360 af Kong Valdemar; Rp. Dpl. II S. 21; 71; og Aaret efter fik Lund nye Privilegier af samme Konge, der kun ere bevarede i dansk Oversættelse, i Anledning af, at de ældre vare brændte; jfr om et samtidigt og enslydende Privilegium for Halmstad; K. Rosenvinge: Gaardsretter og Stadsretter Indledning S. XIX. De anførte Privilegier ligge igjen til Grund for Privilegiet for Rønneby, udstedt af Kong Olaf 1387, ligeledes i Anledning af, at de ældre Privilegier vare brændte; D. Mag. V—2 S. 157.

Derpaa følge væsentlig overensstemmende Privilegier for Malmø og Landskrona 1415, som i de fleste Haandskrifter udtrykkelig siges at være udstedte med Rigens Raads Raad; K Rosenvinge: Anf. Værk S. 91; hvilke igjen ere lempede og udfyldte for Malmøs Vedkommende af Kristoffer af Bajerns Privilegier af 1440 og 1446, det sidste udstedt ligeledes med Rigens Raads Raad i Anledning af en for Kongen indbragt Tvist mellem Fogden og Borgmester og Raad.

I det Hele gaa disse Privilegier ud paa at udfylde Birkerettens Mangler ved at ordne de kommunale Forhold og ved at værne om Kongens Ret, særlig i Kong Kristoffers Privilegier i Hen-

seende til Kongens Myndighed og Indtægter; Byens Ret i Henseende til sine Ejendomme, Indtægter og Afgifts Begunstigelser; Raadets Udnævnelse og Myndighed overfor Borgerne, Gilder og Haandværk m. fl.; og Borgernes Ret overfor bosatte Ikkeborgere og Gjæster. Privilegierne for Lund 1361 og Rønneby 1387 gjenindføre Nævn i Orbodemaals Sager og St. Knuds Gildebrødres Privilegium, at kunne nøjes med 6 Gildebrødres Ed, hvor andre skulle møde med tre Tylvters, er endnu bevaret i Privilegium 1415 Art. 23. Det privilegerede Værneting overholdes saa strengt, at selv et Løfte, som en Borger har aflagt paa et Herredsting, er ugyldigt; Privileg. 1360 Art. 7; 1361 Art. 12.

Med Hensyn til Tyves Forvaring nøjes Privileg. 1360 Art. 29; 1361 Art. 9; endnu med et beskedent Raad til Borgerne om at yde Fogden Jule- og Paaske Penge, for at han kan holde dem i Forvaring, til Tingdagen kommer. I Strafferetten S. 27 er oplyst, hvorledes de beskæmmende Straffe for Injurier med Kagen for Mænd og Bæren Stene af By for Kvinder ogsaa ere trængte ind i disse Privilegier; 1360 Art. 17; 1361 Art. 18.

Endnu staar tilbage Privilegier for Malmø og Landskrona, givne af Kong Hans 1487 og 1489; men som passende ville kunne omtales i Forbindelse med denne Konges almindelige Stadsret.

§ 21.

Sjællandske Stadsretter udenfor Kjøbenhavn og dermed sammenhængende lolland-falsterske Stadsretter.

Roeskilde Stadsret er den, der for Sjællands Vedkommende har spillet en lignende Rolle som Slesvig Stadsret for Jylland. Den er udstedt paa Latin af Roeskilde Borgere med Kongens Samtykke, meddelt efter at han havde indhentet gejstlige og verdslige Mænds og andres Rad. Det er den Gejstlige, der i Borgernes Navn har affattet Lovforslaget, som har forudskikket denne Indledning og tillige Slutningen af Art. 18, hvoraf ses, at Kongen har nøjedes med at besegle Loven. Den sidste, sextende, Artikel i den oprindelige Lov bestemmer, at i paakommende Tilfælde, cum aliquid in civitate de novo fuerit ordi-

nandum, kan Ordningen træffes med Fogdens og Borgernes fælles Raad og Samtykke; consilio et consensu exactoris et civium concorditer ordinetur; og i Henhold til denne Bemyndigelse maa det antages, at de efterfølgeude Artikler 18—27 ere vedtagne; jfr Univ. Jub. d. Samfds Blandinger I S. 138; hvorefter ogsaa disse Slutnings Artikler maa antages oprindelig at have været affattede paa Latin.

Med Hensyn til denne Stadsret skal først fremhæves, at den bygger paa Landsloven f. Ex. ved Bestemmelsen af Begrebet Hærværk; Art. 3; og den forbeholder ogsaa Landslovens Anvendelse mod en Ikke Borger ved Søgsmaal for Saar; Artt. 4; 23. Stadsretten viser dernæst Manglen af et lovordnet Byraad, idet Borgerne selv siges at udstede Stadsretten; vedtage med Fogden; ja endog dømme alene; Art. 12: justo civium judicio. Forladt Arv sættes ifølge Art. 11 sub custodia civis unius uden at der er Tale om en særlig Embedsmyndighed hos denne Borger. Endvidere mærkes Byfreden, som den indfører, dog med særlig Fremhævelse af Torvefreden; Art. 23; og med en Begunstigelse for Borgerne, der for Drab kun skulle bøde tolv Mark Tegngjæld. Dernæst indfører den ogsaa Bøder til Byen ved Siden af Bøder til Kongen og Sagsøgeren med den ejendommelige Regel, at de alle tre skulle lide forholdsvis Afdrag, hvis Formuen ikke slaar til. I Processen nyde Gildebrødrene den Begunstigelse, at de slippe med Tredjedelen af det Antal Mededsmænd, ni Tylvter, tre Tylvter m. fl., som andre Borgere skulle stille. Iøvrigt indeholder Stadsretten væsentlig kun offentligretlige Regler i Henseende til kongelige Afgifter og kommunale Vedtægter, hvoriblandt Forbudet mod Bagerlavgets Krav paa $3^1/_2$ Mark Indtrædelses Penge, hvilken ond Sædvane siges at være underkjendt paa Kongens Retterting; jfr Statsretten S. 87. Af civilretlige Regler findes kun Reglen i Art. 13 angaaende Tvist om torvekjøbte uforarbejdede Ting, cui emptioni non oportet exhiberi testem, qui vulgariter dicitur Win, hvilke Kjøberen siges at kunne tilholde sig med tO Vidner og Tylvter Ed; samt Reglen i Art. 14 om forladt Arv, Danefæ, som ganske stemmer med Landsloven. Roeskilde Stadsret overførtes til en Række andre Byer. Saaledes maa den antages at være bleven overført til Holbæk, fra hvilken By der haves Optegnelse om en dansk Stads-

ret, der paa de to sidste Bestemmelser nær stemmer med Roeskilde Stadsret. Hvornaar Overførelsen er sket, vides ikke, men at den er sket bestyrkes ved, at ogsaa en Flerhed af Privilegier, som Kong Kristoffer af Bajern, Kong Kristian I og Kong Hans have meddelt Roeskilde, af sidstnævnte Konge ere udstrakte til Holbæk. Bemeldte Kong Kristoffers Privilegium for Roeskilde udgjør tillige den væsentligste Bestanddel af den Stadsret, som sidstnævnte Konge tildelte Storehedinge. Roeskilde Stadsret overførtes dernæst til Kjøge 1288; Rp. Dpl. I S. 90, hvilken Udvidelse bekræftedes 1329; Anf. V. S. 253 med særlig Fremhævelse af Toldfriheden, som derfor ogsaa alt den Gang maa være tillagt Roeskilde Borgere, skjøndt Stadsretten ikke omtaler den; men først Kristoffer af Bajerns Privileg. Art. 4; hvorimod Holbæk Stadsret omtaler den i Art. 34. Til Slangerup udvidedes Roeskilde Stadsret 1302; Rp. Dipl. I S. 127; til Præstø 1403; til Korsør 1425; Kofoed Ancher Saml. Skr. II S. 654. Derimod er det ikke rigtigt, at den udvidedes til Slagelse; thi denne By havde faaet Toldfrihed 1288; Rp. Dpl. I S. 93; som paany meddeles 1348; Anf. V. S. 356; ved hvilken Lejlighed den fik en Del flere Privilegier, hvoriblandt fremhæves, at Borgerne skulle have tales libertates, quales civis Roschildenses habere dinoscuntur in rebus suis emendis vel vendendis. Denne Ret omtales først i Kristoffer af Bajerns Privilegium for Roeskilde, som tillægger Borgerne saadan Frihed, at de maa frit kjøbslaa i alle vore Riger og særdeles i alle vore Kjøbstæder lige med Borgerne, som i vore Kjøbstæder bo; men den maa altsaa allerede være tillagt Byen før 1348; jfr Holbæk Stadsret Art. 34, der fremhæver den.

Iøvrigt kan mærkes, at Privilegiet for Slagelse bestemmer, at den, der vil anlægge Sag mod Borgerne, skal gjøre det ved Bytinget »et ipsi, sicut ab antiquo consueverant, ibidem se excusant legibus vel emenda. Her ses altsaa ogsaa Borgernes privilegerede Værneting at være grundet paa gammel Sædvane.

Slagelse Bys Privilegier overførtes igjen af Kong Erik af Pommern 1414 til Skjelskør, og Kong Kristoffer af Bajern gav 1441 Byen en Række yderligere Privilegier af et paa hans Tid sædvanligt Indhold; Frijs Edwardsen: Skjelskør S. 378—379.

Roeskilde Stadsret og Privilegier udvidedes af Grev Johan 1338 til Saxkjøbing med Tilføjelse af yderligere Forrettigheder; Suhm XII S. 400; jfr Rp. Dpl. I S. 142; 210; men desuden fik Stubbekjøbing Privilegium af Valdemar Atterdag 1354; Suhm XIII S. 24; K. Rosenvinge: Gaardsretter og Stadsretter S. 576; Rp. Dpl. II S. 24. Den hjemler Byen Toldfrihed uden Forbehold i Henseende til Skanør og Falsterbo; Art. 6; Birkeret; Art. 6; Byfred; Artt. 3 og 8; hvis Omraade afgrændses; Art. 7: terminus pacis ipsius villæ; og Retten til Mark, Skov og Græsning, som Borgerne have nydt ad centum annos et ultra pacifice et quiete; Art. 9; Eneret for Borgerne til Handel i Byen; Art. 10; og Arrestret overfor Fremmede; Art. 1. Nævn skal ikke gange i Stubbekjøbing; Art. 6; og St. Knuds Gildebrødre slippe med 3 Tylvter Medsmænd, hvor andre Borgere skulle sværge med 9 Tylvter.

Art. 8 bestemmer særlig: Item si quis aliquem vulnerarit, membrum amputaverit, occiderit, Herwerch commiserit, curum cum uxore et utensilibus everterit, navem ad mare paratum cum mercimoniis submerserit seu alia similia vel pejora commiserit læso duaas marcas puri argenti nobisque (regi) tantum et villæ tantum, ultra quod in libris legalibus continetur, persolvat. Det er klart, at vi her have brugt Ordet libri legales; jfr Hist. Tidsskr. VI—3 S. 683; om de sjællandske Lovsamlinger, ligesom ovenfor S. 57 om de skaanske Lovsamlinger; og der er ingen Grund til at lægge en anden Betydning ind i Ordene paa det anførte Sted, fordi Exemplet med Vognens Væltning henleder Tanken paa J. L. II—39: Æn røvær annæn man bondens Waghæn, thær hans husfrø sitær i, tha ær thæt oc fult hærwærki, allerede af den Grund, at Handlingen i begge Tilfælde er af ganske forskjellig Beskaffenhed.

Om Steges Privilegier se J. Paludan: Møen II S. 285 flg. Kalundborg fik af Kong Hans Roeskildes og Kjøbenhavns Privilegier; J. Paludan: Kalundborg S. 43.

Endnu skal gjøres nogle Bemærkninger om Næstved Bys Privilegier, hvoraf det ældste er omtalt ovfr S. 12. Forstaaelsen deraf har været forskjellig; Kofoed Ancher: Saml. Skr. II S. 265—629. Da Kongen giver Klostret forum villæ, kan forum her ikke betyde Byens Torv; J. Steenstrup: Studier S. 125; thi hvad skulde Klostret dermed? det betyder som fremhævet Bytinget, paa hvilket Klostret skulde nyde al kongelig Ret, baade

Bøder og Afgifter, hvilket bekræftes ved de efterfølgende Privilegier for Næstved; S. R. D. IV S. 337. At consuetudo Danorum her betyder sædvanlig Afgift bekræftes ved den tilsvarende Sprogbrug i tyske Byer; Hansische Geschichtsquellen III S. 229. Man maa derfor ikke med Kofoed-Anchers Udgave forstaa Justitia et consuetudo om en skreven Lov og Sædvaneret. Naar Privilegium for Byen Nakskov af 1274 og 1293; Rp. Dpl. I S. 67 og 103; tillægger Nakskov Borgere omnia jura, leges et libertates, quæ et quas villa Nestweth ac aliæ villæ forenses in Sælandia a progenitoribus nostris habuisse dinoscuntur, saa forklares det, at Næstved By er stillet i Spidsen, naturlig ved, at Privilegierne for denne By eller rettere sagt for St. Mariæ Kloster, som den var underlagt, vare de ældste; men vi kunne ikke deraf slutte til en Stadsret for Næstved.

Iøvrigt faar Nakskov By Aar 1300; Rp. Dpl. I S. 123; det yderligere Privilegium, at den kan arrestere Skyldnere, indtil de enten stille Sikkerhed eller fralægge sig Gjælden »legibus rurensium« ɔ: efter Landslov, og 1307; Rp. Dpl. I S. 143; forbydes yderligere, at nogen Fremmed maa paatage sig Sagførelse af en Sag i Byen, og at Gjæster, som ikke skatte og skylde i Byen, maa udstille Varer til Salg indenfor dens Omraade eller handle contra consuetudines antiquas et præscriptas singularum civitatum ac villarum forensium regni nostri ac nostras gratias ex speciali gratia ipsis factas. Borgernes Eneret til Handel i Byen var altsaa allerede den Gang gaaet over til at være jus commune for Kjøbstæderne.

Dette Begreb om Kjøbstad Ret findes ogsaa i Artt. 15 og 17 i Stadsretten for Maribo, givet 1488 af Klostret, hvorunder Byen hørte; N. d. Mag. VI S. 223. Derefter havde Byen en Foged og aatte Fjerdingsmænd i Stedet for Borgmester og Raad. Helsingør; G. A. A. B. VII S. 5 flg.; havde dog endnu i 1547 ingen ugentlig Torvedag.

§ 22.

Kjøbenhavns Stadsretter.

Kjøbenhavn omtales alt som Havn i Svend Estridsens Tid; og som Kjøbmandshavn ɔ: vicus, qui mercatorum portus vocatur, under Valdemar I, som, uvist hvornaar, skjænkede Stedet til

Absalon, der 1167 lod opføre en Borg, Castrum de Hafn, paa en af de Øer, der udgjøre den nuværende Slotsholm, hvorfor Saxo kalder Byen Absalonica urbs; Hist. Tidsskr. V—2 S. 489 flg.; og derfor fik Kjøbenhavn sine første Stadsretter af Roeskilde Biskopper som dens domini in utroque jure; 1294 Art. 29; først af J. Erlandsen 1254, hvilken Stadsret stadfæstedes gjentagne Gange; Kjbhvns Dipl. I S. 25; 28; 31; indtil den 1294 afløstes af en ny, given af Biskop J. Krag, der ophæver alle de ældre leges, men gjør Forbehold i Henseende til consuetudines racionabiles et approbatæ; Artt. 76 og 107. Begge ere bevarede in originali. Den ældste forkynder sig som tilbleven ifølge en Overenskomst mellem Bispen og Borgerne, den sidste siges at være given af Bispen med Kapitlets Raad og modtagen af Borgerne; jfr Stadsret 1294 Art. 33. I begge fremtræder tydelig nok Bestræbelsen for at værge Bispens Ret og Interesse, hvorved disse Stadsretter faa et særligt Præg. Dette sker endog ulige stærkere i den sidste, som dog tillige forbeholder Kongens Ret; Artt. 16; 53; og den er i det Hele langt fyldigere, idet den indeholder 107 Artikler, medens den ældste kun har 17; Kjbhvns Dipl. I S. 15 og 43. Begge Stadsretter kjende Byens egen Jurisdiktion, dog at Bispen ifølge den ældste Text Art. 17 kan stævne Borgerne til Roeskilde, ifølge den sidste Art. 77 endog til et hvilketsomhelst Sted. Ligeledes kjende begge Stadsretter en Byfred; 1254 Art. 1; 1294 Art. 65; den sidste tillige en særlig Konge-, Bispe- og Torvefred paa de to Torvedage Søndag og Onsdag, samt Husfred; 1294 Artt. 53; 63; 65; 69. Den ældste Stadsret kjender kun cives. To Kanniker og andre Borgere, som ere beedigede Seglbevarere, besegle ifølge Art. 12 paa Byens Vegne; den yngre kjender Consules; Kjbhvns Dipl. I S. 61; som Bispen udnævnte, og som med Bispens Foged øvede den forvaltende og dømmende Myndighed; Artt. 6; 19; 20; 21; 30; 54; 55; 57; 58; 67; 75; 76; 88. Slotsfogden og Slotsskriveren; advocatus et clericus de castro; tillige med to Konsuler have Byens Segl i Forvaring og besegle Breve paa dens Vegne; dog at der ikke maa optages Laan i dens Navn; Art. 3. Af andre Funktionærer nævnes camerarii; Art. 10; excubitores et custodes portarum; Artt. 84—86; samt præcones episcopi, der forkynde Stævninger; Art. 77—78. Borgerne yde Biskoppen de vante Afgifter; Stadsret 1254 Art. 3;

jfr 17; 1294 Artt. 12; 13; 49; 74; 106; og skulle desuden befordre Bispen til Skaane og tilbage; 1254 Art. 2; 1294 Art. 11. Begge Stadsretter drage Omsorg for Fæstningsværkernes behørige Vedligeholdelse; 1254 Art. 9; Kjbhvns Dpl. I S. 33; 1294 Artt. 18; 81—83; jfr 56; hvor Udtrykket: infra plancas civitatis viser, at Befæstningen endnu kun var Træværk. I Sammenhæng dermed staa Expropriationsbestemmelserne. Borgerne skulle værge Byen af yderste Evne og drage ud til Lands og til Vands for at værge Bispens Besiddelser, dog ifølge Stadsretten 1254 Art. 6 kun en halv Dagsmarsch fra Byen; men ifølge Stadsretten 1294 Art. 16 i Nødstilfælde endnu længere.

Gjennem den yngre Stadsret gaar derhos aabenbart Frygten for Oprør og Forræderi mod Bispens Regimente. Den gjentager ikke blot Paabudet til Borgerne om at værge Freden i Byen, naar Overfald sker paa nogen; Stadsret 1254 Artt. 7—8; 1294 Artt. 17; 67; men paalægger dem tillige en Pligt til at hjælpe Bispens Foged og Svende med at vogte Byen og selve Borgen; Artt. 34; 38; og de skulle i Nødstilfælde efterkomme Fogdens Anordninger; Art. 33; medens Konsulerne ellers skulle være med til at udstede saadanne; Artt. 19; 75. Konsulerne maa ikke holde Møder uden at Fogden er nærværende; Art. 21; Gilder ere forbudte; Art. 1; hvormed uden Tvivl Reglerne om Lavgsfriheden staa i Forbindelse; Artt. 48; 51; 52; og Forsamlinger maa ikke afholdes, som Fogden og Raadet ikke have sammenkaldt; Art. 44; Kjbhvns Dpl. I S. 62; hvortil knyttes Forbud mod, at Nogen med Undtagelse af Bispens Svende maa bære Vaaben i Byen; Art. 45. Ingen indenbyes Person maatte ifølge Stadsret 1254 Art. 14; jfr 1294 Art. 23; have en udenbyes Værge, og Borgerskabet var alt ifølge Stadsret 1254 Art. 13 taget i Ed paa, at Ingen maatte afhænde nogen Grund i Byen til en Fyrste, Ridder eller Herremand, uden at den først var tilbudt Bispen; Stadsret 1294 Art. 22 tilføjer kirkelig Stiftelse; og ifølge Stadsret 1294 Art. 7 maatte faste Ejendomme i Byen endog kun sælges til Borgere; en Borgerkvinde, der giftede sig med en Herremand, maatte sælge sin Arv og forlade Byen; Art. 9. Ingen kunde blive Borger uden at have et godt Skudsmaal og have aflagt Troskabs Ed til Bispen; Artt. 18; 46. Den Borger, der drager bort for længere Tid, maa stille Borgen og mister

eventuelt sin Borgerret; Artt. 79; 101. En Række Straffebestemmelser forbød at fornægte Biskoppens souveræne Jurisdiktion; Artt. 36; 37; og pønse paa Angreb og Forræderi imod Bispen, Borgen og Byen; Artt. 29—32.

Foruden Forskrifter i det omhandlede Øjemed indeholder Stadsretten 1254 kun enkelte Forskrifter i Artt. 4 og 5, sigtende til at værge Borgernes Handelsret øverfor Gjæsterne. Disse handelsretlige Forskrifter ere betydelig udvidede i Stadsret 1294 Artt. 4; 5; 6; 14; 15; 50; 80; 102. Art. 26 forbeholder Bispen at fastsætte Torveordenen med Konsulernes Raad, og Art. 47 giver ham en almindelig Forkjøbsret. Foruden disse handelsretlige Forskrifter indeholder den yngre Stadsret endelig en Række almindelige Retsregler.

I person- og familieretlig Henseende mærkes, at Enken skal tage sig en Værge inden sex Maaneder efter Mandens Død; Art. 87; at Sønnen, der gaar i Kloster mod Faderens Vilje, mister sin fædrene og mødrene Arv; og Datteren, der gifter sig mod Faderens Vilje, ikke kan fordre den udbetalt i Forældrenes levende Live; Artt. 90 og 92; medens dog Art. 91 hjemler, at Ingen kan fordre sin Hovedlod udbetalt i Forældrenes levende Live, medmindre de ødelægge deres Formue. Paa Arverettens Omraade mærkes Reglerne i Artt. 70—71 om Fogdens og Konsulernes Tilsyn ved Arven, og i Artt. 43 og 72, at Gjælden først skal betales, førend Arv eller Legat kan oppebæres.

I Obligationsretten mærkes foruden Reglerne om Afslutning af Kjøb og Salg; Artt. 98; 102; af hvilke den første indskjærper Nødvendigheden af at have hominem qui dicitur Win, tilstede under 3 Marks Bøde til Biskoppen, de strenge Regler om Spil; Artt. 62; 93; hvorefter den, der dræbes i Spil, ikke maa begraves paa Kirkegaarden; og om Groshavari ved Ildebrand; Art. 97; idet derefter den, hvis Hus nedbrydes for at standse Ilden, kan fordre Erstatning hos de for Ildsfare udsatte Huse efter Konsulernes Skjøn. I Processen behandles ifølge Art. 42 alle gejstlige Sager efter kanonisk Ret, medens Foged og Raadmænd dømme i verdslige Sager; Art. 76; og gjøre Udlæg efter Vurdering saaledes, at de eventuelt selv maa overtage det udlagte Gods og fyldestgjøre Domhaveren med rede Penge; Art. 103; jfr derimod Stadsret 1254 Art. 11, der kun taler om Skyldnerens

Anholdelse. Med Hensyn til Bevisregler hjemle Artt. 27; 28; jfr 17; principaliter Bevispligten ved Hjælp af Vidner; og Lov; lex negativa; maa kun, men skal ogsaa anvendes more antiquo, hvor Vidner ikke kunne haves.

I strafferetlig Henseende staar Stadsretten paa Landslovens Grund ved Forbrydelser, for hvilke der kan bødes; Artt. 57; 59—61; 66; 80; jfr Art. 17, hvorefter der bødes for hvert Ben, som tages ud af Saar secundum antiquas leges terræ; og Orbodemaal; Artt. 56; 63; 64; hvilket straffes med livsvarigt Fængsel, da Kirken ikke udgjød Blod; jfr dog Art. 100. Fængsel paa Livsstraf eller paa Tid indtræder ogsaa som subsidiær Straf, naar den Skyldige ikke kan udrede Bøderne; Artt. 58; 99; eller stille Borgen; Art. 68. Men ved Siden deraf erindres, at Stadsretten hjemler Æresstraffe; Artt. 28; 54; Gjenstandes Forbrydelse; Artt. 5; 7; m. fl.; og i vid Udstrækning arbitrære Straffe; ad arbitrium advocati et consulum; Artt. 6; 19; 40; 81; m. fl.; eller ad arbitrium episcopi; Art. 35. Denne sidste Artikel sætter Straf for Konkubinat, ligesom Art. 95 for Bigami.

Mærkes kan endelig endnu et anteciperet Forbud mod Luxus ved Bryllups Fester i Art. 73 og en human Bestemmelse i Art. 105 angaaende, at de Spedalske ikke skulle indelukkes i Hospitalet, saalænge de unddrage sig offentlig Samkvem med Mennesker.

Om senere Tilføjelser til Stadsretten 1294, som skulde indskrives i Stadsbogen, se Kjbhvns Dpl. I S. 42 og 59; Note 74.

§ 23.

Kristoffer af Bajerns Stadsret for Kjøbenhavn; Dronning Margretes og Kristoffer af Bajerns almindelige Stadsret.

Selvfølgelig maatte Kjøbenhavn friste Kongernes Begjærlighed; og under Erik af Pommern lykkedes det dem endelig at beholde den, skløndt ikke med nogen endelig og ubestridt Adkomst; D. Mag. IV—2 S. 61; O. Nielsen: Kjøbenhavns Historie I S. 27 flg.; Kjbhvns Dipl. I S. 76 flg. Saa blev Stadsretten oversat paa Dansk til praktisk Brug for læge Raadmænd og Dommere, blot med de ved Overgangen nødvendiggjorte Ændringer af

Biskop til Konge eller By, hvorhos Borgmester er kommen til i Art. 80. Maaske Oversættelsen er en Afskrift af et Udkast til en dansk Udgave af Stadsretten, hvad dens Indledning kan tyde paa; men der foreligger intet Vidnesbyrd om, at den virkelig er bleven udstedt som gjældende Ret, og det er derfor urigtigt, naar Rosenvinge har ladet den trykke i sin Samling som en af Kong Erik af Pommern given Stadsret; Kjbhvns Dpl. I S. 153. Derimod blev der udstedt en ny Forordning for Byen 28 Oktbr 1422 indeholdende en Række Bestemmelser for Haandværk og Handel; Kjbhvns Dpl. I S. 151. Endvidere blev der udstedt en ny Stadsret for Byen 14 Oktbr 1443 af Kristoffer af Bajern med hans Raads Raad paa Dansk, som er bevaret in originali; Kjbhvns Dpl. I S. 164; inddelt i 6 Kapitler, hvert med sin egen Paragraf Række. Her gjenfindes Borgmester, og en Byfoged er kommen til, udnævnt af Fogden paa Slottet; advocatus de castro; og Borgmester og Raad; og de gamle og skjellige Gilder, som fra Alders Tid have bestaaet i Kjøbenhavn, hvoriblandt det danske og tyske Kompagni, faa Lov til at bestaa, medens Foged, Borgmester og Raad faa Lov til at forbyde nye, som skjønnes at være Byen til Skade. Straffene ere fremdeles Bøder og Fredløshed, og den, der er fredløs i Danmarks, Norges eller Sveriges Rige, skal ogsaa være det i Kjøbenhavn; Kap. V—55; men derhos anvendes Livsstraf i en urimelig Udstrækning, f. Ex. for at banke Natvægtere; eller omvendt; VI—23; 24; de beskjæmmende Straffe ere indførte for Ærefornærmelser; VI—29; 31; og Adgang til Gjældsfængsel for den, som ikke kan betale sin Gjæld, dog at hans Sundhed ikke maa skades; IV—3. Dernæst ere foruden Bestemmelser vedrørende den indre Orden i Særdeleshed i Byen og i Havnen, de handelsretlige Bestemmelser udvidede navnlig i Henseende til Gjæsters hele Forhold; III—1—18.

En Oversættelse og Bearbejdelse af denne Kong Kristoffers kjøbenhavnske Stadsret foreligger i den saakaldte Dronning Margretes almindelige Stadsret; Kofoed Ancher: Lovhistorie II S. 131; K. Rosenvinge: Gaardsretter og Stadsretter S. 501; idet en eller anden privat Forfatter har friet den kjøbenhavnske Stadsret for lokale Hentydninger og derigjennem gjort den egnet til at

figurere som almindelig Stadsret, hvilken han eller en anden saa har pyntet med Dronning Margretes Navn.

Spørgsmaalet bliver dernæst, om Kong Kristoffers Stadsret ogsaa er bleven udvidet til andre Byer. Et Haandskrift af den henfører den i sin Indledning til Byen Odense; jfr Rosenvinge; Indledning S. 25. Men ligesom denne Henførelse ikke er gennemført i hele Stadsrettens Text, saaledes er det ogsaa givet af Indledningen, der sætter Kong Hans i Stedet for Kristoffer, at denne Ændring vistnok kun skyldes en Afskrivers vilkaarlige Paafund, idet der ikke foreligger nogensomhelst Hjemmel for, at enten Kong Kristoffer eller Kong Hans skulde have overført Kjøbenhavns Stadsret til Odense. Den rimelige Forklaring kan søges i den Kjendsgjerning, at det paagjældende Haandskrift siger: Odense og alle andre vore Kjøbstæder. Afskriveren har derfor formodentlig havt et Haandskrift af den nedenfor omtalte almindelige Stadsret for sig, og i Kraft heraf indsat Odense i Stedet for Kjøbenhavn.

Dernæst bliver Spørgsmaalet, hvorvidt ikke Stadsretten er bleven udvidet til skaanske Kjøbstæder. Hvad der kan paaberaabes herfor, er den Kjendsgjerning, at der findes et Par Lovstykker, indeholdende hvert for sig en Række Artikler af Kong Kristoffers Stadsret, der findes betegnede som Kong Hans's første og andet Privilegium for Malmø. Hvert af dem er forsynet med en Fortale, hvori den paagjældende Række Artikler siges at være givet for Kjøbstaden Malmø, og det sidste Stykke er tillige forsynet med en Efterskrift og en Datering af 16de Februar 1487. Tilsammen indeholde de 82 Artikler, allesammen i Indhold overensstemmende med den kjøbenhavnske; jfr. Rosenvinges Udgave S. LIV og S. 573—75. Den Form, hvori de foreligge, kan unægtelig vække Tvivl, om de indeholde en virkelig Stadsret for Byen Malmø, eller blot ere en Afskrivers Optegnelse af Dele af den kjøbenhavnske Stadsret, til hvilke man saa har føjet en andet Steds fra hentet Indledning og Efterskrift, som der findes saa mange Exempler paa, og at følgelig Stadsretten ikke er givet tillige for Byen Malmø. Men hvad der dog paa Forhaand kan vække Betænkelighed ved denne Antagelse, er den Omstændighed, at der netop er tilføjet en Datering; thi de andre Exempler paa Henførelse af Lovsamlinger til bestemte Konger

og Dronninger røbe først og fremmest deres Uægthed derved, at Tidsangivelse mangler, og det er derfor mindre forklarlig, hvorledes Afskriveren skulde have fundet paa at tilføje den anførte Tidsbetegnelse. Man vil derfor kun kunne forklare denne som hentet fra en eller anden virkelig given Stadsret. Til dette Vidnesbyrd for Malmø Stadsrets virkelige Udstedelse, der ogsaa findes anført i Retsbrugen; V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 497; jfr 608; 581; kan dernæst føjes den yderligere Kjendsgjerning, at Stadsretten bevislig er bleven udvidet til Landskrona, idet et Haandskrift af en Stadsret for denne By, dateret 24de Marts 1489, indeholdende 84 Artikler af Kjøbenhavns Stadsret og iøvrigt, naar undtages Indledningen og Efterskriften, næsten ligelydende med Malmø Stadsret, findes i Rigsarkivet; jfr Gehejmearkivets Aarsberetning V S. 1, Note. Det er derfor rimeligt at antage, at Stadsretten, efter den 16de Februar 1487 at være bleven overført til Malmø, den 24de Marts 1489 er ført videre til Landskrona og maaske til flere skaanske Byer.

Men et andet Spørgsmaal bliver det derefter atter, om Kong Kristoffer har udstedt Stadsretten for Kjøbenhavn som en almindelig Stadsret. Herfor kan anføres, at der findes en Række Haandskrifter, hvori den siges at være givet Kjøbenhavn og alle andre vore Kjøbstæder, og endvidere er der i H. Paus's Samling af norske Love III trykt en Stadsret, der siges at skulle gjælde i alle Kjøbstæder i Danmark og Norge; jfr. K. Rosenvinges Gaardsretter og Stadsretter S. XXV. Men naar man spørger om den historiske Hjemmel for. at Kristoffer af Bajern skulde have givet en saadan almindelig Stadsret, findes der ingen anden end en Bemærkning hos Hvitfeldt om, at han har givet en almindelig Birkeret over alle Kjøbstæder udi Helsingborg, og denne Bemærkning hos den mange Tider senere upaalidelige Forfatter kan ikke antages som tilstrækkelig god Kilde, tilmed da den finder sin naturlige Forklaring i den Bemærkning, som indeholdes i forskjellige Haandskrifter af den skaanske Birkeret, som de kalder Kong Kristoffers, hvilken han gav alle Kjøbstæder her i Danmark; Schlyter: Skåne Lagen S. 399; og den Stadsret, der forkynder sig at være givet baade for Danmark og Norge, foruden den kjøbenhavnske Stadsret, tillige i sin Begyndelse inde-

holder en Række Artikler, der ere hentede fra den skaanske Birkeret. Det rette Forhold er derfor utvivlsomt det, at den kun er en privat Samling af den kjøbenhavnske Stadsrets Artikler i Forbindelse med nogle Bestemmelser for Skaane, som saa en eller anden Afskriver har fundet paa at tillægge Kong Kristoffer, ligesom der ogsaa savnes enhver Hjemmel for den Paastand, der findes i Overskriften til et enkelt Haandskrift, at denne Samling skulde være stadfæstet som almindelig Stadsret af Kong Kristjan III. Vidnesbyrd om dens Anvendelse i Retsbrugen, findes i K. Rosenvinge: Gl. D. D. IV S. 293, Note; 434, Note; men i hvilken Udstrækning det er sket, er dog tvivlsomt; Danske Kongers Haandfæstninger S. 68. Derimod er det vist, at Kong Kristoffers Kjøbenhavnske Stadsret i dens mere almindelig formede Affattelse har afgivet den væsentligste Kilde til Kong Hans's Stadsret for Skagen af 10de Novbr. 1507 og til den almindelige Stadsret, der tillægges samme Konge, hvilken Stadsret man, selv efterat Tvivlen om de øvriges Ægthed var vakt, dog indtil den nyeste Tid har anset for ægte; jfr Stemanns Retshistorie S. 45, hvor det endog udtales, at der ikke kan være nogen Tvivl derom. Den findes dog først omtalt i Osterssøn Weylles Glossarium, altsaa fra Midten af det 17de Aarhundrede, og skjøndt den findes i en Flerhed af Haandskrifter; K. Rosenvinge: Indledningen S. LI—LII, hvad der kan paaberaabes til Gunst for dens Ægthed eller dog for dens praktiske Anvendelse, er intet af disse Haandskrifter ældre end fra sidste Halvdel af 16de Aarhundrede; og ligesom der altsaa ikke findes nogetsomhelst avtentisk eller samtidigt Vidnesbyrd om Stadsrettens Udstedelse, saaledes ere ogsaa Haandskrifterne uoverensstemmende, idet der findes dem, i hvilke nogle Artikler mangle, medens de til Gjengjæld indeholde Tilføjelser, som savnes i andre, og der er Uoverensstemmelse i Tidsangivelsen, idet nogle Haandskrifter have Aarstallet 1484, medens andre have 1487. Disse Uoverensstemmelser tale allerede mod Ægtheden, tilmed da Tidsbetegnelsens Tilblivelse i de fleste Haandskrifter, 1487, finder sin Forklaring deri, at den kan være hentet fra Malmø Stadsret, ligesom ogsaa Overskriften kan være taget fra denne, blot med Forandring af de enkelte Ord »vor Kjøbstad Malmø« til »vore Kjøbstæder«. Men hvad der dernæst i en særlig Grad maa vække Mistænksomhed, er selve Stadsrettens

Sammensætning; thi det viser sig ved en Undersøgelse af de enkelte Artiklers Kilder, at de ikke blot ere hentede fra den kjøbenhavnske Statsret, men for en ikke ringe Del fra en udenlandsk Retskilde, nemlig fra Kong Magnus Eriksons svenske Stadslov og Kong Kristoffers svenske Landslov; jfr. K. Rosenvinge: Indledningen S. LV. Man har søgt at forklare dette paa den Maade, at Kong Hans har ment at ville bidrage til en nøjere Forening mellem Danmark og Sverige ved at søge tilvejebragt en større Lighed i begge Rigers Lovgivning. Men ligesom dette vistnok var en Stræben, som laa hine Tiders Tankegang fjærn, da Retsligheden endnu langtfra var gjennemført indenfor de enkelte Riger, og som vi heller ikke paa noget andet Punkt finde noget bevidst Spor til, saaledes vilde det, selv under Forudsætning af Antagelsens Rigtighed, være ganske uforklarligt, at Kongen ikke gjennemførte denne sin Stræben ved de senere stedfundne Udstedelser af Stadsretter for enkelte Byer. Selv om man nemlig bortser fra den tvivlsomme Stadsret for Malmø, er der i alt Fald ingensomhelst Grund til at betvivle Ægtheden af de senere udstedte Stadsretter for Landskrona og Skagen, og i begge disse Stadsretter findes nu netop ingensomhelst af de fra den svenske Lovgivning hentede Forskrifter, medens de have optaget saadanne, som have deres Kilde i den kjøbenhavnske Stadsret. Det bliver herefter umuligt at besvare det Spørgsmaal, hvorfor Kong Hans undlod at gjennemføre sin Stræben, hver Gang Lejlighed frembød sig; thi Rosenvinges Bemærkning S. LV om, at den almindelige Stadsret kun skulde have subsidiær Gyldighed, kan vel tjene til Forklaring af, at Kongen ikke ophævede allerede givne Stadsretter for at indføre svenske Retsregler i Danmark; men Undladelsen af at indføre disse, hvor Talen var om nye Stadsretters Givelse, vækker Mistanke om, at den forudsatte Hensigt aldeles ikke har været til Stede. Den rette Forklaring er derfor, at ogsaa Kong Hans's Stadsret kun er et Produkt af en eller anden privat Mands Samling af Retsregler, hentede fra forskjellige Kilder. Ligesom paa den Maade Kristoffer af Bajerns kjøbenhavnske Stadsret, forøget med en Del Artikler af den skaanske Birkeret, blev lavet til en almindelig Kjøbstadsret for Danmark og Norge, saaledes er Stadsretten for Malmø, forøget med en Del fra svensk Ret hentede Forskrifter og forsynet med

en tilsvarende Lempelse af Indledningen, bleven udgivet for Kong Hans's almindelige Stadsret. Det kan ogsaa bemærkes, at vi ikke med Sikkerhed nogetsteds finde anført Kong Hans's almindelige Stadsret i Retsbrugen; V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 474; 497 jfr 608; 581; jfr Danske Kongers Haandfæstninger S. 81—82.

Tidligere antog man, at disse almindelige Stadsretter virkelig vare givne, og at Øjemedet med deres Udstedelse var at udfylde, rette og forbedre Manglerne i de bestaaende Kjøbstadretter, saaledes at Kjøbstadborgerne dels overhovedet kunde have Bestemmelser at rette sig efter, hvor de specielle Kjøbstadretter savnedes, dels kunde vælge de hensigtsmæssigere Forskrifter, som den nye Lovgivning indeholdt fremfor den ældre; K. Rosenvinge: Indledning S. IV; Larsen: Samlede Skrifter I—1 S. 290. Men imod hele denne Betragtning maa nedlægges Indsigelse. Det kan nemlig ingenlunde have Formodningen for sig, at Lovgiverne skulde have vist en saadan Omsorg for Byernes Forsyning med Retsregler, at de endogsaa forsynede dem med Reserveforskrifter eller stillede dem en Flerhed af ældre og yngre Love til behageligt Udvalg. Dette kan saa meget mindre antages, som de enkelte Byer, hvor der ikke fandtes særlige Retsregler givne for dem, kunde stifte ny Ret gjennem Fogdens og Byraadets Vedtægt; ovfr S. 4; Kjbhvns Dpl. I S. 59; K. Rosenvinge: Gaardsretter og Stadsretter S. 286; og desuden havde den almindelige Landslov at henholde sig til som subsidiær Ret; jfr Noten ved Roskilde Stadsret; K. Rosenvinges Udgave S. 186: Tilfælde, som ikke fandtes afgjorte i den og heller ikke i den kjøbenhavnske, skulde paadømmes secundum leges terræ Sjællandiæ. Byerne vilde derfor, hvis almindelige Stadsretter vare blevne givne, endog være blevne forsynede med et dobbelt Sæt af Reserveforskrifter, og disses Anvendelse som alternative Regler vilde let have fremkaldt en fuldstændig Forvirring.

Den første utvivlsomt ægte almindelige Kjøbstadret, Kong Kristian II's saakaldte verdslige Lov, siger derfor ogsaa i Art. 133, at der skal dømmes efter den ny Lov, subsidiært, hvor der fattes Bestemmelser i den, efter Byernes Privilegier. Denne Stadsret

ville vi komme tilbage til nedenfor ved Omtale af Rigslovgivningen, idet den indeholdt den væsentlige Begyndelse til, at stadsretlige Bestemmelser inddroges i denne.

§ 24.

Fælles Privilegier for Landenes Kjøbstæder.

Medens vi ikke kunne anerkjende almindelige Stadsretters virkelige Tilværelse, findes der derimod en Række almindelige Bestemmelser, udstedte for de enkelte Landes Kjøbstæder, som i det væsentlige have Karakteren af Retsbegunstigelser i Henseende til Næringsdrift og Erhverv, idet de danske Konger siden Hansestædernes Sejr 1370, især fra Erik af Pommerns Tid, søgte at værge Rigets Kjøbstæder i Konkurrencen mod de overmodige Hansestæder.

Som en første herhen hørende Bestemmelse kan mærkes Erik af Pommerns Fdg af 15de Januar 1422 om Skik og Ordning i de sjællandske Kjøbstæder, der vel i Rosenvinges Samling er trykt som et særligt Privilegium for Kjøbenhavn, men, som han selv bemærker, med Urette, da dens Indhold tilstrækkelig tydelig viser, hvad ogsaa stemmer med Fortalen, at den er givet for Kjøbstæderne i Almindelighed, og naar det for Kjøbenhavn bestemte Exemplar i Indledningen særlig nævner denne By, skyldes det den Omstændighed, at Forordningen er bleven udstedt til og afsendt til hver enkelt By. Som Indledningen viser, er den fremkaldt ved en Række Stridigheder mellem Byernes Befolkning indbyrdes og imellem By og Land; navnlig vise Bestemmelserne i førstnævnte Retning, at der synes at have udviklet sig en lignende Strid i vore Kjøbstæder, som vi finde talrige Exempler paa i Udlandet, mellem de demokratiske Haandværkere og de mere aristokratiske Kjøbmænd. Forordningen hævder disse sidstes Herredømme, idet den bestemmer, at Haandværkerne skulle passe deres egen Gjerning, og Borgmester og Raad med Fogden skulle tilse, at de ikke begaa noget uskikkeligt; de maa ikke kræve højere Betaling af dem, der indtræde i deres Laug, end der ydes for Borgerskab; de maa ikke være Borgemestre og Raadmænd, men dertil skulle Kjøbmænd og andre

Borgere vælges, og de valgte maa ikke afsættes uden Samtykke af Kongen og Rigens Raad.

Paa den anden Side hævder Forordningen Kjøbstædernes udelukkende Ret til al Handel mod Landkjøb og Forprang og Borgernes Ret til at handle i Byen med Udelukkelse af Gjæster, undtagen paa almindelige Torvedage efter Kl. 10. Disse Privilegier stadfæstedes af Kristian I og Rigens Raad den 18de Maj 1461, med Tilføjelse af forskjellige Politiforskrifter, hvorhos Kong Kristian I under 25de Februar 1472 paalagde Bonden ikke at befatte sig med Handel og Haandværk paa Landsbyen og ved en Forordning s. D. indførte en Slags Fællesrepræsentation for de sjællandske Kjøbstæder, idet de hvert Aar skulde sende Delegerede til et Fællesmøde i Ringsted St. Hansdag for at overveje og forhandle Kjøbstædernes Bestand og Forbedring og gjøre Forslag til Kongen, om hvis Behov gjordes. Tilsvarende Bestemmelser bleve givne i Privilegium af 9de Marts 1481 Artt. 1 og 2 for Skaane, og Privilegium af Kong Hans 13 Juli 1502, hvorefter ligeledes Repræsentanter for de skaanske Kjøbstæder skulde samles i Lund. Under 25de Februar 1474 udstedtes endvidere en Forordning om Kjøbmandsskab og Handel for Sjælland, hvori Kjøbstædernes Eneret til Handel og Haandværk indskærpes, saa at det f. Ex. forbydes Bønderne at føre slagtet Kjød til Byen, da kun levende Kreaturer maa indføres; jfr Kristian II's Privilegier 1521 for Købstæderne i Sjælland, Lolland, Falster og Møen; D. Mag. III S. 295; Privileg. 30 September 1475 og 9 Marts 1481 for Skaane; Statsret S. 62.

Den 30te September 1475 gav dernæst Kristian den 1ste en Forordning om Kjøbmandsskab mellem Danske og Tyske; jfr J. Steenstrup: Haandbog i Handelens Historie S. 937 flg.; G. A. A. B. V S. 71; som begynder med at erklære, at »vi for vore Borgeres og Undersaatters udi Danmark og Norge Bedstes Skyld er overens vorden med vort Raad udi Danmark og Norge, at tyske Mænd maa sejle ind i Danmark, og ingen danske maa sejle til Tyskland med Kjøbmandsskab, men danske maa sejle inden disse tre Riger, Danmark, Norge og Sverig; Øxne maa drives til bestemte Steder, nemlig Fiskepladserne ved Øresund, Assens, Kolding og Ribe, men ikke længer Sønden ud af indenrigske Mænd. Endvidere bestemmes, at Borgerne maa forfragte tyske

Mænd deres Skibe at føre til Tyskland, men af eget Gods maa de intet føre med. Disse Bestemmelser ere dog ikke længe blevne fulgte, da det allerede i Fdg 27 Aug. 1477 hedder, at alle Kjøbmænd her i Riget skulle have deres Sejlads til Tyskland, som gammel Sædvane var; derimod er ogsaa i denne Forordning Forbudet mod at lade Øxne drive længere end til Grændsen fastholdt. Paa den anden Side vise disse Forordninger en Bestræbelse efter at hævde Borgernes Selvstændighed over for Tyskerne indenfor Byernes Omraade, idet de tyske Kompagnier paabydes at skulle ophæves, og Tyskerne skulle gaa ind i det danske Kompagni; ja Fdg 1477 forbyder endog helt tyske Kjøbmænd at overvintre i Byerne, idet det paalægges dem at drage bort senest St. Andreas Dag, hvorefter de kunne komme igjen med første aabne Vand; under Opholdet skulde de ligge i Kost hos Borgerne og ikke gjøre dem Forkjøb eller Forprang; jfr denne Forordning med flere af Kong Hans's i Gehejmearkivets Aarsberetninger V S. 78.

Om Kristian II's almindelige Kjøbstadsret vil blive handlet nedenfor i Forbindelse med Recesserne, i hvilke Bestemmelser for Kjøbstæderne senere findes optagne; Reces 1530; 1537 Art. 2 flg.; Reces 1643 II—3. Det under Kong Kristian IV 1638 udarbejdede Udkast til en almindelig Stadsret; se K. Erslev: Rigsraads- og Stændermøder I S. 353; II S. 431 flg.; blev ikke til Lov. Som en særlig og betydningsfuld Forordning for Kjøbstæderne mærkes derimod Fdg 28 Jan. 1682.

Tillæg. I Forbindelse med Stadsretterne kan nævnes Fiskeri Ordninger i Sildefiskets Tider for Fiskerlejerne paa Øresundets Kyster. Hertil hører saaledes Skanør og Falsterbos Lov, der siges at være given af Dronning Margrete og Kong Erik af Pommern; Schlyter: Skåne Lagen S. 462; under Medvirkning af Rigens Raad, Lensmændene paa Skanør og Falsterbo og menige Kjøbmænd, communis mercator, som søge sammesteds. Til Brug for disse findes den oversat paa Plattysk; og en lignende plattysk Oversættelse haves af en Fiskeri Ordning for Dragør 1470; Hansische Geschichtsblätter 1888 S. 103. Gjennemgaaende udmærke disse Ordninger sig ved deres drakoniske Straffebestemmelser, idet simple Paalæg meget hyppig gives under Trudsel af Straf paa Liv og Gods. Ordningen benævnes

Mote, hvoraf Benævnelsen Modbog. Paa dette Sildefiskets Tid var der selvfølgelig en Sammenstrømning af Folk i alle skaanske Havne, hvorfor der da var Trang til, at en særlig Fred skulde herske der, som derfor ogsaa blev besvoret hvert Aar fra Vor Frue Dag til Alle Helgens Dag; og de særlige strafferetlige og straffeprocessuelle Regler, som de gjaldt, findes optegnede i den saakaldte Skaane logh; Schlyter: Anf. Værk S. 494. Om denne Opskrifts Tilblivelse foreligger ingen Oplysning. Men den er vel tilbleven paa samme Maade som Fiskeri Ordningen. I Sammenhæng med Fisketiden staar endvidere den særlige Markeds Ordning for Høstmarkedet i Skaane, idet den er bleven vedtaget af Foged, Borgmester og Raad samt Kjøbmænd. Den indeholder ogsaa særlige Fiskeribestemmelser, men dog tillige Politiforskrifter vedrørende Godsets Omsætning, Befordring og Fortoldning samt almindelig Orden og Sikkerhed; jfr Privileg. 1361 for Lund Art. 19; for Malmø 1360 Art. 13; for Landskrona og Malmø 1415 Art. 24; for Malmø 1446 Artt. 2; 7; 9.

§ 25.

Birkeret.

I Sammenhæng med Kjøbstadlovene skal dernæst omtales den særlig for Birkerne gjældende Ret, hvor vi altsaa ikke tage Ordene Birk og Birkeret i den foran S. 130 angivne Betydning, hvori de ogsaa forekomme andetsteds; jfr Hdf. 1326 Art. 31; Statsret S. 19—20, som omfattende By og Byret, men i særegen Forstand om de undtagne Landjurisdiktioner.

Der kunde ganske vist som Følge af denne Forstaaelse være Tale om at behandle Birkeretten i Forbindelse med de særlige Regler for enkelte Dele af Landene udenfor Kjøbstæderne; men Birkerettens Overensstemmelse i Indhold med Kjøbstadretten gjør det dog naturligere at behandle den i Forbindelse med denne. Som i Statsretten S. 19—20; jfr Tilføjelser og Rettelser S. 189; omtalt, fremkom Birkerne fra først af, foruden paa Krongods; Ældre d. Ark. Registr. I S. 117; 118; i Særdeleshed som Begunstigelser for kirkelige Stiftelser. Pontoppidan Annaler I S. 751; Æ. d. Ark. Reg. I S. 183, 203, 231; II—32; 50; 305; 317; 325;

III S. 135; m. fl.; D. Mag. VI S. 75; m. fl.; Cod. Esrom. S. 145; men ved Siden deraf forekomme dog ogsaa adelige Birker; Rep. Dipl. I S. 333; Hejse: Dipl. Viberg S. 13; som saa at sige regelmæssig meddeltes Sædegaardsejere efter Reformationen; og desuden fandtes enkelte Bønderbirker; Hist. Tidsskr. IV S. 598; Aab. Brev 12 Juni 1574.

Om Oprindelsen siger Birkeretten 1623 Art. 1, at Birkerettigheden paa Landet som en særdeles Højhed og Frihed enten fordum og af Arild er bleven til Birk nedarvet og hævdet, eller og af forrige Kongers synderlige Len, Gave og Benaadning nogle Danmarks Riges Undersaatter, Biskopper, Prælater, Herrer og gode Mænd har fulgt og tilhørt og endnu følger og tilhører.

Almindelige Regler angaaende Birkernes Forhold fandtes ikke. I Kristjern I's Fdg 1 Septbr 1466 hedder det kun: Item om birk; ther fare hwær so skelligh meth oc so rætferdeligh, som han vil antsware for guth ok wære bekenth for oss. Begræbsmæssig kunde ikke siges andet om Birkerne, end at de udgjorde en egen Jurisdiktion, med Birkefoged og Skriver, som Birke-Ejeren udnævnte, med Sandemænd, Helligbrøde Nævninger eller Biskops Nævninger og Ransnævninger; Ældre d. Ark. Registr. I S. 181; Birkeretten Art. 8; og hvis Beboere nød det Privilegium, ikke at kunne stævnes for Herredstinget, men kun for Birketinget, enten i visse eller senere regelmæssig i alle ikke særlig undtagne Sager; jfr Fdg 1 Sept. 1466 Art. 13. I Indledning til Birkeretten 1623 siger Kong Kristian IV vel, at Birkeretten, som dette Riges Indbyggere af vore Forfædre, fordum Konger i Danmark, given var, særdeles ved den Lovens Revision og Udgivelse, af Kong Voldemar sket er, udi mange Maader at være afskaffet og forandret, eftersom det af begges adskillige Punkter og Forfattelser lettelig kan begribes. Men denne Paastand om, at Kong Valdemar skulde have gjennemset og udgivet en Birkeret, er kun en uhjemlet Gisning; V. A. Secher: Corp. Const. Daniæ IV S. 46. Indtil 1625 manglede ganske Lovregler angaaende Birkernes Retsforhold; saa maatte strengt taget Landslove og senere Rigslovgivninger være fulgt, saavidt ikke særlige Bestemmelser vare givne for Birkerne; Birkerettens Art. 2; men uden Tvivl har dog Sædvanen hjemlet visse partikulære Regler; og hvorledes denne Sædvane er bleven formet, kan man til en vis-

Grad slutte sig til fra Birkeretten 1623, forsaavidt som den kan antages væsentlig at have kodificeret Sædvaneretten; jfr kgl. Missive 31 Aug. 1623: Eftersom Birkeretten her udi vort Rige Danmark hidindtil alene efter gammel Vane og Vedtægt haver været brugt og ikke efter nogen vis Form og Maner, da er af os for godt anset den at lade forfatte og udgange; V. A. Secher: Anf. V. I S. 46. Især deleshed tør det antages, at Birkeretten har udviklet sig i Analogi med Kjøbstadretten. Herfor taler allerede, at vi finde baade Skaanske Birkeret og Ribe Stadsret, den sidste under Navn af Kong Erik Glippings Landbirkeret i Retssamlinger, tillæmpede til Brug i Birkerne; ovfr S. 125; V. A. Secher: Corpus Const. Daniæ IV S. 46: og det bestyrkes ved Birkerettens Art. 2, at Kjøbstad og Birk have ens Ret og Rettighed og Frihed og meddeles Ret begge Steder enhver, som haver den at fordre, efter Birkeretten, saavidt den sig strækker; o. s. v.; Hybertz: Aktstykker for Aarhus I S. 49, hvor Birkeret og Kjøbstadret sammenstilles; Hist. Tidsskr. IV S. 603 flg., hvor Kongen stadfæster »leges et jura forensia«, som villani de Hærigstath de consuetudine habuerant ab antiquo. Men at iøvrigt Udviklingen har været forskjellig paa de forskjellige Steder, viser Birkerettens Art. 25, hvorefter Adgangen til ved Birket at søge Udenbirks Mand i Sager om Fornærmelser og vitterlige Gjældsposter, iværksatte eller paadragne til Betaling i Birket, ikke havde været anerkjendt i mange Byer og Birker i Riget, i Særdeleshed ikke i Sjælland, Skaane og Smaalandene, hvorfor dette undtagne Værneting heller ikke gjennemføres som almindeligt ved Birkeretten. Heller ikke tør det antages, at Reglerne i Birkerettens Art. 16; 18; 20; 22; om, at Birkeejeren i Henseende til Sagefald skulde være selvstændig berettiget lige med Kjøbstaden til Bøder, var gjældende Ret; K. Rosenvinge: Gl. d. D. III S. 318. Men den er vistnok først indført 1623 ved Birkerettens anførte Forskrifter; jfr § 25; som for Kjøbstædernes Vedkommende i Henseende til Sagefaldsretten henviser til den gjængse Sædvane eller særlige kongelige Privilegier. Derimod findes Reglen i Birkerettens Art. 20 om Straffen for ærerørige Ord allerede anvendt i den ældre Retsbrug; V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 606; II S. 149; ligesom det samme er Tilfældet med Reglen i Art. 24 om, at Birkeretten følger med Sædegaarden; K. Rosenvinge: Gl. d. D. IV S. 459; V. A. Secher:

Rettertingsd. I S. 84; eller eventuelt med den, der har størst Anpart i Boet, dog mod Vederlag til de øvrige Arvinger.

Om Tilblivelsen af Birkeretten 1623 se V. A. Secher: Corp. Const. Daniæ IV S. 46.

Om Anvendelse af Birkerettens Regler i den senere Retsbrug se H. D. D. 29 Juni 1630 og 25 April 1639 Art. 5; 4 Maj 1639 Art. 20.

En H. D. D. 29 Juni 1630 anfører ogsaa Kong Eriks Haandfæstning Art. 20 som indeholdende den Forskrift: Hvo, som lægger nogen Mand usand Sag til paa Tinge, han skal bøde tre Mark til Bonden og Kongen, saa ofte det sker, og blive Mindremand; og andet Steds: som man sidder Dom og Ret. Der sigtes herved aabenbart til Rigens Ret; Art. 7; D. M. III—1 S. 181; og Henførelsen til Kong Eriks Haandfæstning er uden Tvivl fremkommen ved, at Artikler af Rigens Ret i Gotfred af Ghemens Udgave ere trykte i Fortsættelse af Kong Erik Glippings Fdg 1284, hvilken den senere Retsbrug urigtig benævnede Haandfæstning; K. Rosenvinge: Gl. d. D. IV S. 101; D. K. Hdf. S. 2; hvor den der anførte Bestemmelse af Fdg 1284 urigtig henføres til Haandfæstningen 1282.

Søretter.

§ 26.

Stadsretternes søretlige Bestemmelser. Den Visbyske Søret.

I ældre Stadsretter findes foruden Regler om Vrag; Slesvig Stadsret Art. 55; Flensborg Stadsret lat. Text Art. 70; d. T. Art. 88; Kjbhvns Stadsret 1294 Art. 104; 1443 V Art. 35; Kong Hans's Stadsret Art. 111; Skagens Stadsret Art. 51; der ogsaa findes i Landslovene; Statsretten S. 24; tillige en Række søretlige Regler; Roeskilde Stadsret Artt. 19—20; udeladte i Holbæk Stadsret; Slesvig Stadsret Artt. 53; 54; 57—62; Flensborg Stadsret l. T. Artt. 65—67; 69—75; d. T. Artt. 86; 87; 89—93 flg.; 94; Haderslev Stadsret Artt. 23; 29; 32—34; jfr 3-5; Aabenraa Skraa Art. 4; jfr 8; 12; 14; 26; 27; 28; hvoriblandt særlig kan mærkes Bestemmelsen om Skipper Eden; Flensborg

Stadsret d. T. Art. 93 og flg.; Haderslev Stadsret Art. 23; Aabenraa Skraa Art. 14; men senere findes i det højeste Regler vedrørende Havne- og Toldvæsen; Kjbhvns Stadsret III—5; V—42; 43; 45; 86; Privileg. f. Malmø 1446 Art. 8. Denne Ændring skyldes vel i en væsentlig Grad den danske Søfarts Tilbagegang under Hansevælden; men er iøvrigt ikke ejendommelig for vor Ret, idet den tværtimod er ganske almindelig.

Med Hensyn til de søretlige Reglers historiske Udvikling gjør sig den almindelige Lov gjældende, at man begynder med lokale Regler, som imidlertid under Søfartens stigende Udvikling paa Grund af de ensartede sammenhængende Forhold, som Sejladsen og Søhandelen afføde mellem de deri deltagende Sømænd og Handlende, overfløjedes af almindelige Vedtægter, der reciperedes som almindelig gjældende Ret i de Havne, mellem hvilke der var regelmæssig Samkvem til Søs, altsaa návnlig i de samme eller dog tilgrændsende Have. I Middelhavet udviklede sig saaledes den Samling Søretsregler, som gaar under Benævnelsen Consolato del mare, hovedsagelig tilblevne i Barcelona ved 1370; R. Wagner: Seerecht I S. 57. Den anden Samling, som benævnes Rôles eller Jugemens d'Oléron, har sit Navn fra denne Ø mellem Bordeaux og la Rochelle, fordi den siges at være bekræftet med denne Øs Segl; Schlyter: Samling VIII S. XIV; jfr dog J. Kreuger: Bidrag till upplysning om Wisbys sjörättliga förhållanden under Medeltiden S. 6. Denne Søret, oprindelig bestaaende af 26 Artikler, vandt Udbredelse til andre Evropas vestlige Havne i Portugal, Spanien, Flandern og Britannien. Særlig mærkes, at den reciperedes i bearbejdet Skikkelse i Byen Damme, som stod i levende Handelsforbindelse med Bordeaux; og denne flanderske Søret, »Vonnesse van Damme«, reciperedes endvidere ogsaa som gjældende for de nordlige Have, idet den reciperedes af Hansestæderne. Dette er formentlig sket 1407 som Følge af en Begjæring, der fremsattes paa et Møde i Lybek fra Hansekontoret i Brygge om at faa en Vedtægt for Groshavari Forholdene. Derefter udarbejdedes der i Amsterdam under Medvirkning af Hanseatiske Udsendinge et Udkast til en mere omfattende Søret, den saakaldte »Ordinance«. Ved samme Lejlighed maa det antages, at ogsaa Søretten fra Byen Damme

er bleven reciperet som gjældende Ret for Hansestæderne; Zeitschrift f. Handelsrecht XXVII S. 397; thi begge disse Bestanddele gjenfindes hyppig samlede i Haandskrifter under Benævnelsen »Waterrecht«. Men ved Siden deraf fandtes fra gammel Tid en Række søretlige Forskrifter i den lybske Stadsret, som i Følge den Rolle, Lybek spillede i den østersøiske Handel og i Mangel af andre Søretsregler maa antages at have havt en udstrakt Gyldighed i de østersøiske Havne, hvorfor det ogsaa var naturligt, at en Samling af søretlige Bestemmelser medtog dem. En saadan Samling lod Gotfred af Ghemen trykke i Kjøbenhavn 1505 under Benævnelsen »Dat hogheste Waterrecht« og forsynet med en Bemærkning i Slutningen, lydende paa, at dette er den gotlandske Søret, som de menige Kjøbmænd og Skippere have ordineret og vedtaget i Visby, som alle Folk her maa rette sig efter. Denne Bemærkning har dog ikke staaet i det oprindelige Haandskrift, hvorefter Ghemen har trykt Texten, hvilket Haandskrift endnu er til paa det kgl. Bibliotek; Gl. kgl. Saml. 3123 4to; og heller ikke findes den i noget andet tilværende Haandskrift, ligesom ogsaa Bemærkningen først findes efter Textens Slutning og Bogtrykkerens Mærke sammen med Angivelse af Trykningssted og Tid. Som en Ejendommelighed ved denne Udgave kan derhos mærkes, at den ikke som Ghemens andre Tryksager er udgaaet under hans Navn; men at han er Trykkeren, fremgaar dog af hans Mærke paa Bogens sidste Side i Forbindelse med, at der paa den Tid ikke fandtes andre Bogtrykkere i Kjøbenhavn. Man har vel villet forsvare Rigtigheden af den omtalte Bemærkning, selv om den maatte hidrøre fra Ghemen selv; Schlyter: Anf. Værk S. XXXVIII flg.; J. Kreuger: Anf. Værk S. 53; men uden Held. Rimeligere er det, at Ghemens Haandskrift skriver sig fra Visby, hvor der 1482 fandtes en Søret, som dømte efter Waterrecht, og at han saa selv har tilføjet Bemærkningen om denne Samlings formentlige Oprindelse, hvortil han muligvis er bleven forledet ved den Kjendsgjerning, at der i Visby bestod en societas omnium mercatorum; J. Kreuger: Anf. Værk S. 56. Den Visbyske Søret i Gotfred af Ghemens Udgave indeholder først 14 lybske søretlige Regler, af hvilke de 13 bevislig og den fjortende formodentlig hidrøre fra Lybek, hvilket Stedsbetegnelserne

vise. Derefter følge Artt. 15—39, indeholdende Søretten fra Byen Damme, kjendelig ved dens Steds Angivelser, af hvilke dog Udgiveren har rettet enkelte. Den fremtræder i Haandskriftet som en selvstændig ny Samling. Endelig følger Ordinansen, Artt. 40—64, som udtrykkelig betegnes som et særligt Stykke, indledet med Ordene: Dette er den Ordinans, som Skipperne og Kjøbmændene begjære mod hverandre angaaende Søretten. I denne nævnes Marsdiep, hvilket stemmer med Sørettens Tilblivelse 1407, da det nævnte Udløb først siges at være fremkommet ved Vesterhavets Gjennembrud henimod Aar 1400. Til denne Del er i det af Gotfred af Ghemen benyttede Haandskrift føjet to lybske Artikler, 65 og 66, af hvilke den sidste stemmer med Art. 1; men Udgiveren har da gjort Ændring i Texten ved Henvisning til denne sidste Artikel. Det er derfor i det Hele taget klart, at Gotfred af Ghemen har samlet forskjellige søretlige Samlinger til et Hele, som han har givet Navnet den Visbyske Søret. Denne hans Kompilation vandt hurtig Udbredelse i de mange Lande, hvor flamsk, hollandsk og lybsk Ret gjaldt; og den rette Sammenhæng med dens Tilblivelse og Kilder blev i den Grad glemt, at Magistraten i Amsterdam 1570 erklærede, at man der brugte den Visbyske Søret; Schlyter: Anf. Værk S. XX. Bogen, som var forfattet paa Plattysk, blev hurtig udsolgt og gjentagne Gange gjenoptrykt samt oversat paa Hollandsk, hvorfra den blev oversat tilbage til Plattysk, i hvilken Affattelse den blev indført som gjældende Søret i Husum, samt paa Dansk og Svensk; jfr Schlyter: Anf. Værk S. LVI; og den blev anset for en ældgammel original Retssamling, indtil senere kritiske Forskere oplyste den virkelige Sammenhæng med dens Oprindelse og Afstamning. Om de Tilføjelser, Ændringer og Udeladelser, som de anførte forskjellige Gjengivelser indeholde, henvises til Schlyters Fremstilling S. LVI flg.

Naar vi omtale den visbyske Søret i den danske Betshistorie, er det ikke blot, fordi den var gjældende ogsaa i Danmark, ligesom i andre nordiske Lande, men tillige fordi dens Henførelse til Øen Gulland og Byen Visby paa en Tid, da dette Land og denne By var under Danmarks Herredømme, berettiger til at medoptage den blandt danske Retskilder.

§ 27.

Apokryfe Søretter. Frederik II's Søret.

Naar vi i det foregaaende ere gaaede ud fra den visbyske Sørets Karakter som en privat Opskrift af Søretsregler fra forskjellige Lande, der af en eller anden Udgiver eller Afskriver muligvis i god Tro er bleven forsynet med en Efterskrift, der stempler den som en international Vedtagelse, da bestyrkes denne Antagelse ved at se hen til den Flerhed af løse Opskrifter af tilsvarende Artikler, der findes spredte paa forskjellige Steder, indeholdende Brudstykker af Søretssamlinger, og som derefter uden nogensomhelst Hjemmel ere blevne opfattede som Love, henførte til bestemte Konger. Saaledes nævner Holberg i sin Danmarkshistorie, at Kong Hans har givet en Søret, hvilken Angivelse han uden Tvivl har fra Ivar Stub: »de legibus et legislatoribus Danorum«, hvor det berettes, at den har baaret Aarstallet 1508. Men forfølger man Undersøgelsen længere tilbage, er det sidste Spor af den en Angivelse i Fortegnelsen over Dr P. Resens Bibliothek, som brændte 1728, hvor der opføres en Søret (jus aqvaticum) af Kong Hans; Nye d. Mag. VI S. 94. Men rimeligvis er denne saakaldte Søret i Virkeligheden kun en Opskrift, som senere er fundet i Hamborg og trykt i Danske Magasin VI, bærende Overskriften »Danmarks Waterrecht, som almindelig bruges i Danmark.« Den bestaar af 18 Artikler, blandt hvilke de 15 ere tagne af Kristoffer af Bajerns svenske Stadsret, Skibmaalingsbalken, og paa den Kjendsgjerning kan man da alene støtte den Anskuelse, at Søretten skulde hidrøre fra Kong Hans som den, hvis Stræben i Almindelighed gik ud paa at overføre svensk Ret til Danmark. Men ligesom vi ovenfor have set, at hans almindelige Stadsret, i hvilken den Tendens skal have lagt sig for Dagen, er uægte, saaledes savnes der formentlig enhver Hjemmel til at henføre denne Gjengivelse af en Samling svenske Retsregler til ham, hvorved dog paa ingen Maade er benægtet, at man i ukritiske Tider kan have antaget dette, at muligvis Resen derfor i god Tro har anset den for udstedt af ham, og at den ogsaa i Retsbrugen er bleven fulgt som positiv Norm, hvorpaa det kan tyde, at en enkelt Artikel i Sam-

lingen, nemlig den 16de, er bleven benyttet som Kilde til Frederik II's Søret, idet denne fastsætter Livsstraf for den Lods, der sætter et Skib til, medens den visbyske Søret indeholder en mindre stræng Forskrift desangaaende.

Endnu mere betegnende fremtræder Forvexlingen af ældre eller fremmede Lovopskrifter med virkelige nyere Love, henførte til bestemte Konger, i den Søret, der tillægges Kristian III, jfr Krag: Kristian III's Historie II S. 433, hvor endog Aarstallet for Udgivelsen, 1551, er tilføjet. Et Eftersyn af Indholdet viser imidlertid, at det bestaar af 2 Stykker, af hvilke det første, Artt. 1—33 med Overskriften den højeste Søret, i det væsentlrge kun er en dansk Oversættelse af den flamske Bestanddel af den visbyske Søret, hvilken denne Overskrift passende kunde tillægges, da den, som tidligere bemærket, kun er en Gjengivelse af de i hele Vestevropa gjældende Fællesregler fra coutumes d'Oléron. Det andet Stykke, Artt. 35—80, forkynder sig at være den Forordning og Skik, som Sømænd og Skippere have imellem dem selv, og er en Oversættelse af den hollandske Bestanddel af den visbyske Søret. Kun den lybske Bestanddel er ikke medoptaget i Texten, lige saa lidt i dette som i en Række andre Haandskrifter, hvilket forklares ved, at den først senere er føjet til af Gotfred af Ghemen; jfr ovfr. S. 155—56. Givet er det selvfølgelig, at denne Text ikke er nogensomhelst Lov, men kun en simpel Oversættelse og Bearbejdelse af de to Dele af den visbyske Søret, som en eller anden ukritisk Afskriver har henført til Kristian III, ligesom vi paa samme Maade finde den saakaldte Kong Kristoffers almindelige Stadsret henført til ham; Kong Kristian III's Historie II S. 395. Naar Rosenvinge har antaget, at den skulde være en Lov eller dog et Udkast til en saadan fra Kristian II's Tid, og til Støtte herfor har paaberaabt sig Kristian II's Forkjærlighed for hollandske Love, der skulde have foranlediget ham til at lade de herhen hørende Bestanddele af den visbyske Søret oversætte, og yderligere har fremhævet, at Søretten maa hidrøre fra den katholske Tid, da der i Art. 10 nævnes Ed ved Helgener; da har ingen af disse Slutninger nogensomhelst Betydning.

Den visbyske Søret vedblev at have Gyldighed, indtil den afløstes af Frederik II's Søret, udstedt den 9de Maj 1561 af

Kongen med Rigens Raad efter Forhandling med menige Kjøbstæders Fuldmægtige, efterat Udkastet til samme først var affattet og derpaa behandlet i en Kommission; V. A. Secher: Corp. Const. Daniæ I S. 109 flg. Den indeholder 73 Artikler. Dens Kilde er tildels den visbyske Søret, men den øser ogsaa iøvrigt fra hanseatiske Recesser og Forordninger, især Recessen 1530 og den hollandske Ordinans af 1550; V. A. Secher: Anf. V. S. 113.

Retssamlinger for Landene.

§ 28.

I. Kirkelige Samlinger.

I de andre nordiske Landes Retssamlinger finde vi i Reglen et Kapitel, der indleder Samlingen, som betegnes Kristenretten eller Kirkebalken, og indeholder en Række Bestemmelser vedrørende Gejstlighedens og Lægfolkets Mellemværende, saasom dettes Forpligtelser mod Kirken, Bøder for kirkelige Forseelser, Foretagelse af kirkelige Handlinger, Gebyrer derfor, de hellige Tider o. s. v. Vore Retssamlinger, der i det hele ere langt mindre fuldstændige, indeholde ingen saadan Kristenret, og en saadan synes heller ikke i et større Omfang at være tilvejebragt i alle Rigets Dele. Fra det jyske Retsomraade foreligger der saaledes kun en enkelt Vedtægt, der kan opfattes under Synspunktet af en Foreningslov eller Vedtægt, nemlig Valdemar II's Brev af 11te Juli 1228 om Helligbrøde paa Fyen, som i Henhold til en stedfunden Overenskomst afgjør langvarige Stridigheder mellem Fyens Biskop og Beboere angaaende Anklagemyndigheden og Erlæggelsen af Bøde for Helligbrøde; jfr G. A. A. V S. 9. Derimod findes mere omfattende Love af den heromhandlede Art baade i Sjælland og Skaane i den sjællandske og skaanske Kirkeret, medens den hos Thorkelin trykte jus ecclesiasticum Scanorum inter cleros et laicos kun er en Gjengivelse af Södermannalagens Kirkebalk.

Begge de nævnte Kirkeretter forkynde sig i Overskriften at være givne paa et tilvarslet Møde; malstefnæ; henholdsvis i Ringsted og Lund, og givne efter henholdsvis Sjællænderes og Skaaningers Bøn, fordi at Retten før var for haard mellem Biskop og Bonde. I Lovenes Slutning tilføjes dernæst udtrykkellg, hvad det er, Bønderne have forpligtet sig til at yde som Vederlag for Rettens Formildelse, nemlig den Trediedel Tiende, som Bispen krævede i Henhold til den almindelige Kirkeret, og som ogsaa i disse Lande havde været et særlig Stridens Emne, idet Bispen kun havde oppebaaret et Slags Vederlag for Tienden; jfr. Kirkeh. Samlinger VII S. 7 flg. Denne Forbindelse finder ogsaa en naturlig Forklaring i den Omstændighed, at Biskoppen, naar og saalænge han ikke fik Tiende, maatte skaffe sig de fornødne Indtægter ved at lægge paa Gebyrer og Bøder for kirkelige Overtrædelser; jfr Adam af Bremen, der netop klager over, at de kirkelige Naademidler, som Daab, Konfirmation o. s. v., maatte sælges, fordi Danskerne ikke ydede Tiende; kirkehistoriske Samlinger VII S. 13 Note. Naar Tienden ydedes, kunde disse Afgifter nedsættes eller eftergives. Men naar det derimod i Lovens Overskrift fremstilles, som om de alene er en Indrømmelse til Bønderne, da overser man derved paa den anden Side dog, hvilken betydningsfuld Indrømmelse den fulde, tredelte Tiendes Ydelse var.

Vi begynde saa med nærmere at omtale den sjællandske Kirkeret. Den siges i Overskriften at være sat paa tilstævnet Møde; malstæfnæ; i Ringsted Lund af Ærkebiskop Absalon efter alle Sjællandsfarers Bøn, fordi at Retten før var for haard mellem Biskop og Bønder. Denne Overskrift anses dog af Nogle for uægte, tilsat efter den formentlig ogsaa uægte skaanske; jfr nedenfor; af en Afskriver, der endog har ladet Lund staa ved Siden af Ringsted; Tidskr. f. Retsvdsk. 1892 S. 197—98. Men saalænge det ikke ved en Undersøgelse af Haandskrifterne er oplyst, at den mangler i de ældste og bedste, tør man formentlig ikke tiltræde denne Mening. Naar den sjællandske Kirkeret helt igjennem har fulgt den skaanske, hvorfor saa ikke ogsaa i Overskriften? Derimod har Loven en Efterskrift, som formentlig er utvivlsom ægte; thi den findes i alle Haandskrifter, blot med en enkelt Undtagelse i et nyt Haandskrift, og den forkynder,

at den var sat paa Malstævne og lyst paa Landsting med Tidsangivelser, i hvilke Tallene vel opvise Fejl i enkelte Haandskrifter, men som dog gjennemgaaende henvise til den 21de Juli 1171, som derfor tør anses for Lovens utvivlsomme Udstedelsesdag; A. f. n. Oldk. 1891 S. 121. Ulige mere Tvivl hersker om Tidspunktet for den skaanske Kirkerets Udstedelse, som ifølge Overskriften siges at være sat paa Malstævne i Lund af Ærkebiskop Eskild efter alle Skaaningers Bøn, fordi Retten før var for haard. Nogle Haandskrifter have dog et Indskud i denne Overskrift, idet de efter Omtalen af Skaaningers Bøn tilføje »og mest med Tord Gældkær«. Dette er nu karakteristisk nok i de Haandskrifter, der forkynde sig at være besørgede afskrevne og udsendte til alle Herreder af Gældkær Niels Erlandsen. Denne Udsendelse skete, den Gang Striden rasede mellem Kong Kristoffer I og Ærkebiskop Jakob Erlandsen. Da vilde denne ikke vedstaa den gamle Skraa, som han fandt ukanonisk, medens Kongen formanede Bønderne til at holde paa deres overleverede Ret; S. R. D. V S. 583; 587; 588; 596. Gældkær Niels Erlandsen, Ærkebispens Broder, men Kongens Tilhænger, lod da tage Afskrifter af den gamle Skraa, hvis Original laa i Lund, forsynet med Kongers og Ærkebispers Segl; S. R. D. V S. 533; 587; 588; og sende rundt i alle Landets Herreder. Men ligesom han her i Efterskriften har fremhævet, at Ærkebisp Eskild og Biskop Absalon gav Skaaningerne Skraaen med Kong Valdemars gode Vilje, og at den derfor ogsaa var beseglet af ham tilligemed Eskild og Absalon, saaledes har han særlig fremhævet sin Formands, Tord Gældkærs, Medvirkning ved Skraaens Udstedelse, for derved at støtte sin Berettigelse til at værge den. Der kunde jo endogsaa spørges, om ikke Bemærkningen om, at Retten var haardere før eller altfor haard, er indkommen ved samme Lejlighed, idet Skraaens Vedtagelse paa den Maade overhovedet saas under Synspunktet af et Gode for Bønderne, en Eftergivelse fra Kirken; Kirkeh. Saml. VII S. 14; Tidskr. f. Retsvdsk. 1892 S. 398. Men da alle de ældste og bedste Haandskrifter af Loven have dette Forord; Schlyter: Skåne Lagen S. 357; de af Gældkær Niels Erlandsen udsendte kun med det anførte Indskud, saa er man uberettiget til at erklære Forordet for uægte; thi de Haandskrifter, der ved det manglende Indskud og den manglende Efterskrift

om at være afskrevne og udsendte af Niels Erlandsen, røbe en af Gældkærens Virksomhed uafhængig Tilblivelse, savner man Hjemmel til at mistænke, selv om de ere skrevne efter at Striden om Skraaen var udbrudt. Det er heller ikke givet, at Overskriftens Indhold ikke kan være sandt. Den Tiende, som Bønderne indrømmede at ville yde, var kun Bispetienden; og et Vederlag for den havde de allerede ydet tidligere; Saxo S. 946; ligesom det vedblivende ydedes i Jylland. Det var altsaa kun Forskjellen, det gjaldt om, den retlige Anerkjendelse af den fulde Tiendeydelse. Den opnaaede Ærkebiskoppen. Men til Gjengjæld opgav han den kirkelige Beskatningsfrihed, som han tidligere havde øvet ved Paalæg af Gebyrer og Bøder; »en Uendelighed af Bøder og Gaver«; Kirkeh. Saml. VII S. 13; idet Ydelsernes Art og Størrelse blev lovbestemt. Derfor blev »Bispedømmets Indtægter næppe synderlig større ved Tiendens Indførelse«; Kirkeh. Saml. VII S. 16; men den vilkaarlige Myndighed, han tidligere havde knnnet bruge og vel ogsaa havde misbrugt; Adam Brem. IX—30; blev berøvet ham. Derfor kan Overskriftens Indhold meget vel forholde sig rigtig; og i alle Tilfælde er det vel forklarligt, at Gejstligheden, der har affattet Skraaen, fra sin Síde nærmest opfattede den som en Indrømmelse til Bønderne og i Overskriften særlig fremhævede dette Synspunkt. Hvad vi altsaa med Sikkerhed erfare af Overskriften er, at Skraaen er givet af Ærkebiskop Eskild; og Niels Erlandsen er endvidere paalidelig Hjemmel for, at ogsaa Biskop Absalon og Kong Valdemar have været med ved Udstedelsen; thi han har set den originale Skraa, som laa i Lund, forsynet med deres Segl.

En yderligere Tidsbestemmelse kunde muligvis søges i Efterskriften til den skaanske Kirkelov; men herved er nu at mærke, at kun enkelte Haandskrifter af den skaanske Kirkelov have denne Efterskrift. Navnlig savnes den i de Haandskrifter, der forkynde sig som Afskrifter af den gamle Skraa, hvilke Niels Erlandsen udsendte, saa at den originale Skraa sikkert ikke har havt nogen Efterskrift. I de enkelte Haandskrifter, som have den, er der derhos modstridende Angivelser, idet et Haandskrift siger, at den er udstedt, da Eskild havde været Ærkebiskop i 35 Aar, medens et andet har Tallet 45. Man maa derfor vistnok anse Efterskriften som uægte, tilføjet i Efterligning af den sjæl-

landske Kirkelovs Efterskrift; C. Kjer: Kong Valdemars Lov S. 138; og forsaavidt som man paa den har villet bygge den skaanske Kirkelovs Henførelse til Aaret 1174, brister derfor dette Grundlag. Man maa derfor blive staaende ved, at Skraaen er udstedt efter 1158, da Absalon blev Biskop, og inden 1177, da Eskild fratraadte Ærkebiskops Embedet. Da Ærkebiskop Eskild derhos var paa Rejse fra Aar 1161 til Aar 1168, maa Kirkeloven enten være udstedt i Tiden mellem 1158 og 1161 eller i Tiden mellem 1168 og 1177.

Her bliver det nu et Spørgsmaal af Betydning, hvilken af de to Kirkelove der kan anses for at være den ældste. Herom ere Meningerne delte; jfr Olrik: Valdemars Tidens Kongemagt og Præstedømme S. 200; men jeg for mit Vedkommende maa ganske tiltræde den sidste, af Overretssagfører Kjær i A. f. n. O. 1891 S. 124 flg. med gode Grunde forsvarede Mening, at Skaanske Kirkeret er den ældste. Derimod taler ikke, at Haandskrifter af den skaanske Kirkelov nævne Biskop, ikke Ærkebiskop; thi i de Forhold, i hvilke Udtrykket forekommer, ved Præstekaldelse, Kirkevielse, Oppebærelse af Tiende; m. fl.; gjælder Forskriften netop Biskoppen som saadan, ganske hortset fra hans Egenskab som Ærkebiskop, hvilken hans højeste Værdighed derimod med Føje fremhæves i den verdslige Lov. Et afgjørende Argument for Skaanske Kirkelovs større Ælde finder jeg derhos i Affattelsen af den sjællandske Kirkeret Art. 11, som har Overskriften: Thet ær ræt om scra, hvilket sidste er den strængeste Art af Jernbyrd, der brugtes i Tilfælde af lønligt Drab. Men naar man saa ser paa Indholdet af Bestemmelsen, viser det sig, at den slet ikke paabyder Jernbyrd men Nævn som Bevismiddel.

Brugen af Udtrykket Skra lader sig nu forklare, dersom man tænker sig, at Forfatteren af den sjællandske Kirkeret har havt den Skaanske Kirkerets Text for sig, hvor Jernbyrd endnu gjaldt og Ordet derfor passede; men under en anden Forudsætning er Optagelsen deraf ganske ubegribelig. Dertil kommer, at selve Indholdet af sj. K. R. Art. 13 er formet ganske efter skaanske Ret. Derefter kunde Sagsøgeren først med to Vidner sigte ni Mænd for Mordet, og disse skulde saa bære Skudsjern; men saa med tolv Mænd sigte den tiende, som saa skulde »gange a scra«. I Lighed hermed kan Sagsøgeren efter sjællandske Kirkeret først sigte ni Mand, hvorpaa Nævninger sværge i Sagen, og saa den tiende med tolv Mand, hvorpaa ligeledes Nævninger skulle sværge i den Sag. Tilsvarende Regler findes nu aldeles ikke i de sjællandske Landslove; men det er skaansk Ret, som er tillæmpet til Brug for Sjælland. Og medens Reglen falder naturlig i Skaane, hvor Strengheden i Bevismidlet gik frem fra Skudsjern til Skra, gjælder det modsatte i den sjællandske Affattelse, hvori Afgjørelsen

i alle Tilfælde bliver staaende ved Nævn. Beviset for Rettens Overførelse fra Skaane til Sjælland ligger, derfor ikke i, at den skaanske Lov har Jernbyrd, hvor den sjællandske har Nævn; H. Olrik: Anf. Værk S. 200—201; men deri, at Kilden til den sjællandske Kirkelovs Art. 13 nødvendigvis maa søges i skaansk Ret og ikke omvendt.

Da Ærkebiskop Eskild som bemærket var landflygtig fra 1161—1168, ligger det vistnok nærmest at henføre Kirkelovens Udstedelse til omtrent Aar 1160, da Forholdet mellem Rongen og Ærkebispen endnu var godt, og Kongen viste Kirken Gunst. Naar Kong Valdemars Privilegium for Tummatorps Kloster af 27 Marts 1161; Rep. Dipl. I S. 5 siger: Concedimus insuper fidelibus infirmis in extremo positis lege Danorum servata, quod medietatem omnium suarum facultatum donare possint prelibatis fratribus, da turde dette Privilegium forudsætte Tilværelsen af den Skaanske Kirkelov Art. 8; thi den er jo dog den eneste danske Lov, til hvilken der paa det Tidspunkt kunde sigtes; og den gjælder netop særlig for Skaane; jfr. S. R. D. I S. 163, 1170: Leges Danorum editæ sunt; men Eskilds mangeaarige Fraværelse forklarer da tillige, at Loven vistnok ikke blev gjennemført i Henseende til Bispetiendens Ydelse, saa at Ærkebispen indtil videre har maattet nøjes med et Surrogat for Tienden; Saxo S. 946; 964. Da saa Absalon blev Ærkebiskop, vilde han ikke nøjes dermed, men krævede Kirkerettens Tilsagn opfyldt fuldtud, og deri bestod en af Grundene til Skaaningernes Oprør mod ham. Men dette kan da meget godt forklares, saavel naar man forudsætter, at den Skaanske Kirkelov var givet i 1160, som at den var givet i 1174, paa hvilket Tidspunkt Eskild vistnok var lidet stemt for at paatage sig Arbejdet ved Udstedelsen og Gjennemførelsen af en ny Kirkelov.

Begge Kirkelovenes Indhold er i en væsentlig Grad overensstemmende angaaende Præstekaldelse og Kirkevielse, Gaver til gejstligt Brug, Ægteskabs Indgaaelse i de forbudne Grader og Ægteskabssagers Paakjendelse; Hors Paatale; Helligbrøde, der kun kan begaaes med Forsæt og kun af den, der er 15 Aar gammel, medens Trællen kun kan lide Straf af Hudstrygning derfor; Angreb paa Kirkens Personer og Ejendom; Mord; Trolddom og Forgjørelse. At Skaanske Lov kjendte Jernbyrd, Sjællandske Kirkelov ikke, er alt fremhævet.

Med Hensyn til Sjællandske Kirkelov maa dernæst mærkes, at den i Haandskrifterne regelmæssig findes føjet til efter Valdemars sjællandske Lov, ja endog indføjet i den som Lovens 14de Kapitel; C. Kjer: Valdemars sjællandske Lov S. 126 flg.; og dernæst erindres, at den foreligger i to Affattelser, en ældre og en yngre, af hvilke den ældre stemmer nøjere overens med den Skaanske Kirkelov, medens Forskjellen mellem begge dog paa adskillige Steder synes at skyldes en Afskrivers Skjødesløshed; C. Kjer: Anf. Værk S. 130 flg.

Valdemars sjællandske Lov har iøvrigt en tilsvarende ældre og yngre Affattelse; og i Haandskrifteane følges begge disse Affattelser regelmæssig ad; C. Kjer: Anf. Værk S. 120 flg.

Om den sjællandske Kirkelov herskede senere ingen Strid; men med Hensyn til den skaanske berettes det under Striden med Jakob Erlandsen, at adskillige Bestemmelser alt vare gaaede af Brug per contrariam consuetudinem, ut in causis natrimonialibus et multis aliis, quæ nullo modo tolerari poterant; jfr allerede Andreas Sunesøn XIII—3; men da Striden opstod, holdt Bønderne paa Kongens Opfordring fast ved alle Bestemmelserne, ogsaa dem, der vare gaaede af Brug, som de pretio non modico comparaverant, og Kongen opfordrede Ærkebispen til enten at rette sig efter Skraaen eller give Slip paa Retten til at oppebære Tienden, quo jure hujus modi statuta quasi ex paeto pro certo fuerunt introducta.

Heri havde Kongen utvivlsom Ret; thi Skraaen slutter udtrykkelig med at erklære: Thenne ret igeen tha hava bøndir iettat biskopi thredivngs tinde etc. Skil bøndir oc biskop vm logh, tha skal thesse skrift skillia therre imellum. Men Ærkebispen paastod »quod decimæ sibi debentur jure communi absque hujusmodi conventione. Senere under Ærkebiskop Joh. Grand finde vi ikke mere Stridigheder om Skraaen; men Ærkebispens Paastand om dens Tilsidesættelse er vistnok gaaet igjennem med hans Jurisdiktions Anerkjendelse; S. R. D. VI S. 365; Arild Hvitfeldt I S. 319—20.

At Kirkelovene ikke fik Gyldighed paa jysk Rets Omraade, fremgaar klart af Kristoffer af Bajerns og Ærkebispens Dom, hvorved de paalagde Jyderne at svare Biskops Tiende, prout de jure tenentur secundum laudabilem consuetudinem aliarum par-

tium vicinarum contrariam patriam consuetudinem imo verius corruptelam populi reprobantes; Arild Hvitfeldt I S. 831; J. E. Larsen: Sml. Skr. I—1 S. 150.

II. Verdslige Samlinger.

§ 29.

Almindelige Bemærkninger.

Vi maa her sondre imellem Samlingerne for Skaane og Sjælland, der ikke ere egentlige Love, og Jyske Lov, der er det. Angaaende Tilblivelsen af de førstnævnte Samlinger henvises til Udviklingen i Statsretten S. 152 flg.; 157 flg. Det var fra først af de paa Landstingene stedfundne Vedtægter, de der afsagte Domme og anerkjendte Sædvaner, der afgave den gjældende Rets Grundlag, som oprindelig blev opbevaret i Hukommelsen af prudentiores et jures periti, senere ved Klerkers Bistand nedskrevet; jfr Statsret S. 162.

Fra Valdemar II's Tid traadte Kongemagten til som Medindehaver af Lovgivningsmagten; Statsret S. 154 flg.; og de nyere kongelige Forordninger indføjes da som Bestanddele i de ældre Retssamlinger.

§ 30.

Den skaanske Retssamling.

Denne Lovsamling foreligger i en kritisk Udgave af Schlyter; Corp. juris Sveogothicum IX; foranstaltet med det hele Haandskriftsmateriale, nærmest paa Grundlag af et enkelt, det saakaldte Hadorfske Haandskrift fra det 13de Aarhundredes Begyndelse. Desuden findes et andet mærkeligt Haandskrift, skrevet helt igjennem med Runer, som findes paa Universitetsbiblioteket, udgivet som Codex runicus i fotolitografisk Aftryk. Derefter har P. G. Thorsen udgivet Loven. Om det sidste Haandskrifts Alder er der Tvist, idet Schlyter i Indledningen nærmest synes at opfatte det som et Kuriosum fra en forholdsvis yngre Tid, medens Thorsen bekæmper denne i og for sig unægtelig noget besyn-

derlige Anskuelse og hævder, at Haandskriftet maa anses som affattet paa en Tid, da Runernes Brug endnu ikke var fuldstændig gaaet af Brug, altsaa nærmest fra Tiden efter Valdemar Sejr eller i det mindste fra det 13de Aarhundrede; jfr hans Afhandling om Runernes Brug udenfor det monumentale, som er vedføjet Codex runicus. I Forbindelse med Runehaandskriftet findes vel opført et Par Kongerækker, som slutte med Erik Menved og Dronning Ingeborg, hvoraf man maaske kunde ville slutte noget om Haandskriftets Alder. Men bortset fra, at en senere Afskriver kan have tilføjet nye Navne, taler imod en saadan Slutning, at disse Kongerækker ere skrevne med en anden Haand, mindre omhyggelig end Lovtexten, og at de Blade, paa hvilke de findes, udgjøre egne Læg, saaledes at det rigtigste er at opfatte disse Kongerækker som et eget Haandskrift, der, da det ogsaa var skrevet med Runer, er heftet sammen med Lovtexten, ligesom et andet Haandskrift i Runer om de nordiske Rigers Grændse ligeledes er vedføjet.

Imidlertid maa det fastholdes, at Runehaandskriftet er afskrevet efter et ældre med Bogstaver skrevet Haandskrift; L. A. F. Wimmer: Om Navneordenes Bøjning i ældre Dansk S. 3—4.

At den skaanske Retssamling ikke er en egentlig Lov, viser hele dens Affattelse. Den giver en Fremstilling af den gjældende Ret i Skaane saaledes, at den ikke lægger Dølgsmaal paa de omstridte Punkter; saasom i Sk. L. IV—15—17, hvor der fremstilles de stridende Meninger, om Lavhævds Erhvervelse ɔ: 3 Aars ukærte Besiddelse af en fast Ejendom er nødvendig til overhovedet at blive bevisberettiget, eller aldeles unødvendig, eller unødvendig overfor Afhænderen, men nødvendig overfor andre, hvilken sidste Mening som den mellemliggende blev den sejrende, communi consensu plurium; Andr. Sunesøn IV—12. Ligeledes mærkes Striden i Sk. L. IV—11—13 om Hustoftens Ejers Ret til at tilbagesøge de bortsolgte Agre, hvor dog den modsatte Regel grundet paa Hensynet til Ejerens Handlefrihed communis consensus promeruit confirmationem; Andr. Sunesøn IV—10. Endelig mærkes her Tvisten ifølge Sk. L. IX—23, om Tingmændene kunde afdømme Tyven Øre eller andre Lemmer uden at Kongens Ombudsmand lod det ske, hvilket Spørgsmaal Skaanske Lov dog ubetinget besvarer bekræftende, fordi »þingmæn ægho tiuf uald«;

Andr. Sunesøn VII—11. I hvert Tilfælde angiver Loven mer eller mindre udførlig de Grunde, der under Drøftelsen paa Tinge ere fremsatte for den ene eller den anden Mening, og de, som tilsidst have været de afgjørende. Der er heller ingen Hjemmel for, at Retssamlingen nogensinde er bleven stadfæstet af nogen Konge, saaledes som Schlegel antog.

Spørger man, fra hvad Tid den skriver sig, viser Indholdet, at den er yngre end Knud den 6tes Tid, idet dennes Fdg af 28 Decbr 1200 er indført i Texten; Sk. L. V—1—6; Andr. Sunesøn V—3; 15; 16; 17; 18. Endvidere kan det ses, at den har optaget Bestemmelser fra Valdemar II's Tid; Sk. L. V—7; 17; 21; VI—4; Andr. Sunesøn V—8; 13; 19; Statsret S. 155. Men paa den anden Side mærkes, at den skaanske Retssamling ligger forud for Udstedelsen af Valdemar II's Fdg om Ættebod, som Sk. L. V—1 ikke kjender, om den end senere findes indføjet i en Del Haandskrifter; og ligesaa vel forud for Fdg om Jernbyrds Afskaffelse, idet Bestemmelser om dette Bevismiddels Brug findes i Haandskrifter, om end udeladte og ændrede i en Flerhed af andre, som Følge af dets senere Afskaffelse, idet Forordningen derom er bleven indføjet i Stedet; Schlyter: Skåne Lagen S. 216. Da nu Forordningen om Jernbyrds Afskaffelse tilhører Tiden efter 1215, er dermed givet det yderste Tidspunkt for Samlingens Tilblivelse. Men da Forordningen om Ættebod formodentlig er ældre end Forordningen om Jernbyrds Afskaffelse, idet den er bleven til i Henhold til Skaaningernes Erkjendelse af Utilstrækkeligheden af Fdg af 28 Decbr 1200 til at standse de mange Manddrab, som gik i Svang i Landet, og Andreas Sunesøns Parafras kjender den som nylig udkommen; Andr. Sunesøn V—3: prudentiores Scaniæ tali lege novisissime decreverunt etc.; men ikke Forordningen om Jernbyrds Afskaffelse, saa tør Samlingen vistnok sættes til en rum Tid før 1215.

Om Samlingens Tilblivelses Maade henvises til de almindelige Bemærkninger i § 5. Foredragsformen med den personlige Tiltale er ikke bevaret i noget Haandskrift, og dette taler for, at Samlingen i den overleverede Skikkelse er forholdsvis yngre end de Bestanddele af sjællandske Samlinger, som have bevaret flere eller færre Spor deraf.

Nogen ydre Inddeling i Bøger og Kapitler har den fra først af ikke havt, idet de ældste Haandskrifter kun markere de enkelte Artikler ved fremhævede Begyndelses Bogstaver, indtil efterhaanden en Inddeling i 3, 4, 6, 7, 9 og endelig 17 Bøger fremkom i Haandskrifter, og den sidstnævnte Inddeling optoges i Gotfred af Ghemens Udgave. Hver af Bøgerne har saa et forskjelligt Antal Kapitler. Samlingen er dog i en væsentlig Grad systematisk og uden Tvivl tilbleven ved Sammenskrivning af Fremstillinger vedrørende Familieretten, Arveretten, Landboretten, Strafferettens forskjellige Afsnit om Manddrab og Legemsbeskadigelse, Tyveri m. m.

Som Exempel paa, hvorledes Samlingen er holdt à jour, kan henvises til Indføjningen i den af Bestemmelserne i Knud VI's Fdg 28 Decbr 1200 i Sk. L. V—1 til 5 og senere Haandskrifters Indoptagelse af Forordningen om Ætteboden og Udskydelse af Jernbyrds Bestemmelsen; jfr Schlyters Addit. B. 2—5.

Tvivlsomme Spørgsmaal foranledige Stykkerne om Botløs Mål; Schlyters Addit. A.; B.; 6; 7; S. 215; 221—22. Om dem siger bemeldte Udgiver, Indledning S. IV, at de ere langt ældre end nogen nu i Behold værende Haandskrift af Skaanske Lov og henviser til Bevis derfor til Andreas Sunesøn Art. 61; V—19. Men det eneste Bevis for en højere Alder af de anførte Stykker, der kan hentes fra den nævnte Artikel, er formentlig det, at Stykkerne ikke kjende den efter Andreas Sunesøns Beretning af Valdemar II indførte Kongefred, hvis Brud er Ubodemaal; men da den ogsaa omtales i Sk. L. V—7; 8; kunde der formentlig ligesaa vel være henvist til disse Artikler. Additam. B. 6 henfører iøvrigt til Ubodemaal forskjellige af de hos Andr. Sunesøn V—19 omtalte Forbrydelser: Drab af en Person i hans Hjem, Voldtægt af Bondes Datter eller Søster; Bortførelse af en Persons Fæstemø; forsætlig Ildspaasættelse paa anden Mands Hus; men den straffer ikke som Ubodemaal Drab af den, der har tilbudt Bøden, saaledes som Valdemar II's Forordning om Ættebod gjør. Derhos medtage Addit. A. og B. 7 blandt de af Andr. Sunesøn V—19 opregnede Forbrydelser ogsaa Drab paa Tinge; paa Kirkegaard, hvortil de udtrykkelig føje i Kirke; og naar de ikke gjøre det samme i Henseende til Drab paa den, der har nægtet at ville give Bøder, saa tør dette Tilfælde vel anses som underforstaaet. Men saa medtage de desuden Drab, forøvet paa en Del Søn- og Helligdage, og endelig ethvert Drab paa sagesløs Mand. Her gaa de aabenbart videre, end baade Skaanske Lov og Andr. Sunesøns Parafras. Dertil kommer saa, at Addit. B. 7 ogsaa indfører en særlig Fred i Kirke og paa Kirkegaard, paa Torv og i Gade og inden Landsbyen, idet Saar, tilføjede der, af den Art, at de forpligte

til fuld Mandebods Ydelse, ligeledes skulle være Ubodemaal, medens et saadant, der afføder halv Mandebod, naar det tillige medfører Lyde, straffes med 40 Marks Tillægsbod. Ja selv om Slagsmaal og Stød i Landsbyen skal ifølge Add. B. 7 samme Regel gjælde. Det turde herefter være givet, at medens Add. B. 6 indeholder en ældre Opskrift af den gjældende Ret fra Tiden forud for Skaanske Lov og Andr. Sunesøns Parafras, foreligger der i Add. A. og B. 7 et Forsøg fra kirkelig Side paa at værge Helligdagsfreden og Landefreden i en Udstrækning, som aldrig er bleven anerkjendt som gjældende Ret, hvorfor Stykkerne heller ikke ere blevne optagne i de ægte anerkjendte Samlinger.

Hvad Tiden for Stykkernes Nedskrivning angaar fremhæves, at det fyldigste blandt dem, Add. B. 7, er fra Tiden inden Jernbyrds Afskaffelse, og det har sin Interesse ved i Sammenhæng med Fdg 28 Decbr 1200; Sk. L. V—2—5; Andr. Sunesøn V—16; 23; at godtgjøre den processuelle Bevisregel i Skaane i Tiden for Nævningers Indførelse, at den, der havde saaret en anden og sigtedes med to Vidner, skulde bære Jern, men i modsat Fald værge sig med tre eller efter Omstændighederne to Tylvters Ed. En Jævnførelse af de anførte Forskrifter med Sk. L. XIII—4; Andr. Sunesøn V—18; XIII—4; 14; 15; 28; 32; 33; 35; 36; Orbodemaal 3; 4; 7; 31; Arvebog 59; viser derhos, at den gamle før Nævns Indførelse baade i Sjælland og Skaane gjældende Regel maa antages at have været den, at i Sager, hvor Sigtede, hvis han anklagedes med Vidner, skulde værge sig ved Jern, kunde han, hvor Vidnesbyrd manglede, fri sig ved tre eller undtagelsesvis i mindre grove Sager; Sk. L. V—5; jfr Fdg 28 Decbr 1200; ved to Tylvters Ed; jfr ogsaa E. sj. L. III—33; 35; V. sj. L. I—2; Orbodemaal Art. 31; 49; der vise, at det højeste Bevismiddel i civile Sager er tre Tylvters Ed. Dette bestyrker afgjort den i Program 1893 S. 47 flg. udviklede Sætning, at Ed med Mededsmænd var det almindelige Befrielsesmiddel, der fandt Anvendelse, hvor ikke særlige Afgjørelsesmidler, først Jernbyrd, senere Nævn og Sandemænd, fandt Anvendelse. Paa den Maade forklares det da ogsaa, at Birkeretten Art. 36 kom til at opstille den Regel, at Nævn ikke skulde gange i Lund, men i Stedet for Nævn trende Tylvter. Man har da fastsat, at det højeste Maal af Tylvter Ed skulde anvendes i Lund i alle de Sager, hvor Landslovene krævede Nævn. Naar det endelig i Slutningen af Addit. B. 7. bestemmes: »Sære lunde man lanz man ællær lanz man lunde mand i lund, tha ær oc firitughæ marca sac«, da turde denne Bestemmelse tjene til at støtte Paastanden paa, at Reglen om Byfreden i Birkerettens Art. 9 gaar tilbage til Tiden før Jernbyrds Afskaffelse, og at Birkerettens første Opkomst kan føres tilbage til Byen Lund.

Om den Overførelse af Sjællands Ret til Skaane og omvendt, der er sket derved, at Valdemars sjællandske Lov har op-

taget en Del skaanske Retsregler, medens omvendt Indholdet af Arvebogen og Orbodemaal er overført fra Sjælland til Skaane, vil blive talt nedenfor ved Omtalen af Valdemars sjællandske Lov.

§ 31.

Andreas Sunesøns Parafras af den skaanske Retssamling.

Ved Ordet Parafras betegnes ikke en simpel Oversættelse, men en friere Gjengivelse og Bearbejdelse paa Latin af en dansk Lovtext for Skaane, som Ærkebiskop Andreas Sunesøn har iværksat. Om Haandskrifter og Udgaver af Arild Hvitfeldt; K. Rosenvinge, Thorsen og Schlyter, se Schlyters Indledning og Noter til Texten.

Hvad angaar Forholdet mellem Parafrasen og den danske Lovtext er det nu overflødigt at dvæle ved den af Schlegel fremsatte Mening, at den skaanske Lovs danske Text skulde være en Oversættelse fra Andreas Sunesøns Arbejde; Schlyter: Indledning S. CVII. Men hvad der derimod vel maa fastholdes, er, at heller ikke Andreas Sunesøn har lagt den til os overleverede danske Text til Grund for sin Gjengivelse; Schlyter: Indledning S. CIII flg. Til Bevis derpaa kan ikke anføres med Sikkerhed, at Andr. Sunesøn gjengiver en Række Bestemmelser, som ikke findes i den danske Text; Schlyter Indledning S. CV; thi dem kunde Andreas Sunesøn tænkes selv at have føjet til sin Gjengivelse af den ham foreliggende danske Text, være sig fra andre ham foreliggende Opskrifter vedrørende specielle Afsnit eller fra ny udkomne Forordninger; jfr ovfr S. 5—6; men mere afgjørende er det, at Andreas Sunesøn ganske forbigaaer Bestemmelser i den overleverede danske Text, til hvilken Forbigaaelse ikke kan tænkes nogen anden fornuftig Aarsag end den, at de ikke have været optagne i den ham foreliggends danske Text; Schlyter: Indledning S. CVI. Som Exempel herpaa kan dog ikke med Schlyter nævnes, at Andreas Sunesøn forbigaar Reglen om tre Marks Bod for den, der har ladet grave Lergrav eller Rævegrav, naar et Menneske er omkommet deri; thi da Skaanske Lov V—17 ud-

trykkelig tilføjer, at Kongen ikke vil, at der skal bødes derfor, saa har Andr. Sunesøn rimeligvis anset Reglen som bortfalden af den Aarsag. Derimod kan anføres, at Andr. Sunesøn forbigaaer Reglen i Sk. L. III—8 om, at Skjødning af Jord skal foregaa paa Tinge eller dog lyses paa Tinge. Reglen i Sk. L. IX—14 om Løsning af Pant, sat for indtagne Kreaturer; Reglen i Sk. L. IX—21 om Bøden for Drab af Hunde; Fremhævelsen i Sk. L. XIV—5, at Straffen for forsætlig Ildspaasættelse ogsaa skal finde Anvendelse paa den, der rider til med Hærskjold og opbrænder Gaarden; m. fl. Dertil kommer, at ikke blot Andreas Sunesøns Ordning af Stoffet men ogsaa selve Gjengivelsen af dets Indhold paa en Række Steder er uoverensstemmende med den foreliggende danske Text; Schlyter: Indledning S. CVII. Vi maa derfor tænke os, at baade Samleren af den foreliggende danske Kodex og Andreas Sunesøn som Grundlag for deres Arbejder have havt ældre danske Lovtexter, som naturligvis indeholdt en Mængde overensstemmende Lovregler, men ogsaa hver for sig en Del, som ikke fandtes i den anden. Hver for sig have de saa stræbt at udfylde deres Samling og bringe den à jour. I saa Henseende har den danske Samler til sit Øjemed, som var en Fremstilling af den gjældende Ret til praktisk Brug, nøjedes med at optage selve Lovtexten; Andreas Sunesøn, som tillige vilde give en literær Fremstilling, har derimod, hvad man maa være ham taknemmelig for, paa flere Steder tilføjet Forklaringer om Sammenhængen mellem den gamle og nye Ret.

Begge disse Arbejder ere saaledes uden Tvivl fremkomne som Følge af en praktisk Trang til at bringe de forældede Samlinger à jour; jfr Afskriverens Tilføjelse i Slutningen af Andr. Sunesøns Arbejde: Explicit liber legis Scaniæ, quem dominus Andreas . . . . composuit ad utilitatem totius terræ; og derved forklares det da ogsaa, at Arbejdet omtrent samtidig optoges af flere, og at de flere arbejdede uden gjensidigt Kjendskab til hverandres Arbejde.

Hvad angaar Tiden for Parafrasens Udarbejdelse maa den være afsluttet inden Forordningen om Jernbyrds Afskaffelse udstedtes, og kort Tid efter Udstedelse af Forordningen om Ættebod. Paa den anden Side ligger den efter Aar 1202, da Kong Valdemar II besteg Tronen; efter 1204, da Saxo formenes at

have skrevet Fortalen til sit Værk, i hvilket han ikke nævner dette Andreas Sunesøns Arbejde; skjøndt han interesserer sig stærkt for Retshistorie; og efter Aar 1206, da Andreas Sunesøn i de nærmest følgende Aar var paa Korstog i Estland. Den kan altsaa i det hele taget anses for lidt yngre end den danske Lovtext.

§ 32.

De sjællandske Retssamlinger.

Det sjællandske Retsomraade, der ogsaa omfatter Lolland, Falster og Møen; Fdg. for Sjælland 28 Maj 1284 Art. 16; frembyder den Ejendommelighed, at der fra samme findes overleveret to Retsamlinger, der i den traditionelle Sprogbrug benævnes Kong Valdemars og Kong Eriks sjællandske Lov. Der er ved første Øjekast noget gaadefuldt ved denne Tilværelse af to i Indhold til en vis Grad overensstemmende, men dog i enkelte Retninger afvigende Retssamlinger for et og samme Retsomraade, hvilken Uoverensstemmelse endnu i Aaret 1500 foranledigede en Indstilling til Kongen og Rigens Raad ved Lunds Landsting om, hvilken af Samlingerne der skulde gjælde; Kofoed Aneher: Lovhistorie II S. 501. Man har forsøgt at løse Gaaden ved en Hypotese om, at de hver skulde have havt Gyldighed for sit Omraade; men denne Antagelse er aldeles uhjemlet, da Sjællandsfarer maa antages at have havt samme Lov; Fdg. 1284 Art. 16; særlig naar man har ment, at Eriks sjællandske Lov skulde have været gjældende i Sydsjælland, da dens Regel om Vrag; III—59; omtaler Roeskilde Fjord; J. E. Larsen: Saml. Skr. I—1 S. 270; C. Kjer: Valdemars sjællandske Lov S. 217. Jeg skal komme tilbage til dette Spørgsmaal nedenfor, idet jeg begynder med at omtale Valdemars sjællandske Lov.

Om Haandskrifter se C. Kjer: Valdemars sjællandske Lov S. 113. Inddelingen i tre Bøger er ikke oprindelig i Haandskrifterne. Loven er udgivet af Kofoed Ancher i Tillæg til Lovhistoriens I Del, og af P. G. Thorsen; jfr C. Kjer: Valdemars sjællandske Lov S. 229. Man har tidligere antaget, at denne Retssamling var en virkelig Lov, stadfæstet af Valdemar II; K. Ancher: Saml. Skr. I S. 261; eller almindeligere af Valdemar I; C. Kjer:

Valdemars sjællandske Lov S. 149; derfra Benævnelsen saavel i Haandskrifterne som hos historiske Forfattere og i Retsbrugen; C. Kjer: Anf. Værk S. 117; 151; 176: Kofoed Ancher: Lovhistorien I S. 95; II S. 501. Hvad der særlig har bidraget til, at man har anset Valdemar I som Lovgiveren, og Loven givet 1170 (= 1171) er den nøje Forbindelse, hvori sjællandske Kirkeret er sat med Valdemars sjællandske Lov, saa at den endog er indføjet som Bestanddel i den ældre Affattelse, enten som Kap. 86; eller som 3die Bogs 13de eller 14de Kapitel, saaledes at Kirkerettens Efterskrift udgjør Afslutningen; C. Kjer: Anf. Værk S. 115—116; 153. Men dog mangler enhver paalidelig Kilde for Meddelelsen om Lovens Givelse som saadan; og dens egen Affattelse vidner tydelig nok derimod, idet den med Bestemthed godtgjør, at den har sin Oprindelse fra Lovforedrag, holdte af Nævn, der have været nedsatte til at granske og fremstille den gjældende Ret i mere eller mindre omfattende Afsnit.; jfr Tidsskr. f. Retsvdskb 1892 S. 393. Det er Nævnets Medlemmer, der ere de »vi« som tale, og Ordføreren er den »ac«, der gjentagende forekommer, dog væsentlig kun, hvor der mindes om tidligere foredragne Retssætninger; C. Kjer: Anf. Værk S. 64; jfr Tidsskr. f. Retsvdskb; anf. St.; U. f. R. 1892 S. 486. Det har været aliquis de prudentioribus; Andr. Sunesøn V—6; Statsret S. 158, som har ført Ordet paa alle de udmeldte Mænds Vegne. Tillige maa det allerede i denne Anledning fremhæves, at der findes to Affattelser af Loven, en ældre og en yngre, og at den personlige Tiltaleform, som er stærkt fremtrædende i den ældre, er ulige mere udvisket i den yngre; C. Kjer: Anf. Værk S. 121; 125; U. f. R. 1892 S. 489; Tidskr. f. Retsvdsk. 1892 S. 395—396; og det samme er ogsaa i mere eller mindre Grad Tilfældet med Arvebogen og Orbodemaal, som en Sammenligning mellem dem og V. sj. L.'s ældste Affattelse vil vise. Men dernæst er der ogsaa reelle Forskjelligheder mellem de to Affattelser, idet den ældre Affattelse i I—13 har »femtæn vintær« og »at syælansfaræ logh«, medens den yngre Affattelse har »attæn vintær« og »at iuzk logh«; m. m.; C. Kjer: Valdemars sjællandske Lov S. 118 flg.; hvorhos den ældre mangler de to sidste Artikler III—12 og 13 om Trælle og Tyve, der ogsaa forekomme som selvstændige Opskrifter og derfor maa antages at være senere Tilføjelser til Samlingen; C. Kjer: Anf.

Værk S. 120 flg. Den sjællandske Kirkelovs Tilknytning til Valdemars sjællandske Lov vedvarer imidlertid ogsaa i den nye Affattelse endog paa den Maade, at der til den nye Affattelse af Landsloven i Haandskrifterne regelmæssig svarer en ny Affattelse af Kirkeloven; C. Kjer: Anf. Værk S. 130 flg. Det turde heraf kunne sluttes, at begge disse Love i Forening en Tid have udgjort den samlede verdslige og kirkelige sjællandske Landslov.

Men man kunde saa yderligere spørge, om ikke det, at den verdslige Lov er stillet i Spidsen og den kirkelige føjet til, kunde tages som Bevis for, at den verdslige Lov ogsaa i Tiden er den oprindelige, til hvilken den anden senere er bleven tilskreven. Paa den Maade vilde hele Valdemars sjællandske Lov i den ældste Affattelse være at føre tilbage til Tiden før 1171; C. Kjer: Anf. Værk S. 174. Men denne Antagelse er umulig; thi selv Valdemars sjællandske Lovs ældste Affattelse har i I—21 til 24 og II—47 til III—11 en Række Bestemmelser, som ere overførte fra Skaanske Lov II—13 til 16 og IV—1 til IV—21, om end med Lempelser dels i Affattelsesmaaden, dels i Indholdet, idet Tylvter Ed Odelbønder i Skaane overalt i Sjælland er bleven til Tylvter Ed lovfaste Mænd. Undertiden er der sket ubegribelige Tilføjelser, f. Ex. i V. sj. L. III—8, hvor det hedder, at den, hvem Nævnet tilkjender Besiddelsen, skal værge Jorden med tre Tylvter Ed, skjønt ellers Besidderen ogsaa i Sjælland fører Bevis med Tylvter Ed og Skjødevidner. At Overførelsen er gaaet i den anførte Retning og ikke omvendt, fremgaar af V. sj. L. III—10, i hvilken Artikel udtrykkelig fremhæves, hvad der skal gjælde »at sjælandsfar logh«, hvilket kun kan forstaas polemisk i Forhold til den afvigende Regel i Kilden; Sk. L. IV—20. Reglerne i Vald. sj. L. III—5 til 8 vise aabenbart hen til Kilden Sk. L. IV—11 til 17, hvor de staa i naturlig Forbindelse med en fremadskridende Udvikling af afvigende Meninger om omtvistede Retsspørgsmaal og Retsafgjørelser, medens Reglerne i Valdemars sjællandske Lov ere tildannede saaledes, at den rette historiske Sammenhæng imellem dem er udvisket. Ligeledes er Reglen i V. sj. L. III—9 bleven mindre forstaaelig ved Udeladelser fra Sk. L. IV—19. At Valdemars sjællandske Lov her har undladt udtrykkelig at fremhæve, at man kan fragaa et Salgstilsagn, afgivet paa Gadestævne eller Kirkestævne, turde ogsaa røbe en mere frem-

skreden Retsopfattelse. Paa den anden Side maa mærkes Udeladelsen af Slutningsbestemmelsen i Sk. L. III—20; V. sj. L. II—46; o. s. v. Endelig og isærdeleshed ere Artikler fra Skaanske Lov optagne med Tilføjelser, der vise en mere fremskreden Retsudvikling. Sk. L. III—8 paabyder saaledes vel, at Skjødning af Jord skal foregaa eller dog lyses paa Tinge; men denne nyere Regel; jfr ovfr. S. 172; har ikke præget Bevisreglerne, som vedblivende helt igjennem forudsætte, at Beviset for Skjødningen føres ved Tylvter Ed og Vidner; Sk. L. IV—15 til 17; 21; men V. sj. L. III—8 og 11 drage Konsekvensen af den paa Tinge skete Skjødning, idet de i første Række henvise til Tingsvidne som Bevismiddel. Nu kan man dog umulig antage, at Skaanske Lov, ved at optage Valdemars sjællandske Lovs Regel, skulde have udslettet de følgerette Virkninger af dens eget Paabud.

Endvidere taler Orbodemaal Art. 32 om at fradømme en Person hans Mandhelg, hvilket Udtryk ellers ikke kjendes i Skaane, men regelmæssig forekommer i Skaane og Jylland.

Sammenligne vi dernæst den skaanske Afskrift med den sjællandske Original, kan først mærkes, at kun V. sj. L. I—21 har den Slutningsbemærkning: se the for gudh, hvat the sveriæ; som derimod oftere forekommer i Arvebogen Artt. 12; 43; 49. I Orbodemaal Art. 29 findes endog den ejendommelige Slutning: Æn meth guths miskund hawum wi vppi giort a rettu, huru meth hærwirke skal fara«. Dernæst finde vi i Afskriften lignende Udtryk, som mangle i Loven; Orbodemaal Artt. 4—5; 10; Arvebogen Art. 54; jfr V. sj. L. I—16; II—33; 54; 37. Endvidere har Arvebogen Art. 48 syvende Mand, hvor V. sj. L. I—20 har femte Mand. Endelig finde vi i den personlige Tiltaleform til en vis Grad udvisket i Afskriften; Arvebogen 46; 47; 60; Orbodemaal 20; jfr V. sj. L. I—8; 11; II—7; 27; m. m. fl. Men forsaavidt man vilde drage Slutninger fra de anførte Kjendsgjerninger I Henseende til Forholdet mellem den Lovtext, hvorefter Afskriften er taget, og den bevarede, maa bemærkes at dette ikke lader sig gjøre, saalænge en virkelig kritisk Udgave af Valdemars sjællandske Lov og Afskriften ikke foreligger. Det maa nemlig erindres, at Haandskrifterne vise væsentlige Afvigelser, idet f. Ex. det Haandskrift, hvorefter Thorsen har udgivet Arvebogen, som bemærket, har skiftet de karakteristiske Ord

i Art. 50; jfr foran S. 175; Thorsen S. 238; og man kan derfor paa Forhaand ikke lægge Vægt paa Ændringer, som i Tidens Løb kunne være foretagne af Afskrivere i Haandskrifterne. Derimod er det en gjennemgaaende betydningsfuld og haandgribelig Kjendsgjerning, at Afskriften har Jern, hvor Loven har Nævn. Saa er Spørgsmaalet: Har det første Udtryk staaet i de Haandskrifter af Loven, hvorefter Afskriften er taget? Hertil er imidlertid at bemærke, at intet af de bevarede Haandskrifter af Valdemars sjællandske Lov har Jern. Herom siger imidlertid Schlyter: Skåne Lagen Side CXXXV, at Afskriften kan være taget efter ældre forsvundne Haandskrifter af Loven, i hvilke der fandtes Jern. Men hertil er igjen at svare, at Afskriften maa formodes at være sket efter den Tid, da den skaanske Lov var bleven samlet, idet Afskriften af de sjællandske Lovregler altid findes indført bagefter den, og den kaldes Valdemars anden, nye Lov; jfr Schlyter: Anf. V. S. CXXXIV. Var den bleven overført til Skaane forinden Samlingen af selve Landsloven havde fundet Sted, kunde den ikke paa den Maade være kommen til bagefter. Men naar altsaa Overførelsen er sket paa en Tid, da Jernbyrd forlængst var afskaffet i Sjælland og der derfor ogsaa maa antages at have existeret yngre Haandskrifter i Sjælland, i hvilke Ordet Nævn fandtes, synes det dog paa Forhaand mindre antageligt, at Afskriveren just skulde have valgt et af de autoriserede Haandskrifter fra Tiden før Jernbyrds Afskaffelse. Imidlertid, utænkeligt er det jo ikke, at den skaanske Afskriver har truffet et sligt Haandskrift og muligvis endog med Flid valgt det, fordi det i Henseende til Bevisreglerne gjengav en Retstilstand, som endnu var den herskende i Skaane, idet der jo ikke er noget i Vejen for at antage, at Afskriften er taget, inden Kong Valdemar II's Forordning om Jernbyrds Afskaffelse i Skaane udkom. Hvad der giver den anførte Hypotese en vis Sandsynlighed er, at Ændringen af Nævn til Jern nærmest vilde forudsætte en Bearbejdelse af Lovhaandskriftet i det Øjemed at gjøre det egnet til at reciperes som Lov i Skaane. Men en Bearbejdelse i det anførte Øjemed paa et Tidspunkt kort efter, at Skaanes egen Ret var bleven samlet og kommenteret, i Tiden mellem Andreas Sunesøns Parafras, der ikke kjender til Sjællandske Ret i Skaane og Forordningen om Jernbyrds Afskaffelse, kan ikke have Formodningen for sig.

Snarere kan en skaansk Retskyndig paa en Tid, hvor der virkedes ivrig for Retssamlingers Tilvejebringelse, have ladet et Uddrag af den sjællandske Retssamling gjøre til egen Efterretning og eventuel praktisk Afbenyttelse. Derfor taler afgjort Forskjellen i Optagelsesmaaden. Det er en Kjendsgjerning, at en Bestanddel af Skaanske Lov maa antages at være bleven reciperet i Sjælland som gjældende Ret; men den har da ogsaa fundet sit Udtryk i, at den paagjældende Bestanddel er bleven indoptaget i selve den sjællandske Retssamling. Dette er ikke sket med den til Skaane overførte Bestanddel af den sjællandske Retssamling. Den er vedbleven at nedskrives for sig udenfor den Skaanske Retssamling, og Udtrykket for dens Indoptagelse som Bestanddel af Landets gjældende Ret mangler forsaavidt. Heller ikke bære de foran S. 177 omtalte med flere, Ændringer, Tilføjelser og Udeladelser i Afskriften, selv om de ikke have staaet i det originale Skrift, men maatte være iværksatte af Afskriveren i nogen Maade Præg af en Bearbejdelse og Tillæmpelse af Loven til Overførelse i et fremmed Land. Altsaa er Afskriften ikke bleven reciperet som gjældende Ret. Men naar den nu ligefuldt en Gang var kommen ind i Haandskrifterne af den Skaanske Lovbog, saa vedblev man selvfølgelig med at medafskrive den, og i Mangel af at vide, hvad denne Afskrift egentlig var og gjaldt, lod man saa i Tidens Løb sine ukritiske Antagelser have frit Løb, og idet man først gik ud fra, at Skaanske Lov var givet af Kong Valdemar, antog man, at den anden Lov, der fulgte bagefter i Lovhaandskrifterne, var Kong Valdemars anden eller nye Lov; jfr Schlyter: Skåne Lagen S. CXXXIV og CXXXV.

Det rette Forhold mellem begge har man gjennem lange Tider ligesaa lidt klaret sig i Skaane, som Forholdet mellem Valdemars og Eriks Lov i Sjælland, men man har holdt det gaaende med ubestemte Opfattelser af begge som henholdsvis den »gamle« og »den nye« Lov, indtil man endelig ved en indtrædende Konflikt kom til at drage Følgesætningen af denne Opfattelse derved, at den »nye« Lov maatte have ophævet den »gamle«: jfr Arveretten S. 114; V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 74, hvor det iøvrigt ses, at Parterne vel tale om den gamle og nye Lov; men saaledes, at det tillige uimodsagt fremhæves, at der hidtil er bleven dømt efter den gamle, hvilken Retsbrugen vel altsaa gjennem

Overleveringen med instinktmæssig Erkjendelse af det Rette har fastholdt og fulgt. Dommen selv vedkjender sig dog ikke en slig Sondring. Den taler om den skaanske Lov »udi sidste Bog 58 Kapitel«.

Jeg benytter denne Lejlighed til at rette, hvad der er udtalt i Arveretten S. 114, at den jydske Arvegangs Orden optoges i Arvebogen Art. 58. Denne er nemlig affattet overensstemmende med V. sj. L. I—20, der ikke som jyske Lov kalder Bedsteforældre til Arv som en egen Arvegangs Klasse, men derimod kalder Farfar og Mormoder, Brodersøn og Broderdatter, Søstersøn og Søsterdatter samtidig til Arv; medens E. sj. L. I—17; jfr Sk. L. II—8: blandt disse samtidige Medarvinger yderligere medtager Farbroder og Faster, Morbroder og Moster. Om disse sidstes Arveret drejede nu Tvisten sig i den omtalte Sag; jfr C. Kjer: Valdemars sjællandske Lov S. 219—220.

Men naar vi altsaa gaa ud fra at, for at blive ved de tilvante Benævnelser, Arvebogen og Orbodemaal ere simple Afskrifter af Bestanddele af Valdemars sjællandske Lov, saa maa Haandskrifterne af denne, hvorfra Afskrifterne ere tagne, antages at have havt Jern istedetfor Nævn; og da Jernbyrd nu alt er forsvunden i den sjællandske Kirkelov 1171, saa bliver Spørgsmaalet, om ikke Følgen af denne Antagelse bliver, at de her omhandlede Bestanddele af Valdemars sjællandske Lov alt maa have været nedskrevne før det anførte Aar.

I og for sig kan nu denne Slutning ikke drages med fuld Sikkerhed, da jo den kirkelige Lov kan tænkes at have afskaffet Jernbyrd, medens den verdslige endnu har fastholdt den; Andr. Sunesøn III—7 viser ogsaa, at Jernbyrds Brug i Skaane er bleven indskrænket, endnu medens den bestod, idet dens Anvendelse i Paternitetssager ophævedes, og i Tyvssager Nævn brugtes som fakultativ Afgjørelse for Sagvolderen ved Siden af Jern; Sk. L. VII—11; Andr. Sunesøn VII—8; jfr ogsaa Skaanske Kirkeret Art. 8; hvor Jernbyrd staar som fakultativt Befrielses Middel for Sagvolderen ved Siden af Nævn; og E. sj. L. II—50—51; hvor Jernbyrd er beholdt som Bevismiddel i visse Formalitets Tvistigheder, skjøndt Nævn er indført som Afgjørelses Middel i Hovedsagen. Men ligefuldt er Formodningen i en overvejende Grad for, at Jernbyrds Brug i Sjælland overhovedet alt var bortfalden 1171, naar Kirkeloven saa fuldstændig abrogerer den, og vi naa da unæg-

telig til den anførte Følgesætning. Men den er der formentlig heller ingen Grund til at vige tilbage for. Den heromhandlede Bestanddel af V. sj. L. indeholdt i kort Begreb Strafferetten, med Undtagelse af Regler om Manddrab, og Familie-Formueretten, med Undtagelse af Reglerne i Artikl. II—43—46 om Børns, særlig uægte Børns Ret, der ere tilskrevne bagefter fra Skaanske Lov; og ligesaa Reglerne i Artt. I—21—24 om Fledføringers Retsforhold, altsaa to Afsnit af Retsordenen, som uundgaaelig maatte fæstnes. Naar man nu erindrer, at dansk Skrift alt ved 1160 var saa udviklet, at Kirkeloven kunde nedskrives i Skaane, ses det ikke, hvad utænkeligt der skulde være i, at et Afsnit som det heromhandlede af Valdemars Lov i Sjælland var nedskreven inden 1171, tilmed da man maa antage, at af Eriks sjællandske Lov idetmindste Afsnittet om Stævnemaal i V. sj. L. II—50 flg. er nedskrevet inden Jernbyrds fuldstændige Afskaffelse, da dette Bevismiddel omtales baade i E. sj. L. II—50 og 51.

Dertil kommer, at den skaanske Afskrift ogsaa fremtræder med et ældre Præg i Sprogformen, f. Ex. ved at have bevaret Ordet uævli, ɔ: vis major; i Orbodemaal 8, medens det er slettet i V. sj. L. II—36 og ogsaa i Runehaandskriftet af Skaanske Lov XVI—3; jfr derimod Schlyters Udgave Art. 221.

Det er herefter umuligt at sige, inden hvilken Tid den ikke skaanske Bestanddel af sjællandske Lov er nedskrevet, da man ikke véd, naar Jernbyrd i Sjælland bortfaldt; men Formodningen er for, at Nedskrivningen ikke er sket før en vis Tid efter at Borgerkrigene vare ophørte og det aandelige Opsving under den nye politiske Æra havde affødt sine Virkninger.

I den foreliggende samlede Skikkelse maa Valdemars sjællandske Lov henføres til Tiden efter Skaanske Lovs Samling. Naar undtages de Indskud, den da modtog fra Skaane, og som maa antages at være blevne formelig reciperede som Bestanddele af Landsloven, har den ikke faaet andre Tilsætninger end de to sidste lange Artikler III—12 og 13 eller 86 og 87, omhandlende henholdsvis Trælleretten og Tyveretten. Hvad disse to Artikler angaar, er det klart, at de ere affattede som egentlige Lovforskrifter af en og samme Forfatter, hvis brede selvbehagelige Stil med den detaljerede Udvikling af Reglerne og de ræsonnerende og moraliserende Indskud gaaer igjen i dem begge. Denne

sjeldent fyldige Lovgivningsstil skjælner ogsaa disse Artikler bestemt fra alle Samlingens forudgaaende Bestemmelser, i hvilke den personlige Foredrags- og Tiltaleform gaar igjen.

De ere dernæst vistnok udarbejdede med den skaanske Text for Øje. Forskriften om, at den, der beligger Bondens Trælkvinde skal bøde to, men, hvis hun er Sæthis ambuth, sex Øre, er uden Tvivl hentet fra den danske Text af Skaanske Lov, der har ligget til Grund for Andr. Sunesøn; XIII—6; thi den bevarede danske Text; Sk. L. XIII—8; kjendte ikke den kvalificerede Straf for Beliggelse af Sæthis ambuth. I Tyveretten er Udtrykket: »æn vil han (Ombudsmanden) ey (ællær ær han ey a thingi), tha takæ bondæn af, thær bant, mæth thingmannæ domæ oc være sacløsæ«, aabenbart hentet fra Sk. L. VII—21. Ligeledes minde Alternativerne i Henseende til Tyves Behandling »at hange ællær til kunungs garth ær tho huthæn af hanum« om Sk. L. VII—15, skjøndt Indholdet i Realiteten er ganske selvstændig affattet.

Som Grund til Udarbejdelsen af disse Tillæg kan anføres, at V. sj. L. II—20 kun havde en kort Regel om Ansvaret for, at en Mands Træl bankede en Mand, og E. sj. L. II—32 kun en Regel om Straffen for, at Mands Træl dræbte en fri Mand. Valdemars sjællandske Lov har derhos slet ingen (tidligere) Regel om Tyveri, hvorom E. sj. L. III—52 kun indeholdt en kortfattet Regel vedrørende Straffen, men Intet angaaende Processen, skjønt den dog forudsætter Tilværelse af Regler desangaaende; jfr Ordene: Vrakær han, s u m l o g h æ r etc. I den følgende Art. III—53 tales saa om Ombudsmandens subsidiære Forfølgningsret, naar den private Sagsøger ikke kan eller vil forfølge Sagen, og Tiltalte siges da at skulle svare Tylvter Ed eller tre Marks Bod, medens V. sj. L, III—13 kræver tre Tylvter Ed i Sager om smaat Tyveri og Nævn i store Tyveri Sager.

Spørge vi om Tidspunktet for Tillæggenes Fremkomst, maa den ligge forholdsvis langt tilbage under Forhold, hvor Trællene spillede en saadan Rolle, at det fandtes fornødent at give udførlige Regler om Ansvaret for deres Handlinger. Og hermed stemmer det ganske, naar det maa antages, at Tillæggene ere givne forholdsvis kort Tid efter Tilblivelsen af den ældre Affattelse af Valdemars sjællandske Lov. Sk. L. VI—4; Andr. Sunesøn V—8; viser at Kong Valdemar II ikke vilde godkjende den ældre

Rets Regel, hvorefter Herren skulde bøde ni Mark eller ogsaa tilsvare 6 Mark og udlevere Trællen, naar denne havde begaaet en Handling, som begaaet af en fri Mand medførte 40 Marks Bod. Nu er det mærkeligt, at V. sj. L. III—12, skjøndt den vidtløftig omhandler Ansvaret for Trællens Gjerninger, dog ikke omhandler Ansvaret for et af ham begaaet Manddrab. Her maa Loven altsaa vedblivende antages at have henholdt sig til Reglen i E. sj. L. II—32, hvorefter Drabet skulde bødes med 6 Mark og Trællens Udlevering, en Regel, der, blot med Udelukkelse af Retten til at løse Trællen for 3 Mark, svarer til Skaanske Lovs Regel, mod hvilken Kong Valdemar ikke rejste Indsigelse. Men derimod omhandler V. sj. L. III—12 Ansvaret for Handlinger som Hærværk, Voldtægt, Voldførsel, Afhug, som for fri Mand ere fyrgetyve Marks Sager; og her er da Reglen den, at Ejeren skal bøde tre Mark og udlevere Trællen, medens, hvor Trællen har slaaet og saaret fri Mand, Ejeren vel skal bøde tre Mark, men der ikke tales om Trællens Udlevering. Denne sidste Regel stemmer ganske med Sk. L. VI—3, om hvilken der ikke ses at have hersket Uenighed; og Sk. L. VI—4; jfr Andr. Sunesøn V—8: kan formentlig ogsaa forstaas paa den Maade, at Kong Valdemars Paastand kun gik ud paa Nedsættelse af Bøden fra sex til tre Mark, ikke paa Nægtelse af Trællens Udlevering; thi ellers vilde der mangle Forskjel mellem Ansvaret for Handlinger, svarende henholdsvis til sex Marks og fyrgetyve Marks Sager.

Hvad angaar Forholdet mellem V. sj. L. II—20 og III—12 er det klart, at der er Strid mellem dem i Henseende til Bevismaaden, forsaavidt som den først nævnte Artikel paalægger Trællens Ejer at værge sig med to Tylvter Ed mod Sigtelsen for at have anstiftet Trællen til at banke en Mand, medens III—12 nøjes med at kræve en Tylvt Ed. Dernæst er der ogsaa Forskjel i Henseende til selve det Herren paalagte Ansvar, idet han efter V. sj. L. II—20 har Valget mellem at bøde tre Mark eller udlevere Trællen, som paa egen Haand har iværksat Angrebet, medens V. sj. L. III—12 ikke omtaler et sligt Valg. Men derimod ser jeg ikke, at der er Forskjel paa Straffen for Herren, som har anstiftet Trællen til at slaa en Mand eller selv udført denne Handling; thi han skal i begge Tilfælde bøde sex Mark for den; V. sj. L. II—18—20; jfr derimod C. Kjer: Valdemars sjællandske Lov S. 110.

Det er altsaa Valdemar II's Bestræbelse for en Reform af Trællelovgivningen, der maa antages at have fundet sit Udtryk i

V. sj. L. III—12, og vi maa da i hvert Fald sætte Artiklens Udfærdigelse efter Afgivelsen af Kong Valdemars Resolutioner i Sk. L. VI—3 og 4 og Nedskrivning af Andr. Sunesøns Meddelelse i V—8. Formodentlig kunne altsaa Tillæggene tilnærmelsesvis henføres til samme Tid, paa hvilken Kong Valdemar II's Tillægslovgivning til den Skaanske Lovsamling falder; snarest i Tiden omkring Udstedelsen af Forordningen om Ættebod; thi den er ogsaa ganske formløs, medens Forordningen om Jernbyrds Anskaffelse allerede har antaget en kongelig Forordnings Form. Ny opskrevne Retsændringer, selv om de medførte Ændringer i Valdemars Lov, bleve herefter ikke tilskrevne denne, men Erik's; se E. sj. L. I—50; jfr V. sj. L. II—46.

§ 33.

Sjællandske Lovsamlinger.

(Fortsættelse).

II. Eriks sjællandske Lov.

Samlingen er trykt 1505 af G. v. Ghemen; og denne Offentliggørelse skyldes det navnlig, at denne Samling i den efterfølgende Tid kom til at spille en Rolle i Retsbrugen fremfor Valdemars Lov, saa at man endog en Tidlang ansaa denne for tabt. Senere er Loven udgivet af K. Rosenvinge som Prøvebind af hans Lovudgaver, og endelig af Thorsen med Indledning, Ordforklaring og Oversættelse; men en kritisk Udgave med Benyttelse af det hele Haandskrifts Materiale foreligger ikke, hvorfor det er vanskeligt at sige noget sikkert om Haandskrifternes oprindelige Beskaffenhed, f. Ex. Samlingens Inddeling i Afsnit og Bøger, der dog synes at være fremkommen forholdsvis tidlig som Følge af Samlingens forholdsvis større Omfang, der ogsaa gjør det mer end sandsynlig, at den er samlet sammen fra en Flerhed af Opskrifter af Foredrag, hvorfor ogsaa Haandskrifternes Beskaffenhed paa sine Steder afgjort taler; jfr. P. G. Thorsens Udgave S. 27. Den første Bog i K. Rosenvinge og Thorsens Udgave indeholder saaledes en sammenhængende velordnet Fremstilling af Familie- Formue- og Arveret. Sidste Art. I—50 inde-

holder Novellen om Anerkjendelse af et uægte Barns Legitimation ved efterfølgende Ægteskab paa Betingelse af, at Faderen eller Moderen ikke i Mellemtiden har været gift med en anden Ægtefælle. Derpaa danner den følgende Artikel om Hor en passende Overgang til Strafferetten, som i Forbindelse med tilhørende straffeprocessuelle Regler strækker sig fra II—1 til II—48. Den sidste Artikel om Rans Vidne danner saa Overgangen til det processuelle Afsnit om Ting og Stævning samt Tvangsfuldbyrdelse af Domme fra II—48—52, hvorhos en enkelt hertil hørende Artikel har forvildet sig hen i II—56. Derpaa følger Landboretten, indledet med processuelle Regler, fra II—53 til III—8, hvortil endnu hører en enkelt forvildet Artikel i III—12 om Veje; men saa er al Systematik opgivet. I III—9—11 er der alt indeholdt tre Artikler om Kones og Børns Jord, der danne senere Tillægs Opskrifter til Familie-Formueretten, hvilken Egenskab ogsaa bestemt fremtræder i deres Affattelses Indledning; se III—9; jfr I—27; III—10; jfr I—48; III—33; jfr. I—30. Andre af disse Artikler ere vel ikke i Formen men dog i Realiteten Tilføjelser til tidligere behandlede Æmner af Strafferetten, Landboretten, Familieretten o. s. v. Men ved Siden deraf findes ogsaa mer eller mindre sammenhængende Brudstykker af relativ nye Æmners Fremstilling: om Afsindiges Behandling III—36; om Vindikation af Løsøre; III—19—25; om Hittegods III—54—56; om Vrag; III—57—63; o. s. v.

Hvad angaar Samlingens Oprindelse, maa den ogsaa for den væsentligste Dels Vedkommende anses at hidrøre fra Lovforedrag. Bevis derpaa yde baade Indhold og Form. I førstnævnte Henseende mærkes de fortsatte i Texten indføjede Begrundelser af en vis Regel, f. Ex. i II—15; fordi ellers ingen turde komme til Retten; II—8: fordi Kirken skal være hver Kristens Hus; II—64: fordi man skal passe paa, hvad der er foran og ikke bagved; III—56: fordi at den skal helst Retten gjemme, som skal tilholde andre til at gjøre Ret. I formel Henseende erindres det i Statsretten S. 161 anførte Sted i E. sj. L. III—12: Jeg vil vente, indtil flere komme tilstede; og de mange Steder, der begynde med: »Thet scal man oc vitæ«, hvor der oprindelig har staaet: Thæt sculæ i oc vitæ«. Ligeledes er Udtrykket: »sum ac haf før sagt« udglattet til »sva sum før ær mælt«. At

det ikke er Kongen, der her taler, ses af, at der i III—57 tales om »vor Konges Brev«. Efter at det mundtlige Rets Foredrag paa Tinge var ophørt og man nøjedes med at nedskrive Reglerne, blev det anførte Udtryk yderligere ændret til: sva sum førræ ær screuit; E. sj. L. III—49. Saa udfyldtes et Haandskrift ved andre Opskrifter eller Uddrag af saadanne, og paa den Maade medoptoges de før omtalte større eller mindre Brudstykker og spredte Artikler. Dog maa herved ikke overses Muligheden af, at visse Tillæg ogsaa kunne skyldes nye Vedtægter. Saaledes maa vi antage, at Bestemmelsen i V. sj. L. II—1 er en ny Bestemmelse, der er indføjet efter Vald. sj. Lovs oprindelige Samling, idet den oprindelige Artikels Indhold stemte med Indholdet af Sk. L. V—35, hvorfor den blev forbigaaet i det skaanske Uddrag af Loven. Den bestemmer saa, at Drabsmanden skal begynde med at løse sin Fred hos Kongens Ombudsmand med tre Mark Sølv, medmindre hans Hovedlod ikke udgjør saa meget. Men E. sj. L. III—46 bestemmer at Drabsmanden skal bøde ni Mark til Kongens Ret og sex Mark til Fredkjøb; det er fire Mark Sølv, og tre Mark til Blodvide, de sidste dog kun, forsaavidt hans Hovedlod strækker til, medens Fredkjøbet skal svares fuldt ud under Fredløsheds Tvang, forsaavidt som Ombudsmanden ikke af en god Vilje eftergiver deraf. Dernæst bestemmes, at de, der ere i Far og Følge med Drabsmanden og faste og staa offentlig Skrifte derfor udi Kirken, skulle bøde tre Mark, ligesom ogsaa de, der omgaas Gjerningsmanden, efterat Ombudsmanden har lyst paa Tinge, at han ej har løst sin Fred. Det er altsaa en Skærpelse af den ældre Regel ogsaa i Henseende til Følgemændene, for hvilke Tremarks Bod ej var almindelig foreskreven for Medvirkning til Drab overhovedet. For at anse denne Artikel for en ny Vedtægt taler dernæst den efterfølgende Artikel III—47, der udtrykkelig erklærer det for en ny Vedtægt af Tinget, at flere Personer, der have været i Følge sammen med at begaa Drab og ikke vedgaa det paa tre efterfølgende Landsting, alle skulle bøde Kongens Ret baade for Fredløsning og Følge, som om de hver havde begaaet Drabet. Den tilføjer saa: »for thy tok landet thær vithær«, at Gjerningsmændene skulde være saa meget mere redebonne til at byde Boden; og vilde de ej vedgaa, og laa Manden altsaa dræbt af en Banemand, der ej vilde

vedgaa Drabet; a morthe; da var det ikke Uret, at de bødede meget, der havde handlet ilde. Denne Bestemmelse forudsætter nu ved sin Omtale af Fredløsning samt Far og Følge den foregaaende Artikels Forskrifter, hvorfor vi vistnok tør betragte den som en Tillægsvedtægt til denne. Naar Begrundelsen her undtagelsesvis udtrykkelig er føjet til, er det vistnok kun sket, fordi man har fundet det nødvendigt udtrykkeligt at fremhæve den i Betragtning af Straffens overordentlige Skjærpelse for alle Deltagerne.

I Tilslutning til, at Artiklerne III—46 og 47 afgjøre Spørgsmaal om Bod til Kongen for Manddrab, gaa ogsaa de følgende Artikler III—48—49 ud paa at regulere dels Kongens Ret til Bøder for Far og Følge ved fyrgetyve Marks Sager og for Saar dels Ombudsmandens Ret til at anlægge Søgsmaal for Bøden og kræve den, hvis den Private, mod hvem Forbrydelsen er øvet, ikke gjør det. Disse Artikler staa altsaa alle i god Sammenhæng med hinanden, opstille almindelige skjærpende Straffebestemmelser og afgjøre tillige Spørgsmaal om den private Paatale Pligt og Bøder for dens Undladelse samt den subsidiære offentlige Paatale Myndigheds Udstrækning og Begrændsning i fyrgetyve Marks Sager og Sager angaaende Ran og Saar, hvortil senere i III—52—53 slutte sig tilsvarende Regler angaaende offentlig Paatale af Tyveri. Vi have her uden Tvivl en Samling strafferetlige og straffeprocesretlige Noveller, som vistnok ere vedtagne af Tinget efter Kongens eller hans Fogeds Initiativ i den offentlige Freds og Sikkerheds Interesse.

Nu har man imidlertid fra Værdiansættelsen i III—51; siæx marc, thet ær fiure marc silfs; og Møntens stadige Forværrelse gjennem Tiderne villet slutte til; jfr C. Kjer: Valdemars sjællandske Lov S. 167; 221; at denne Retsregels Vedtagelse laa forud for Vedtagelse af andre Retsregler i de sjællandske Love, i hvilke Værdiforholdet mellem Mark Penge og Mark Sølv er ansat som 3 til 1; V. sj. L. II—13; 3—12; E. sj. L. II—37; 38; og forud for Vedtagelsen af Sk. L. V—14 og 16; jfr Andr. Sunesøn V—23; hvor Værdiforholdet mellem Mark Penge og Mark Sølv ogsaa er som 3 til 1. Men skulde Reglen i E. sj. L. III—46 liggé saa langt tilbage i Tiden, og den igjen have ændret V. sj. L. II—1, saa komme vi uundgaaelig i Strid med den foran S. 175 fastholdte Formodning, at Indføjelsen af V. sj. L. II—1 i Retssamlingen ligger efter den Tid, da Afskriften blev overført til Skaane. Men denne Vanskelighed er dog formentlig overkommelig. Andreas Sunesøn bemærker udtrykkelig V—23:

Statutum est, ut semper pro tribus marcis nummorum, quæ nominantur in satis factione sit una marca argenti vel ipsius æstimatio in solutione. Hermed stemmer Sk. L. V—14; 16; V. sj. L. II—13; E. sj. L. II—37; 38; der alle fastholde samme Værdiforhold ved Beregning af de private Bøder for Saar og Slag; og V. sj. L. III—12; der i Almindelighed fremhæver, at efter »botæ virthning« i Forhold over for en privat Fordringshaver er to Ørtug (Sølv) lig to Øre (à tre Ørtug Penge).

Men paa den anden Side tilføjer Andr. Sunesøn udtrykkelig: Hoc antem ad episcopale jus vel regium non procedit, ubi ad summam nummorum debitam minuendam supplicationibus potius quam allegationibus est utendum. Dette synes ikke at kunne forstaas anderledes, end at det beror paa Kongen (og Bispen), om han vil lade sig nøje med mindre end fuld Valuta, en Mark (Sølv) for en Mark. Hvor nu Intet særligt er bemærket om Markens Værdi, saasom i E. sj. L. III—46 om de ni Mark til Kongens Ret og de tre Mark til Blodvide, der maa man vel gaa ud fra, at den almindelige Værdi Ansættelse lægges til Grund. Ved Fredkjøb fremhæves særlig om de sex Mark: »thæt ær fiuræ marc silfs«, og senere fremhæves atter: »frith køp the siæx marc ællær fyuræ marc silfs«. Her synes altsaa at foreligge en særlig Værdsættelse af de sex Mark, at de skulle være saa gode som 4 Mark Sølv; jfr Sk. L. V—14 og 16: »siaghs (þre) mark, sua goþæ sum tua (enæ) mark silfs«; idet man ikke kan anse Bemærkningen som en ørkesløs Fremhævelse af, at sex Mark Penge paa den Tid, da Artiklen blev gjældende, i Almindelighed gjaldt 4 Mark Sølv; thi hvorfor skulde den særlig og alene fremhæves ved Fredkjøbet? Der maa derfor foreligge noget særligt ved denne dobbelte Ansættelse. At Kongen faar 4 Mark Sølv i Fredkjøb er rimeligt, da han alt ifølge V. sj. L. II—1 fik 3 Mark Sølv derfor; og V. sj. L. III—46 gaar i det Hele ud paa en Forøgelse af Kongens Ret. Enten maa man da lægge Vægt paa de fire Mark Sølv og forstaa Paabudet af de sex Marks Penge saaledes, at disse Mark, der erlægges for Fredkjøbet, skulle have en ualmindelig høj Værdi, saa at Beløbet deraf bliver det dobbelte af Bøde Vurdering; eller ogsaa kan man lægge Vægt paa de sex Mark Penge og forstaa Artiklen saaledes, at Kongen vil nøjes med dem som en ualmindelig billig Erstatning for de 4 Mark Sølv, hvilke han egentlig skulde have. For det sidste kunde tale, at der alt i Forvejen er bevilget ni Mark til Kongens Ret, og at Fyldestgjørelse af Fordringen paa de sex Mark for Fredkjøbet ikke længere er betinget af, at den Skyldiges Boeslod strækker til, men ubetinget hjemlet Kongen. Men hvilken Forstaaelse der nu end monne være den rette, maa Reglen anses som en Specialitet i Lighed med Bestemmelsen om Mønt Beregningen ved þokka Bøden i Sk. L. IX—7: þokka ær æj mera æn tua øræ sua goþe sum fiura ørtogha penninge, og kan ikke godtgøre, at E. sj. L. III—46 ikke skulde høre til en Række Noveller, tilblevne efter Vald. sj. Lovs Tid.

Noget lignende gjælder om den foran S. 185—186 nævnte Novelle vedrørende Slegfredbørns betingede Legitimation ved efterfølgende Ægteskab og Reglen om Børnebørns Arveret jure repræsentationis; E. sj. L. I—15; som V. sj. L. I—1 til 8 og I—16 slet ikke kjende. At paa den anden Side Eriks sjællandske Lov ved disse sine Bestemmelser dog ikke er naaet frem til Jyske Lovs Tid, viser sig særlig i, at J. L. I—25 anerkjender Slegfredbørns ubetingede Legitimation ved Forældrenes efterfølgende Ægteskab og J. L. I—4 hele Descendensens jus repræsentationis. Heller ikke er den naaet til Jyske Lovs Forstaaelse af Vin lig Vidner: J. L. II—93; 94; men forstaar førstnævnte Ord i sin oprindelige Betydning; E. sj. L. III—23; 24; 39; 40. Paa den anden Side maa imidlertid ogsaa fastholdes, at Eriks sjællandske Lov indeholder Bestemmelser, der i Tiden ligge forud for Valdemars sjællandske Lov.

Dertil kan dog ikke henføres Bestemmelsen i E. sj. L. I—17 om Arv, hvor Arveladeren ikke efterlader Børn, Forældre eller Sødskende; thi denne Forskrift er aabenbart udarbejdet med den højeste Omhu. Først kaldes til Arv Bedsteforældre, Onkler, Tanter, Broderbørn og Søsterbørn, eller alle Slægtninge, thæn ær en man ær imællæn ɔ: hvor der ligger et Led imellem Arveladeren og vedkommende Slægtning. Derpaa gaas der til Slægtninge, som ere adskilte ved to Led fra Arveladeren, saasom Sødskendebørn, og saa videre til dem, som »thre og fyuræ man æræ imællæn, swa længæ sum frænsum ær til«. Hermed stemmer Sk. L. II—8; Sc. lyters Art. 35; Andr. Sunesøn II—1. Naar saa Vald. sj. L. I—2 kun nævner Farfader og Mormoder, men sletter Farmoder og Morfader samt Farbroder og ligestillede Slægtninge, saa er der ingen Mening deri, naar dog Brødre og ligestillede Slægtninge samtidig kaldes til Arv, og det saa videre hedder, at efter denne Arveklasse skal den tage Arv, »thær næst ær a bürdh til fæ ... mannæ«; thi Farbroder og ligestillede Slægtninge udelukkes paa denne Maade fuldstændig fra at arve. Vel er nu den Forskrift gaaet over i Arvebogen Art. 58; dog, i alt Fald i nogle Haandskrifter med Udstrækning af femte til syvende Mand; ... vel blev denne Regel fulgt i den senere Praxis, fordi den i det enkelte Henseende at udelukke Farbroder m. fl. fra at arve sammen med Bedsteforældre stemte med Jyske Lov; men ligefuldt indeholdt vistnok V. sj. L. I—20 en ældre ukorrekt og vilkaarlig affattet Arveorden, medens E. sj. L. I—17 indeholdt den yngre, omhyggelig gjennemsete og korrekt og udtømmende affattede sjællandske Landslovs Regel i dette Arvespørgsmaal. At dette er det rette Tidsforhold mellem begge, turde ogsaa bekræftes ved, at V. sj. L. I—21 er den eneste Artikel, som har

beholdt Slutnings Frasen: se the for gudh, hvat the sveriæ« fra de ældste Haandskrifter, der endnu indeholdt Jern i Stedet for Nævn.

Derimod henhører til de ældre Forskrifter de processuelle Regler i E. sj. L. II—48 flg. med Ting, tilstævnet af enkelt Mand til at dømme en Tyv m. v.; med Bevis ved Jernbyrd og privat Tvangsfuldbyrdelse af Domme ved direkte Angreb paa den hans Mandhælg fradømte Skyldner, som Vald. sj. L. III—13 kun fremhæver i Henseende til Tyvs Forfølgninger. Om hele denne Retsforfølgnings Maade indeholder V. sj. L. Intet. Ogsaa Reglerne om Inddrivelse af Bidrag til Mandeboden i E. sj. L. III—26 maa antages at være ældgammel Overlevering, som Valdemars sjællandske Lov slet ikke har optaget. Heraf forklares da ogsaa, at der kunde være Plads for begge Retssamlinger, selv om Valdemars i sin Tid maatte have faaet en mere officiel Karakter. Der var jo hele store Omraader, hvor den lod Plads aaben for andre Retssamlinger ved slet ikke at omhandle en Række Materier. Dermed bleve da andre Samlinger fyldte, optagende Alt, hvad der savnedes i den førstnævnte, men derfor ogsaa optagende nye Regler, som formedes gjennem Vedtægt og Retsbrug og derfor ført à jour med Retsudviklingen. En saadan fra først af systematisk anlagt men ikke afsluttet og derfor gjennem længere Tider med mer eller mindre spredte Tilskrivninger af gamle og nye Regler øget Samling af Lovforedrag om den sjællandske Rets forskjellige Afsnit er da den saakaldte Kong Eriks sjællandske Lov. Kjendsgjerninger, der kunne vække Formodning om dens Stadfæstelse, foreligge ikke. Tiden for dens Tilblivelse i den foreliggende Skikkelse strækker sig fra Tiden efter 1158 indtil efter Valdemars sjællandske Lovs Overførelse til Skaane; jfr ovfr S. 179. Til nærmere Bestemmelse af Tidspunktet kan muligvis endnu tjene en Bestemmelse i E. sj. L. III—18. Der gives først en Regel om Trælles Vindikation; men saa tilføjes en Forskrift om deres Forhold, naar Leding udbydes, hvormange der maa tages med, nemlig fire til en Besætning paa 40 Mand, to forude og to bagude, hvilken deres Bestilling skal være, og hvilken Straffen er for at sende en Træl i Leding i Stedet for en Havnebroder; jfr J. L. III—2, som kun har optaget den sidstnævnte Forkrift, men iøvrigt taler om Lejeedrenge

i Stedet for Trælle. Det er klart, at Eriks sj. L. ogsaa her røber den højere Alder i Forhold til Jyske Lov; men naar paa den anden Side hverken Skaanske Lov eller Valdemars sjællandske Lov have optaget deslige Forskrifter, saa turde det vel være, at Grunden til deres Fremkomst i Eriks sjællandske Lov er den, at paa den Tid, da denne Lov samledes, var baade Trældommen og Spørgsmaalet om Trælles Medtagelse eller Udsendelse i Skibs Leding praktisk, som i Kong Frodes Tid; ovfr S. 70—71. Derved henledes Tanken uvilkaarlig paa Tiden for Valdemar Sejrs oversøiske Korstog. Dette Tidspunkt, der ligger adskillige Aar efter Nedskrivningen af Skaanske Retssamling, Andreas Sunesøns Parafras samt Valdemars sjællandske Lov og dennes delvise Overførelse til Skaane, men ogsaa en rum Tid forud for Jyske Lovs Givelse, turde altsaa muligvis angive det omtrentlige Tidspunkt for Samlingen af den saakaldte Kong Eriks sjællandske Lov.

Angaaende Paakaldelsen af de sjællandske Retssamlinger i den senere Tids Retsbrug se Exempler i K. Rosenvinges Udvalg af Gl. d. D. I S. 236 m. fl. og V. A. Sechers Rettertingsdomme I S. 269.

§ 34.

Jyske Lov.

Denne er den eneste af Retssamlingerne for de danske Lande, der er vedtaget og udstedt i Lovsform. Dette forkynder den selv i Fortalen, i hvilken det hedder, at Kong Valdemar Valdemarssøn, da han havde været Konge i ni Vintre og tredive Vintre, og der efter vor Herres Fødsel var gaaet tusinde Vintre og to hundrede Vintre og fyrgetyve Vintre, Marts Maaned dernæst efter, lod skrive denne Bog og gav denne Lov i Vordingborg, der her staar skreven paa Dansk; med hans Sønners Raad, som vare nærværende, og Ærkebispens og Bispers og alle de bedste Mænds Raad, der i hans Rige vare. Dr L. Holberg har villet forstaa de anførte Ord »lod skrive denne Bog og gav denne Lov« derhen, at Valdemar ved den anførte Lejlighed gav en Rigslov, som skulde være de i G. A. A. B. V S. 10 og 12

trykte Opskrifter, og dernæst gav Lovbogen ɔ: Jyske Lov; men denne Forstaaelse anser jeg for ganske urigtig, idet de nævnte Opskrifter ere Lovudkast fra Kong Abels og Kong Kristoffer I's Tid; jfr Hist. Tidsskr. VI—6 S. 1; 319; 681. Baade Ordene Loven og Lovbogen i Fortalen sigte derfor kun til Jyske Lov.

Angaaende Tidspunktet for Lovens Udstedelse erindres, at man tidligere har villet henføre den til Aaret 1240; men J. E. Larsen; Saml. Skr. I—1 S. 35—40; har godtgjort, at Aaret er 1241, i hvilket Aar Kongen døde den 28de Marts. Tiden angives med det fulde Antal Vintre med Tillæg af de overskydende Maaneder, og Angivelsen af det Antal Vintre, der ved Lovens Givelse var hengaaet siden Kongens Regjeringstiltrædelse, nemlig ni og tredive, henviser bestemt til Aaret 1241.

Om selve Lovens Udarbejdelse foreligger ingen anden Oplysning end Beretningen i den Viborgske Biskop Gunners Levned; S. R. D. V S. 579; at Kongen ved Udarbejdelsen i Særdeleshed skal have fulgt bemeldte Biskops Raad.

Om Lovens Kilder henvises i Særdeleshed til J. E. Larsens Saml. Skr. I—1 S. 40 flg. Væsentlig maa de søges i de ældre Retssamlinger, der maa antages at have foreligget i Jylland saavelsom i de andre Lande inden Jyske Lovs Tid. At saadanne ikke ere bevarede, finder sin naturlige Forklaring deri, at de ved Jyske Lovs Udstedelse mistede deres praktiske Gyldighed, og man derfor ikke brød sig om at gjemme paa dem, saa at man for at forklare deres Forsvinden ikke behøver at ty til Arild Hvitfeldts Beretning I S. 206 om, at Valdemar II, da han havde givet Loven, strax paa Pladsen lod de gamle Skraaer og Vedtægter opbrænde; jfr ovfr S. 47 Beretningen om, at Kongen i Viborg lod opbrænde de kejserlige Lovbøger, quibus tunc Dania regebatur. I Program 1893 S. 103 flg.; jfr S. 94; 98; er udviklet, hvorledes Landsloven i Jylland maa antages at være bleven reformeret paa det processuelle Omraade i Valdemar II's forudgaaende Tid, idet han maa antages at have udvidet Sandemændenes Jurisdiktion og indført Nævningerne, da man forinden, efter Jernbyrds Afskaffelse, ikke havde andre Bevismidler end almindelige Mededsmænd og Kjønsnævn. Denne Reform maa antages at være sket i Tiden efter Udstedelse af Forordningen om Jernbyrds Afskaffelse i Skaane og Aar 1228, da vi finde om-

talt Sandemænd paa Fyen. Ligeledes er der paa andre Omraader sket Reformer i den jyske Landslov i Tiden fra 1200—1241; f. Ex. i Henseende til Brugen af Vin ved Kjøb og Salg; J. E. Larsen: Saml. Skr. I—1 S. 68; ovfr S. 77. At Bestemmelserne derom ikke ere bevarede, forklares naturlig i Lighed med den hele navnløse Maade, hvorpaa Kongens Deltagelse i Lovgivningen den Gang foregik, hvilket formodentlig skete i Jylland ligesom i Skaane. Kong Valdemars Bevidnelse om hans Fredsmægling mellem Fyenboerne og deres Biskop Aar 1228; G. A. A. B. V S. 9; er det første Kongebrev, Lovgivningen vedrørende, paa jysk Retsomraade. Paa enkelte Steder forekomme ogsaa endnu Udtryk i Loven, der tyde paa Overlevering fra Retsforedragene; jfr J. L. II—21; III—68: thæt ær varlær (forsigtigere), at ængi man sættæ eld i hethæ o. s. v. En saadan formanende Tone kan forklares hos Formanden for et borgerligt Nævn, men ikke hos Kongen som lovgivende. Ligeledes turde de i Loven indstrøede Begrundelser: warlær ær tho, at marcskial swærs æn rithes; J. L. II—6; 9; 21; 26; 53; 65; 88; 89; 91; III—20; 67; være en Eftervirkning af Lovforedragenes Fremhævelse af Retsreglernes Begrundelse; ovfr S. 190. Naar J. E. Larsen; Saml. Skr. I—1 S. 56; 58; mener, at der har været forskjellige saadanne ældre Samlinger for enkelte Dele af det jyske Retsomraade, savner jeg enhver Hjemmel derfor; særlig gjælder dette Forfatterens Bemærkning om Sønderjyllands afvigende Retsstilling. Anglerne vides aldrig i nogen Retning at have sondret sig fra Halvøens øvrige danske Befolkning. Hele Halvøens Befolkning med Undtagelse af Friserne; jfr Sønderjyske Aarbøger 1893 S. 177; var dansk indtil Slien, og Landet Syd derfor indtil Ejderen var oprindelig en ubeboet vild Skovegn; Statsretten S. 4; selv om enkelte tyske Kolonister senere maatte have bosat sig der, have de ikke øvet nogen Indflydelse paa den almindelige Retsudvikling. Paa Knud den Helliges Tid siges Viborg at være Mødested for Befolkningen ex totis Jutiæ partibus, og hvad der vedtoges non impune uspiam in Jutiæ partibus irritum fieri valebit; og da endnu ifølge Tords Artikel 71 Lovændringer vedtages ex consensu Jutensium et Fionensium, maa ogsaa Fyenboerne fra først af antages at have været optagne i Retsfællesskabet. Hermed stemmer ogsaa Slesvig Stadsret Art. 30, der bruger Udtrykket: Frysones de lege Danica,

hvilket den ikke godt kunde tænkes at benytte, dersom der ikke fandtes en for alle Danske paa Halvøen fælles Ret; jfr Art. 19: secundum leges terræ. At der fandtes forskjellig Maal og Vægt i forskjellige Dele af det jyske Retsomraade, er en af de jyske Ejendommeligheder, der forklares af Landets uforholdsmæssig større Udstrækning, men ligesaa lidt som andre lokale Ejendommeligheder, f. Ex. Sysselinddelingen har hindret den fælles Retsudvikling. At der i kirkelige Anliggender opstod særlige Vedtægter for de enkelte Bispedømmer, f. Ex. for Fyens Stift 1228; ovfr S. 194; berørte aldeles ikke den verdslige Rets Enhed, ligesaa lidt som de partikulære Stadsretter brød Landslovenes Enhed.

At Jyske Lov er den yngste Landslov, adskilt fra de andre Landes Retssamlinger ved en ogsaa paa Retsomraadet udviklingsrig Mellemtid, viser sig i, at den har reformeret og moderniseret Retstilstande, som Landet en Gang har har havt til fælles med de andre Landre, hvorom dens Affattelse paa flere Steder endnu bærer talende Vidnesbyrd; jfr J. E. Larsen: Saml. Skr. I—1—58 om Formuefælliget mellem Forældre og Børn; Familieret S. 88; og dernæst har den et mere udvidet Omraade, idet ogsaa den offentlige Ret er inddraget under Loven; jfr især J. L. III—1 til 20 om Ledingsretten, ligesom den er naaet til at opstille almindelige Grundsætninger om Kongemagt og Pavemagt, Statsstyre og Kirkestyre, Lovgivningsmagten og dens Udøvelse; jfr Lovens Fortale; Dr L. Holberg: Dansk og fremmed Ret S. 25 flg.; samt skjælne mellem den offentlige Rets Haandhævelse og den Privates Hævnen af en ham vederfaret Retskrænkelse; Strafferet S. 3; hvoraf igjen følger, at Selvtægt er forbudt, idet »mæn skvlæ delæ sic til ræt oc æi gøræ sik sialf ræt«; J. L. II—73; medens Nødværge er tilladt, »for thy at hvær man ær louæth mæth allæ loghum at wæriæ sik sialf«; J. L. III—22. Men ved Siden af disse nyere Retsgrundsætninger, som Loven udtaler, fastholder den dog den derimod stridende overleverede Retsbrug, idet den fastholder Paalæg af Mandebod for Nødværge Drab; J. L. II—12; jfr Slesvig Stadsret Art. 3; og hjemler Retsinddrivelse ved personlig Tvang mod den mandhælgeløs gjorte Skyldner; J. L. III—28. Paa denne civile Retshaandhævelses Omraade viser den overhovedet en mærkelig Stilstand.

Ved Lovens Affattelse synes Koncipisten paa ikke faa Steder at have havt Skaanske Retssamlings Text for Øje; J. L. I—36; jfr Sk. L. III—2; J. L. II—109; Sk. L. VII—17; J. L. III—32; 37; Sk. L. V—16; XIII—21; m. fl.; medens derhos J. E. Larsen: Saml. Skr. I—1 S. 42 opregner en Række andre Steder, f. Ex. J. L. II—18; 20; jfr Sk. L. XIII—5; 6; 7; J. L. III—62; 63; Sk. L. VIII—1; 2; hvor Skaanske Lovs Benyttelse som Forlæg dog turde stille sig noget tvivlsomt. Og under alle Omstændigheder er det selvfølgelig et ubesvarligt Spørgsmaal, om først Jyske Lovs Affattere maatte have benyttet Skaanske Lov paa den anførte Maade, eller om det allerede er sket i de forud for Jyske Lov sammenskrevne Retssamlinger. I Betragtning af den frie Maade, hvorpaa Kildestederne gjennemgaaende ere blevne benyttede og bearbejdede, turde dog den første Antagelse have overvejende Sandsynlighed for sig. Derhos ses der ingen Grund til den Antagelse, at ikke Skaanske Lovs Text i den nu foreliggende Skikkelse skulde være bleven benyttet som Forlæg, forsaavidt som et saadant overhovedet er bleven benyttet. J. E. Larsen: Saml. Skr. I—1 S. 47 antager dog, at baade Jyske og Skaanske Lov have deres Kilde i ældre Lovsamlinger, der af begge de omhandlede Lovbøgers Nedskrivere ere blevne benyttede som Kilde, og fra hvilke altsaa et middelbart Slægtskab imellem dem er udsprunget. Denne Antagelse er ganske uantagelig. Ældre Samlinger maatte være Samlinger af Landslovene, være sig skaanske eller jyske. Om ældre jyske Samlinger maatte have været Skaanske Lovs Forlæg, kan man aldeles ikke have nogen Mening, da man ikke aner noget om deslige Samlingers Existens; og at Jyske Lovs Forfattere skulde have benyttet ældre skaanske Samlinger i Stedet for de nyeste, som havde foreligget i mange Aar, turde være uforklarligt. J. E. Larsens Grunde for Afvisningen af det middelbare Kildeforhold ere da formentlig heller ikke paa nogen Maade fyldestgjørende. Først maa mærkes, at Jyske Lovs Forfattere ikke kunne antages at have benyttet de andre Landes Samlinger som Kilder for de Æmner, der skulde optages i Lovbogen. I saa Henseende dannede Landets egne ældre Samlinger Grundlaget. Derfor ere J. E. Larsens Anker over en hel Del Forbigaaelser af Æmner, der findes behandlede i Skaanske Lov, og Undladelse af at benytte de sjællandske

Retssamlinger som Kilder ved Udarbejdelsen, ubeføjede. Man kan derfor endogsaa paa dette Punkt bortse fra, at en nærmere Undersøgelse turde godtgjøre saglige Grunde i alt Fald til en Del Udeladelser. Saaledes vilde adskillige Forbigaaelser af Bestemmelser om Trælle simpelthen forklares ved, at Trældom paa Jyske Lovs Tid var i Færd med at forsvinde om ikke forsvunden, og Frigivnes Ikke-Omtale ved, at de formodentlig forlængst i alle Henseender vare ligestillede med fribaarne Personer. Allerede de sjællandske Samlinger omtale ikke, at de paa noget Punkt indtage en Særstilling. Om Bryder og Landboer har Jyske Lov optaget de fornødne deres offentlige Retsstilling vedrørende nye Forskrifter; J. L. II—1; 51; 60; 61; III—11 til 14; saavelsom Forskrifter angaaende deres Besiddelsesforholds tingligretlige Beskyttelse; J. L. II—33; 67; 104; og Forbud mod Indgaaelse og Ordning af Brydefællig i Strid med Tredjemands Ret; J. L. II—68; 69; 71; men naar den ikke har indladt sig paa at give Regler om det obligatoriske Mellemværende mellem Ejer og Bruger, vilde dette være vel forklarlig ved, at Loven var naaet til Erkjendelse af, at dets Ordning helst maatte overlades Parternes egen Vedtagelse. Vi maa derfor gaa ud fra, at Skaanske Lovs Benyttelse som Kilde kun er at forstaa paa den Maade, at hvor Affatterne naaede til et Æmne, som fandtes omtalt i Skaanske Lov, der eftersaa de ialtfald lejlighedsvis Stedet i Skaanske Lov og benyttede det da efter Omstændighederne ogsaa som Forlæg for deres Affattelse af Æmnet i Jyske Lov. Naar J. E. Larsen saa anker over, at de benyttede Forlæg findes optagne i ufuldstændig Skikkelse, idet f. Ex. J. L. II—26 af Sk. L. V—19 kun har optaget den gamle af Valdemar II i Skaane afskaffede Ret i Stedet for den nye og endda med Udeladelse af de vilde Fugle, saa er hertil at svare, at de vilde Fugles Opdrætning kanske i den mellemliggende Tid er gaaet ud af Sagaen, og at man ikke for Jyllands Vedkommende har fundet Anledning til at optage Skaanes nye Ret med Sondring mellem Dyrene henholdsvis af grum og blid Natur, og Nedsættelse af Bøderne for deres Drab af Mænd til henholdsvis 9 og 3 Mark, for Saar til 3 Mark for begge. Om man i Skaane har villet gaa ind paa denne i og for sig lidet naturlige Reform, hvorved tilmed Høgen kom til at behandles som et Dyr af blid Natur,

turde være et Spørgsmaal, idet Retssamlingen stiller begge Regler op ved Siden af hinanden; og at man i Jylland ikke har villet gaa ind paa den, men har holdt paa den ældre, klare og naturlige Regel, at Besidderen skulde svare for de vilde Dyrs Gjerninger, han opfødte, som for sine egne Gjerninger, er meget rimeligt, ligesom det er ikke mindre rimeligt, at Kongen efter moden Overvejelse selv har kunnet vende tilbage til den. Naar J. L. II—26 dernæst forbyder at dræbe vilde Dyr i Bondens Hævd, medens Skaanske Lov paabyder Tokke Bod for sligt Drab, da forklares denne sidste Bods Forbigaaelse i Jyske Lov noksom ved, at den ikke var kjendt i Jylland, og Erstatningen af dette Paalæg ved et Forbud imod at dræbe dem, er da en ligefrem Forbedring.

Paa lignende Maade stiller Forholdet sig i Henseende til J. E. Larsens Anke over, at J. L. II—37 har udeladt Skaanske Lovs Paalæg af en Tremarks Bøde, naar Nogen omkommer i en Rævegrav, men kun medtaget Lergrav og Brønd. Paa dette Punkt synes der nemlig ligeledes at have staaet en Strid i Skaane; Statsret S. 155—56. Andreas Sunesøn V—17 udelader saaledes helt Bestemmelsen om Lergrav og Rævegrav; og den sidste er vel i Tidens Løb kommen til at spille en forholdsvis saa lidet betydelig Rolle, at man ogsaa har ment at kunne lade den falde i Jylland, medens man ogsaa der har holdt paa Lergraven. Naar dernæst J. E. Larsen l. c. bortset fra Indholdet anker over den forholdsvis heldigere og fyldigere Affattelse af Kildestederne i Skaanske Lov fremfor de tilsvarende Steder i J. L., saa er der en Ting, som springer i Øjnene ved at se paa de S. 43—44 aftrykte Steder, men som Forfatteren ikke synes at have havt Øje for, nemlig at Jyske Lov overalt afkorter og sammentrænger. Den nøjes med 34 Linier + 9 Brudstykker af saadanne, hvor Sk. L. anvender 50 Linier + 8 Brudstykker af saadanne. Dette er Noget, som er en ganske almindelig Fremgangsmaade ved Affattelse efter Forlæg, og at saa Sproget bliver mindre afrundet, Udtrykket paa sine Steder mindre nøjagtig og at alle undværlige, om end i en bredere Stil naturlige og berettigede Tilføjelser udelades, er saa at sige i sin Orden.

Naar man herefter kan gaa ud fra, at denne Sammentrængning af Stoffet i den knappest mulige Form har været et af Koncipisternes Formaal, kan man ogsaa tilfulde forstaa, hvorfor de have valgt Skaanske Lov til Forlæg, netop fordi den fremfor de sjællandske Retssamlinger egnede sig til at benyttes i det anførte Øjemed. Exempelvis skal blot fremhæves Sk. L. V—16: For Stavnshug og Stenshug og Benhug og Nævehug og Haargreb og Jordskuf skal bødes tre Mark, saa gode som en Mark Sølv. Denne Straffebestemmelse er i V. sj. L. II—8; 21; 22; 23; 24; 25; 26; fordelt paa sex, og i E. sj. L. II—43; 44; 45; paa tre mer eller mindre lange Artikler. Under disse Omstændigheder er det forstaaeligt, at J. L. III—32 har taget Affattelsen af Sk. L. V—16 til Forlæg.

Naar herefter Jydske Lovs Affattere have benyttet de ifølge Datidens Sprogbrug udenlandske Kilder paa den Maade, at de ikke i dem have søgt selve Lovgivningsstoffet, men kun et Hjælpemiddel ved Formuleringen af det indenlandske Retsstof, og derfor slet ikke have benyttet de sjællandske Retssamlinger, der ikke fandtes tjenlige til det anførte Øjemed, saa vil man heller ikke have Vanskelighed ved at besvare Spørgsmaalet, hvorvidt og hvorledes Koncipisten monne have benyttet udenrigske Kilder ved Jyske Lovs Affattelse.

I Henseende til Sachenspiegel kan jeg derfor nøjes med ganske at henholde mig til Kofoed Anchers og J. E. Larsens Gjendrivelser af Arild Hvitfeldts og Schlegels modstaaende Paastande; Kofoed Ancher: Saml. Skr. II S. 110—189; J. E. Larsen: Saml. Skr. I—1 S. 48 flg. At den romerske Ret skulde have havt umiddelbar Indflydelse udover at afgive Forbilledet for en enkelt Sætnings Formulering; J. L. III—22; er heller ikke paaviseligt; Kofoed Ancher: Lovhistorie I S. 146. Det vilde jo have været ganske i Strid med den danske Lovgivnings Grundsætning, som Valdemar II i Jyske Lovs Fortale selv har vedkjendt sig, at Loven skal være »æfter landsens wanæ quemlich oc thyrftælic«, om han havde villet paaoktrojere Landet en ny og fremmed Retsordning. Derfor er den eneste Lovgivning, hvis Paavirkning kan spores i Loven, den kanoniske Ret; thi den var jo fra Datidens Synspunkt ingen fremmed, med hele Kirkens fælles Ret. Jyske Lov, som anerkjender Paver og Bisper som kirkelige Myndig-

heder, har derfor ogsaa hele Tiden Kirkeloven in mente. Den behandler de lærde Mænd og Klostermænd i Lighed med de værgeløse Kvinder; J. L. II—26; 65; anerkjender deres gejstlige Værneting og Klostermændenes Uformuenhed samt Kirkens Fordring paa Præsternes rene Liv og Klostrenes Skattefrihed, og tager saa paa Lægmænds Vegne Standpunkt dertil, idet den udelukker Klostermænd og lærde Mænd fra at være Værge paa Lægmandsting; J. L. I—31; udelukker Klostermænd fra at arve samt fra at kunne være Borgen; J. L. II—65; forbyder Klostrene at kjøbe mere Jord efter Vatikaner Konciliet 1215, medmindre de ville give Skat deraf; opmuntrer Præsterne til Renlivethed ved at betinge deres Skattefrihed af den. Lægfolket skal være kristnet for at kunne arve, og Daab og Ægteskab er ordnet efter den hellige Kirkes Lære; J. L. I—1—2; 24; 25; ligesom J. L. II—78—86; jfr Fdg 1228; G. A. A. B. V S. 9; samler Reglerne om Helligbrødes Begaaelse og Forfølgning ved Biskoppens Ombudsmand, saaledes at Lægfolkets Ret er værget gjennem de Nævninger, der skulle sværge i Sagen, som Kirkemænd aarlig udtage. At den hellige Kirkes Hævd alt var i Brug før Jyske Lovs Tid i Forhold mellem Kirke og Bonde, er omtalt i Tingsretten S. 95; og den blev da ogsaa lovfæstet ved J. L. I—44. Endnu mærkes den Kjendsgjerning, at Jyske Lov ikke som Retssamlingerne fra de andre Lande giver Regel om, hvormeget den maa tage med, som gaar i Kloster, og heller ikke giver Regel om, hvormeget Mand maa bortgive ved Testament. Medens det med Hensyn til Hustruen, naar hun har Barn, siges, at hun ikke maa bortgive sin halve Hovedlod eller nogen større Værdi uden Husbondens Ja og Vilje, og at Husbonden, hvis det dog er sket, kan fri sig for at udrede Gaven ved Kjønsed, hedder det om den Hustru, som ikke har Barn med Husbonden, udtrykkelig, at hun maa bortgive sin halve Hovedlod til Sjælegave, og at Nævningerne skulle sværge om denne, hvis den har en halv Marks Værdi. Men saa følger om Manden kun den Regel, at Sandemænd skulle sværge om, hvad der er skrevet i Mands Testamente med gode Mænds Vidnesbyrd, naar Kloster eller Kirke eller Hospital fremtræde med Krav i den Anledning, medens Bondens Arvinger i modsat Fald kunne fri sig ved Kjønsnævn. Men denne Mangel skyldes dog uden Tvivl nærmest kun en Kejtethed i Ud-

tryksmaaden, fremkaldt ved, at Artiklen særlig vil lægge Vægt paa den nye Regel, som den indfører, at Sandemænd skulle sværge angaaende skriftlige Testamenter. Det Gode, som Kirken vandt ved at faa Sagen ind for Sandemændene, var, at disses Ed appelleredes til Biskop og Bygdemænd; J. L. II—7, hvorved altsaaa var gjort et betydningsfuldt Skridt i Retning af at faa Testamenter undergivne Kirkens Jurisdiktion; Arveretten S. 123.

Jyske Lovs Indledning omtaler ikke Omraadet, for hvilket den er bestemt til at gjælde, og heller ikke benytter den Betegnelser, der kunde hjemle, at den kun skulde gjælde for Jylland. Tværtimod findes der i den Bestemmelser, som i og for sig meget vel kunde gjælde for hele Riget, saasom navnlig J. L. III—1—20; III—61—63 m. fl. Særlig omtales f. Ex. ogsaa i i J. L. III—8 hele Riget, idet det siges, at Kongen maa tage sig Mænd fra hele Riget. Dette har i sin Tid foranlediget den Mening, at Jyske Lov skulde være givet som en almindelig Rigslov. Denne Mening blev gjendrevet af Kofoed Ancher,; Saml. Skr. I S. 312—314, men gjenoptaget af Schlegel, dog med den Lempelse af Paastanden, at Loven vel havde været bestemt til at gjælde for hele Riget, men at kun Jyderne, som ikke havde nogen egen Lovsamling, havde modtaget den, medens Skaaningerne og Sjællænderne gjorde Modstand mod dens Indførelse, og at den derfor kun blev til en Landslov. Men ogsaa denne Sætning er gjendrevet af J. E. Larsen; Saml. Skr. I—1 S. 105 flg. At Loven ikke i Fortalen udtrykkelig siger, for hvilket Landomraade den gjælder, forklares naturlig ved, at dette i og for sig var givet. Det Land, for hvilket den skulde gjælde, betegnedes den Gang og endnu i senere Forordninger ligesaa lidt, som man nuomstunder, undtagen ved en Inkurie; jfr Vexellov 7 Maj 1880; Overskriften; i Lovene udtrykkelig siger, at de skulle gjælde for Danmark. Først i senere Tider, da det blev almindelig at have Rigslove, kom Sondringen frem, men vi finde da ogsaa Jyske Lov i Haandskrifterne udtrykkelig betegnet som saadan. Naar man har henvist til, at den er given paa et Danehof i Vordingborg, beviser dette ligesaa lidt, at Loven var bestemt til at være en Rigslov, som Udstedelse af Forordninger for Lande og Love for Kjøbstæder sammesteds kan bevise, at de skulde have almindelig Gyldighed; jfr f. Ex. Riberettens Ud-

stedelse paa et Danehof i Nyborg 1269; ovfr S. 121; og Forordningerne fra 1284 og 1304; nedenfor S. 233 flg. Der er dernæst ingensomhelst Kjendsgjerning, der kan anføres til Støtte for, at Loven var bestemt for et andet Omraade end det, for hvilket den senere havde Gyldighed, og selve Lovens Indhold og særlige jyske Retsordninger som Sandemænd, Ransnævninger og Sysler m. m. tale afgjort imod, at den kunde være bestemt til Indførelse i andre Lande. At den dernæst lige til Kristian V's Tid kun var gjældende for det jyske Retsomraade, fremgaar af en Række Vidnesbyrd i Haandfæstningerne, i hvilke det paalægges Kongerne at dømme i hvert Land efter dets Lov; Hdf. 1326 Art. 36; 1360 Art. 1 m. fl.; Kristian III's Hdf. Art. 27 siger: saavidt som Jyske Lov rækker; jfr. Frederik II's Hdt. Art. 26; og i Kristian IV's Fdg. af 14 Avg. 1590 siges det samme; ligesom i Fortalen til Danske Lov. Den anførte Forordning viser dernæst, at Loven end ikke officielt havde subsidiær Gyldighed som Lov i de andre Provinser, om end den i Retsbrugen blev benyttet i dem; jfr Registret til V. A. Secher's Rettertingsdomme under Jyske Lov. At Jyske Lov undertiden benævnes lex Danorum og lex Danica, vil efter Omstændighederne sige, at den var en Lov for Danske, idet man ikke tog Hensyn til den provinsielle Begrænsning for dens Gyldighed, eller at den var en paa Dansk affattet Lov. Endnu staar tilbage at bemærke, at der findes en gammel latinsk Oversættelse af Loven, som er aftrykt i Rosenvinges Udgave af den, som tidligere urigtigt er tillagt Biskoppen i Viborg, Knud Mikkelsen, men som uden Tvivl skriver sig fra en ældre Tid. Med Hensyn til denne Oversættelse er den Anskuelse gjort gjældende, at den skulde være en selvstændig Text, der endog indeholdt Udkastet til den danske, en Anskuelse, som Larsen i Saml. Skr. I—1 S. 139 o. flg. har gjendrevet med slaaende Grunde, hentede fra selve den latinske Texts Beskaffenhed. Exempelvis kan blot det Argument nævnes, som hentes fra Indledningen, i hvilken et Stykke af Gratians Dekret er oversat paa Dansk. Dersom nu den latinske Text var den oprindelige, ikke en Oversættelse af Jyske Lov, maatte Forfatteren selvfølgelig have benyttet Dekretets originale Text, men det har han ikke gjort, idet han tværtimod har oversat Stykket tilbage fra Dansk i en ny latinsk Gjengivelse. I den sidste Tid er imidlertid

mærkelig nok den Opfattelse igjen gjort gjældende, at Jyske Lov i den foreliggende Skikkelse dog ikke skulde være en oprindelig Text, men kun en dansk Gjengivelse af en ældre latinsk Original, som derhos formenes at være given for hele Riget, og denne tabte Lov skal da have været en fælles Kilde baade til skaansk og jysk Lov samt til den slesvigske Stadsret, jfr Hasse: Schleswigsches Stadtrecht S 54. Det eneste, som denne Gisning kunde søge en Slags Støtte i, er det Udtryk i Fortalen til Jyske Lov: »Lod han skrive denne Lov, der her staar skreven paa Dansk«. Derefter skulde da den danske Text kun være en Gjengivelse paa Dansk af en paa Latin udstedt Lov. Men saa længe der ej er fundet Spor til en saadan latinsk Original, er der ingensomhelst Grund til at dvæle videre ved disse urimelige Gjætninger. Hvad særlig Udtrykket »skreven paa Dansk« angaar, da turde det finde sin naturlige Forklaring deri, at Loven udstedtes paa Modersmaalet i en Tid, hvor Lovene før og senere udstedtes paa Latin. Det er saaledes Tilfældet ikke blot med den slesvigske Stadsret fra Knud VI's Tid, men ogsaa med de af ham udstedte Forordninger, f. Ex. Fdg 28 Decbr 1200 for Skaane, og det samme gjælder om Forordninger efter Valdemar Sejrs Tid: jfr Saml. af Fdgr i G. A.. A. B. V; Abels og Kristoffers Udkast m. fl. Men i Valdemar II's Tid er Forholdet anderledes. Samtlige de af ham udstedte verdslige Forordninger ere affattede paa Dansk, og derfor er det i og for sig naturligt, at Kongen har lagt Vægt paa Lovens Affattelse paa Modersmaalet og særlig fremhævet den i Fortalen; jfr Thorsen om Runernes Brug S. 27; hvor Valdemar Sejrs Interesse for dansk Skriftsprog udførligere omtales.

At til Jyske Lovs Omraade henhørte ogsaa Sønderjylland fremgaar af Stadsretterne; Aabenraa Skraa Artt. 17; 35; Haderslev Stadsret Art. 10; jfr ovfr S. 119; og at Fyen henhørte dertil, ses af Tords Art. 71; Fdg 14 Aug. 1590; m. fl.; om end alle Jyske Lovs Regler, f. Ex. om Sysler og Kjønsnævn, næppe havde været gjældende der; om Langeland se Fdg 14 Aug. 1590; om Samsø: Aab. Brev 22 Juli 1582; om Ærø: Kofoed Anchers Skr. I S. 315.

Hvad angaar Haandskrifterne og Udgaverne af Jyske Lov maa beklages, at en kritisk Udgave af den med Benyttelse af det hele Haandskriftmateriale og Klassifikation deraf, endnu

ikke foreligger. Den første Udgave er trykt 1504 tilligemed den latinske Oversættelse og Biskop Knuds latinske Glosser; Kofoed Ancher: Saml. Skr. I S. 279; jfr Dr L. Holberg: Dansk og Fremmed Ret S. 1 flg.; som paa enkelte Steder ogsaa meddele nogle historiske Oplysninger om dansk Retsbrug. Ved Siden deraf findes en Række nyere Udgaver af Kofoed Ancher, Falck, N. M. Petersen og Thorsen, hvilken sidste er et Aftryk af det paa Flensborg Raadstue opbevarede Haandskrift. Af Oversættelser findes 2 latinske, den foran nævnte ældre og en senere fra det 17de Aarhundrede af Peder Lasson, trykt i Kofoed Anchers Udgave, dernæst et Par plattyske, en ældre, indrettet til Brug i Nordfriesland, som endog er trykt før Originalen 1486, og en nyere af Blasius Eckenberger, trykt i Thorsens Udgave. Eckenbergers Udgave er forsynet med et Register, og i senere Udgaver, f. Ex. af 1717 er tillige tilføjet Blütings højtyske Glossa; jfr Falcks Udgave; Indledning; Thorsens Udgave; Indledning. Endelig haves en højtysk Oversættelse af Erik Krabbe 1557; udgiven 1684 af Peder Resen. En nyere dansk Text, som antages forfattet af Niels Kaas, autoriseredes ved Fdg 14 Aug. 1590 for det jyske Retsomraade og offentliggjordes med Recessen, Haandfæstningen, Gaardsretten, Søretten, Recesserne af 1558 og 1576 og adskillige Forordninger i Trykken s. A. Denne nyere Text er ogsaa trykt i Thorsens Udgave.

Med Hensyn til Haandskrifterne kan endnu bemærkes, at de ældre slutte Loven med III—68; jfr f. Ex. det flensborgske; Thorsen: Indledning S. 23; medens de yngre indeholde endnu et senere Tillægskapitel om Troldom. Haandskriftet i Flensborg Raadhus Arkiv har ingen Inddeling i tre Bøger, som derimod findes i andre Haandskrifter.

§ 35.

Tords Artikler.

I Forbindelse med jysk Lov maa vi dernæst omtale en Samling Retsregler, som indtil den nyeste Tid er gaaet under Benævnelsen Tord Degns Artikler, men i Følge de seneste Undersøgelser rettere bør benævnes Tords Artikler, da de i Virke-

ligheden ikke bør henføres til den Tord Degn, til hvem nogle Haandskrifter ganske vist henvise, men til en anden Person, som ogsaa andre Haandskrifter omtale, ved Navn Tord eller Thord Litle.

Angaaende disse Artikler mærkes særlig Kinchs Afhandling om Tord og hans Artikler i Samlinger til jysk Historie og Topografi II S. 230 o. fl., der har kastet et væsentlig nyt Lys over dem. Artiklerne findes i Reglen sammen med Haandskrifter af Jyske Lov og findes tillige i Udgaverne af denne Lov hos Rosenvinge og Falck, samt i Thorsens Udgave af sønderjydske Stadsretter; men beklageligt er det, at heller ingen af disse Udgaver fyldestgjør Nutidens Fordringer til en kritisk Udgave.

At Artiklerne baade ere forfattede i Jylland og med det jydske Retsomraade for Øje, fremgaar klart af hele deres Indhold, der for en væsentlig Del angaar Processen, og paa dette Punkt nøje slutter sig til den ejendommelige jyske Retstilstand, idet man baade forefinder Sandemænd og Ransnævninger, og Sysler ligeledes omtales deri, ligesom en enkelt Artikel, 71, ligefrem antyder Retsomraadet ved at omtale en Lovændring sket ex consensu Jutensium et Fyonensium.

Der foreligger i Haandskrifterne en Række forskjellige Texter; en længere paa Latin, indeholdende 97 Artikler, og en Flerhed af danske Texter, længere og kortere; saaledes en dansk Text paa 29 Artikler, en længere paa nogle og 50 til nogle og 70, og endelig saadanne, som have 90 eller flere; jfr Rosenvinges Udgave; Indledningen S. 19. Men denne Afvexling i Henseende til Indhold og Omfang forekommer dog kun ved de danske Texter, medens den latinske Text i de forskjellige Haandskrifter er væsentlig overensstemmende, og dette er en Kjendsgjerning, der maa fastholdes ved Afgjørelsen af, hvilken af Texterne, den latinske eller de danske, der maa anses som den oprindelige. Kolderup Rosenvinge har saaledes antaget, at den latinske Text er en Oversættslse fra den danske, og til ham har J. E. Larsen: Saml. Skr. I—1 S. 155 flg. sluttet sig; men Kinch har med afgjørende Grunde gjendrevet denne Mening, idet han paaviser en Række Argumenter for, at den latinske Text maa anses som den oprindelige til Grund liggende, af hvilken de forskjellige danske Textrækker kun fremtræde som en Række Oversættelser og Bearbejdelser i større

eller mindre Uddrag og med Tilføjelser. At de danske Texter ere Oversættelser, fremgaar saaledes klart af det Sprog, hvori de ere affattede, da det helt igjennem indeholder Latinismer; f. Ex. tiende Fællig, der er en Gjengivelse af det latinske tacita communitas, og afsides Arv, hvor Ordet afsides er en Gjengivelse af det latinske a latere, o. s. v. Porsaavidt Rosenvinge derimod har gjort gjældende, at der i den latinske Text ogsaa findes en Del danske Ord, og ligeledes latinske Udtryk, f. Ex. firmare legem, der ere Gjengivelser af tilsvarende danske; fæste Lov; da er dette selvfølgelig kun et Bevis paa, at den latinske Texts Forfatter har skrevet om danske Retsforhold og gjengivet danske Retsudtryk, af hvilke han for nogles Vedkommende ikke har kunnet finde noget tilsvarende latinsk Udtryk, som han derfor har gjengivet paa Modersmaalet. Men selvfølgelig kan ikke deraf sluttes, at Forfatteren ogsaa har haft en dansk Text for sig og oversat efter den. At Forholdet er, som her antaget, derfor taler ikke blot den Overensstemmelse, der findes i Haandskrifterne af den latinske Text, men ogsaa disses Alder, og endelig Uoverensstemmelserne i de mange danske Textrækker, der kun kunne forklares som Gjengivelser og Bearbejdelser til Brug for Lægmand af flere eller færre Artikler.

Et Spørgsmaal er det dernæst, til hvilken Tid disse Artiklers Tilblivelse kan henføres; og til Afgjørelse deraf maa vi da efter det foran bemærkede lægge den latinske Text til Grund, saaledes at Spørgsmaalet bliver, fra hvilken Tid den skriver sig, medens det vil være baade uoverkommeligt og i og for sig have mindre Interesse at faa Rede paa, hvornaar og hvorledes de forskjellige danske Uddrag og Bearbejdelser ere foretagne. [illegible] Spørgsmaalet om Tiden for Artiklernes Tilblivelse lader sig nu fra det givne Udgangspunkt med den latinske Text som Grundlag tilnærmelsesvis bestemme. Den indeholder navnlig i Art. 5[illegible]3 en Bestemmelse, som lyder paa, at leges Valdemari regis exceptis illis, quæ in his seriptis sunt correctæ, observentur; item [illegible] regis Erici bonæ memoriæ, quæ Haandlæst dicuntur serventur.« [illegible] Der kan nu ej være Tvivl om, at Ordene leges Valdemari her bete[illegible]gne Jyske Lov; Hist. Tidsskr. VI - 6 S. 39 flg.; og ved Kong Eriks Hdf. sigtes til Kong Erik Glippings Haandfæstning, udstedt 2[illegible]9 Iuli 1282; jfr. G. A. A. B. II S. 3; som i Fdg. for Nørrejylland -

1284 Art. 13 udtrykkelig benævnes saaledes; G. A. A. B. V S. 29; Danske Kongers Haandfæstninger S. 2.

Artiklerne ere imidlertid ikke blot affattede efter 1282, men Udtrykket i Art. 53: rex Ericus bonæ memoriæ viser tydelig, at de ogsaa maa være affattede efter Erik Glippings Død, og her have vi da altsaa et historisk Holdepunkt for Beregningen af det Tidspunkt, efter hvilket de ere affattede. Paa den anden Side indeholde Artiklerne imidlertid tillige ved deres Tavshed et Vidnesbyrd om Tiden, inden hvilken de maa være affattede, idet Affattelsen maa have fundet Sted i Erik Menveds Tid inden Kristoffer II's Tronbestigelse. Thi vare de affattede senere, vilde de utvivsomt have indeholdt Bestemmelser, hentede fra Kong Kristoffers Haandfæstning, ligesom de nu have optaget saadanne fra Erik Glippings. Og havde Erik Menved været død den Gang, kunde man ikke have nøjedes med simpelt hen at betegne Erik Glipping som rex Ericus bonæ memoriæ.

Hvad der saaledes kan udledes af Tords Art. 53, bestyrkes yderligere ved Henblik paa selve Artiklernes Indhold. Det viser nemlig klart deres Tilblivelse i Tiden efter Fdg 1282, da det ved en Række Bestemmelser netop slutter sig til Forskrifterne i disse Forordninger; jfr saaledes Hdf. Art. 1 med Tords Art. 52; Hdf. Art. 4 med Tords Art. 38; Hdf. Art. 12 med Tords Art. 71.

Endvidere er det ogsaa klart af Indholdet, at Tords Artikler i den foreliggende latinske Text skrive sig fra Tiden efter 1284; Art. 93; jfr Fdg 1284 Art. 10; særlig forsaavidt som de indeholde en Række Bestemmelser om Herredsnævn eller Stokkenævn, som slutte sig til de i Fdg 1284 desangaaende givne Forskrifter. Forordningen havde nemlig i Artt. 3 og 4 bestemt, at de i J. L. III—64 omtalte Herredsnævn ogsaa skulde bruges i Sager om Fredsbrud, Hus-, Gaard- og Kirkefred. Tords Artikler bestemme nærmere Husfreds Brud; Artt. 86; 87; og udvide yderligere Nævnets Myndighed til Brud paa Tingfred; Art. 73; Bortførelse; Art. 96; Drab paa Ægtefælle; Art. 23; o. s. v.; ligesom de ogsaa give en Række nye Regler om dets Udnævnelse, Virkemaade og Adgang til Appel af deres Kjendelser.

Endelig maa endnu mærkes, at Tords Artikler ogsaa indeholde Bestemmelser, hvis Tilblivelse maa henføres til Tiden efter

1304, idet adskillige Artikler aabenbart have deres Forudsætning i den ovenfor nævnte Fdg 13 Marts 1304. Exempelvis kan fremhæves, at den i Art. 75 indeholder en Bestemmelse om, at Manddraberen ikke skal kunne kræve Bidrag til Mandeboden af sine Frænder, men at disse kun, hvis han selv flygter fredløs, skulle udrede $^2/_3$ af Mandeboden; Ættebod, Ættesal; jfr Fdg 13 Marts 1504 Art. 4. Endvidere viser Bestemmelsen om Forbud og Straf for ulovlig Gjæstning i Art. 61 i selve Affattelsesmaaden en nøje Tilslutning til Bestemmelsen i Fdg 1304 Art. 11.

Paa den anden Side findes, som bemærket, ingen Bestemmelse, der kunde have sin Kilde i senere Forordninger, navnlig heller ikke i Kristoffer II's Haandfæstning.

Efter at vi have vundet frem til dette Resultat og ere standsede ved Fdg 1304, maa vi fæste Opmærksomheden paa denne Fdg's Art. 7. Deri findes en Forskrift de legibus scriptis in Tord(one), og siges om dem, at Bispen i Ribe, Kristjern, i Forbindelse med 4 andre Herrer, hvoriblandt nævnes Tord Litle, skal gjøre Uddrag af Lovene og oversætte dem fra Latin paa Dansk, og efter at være oversatte skulle de fordeles mellem de enkelte Medlemmer for at de kunne overveje dem og udvælge de nyttigste, som de maatte ønske at faa konfirmerede, hvilken Konfirmation Kongen derpaa vil foretage paa det næstfølgende Danehof i det kommende Aar efter at have overvejet, hvad Kongen og hele Riget maatte trænge til.

Trods de noget ejendommelige Udtryk: leges scriptae in Tord, kan der dog fornuftigvis ikke derved være tænkt paa andet end selve Tords Artikler i den foreliggende Skikkelse; jfr Art. 55, som selv kalder de 53 forudgaaende Artikler: istæ novæ l e g e s, dog vel at mærke kun en Del deraf, nemlig Artt. 1 til 53. Denne sidste Artikel hentyder nemlig selv til en Konfirmation af dem, idet det hedder: »et istæ correctiones, si per regem confirmantur, tanquam leges inviolabiliter observentur«. Ved Udtrykket correctiones er her netop sigtet til de i Artiklerne indeholdte Ændringer i den gjældende Ret; jfr Artiklens Begyndelse: Item ut leges Waldemari regis, exceptis illis, quæ in his scriptis sunt correctæ, observentur; og Overskriften i forskjellige Haandskrifter: Articuli et correctiones legis, quas Litle Tord Diæghen, Norjuciæ legifer, composuit, et consensu meliorum

regni in parlamento Danorum Nyborg rex Valdemarus confirmavit«. De Leges in Tord, hvorom Fdg 1304 taler, har da netop været den forudgaaende Del af de nu foreliggende Artikler, og Fdg 1304 Art. 7 kan da ogsaa paaberaabes som Bevis for, at netop den latinske Text er den originale, da den foreskriver dens Oversættelse paa Dansk, ligesom ogsaa Tidens Brug med at affatte Forordninger paa Latin afgjort taler for denne Antagelse.

Men betragte vi dernæst den Del af Tords Artikler, som følger efter Art. 53, kan der vistnok ikke være Tvivl om, at den indeholder Tilføjelser fra Tiden efter 1304, foretagne af den i Forordningen omtalte Kommission med den forudsatte Konfirmation for Øje. Det røber navnlig selve Artiklernes Affattelsesmaade, idet de nærmest ere formede som Indstillinger og Bemærkninger til Overvejelse ved den endelige Affattelse; jfr saaledes Art. 55 Udtrykket: »notandum est«; Art. 72: Item corrigendum est capitulum de homicidio ita vz etc.; Art. 73: Item sciendum est; Art.75: Item statuendum est. Der er derfor vistnok al Grund til at antage, at denne senere Bestanddel af Tords Artikler er kommet til deres oprindelige Stamme som Udkast til det Arbejde, der ved Fdg 1304 var paalagt Kommissionen, bestemt til at forelægges for denne, hvorfor Forfatteren i Slutningen af Haandskriftet ogsaa gjør Undskyldning for Haandskriften og Stilen, idet Tidens Korthed ikke har tilladt ham at overveje disse Ting saa nøje. Naar altsaa Fortsættelsen kan antages at hidrøre fra en Kommission, hvori Tord Litle havde Sæde, føres man naturlig til den Antagelse, at det er denne Tord, der baade har forfattet de oprindelige Artikler og som ogsaa har været den, der har udarbejdet Fortsættelsen i Henhold til Paalæget i Fdg 1304, i hvilken han iøvrigt forekommer gjentagne Gange, saaledes ogsaa i Fdg's Art. 1 som hjemmehørende i Viborg Stift og bestemt til at paaligne Ledings Skatten indenfor samme. Det er da denne Tord Litle, der ifølge sin Bopæl i Viborg tillige tør antages for at have været Landsdommer; legifer Norjuciæ; der er Artiklernes Forfatter, og ikke, som tidligere almindelig antaget, den Tord Degn til Bjerregaard, der var Landtingshører i Viborg og, efter hvad Breve vise, levede i Midten af det 13de Aarhundrede. Til Støtte for denne

Antagelse angaaende Forfatterens Person kan endnu anføres, at Haandskrifterne overalt betegne Forfatteren som Landsdommer i Nørrejylland; Norjuciæ legifer; ikke Landstingshører; auditor placiti generalis; hvilket sidste netop var den Stilling, som den Tord Degn, der hidtil antoges for Forfatteren, indtog. Endvidere forekommer ogsaa Ordet Litle i Overskriften paa Haandskrifterne, skjøndt ganske vist i Forbindelse med Ordet Diæghen. Det er saaledes Tilfældet allerede i det ældste Haandskrift; men da dette dog er fra en forholdsvis yngre Tid, saa ligger det formentlig nær at antage, at Sammensætningen er fremkommen ved den oprindelige Henvisning til Tord Litle i Forbindelse med en urigtig Gisning om, at en senere Tord Degn var Forfatteren, og derved er da Tilføjelsen fremkommen som Følge af en Afskrivers urigtige Sammenblanding af de to Personer. De fleste Haandskrifters Overskrift lyder derimod simpelthen: »Articuli Thordonis legiferi«; jfr Gehejmearkivets Aarsberetning V S. 31, hvor Artiklerne ogsaa ere trykte, og denne Overskrift stemmer fuldstændig med den anførte Hypotese. Endvidere stemmer ogsaa Tidsregningen bedst med denne, da den antagne Forfatter formentlig har levet forholdsvis sent i Forhold til det Tidspunkt, paa hvilket Artiklerne ere fremkomne. Naar man dernæst ser af Fdg 1304 Art. 1, at Tord Litle var en af de 4 Mænd, der i Forbindelse med Biskoppen af Viborg beskikkedes til at paaligne Ledingsskatten i Viborg Stift, er der ogsaa her et Støttepunkt, forsaavidt som Tord Litle derved, som anført, knyttes til Viborg, hvilket passer med hans Stilling som Landsdommer, og at Forordningen ikke udtrykkelig fremhæver denne, er formentlig ikke abnormt i en Sammenhæng, hvor der aldeles ikke er Spørgsmaal om denne hans Egenskab. Endelig vil man ogsaa under denne Forudsætning i selve Mandens Stilling som Landsdommer have en Forklaringsgrund til Artiklernes Tilblivelse, som ellers vilde savnes. Naar Kinch i den anførte Afhandling mener at kunne føre denne Landsdommerens Virksomhed tilbage til Lovsigemandens som en Eftervirkning af denne, da have vi i Statsretten S. 158 flg. udtalt os mod Rigtigheden af denne Forudsætning. Se vi nærmere paa Indholdet af de første 53 Artikler, saa finde vi Ordforklaringer til Loven f. Ex. af »thrinne flodemal«; Art. 18; jfr J. L. I—57; Igjæld og Tvigjæld; Art. 47; jfr J. L. II—90;

Voldførsel; Art. 32; jfr J. L. II—3. Dernæst gjengive Artiklerne undertiden ligefrem Jyske Lovs Paabud; Art. 44; J. L. II—63; men i Reglen udfylde de dem ved at give dem en videre Anvendelse; Artt. 5; 39; 49; J. L. II—89; I—34; II—30; eller tilføje en Straffebestemmelse; Art. 1; J. L. I—58; eller en manglende processuel Regel; Art. 30; J. L. III—37; Art. 31; J. L. II—68. Efter Omstændighederne læmpes; Art. 48; J. L. I—30; eller korrigeres ogsaa Lovens Regler; Art. 35; J. L. II—59; Art. 43; J. L. I—34; Art. 46; J. L. III—59. Paa tilsvarende Vis behandles ogsaa Bestemmelser i senere Forordninger. Naar Fdg 1284 Art. 4 paabød, at Herredsnævn skulde udtages af Tingmændene, opstod naturlig Spørgsmaalet om, hvorledes der skulde forholdes, naar det fornødne Antal ikke fandtes paa Tinge. Derpaa svarer Tords Art. 42. Overhovedet indeholde Artiklerne en Række detaljerede Forskrifter angaaende Rans og Herreds Nævningers samt Sandemænds og Biskops og Bygdemænds Virksomhed, som naturlig maa have frembudt sig til Besvarelse i Retsbrugen og kunde og maatte besvares af den. Det samme gjælder efter Omstændighederne om Straffuldbyrdelser f. Ex. paa Kvinder for Tyveri; Art. 33; jfr Ribe Stadsret Art. 24. Men ved Siden af deslige Forskrifter finde vi dernæst ogsaa andre, der fremtræde som nye positive Paabud, f. Ex. i Art. 14 om Nævninger og Sandemænd i alle Byer samt Erlæggelse af 6 Mark for Bosloddens Forbrydelse; i Art. 23 om Forfølgning for Ægtefælles Drab med 13 Nævninger o. s. v.

At man dernæst i Retsbrugen har følt Trang til en Udfyldning af Manglen paa Straffebestemmelser for Meddelagtighed i Manddrab, kan ikke betvivles; jfr Art. 4 om Wetherwisteboot; men et andet Spørgsmaal er dog, om den almindelige Regel om Bøde derfor; Art. 12; virkelig har været haandhævet i Praxis, ligesom denne Tvivl rejser sig endnu stærkere i Henseende til Reglen i Art. 40 om, at Arvebed kun skal finde Sted ved Arv af Løsøre i Sidelinien; og i Særdeleshed findes en Række Artikler til Fordel for Gejstlige, af hvilke en enkelt; Art. 2; vel er ligefrem og rimelig, idet derefter en Klerk skal kunne lade en Lægmand forfølge en Ranssag for sig; men Art. 10 hjemler Lægmands Inddragelse for kirkelig Ret i Tilfælde af Angreb paa en Gejstlig; Art. 19 byder, at Lægmanden, der saarer en

Klerk, skal svare Blodvide baade til Konge og Bisp; men Klerken, der saarer en Lægmand, kun til Bispen, og Art. 34 hjemler en Mand Ret til i sit Testamente at udlevere ulovligt erhvervet Gods, dog ikke til sine Arvinger, foruden at bortgive Halvdelen af sin Andel i løs og fast Ejendom. Det turde vel være et Spørgsmaal, om disse Sætninger have været anerkjendt Ret i Praxis, eller om de ikke ere Forslag, udarbejdede og forelagte til Vedtagelse paa Danehoffet. Hvad der taler herfor, er, at Art. 53, der jo aabenbart har dannet Slutnings Artiklen af de oprindelige leges in Tord, selv udtrykkelig udtaler, at Reglerne ikke kunne gjælde uden Konfirmation; jfr Ordene: et istæ correctiones, si per regem confirmantur, tanquam leges inviolabiliter observentur, saa kan jo Forfatteren ikke en Gang selv være gaaet ud fra, at de alt forinden alle vare gjældende Ret. Tværtimod er det vel rimeligt, at de indeholde en Samling Opskrifter af Regler, til hvilke Landsdommeren i Retsbrugen havde følt Trang, og som vel alt tildels maatte have været anvendte, men dog, forsaavidt de vare udenfor eller endog i Strid med den bestaaende Landslov, trængte til Stadfæstelse. Det Rimeligste er da, at Landsdommer Tord Litle har forelagt denne Samling Regler til Stadfæstelse paa Danehoffet 1304, hvor man var optaget af Lovarbejder, efterat Freden med Kirken var sluttet Aaret forud; thi før den Tid kunde det ikke ventes, at man havde villet forelægge Kongen foran omtalte Bestemmelser til Gunst for Gejstlige. Den ovfr S. 208 anførte Forskrift om Samlingens Henvisning til Udvalg indeholder da Kongens Resolution paa Landsdommerens Indstilling i denne Sag; jfr Udtrykket: Ordinatum est. Den efterfølgende Resolution i Art. 8: De literis et privilegiis, quæ handfæst dicuntur, promissum est etc. stemmer godt med denne Antagelse. Saa er det vel underligt, at efter at Kommissionen er bleven nedsat, Antallet af leges øges i den Grad, som Tilfældet maa antages at have været ved Tilføjelser fra Art. 54 til Art. 97; men klart er det, at Tilføjelserne hidrøre fra samme Forfatter som den forudgaaende Række Artikler, baade ifølge Stil og Indhold; jfr Art. 24, hvorefter Nævnets Mindretal skal bøde hver tre Mark; og Art. 78, hvorefter det samme skal gjælde om Mindretallet af Tinghøringer. Det rimelige turde da være, at Kommissionen, inden den har

begyndt sit Hverv, har overladt Tord Litle at udfylde disse Forslag ved Forklaringer og Tilføjelser, han endnu maatte kunne ønske at gjøre til »istæ novæ leges«, forinden den gik ind paa Behandlingen deraf; hvilken Opfordrlng han saa skyndsomst har efterkommet; jfr ovfr S. 209. Men Behandlingen, Uddragene og Oversættelsen ere vel ikke blevne til Noget saa lidt som Konfirmationen paa det følgende Danehof i Aaret 1305 i Helsingborg, der havde at beskjæftige sig med storpolitiske Anliggender; L. Holberg: Konge og Danehof I S. 27§; Hist. Tidsskr. VI—6 S. 278 flg. Men dog haves der en Beretning om, at en slig Stadfæstelse har fundet Sted, hvilken da formodentlig er sket af Kong Valdemar III 1326 og ikke af Valdemar IV 1354, som J. E. Larsen antager; Saml. Skr. I—1 S. 167 flg.; hvilken sidste Antagelse staar i Forbindelse med hans urigtige Formening om, at Artiklerne hidrøre fra Landstingshører Tord Degn. At Stadfæstelsen siges at være indeholdt in literis regis depositis inter instrumenta domini episcopi Roschildensis, stemmer godt med, at Stadfæstelsen maa antages at være sket paa Danehoffet og kan være afgivet til Roeskilde Bisp som Formand paa dette, hvilket vilde stemme med den Stilling, han i senere Tider findes at indtage paa Danehoffet og hans Titulatur som Rigets øverste Kansler. Om senere Anvendelse i Retsbrugen af Tords Artikler se V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 608; II S. 571; jfr S. 124; hvor der sondres imellem Kong Valdemars første Lovbog og Tord Degns Forklaring; men det synes ikke, at denne sidste paaberaabes udenfor Jylland, saa at Artiklerne næppe ere blevne stadfæstede som Rigslov.

§ 36.

Forordninger og Privilegier for enkelte Lande.

I. Forordninger for Landene.

Som det fremgaar af den foranstaaende Fremstilling af Landslovene, vare Landene de naturlige Centrer for Retsdannelsen, og Følgen heraf var da ogsaa, at de Forordninger, der udgik til Befolkningen, fra først af ikke rettedes til Riget, men til de enkelte

Lande, saameget mere, som Forordningsmyndigheden fra først af øvedes af Landene, hvortil i Tidens Løb kom Kongens Medvirkning, saaledes at Kongen gav og Landet vedtog; Statsret S. 155; Fdg for Sjælland 1284 Art. 16; Tords Art. 71. Dog vedblev Kongen alene at udstede Privilegier for Indlændinge; Fdg. 1396 Art. 16; Birkeret 1623 Art. 25; idet Haandfæstningerne fra Kong Hans's Tid kun nægtede ham Beføjelse til uden Rigens Raads Samtykke at meddele Udlændinge Privilegier, indtil Frederik III's Haandfæstnings Art. 18 ogsaa medtog Privilegier for Indlændinge, som gjaldt paa Riget.

En enkelt Gang fandtes det saa, at Kong Kristian I i 1454 udstedte et Privilegium, indeholdende Forbud mod ulovlig Gjæstning og ulovlig Anholdelse til alle Lande, hvilke lystes paa Landstingene; G. A. A. B. V S. 64—65; R. Rosenvinge: Gl. d. D. I S. 5; men regelmæssig udgik de kongelige Breve til Landene enkeltvis, om end det dog efter Omstændighederne kan være tvivlsomt, hvorvidt ikke blot et Exemplar for et enkelt Land er blevet bevaret, medens Brevene ere blevne udstedte til alle.

I Forbindelse med denne af Konge og Landsting eller Kongen alene øvede Forordnings Myndighed for Landene maa dog ogsaa mærkes, at der fra Valdemar II's Tid blev givet Forordninger for Landene som for Byerne paa Danehofferne; men denne Lovgivning, der i Henseende til sit Udspring, om end ikke i Henseende til Lovgivnings Omraadet kan betegnes som en Rigslovgivning, vil blive omtalt i næste Paragraf, idet vi her udelukkende dvæle ved Landslovgivningen i stræng Forstand.

I Skaane mærkes Knud VI's Fdg 28 Decbr 1200 om Inddrivelse af Bidrag til Mandeboden, Straffebestemmelser for Manddrab, for Meddelagtighed deri, Hærværk og Saar samt Paabud af Befrielse ved Jernbyrd i Sager om Saar, naar Sigtelsen var bekræftet ved to Vidner. Angaaende Berettigelsen af den statsretlige Paastand vedrørende Kongens Lovgivningsmagt, som Forordningen indeholder henvises til Statsretten S. 154, Skaaningernes af Valdemar II stadfæstede og udstedte Vedtægt om Ættebod afskaffede Forpligtelsen for Slægten til at yde Manddraberen selv Bidrag til Mandeboden, medens den, hvis han flygtede fredløs, skulde yde de to Sal Ættebod. Valdemar II's ligeledes udaterede Fdg om Jernbyrds Afskaffelse, givet af Kongen med hans

Raaders og andre gode Mænds Raad i Henhold til et paveligt Forbud mod Jernbyrd, udstedt paa Lateran Konciliet 1215, erstatter Jernbyrd ved et 15 Mands Nævn i Tyvssager til mindst $^1/_2$ Marks Værdi, naar Sagen er svoret Sigtede paa Haanden, og ved første Mands Sigtelse for Manddrab; hvor to Vidner havdes i Sager angaaende Saar, ved Nævn i Kirkesogn; og i Tilfælde af Voldtægt og anden og tredje Mands Sigtelse for Manddrab ved Kjønsnævn; G. A. A. B. V S. 7—8; Schlyter S. 437 flg. Dertil kan føjes et Kong Eriks Brev til Bara Herred i Skaane, som formodentlig er en Forordning for hele Skaane, hvoraf det til Bara Herred sendte Exemplar er bevaret. Dette sluttes især af Forordningens egen Beretning om dens Tilblivelse, idet den er fremkaldt ved en Bondedeputation, bestaaende af to Bønder af hvert Herred i Skaane, som skulde klage over Bøndernes, særlig de fattiges, Undertrykkelse og Forurettelse i Skaane, og bede om et kgl. Rettertings Nedsættelse i Landet i den Anledning, hvilken Begjæring Forordningen ogsaa efterkom, idet fem Adelsmænd fra Skaane med Lunds Præfekt i Spidsen fik Myndighed til at sidde til Doms over Rige og Fattige, Borgere og Bønder. I materiel Henseende indeholder den mest offentligretlige Regler vedrørende Forholdet mellem Konge og Bønder i Henseende til disses Hugstret i de kongelige Almindings Skove, Tidspunktet for Studkornets Ydelse, senest 2den Februar; Pligt for Bryder og Landboer til at yde Landeværn og til at stille en Mand til Leding af hver Havn, dog med Fritagelse for den, der kun ejede en Ko, og Fastsættelse af Styresmandens Brynjeleje og Hesteleje til 1 Øre Sølv. Lejlighedsvis erfares ogsaa af denne Forordning, at Kongens Fader har avtoriseret et fælles Skjæppe Maal for Skaane. Hvem denne Fader er afhænger af, hvem selve den Konge Erik er, som har udstedt Brevet. Naar det nævner Præfekten N. i Lund, og denne antages at være Niels Erlandsen, maa Brevet være skrevet før 17. Juni 1283, da han nævnes som afgaaet; G. A. A. B. V S. 3; 19; Schlyter: Anf. V. S. 459; og med dette Tidspunkt stemmer ogsaa Indholdet i Artt. 5 og 6, der minde om Fdg. 9 Oktbr. 1276 Art. 5; Hdf. 29 Febr. 1282 Artt. 2; og hele Forordningens Fremkomst sætter den ogsaa i naturlig Sammenhæng med de Bondebevægelser, der den Gang maa have været oppe og i

en væsentlig Grad have fremkaldt Tilsagnene i Haandfæstning 29 Juli 1282 Art. 5.

Den saakaldte Dalbyske Forordning; jfr ovfr S. 6; der antages at skrive sig fra Erik Glippings Tid, er derimod af familieretligt Indhold, idet den ordner Ægtefællernes Formuesforhold især i Henseende til Erstatning paa Skifte for Hustruens bortsolgte Jord, Fællig og Skifte med flere Kuld Børn og Størrelsen af Arv, som skal kunne bede anden Arv. Endelig ændres Sk. L. III—6, som i Tilfælde af Tvist, om Jord var solgt i Børns umyndige Aar eller ikke, hjemlede Kjøberen Ret til at føre Bevis for, at de vare fuldvoxne, da Salget foregik, idet Forordningens Art. 5 paabyder, at Beviset skal føres ved et Nævn af tolv Mænd, udtagne paa det Ting, hvor Jorden var bleven skjødet. Denne Regel forudsætter aabenbart, at Skjødning regelmæssig foregaar paa Tinge, og denne ændrede Skjødnings Maade har da ogsaa fremkaldt Ændringen i Bevisreglen. Endelig hjemler Art. 6 uægte Børns Legitimation ved efterfølgende Ægteskab, hvilket viser, at denne Legitimations Maade er bleven anerkjendt forholdsvis sent i Skaane; jfr ovfr S. 185 og 190.

Erik Menveds i dansk Uddrag oversatte Privilegium for Skaane 10 Febr 1317 indeholder forskjellige Retstilsagn til Adel, Borgere og Bønder og i Art. 6 en Regel om, at naar gift Bonde forbryder sin Jord, skal i hans levende Live ogsaa hans Hustrus Jord være forbrudt, men efter hans Død tilfalde hende eller hendes Arvinger. Den noget uklare Slutningsbestemmelse om Afgjørelse af Tvistigheder angaaende Skatteydelse; jfr D. K. Hdf. S. 103, forklares nærmere ved Brevet i Rep. Dipl. I S. 401, som derfor bør henføres til denne Tid; J. Steenstrup: Studier S. 145.

Fra et senere Tidspunkt kan endelig mærkes Kristjern I's Privilegier for Skaane 9 Marts 1481; som ere udstedte af Kongen og Rigens Raad efter Andragende fra Kjøbstædernes Udsendinge, og forbeholde Kjøbstæderne Eneret til Handel og Haandværk, men iøvrigt tillige omhandle en Række Landbrugsforhold. Deriblandt mærkes særlig i Art. 8 Forbud mod at tage imod nogen Mands Tjenere, som i Unaade ere skilte fra deres Jorddrot, eller at holde Pebersvende paa nogen Mands Gods eller i hans Len uden med Jorddrottens

Vilje; jfr Fdg 1396 Art. 11; Lollands Vilkaar Art. 11; Fdg for Nørrejylland 1 Septbr 1466 Art. 3, der forbyder nogen Mand at have standende Svende paa anden Mands Gods; Fyens Vedtægt 1492 Art. 19; Reces 1547 Art. 30; 1558 Art. 33; 48; Ostersøn Wejlle: Glossarium, s. v. Pebersvenne.

For Sjællands Vedkommende mærkes Kong Erik Menveds Privilegium 5 Septbr 1314, hvorved han nedlægger Forbud mod ulovligt Gjæsteri hos Gejstlige og Lægfolk og mod at sætte Heste og Hunde ind til Fodring i Klostrene, et Overgreb, hvormed baade Konge og Adel i ældre Tid maa antages at have plaget Klostrene; D. K. Hdf. S. 130; 139—40; 152; hvorfor ogsaa Kong Valdemar Atterdag ved Fdg 22 Febr 1340 indskjærpede samme Forbud mod ulovlig Gjæstning og anden røversk Færd mod kirkelige Stiftelsers Ejendomme ved at hugge i deres Skove, fiske i deres Fiskevande, bemægtige sig deres Tiender o. s. v.; jfr Privatret IV S. 114. Endvidere mærkes Fdg 25 Febr 1472; udstedt efter Begjæring af de sjællandske Kjøbstæders Udsendinge, indeholdende Forbud mod Kjøbmandsskab og Haandværk paa Landsbyerne; G. A. A. B. V S. 44; 47 m. fl.

For Jylland erindres særlig Fdg 1 Septbr 1466, som i Overskriften kaldes: then (nye) Haandfæstning, Kong Kristian IV gav; D. K. Hdf. S. 5; og ifølge Indholdet meget vel kunde være en almindelig Rigslov; men dog haves der ikke Hjemmel til at antage den for udstedt til noget andet Land end til Jylland; Udstedelsen er sket i Viborg af Kongen uden at Landstingets Medvirken nævnes; Statsret S. 157. Den er rettet til alle Landets Stænder og tilsiger i Art. 2 Alle og Enhver Beskyttelse for deres Personer mod ulovlig Anholdelse; og i Art. 15, at hver maa nyde sit Enemærke og sit Fællig. Dernæst tilsiges i Art. 11 gejstlige Personer og Riddersmænds Mænd Toldfrihed for, hvad de føre eller kjøbe til deres egen Kost; jfr Statsret S. 58; hvor 1475 rettes til 1466. Ligeledes tillægges der i Art. 10 gode Mænd Ret til at tugte deres Tjenere med Stok og Jern eller deslige. Riddersmænds Mænd skulle ifølge Art. 6 i Æressager svare for Kongen og Rigens Raad, og ifølge Art. 7 lover Kongen at holde sine skriftlige Tilsagn angaaende 40 Marks Sager. En særlig Bestemmelse om Kjøbstad Mænd i Art. 13

paalægger dem at bøde for Fredsbrud, begaaede paa Landet, ved Gjerningsstedets Værneting. Om Bondens Gods bestemmes i Art. 5, at saalænge det besiddes af nogen, der gjør Fyldest af det, skal ingen fordeles derfor; men bliver det øde, skal Ombudsmanden fordele Medejerne til at skaffe det bebygget og beboet; jfr Arveretten S. 117. En Række Bestemmelser angaa Processen. Fogderne skulle holde Ting og afsige retfærdige Domme under Ansvar efter Loven; og Kongen vil ej tilstede, at nogen antager villige Dommere; Artt. 9 og 12. Med Birker skal ifølge Art. 16 fares saa skjellig og saa retfærdig, som man vil ansvare for Gud og være bekjendt for Kongen. Ingen maa stævnes til Landsting, som vil rette for sig paa Herredsting; men den, der finder sig forurettet paa Herredstinget, kan apellere til Landstinget, hvor ingen Dom maa afsiges, uden at begge Parter ere lovlig tilstævnede, og Landstingshøreren skal gjemme Brevene og uden Vild hjælpe hver Mand til Rette; Art. 8. Laghævd, som man er tilfunden, skal tilbydes i Tide med gode Mænd og gjæve; ellers er den ugyldig; Art. 14. Forbudet mod ulovlig Gjæstning er i Art. 1 kun gjentaget med den Indskrænkning, at ingen maa gjæste anden Mands Tjenere; jfr Privatret IV S. 202. En særlig Straffebestemmelse angaaende Aaraad; K. Rosenvinge; Gl. d. D. II S. 17; Tords Art. 69; der paalægger Gjerningsmanden derfor at bøde 3 Mark og erstatte Skaden, medens han skal ligge paa sine egne Gjerninger, dersom han faar Skade, har særlig Interesse ved at hjemle Sagens Forfølgning med Høringsdele.

Til Trods for Jyllands Størrelse finde vi dog ikke, at der udstedtes særlige Forordninger for dets enkelte Dele i verdslige Anliggender, men vel i kirkelige; saasom det af Valdemar II 1228 konfirmerede Forlig mellem Fyenboerne og deres Biskop angaaende Helligbrøde; G. A. A. B. V S. 9. Derimod finde vi givet en særlig Forordning for Laaland-Falster og Møen samtidig med at det anerkjendtes, at disse Øers Beboere skulde dele Ret med Sjællandsfarerne, nemlig at Tillægs Bøden til Kongen for Manddrab skulde være 40 Mark; Fdg for Sjælland 1284 Art. 16.

Særlige fra den almindelige Landslov afvigende eller den udfyldende Bestemmelser fremkom iøvrigt snarere i Form af Vedtægter; jfr nedenfor S. 219 flg.

§ 37.

II. Vedtægter for enkelte Dele af Landene.

I det foregaaende have vi betragtet Landene som Rets Enheder, og det varer ogsaa en rum Tid, inden vi udenfor Kjøbstæderne og Birkerne finde partikulære Retsdannelser tilblevne indenfor Landene paa den verdslige Rets Omraade. Disses Tilblivelse forudsatte naturlig, at enkelte Bestanddele havde faaet en relativ Selvstændighed ved at være blevne til Lande med egne Landsting, hvilket først kunde ske, naar Bebyggelsen havde bredt sig, og Befolkningen derved var bleven saa talrig, at et enkelt Herred ikke magtede at rumme den. Særlig frembød disse Betingelser sig i Tidernes Løb paa de forholdsvis større Øer, og der finde vi da ogsaa fortrinsvis partikulære Retsdannelser fremkomne, særlig efter at de privilegerede Stænder, Gejstlighed og Adel, havde vundet Magten indenfor Landene, saa at de ene havde Stemme i de offentlige Anliggender; thi det mindre Antal af disse privilegerede Stænder kunde de forholdsvis lettere enes og bestemme Vilkaarene for den øvrige Befolkning, der ikke magtede at rejse Indsigelse.

Her mærkes først:

a) Vedtægt 1380 om at værge Landefreden i Lunds Stift; Suhm XIV S. 519; er en Affødning af Tidens paa Landefredens og Kirkefredens Haandhævelse i Almindelighed rettede Bestræbelser; jfr S. 4; Thorkelin: Kirkelove S. 122. I Modsætning til denne kirkevenlige Retning kan derimod mærkes Langelands Vedtægt 1487, hvorved Langelands læge Befolkning forpligtede sig til ikke at indbringe andre Sager for gejstlig Ret, end Sager vedrørende Børnegods, Kirkegjæld og fattige Enker. Denne Vedtægt bede Ridderne og Almuen Lensmanden besørge stadfæstet af Kongen. Det er Kirkens aftagende Avtoritet henimod Reformationens Tider, der heri finder sit Udtryk.

b) Lollands Vilkaar 1446; G. A. A. B. V S. 62—64; vedtagne paa Lollands Landsting af Kongens Høvedsmænd paa Aalholm og Ravensborg, Biskoppen i Odense og Prioren i Halsted Kloster samt menige Ridderskab paa Lolland. Artiklerne siges at skulle holdes ubrødelig uden Antydning af nogen kongelig

Konfirmations Nødvendighed, skjøndt de baade indeholde almindelige Retsregler og særlig saadanne, der forpligte baade Kongens Fogder samt Bønder, Vornede og Lejedrenge. De vise da afgjort, hvilken Højde de privilegerede Stænders Magtfølelse havde naaet efter Erik af Pomerns Fordrivelse og det jyske Bondeoprørs Underkuelse; thi at kongelige Lensmænd deltoge i Vedtægten, kunde selvfølgelig ikke gjøre den kongelige Konfirmation overflødig. At denne mangler maa derfor betragtes som en Uregelmæssighed, der heller ikke senere gjentager sig.

Vilkaarene indeholde Bestemmelser om Udlæg efter forudgaaet Fordeling paa Herredsting og Landsting ved udmeldte Ridemænd eventuelt, i Tilfælde af Rets Nægtelse, i Forbindelse med Kongens Foged. Dernæst følge Bestemmelser om Beskyttelse af Mark og Skovfred med 40 Marks Bøde, Forbud mod Jagt af Bønder og Vornede, samt Gedehold og Hundehold, idet Bonden dog maatte holde en Hund. Dertil kommer Paabudet af Bønders og Vornedes Plantning af Frugttræer, der i forandret Form gaar igjen i Fyens Vedtægt og i de senere Recesser 1547 Art. 41; 1558 Art. 59; 1643 II—20; m. fl.: og endelig og i Særdeleshed Bestemmelser, sigtende til at sikre Agerbruget den fornødne Arbejdskraft. Lejedrenge ɔ: ugifte Personer maatte ikke gaa paa Dagleje men skulde slutte Kontrakt mindst for et halvt Aar, henholdsvis Saatiden og Høsttiden; og de maatte ikke forlade Jordbruget for at drage paa Fiskeri; jfr dog senere Obligationsret S. 218. Dernæst maatte kun vanføre og fattige Personer være Husmænd ɔ: bo til Huse hos andre; medens den arbejdsføre Husmand, som selv kunde holde Bolig, skulde forsynes med Bolig eller Grund af den Jorddrot, som havde ham paa sin Grund, og kunde denne ikke gjøre det, skulde Kongens Foged dele ham fra sin Jorddrot til Kongens Grund med Landslov. Da der nu ved Ordene: »hwilken jorddroth, som hwsman haffwer paa sin grwndh», ikke vel kan være tænkt paa Personens rent tilfældige Ophold samme Steds som i Stand til at paalægge Jorddrotten en Pligt til at forsyne ham med Bo[illegible] saa maa han tænkes at være retlig knyttet til Grund og Gru[illegible] ejeren gjennem et Rettigheds- og Forpligtelses Forhold; jfr Or[illegible]n »sin jorddroth« m. fl.; og dette kan da kun tænkes at v[illegible] Vornedskabet. Direkte erklæres dette at bestaa i Henseende ti[illegible]

Selvejerbønder, hvilke Fogden kan fordele med Landslov til deres Bondejord, naar de have fæstet adelig Jord, dog først, naar de have opfyldt deres Forpligtelser med Jorddrotten.

c) Fyens Vedtægter. Det ældste Exemplar deraf er dateret 1473; D. Mag. IV—5 S. 146; men senere forøgede Udgaver deraf findes fra 1492 og 1547; G. A. A. B. V S. 78. Vedtægten er indgaaet af Gejstlighed og Adel i Fyen, og stadfæstet af Kongen. I Henseende til Æmnerne, der behandles, frembyder den en vis Overensstemmelse med den lollandske, idet den indeholder Regler om Markfred og Skovfred, Plantnings Pligt og Jagt, som forbydes Bonden og (1492) ogsaa Kjøbstadmænd paa Raadyr og Harer, hvorhos ulovlig Jagt skal straffes som Tyveri. Vedtægten er dernæst ugunstig stemt mod Rydning af Alminding, som kun maa ske med alle Ejeres Tilladelse og uden at den, der gør Rydnings Arbejdet, faar noget Vederlag derfor; jfr derimod Tingret S. 34. Endelig paalægger Vedtægt 1492 Art. 14 ogsaa Fæstebonden, der udsiges af sin Gaard, at stille Borgen for, at han ej vil fejde paa Jorddrotten og paa sin Efterfølger; Reces 1547 Art. 36; 1558 Art. 44; o. s. v.

Vedtægten 1473 og 1492 forudsættes at skulle lyses og læses offentlig paa Tinge.

d) Bornholms Vedtægter. Den første er oprindelig given af Ærkebiskop Jens Brostrup, forøget af Ærkebiskop Birger med Kapitlets og gode Mænds Raad og Fuldbyrd 6 Juli 1499; hvortil slutter sig en anden Vedtægt, indgaaet af Bornholms Frimænd, Adelbønder og menige Almue og stadfæstet af Ærkebispen den 25de Juli s. A. Den første indeholder ogsaa en Række Landbrugs Bestemmelser angaaende Skoves og Jagtens Fredning, men værger ved Siden deraf om Kjøbstædernes Næringsret og især Ærkebispens Magt og Fordel ved Forbud imod offentlige Forsamlinger, Paalæg af Lydighed mod Embedsmændene og Skattepligtens behørige Opfyldelse; Forbud mod Bemægtigelse af Vrag, skattepligtig Jords Overgang til skattefri; o. s. v. Personlige Overfald straffes paa Landet, som Loven og Haandfæstninger indeholde, men i Kjøbstæder som Birken indeholder, hvorved altsaa Birkerettens almindelige og varige Gyldighed i dem forudsættes. Ved Kjøb af Gaarde paabydes det dernæst at Skjøde skal tages til Tinge efter Loven. Den anden værger særlig

om Skov Freden og forudsætter, at Bevis mod Overtræderen føres ved to Vidner; Bondens Hion, som begaar slig Overtrædelse mod Bondens Vilje bøder, hvis det sker om Dagen, for Ran, men gribes han derimod om Natten, straffes han som Tyv.

c) Som en lokal jydsk Vedtægt kan endelig endnu mærkes Vedtægt om Fiskeri i Limfjorden, vedtaget og kjendt gyldig paa Viborg Landsting 19 Jan. 1471 og saa stadfæstet af Kongen 5 Marts 1472; Hejse: Dipl. Viberg S. 51 og 54.

§ 38.

Forordninger, der danne Overgangen til Rigslovgivningen.

En Rigslovgivning forudsætter en anerkjendt Lovgivningsmagt for hele Riget. Kongen, som fra først af var det eneste perennerende Rigsorgan, var som saadan ikke Indehaver deraf; men Rigsforsamlingen, som valgte Kongen, var beføjet til at forpligte hele Riget; og efter Forhandling med den udgik ogsaa de første Rigslove ved Harald Hejns Valg; D. K. Hdf. S. 25 flg. Efterat de Forsamlinger af Rigets Stormænd, som kaldtes Danehoffer, vare komne i Brug under Valdemarerne; Statsret S. 166; Rp. Dpl. I S. 29; var dermed en anden af Konge Skifte uafhængig Repræsentation for Riget tilvejebragt, og efterat Vedtægten om Danehoffernes regelmæssige Sammentræden forelaa fra Erik Glippings Tid; Statsret S. 166; var dermed ogsaa Betingelserne for en varig og fyldig Rigslovgivning bragt til Veje. Men fra først af nøjedes dog ogsaa Danehoffet, skjøndt en Rigsrepræsentation, med at vedtage Love for enkelte Lande og enkelte Byer, som Jyske Lov; jfr S. 192; og Ribe Stadsret; jfr S. 121. Først da Forfatnings Forholdene konsolideredes ved Erik Glipping Haandfæstninger, optoges Lovgivningsmagtens Virksomhed for en fælles Rigslovgivning; men karakteristisk nok dog saaledes, at de fælles Love udgik særskilt til de enkelte Lande. Dette var ikke blot begrundet i Hensynet til, at Lovene vedblivende maatte lyses paa Landstingene i de enkelte Lande foruden at lyses paa Danehoffet; Statsretten S. 157; Fdg for Sjælland 26 Maj 1284 i

Slutn.; men de enkelte Landes forskjellig udviklede Tilstande medførte ogsaa, at der dels maatte lovgives om forskjellige Æmner, dels ogsaa om samme Æmne maatte indføjes særskilte Forskrifter for hvert eller dog for nogle iblandt dem. Dette fremgaar saaledes af selve Haandfæstningerne 19 Marts og 29 Juli 1282, hvori der for Skaanes Vedkommende er indsat en særlig Møntbestemmelse, hvorefter 40 Marks Bøder til Kongen skulle regnes lig $26^2/_3$ Mark i rede Penge, hvilket turde være begrundet i, at Myntens Værdi i Landene varierede; jfr Fdg for Sjælland 1284 Art. 14, hvorefter den sjællandske Mønt skulde være ligesaa god som den jyske, og i den skaanske Mønts forholdsvis større Godhed, hvoraf vistnok forklares, at vi i Brevene læse om Betaling i skaanske Penninge, efterat de andre Landes Mønt er ophørt at omtales; Rp. Dpl. II S. 57; 63; m. fl.

I en særlig Grad fremtræder Sammenblandingen af Rigslov og Landslov i Kong Erik Glippings Forordninger af Maj 1284 henholdsvis for Skaane, Sjælland og Jylland, der indeholde baade Rigsret og Landsret; jfr Dr L. Holberg: Konge og Danehof I S. 175 flg., hvor disse Forordninger ere underkastede en indgaaende Drøftelse.

Idet jeg iøvrigt henviser til denne Undersøgelse, skal jeg dog særlig dvæle ved den jyske Forordning. Den foreligger i en Opskrift, a, der vel ikke har nogen Efterskrift om dens Udstedelse, saaledes som de andre Landes Forordninger, men dog en Fortale, der forkynder dens Udstedelses Tid og Maade; G. A. A. B. V S. 26—29. Ved Siden deraf foreligger en ren formløs Opskrift; b; G. A. A. B. V S. 29—30; ulige kortere, idet den paa anførte Sted kun fylder 27, medens den førstnævnte fylder 62 Linier. Den kortere Opskrift indeholder en enkelt Bestemmelse i Art. 7 om Forban, der ikke findes i den længere, hvorimod denne i Artt. 9—14 har en Flerhed af Regler, der ikke findes i den anden; og forsaavidt som Æmnerne iøvrigt ere fælles for begge Opskrifter, er Affattelsen dog formelt og til en vis Grad ogsaa reelt forskjellig. Man kan herefter ikke antage, at den kortere Opskrift er et Uddrag af Forordningen, iværksat i et eller andet praktisk Øjemed. Snarere maa den formløse Opskrift anses som et Udkast til den endelige Forordning. Herfor taler, at den hverken har den rigtige Lovform eller Lovstil.

Det er saaledes en højst overflødig og derhos underlig lydende Begrundelse af Straffen for Husfredsbrud i Art. 3: forthy at for husfrith skulæ the bøthæ hals och boos løt yvær ræthæ bøthær; ligesom det ogsaa er enestaaende, naar Art. 3 taler om den, der var »Formand« i den Gjerning og hans »Fæller«. Naar Art. 4 siger: thet skal och wiutæs o. s. v.; Art. 6: alt thet, thær nu ær mælt om hus frith o. s. v.; da er dette ogsaa Foredrags Form, men ikke Lovstil; jfr ligeledes Art. 8: æller han sæghær o. s. v. Ser man dernæst paa de formelle Afvigelser i Affattelsen af den samme Forskrift, er det betegnende, at Opskrift b siger, at Danehof skal holdes paa St. Trinitatis Dag; men Opskrift a ændrer dette til Søndagen efter Pintse Søndag. Det forstod Lægfolk, som kanske ikke kjendte Trinitatis Dag. I Realiteten indeholder dernæst Opskrift b paa sine Steder Forskrifter som snarest ere Antydninger, der ere forklarede nærmere i Opskrift a. Saaledes siger den første i Art. 7, at thet skal mæth sannænd letæs, hwat hællær han fæk skathæ for ræt skild ællær æi; men Opskrift a Art. 6 forklarer denne Regel nærmere derhen, at Sannænd mæn sculæ sannænd um letæ etc., og et tilsvarende Forhold mellem begge Affattelser viser sig helt igjennem. Betegnende er saaledes ogsaa den stærke og gjentagne Henvisning til Kong Valdemars Lovbog i Opskrift a Art. 3, hvor Opskrift b Art. 4 kun mere i Forbigaaende en enkelt Gang henviser til: »sum i logh book ær scriuæn«; og i Sammenhæng hermed maa fremhæves, hvorledes Opskrift a i sine egne nye Artikler 10—13 hævder Kong Valdemars Tid som Normal Tid for Retstilstanden paa en Maade, der hverken gjenfindes i Opskrift b eller i nogen af de andre Landes Forordninger, ligesom ogsaa den jyske Forordning er den eneste, som henviser til Haandfæstningen; Art. 13. Deraf tør man vistnok ogsaa med Sikkerhed slutte til, at de tilsvarende Henvisninger i Haandfæstningen 29 Juli 1282 Artt. 5, 7, 8, 18 særlig skyldes jysk Paavirkning, hvilket er en Grund mere til Støtte for den Antagelse, at der ved Kong Valdemars Lov er sigtet til Jyske Lov, selv hvor dette Udtryk forekommer i Rigslove.

Forholdet mellem a og b kan altsaa opfattes paa den Maade, at b er et forelagt eller bearbejdet Udkast, der er blevet bevaret som Følge af dets offentlige Fremkomst og Behandling

paa Danehoffet; jfr Hist. Tidsskr. VI—6 S. 709—710; a er den endelige Forordning. Da Forhandlingen om den synes at have varet hele Ugen, stemmer det hermed, naar det oprindelige Udkast findes at være undergaaet en væsentlig Omdannelse; og Udfaldet er da blevet det, at den jyske Forordning indtager et Særstandpunkt, hvorved erindres, at medens de andre Forordninger siges at være udstedte af Kongen med alle Danskes Raad og de vedtoge den, siges om den jyske Forordning kun, at den er given af Kongen med hans gode Mænds Raad i Nyborg. Den indeholder kun en Rigslovbestemmelse i Art. 2, at Danehof skal holdes Pintsedag; men Reglen om Forban, der alt i Udkastet Art. 9 var formet som en Landslov, ikke, saaledes som i de andre Forordninger, som en Rigslov, er udgaaet, og Reglen i Udkastets Art. 1 om Kongens betingede Raaden over Kirketienden, der er fastholdt i de andre Forordninger, er ligeligeledes udgaaet i Forordningens Art. 1.

Naar Dr L. Holberg: Konge og Danehof S. 179 mener, at Artiklen dog har indeholdt en saadan Forskrift, fordi den findes optagen i et enkelt yngre Haandskrift, da er denne Slutning formentlig ikke rigtig. Det er nemlig aabenbart, at den paagjældende Affattelse er hentet fra Opskrift b. Men medens man nu vel kan tænke sig en Afskriver foretage denne Ændring, hvorved der fremkommer større Overensstemmelse mellem den jyske og de andre Landes Forordninger, kan den modsatte Fremgangsmaade ulige vanskeligere tænkes anvendt. Derfor maa Affattelsen af Art. 1 i Opskrift a antages at have været den ægte.

Forøvrigt indeholder Forordningens sidste Artikel 14 vel en Forskrift om ny Mønt, der skal lyses paa første Landsting efter Mikkelsdag, hvilken er formet som en Regel for alle Lande, men dog i Virkeligheden er en særlig jysk Regel, idet den skaanske Forordning slet ikke har nogen tilsvarende Forskrift, og den sjællandske Fdg's Art. 14 former Reglen derhen, at Mønten ikke maa lyses før Mikkelsdag Aften. Bestemmelser, som iøvrigt maa antages at være bleven tilføjede under Forhandlingerne om Udkastet, ere ogsaa i Henseende til selve Æmnerne særlig jyske. Dette gjælder saaledes om Art. 9, der udfylder Rigsforordningen 1283 om Klædedragten ved en særlig Landslov om 40 Marks Straf for Overtrædelsen og især, som alt foran antydet om Artt. 10—13, der i Henseende til de offentlige Byrder Gang efter Gang pointere Valdemars Tiden som Normal Tid. Der er her-

efter ikke Tale om i de anførte Slutnings Artikler med Kofoed Ancher: Lovhistorie I S. 537 at kunne se Rigslove; og heller ikke kan jeg finde Forholdet saa uklart, som Dr. L. Holberg: Konge og Danehof I S. 185 synes at anse det for at være; men Sagen er, at den jyske Forordning helt igjennem har indskrænket sig til at fæstne jysk Ret.

Iøvrigt frembyder de anførte Forordningers Indhold stor Interesse baade for Statsretten, Processen og Strafferetten, særlig i Henseende til Forskriften om Fredsbrud.

Ligeledes vise de, hvorledes Landslovenes Forskjellighed vedbliver, men de dog paa den anden Side komme hinanden i Møde. I Skaane bødes saaledes henholdsvis 3 + 3, i Jylland 6 + 6, i Sjælland 12 + 12 Mark for at huse fredløs Mand. Paa den anden Side skyldes det jysk Indflydelse, naar den for Overtrædelsen Sigtede ifølge Sjællandske Fdg Art. 3 skal værge sig ved Kjønsnævn; jfr Fdg for Jylland Art. 6.

Vi gaa dernæst videre til Fdg 13 Marts 1304, som vi iøvrigt allerede lejlighedsvis have omtalt ovenfor S. 208 i Henseende til den i Art. 7 indeholdte Forskrift de legibus scriptis in Tord. Den er i Modsætning til Forordningerne af 1284 affattet paa Latin og forkynder sig i Indledningen at være givet paa et Danehof i Nyborg samt paabyder, at de efterfølgende enstemmig vedtagne Forskrifter skulle adlydes af alle Rigets Indbyggere. Imidlertid indledes det bevarede Exemplar af Forordningen med en Hilsen til Nørrejyderne og Indholdet viser ogsaa, at det for en væsentlig Del er jysk Ret. Den Mulighed foreligger nu vel, at Exemplarer til de andre Lande ere forkomne; men rimeligere turde det dog være, at man paa samme Danehof ikke er naaet længere end til at faa udstedt den heromhandlede Forordning for Nørrejylland. Den indeholder en Del Bestemmelser, der ere af almindelig Natur, blandt hvilke kan mærkes Forskrifterne om Privilegiernes Stadfæstelse i Art. 8; ovfr S. 13; om Straf for Ombudsmænds Forurettelser i Art. 9, der dog i Slutningen særlig fremhæver Ombudsmændene omkring Limfjorden; om Mønten i Art. 3, hvorefter den nye Mønt ikke maatte lyses før paa det sidste Landsting, der holdtes før Mikkelsdag, og der tilføjes Bestemmelser om Straf og Forfølgning af dem, der senere tage imod den gamle Mønt, blandt hvilke mærkes, at de,

der sigtedes for at have kjøbt med den, kunne værge sig med deres egen korporlige Ed, at de enten ikke havde gjort det eller handlet bona fide. Endvidere mærkes Forbudet i Art. 5 mod at nogen maatte overtage Sagførelse for en anden, som ikke hørte til hans Familie eller Fæstere, medmindre vedkommende havde lovligt Forfald, i hvilket Tilfælde en Frænde kunde optræde paa hans Vegne. Overtrædelse af dette Forbud medfører derhos at ikke blot Overtræderen skal bøde 40 Mark, men at Nævningers og Sandemænds Tog i Sager, i hvilke dette Bud er overtraadt, skulle være ugyldige, og de Paagjældende skulle straffes som nederfældige med deres Boslods Fortabelse. Endvidere mærkes Forbudene mod ulovlig Gjæstning og Skibbrudnes Mishandling i Artt. 11 og 12. Reglen om Klædehandelen og Straf for dens Overtrædelse i Art. 2 er vel ogsaa af mere almindeligt Indhold; men den processuelle Forskrift, hvorefter den for Overtrædelse Sigtede skal værge sig med tolv beskedne Mænd, som Ombudsmanden skal udnævne, viser dog at Bestemmelsen har de jyske Herredsnævn in mente. Og paa lignende Maade har Art. 4, der opstiller Reglen om, at Manddraberen ikke kan kræve Stud af Frænderne til Mandeboden, særlig Jylland for Øje, som dens Omtale af Sandemænd viser. Det samme gjælder om Ledings Reglerne i Art. 10, som paabyder, at Styresmændene ikke skulle kunne kræve deres Hesteleje undtagen naar Leding udbydes, og Art. 1, der omordner Ledingsvæsenet saaledes at Ledingen svaredes af Indkomsten, idet der derefter af hver 10,000 Mark Indkomst skulde udrustes en Kogger af tyve Læsters Drægtighed med Besætning og Kost for 16 Uger. Denne Reform kan dog kun antages at være gjennemført i Henseende til Nørrejylland, idet Ligningskommissioner kun ere anførte for de nørrejyske Stifter, ikke for Fyens Stift.

I Sammenhæng med den anførte Forordning vil det dernæst være naturligt at omhandle Dronning Margretes Forordninger 1396 til Jylland og Fyen. G. A. A. B. V S. 52. Det maa nemlig fastholdes, at disse Forordninger ere tilblevne paa et Danehof i Viborg. Dette fremgaar af deres Udtryk paa en Række Steder i Indledningen: æffter thy ath wy ære suo auer enæ wordne meth vor frendæ konung Eriks radh

oc mæn oc the meth oss nw snymest j Wyburgh etc., Art. 4: Item aff thy ath the ære suo ouer enæ wortnæ nw snymest j Wyburg aff allæ landæ meth konungen oc oss paa hans vegnæ oc wy meth thøm etc.; Art. 5: Item haue the godhe men, i righet boo overgiuet etc. Art. 6: Item sidhen vor oc ouergiuet ther i Wyborg o. s. v. Slutningen: Alle thisse fore screfne stycke oc artikle oc alle the styckæ, som pa konungens weynæ idher waræ i Wyburgh berættæ pa landsthing, then tidh wy ther nw snymest waræ oc the alle wither toghæ j Wyburgh oc allæ sagdhæ ther ja igeen af allæ landæ o s v.

De fremhævede Udtryk turde afgjørende vise, at Forsamlingen i Viborg var en Rigsforsamling, og naar der desuagtet samtidig tales om, hvad der er bleven berettet paa Landstinget, saa er dette selvfølgelig at forstaa paa den Maade, at der ved Landsthinget her sigtes til Pladsen, hvor Landstinget holdtes; paa den blev ogsaa Rigsmødet afholdt; men Sammenstillingen viser, at det vilde være en afgjort Fejl, om man fra Omtalen af Landstinget vilde slutte til, at Mødet var et Landemøde, jfr G. A. A. B. II S. 88, hvor der tales om, at Rigens Raad, Adel, Stænder og menige Rigens Indbyggere have hyldet Frederik II i Viborg »zu vffenem landtzdinge«.

I Overensstemmelse med det her anførte maa det, for at undgaa Modsigelse i Haandfæstningens egne Udtalelser forstaas, naar Valdemar IV i Slutningen af sin Haandfæstning erklærer, at Kristoffer II lovede at holde visse Artikler, den Tid han blev valgt til dansk Konge, in generali placito Wibergensi; og det er derfor ubeføjet, naar man; jfr Dr. A. Hude: Danehoffet S. 103; i dette Udtryk søger Bevis for, at Kongevalget foretoges af Landstinget i Stedet for af en Rigsforsamling.

Betragter man saa Forordningens Indhold, da aabner den ligesom et Udblik i Samtidens storpolitiske Forhold. Kong Erik er hyldet som Konge i alle Lande, og Foreningen af de tre Riger forudsættes i Artt. 8 og 9 alt at være virkeliggjort; jfr Ordene »Konungen af thisse thry righæ«; Statsret S. 24—25; Forholdet til Hansestæderne er venskabeligt, og Fetalie Brødrene synge paa deres sidste Vers, eftersom Kong Albrecht og Hansestæderne have slaaet Haanden af dem, hvorfor de skulle behandles som Sørøvere. Krigsskibe skulle tilvejebringes af Kongens Embedsmænd og Kjøbstadmænd; og deres Udredning, Bemanding

og Forsyning skal ske af de Embedsmænd, som ere Indehavere af Slottene, hvorfor Kong Erik Menveds Reform vistnok forlængst er traadt ud af Kraft. Kongens Frelsemænd skulle være rede Dag og Nat, naar de tilsiges til Tjeneste, med Heste og Harnisker; og Strandvagt; »Strandword«; skal omhyggelig holdes; Tingsret S. 27; Fæster og »Barfred« maa ikke bygges; Statsret S. 59; og Bønder, som ere farne fra Kronen; skulle komme tilbage, efterat have betalt Jorddrotten deres Landgilde og 3 Mark til Forlov; jfr Personretten S. 11. Spørgsmaal om Ejendomsretten til Bøndergods og andet Gods, som formenes med Urette at være kommet fra Kronen siden Kong Valdemars Landflygtighed eller omvendt med Urette tilegnet af Kronen, skal i Overensstemmelse med Kong Olafs Haandfæstning Art. 13 afgjøres af et Rettertings Nævn af 6 Riddere og 6 Bønder; Rep. Dipl. I S. 180. Derhos havde Adelsmændene lovet ikke at kjøbe Bøndergods, indtil Kong Eriks Myndighed; Statsret S. 63; O. Nielsen: Harsyssels Diplom. S. 20. Kjøbstædernes Ret skal haandhæves, ulovlige Havne forbydes. Embedsmændene skulle værne om Lov og Ret; Fred skal holdes, og for at hindre ulovlig Gjæstning skulle Fogderne lade bygge Kroer paa hver 4 Mil, etc.

Men skjøndt altsaa denne Forordning helt igjennem indeholder Rigsret, vides den dog kun at være udstedt til Jylland og Fyen, idet hvert af disse Exemplarer ved Siden af de almindelige Regler indeholder Forskjelligheder paa enkelte Punkter i Henseende til Affattelse og Indhold, f. Ex. Skattebevillingerne, der ses at have været forskjellige for Fyen og Jylland, idet der i Fyen er bevilget en Afgift af 10 lødige Mark af hvert Sogn, men i Jylland 8 Sk. Grot i Mønt Skat af hvert Hus.

At der saaledes i Aaret 1396 som i Aaret 1304 af en Rigsforordning kun udstedtes Exemplarer til jysk Rets Omraade, turde vise, hvorledes Forskjellen mellem Land og Rige den Gang endnu ikke var fuldt ud anerkjendt og gjennemført i Lovgivningens Praxis.

Almindelig Rigslovgivning.

§ 39.

Indledende Bemærkninger.

Naar vi her tale om Rigens Ret, menes derved en for hele Riget i Modsætning til det enkelte Land gjældende Ret; og ved Tillægs Ordet almindelig betegnes Modsætningen til de kun for enkelte Befolknings Elementer, som Vederlagsmændene eller de i Kongens og Adelens Gaarde tjenende Personer, Søfolk m. fl. gjældende Ret.

Indenfor denne Rigets almindelige Ret kan da sondres imellem I. Haandfæstninger; II. Rigsvedtægter; III. Egentlige Love; IV. Den paa Retsbrugen grundede fælles Ret eller Rigens Ret i snævrere Forstand.

§ 40.

Haandfæstninger.

Ordet Haandfæstning findes i vor ældre Retsbrug i en mere almindelig Betydning lig jus scriptum, men i egentlig snævrere Forstand forstaas derved et skriftlig beseglet Tilsagn angaaende Udstederens Forhold i offentligretlig Henseende; jfr H. Matzen: Danske Kongers Haandfæstninger S. 1—7. Deslige Tilsagn kunde afgives baade af Kongen og af Undersaatterne. Exempel paa en saadan dobbelt Haandfæstning haves i Hdf. 24 Maj 1360, hvori Kong Valdemar og en Række gejstlige og verdslige Stormænd gjensidig forpligte sig overfor hinanden med Brev og Segl, saaledes at Tilsagnene kun berettigede og forpligtede Underskriverne; D. K. Hdf. S. 2; G. A. A. B. II S. 15—19. Men isærdeleshed er Ordet dog historisk knyttet til de af Kongerne i Henseende til deres Regjeringsførelse afgivne Tilsagn, eller til de kongelige Haandfæstninger, med Hensyn til hvilke der igjen kan sondres imellem to Slags, nemlig 1) de af regjerende Konger udstedte Haandfæstninger og 2) Valghaandfæstninger.

I. Til denne Art høre Kong Erik Glippings Haandfæstninger af 19 Marts og 29 Juli 1282. Den første, hidrørende fra Danehoffet i Vordingborg, foreligger i Form af en dansk Opskrift om Udstedelsen og Indholdet, som ikke er beseglet af Kongen; Dr L. Holberg: Konge og Danehof I S. 48; og indeholder Regler til Beskyttelse for den personlige Frihed mod ulovlig Forfølgning og om en lovordnet Udstedelse af Kongebreve efter at Sagen først havde været for ved Herredsting og Landsting, og Straf for deres Overtrædelse samt for deres Misbrug; D. K. Hdf. S. 15; 36; Proces S. 23 flg. Om den ogsaa har indeholdt en Bestemmelse om et Danehofs aarlige Sammenkaldelse, kan synes tvivlsomt, da Tilsagnet derom ikke findes i alle Haandskrifter; men ifølge Hdf. 29 Juli 1282 Art. 1 maa et sligt Løfte dog antages at være afgivet af Kongen i Vordingborg. Denne mere foreløbige Haandfæstning efterfulgtes saa af den mere udførlige latinske Haandfæstning 29 Juli 1282, udstedt i Nyborg. Den gjengiver først de samme Æmner som den forrige i en mere fyldig, korrekt og praktisk Skikkelse; jfr Proces S. 23 flg.; 125 flg.; Strafferet S. 88; Hist. Tidsskr. VI—6 S. 684; D. K. Hdf. S. 15—16; men tilføjer dernæst i Art. 5 flg. en Række nye Tilsagn, gaaende ud paa, at Kongen vil overholde Kong Valdemars Love og hæve alle ulovlige Misbrug, som havde indsneget sig, blandt hvilke Haandfæstningen fremhæver en Række, til Fordel for Bønder, Kjøbmænd, Søfarende og Gejstlige; jfr Statsret S. 124 flg.; Dr L. Holberg; Konge og Danehof I S. 99 flg.; Hist. Tidsskr. VI—6 S. 30 flg.; S. 686 flg.; og særlig bestemmes derhos i Art. 17, at Kongen vil staa til Regnskab for Danehoffet, som for Tiden sidder, hvis Nogen maatte have at tiltale ham for ulovlig Ejendoms Besiddelse, hvilken Bestemmelse maa antages nærmest at sigte til Ejendoms Stridigheder mellem Kongen og Hertugen af Sønderjylland, Grev Jakob af Halland samt flere Medlemmer af Kongehuset; Dr L. Holberg: Konge og Danehof I S. 49; 65; 135; og skjøndt altsaa en ren midlertidig og speciel Bestemmelse maa den dog antages at være bleven Udgangspunktet for Reglen om Danehoffets højeste Domsmyndighed i Riget, som vi finde anerkjendt i senere Haandfæstninger; Proces S. 13; D. K. Hdf. S. 43.

Med Hensyn til Tilblivelsen af Haandfæstningen 29 Juli 1282 maa iøvrigt mærkes, at da den er beseglet af samtlige Rigets Biskopper med Ærkebispen i Spidsen og to tyske Adelsmænd, der have hængt deres Segl ved Siden af Kongens som Garanter, ut hæc omnia rata sint et firma; jfr dog Dr L. Holberg: Konge og Danehof I S. 55; saa maa det antages, at disse Beseglere have været virksomme for Haandfæstningens Tilblivelse ved at forhandle og mægle mellem Kongen og Oppositionen, dannet af Rigets verdslige Stormænd; jfr hvad der lige foran er bemærket om Haandfæstningens Art. 16. Men Øjemedet med Forhandlingerne og den deraf fremgaaede Haandfæstning har dog ingenlunde indskrænket sig til Afgjørelse af disse Stridigheder og til at sikre Stormændene visse Goder. Den har i det Hele taget tilsigtet Gjennemførelse af en lovordnet Regjeringsform, der værgede Undersaatterne mod vilkaarlig og lovstridig Behandling i Henseende til Person og Ejendom og varetog alle Stænders Ret. Den eneste Bestemmelse, der særlig hjemler Stormændene en Ret, er Art. 1, som paabyder Danehoffets regelmæssige aarlige Sammentræden; naar man ogsaa har villet udtyde Artt. 2 og 3 som indeholdende særlige Begunstigelser for dem, er det uhjemlet. De indeholde almindelige Retstilsagn, der, ligesom Retsreglen i Art. 4, maatte komme Alle tilgode; og Art. 1 hjemler endda kun indirekte og stiltiende Stormændene en Gunst ved Paabudet om Danehoffets aarlige Holdelse, forsaavidt som Stormændene alene vare repræsenterede paa Danehoffet; men dette var den i Forvejen bestaaende faktiske Tilstand, som Haandfæstningen aldeles ikke berører. Den har altsaa ingenlunde udtrykkelig tildelt Stormændene noget nyt Privilegium, men kun stiltiende forudsat den bestaaende Sammensætnings Maade af Danehofferne. En Forandring heri var saameget mindre tænkelig, som det ikke var Borgeres og Bønders Lejlighed hvert Aar at rejse til Danehof. Og at Stormændene paa Danehoffet heller ikke glemte populares, viser noksom selve Haandfæstningens Artt. 5 flg. Det var ogsaa saa meget rimeligere, at Stormændene ligeledes varetog Menigmands Ret, som de jo havde deres Fæstebønder at værge mod Forurettelse og derved naturligen førtes til at blive hele Bondestandens Talsmænd. At det f. Ex. tillodes Selvejerbønder at drive Fæste-

steder; Hdf. Art. 9; maatte ogsaa være i deres Interesse, der havde Vanskelighed ved at skaffe Fæstere til deres Gaarde; Personret S. 13; og derfor er det ogsaa vel forklarligt, at Biskopperne, naar de i 1282 forhandlede med Kongen, særlig varetog Bøndernes Ret. Vi finde allerede i 1245, at Kirken værger Bønderne mod overdrevne Ledingskrav; Hist. Tidsskr. VI—6 S. 620 flg.; hvilket bestyrker den Antagelse, at de bondevenlige Bestemmelser i Abels og Kristoffers Udkast særlig vedrørende Ledings Byrden; Hist. Tidsskr. VI—6 S. 698 flg.; fortrinsvis skyldes Gejstlighedens Indflydelse. En yderligere Grund til at komme Bønderne i Møde maatte det være, naar der lød højrøstede Klager fra dem over Undertrykkelse og Forurettelse, saaledes som det for Skaanes Vedkommende fremgaar af Kong Erik Glippings Brev til Bara Herred; jfr ovfr S. 245; hvorefter Bønderne havde slaaet sig sammen og sendt to Mænd fra hvert Herred til Kongen i den Anledning. Hvad var da rimeligere, end at de misfornøjede, for ikke at sige oprørske, Stormænd benyttede denne gjærende Misfornøjelse til at puste til Ilden og hidse Bønderne til Oprør. Saaledes skete det senere i Jylland under Erik Menved 1313; vilde man altsaa sikre Freden i Riget, maatte man særlig træffe Bestemmelser til Betryggelse for Bønderne, saaledes som ogsaa Hdf. Art. 5 flg. gjør det; og den gjentagne Henvisning til Kong Valdemars Lov og Kong Valdemars Tid turde tyde paa, at Bestemmelserne særlig ere beregnede paa de jyske Bønder, hos hvilke oprørske Tilbøjeligheder holdt sig længst og stærkest.

Haandfæstningen 24 Maj 1360; G. A. A. B. VII S. 15; som vi ogsaa maa omtale i denne Sammenhæng, fordi den tillige er en kongelig Haandfæstning og til en vis Grad Kilde til Kong Olafs; var et Udtryk for den Fred og Forstaaelse, der i Øjeblikket var opnaaet mellem Kongen, de sønderjyske Hertuger og de forud oprørske jyske Stormænd. Haandfæstningen er udstedt i en Rigsforsamling i Kallundborg, som dog næppe var et egentligt Danehof, da den benævnes quoddam parlamentum, et Slags Danehof; kanske fordi ikke blot Stormænd vare tilkaldte, saa at den snarere var en almindelig Rigsforsamling; Dr A. Hude: Danehoffet S. 142; 195; G. A. A. B. II S. 15—16. Aktstykket, som er beseglet af Kongen, hans Søn, de sønderjyske Hertuger

og gejstlige og verdslige Stormænd, benævner sig selv udtrykkelig Haandfæstning, men ved Siden deraf Statuta, fordi det ikke blot indeholder Haandfæstnings Bestemmelser; og det er ogsaa en mærkelig Blanding af en Overenskomst og en Lov, for saa vidt som det i Artt. 5, 6 og 12 bestemmes, at de, der ville nyde godt af Tilsagnene i samme, skulle medbesegle det, medens andre Forskrifter, f. Ex. i Artt. 13, 14 og 15, have Karakteren af almindelige Lovregler, der gjælde for Underskriverne og andre. Tilsagnene fra Kongens Side gaa ud paa at lade Landene, som tilhøre eller maatte blive erhvervede for Riget, nyde deres Ret, prout in ver'isantiquis libris legalibus continetur, ligesom ogsaa gejstlige og verdslige Stormænd og alle Rigets Indbyggere. Dernæst gjentages i Art. 9 Tilsagnet om, at Ingen maa arresteres, uden at han er greben paa fersk Gjerning eller lovlig forvunden for en Forbrydelse; og endelig bestemmer Kongen med Rigets Stormænds Raad og Samtykke, at Danehof skal holdes aarlig St. Hansdag, de tre næstkommende Aar i Kallundborg, derefter i Nyborg, hvortil føjes den Regel, at Stævning til Danehoffet skal forkyndes paa vedkommende Herredsting; jfr Fdg 1 Juli 1354 Artt. 6; 9. Lejlighedsvis forpligtes derhos Kongen i Art. 20 til ikke at hævne sig paa den, der klager over Uret, tilføjet ham af Kongen eller hans Embedsmænd; jfr Kristoffers Hdf. Art. 30, Valdemar III's Hdf. Art. 34, Olafs Hdf. Art. 32; ligesom omvendt disse ikke maa lægges for Had, fordi de paatale Overtrædelser efter Lands Lov og Ret.

Paa den anden Side tilsige ogsaa de andre Underskrivere, at de efter Evne ville medvirke til, at Kongen, hans Hus og alle Landets Indbyggere, deriblandt viduæ, pupilli, orphani ac alii legitimos tutores non habentes; homines trium marchanum; jfr J. L. II—57: thriggi marc mæn; skulle nyde deres Ret. De, som begaa Brud paa denne Vedtægt ved Ran, Brandstiftelse, Frihedsberøvelse og Landsforræderi, ville Medunderskriverne forfølge med Lands Lov og Ret, og de skulle straffes paa Liv og Gods, hvad enten de ere grebne paa fersk Gjerning eller lovlig forvundne. Ligesaa ville Underskriverne virke til, at de, der begaa ulovlig Gjæstning, dømmes som latrones publici og straffes efter Lands Lov og Ret; Art. 15; jfr Fdg 1 Juli 1354 Art. 7.

Denne Henvisning til leges terræ ved Straffen for latrones publici viser, at der i 1360 ikke kjendtes nogen Rigslov, som fastsatte Straf for dem, og at derfor Straffebestemmelsen i Abel-Kristoffers Udkast henholdsvis Artt. 18 og 14 ikke den Gang har været anerkjendt som gjældende Ret.

Dernæst gjentages i Art. 16 Reglen om Danehoffet med Tilføjelse, at den, der vil søge Danehoffet, skal nyde Fred og Tryghed en Uge før og efter St. Hansdag; og Brud paa denne Fred er Orbodemaal, og den Skyldige ville Medunderskriverne hjælpe Kongen og hans Embedsmænd til at straffe efter Lands Lov og Ret. Endvidere forbydes det i Art. 17 Alle og Enhver at undertrykke deres ringere stillede og mindre formaaende Medborgere og hindre dem i at søge deres Ret ved Domstolene. Bevislig Overtrædelse af dette Forbud skal ikke blot medføre Straf efter Landslovene, men ogsaa, at Vedkommende taber det, som Tvisten drejer sig om; jfr Olafs Hdf. Art. 31. Den samme Virkning indtræder for den, som i Overværelse af Kongen eller i Kongens Gaard eller i Overværelse af Drosten eller Marsken, paa Danehoffet, Rettertinget eller Landstingene tiltaler nogen verbis malis et contumeliosis, quæ manyngh dicuntur; jfr Olafs Hdf. Art. 33. Det er altsaa den almindelige Orden og Fred og hver Mands Ret og Frihed, som Haandfæstningens Udstedere tilsige at ville værne, og i Forbindelse dermed fremhæves visse særlig fremtrædende Fredsforstyrrelser og Forurettelser, som de ville hjælpe til at forfølge og straffe. Klart er det herefter, at de mest betydende Tilsagn ere givne af Medunderskriverne til Kongen, ikke omvendt; og særlig er det mærkelig, at Tilsagnet om Danehofs Freden er henført til Medunderskriverne, ikke til Kongen; jfr derimod Olafs Hdf. Art. 29.

Flere end de to anførte Aktstykker findes ikke i Lovsproget benævnte som Haandfæstninger for Kristoffer af Bajerns Tid; og det er derfor fuldt beføjet, naar det i D. K. Hdf. S. 4 er antaget, at der i Kong Olafs Haandfæstning Artt. 17 og 34 ved Brugen af Udtrykket Haandfæstning er sigtet til dem og kun til dem; jfr dog Hist. Tidsskr. VI—6 S. 242. Naar Skaaningerne i deres Brev til Jyderne angaaende Kong Olafs Valg udtale, at han skal sikre dem alle deres Rettigheder tam in libris legalibus, quam in Haandfestning contenta; Arild Hvitfeldt II S. 556; er der her endog ved sidstnævnte Udtryk, da det er sammen-

stillet i Enkelttal med Landslovene, uden Tvivl kun tænkt paa Haandfæstningen 1282; jfr Haandfæstningen 1376 Artt. 16—28.

II. Valg Haandfæstninger, udstedte af Kongs Æmner som Betingelse for at blive Konger, saaledes at Udfærdigelsen enten foregik før Valget eller dog før Kroningen, ved hvilken Kongerne først som kronede Konger fik Regjeringsmagten i Hænde; D. K. Hdf. S. 74; 76; 77.

Udtrykket Haandfæstning findes først brugt om disse skriftlige Valg Tilsagn i Kong Kristoffer af Bajerns Kongsed 9 April 1440 og Kong Kristian I's 28 Oktbr 1449; G. A. A. B. II S. 38; 43. I Kristoffer II's og Valdemar III's saavelsom i Kong Olafs betegnes derimod Indholdet kun om Articuli, hvilket maa mærkes saa meget mere, som Brugen af Udtrykket Haandfæstning alt længe forinden var kjendt ikke blot i det danske Lovsprog; Fdg 1284 for Nørrejylland Art. 13; men ogsaa i det latinske; Tords Art. 53; Hdf. 24 Maj 1360; Olafs Hdf. Artt. 17 og 34.

Idet jeg i det Hele taget med Hensyn til disse Valg Haandfæstninger henviser til min trykte Fremstilling: Danske Kongers Haandfæstninger. Indledende Undersøgelser. Kjøbenhavn 1889; skal jeg kun tilføje et Par Bemærkninger om enkelte Punkter.

Den ældste Række Haandfæstninger, omfattende Kristoffer II's, Valdemar III's og Olafs, har jeg kaldt Rigsforsamlings Haandfæstninger, fordi de ere udstedte paa en Rigsforsamling, sammentraadt til Kongevalg, omfattende baade Stormænd og Almue.

Mindst Tvivl i saa Henseende hersker med Hensyn til Kong Olafs Haandfæstning, der er udstedt paa en Rigsforsamling i Slagelse. Her er ingen Forvexling med noget Landsting mulig; thi i Slagelse holdtes intet Landsting; og et Danehof er Forsamlingen heller ikke, da den udtrykkelig siges at være en Sammenkomst af regni Daciæ pociores cum popularibus ad electionem novi regis. Ganske vist behøver nu Udtrykket regni Daciæ ikke med sproglig Nødvendighed at referere sig ogsaa til popularibus; men saglig set bør det utvivlsomt være Tilfældet; thi hvorfra skulde Almuen ellers være kommen? Hvilket enkelt Lands Almue skulde være fortrinsberettiget til at deltage i Kongevalg? og vilde man blot tænke paa Almuen i Slagelse og Omegn. der var strømmet til i Anledning af Valget, saa kan man dog umulig tænke sig Formlen convenientibus etc. benyttet i denne Sammenhæng, saa at Rigets Stormænd skulde være mødte med denne sammenløbne Skare som formelt ligestillet

Deltager i et Kongevalg. Derfor kan populares fornuftigvis kun være populares regni Daciæ, og at disse Ord ikke ere gjentagne men underforstaaede er sproglig vel forklarligt. En saadan Gjentagelse som: Regni Daciæ pociores cum Regni Daciæ popularibus falder ørkesløst og unaturlig. Ordene Regni Daciæ vil man derfor kun sætte en Gang foran eller bagefter; og naar de saa ere blevne stillede foran, er det tankerigtigt, at Vægten falder paa, at det netop er Danmarks Riges Adel og Almue, ikke nogen enkelt Landsdels, som have valgt Kongen, der altsaa er hele Rigets, ikke nogen enkelt Landsdels Konge. Med denne Opfattelse stemmer ogsaa en anden samtidig Beretning om Valget, idet danske Sendebud berettede Hansestædernes Raadsforsamling i Stralsund baade skriftlig og mundtlig, at Kong Olaf var valgt af Ærkebispen, Bisperne, ædle Høvedsmænd, Riddere, Væbnere og Raader de consensu et voluntate tocius communitatis regni Daciæ. Her have vi altsaa en Fremstilling af begge Parternes, Stormænds og Almues, Andel i Kongevalget; majores regni vælge og communitas regni samtykker i og bifalder Valget.

Forskjellen i Henseende til de to forudgaaende Haandfæstningers Udstedelse er nu den, at de ere udstedte i Viborg istedetfor i Slagelse, og at kun jyske Bisper have beseglet dem, ligesom endelig Valdemar III i sin Haandfæstning beretter, at Kong Kristoffer II udstedte sin Haandfæstning paa Viborg Landsting. Den fra denne sidste Bemærkning hentede Grund til at anse Forsamlingen for et Landstingsmøde er alt ovenfor S. 228 gjendrevet. Ogsaa ved Forstaaelsen af andre Steder i Aarbøgerne bør det vel paaagtes, at paa Landstinget; in placito generali; ingenlunde er det samme som af Landstinget; a placito generali. Exempelvis skal blot tilføjes, at den Forsamling, i hvilken Dronning Margrete blev valgt til Rigets Formynderske, aabenbart efter Valgbrevets Indhold og Ordlyd var en Rigsforsamling, skjøndt den foruden at holdes i Lunds Domkirke tillige blev afholdt paa Lunds Landsting. Derhos maa ogsaa erindres, hvad jeg i D. K. Hdf. S. 54 har oplyst, at Aarbøgerne bruge placitum som enstydig med parlamentum, saa at placitum generale kan være lig parlamentum generale. Hvad dernæst angaar den Kjendsgjerning, at kun jyske Bisper have underskrevet, saa viser det i begge Tilfælde vel, at Rigsforsamlingerne i Viborg ikke have været saaledes søgte af gejstlige Stormænd fra hele Riget, som Forsamlingen i Slagelse. Men ligefuldt vise Haandfæstningerne baade i Form og Indhold, at den Forsamling, der har vedtaget dem, har gereret sig som Rigsforsamling; og der er derfor ingensomhelst Hjemmel til den Paastand, at Viborg Landsting som saadant har vedtaget Haandfæstningen og foretaget Kongevalget; jfr derimod Kong Kristoffers Udtryk: populi accedente consensu.

Med Hensyn til Valdemar III's Haandfæstning 1326 er det derhos gjort gjældende; jfr Hist. Tidsskr. VI—6 S. 205; Zeitschrift für Schlesw. Holst. Lauenb. Geschichte; 1895 S. 335; at

den overleverede Text skulde være ufuldstændig, idet den oprindelige Text skulde have indeholdt den saakaldte Constitutio Valdemariana, lydende:

Item ducatus Sunder Jucie regno et corone Dacie non unietur nec annectetur, ita quod unus sit dominus utriusque etc.

Dennes Tilværelse skal være bevidnet i et Tilsagn, som Kong Kristiern I skal have afgivet til sin Onkel Hertug Alf af Slesvig den 28de Juni 1448 i Anledning af Rygtet om, at det danske Rigsraad da havde i Sinde at vælge ham til Konge af Danmark, og lydende paa, at der var forelagt ham beseglede Breve (og gamle Skrifter) og Haandfæstninger, af Kong Valdemar og Rigens Raad i Danmark udgivne og beskrevne Aar 1326, som blandt andre indeholdt den anførte Artikel paa Latin, hvilken Kongen havde ladet udtyde for sig og forpligter sig til at overholde for sig og sine Arvinger, dersom han maatte blive valgt til Konge af Danmark.

Denne Erklæring siges at være trykt efter Originalen i Jensen og Hegewisch: Privilegien der Schleswig-Holsteinischen Ritterschaft S. 24; men et Uddrag, som er trykt i Schleswig-Holstein-Lauenburgische Regesten und Urkunden III S. 331 stemmer ikke med samme Text, da det udelader Ordene: ok olde scrifte, som findes i Udgaven. Ligeledes er det tvivlsomt, om der findes et eller flere Segl under Brevet; Hist. Tidsskr. VI—6 S. 210. Det turde derfor være vanskeligt med Sikkerhed at udtale sig om Ægtheden af Brevet, inden det er blevet underkastet en nøjere Besigtigelse i Henseende til Indhold og Udseende.

Hvad der har særlig Interesse i denne Sammenhæng er Spørgsmaalet, om den omspurgte Artikel nogensinde har staaet i Valdemar III's Haandfæstning. Imod dette Spørgsmaals bekræftende Besvarelse har man især henvist til, at Artiklen ikke paaberaabes af de holstenske Grever i Processen mellem dem og Kong Erik af Pommern om Hertugdømmet Slesvig; men denne Indvending er igjen søgt imødegaaet ved en Henvisning til, at Greverne ikke kunde fremlægge Artiklen, da Haandfæstningen, som indeholdt den, ikke var i deres Værge, men henlaa i det danske Rigsarkiv i Lund. Denne Forklaring synes dog lidet fyldestgjørende. Naar man betænker, at Grev Gerhard staar som Borgen for Haandfæstningens Opfyldelse ved Siden af Kong Valdemar, var det allerede af den Grund berettiget, at han havde forlangt og faaet en Vidisse af den eller et Skadesløsbrev, hvori Haandfæstningen var optaget, saaledes som det udstedtes til Hertug Alf og hans Raader, der borgede for Kong Kristian i hans Haandfæstning; Jensen und Hegewisch: Privilegien S. 15; og endnu rimeligere maatte Erhvervelsen af et sligt Brev stille sig, dersom Haandfæstningen havde indeholdt en udelukkende efter Grev Geerts Begjæring og udelukkende i de holstenske Grevers i bestemt Strid med Danmarks Riges og

Kongedømmes Interesse indføjet Artikel. At en saa forfaren Politiker som Grev Geert ganske skulde have undladt saa godt som muligt at sikre sig Bevis for et sligt Tilsagn vedrørende den Ordning, der var hele hans politiske Virksomheds Maal, saa at endog ethvert Minde om denne betydningsfulde Kjendsgjerning skulde være fuldstændig forsvundet i hans Slægt, som dog fastholdt det samme politiske Program, synes i og for sig lidet troligt.

Det vilde dernæst ogsaa have været et stærkt Stykke, om Ærkebiskop Peder i Lund i Aaret 1424 havde aflagt edeligt Vidnesbyrd om den danske Krones Ret til Hertugdømmet Slesvig, medens der i Rigsarkivet i Lund henlaa en beseglet Haandfæstning, som paabød begge Landes bestandige Adskillelse. Om dens Tilværelse kunde Ærkebispen da ikke godt paaskyde Uvidenhed, tilmed da den findes optaget paa Arkivets Registratur Aaret efter, hvilken Registrering kanske netop er foranlediget ved den Eftersøgning efter Rigets gamle Breve, som Processen angaaende Hertugdømmet Slesvig havde fremkaldt, ligesom Registreringen 1494 kanske turde staa i Sammenhæng med Hertug Frederiks da afviste Krav paa Riget. Disse Registreringer vise, at man omhyggelig gjemte Haandfæstningen, under den anførte Forudsætning som den onde Samvittighed, der hjemlede de Krav, man bekæmpede. Hvad hjalp det, om man ogsaa havde overstreget Artiklen eller anmærket, at den var ugyldig og udeladt den i Afskriften, naar den dog fandtes i det originale Dokument? Den eneste fornuftige Udvej havde da været at tilintetgjøre dette statsfarlige Papir; men dette gjorde man ikke; tværtimod man gjemte og registrerede det, indtil det i Tidens Løb blev borte af sig selv, fordi det havde tabt aktuel Interesse, og Ingen mere brød sig om at gjemme det. Dette vilde have været Dumhed, parret med Uærlighed.

Hvad der dernæst ikke kan undlade at vække særlig Tvivl, om Artiklen virkelig stod i Haandfæstningen, ere de i Kong Kristiern I's paastaaede Tilsagn brugte Udtryk: Besegelde breve (ok olde scrifte) vnd handfestinge van koningk Wolmar vnd des Riikes Raade tho Denemarken gheven vnd bescreuen (1326). Disse »paafaldende« Udtryk siges at skulle dække over den Mangel, at selve den anførte Artikel ikke var hentet fra en Original, hvad man selvfølgelig nødig vilde sige med rene Ord. Jeg vil nu gaa ud fra, at det maatte forholde sig rigtigt, at Hertug Alf er indtraadt som Medlem af Rigens Raad og som saadant først har faaet Adgang til at lære Haandfæstningen med den deri indeholdte Artikel at kjende — i selve Kristian I's Haandfæstning optræder han med sit Sønderjyske Raad udenfor Danmarks Rigens Raad — saa spørger jeg, om han ikke kunde have faaet en Afskrift af Artiklen og forelagt den for sin Søstersøn; og hvorfor skulde denne saa ikke simpelthen kunne have sagt, som Sandheden var, at der var forelagt ham en Udskrift af en Artikel i Haand-

fæstningen, udstedt 1326 af Kongen og Rigens Raad (Stormænd), saalydende o. s. v.

At saadanne Afskrifter toges i Form af Transsumpter eller Vidisser og gjemtes for Bevisets Skyld, var en aldeles gjængs Fremgangsmaade; jfr A. D. Jørgensen: De danske Rigsarkivers Historie S. 9.

Nu indeholder Erklæringen under den angivne Forudsætning en aabenbar Usandhed, idet den lyder paa, at selve Haandfæstningen har været forelagt Kongen; og endvidere indeholder den en forvirrende Uklarhed; thi hvor i de beseglede Breve (og gamle Skrifter) og Haandfæstninger skal Artiklen søges? i dem alle eller i et enkelt Aktstykke? og da i hvilket? Har Sætningen endda indskrænket sig til »beseglede Breve« og »Haandfæstninger«, ved man dog, af hvad Art de paaberaabte Aktstykker ere; men dersom der virkelig ogsaa henvises til »gamle Skrifter«, saaledes at disse Udtryk ere skudte ind imellem hine og efter Ordføjningen maa antages at være Andet end beseglede Breve og Haandfæstninger, bliver det hele fuldstændig uklart. Disse gamle Papirer kunne jo have været Opskrifter og Udkast, der aldrig ere blevne til virkelige Overenskomster, hvorfor man har søgt at hjælpe paa deres Mangel paa Gyldighed ved Paaberaabelse af Lensbreve og Haandfæstninger. Men hele denne Sammenstilling taler aabenbart ikke for, at Artiklen har staaet i Haandfæstningen. Herimod taler yderligere, at Hertug Alf har ladet Kristian I afgive sit Tilsagn i et eget Brev. Dersom Artiklen havde staaet i Haandfæstningen 1326, og dersom Hertug Alf ved at komme ind i Rigens Raad og faa Kjendskab til samme Haandfæstning havde opdaget de Danskes Træskhed i Striden mod de holstenske Grever, med hvilken Styrke vilde han da ikke overfor de beskjæmmede Raader kunne have stillet Forlangendet om, at Fortidens Uret skulde oprettes og den paagjældende Artikel igjen optages i selve Haandfæstningen og Rigens Raad borge for dens Opfyldelse. Istedetfor lader han sin Søstersøn alene udstede en hemmelig Forskrivning. Har Artiklen staaet nogetsteds, er det derfor snarere i gamle Skrifter. Imod at den skulde have staaet i Haandfæstningen taler endelig ogsaa hele det øvrige Indhold af denne, der ligesom Kristoffer II's og Olafs helt igjennem vedrører Kongerigets indre statsretlige Forhold, saa at en Artikel som den omhandlede vilde falde helt udenfor Rammen og intetsteds passe ind i Sammenhængen.

Jeg slutter mig derfor ganske til den tyske Historiker Hasses Ord: Ich habe mich bis jetzt von der Echtheit dieser viel umstrittenen Stelle nicht überzeugen können.

Hvad angaar det subsidiære Spørgsmaal, om den omspurgte Artikel, hvis den virkelig har staaet i Valdemar III's Haandfæstning, maatte have bevaret sin Gyldighed efter Valdemars Regjeringstid, henholder jeg mig til den almindelige Udvikling i D. K. Hdf. S. 79 flg. i Forbindelse med det ovfr S. 235—36 Bemærkede.

§ 41.

Rigsvedtægter.

Vi benytte dette Udtryk som Betegnelse for Overenskomster, hvorved Kongen og Rigets Stormænd forpligte sig overfor hinanden indbyrdes til at ville anerkjende og haandhæve en vis Retstilstand, uden at dog denne Overenskomst fremtræder som Lov for Riget eller som kongeligt Valgløfte.

Til en vis Grad kan herunder henføres Haandfæstningen 24 Maj 1360 Artt. 13; 14; 15; 16; 21; forsaavidt som Medunderskriverne deri forpligte sig til at medvirke til den bestaaende Retstilstands Haandhævelse og Overtræderes Afstraffelse. Men et helt og fuldt Udtryk for den anførte Art Vedtægter indeholdes i Vedtægten 1377; G. A. A. B. II S. 22; i hvilken Kong Olaf og Dronning Margrethe samt Rigets gejstlige og verdslige Stormænd endrægtig have vedtaget, at Fred skal herske i Riget og hver Mand nyde sin Ret og Frihed, hvorfor de ikke blot sub fide et honore forpligte sig til at holde ubrødeligt over alle Rettigheder og Friheder og gode og forsvarlige Sædvaner fra Kong Valdemars og andre Kongers Tid; men ogsaa under samme Borgen love, hvis Gejstlige eller Verdslige maatte blive forurettede og undertrykte mod Lands Lov og Ret, da at afværge sligt og raade Bod derpaa, efter vedkommende Lands svorne Rigsraaders Raad, med Liv og Gods uden Tøven' og Modsigelse, naar de opbydes til dette Øjemed af Drosten eller Marsken eller Gældkæren.

Det vil herefter ses, at det især er Stormændene, hvis Forpligtelser Forordningen gaar ud paa at slaa fast. Iøvrigt har den særlig Interesse ved at vise Udviklingen af Rigens Raad og dets Medlemmers Fordeling over alle Lande og deres Myndigheds Anerkjendelse indenfor det enkelte Land.

§ 42.

Rigslovgivningen indtil Kong Kristian II's Love.

Hvad Lovgivnings Formen angaar, mærkes, at Lovene som oftest fremtræde i Form af Forordninger, der ere rettede til og

maa forudsættes at være blevne kundgjorte for Befolkningen; men en enkelt Gang finde vi dog Reskript Formen benyttet i en Skrivelse af 30 Sept. 1341 fra Kongen til Kansleren og Vicekanslerne »sigilla nostra servantes, magnum secretum et legale. Disse Embedsmænd, som førte Forsædet i Kongens Retterting, havde ved Kongebreve, rescripta nostra, stævnet Johanniter Ordenens Medlemmer for den verdslige Ret. Dette forbydes dem, fordi den gejstlige og verdslige Jurisdiktion ere adskilte, og Johanniterne høre under den første, og mulig fremtidige Breve af samme Art, udfærdigede af Kanslerne, erklæres derfor paa Forhaand for døde og magtesløse, Nolumus enim per nos, multo minus per vos in regno nostro quaslibet parere novitates; A. D. Jørgensen: De danske Rigsarkivers Historie S. 8.

En tilnærmelsesvis lignende Form benytter Kong Kristoffer af Bajern i Reskr. 5 Juli 1442 til Ærkebisper, Bisper og Præster i de tre nordiske Riger, hvori han paalægger dem i kirkelige og verdslige Forsamlinger indenfor Stifterne at nedlægge eller lade nedlægge Forbud paa Kongens Vegne mod at bære Vaaben udenfor Hjemmene og straffe Overtræderne med Kirkens Tugt og Bansættelse, hvortil han i fornødent Fald tilsiger dem den verdslige Arms Hjælp. Tillige paalægges det de samme Autoriter at lade kundgøre Forordningen 12 Juni 1442 om Landefred i de nordiske Riger i alle Bispedømmer.

Idet vi dernæst gaa over til Rigslovene i dette Tidsrum begynde vi med den Opskrift, der findes trykt i G. A. A. B. V S. 9—14 i en oprindelig latinsk Text, en dansk Bearbejdelse af denne og en senere lempet og bearbejdet latinsk Text. Dr L. Holberg har ment i denne Opskrifts første Text at finde Kong Valdemars Lov, vedtaget paa Rigsdagen i Vordingborg 1241; navnlig fordi der i Art. 7 siges: Detur et conservetur liber legalis ɔ: efter Forfatternes Mening jyske Lov; og i Art. 14 siges: Item dominus rex prevideat regmun in posterum. Denne dominus rex skal da være Kong Erik, der allerede i Kong Valdemars Regjeringstid var valgt til Konge; og ham skal der ogsaa være sigtet til i Art. 1, hvor der tales om dominus rex et dominus cristoforus. Den anden latinske Opskrift er en privat Afskrivers Bearbejdelse af Loven, gaaende ud paa at tilpasse den til Forholdene paa Kong Kristoffers Tid; derfor ere navnlig de to anførte

Artikler, der ikke længere svarede til de forandrede Forhold udeladte. Jeg har i Hist. Tidskr. VI—6 S. 1; 681; søgt at gjendrive denne Opfattelse og fastholder, at den første Opskrift skriver sig fra Kong Abels Tid, og at det er ham, der menes ved dominus rex. Forskriften om, at en Lovbog skal gives, kan ikke forstaas om jyske Lov, og samtidig Forskriften i Art. 14 om, at Erik Plovpenning skal være Rigsforstander; thi saa bliver det jo ham, som giver jyske Lov. Opskriften er imidlertid ikke bleven til Lov under Kong Abel, hvortil navnlig ogsaa maatte bidrage den Bestemmelse, som den indeholdt i § 10, hvorefter crimen læsæ majestatis skulde medføre Straf paa Liv og Gods. Ifølge den vide Forstaaelse af den anførte Forbrydelse som omfattende al Ulydighed imod kongelige Befalinger kunde Rigets verdslige Stormænd umulig gaa ind paa den foreslaaede Straffebestemmelse, hvorfor den ogsaa er udeladt i den anden latinske Text, der maa anses som et revideret Udkast, fremlagt under Kristoffer I, men som heller ikke blev til Lov, hvorfor Opskriften vedblev at foreligge i embryonisk Affattelse. Indholdet er iøvrigt i en væsentlig Grad overensstemmende i begge Affattelser. Det indeholder først i Artt. 1 og 7 den mærkelige Regel, at Kong (Abel og Herr) Kristoffer samt Ærkebispen, Bisperne og Greverne forpligte sig til at opsige alle deres Mænd ɔ: Hærmænd, som de have taget fra Skipæn ɔ: ud af de ledingspligtige Bønders Tal. Dette skulde være en Garanti imod, at Ledingspligten øgedes for Bønderne ved Skipæns Mindskelse. Til samme Maal sigter uden Tvivl ogsaa en senere Tilføjelse til det første Udkast i Art. 24, hvorefter et Skipæn skulde omfatte 48 Havne; Statsret S. 21. I lignende Retning gaar Bestemmelsen i Artt. 2 og 9, hvorefter den (Bonde) der solgte sin Jord til en anden (Herremand) skulde vedblive at svare fuld Innæ af den, saalænge han vedblev Besiddelsen.

Naar Udkast II Art. 9 tilføjer: »si vero (is, qui scotavit) ab illis possessionibus exierit et per diem et annum alibi fuerit, qui scotationem accepit, eadem (bona) libere disponat»; synes det her at ville indføre en civilretlig Hævderhvervelse i Aar og Dag; jfr. Tingret S. 94.

Endvider bestemtes i Artt. 6 og 8, at den der blev fordelt for skyldig Leding, ikke skulde forbryde sin Jord, men bøde tre

til Aarene 1262—63, fordi Hertug Albert den Store af Brunsvig den Gang var Rigsforstander, og Opskriften nævner dux foran regina; Dr L. Holberg: Dansk Rigslovgivning S. 146; men lægger man Mærke til Rækkefølgen paa vedkommende Sted: episcopi dux, regina, saa betegnes her aabenbart en Klimax fra et lavere til højere Trin: Bisper; Hertugen; Dronningen; hvorfra paa den anden Side igjen stiges ned til liberi regis et collaterales regis; og det anførte Argument er derfor urigtigt. Heller ikke kan der lægges Vægt paa det af J. Steenstrup: Studier S. 370—71; anførte Argument, at forbrudt Gods 1263 overensstemmende med Opskriften ikke tilfalder Kongen personlig, men Kronen og Riget; jfr Dr L. Holberg: Anf. Værk S. 143; thi forbrudt Gods findes i 1263 som senere 1289 og 1293; Rep. Dipl. I S. 94; 102; frit overdraget og bortsolgt af Kongen, hvorfor det ikke kan antages at være bleven Krongods, der kun maatte afhændes af Kongen med Mænds Raad. Dernæst passer en Forordning, der ogsaa giver Regler for Sønderjylland, bedre ind i en Tid, hvor den danske Konge ogsaa herskede i dette Land, saasom i Kristoffers Tid, end i en Tid, da Hertugen af Sønderjylland havde besejret Konge og Dronning. Udtrykket dux kan da passe paa Kongens Halvbroder, Hertug Knud af Blekingen, medens Abels Børn ere indbefattede under »collaterales regis«. Under Kristoffer I kunde der ogsaa tales om liberi regis, medens dette ikke passede under Erik Glipping i Aaret 1263. Endelig gave de politiske Uroligheder i Kristoffer I's Tid tilstrækkelig Anledning til at søge en Majestæts Forbrydelses Lov gjennemført, og der var særlig Trang til processuelle Forskrifter i slige Sager, som savnedes lige siden Jernbyrds Afskaffelse.

Majestæts Forbrydelses Sager skulle paakjendes af et Syssel-nævn, til hvilket Øjemed Syssel Inddelingen ogsaa overføres paa Sjælland, som skal udgjøre tre, Fyen to, og hvert af Smaalandene et Syssel. I hvert af disse Sysler skulle saa, naar nogen anklages for Majestæts Forbrydelse, to ansete bosiddende Mænd udtage 15 Mænd af Vederlaget, hvoraf den Sigtede kan forkaste tre. Komme saa Stemmerne til at staa lige for og mod den Sigtede, skal der endnu udtages tre gode Mænd, og Flertallets Kjendelse gjør da Udslaget jurando et non tacendo. Bisperne, Hertugen og de andre ovenanførte Personer betragtes i Henseende til For-

følgning og Straf for Forbrydelser, begaaede imod dem, som membran regis, hvilket er en fra den romerske Ret hentet Forskrift; Dr L. Holberg: Anf. Værk S. 145. Den, der gjorde sig skyldig i Landsforræderi eller efterstræbte Kongens Liv, skulde straffes paa Livet; og hvis han flygtede eller udstod Straffen, skulde alt hans Gods tilfalde Kronen; men hvis han blev forvunden eller fængslet paa en blot Mistanke; super suspicione sola convictus fuerit vel captus fuerit; skulde hans Gods tilfalde hans Arvinger, medmindre han havde baaret Avindskjold imod Riget eller han begik Selvmord i Fængslet, hvorimod Selvmord, begaaet i Vildelse af en Mand i' Tjenesten; in stacione aliqua; ikke medførte Godsets Forbrydelse. Samtlige disse Sondringer ere ogsaa fremmede for dansk Ret; og det er ufatteligt, hvorledes Arvingerne allerede kunde faa hans Gods, naar han blot var fængslet, ligesom Ingen kunde forvindes paa en blot Mistanke, da Nævningerne, naar de fældede, efter almindelige Regler skulde sværge paa, at Sigtede var skyldig, at han havde begaaet Gjerningen, hvilket de ikke kunde gjøre, naar de ikke vare visse derpaa, men blot nærede Mistanke derom. Heller ikke fandtes der nogetsteds i dansk Ret Hjemmel til den Sætning, hvilken Opskriften gaar ud fra som gjældende Ret, at Nogen kunde fængsles paa en blot Mistanke. Hele Udkastet er derfor affattet af en fremmed Gejstlig, der vel har kjendt den romerske, men ikke den danske Ret; og der mangler enhver paalidelig Hjemmel til at antage, at Danehoffet skulde have vedtaget et saadant fremmed Makværk, der i sin formløse Skikkelse heller ikke selv giver sig ud for at være bleven til Lov.

Derimod enedes man ved Fdg 9 Oktbr 1276 om Paakjendelse ved 12 Nævn, 3 af hvert Worthæld, af Sager, i hvilke nogen sigtedes for at stræbe Kongen efter Livet. Der siges ikke i Forordningen, hvem der skulde udtage Nævningerne, og der hersker derfor forskjellige Meninger derom; men jeg antager, at Danehoffet udtog dem; thi i de følgende Paragraffer, der omhandle mindre betydelige Troskabsbrud, lød Forordningen efter Regjeringens Forslag udtrykkelig paa, at Kongen skulde udtage Nævninger; men herimod nedlagde Danehoffet udtrykkelig Protest; Hist. Tidsskr. VI—6 S. 726 flg.

Til disse Vederlagsregler slutte sig saa Straffebestemmelser for Brud paa Gaardfred, Kirkefred og Tingfred, gaaende ud paa, at den Skyldiges Boslod skal forbrydes og han selv være i Kongens Vold.

Fdg 20 Marts 1282; G. A. A. V S. 16; Hist. Tidsskr. VI—6 S. 686; gaar ud paa at gjøre Jyske Lovs Regler om Skibbrudne anvendelige over hele Riget; J. L. III—63 straffede den private, der røvede Skibbrudne, med foruden Erstatning at skulle give 3 Marks Bøde, og Ombudsmanden, som selv eller ved sine Svende røvede dem eller forbød Folk at hjælpe dem, skulde desuden miste sit Len. Fdg 1282 paabyder derimod, at Jyske Lovs Regler skulle efterleves under Trusel af Straf paa Liv og Gods mod Overtræderne, være sig Ombudsmænd eller deres Svende eller andre. Denne af Kongen alene uden Danehoffets Medvirkning udstedte Forordning har dette dog næppe villet tillægge Gyldighed, hvorfor Kongen i Haandfæstningen 29 Juli 1282 Art. 14 indskrænker sig til at erklære, at han i Henseende til Skibbrudne vil overholde Lovbøgernes Regler. I Sammenhæng hermed erindres, at Kristoffer II's Hdf. Art. 32 bestemte, at de, der røvede Skibbrudne, processuelt og strafferetligt, skulde behandles som Stimænd; J. L. III—64; 67; saa at Herredsnævn svor i Sagen; medens Valdemar III's Hdf. Art. 25 straffer Forurettelse mod dem som Hærværk med 40 Marks Bøde til Kongen og Bonden, hvorom Sandemænd skulde sværge, hvorhos Ombudsmanden, hvis han var den Skyldige, skulde have sit Len forbrudt og ikke ansættes mere som kongelig Lensmand; jfr Fdg 13 Marts 1304 Art. 12, hvorefter den skyldige Lensmand skulde miste Hovedet.

Forordning af Marts Maaned 1283; Dr L. Holberg: Konge og Danehof I S. 141; given paa et Danehof i Helsingborg; indeholder i Artt. 1 og 2 Forbud mod Luxus i Klædedragt og Salg m. m. af tysk Øl under 40 Marks Bod, og Fdg's tredje Artikel forbyder ulovlig Gjæstning under 40 Marks Bøde og paabyder til Gjengjæld Kroers Oprettelse, hvor Folk kunne forsynes. Hvem der ikke vil betale, maa Værten anholde, og hvis han ikke kan det, lade ham fordele med to Vidner ved Stedets Værneting; jfr Processen: Tilføjelser og Rettelser. Mandebod maa kun erlægges i Jord eller i rede Penge. Familien skal kun svare til

Ætteboden, hvis Drabsmanden flygter fredløs; jfr ovfr S. 214; og den dræbtes Frænder maa ikke hævne sig paa nogen af Drabsmandens Slægt, saalænge Drabsmanden selv er i Live. Sker det dog, anses det som Drab af sagesløs Mand. Endelig siges Drab begaaet i eget Hus eller i Kirke at skulle være Orbotæmaal, hvilket Udtryk forklares derhen, at Gjerningsmanden ikke kan stedes til Bod uden med Drabsmandens Slægts Minde; Art. 4.

Fdg 1 Juli 1354; G. A. A. B. V S. 48, givet paa et Danehof i Nyborg, tilsiger først alle Danske Nydelsen af alle de Rettigheder og Friheder, som ere givne dem af Kong Valdemar og andre Kongens Forfædre og af alle gamle gode Sædvaner; dernæst amnesterer Kongen for sit Vedkommende alle, som have gjort sig skyldige i Drab og Afhug, dog med Forbehold af Bøderne til den Private. Danehof skal holdes efter gammel Sædvane St. Hansdag, og der skal herske Landefred fra Ugen før St. Hansdag til St. Jakobs Dag under Straf af Orbodemaal. Ulovlig Gjæstning forbydes under Straf som for Landevejs Rov.

Ved denne Lejlighed kan anmærkes, at Ordene domesticus og hospes i Lovsproget staa i samme Betydning som Husbeboer. Fdg 1 Juli 1354 Art. 7 bruger Ordet domesticus, hvor Hdf. 24 Maj 1360 Art. 15 har hospes. Særlig Interesse har denne Betydning af begge Ord for Forstaaelsen af dem i Slesvig Stadsret Art. 21; 22; Flensborg Stadsret; lat. Text Artt. 29, hvor domestica er Husfrue; og 30 m. fl.

Dernæst hjemles der Adgang til at tilbagesøge Løsøre og fast Ejendom, som voldelig er berøvet Nogen, paa Herredsting, Sysselting og Landsting; derfra kan appelleres til Kongens Retterting, under Forsæde af Drosten, Kansleren eller Kongen selv; og fra Rettertinget kan endelig appelleres til Danehoffet med 6 (10) Ugers Stævning. Ved Siden deraf synes dog Art. 4 at skulle hjemle umiddelbar Adgang til at søge Kongen, Drosten Kansleren eller Ombudsmanden, forsaavidt de maatte være nærværende, naar nogen ulovlig er bleven berøvet Kreaturer eller andre Ting, ligesom Art. 5 giver Adgang til at gjøre Arrest i Huse, som voldelig ere blevne bortførte og rejste paa anden Mands Grund, dog at Vedkommende lovlig skal forfølge sin Ret efter Landslov og Ret. I Forbindelse hermed gives den Øjebliksbestemmelse, at den Skyldner, der ikke har rettet for sig inden St. Mortensdag næstkommende, skal bøde til Kongen og

Bonden efter Landsloven. Det er saaledes Reglerne angaaende Tilbagesøgning af urigtig og voldelig frarøvede Ejendele, der spille en fremtrædende Rolle i denne Forordning ligesom i Olafs Hdf. Art. 13 og Fdg 1396 Art. 4; jfr S. 229. I Forbindelse dermed nedlægges endnu i Art. 8 Forbud imod, at andre end rette Arvinger befatte sig med afdøde Gejstliges Efterladenskaber; jfr Olafs Hdf. Art. 9; Arveret S. 129. Hvis nogen Ombudsmand eller Fuldmægtig forser sig mod disse Forskrifter, skal han selv, og ikke Kongen, staa til Ansvar derfor.

Fra Kristoffer af Bajerns Tid mærkes den ovenfor S. 242 omtalte Forordning om Landefred, der paalægger Alle, baade Embedsmænd og Almue, at gjøre Ret og holde Fred indbyrdes, og forbyder Embedsmænd og Fogeder at tilbageholde og forsvare anden Mands Vornede og Tjenere, naar de i Uminde ere skilte fra deres Herre, særlig naar de have gjort sig skyldige i grove Forbrydelser eller ere fredløsgjorte i noget af Nordens Riger; jfr Unionsbrnvet 20 Juli 1397 Art. 6; Kong Hans's Hdf. Art. 42. Den, som forsætlig holder dem, skal da selv svare til deres Gjerninger og straffes som de. Under 8 Jan. 1443 udgik dernæst fra Kongen og Ærkebispen i Forening en Forordning, der fremtræder som en Overenskomst mellem Riget og Kirken i Lighed med de ældre Overenskomster mellem Bisp og Bonde i Landene. Den paalægger alle Gejstlige og Verdslige at holde et vaagent Øje med Uordener og Udskejelser i Klostrene, og hvor saadanne findes, skulle Bisperne have Magt til at reformere Klostrene. Ligeledes skulle de efterse Klostrenes Regnskaber, og, hvor Indtægterne findes for ringe, være beføjede til at indlemme et Kloster i et andet. De verdslige Embedsmænd forbydes det under Trudsel med verdslig og kirkelig Straf at lægge Hindringer i Vejen for disse Foranstaltninger og at befatte sig med Klostrene, kræve Arbejder og Tjeneste af deres og Sognepræsternes Gaardsæder eller Husmænd; inquilini. Grunden til Forordningens Udstedelse siges at være paalidelige Mænds Klager over ulovlig Brug og Ødelæggelse af Klostrene, hvilke maa forudsættes at være sket af Lægfolk; men disses naturlige Aarsag maa atter søges i de klostergivne Personers Tøjlesløshed og Tilsidesættelse af Klosterreglerne, hvorover der ligeledes er ført Klage. Mod Kirkens Løfte om at

reformere dem paa kirkelig Grund lover da Statsmagten at holde de verdslige Myndigheders Overgreb i Tømme.

Fra Kristian I's og Kong Hans's Tid mærkes især-deleshed Forordninger for samtlige Rigets Kjøbstæder.

Til disse høre Fdgr 30 Septbr 1475 og 27 Avg. 1477, som rigtignok alt ere omtalte ovenfor S. 150—151, men have deres rette Plads paa dette Sted som Rigslove. Kong Hans har dernæst i en (udateret) Forordning optaget og fastslaaet en Række af de efterhaanden fremkomne Bestemmelser til Bedste for Rigets Kjøbmænd overfor Fremmede og for Byerne overfor Bønderne, hvorom henvises til Statsretten S. 105 flg. I Forbindelse dermed findes Regler om Haandværkets Forhold, saasom Guld- og Sølvvarers Stempling og Lødighed 8 Marts 1491; om Retssikkerheden i Kjøbstæderne; Fdg 21 April 1495; hvorefter al personlig Vold skulde betragtes og behandles som fersk Gjerning; og Politi Bestemmelser, saasom Fdg 3 Marts 1496 om fattige Kvinder.

Denne Række Forordninger tilligemed Privilegierne for de enkelte Landes Kjøbstæder danne til en vis Grad Kilderne til de senere Recessers Bestemmelser vedrørende Kjøbstæderne.

Af andre almindelige Forskrifter kan endnu mærkes Kong Hans's Forordning 10 Maj 1498 om, at ingen her fra Riget maatte rejse til andre Universiteter end Upsalas, medmindre han først havde studeret 3 Aar ved Kjøbenhavns Universitet; G. A. A. B. V S. 83; Kong Hans's Hdf. Art. 34; Kristian II's Hdf. Art. 67; Frederik I's Art. 70.

§ 43.

Kristian II's Love.

Disse Love have en betydelig retshistorisk Interesse, navnlig fordi de have afgivet Kilder til en Række Bestemmelser i senere Recesser, hvorimod deres praktiske Gyldighed ikke havde lang Varighed, da de bleve brændte offentlig paa Viborg Landsting 23 Marts 1523, efterat Kong Kristian II havde maattet rømme Riget, og i Frederik I's Haandfæstning 3 Avg. 1523 Art. 13 siges, at al den nye Lov, som Kong Kristian II gjorde, skal være død og magtesløs

og ikke komme nogen Mand til Skade efter denne Dag, hvorhos Kongen forpligtes til aldrig at paalægge, gjøre eller give nogen ny Lov, Skik eller Ordinans uden med vort elskelige Rigens Raad, og Landet vil den vedtage. Her foreligger saaledes baade et uforkasteligt Vidnesbyrd om, at »en ny Lov« er bleven udstedt af Kong Kristian II, og i Forbindelse dermed en mulig Antydning af, at Kong Kristian II har udstedt sin Lov uden Rigens Raads Medvirkning, hvilken Antydning dog i det Højeste kan have Hentydning til den gejstlige Lov, om hvis Udstedelsesmaade Intet sikkert vides. Men rimeligt er det dog, at den, trods Haandfæstningens Udtryksmaade, er bleven udstedt med Rigens Raads Samtykke, da dette i modsat Fald næppe vilde være bleven meddelt til den efterfølgende Udstedelse af den verdslige Lov. Et yderligere Vidnesbyrd om Kristian II's Udstedelse af en ny Lov findes hos Hvitfeldt, hos hvem det hedder, at Kongen blev betænkt ɔ: besluttede en ny Lov og Ret at skikke over alt Riget; han tilføjer, at der udi samme ny Lov findes mange gode og nyttige Artikler, men dog ogsaa en hel Hoben skadelige, og belyser derefter nærmere denne Karakteristik ved en Række Exempler.

Til Trods for disse Vidnesbyrd er det dog i den nyere Tid bleven Gjenstand for en indgaaende Undersøgelse, om og hvorvidt Kristian II virkelig har givet de ham tillagte Love som saadanne, eller om de ikke blot ere Udkast til Love, som aldrig ere blevne til virkelige Love. En Debat herom er i sin Tid bleven rejst af K. Rosenvinge i hans Indledning til Udgaven af Lovene og fortsat af J. E. Larsen i Saml. Skr. I—1 S. 1 flg., og endelig er Spørgsmaalet i 1867 blevet gjenoptaget af C. F. Allen i hans Undersøgelse om Kristian II's saakaldte gejstlige Lov i Videnskabernes Selskabs Skrifter, historisk-filologisk Afdeling III S. 213 flg. Den ældste Opfattelse var den, at Kristian II først den 26 Maj 1521 havde udstedt en almindelig ɔ: for hele Riget gjældende Lovbog, som, fordi den begynder med Bestemmelser om Gejstligheden, i Almindelighed gaar under Benævnelsen den gejstlige Lov, og dernæst, da han blev nødsaget til at foretage en Del Forandringer i disse Bestemmelser, i det følgende Aar, 6 Januar 1522, udstedte en ny almindelig Lovbog, som i Modsætning til den forrige gaar under Benævnelsen den verds-

lige Lovbog. Herimod har K. Rosenvinge i den ovennævnte Afhandling søgt at godtgjøre, at Kristian II ikke har publiceret nogen almindelig Lovbog Aar 1521, men at den, som P. Resen har udgivet 1684 med det nævnte Aarstal, kun har været et Udkast til den i det følgende Aar udkomne Lov. Denne var derhos ifølge Udkastet bestemt til at være en fælles Lov for Kjøbstæder og Land; men forinden Udstedelsen blev Kongen nødsaget til at ændre sit Forehavende saaledes, at Loven kun blev given for Kjøbstæderne. Denne sidste Antagelse er dog, som Larsen i sin Afhandling oplyser, aldeles urigtig, idet man tværtimod af Udkastets hele Affattelse aldeles bestemt maa slutte, at det kun var bestemt til at gjælde for Landet, idet nemlig alle de Bestemmelser, som det har tilfælles med det senere Udkast, ere affattede særlig med Landets Forhold for Øje, da der tales om Herredsting, Landsbyer, Sognekirker paa Landet o. s. v. Det maa saaledes i hvert Fald antages, at den saakaldte gejstlige Lov har været et selvstændigt Udkast til en Lov for Landet og ingenlunde Kilden til Loven for Kjøbstæderne. Men iøvrigt tiltræder J. E. Larsen K. Rosenvinges Antagelse, at den gejstlige Lov kun er et Udkast, idet han dog gjør den afvigende Anskuelse gjældende, at dette Udkast er yngre end den verdslige Lov og bestemt til at udgives som Lov 1523, hvilken Udgivelse imidlertid forhindredes ved det Oprør, som da udbrød.

Idet vi nu skulle gaa ind paa en nærmere Betragtning af disse Anskuelsers Rigtighed, indskrænke vi foreløbig Spørgsmaalet til kun at angaa den gejstlige Lov, og ved denne Undersøgelse maa der da skjelnes vel mellem to Spørgsmaal, som de sidst anførte Forfattere ikke skjønnes at have holdt tilstrækkeligt ude fra hinanden, nemlig 1) om det nu bevarede Haandskrift indeholder selve Loven eller kun er et Udkast til den, og 2) om Kristian II i sin Lovgivningsvirksomhed ikke er naaet længere end til at affatte et saadant Udkast eller om han dog ikke mulig i 1521 er naaet at udgive en saadan Lov som den, til hvilken Udkastet er bevaret.

Hvad nu det første Spørgsmaal angaar, dele vi ubetinget Rosenvinges og Larsens Mening, som ogsaa Allen tiltræder, at det os overleverede Haandskrift kun indeholder et Udkast til Loven, ikke Loven selv. Det fremgaar navnlig af den Ufuld-

stændighed, hvoraf det lider, idet der findes adskillige Lakuner i Haandskriftet, som ikke kunne tænkes at forekomme i nogen Lov. I Art 10 staar saaledes, at hvis Kirkesangeren farer vild i Sangen, skal han derfor bøde N. I Kapitel 21 findes en tilsvarende Lakune, idet der simpelthen er ladet Plads aaben til en Bestemmelse om, hvor stor en Lønning Doktorer og Notarer i Kammerretten skulle have. Endelig gjælder samme Bemærkning om Kap. 113, hvor det hedder: »skal have forbrudt saa meget« etc. Endvidere bestyrkes dette Resultat derved, at Loven begynder uden nogen saadan Intimation, som ellers findes i Kristian II's Love, med Overskriften: I Kapitel: Hvorledes Bisper og Prælater skulle have dem udi deres Domkirker. Derimod findes der ganske vist ved Forordningen en Efterskrift og Tidsangivelse, hvorefter den skal være givet paa Kjøbenhavns Slot Hellig Trefoldigheds Søndag 1521; men sammenligner man denne Efterskrift og Tidsangivelse med den, der findes paa Forordningen om Vrag, som Kristian II ligeledes udstedte, vil det findes, at der er nøje Overensstemmelse mellem begge baade i Henseende til Efterskriften og i Henseende til Udstedelsesdagen. Under disse Omstændigheder er der selvfølgelig en Mulighed for, at Slutningen er føjet til Udkastet af en Afskriver, der har hentet den fra Forordningen om Vrag i den vildfarende Tro, at den hørte til Udkastet, og under disse Omstændigheder kan man selvfølgelig ikke med Sikkerhed slutte noget fra denne Tilføjelse.

Naar J. E. Larsen dernæst har gjort den Anskuelse gjældende, at det heromhandlede Udkast i den Skikkelse, i hvilken det foreligger, skulde være yngre end den saakaldte verdslige Lov, saaledes at det endog skulde være udarbejdet efter denne, da er denne Anskuelse, som Allen med Rette hævder, ikke tilstrækkelig begrundet. Til Støtte for sin Mening paaberaaber Larsen sig i Særdeleshed de Henvisninger til den verdslige Lov, som findes paa forskjellige Steder i den gejstlige, om ikke ligefrem, saa dog tilstrækkelig tydelig. Dette er saaledes Tilfældet i Kapitel 12, hvor der tales om Kongens Ordinanses Lydelse, hvorved i Betragtning af Æmnet kun kan være sigtet til den verdslige Lovs Kap. 82. Endvidere henvises der i Kap. 125 til Kong Kristian II's Udkast til en Skoleforordning; jfr Danske Magasin VI

ubrødelig, ligesom Udkast II i Art. 21 har tilføjet en særlig Regel om Bispers Ret til Gjæsteri ved Kirkeindvielse.

Om Forskrifterne vedrørende Vederlagsmændene henvises til det ovfr. S. 90 Bemærkede.

I Forbindelse med de anførte Bestemmelser optages dernæst visse almindelige Retsregler vedrørende Proces og Strafferet. I første Henseende søges en virksom civil Retshaandhævelse sikret derved, at den, der har mistet sit Mandhelg foruden Gjælden og Bøde til Sagsøgeren og Fogden skal svare en ugentlig Tvangsmulkt af tre Mark, indtil han betaler; Artt. 3 og 10; og naar nogen sidder tre kongelige Paamindelsesbreve overhørig, skal Kongen fyldestgjøre den Forurettede, og den gjenstridige Skyldner skal bøde Kongen tre Mark for hvert Brev, og hans Hovedlod i Løsøre skal være forbrudt, hvorhos han skal straffes efter Kongens Forgodtbefindende; Artt. 13 og 4. Hvis Parterne møde og procedere Sagen, skal den Tabende, hvis Parterne ere Herremænd, bøde tre Mark til Konge og Bonde, medens han gaar fri, hvis han er Bonde. Dertil slutte sig saa Straffebestemmelser for latrones publici, der skulle straffes paa Liv og Gods; Artt. 18 og 14; for Kvinderov, der straffes paa Livet og 40 Marks Bøde til Kvinden samt Resten af Boslodden til Kongen; er denne ikke 40 Mark, deles den ligelig mellem begge; Artt. 17 og 13; for Forførelse af og Samliv med anden Mands Hustru, der straffes med, at den skyldige skal miste sin Boslod og han selv være i Kongens Vold; Artt. 22; 18; for den, qui vædde et ware exhibet (in placito) in morte(m) hominis non convicti; Artt. 20; 16; Strafferet S. 84. Brud paa Husfreden medfører, at den Skyldige, hvis han lider Skade derved, skal ligge paa sine Gjerninger; Arrt. 19; 15.

Efter Omtalen af disse Udkast gaa vi dernæst over til en anden embryonisk Opskrift, navnlig omhandlende Majestæts Forbrydelses Førfølgning og Straf. Den er ganske vist særlig Vederlagsret; ovfr S. 90; men for den følgende Forordnings Skyld medtages den dog her. I et enkelt Haandskrift har den en Overskrift, lydende paa, at den er given af Kong Kristoffer (I) paa et Danehof i Nyborg; G. A. A. B. V S. 3. Men denne Tidsangivelse i et enkelt Haandskrift er selvfølgelig ikke bevisende. Andre have villet henføre dens Udstedelse

kast, men at dets Indhold dog ingenlunde hjemler Larsens Paastand, at en tilsvarende Lov, hvis en saadan maatte være udstedt, først er bleven udstedt efter den verdslige Lov.

Saa bliver imidlertid Spørgsmaalet: Er den først omhandlede Lov virkelig bleven udstedt som saadan? I saa Henseende foreligge først afgjørende Vidnesbyrd for, at Kristian II virkelig udstedte en ny Lov i Frederik I's Hdf. Art. 73 og Rigens Raads Brev 1531: Ny d. Mag. I S. 228: og derpaa skrev (Kong Kristian II) den nye Lov, som ikke andet holder end Tynge og Besværing paa fattige Almue; dernæst foreligge afgjørende Vidnesbyrd for, at i denne nye Lov er indbefattet den saakaldte gejstlige Lov, hvilke Vidnesbyrd tillige godtgjøre, at Loven er bleven udstedt forinden den verdslige Lov, 1521. Forsaavidt man mod denne Antagelse paa Forhaand maatte gjøre gjældende, at det dog vilde være besynderligt, om kun et Udkast, men ikke Loven selv var bleven bevaret, bortfalder det besynderlige, naar man husker paa den Skjæbne, der, som før omtalt, ramte Kristian II's nye Lov ved at blive brændt offentlig, i Forbindelse med, at netop den gejstlige Lov var given for Landet, hvor Opbevarelsen var vanskeligere og Interessen for dens Tilintetgjørelse af Hensyn til de nedenfor nævnte Bestemmelser afgjort større. Denne Omstændighed kan derfor ikke være afgjørende Bevis imod dens virkelige Udstedelse, og for at denne har fundet Sted foreligger for det første et uforkasteligt Vidnesbyrd, som Larsen selv anfører i en Dom, som Kong Kristian II afsagde 22 Decbr 1521 i Odense; jfr Suhms nye Samlinger I S. 372; ved hvilken det paabydes den udeblivende Sagvolder ikke blot at give Kost og Tæring og Oppebørsel til Sagsøgeren, men ogsaa »at bøde mod os efter vor Skikkelses og Ordinanses Lydelse«; jfr J. E. Larsen I—1 S. 5—6; C. F. Allen: Anf. Skr. S. 233. Ved dette sidste Udtryk »vor Skikkelse og Ordinans« maa være sigtet til den gejstlige Lov Kap. 54, hvorefter der skulde bødes 100 Mark til Kongen i et sligt Tilfælde. J. E. Larsen tillægger dog dette Sted ingen Beviskraft, fordi efter hans Formening den gejstlige Lov slet ikke kunde være udstedt den Gang, da den først udstedtes efter 6 Jan. 1522. Men naar dog, som vi have set, Muligheden for det modsatte foreligger, beholder selvfølgelig Dommen sin fulde Beviskraft, og

Larsens Henvisning til Muligheden af, at Kongen kan have udstedt en særskilt Forordning om Stævning og Udeblivelse, til hvilken Ordene »vor Skikkelse og Ordinans« sigte, fører ind paa de rene Gisningers Omraade, hvortil der ingen Grund er til at følge Forfatteren, saa meget mindre som der findes andre uforkastelige Vidnesbyrd om Lovens virkelige Gyldighed. Saaledes finde vi den gejstlige Lovs Art. 39 anvendt i Retsbrugen: O. Nielsen: Gl. jyske Tingsvidner S. 45, og i 2 Breve af 6 Febr og 23 April 1522 klager Biskop Lavge Urne af Roskilde over den Virkning, Lovens Forskrift om Vornedes Frihed· saavelsom om Fæstebøndernes Ægt og Arbejde have havt. Der sigtes herved til Bestemmelserne i Lovens Kap. 97—98 og til det bekjendte Forbud i Kap. 111, at Bønder herefter ikke maatte sælges, men skulde have Lov til, hvis de behandledes uskjellig, at drage bort fra Godset; jfr Allen S. 234—36. Til yderligere Bevis haves Kong Frederik I's Breve 3 Avg. og 17 Septbr 1523; Personret S. 17; Allen: De tre nordiske Rigers Historie IV—2 S. 66. I disse Bestemmelser turde der ogsaa indeholdes al fornøden Forklaring af, at den ved Kristian II's Fordrivelse sejrrige Adel forfulgte netop denne Lov og fik tilintetgjort den saaledes, at der ikke er levnet et eneste Exemplar af den, men kun et eneste Udkast i et eneste Haandskrift.

Til de anførte Vidnesbyrd slutter sig endelig endnu Hvitfeldts Omtale af Kristjern II's nye Lov, idet han af denne anfører en Del Bestemmelser, af hvilke vel nogle findes i begge Love, men andre, i alt Fald i den Affattelse, i hvilken han anfører dem, kun i den gejstlige Lov; jfr dennes Kapp. 1, 4, 13, 53, 57, 70, 103—111. Resultatet er herefter altsaa det, at der alt inden 22de December 1521 af Kongen er bleven udstedt en Lov af det Indhold, som maa antages at svare til det endnu bevarede Udkast. Spørgsmaalet bliver saa, om vi kunne komme til en yderligere Bestemmelse af Tidspunktet for Lovens Udstedelse, og det kan man formentlig ved Hjælp af den Forordning om Vrag, som Kong Kristjan II udstedte 26de Maj 1521. Fra denne Forordning har K. Rosenvinge ogsaa villet hente en Indvending mod Muligheden af Lovens virkelige Udstedelse; thi Bestemmelserne om Vrag i Lovens Kap. 155—39 ere iøvrigt ganske overensstemmende med dem, der indeholdes i Forordningen. Men desuden inde-

holder Loven i Kap. 140 et Forbud mod at løbe ned til Stranden for at stjæle Vrag, hvilket Forbud ikke findes i Forordningen. Hvorledes, siger nu Rosenvinge, skulde Kongen samme Dag have udstedt en Lov og en Forordning af samme Indhold, blot med denne Afvigelse? Men denne Vanskelighed fjernes, naar man er opmærksom paa, at Efterskriften og Underskriften i Loven netop ikke tilhører denne, men ere hentede fra Vragforordningen, som de udelukkende tilhøre. Det sande Forhold er da det, at Kongen enten under selve Lovens Udarbejdelse, som Bestanddel af denne, tillige har ladet udarbejde nogle Bestemmelser om Vrag, hvilke han af praktiske Grunde har udstedt særlig, inden den samlede Lov kunde udkomme, eller, hvad der er rimeligere, har ladet udarbejde en særlig Forordning om Vrag, hvis Indhold han derefter med en enkelt Tilføjelse har optaget i Loven. I alt Fald er det vistnok givet, at denne Forordning alt var udkommen, da Loven blev udstedt, idet denne i Kap. 140 bestemmer, at hver Kjøbmand og Skipper, som vore Strømme, Lande og Riger besøgende vorder, skal have et vort Brev derom lydende, som foreskrevet staar, som vi og derfor have ladet prente. Ved de understregede Ord sigtes aabenbart til Forordningen om Vrag, den første Forordning, som er bekjendtgjort ved Trykken, og hermed stemmer det da ogsaa, at Loven først kan antages at være udstedt senere paa Aaret efter 26 Maj 1521, medens paa den anden Side den Omstændighed, at Udkastet til Loven sluttede med Søretsbestemmelserne, forklarer, hvorledes en Afskriver kan have føjet Efterskriften og Underskriften fra Forordningen til det.

Resultatet er altsaa, at Loven er udkommen i Tidsrummet mellem 26 Maj, da Vragforordningen udstedtes, og 22 December s. A., da Loven findes anvendt. Men at den saaledes først anvendes ved Domstolene i Aarets sidste Maaned, og at der først fremkommer Klager over dens Virkninger mellem Befolkningen i Februar og April 1522, taler yderligere for, at den først er udstedt henimod Aarets Slutning, hvilket ogsaa bestyrkes ved forskjellige Henvisninger i Udkastet til, at Bestemmelserne skulde træde i Kraft strax paa Foraaret næstkommende; Kap. 86; eller nu strax efter Paaske næstkommende; Kap. 9; ligesom endelig ogsaa en Henflytning af Udstedelsen til Slutningen af 1521 paa

bedste Maade stemmer med, hvad der før er bemærket om, at Loven maa være udarbejdet og bestemt til at udkomme omtrent samtidig med den verdslige Lov, som er udstedt 6 Januar 1522.

Denne saakaldte verdslige Lov eller Loven for Købstæderne foreligger i en Flerhed af Haandskrifter i endelig Lovsform med Indledning og Udstedelsesdag 6 Januar 1522; jfr K. Rosenvinge: Indledning S. 28; J. E. Larsen Saml. Skr. I 1 S. 21, 300. Der findes en Del Afvigelser mellem de forskellige Haandskrifter af Loven, som man har søgt at forklare paa forskjellig Maade. En Forklaring; jfr Rosenvinge: Indledning a. St.; er den, at det ene mest afvigende Haandskrift kun skulde indeholde et sidste Udkast til Loven, ikke Loven selv i dens endelige Skikkelse; Larsen a. Skr. S. 26; søger derimod at forklare de foreliggende Uoverensstemmelser paa en anden Maade, som vistnok i og for sig har større Sandsynlighed for sig. Han gaar nemlig ud fra, at hvert af Haandskrifterne indeholder Loven saaledes, som den var bestemt til at sendes til Kjøbstæderne i hvert af Landene, henholdsvis Sjælland, Fyen, Jylland, Skaane. Men skjønt nu alle Exemplarer bære samme Udstedelsesdag, er det vistnok givet, at Udfærdigelsen ikke kunde foregaa samtidigt, da der maatte skrives en Flerhed af Exemplarer til hver enkelt Landsdel. Man har da begyndt med Udfærdigelsen af Haandskrifterne til Jylland; derefter fulgte Fyen og saa Sjælland samt endelig Skaane. Men medens man saaledes var i Færd med Udfærdigelsen, kan det vistnok tænkes, at man er bleven opmærksom paa det ønskelige i en eller anden Omordning, Forandring eller Tilføjelse til Loven, og at man saa lejlighedsvis har iværksat denne i de Haandskrifter, som endnu ikke vare blevne udfærdigede. Paa denne Maade forklarer han da, at man navnlig i det til de sjællandske Købstæder bestemte Exemplar finder de fleste Forandringer og Tilføjelser i den oprindelige Lovtext. Exemplaret til de skaanske Kjøbstæder, hvoraf et Haandskrift findes i Malmø Raadstuearkiv, var endnu ikke undersøgt nærmere hverken af ham eller K. Rosenvinge.

Efter Henvendelse til Malmø Magistrats Sekretær, Hr. Arvid Dahlberg, har jeg ved Malmø Magistrats Godhed faaet det i Malmø Raadhus's Arkiv beroende Exemplar af Kristian II's verdslige Lov udleveret til Gjennemsyn paa vort Universitets Bibliotek. Det er et velbevaret Papirs Haandskrift i Folio, heftet

i Pergament med Huller til Gjennemdragning af Lidser, men uden Spor af saadanne eller af Segl. Skriften er helt igjennem smuk og nøjagtig, kun med ganske enkelte Fejl, saasom Udeladelse af et »ey« i Artt. 18 (21) og 77 (82) i K. Rosenvinges Udgave af Loven, til hvilken der overalt sigtes ved de nedenfor anførte Paragraf Tal. Paa en Række Steder er der tilføjet et Nota bene i Randen udenfor Texten, uden Tvivl af en af Embedsmændene, som havde faaet Loven overleveret til Efterlevelse.

Haandskriftet har ingen Paragraf Tal, men Overskrifter, hvorpaa følge større Initialer, af hvilke en enkelt ikke er udført, og et større eller mindre Antal Afsnit indtil næste Overskrift, hvert begyndende med en mindre Initial.

Haandskriftet viser dernæst klart, at det er bestemt for Skaane, da dette Udtryk forekommer i Art. 26; Skaane, Halland og Bleking i Artt. 76 og 132; og Malmø i Artt. 26; 28; (32); 76. Ligeledes er i Art. 73 Malmø nævnt foran Kjøbenhavn; men ikke i Artt. 42 (49) og 100 (106); jfr derimod A, som istedetfor Kjøbenhavn og Malmø i sidstnævnte Artikel sætter Odense. Heller ikke har Haandskriftet medtaget Slutnings Bestemmelsen i det af K. Rosenvinge udgivne jyske Haandskrift Art. 128, hvorefter Hestetolden skulde oppebæres i Kolding og Ribe.

Jeg har jævnført Haandskriftet, hvilket jeg kalder S, med de af Rosenvinge i hans Udgaver anførte Texter, hvilke jeg for Nemheds Skyld betegner ligesom han: det Uldallske Haandskrift med U; P. Resens trykte Udgave med R; det fyenske Exemplar i Rigsarkivet med A; og det jyske, hvilket K. Rosenvinge har lagt til Grund for sin Udgave, benævner jeg M., da Haandskriftet findes i den Arnamagnæanske Samling. I dets Art. 38 bør Slutningen rettes paa den Maade, at der sættes Punktum efter Hals og derefter fortsættes: Oc uti saadane Mode, som nu forscriffuit stor om Tiuffnit, skall oc m. v.

Det viser sig da, at S afviger fra M deri, at det mangler Artt. 2 og 3 om Borgmestre og Raadmænd, som findes i M, medens det omvendt har Artt. 3—7, som savnes i M. Derimod har det ingen af de efterfølgende Artikler eller Stykker af saadanne, som findes i U og R, men hverken i A eller i M. Iøvrigt stemmer S nærmest med M og har helt igjennem Overskrifter og Inddelinger tilfælles med det, dog at Art. 32 ikke udgjør et eget Stykke, medens Slutningen af Art. 82 fra »Forhærder« staar for sig. S har Art. 54 (59) paa samme Plads som M og har ligeledes Art. 76, der mangler i A, om end den ifølge Blækkets ulige mørkere Farve synes at være bleven tilskrevet bagefter, hvortil dens Plads ogsaa gav fornøden Lejlighed; og ligeledes har S Art. 132 tilskrevet bagefter Slutnings Paabudet om Lovens Efterlevelse, kun indledet, ligesom Art. (3) og (6), med et Item, der ikke findes i M. I Artt. 6 og 7 er ogsaa Affattelsen stemmende med A og M, saa at der kun nævnes en Borgmester som blivende og Lydighedspligten kun indskjærpes mod Kongen, ikke mod

hans Efterkommere. Overskriften til Art. 84 er ogsaa alene i begge disse Texter korrekt affattet. I Slutningen af Art. 1 stemmer Texten i S derimod ikke med M, men med A; og ligesom A udelader S. i Overskriften til Art. 1 Ordene: »Schultus, Første Artikel« samt Ordet »selff« i Art. (4) og tilføjer i Art. 75 efter »Danske« Ordene: »og icke mere«, hvilke Ord ikke forekomme i M. Dog stemmer S paa enkelte Steder ogsaa alene med U og R, saasom i Art. 9, hvor det fasttætter halvanden istedetfor to Marks Bøde; i Art. 123, hvor det sætter Tolden paa en Tønde Hamborger Øl til en Mark istedetfor til 10 Skilling og i Overskriften til Art. 69 (74): Om Bøddell oc Racker; samt Art. 71 (74): At holde sitt Husz rentt; Art. 74 (79): Om Pramkall oc Myndricke; der ikke findes hverken i A eller M. I Indledningen til Art. 106 (113) begynder S ogsaa med »Therfore«, udeladende »Oc«. Endelig er der ogsaa hist og her i S en selvstændig Form. Artt. 3 og 6 indledes saaledes med et Item. I Art. 83 indskydes Sancti foran Dominici. Art. 90 (95) begynder: »Kirckens Personer, Ritthere eller Rittherssmændtz mænd«. Nogle Steder er Ordstillingen en anden, idet der i Art. 21 staar: »Piger, Drenge, Kvinder og Karle« istedetfor Piger, Kvinder, Drenge, Karle, og i Art. 87 »forsamble og tigge« istedetfor »tigge og forsamble«. I Art. 119 er indskudt et manglende »hvor« i første Linie. I Art. 123 har S endog en selvstændig Toldsats af halvanden Mark for en »Bodde Rumenye«.

Naar jeg nu skal forsøge paa at bestemme Forholdet mellem de foreliggende forskjellige Texter, fremsætter jeg først den med Kolderup Rosenvinges Mening stemmende Antagelse, at U og R indeholde Opskrifter af det i Kancelliet udarbejdede Udkast til Loven. Det bevarede Haandskrift af den gejstlige Lov er kun et Udkast, og nu indeholde baade U og R. ogsaa dette ved Siden af det heromhandlede Haandskrift. Allerede dette gjør Haandskriftets Egenskab som Udkast antagelig. Naar der endvidere i U findes opskrevet en Instrux for Kansleren og hans Kancelli tilligemed Instruxer for flere Hofbetjente, tyder dette hen paa, at det er en Kancelli Embedsmand, der har nedskrevet Texterne til embedsmæssig Benyttelse. Herfor taler ogsaa helt igjennem Lov Textens Affattelse. Den omtaler ikke Rigens Raads Samtykke; K. Rosenvinge: Indledning S. XXV; saaledes som baade A, S og M, hvilket stemmer med, at disse indeholde den virkelige Lov, R og U kun et i Kongens Kancelli udarbejdet Udkast, der endnu ikke har været forelagt og er bleven vedtaget af Rigens Raad. Texten i R og U viser dernæst tydelig nok hen til en almindelig Lov for Rigets Kjøbstæder uden Sondring mellem Landene, en Tanke, der endnu træder frem i den Maade, hvorpaa mange af Lovens Artikler ere affattede, idet de kun nævne Vore Kjøbstæder: Artt. 15; 29; 34; 49; 53; 55; 56; 59; 61; 62; 70; 84; 85; 87; 88; 90; 98; 103; 105; 108; 115; 124; Kjøbstæder: Artt. 60; 63; 66; 69; 89; hver Kjøbstad:

Artt. 6; 58; 64; 86; 113; 116; alle (vore) Kjøbstæder: Artt. 5; 68; 72; 122. Særlig fremhæves endog i nogle Artikler udtrykkelig: alle vore Kjøbstæder over al Danmarks Rige; ell. lign.: Artt. 6; 75; 76; 95; 99; 125; 133. Ligeledes omtaler Art. 42 alle Lande og Artt. 50—52 Havne og Havnebyer i dem alle. Ud fra dette almindelige Synspunkt kunde Udkastet ikke komme ind paa Sondringer mellem de enkelte Lande, og i Overensstemmelse hermed finde vi i R og U Art. 1 kun nævnt alle vore Kjøbstæder udi Danmark, medens A, M og S nævne henholdsvis Fyen, Skaane og Jylland. Reglen om Færgemænd i Art. 73 (78) er ogsaa i U og R formuleret derhen, at i vor Kjøbstad N. skal være 8 eller 10 svorne Færgemænd, medens den i selve Lovene er bleven til en Regel om Færgemænd udelukkende i Kjøbenhavn og Malmø. Særlig betegnende er i saa Henseende ogsaa Art. 76 (81), der i U og R kun lyder paa, at en Borgmester og en Raadmand »af alle vore Kjøbstæder i Danmark skulle give Møde en Gang om Aaret her i Kjøbenhavn«, hvor Udkastet udarbejdedes, medens den efterfølgende Tilføjelse om forudgaaende Kjøbstadmøder indenfor Landene først ses at være optaget i det skaanske og jyske, men ikke i det fyenske Haandskrift. I de første 25 Artikler var der nu heller ingen Grund til territoriale Sondringer ifølge selve Indholdet. Men i Art. 26 (31); jfr 28 (33); gaves Regel om Appel af Domme fra Scultus, Borgmester og Raad i de enkelte Kjøbstæder. Hvorhen skulde den gaa? Udkastet med sit centrale Syn siger gladelig: til Scultus, Borgmester og Raad i Kjøbenhavn. R bruger her ogsaa det samme almindelige Udtryk: vore Kjøbstæder; men ved nærmere Eftertanke turde man vel dog have fundet, at Indsættelsen af Scultus, Borgmester og Raad i Kjøbenhavn til Appelinstans for hele Riget var en Urimelighed, og i denne Artikel have vi derfor vistnok Udgangspunktet for Sondring mellem de enkelte Lande, idet der indførtes en Appel Instans for hvert Lands Kjøbstæder henholdsvis i Kjøbenhavn, Malmø, Odense og Viborg. U synes allerede at møde med en Antydning deraf, idet den i Art. 26 (31) siger: uti wore Kiøbsteder N, og i A, S og M er den gjennemført. Man kan derfor ingenlunde af Ordet Kjøbenhavn i disse Artikler slutte til, at R og U indeholde den endelige Lov for Sjælland eller endog blot vare bestemte til at udgjøre den. Ligesaa lidt kan man slutte dette af Udtryksmaaden i andre Artikler, hvor Kjøbenhavn er stillet i Spidsen, f. Ex. i Art. 100: Kjøbenhavn, Malmø og alle andre Søstæder, hvilket er vendt tilbage i S og M, efter at A havde sat Odense i Spidsen; jfr ogsaa Art. 42 (49); thi ved Udkastets Udarbejdelse i Kjøbenhavn tog man ganske naturlig denne By til Udgangspunkt. Naar dernæst Art. 132 om Kirkeværger i R og U taler om vore Kjøbstæder over alt Sjælland, Lolland, Falster, Møen, da er dette heller ikke bevisende. Foreløbig kan mærkes ved denne

Artikel, at den i S og M staar bagefter Slutnings Artiklen, medens den i U og R udgjør Art. 103 og i A. staar efter Art. 97. Forholdet har altsaa været det, at Artiklen har staaet i Udkastet og er bleven optaget i A. Saa er man bleven i Tvivl, om den skulde medtages i S eller M og har oprindelig tænkt paa at udelade den, men er derefter bleven anderledes tilsinds og har tilføjet den som Efterskrift. Men hvad der dernæst særlig maa mærkes, er, at en Jævnførelse med de andre forannævnte Artikler gjør det rimelig, at der oprindelig i Udkastet har staaet: i vore Kjøbstæder over alt vort Rige Danmark, og først efter Udformningen af det oprindelige Udkast til at kundgjøres paa forskjellige Steder i forskjellig Affattelse i de enkelte Lande ere Landene blevne satte istedetfor Riget; thi da Artiklens Indhold var helt igjennem overensstemmende, var der fra først af ingensomhelst Grund til her at indføre en Sondring mellem Landene, som R og U iøvrigt slet ikke kjende. Men denne Ændring har der været rig Lejlighed til at indføre i senere Afskrifter af Udkastet, da U og formodentlig ogsaa det Haandskrift, hvorefter R er trykt, indeholde en meget sen Opskrift af Lovudkastene. At Tillægget til Art. 60 i R og U om Markeder i Sjælland ikke godtgjør, at Udkastet særlig var bestemt til Lov for Sjælland, turde fremgaa af, at Tillægget er en Gjengivelse af gejstlig Lov Art. 91, som ogsaa meget nemt i senere Afskrifters Afskrifter kan være bleven overført til den verdslige Lovopskrift uden at have udgjort en oprindelig Bestanddel af den.

Altsaa gaar jeg ud fra, at R og U indeholde væsentlig overensstemmende Afskrifter af det oprindelige Lovudkast for Riget og ikke Loven for Sjælland. Om og hvorledes denne er kommen til at se endelig ud, vides ikke, da intet Exemplar af den vides at være bleven bevaret, hvilket ikke er uforklarligt, da den sejrrige Adel selvfølgelig fortrinsvis forfulgte og udryddede Kristiern II's Love i Vornedskabets Lande.

Imod Opfattelsen af R og U som gjengivende Loven for Sjælland taler særlig det uforklarlige i, at man skulde have givet en Mængde Forskrifter for Sjælland, som man har strøget baade i den fyenske, jyske og skaanske Lov. Den naturlige Forklaring af Fremgangsmaaden er derimod følgende:

Efter at Udkastet var blevet udarbejdet og man saa paa Grundlag deraf skulde skride til Lovens Affattelse, blev man først enig om at slette en hel Række Artikler, nemlig alle de, over hvilke der i K. Rosenvinges Udgave fra S. 77 flg. er trykt tre Stjerner. Ligeledes slettede man enkelte Stykker eller Sætninger i Artiklerne; Artt. 14 (17); jfr 15 (17); 26 (31); (32); 55 (60); 59 (64); 63 (68); 67 (72); 73 (78); 76 (81); 84 (89); 92 (97). Hvilke Grunde, der have medført denne Følge for hver enkelt Artikels Vedkommende, lader sig nu ikke angive, men for adskilliges Vedkommende turde selve Ind-

holdets Beskaffenhed indeholde en tilstrækkelig Forklaring af Udslettelsen.

Dernæst slettede man en hel Mængde Overskrifter, medens andre bleve væsentlig ændrede eller tilføjede; jfr Noterne i K. Rosenvinges Udgave. Saa ændredes ogsaa Udkastets Text adskillige Steder, saasom selve Dagtegningen af Lovens Kundgjørelse; Artt. 21 (25) i Slutningen; hvorefter henholdsvis Malmøs, Kjøbenhavns, Odenses og Viborgs Magistrat blev Overret for Landet; 73; 92 (97); 105 (112). Endvidere skete der ogsaa enkelte Tilføjelser i Artt. 13 (16); 29 (35); 46; 49; 60 (65). Endelig foretoges ogsaaen enkelt Plads Bytning, idet Art. 54 (59) flyttedes hen efterArt.126 (133), og saa udgik Loven for Fyen. At denne Lov er den først udfærdigede af de bevarede slutter jeg særlig af, at den ikke indeholder Art. 76 (81) om et aarligt Møde i Kjøbenhavn af Kjøbstædernes Borgmestre og Raadmænd, som alle de andre og tillige Udkastene have. Man kan ikke tænke sig, at en saadan Artikel skulde være bleven slettet i en yngre Affattelse efter at være bleven optaget i en ældre, men vel omvendt, at man først har havt Betænkeligheder ved Udkastets Regel og derfor udeladt den i den ældste Udgave, men senere er bleven anderledes tilsinds og har optaget den i en endog fyldigere Skikkelse i S. og M. At Artiklen ved en Forsømmelse skulde være oversprunget, er jo vel tænkeligt, men et saadant enestaaende Uheld er dog højst usandsynligt.

Derpaa udstedtes Loven for Skaane væsentlig i samme Skikkelse, dog med Tilbageflytning af Art. 54 (59) og Gjenoptagelse fra Udkastet af den foran nævnte Artikel med Tilføjelse af, at der forud for Rigsmødet i Kjøbenhavn skulde gaa Landsmøder af Kjøbstædernes Delegerede henholdsvis i Kjøbenhavn, Malmø, Odense og Viborg; og med efterfølgende Tilskrivning af den først udtagne Art. 133 om Kirkeværger. Begge de sidste Artikler synes skrevne med samme mørkere Blæk. Ligeledes bleve enkelte Overskrifter gjenoptagne fra Udkastet og andre ubetydelige Ændringer foretagne. I Indledningen tilføjedes saaledes foran »Fordømmelse«: »Skade og Fordærv og«, af hvilken Overflødighed igjen den jyske Text har strøget »Fordærv og«. I Art. 1 tilføjedes »god« foran »ærlig Afkom« o. s. v. Særlig mærkes, at i Art. 101 indføjedes efter »gode Sengeherberge« »gode Senge« foran «rene Sengklæder«; dog er man senere bleven opmærksom paa Pleonasmen, og i S findes derfor »Senge« overstreget, saa at der staar »gode rene Sengklæder«. Men den jyske Text er affattet efter den oprindelige skaanske Text og har derfor ogsaa »gode Senge«. Saa gik man endelig til at drøfte Lovens Udstedelse til Jylland. Her lagdes, som paavist, den skaanske Text til Grund; men bortset fra Ændringer i Overskriften og Slutningen af Art. 1, foretoges der den væsentlige Forandring, at Artt. 3—7 udelodes, og istedetfor indføjedes Artt. 2—3 om Borgmestre og Raadmænd. Naar

man lægger Mærke til, at den udeladte Art. 6 paabød Indførelse af en Scultus, fire Borgmestre og 7 Raadmænd, der ovenikjøbet fik det fremmede Navn »Schiepe« i alle Kjøbstæder, er Udeladelsen ganske forklarlig. At man dernæst udelod Edsformularerne for Scultus og Borgere af Loven, er ogsaa vel forklarlig. At Scultus, Borgmestre og Raad ifølge Art. (4) kunde vedtage nye Statuter, dog kun foreløbig for »et Aar eller et halvt«, hvorefter de bortfaldt, medmindre kongelig Stadfæstelse erhvervedes paa dem, var ogsaa en uheldig Forskrift; o. s. v. Derimod indeholde de nye Artikler 2 og 3 kun Regler om toaarligt Skifte af Borgmestre og Raadmænd, mod hvilket der ikke kunde indvendes noget. Denne Ombytning af Artikler kan derfor ikke vel være foregaaet i omvendt Retning; og deraf mener jeg med Sikkerhed at kunne slutte, at den jyske Text er den yngste.

Ubesvaret er herefter kun Spørgsmaalet om Sammenhængen med Lovens Udstedelse for Sjælland.

Lovens sidste Artikel bestemmer, at denne Lov skal gjælde, at der skal dømmes efter den udi alle vore Kjøbstæder overalt i Danmark og ikke efter Privilegier, uden saa er, at nogle Sager forekomme i Privilegierne, som ikke ere indsatte her. Som det vil ses, er altsaa den verdslige Lov en virkelig almindelig Kjøbstadlov, ikke i den Forstand, at Loven kun skulde have subsidiær Gyldighed, forsaavidt som den enkelte Bys Lov ikke indeholdt Bestemmelser angaaende de omspurgte Forheld, men tværtimod som principielt gjældende Lov, saaledes at den enkelte Bys Lov kun bevarede sin Gyldighed som subsidiær Ret, naar og hvor den almindelige Lov ikke indeholdt Bestemmelser vedrørende Emnet.

Denne almindelige Lov for Kjøbstæderne i Forbindelse med den lidt forinden udkomne Lov for Landet udgjorde da tilsammen den »nye Lov« for hele Riget, hvorom Frederik I's Haandfæstning og Brevet 1531 samt Arild Hvitfeldt taler, og som efter Kongens Flugt havde den før omtalte sørgelige Skjæbne.

Hvad Lovens Indhold angaar, skal endnu erindres, at det for en ikke ringe Del er hentet fra fremmede Kilder, i første Række hollandske, men dernæst ogsaa tyske, et Forhold, hvorom allerede Arild Hvitfeldt har gjort en Bemærkning. Vel er det ikke muligt i det enkelte at forfølge Bestemmelsernes Oprindelse, men for en Dels Vedkommende har dog Kilden ladet sig oplyse i Samlinger af hollandske Retsforskrifter; jfr K. Rosenvinge Indl.

S. 32—33; og fra tysk Ret er hentet Forbilledet for den Kammerret, som omtales i den gejstlige Lov Kap. 21, verdslig Lov Artt. 77 flg., idet den havde sit Mønster i den tyske Rigskammerret, som Kejser Maximillian havde indført. Naar til denne Indholdets fremmede Oprindelse endnu føjes de fremmede Benævnelser, som Kongen indførte i Loven, og som ogsaa vare hentede fra Holland, f. Ex. Skultus, er det vistnok ikke uforklarligt, at Loven, under Øjeblikkets kritiske Forhold, havde Vanskelighed ved at vinde Indgang i Befolkningen, og til denne Lovens fremmedartede Karakter sigtes der vistnok ogsaa, naar det i Frederik I's Haandfæstning specielt fremhæves, at nye Love skulle gives med Danmarks Riges Raads Samtykke og vedtages af Landet; thi Raadets Samtykke har efter Haandskrifternes Vidnesbyrd i alt Fald været indhentet til Udstedelse af den verdslige Lov.

Om Kristian II's Vragforordning, Forordninger til Fordel for Kjøbstæderne og Skolelov se iøvrigt C. F. Allen: Anf. Værk II S. 256; III S. 3 flg. D. Mag. VI S. 364 flg.

§ 44.

Frederik I's Ordinanser.

Som det vil ses af Kristian II's Love, benyttede denne Konge Betegnelserne Ordinans og Skikkelse for de Love, som han udstedte, hvorimod Ordet Reces endnu ikke forekommer hos ham, og det samme gjælder om Frederik I's Love. Forsaavidt som de overhovedet betegnes særlig, gjenfinde vi netop ogsaa Ordene Ordinans og Skikkelse brugte om dem. Imidlertid er det nu en Gang vedtaget i Henseende til det første Lovstykke at tale om Recessen i Odense, hvilket Udtryk ogsaa bruges derom i Reces 1533, og denne Sprogbrug følge vi da ogsaa her. Vi begynde derfor med at omtale:

1. Frederik I's Reces, given paa Herredagen i Odense 20 Aug. 1527, som navnlig indeholder en Række Bestemmelser, sigtende til at forlige de Stridigheder, som fandt Sted mellem Adel og Gejstlighed, i Særdeleshed i Henseende til den gejstlige Jurisdiktion samt Kirkens Ret til at oppebære Bøder i gejstlige Sager

af Adelens Tjenere, hvor i det Hele taget Gejstligheden maatte gjøre Indrømmelser, indtil det første menige og Generalkoncilium blev holdt. Særlig erindres Aftalen om Tilsynet med de adelige Tjeneres Tiendepligt, der blev Kilden til Adelens egen Tiendefrihed.

2. Frederik I's Ordinans 1 Juli 1530 er ligeledes udstedt paa en Herredag i Odense, hvor tillige Kjøbstæderne udi hele Riget havde deres Fuldmægtige nærværende og fremsatte deres Andragender, som førte til Udstedelse af en Række Bestemmelser, særlig sigtende til at hævde Kjøbstædernes kommercielle Eneret ved Forbud mod Forprang, og tillige hjemlende Retten til fri Forkyndelse af Guds Ord og Evangelium i Kjøbstæderne, som navnlig de nørrejyske Kjøbstæder havde andraget om.

Af Kong Frederik I's Forordninger mærkes foruden de foran S. 257 omtalte Breve Fdg 14 Maj 1523, givet i Odense, indeholdende et Forbud mod Bryderes ɔ: Fæsteres Udvisning, saalænge de holde sig deres Forpligtelser efterrettelige. Denne Forordning er den oprindelige Kilde til Danske Lovs 3—13—1; Privatret IV S. 196. Endvidere en Fdg 8 September 1527 om Exekution efter Herretingsdomme ved 4 af Fogden dertil udmeldte Mænd; Proces S. 165. Dernæst mærkes Forordningen om Forbud mod Pantsætning af Bøndergods paa Aaremaal; K. Rosenvinge: Gl. d. Domme II S. 11, og om Frihed for Selvejerbønders Sønner paa Lolland til at deles til Stavns; jfr Kofoed-Anchers samlede Skrifter II S. 570; Personret S. 13; se iøvrigt Frederik I's Registranter; udgivne af K. Erslev og M. Mollerup.

§ 45.

Ordinanser fra Mellemriget.

Fra den Tid, da der ingen Konge var i Riget, idet Adel og Gejstlighed ikke kunde enes om Kongevalget efter Frederik I's Død, findes udstedte 2 Ordinanser og Skikkelser af Rigets Raad, hos hvilket da, som det hedder, Regimentet hængte, henholdsvis 3 og 4 Juli 1533, vedtagne i Rigens Raads Møde i Kjøbenhavn; jfr om dette Mødes Historie Dr A. Heise: Historisk Tidsskrift IV; 2; 3; 4. Den første Ordonnans gaar navnlig ud

paa at værne om Gejstlighedens Ret overfor det under Frederik I's Regjering fremtrængte lutherske Kjætteri ved at anerkjende Bispernes Ret i Henseende til Præsters Beskikkelse, sikre Klostrenes Vedligeholdelse og Kirkebetjentenes Indtægter og give Løfte om Oprettelsen af en almindelig Skole eller et Universitet, som vel allerede var oprettet 1479, men 1530 atter ødelagt. Dagen efter udstedtes en anden Ordinans, indeholdende forskjellige Bestemmelser vedrørende navnlig Retsplejens Ordning, som selvfølgelig under Interregnet gav megen Grund til Besværing for den menige Mand. Den hjemler Herredsfogdernes Ret og Pligt til at dømme; dog med Tilføjelse af Tilladelse til at indsætte vanskelige Sager for Landstinget, og for Landsdommerne til igjen at indbringe slige Sager for Rigens Raad, undtagen Jorddele, som forfulgtes for Rigens Kansler med Rigens Ret. Retterting skulde holdes af Bisperne med gode Mænd i hvert Stift to Gange om Aaret. I Jylland og Fyen skulde Edssager indbringes for Biskop og Bygdemænd efter Loven og gammel Sædvane.

§ 46.

Kong Kristian III's Recesser.

Efterat Kristian III var bleven valgt til Konge og efter Tilendebringelsen af Grevens Fejde anerkjendt som Hersker i Riget, var det ikke blot i kirkelig Henseende, at Landet trængte til en Reformation, men selvfølgelig vare ogsaa paa den verdslige Styrelses Omraade mange Forhold ved det langvarige Interregnum og Oprør bragte i en saadan Tilstand, at de i en væsentlig Grad maatte ordnes paany. Derfor vil det forstaas, at Kristian III's Lovgivningsvirksomhed i en ikke ringe Grad er grundlæggende for den efterfølgende Retsudvikling, og at en Række Bestemmelser i den gjældende Ret kunne føre deres Oprindelse tilbage til Kristian III's Recesser. Det ses ogsaa, at Kristian III har haft Øjet aabent for, hvilken Trang til en ny Lovgivning der fandtes og har været betænkt paa at fyldestgjøre den ved Udstedelse af en ny almindelig Lovbog, til hvis Udarbejdelse Rigsraad Erik Krabbe havde faaet kongelig Befaling; jfr Kofoed Anchers samlede Skrifter I S. 370, hvorefter hans Forarbejder dertil endnu dengang vare

bevarede i Kancelliet. Men han saa sig dog ikke i Stand til at fuldføre Hvervet, hvorfor Kongen maatte nøjes med at arbejde paa Lovgivningsværkets Fremme ad den efter Omstændighederne vistnok mest praktiske Vej, gjennem Udstedelsen af en Række Forordninger og Recesser, som have ydet betydningsfulde Forarbejder til den senere Landslov.

Hvad Ordet Reces angaar, skal iøvrigt bemærkes, at det heller ikke i denne Konges Tid fremtræder som den officielle Betegnelse af de paagjældende Lovstykker. Reces 1536 bruger saaledes Benævnelsen: »Denne Rigens Konstitution, Skikkelse og Ordinans«. Reces 1537 kalder sig selv Skikkelse, Politi og Ordning, og Reces 1547 »denne efterskrevne Ordinans og Skikkelse, der altsaa fremdeles nærmest er den vedtagne Betegnelse. Men paa den anden Side findes dog saavel i Reces 1547 som i Reces 1558 i Indledningen brugt Udtrykket Reces om den af 1536, idet vi nedenfor skulle søge at godtgjøre, at det er urigtigt, naar K. Rosenvinge gaar ud fra, at samme Udtryk sigter til Kong Kristian III's Haandfæstning. Benævnelsen Reces er altsaa allerede den Gang bleven brugt som den sædvansmæssige Betegnelse ved Siden af den officielle; jfr om Ordets Betydning: Statsret S. 191—192.

I Henseende til Oversigten over Kristian III's Recesser kan mærkes, at der af ham findes udstedte 5 kjøbenhavnske Recesser 30 Oktbr 1536, 24 Aug. 1537, 21 (22) Oktbr 1540, 6 Decbr 1547, 20 Maj 1557. Blandt disse 5 Recesser er ubetinget den vigtigste den første af 30 Oktbr 1536. Den har særlig Interesse derved, at den er udgaaet fra en Rigsdag, hvor baade Kongen, Rigets Raad og tre Stænders Repræsentanter vare nærværende, idet foruden Kjøbstædernes ogsaa Bøndernes Fuldmægtige siges at have givet Møde; jfr K. Rosenvinges Udgave S. 170, hvor Kongen, Danmarks Riges Raad, Adel, Kjøbstadmænd, Bønder og menige Almue, »som her nu til den almindelige Rigsdag forsamlede ere«, erklære at have vedtaget denne Rigens Konstitution, Skikkelse og Ordinans. Det var ikke blot Katholicismens Afskaffelse, som denne Konstitution bestemte, men den indeholdt ogsaa en Række betydningsfulde Bestemmelser vedrørende det verdslige Regimente, saasom om de højeste Rigsembedsmænd, Rigens Hovmester, Kansler og Marsk, der bestandig skulde haves og kunde

modtage Klager endog over Kongen selv; jfr D. K. Hdf. S. 93. Den anden Reces 1537, der ligesom de følgende er given paa en Herredag i Kjøbenhavn, indeholder foruden en Række Bestemmelser angaaende den offentlige og kommunale Ret tillige en Del andre Forskrifter, navnlig om Reformer i Processen, hvis Ordning den skildrer som højst utilfredsstillende, f. Ex. i Art. 6, hvor der ankes over, at mange, dersom de kunne faa en Tønde Øl at drikke, fordriste sig til at give Lov med hvemsomhelst, og der er dem, der tage 11 Sten udi Ærmet og kaste og sværge en Ed for hver Sten. Dernæst betegner denne Reces et ubetinget Fremskridt paa Strafferettens Omraade, idet første Gang nye, strængere Grundsætninger ere gjennemførte, som tidligere kun havde fundet Udtryk i Kjøbstadretterne. Saaledes bestemmes i Art. 7, at den Kjøbstadmand eller Bonde, der begaar Manddrab, der ikke sker af Vaade eller Nødværge, skal have forbrudt sit Liv og miste sin Hovedlod. Endvidere sætter Art. 8 Straf for den Ægtemand, som befindes i Hor, idet han skal henrettes, medens Ægtekvinden for samme Forseelse skal puttes i en Sæk og druknes. Til denne Reces slutter sig den odenseske Reces 24 Juni 1539, nærmest udfyldende og rettende forskjellige Bestemmelser i den foregaaende; jfr Efterskriften, hvor det hedder, at vi have formildet, forandret og remedieret disse efterskrevne Artikler. Rettelserne fremtræde f. Ex. i Art. 3, hvor Horstraffen er formildet derhen, at de skyldige første Gang straffes paa deres yderste Formue, anden Gang tillige forvises Landet og først tredje Gang straffes efter Ordinansen. Den indeholder derhos en Række nye Forskrifter fra forskjellige Omraader, f. Ex. i Art. 6, hvor der gives Regler om Exekution ved Fogden med 2 eller 4 Mænd, og i Art. 14 om Forbud mod, at nogen maatte bortgiftes i deres umyndige Aar, dog saaledes, at en Overenskomst om Ægteskab mellem de Vedkommendes Forældre under Vedtagelse af en Erstatning, hvis Løftet ikke blev holdt, gyldig kunde indgaas, »eftersom det er Sædvane i andre omkringliggende Lande«. Den derefter følgende kjøbenhavnske Reces 1540 er udstedt paa en Herredag, hvor dog tillige Rigets Kjøbstæder havde deres Fuldmægtige nærværende, nemlig en Borgmester, en Raadmand og en af menige Almue fra hver By, og den gaar navnlig ud

paa at træffe Bestemmelser, sigtende til at værne om Kjøbstædernes Forrettigheder, f. Ex. i Art. 5, hvor det paabydes Embedsmænd (ɔ: Haandværkere), som bo paa Landsbyerne, under Straf at drage ind til Byerne. Den næste kjøbenhavnske Reces 1547 kodificerer de tidligere givne Forskrifter, idet den indeholder en menige Rigens Ret, Skikkelse og Politi, saaledes at, hvis denne Ordning ikke forklarer, der skal man rette sig efter Loven, »dog den Reces, som vi med vort elskelige Rigens Raad, Prælater, Adel, Kjøbstadmænd og Bønder have ladet besegle og udgaa, hermed uforkrænket udi alle Artikler, som ikke i denne Reces benævnte ere«. K. Rosenvinge mener, som antydet, at der ved denne Betegnelse skulde være sigtet til Kongens Haandfæstning. Men denne Antagelse er allerede forsaavidt urigtig, som Haandfæstningen er udstedt af Kongen alene, og ogsaa paa denne passer derfor ikke Bemærkningen om, at den er udstedt af Kongen med Rigens Raad o. s. v. Paa den anden Side kan bemærkes, at den heller ikke ganske passer paa den kjøbenhavnske Reces 30 Oktbr 1536, fordi der tillige nævnes Prælater, da Gejstligheden, som bemærket, ikke var repræsenteret paa den Rigsdag, der vedtog Recessen. Men iøvrigt passer Betegnelsen fuldstændigt og kun paa den kjøbenhavnske Reces, der er udstedt paa en almindelig Rigsdag, ligesom en Undtagelse i Henseende til den finder sin naturlige Forklaring i, at den netop indeholdt en Slags Grundlov for Riget, som derfor skulde staa uberørt af Kodifikationen 1547.

Men foruden at Reces 1547 samler de tidligere givne Forskrifter, indeholder den tillige en Række nye Bestemmelser, baade af processuel og civilretlig Natur. Saaledes siges det i Art. 17, at ingen skal forhøres pinlig uden den, som tilforn er lovlig forvunden til Døde; i Art. 26 gives Reglen om 20 Vintres Hævd; i Art. 24 om Arv af Sædegaarde; i Artt. 28 og 29 Bestemmelser om Formueforholdet mellem Ægtefæller, hvorefter Hustruen skal nyde halvt af Kjøbejord og Løsøre, og at vitterlig Gjæld skal betales af fælles Bo.

Derefter følger den Dronningborgske Reces 21 Decbr 1551, der er udstedt, fordi, som det hedder i Indledningen, Reces 1547 har forsømt nogle mærkelige Artikler, hvorfor samme

Reces igjen er overset og forbedret med efterfølgende Forskrifter, som indeholde en Række forskjelligartede Bestemmelser, f. Ex. i Art. 3 om Indførelse af Tingbøger, i Art. 4 om Hjemmel, Kilde til Danske Lovs 1—11; i Art. 9 om Bønders Udvisning; Danske Lovs 3—13—1.

Den kjøbenhavnske Reces 1557 angaar igjen isærdeleshed Kjøbstæderne, men indeholder dog lejlighedsvis tillige civilretlige Forskrifter, f. Ex. om Aager, idet den fastholder en lovbestemt Rente af 5 pCt., begrundet i den tidligere drevne Misbrug, at Bønder, som laante en Daler, maatte give en Tønde Korn til Rente, og den, der laante en Tønde Korn, maatte give en anden Tønde Korn til Rente.

Endelig mærkes endnu koldingske Reces 13 Decbr 1558, som indeholder en ny Kodifikation, fremkaldt ved, at de Recesser, som vare udstedte efter 1547, havde forvoldt vanvittige Herredsfogder og Dommere Besværing, fordi de ikke kunde vide at rette dem derefter. Derfor har Kongen og Rigens Raad sammendraget alle Recesser udi en, og hvis denne Regel ikke omhandler, der skal man rette sig efter Loven, dog den Reces (30 Oktbr 1536), som tidligere er omtalt, uforkrænket. Iøvrigt indeholder Recessen dog ved Siden af de ældre Bestemmelser, nye Regler, f. Ex. i Art. 18 om udædiske Menneskers Vidnesbyrd; Kilden til Danske Lovs 1—13—19.

I Forbindelse med den anførte Række Recesser fra Kristian III's Tid kan dernæst mindes om en Række Forordninger, som han lod udgaa, navnlig til Ordningen af de kirkelige Forhold, saasom Kirkeordinansen og Ribe Artikler 1542, Forordningen om Tienden 1539 og en Række saakaldte Klemmebreve til de enkelte Stifter, hvorved forskjellige Sogne sammenlagdes; jfr nærmere Rørdams Samling af Kirkelove I—II. Dertil slutte sig en Del verdslige Forordninger om Præste- og Degnesønners Frihed for Vornedskab; om Aager og Rente; om Afhændelse og Pantsættelse af Kjøbstadgods til Tinge, St. Hansdag 1553, hvilken sidste Forordning dog aldeles ikke blev efterlevet; jfr Panterettens Historie S. 274; hvorfor Kong Frederik II senere maatte indskjærpe den paany. Blandt de provindsielle Forskrifter, der udgik i Kristian III's Tid, er der kun Grund til at fremhæve

hans Bekræftelse af den tidligere omtalte fyenske Vedtægt 1547.

Hvor der i senere Lovgivning nævnes Recessen uden videre Tilføjelse, tænkes derved paa Kristian III's Reces 1558, som i det Hele beholdt sin Gyldighed i Kongeriget indtil 1683 og er en vigtig Kilde til Lovbogen; V. A. Secher: Corpus Constitutionum Daciæ I S. VI; hvilken Samling derfor begynder med Koldingske Reces.

I administrativ Henseende er endnu af Vigtighed den Lensordning, som Kristian III lod udgaa 1557; jfr Krag: Kristian III's Historie II S. 261 og Kofoed-Anchers Lensret; Saml. Skrifter III S. 439.

§ 47.

Frederik II's Lovgivning.

Dr V. A. Secher: Corpus Constitutionum Daciæ I; II; Dr H. Rørdam: Danske Kirkelove II S. 44—435. Efterat Rigslovgivningen havde udviklet sig forholdsvis fyldigt i Kristian III's Tid og den ved Reformationen nødvendiggjorte nye Ordning i det væsentlige var grundlagt, var det naturligt, at Frederik II's Regjeringstid udmærkede sig ved forholdsvis Stilhed i Lovgivningsarbejdet. Men dog findes der ogsaa fra den nogle mere omfattende Samlinger. Blandt disse mærkes først kallundborgske Reces 21 Novbr 1576, som indeholder dels en Række processuelle Forskrifter, dels og især deleshed en Række Forbud mod Luxus og Løsagtighed, hvoriblandt fortrinsvis kan mærkes Art. 12, som er bleven Kilden til Danske Lovs 6—13—10. Dernæst erindres Kongens Ordinans om Ægteskabssager 19 Juni 1582; den er, som Kongen fremhæver i Præmisserne, fremkaldt ved, at det gik uskikkelig til med Ægteskabssagerne, som ifølge Ribe Artikler indstævnedes og paadømtes ved Kapitlerne, idet hvert Kapitel dømte forskjelligt. Denne Uoverensstemmelse maatte være en naturlig Følge af den Mangel paa Lovregler, der herskede paa dette Omraade efter Reformationens Tid, da den kanoniske Ret, der hidtil havde behersket Ægteskabsforholdene,

var ophørt at have Gyldighed, og man i det væsentlige var henvist til »Guds Lov«, idet Landslovene ikke indeholdt Bestemmelser derom, og Reformationen ikke satte nye Regler i Stedet, men disse først fremkom ved denne Forordning, som er affattet efter Samraad med Danmarks Rigens Raad og nogle af de højlærde her udi Riget, blandt hvilke isærdeleshed maa nævnes den berømte Niels Hemmingsen, hvis libellus de conjugio, repudio et divortio er Ordinansens væsentligste Kilde; V. A. Secher: Anf. V. II S. 270 flg. Forordningen, som indeholder den første Kodifikation af Ægteskabslovgivningen, er ogsaa for en væsentlig Del bleven Kilde til Lovens Ægteskabsret. Den indeholder først et Afsnit om Trolovelse, dernæst om dens Iværksættelse og Aarsager, hvorfor Trolovede maa skilles ad, endvidere om Jomfrukrænkelse og Aarsager, hvorfor Ægtefæller maa adskilles, samt om adskillige Tilfælde udi Ægteskab. Den væsentligste Del af Indholdet gjenfindes i Danske Lov 3—16; jfr J. Nellemann: Hist. Tidsskr. V—1 S. 388; Familieret S. 65—66.

Blandt Forordninger fra denne Konges Tid kan dernæst mærkes Fdg 19 Juni 1582, udstedt samme Dag som Ordinansen, om Adelen, som tager Boelsskab, hvilken tilsigter at forhindre Ægteskab af Adelsmænd med uadelige Kvinder, som de have levet sammen med, ved at bestemme, at Ægteskab kun har fuld Virkning til at overføre adelig Stand, naar der er Standslighed mellem Ægtefællerne, medens de med en uadelig Kvinde avlede Børn ikke skulle anses som adelige og ikke arve adelig Jordegods efter Fader og fædrene Frænder. Endvidere mærkes Fdg 18 Oktbr 1577 om Morgengave; Familieret S. 78; og den tidligere omtalte Fdg 22 Avg. 1580 om Afhændelse og Pantsættelse af Kjøbstadgods samt en Række Forordninger af processuelt Indhold, blandt hvilke særlig mærkes Forordningen om Gjældssagers Forfølgning i Fyen; V. A. Secher: Om Vitterlighed I, Tillæg. Endelig mærkes endnu paa det kirkelige Omraade Kongens bekjendte Artikel om Fremmede 1569, ligeledes affattet af Niels Hemmingsen, og i Henseende til den administrative Ret aabne Breve til Lensmændene 19 Juni 1582 og 9 Juli 1593; om Søretter og Gaardsretter se ovfr S. 100 og S. 155.

§ 48.

Kristian IV's Lovgivning.

Dr V. A. Secher: Corpus Constitutionem Daciæ III og IV Bd.; Dr H. Rørdam: Kirkelove III; Dr. Kr. Erslev: Aktstykker og Oplysninger til Rigsraads- og Stændermøders Historie i Kristian IV's Tid. Medens, som tidligere omtalt, Ordet Reces nok var den sædvansmæssige, men dog ikke egentlig legale Benævnelse paa Lov Samlingerne, udgivne af de tidligere Konger, i hvis Regjeringstid tværtimod Ordet Ordinans var fremherskende, er dette Forhold forandret under Kristian IV, idet nu Ordet Reces har faaet offentlig Gyldighed. Dette viser sig strax i den første Lovsamling, som Kristian IV lod udgaa, nemlig:

Reces 31 Marts 1615, i Modsætning til den efterfølgende større af 1643 almindelig kaldet lille Reces, som i Forordet udtrykkelig benævnes: denne vor Reces og Ordinans«, udgivet, fordi Kongen har erfaret, at de aabne Breve, Mandater og Forordninger, som han lader pnblicere over alt vort Rige Danmark, overtrædes, o. s. v.; jfr S. 7, hvorfor Kongen med Rigens Raad har ladet de fornemste aabne Breve og Mandater sammenfatte, prente og paa Tryk udgaa, dog at dermed ikke skulde være afskaffet, hvis andre særdeles og partikulære Forordninger, som ellers kunde være gjorte og udkomne«. Recessen omfatter en Række Bestemmelser af blandet Indhold vedrørende kirkelige Anliggender, Handel, Politi, Procesforhold o. s. v., hvortil slutte sig nogle civilretlige Bestemmelser, saasom i Art. 24, der indfører Forældelse af Gjældsbreve efter Fdg 1 April 1606, og Art. 23 om Enkers Værgemaal for Børn; jfr Aab. Brev 6 September 1604.

Den næste Samling er af et særligt Indhold, idet den benævnes Rigens Ret og Dele, udstedt 10 Decbr 1621, hvilken vil blive omtalt nedenfor i Afsnittet om »Rigens Ret«. Kong Kristian IV's Birkeret 1623 er ogsaa alt omtalt ovenfor S. 152.

II. Reces 27 Febr 1643, som i Følge Fortalen indeholder en Samling af alle de Forordninger, som ere blevne publicerede siden Kongens Regjeringstiltrædelse angaaende Danmark og Norge i Almindelighed og ikke nogen særdeles

Stiftelse eller By eller det, som er idelige Forandringer undergiven, som Told, Aksise, Mønt o. desl. Disse Forordninger ere alle sammendragne udi en fuldkommen Reces, saa at alt, som ikke overenskommer med den, skal være ophævet. Recessen er inddelt i 3 Bøger; 1ste Bog handler om Gejstligheden, og hvad dertil hører; 2den Bog om verdslig Politi indeholder en Række Bestemmelser af den mest forskjelligartede Natur kastede imellem hverandre, saasom om Lensmænd, Adel, Kjøbstæder, Sundhedsvæsen, Løsagtighed, Giftermaal, Dommere, Arv, Bryllupper, Møller, Oxehandel, Tyve, Gjældssager, Mindreaarige, Rottekrudt, Humlekuler, Tjenestefolk, o. s. v; 3die Bog handler om, hvis Norge særdeles vedkommer. Kilderne til Recessens Bestemmelser ere helt igjennem at søge i den Række Forordninger, som ere udkomne fra Begyndelsen af Kristian IV's Tid til 1643. Paa dette Sted skulle vi kun fremhæve enkelte, som have en større Betydning baade i offentligretlig og civilretlig Henseende. Blandt de første kan saaledes mærkes Fdg 27 Marts 1629, som indeholder en lang Række kirkeretlige Bestemmelser, der for den væsentligste Del ere Kilden til Danske Lovs 2—9. I Forbindelse hermed mærkes en Række Bestemmelser vedrørende Universitetsforhold, saasom angaaende Indførelsen af examen artium, theologisk Embedsexamen, m. fl.; jfr Universitetets Retshistorie II S. 230—257. I civilretlig Henseende mærkes Fdg 1 Juli 1619, som forhøjer Myndighedsgrændsen i Henseende til visse Retshandler; Fdg 7 April 1619 om Overformyndere. Endvidere paa Tingsrettens Omraade Fdg. 26 Avg. 1622 om, at alle Skjøder og Pantebreve, som udgives til adelige, skulle læses til 1ste og 2det Landsting, efter at de ere daterede, og Fdg 23 April 1632, som indførte visse Underpant, efterat Fdg 1 Juli 1623 havde forberedt dem ved at give Fordringshavere en lettere Adgang til at erhverve Besiddelsen af den Ejendom, som var forskrevet ham, hvorhos denne Forordning endnu indeholder en Række andre vigtige Bestemmelser om Exekution i faste Ejendomme og indførte Opbud; cessio honorum; i vor Ret. Fdg 23 April 1632, vedrørende Arv m. m.; Fdg 31 Marts 1635 vedrørende Bevis, m. m.; 16 Juni 1637 og 16 Decbr. 1646 om forbudne Grader i Ægteskab; m. m. Om Kristian IV's strafferetlige Reformer se Strafferet S. 34 flg.

§ 49.

Slutningsperioden.

I denne sidste Periode er selvfølgelig det betydningsfuldeste Lovgivningsarbejde Kongeloven 14 Novbr 1665, der for første Gang indførte en Grundlov i vor offentlige Ret, som traadte i Stedet for de hidtil for den enkelte Konges Regjeringstid gjældende Vedtagelser i Haandfæstningerne. Om de forud for Kongeloven liggende Suverænitetsakter for Danmark 10 Januar 1661, for Island 28 Juli 1662, og for Færøerne 14 Avg. s. A., henvises til Fremstillingen i Statsretten S. 190 flg.; jfr L. M. B. Aubert: Norges folkeretlige Stilling S. 35 flg. I Forbindelse hermed kan endnu mærkes, at man blandt de Bestemmelser, som ordnede den nye Regjeringsform, ogsaa har plejet at opføre den saakaldte Provisionalordinans 4 Novbr 1660; jfr Holbergs Danmarkshistorie III S. 480 o. fl. Men dette er urigtigt, da den saakaldte Ordinans, efter hvad Bibliothekar Bruun i sin Afhandling Hist. Tidsskr. V—2 S. 654 fig. derom har oplyst, kun kan anses som et enkelt Udkast blandt flere, indeholdende Forslag til Organisation af den øverste Styrelse, som imidlertid aldrig nogensinde er bleven til virkelig Lov, hvortil det ganske vist efter den uformelige Karakter som de derved foreslaaede Institutioner havde, var alt andet end skikket. Derimod kan i denne Sammenhæng mærkes de forskjellige Privilegier for Kjøbenhavns Borgere, den adelige, gejstlige og borgerlige Stand 24 Juni 1661, og for de kongelige Betjente 23 Novbr 1661 og 11 Febr 1679, samt de forskjellige Forordninger vedrørende Højesterets Organisation; S. Vedel: Højesterets Historie S. 8 flg.

Foruden disse organiserende Forskrifter fra Tiden efter Forfatningsforandringen, findes der endnu en Del Forordninger fra Frederik III's Tid, der have en vis Interesse, navnlig som Kildesteder til Danske Lov, saasom Fdg 11 Juli 1654 om, hvorledes Sager skulle forfølges; jfr Danske Lov 1—11; Fdg 14 Juli 1654; jfr Danske Lov 5—14—1; Fdg 21 Septbr 1657 om at kjøbe med Ryttere og Soldater; jfr Danske Lov 5—3—35, 36, 38; m. fl. Endelig mærkes her den Række Bestemmelser angaaende Census af Skrifter, som for en væsentlig Del er Kilden til Danske

Lov 2—20, nemlig Aab. Brev 24 Novbr 1665 og især Fdg 6 Maj 1667; jfr Universitetets Retshistorie I S. 215—16.

I Kristian V's Tid mærkes navnlig Fdg 16 April 1681 om Kommercien, som væsentlig har sin Kilde i Ludvig XIV's Ordinans; Fdg 28 Januar 1682 om Kjøbstæder og Jordegods, og Fdg 16 Decbr 1682 om Sædegaarde.

§ 50.

Rigens Ret.

I Henseende til Betydningen af dette Udtryk mærkes, at det efter Bogstaven betegner en for hele Riget fælles Ret; leges regni; i Modsætning til den, som gjælder for en eller flere enkelte Lande, leges terræ. Derfor maa Rigens Ret ikke forvexles med leges patriæ; Fdg 29 Juli 1282 Art. 2; Fdg 13 Marts 1304 Art. 5; ovfr. S. 7; thi derved betegnes kun de indenfor Fædrelandet gjældende Love, Landslove, Stadsretter, o. s. v., som kunne være afvigende hver for sig, men ogsaa samstemmende; O. Rydberg: Sverges Traktater II S. 104, hvor Ærkebiskop Peter af Lund vidner, at Kong Valdemar har skjødet Kong Magnus Skaane, Halland, Blekingen, Lister og Hven: »manu scotasse propria et in sinum secundum leges patriæ tradidisse«. Naar dernæst Slesvig Stadsret Art. 3; Flensborg Stadsret l. T. Art. 3; d. T. Art. 66 taler om Manddraberes Erlæggelse af trende aatten Mark Mandebod og en Mark Guld i Gørsum, (totius) regni (in hoc) consuetudine conservata, saa er Udtrykket consuetudo regni her brugt mindre korrekt i Stedet for consuetudo terræ, forsaavidt angaar Størrelsen af Mandebod og Gørsum, saa at Udtrykket kun kan forsvares, forsaavidt som der i alle Lande ydedes baade Maadebod og Gørsum, hvilken Ydelsespligt derfor nok kunde siges at være en consuetudo regni; thi hvor saadanne overensstemmende leges terræ forelaa, finde vi dem ogsaa betegnede som leges regni. S. R. D. VII S. 401:

Ærkebiskop Peders Vidnesbyrd i Processen mellem Kong Erik af Pommern og de holstenske Grever angaaende Sønderjylland: de jure regni est fuitque quod quicunqre pro damno interesse vel debitis a quoquam impetatur, ille tenetur respondere

affirmative vel negative, videlicet ita vel non, nec per allegationem ignorancie, quod hoc sit sibi ignotum, si pretenderit, excusatur, ymmo ad purgacionem secundum leges regni compellitur.

Da nemlig Bevismaaden i Processen var ordnet ved Landslovenes m. fl.'s Regler, kan Meningen med det aflagte Vidnesbyrd kun være den, at disse Regler stemte overens i Henseende til at hjemle den anførte Sætning; jfr Ribe Borgmesterens Vidnesbyrd i Henseende til den anførte Sætning: Anf. Værk S. 425:

Leges et jura dicti regni sic dictant vel simili modo, et quod ipsas leges et jura andivit legi sæpius et secundum ea judicavit ipse testis et judicari vidit, et sic servatur, ut dictum est in ipso regno.

I snevrere Forstand forstaas saa ved Rigens Ret den Ret, hvis Kilde ikke er Landsloven eller andre Landsnormer, men som har sit Udspring fra selve Riget, dets Lovgivning, Retsbrug eller Rets Sædvane, og hvis Gyldigheds Omraade derhos er hele Riget; jfr saaledes Fdg 1 Juli 1354 Art. 9, hvor det siges at der secundum antiquam consuetudinem regni Daciæ skal holdes et aarligt Danehof paa St. Hansdag i Nyborg og Rigens Raads Klageskrift over Kong Erik af Pommern: Arild Hvitfeldt I S. 807, hvor det siges at være Danmarks Krones og Danmarks Riges Ret og Frihed, at ingen tyske eller udenlandske Mænd skulle have Rigens Lande og Slotte i deres Magt; Kristoffer II's Hdf. Art. 14.

I aller snevreste Forstand forstaas endelig ved Rigens Ret en Samling Retsregler, som findes optagne i Haandskrifterne under denne Benævnelse, og er udgivet af K. Rosenvinge; Danske Mag. III—1 S. 177 flg.; en særegen dertil hørende Bestanddel er Rigens Rets Dele; jfr Vdskbs Selsk. Skr. hist. filos. Afd. V—1 S. 97 flg.

Spørge vi, fra hvad Tid den anførte Samling og selve Udtrykket Rigens Ret skriver sig, da kunne vi vistnok henføre deres Opkomst til henved Aar 1425. Til Bevis herpaa kan henvises til Rigens Ret Art. 5, hvis Kilde synes at være Hdf. 24 Maj 1360 Art. 18 og 3 Maj 1376 Art. 33, der ikke bruger Udtrykket: Det er Rigens Ret men kun: Dette er og Ret; jfr Art. 6: Det skal man og vide. Art. 12, der gjengiver Indholdet af en under Dronning Margrethe afsagt Retter-

tings Dom, kjender heller ikke Udtrykket Rigens Ret, men begynder: Det haver og Rigens Raad afsagt for Ret; o. s. v. Det samme gjælder om en Opskrift af enkelte til Samlingen føjede Artikler fra Aar 1402; D. Mag. III—1—S. 193; og om samtlige de andre Artikler i Rigens Rets Samling med Undtagelse af Artt. 8 til 11, der alle begynde: Det er og Rigens Ret i Danmark; og samtlige disse fire Artikler kunne føres tilbage til Ærkebiskop Peders m. fl.'s Vidnesbyrd i den ovenanførte Proces. Vi have alt ovenfor anført det Vidnesbyrd, der maa anses som Kilde til Rigens Ret Art. 11, lydende:

Det er og Rigens Ret, om nogen Mand vorder kært paa Skade eller Gjæld, da bør den, som paakærer, at svare dertil enten Ja eller Nei, og kan ikke undskylde sig med at sige, at det er ham uvitterligt. Men han skal orsage sig efter det, som Loven udviser«.

Den sidste Tilføjelse, som Vidnesbyrdet ikke har, taler afgjort for, at dette sidste er Kilden til Texten i Rigens Ret, og ikke omvendt. Endvidere lyder Ærkebispens Vidnesbyrd; S. R. D. VII S. 401:

Secundum jura et consuetudinem regni, si actor petitionem suam coutra reum probare potuerit, secundum jura ipsius regni (et eo?) non datur amplius defensio contra actorem.

Rigens Ret Art. 9; D. Mag. III—1—S. 182 lyder:

Er og Rigens Ret, at hvilken Mand, som kærer paa anden, ihvo det er, og siger sig det at ville bevise, som ham af Rette bør, forfølger han det og gjør den Bevisning fuld, da haver den, som for Sagen staar, ingen Værn længere mod ham, men han skal være falden for ham (Sagsøgeren) i den Sag.

Den sidste Tilføjelse som ikke findes i Vidnesbyrdet, viser ogsaa her, at Artiklen er en yngre Affattelse.

Viborg Biskops Vidnesbyrd; S. R. D. VII S. 403 lyder:

Per dictas leges dicti regni servatur, quod quicunque domus, agrum, terras, castra, civitates, loca vel qnascunque alias res seu bona detinet, occupat vel usurpat et ab hujus modi illicito detentore per justiciam, evicta fuerint, dictus victus condemnatur victori in expensis et in fructibus a tempore motæ litis, et qui percipi potuerunt, et sic vidit et legit ac servatur in regno ipso.

Rigens Ret Art. 10 lyder:

Er og Rigens Ret i Danmark at hvor nogen Mand holder en anden Mand sit Gods for, som Hus, Jord, Land og Slot og

vorder det ham med Loven afvundet, da bør den, som fra sig antvordede Godset, igjen give den, som det vandt, al sin Kost og Tæring igjen, som han derpaa gjort haver, og al Opbyrd, som han haver oppebaaret fra den Tid, han delte paa ham; og kunne de ikke enes om den Oppebørsel, da maa den, som for Sagen staar, minske den med Ed, som Rigens Ret udviser.

Herved maa nu mærkes, at Vidnesbyrdene ikke ere ganske overensstemmende, idet Ærkebispen Anf. V. S. 401 vidner, at den forvundne Sagvolder skal tilsvare Frugten »saltem post interpellationem et petitionem datam«; jfr Tingret S. 97—98; et a tempore motæ litis, medens han ikke taler om Frugterne, qui percipi potuerunt. Rigens Ret har saa kun optaget de Sætninger, hvis Rigtighed man fra alle Sider var enig om at anerkjende.

At Rigens Rets Affattelse ogsaa her er den yngre, frem gaar af Slutnings Tilføjelsen, hvor Rigens Ret igjen er at forstaa om de samstemmende Lands Loves Regler.

Dernæst vidnes der samstemmende af flere Gejstlige; S. R. D. VII S. 406; 408; 409:

Quod in regno Daciæ sunt leges et est observantia et consuetudo per totum regnum, prout aliquis præscriptionem legitimam et possessionem pacificam in aliquibus bonis ullo tempore possit obtinere, requiritur, quod per justum titulum et bonam fidem et a vero legitimo possessore hæc obtineat.

Da Ærkebispen paa dette Sted udtrykkelig henviser til quod vidit leges municipales dicti regni, hoc statuentes, saa maa han, ligesom Viborg Bispen S. 403, der henviser til leges, quas vidit, her have havt Landslovene for Øje, som begge de anførte Vidner altsaa have forstaaet overensstemmende med Kirkeloven i Henseende til Fordringen om justus titulus og bona fides. Men betegnende er det derimod, at forskjellige læge Vidner ikke udtrykkelig fremhæve dette Krav, men sige S. 413 og 417:

Quicunque possiderit aliquam possessionem aut terram longo tempore et impetatur, expedit secundum ipsas leges, quod docet, se habuisse a vero domino et justo et vero possessore et tenuerit longo tempore, et ipse testis legit et vidit in libris dicti regni, et sic servatur.

Der kan ved de anførte Vidnesbyrd ifølge de ovennævnte Henvisninger til Landslovene kun være Tale om Lavhævd; og i

Overensstemmelse hermed siger ogsaa Rigens Ret Art. 8; D. Mag. III—1 S. 181:

Det er og Rigens Ret i Danmark, at ingen Mand kan nogen Tid fange Lavhævd eller have Lavhævd (eller fællig besiddende) paa noget Jordegods, det er Bygning eller Grund, uden han har fanget det med Rette af Ejermanden, eftersom Loven derom udviser.

Jfr Sk. L. IV—17; V. sj. L. III—8; Tingsret S. 107; Rigens Ret Art. 29, som nærmere præciserer Fordringen til Adkomsten. Det vil ses, at Rigens Ret ogsaa her har nøjedes med at optage den fælles Sætning i alle Vidnesbyrdene, at Ingen kan vinde Lavhævd, uden han har fanget Ejendommen af rette Ejer, og Rigens Ret er her igjen Landenes fælles Ret.

Jeg fastholder herefter, at Benævnelsen Rigens Ret, der som bemærket i Samlingen alene knytter sig til de anførte fire Artikler, har sit Udspring fra dem og er fremkommen som en Oversættelse af det i Tingsvidnerne gjængse Udtryk leges regni, hvormed ogsaa stemmer Overskriften til den af Rosenvinge udgivne Samling: Danmarks Rigens Ret og Kongens og Rigens Raads og gode Mænds Domme. Her fremtræder altsaa »Danmarks Rigens Ret« som en egen Bestanddel af Samlingen; og i en anden Samling af herhenhørende Artikler, der ikke have en tilsvarende Overskrift, men kun kaldes: Nogle mærkelige Artikler og Domme, som Kongen med Danmarks Rigens Raad samtykket haver, mangle foruden flere andre netop ogsaa de anførte Artt. 8—11.

Men kan altsaa Udtrykket Rigens Ret ikke fra først af siges at have været en fælles Betegnelse for hele den anførte Samling, maa det dog antages senere at være anvendt i en videre Udstrækning. Et Haandskrift af Samlingen paa Kongens Bibliotek; Nye kgl. Saml. Fol. 819; bærer saaledes alene Overskriften: Rigens Ret.

Den 7de Artikel, der bestemmer, at hvem der lægger nogen Mand den Sag til paa Tinge, som usand er, bør bøde Konge og Bonde 3 Mark og blive Mindremand, anføres i den senere Retsbrug som Rigens Ret; K. Rosenvinge: Gl. d. D. IV S. 73. Ligeledes siges Rigens Ret at medføre, at den, som for Sagen staar, naar han skyder paa videre Bevisning, ham

skal forlægges Tid; K. Rosenvinge III S. 63; hvilket kan passe paa Art. 14 i den anførte Samling:

Det er og Ret, at naar som to Mænd trættes om en Sag og give dem baade i Rette for Dommerne, da skal altid den, som tiltaler den anden, have hos sig strax sin Bevisning, og maa han ej ydermere nyde Skudsmaal paa den Tid; men den, som for Sagen staar, han nyder sit Skudsmaal videre, om han vil det begære; etc.

Om Art. 27 se V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 608; jfr S. 430, hvor der vel anføres den Artikel, at de, som ere uden Riget, skulle stævnes med Aar og Dags Varsel, men dog uden at den benævnes Rigens Ret. Andre Artikler af den anførte Samling har jeg ikke fundet anførte i den senere Retsbrug.

Tidspunktet for Rigens Rets Samling i den foreliggende Skikkelse maa herefter ogsaa henføres til det angivne Tidspunkt, og hermed stemmer yderligere, at Reglen i Art. 16, 1ste Punktum, om Forfølgning til Løsen af pantsat Gods i den foreliggende Skikkelse, hvorefter Landsdommeren kan udnævne Ridemænd, der skulle indføre Sagsøgeren i det pantsatte Gods, først kan paavises i Sjælland fra Aar 1418; Panterettens Historie S. 448. At først omkring det anførte Tidspunkt Brugen af dansk Sprog bliver almindelig, taler ogsaa for den her antagne Mening.

Hvad angaar Oprindelsen til de anførte Sætninger, have vi altsaa set, at en Del maa anses som Gjengivelser af Vidnesbyrd, andre forkynde sig selv som Domsafsigelser. Dog nævnes ikke udtrykkelig nogetsteds Landstingsdomme. Naar det i Art. 13 med Overskrift: Om Kongens Jern udtrykkelig siges: Have og gode Mænd saa afsagt dette for Rette, da er ved disse gode Mænd uden Tvivl ogsaa sigtet til saadanne, der beklædte Rettertinget. Ellers vilde Udtrykket vistnok være blevet: Landsdommer og gode Mænd; Kofoed-Ancher: Lovhistorie I S. 203—204. Andre Artikler fremtræde bestemt som Rettertingsdomme; D. Mag. III—1 S. 180; 183; 193—194; eller som Domme afsagte af Kongen og Rigens Raad; S. 192; hvor den Sætning, at en Mand, som fæster Lov og ikke møder til vedtagen Tid, kun skal være fældet i Hovedsagen, men ikke Mindremand, siges at være forhandlet Aar 1512 for Kongen og Raadet med de vendiske Stæder.

Iøvrigt findes endnu en Række Artikler i Samlingen, om hvis Oprindelse ingen Oplysning foreligger; men desuagtet kunne

de dog være opstillede ved Rigens Domstole. Saaledes indeholder Art. 35 den Sætning, at Forløfte ikke i Almindelighed forbinder Arvinger, og aldeles lejlighedsvis meddeles i en anden Optegnelse af jysk Ret den Efterretning: Herom er ogsaa dømt af Danmarks Rigens Raad og paa Lunde Landsting. Der er derfor ikke noget til Hinder for at antage, at ogsaa Artt. 31—34, indeholdende Jyske Lovs Regler om Borgen, ere blevne kjendte gyldige ved Rigens Domstole, tilmed da vi i senere Tider se Herredagen anvende saa mange jyske Retsregler i Rigets øvrige Lande; V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 619; II S. 561. Men paa den anden Side er det dog berettiget at nære en vis Tvivl om, hvorvidt alle de opskrevne Sætninger virkelig vare gjældende over hele Riget.

Saaledes er det i Panterettens Historie S. 447—48 oplyst, at der savnes Hjemmel til at antage, at den i § 16 indeholdte Regel om Ejendomsrettens Forfølgning ved Herredsting og Landsting var gjældende Ret i Jylland forsaavidt angaar Adgang for Ejeren af pantsat Gods til efter at have opbudt Pengene og henlagt dem i Landskisten eller andetsteds i sikker Forvaring, at blive indført i Pantet efter Landstingsdom, og at denne Regel derfor formentlig kun kan anses som oprindelig sjællandsk Ret. En anden Sag er, at en vis Sætning muligvis, om end den fra først af kun var Landslov, naar den i og for sig var fornuftig og stemmende med Datidens Retsbevidsthed og Retstilstand, efter at være bleven optagen i Samlingen kunde vinde almindelig Anerkjendelse og følges som gjældende til Udfyldelse af Savn i andre Landslove. Men selv dette tør neppe antages at være sket i Henseende til alle de optagne Sætninger. Saaledes anerkjendes vel ogsaa i Jylland 1586 Reglen i Art. 37 om, at man med Magt kan tilholde sig et Tyende, hvor man finder det; hvilken Regel er opstillet i Henseende til Trælle i Sk. L. VI—12; Andr. Sunesøn VI—11; E. sj. L. III—18; men Viborg Landsting godkjender Sætningen under Paaberaabelse af Husbondens Revselsesret efter J. L. II—82, og uden at den anførte Artikel i Rigens Ret nævnes. At den ikke findes i alle Haandskrifter stemmer hermed. De fra henholdsvis Tords Art. 94; J. L. I—38 og Fdg for Jylland 1284 Art. 1 hentede Artt. 2—4 i K. Rosenvinges Aftryk, der ikke findes i alle Haand-

skrifter, have derfor vistnok heller ikke fra først af været anerkjendte som Rigens Ret, og man kan derfor ikke naa videre end til at henstille det som tvivlsomt, hvorvidt samtlige de i Samlingen optagne Artikler virkelig have været Rigens Ret.

Naar dernæst Kofoed-Anchers Lovhistorie II S. 301—302; K. Rosenvinge: Danske Magasin III—1 S. 178; Vidsk. Selsk. Skr. hist.-filos. Afd. V—1 S. 97—98 antage, at ogsaa Landstingsdomme ere Rigens Rets Kilder, da mangler der Hjemmel til at antage dette; thi ingen af de opstillede Sætninger henviser til nogen Landstingsdom som Kilde.

Naar Biskop Knud i sine Glosser til Jyske Lov anfører en Flerhed af Landstingsdomme, er dette i sin Orden, hvor der handles om Fortolkningen af den jyske Landslov; men dermed er ingenlunde sagt, at disse Domme agtedes som Præjudikater udenfor Landet.

Ved en enkelt Artikel i J. L. II—26 anmærker han, at rex et consiliari regni pro lege decreverunt. at Klerke og Kvinder ikke skulde svare Mandebod. Da denne Sætning ligefrem staar i Jyske Lov II—26 som gjældende Regel, kan Meningen med Biskop Knuds Anmærkning vel kun være den, at Kongen og Rigens Raad have opstillet Sætningen som Rigens Ret. Deri have vi da et nyt Exempel paa, at man anvendte Jyske Lovs Regler som Rigsret, hvor de andre Landes Samlinger manglede Bestemmelser; og paa den anden Side ses deraf, at ingenlunde alle af Herredagen fastslaaede fælles Regler ere optagne i Samlingen af Rigens Ret. Hvad der forklarer denne Usikkerhed i Samlingens Indhold og Beskaffenhed er dens Oprindelse, idet den maa antages at skyldes private Opskrifter og aldrig at have faaet nogen offentlig Anerkjendelse som positiv Norm. Selvfølgelig have praktiske Jurister gjort Optegnelser af Sætninger, som anerkjendtes i Rigets Retsbrug ved Tingsvidner, Kjendelser eller Domme, nogle disse, andre hine, flere eller færre, og disse Opskrifter bleve da afskrevne og benyttede til at udfylde hinanden, saaledes at Opskrifterne tilsidst, som de forskjellige Haandskrifter udvise, bleve mere og mere fyldige.

Hvorledes Tilføjelser fremkom, viser en Afskrift i Nye kgl. Saml. 819 fol. paa Kongens Bibliotek, der har en Tillægs Artikel saalydende:

»Det skal være en kongelig Ære udi Danmark, at han (Kongen) skal ej paa nogen Mand ugunstig være og det skal ej heller for Uvenskab af ham tages, at nogen Mand taler om Landets og Rigens Rettighed og Gavn; og maa han (Kongen) ikke fejde paa ham udi nogensomhelst Maade«.

Det er Indholdet af Kristoffer II's Hdf. Art. 30 og Valdemar III's Hdf. 34, som ved en eller anden Lejlighed af en eller anden er bleven føjet til Samlingen, og som i og for sig i Tidens Løb meget godt kunde være bleven optaget i Samlingens Kanon, ligesom Tilføjelsen i A. M. 25 4to paa Universitets Biblioteket til Rigens Ret, som der er indføjet i Fdg 1284; jfr Kofoed-Ancher: Lovhistorie II S. 67; at det ogsaa er Rigens Ret, at Kongen ikke maatte afhænde eller minske Noget af Kronens Eje, men give Kirker og Klostre Privilegier og gjøre ufri Mænd fri. De to forste Regler ere aabenbart ogsaa hentede fra Vidnesbyrdene 1424; S. R. D. VII S. 402; 405; 406 m. fl.; medens den sidste Tilføjelse om Optagelse i Adelsstanden viser, at Tilføjelsen i det tidligste skriver sig fra Erik af Pommerns Tid, da slig Optagelse begyndte. Paa den anden Side findes der i Arna Magn. 29 4to en Flerhed af Tilføjelser, hvoraf en f. Ex. har J. L. II—19 til Kilde og som altsaa viser, hvorledes den oprindelige Samling kan tænkes at være bleven udfyldt ved Tilskrivning fra Landsloves Regler.

Ved Siden af den anførte Samling foreligger nu en anden, der ogsaa i Kilderne benævnes Rigens Ret; men desuden omtales som Rigens Rets Dele; Rigens Ret og dets Dele; Rigens Ret og Dele. Den korrekte Betegnelse er R i g e n s R e t s D e l e ɔ: Reglerne vedrørende Forfølgning med Rigens Ret, eller med den for hele Riget fælles exekutive Procesmaade. Derved betegnes altsaa disse Regler som en Bestanddel af den samlede Rigens Ret, og paa den Maade forklares det da kanske, at Haandskriftet A. M. 29 4to betegner den foran omtalte Samling af Rigens Rets Sætninger som: Nogle Artikler, u d t a g n e a f R i g e n s R e t, med nogle mærkelige Domme, Kongen og Rigens Raad have udgivet. Da Haandskriftet nemlig i Forvejen indeholdt en Opskrift af Rigens Ret, kunde de efterfølgende Artikler, forsaavidt de betegne sig selv som Rigens Ret, i det højeste være et Uddrag af den samlede Rigens Ret.

Denne Forfølgning med Rigens Ret havde sin Oprindelse fra Kongebrevene, idet disse fra først af, forsaavidt de hjemlede Personer eller Stiftelser visse Rettigheder tilføjede Trusler med Kongens Vrede og Hævn mod eventuelle Overtrædere, og, naar Overtrædelserne bleve aktuelle, udstedtes Paamindelsesbreve; literæ amonitoriæ under samme Trusler; Dr. L. Holberg: Kong Valdemars Lov S. 146. Saadanne literæ amonitoriæ regni finde vi omtalt i Kong Abels Udkast Art. 13; Kristoffers Art. 4; Proces S. 25; men de indordnedes først som regelmæssigt Led i den almindelige Retsfølgning ved Kong Erik Glippings ·Fdg. 19 Marts 1282 Art. 3 og 29 Juli 1282 Art. 4. Den første bestemmer, at Kongens Brev skal over ingen Mand gives, før end han er lovligen kært paa Herredsting og Landsting og vil ej der til Rette stande med Lov eller med Bøder. Denne Sætning finde vi derfor ogsaa anført som Rigens Ret først efter dens ligefremme Indhold; K. Rosenvinge: Gl. d. D. I S. 300; men senere til Stadighed den deraf uddragne Følgeslutning, at den, som hjemme vil rette for sig, bør ingen Forfølgning overgaa; H. Rosenvinge: Gl. d. D. IV—18; V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 38—59; jfr 61; 133; 305; 308; 409; 419; 410; 473; 492—II S. 110: 248; 252; 294; 373.

Dette turde aabenbart være et Bevis paa, hvorledes Retsbrugen omformede selv Lovregler saaledes, at den og ikke Loven er Kilden til dem i deres foreliggende Skikkelse.

Men medens nu Haandfæstningerne vel hjemlede Betingelserne for Kongebreves Udstedelse og Straffen for deres Oversiddelse m. m., indeholdt de derimod ingen nærmere Regler med Hensyn til Procesmaadens Enkeltheder. Dem blev det da overladt Retsbrugen at udfylde, og vi finde da ogsaa i den ovenanførte Samling de herhenhørende Artt. 16 og 17, af hvilke den første omhandler Ejendomsforholds Forfølgning ved Herredsting og Landsting, og, efter at have omtalt Forfølgningen til Løsning af Pant, hvor Sagsøgeren kan faa Indførelse i den pantsatte Ejendom efter Landstingsdom, slutter med i Henseende til (andre) Ejendoms Trætters Forfølgning at henvise til Fortsættelsen deraf for Rigens Kansler; jfr Proces S. 160; Tingsret S. 111; som nærmere omtales i den 7de Artikel. Denne Forfølgning i Henseende til fast Ejendom var og blev nemlig den mest praktiske og forudsatte fra først

af, at vedkommende Ejendom, som Forfølgningen angik, søgtes tilbage fra den, der uretteligen havde den i sin Besiddelse, hvilket aabenbart ogsaa forudsættes i Art. 17; men snart efter dens Opkomst formedes den ogsaa til en Forfølgning til Ejendoms Doms Erhvervelse; Tingsret S. 111. Om Fremgangsmaaden derved findes en Opskrift af Kongens Retterting 1471; K. Rosenvinge: Gl. d. D. I S. 10—11 og en i det af O. Nielsen udgivne: Dueholms Dipl. S. 37; jfr D. Mag. I S. 36—37, der baade indeholder Regler for Forfølgning til Laas og Forfølgning til Indførsel, medens Rigens Ret Art. 17, der kun omhandler den sidste, maa forudsættes at være den ældre.

Den anførte Opskrift siger til Slutningen; »Item lighe saa skall man oc delie then vd aff, som haffuer faaet indførelse, eske thet igjen oc taghe ther tingsvitne paa oc saa fremdeles meth righens breffue«, hvilken Gjengivelse forklarer Slutningen af Art. 17: »och naar nogen haffuir saa deellth sig thill noget godtz, som forskriffuidt staar, daa deelle hand dette udtt, saasom hand er indkommen«; jfr D. Mag. III—1 S. 206.

Men desuden fandt den anførte Forfølgning ogsaa Anvendelse i Gjælds Sager, særlig naar man for Gjælden søgte Fyldestgjørelse i fast Ejendom. Ogsaa dette forudsætter den yngre Opskrift i Dueholms Dipl.; medens Art. 17 kun forudsætter en Ejendomstrætte.

En fyldig Opskrift vedrørende Forfølgningen med Rigens Dele og de derved brugelige Formularer findes i den saakaldte Instruktion om Rigens Ret og Dele, der stammer fra Frederik II's Tid; Vdsk. Selsk. Skr. hist.-filosof. Afdeling V - 1 S. 128. Den mærkeligste Forandring, som her er foregaaet, er, at Sagsøgeren i jyske Ejendomstrætter kan nøjes med én Indstævning til Landsting, medens han i andre Lande vedblivende skal stævne tre Gange.

Ved Siden af denne Forfølgning i Henseende til faste Ejendomme uddannede Retsbrugen derhos ogsaa Formerne for Forfølgning mod den ufrie Mand, der ej havde fast Ejendom, idet her over ham udstedtes et Rømningsbrev istedetfor Ridebrev; Vdsk. Selsk. hist. filosof. Skr. V—1—S. 129—133.

Af denne Instrux til at forfølge Rigens Ret og Dele findes i Retsbrugen jævnlig fremdraget den Sætning; K. Rosenvinge: Gl. d. D. III S. 185; 295; 306; 322; IV S. 12; 99; 132; 144—145

m. fl.; at Laas er Lovens Ende; V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 273; jfr dog 305; 602; K. Rosenvinge: Gl. d. D. I S. 11; II S. 11—25; 244.

Men hvor fyldig end Instruxen med tilhørende Formularer var udarbejdet, var den dog nogenlunde udtømmende. Vi finde saaledes intetsteds fremhævet den Sætning, som dog Rigens Rets Brug godkendte, at man fra Kjøbing og Birk med Forbigaaelse af Landsting kunde gaa lige til Rigens Kanslers Ret; V. A. Secher: Rettertings D. I S. 129; 309.

Den Usikkerhed, som fremkom derved, at der ikke fandtes nogen avtentisk og udtømmende Fremstilling af den gjældende Rigens Rets Dele, foranledigede Kristian IV til under Raadets, særlig Kansler Kristian Frijs's Medvirkning, at lade udarbejde og under 10 Decbr 1621 udgive en Kodifikation af de herhenhørende Regler under Navn af Rigens Ret og dets Dele, omhandlende baade Forfølgning i faste Ejendomme til Indførelse og til Laas samt personlig Forfølgning til Rømning; jfr V. A. Secher: Corpus Constitutionum III S. 686; K. Erslev: Rigsraads- og Stændermøder I S. 329. Som Kilde er i en væsentlig Grad benyttet den foran omtalte Instruktion.

§ 51.

Tillæg.

Foruden de i det Foregaaende omtalte udelukkende danske Retskilder kan endnu nævnes: 1) De fælles nordise Kilder, som foreligge i Unionsbrevene. Blandt disse have særlig Interesse det den 20 Juli 1397 i Kalmar udfærdigede Brev, som findes i Original i Rigsarkivet og fotolitograferet i S. Rydbergs Værk: Sveriges Traktater II; jfr den tilsvarende Gjengivelse af Seglene i Kgl. Vitterhetens Historia och Antiquitets Akademiens Handlingar; Ny föld II S. 102. Sammesteds S. 4 flg. findes Forfatterens udførlige Undersøgelse om Brevets Beskaffenhed; jfr K. Erslev: Dronning Margrete og Kalmar Unionens Grundlæggelse S. 225 flg.; Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1889 S. 101 flg.: Unionsbrevet fra Kalmar Mødet 1397; Svensk hist. Tidsskr. 1891; Bilag. Brevet lyder paa, at der nu efter Kong

Eriks Kroning er sluttet en Overenskomst med Dronning Margretes og Kong Eriks Raad og Samtykke, og fuldbyrdet med Endrægtighed af alle Rigens Raader og Mænd fra alle tre Kongeriger paa den Maade, som de efterfølgende ni Artikler angive. Art. 1 bestemmer, at Rigerne skulle have fælles Konge, som skal vælges af alle tre Riger, dog at Valget, hvis den afdøde Konge skulde have efterladt Sønner, skal være indskrænket til en af dem. Artt. 2 til 6 paabyde bestandig Fred mellem Rigerne og fælles Forsvar mod ydre Angreb samt Fredløshed i alle tre Riger for den, der er fredløsgjort i et af dem; men indadtil Bevarelsen af hvert Lands egen Lov og Ret. Kongen har ifølge Art. 7 Magt til med nogle af hvert Riges Raader at handle paa hvert Riges Vegne, i hvilket af dem han saa monne befinde sig; L. M. B. Aubert: Norges folkeretlige Stilling S. 11 flg.; og ifølge Art. 8 skulle alle i Rigerne hjælpe Kongen og hans Embedsmænd til at holde over disse Bestemmelser. Endelig følge endnu i Art. 9 Bestemmelser, som tilsikre Dronning Margrete adskilligt Gods. Derpaa følger en Erklæring af 17 gejstlige og verdslige Stormænd fra alle tre Riger, 7 fra Sverige, 6 fra Danmark og 4 fra Norge, lydende paa, at de have ladet hænge deres Indsegl under Brevet »til mere Bevaring alle thisse forscrefne stykke at the scule stadighe faste oc wbrydelicæ blifue ewinnelica etc. oc at breff sculæ giffues wppa perkman screfne tw aff huart rike, ludende j alla modæ oc met allæ artikele som hær fore screfuet staar, oc sculæ incigles met koningens oc drotningens oc rikesenns radz oc mens oc køpstæthes incigle aff huort aff thisse thry rike; oc at alle thisse stykke æræ sua talædhe oc ende oc at the i allæ modæ suo fuldraghes oc fuldkommes oc blifue sculæ, som fore screfuet staar«. De sytten Mænd bevidne herefter, at en Overenskomst mellem Rigerne af det anførte Indhold er bleven sluttet, og borge med deres Besegling for, at dermed stemmende endelige Breve skulle udfærdiges, besegles og udvexles mellem Rigerne.

Brevet, som er skrevet paa Papir, og i hvis Text der findes en Flerhed af Rettelser, fremlagdes som et Udkast, der skulde udfærdiges i endelig Skikkelse paa Pergament, hvorved Seglene skulde hænge. Men nu er der sket det mærkelige, at slig Udfærdigelse ikke har fundet Sted, hvorimod Segl findes paatrykte

Brevet, dog kun 10 af Udstedernes, alle 7 Svenskes, men kun 3 Danskes og ingen Normands. At man nu har trykt Seglene paa Papirs Udkastet istedetfor at hænge dem ved Pergaments Renskriften, lader sig til Nød forklare som en blot formel Ændring, men at man er stoppet i Beseglingen, forudsætter, at der efter at man var naaet til en endelig Forstaaelse og sytten Mand havde erklæret sig rede til at bevidne dens Afslutning og besegle dens Opfyldelse og Beseglingen allerede var paabegyndt, har rejst sig Hindringer for dens Fortsættelse, saa at den er bleven ufuldendt for syv Mands Vedkommende. Da alle Svenske have undertegnet, er Betænkeligheden ikke kommet fra dem; og rimeligvis er det da Dronning Margrete selv, der har faaet Skrupler ved Udkastets Bestemmelser, f. Ex. angaaende Kongevalget, som var i bestemt Strid med Norges Statsret, og hvert Riges Styrelse efter dets egen Lov, hvilket udelukkede Anvendelse af danske Embedsmænd i Sverige, som Dronning Margrete i vidt Omfang havde tilladt sig at gjøre. Derfor stoppede man op, den Gang fem Svenskere og tre Danske, men endnu ingen Normand var naaet til at besegle; og de tre tilbageværende Danske saavel som de fire Normænd undlode da at besegle, men dette afholdt derimod ikke de to tilbageværende Svenskere fra at gjøre det. De have altsaa fastholdt Overensstemmelsen paa Trods af Dronningen.

Det er herefter forklarligt, at den endelige Udfærdigelse af Overenskomsten i to Pergamentsbreve, beseglede af Dronningen, Kongen, Rigens Raad, Mænd og Kjøbstæder fra hvert af Rigerne aldrig har fundet Sted; men da denne Udstedelse aabenbart var den aftalte og vedtagne Form, hvorunder hvert Rige skulde tiltræde og forpligtes ved Overenskomsten, saa fik denne heller ingen endelig Gyldighed, men blev kun, som det hedder i Udkastet til det nye Unionsbrev 1436 »et Forram eller et Begriff«. Om Unionsbrevets senere Skjæbne, Vidissen, taget 1425, og den varige Unions endelige Vedtagelse ved Brev 9 Juli 1438; se Rydbergs anførte Afhandling. Tillige mærkes her Overenskomsten i Bergen 29 Avgust 1450 om Danmarks og Norges vedblivende Forening; jfr L. M. B. Aubert: Anf. Værk S. 8. Endvidere mærkes her, hvad jeg har fremhævet i D. K. Hdf. S. 44, at Kong Hans's Hdf. 1 Febr. 1483 er udstedt for alle tre Riger

og Kristian II's 22 Juli 1513 som dansk-norsk; medens Kristian I og Frederik I udstedte særegne Haandfæstninger henholdsvis for Danmark og Norge, hvorimod dette ikke længere skete fra Kristian III's Tid, da Norges Rige formelt erklæredes ophævet som selvstændigt Rige, men dog modstaaende Udtalelser vedblivende forekomme i Haandfæstningerne; D. K. Hdf. S. 46—47.

2) Traktater; jfr J. Quistgaard: Index Cronologius sistens foedera paces etc. Göttingen 1792; H. C. de Reedtz: Repertoire des traités, conclus par la Couronne de Danemarc; 1826. Senere ere flere saadanne Traktater trykte i O. J. Rydbergs Værk: Sverges Traktater; Serierne af Hanse Recesser P. Hasse: Schleswig-Holstein-Lauenburgische Regesten und Urkunden; m. fl.; L. M. B. Aubert: Anf. V. S. 2; jfr Regesta diplomatica Historiæ Danicæ, 1ste og 2den Række. Blandt disse interessere de mange Alliance Traktater mindre Retshistorien end den politiske Historie; mere Interesse for hin have derimod Handelstraktaterne, der fortrinsvis afsluttedes med Hansestæderne, som de indrømmede Privilegier, saaledes navnlig ved Fredsslutningen 1370. Andre Fredsslutninger have navnlig havt Betydning som Grændsebestemmelser for Riget, f. Ex. Freden mellem Kejser Karl den Store og Kong Hemming, hvorved Ejderen fastsattes som Rigsgrændse; senere desværre mest i Form af Landafstaaelses Traktater, saasom Fredstraktaterne i Brømsebro, Roeskilde og Kjøbenhavn; jfr Statsforfatningsretten I S. 134. Om Estlands Afstaaelse se Reinhardt: Valdemar Atterdag S. 144. Stettinerfreden nævnes lejlighedsvis i Retsbrugen af Hensyn til den jus asyli, som den hjemler; V. A. Secher: Rettertingsd. I S. 127; 249. Handelstraktater i nyere Stil begynde med Traktaten med Spanien 20 Marts 1641.

Tilføjelser.

S. 4 L. 9 f. n.: Hejse: Dipl. Viberg. S. 164. — S. 17 L. 1 f. n. efter »at«: de oprindelig haandskrevne sendtes ud til Kundgjørelse paa Tingene; jfr om Kristian II's verdslige Lov ndfr S. 259 flg.; gejstlig Lov Art. 81, hvorefter Kongens Beskjærmelsesbrev for en Person strax skulde forkyndes af ham til Herredsting, Landsting eller i Kjøbstæderne paa Raadhuset; Kristian III's Haandf. Art. 48; Danske Kongers Hdf. S. 165—166. — S. 23 L. 10 f. n.: og David Svenssons Breviarium Juridicum Hallandicum; Upsala 1895. — S. 31 L. 7 f. n.: Ebbe Hertzberg: De nordiske Retskilder; Nordisk Retsencyklopædi XIIte Hefte. — S. 41 L. 13 f. o.: Som fælles dansk-norske mærkes Kong Hans's og Kong Kristian II's Haandfæstninger; D. K. Hdf. S. 44. — S. 58 L. 8 f. o. efter »jfr«: Kong Kristian II's og Frederik I's Hdf. Art. 1. — S. 59 L. 2 f. o.: Kongens som Adelens Rettigheder og Pligter afgrændsedes efter som »gammel Sædvane været haver«; Kong Kristian III's Hdf. Artt. 10; 15; 31. — S. 87 L. 16 f. n. efter »og«: den, som. — S. 96 L. 1 f. o. efter »Indledning«: jfr Privileg. f. Maribo Kloster; Æ. d. Arkivregist. III S. 287. — S. 129 L. 12 f. n.: Om dens Udvidelse til Assens: Suhm: Saml. II—1 S. 13. — L. 9 f. n. efter »;«: Suhm: Saml. II—1 S. 20. — S. 131 L. 10 f. o.: Suhm: Nye Saml. II S. 153. — S. 133 L. 12 f. n.: Suhm: Nye Saml. II S. 134. — S. 134 L. 22 f. o.: Privilegier 1516 og 1518; Suhm: Nye Saml. II—1 S. 155; II—2 S. 140; Privilegium for Halmstad 1498; D. Svensson: Brevarium S. VI og 32. — S. 142 i Overskriften til § 23: samt Kong Hans's. — S. 146 L. 18 f. n.: jfr D. Svenssons Brevarium S. VI og 32. — S. 153 L. 3 f. o.: D. Svenssons Brevarium S. 28. — S. 154 L. 15 f. o.: D. Svenssons Breviarium S. 27; 28. — S. 213 L. 27 f. o.: D. Svenssons Breviarium S. 25 anfører ogsaa kun mere i Forbigaaende Tords Art. 40.

S. 238 L. 27 f. o.: Efter forudgaaende Henvendelse til Hr. Professor Dr. M. Pappenhejm har jeg ved hans venlige Mellemkomst fra Hr. Overbibliotekar Dr. Wetzel i Kiel modtaget godhedsfuld Meddelelse om, at han har faaet Adgang til at tage det omspurgte Dokument i Øjesyn. Det er af Pergament, 34 cm. bredt, 19,8 cm. højt, forsynet med Grev Kristians Segl, som

hænger i en dobbelt, rigelig 1 cm. bred Seglrem. Den ombøjede Rand er 4,2 cm. bred. Aftrykket hos Hegewisch og Jensen er korrekt. Dr. Wetzels Dom lyder: Die Urkunde ist unzweifelhaft echt. Dermed er altsaa de nedenfor S. 238 opkastede Tvivlsspørgsmaal klarede, og det maa anses for givet, at Grev Alf har skyndt sig med i al Stilhed at lade sin Søstersøn, Grev Kristian, afgive det omhandlede Tilsagn, saasnart der blev Tale om dennes Valg til Konge i Danmark. Men dette Tilsagn maatte dog i og for sig siges at være uden retlig bindende Kraft; thi Grev Kristian kunde ikke, inden han endnu var bleven valgt til Konge af Danmark, raade over Danmarks Riges Len; det kunde han først efter at være bleven valgt til Konge med Danmarks Rigens Raads Samtykke; men Rigens Raad ses ikke, hverken da det valgte Grev Kristian, eller senere, at have havt eller faaet Kjendskab om denne hemmelige Aftale mellem Onkelen og Nevøen. Om de Bevisgrunde, som denne Fremgangsmaade indeholder mod, at den saakaldte Constitutio Valdemariana stod i Valdemar III's Haandfæstning, og at Grev Alf som Medlem af Danmarks Rigens Raad har fundet den der, henholder jeg mig til Fremstillingen S. 238 flg., hvortil blot føjes, at Uvisheden, om Grev Kristians Tilsagn virkelig har indeholdt Udtrykket »olde scrifte«, nu efter Dr. Wetzels Oplysning er bortfalden, og de derfra hentede Tvivlsgrunde altsaa forsaavidt staa ved Magt.

Rettelser.

Første Tal angiver Siden, andet Tal Linien. Linierne regnes fra oven.
Første Ord eller Tal angiver Trykfejlen, andet Ord eller Tal Rettelsen.

3, 25. 17: 7. — 4, 31. 289: 189. — 6, 22. stadfæstet: stedfæstet. — 7, 25. almindellge: almindelige. — 9, 1. 23: 25. — 9, 24. 14: 4. — 15, 2. Worthænævn: Worthaldnævn. — 15, 6. do.: do. — 15, 27. Retssamlng: Retssamling. — 17, 33. 1562: 1561. — 23, 15. Decbr: Febr. — 25, 9. citerer: citeres. — 26, 20. Øverbod: Overbod. — 31, 23. nork: norsk. — 32, 13. Fmbedet: Embedet. — 36, 37. Forstatingslov: Frostatingslov. — 39, 6. dombrct: dombrict. — 40, 18. 6: 5. — 42, 2. betegnede: beslægtede. — 42, 11. kun: kunne. — 45, 11. Statsretter: Stadsretter. — 50, 35. extravagante: extravagantes. — 51, 8. Styrke: Styrelse. — 52, 15. ecclesiastia: ecclesiastica. — 52, 22. 40: 41. — 55, 24. 49: 40. — 56, 31. ecclesiasticæ:

ecclesiastica. — 56, 34. Constitutione: Constitutio. — 56, 35. Danaria: Daciana. — 57, 2. provincialis: provincialia — 57, 4. Dekreta: Decreta. — 58, 9. omni: omnia. — 60, 19. selvhandiende: selvhandlende. — 61, 22. totins: totius. — 67, 34. derimdd: derimod. — 70, 13. 120: 20. — 79, 1. sknlde: skulde. — 84, 5. blnv: blev. — 84, 9. ubi: uti. — 85, 6 nniversæ: universæ — 89, 27. aliennm: alienum. — 90, 33. lor: for. — 94, 29. Ssar: Saar. — 98, 9. Nedskriv: Nedskrivning. — 98, 18. Gaardsrettsn: Gaardsretten. 106, 29. til: sig. — 107, 18. 3; 29: 1. — 110, 10. 29: 24. — 112, 29. 3: 2. — 113, 19. emandet: emendet. — 114, 35. 110: 111. — 118, 12. litro: libro. — 118, 12. delectorum: dilectorum. — 118, 13. depici: depicti. — 119, 27. søderjyske: sønderjyske. — 120, 26. Geng: Gang. — 120, 36. liberum: liberius. — 123, 22. Raadsmændene: Raadmændene. — 127, 11. hovorledes: hvorledes. — 133, 14. Rrav: Krav. — 134, 30. Rad: Raad. — 134, 32. 18: 17. — 136, 21. ciois: civis. — 137, 19. duaas: duas. — 138, 31. VII: III. — 141, 7. øverfor: overfor. — 142, 11. Livsstraf: Livstid. — 146, 5. eiler: eller. — 149, 15. Jan: Febr. — 152, 1. dette: denne. — 152, 6. de: da. — 153, 17. begrabsmæssig: begrebsmæssig. — 158, 8. Marsdiep: Maesdiep. — 158, 32. Betshistorie: Retshistorie. — 161, 31. laieos: laicos. — 162, 5. udtrykkellg: udtrykkelig. — 164, 17. knnnet: kunnet. — 165, 14. Kjær: Kjer. — 165, 20. hortset: bortset. — 165, 34. 13: 11. — 166, 9. Rongen: Kongen. — 166, 16. 8: 9 — 166, 38. Lov: Kirkelov. — 167, 16. natrimonialibus. matrimonialibus. — 167, 20. modieo: modico. — 167, 23. paeto: pacto. — 171, 19. nogen: noget. — 172, 17. for: før. — 173, 29. foreliggends: foreliggende. — 175, 20. Aneher: Ancher. — 178, 17. Skaane: Sjælland. — 178, 19. V. sj L. I—21: V. sj. L. I—20. — 185, 33. cn: en. — 186, 6 48: 47. — 188, 26. 51: 46. — 189, 10. antem: antim. — 189, 31. V.: E. — 190, 29. Brødre: Brodersønner. — 190, 44. I—21: I—20. — 196, 4. 21: 1 og 2. — 196, 31. middelbare: umiddelbare. — 197, 27. 26: 36. — 198, 8. 26: 36. — 199, 7. Stavnshug: Stavshug. — 201, 5. altsaaa: altsaa. — 202, 13. Hdt.: Hdf. — 205, 32. Oversættslse: Oversættelse. — 206, 6. Porsaavidt: Forsaavidt. — 206, 33. seriptis: scriptis. — 206, 34. Haandlæst: Haandfæst. — 208, 8 1504: 1304. — 209, 37. Landtingshører: Landstingshører. — 209, 38. 13de: 14de. — 215, 35. Febr: Juli. — 217, 13. 1340: 1341. — 217, 22. IV: I. — 218, 13. apellere: appellere. — 220, 5. Pomerns: Pommerns. — 228, 15. Landsthinget: Landstinget. — 231, 27. 17: 16. — 234. 11. ver isantiqvis: veris antiqvis. — 234, 30. marchanum: marcharum. — 235, 31. for: før. — 236, 12. om: som. — 237, 15. tocius: totius. — 242, 32. regmun: regnum. — 243, 37. endvider: endvidere. — 257, 37. 155: 135. — 261, 5. tllføjer: tilføjer. — 261, 8. fasttætter: fastsætter. — 264, 25. Forheld: Forhold. — 267, 20. Herretingsdomme: Herredstingsdomme. — 267, 35 Ordonnans: Ordinans. — 271, 33. at: al. — 275, 2. Constitutionem: Constitutionum. — 275, 16. pnblicere: publicere. — 276, 32. ham: dem. — 276, 34. honorum: bonorum. — 278, 28. Maadebod: Mandebod. — 279, 10. andivit: audivit. — 280, 33. qnascunque: quascunque.

